

K 28 842
3

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ალექსანდრე ყავბეგი

თბილისი, 1973 წელი

1848 — 1948

ქართული კლასიკური მწერლები

ალექსანდრე ყაზბეგი

თხზულებათა სრულყოფილი კრებული

ათხუთე გამოცემა

გ ა მ მ ც ე მ ლ კ ბ ა
«საბჭოთა მწერალი»

889.962.1

ალექსანდრე ყავბეგი

თხზულებანი

ტომი პირველი

K28.842.
3

1948

თ ბ ი ლ ი ს

ს. შ. ყაზბეგი

2.2.1. ~~მეორე~~

(მთავარი)

I

მთავარი გზის მიხედვით, სადაც ხეზი
დადგენილია, ეს ხეზი უნდა იქნას და
ქვემოთ დადგენილი.

მთავარი, მთავარი გზის მიხედვით, სადაც ხეზი
დადგენილია, ეს ხეზი უნდა იქნას და
ქვემოთ დადგენილი.

მთავარი, მთავარი გზის მიხედვით, სადაც ხეზი
დადგენილია, ეს ხეზი უნდა იქნას და
ქვემოთ დადგენილი.

მთავარი.

მთავარი, მთავარი გზის მიხედვით, სადაც ხეზი
დადგენილია, ეს ხეზი უნდა იქნას და
ქვემოთ დადგენილი.

მთავარი, მთავარი გზის მიხედვით, სადაც ხეზი
დადგენილია, ეს ხეზი უნდა იქნას და
ქვემოთ დადგენილი.

მთავარი, მთავარი გზის მიხედვით, სადაც ხეზი
დადგენილია, ეს ხეზი უნდა იქნას და
ქვემოთ დადგენილი.

მთავარი.

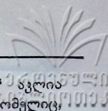
ჩეღაქშიისაგან

დიდი ქართველი მწერლის ალექსანდრე ყაზბეგის დაბადებიდან ასი წლისთავისადმი მიძღვნილი საზეიმო ღღეების ჩამტარებელმა რესპუბლიკურმა საიუბილეო კომიტეტმა დაადგინა გამოიცეს ალ. ყაზბეგის თხზულებათა სრული აკადემიური კრებული. როგორც ცნობილია, ალ. ყაზბეგის ნაწერები ღღემდე არ ყოფილა შეკრებილი და სრულად გამოცემული. გადანყდა ამ დიდი ხარვეზის ამოგება და ალ. ყაზბეგის შემოქმედების მთლიანი სახით აღდგენა. საიუბილეო კომიტეტმა ამ ღღიად საპასუხისმგებლო საქმის მოგვარება მიანდო საგანგებოდ გამოყოფილ სარედაქციო კოლეგიას. რედაქციას დაევალი ალ. ყაზბეგის სრული ნაწერების შეკრება, საბოლოო ტექსტის დადგენა, ტომებად დანაწილება და გამოსაცემად დამზადება.

მეტად რთული მუშაობის ჩატარება მოუხდა სარედაქციო კოლეგიას, რათა ალ. ყაზბეგის თხზულებათა ტექსტი დადგენილიყო იმ სახით, რა სახითაც იგი წარმოდგენილია წინამდებარე აკადემიურ გამოცემაში. ალ. ყაზბეგის რომანებისა და მოთხრობების ავტოგრაფებს ჩვენამდე არ მოუღწევია, უკეთ რომ ვთქვათ, ყაზბეგის რომელიმე რომანის ან მოთხრობის მთლიანი ავტორისეული ხელთნაწერი ღღემდე არ არის აღმოჩენილი. ავტოგრაფების უქონლობის გამო, ტექსტის დადგენისას რედაქცია უმთავრესად ეყრდნობოდა ალ. ყაზბეგის სიცოცხლეში გამოქვეყნებულ ვარიანტებს. მწერალმა თავისი მოთხრობების ბეჭდვა 1880 წელს დაიწყო და ყველა მისი მნიშვნელოვანი ნაწარმოები მის სიცოცხლეშივე გამოქვეყნდა პერიოდულ გამოცემებში („დროება“ და „ივერია“) და შემდეგ ზოგი მათგანი ავტორმა ცალკე წიგნადაც გამოსცა.

1891—1892 წლ. „ქართველთა ამხანაგობამ“ ოთხ ტომად გამოსცა ალ. ყაზბეგის თხზულებანი (რჩეული და არა სრული). ეს გამოცემა შემდეგში საფუძვლად დაედო მომდევნო, 1905 წლის გამოცემას. ჩვენი სარედაქციო კოლეგია დაეყრდნო „დროებასა“ და „ივერიაში“ დაბეჭდილ ტექსტებს და ავტორის სიცოცხლეში ცალკე წიგნებად გამოცემულ ნაწერებს. „ქართველთა ამხანაგობის“ ოთხტომიანი გამოცემა თუმცა ენობრივად გაშალაშინებულია და დახვეწილი, მაგრამ სარედაქციო კოლეგიამ იგი უმთავრეს დასაყრდენ მასალად არა სცნო: როგორც ეტყობა, ამ გამოცემის ტექსტის დამუშავებაში ავტორს მონაწილეობა არ მიუღია. ეს რომ ასეა, შემდეგი გარემოები-

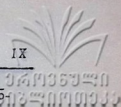

დან ირკვევა. 1891 წლის გამოცემაში დაბეჭდილ „ელგუტას“ ავტორი „დროების“ ერთი ნომრის ფულეტონი (1881 წ., № 223), რომელიც, საფიქრებელია, გამორჩენილ ტექსტის გადმოწერისას. ალ. ყაზბეგის ხელში რომ გაველო ამ გამოცემას, შეუძლებელია ეს ხარვეზი ავტორს არ შეემჩნია. 1890 წელს ალ. ყაზბეგმა ცალკე გამოსაცემად დაამზადა „მამის მკვლელი“, რომელიც უნდა გამოეცა „ქართულთა ამხანაგობას“. მართალია, ტექსტი მას „დროებიდან“ გადმოუწერია, მაგრამ შიგ სიახლეც შეუტანია, შეუსწორებია რომანის დასაწყისი, შეუცვლია ცალკეული სიტყვები, ნაწარმოები დაუყვია თავებად და სხვ. „ქართულთა ამხანაგობის“ ოთხტომიან გამოცემაში-კი „მამის მკვლელის“ „დროების“ ტექსტია დაბეჭდილი. ესეც იმის მაჩვენებელია, რომ ავტორს 1891—1892 წლების გამოცემის ტექსტის დამზადებაში მონაწილეობა არ მიუღია და ვერც მიიღებდა, რადგანაც ამ დროს ალ. ყაზბეგი უკვე ავადმყოფი იყო, რომლის აშკარა ნიშნები მას 1890 წლის 3 თებერვლიდან გამოაჩნდა, ხოლო 22 თებერვლიდან 16 ივნისამდე საავადმყოფოში იწვა. როგორც ჩანს, ალ. ყაზბეგს საავადმყოფოდან გამოსვლის შემდეგ გადაუწყვეტია თავის თხზულებათა ტომებად გამოცემა. პირველად მოუნდომებია „მამის მკვლელის“ ცალკე წიგნად დაბეჭდვა. ეს თხზულება მას კიდევაც დაუმზადებია და 1890 წლის 6 სექტემბერს ცენზურაში წარუდგენია ნებართვის მისაღებად. ცენზურიდან ნებართვა მიუღია იმავე წლის 25 სექტემბერს, მაგრამ ავადმყოფობის გამო თავისი განზრახვა სისრულეში ვერ მოუყვანია.

ალ. ყაზბეგი მეორედ გახდა ავად 1891 წლის თებერვლის პირველ რიცხვებში და 18 თებერვლიდან უკვე საავადმყოფოშია. ამავე წელს „ქართულთა ამხანაგობამ“ დაიწყო ალ. ყაზბეგის ნაწერების ტომებად ბეჭდვა; გამომცემლობამ პირველი სამი ტომი 20 მარტს წარუდგინა ცენზურას ნებართვისათვის და იმავე წელსვე დაბეჭდა. ასე რომ, 1891—1892 წლ. გამოცემის ტექსტები ავტორის მონაწილეობით არ შეიძლება დამზადებულიყო 1890 წლის სექტემბერზე ადრე და 1891 წლის იანვრის შემდეგ; ხოლო ოთხი თუ ხუთი თვის განმავლობაში ალ. ყაზბეგს რომ დაემუშაებია ოთხტომეულის ტექსტი იმ სახით, როგორადაც ის დაბეჭდილია, საეჭვოა. ამის გამო, წინამდებარე ტექსტის დადგენისას არ მივეყით უპირატესობა „ქართულთა ამხანაგობის“ ვარიანტს, მაგრამ ამასთანავე მიზანშეწონილად მივიჩნიეთ როგორც ამ გამოცემის, ისე მის მიმდევრო გამოცემათა გამოყენება.

ალ. ყაზბეგი, როგორც მისი ნაცნობები გადმოგვცემენ, ჩქარა და გაბმით წერდა. ამავე დროს იგი თვალნაკულობის გამო ზოგჯერ ამახინჯებდა როგორც ცალკეულ სიტყვებს, ისე ფრაზებსაც. ასეთ შეცდომებს მას რედაქტორები უსწორებდნენ, ავტორიც ზოგიერთ შესწორებებს სიამოვნებით ღებულობდა, მაგრამ ზოგჯერ ეს შეცდომები რედაქტორებსაც გამოეპარებოდათ ხოლმე. ამას ზედ ერთვოდა კორექტურული შეცდომებიც, რის შესახებაც ავტორი გამოსთქვამდა უკმაყოფილებას.

მაგრამ „მამის მკვლელისა“ და „ელგუტას“ ავტორის მიერ გამოსაცემად დამზადებულ ტექსტების მიხედვით შეიძლება გადაჭრით ითქვას, რომ ალ. ყაზბეგი რედაქტორების ცალკეულ შენიშვნ-

ნებს არ ეთანხმებოდა და შემდგომს გამოცემაში მათ ისევ პირვანდელ სახეს უბრუნებდა. ცენზურის მიერ ამოყრილ ადგილებსაც ხელახლა ურთავდა ტექსტში, ეს გარემოება კი მოითხოვდა ალ. ყაზბეგის თხზულებათა ტექსტის დადგენისათვის დიდი მუშაობის ჩატარებას და მასალის მეცნიერული შესწავლის აუცილებლობას.

ალ. ყაზბეგის სალიტერატურო ენა არ არის ერთფეროვანი და მის ნაწარმოებებში ვხვდებით ერთსადაიმევე სიტყვას და წინადადებას, დაწერილსა და გამოთქმულს სხვადასხვა ფორმითა და კონსტრუქციით. ასეთი ნაირფეროვნება-კი შესაძლებელია გამოწვეული იყოს, ერთის მხრივ, რედაქტორებისაგან და, მეორეს მხრივ, თვით ავტორისგანაც. ალ. ყაზბეგს იმ დროს მოუხდა სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლა, როცა ქართული სალიტერატურო ენა რამდენადმე მერყეობას განიცდიდა, ძველსა და ახალ ნორმებს შორის ბრძოლა მიმდინარეობდა და ახალი სალიტერატურო ენა ჯერ საბოლოოდ დადგენილი არ იყო.

ერთი მხრივ, სალიტერატურო ენიდან მნიშვნობრული არქაიზმა თანდათან იდევნებოდა და სამწერლო ენის გახალხურება ხდებოდა, მეორე მხრივ, გახალხურებასთან ერთად სალიტერატურო ენაში შემოდიოდა ძლიერი ნაკადი დიალექტებიდან. ეს ხალხური ნაკადი საეცებით არ იყო დახვეწილი და ლიტერატურულად დადგენილი. ამ გარემოებას არ შეიძლება თავისი დალი არ დაესვა ავტორის სამწერლო მეტყველებისათვის.

როგორც აღნიშნული იყო, ალ. ყაზბეგის თხზულებათა რეველუციამდელ რედაქტორებს მნიშვნელოვანი ცვლილებები შეუტანიათ ავტორის ენაში და ზოგი პასაჟი დაუმახინჯებიათ კიდევ, სმირად ავტორის ლაპიდარული და წმინდა ხალხური გამოთქმა, თითქოს ლიტერატურული გაჩარხვის მიზნით, გაუშალაშინებიათ და მისთვის ყაზბეგისეული ცოცხალი ხალხური იერი დაუკარგავთ, ხალხური მეტყველების საფუძველზე შექმნილი ლიტერატურული სტილი რამდენადმე გადაუსხვაყრებიათ. რედაქციამ, მის განკარგულებაში არსებული მასალების მიხედვით, რამდენადაც შესაძლებელი იყო, ამ ადგილებს პირვანდელი სახე დაუბრუნა და ალ. ყაზბეგის სტილის თავისებურებანი აღადგინა.

სარედაქციო კოლეგიას მოუხდა აგრეთვე, ზოგ შემთხვევაში, გამორკვევა და უფრო მკაფიოდ გამომქლავნება ალ. ყაზბეგის ნაწერების იდეური მხარისა, რომელიც ძველი რედაქტორების მიერ ზოგიერთ პასაჟებში გაბუნდოვანებული იყო, მაგ. „ელგუჯას“ ის ვარიანტი იქნა მიღებული, რომელიც ალ. ყაზბეგის მსოფლმხედველობას უფრო ნათლად გამოხატავს. მართალია, საფუძვლად მიღებულ იქნა ავტორის მიერ დამზადებული და 1884 წელს დაბეჭდილი „ელგუჯას“ ვარიანტი, მაგრამ სარედაქციო კოლეგიამ საჭიროდ სცნო „დროებაში“ დაბეჭდილ „ელგუჯას“ შესავალი და დასასრული დაერთო ამ ვარიანტისათვის. ხსენებულ შესავალსა და დასასრულში გამოთქმული შეხედულებების (იგულისხმება ბატონყმობის გაუქმების შეფასება) მხატვრული განსახიერება ვერ მოასწრო ყაზბეგმა და ამიტომ მისი მსოფლმხედველობის გასაცნობად შესავალსა და დასასრულს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება.

აღ. ყაზბეგის თხზულებათა ვარიანტები დაამზადა სოლ. ყუბანეიშვილმა, ხოლო ტექსტის საბოლოო რედაქცია ეკუთვნის სარედაქციო კოლეგიას. სარედაქციო კოლეგიამ აღ. ყაზბეგის თხზულებათა სრული ბიბლიოგრაფიის შედგენისა და შესწავლის შემდეგ გადასწყვიტა აღ. ყაზბეგის ნაწერების ოთხ ტომად გამოცემა. თხზულებათა სრულ აკადემიურ კრებულში შედის რომანები, მოთხრობები, პიესები, ლექსები, ლიტერატურული წერილები და მწერლის ეპისტოლარული მემკვიდრეობა.

აკადემიურ გამოცემაში შეტანილი ნაწერები დაყოფილია დარგობრივად, ე. ი. პირველად იბეჭდება მხატვრული პროზა, მას მიჰყვება დრამატურგიული ნაწერები და ბოლოს დაიბეჭდება ლექსები და წერილები. ყოველი დარგის მასალა განლაგებულია ქრონოლოგიურად და მკითხველს საშუალება ეძლევა აღ. ყაზბეგის შემოქმედების განვითარებაც ნათლად წარმოიდგინოს. თუ რა სახით დაიბეჭდა ავტორის სიცოცხლეში ესა თუ ის ნაწარმოები, რომელიც ჩვენი გამოცემის ტექსტიდან შეიძლება მცირედად განსხვავდებოდეს, ამას დაინტერესებული მკითხველი ადვილად გაეცნობა ვარიანტების საშუალებით (ყველა ოთხი ტომის ვარიანტები დაიბეჭდება მეოთხე ტომში). მეოთხე ტომშივე იქნება წარმოდგენილი სახელთა საძიებელი, ცალკე თხზულებათა სრული ბიბლიოგრაფია და ავტორის არქივის სრული აღწერა. ყოველ ტომს დაერთვის შენიშვნები, სადაც მითითებულია პირველად გამოქვეყნების ადგილი, ნაწევნებია ამ გამოცემაში დაბეჭდილი ვარიანტების რედაქციული წყაროები, მისი ხალხური პროტოტიპები და საცნაურო ისტორია. თვითველს ტომს დაერთვის აგრეთვე აღ. ყაზბეგის ლექსიკონი.

სარედაქციო კოლეგიის მუშაობაში (კოლეგიის წევრების გარდა) უშუალო მონაწილეობას იღებდნენ ს. ყუბანეიშვილი გ. ქიქოძე და მ. ძიძიგური.

საიუბილეო დღეებისათვის გამოდის აღ. ყაზბეგის სრულ თხზულებათა პირველი ტომი. წელსვე გამოვა მეორე ტომი, ხოლო 1949 წელს დასრულდება შემდეგი ორი ტომის გამოცემა.

ქართველი ხალხის კლასიკურმა მწერლობამ მხოლოდ საბჭოთა სინამდვილეში მიიღო ღირსეული დაფასება, მხოლოდ საბჭოთა ხანაში გახდა შესაძლო ქართველი კლასიკოსების ნაწერების აკადემიური გამოცემები. ლენინ—სტალინის პარტიის ნაციონალურმა პოლიტიკამ ააყვავა საბჭოთა კავშირში შემავალი ერების კულტურა და ახალი სიცოცხლე შთაბერა ქართველი ხალხის დიდ ლიტერატურულ მემკვიდრეობას.

აღ. ყაზბეგის ლიტერატურული მემკვიდრეობის ეს დიდი დაფასებაც ლენინ—სტალინის პარტიის ბრძნული პოლიტიკის ბრწყინვალე გამოხატულებაა.

აღექსანდრე ყაზბეგი

როგორც კი არაგვის დაბურთულ ხეობას გასცილდებით და მღვთის აღმართს შეუდგებით, გზა ისე მალა წავა მთაზე, რომ თითქოს პირდაპირ ცისკენ მიიმართებაო, ვიდრე ჯერის უღელტეხილთან ისევ თავქვე დაეშვებოდეს.

აჰ, ამ არწივის გაფრენის სიმაღლეზე იწყება ხევი და, სულ ჩქარა, მგზავრის ნაბიჯებს თრუსოს ხეობიდან წამოსული თერგი წამოეწევა, რომ დარიალის ფანტასტიურ კლდეებში გავლით ჩრდილო კავკასიამდე გააცილოს, საქართველოს ამ მთიანი ჭიშკრიდან რუსეთის თვალუწვდენელ ველებზე გაიყვანოს.

ამ გზაზე ყოველ ფრიალოს, ყოველ ბილიკსა და ღვღეს, ყოველ ციხის ნანგრევსა და მინდორს მგზავრის ფიქრი აღექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედების შფოთიან სამყაროში გადაჰყავს. ეს გზა ანანურიდან დარიალამდე — მისი გმირების ცხოვრების გზა და მოედანია.

შესტეკრით ამ მიდამოებს და თითქოს ხელახლა კითხულობთ ყაზბეგის ქმნილებებს; აგერ გუდამაყრის ხეობა: თვალი შორიდან ხარბად შესტეკრის ატეხილ ჭალებს და თითქოს ხედავს მოხვეის მოხუც დედაკაცს — ტყედ გაჰრილ და განკიცხულ მაცვალას რომ ევეღრება — „მამი, დედაის გულს, ჩამოდი ჩვენს ბინაში“, თითქო ხედავს ბურსაჰირის პირქუშ ფრიალოს, სადაც ონოფრე მუხომოდ-რეკილი ლოცულობს მომკვდავის საწოლის წინ.

მაგრამ ამ ფიქრებში უკვე ნაღვარევეს მიახლოებინართ. ეს ახალი ფურცელია იმ დიდი წიგნისა, რომელსაც აღექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედება ეწოდება. აქ სულ სხვა სურათები გაიელვებენ ხსოვნაში: აი ბრძოლის ველი ნაღვარევეთან, ის ადგილი, სადაც ოდესღაც ძალა და სიმართლე ერთმანეთს შეებმოდნენ და ამ ბრძოლის მსხვერპლნი, ზოგი გულადმა, ზოგი პირქვე ეყარნენ; სადაც დატყვევებულ მზაღოს, რომელსაც მიმზიდველი თვალები მწუხარების ცეცხლით გაშრობოდა, ისიც არ დააცალეს, რომ ამ ტყვეით დაცხრილულ ვაჟაკებისათვის, თავისი ელგუჯასათვის ცრემლი მაინც დაეფრქვია; სდგება ხსოვნაში აჩრდილი მოხუცებული მთიულისა, რომელიც დიდხანს სინჯავს დაცემულ ელგუჯას და რაღაც გამოუცნობი, მწუხარება-ნარევი სიამაყით წამოიძახებს: „აი ბედშავ ვაჟაო... სულ არ დაუხვრეტით, ამისათვის ყოფილა დედის ძუძუ ალაღი!“

გაივლით ამ ადგილებს და კვლავ გაჰყვებით თეთრი არაგვის სანაპიროებს; აგერ ქვეშეთი, მღვთი, კაიშაური. უღელტეხილის იქით მოხვევთა სოფლები და ციხე-კოშკები. აგერ გზის მარცხნივ სოფელი ყანობი: აქედან წაიყვანეს ძიძია-მაცრებმა, აი არშის ციხეც, სადაც მოტაცებული ნუნუ დამწყვდეული იყო.

უახლოვდებით სტეფანწმინდის და გონება არ იღლება ამ გასათვარი და მომხიბვლელი წიგნის კითხვით, ის კვლავ თავს ევლება სპარს-ანგელოსის ნიშნა და წმინდა სამებას, გერგეტსა და დარიალის ვიწროებს, ყურს კვლავ ესმის თერგის ზარდამცემი მტეხიარობა, მდინარის ის შფოთიანი ხმაური, რომელშიაც აღექსანდრე ყაზბეგს თავისი სამშობლოს ძალა და ქეთიონი, კენესა და მექარა ესმოდა. თვალს ისევ ცოცხლად უდგანან წინ ჭაბუკი ონისე და ულაშაზესი ძიძია, მოპირალი ელისო და წარბშეჭმუხვნილი მოხვეე ვაჟია, მათი ღვიძლი ძმანი და დანი-

აი, სად მიმდინარეობდა მათი სიცოცხლის ტრაგედია, და ეს აღმავლები თავისი სპეტაკი სულთ, თავისი ზვიადობით და სიწრფელით, თავისი უბრალოებითა და სიდადიტ, ამაღლებული ხასიათით, ეს ნაზი ქალები და ჭიჭური ვაჟკაცები თითქმის ამ ბუნების წარუკვეთელ ნაწილს, მის გაგრძელებას წარმოადგენენ; ისინი ისევე ბუნებრივი და უშუალონი არიან აქ, როგორც მთის ყვავილები, როგორც ღვია და ღვია — ამ მთების კალთებზე რომ შეფენილან.

ამ მიღამოებში დაიბადა და აღიზარდა ალექსანდრე ყაზბეგი. მთელი საუკუნე მიიწურა მისი დაბადების შემდეგ და ნახევარს საუკუნეზე მეტია, რაც ის გარდაიცვალა. გოლიათის ნაბიჯებით წავიდა წან ისტორია ამ ხნის განმავლობაში და ის ათასი ჭირ-სახდელი, რომელიც ყაზბეგის გმირთა მწარე ზეგდრი იყო — დღეს მარტო ხსოვნამ, მარტო წიგნის ფურცლებმა-ღა შეგვინახეს.

ამ ლალი ბუნების შვილებს, ყაზბეგის მოხვევებსა და მთიულებს თავისუფლებაზე და ბედნიერებაზე ოცნება სისხლსა და ხორცში ჰქონდა გამჯდარი. ისინი ეძებდნენ მას და მისთვის იბრძოდნენ, მისთვის იხოვებოდნენ; ეს ნანატრი ოცნება თავისუფლებაზე მარტო მათი შთამომავლობისათვის, დღევანდელი თაობისათვის იქცა ბრწყინვალე სინამდვილედ.

ყაზბეგის დროს კი ეს მარტო ოცნება იყო. „მოვა დრო და ღრუბელი ჩვენ-შიაც გაიმჭრევის, მზე გამოიხედავს, დრო შეიცვლების და ავადმყოფი მოკეთდება, ძმა ძმას დაინახავს“ — ამბობს ყაზბეგის ერთი გმირი და ამით მწერლის ყველაზე სანუკვარ ფიქრს გადმოგვცემს.

ეს დრო დიდხანია უკვე მოვიდა.

ახლა, როცა მთიულეთში, თეთრი არაგვის სანაპიროებზე მიდიხართ, საქართველოს სამხედრო გზის გაღმა-გამოღმა, მწვანედ გაფურჩქნეილი მდინაოებიდან თვალეში შემოგანათებთ ლენინისა და სტალინის ქანდაკებები. არაგველებმა, რომლებმაც ეს ქანდაკებები თავის სოფლებში დადგეს — კარგად იციან, რომ სწორედ აღამიანთა მოღმის ამ ბუმბერაზებს უნდა უმადლოდნენ ისინი, რომ ახლანდელ თაობას წინაპართა მწარე ზეგდრი ასცდა და საკუთარი სამშობლოს ბატონ-პატრონი, საკუთარი ბედნიერების მკედელი გახდა.

ახლა გამარჯვებული ქართველი ხალხი მადლობის გრძნობით იგონებს თავის სახელოვან მწერალს, რომელიც იმ ბნელ საუკუნეში თავდაუზოგავად იბრძოდა სამშობლოს წყლულების მოსარჩენად და კეთილმაუწყებლობდა იმ დიდებული მზის ამოსვლას, რომელმაც ნათელი მოჰფინა არა მარტო ამ პატარა კუთხეს, არამედ უზარმაზარ ქვეყანას ყინულოვანი ოკეანედან მცხუნვარე კოლხიდან, კარპატების მთებიდან — წყნარი ოკეანის სანაპიროებამდე.

გრცელი და დღია ჩვენი ქვეყნის, ჩვენი კულტურის ისტორია. ის დიდი პრობლემებით, აზრის ფხიზელი ძიებით, დაუდგრომელი მისწრაფებებით არის აღბეჭდილი. ამ მატინის ერთ-ერთი ფურცელია შემოქმედება ალექსანდრე ყაზბეგისა, რომელიც ღირსეულად აგრძელებდა ქართული მწერლობის სახელოვან მოქალაქეობრივ ტრადიციას, კერძოთ იმ ნაციონალურ-განმანათლებლებელი ბრძოლის ტრადიციას, რომელიც ილია ჭავჭავაძემ დაიწყო.

***

სავგარეულო ტრადიციებისა და წინაპართა საფლავების პატივისცემა მთაში მუდამ ძლიერი იყო.

— არ დაივიწყო ვისი გორისა ხარ — ეს პირველი მცნება იყო მოხვეისათვის. ალექსანდრე ყაზბეგი წარმოშობით ჩოფიკაშვილების გორისა იყო.

ალექსანდრეს პაპის მამა, ყაზიბეგი, მეთვრამეტე საუკუნეში სტეფანწმინდის მოურავად ითვლებოდა. ამ სამოურავოში შედიოდა თვითონ სტეფანწმინდა, გეგეტი და დარიალის ხეობა.

ამრიგად, საქართველოს ჭიშკარი ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილს ებარა. „ამ გიწროების ბატონს, — წერდა ა. ფრონელი, — მუდამ შეეძლო ებატონა მთელს კავკასიაზე; ვისაც ბედი მის კლიტე-გასაღებს ჩაუგდებდა ხელში, ის მცირე მფლობელიც რომ ყოფილიყო, უძლიერეს ფეოდალად გადაიქცეოდა. მაშინ სწორედ მის ნებაყოფლობაზე იქნებოდა დამოკიდებული ვინ გაატაროს და ვის შეუტრას გზა.“ *

და მართლაც ალექსანდრეს პაპა, გაბრიელი, ძე ყაზიბეგ ჩოფიკაშვილისა მალე უძლიერეს ფეოდალად იქცა. რუსეთის საქართველოში შემოსვლისთანავე მან აზნაურის წოდება და მაიორის ჩინი მიიღო, მამის სახელი გვარად დაიმტკიცა და ასე დაიწყო ყაზბეგების გენეალოგია.

გაბრიელ ყაზბეგის პიროვნებას საჭიროა უფრო ვრცლად გავეცნოთ, რადგან ამას პრინციპული მნიშვნელობა აქვს არა მარტო ალექსანდრე ყაზბეგის ბიოგრაფიის, არამედ მისი „შემოქმედებისა და პოლიტიკური მრწამსის“ შესწავლის თვალსაზრისითაც. და ეს იმიტომ, რომ გაბრიელი არის პროტოტიპი „ეღუგუას“ ერთ-ერთი მთავარი გმირისა. ამ მოთხრობის პერსონაჟი სვიმონ ჩოფიკაშვილი, რომლის პოლიტიკური კონცეპციას, რომლის ფიქრებს ქართლის ბედის გამო მწერალი იზიარებს, იგივე გაბრიელ ყაზბეგია.

სვიმონ ჩოფიკაშვილის სახე რომ ზუსტად გადმოხატულია გაბრიელ ყაზბეგისაგან, ამას ნათელყოფს „ეღუგუას“ შემდეგი სტრიქონები:

„საქართველოს რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლამდეც სვიმონ ჩოფიკაშვილი იყო მიღებული კაცთაგანი მეფესთან. ამას ებარა მთის ხალხი და ის სიმაგრეები, რომელსაც კავკასიის კარს უწოდებენ — დარჩილა.

ეს პირი ჯერ წინააღმდეგი იყო რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლისა, მაგრამ უკანასკნელ რჩევაზე, რომელიც მეფის სასახლეში იყო გამართული, შეიტყო მეფის გადაწყვეტილი სურვილი და როგორც მეფის ერთგულთაგანი, რომელსაც მეფის წადილის წინააღმდეგობა მომაკვდინებელ ცოდვად მიაჩნდა, დამორჩილდა ბრძანებას და მიემხრო შეერთების მსურველთ.

ჩრევის შემდეგ ისევ თავის მთებში დაბრუნდა და, მეფის ბრძანებისამებრ თავის თავზე მიიღო ზრუნვა მომავალს რუსებზე.

ის გულმოდგინეთ ასრულებდა ამ სამსახურს და ცდილობდა მეფე გიორგის აღსრულებოდა ის წადილი და ის სარგებლობა, რომელსაც მეფე და მისი მომხრენი ამ მფარველობისაგან მოელოდნენ. რუსებმაც ჩქარა შენიშნეს სვიმონი, რადგანაც დაინახეს იმისი გავლენა მთაში და თავის მხრითაც ჯარების შესახებ მიანდეს სხვადასხვა განკარგულება. რასაკვირველია, ეს იმათთვის სასარგებლო პირი კიდევაც დააკვირდოვეს, პირდაპირ მაიორის მუნდირით და ეპოლეტებით მხარბეჭი აუყვავეს.“

აქ ყოველი ფაქტი გაბრიელ ყაზბეგის ცხოვრებიდანაა აღებული და მაშასადამე, ეს სტრიქონები ექვმიუტანელად აღასტურებენ, რომ სვიმონის სახით მწერალი ხატავდა თავის პაპას.

ვნახოთ რას ამბობენ ისტორიული დოკუმენტები გაბრიელ ყაზბეგის შესახებ. ეს გაბრიელი ერეკლეს ახლობელი კაცი იყო, რომელმაც არა მარტო იცოდა

* ა. ფრონელი — „მთიულეთი“, თბილისი, 1896 წელი, გვ. 7.

შეფის გადაწყვეტილება საქართველოს რუსეთთან შეერთების შესახებ, არამედ დაუღალავად მოქმედებდა კიდეც ამ შეერთების განსახორციელებლად და დასაჩქარებლად.

ერეკლეს გადაწყვეტილება კი მტკიცე და განუზრელი იყო.

შვილჯერ კი არა, შვილასჯერ გაზომეს ბაგრატიონებმა და ერთხელ მოსკოა ერეკლემ. ის დარწმუნა ისტორიამ, რომ რუსეთის გარდა სხვა გზა ხსნისა აღარ-საით იყო მას შემდეგ, რაც მეზუთმეტე საუკუნეში თურქებმა დაამხეს ბიზანტიის იმპერია და საქართველო მუსულმანური აგრესიის ზღვაში ჩაყვრილი აღმოჩნდა. ჯერ ისევ მეზუთმეტე საუკუნის მეორე ნახევარში ქართველები სწერენ იზაბელა კასტილიელს: „შენთვის ცნობილია, რა საშინელად გვაწამებენ ურჯულო სპარსე-ლები. მათ ბევრი ბოროტება მოგვაყენეს და ახლა თხოულობენ სამ რამეს: უზარ-მაზარი ხარკი იხადეთო, გვეუბნებიან, მუდამ ჩვენ ჭარბში იბრძოლეთო და ჩვე-ნი რჯული მიიღეთო. ისინი მრავალრიცხოვანნი არიან, ჩვენ კი, კონსტანტინეპო-ლისა და ტრაპიზონის დაცემის შემდეგ, მარტონი დავრჩითო“.

ამ ფრაზას იმეორებდნენ ქართველები სამი საუკუნის განმავლობაში, როცა ამოდ აწყდებოდნენ აქეთ-იქით გზის საპოვნელად, ისინი კვლავ ეძებდნენ გზას დასავლეთისაკენ. ამაზე ზრუნავდა მეფე-პოეტი თეიმურაზ პირველი; ამისთვის მოიარა სულხან-საბა ორბელიანმა იტალია და საფრანგეთი და პარიზში წარუდგა ლუდოვიკო მეოთხემეტეს, ეს აწუხებდა ვახტანგ მეექვსესაც, ამაზე ფიქრობდა ერეკლე მეფეც.

და ბოლოს ყველა რწმუნდებოდა, რომ დასავლეთ ევროპაში მფარველის ძებნა ამოა იყო. ქართველი ხალხის გადარჩენის გზა ჩრდილოეთისაკენ მიემართებოდა. მართალია, ეს არ იყო ვარდებით მოფენილი გზა, მაგრამ თვითონ ერეკლემ კარ-გად იცოდა, რომ თვითმპყრობელურ რუსეთთან დაკავშირება შედარებით ნაკლე-ბი ბოროტება იყო. უამისოდ დაქანცულ და დაღლილ საქართველოს ეროვნული სიკვდილი, ფიზიკური განადგურება და ნაციონალური თვითარსებობის დაქარგვა ელოდა.

ამრიგად, ერეკლე წინაპართა ანდერძს ასრულებდა; დარიალის ვიწროებში რუ-სეთის ბატალიონების გამოჩენას ნატრობდა ვახტანგ მეექვსე, მისივე ფიგურა-ლური გამოთქმა რომ ვინმართ, ის მუსულმანური ფოცხვერის ბრჭყალებიდან განთავისუფლებაზე ოცნებობდა. ამასვე ნატრობდნენ ის ქართველები რუსეთში რომ გადაიხვეწნენ, იმპერატორცა ანა იოანეს ასულის პოლკებში რომ ჩაეწერნენ და სადღაც ბესარაბიასა და ყირიმში რომ ებრძოდნენ თურქულ აგრესიას, რათა ქართლში ამოწყვეტილი ქალებისა და ბავშვების სისხლს აედოთ, რათა ქართლისა და კახეთის აზნაურებისათვის მტრისათვის სამაგიერო მიეზღოთ. და ქართველთა ეს დიდიხნის მისწრაფება კარგად გამოხატა მეფე გიორგიმ, როცა პატრ ნიკოლას უბასუხა:

„ჩემო პატრო! დავსუსტდით, გაქრება ქრისტიანობა აქ ურუსოდ. მეტად მო-გვიკრია მტერი, და რა მტერი? ქრისტესი. თუ არ მკლავი რუსთა ხელმწიფისა, ვერავინ დაიცავს საქართველოსა. მესმის სიმძიმე რუსთა ჩემზე მპრძანებლობისა. რა ვქნა? ვის მივმართო? რა პასუხი გავცე ქრისტესა. ესე იყო სურვილი ძველთა, მამაპაპათა ჩემთა. ეს იყო აზრი მამისა ჩემისა და მეც დავდევბი მასზე“.

იმ აღმაინათა შორის, რომლებიც ერეკლემ ამ ახალ გზაზე გაიყოლია, გაპრიელ ყაზბეგს უკანასკნელი ადგილი როდი ეჭირა. ამაზე ნათლად მეტყველებენ ის წერილები, რომლებიც ერეკლეს, შემდეგ გიორგის და არაგვის ხეობის გამგებელს

ვახტანგ ბატონიშვილს გაბრიელისათვის გაუგზავნიათ. ჯერ ისევ 1791 წელს არაა დადგენილი, რომ სწერს გაბრიელის მისამართით:

„ჩვენს მაგიერად ყაზბეგიშვილს გაბრიელს მოკითხვა ეუწყოს. მერე შენი წიგნი მოგვივიდა, რაც მოგვწერა ყველა შევითყვეთ. შენ, როგორც ჩვენი სიტყვა გაქვს, ისე ყველას დაუთარე და შეატყობინე მზად იყვენ. თავაუტრებისა რომ მოგვწერა ზოგიერთის კაცისა, ცალკე დაპირებით რამეთუ, ჩვენგან ეგ არ იქნება, ამიტომ რომ მაგათ ჩვენი წყალობაც სჭირთ, ჯამაგირებით აქვთ. მოვლენ თავიანთ ჯამაგირსაც აიღებენ ხოლმე და სხვაც მიეცემათ ხოლმე. ნიადგ ჩვენი მადლიერნი წასულან და ახლა მაგვარი ლაპარაკები რად უნდათ?

როდის უნახავთ, რომ ჩვენ მაგათთვის გვემტყუნებინოს და, თუ მაგათ არ უნდათ, ჩვენ სხვას გზასაც ვიშოვნით და იმაზე მოვიყვანთ ჭარს. მძევლების რომ მოგვწერია, როგორც კვლავ მომხდარა, ახლაც ისე უნდა მოხდეს. ხიდების გაყვანა-ბოგა ჩვენის შვილის აღმასხანისათვის მიგვიწერია და ალბათ, რომ გააკეთებინებს. შენ ყველას ახლავ შეატყობინე, რომ ყველანი მზად იყვნენ და როგორც ჩვენი კაცი მოუვიდესთ, ისე წამოვიდნენ.“

შემდეგ 1800 წელს მეფე გიორგი სწერს იმავე გაბრიელს:

„ჩვენი ბრძანება არის, ყაზბეგისშვილს გაბრიელს, მერმე ჩვენი ძმის ვახტანგისათვის და ჩვენი იოანესათვის მოგვიწერია, რომ მომავალი რუსის ჯარისათვის მარხილი და საპალნის ცხენები უნდა გამოგზავნო. ეს მარხილები და ცხენები რომ მოგივიდეს, შენ უნდა გაუძღვე და ლარსს მიიყვანო უფალს ღენერალს გულეიკოსთან და რაც იმათი ბარგი იყოს, უნდა რიგთანად მოატანინო. როგორც შენის ერთგულებისაგან ვიცოდეთ, ამ საქმეზე ისე ზეჯითად უნდა მოიქცე და შენის გარჯის მაგიერს წყალობას ჩვენგან მიიღებ.“

უფრო ვრცელია 1801 წელს ვახტანგ ბატონიშვილის მიერ გაბრიელთან გაგზავნილი წერილი. აი ისიც:

„მეფის ძის ვახტანგის სიყვარულით სახსოვარო ყაზბეგიშვილს გაბრიელს, მრავალი სიყვარულიანი მოკითხვა გეუწყოს. მერე დღეს აქ შენი წიგნი ჯაბნიაშვილმა მოგვიტანა და რაც მოგვწერა, ყველა ვცანი. ისპექტორთან წასვლა იმ დღესაც მოგვწერე, დიად კარგი იქნება. მაინც აგრე უნდა მომხდარიყო, რომ შენ უნდა მიგებებოდი. ისპექტორისთვისაც წიგნი მიმიწერია, და რაც მივწერე, ან როგორც გამოგაცხადე იმასთან, პირი ახლა მანდ გამამიგზავნია, და როდესაც შენის წასვლის დრო იყოს, და იმ ადგილს მიგებებისა, ეს წიგნიც მაშინ უნდა წაიღო და მაშინ მიართვა. იმ დროს ხომ კარგად შეიტყობ, როდესაც შენის წასვლისა და მიგებებისა დრო იქნება. და ნება გაქვს მოცემული. იმ დღესაც მოგვწერე, რომ ჩემგან დარიგება აღარ გინდა, ვიცი, რომ დიად რიგთანად მოიქცევი და ამბავსაც ეამად და ეამად არ დაევაკლებ, რომ სადაც რა უნდა იმ გვარად ვიმოქმედოთ. ჩვენც თადარიგში ვართ რასაც ღმერთი შეგვამძღვბინებს.“

ეს დოკუმენტები ნათელყოფენ, თუ რა დიდ როლს ასრულებდა გაბრიელ ყაზბეგი რუსეთის ჯარების შემოსვლის დროს და რა ერთგული იყო იგი მეფე ერეკლესი. გაბრიელ ყაზბეგიც პირნათლად ასრულებდა ამ დავალებებს და ის რუსეთის ერთგული იყო არა მარტო მეფეთა დროს, არამედ მას შემდეგაც, როცა გენერალ-ლეიტენანტმა კნორინგმა 1802 წელს თბილისში უმადლესი მანდიფესტი გამოაცხადა, რომლის ძალითაც უქმდებოდა საქართველოს სამეფო ტახტი და სა-

* ს. მაკალათია — „ზევი“, სახელგამი, 1934 წ. გვ. 49 — 51.

ქართველი რუსეთს უერთდებოდა. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა გაბრიელ ყაზბეგმა იმ დროს, როცა მთიულეთი აჯანყების ცენტრში გახდა. ეს იყო 1804 წელს (მთიულეთის ეს აჯანყება ასახულია ალექსანდრე ყაზბეგის „ელგუჯაში“).

მაგრამ ვიდრე ამ მოთხოვნას შეეცნობოდნენ, ჯერ ვიკითხოთ რამ გამოიწვია ეს აჯანყება, როგორი იყო მისი წარმოშობის მიზეზი და საით მიდიოდა მისი განვითარების ტენდენცია, რა ძალებს გადაეხარდა ის და რა პოზიცია უნდა დაეკავებინა მის მიმართ ნამდვილ ქართველ პატრიოტებს? ამ საკითხების გარკვევა იმავე დროს ნათელ შუქს მოჰფენს ალექსანდრე ყაზბეგის პოლიტიკურ მსოფლმხედველობასაც, რომელიც ესოდენ მძაფრადაა გამოთქმული ხსენებული აჯანყებისადმი მიძღვნილ მოთხრობა „ელგუჯაში“.

დავიწყეთ პირველი საკითხით — რა იყო მიზეზი მთიულეთის აჯანყების წარმოშობისა? ამხანაგი სტალინი წერს: „... მეფის რუსეთი იყო კერა ყოველგვარი ჩაგვრისა — კაპიტალისტურისაც, კოლონიურისაც და სამხედრო ჩაგვრისაც — აღებულის მის ყველაზე უფრო მხცეურ და ბარბაროსულ ფორმად. ვინ არ იცის, რომ რუსეთში კაპიტალის ყოვლისშემძლეობა უერთდებოდა ცარიზმის დესპოტიზმს, რუსული ნაციონალიზმის აგრესიობა — ცარიზმის ჯალათობას არაარსებობა მიმართ... მართალი იყო ლენინი, როდესაც ამბობდა, რომ ცარიზმი „სამხედრო-ფეოდალური იმპერიალიზმი““. (ი. სტალინი — „ლენინიზმის საკითხები“, გვ. 11)

მეორე ადგილას ამხანაგი სტალინი, ეხება რა ცარიზმის პოლიტიკას არარსებ ხალხების მიმართ, აღნიშნავს:

„ცარიზმის პოლიტიკა, მემამულეთა და ბურჟუაზიის პოლიტიკა ამ ხალხებისადმი ის იყო, რომ ჩაეკლათ მათში ყოველგვარი სახელმწიფოებრიობის ჩანასახი, დაესახიჩრებიათ მათი კულტურა, შეევიწროვებინათ ენა, სიბნელეში ჰყოლოდათ ისინი და, დასასრულ, შეძლებისდაგვარად გაერთულებინათ“.

აი ეს სახელმწიფოებრივობის ჩაყვლა, ეს სამხედრო-ფეოდალური ჩაგვრა, ეს ჯალათობა ცარიზმისა არარსებ ხალხთა მიმართ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ წლებში ყველაზე მძაფრად მთიულეთში განიცადა, რადგანაც პირველმა მან იგემა მისი სიმწვავე: „თვითმპყრობელობის უბედური მსხვერპლნი“ უწოდა ამხანაგმა სტალინმა კავკასიის ხალხებს და ამ უბედურ მსხვერპლთა შორის იყვნენ ის მთიულეები, რომლებმაც გამწარებულებმა ხელში იარაღი აიღეს და დარიალის ხეობაში გამოსულ ბატალიონებს გზა გადაუქრეს. ყაზახთა მთარახების ზუზუნით, ბორკილების ქლარტით პირველად აქ, მთიულეთში გაისმა და ბუნებრივია, რომ აჯანყების აღმაც პირველად აქ იფეთქა. პირივით შეაძულეს ხალხს თავი იმ მოხელეებმა, რომლებიც გადმოხვეწილნი იყვნენ რუსეთიდან სასჯელის მოსახდელად. მათი საქციელით აღმფთვებული იყო თვით ისეთი ერთგული კაცი თვითმპყრობელობისა, როგორიც იყო მთავარმართებელი პავლე ციციანოვი, ეს მრისხანე დამპყრობელი კავკასიისა. მოხელეების უსაქციელობამ აქაურნი მტრად გადააქცია რუსეთისაო, ამბობდა ხშირად მთავარ-მართებელი... მეორე ტომი „აქტებისა“ სავსეა ციციანოვის ჩივილით და წუწუნით, რომ მოხელენი არ მივარგანო. მინისტრებს ემუდარებოდა, რიგიანი მოხელენი გამომიგზავნეთ, თორემ ყოველი ჩემი განკარგულება აღსრულებელი რჩება, ან ისე ასრულებენ, რომ აღსრულებლობა ემჯობინებო... თვით ხელმწიფე იმპერატორსა სწერს თავადი ციციანოვი ერთს თავის უქვეშევრდომილეს მოხსენებაში, რომ „პატიოსანი და მუყაითი მშრომელი მოხელენი სანთლით საძიებელნი არიანო“.

ნუ დაგვაიწყდება ვინ სწერს ამას! ეს სიტყვები ეკუთვნის ადამიანს, რომლის წინაშე შიშით ძრწოდა მთელი კავკასია. და აი ეს მონარქისტი ციციანოვიც ალმფთობულია მწფის მოხელეთა თვითნებობით.

„არც ერთი კუთხე საქართველოსი, — ამბობს ფრონელი, — ისე არ იყო შეწყუხებული იმ დროს, როგორც საქართველოს ჩრდილოეთის საზღვრები. ძალაუვნებურად მთიულნი დარიალის ხეობის დარაჯებად გადაიქცნენ და ჯარის მიმყვან-მომყვანად გახდნენ“. ამასაც გაუძლებდნენ ისინი, რომ ამ მეგუტრობას თან ათასი დამცირება, ადამიანის ელემენტარულ უფლებათა ფეხებზე გათელვა, ნაციონალურ გრძნობათა შეურაცყოფა არ მოჰყოლოდა. საქმე იქამდის მივიდა, რომ ყაზახები მთიულ ქალებს ხარებივით უღელში აბამდნენ, მამაკაცებს მათრახის ცემით სულსა ხდიდნენ. ყველაფერი ეს ფიქსირებულია იმ დოკუმენტთა კრებულში, რომელიც „აქტების“ სახელით გამოსცა კავკასიის არქეოლოგიურმა საზოგადოებამ. აღრაფერს არ ერიდებოდნენ დამპყრობელნი და სისტემატურად ანხორციელებდნენ არარუს ხალხთა მიმართ იმ „ჯალათურ პოლიტიკას“, რომელიც ამხანაგ სტალინის განმარტებით ცარიზმის სამხედრო-ფეოდალური იმპერიალიზმის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი იყო.

და აი მთიულეთში იფეთქა აჯანყება.

იმ ხანებში საქართველოს მთავარმართებელი თავისი ჯარით ერეგნის სახანოზე იყო სალაშქროთ წასული და როგორც ალ. ფრონელი აღნიშნავს, ეს აჯანყება მისთვის და რუსეთის მხედრობისათვის სასიკვდილო განსაცდელს უდრიდა. აჯანყებულებმა საქართველოს სამხედრო გზა შეჰკრეს და ირანში გადახვეწილ ალექსანდრე ბატონიშვილთან მტკიცე კავშირი დაამყარეს. ირანმა კვლავ წამოუპოტინა საქართველოს თავისი უკვე მოუძღურებული მტაცებლური კლანჭი. ფეტ-ალი-შაჰი (ბაბა-ხანი) თავის ფირმანებში წერდა, რომ „საქართველოს სამეფოს მოწყობა არის საგანი უმაღლესი ჩვენის ყურადღებისა, ამიტომ მოვიწყვეთ კარისა ჩვენი წინაშე სარდალი პირ-ყული-ხანი ყაჯარი და ბატონიშვილი ალექსანდრე-მირზა, ჩავაბარეთ ოცი ათასი ძლევამოსილი მეომარი და ვუბრძანეთ საქართველოსკენ წასვლა“. თვითონ ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელსაც ფეტ-ალი-შაჰმა არეზის ახლო მდებარე პრეოვინციების გამგეობა ჩააბარა, მრავალი სოფელი აჩუქა და ციხეების აშენება მიანდო, ბარათს ბარათზე გზავნიდა საქართველოში და რუსეთის წინააღმდეგ ამხედრებდა ქვეყანას. ალექსანდრე ფშავ-ხეცსტრებსა წერდა: ათასსამასი წელიწადია, რაც თქვენი ღვაწლით იმოსებოდა ჩვენი სახლი. თქვენ იყავით ძვირფასი ქვეშევრდომი ჩვენი სახლისა და ნუ თუ ღღეს დაიხარებთ, არ გაიხსენებთ წარსულს და კვლავინდებურად თავს არ გამოიდებთ ჩვენი სამშობლოსთვისო. მუხრან-ბატონებს ალექსანდრე უთვლიდა: შემოსდამს თუ არა სპარსეთის ჯარი ფეხს საქართველოში, დაუყონებლივ უღალატეთ რუსეთსაო.

აი რა დავებრთა მთიული გლეხკაცების აჯანყებას; მისი გამოყენება სცადა ალექსანდრე ბატონიშვილმა. ამ ავანტიურისტმა მოიწადინა საქართველო ისევ ირანის კლანჭებში ჩაეგდო. ქართლის უბედობის ისტორია თითქოს ისევ თავიდან იწყებოდა, როცა ალექსანდრე ბატონიშვილი ცდილობდა შედარებით ნაკლები ბოროტება — თვითმპყრობელური რუსეთის ბატონობა — უფრო დიდი და განუკითხავი ბოროტებით — ფანატიკური ისლამის ბატონობით შეეცვალა. ამრიგად, ალექსანდრე ბატონიშვილი უფრო საზარელი უფსკრულისაკენ ეზიდებოდა საქართველოს, იმ ჯურღმულისაკენ, საიდანაც ბრძოლით, ტანჯვით, წამებით, უკეთეს შეილთა სისხლის ფასად ცდილობდა საქართველო თავი დაედოდა საუკუნეთა განმაგებლობაში. მაშასადამე, ალექსანდრე ბატონიშვილის ავანტიურა რომ ამხრადიყო,

წყალს უნდა წაეღო ყველაფერი, რასაც ბაგრატიონებმა სამი საუკუნის განმავლობაში მიაღწიეს, როცა რუსეთს დაუჯავშირდნენ; და ეს არა მარტო ბაგრატიონების, არამედ მთელი ქართველი ხალხის აღრინდელი მისწრაფება იყო. იშვიათი არ იყო შემთხვევა, როცა ქართველი კაცი ილტვოდა რუსეთისაკენ და თავშესაფარს იქ ძებნდა, როცა ქართლში თურქები ან ირანელები შემოიჭრებოდნენ ხოლმე. ქართველ კაცს რუსი ხალხისაკენ უწყვედა გული, მისკენ სამეგობროდ მისწრაფოდა და რუსი ხალხიც მუდამ ძმურად უწყვიდა ხელს. ახლა კი ბატონიშვილს სურდა ამოდ ჩაეღო არჩილის, ვახტანგის, ირაკლის ანდერძებს და საქართველო უნდა ისევ ისლამის ჯარების სათარეშო ასპარეზად ქცეულიყო. ირაკლიმ გადასჭრა ბედი ქართლისა და ალექსანდრე ბატონიშვილი ხელახლა ყველაფერს თავიდან იწყებდა.

როგორ უნდა მოქცეულიყო ასეთ დროს ნამდვილი ქართველი პატრიოტი, თვით ისიც კი, რომელიც ხედავდა, თუ რაოდენ მძიმე იყო თვითმპყრობელური რუსეთის უღელი? პასუხი ერთია: ის მაინც ვერ გაჰყვებოდა ალექსანდრე ბატონიშვილის გზას, რადგან ეს იყო გზა ფეტ-ალი-შაჰისა და მისი წინაპრებისა, ეს იყო გზა, რომელსაც ქართველი კაცი ისევ ქედმოხრილი უნდა წაეყვანა ისპაჰანის გზაზე, რათა იქიდან თვალუბდაობრილი დაბრუნებულიყო; ეს იყო გზა, რომელსაც ულამაზესი ქართველი ქალები ირანის პარამხანებში უნდა დაექნო, როგორც ეს საუკუნეების განმავლობაში ხდებოდა.

რა გზას დაადგა სტეფანწმინდის ბატონი? რა პოზიცია დაიჭირა მან ამ აჯანყების დროს?

პირდაპირ უნდა ითქვას, რომ გაბრიელზე უფრო ერთგული კაცი რუსეთს მთაში არ ჰყავდა; როცა აჯანყებულმა მთიელებმა, თუშ-ფშავ-ხევსურებმა და ოსებმა წაახდინეს მთელი სამხედრო გზა, ყველა ხიდი დაშალეს და დაიფიცეს სულ ერთიან გაეწყდეთ და რუსეთის ჯარი კი განდევნოთ — მარტო სტეფანწმინდის ბატონი, თავისი ხელქვეითებით, კვლავ ერთგული დარჩა ერეკლეს ანდერძისა, რომლის ხანგრძლივი ზრუნვის მეოხებით რუსეთის ბატალიონები გაღმოდნენ საქართველოში. აჯანყებულნი საშინლად გაბრაზებული იყვნენ სტეფანწმინდის ბატონზე, ემოქრებოდნენ — ცოლ-შვილს ამოგიწყვეტო, სახლსა და კარს დაგიგრავო, თუ ჩვენი მხარე არ დაიჭირავ: ყაზბეგის ბატონი მაინც არ ნებდებოდა, ეს კი ძალზე საზარალო იყო აჯანყების მეთაურებისათვის, რადგან მარტო სამხედრო ძალით კი არა, გაბრიელ ყაზბეგი უზარმაზარი მორალური ავტორიტეტითაც სარგებლობდა. „მთიულნი დიდ პატივს სცემდნენ გაბრიელ ყაზბეგს და თითქმის მეფის მზგავს კაცად ჰყავდათ მიჩნეული. მოსალოდნელი იყო, რომ გაბრიელს დიდი გავლენა ჰქონდა მთის ხალხზე... გაბრიელის სახელი გათქმული იყო ხევს გარდა მთის შორეულ თემებშიც.“ *

გაბრიელ ყაზბეგის ციხე-სიმაგრეში თავს აფარებდა პოლკოვნიკი ღრენიაკინი თავისი მცირერიცხოვანი რაზმით. აჯანყებულებმა გადასწყვიტეს გაეწყვიტათ ეს რაზმი. მაგრამ გაბრიელ ყაზბეგი მკერდით აეფარა წინ რუს ოფიცერებსა და ჯარისკაცებს და გადასწყვიტა აჯანყებულთა ხელში არ ჩაეყარა ისინი. 1804 წლის ხუთმეტ ივლისს მუამბოხეთა დიდძალმა ჯარმა ალყა შემოარტყა სტეფანწმინდას. დაიწყო გააფთრებული ბრძოლა, სეტყვასავით დაუშინეს ტყვია ციხეს, მეციხოვნენი ღამითა ახერხებდნენ შეეკეთებინათ დაზიანებული კედლები და დილით კვლავ იბრძოდნენ. სამი ათასამდე მუამბოხე უტევდა ციხე-სიმაგრეს. და ბოლოს

* ა. ფრანელი — „მთიულეთი“, გვ. 149.

სიმშვილმა აიძულა მეციხოვნენი დანებებულყვნენ აჯანყებულებს. ამ უკანასკნელებმა გადასწყვიტეს დაეხოცათ ტყვედ წამოყვანილი რუსები. რა არ იღონა გაბრიელ ყაზბეგმა, რომ ისინი სიკვდილს გადაერჩინა და იმასაც კი არ დაერიდა, რომ ამ რუსების სანაცვლოდ მძევლებად მიეცა მემამოხეთათვის თავისი ძმისწული და შვილი თავისი ერთგული მოხვეისა. სხვა 'ცნობით კი, გაბრიელმა აჯანყებულებს მძევლად ღვიძლი შვილი და ძმისწული გაატანა, ოღონდ რუს ოფიცრებს — დრენიკისსა და კობილოვს ხელს ნუ ახლებთო.

ყოველივე ამის შემდეგ გაბრიელ ყაზბეგის პოლიტიკური სახე ჩვენთვის ნათელია. მართალია, ჩვენი წარმოდგენა მასზე დაფუძნებულია ოფიციალურ დოკუმენტებზე, მშრალ რელაციებზე, ოფიცერთა პატაკებზე; ამგვარ ნაწერებს კი ახლა ვერ მოვთხოვთ ადამიანის სულში ჩაგვახედონ, ისინი ვერ მოგვცემენ წარმოდგენას იმაზე, თუ რა ციხელი ტრიალებდა სტეფანწმინდის ბატონის გულში, როცა ის ღვიძლ შვილს მძევლად ატანდა მემამოხეებს; რა ამოქმედებდა მას ამ დროს — მართლა ჩინ-ორდენების სიყვარული და ანგარება, თუ იმის შეგნება, რომ საქართველოს მომავალი ათასჯერ უფრო ბნელი და საზარელი იქნებოდა ურუსეთოდ, ვიდრე რუსეთთან ერთად. ჩვენ არაფერი ვიცით გაბრიელ ყაზბეგის სულიერ სამყაროს შესახებ, მკითხველის წინაშე მარტო გაჩეხული ფაქტებია, მაგრამ ავერ მისი მხატვრული სახეც, შესრულებული ბრწყინვალე ბელეტრისტის ხელით. როგორც უკვე ზემოთ თქვეით, ეს საღვთო სახე სვიმონ ჩოფიკაშვილისა.

და ის, რაც არა სწერია მშრალ ოფიციალურ დოკუმენტებში — ბრწყინვალე მხატვრული ფერადებითაა გადმოცემული ალექსანდრე ყაზბეგის „ელგუჯაში“. აქ ჩვენ ვხედავთ, რომ სვიმონ ჩოფიკაშვილი (რომელიც როგორც ზემოდ უკვე გავარკვევით, იგივე გაბრიელ ყაზბეგია) ებრძვის ალექსანდრე ბატონიშვილს სწორედ იმიტომ, რომ იცის: ბატონიშვილს საქართველო კვლავ დაღუპვისაკენ მიჰყავს.

აქ ყველაზე უფრო საინტერესო ის არის, რომ თვითონ ალექსანდრე ყაზბეგმაც ხსენებულ მოთხრობაში სწორად გადასტერა ბედი ქართლისა და საოცარი მხატვრული დამაჯერებლობით გვიჩვენა, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილის ავანტიურა დამღუპველი იყო საქართველოსათვის. მოთხრობიდან ნათლად ჩანს, რომ „ელგუჯას“ ავტორი სწორედ სვიმონ ჩოფიკაშვილის მხარეზეა და არა ალექსანდრე ბატონიშვილისა, ე. ი. ეს იმას ნიშნავს, რომ ალექსანდრე ყაზბეგს ვერ წარმოუდგენია საქართველოს მომავალი რუსეთთან დაცავშიც და ისლამური ქვეყნების გავლენისაგან თავის დაღწევის გარეშე; ეს იმასაც ნიშნავს, რომ ალექსანდრე ყაზბეგმაც რუსეთის თვითმპყრობელობის დამკვიდრება კავკასიაში უმცირეს ბოროტებად ჩასთვალა იმ დიდ ნაციონალურ ტრაგედიასთან შედარებით, რომელსაც ირან-თურქეთის მხრივ ჩვენი ქვეყანა განიცდიდა.

ვნახოთ ეს უფრო კონკრეტულ მაგალითებზე.

სვიმონ ჩოფიკაშვილი მოთხრობაში დახატულია, როგორც ხალხის სიყვარულით გარემოსილი ადამიანი, გულმართალი ვაჟაკი, პრინციპული, ჭიშმარიტი მოყვარე თავისი ქვეყნისა. მოხვენი მას „ხევის ბურჯს“, „ხალხის ნუგეშს“, „ხევის განმანათლებელს“, „მოძმეთ შემანახველს“ უწოდებენ. ალექსანდრე ყაზბეგი არა მხოლოდ თავის მდლარ მხატვრულ საღებავებს, რათა ეს კაცი დაგვიხატოს როგორც აღსავსე ყოველგვარი სიკეთით.

ეს კაცი პირველსავე წუთში, მოთხრობაში გამოჩენისთანავე, იპყრობს მკითხველის სიმპათიას იმით, რომ მზრუნველად და მოსარჩლედ აღუჩნდება განაწამებ და დაზარალებულ მზალს; სვიმონი ხევის ძველი უფროსის თანამდებობაზე დანიშნეს. ეს სწორედ იმ დროს მოხდა, როცა მზალ ხელიდან გამოსტაცეს ელგუ-

ჯას, და ტყვედ ქმნილი, უმწურო ქალი, ნაჩაღნიკის მიერ გაუბატონებულად, პყრობილში ეგდო. სვიმონი მოსვლისთანავე დაინტერესდება მისი ბედით.

„იქნებოდა ღამის ცხრა საათი, როდესაც საპყრობილში შევიდნენ და მზა-
ლოს გამოუცხადეს, რომ ნაჩაღნიკი იბარებდა.“

ქალს გული გადაუტრიალდა, რადგან არ იცოდა ძველი ნაჩაღნიკის გამოცვლა და მოელოდა ისევ იმ ძალადობას და დამცირებას, რომელიც ამ რამდენიმე ხნის წინათ მიაყენეს.

— არ წამოვალ, არა! — შესძახა იმან სიანჩხლით და შიშით დაიწყო ცახცახი.

— წამოდი, თორემ ძალად წაგიყვანენ და უფრო ცუდია...

ქალი მოელოდა თავის მტარვალის ნახვას, რომელსაც გადახდას უბირებდა და ამისათვის ემზადებოდა. მაგრამ წარმოიდგინეთ იმისი მდგომარეობა როდესაც ძველი ნაჩაღნიკის მაგივრად, სვიმონი დახვდა და ჩერქეზულად, ტკბილად უთხრა:

— შენ უბედურება შეგმთხვევია, მე გულითადი მწუხარე ვარ იმ უკაცურობისათვის, ვინც შენ ეგრე მოგპყრობია, დიაცურად მოქცეულან.

— ღმერთო, ღმერთო! — ამის მეტი ვერა წარმოსთქვა-რა ქალმა და ჩაეყეცა მუხლები. სვიმონ მიეშველა, დასვა ტახტზე და დააცალა იქამდინ, სანამ ქალს გულს გაიმარებდა.

— მე შინაა გამოვისყიდო ის უკაცურობა, რომელიც შენთვის მოუყენებიათ. მთხვევ რა გინდა?

მზალომ შეხედა მადლობის თვალთ და ამ აღერსიანის სიტყვებით გული სი-
ბარულით აევსო.

— მიშველე, მიშველე, დამიხსენ ამ გიაურების ზელიდან! — შესძახა მწუხარებით ქალმა.

— ახლა ნულარ გეშინიან, ველარას გიშენ.

მზალომ იმდენი მწუხარებისა და დამცირების შემდეგ ძლივს გაიგონა ტკბილს სიტყვა და ამასთან თავის სამშობლო ენაზე. იმას კიდევ ეკირვებოდა ეს დამამშვიდებელი სიტყვები, რომელთაც მკურნალ ნეკტარად დაუარეს იმის დაჩაგრულ გულსა და არტულ გონებას“.

ასე კეთილი აღმამაური სახით ჩნდება სვიმონი მოთხრობაში და ჩვენ ვხედავთ, რომ ის მართლაც „ხალხის ნუგეში“ და „მოძმეთ შემნახველია“. ალექსანდრე ყაზბეგმა თავისი დიდი ჰუმანიზმი, დაჩაგრულთა დანიან-გრძნობა, სამართლიანობისათვისა და სიკეთისათვის ბრძოლა ამ სახეში ჩააქსოვა. შემთხვევითი როდია, რომ მწერალმა ასეთი შარავანდედით შემოსა სვიმონ ჩოფიკაშვილის სახე, შემთხვევითი როდია, რომ მთელი ეს ხალხი — ელგუჯა, მათია, მზალო, ჯაჭალა, მთელი ხევის მოსახლეობა — ესოდენი სიყვარულით წარმოსთქვამენ სვიმონის სახელს; გაიხსენეთ მისი ძმად გადიცვა მათთან, გაიხსენეთ როგორ დასტირის მას ელგუჯა, როგორ გლოვობს მის სიკვდილს მთელი ხალხი — და თქვენს წინაშე მთელი სიმაღლით აღიმართება აღმამანი, რომლის სახით ხალხს თავისი გულშემატკივარი, წინაპართა უკეთესი ტრადიციების დამცველი უპოვია. ეს გულითა და გრძნობით ჩვეულებრივი მოხვე, მართალი, პირდაპირი, ვაჟკაცი, იმავე დროს პოლიტიკურად უაღრესად გამკრიახი და შორსმჭვრეტელი აღმამანია.

ალექსანდრე ყაზბეგი სვიმონ ჩოფიკაშვილის სახით გადმოგვცემს არა მარტო თავის ჰუმანიზმურ მსოფლმხედრობას, არამედ თავის პოლიტიკურ ორიენტაციასაც.

მოთხრობის მიხედვით ალექსანდრე ბატონიშვილმა მოციქულები გაუგზავნა

სეიმონს, ითხოვა მისგან სრული მორჩილება, რუსეთის ჯარების ხევიდან გაყვება და მათთვის შემოსასვლელი გზის შეკერა. დაუმორჩილებლობის შემთხვევაში ბატონიშვილი ცოლ-შვილის ამოწყვეტით და სარჩო-საბადებლის გადაწვით ემუქრებოდა მთის მებატონეს. სეიმონმა მოციქულებს პირდაპირ განუცხადა, რომ ის ალექსანდრე ბატონიშვილს მხარს არ დაუჭერს. „მამ ბატონიშვილს რა პასუხს უთელი?“ — გაკვირვებით ეკითხებიან მოციქულები სეიმონს, რომლებიც მას „მთის კაცად იცნობენ, რომლისათვისაც თავისუფლება ყველაზე უმაღლესი ღირსებაა“, და მაშასადამე, მათი აზრით, ასეთი კაცი აუცილებლად ალექსანდრეს მომხრე უნდა იყოს, მაგრამ სეიმონი უფრო შორს იხედება: იგი მოციქულებს ასეთ პასუხს აძლევს:

„ — ბატონიშვილსა? ჩემგან ხევწნა და მუდარა მოახსენე: მეფეს ნუ ეწინააღმდეგება და საქართველოს ძალას შუაზე ნუ ჰყოფს... ჩავიდეს მეფესთან, მოუდგეს გვერდსა და რაიცა რუსებთან პირობები გვაქვს, ისინი აასრულებინოს... ჩავიდეს მეფესთან, ჩა! მეფე ღვთისაგან არის დანიშნული, იმის გულის პასუხს კაცი ვერ მიწვდების... მეფეს ყველა უნდა ემორჩილებოდეს“.

მთიულეთის აჯანყებას და მთელ იმ პოლიტიკურ ვითარებას, რომელიც მას მოჰყვა ალექსანდრე ყაზბეგი ასე გვიხატავს:

„სეიმონმა მოიწვია ხევის წარმომადგენელნიც, და საქართველოს მდგომარეობაზე ლაპარაკი საერთოდ დაიწყო. შავად და ბნელად გულში ჩასახოდა მას საქართველოს მდგომარეობა და ბნელი ფერადით უხატავდა მოძმეთ განხეთქილების მავნებელს მოქმედებას. დასუსტებული ხალხი, სეიმონის სიტყვით, გაყვდილიყო ათას ნაწილად და წინააღმდეგობისა და უთანხმოებისა გამო, თანდათან ერთმანეთს უფრო და უფრო ასუსტებდა. უბედურება საქართველოს ქსელსავით გარს შემოხვეოდა და ყოველს განძრევასთან ერთად, მეტად და მეტად უხვევდა თვალებსა, აგრძნობინებდა თავის ძალას. გზაარეულს ცხვარსავით უმატრონო, უდაბურს ტყეში ღარჩენილ ქართველებს, ვეღარ გაეგნოთ საით წასულიყვნენ, ყველანი ერთმანეთს ეჯახებოდნენ, აქცევდნენ ერთი-მეორეს, ჰქელავდნენ ფეხით და ერთმანეთის დახრჩობაში თავთავიანთ შველას ეძებდნენ... აი ასეთ მდგომარეობაში ეხატებოდა სეიმონს საქართველო.“

— ახლა გაგჩუმდეთ, ძმანო! გაგჩუმდეთ იმად, რომ ერთმანეთისა აღარა გვესმის-რა. ახლა ხალხი ავად არის ერთის ავადმყოფობით, საერთო სენით. მოვა დრო და ღრუბელი ჩვენშიაც გაიმჭრევის, მზე გამოიხედავს, დრო შეიცვლების და ავადმყოფი მოკეთდების. ძმა ძმას დაინახავს და შეერთებული საქართველო, ერთ ხორც და ერთ სულ გადაქცეული, აღსდგების. აღსდგების იმად, რომ მტერს მტრის საკუთნო მიუწყოს და მოყვარეს მოყვრისა. ახლა კი ჩვენც დავიშალნეთ, გაგჩუმდეთ და ჩვენც ჩვენს ქოხს მივხედოთ... გლოვის დროა და ვიგლოვოთ, ძმანო! — გაათავა სეიმონმა“.

ასე თავდება „ელგუჯას“ მიხედვით მთიულეთის აჯანყება.

როცა აღამიანი ალექსანდრე ყაზბეგის ამ სიტყვებს უკვირდება, როცა მის მიერ დახატული სურათების საერთო ტენდენციას სწვდება, ძნელი აღარ არის იმის მიხედვრა, თუ რატომ ებრძვის სეიმონ ჩოფიაშვილი (და მაშასადამე, თვითონ ავტორიც, რადგან ეს გმირი — მისი მსოფლმხედველობის გამომხატველია, მისი იდეალია) ალექსანდრე ბატონიშვილს, რატომ ესოდენ გულმოდგინედ ურჩევს სეიმონი ქართველებს, რათა ისინი ალექსანდრე ბატონიშვილის ავანტიურას არ აჰყვნენ. მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია უკვე გრძნობდა, თუ როდენ ბრძნული იყო ქველი ანდერძნამავი ირაკლი მეფისა, რომელიც ალექსანდრე ბა-

ტონშივის სურდა დაერღვია. ირაკლის ამ ანდერძის ძალას მუდამ ვერაზობდა. აფასებდა ქართული მწერლობა.

გაიხსენეთ ნიკოლოზ ბარათაშვილი. თავის „ბედი ქართლისაში“ და ლექსში „საფლავი მეფის ირაკლისა“ პოეტი თითქმის იხედება წლების გადმოღმა და ხედავს კეთილ ნაყოფს იმ თესლისას, რომელიც ირაკლიმ დასთესა. ვკითხულობთ ამ ლექსებს და ვგრძნობთ, რომ პოეტი აზროვნებს უფართოესი ისტორიული მასშტაბით და მისი თვალი სწვდება ისე შორს, ხედავს მომავალს ისე წინ. სადაც ჩვეულებრივი ადამიანი გამოუცნობელი ნისლისა და ბურუსის მეტს ვერაფერს ამჩნევს. თვითელი ფრაზა ამ ლექსებში არის არა მარტო ბრწყინვალე პოეტის ნათქვამი, არამედ ღრმა მოაზროვნისაც. ნიკოლოზ ბარათაშვილმა პირველმა გვიჩვენა ისტორიული პერსპექტივის თვალსაზრისით უსაფუძვლოება და უნადავობა იმ პოლიტიკური ავანტიურისშემისა, რომლის წარმომადგენელნი იყვნენ ჯერ სოლომონ ლეონიძე, შემდეგ ალექსანდრე, იულონ და ფარნაოზ ბატონიშვილები, შემდეგ ის შეთქმულნი, რომელნიც ოცდაათიან წლებში განუდგნენ რუსეთის ხელისუფლებას და სცადეს საქართველოს ევემერული დამოუკიდებლობა კვლავ აღედგინათ.

ეს აზრთა ვითარება იშვიათი სიცხველით, მკვერმეტყველური სახეებით არის გადმოცემული ნ. ბარათაშვილის ლექსში „საფლავი მეფის ირაკლისა“. პოეტი თითქმის ნუგეშსა სცემს სასოწარკვეთილ და მწუხარე აჩრდილს თავისი დიდი პაპის, ირაკლისას, რომელმაც თავისი გამპრიახობის წყალობით წაღმა შეაბრუნა უკუღმართად დაშვებული ბედი ქართლის ისტორიისა. თითქმის ნახევარი საუკუნის შემდეგ რუსეთთან შეერთებისა იწერებოდა ეს ლექსი, ასე რომ პირველი შედევრების შეჯამება უკვე შესაძლებელი იყო: პოეტი მოუწოდებს ირაკლის აჩრდილს, რათა მან გადმოხედოს საქართველოს, სადაც ხელმწიფური მისი აზრი აღსრულებულა: ესაუბრება ვითარებით ჩრდილოეთში გადახვეწილ ქართველებს ახალი კულტურის შუქი, „განათლება და ხმა საამო“ ჩამოაქვთ მამულში. ჩრდილოეთიდან ჰზიდავენ ისინი „თესლთა ძვირფასს“, რომ სამხრეთის მხურვალე ცის ქვეშ გაფურჩნულმა ამ თესლმა ერთი ათასად მეტი მოსამკალი მოიყვანოს. შეუძლებელი იყო უფრო უკეთესად გაეგო პოეტს „ქველი ანდერძნამაგი“ ირაკლი მეფისა. ყოველი ფრაზა ამ ლექსში აღსავსეა ისტორიის მძაფრი შემეცნებით. „შავი ზღვის ზვირთნი, — წერს პოეტი, — ნაცვლად ჩვენთა მოსისხლე მტერთა, აწ მოგვიგვირან მრავალის მხრივ ჩვენთა მოძმეთა“. განუზომელია თუნდაც ამ ფრაზის მნიშვნელობა; მეფერამეტე საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედამდე შავი ზღვა თურქული ზღვა იყო. ამ ზღვავ მხოლოდ მტაცებელი მოდიოდა, — ტყვეთა წამყვანი და დამრბევი ქვეყნისა. ახალ ისტორიულ ვითარებაში ამ მხრივაც ერთგვარი შევება იგრძნო საქართველომ.

აი ამ აზრით იყო ნიკოლოზ ბარათაშვილი სულიერი მედროშე მეცხრამეტე საუკუნის ქართული აზროვნებისა ნაციონალური საკითხის სფეროშიც. ნიკოლოზ ბარათაშვილი იგივე იყო ქართულ პოეზიაში, რაც მეფე ერეკლე ქართულ პოლიტიკაში. და თუ ერეკლემ პოლიტიკის სფეროში გადასჭრა ბედი ქართლისა, თამამად შეიძლება ითქვას, რომ ეს საკითხი სულიერი კულტურის სფეროში ნიკოლოზ ბარათაშვილმა გადასწყვიტა. მისმა „ბედი ქართლისაში“ და ლექსმა „საფლავი მეფის ირაკლისა“ ბრწყინვალე მხატვრული სახეებით დადასტურეს, რომ ბრძოლებში მოქანცული საქართველოს ხსნა მხოლოდ რუსეთთან კავშირში იყო. პოეტი მიესალმებოდა მეფე ირაკლის ბრძნულ გადაწყვეტილებებს, რომელმაც საქართველოს ხალხის ბედობალი სამუდამოდ დაუკავშირა დიდ რუს ხალხს.

ასე ფიქრობდა ბარათაშვილი, ეს იყო ილია ქავჭავაძის პოლიტიკური კონცეპ-

ციის საფუძველიც და ასეთივე იყო ალექსანდრე ყაზბეგის თვალსაზრისით. ამიტომ არის, რომ ქართულ მწერლობას ალექსანდრე ბატონიშვილი არასოდეს თავის ნაციონალურ გმირად არ უქცევია, და მისი ავანტიურისში, როგორც უკვე ვნახეთ, მძაფრად ამხილა „ელვუჟას“ ავტორმაც.

***

თავის წერილში „კრიტიკული შენიშვნები ეროვნულ საკითხზე“ ლენინი წერდა: „არის ორი ერი ყოველ თანამედროვე ერში — ვეტუვით ჩვენ ყველა ნაციონალ-სოციალს. არის ორი ეროვნული კულტურა ყოველ ეროვნულ კულტურაში. არის ველიკორუსული კულტურა პურიშვეიჩების, გუჩკოვიჩების და სტრუვეების. — მაგრამ არის აგრეთვე ველიკორუსული კულტურა, რომელიც ხასიათდება ჩერნი-შენსკისა და პლეხანოვის სახელებით. არის ასეთივე ორი კულტურა უკრაინელო-ბაში, ისევე როგორც გერმანიაში, საფრანგეთში, ინგლისში, ებრაელებში და ა. შ.“.

წერილში „გერცენის ხსოვნას“ ლენინი აღნიშნავდა: „თავდა-აზნაურებმა რუ-სეთს მისცეს ბირონები და არაქიევეები, მრავლისაგან მრავალი „ლოთი ოფიცრე-ბი, მოჩხბრები, ბანქოს მოთამაშენი, ბაზრობათა გმირები, მეძალეები, შფოთის-თაენი, მწიკბლავები, ჯარისკაცი“, და გულკეთილი მანილოვები. და მათ შორის, — წერდა გერცენი, — განვითარდნენ თოთხმეტი დეკემბრის ადამიანები, იმ გმირთა ფაღანგა, რომელნიც, ვითარცა რომელი და რემი, გარეული ნადირის რძით გამო-იყვებნენ... ესენი იყვნენ რაღაც ბუმბერაზები, თავით ფეხებამდე წმინდა ფოლად-ისაგან გამოქედილნი, მოლაშქრე-თანამოსანგერნი, რომელნიც შეგნებულად გამო-ვიდნენ აშკარად დსაღლუბავად, რათა ახალი ცხოვრებისათვის გამოეღვიძებინათ ახალი თაობა და განეწმინდათ ქალათობისა და მლიქვნელობის წრეში დაზაღბუ-ლი შვილები“.

1914 წელს წერილში „ველიკორუსების ეროვნული სიამაყის შესახებ“ ლენინი ამბობდა:

„ჩვენთვის ყველაზე მეტად მტკივნეულია ვხედავდეთ და ვგრძნობდეთ, თუ როგორ ძალას ატანენ, სიზარავენ და აბუჩად იღებენ ჩვენს მშვენიერ სამშობლოს მეფის ქალათები, თავდაზნაურობა და კაპიტალისტები“.

ამრიგად, როგორც დიდი ლენინი გვასწავლის, მეცხრამეტე საუკუნეში იყო ორი რუსეთი — პირველი ეს იყო დიდი რუსი ხალხი; მან მისცა მსოფლიოს ან-როვნების, კულტურის, ლიტერატურისა და ხელოვნების, მეცნიერებისა და ტექ-ნიკის უზაღლო გენიოსები, რომლებმაც განუზომელი როლი შეასრულეს კაცობრი-ობის განთავისუფლების საქმეში; მეორეს მხრივ, იყო ხროვა ხუცებისა და მემ-აშულებებისა, „ლოთი ოფიცრებისა, მოჩხბრებისა, მწიკბლავებისა და კარისკა-ცებისა“; ეს გაბატონებული ზედაფენა სიზარავდა თვით რუსეთის ხალხსაც და იმ არარუს ერებსაც, რომელნიც თვითმპყრობელური იმპერიის ტერიტორიაზე ცხოვ-რობდნენ; და თუ რუსეთის ხალხმა, რომელიც თვითონ გმინავდა ცარიზმის უღელ-ქვეშ, მეთვრამეტე საუკუნეში ქვეყანას მისცა ლომონოსოვი და რადიშჩევი, მემ-აშუელთა წრემ — მხაგვრელთა წრემ წარმოშვა ის უცნობი ავტორი „მამულის მართვის წესებისა“ რომელმაც ათასი როზგის დარტყმა დააწესა გლეხისათვის, როცა ის კვირა დღეს ბატონის კარზე თაყვანისსაცემად და მუხლის მოსაყრელად არ მოვიდოდა, ხოლო ხუთი ათასი როზგით გაწეკბლვა იმ გლეხისათვის, რომე-ლიც ზიარებას თავს აარიდებდა.

აი სწორედ ამ გაბატონებულ ფენას, ამ მწიკბლავთა წრეს, იმ წრეს, რომელიც

თვით რუს ხალხსაც სჩაგრადა, ეკუთვნოდნენ ის მოხელენი, რომელთა წინააღმდეგ ხმა აღიმალა ალექსანდრე ყაზბეგმა. და ამ სფეროში ის პირველი ჩადი იყო: აქ ის აგრძელებდა თვითონ რუსული ინტელიგენციის ღირსშესანიშნავ ტრადიციას, იმ ინტელიგენციის ტრადიციას, რომელმაც რუსულ ლიტერატურას მსოფლიოში სახელი გაუთქვა, როგორც ყველაზე პუშკინისტურსა, დემოკრატიულსა და მოწინავე ლიტერატურას.

დესპოტიზმისა და მონური მორჩილების წინააღმდეგ პროტესტის ხმა პირველად რუსულ ლიტერატურაში გაისმა. რადიშჩევმა პირველმა ამხილა მემამულური წყობილების საშინელებანი, ბატონყმური ინსტიტუტის ველურობა, ხოლო რილეევმა პირველმა ამხილა ხმა ხალხთა ნაციონალური ჩაგვრის წინააღმდეგ, როცა უკრაინელი ხალხის დამპყრობელნი შეაჩვენა და დაჰკმო თავის „ნალივიკოს აღსარებაში“. ცნობილია რა დიდი გავლენა მოახდინა რილეევის ამ ლექსმა ნაციონალურ-განმანათავისუფლებელი მოძრაობის აღმავლობაზე.

როცა დეკაბრისტებმა თავისი გამოსვლით რუსეთის რევოლუციური მოძრაობის ერთი უშესანიშნავესი ფურცელი გადაშალეს, აი ასეთ დროს ქართულ ენაზე ითარგმნება რილეევის „ნალივიკო“. მაგრამ „ნალივიკოს აღსარება“ ზუსტი თარგმანი არ არის. გრ. ორბელიანს იგი ისე გაუქართულებია, რომ მასში ლაპარაკია უკვე არა უკრაინელი, არამედ ქართველი ხალხის ჩაგვრის შესახებ და თარგმანში ამავე დროს შენარჩუნებულია სამშობლოსათვის თავდადების, საკუთარი პიროვნების შეწირვის იდეის აბოლოგია.

როცა ეს ლექსი ითარგმნებოდა — დეკაბრისტების მოწამებრივი სიკვდილი უკვე ისტორიული ფაქტი იყო. უკვე წარმატებულ ლეგენდებად, თავგანწირვისა და ბრძოლის სიმბოლოებად იყვნენ გადაქცეული თითხმეტი დეკემბრის ადამიანები; ხუთმა სახრჩობელამ, რომლითაც თავის მეფობა დაიწყო ნიკოლოზ პირველმა, ხოლო რომლითაც სიცოცხლე დაამთავრეს სიმამაციტ და ვაჟაკობით აღსავსე თავდაზნაურულმა რევოლუციონერებმა, ვერ ჩაჰკლა აჯანყების სული, პირიქით უფრო გააღვიძა ტკივილისა და მოქალაქეობრივი უფლებებისათვის ბრძოლის წყურვილი.

დეკაბრისტების დაღუპვის შემდეგ უფრო მეტად ნათელი იყო, რომ ეს ლექსი უმოწინებდა არა მარტო ბოლონეთის შლიანტას, არამედ რუსეთის ცარიზმსაც. ეს იყო მრისხანე მუქარა თვითმპყრობელური დესპოტიზმის მიმართ, და ასეთად ისმოდა გრ. ორბელიანის თარგმანშიც:

„მე თავისუფლებისათვის სული მარადის მიეცენის,

და ეს ოცნება დღე და ღამ ვითა აჩრდილი თან მდევნის“.

ნალივიკოს სულისკვეთება შენარჩუნებულია გრ. ორბელიანის ლექსში: სულიერი მოძღვარი აფრთხილებს ამხედრებულ გმირს, ზეციური რისხვითა და საუკუნო ტანჯვით აწინებს მას, მაგრამ ნალივიკოზე ზეციური მუქარა არ სჭრის. მისთვის ნამდვილი ჯოჯოხეთი ისაა, რომ ტყვედქმნილ მამულს შესცქერის, ხოლო სასუფეველია, როცა მას თავისუფალს დაინახავს. ლექსში კომპრომისისა და შერიგების ნატამალიც არა სჩანს, პოეტი აცხადებს: „მტრისა სისხლისა ვარ დასათხეად მოსურნეო“.

და ეს მარტო კ. რილეევის მისწრაფება როდი იყო: ამ განმანათავისუფლებელი იდეებით გამსჭვალული იყო პუშკინის, ლერმონტოვის, გრიბოედოვის პოეზია; ამავე ქადაგებდა თვითონ ბელინსკი, როცა გოგოლისადმი მიწერილ წერილში ახასიათებდა თვითმპყრობელურ იმპერიას როგორც ისეთ „ქვეყანას. სადაც ბოლოს, არ არის არათუ რაიმე გაჩანთია პიროვნებისა, ღირსებისა და საკუთრებისათვის, არამედ არ არის პოლიტიური წესრიგიც კი. არის მხოლოდ სხვადასხვა სამსახურებრივ ქურდთა და მძარცველთა უზარმაზარი კორპორაციები! ყველაზე საწიკბო-

როტო, თანამედროვე ნაციონალური საკითხები რუსეთში ახლა შემდეგია: ბატონ ყმობის მოსპობა, ფიზიკური დასჯის გაუქმება, თუნდაც იმ კანონების რეალიზაცია, რომლებიც ზუსტად შესრულების შემთხვევაში, რომლებიც უკვე არსებობენ“.

აი ასეთად გვიხატავს ალექსანდრე ყაზბეგიც ცარიზმის მოხელეებს; ამ „სამსახურებრივ ქურდთა და მძარცველთა უზარმაზარი კორპორაციის“ წარმომადგენელი არიან ისინი, ვინც აწამებენ და სტანჯავენ მათიასა და ელგუჯას, კობასა და იაგოს, ნუნუსა და მაყვალას; მეფის მოხელეებზე ალექსანდრე ყაზბეგი ამბობს, რომ ეს იყვნენ „ბედის მძებნენი ხალხი, რომელთაც ხელი აეღოთ სიანდისზე, ნამუსზე და გამოქცეულიყვნენ საქართველოში, რათა ასცდნოდნენ თავიანთ ქვეყანაში კანონიერ სასჯელს; გამოქცეულიყვნენ საქართველოში, რათა ჩაეღვლით მმართველობა ხელში და ისე შემაგრებულიყვნენ, რომ თვით მართებლობისაგან დანიშნულ მოთავეებსაც ვერა გაეწყოთ რა იმათთან.“

ალექსანდრე ყაზბეგი ამ მძარცველთა კორპორაციას გამოჰყოფს და ახასიათებს როგორც ცარიზმის რეჟიმის ნაყოფს, მის ნიადაგზე აღმოცენებულ და მისგან განუყოფელ ბოროტებას.

და აქ, ამ სფეროში, ქართული მწერლობა, კერძოდ ალექსანდრე ყაზბეგი, როცა ებრძოდნენ თვითმპყრობელურ რეჟიმს — იდგნენ იმავე პოზიციაზე, რომელზედაც რადიშჩევი და ლომონოსოვი, ბელინსკი და რილეევი, პუშკინი და ლერმონოვი; ცარიზმი იყო საერთო მტერი ჩვენი ქვეყნის ხალხებისა, რუსებისა და უკრაინელებისა, ქართველებისა და სომხებისა — და ამიტომ ჩვენი მოწინავე ინტელიგენცია ერთიანი ფრონტიტ ებრძოდა ამ სამხედრო-ფეოდალურ იმპერიალიზმის მჩაგვრელურ პოლიტიკას.

როცა ალექსანდრე ყაზბეგი თავის „ელგუჯაში“ დაჩაგრულ რუს ჯარისკაცებს ახასიათებს — წერს: „ყველას მოაგონდა თავისი სახლ-კარი, მიწა-წყალი, ცოლ-შვილი... მათ აგონდებოდათ თავთავიანთი გულის სატრფო, რომელიც შორს ქვეყანაში უპატრონოდ, ვინ იცის ვის სათამაშოდ, გასახარებლად დარჩენილათ... რისთვის შორდებოდნენ თავის სამშობლოს, რისთვის დაეკარგათ მოსვენებული ცხოვრება და რისთვის გადმოხვეწილიყვნენ ამ ადგილებში, თითონაც არ იცოდნენ. მოდიოდნენ თავდახრილები და თავიანთი მოქმედების ანგარიში ვერ მიეტანათ“.

ასე ახასიათებს რუს ჯარისკაცს ალ. ყაზბეგი. აქ მწერალი აღსავსეა თანაგრძნობით დაჩაგრული ჯარისკაცისადმი, რომელიც სახლ-კარს, ცოლ-შვილს მოსწყვეტეს, რომლის უპატრონოდ დატოვებული გულის სატრფო ვინ იცის ვის ხელში სათამაშოდ დარჩენილა! აქ ნათლად სჩანს, რომ ეს ჯარისკაცები იმავე შავ ბედში არიან, როგორშიაც ელგუჯა, რომლის სატრფოს მხეცი მოხელე აუპატიურებს და შემდეგ საპყრობილეში ჩაადგებს; ამ ჯარისკაცებს ისეთივე მწარე ზეგლძრავია, როგორიც იაგოს, რომელსაც თავისი ნუნუ გამოსტაცეს, როგორიც ვაჟიას, რომელსაც თავისი ელისო ტყვიით დაუცხრილეს და თვითონაც მოჰკლეს. უფრო საინტერესოა ა. ყაზბეგის მოთხრობა „გალაშქა“. მასში უღრმესი თანაგრძნობით და სიყვარულით დახატულია რუსი ყმა-გლეხის ულამაზესი ქალიშვილი მარუსია; ეს ქალი მოგვაგონებს ნუნუს, მაყვალას, მზალის; ავტორს ერთნაირი გატაცებით უყვარს ეს ადამიანები. ყველა ისინი — ქართველებიც, კავკასიის მთიელებიც და რუსებიც ერთ უღელქვეშ იტანჯებიან, მაგრამ იმ დროს ჯერ არ ამძლავრებულან იმ შეგნებამდე, რომ გაიანჯრონ თავიანთი ისტორიული მისია, გაერთიანდნენ და ამიტომ ერთი-მეორის პირისპირ სამკედრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში არიან ჩაბმულნი; ისინი ცარიზმმა აამხედრა ერთი-მეორის წინააღმდეგ, იმ წყობილებამ, რომელიც თავისი ბატონობის შესანარჩუნებლად

ნერგავდა და ავრცელებდა სიბნელეს, რელიგიურ სიდუხჭირეს, ენციკლოპედიურ შუღლს ერებს შორის და საფუძველშივე სპობდა თავისუფალი აზრის ყოველ გამოვლენას.

ალექსანდრე ყაზბეგმა საუცხოოდ გამოხატა არა მარტო ნაციონალური ჩაგვრა ხალხისა, არამედ ის კლასობრივი ჩაგვრაც, რომლის სიმძიმეს ერთნაირად განიცდიდნენ მეფის იმპერიის მიწაწყალზე მოსახლე ხალხები. მწერალმა აშხილა ბატონყმობის საშინელებანი და, მან, იმავე დროს ისიც იცოდა, რომ საგლეხო რეფორმა, რომელიც თვითმპყრობელობამ გამოაცხადა, გლეხკაცობის აშკარა და უსიანდისო მოტყუება იყო. ამ მხრივ ალექსანდრე ყაზბეგმა საგლეხო რეფორმას იგივე შეფასება მისცა, რაც გენიალურმა რუსმა მოაზროვნემ და რევოლუციონერმა დემოკრატმა ნ. გ. ჩერნიშევსკიმ. ცნობილია, თუ რა სიმძაფრით აშხილა ნ. ჩერნიშევსკიმ თვითმპყრობელური მთავრობის თვალთმაქცური საგლეხო რეფორმა. აი რას წერს ამავე საკითხის შესახებ ალექსანდრე ყაზბეგი:

„1864 წელს დაჰქრა საქვეყნოდ სასიამოვნო საათმა და გამოცხადდა გლეხკაცების განთავისუფლება — ბატონყმობის გადავარდნა! ხალხის ერთი მხარე — გლეხკაცობა და იმათი თანამგრძნობელნი — გატაცებულნი იყვნენ სიამოვნებით და მეტისმეტად გადაჰარბებულ სარგებლობას და სიკეთეს მოელოდნენ ახალი წესებისაგან. მეორე მხარე — მებატონეები კი გულის კანკალით უყურებდნენ იმ დამოკიდებულების მოსპობას, რომელიც საუკუნოებით არსებობდა ბატონსა და ყმის შუა.

განთავისუფლებულ გლეხებს ეგონათ, რომ ამ დღიდან იმათი კეთილდღეობა, გამდიდრება და მოსვენება შეიქნა უმკველ მოვლინებად, მებატონეები კი ჭფიქრობდნენ, რომ დღეიდან ლუკმა გაუწყდათ და გუშინდელი იმათი მეზრეები დღეს მბრძანებლებად გაუხდებოდნენ.

გაიარა პირველმა აღტაცების ეპიზოდი და ხალხი ცოტა დამშვიდდა. გლეხებს დაანახევს, რომ იმათი იმედი შეასვდაღაც არ მართლდება და მებატონეებსაც — რომ იმათი ისეთი შიში ამაო ყოფილა, რადგანაც ახალ ღებულებას ისეთი კუდეები გამოუჩნდა, რომელიც ნაყმების კეთილდღეობას პირდაპირ ნაბატონარის სურვილზედ ადგებს.

მეორე შემამულე-მებატონე არ დაავალა ახალმა წესდებათ, რომ თავის მოყმეებისათვის მამული მიეცა, და გადასახლება კი რალა ღირს, — ნამეტნავად ჩვენის გლეხკაცობისათვის, — თქვენ თითონ კარგად მოგეხსენებათ.

ღიღი მამულების პატრონები თუმცა დაავალა ამ წესდებათ, რომ მიეცათ ნადელი, მაგრამ ტყე მებატონის განკარგულებაში დარჩა და გლეხკაცი, რომელიც უტყეოდ ვერ გასძლებს, დააყენა ისევ მებატონისაგან დამოკიდებულებაში.

გლეხკაცებმა დაუშვეს ისევ თავები, მებატონეები კი გაიმართნენ წელში.

მაგრამ ამათი დამოკიდებულება კიდევ, როგორც იქნება, გასაძლებია, გასაძლებია მისთვის, რომ ახლო მომავალზედ იმედი გვაქვს, მაგრამ, წარმოიდგინეთ ერთი გვარი განთავისუფლებულ ყმების მდგომარეობა, — იმ განთავისუფლებული ყმებისა, რომელთაც არაერთი მამული არ არგუნა კანონმა.

ესენი გახლავან შინა-მოსამსახურეები, რომელთაც არ ექირათ მამული, არა ჰქონდათ თავიანთი სახლ-კარი.

წარმოიდგინეთ-მეთქი იმ ხალხის მდგომარეობა, რომელთაც არც სოფელი იკარებს, არც მებატონე აძლევს რასმეს და არც თავისუფალს სახელმწიფო მიწებზედ ასახლებენ!

მთაში, საზოგადოდ, იყო ჩვეულებად ტყეების მოყვანა და იმათი დამონაყება; იმათ აყენებდნენ თავიანთ სახლში და ჰმარობდნენ თავიანთ ბატონურის ძალის დასაცველად. ამის გამო კარგა ბლომად გროვდებოდნენ მთის მებატონეების სახლში ამგვარი ყმები, რომელთაც არც მიწა ექირათ, არც ცალკე სახლი ჰქონ-

დათ და მუშაობდნენ მებატონის საკუთარ მამულზე უსასყიდლოდ, მარტო ლეკმა პურისთვის და ზედ ჩასაცემი კონკ-ქონძებისათვის. მთელი იმათი შრომითა და შენახულა იმათთვის იმდენი, რომ ერთი ფეხის დადგმა მიწა ან ძროხა თავის საკუთრებად დაენახათ. ამ მდგომარეობაში იყვნენ ეს ბელისაგან განწირულნი, როდესაც განთავისუფლების ხმამ გრგვინვასავით გაიარა საქართველოში და ამ საცოდავებსაც სხვებთან ერთად ქული მოახდევინა და მადლობა შეაწირვინა ღვთისათვის.

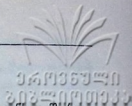
მოდი და ნუ გაუხარდებოდით საცოდავებს, როდესაც ზოგს იმათგანს კიდევ ახსოვდა, მამა ჩერქეზში, დედა — ქისტებში და თითონ საქართველოში ყოფილა გაყიდ-გამოყიდული.

მართლაც სასიხარულო იყო, მაგრამ დიდხანს გასწია იმათმა სიამოვნებამ და სიხარულმა? თავისუფლების შემდეგ დაინახეს, რომ თუმცა დედას შვილისაგან, საქმროს საცოლესაგან, ცოლს ქმრისაგან ვეღარ განაშორებენ, ვეღარ გაყიდ-გამოყიდნიან როგორც პირტუყუებს, მაგრამ ამათ ყველას ქამა, ცხოვრება უნდა და ისინი კი ახალმა წესდებამ დაავდო ხელგაშვებულ ლატაკებად. იქამდის შემძრ-წუნებელი იყო მათი მდგომარეობა, რომ ზოგს ზედ დასახური საბანი და ქვეშ გასაშლელი ნაბადიც კი არ ვაჰყოლია მებატონისაგან.⁴

აჲ, როგორც ვხედავთ, გადმოცემულია მთელი არსი „სავლენო რეფორმისა,“ რომელმაც არ გაამართლა ჩაგრული გლეხობის იმედები. აი ეს თელაწარისი არის გატარებული ყაზბეგის ქმნილებებში, სადაც იგი გვიჩვენებს თავისი დროის კლასობრივ ბრძოლას.

ერცლეო და დიდია მე-19 საუკუნის ნაციონალურ-განმანათავისუფლებელი და კლასობრივი ბრძოლის ეპოქა. ალექსანდრე ყაზბეგი ამ ბრძოლების დიდი მხატვარი იყო. ყაზბეგმა გვიჩვენა, რომ მისი თავისუფალი მოხვედრები ვერ შეუტრიალებდნენ ამ პირობებში ცხოვრებას, რადგანაც ეს ხალხი თავისუფლებისათვის იყო დაბადებული, ირგვლივ კი ბორკილებში სჭედდნენ ყველადღერს. ეს მთის ხალხი ვეჟაკატური ფიცისა და ერთგულებისათვის თავსა სწირავდა, ცარიზმი კი არღუევდა მათს ტრადიციას, ეძებდა მათს წრეში ისეთ კაცებს, რომელნიც თავის მოძმეებს ზურგში ლაჩრულად სცემდნენ ხანჯალს; ისინი ვეჟაკატობას, აღმამიწურ ღირსებას იასაულობაზე სცვლიდნენ.

ალექსანდრე ყაზბეგმა — ამ უდიდესმა ხელოვანმა — თავისი კალმით ნათელ-ჰყო ის ჭეშმარიტება, რომ ძველი რუსეთი იყო ხალხთა საპყრობილე, მრავალი ერისა და ხალხის ტანჯვაწამების სარბიელი. ქართველმა მთიელებმა თავიანთ თავ-ზე გამოსცადეს ამ საპყრობილის უმკაცრესი რეჟიმი. ყაზბეგის შემოქმედებაში ასახული იყო მწარე სოციალური სინამდვილე და ის საშინელი ტრაგიზმი, რომელსაც განიცდიდნენ არა მარტო ცალკეული პიროვნებანი, არამედ მთელი ხალხი. მაგრამ ცარიზმმა ვერ მოსპო და ვერ დაამარცხა ამ აღმამიწების ვეჟაკატური სული და მთა დარჩა ისეთ ადგილად, რომელიც სამყვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლის ვარე-შე არ დანებდა რუსეთის იმპერიას და სადაც არა მარტო დარბობდნენ თავისუფლების დაკარგვაზე, არამედ იბრძოდნენ კიდევ მტარვალთა შესამუსხრავად. ცარიზმის პოლიტიკა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ეს ხალხი მოესპო, დაეკარგნა მათთვის კაცური სახე; ალექსანდრე ყაზბეგმა თავისი შემოქმედებით დავანახა, რომ ძლიერია და უყვდავი ხალხი, რომ მას არ ეწერა გადაშენება, რადგანაც მის გულში იყო დრმა სიყვარული ცხოვრებისა. ეს სიყვარული აძლევდა მას ძალას დაეძლია საშინელი ტრაგიზმი და ტანჯვაში, ბრძოლაში, გაუფიქრებელ სიძულვიერში მოუდრეკელი ქედით გამოეცვლო საუკუნე, რათა სოციალისტური რევოლუციის ეპოქამდე, კაცობრიობის ახალი ისტორიის ეპოქამდე მოსულიყო.

თავის წერილში ლერმონტოვის ლექსების შესახებ ბესარიონ ბელინსკი წერდა: „საოცარი ამბავია! კავკასია თითქმის მოწოდებული იყო გამხდარიყო ჩვენი პოეტური ტალანტების აკვანი, მათი მუშის შთამაგონებელი და გამაზრდელი, მათი პოეტური სამშობლო. ბუშკინმა უძღვნა კავკასიას თავისი ერთი პირველი პოემა-თავანი „კავკასიის ტყვე“ და მისივე ერთი უკანასკნელი პოემა — „გალუბიც“, აგრეთვე მიძღვნილია კავკასიისადმი; მისი რამდენიმე საუცხოვო ლირიკული ლექსი ეხება კავკასიას. გრიბოდოვმა კავკასიაში შექმნა „ვაი ჭკუისაგან“: ამ ქვეყნის ველურმა და დიდებულმა ბუნებამ, მისი შეილებს მშფოთვარე ცხოვრებამ და მკაცრმა პოეზიამ შთააგონა პოეტს შეუტრაცუფილი ადამიანური გრძნობა გამოეხატა აბატიური, უბადრუკი წრე ფამუსოვების, სკალოზუბების, ზავორიკეების, ხლესტოვების, მოლჩალინების — ამ კარკატურებისა ადამიანის ბუნების მიმართ... აი მოდის ახალი დიდი ტალანტი და კავკასია ხდება მის პოეტურ სამშობლოდ, რომელიც მას მგზნებარედ უყვარს. კავკასიის მიუწვდომელ, მარადი თოვლით მოფენილ მწვერვალებზე მონახა მან თავისი პარნასი. მისი მრისხანე თერგის, მთის ნაკადების, მისი სამკურნალო წყაროების სახით ჰპოვა მან თავისი კასტალის წყარო, თავისი იპოგრენა. ძალზე საწყენია, რომ ჯერ არ დაბეჭდილა მეორე პოემა ლერმონტოვისა, სადაც მოქმედება ისევ კავკასიაში ხდება და რომელიც ხელნაწერებად დადის ხალხში, როგორც ოდესღაც ვრცელდებოდა „ვაი ჭკუისაგან“. ჩვენ ვლაპარაკობთ „დემონზე“.

ძველი ბერძნული მითოლოგიის მიხედვით, კასტალის წყარო, რომელსაც ბელინსკი ახსენებს, მუშათა ქვეყანაში, პარნასის მთაზე იყო. ბერძენთა რწმენით, ვინც ამ წყაროს წყალს დაეწეებოდა — მას პოეტური შთაგონება ესტუმრებოდა. ეს იყო აკვანი და სამშობლო პოეზიისა და აი ასეთ აკვნად იქცა, ბელინსკის აზრით, კავკასია რუსული პოეზიის ბუმბერაზებისათვის.

ალექსანდრე ყაზბეგი დაიბადა პოეტური შთაგონების ამ დიდ სამშობლოში, აქ დაეცადა მისი პოეტური გზნება, და მის მოთხრობებში რაღაც უჩვეულო ძალით გადაიშალა კავკასიის ბუნების სურათები. მან პირდაპირ დამატყვევებელი ძალით გააცოცხლა ეს ამაყად აყუდებული მთები, მშვენიერად გადაფენილი ტყეები, ნახატები, რომლებიც ჩხრიალით თეთრი რძესავით აჭაფებულან, მკითხველის თვალწინ ცოცხლად სდგას მყინვარ-წვერი, რომელსაც ჩამავალი მზის უკანასკნელი სხივები დაჰფენია; ის ხედავს ბუნებას და უსმენს მის ხმას, რომ თერგის ერთხმად გადაქცეულ გრიალში ხან გამძვინვარებული ღომის ბუხნი გააჩნის და ხანაც შეეყვარებულის ნაზი ჩურჩული, იმისად მიხედვით თუ დარიალის ხეობის ქარიშხალი საიდან და რა ძალით დაჰბერავს მის ტალღებს, რა ხეულ და უსწორ-მასწორი კლდეებზე გადაატარებს. ხანდახან წყნარად გამოცურდება ნისლი ამ კლდეებზე და თქვენ ხედავთ როგორ უახლოვდება ის უფსკრულის პირად გადაყუდებულ ჭიხეს, ნახევრად გაახვევს შიგ, და სიამოვნებით იზმოვრება პირუტყვი გრილი, ნოტიო ნიაგის შეხებაზე, რომელიც ნისლს მოჰყოლია. აქ, ამ მოთხრობებში ისმის ყველა ხმა ბუნებისა, სჩანს ათასი ფერი ცისა და მიწისა, სჩანს და ისმის მთელი ბუნება გადმოცემული ღრმა და უბადლო ნიუანსებით.

იყო შემთხვევა, როცა ალექსანდრე ყაზბეგის შემოქმედების ღირსებად მხოლოდ ეთნოგრაფიული ცნობების უხვი გადმოცემა და მთის ბუნების აღწერილობა მიიჩნეეს. ასეთი ტენდენცია სჩანდა ზონა მეუნარგიას წერილში, რომელიც 1888 წელს დაიბეჭდა „ივერიაში“. თვით მწერალმა გამანადგურებელი პასუხი გასცა მეუნარგიას. და მართლაც, ალექსანდრე ყაზბეგი მარტო მთის ჰომეროსი როდია,

როგორც მეუნარგია ფიქრობდა. ყაზბეგი მარტო მთის ხალხების ტანჯვას, როდესაც ეგვიპტეს, იგი მთელი კაცობრიობის ტკივილებზე მოგვითხრობს. ყაზბეგის გენია არ თავსდება ეთნოგრაფიულ ჩარჩოებში. მისი გმირები გამოხატავენ საერთოდ ადამიანის ფსიქოლოგიას, მის ნაღველსა და სიხარულს, მის გრძნობებს. რა ვუყვით, რომ მათ ყოვნი აქვე წამოსხმული და მოხვედრ კილოზე უქცევდნენ. ყაზბეგის ტიპები უაღრესად კონკრეტულნი არიან და ამავე დროს ღრმად გამოხატავენ საერთოდ ადამიანის სულისკეთებას. ამაშია ყაზბეგის რეალიზმის უდიდესი ძალა. ამავე წერილში, რომელიც ყაზბეგს მეუნარგეას საპასუხოდ დაუწერია, ვკითხულობთ: „ბუნება კარგია მხოლოდ მაშინ, როდესაც შიგ სიცოცხლე ტრიალებს და ბრუნავს. ბრუნავს იმ სიტყვით და სიმწარე შერეული ძალით, რომელიც ადამიანის თვით ცხოვრებას შეადგენს. რა არის მთვარე მოკაშკაშე, რომელიც აშუქებს ათას ყვავილებს, თუ გვერდს არ უდგას სულდგმული, რომელზედაც ასე თუ ისე გავლენა აქვს, ახარებს, თუ ჩამწარებულ გულს ნუგეზი აძლევს. მე არა ვარ მლოცველი უსულო, უსიცოცხლო საგნებისა. ვერც ჩემი ოცნება, ვერც ჩემი გონება, ვერც ჩემი კალამი ვერ მიუბრუნდებიან მკვდარს, მოქმედებას მოკლებულ საგანს“.

ეს მეტად საგულისხმო აღსარებაა. მართლაც, ყაზბეგის მოთხრობებში უძლიერესი ძალით გვიხიდავს და გვხიბლავს ინტიმური სიახლოვე ადამიანის ბუნებასთან. მისი ადამიანები დიდი მხატვრული სიუხვით და ფერადონებით არიან დახატულნი მთის რომანტიულ ლანდშაფტის ფონზე. მწერალი სწორედ იმიტომ ხატავს, იმიტომ აცოცხლებს ბურსაჭირის თოვლიან ფერდობებს, გულდამაყრის ვიწრო და ქვიან ხეობას, დაბურულ ტყეებს, ლაყვარდოვან ცას, რომ ადამიანთან ერთად ატიროს და აცენსოს ისინი მუთხალი წუთისოფლის ვერაგობის გამო. ყაზბეგის ადამიანებისათვის ბუნება დედაა, მზრუნველი მშობელია. თვით მწერალი ამბობდა: „მე ველტვი ჩემს ქვეყანას, კეკელს და შემეობილს, ველტვი მის ბუნებას, რომელმაც აღზარდა და შეიფარა ჩემი მოქმენი. შეგხარი იმათ და ეტირი იმ ტირილით, რომელიც გვასწავლა მისმა მოქმედებამ; მთა რომ ჰყენის და გმინავს, ჰაერი რომ ირევა და გოლიათნი ნისლით იბურებინან, ღრუბელი რომ ცრემლებს ღვრის და ზვავი მოხუცის, წყალი რომ მთიდან გამედგარებული გადმოჰქუტხს და ანკარა წყარო ლექსისათვის მოაკანკარებს, ეს ყველა ცოცხალი სამავალითო გაცეითილება მისი შეილებისათვის“.

ბუნება იზიარებს ადამიანის მწუხარებას. აი მათია, რომელსაც თავისი ძმადნაფიცის ელგუჯას ცოლი შეუყვარდა. გამოუთქმელ სულიერ ტანჯვას განიცდის ეს ადამიანი. ყაზბეგი წერს: „ამოიოხრა და გადაბრუნდა მეორე მხარეზე. მთვარე, რომელიც იმ ღამეს თითქოს განგებ ისე გაკაშკაშებული იყო, ჰფენდა დედამიწას თავისი სხივით და კაცის გულს აგონებდა თავის მღელვარებას, მწუხარებას. მათიან გადაბრუნებაზე მთვარის შუქი პირდაპირ პირისახეზე მიადგა და ძალათი თვალეზი გაახელინა. ის ამობრუნდა და დაუწყო მთვარეს გატაცებით ყურება. რომელიც თანაგრძნობით უაღრესებდა იმის გახურებულს გრძნობას და ეტუნებოდა: „შენ უბედური ხარ და მე, მარტო მე თანაგვიგრძნობ შენ, მე მომენდე, მე არასოდეს არ გავცემ, მარტო მე შემიძლია შენი საიდუმლოს შენახვა“... ასეთი მოქმედება ჰქონდა მთვარეს მათაზე და იმანაც ვაშალა თავისი გული, თავისი გრძნობა და სევდა. ყველაფერი მიანდო იმ საერთო შეყვარებულთ მოწამეს“.

საშინელი უბედურება დაატყდა თავს ნუნუს; თითქოს მის მწუხარებას ენაჰურებაო, „აქამდისინ მხიარული დღე ერთბაშად მოიქცა პირქუშ მგლოვიარედ. ცა და დედამიწა მოიფერა ტყვიის ფრად და ეს ფერი თითქოს მიმიე ლოდს აღებდა ადამიანის გულს“. ამ მხრივ უფრო მიმზიდველი და მძაფრი სურათებია დახატუ-

ლი „მოძღვარში“. მოგვყავს კიდევ ერთი ადგილი: „თითქმის მუშხარებელ წინაშე ბუნებასაც მოეხარა თავი და ყოველი ქმნილება გაჩუმებულიყო, რომ მწვავი ხმა მტკიცედ შთაებედათ, ეგრძნოთ მისი ძალა და ყრუდ გააგონებინა შემდეგ ცრემლად დაფრქვეულიყვნენ. თითქმის თვით ცაც კი შეჯერებულიყო უბედურის მუშხარებით და მწარედ შეტყმუნებული, ადგილ-ადგილ ჩაშვებულბული ტყეისფრად გადატყეულიყო. დაიწყო წყნარი და ჩუმი ნამეა, რომელიც ყმაწვილის ქალის ჩაწყვდიადებულს თვალთაგან გადმონადენს ცრემლს მიემზავსებოდა“.

ადამიანი რომ სიხარულისა და ბედნიერებისათვის არის დაბადებული, ეს კარგად იცოდა ალექსანდრე ყაზბეგმა, მაგრამ მწერალი ნათლად ხედავდა, რომ არსებული საზოგადოებრივი წყობილების საზარელი დისპარმონია, ის სუსხიანი ზამთარი, რომელიც სისხლსა ჰყინავდა ქარღვევში, შოღდა, არღვევდა და შეუძლებელს ხდიდა ადამიანის ბედნიერებას; სიხარულს ცრემლებით სცვლდა, ბუნების სიყვარულს—ტანჯვით. სინამდვილისა და ოცნების ეს ტრაგიკული შეუთავსებლობა ხდებოდა მიზეზი ყაზბეგის გმირების ღალატებისა. ელგუჯასა და მათიას სიკვდილის ასახვისას მწერალი ნაღვლიანად დაასკვნის: „ასე გათავდა ამ უბედურთა სიცოცხლე, რომლის სიღრმის გულიც სიყვარულის ცეცხლით სუღლდა და იმდენს მოეღოდა დაუნდობლის სოფლისაგან“. ასევე შეიძლება ითქვას ყაზბეგის ყველა დანარჩენ გმირზე, რომელთა სახით მწერალი ჩვენი ხალხის საუკეთესო შვილებსა ჰხატავდა. ამ ადამიანებს, ამ ტიპებს ერთი საერთო თვისება აქვთ: მათ არ იციან რა არის ბედთან შერიგება, მათ არ იციან უკან დახევა და კომპრომისი, მიუხედავად იმისა, რომ მათ შეუბრალებლად სწეწავს და ჰგლეჯავს ცხოვრების ჯაგერნაუტის ბორბლები—ისინი თვით სიკვდილის ღროსაც კი ინარჩუნებენ სილიადეს, ზვიადობას და ქედმოუხრელობას.

ეს მთიულნი და მხევენი — მისი საყვარელი გმირები — პრინციპულნი და გაუტეხელნი არიან. მათ იციან, რომ სიცოცხლე უსამშობლოდ, თვინიერ თავისუფლებისა — არა ღირს. მათ ნაზი გული აქვთ და თან იმავე ღროს მრისხანე; და ეს ორი უკიდურესობა მათს არსებაში საოცარი ბუნებრივობითაა შერწყმული. ეს სინაზე და მრისხანება, ეს გმირული სული და პატრიოტიზმი განსაკუთრებით მძაფრად გამოვლენა ალ. ყაზბეგმა „ხევისბერ გოჩაში“, რომელიც ამას გარდა იმიტაცაა აღსანიშნავი, რომ აქ ისტორიის მთავარ გმირად, ისტორიის შემომქმედად არა მაღალი წოდების ადამიანები, არა მეფენი და დიდებულნია გამოყვანილი, არამედ უბრალო ხალხი. ამ ადამიანების ხელითაა აგებული, ყაზბეგის აზრით, საქართველოს ისტორიის შენობა და ამიტომ ესოდენ ბუნებრივად ისმის მოხუცი გოჩას სიტყვები, როცა ის თავის შვილს ბრძოლის ველზე, სამშობლოს დასაცავად ჰგზავნის:

— წადი, ონისე, დროა!.. ღმერთიმე იქნების შენი მფარველი. თუ სიკვდილი შეგემთხვა, ისიც უფლის ნებაა, ერთხელ ნაშობი ერთხელ მოკვდება. მაგრამ ვაჟკაცად კი მოკვდი... ისე მოკვდი, რომ ხევს შენი დამარხვა არ ეთაკილებოდეს... არ დაივიწყო, რომ სადაც შენი მამა-პაპა გაჩენილა და დამარხულა, სადაც მათი ძვლებია ჩაფლული, იმას გედავებიან და არ დაანებო. მათაც ცოტა ჭირი არ უნახავთ თავიანთი მიწა-წყლის დაცვის ღროს, მათი სისხლის ნაკადულს მიწა ქვესკნელამდის გაუტევენათეს. ახლა თქვენ იცით, რასაცა იქვთ“.

აი ეს ძლიერი ტრადიცია პატრიოტიზმისა ძველ-რბილში აქვთ გამჯდარი ყაზბეგის გმირებს. ისინი სამშობლოსათვის უკანასკნელ წვეთ სისხლსაც არ დაიშურებენ. ამ ხალხის რწმენით, „ვაჟი ნაჩეხი სჯობია“ და, ყაზბეგის თქმით, ამ მხარის არცერთი რაგიანი ქალი არ გათხოვდებოდა ისეთ კაცზე, რომელსაც სახეზე ერთი ჭრილობა მანც არ ექნებოდა. ასეთია ამ ადამიანების გმირული ცხოვრების მორა-

ლი. გმირობის კულტი, რაინდობის ტრადიცია აქ უმაღლეს მწვერვალს აღწევდა. მაგრამ ისინი მათე დროს ბორთტნი და სისხლის მოყვარენი როდი არიან! კეთილ-შობილი და სათუთი გული სძევს ამ ფოლადისებური ადამიანების მეგრულში. უღრმესი ზნეობრივი სისხტაკე, მტკიცე და დაუღრმეველი მეგობრობა, ძლიერი და აღამიანის ამამაღლებელი სიყვარული მათ ძვალ-რბილში აქვთ გამჭდარი. მათ არ იციან ფიცის გატეხა და სიყვარულში პირუმტკიცობა. მათი გული იტევს არა მარტო ღრმა სიყვარულს მაზლობისადმი, არამედ უმადურეს სიძულვილსაც გირგოლებისა და გაგი ჩოფიკაშვილებისადმი, რომელნიც არღვევენ თემის ტრადიციებს და ლალატობენ კაცურ-კაცობას.

„გლისოში“ ყაზბეგი ამბობს თავის გმირზე, რომ „ის ძნელად შეიყვარებს, მაგრამ თუ ერთხელ შეიყვარა, იმან არ იცის ნახევრად სიყვარული — ის ამ გრძნობას ეძლევა სულით და გულით“. ეს ითქმის ყაზბეგის ყველა დაღვნიან გმირზე. მათ მართლაც რომ არ იციან ნახევრად სიყვარული, ნახევრად სიძულვილი. ისინი გვჩვენებენ სწორედ გრძნობათა უკიდურესი დამაფრებით. ეს კლასიკური ხალხური ეპოსის სტილია, რომელიც ესოდენი ბუნებრივობით და დამაჯერებლობით დაცევა და განავითარა ალექსანდრე ყაზბეგმა. ასეთი ძლიერი ენებები ახასიათებდათ ხალხური ეპოსის გმირებს; როგორც უსაზღვრო და უნაპირო იყო ეთერისა და აბესლომის ტრფილი, ასევე უსაზღვრო და უძლიერესია ვაჟასა და ელგუჯას სიყვარული, ნუნუს და მზალოს ერთგულება და ზევისბერის გოჩას სიყვარული სამშობლოსადმი. ხშირად ადამიანები უძლურნი არიან ამ გრძნობების წინაშე, „საბედისწერო ენებანი“ ხშირად სძლევენ მათ გონებასაც. ამის მაგალითია მათია („ელგუჯა“) და იონისე („ზევისბერი გოჩა“), რომელთა სახით მწერალმა დაგვიხატა ადამიანის მძაფრი ფსიქოლოგიური ბრძოლა თავის თავთან.

თავგანწირულების პათოსით, ურყევი ნებისყოფით, თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის სიყვარულით გამსჭვალულნი არიან ყაზბეგის გმირი ქალები. მწერალმა ეს საკითხი უაღრესად მოწინავე და დემოკრატიული თვალსაზრისით გააშუქა. მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში ნუნუს, მაყვალას, მზალოს და სხვებს სრულიად განსაკუთრებული და ღირსეული ადგილი უჭირავთ. მათში განსახიერებულია ხალხის ყველა საუკეთესო და კეთილშობილური მისწრაფება. ეს მარად დაუფიქრარი სახეებია. მათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჯაჯალა. მის მაგალითზე ყაზბეგმა გვიჩვენა, რომ ხალხის წიაღში აღზრდილ ქალს, უნაზესი და უღრმესი სიყვარულის გარდა, შეუძლია აგრეთვე იბრძოლოს იარაღით ხელში ეპეკატურად, იბრძოლოს მამაკაცთან თანაბრად თავისი სამშობლოს დაცვისათვის, თავისუფლებისათვის, ეს ქალი ზიშტით გულგანგმირული ეცემა ბრძოლის ველზე და ღიმილით კედება. „გადიმებულ სახეს სიკვდილმა მოასწრა და ისე გაყინაო“, — წერს ყაზბეგი. ეს გმირული სულის ადამიანია, რომელიც ქედს არ იხრის უსამართლო ძლიერების წინაშე, ტყევის ტყეით უპასუხებს, სიძულვილს — სიძულვილით და სამშობლოს დამპყრობელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში იღუპება.

ალექსანდრე ყაზბეგი ადამიანის სულის უბადლო მხატვარი იყო. მის თხზულებებში ნათელი გამოხატულება ჰპოვა ხალხის ღებჭირმა და ვაი-ვაგლაზიანმა წარსულმა. მართალია, ვერ ვიტყვით, რომ ალექსანდრე ყაზბეგს საცხებით ნათლად ჰქონდა წარმოდგენილი ხალხის ბრძოლისა და გამარჯვების პერსპექტივა. მისი კონცეპციით წარსულში თემობრივი წყობილება წარმოადგენდა ადამიანთა სოციალური ცხოვრების იდეალურ ფორმას, რომლის გარემოცვაში ადამიანი ნახულობდა თავისი პიროვნული თავისუფლებისა და ბედნიერი ცხოვრების ყველა პირობას. ამ მხრივ, მწერლის შემოქმედებას, განსაზღვრული აზრით, პატრიარქალური ყოფის იდეალიზაციის ელფერი დაჰკრავს.

***

ალექსანდრე ყაზბეგი ბრწყინვალე წარმომადგენელია იმ კლასიკური რეალიზმისა, რომელიც ქართულ ლიტერატურაში დაფუძნა ილია ჭავჭავაძემ და საერთოდ თერგდალეულების სკოლამ. იმავე დროს მის ქმნილებებში ძლიერად ფეთქავს რომანტიზმის ძარღვი. ის ენებიანი, მშფოთვარე ტემპერამენტის შემოქმედია. ის მოგვითხრობს, და ამ ამბავთა გულგრილ მაყურებლად როდი რჩება, როგორც ეს დასავლეთ ევროპელ რეალისტებს წარმოედგინათ, რომელიც ამბობდნენ, რომ მწერალმა ისე უნდა გადმოსცეს სინამდვილე, როგორც მოწმე ფიცის ქვეშ იძლევა ჩვენებასო. ალექსანდრე ყაზბეგს არ შეეძლო გულგრილი მოწმე ყოფილიყო. მკითხველმა პირველ სტრიქონებიდანვე ამ მწერალში იცნო კეთილშობილური პუმანიზმის დიდი მოციქული, რომელიც იტანჯებოდა თავისი ხალხის ტანჯვით და ტყვიელებით, რომლის შემოქმედება არ იყო მარტო ერთი კაცის წუხილი თავის უბედურებაზე, არ იყო ტირილი მარტო ერთი პირისათვის დაკლებულზე — აქ გამოითქმოდა საერთო ვაება, საერთო წუხილი, საერთო ტანჯვა; აქ სცემდა საერთო ძარღვი და ერთის გმინვაში გამოითქმოდა გრძნობა და მდგომარეობა მთელი ხალხისა“. ამიტომ იყო, რომ ალექსანდრე ყაზბეგის თითოეული სიტყვა „გულის საძირკველიდან სწყდებოდა, ენთებოდა, სდუღდა და სწევდა მთქმელსა და გამგონს“ („ელისო“).

ყაზბეგი სამართლიანად ამბობდა თავის თავზე: „ჩემი არსება გადაბმულია ჩემი ქვეყნის არსებასთან უხილავის ძალით!... სადაც უნდა ეტყინოს ჩემსას, მისი ტყვილი მეც მაგრძნობინებს და მის გუნების გვარად მოაწყობს ჩემს გუნებასაც“. რაოდენი ნაღვლიანი ქეშმარიტებაა ამ სიტყვებში!

ალექსანდრე ყაზბეგი არა ყოფილა გარეშე მოწმე თავისი ხალხის ტრაგიკული ცხოვრებისა. მას არ შეეძლო გულგრილი მაყურებელი ყოფილიყო, იმისა, თუ როგორ ეყარნენ ტყვიებით დაცხრილული ელისო და მოხევე ვაჟია, მას არ შეეძლო გულგრილად ეცქირა, როცა სჩეხავდნენ ელგუჯას, როცა ახრჩობდნენ ელბერდს, როცა ცოცხალად სწვავდნენ იავოს, ფარჩოსა და კობას, როცა აუბატიურებდნენ და ველურად აწამებდნენ მისი ხალხისა და მისი ფანტაზიის საყვარელ და უნაზეს შვილებს — მზალოს, ნუნუს, ჯაჯალას, როცა ერთ ვაჟეცაზე ასი მოდიოდა და ამ უთანასწორო ბრძოლაში დამარცხებულებს რაღაც გმირული, იმედოვანად და ზარბაზნით მოთქმით დასტიროდა მოხევე სანდრო ყაზბეგი. გმირულ სულს აღვიძებდა და ათბობდა თავის სიტყვით მწერალი. „მე მყავს ჩემი მკითხველებით“, ამყად წერდა თავის ერთ-ერთ წერილში ყაზბეგი და იმედოვნებდა, რომ „ამით მაინც ესმით მგოდებელის გულის გმინვა და ცრემლებს არ იშურებენ მისი გმირების დასატირებლად“.

ამრიგად, მისი შემოქმედება დიდებული, მქუხარე და ჟრუანტელის მომგვრელი, გლოვის ზარი იყო, მაგრამ ეს არ ყოფილა სასოწარკვეთილება და პესიმიზმი, ეს არ ყოფილა ყველაფერზე ზეღის ჩაქნევა და გაქცევა ბრძოლის ველიდან, ეს არ ყოფილა მქუხარების განწირულება, როცა უკანასკნელად ეთხოვებიან ყველა იმედსა და პერსპექტივას. ეს გლოვა იყო და ბრძოლისაკენ მოწოდება.

***

ალექსანდრე ყაზბეგის მამა — მიხეილი, უფროსი შვილი იყო იმ გაბრიელ ყაზბეგისა, რომლის შესახებ ზემოთ ვსაუბროდნენ ვრცლად ვილაპარაკეთ. მიხეილ ყაზბეგიც კვლავ მთის ოლქის უფროსი იყო და შინაურობაში მას „არავგის ერის-

თავსაც“ კი ეძახდნენ. როგორც მისი თანამედროვენი გადმოგვცემენ, ის მეტად გოროზი კაცი ყოფილა.

ალექსანდრეს დედა, ქართული თავადის ესტატე თარხნიშვილის ქალი, თავის ღროსათვის საკმაოდ განსწავლული ადამიანი იყო; მას გადაეცნო ქონდა „ქართლის ცხოვრება“, „ვეფხისტყაოსანი“, გამოფერილი ჰქონდა „ცისკარი“ და სისტემატურად ადევნებდა თვალს ქართულ ლიტერატურის ვითარებას. ამ ოჯახში 1848 წელს დაიბადა ალექსანდრე; აქვე გაატარა მან სიჭაბუკის წლები. მის სულიერ ფორმირებაში განსაკუთრებული როლი შეასრულა აღმზრდელმა ნინომ. ეს მოხუცი ქალი იგივე იყო ალექსანდრე ყაზბეგისათვის, რაც არიანა როდიონოვნა პუშკინისათვის. ალექსანდრე ყაზბეგმა თავის აღმზრდელს უძღვნა სახსოვრად ყრმობის ნაწერთა პირველი რვეული და ზედ წააწერა:

„ჩემო გამზრდელო ნინო! ჩემისთანა ღარიბ კაცს რა ექნება, რომ შენ დაგივლოს ან სახსოვრად და ან მოგიძღვნას? ამაზე უძვირფასესი მე არა მქონდარა და ამის გამოისობით შენ გიძღვნი ამ რამდენიმე ჩემი გრძნობისა და სულის მოძრაობას, რომლის აღზრდაშიც შენ ისეთ მონაწილეობას იღებდი. ახა მოიგონე ის დროები, როდესაც მე ბავშვობაში მივლიდნენ, როგორც მეფის შვილს, მანებდებოდნენ... ამასთან მოიგონე შენი ზღაპრები — „თათრის ყვავილი“, „ხალხის ნუგეში“, „მეკობრეები“ და სხვანი, რომლებსაც უფრო ვენდობოდი და რომლების შინაარსიც უფრო იბეჭდებოდა ჩემს თავში, ვიდრე დარჩენილი სხვა პირებისა. გახსოვს რა თანაგრძნობით მიამბობდი მოსამსახურეების და ყმების მღვდმარეობაზე ბატონების ხელში? გახსოვს შენმა სიტყვებმა რამდენჯერ დამაღვრევინა მღვდლარე ცრემლები და თანამაგრძნობინა ხალხისათვის? შენი სიტყვები არ დაიკარგა მეუთად და აქ დაიმარსა ჩემს გულში. და ახლა ამდენი ხნის განმავლობის შემდეგ, როდესაც შემიძლია ანგარიში მივცე ჩემს მოძრაობას, შემიძლია სიამაყით ვითხრობა: „შენს გაზრდილში თუ იპოვება რაიმე რიგიანი, ბავშვობიდანვე ჩანერგილი, ამის მიზეზი შენა ხარ, რომლისათვისაც გმადლობ წარმოუთქმელად“.

ამრიგად, ალექსანდრე ყაზბეგმა ბავშვობაშივე გაიცნო თავისი ხალხის უფულის-თადესი მისწრაფებანი, ის, როგორც მისი თანამედროვენი მოწმობენ, მედამ გაურბოდა არისტოკრატიულ წრეს და ხალხში ყოფნას არჩევდა. გ. ნათაძე გადმოგვცემს, რომ ალექსანდრე გაუსზღტებოდა ხოლმე სმირად გაღია-გამზრდულებს ხელიდან და სოფლის ბუკებში ან ცხვარში ამოჰყოფდა თავსა, განსაკუთრებით ცხვარში უყვარდა მწყემსებთან ყოფნაო.

საფუძვლიანი და ღრმა განათლება ალექსანდრე ყაზბეგმა რუსეთში მიიღო. იგი მოწინავე რუსულ კულტურაზე აღნიშნავს, რომ მოსკოვის უნივერსიტეტი მისი მუდმივი ოცნება იყო. მართლაც, 1867 წელს ის უკვე მოსკოვშია, სადაც შედის სამეურნეო აკადემიაში თავისუფალ მსმენელად. აქ ის მთლიანად გაიტაცა იმ მოწინავე იდეებმა, რომლითაც გამსჭვალული იყო სამოციანი და სამოცდაათიანი წლების რუსული ინტელიგენცია. სწორედ ამ ხანებში დაიწყო რუსეთის ინტელიგენციამ „ხალხში გასვლა“. სამოცდაათიან წლებში ალექსანდრე ყაზბეგი საქართველოში დაბრუნდა და მთელი რვა წელიწადი სულ ხეში ტრიალებდა. „ნამწყემსარის მოგონებაში“ ის აღნიშნავს: „გადავეყვითე მეცხვარეობა და მეწყო და ამ ხელობის შემწეობით მომევლო მთა და ბარი, გამეცნო ხალხი და გამომეცადა ის შიში და სიამოვნებით სავსე ცხოვრება, რომელიც მწყემსს განუშორებელი თანა სდევს“.

ამრიგად, ყაზბეგი მარტო სიტყვით კი არ ქადაგებდა ხალხთან დაახლოებას, არამედ პრაქტიკულადაც ანხორციელებდა მას. მთიელმა მეცხვარეებმა მას „მთიელთა-

ფარი“ უწოდეს. ალექსანდრე ყაზბეგის საჩივრის გამო თერგის ოლქის უფროსმა განკარგულება მოახდინა, რომლის ძალითაც მეცხვარის შეურაცყოფისა და სხვა ხისგებაში უნდა მიცემულიყო. ამასთან ერთად, მწერალი აგროვებდა მდიდარ მასალას, რომელიც შემდეგ ესოდენ უხვად და წარმატებად გადაიშალა მის მოთხრობებში.

1880 წლიდან ის იწყებს სამწერლო ასპარეზზე გამოსვლას. ამ წელს „დროებაში“ იბეჭდება მისი წერილი „მოხვევები და მათი ცხოვრება“. ამას მოჰყვა „ციცკა“, „ელგუჯა“, რომელმაც დაბეჭდვისთანავე გაიტაცა მკითხველი და გრიგოლ ორბელიანს შემდეგი სიტყვები წარმოათქმევინა:

„ღმერთმა გაკურთხოს მოჩხუბარიძე იმ გულის დატკობისათვის, რომელიც მომეტა ამ მოთხრობის წაიკითხვის ეამსა. ჯერ ქართულ ენაზე მზგავსი არა დაწერილა-რა.“

პირად ცხოვრებაში ის ძალზე უბედური იყო; ალექსანდრე ყაზბეგი ნაადრევად დაბერდა. ტანწერილი ვეჟაკი თეთრი ჩოხით, რომელშიაც თეთრი ძვლის მასრები ჩაებნია და ქეჩოზე პატარა ნაბდის ქუდი მოგდო, რომელიც ესოდენი ენით და ექსტაზით ეძლეოდა ცხოვრებას, შეჰხაროდა სიცოცხლის სიხალისეს, ბუნების მშვენიერებას და სიდიადეს — უცებ შესცვალა გულჩათხრობილმა, სახელანაოჭებულმა მოხუცმა.

1893 წელს ალექსანდრე ყაზბეგი გარდაიცვალა. იმ დღეებში როცა საქართველო მარხავდა ამ თავის საუკეთესო შვილს, „ივერია“ წერდა: „ორჯერ დაბადებულს ერთი სიკვდილი ვერას უზამს. ყაზბეგი კი მეორედ მაშინ დაიბადა, როდესაც თავისი ნიჭიერი კალამი უძღვნა ქვეყანას, დაიბადა ისე, რომ მისი აკვანი ყოველი ქართველის გულში ირწყოდა, და ასეთს აკვანში გამოზრდილ ადამიანს კი სიკვდილი ხელს ვერ შეახებს.“ და მართლაც ისტორია სამუდამოდ შეინახავს ხსოვნას ამ დიდი შემოქმედისას, რომელმაც ჭეშმარიტი პოეტური საღებავებით და უღრმესი გულისტკივილით დახატა ის განსაცდელი და უბედურება, რომელიც ჩვენმა ხალხმა გამოიარა ნაციონალური და კლასობრივი ჩაგვრის უღელქვეშ. სოციალისტურმა რევოლუციამ აღგვა პირისაგან მიწისა ძველი ქვეყანა, მოუტანა ადამიანს ნანატრი ბედნიერება და მისცა ხალხს შესაძლებლობა ღირსეულად დაეფასებინა წარსულის კულტურა, რომლის ბრწყინვალე წარმომადგენელია ალექსანდრე ყაზბეგი.

გიორგი ნატროშვილი

მითის წიგნები
და
წიგნების

ციცკა

ხევში არის ერთი პატარა სოფელი, ცდო, რომელიც არწივის ბუდეშავით მიჰყრობია კლდესა და მოჰფარებია იქაურს ცივს ჩრდილოეთის ქარებს. ზვავები, რომელიც განუწყვეტლივ ჩამოდის იმ ადგილებში მაღალის მთებიდან და არა მცირედს ზარალს აძლევს მცხოვრებლებს, საკმაოდ აღარიბებს ხალხსა და ერთი-ორად მეტს აშრომებს, სანამ სხვა ადგილებში. ამ სოფელში სცხოვრებდა ერთი ბებერი დედაკაცი, თავის ერთად-ერთის შვილით, რომელიც დარჩენოდა დაქვრივების შემდეგ.

როგორც მოგეხსენებათ საზოგადოდ ქვრივის მდგომარეობა, ეს დედაკაცი დიდს წვასა და დაგვაში იყო. ზოგი მეზობლების შემწეობით, ზოგიც თავის მხნეობით უვლიდა სახლს და ზრდიდა თავის სანატრელს პატარა ციცკას.

ციცკა წამოიზარდა, შეიქნა ვაჟკაცი მშვენიერის სახისა და შეხედულობის, მოწიფული პატიოსანი მუშა. ასე შეუყვარდათ ის თავის მეზობლებს, რომ სულს არ იშურებდნენ იმისათვის, რადგანაც თითონ ციცკაც ისეთივე დაუზარებელი იყო, ვისაც-კი ის დასჭირდებოდა, თავს დასდებდა იმისათვის.

ასე სიამოვნებით მიდიოდა ციცკას ცხოვრება და წარმოუთქმელად ხარობდა საწყალი მოხუცებული დედა, რომელსაც ერთი სანატრელი-და ჰქონდა, რომ შვილი დაექორწინებინა და ენახა აღდგენა იმ გვარისა, რომლის გულისათვისაც მთელი თავისი ყმაწვილ-ქალობა ისე სიქვრივეში და წვა-დაგვაში გაატარა; მაგრამ რაწამს დაუწყებდა თავის შვილს ამ საგანზედ ლაპარაკს, შვილი ჩამოიფხატამდა თვლებზედ ქუდს, ამოიოხრებდა და უპასუხებდა:

— კარგი-ლა, დედაისი!.. აბა ასე რაი-ლა გვიჭირს?...—ამ სიტყვებზედ თოფს წამოავლებდა ხელს და გასწევდა მთაში სანადიროდ ჯიხვებზედ, რომლებიც აუარებელი რიცხვი არის იქაურს მთებში.

ერთს ღღეს ციცკა წამოდგა, დამაზადა ბანდულები, გადიგლო თოფი მხარზედ და დედას უთხრა:

— მე მთაში ნადირობ წავალ და ამალამ იქ დავრჩები, ხვალ დილით გზას შეუქრამ, ეგების რამდენიმე ნადირი მოვკლა... თორემ სთველი მოვიდა და ჩვენ კი დამარილებული ხორცი არა გვაქვს.

— კარგია-ლა, ჩე!—უბასუხა დედამ,—მაგაზედ მავალი კაცი ეშმაკის გზას არის გამოკიდებული, ორანი ცხორანი ვიყიდოთ და საზამთროდაც გვეყოფის, რაი დიდი ჯალაბი ჩვენა ვართ?

— არა, დედაისი, წავალ, თორემ გული რასმე მიღონდების.

როგორცა სთქვა ციცკამ, ისეც მოიქცა, მაგრამ საკვირველი ეს იყო, რაწამს პირველს ქედს გადაეფარა და სოფლიდგან ველარ გამოჩნდებოდა, მაშინვე, მთის შედგომის მაგივრივ,—საითაც უნდა წასულიყო, თუ მართლა ნადირობას აპირებდა,—ქვეითკენ ჩაუბრუნდა და სოფელ სტეფანწმინდას გავიდა.

ის მივიდა თავის ნათლიისას, რომელსაც ძალიან გაუხარდა, და საღამომდინ დარჩა; არავის თავში არ მოუვიდა ეკითხა მისთვის ჩამოსვლის მიზეზი, რადგანაც ციცკა იმათთან დადიოდა არა იშვიათად.

სოფელ სტეფანწმინდაში განაპირებით ერთი სახლი იდგა, რომელიც ეკუთვნოდა ერთს შეძლებულს გლეხკაცსა, რომელიც თუმცა იქაური მემკვიდრე არ იყო და რაღაცა შემთხვევას გადმოეგდო იმ ქვეყანაში, მაგრამ ათასის გაძრომ-გამოძრომით მოეპოებინა იქაური მმართველობის გული და იმათი შემწეობით საკმაოდ გამდიდრებულიყო. თითონ ეს კაცი თუმცა საძაგელის შეხედულობის იყო და პირველსავე ნახვაზედ რაღაც გამოურკვეველი გრძნობა შეგაზიზღებდათ იმას, მაგრამ ისეთი ლამაზი და ცქრიალა ქალი ჰყვანდა, რომ ბევრს მოხევეს დაუფრთხო ძილი იმაზედ ფიქრმა.

ეს ქალი არაფერში არ მიემსგავსებოდა თავის მამას, არც სახით, არც მოყვანილობით და არც ხასიათით; მამა იყო მეღურის, გამოქნილის ხასიათისა, ქალი კი მხიარული და პირდაპირი; მამა იყო მახინჯი, ქალი კი მშვენიერი და ტანადი.

ამათ იქვე სახლთან ჰქონდათ გამართული კალო, რომელიც გაგებული იყო ხუთეულებით და ემსგავსებოდა პატარა გორაკებიან მინდორს.

იქნებოდა ღამის ცხრა საათი, როდესაც ეს ოჯახობა ვახშამზედ დასხდა და დაიწყო პურის ჭამა. ერთბაშად მოისმა ძაღლის ყეფა. სახ-

ლის პატრონმა საჩქაროდ გაწვლო თოფს ხელი და გარედ გამოეცა, მიიარ-მოიარა, მაგრამ რადგანაც ვერა ნახარა, ისევ შინ შევიდა და თქვა:

— კაცის ხმაზედ კი დაიყეფა და არ ვიცო!

— რაი საკვირველია? შარად არის და ხალხი მიდის-მოდის.

— რაილა სიარულისაა, ღვთის მადლსა, შუა-ღამე იქნების,—გა-აგრძელა ისევ იმან და კედელზედ ჩამოჰკიდა თოფი.

მაღე გაათავეს ვახშამი, მაღე დაწვნენ ყველანი და როგორც მუ-შა ხალხმა, მაღე დაიძინეს, თუ მხოლოდ ეჩვენებოდნენ დაძინებუ-ლად, მხოლოდ ყოველი მხრიდან ფშვინვისა და ხვრინვის ხმა კი გა-მოისმა. ცოტა ხანმაც გაიარა და კალოს მხრიდან წყნარი და ფრთხი-ლი სტვენის ხმა მოისმა; ძაღლი, რომელიც ღრენით წამოხტა და გა-ეჩანა ძნებისაკენ, რაწამს მივიდა, მაშინათვე გაჩუმდა და კუდის ქნე-ვა დაიწყო; ეტყობოდა, რომ იქ ვიღაცა ნაცნობი უნდა ყოფილიყო, რომელსაც ეს ძაღლი შეჩვეული უნდა ჰყოლოდა. ცოტა ხანმაც გაი-არა და წყნარად გაიღო სახლის კარები და უფრო წყნარად ვიღაცა ქალის სახემ კალოსაკენ გაირბინა. მივიდა თუ არა ურმეულებთან, შესდგა ცოტა ხანს, როგორც დამკრთალი ნადირი და ფრთხილად მიიხედ-მოიხედა. ქალის მისვლაზედ გამოვიდა კაცი, რომელშიაც ციცკას იცნობდით და აღგზნებულის, თუმცა ნიავსავით ჩუმის ხმით წამოიძახა:

— ნუნუ! ჩემო ყველაჲ! და მოხვია მკლავები.

ნუნუმ სული განაბა, როგორც მტრედმა ქორის კლანჭებში და მიჰყვა ხუთეულებთან, სადაც დასხდნენ.

რამდენიმე ხანს ისე ჩუმად, აგზნებულის თვალებით უყურებდა ციცკა თავის სატრფო ნუნუს და ის კი თავდაღუნული, თვალებ-დამ-ვებული, რაღაცა მთრთოლვარე გაყუჩებით ცახცახებდა...

ნუნუ იყო პეტრიას ქალი და გაგიჟებით უყვარდა ციცკა, მაგრამ მამა იმაზედ გათხოვების ნებას არ აძლევდა, რადგანაც სიძედ თა-ვისავით გამოქნილს კაცს ეძებდა. პეტრიას უნდოდა სიძედ ისეთი კაცი, ვინც ვაჭრობაში გამოცდილი ყოფილიყო, რათა გაეღო იმის-თვის დუქანი და სამართლიანად, თუ უსამართლოდ ხალხი ერთად ეყვლიდათ. ამისთანა კაცი კიდეც ამოჩენილიყო მედუქნეებში და დიდხანია, რაც პეტრია თავის ქალს ამ მედუქნეზედ ჯვარსაც გადა-წერდა, მაგრამ ნუნუ თავის იკლავდა და არა სთანხმდებოდა.

ციცკას და ნუნუს, გატაცებულთ ერთგვარის გრძნობით, დავიწყებოდათ მთელი ქვეყანა, დავიწყებოდათ პეტრიას წინააღმდეგობა იმათ შეუღლებაზედ, დავიწყებოდათ თავიანთი თავიც და ეძლეოდ-ნენ წუთის სიამოვნებას. ისინი იყვნენ ერთმანერთთან უმოწმოდ, ჰყო-

ცნიდნენ ერთმანეთსა და პირობას აძლევდნენ ჩუმად ჯვარი დაეწერათ. სხვა რაღა უნდოდათ?... მაგრამ მართლა უმოწმიდ წყუნენ და არავის ბოროტი თვალი არ უყურებდა იმათ ბედნიერებას?... თქვენ რომ თვალი გადაგველოთ იქაურობისათვის, მაშინ შეამჩნევდით ერთს კაცს, რომელიც ატუზულიყო ერთს ხუთეულთან და ისე აპკრობოდა, რომ, თუ კარგად არ დააკვირდებოდით, ძნებიდგან ძნელად გამოარჩევდით. ეს კაცი გახლდათ გეო მინასაშვილი, სწორედ ის მედუქნე, რომელიც პეტრიას თავის ქალის ქმრად უნდოდა. გეო იდგა ექვთისაგან ანთებულის თვალებით და უყურებდა ციცკას ბედნიერებას. მედუქნე მზად იყო გადამხტარიყო და ორთავ შეყვარებულები იქვე დაეხანჯლა, მაგრამ გეოს არც ისეთი გაბედულება ჰქონდა, რომ განთქმულს ვაჟკაცს, ციცკას შეჰბმოდა პირდაპირ. იმისი ვაჟრული გული სხვარივად გადახდევინებას ეძებდა თავის დაწუნებისათვის და, როგორც ეტყობოდა, კიდეც ეპოვნა ეს საშუალება, რადგანაც ერთბაშად ბოროტად გაიღიმა, გაცურდა გველივით ხუთეულების შუა და ჩავიდა ღუქანში, სადაც გამვლელი ჭარის აფიცრები ღრობებს ატარებდნენ და კარგად გადაეკრათ. შევიდა თუ არა, მაშინვე აფიცრებმა დაიწყეს ყვირილი:

— Маркитанта!.. Маркитанта подать сюда!

— Что, барин?—ჰკითხა გეომ.

— აქ ქალები არის?...—იკითხეს აფიცრებმა, რომელთაც აღარ გაეგებოდათ, თუ რას შერებოდნენ. გეომ გაიღიმა და უპასუხა:

— ვა! ქალები მაშ არ იქნება?...—წამოსთქვა და გონებაში გაუელვრა რაღაცა უპატიოსნო, ავაზაკურმა აზრმა, მერე მივიდა იდუმალებით და უთხრა: „აქ ერთი ისეთი ქალი არის, რომ სწორედ ანგელოზია, რაღა“.

— მაშ, წადი, მოიყვანე, რაღას უყურებ?

— ეგ ვგრე არ იქნება... იმ ქალთან ეხლა ერთი კაცია.

— როგორ თუ კაცია?... К чорту его!

— Пойдем на штурм! —დაიძახა მეორემ.

— Пойдем, пойдем —ხმა მისცეს სხვებმა და გავიდნენ მომღერალს სალდათებთან, რომლებიც ღუქნის კარებთან მღეროდნენ ბ—ნ აფიცრების გასართობად. აფიცრების შტურმის ყვირილზედ სალდათებმაც მისძახეს: „ურა!“ და შეიქნა ერთი ჩოჩქოლი. მედუქნეს შეეშინდა, რომ თავის მოაზრება უბრალოდ არ დაჰფუშოდა და ძლივს ჩააგონა გაღეჭებულებს, რომ ყვირილზედ ქალს გაქცევა შეეძლო და მაშინ იმის პოვნა გასჭირდებოდა. იმანა სთხოვა ოციოდე სალდათი, რომლებიც წაიყვანა პეტრიას კალოზედ და შეყვარებულებს გარს შემოახვია. რაწამს ციცკამ ფეხის ხმა გაიგონა, მაშინვე ზეზე

წამოვარდა, თავის ბნელა ღამეში დაჩვეულის თვალეზით ადვილად გაარჩია, რომ ეს ხალხი სალდათები უნდა ყოფილიყვნენ. ნუნუც წამონტა შეშინებული და გაქცევა დააპირა, მაგრამ ერთმა სალდათმა ხელი გაავლო. ციცკა გადახტა, როგორც ვეფხვი და ერთის დაკვრით გააგორა უზრდელი სალდათი. ციცკას შემოეხევივნენ სალდათები და დაუწყეს ცემა. რამდენიმე სალდათმა კი ქალი კივილ-წივილით გააქცია დუქნისკენ. მოხვეე იბრძოდა რაც კი შეეძლო, და რომ ბევრი შეეძლო, იმას დაინახავდით სალდათების დამტვრეულის თავბირიდგან, რომელთაც თქრიალით სისხლი გადმოსდიოდათ. ბევრი იბრძოლა ციცკამ, ბევრი იჩხუბა, მაგრამ ბოლოს რიცხვმა დასძალა და ღონე დაუდუნდა. ნახა, რომ მისი მუშტები ისე ველარ საქმობდნენ და ღონე წამ-და-უწუმ აკლდებოდა. მოიკრა ხანჯალს ხელი და რა შეუტივა, უკანიდან მოეპარა მედუქნე და ძალზედ თავში კეტი დაჰკრა და დასძახა: „ეგეც შენ, ძაღლო!“

ციცკას ხანჯალი გავარდა ხელიდგან, თვალთ დაუბნელდა, წაბარბაცდა, მოხვდა მეორე კეტიცა და დაეცა. სალდათები მისცივიდნენ, იშოვეს სალდაც თოკი, შეუტრეს ციცკას ხელები და ისე წაათრიეს დუქანში. იქ კიდევ უწყალოდ სცემეს, როგორც აფიცრებმა, ისე სალდათებმა და ნახევარ წვერ-ულვაში მთლად გააგლიჯეს. ამ დროს მძინარე სოფელში გავარდა ხმა, რომ ჩვენებული მოჰკლეს დუქნის კარებშიაო და ჩამოცივიდა მთელი სოფელი, რომელმაც ცოცხალ-მკვდარი ციცკა ხელიდგან გააგდებინა გამხეცებულს სალდათებს და ნუნუც გაანთავისუფლა. ციცკას გამოსვლის დროს კარებში შეხვდა გეო, რომელიც დაცინვით უყურებდა იმის ნახევრად გაგლეჯილ წვერ-ულვაშს და გარუმბებულს სახესა. ციცკამ შეჰხედა იმას, გული ველარ დაიმაგრა და ცხარე ცრემლები გადმოსცივიდა.

— კარგი, გეო! ეს ხომ შენ მიყავ და ღმერთსა სთხოვე იაფად დაგიჯდეს ჩემი წვერ-ულვაში.

ესა სთქვა, გამოვიდა გარედ და ამ დღიდგან ის აღარც თავის სოფელში, აღარც სხვაგან აღარავის უნახავს...

ერთს დღეს გეომ ურმები გაისტუმრა ვლადიკავკაზს და თითონაც მოირთო ახალის ტანისამოსით, თავიდგან ფეხებამდინ შეიჭურვს შევერცხლილის იარაღით, შეჯდა იორლა ცხენზედ და გასწია იქით-კენვე.

რაწამს სოფელს რამდენიმე ვერსს ჩასცდა, ცოტა ივანწმინდის ქვევიდგან, თითქოს კლდიდგან გამოვიდნ ვილაც ცხენოსანი და მელუქნეს გზა გადაუღობა.

— ბატარაი მოიცადე-ლა, შენთან საქმე რაიმე მაქვს,— შესძახა იმან.

გეომ მაშინვე იცნო ციცკა, რომელიც ამ ცოტას ხანში დაბერებულიყო და თმაში ჭაღარა შეჰპარვოდა.

— ვა, ციცკაჯან!.. ძმობამ, ასეთი გამეხარდა შენმა ნახვამ რომ რაღა.

— მოიცადე-ლა, მაგას ეხლავე გავიგებთ, მართლა გულჩი გიამა ჩემი ნახვა, თუ არა.

— ვა! რატომ არ მიამებოდა, ძმასავით მიყვარხარ...

— ამოიღე ხმალი!—შესჭყვიელა ციცკამ:—ამოიღე, თუ დიაცი არა ხარ!

— ვა! რად ამოვიღო... ვაი!... ციცკაჯან! ციცკა!...

— ამოიღე-მეთქი—განიმეორა ციცკამ და გაიკრა ხმაღს ხელი.

გეომ, რა წამს ხმალი დაინახა, მაშინვე ცხენიდან გადავარდა და ხეწნა დაუწყო:

— შენი ჭირიმე, ციცკაჯან!.. რა გინდა?.. რაცა მაქვს სულ შენ მოგცემ, ოღონდაც თავი დამანებე... ფული გინდა?...

— ფული კი არა, შენი სისხლი მინდა!—გააწყვეტინა ციცკამ. მერე მოიხადა ქუდი და შესძახა:

— ღმერთო დიდებულო, ივანე ნათლის მცემელო! შენა ხარ მოწმე, რომ ამ კაცთან მე დანაშაული არა მქონია—რა და ისე ტყუილ-უბრალოდ გამომაქლო ტოლ-სწორებს... ღმერთო, ხევის ჯვარ-ან-გელოზნო! თქვენა ხართ მოწამენი, რომ აქამდისინ თუნდა ათჯერ მოგვლამდი ამ კაცს, მაგრამ რადგანაც ეს უიარალოდ დადიოდა და უიარალო კაცი კი დედაკაცსა ჰგავს, იმიტომ არ მოგვალ. შენა ხარ მოწმად, დიდებულო ივანე ნათლის-მცემელო! რომ აქაც ლალატით და ჩასაფრებული არა ვკლავ... თუ ცოდოსა ეშვრები რასმე, თქვენ მაპატიეთ, ხეურო ანგელოზნო!..—შემდეგ ისევ გეოს მიუბრუნდა, ამოიღე ხმალი! — გეო დაბობლამდა იმის ცხენის ფეხებთან და ეხვეწებოდა.

— იქ, იმ ღამეს, ძალიან გულადი იყავ!.. აბა დედა შაირთე ცოლად, თუ აქაც შენი კაცობა არ სცადო!

გეოს შიშისაგან თავი ვეღარ აეღო და ვეღარ შეეხედნა განჯრის-ხებულ ციცკასათვის.

— აჰუ! ღირსი არ ყოფილხარ მაგ იარაღის ტარებისა, და მაშ, მოკვდი, შე ძაღლო!

ამ სიტყვებთან ერთად იელა ხმაღმა, და გეო გაგორდა თნვ-შუაზედ გაჩეხილი...

ციცკამ დაიჭირა გეოს ცხენი, გამოაბა მკვდარს პატრონს, დაუძახა იქვე მყოფს პატარა მწყემსებს და უთხრა:

— ამას უყურეთ, სანამ მოვა ვინმე, არა დაეკარგოს-რა, თორემ ვაი თქვენ გინდათ.

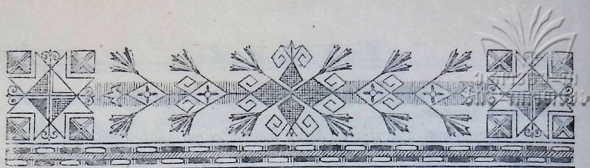
ამ სიტყვებით შემოჰკრა ცხენს მათრაზი და გაჰქუსლა, ვინ იცის საითკენ...

გაიარა წელიწადმა, ორმა, სამმა, მაგრამ ციცკა აღარ გამოჩნდა...

ეხლაც რომ მიხვიდეთ სოფელ ცდოში, თქვენა ნახავთ ოთხად მოკაკულს უსინათლო ბებერს დედაკაცს, რომელიც მზეზედა ზის და გადმოსდის მდულარე ცრემლები. ის თითქოს გალეულა, გამხმარა, თითქო რაღაცა მწუხარებას და გულის ცეცხლს ჩაუწვამს და ჩაუბუგავს... ეს გახლავსთ საბრალო ციცკას დედა, უბატრონოდ დარჩენილი. გულკეთილი მეზობლები თუ გაიყვანენ მზეზედ, რომ იქ დაღვაროს ცრემლები თავის დაკარგულს შვილზედ, თორემ თითონ ხომ აღწრასა ხედავს... სიკვდილი მაინც სწევოდა ამ საცოდავს!

[1880]

ელგუჯა

1864 წელს დაჰკრა საქვეყნოდ სასიამოვნო საათმა და გამოცხადდა გლეხკაცების განთავისუფლება—ბატონ-ყმობის გადაფარდნა! ხალხის ერთი მხარე—გლეხკაცობა და იმათი თანამგრძნობელნი გატაცებულნი იყვნენ სიამოვნებით და მეტის-მეტად გადაჭარბებულს სარგებლობას და სიკეთეს მოელოდნენ ახალის წესებისაგან. მეორე მხარე—მებატონეები კი გულის კანკალით უყურებდნენ იმ დამოკიდებულების მოსპობას, რომელიც საუკუნოებით არსებობდა ბატონსა და ყმის შუა.

განთავისუფლებულს გლეხებს ეგონათ, რომ ამ დღიდან იმათი კეთილდღეობა, გამდიდრება და მოსვენება შეიქნა უეჭველ მოვლინებად; მებატონეები კი ჰფიქრობდნენ, რომ დღეიდგან ლუკმა გაუწყდათ და გუშინდელი იმათი მეხრეები დღეს მბრძანებლებად გაუხდებოდნენ.

გაიარა პირველმა აღტაცების ჟამმა და ხალხი ცოტა დამშვიდდა. გლეხებმა დაინახეს, რომ იმათი იმედი მეასედადაც არა მართლდება და მებატონეებმაც,—რომ იმათი ისეთი შიში ამაო ყოფილა, რადგანაც ახალ დებულებას ისეთი კუდები გამოუჩნდა, რომელიც ნაყმევს კეთილდღეობას პირდაპირ ნაბატონარის სურვილზედ ზღდებს.

მცირე მემამულე-მებატონე არ დაავალა ახალმა წესდებამ, რომ თავის მოყმეებისათვის მამული მიეცა, და გადასახლება კი რაცა ღირს,—ნამეტნავად ჩვენის გლეხკაცობისათვის,—თქვენ თითონ კარგად მოგეხსენებათ.

დიდი მამულების პატრონები თუმცა დაავალა ამ წესდებამ, რომ მიეცათ ნადელი, მაგრამ ტყე მებატონის განკარგულებაში დარჩა და

გლეხკაცი, რომელიც უტყეოდ ვერ გასძლებს, დააყენა ისევ მე-
ბატონისაგან დამოკიდებულებაში.

გლეხკაცებმა დაუშვეს ისევ თავები; მეზატონეები კი გაიმართ-
ნენ წელში.

მაგრამ ამათი დამოკიდებულება კიდევ, როგორც იქნება, გასაძ-
ლებია; გასაძლებია მისთვის, რომ ახლო მომავალზედ იმედი გვაქვს.
მაგრამ, წარმოიდგინეთ ერთი გვარი განთავისუფლებულ ყმების
მდგომარეობა,—იმ განთავისუფლებული ყმებისა, რომელთაც არა-
ვითარი მამული არ არგუნა კანონმა.

ესენი გახლავან შინა-მოსამსახურეები, რომელთაც არ ექირათ
მამული, არა ჰქონდათ თავიანთი სახლ-კარი.

წარმოიდგინეთ-მეთქი, იმ ხალხის მდგომარეობა, რომელთაც არც
სოფელი იკარებს, არც მეზატონე აძლევს რასმეს და არც თავისუ-
ფალს სახელმწიფო მიწებზედ ასახლებენ!

მთაში, საზოგადოდ, იყო ჩვეულებად ტყვეების მოყვანა და იმა-
თი დამონაგება; იმათ აყენებდნენ თავიანთ სახლში და ხმარობდნენ
თავიანთ ბატონურის ძალის დასაცველად. ამის გამო კარგა ბლო-
მად გროვდებოდნენ მთის მეზატონეების სახლში ამგვარი ყმები,
რომელთაც არც მიწა ექირათ, არც ცალკე სახლი ჰქონდათ და მუშა-
ობდნენ მეზატონის საკუთარს მამულზედ უსასყიდლოდ, მარტო
ლუკმა პურისათვის და ზედ ჩასაცემის კონკ-ძონძებისათვის! მთელი
იმათი შრომიდგან არ შენახულა იმათთვის იმდენი, რომ ერთი ფეხის
დადგმა მიწა, ან ერთი ძროხა თავის საკუთრებად დაენახათ.

ამ მდგომარეობაში იყვნენ ეს ბედისაგან განწირულნი, როდესაც
განთავისუფლების ხმამ გრგვინვასავით გაიარა საქართველოში და
ამ საცოდავებსაც, სხვებთან ერთად, ქუდი მოახდევინა და მადლობა
შეაწირვინა ღვთისათვის.

მოდით და ნუ გაუხარდებოდით საცოდავებს, როდესაც ზოგს იმათ-
განს კიდევ ახსოვდა, მამა ჩერქეზში, დედა ქისტებში და თითონ
საქართველოში ყოფილა გაყიდ-გამოყიდული!..

მოდით და ნუ გაუხარდებოდით ახალი დებულება, რომლის ძალი-
თაც დღეს თავის საყვარელს შვილს, ცოლს, დედას, სატრფოს ვე-
ლარ გააშორებდნენ!

მართლათაც, სასიხარულო იყო, მაგრამ დიდს ხანს გასწია იმათმა
სიამოვნებამ და სიხარულმა? თავისუფლების შემდეგ დაინახეს, რომ
თუმცა დედას შვილისაგან, საქმროს საცოლესაგან, ცოლს ქმრი-
საგან ვეღარ განაშორებენ, ვეღარ გაყიდ-გამოყიდიან, როგორც პი-
რუტყვეებს, მაგრამ, ამათ ყველას ჰქონდა, ცხოვრება უნდა და ისი-
ნი კი ახალმა წესებამ დააგდო ხელგაშვერილ ღატაკებად! იქამ-

დის შემადრწუნებელი იყო იმათი მდგომარეობა, რომ ზოგს ზედ დასახური საბანი და ქვეშ გასაშლელი ნაბადიც კი არ გაჰყოლიათ მებატონისაგან.

ეს ხალხი გაიფანტა სხვადასხვა ადგილებში და აქამდინაც ისევ ისე ხელგაშვერილები დადიან და თავის შესაფარებელი ადგილი ვერ უპოვნიათ, მაშინ, როდესაც ათასი თავისუფალი ადგილები არის, რომელზედაც ადვილად შეიძლებოდა იმათი დასახლება და, ეხლა უსარგებლო სახელმწიფოს წევრთაგან, გაეშენებინათ სარგებლობის მომცემი ხალხი. ვინ იცის, საიდან გადმოკარგულს სკაბცებს, დამახინჯებულებს ზნეობითაც და კაცობითაც, აძლევენ ადგილებს,—ამ საცოდავს ღმერთისაგანაც და კაცისაგანაც მოძულებულთ, დასახლება უფრო მაღლი არ იყო?

აი ამათ ცხოვრებიდან მინდა უძღვნა მკითხველს რამდენიმე მოთხრობა. მხოლოდ ეს წინასიტყვაობა საჭიროდ დავინახე, რადგანაც საქართველოში ბევრმა არც კი იცის, რომ ამგვარი ყმებიც იყვნენ და ასობით ხალხი ამ დებულებამ ასეთს განმლატაკებულს და უნუგეშო მდგომარეობაშიც დააყენა.

I

დარიალის ვიწროებში, სადაც ეხლა მშვენიერი გზატკეცილი მიდის და შავ კლდეებს შუა გველსავით იკლაკნება, უწინ მხოლოდ ბილიკები იყო, რომელზედაც ცხენების ქარავნები ძლივს დადიოდა. ეს გზა მოდიოდა ჩრდილოეთ კავკასიიდან საქართველოში ჯერ ლარსის ვიწრო ხეობაზედ, მაგრამ რაკი დარიალის უზარმაზარ მთებს მოადგებოდა, იქ კლდე იყო გახვრეტილი, და გზა ქანქანით გაყვანილი, რომლის სათაურშიაც მოხვევთა ყარაულები იდგნენ და საქართველოს დაუპატიევებელ სტუმრებისაგან იცავდნენ.

ერთს ცივს ღამეს, როდესაც ნისლს მოებურა და უფრო მომეტებულად დაებნელებინა იქაურობა, ამ ქანქანის ნაპირას გაეჩაღებინათ ცეცხლი რამდენიმე ყარაულს და გარს შემოსხდომოდნენ. იქვე დაერთოთ ნადირის (ჯიხვის) მწვადები და ვახშმის მომზადებას ელოდნენ.

ამ დროს მოისმა ცხენის ფეხის ხმა. ყარაულებმა დაავლეს თოფებს ხელი და ერთს წუთში ჩაესაფრნენ გზის აქეთ-იქით მდებარე ქვების უკან. ეს ისე სწრაფად და ჩუმად მოხდა, რომ კაცი ვერ შეამჩნევდა მათ მოძრაობას, და გულდანდობილი მგზავრი ადვილად ჩაუვარდებოდა ხელში...

გაიარა რამდენიმე წუთმა ამ მდგომარეობაში, როდესაც ერთი

ცხენოსანი გამოჩნდა და გულადნად შემოვიდა ჩასაფრებულთა შუაში. აქამდისინ გაჩუმებული ყარაულები, რომელთაც თოფები გადმოეშვირათ ქვებზედ და თითონაც გაქვავებულს სურათებს დამზგავსებოდნენ, ერთბაშად ჩამოცვიდნენ და ცხენოსანს გარს შემოერტყნენ.

— ვინა ხარ?—ჰკითხა ერთმა ყარაულთაგანმა.

— მე, ოსი მახამეთა, სენი წირიმე!—მიუგო ცხენოსანმა...

— საიდგან, ან სად მიხვალ?

— ცოფიკაშვილთან... მე იმის სტუმარი ხარ.

— ეგ რაღა გაქვს ნაბაღში გახვეული?—ჰკითხა ისევ იმ ყარაულმა, რომელმაც ცხენოსანს უნაგირზედ გარდი-გარდმო გადებული, ნაბაღში შეხვეული, რაღაც შეამჩნია.

— ეს ქალია, სენი წირიმე, ესეც იმასთან მიგყავს.

— სად გინადირნია, სად?—ჰკითხეს ღიმილით.

— ცერქეზიდგან მოიტაცე, —ჩვეულებრივ იცრუა ოსმა...

— აი შენი ხენცელაის მაღლი კი გამიწყრეს!..—დაცინვით გაიკამათა მოხვევმ.

— სენმა მზემ, ცერქეზიდგან...

— კარგია-ლა, ჩე... არ გიცნობ, რაიცა ხარ? ე მანდ სულონანთას (ოსის მეზატონეები) იყიდლა, და აქ კი გვატყუებს ჩერქეზში მოვიტაცეო.

— არა, ცემა მზემ.

— კარგია, კარგი!—მკაცრად გააწყვეტინა სიტყვა მოლაპარაკე ყარაულმა და გაუბრუნდა თავის ამხანაგს.

— აბა, ღმერთს არ მოეტყუების, ეს ჩერქეზში ვერ გავიდოდა.

— ოსი არაა, შენაი ჰირაიმე, ჩერქეზში საით გავიდოდა?—უბასუხა ერთმა.

— რაი არიან ოსები?.. კატები არიან, ცხო რაი?

— ელგუჯა!—წამოიძახა ისევ იმ ყარაულმა, რომელმაც პირველად დაუწყო მახამეთას ლაპარაკი და რომელიც იმათში თავობდა.

— რაი გინდა?

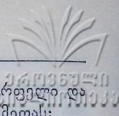
— წადი, წაჰყევ ემასა, მიიყვანე ჩოფიკიანთასა და თუ აქ მოგვატყუა, ძალსისხლით მოჰკალ და გადაადე.

— აგრე.

— გზაზე თუ გაქცევა დააპირა, მაშინაც არ დაინდო.

— აგრე!—განიმეორა მოხვევმ.

ელგუჯა იყო ყმაწვილი ჰაბუჯი ოცდოარი წლისა, ტანადი, წამოსადეგი, ხევში განთქმული ვაჟყაცობით და „ქამანდრობით“ ამასთან-

ნავე, როგორც მომეტებული ნაწილი მოხევეებისა, გულწრფელი და
საიმედო. ელგუჯამ გაიღო თოფი მხარზე და შესძახა მახამეთას:

— იარე!

მახამეთამ გასწია წინა, ელგუჯა კი მიჰყვა უკან სიბრთხილით, რომ სიტყვით-სიტყვამდე ნამდვილად შეესრულებინა თავისი უფრო-სის ბრძანება. იმ დროს ღმერთსაც ნუ ექნა, რომ მახამეთას ოდნავათაც არის ცხენი გაებრუნებინა და გზის იქით გადაეყენებინა,— ელგუჯა იმას ძალღსავით მოჰკლავდა და გადაგდებდა.

ამგვარად მიდიოდნენ ისინი, ჩუმად, ხმაგაკმენდილები; მახამეთა დარწმუნებული, რომ მცველს თვალი ფრთხილად უჭირავს და მცველი კი დარწმუნებული, რომ თუ მახამეთამ გაბედა რამე, მაშინ იმის ტყვიას შორს ვერ წაუღვ. თუნდა რომელისამე მიზეზით ტყვია დას-ცდნოდა და მახამეთას გაქცევა მოეწადინა, მაშინ მაინც ადვილად წინ მოექცეოდა ელგუჯა, რადგანაც ქვეითი იყო და საქვეითო ბი-ლიკი ერთიორად ამოკლებდა ცხენისთვის მიხვეულ-მოხვეულს გზასა.

მიადწიეს სოფელს სტეფანწმინდას და მივიდნენ პირდაპირ გა-გი ჩოფიკაშვილის კარებთან, სადაც ელგუჯა წინ წადგა და ხმამაღლა დაიძახა:

— გაგი!.. ჰა გაგიიი! გაგი!

ამ სიტყვებზედ თოფი გადმოეშვირა ღერეფანზედ საფრად გა-კეთებულის კედლიდან და მოისმა:

— ვინაა მანდ, ვინ ჰკივის?

— მე ვარ, ელგუჯაი.

— რაი ამბავია, ამ შუალამისას?

— აი, ერთი კატაი მოვიყვანე,—სთქვა ელგუჯამ და გაჰხელა ოსსა.

— მარტოა?

— არა... ქალაი რაიმე ჰყავს.

გაგი წყნარა გაბრუნდა, გააღვიძა ბიჭები, რომლებიც იმის ძა-ხილზედ შეიარაღებულნი, გაშიშვლებულის თოფებით გამოვიდნენ.

ეს ის დრო იყო, როდესაც საქართველო რუსეთის მფარველობის ქვეშ შედიოდა და, მაშასადამე, დრო არეულობისა და მუდამ ბრძო-ლისა ამ მფარველობის ქვეშ შესვლის მსურველთა და მოწინააღმ-დეგეთა შორის. ამიტომ, რასაკვირველია, უიარაღოდ არავინ და-დიოდა.

— ონისე, გადი-ლა, გახედე!.. სტუმარი სასტუმროში შეიყვანე, ტყვე რომ მოუყვანია, დედაკაცებს მიაბარე... იცოდნენ, თუ გაჰქცე-ვიათ, თავიანთი თოლების მეტი აღარა იხსნის-რა...

ონისემ გასწია ბრძანების აღსასრულებლად, მაგრამ გაგიმ ისევ შეაყენა, რაღაცა წაიბუტბუტა და ხმამაღლა დაუმატა:

— მოიცა, მე თითონ ჩამოვალ.

გაგიმ მაშინვე იცნო მახამეთა, რომელთანაც არა ერთხელ ჰქონია ამგვარი ვაჭრობა. ეს იყო მიზეზი, რომ ისინი ერთმანერთს მეგობრულად მიესალმნენ, ჩამოართვეს ხელი და ტკბილად დაიწყეს ლაპარაკი.

მახამეთა გამოუტყდა, რომ, ეს ქალი ჩერქეზი იყო და ერთს ქისტს ოსებში გასასყიდად მოეყვანა. აქ მახამეთა შეხვედროდა და გაგისთვის ეყიდა. ამ სიტყვებს დაუმატა ქალის ქება, რომელიც ტანადობით ისარს ემზგავსებოდა და ტუჩები ახლად გადაშლილს ვარდსა.

გაგიმ ქალს მოჰხადა ყაბალახი, მიუახლოვდა პირისახესთან და მუშტრის თვალით დაუწყო შინჯვა.

— მართლა ლამაზი უნდა იყოს!—წარმოსთქვა იმან ბოლოს და გაუბრუნდა ელგუჯას:

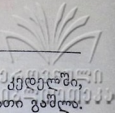
— შენ მაინც დაღალული ხარ, ეგ ქალი ამ საწოლაში შეაგდე და შენც გარედ კარებთან მოუწეკ ამაღამა... კარის გაღმორაზა კი არ დაგავიწყდეს.

ელგუჯამ ქალი წაიყვანა, გაგი კი მახამეთას გაუძღვა სასტუმრო—ში, სადაც უნდოდა ძვირფასის სტუმრისთვის თავი მოექნა, რათა ცოტაც არის უფრო იაფად დაესვა ახლად მოყვანილი ქალი.

ელგუჯამ ქალი შეიყვანა „საწოლაში“, აუნთო ჩირალი და, რა შეხედა, გაშტერებული დარჩა. იმის თვალს წარმოუდა ისეთი მშვენიერი, მიმზიდავი, თხუთმეტ-თექვსმეტი წლის ქალი, რომელმაც მოულოდნელად გული აუცახცახა და ძარღვებში სისხლი აუღღლა. რასა შვრებოდა, სად იყო—იმას სრულიად გარდაავიწყდა. ის შეეპყრო მარტო ერთს სურვილს, რომ ასე განუწყვეტლივ ეყუთრებინა ამ ქალის მშვენიერებისათვის და დამტკბარიყო იმ გრძნობით, რომელსაც პირველად გაეღვიძა იმის გულში. ქალი კი იდგა ფერმიხდილი, დაღონებული, თვალეზღაშეებული და გატაცებული რაღაცა ღრმა ფიქრით.

ელგუჯას აწუხებდა იმისი მდგომარეობა. უნდოდა დასამშვიდებელი სიტყვა ეთქვა, მაგრამ ენა არ იცოდა და, თუნდა სცოდნოდა კიდევ, ძნელად შეეძლო სიტყვის წარმოთქმა, რადგანაც არის ზოლმე ისეთი მდგომარეობა კაცის ცხოვრებაში, როდესაც გრძნობ, იტანჯები, გინდა წარმოსთქვა რამე, მაგრამ ენა აღარ გემორჩილება და სიტყვა ვეღარ გიბოვნი. სწორედ ამგვარს მდგომარეობაში იყო ელგუჯაც.

ბოლოს, მოხვევ გონს მოვიდა, გაამაგრა „ჩირალი“ კედელში, უჩვენა იქვე დალაგებულს საბან-გობანზედ და ანიშნა იმათი გაშლი. კიდევ ცოტა ხანს დარჩა, შეხედა, ამოიხზრა და გამობრუნდა. კარებთან რომ მოვიდა, ერთი კიდევ მიიხედა, დაინახა, რომ ქალის თვალები ელგუჯასაკენ იყვნენ მოქცეულები და ისეთის სახით უყურებდნენ, თითქოს იმათაც ეგრძნოთ მოხვევის გულის მოძრაობა და ისინიც თანაუგრძნობდნენ, მაღლობას ეუბნებოდნენ...

ელგუჯამ ველარ მოითმინა, გადახტა და გულში ჩაიკრა ქალი, რომელიც შეშინებული და აღელვებული, რაღაცა გამოუცდელის გრძნობისაგან დამონებული მკერდს ძალზედ ეკვროდა.

ამ წუთებში გამოიხატებოდა წადილი, შიში, სიყვარული, ბრძოლა აღძრულს გრძნობასთან, მაგრამ იმათგან ვერც ერთი კი ვერ გეტყვოდათ—რა მოსდიოდათ, რასა შვრებოდნენ, ან ასე რად იქცევოდნენ და სხვა რიგად არა?

ღმერთმა იცის, დიდხანს გაგრძელდებოდა ეს იმათთვის სანეტარო წამები, ან სადამდის მიაღწევდა, თუ ამ თავის დავიწყებიდამ არ გამოეყვანა ხმაურობას, რომელიც სასტუმროს კარებიდან მოისმა.

ელგუჯამ უკანასკნელად ძალზედ მოუქირა მკლავები, აღგზნებულად აკოცა, გამოვარდა გარედ მთვრალსავით, გიჟსავით და გულის ძვრით კარებთან მიწვა.

ეზოში გამოსულყო გაგი და განკარგულებას აძლევდა ბიჭებს, რომ სტუმარს რიგიანად დახვედროდნენ.

რაკი ბიჭები გაგზავნ-გამოგზავნა, სახლის პატრონმა გამოსწია იმ „საწოლასაკენ“, სადაც ტყვე იყო დამწყვდეული. მახამეთამ იმას იმდენი მშვენიერება უამბო ამ ქალისა, იმდენ გამტაცებელ სურათებად დაუხატა ქალის მიხვრა-მოხვრა, იმისი ტუჩები, თვალები, თმები, რომ გაგი სრულებით დაიბნა და ათასმა უბატიოსნო წადილმა შეიპყრო იმისი გარყვნილი გული... გაგიმ ველარ მოითმინა გათენებამდის და იმ ღამესვე უნდოდა დამტკბარიყო ჩერქეზის ქალის მშვენიერებით.

მივიდა იმ ადგილამდის, სადაც ელგუჯა იწვა, შესდგა ცოტა ხანს და ყური დაუგდო. ელგუჯა ხვრინავდა, თუმცა ძილი არც კი მიჰკარებოდა. ამან გაამხნევა გაგი. წყნარად გადააბიჯა ელგუჯას, შეადო კარები და შევიდა საწოლს ოთანში. რა წამს კარი მოიხურა, ელგუჯა ფეხზედ წამოვარდა და გაშმაგებულის თვალებით დაუწყო სარკმლიდან ყურება.

ქალმა დაინახა თუ არა უცხო კაცი შესული, ცახცახით კედელს მიეკრა. გაგი კი, რაწამს ქალს შეჰხედა, მაშინათვე შეიპყრო პი-

რუტყულმა გრძნობამ და ჩასისხლიანებულის თვალებით იმისკენ გასწია.

ქალს შეეშინდა, შეჰყვირა და უფრო მიიკუნჭა კედლისაკენ. ელგუჯას თვალები აენთო, გული აემღვრა, წააგლო ხანჯალს მთრთოლარე ხელი და მრისხანებით უყურებდა. კიდევ ერთი წუთი, გულმა ველარ გაუძლო და გიჟივით შევარდა.

— ვინაა აქა? რაი ყვირილია? — წარმოსთქვა იმან ისე, თითქოს ქალის ყვირილს გველეშიცხინა.

გაგი შეკრთა, ის თავის გუნებაში ათას რიგად ლანძღავდა ელგუჯას, რომელმაც დაუშალა ასეთს დროს და დაუბატიყებლად შემოვარდა, მაგრამ სირცხვილისაგან ველარა მოახერხა-რა და მხოლოდ ეს-ლა უთხრა:

— არც ვინა! მე ვარ, მე! კარის დასათვალიერებლად მოვედი... — შემდეგ გაიფიქრა: „დღეს თუ არა, ხვალ ხომ ჩემი იქმნება“, და ისევ ელგუჯას გამოუბრუნდა:

— ახლა კი წავიდეთ, დავწვეთ! კარებს კლიტე დაადე, ისიც ეყოფა...

II

გათენდა დილა და მზის სხივებმა ოქროს გვირგვინი დაადგეს ყირვანწვერს.

გაიღვიძა დაძინებულმა სოფელმა, ხალხმა დაიწყო მოძრაობა; სოფელთან ერთად გაგის სახლშიაც ადგნენ. დედაკაცებმა გაიგეს ჩერქეზის ქალის ტყვედ მოყვანა და ერთი ჩურჩული გამართეს ამ შემთხვევის შესახებ. ყველას უნდოდა ჩქარა ენახა ტყვე, ჩქარა შეეტყუათ იმისი ვინაობა, თავგადასავალი. ბოლოს შემოვიდა ერთი ბიჭი, მოიტანა გასაღები და გადასცა დედაკაცებს.

— გაგიმა, ა-იქ საწოლში ქალაი არისო და ის გამოიყვანეთო, — უთხრა იმან.

— ვინ ქალია? მართლა ჩერქეზია?... რამდენის წლისაა? ლამაზია თუ არა? — მისცვივდნენ აქეთ-იქით დედაკაცები.

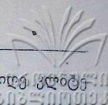
— აბა რაი ვიცი, მე თითონაც არ მინახავს... კარგად მოუბრეთო გაგიმა.

— თავად რაილა იქნა? — ჰკითხა ვიღაცამ.

— გაგის კაცი რაიმე მოუვიდა და გათენებისას ხევსურეთს წავიდა.

— რაისათვის წავიდოდა?

— კარგიათ-ლა, გახედეთ იმ ქალსა, მშოიერი იქნების... — გააწყ-

ვეტინა ლაპარაკი დიასახლისმა. — წადი-ღა, ჯაჯალავ, წაიდე ცდიც და გამოიყვანე.

ჯაჯალა იყო უმცროსი ამ სახლში და ამისათვის ყველას შეეძლო მისი ბრძანება და იმასაც უნდა აესრულებინა უფროსების სურვილი. თუნდაც ასე არა ყოფილიყო, ჯაჯალა დიდის სიხარულით წავიდოდა და გამოიყვანდა ტყვესა, ემსახურებოდა იმას და ყოველის ღონისძიებით ეცდებოდა ტყვის ნუგეშის ცემას, რადგანაც თითონ ჯაჯალაც ასეთივე ტყვის ქალი იყო და კარგად ახსოვდა თავის დედის ნაამბობი ტყვის მდგომარეობაზედ და იმის გულის მოძრაობაზედ. იმან იცოდა ცოტაოდენი ჩერქეზული, რომელიც დედას ესწავლებინა.

ჯაჯალას შესვლაზედ ტყვე შეერთა და მაშინათვე ფეხზედ წამოიჭრა. ჯაჯალა მივიდა, საჩქაროდ დასვა და თანაგრძნობით დაუწყო ლაპარაკი:

— იჯექ, იჯექ! დაღალული იქნები, — უთხრა მოსულმა ჩერქეზულად. ჩერქეზის ქალმა გაიკვირვა თავის ქვეყნის ენის გაგონება და სიხარულით წამოსძახა:

— მაშ აქაც ლაპარაკობენ ჩერქეზულად?

— რად არა!.. ჰაი, ჰაი რო ლაპარაკობენ... შენ ნუ გეშინიან, აქაც ისეთივე კაცები არიან, როგორც ჩერქეზში.

— მაშ არ მაწვალებენ, არ მომკვლენ?

— ბედშაო, განა ურჯულოები ვართ?.. შენ ნუ გეშინიან.

— მე კი ისე შემაშინა წუხელ ერთმა კაცმა... ისეთი შეხედულებისა იყო, ისეთი თვალები ჰქონდა, რომ კინაღამ გულს შემომეყარა... თუ ის ყმაწვილი ბიჭი დროზე არ შემოსულიყო, უთუოდ მომკლავდა.

ჯაჯალა მიხვდა, რომ ამ ქალის შემშინებელი გაგი უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ყმაწვილი ბიჭი ვიღა იყო, ვერ მოეაზრა.

— შენ ჩერქეზი ხარ? — ჰკითხა ჯაჯალამ.

— ჩერქეზი ვარ.

— დედაჩემიც ჩერქეზი იყო!..

— მართლა?..

— მართლა... ისიც შენსავით იყო მოტაცებული... სახელად რაილა გქვია?

— მზალო.

— პური არ გშინან?

— არა.

— წავიდეთ, შეჭამე რამე, თორემ ეგრე გული გადაგელევა.

— სად წავიდეთ?

— ჩვენ დედაკაცებთან.

ამ სიტყვებით ისინი გამოვიდნენ და წავიდნენ სამყოფო სახლში, სადაც დედაკაცები მიეხვიენენ ახლად მოსულს ჰერქეზის ქალს და თავიდან ფეხებამდინ ისე დაუწყეს სინჯვა, თითქოს ადამიანს პირველადა ჰხედავდნენ.

ბოლოს ყველანი დამშვიდდნენ, დაადგნენ თავთავიანთ საქმეს და მზალოზედ ზრუნვა კი ჯაჯალას მიანდევს.

მზალოს უკვირდა, რომ აქამდის არსადა სჩანდა ის ყმაწვილი ბიჭი, რომელიც ისე მოეწონა და ისე მოულოდნელად გულში ციცხლი ჩაუგდო. იქნება ისე სწრაფად გაჰქრა ელგუჯას სიყვარული, როგორც სწრაფად დაიბადა? მზალოს ამაზედ უნდოდა ელაპარაკნა ვისთანმე, მაგრამ ვერა ბედავდა, რადგანაც ვერავის ენდობოდა... ის მაზინჯი, თვალბზიასისხლიანებული გაგი რაღა იქნა? ფიქრობდა ისა, თუმცა კი ამას გაგის მოუსვლელობა ახარებდა.

გაგი და ელგუჯამ ძლივს მოასწრეს გამოსვლა სახლიდან, როდესაც ერთი ცხენოსანი გაგის გალავნის კარებთან მოვიდა, საჩქაროდ ჩამოხდა, გასწია სახლის პატრონთან და შეატყობინა მთიულეთ-გუდამაყრელების არეულობის შესახებ: იმათ რუსები ემწყვდიათ მთიულეთის ქალებში და გაგის საჩქაროდ იბარებდნენ, როგორც ხევის ხალხის ერთს მოთავეს. იქ მთიულები შეყრილიყვნენ ბატონიშვილის ალექსანდრეს თაოსნობით, რათა წინაღობოდნენ რუსების მოძრაობას. გაგიმ იმ ღამესვე გასწია იქითკენ და ელგუჯაც თან წაიყვანა.

აი ეს იყო მიზეზი, რომ ელგუჯამ შორიდგან მაინც ველარ მოჰქრა თვალი თავის შეუღარებელს ჩერქეზის ქალსა, რომელმაც, მთის მდინარესავით, აუჩუხჩუხა სისხლი.

გზად მიმავალი ელგუჯა ფიქრობდა თავის მშვენიერს მზალოზედ და გულში ყოველგვარს ლანძღვას უგზავნიდა მთიულებს ასე უღროოდ არეულობისათვის.

ელგუჯა მიდიოდა ლაშქრად, მაგრამ გული კი შინ დარჩენოდა. იქამდისინ შეეპყრო იმის გონება მზალოზედ ფიქრსა, რომ ათას საშუალებასაც კი ეძებდა, რომ შინ როგორმე დაბრუნებულიყო... ბოლოს, გადასწყვიტა, რომ ის დიაცსავით იქცეოდა და იმ დროს, როდესაც იმის მოძმენი საერთო მტერთან შებმას აპირებდნენ, ეს კი შინისკენ იწევს, საყვარელს ქალთან საარშოყოფ. ელგუჯა ვაჟკაცისათვის შესარცხვენად უყურებდა ამისთანა დროს ტოლ-სწორების და საქმის თავის მორიდებას და შინ მყუდროებაში მოფარებას... „კაცი ვარ, ქუდი მხურავს, წავალ ვაჟკაცობას გამოვიჩენ, ვისახელებ თავსა და სამსახურს გაუწევ თემობასა. როცა შინ მშვიდობით დავ-

ბრუნდებით, მაშინ ვითხოვ გაგისაგან იმ ქალსა და მისი ცემს“.

ელგუჯას არ გაუმართლდა იმედი: ცხარე ბრძოლის მაგივრად ხალხი საჩქაროდ დაამშვიდა სხვადასხვა საჩუქრებით მთაში მეორე ძალის მქონებელმა მებატონემ, და გაგის ელგუჯასთან ერთად შინ დაბრუნება მოუხდმ.

ამ დროს საქართველოში მოემატა კიდეც რუსის ჯარები, რომელთაც საჭირო ადგილები და სოფლები დაიჭირეს და იქამდინ გაამარეს, რომ ყოველივე მოძრაობა მთის ხალხისაგან თითქმის შეუძლებელი შეიქნა.

გაგიმ დაინახა თავისი მდგომარეობა, დაინახა საიტკენ უფრო სასარგებლო იყო იმისთვის და გადმდგა რუსებისაკენ, რომლისათვისაც მისცეს აფიცრობა.

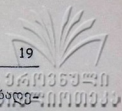
ეს ყველა ისე საჩქაროდ მოხდა და ისეთ ადევლებულ მდგომარეობაში იყო მაშინ საქართველო, რომ ყველას დაავიწყდა თავიანთი საერთო საქმე და მოვალეობა. რასაკვირველია, გაგისაც არ ასცდა ესევე მდგომარეობა, რომელმაც გადაადებინა, თუ გადაავიწყა თავისი პირუტყული გულისთქმა ტყვის შესახებ. ამის მიზეზით ელგუჯას დარჩა თავისუფალი დრო მზალოსთან ეარშიყნა, და ისიც სარგებლობდა, რამდენადაც ენის უტოდნელობა ნებას აძლევდა.

ჯაჯალა, რომელიც თარჯიმანობდა შეყვარებულთა შორის, და მზალო დამეგობრდნენ ისე რიგად, რომ დამალული აღარა ჰქონდათ. რასაკვირველია, არც ელგუჯასთან იყო იმათი საიდუმლო დფარული. შეყვარებულებმა გარდასწყვიტეს, რომ ელგუჯამ უნდა ითხოვოს მზალო, მისცეს, რაც უნდა ურვადი სთხოვოს გაგიმ და თუ ვინიცობაა, ეს არ დაიყაბულებდა, მაშინ ელგუჯა მოიტაცებდა თავის სატრფოს...

ასე მიდიოდა ღღეები, კვირეები და საქმე როგორაც ვერა ბოლოვდებოდა გაგის იქ უყოფნელობის გამო. იმას უკანასკნელად ჩააბარეს რამდენიმე ჯარისკაცი და ეგზეკუციად გზავნიდნენ სხვადასხვა დამნაშავე მთის ხალხის ადგილებში; ამისთვის გაგი შინ მოსასვლელად ვეღარ იცლიდა და ელგუჯას ვერ მოესწრო იმასთან მოლაპარაკება.

III

ერთს მთვარიან საღამოს, როდესაც მთელი მოხვევები სათიბად იყვნენ გასულნი, გაგის მთიბლებსაც დაენთოთ ცეცხლი, შემოეკიდნათ ქვაბით საკლავი (ცხვარი) და ვახშამს ამზადებდნენ. მთიბელი ღელაკები და კაციები ცეცხლს შემოსხდომოდნენ გარშემო და არა-

ჩვეულებრივი მხიარულის პირისახით ელოდნენ საჭმლის მომზადებას. ხალხს ჯერ კიდევ ვერ გამოერკვიათ, თუ რა მომავალი მოელოდა ახალ შემთხვევათა გამო, და ამისთვის ძრწოლით მოელოდნენ მომავალს, რომელშიაც ხედავდნენ, სამართლიანად თუ უსამართლოდ, სხვა ხალხისაგან, სხვა გვარ-ტომობისაგან თავიანთ თავზედ ძალის მოტანას, გაბატონებას. ამ აზრის გავრცელებას ეხმარებოდა მაშინდელი ზოგიერთი ჩინოვნიკების ველური სწქციელი.

რა თქმა უნდა, რომ ამ მთიბლებს შორის ახალი ტყვეც ერია. ეს გამოსულიყო განაპირებით და დაღონებულის თვალებით გასცქეროდა ყირვანწვერს, რომელსაც მთვარის შუქი დასდგომოდა და მშვენიერს ფერად შეეცვალა დილის სურათი.

ხალხი დასხდა ვახშმად. დაუძახეს მზალოსაც. ის იყო კერძებს აწყობდნენ ჯამბში, როდესაც ცელ მხარზედ გადებული ერთი მთიბავი მოვიდა და შესძახა:

— გამარჯვება თქვენს საქმესა!

— გადღეგრძელოს ღმერთმა, — უპასუხეს სტუმარს და მოიწვიეს ვახშმად.

— გადმოხე, აქ გადმოხე! — ადგილი მისცეს ელგუჯას.

საზოგადოდ მთაში ამგვარს შემთხვევის დროს ერთი მეორისგან თავს არ ივიწროებს და მარტო მუშა თავისუფლად მიდის მეზობელ მუშებთან, დროებას ატარებს და პურსა სჭამს. ელგუჯა კი გაგის მთიბლებს კარგად იცნობდა, რადგანაც იმათთან ერთი სოფლელი იყო, ამას გარდა ყარაულობის დროს ხშირად დადიოდა გაგის სახლში.

ვახშმის შემდეგ, როცა ყველანი მიწვენენ-მოწვენენ და ღრმა ძილში შევიდნენ, ელგუჯა გაცურდა იმ მხარისკენ, სადაც მზალო იწვა. ელგუჯას მისვლანზედ ქალმა წამოჰყო თავი, მაგრამ რაკი იცნო, ხმა გაკმინდა. ელგუჯამ ანიშნა, რომ გაჰყოლოდა იმას და წყნარა, პარვით გასწიეს ბურახულის ტყისკენ, რომელიც იქვე ახლო-მახლო იწყებოდა.

გაჩუმებულნი, სულგანახულნი და ხმაგაკმენდილნი მიდიოდნენ, როგორც უსულო მოჩვენებანი, ვიდრე ტყეში შევიდოდნენ; მაგრამ რაკი ტყის სიხშირემ დაჰვარა ისინი და სხვისი თვალი ვეღარ მისწვდებოდა, ელგუჯა ერთბაშად გამოუბრუნდა ქალსა, მოჰხვია ძლიერი მკლავები, ჩაიკრა გულში და დაუწყო კოცნა... ეხლა თითო-ორიოლა სიტყვა ესწავლა მზალოს ქართულად და ეს აძლევდა საშუალებას უმოწმოდ შეეტყობინათ ერთმანეთისათვის თავიანთი გულის პასუხი, თავიანთი გულის მოძრაობა.

პირველის ტრფიალების შემდეგ, ელგუჯამ ოხვრით და მწუხარე-

ბით გამოუცხადა, რომ მას გაგისთვის შუაგადი გაეგზავნა და მზალო ეთხოვნა, მაგრამ გაგის უარი გამოეცხადებინა და ახლა სხვა სამუშაოება აღარა რჩებოდა, რომ მზალო გაეტაცნა.

— რას იტყვი?... წამომყევები, თუ არა?

— თავი იმაღ მომიცია, რომ საცა გინდა იქ წამიყვან...

— თუშებში უნდა გაგიყვანო.

— სადაც გინდა.

— რომ მოგწყინდეს, მაშინ რაღასა იქ?

— ჩვენი მხრის ქალებს ძნელად შეუყვარდებათ, მაგრამ ვინც შეუყვარდებათ, ის იმის მბრძანებელია!.. მიბრძანე, რაც გინდა.

ამ სიტყვებზედ ელგუჯამ გატაცებულის კოცნით უპასუხა:

— მე ყველაფერი მოვამზადე... აქვე ტყეში ცხენები მყავს და იარაღი დამალული მაქვს... გუდამაყრის ხეობაზედ ვერ წავალთ, იქ გზებიც შეკრულია და ვიწრო ხეობაც არის, მთიულეთზედ უნდა წავიდე.

— შენ იცი.

— მაშ ნულარ ვიგვიანებთ, ჩემო მზეო!

— შენ იცი.

— ხომ არ გეშინიან, არა?

— შენთან?... — ისეთის ხმით უპასუხა, რომ ელგუჯას შერცხვა.

ამ სიტყვებზე ელგუჯამ სამჯერ წყნარად, მაგრამ ხანგრძლივ დაუშტვინა. ცოტა ხანმა გაიარა და იმათ წინ მოულოდნელად ერთი ყმაწვილი შეიარაღებული ბიჭი გადმოხტა.

— გივარგი, შენა?

— ჰო, მე ვარ.

— იარაღი რაი უყავ?

— აი აქაა!—უპასუხა ახალმოსულმა და მიაწოდა ერთი ხელი იარაღი.

— ცხენები?

— ცხენებიც, ა-იქ არიან,—უთხრა გიორგიმ და ანიშნა იქვე ხმირს ტყეზედ.

— მაშ წადი, მოიყვანე!

გიორგი ცხენებისათვის წავიდა, ელგუჯა კი წყნარად, ჩუმად და პირმოკუმული იჭურვებოდა. აშკარად სჩანდა, რომ იმას გარდაეწყვიტა ადვილად არავისთვის დაენებებინა თავისი მშვენიერი მზალო და, თუ გზაში ვინმე გადაეღობებოდა, მაშინ იათად არ დაესვა ეს თავხედობა.

მოვიდა გიორგი, მოიყვანა ცხენები და შესხდნენ.

როდესაც ყველანი მზად იყვნენ წასასვლელად, ელგუჯა მიუბრუნდა გიორგის:

— გიორგი!

— რაი გინდა?

— მე საჭირბოროტო გზას ვადგევარ, მაი, შენ კი დაბრუნდი შინა!

— რას ამბობ?—გაიკვირვა იმან.

— ვინ იცის, რაი შემემთხვას, შენ რაისთვის-ღა უნდა გაიფუჭო თავი!

— ძმად განა იმად გაფიცულვარ, რომ ეგენი მითხრა?—გულ-ნაკლულად უპასუხა გიორგიმ.—კარგი-ღა, იარე დროს ნულარა ვკარგავთ.

— მაშ მოდიხარ?

— მო... სადაც შენ მოჰყვდები, მეც იქ უნდა მოვკვდე.

— შენ იცი!—უპასუხა ელგუჯამ და მოიხადა ქული.

— ღმერთო დიდებულო, წვერისა სპარსთ ანგელოზო! შენ მოგვიმართე ხელი, შენი წყალობა გაგვატანე!—წყნარად წარმოსთქვა.

— ღმერთო, უადგილო-ადგილას მოჰკითხე ამხანაგის მოღალატეს,—დაუმატა გიორგიმ.

— ამინ!—წარმოსთქვეს ორთავემ ერთად.

კიდევ რამდენიმე წუთი ასე ქუდმოხდილები დარჩნენ და ჩუმად ევედრებოდნენ იქაურს ჯვარ-ანგელოზებს; ამ ევედრებაში იყო რაღაცა დიდებული, ძლევამოსილი მუქარა, რომელსაც იმედი და ნუგეში შეერთებოდა.

ბოლოს ორთავ ქუდები დაიხურეს.

— გაგვიძელ!—დასძახა ელგუჯამ.

გიორგიმ შემოჰკრა ცხენს მათრახი, მხედარის ცხენი წინ გახტა და იმას გაჰყვა მზალო და, ბოლოს ელგუჯა.

IV

გიორგის ბელადობით ჩუმად და სიფრთხილით მიდიოდნენ ჩვენი მგზავრები. გასცდნენ სოფ. კობს, სადაც ყველაზედ მეტად ეშინოდათ, მშვიდობიანად და გაუდგნენ გადასავალ მთებს. ისინი მიემუ-რებოდნენ მთიულეთის ქალებს, სადამდინაც უნდოდათ ღამე ჩაპ-ყოლოდათ, რადგანაც აქედგან დაბურვილი ტყეები იწყებოდა, და თანვის დაფარვა ადვილად შეიძლებოდა; ასე ჰფიქრობდნენ ჩვენი მგზავრები და ამისთვის წამდაუწუმ ცას შესტკეროდნენ, რომელ-ზედაც ვარსკვლავებს დრო უნდა ეჩვენებინათ.

— გასწი, გივარგი, გასწი!—ეუბნებოდა ელგუჯა თავის ბე-ლადს,—ცისკარი სულ გადაიხარა და ღამე კაიშაურშიაც ველარ ჩაგ-ყვება.

— ღმერთი მოწყალეა, — უბასუხებდა გიორგი და გადუქნეველ მათრახს თავის ერთგულს ცხენს, რომელიც მიაჩაფჩაფებდა იმ გვარის ძუნძულით, რომელსაც მთაში „მგლურს“ უწოდებენ, და ამგვარად სიარულიც გზას ძალიან ამოკლებს.

აღიონმა აიწია. დედამიწა განათდა. გამოჩნდა მშვენიერი ვაკე ქვეშის აღმართისა. აქ ბუნება სრულებით შეიცვალა მშვენიერის მდიდარის სურათებით. ველ-ბუჩქებიან მინდორს გარს შემორტყმოდა ტყიანი მთები, რომელიც აქა-იქ მთიულებს გაეჩეხათ, გაეტეხათ სახნავებად და სათაურში თავიანთი ციხე-დარბაზი გაემართათ.

სასიამოვნო, გამაცოცხლებელი ნიაფი, რომელიც განუწყვეტლივ დაჰქროდა ამ ადგილებში, აგრილებდა შუბლს და მოგზაურებს უფხიზლებდა, უღვიძებდა დაღალულს გონებას. წმინდა, ანკარა წყაროები ჩამოიხუხუხებდნენ და რაღაცა სიტკბოებით უაღერსებდნენ კაცის ყურს. ჩიტებსაც კი გაედვიათ და ჭიკჭიკით ქებას ასხამდნენ ბუნების ძალას. ყველა ისე რიგად იყო მოწყობილი, რომ კაცს ანატრებდა აქ ჩამოხდომას, მწვადის შეშიშხინებას და ცოტახანს თვალის მოტყუებას. იმ ადგილებს ამ გვარი მოქმედება არამც თუ მარტო ხალხზედა — პირუტყვეებზედაც კი ჰქონდა. იმათ იტყუებდა მსუქანი, ნოყიერი, მწვანე ბალახი, შემკული ათასფეროვანის და სურნელოვანის ყვავილებით.

ელგუჯამ გაჰხედა ამ სურათებს და გული აუძგერდა. იმან დანატრა იმ ბედნიერებს, რომელთაც თავისუფლად შეეძლოთ ამ ადგილების მშვენიერებით დატკბობა.

ელგუჯა რომ ამ ფიქრში იყო და სურათებით გაეტაცნა ოცნებას, გიორგიმ ერთბაშად ცხენი შეაყენა.

— რაი ამბავია? — ჰკითხა ამხანაგმა.

— აგერ ქვეშის აღმართთან რაიმე ცხენიანები ამოჩნდნენ... მაი, აქ ბუჩქებში მივაბრუნოთ ცხენები, თორემ მეტად განათდა.

— აგრე! — მოკლედ უბასუხა ელგუჯამ და დაიწყო იქითკენ ცქერა, საითაც გიორგიმ ცხენიანები უჩვენა.

ამათ გააბრუნეს ცხენები და შევიდნენ ბუჩქნარებში, რომელნიც იმათ საკმაოდ ფარავდნენ კაცის თვალისაგან. იქ ჩამოხდნენ გაშალეს ნაბადი და ზედ დასვეს მზალო. გიორგიმ ცხენები ცოტა მოშორებით წაიყვანა, ჩაუკრა თავები და საძოვარზედ მიუშვა; თითონ კი თოფი მოიმარჯვა, ფალია გამოუცვალა და ისე უზრუნველად წამოწვა მხარ-თეძოზედ, თითქოს თავის სახლში იყო. ელგუჯა წყნარად გავიდა გზის ნაპირად და ბუჩქებში, გზის პირად ისეთი სამზვერავი ადგილი დაიჭირა, საიდანაც თვით უხილავი ყველაფერს დაინახავდა და თვალყურის დევნა შეეძლო.

ცხენოსნები, რიცხვით ოცდახუთამდე, თანდათან ახლოვდებოდნენ იმ ადგილს, ისეთის წყობილობით მოდიოდნენ, თითქო საომრად გამზადებულანო. წინ მოუძღვებოდა ბელადი, შემდეგ ოთხ-ოთხი ჯარად დაწყობილიყვნენ.

როდესაც ისინი მოახლოვდნენ იმ ადგილს, სადაც ელგუჯა თავის ამხანაგებით გადასულიყო, უცნობი მგზავრების ბელადმა ცხენი ერთბაშად შეაყენა და დაუწყო მიწას ჩხრეკა. სხვები წამოეწივნენ და ჰკითხეს გაჩერების მიზეზი. მოწინავემ უპასუხა:

— ცხენების კვალია და არ ვიცი, საით მოვიდოდა.

— აქ ცხენებს რაი უნდა!—სთქვა უფრო ჭაღარაშერთულმა კაცმა, რომელიც უფროსობდა და რომელშიაც ბრჭყვიალა პაგონებით, გაგის იცნობდით.

იმანაც დააყენა ცხენი, გადმოიხარა გვერდზედ და წარბებზეჭმუხვნილმა კვალს შინჯვა დაუწყო; გვერდით რამდენჯერმე აუარ-ჩამო-უარა, მაგრამ ისე კი, რომ თავის ცხენისათვის უწინდელი კვალი არ წაეშლევინებინა.

— სამნი ყოფილან! კვალი აშკარაა!.. ცხენები დასაქედები ყოფილან... — ნაწყვეტ-ნაწყვეტ წამოიძახებდა ისე, თითქოს თავის თავს ელაპარაკებოდა. მართლაც, თუ დააკვირდებოდით ახლად დანამულს მიწას, ადვილად შეამჩნევდით უნალო ცხენების ნაფეხურს და ჩლიქების იმგვარ ბეჭდებს, რომელსაც „ბაყაყს“ ეძახიან და დედამიწას მხოლოდ მაშინ დაეტყო, როდესაც ცხენი უნალო არის.

— ეს კაი კაცები არ უნდა იყვნენ!—წამოიძახა ბოლოს თავის ალებით გაგიმ.

— კაი კაცები რომ იყვნენ, გზას რად აგვიქცევდნენ?

— მანდეთ ბილიკი გზა ხომ არა მიდის-რა?—მიუბრუნდა გაგი მთიულს, რომელიც თან ახლდა.

— არა, შენი კვნესა-მე, არა... მანდეთ გზას რაი უნდა: სოფელი არსად არის და არა ცხო!

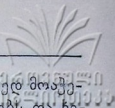
— სოფლები როგორ არ არის, მაშ აი-ის რეებია?—ჰკითხა გაგიმ და გაუშვირა ხელი იმ მთისაკენ, სადაც აქა-იქ გვერდოებზედ მთიულების სახლები მოჩანდა.

— სოფლებია, შენი კვნესა-მე, მაგრამ გზა მაგაზედ არ არის... ეგეთი ხევი ჩამოუდის შუა, ლომისის მადლმა, რომ ფრინველიც ვერ გადაფრინდების.

— მაშ ისინი ამ ჭალაში უნდა იყვნენ?

— მა სად ჯანაბას წავიდოდნენ, რა ვიცი!.. ამ მთისკენ ხევი არის, ექეთკენ ეგეთი კლდეა, რომ კაცს გადახედვა შეეზარება.

ესენი ამ ლაპარაკში იყვნენ გართულნი, როდესაც ზევით დალ-

მართებიდგან ერთი ცხენოსანი გამოჩნდა, რომელიც ძალზედ მოაწყნებდა. ის აღარც დაღმართებს უყურებდა, აღარც ღორღებს და ნევეებს, სადაც ცხენისათვის საკმაო იყო მხოლოდ ერთი ბორძიკი, რომ მხედარი სულით ხორცამდე დაკარგულიყო. აშკარად ეტყობოდა, რომ ის რაღაცა საჭირო საქმეზედ მოესწრაფებოდა. ეს მხედარი დაინახა იქ მყოფ ხალხმა და დაუწყეს ყურება.

ელგუჯამაც, რომელიც მღელვარებით თვალს ადევნებდა იქ მოსულებს, შეჰკრა თვალი მომავალს მხედარს და გულში რაღაცა უსიამოვნება იგრძნო.

— ეგ თუ იქნება, ჩვენი მღევარი უნდა იყოს!..

ელგუჯას ძალიან კარგად ესმოდა, რომ, თუ გაგიმ შეიტყო ქალის მოტაცება და იმათი აქ ყოფნა, მაშინ საქმე უსისხლოდ აღარ გათავდებოდა და ახირებული მებატონე არაფრისთვის არ მოითმენდა ამისთანა სირცხვილს და უპატიურობას. იმის სახლიდგან ქალის მოტაცება საკმარისი შეურაცხყოფა იყო. ელგუჯა თავის თავისათვის არა სწუხდა, იმან იცოდა, რომ ღირსეულად დაუხვდებოდა ძალის მომტანს, მაგრამ აქ, იმას გარედ ის იყო, ვისიც ერთი ამოსუნთქვა ერჩივნა მთელს თავის სიცოცხლეს. აი ესა სტანჯავდა და გულს უთუთქავდა. ამისთვისა ფიქრობდა ისე გამწარებული და ჭირის ოფლი გადასდიოდა; დიახ, მოხევე მარტო რომ ყოფილიყო, ბევრს ფიქრს არ გამოუდგებოდა და აქამდინაც გააცნობდა თავის თოფის სიმარჯვეს შარბანს მგზავრებს, რომელთაც თავი დაენებებინათ თავიანთი გზისთვის და გამოჰყიდებოდნენ ვიღაცა კაცების ცხენების კვალს.

ელგუჯას გული იმაზედ მოსდიოდა, რომ გაგი შესდგა აქა და კვალს სინჯვა დაუწყო მაშინ, როდესაც იმას გზა აუქციეს, დაუთმეს, მოერიდნენ და ამ შემთხვევაში კი, მთაში, მოსისხლე მტერიც ჩამოეხსნებოდა და აღარ გამოეკიდებოდა. სანამ ელგუჯა ამ ფიქრებში იყო, ცხენოსანი მოუახლოვდა გაგის და იმის ამხანაგებს; იმათ კარგად იცნეს ეს ცხენოსანი.

— რაი ამბავი, მარტია? — შორითვე შესძახა გაგიმა.

— რაი-ღა რაი ამბავი, ელგუჯამ ქალი გაგეტაცა, სახლი შეგვირცხინა, თავი მოგვჭრა მთელს თემში...

— აჰუ... მაშ ელგუჯამ გაბედა? ელგუჯამა?!..

— ელგუჯამა, მაშ ცხომ ვინა?

— კაცები არ იყავით? ქალი როგორ-ღა მოატაცებინეთ? თქვე ქალაჩუნა დიაცებო, თქვენა!.. ქულის მაგივრად მანდილი უნდა გეხუროო... ფუი, თქვენს ნამუსს!

— ღამე გაიტაცა, ქურდულადა, თორემ ჩვენც კი მამას შვილები ვართ.

გაგიმ, როგორც გამოცდილმა კაცმა, მაშინადვე იფიქრა, რომ ამ ცხენის კვალს ელგუჯასთან შექველად რომელიმე დამოკიდება უნდა ჰქონოდა და მოიწადინა შექველად ეპოვნა ცხენები და იმათი პატრონები დაეჭირა.

ელგუჯამ სიტყვით-სიტყვამდე გაიგონა მარტიას და გაგის ლაპარაკი და გაეშურა გიორგისკენ, რათა შეეტყობინებინა, რომ იმათი დამალვა გამოაშკარავდა და გაგი დაჭერას უპირებს. ამხანაგებმა მაშინვე ცხენებს თავი დაანებეს, სტაცეს ქალს ხელი და გაიქცნენ სიმაგრის მოსაძებნად, რომელიც იქ სადმე უთუოდ უნდა ყოფილიყო. იმათ უნდოდათ ისეთი ადგილის პოვნა, სადაც უშიშრად შესძლებოდათ ქალის შეფარება და შემდეგ... შემდეგ გაეგებინათ ამ ხალხისათვის, თუ რა „შავ ბიჭებთან“ აქვსთ საქმე ან რა ადვილი იქნებოდა ორი თავგადადებული მოხვევის ხელში ჩაგდება.

როგორც ზევითა ვსთქვით, ეს მინდორი ერთის მხრით ისეთის ფიწალო კლდეს მიეზღინებოდა, საიდანაც ფრინველი თუ ჩაფრინდებოდა, თორემ კაცისაგან ჩასვლა ყოველად შეუძლებელი იყო. მეორე მხარეს ჩამოუდიოდა დიდი ხევი. სწორედ ამ კლდის თავზედ, ხევის აქეთ, იმათ იპოვეს ისეთი ადგილი, როგორსაც ეძებდნენ. ამ კლდიდან რამდენიმე ნაბიჯს აქეთ თითქოს განგებ ამ შემთხვევისათვის, ამართულიყო პატარა გორაკი, რომელიც თავს დაჰყურებდა და მბრძანებლობდა მინდორს. ამ გორაკის სათაურის ნაპირებზედ, კბილებსავით სალი კლდეები აშვერილიყო და შუაში პატარა ჩაღრმავება შეედგინა. ამ ტაფობზედ ოცი-ოცდაათიოდ კაცი თავისუფლად მოთავსდებოდა. რაწამს დაინახეს ეს ადგილი, სიხარულით გაეჭანენ.

— ღმერთი ჩვენსკენაა, გივარგი,—დაიძახა ელგუჯამ.

— ერთი იქ ავიდეთ-ღა, და მაშინ ვუჩვენებთ თამამას!—უბასუხა გივარგიმ.

მზალო, რომელიც, აქამდისინ ფერმიხდილი და გაჩუმებული, რაღაცა მთრთოლარე მდგომარეობაში იყო, უკანასკნელმა სიტყვებმა გამოიყვანეს სასოწარკვეთილებიდან და ხმა ამოაღებინეს.

— მაშ იქ რომ ავიდეთ, ალარა გვინდა-რა, შიში ალარა გვაქვს?

— ღმერთი მოწყალეა!—მისცა პასუხი ელგუჯამ.

— რაი უნდათ ჩვენგან, რაი?—ისეთის მწუხარებით წარმოსთქვა მზალომ, რომ კაცს გული აუდუღდებოდა.

— რაი უნდათ? — იკითხა გივარგიმ. — ის უნდათ, რომ თითო-თითოდ ძაღლებსავით ჩავხოცავთ აქა და ფრინველების საკორტნ მძოვრად დავყრით.

— მაშ რა იქნება, უნდა ერთმანერთი დახოცოთ? — ლმერთო!.. — მწუხარებით წარმოსთქვა ქალმა.

— ნუ გეშინიან, ცხენებს რომ იპოვნიან, გაგის გაუმადლარი თვალები იმითაც დაკმაყოფილდება; აქაც რომ მოვიდნენ? ჩავნოთავთ! — მოკლედ მოუჭრა ელგუჯამ და წარბები შეიკმუხნა.

— ეგეთ ცხარე დღეს დავაყენებთ, წვერის სპარს-ანგელოზის მადლმა, რომ თითონვე თავ-ბედს იწყევლიდნენ.

ამ ლაპარაკში იმათ მიადწიეს გორის თავს, სადაც გამაგრდნენ იმდენად, რამდენადაც შესაძლებელი იყო ორი კაცისაგან, მზალოს უჩვენეს ისეთი ადგილი, სადაც ტყვია ვერ მისწვდებოდა და დაარიგეს, რომ იმ ადგილას არ მოსცილებოდა. ბოლოს გაშალეს ნაბდები, ზედ დაყარეს ტყვია-წამლით სავსე მასრები და თოფებს საპირის-წამლე შეუცვალეს. როცა ეს მზადება გაათავეს, ელგუჯამ წამოიძახა:

— ეხლა გვეწვივნენ, თუ თავი მოსძულებით!.. კაი სტუმრები არიან, მაგრამ, ღვთის მადლმა, ჩვენც კარგი მასპინძლები დავუხვდებით... არა, გივარგი?..

— ჰაი, ჰაი, რომ დავუხვდებით! — იყო პასუხი.

V

ამ უკანასკნელმა შემთხვევამ გაგი არც მცირედ დააფიქრა. იმ დროს, როდესაც ეგონა, რომ თავის თვალთმაქცურის ქცევით ამადლდებოდა, პატივსა და ძალას მოიპოვებდა; იმ დროს, როდესაც აფიცრობა მიიღო, დიდი ხელმწიფე-იმპერატორის სამსახურში შევიდა, — ვიღაცა ელგუჯა წინ გადსდგომოდა, შეერცხვინა იმის სახელი, წაერთვა ქალი და საქვეყნოდ მასხარად გაეხადა! გაგი სწუხდა, იტანჯებოდა და ის კი ვერ მოეხერხებინა, რა-რიგად გადაეხადა თავის შემარცხვენელისათვის. უწინდელი დრო რომ ყოფილიყო, ამგვარი შემთხვევისათვის გაგი შეპყრიდა თემობას, ბჭეებს ამოირჩევდა და თემის დებულებას და გარდაწყვეტილებას უნდა დამორჩილებოდა; მაგრამ ეხლა ხომ უწინდელი დრო აღარ იყო?.. თემობას დაეკარგა თავისი ძალა, ხალხის ნების ასრულება შეუძლებელი შექმნილიყო და მის ბედ-იღბალზედ ზრუნვა თვითეულის პირს ჩაეგდო ხელში. გაგიც ერთი ამ ძალის მქონეთაგანი შეიქმნა და, მაშასადამე, ელგუჯას თანხედობას მარტო უბრალო გადახდევინება არ ეყოფოდა; ის სამაგალითოდ უნდა დაისაჯოს და, რამდენადაც შეიძლება, მომეტებულიად ეწვალოს!... იძახდა გაგი თავის გუნებაში.

ამაზედ ფიქრობდა გაგი რამდენსამე ხანს და გარდაწყვეტილება ვერა მიეღო-რა. ბოლოს დაღვრემილი შუბლი გაეშალა და პირისახე-

ზედ რაღაც უპატიოსნო ღიმილმა გაუბრინა, აილო თავი და მკაცრის ხმით წამოიძახა:

— მარტია!

— შენი კვნესა-მე! — უპასუხა მთიულმა და წინ წადგა.

— გასწი ეხლავე ქვეშესა და ნაჩაღნიკს შეატყობინე, რომ რამდენიმე ბუნტმა კაცმა იმ დროს, როდესაც მე ხელმწიფე-იმპერატორის სამსახურში ვიყავ, სახლი ამიკლეს და დედაკაციც მომტაცეს.

— კარგი, შენი კვნესა-მე, კარგი!

— უთხარი: ეგ ყველა იმისთვის ჩაიდინეს, რომ რუსების სამსახურში ვარ... შეატყობინე, რომ ეხლა იმ მოღალატეებს აქ მოვასწარ და ჯარები მოგვაშველოს, რომ დავიჭიროთ.

— ჯარები? — გაკვირვებით იკითხა მარტიამ.

— მაშა! ხელმწიფე-იმპერატორის მოღალატენი რუსის ჯარებმა უნდა დაიჭიროს!

— ჯარები რად გვინდა, შენი კვნესა-მე, განა ჩვენ კი არ ვეყოფით? — წყენით უპასუხა მარტიამ, რომელმაც გაგის სიტყვები დასამცირებლად მიიღო... — ერთი გვიბრძანე კია, და, ლომისის მადლმა, ღვთის რისხვას შეეყრით, სადღა წაგვივლენ?

— არა, რუსები უფრო აწვალევენ, — მკაცრად წარმოსთქვა გაგიმ და მერმე თითქოს თავისათვის დაუმატა:

— მარტო სიკვდილი რას კმარა!

— მტრები შენი არიან შენი კვნესა-მე, და სისხლიც შენვე უნდა აიღო, ცხეები რაღად გინდა?

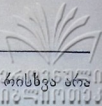
— იმად, რომ სამაგალითოდ აწვალონ, — მისცა პასუხად გაგიმ და შეიჭმუხნა წარბები. მარტიამ თავი ჩაჰკიდა და რაღაცა საგონებელში ჩავარდა. როგორც ეტყობოდა ის არა ჩქარობდა გაგის სიტყვების აღსრულებას.

— გასწი რაღა! რაღას ელი?

— მაი, აგრემც შეგეწევა ლომისის მადლი, — ქუდის მოხდით და ხვეწნით დაიწყო მარტიამ, — აბა, რაი მადლია იმათი წვალემა?.. მტრები არიან — მოვკლათ და გადავყაროთ, ცხო რაღა გვინდა? თორემ, თუ იმათ ჩაუცვივდნენ ხელში, ურიებსავით აწვალევენ, აგრემც შეგეწევა პირიმზე.

— აწვალევენ?.. ო, თუ კი აწვალევენ, ცხო რაღა მინდა! — წამოიძახა გაგიმ, და პირუტყვულის სურვილის ელვა გამოკრთა იმის თვალებიდან.

— ნუ იზამ მაგას, შენი მუხლების პირიმე, ნუ!.. სათემოდ ლექსს გამოგვითქმენ, ლომისის მადლმა, და შევრცხვებით. ამოდენა ხალხს სამს კაცზედ მისვლა ვერ გაგვიბედნია, სიკვდილი არაა?..

მიბრძანე და მარტო მე გადავალ ხმალ-და-ხმალ, გა, შენი არისხვა არა მაქვს!

რამდენადაც მარტიას რცხვენოდა გაუბედაობა, იმდენად მტრების სატანჯველში მიცემა არ ეთანხმებოდა იმის შეხედულებას. და იმის აზრით კი რუსების ხელში ჩავარდნით ყველა კაცი უნდა დატანჯულიყო. მარტია არ იყო დამნაშავე, რომ ასეთი აზრი შეედგინა ახალ გვარ-ტომობის ხალხზედ, რადგანაც ის მოწმად დასწრებოდა იმ სამარცხენო მოქმედებას, რომელსაც ზოგიერთი იმათი წარმომადგენლები ჩაიდენდნენ. მაგალითად, ის იყო დამსწრე „ორი მთიულის მათრახებით მოკვლისა, რომლებსაც ყაზახებმა უწყალოდ სცემეს გზის კეთებაში, მხოლოდ იმ მიზეზით, რომ ერთს ყაზახს ცხენი წაუბოროძიკდა. ზამთარში გზის მუშები თოვლის დროს არ გაუშვეს, რომ თავი შეეფარებინათ; ჩამოვიდა ზვავი და სამი კაცი დაახრჩო თოვლმა; დედაკაცები შეაბეს მარხილებში და ცემა-ტყეპით ბარგს აზიდვინებდნენ“; * ის იყო მოწამე, როგორც „ანანურში ერთმა ჩინოვნიკმა ორი ოსი დაიჭირა, ჩაუსვრიდა გეჯაში სხვადასხვა უწმინდურება“, რომლის სახელის მოყვანასაც აქ ვერ ვხედავთ მკითხველის პატივსაცემად, „და ის აქამა ძალ-დატანებით“. **

მარტიას ამგვარი მაგალითები, მომხდარი სხვადასხვა პირებისაგან, მრავალი ჰქონდა და ამიტომაც ის ასე ფიქრობდა, როგორც დანარჩენი თავისი მოძმეები... ამის მიზეზით, თუმცა ელგუჯას მოქმედება, იმისი აზრით, ისეთი დანაშაულობა იყო, რომლისთვისაც უნდა დასჯილიყო და სისხლით გარდაწყვეტილიყო, მაგრამ იმის წვალება და კაცობის დამცირება მაინც უპატიოსნებად მიაჩნდა.

გაგის აზრი რუსების ყოფაქცევის შესახებ არ განირჩეოდა მარტიას აზრისაგან და სწორედ ამ მიზეზით უნდოდა იმათ ხელში ელგუჯას ჩაგდება.

— გასწი, გასწი, რაღას უყურებ? — გაჯავრებით დასძახა გაგიმ.

— წავალ, წავალ, შენი კვნესა-მე, — რაღაცა შეწუხებით უბასუხა მარტიამ და გააბრუნა ცხენი.

როდესაც ის გაბრუნდა და გზას გაემართა, გაგიმ ისევ მოაბრუნა და ჰკითხა:

— აქ ახლო-მახლო, სიმაგრე თუ არსად არის?

— როგორ არ არის, არის, — უბასუხა მარტიამ და გაიშვირა ხე-

* იხილე თხზულება ბ-ნი დუბროვინისა: დამატება: — „მთიულების საჩივარი“, (იგულისხმება Н. Дубровин, Закавказье, 1805—6 г. СПб. 1866—რედ).

** ბ-ნი ბერეს თხზულება „საქართველოს რუსეთთან შეერთება“, დაბეჭდილი ცალკე წიგნებად, და აგრეთვე „Обзор“-ში 1880 წ. (იგულისხმება А. Верже, Присоединение Грузии к России, „Русская старина“, 1880 г. июль.—რედ).

ლი იმ გორაკისაკენ, სადაც ელგუჯა თავის ამხანაგებით ჩაესაფრად. ა-იქ ეგეთი სიმაგრეა, ლომისის მადლმა, რომ კაცს თუ ტყვიას მაღლი ექნა, მთელი წელიწადი ფიქრი არ უნდა.

— კარგია, ახლა შევიძლიან წახვიდე, ვინძლო ჩქარა იარო.

— კარგი, კარგი, ჩქარა ვივლი, — უპასუხა მარტიამ, გააბრუნა ცხენი და გაჰქროლა.

პირისახეზედ ეტყობოდა, რომ იმისი აზრი რაღაზედაც მუშაობდა; ბოლოს ერთბაშად უკან მოიხედა, გაგის მხარეს, მრისხანედ დაუქნია მათრახი და შესძახა:

— არ გაიგონე ჩემი და ახლა დამაცა, შე ბუგრიანო.

ამ ადგილში გზა ცოტა ხვეულად მიდიოდა, ისე რომ მარტია აღარ უჩანდათ გაგის და იმის ამხანაგებს. მარტიამ ერთი კიდედ მოიხედა უკან, იშვირა ფეხი, გადაფრინდა ისე გაქენებულის ცხენიდან და შურდულსავით შეერია ბუჩქებში, ის გარბოდა გორისაკენ, რაც კი ძალი და ღონე ჰქონდა, რომელზედაც ელგუჯა იყო; ხანდახან ამოიძახებდა რაღაცა სიტყვებს, რომელიც პირდაპირ ნაყოფი იყო იმის გახურებულის აზროვნებისა.

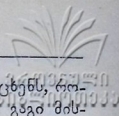
— სიკვდილი არ კმარა, შე ცოდვიანო, განა? არ გეყოფა იმათი სისხლი... შენ იმათი წვალემა გინდა და ვნახოთ... მაშ კარგი, მეც იქ მივალ... ან მეც იმთთან მოგკვდები და ან დაეიხსნი როგორმე!..

ამ სიტყვებით და მუქარით მარტია მიეშურებოდა აშკარა წადილით, რომ ელგუჯას შეერთებოდა და გაგის უპატიოსნო დამამცირებელის წადილისათვის გარდაეხადა.

ამ ხანაში არც გაგი დარჩა უსაქმოდ. იმან გარდაწყვიტა, რომ საშუალებოდ ქვეშიდან ჯარი მოეშველებოდა, მაგრამ, სანამ ისინი მოვიდოდნენ, ამას დაწვრილებით უნდოდა ადგილის დათვალიერება, შესწავლა და შეტყობა — თუ სად იმალებიან ისინი, ვისაც ისე ღლის გამწარებას უპირებდა.

გაგიმ მისცა განკარგულება, რომ ხალხი გაიფანტოს, შევიდეს ამ ბუჩქებში და კარგად ათვალიეროს დამალულები. თუ ვინიცოხა შეხვდებოდნენ საღმე, ეცადნენ, რომ ცოცხლები დაიჭირონ და იარაღის ხმარება არ გაბედონ, თუ საქმე განსაკუთრებით არ გაჭირდებოდა.

ამგვარად ხალხმა პირჯვარი გადაიწერა, ახსენა თავიანთი სალოცავეები, გაიფანტა და შევიდა ტყეში. ყველა გრძნობდა, რომ გაგის ბრძანების აღსრულება ძნელი იყო და თავგადაღებული შეიარაღებული ხალხი ადვილად არ დანებდებოდა. ისინი მიდიოდნენ სიფრთხილით, თითქმის ყველა ბუჩქის სინჯვით და იმ მთრთოლვარე მდგომარეობაში იყვნენ, რომელშიაც კაცს აყენებს საზოგადოდ ომი. ცო-

ტა სიარულის შემდეგ, ისინი შეხვდნენ სამს შეკაზმულს ცხენს, რომელიც დამშვიდებული, ფრუტუნით სძოვდნენ ბაღასს. გავი მისდევდა ამ ხალხს უკან და სადაც შესანიშნავ რასმე შეამჩნევდა, იმ მხარეს გადადიოდა. ამ ყოფით გაჩუმებულნი, შუბლშექმუხვნილნი დადიოდნენ ისინი ამ ადგილებში, როდესაც მარტიამ მიაღწია იმ გორაკს, სადაც ელგუჯა იყო. გიორგიმ პირველმა მოჰკრა იმას თვალი და ჩაცმულობაზედ მაშინვე იცნო, რომ მომავალი მთიული უნდა ყოფილიყო.

— ელგუჯავ! მოდი-ლა, აგერ მთიული რამე მორბის და არ ვიცი ვინ იქნება.

— აბა, სადაა? — გადმოიხედა ელგუჯამ. — მართლა მთიული ყოფილა.

— მთიულეთს მოკეთე თუ არვინა გყავს? — ჰკითხა ისევ გიორგიმ.

— არა.

— მაშ ვინ იქნება... სამტროდ მოდის, თუ სამშვიდობოდ?

— აბა, რაი ვიცი!.. აი ეხლავ გავიგებ, — სთქვა ელგუჯამ და გადაუშვია თოფი. — შესდექ, თორემ ღვთის მადლმა, მანდვე გაგაცივებ!

მარტია შესდგა და მშვიდობა შესძახა.

— ვინა ხარ, ან რაი გინდა? — ჰკითხა ელგუჯამ.

— მე მარტიაი ვარ, ხანდოსხეველი მთიული... ძმად მწადის თქვენთან გაფიცვა.

ორთავ მოხვევს გაუკვირდა უცნობი მთიულის ამგვარი წადილი.

— მარტიაუ! — ცოტა ფიქრის შემდეგ უბასუხა ელგუჯამ, — თუ გვატყუებ, მაი, უკან გაბრუნდი, კაი ვაჟი ხარ მართალია, მაგრამ ჩვენც არ დაგიცვივით უკან, უბრალოდ თავს ნუ გაგვაფუჭებინებ.

— ლომისა იყოს თქვენი თავდები... თქვენს მოღალატეს ღეღამც შეერთოს ცოლად.

ამ სიტყვების შემდეგ ელგუჯა მიუბრუნდა გიორგის და უთხრა:

— მე თოფის ნიშანს არ მოვაცილებ მარტიას, შენ კი ჩადი და ძმად გაეფიცე, ვინ იცის, იქნება ეგვე ჩვენსავით შეწუხებულია და ამისთანა ალაგას კი ერთი მეტი კაცი მთელი ლაშქარია.

გიორგიმ ხმამაღლდებლივ წამოაყენა თოფი ფეხზედ და გადმოეშო გორაკიდან. ჩქარა ჩავიდა მარტიასთან და შორიასლო დადგა.

— გზა მშვიდობისა! — უთხრა გიორგიმ.

— მშვიდობა მოგცეს ლომისამა!

— ავიხსნათ იარაღი და ძმად გავიფიცნეთ.

— აგრე, შენი კენესა-მე.

ორთავ იარაღი შემოიხსნეს, დაყარეს მიწაზედ, მივიდნენ ერთმანერთთან, ამოიღეს ტყვიები და გაცვალეს. ამის შემდეგ გადმოვიდნენ ერთმანერთს და სამჯერ აკოცეს. შემდეგ შეჰფიცეს ერთმანერთს, რომ უკანასკნელს სულის აღმოხდამდი ერთმანერთს არ უღალატონ. აიღეს ისევ იარაღი და ავიდნენ ელგუჯასთან, რომელიც თავის რიგზედ გაეფიცა მთიულს ძმად. მარტიამ უამბო გაგის საქციელი, იმისი სურვილი და, რადგანაც მარტიამ ვერ იკისრა ამისთანა სამარცხვინო ბრძანების აღსრულება, ამისათვის მიმართა იმათა, რომ ან უშველოს რითიმე და ან იმათთან მოკვდეს.

ამ ლაპარაკში მოახლოვდა გორას გაგი თავის ხალხით, რომელთაც გარდასწყვიტეს, რომ ელგუჯა აქ უნდა შეფარებულიყო, რადგანაც ველ-ტყიანებში ვერსად იპოვნეს. გაგი წამოდგა წინა და ხმამალლა დაიძახა:

— ელგუჯა, ვიცით, რომ მანდა ხარ დამალული, გადმოიხედე-ლა, ერთს-ორს სიტყვას გეტყვი!

ამ სიტყვებზე პასუხი არავინ მისცა და ისევ გაგის მოუწდა ლაპარაკი:

— აი მშიშარავ, მშიშარავ!.. თუ ეგრე გეშინოდა ჩემი დანახვისა, ქალი რაღად მოიტაცე?.. გადმოიხედე-ლა ერთ წამსა, თუ დედაკაცი არა ხარ!

ამ სიტყვებმა გააცეცხლეს ელგუჯა, რომელიც მთლად ამართული გადმოდგა კლდეზედა.

— რაიც მშიშარა ვარ, ეგ შენც იცი, მაგრამ ღვთის მადლსა, გაგი, შენს სისხლში ნუ გაგვრევ, გზა დაგვანებე... ქალი გამამიტაცნია, რაც თემობის წყობილებაა გადაგიხდი ურვადს და ჩამოგვეხსენ.

— ღმერთმა შენც შეგარცხვინა და თემიც!.. ესლავ გამოდი აქა და ეგ უნამუსოც გამოიყვანე, თორემ სიცოცხლე მაქვს, შავი ღლე დაგაყენო!

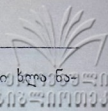
— გაგი, თემს ნუ ლანძღავ, არაა წესი... არც დედაკაცის ლანძღვა არის ვაჟკაცის საკადრისი, თორემ, ღვთის მადლმა, სისხლი ყელში მოვიდა.

ამ მუქარამ გაგი გააცეცხლა და გადაავიწყა წინანდელი თავისი მოაზრება.

— ერთი უყურეთ მაგ ძაღლს, მაგასა-და? რა-რიგ ლაპარაკი დაიწყო!.. ახალე, ბიჭებო!

ამ სიტყვებთან ერთად ავარდა კომლი და რამოდენიმე თოფის ხმა მოისმა. ტყვიებმა ხრიალი მოიღეს იმ ალაგას, სადაც ელგუჯა იდგა. ამან მოასწრო გადაფრენა ქვების უკან და დაიძახა:

— მაშეგერე, გაგი, რაკი არ დაგიშლია-და, ახლა ჩვენი ხალხი ხე... რაც აქ სისხლი დაიდვაროს, შენმა სულმა ზღოს!

გავარდა სამი თოფი და გავის ამალიდან სამი მსხვერპლი დაეცა დედამიწაზედ, რომელთაც სისხლი თქრიალით გაზდიოდან იარე-ბილგან...

VI

გაიმართა თოფის სროლა, რომლის შედეგიც იყო გავის მომხრე-თაგან კიდევ რამდენიმე კაცის სიკვდილი; ამათ საქმე ისე გაუჭირ-დათ, რომ თავის შესაფარს ადგილებს ძებნა დაუწყეს.

ეს ხალხი გაიფანტა და მიეფარ-მოეფარა აქა-იქ გაფანტულს ქვებსა და ხრამებს. თითონ გზგამაც, რასაკვირველია, მოძებნა უში-შარი ადგილი და ლანძღვით და ქაღნით მოელოდა დაბარებულს ჯარს. ის იმედს არა ჰკარგავდა, რომ რამდენ ხანსაც უნდა გაგრძე-ლებულიყო ამგვარი მდგომარეობა, ბოლოს ელგუჯა მაინც ხელში უნდა ჩავარდნოდა, რადგანაც გაგი ამ ადგილებს არ მოშორდებოდა და გორაზე მომწყვდეულებს ყოველის მხრით გამოსასვლელს გზას შეუკრავდა. სროლა მაინც არა სწყდებოდა, თუმცა ტყვიები უბრა-ლოდ იკარგებოდა და პირდაპირ თავის დანიშნულებას ვეღარ ასრუ-ლებდა.

ამ მდგომარეობაში იყვნენ, როდესაც გაგი მღელვარებით წამდა-უწუმ ცას შეჰყურებდა და დაღვრემილი სახით წამოიძახებდა:

— რაი ღმერთი გაუწყრათ აქამდე, რაი მოუვიდათ? აგერ შუად-ლეც გადავიდა... მარტია სად-ლა დაიხაფრა?!

ამ მღელვარების მიზეზი ის იყო, რომ გაგიმ აშკარად დაინახა, რომ იგი ელგუჯას და იმის ამხანაგებს ვერც დაიჭერდა და ვერც და-ხოცვდა; ადგილის მდებარეობამაც დაანახვა, რომ იმ მცირედის ხალხით, რომელიც გავის ახლდა, ყველა მხარეს გზას ვერ შეუკრავ-და მომწყვდეულებს, და იმათ ადვილად შეეძლოთ ღამე ყარაულებს გასხლტომოდნენ და სამუდამოდ ხელიდან წასვლოდნენ.

რამდენადაც გაგი აქ იტანჯებოდა, იმდენად გორაზედ მყოფთ ნუგეში ეძლეოდათ და იმედი ჰქონდათ, რომ ღამის სიბნელესთან ერ-თად იმათ გაეხსნებოდათ გზა და მშვიდობიანად გადარჩებოდნენ თა-ვიანთ მოსისხლეებს.

— ახლა დასვენებაც შეგვიძლიან, ლომისის მადლმა! ისინი ვე-ღარც კი გაჩუჩუნდებიან.

— არა მგონია, რომ გაგიმ ეგრე მოისვენოს... აბა რაი ენაღვლე-ბა, თუ იმის საქმეზედ ცხვები გაწყდებიან? — უპასუხა ელგუჯამ.

— თითონ უკან იმალება და ცხვებს კი გვაზოცინებს, — დამაშინებელი ტა გიორგიმ.

— არა, შენი კენესა-მე, არა, ეხლა ხალხი დამშვიდდა და გაგის აღარავინ დაუჯერებს. აი წელან, სანამ ხალხი შეხტრებული იყო — მანამ იყო საშიში, თორემ ეხლა ფიქრი აღარ გვინდა, — სთქვა ესა და დამშვიდებულმა, თითქოს თავის აზრის დასამტკიცებლად, გადმოიღო თოფი და დადო ნაბაღზე.

სალამო მოახლოვდა, რომ ეს სამი მეგობარი ისევ ამ მუსიკაში იყვნენ; ელგუჯა ერთბაშად წყნარა ჩამოცურდა თავის ადგილიდან, წყნარად აიღო თოფი ხელში და გორაზე გადაუწვა.

— რა დაინახე? — ჰკითხა ჩუმად გიორგიმ, თითქოს ეშინოდა, რომ იმის სიტყვებს არ დაეშალა.

— აბა, ა-იქ გაჰხედე-ლა, — უთხრა იმან და ხელი გაუშვირა სწორედ კლდის პარისაკენ.

გიორგიმ და მარტიამ მიიხედეს იქით და გაშტერებულნი დარჩნენ. ზედ კლდის პირზედ, სადაც მინდორი თავდებოდა, გაგი, რამდენიმე ცხენოსანთან ერთად, ქვეშეთისკენ მიაჭენებდა.

— ეგ გაგი ძალდი არაა, თქვენი ჰირიმეთ? სად ჯანაბაში მიდის? ელგუჯა ამ ლაპარაკის დროს ნიშანში იღებდა გაგის.

— აბა რა ვიცი, სად მიდის, მაგრამ ღვთის მადლმა, სადაც გინდა მიდიოდეს, მშვიდობით-კი ვეღარ ჩავა.

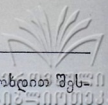
ამ სიტყვებთან ერთად, გავარდა თოფი და თოფის ხმასთან ერთად გაგის ცხენი ყალყზედ შედგა, წატრიალდა კლდისაკენ, წაიტორტმანა და მხედართან ერთად გადავარდა კლდეზედ.

ეს ყველა ისე მოულოდნელად და საჩქაროდ მოხდა, რომ გაგის ამხანაგებმა შეველა ვერ მოასწრეს, და როდესაც კლდეზედ გადაიხედეს, ხევში დაინახეს დაფლეთილ-დამახინჯებული კაცი და ცხენი.

გაგის მოსწყენოდა ჯარისა და ნაჩაღნიკის პასუხის ლოდინი და ეფიქრა თითონ წასულიყო იმათ სანახავად. მართალია, იმან იცოდა, რომ აქ ვეღარ მოასწორობდა ელგუჯას, მაგრამ, ამის საშავიეროდ, ქვეით შეუკრავდა გზებს და იქ მაინც ჩახოცავდა იმ ძაღლებს, რომელნიც ასე გაუძალდნენ და ამდენი ზარალი მისცეს. აი, ეს იყო მიზეზი, რომ გაგის ცხენადვით იმ კლდის ნაპირზედ, რომლიდანაც ისეთი უბედური მგზავრობა მოუხდა.

გაგის ამხანაგები ჩამოხტნენ ცხენებიდან, იელაგელავეს, ილაპარაკეს და ბოლოს გადასწყვიტეს, რომ წავიდნენ და ამ უბედურებაზედ ნაჩაღნიკს შეატყობინონ, რადგანაც გაგის ველარაფრით ვერ უშველიდნენ.

გაგის კლდეზედ გადავარდნა გორაზედ სიხარულით მიიღეს.

— ლომისამ გაუმარჯოს შენს მარჯვენას! — ქუდის მოხდით შეს-
ძახა მარტიამ.

— ჰე! — ნიშნის მოგებით წარმოსთქვა გიორგიმ, — ეგ ძაღლიც
ჩაქვდა!

ელგუჯამ კი ჩამოიღო თოფი, გადიწერა პირგვარი და დაღონე-
ბულის ხმით წარმოსთქვა:

— რაისთვის შემოგვავლა თავი, რაისთვის? ღმერთს არ მოეტყუ-
ების, რომ ნების-ნებად ჩემს მოძმეზედ ხელს არ მივიტანდი...

— მოძმე კი არა, მოლაღატა! — წარბებზეჭმუხვებით დასძახა
მარტიამ, — ძმებსაც უღალატა და თემობასაც!..

— ძაღლი იყო და ძაღლურად მოქვდა... ღმერთმა ტყვიაც აღარ
ადირსა, ისე მურდლად მოკლა.

ამ დროს სრულებით შემოღამდა, და იმათი წასვლის დრო მოახ-
ლოვდა. ელგუჯამ გასწია მზალოსაკენ, რომელიც უნდა მოემზადები-
ნა და შეეტყობინებინა, რომ ერთი უბირველესი იმის მტერთაგანი
აღარ არის ქვეყანაზედ და რომ ესლა ველარავინ გაჰყრის იმათ.

მზალო დილიდანვე ფერმიხდილი იჯდა დაჩვენებულს ალაგას,
გულისხმეობით მოელოდა საქმის გათავებას. იმჟამად იმას ყოვე-
ლისფერი დაჰვიწყებოდა და გაეტაცნა მარტო მეგობრის მზრუნვე-
ლობას. იმას ეშინოდა რომელიმე თავზედ ტყვიას მსხვერპლად არ
შეეწირა ერთერთი იმათგანი, რომელნიც ისე ვაჟაკურად იცავდნენ
ამ ქალის სახელსა და თავისუფლებას, მზალო მზად იყო გვერდს ჩა-
მოსდგომოდა თავის მეგობრებს და იმათთან ერთად გაეყო ბედი-
უბედურება, მაგრამ ის შეხედულება, რომელიც ჩერქეზებში მიეღო
და რომელიც ქალს სრულს მონობას აჩვენებს, ნებას არ აძლევდა ელ-
გუჯას სიტყვას გადასულიყო; ამისათვისაც იჯდა დაჩვენებულს ადგი-
ლას, თუმცა ასე გაძლება სიკვდილზედ უფრო ძნელად მიაჩნდა. ქა-
ლი ლოცულობდა, ეხვეწებოდა ღმერთს და ყოველს სროლაზედ შემ-
კრთალი, შეშინებული წარმოუთქმელის სატანჯველით გულში გამო-
ვიდოდა საფარიდგან და შეხედავდა თავის მეგობართა; როდესაც
იმათ უგნებლებს და კარგად მყოფებს დაინახავდა, იმის სიხარულს
ბოლო აღარ ჰქონდა. ისევ დაბრუნდებოდა თავის ადგილზედ, და-
ეცემოდა მუხლებზედ და მდულარე ცრემლით ღმერთს მადლობასა
სწირავდა.

ჩერქეზი ლოცულობდა, მაგრამ საკვირველი ეს იყო, რომ იმის
სათხოვარში არ გამოიხატებოდა სურვილი ერთის მხრიდგან ვისიმე
სიკვდილისა და მეორის კი გადარჩენისა; ის ითხოვდა, რომ ყველა-
ფერი მშვიდობიანად გათავებულიყო, არავინ არ მომკვდარიყო და

შეყვარებულის გულის მინიჭებულებით ყველასათვის სიხარულს, ბედნიერებას და მშვიდობას ისურვებდა.

ამ მდგომარეობაში იყო მზალო, როდესაც ელგუჯა დაინახა, რომელიც იმასთან მიდიოდა. რაწამს ქალმა თვალი მოჰკრა, სიხარულით იმისაკენ გაექანა და მეტის მღელვარებისაგან გაწითლებული კისერზე ჩამოეკიდა.

— გათავდა, წავიდნენ?.. ბრძოლა ხომ აღარ გექნებათ?.. ოჰ, ღმერთო! გმადლობ, გმადლობ რომ მშვიდობიანად გადაარჩინე!

— მზალო, ჩემო მზეო! — მღელვარებით წარმოსთქვა ელგუჯამ, — ნუ გეშინიან.

— წავიდნენ, თავი დაგვანებეს?..

— ჰო, ჰო!.. დაგვანებეს!

— მაშ წავიდეთ, წავიდეთ ჩვენცა, რაღას ვუყურებთ?

— წავიდეთ, ჩემო გულო, წა!

ამ დროს მარტია და გიორგიც მოვიდნენ, ახსენეს ღმერთი და წყნარა ჩავიდნენ გორაკიდგან. დარწმუნებულნი, რომ იმათ არავინ ზედავდა, ისინი წყნარა სიფრთხილით მიიპარებოდნენ ბუჩქებს შუა, სადაც გაგის დანარჩენი ყაზახები ეგულებოდათ. მშვიდობიანად ჩავიდნენ ქვეშის დაღმართზე და ეს ალაგებიც გაიარეს.

ქვეშეთის ცოტა ქვემოლგან არის ერთი ეკლესია, რომელსაც ნაღვარავი ჰქვია. ის აღგილი მაშინ ტყიანი იყო, და იქ ბევრმა განდევნილმა მთის კაცმა შეაფარა თავი და გადარჩა იმ დროს უსამართლო დევნისაგან.

ჩვენი მგზავრებიც აქ მოეშურებოდნენ, რადგანაც გათენებას მოელწივა და მეტს გზას ვეღარ გაივლიდნენ ღამით, და დღე სიარული კი ჯერ კიდევ საშიში იყო. როდესაც მოგზაურები დალაგდნენ, გიორგიმ და მარტიამ თოფები აიღეს და წავიდნენ საყარაულოდ. ელგუჯა და მზალო კი საყდრის ვალავანში დარჩნენ. მთვარემ ამოყო წვერი და ნაზალ მოჰვინა იქაურობა თავის სხივით.

— აქ ხომ აღარ მოვლენ? — ჰკითხა მზალომ ელგუჯას.

— არა, არა... ნუ გეშინიან.

— მე კი ისე მგონია, რომ აქაც არ მოგვისვენებენ.

— არ მოგვისვენებენ და, რაც იქ წაიღეს, აქაც იმას წაიღებენ!

— ახ ღმერთო! რატომ არ ჩამოგვეხსნებიან, რა უნდათ ჩვენგან, რა?.. — მწუხარებით წარმოსთქვა ქალმა.

— ის უნდათ, ჩემო ყველავ, ისა, რომ შენ მეტისმეტად ლამაზი ხარ! — გატაცებით უთხრა ელგუჯამ და მიიკრა გულზედ.

— მაგრამ ღვთის მადლმა, — გააგრძელა იმან, — მთელი მკვლელობა მტრად რომ გადამეკიდოს, მაშინაც არავის დაგიტოვებ.

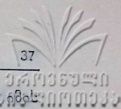
მხოლოდ ამ სიტყვებზე დაღუნა თავი, მთლად აენთო სიხარულით ცეცხლით და თუმცა ტუჩები მთრთოლვარეთ უცანცახებდნენ, სიტყვა კი ველარ წარმოეთქვათ. და ან რა უნდა ეთქვათ იმისთანა დროს?... ეს იყო იმისთანა წამები, როდესაც კაცს მარტო გრძნობა შეუძლიან და მხოლოდ ერთი შეხედვა, ერთი ამოქშენა მთელი წლის საუბარზედ მეტს გამოსთქვამს, მეტს აგრძნობინებს.

ისინიც გრძნობდნენ სრულს ბედნიერებას, რაღაცა უმაღლეს სიხარულს და უანგარიშოდ ეძლეოდნენ ამ მღელვარების მონებას. ელგუჯას თავი წყნარ-წყნარად მოეხარა, დაუახლოვდა ქალის აღზნებულ პირისახეს, რომელიც სასიამოვნოდ უღუტუნებდა და გამოურკვეველს მდგომარეობაში შეჰყავდა. ერთი წამი კიდევ და მოულოდნელად, მოუფიქრებლად იმათი ტუჩები შეუერთდნენ ერთმანერთს და ორივე თავდავიწყებამ სრულიად დაიმონავა...

ამ ნეტარებაში იყვნენ, როდესაც თოფი გავარდა და შეყვარებულები გამოიყვანა ამ მდგომარეობიდან. თოფის ხმაზედ გაცვივდა კიდევ რამდენიმე თოფი და მოისმა ყვირილის ხმა იმ მხარეს, სადაც მარტია და გიორგი ყარაულად იდგნენ. ელგუჯა გაიჭრა იქითკენ და თვალწინ წარმოუდგა შემადარწუნებელი სურათი, რომელიც არ მიემსგავსებოდა ამ რამდენიმე წამის წინ ნაგრძნობს. მარტიას და გიორგის გარს შემოხვეოდნენ სალდათები, რომელთაც მამაცად იგერიებდნენ ეს ორი, მეგობრობისათვის თავგადადებული კაცი.

რამდენიმე კაცს, რომლებიც დარჩენილიყვნენ გავის ამალიდან, გორაკის მახლობლად, ელგუჯას და იმის ამხანაგების სათვალღიერებლად, დაენახათ გაპარულები, მიჰყოლოდნენ ჩუმად უკან და გაქცეულების ბინა შეენიშნათ; ამაზედ შეეტყობინებინათ ნაჩაღნიკისათვის, რომელსაც მკაცრი განკარგულება მოეხდინა და წაეყვანა მთელი როტა. აი ეს სალდათები გახლდნენ, რომლებიც მარტიას და გიორგის ბუზებსავით გარს ეხვეოდნენ.

ელგუჯა ხმალამოწვდილი გადახტა და გაქანდა თავის ამხანაგებისაკენ: წინ სალდათი გადაუდგა და მიუშვირა შუბი. ელგუჯამ შუბს ხელი გაავლო, აიციდინა და ისე მარდად და ძალზედ წამოუტსვა ხმალი, კისერში, რომ ამ უბედურის ტანი და თავი ცალ-ცალკე გაგორდა. რამდენსამე გაბრძოლების შემდეგ, ელგუჯა შეუერთდა თავის ამხანაგებს, თუმცა ამ შეერთებამ ბევრი აღარა უშველა-რა. იმ ადგილას, სადაც ისინი იდგნენ, ხალხი ერთბაშად შეჯგუფდა და ბურთსავით შეიკრა. იქ, რაღაც გამოურკვეველი მოძრაობა იყო. როდესაც ხალხი გაიშალა, დედამიწაზედ რამდენიმე დამახინჯებული და დაჩხი-

ლი მსხვერპლი გამოჩნდა. მათ შორის იცნობდით ელგუჯას და მის
ორ ამხანაგსაც, უწყალოდ შუბებით დაცხავენულთა... ელგუჯა გუ-
ლაღმა პირდაღებული ეგდო და მკერდიდან რამდენიმე ალაგას
თქრიალით სისხლი გადმოსდიოდა. ერთი სალდათი მივიდა და კიდევ
რამდენჯერმე ჩასცა შუბი...

რაღა თქმა უნდა, რომ მზალოს დაიჭერდნენ.

VII

მზალო დიდ დამნაშავესაგით სიფრთხილით მიჰყავდათ სალდა-
თებს, რომელნიც შემთხვევას არ უშვებდნენ ისე, რომ უზრდელად
არ დაეცინათ იმის მდგომარეობისათვის და არ გამოეჩინათ თავიან-
თი შეუბრალებლობა.

ქალი მისდევდა გამარჯვებულებს პირმოკუმული და გაფითრე-
ბულის სახით. იმის მიმზიდველი, უუყუნა თვალები მეტის მწუხარე-
ბის ცეცხლით გამწვარი იყვნენ და გარეგნულად გამოიხედებოდნენ.
ქალმა ჯერ კიდევ არ იცოდა, თუ სადამდინ მიეღწევა დღევანდელს
უბედურებას...

აი, იმ ადგილსაც მიაწიეს, სადაც ძალა და სიმართლე ერთმანერთს
შებმოდნენ და ამ ბრძოლის მსხვერპლნი, ზოგი გულაღმა, ზოგიც პირქ-
ვე, შესაზარად დამახინჯებულნი, ეყარნენ; ზოგი მათგანი, ახლად
აშლილის წვერ-ულვაშით, თითქოს გაღიმებულის პირისაგან, დას-
ცინოდნენ ხალხის ამდენს უსამართლობას და ველურ ქცევას. ზოგს
ვაჟკაცურის მკერდიდან ჩამოეწყვიტათ საკინძი და თითქოს განგებ,
გამოეჩინათ ვაჟკაცური ჭრილობა.

ელგუჯაც, რომელსაც ჯერ კიდევ ხელი არ მოეშორებინა ხმლისა-
თვის, თითქოს ხელახლად საბრძოლველად იწვევდა თავის მტრებს,
განაპირებით ეგდო. მზალომ შეჰკრა თვალი და წაიბარბაცა, მაგრამ
ისევ ჩქარა შეიმაგრა თავი და შესდგა. ფერი ეცვალა, მუხლები აუ-
კანკალდა და წნორის ფურცელსაგით თრთოლა დაიწყო...

— გაიარე, გაიარე! — მკაცრად უბრძანა ერთმა სალდათთაგანმა
და, როდესაც ნახა, რომ იმისი ბრძანება აღსრულებელი რჩებოდა,
უფრო მკაცრის და მბრძანებლის ხმით გააგრძელა:

— შენ, არ გესმის? გასწი-მეთქი!.. — და ამ სიტყვებთან ერთად
ისე ძალზედ წაჰკრა თოფის კონდახი, რომ ქალი წატორტმანდა და,
თუ მეორე რუსს არ დაეჭირა, ღორღებში გადავარდებოდა.

მზალო შეკრთა მეტისმეტი ტკივილისაგან და გამწვარებულმა
ისეთის თვალთ შეხედა ისე ერთგულად სამსახურის აღმასრულე-
ბელს, თითქოს იქვე გაქრობას უბრძანებდა.

— თვალებს რას აჰყეპ? გასწი, გასწი! — კიდევ უთხრა იმან, გზ-

ავლო ხელი და რამდენიმე ნაბიჯი ძალით გადაადგმევინა. ამ დროს ქალი ერთბაშად გაუსხლტა ხელიდგან თავის ძალდამტანებელს და წარმოუთქმელის მწუხარე ღრიალით გაქანდა ელგუჯასაკენ, რომლისათვისაც უკანასკნელი მშვიდობა უნდოდა ეთქვა, მაგრამ იქამდის ვეღარ მიაღწია, ძალამ უღალატა და ღონემიხდილი იქვე დაეცა.

საღდათები მისცვივდნენ, ასწიეს ისე გულშემოყრილს და იქვე მომავალი მთიულის ურემს შეუგდეს, რომელსაც უნდა ბატონ ნაჩალნიკთან წაეღო.

გახარებულთ „საისტორიო გამარჯვებით“ გასწიეს სიმღერით ქვეშეთისაკენ და მკვდრების დასამარხად კი რამდენიმე მთიული დააგდეს; იმათ მხოლოდ საღდათების დამარხვა ჰქონდათ ნაბრძანები და იმ ბუნტი კაცებისა კი — ისე დაყრა, რათა გამვლელ-გამომვლელს ენახა, თუ რაგვარს სასჯელს მიაღწევს ამგვარი მოუსვენარი ხალხი.

როდესაც საღდათები დაასაფლავეს, ყველანი წავიდ-წამოვიდნენ, მაგრამ რაწამს ფეხის ხმა მიწყნარდა, ტყიდგან გამოვიდა ერთი მოხუცებული, ჭაღარა შერთული კაცი და რამდენიმე ყმაწვილი შეიარაღებული მთიული. მოხუცებული მივარდა მარტიას და დაუწყო სინჯვა.

— მომკვდარა, მოუკლავთ ძაღლებს! — წარბშეჭმუხვნით წარმოსთქვა იმან.

— სხვებიცა ნახე, შენი კენესა-მე, ბერდიავ, სხვებიცა! თუ დაუხოციათ, დავმარხოთ, ასე ნუ დავყრით, ნადირი გააფუჭებს, ქრისტიანენი არიან.

ბერდიამ გასინჯა გიორგიც, რომელზედაც იმედგარდაწყვეტილმა ხელი ჩაიქნია და გადავიდა ელგუჯასაკენ. ამ უკანასკნელს დაუწყო კარგახანს სინჯვა, რამდენჯერმე გაუჩხრიკა ჭრილობანი და კარგახანს აკვირდებოდა იმის პირისახეს.

— ა, ბედშავ ვაჟაო!.. სულ არ დაუხვრეტიათ!.. ამისათვის ყოფილა დედის ძუძუ ალალი!..

— ცოცხალია, ცოცხალი? — გულისძგერით ჰკითხეს ყმაწვილმა მთიულებმა, რომელნიც თავს დასდგომოდნენ ელგუჯას და მოწიწებით უყურებდნენ იმის ვაჟკაცობის ბეჭედს — გულში ჭრილობას.

— უფალმა უწყის! ჯერ კი სუნთქავს-და...

— ბერდიავ, ბერდიავ! ეგებ მოარჩინო ეგ ვაჟი ლომისის მადლსა.

— უფალმა უწყის! — წარმოსთქვა იმან მოკლეთ და ისევ მიუდგა იარების შინჯვას და ჩხრეკას.

— არც ერთი ჭრილობა სასიკვდილო არაა!

— მაშ იმედი გაქვს?

— უფალმა უწყის! ღვთისა და ნადვარევის ბრძანებას წინ ვინ

წაუდგება!.. წადით, მათარებით წყალი მოიტანეთ, ცდა ჩემი იქნების, და ბრძანება კი უფლის აღსრულების.

რამდენიმე მთიული გაიქცა იქვე წყაროსთან და მათარებით მობრუნდნენ წყალი. სხვებმა მოუთხარეს საფლავი მარტიას და გიორგის, რომელთაც ერთად უპირებდნენ დასაფლავებას.

ბერდიამ მობანა ელგუჯას იარები, ჩხირით გაუსინჯა სიღრმე, მიმართულება, ამოიღო დაქნძილი კანაფი ჩანთიდან, გასრისა მარილიანს ერბოში და გაუკეთა სანახავები; შემდეგ მოაყარა რაღაცა დანაყილი ბალახი და შეუკრა ჭრილობები. კრიჭაშეკრული პირი გაუხსნა ხანჯლით და პირში რამდენიმე წვეთი რაღაცა წამლისა ჩაასხა.

როდესაც ყველა ეს გაათავა, წყნარად დაიბანა ხელები და დამშვიდებულმა წარმოსთქვა:

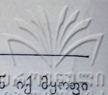
— ნაბადი მოიტანეთ და ქიმბარიანთ კარს წაიღეთ, იქ ნინიასას მიიტანეთ, ის საიმედოა — თავის სახლში დააწვენს.

— კარგი, შენი კვნესა-მე, კარგი, თვალის დახამხამებაზედ ავიყვანო! — წარმოსთქვა ერთმა და გაშალა თავისი თეთრი ნაბადი, რომელიც გვერდზედ კოხტად ჰქონდა მოგდებული. იმას მიეშველნენ რამდენიმე სხვა მთიულებიც, დაასვენეს ელგუჯა ნაბადზე და ისე წაიღეს. სხვები კი, ბერდიას თაოსნობით, მიუდგნენ მარტიას და გიორგის დამარხვას.

როდესაც დახოცილები სამარეში ჩაასვენეს, ბერდიამ, როგორც უფროსმა, საჭიროდ დაინახა გამოსასაღმებელი სიტყვის წარმოთქმა; ის აქებდა მიცვალებულთა გულადობას და ვაჟკაცურად სიკვდილს; პირდებოდა, რომ ამგვარად სიკვდილისათვის გახარებულნი დაუხვდებოდნენ საიქიოს იმათი წინაპარნი და სიამოვნებით მიიღებდნენ იმათ „უკუნითი უკუნისამდე“ დაუვიწყარ მოქმედებას. ბოლოს სიტყვები შემდეგით გაათავა:

— ლომისის მადლმა, თითონ თამარ-პირიმზე მიგიძღვებათ მეუფესთან!.. თავად უამბობს თქვენს ვაჟობას და თავის გვერდს შკამს დაგიდგამთ... ვაი ამითი, რომ ადრე დაიხოცენით და თქვენი მარჯვენა ვეღარ გააცივებს მტრის გულს!.. გმარხავთ იმისთვის, რომ ნადირს არ გაეფუჭებინა თქვენი პირისახე, მაგრამ, ღვთის მადლმა, უწინ ყორნები ამოგჭამდნენ თვალებსა — თქვენისთანა ვაჟკაცებს აბა ყორნის მეტი რაი მიუდგებოდა? თქვენ ცხოვრება, დამარჩოთ დანახვა და გაგონება! სისხლს სისხლი გასწმენდს, ვაჟკაცს — გულადობა, მტრისგან უშიშრობა! სცხონდით, სცხონდით, სცხონდით!.. — მერმე შეიჭმუნხა წარბები, აიღო სამჯერ მიწა და მიაყარა:

— მიწა ხართ და მიწად იქეცით! — ყოველ მიწის მიყარაზედ წარმოსთქვამდა ის.

ამ სიტყვების შემდეგ ჩუმად და წყნარად მიეხვივნენ იქ მყოფი მთიულები და საჩქაროდ ამოავსეს სამარე მიწით და დაღვრეპილები, შეკმუხვნილის სახით, შეუდგნენ მთებს, რომ პირველსავე შემთხვევაში იგენიც ისე გაეჟაცურად და სასახლოდ დახოცილიყვნენ.

ამ ხანში მზალო მიიყვანეს ქვეშეთში, სადაც იდგა ნაჩაღნიკი და კიდევ რამდენიმე ჯარის უფროსები. ჩერქეზის ქალი ხევშიაც კი ეუცხოვებოდათ და, წარმოიდგინეთ, აქ, მთის აქეთ, სადაც მმართველებად სხვა ქვეყნის ხალხი იყო, რა მოქმედება უნდა ჰქონოდა?

ყველა, დიდი თუ პატარა, გარბოდა მზალოს სანახავად, რომელიც ერთი-ორად საინტერესო ხდებოდა იმისთანა შემთხვევის შემდეგ, როგორც იმისი გატაცება და იმისთვის პდგენი სისხლის ღვრა.

წარმოიდგინეთ ქალის მდგომარეობა, რომელსაც გული სევდითა და ვარმით გავსებოდა, ითხოვდა სრულს მარტოებას, რათა თავისუფლად შესძლებოდა გულის „ამობოხრა“.

იმან ნახა თავისი გულითადი მეგობრები, თავისი სანატრელი ელგუჯა ისე დამახინჯებული, დაჩეხილები,—ვინ იცის, იქმნება ცოცხლებიც იყვნენ და ისე უპატრონოდ, მოუვლელად, უნუგეშოდ დაყრილები ცხარე მზეში,—ამას არამც თუ იმათზე მზრუნველობის ნებას აძლევდნენ, არამედ იმდენადაც კი არ უსვენებდნენ, რომ მართოებაში თავისი ტანჯვა ცრემლებით შეემსუბუქებინა.

ყველას უნდოდა იმისი ნახვა, იმისი გასინჯვა; ყველა ცდილობდა კარგად გაესინჯათ იმისი სახე, იმისი თვალები, წარბები და ამისათვის დაუზრდებლად გარს ეხვეოდნენ: პირდაპირ შესცქეროდნენ პირისახეში და ღიმილით ოხუნჯობდნენ იმის შესახებ, და ეს ოხუნჯობა არ იყო მოკლებული გარყვნილს, ცინიკურს აზრებს.

— რა ლამაზი ყოფილა! ეშმაკმა წაიღოს მაგისი თავი!—წარმოსთქვა ერთმა აფიცერთაგანმა.

— ლამაზი და მერე როგორი ლამაზი!—გაზმორებით უპასუხა მეორემ.

— ესლა ეგ რომ რუსეთში მყოლოდა... ლაზათიანს მარხილში შებმული ზარებით და ექვნებით ცხენები და სტრელნაში!—წარმოიდგინა კიდევ ერთმა.

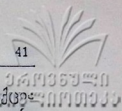
— აბა, იქ იქნებოდა ამბავი, აი?

— ტუჩებს უყურეთ, ტუჩებს მარჯანს არ მიუგავს? ტუჩები რა, ერთი თვალებს შეხედეთ, თვალებს!

— ქალი კი არა ცეცხლია, ცეცხლი!

ისე სინჯავდა და ლაპარაკობდა ეს ხალხი, თითქოს ჩერქეზის ცხენი ჩაეგდო ხელში და იმის ასოების ღირსება-ნაკლულევენებას შეეხებოდა საქმე. ნაჩაღნიკიც მობრძანდა თავის ამალით. ის ყოვე-

ლის ღონისძიებით ცდილობდა იქ მყოფების ყურადღება მიექცეოდა თავის ღირსებისათვის. ამან, ზურგზედ ხელგადაწყობილმა, აუარ-ჩამოუარა ქალსა, რამდენჯერმე ნიკაპს ხელი მოჰკიდა და ძალად მი-აღებინა თავისკენ თავი. შემდეგ გააცმაცუნა მსუნაგ ძაღლსავით პი-რი, მოილოკა ტუჩები და განკარგულება მოახდინა, რომ სატუსა-ლოში შეეგდოთ და ფრთხილად მოქცეოდნენ. თითონ კი დაბრუნ-და შინ და სადილად მიიბატიჟა აფიცრები, რომელთ წინაშეც,— „დღევანდელი გამარჯვების შემდეგ“,—ღვინო კოცებრივ ისხმოდა.

ასე ქეიფით გაატარეს საღამომდის აფიცრებმა, ღვინოზე თავი-სუფლად მიშვებულებმა, ზედიზედ გადაჰკრეს აზარფეშები, თითქოს ეშინოდათ—მშვენიერად დროსგასატარებელი დრო არ დაჰკარგო-დათ: მითვრენ და იქვე თავმოჰკრილსავით მიეყარნენ.

თავს ინახავდა მარტო ნაჩაღნიკი, ეს იყო მიზეზი, რომ სუფრიდ-გან მარტო ის ადგა მხოლოდ შეზარხოშებული. ამ დაპატიჟებით ხალხის მმართველს სურდა, როგორც იქმნებოდა თავიდგან მოეშო-რებინა სხვები, რომელთაც შეეძლოთ იმისი სურვილის დაშლა და ეს სურვილი კი იყო—უეჭველად და რაც უნდა მოსვლოდა—მზალოს პატრონად გახდომა. ის ფიქრობდა იმ წამაცდენ სიამოვნებაზედ, რომელიც ამ ქალს უნდა მოეტანა იმისთვის: ხატავდა თავის აზ-როვნებაში სხვადასხვა სურათებს, რომელთა მოქმედებაც აღნობდა და სიამოვნების სისუსტეში შეჰყვანდა.

მოვიდა ის დროც, როდესაც წარმოიდგინა, რომ თავის სურვი-ლის აღსრულებაში მოყვანა შეიძლებოდა, და ამისათვის დაიბარა თავისი ერთგული კაცი, გაგზავნა ქალთან და მოაყვანიწა, ვითომც ჩვენების ჩამოსართმევად.

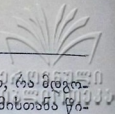
წარბებშეჰმუხვნილმა ნაჩაღნიკმა შეიყვანა ქალი თავის ოთახში, მაგრამ რაწამს კარები შეიკეტა, ერთბაშად მკაცრ მბრძანებლიდგან გარყვნილ არშეყად გადაიქცა.

— ძალიან უნდა გიხაროდეს, ჩემო კარგო, რომ მე მომეწონე!—უთხრა იმან და მოხვია ხელი.

ქალი ვერ მიმხვდარიყო, თუ რასა ნიშნავდა იმისი საუბარი, მაგ-რამ როდესაც გაიგო, ერთბაშად გაუხტა ხელიდგან და სწვდა ხან-ჯალს, რომელიც იქვე სტოლზედ ეგდო.

— შესდექ, თუ წერას არ აუგდისხარ!—შესძახა მრისხანედ ქალმა და მომზადებული დადგა კედელთან.

ნაჩაღნიკი მზალოს ისეთ გარყვნილ ქალად უყურებდა, რომელ-მაც ვიღაცა მოხვევებთანაც კი იკისრა გაქცევა, და ამისათვის დარ-წმუნებული იყო, რომ პირველშივე იმის სურვილის გამოცხადებას დიდ ბედნიერებად ჩასთვლიდა. ამისათვისაც გაბედა ამ კაცმა პირ-

დაპირ, დაუირიდებლად თავისი არშეიყოზა. წარმოიდგინეთ, რა მდგომარეობაში უნდა ჩავარდნილიყო, როდესაც ქალისაგან ამისთანა წინააღმდეგობა დაინახა! ნაჩაღნიკი, რამდენსამე ხანს გაჩერებით შეჰყურებდა გაცეცხლებულს ქალს, რომელსაც თვალები ცეცხლსავით ანთებოდა და მომზადებულიყო ყოველგვარ ბრძოლისათვის თავის ნამუშის დასაცველად. პირველი გაშტერების შემდეგ ნაჩაღნიკმა გაიღიმა, რადგანაც აზრში გაუბრინა, რომ „ქალები ყოველთვისინ თავს ძალად ინაზებენ — და მზალოც ქალი არისო“.

— ნეტავ იცოდე, რა-რიგად გიხდება ეგ ჯავრობა!.. — უთხრა ნაჩაღნიკმა, — სწორედ დასახატი ხარ!.. კარგია, გეყოფა ხუმრობა!.. — ამ სიტყვებთან ერთად ხელის მოკიდება მოისურვა. ქალმა ისეთი ხმით შეჰყვირა და მოუქნია ხანჯალი ამ კაცს, რომ იმან საჭიროდ დაინახა უკან დახევა.

ყველა პატიოსანი კაცი, ამგვარ შემთხვევის შემდეგ, თუნდ ის მართლა სიყვარულითაც ყოფილიყო გატაცებული, თავს დაანებებდა ნამუშის დამცველ ქალს, მაგრამ ამ „პატივსაცემ“ პირს კი ვერ შეაყენებდა ეს საბუთები: იმას თავმოყვარეობა ნებას არ აძლევდა თავი დაენებებინა მზალოსათვის და, ოღონდაც თავის საწადელისათვის კი მიეღწევა-და, ის რას დასდევდა ქალის ხევწნას და თხოვნას.

წინააღმდეგობის შემდეგ, მზალო იმისთვის ერთი-ორად უფრო მიმზიდველი შეიქნა. მაგრამ როგორ რა უნდა ექნა, რომ მიეღწევა თავის სურვილისათვის? იმან ყველაზედ უკეთესად დაინახა თავის შოკატუნება და მოტყუებით მოქმედება, რადგანაც ნებაყოფლობით დე ძალით არა გამოდიოდა-რა.

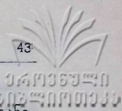
— მე ძალიან მოხარული ვარ, რომ მაგდენს დანაშაულებასთან გარყვნილი მაინც არა ყოფილხარ. — კარგი, შენ დაისჯები, როგორც ხელმწიფე-იმპერატორის მოღალატე. შენ და შენმა მეგობრებმა მოკალით ერთგული აფიცრები... სხვები ძალღებებით დაგხოცეთ და შენც სიკვდილით დაისჯები.

— ელგუჯას შემდეგ მეც მოგკვდე-რა!..

— შენ გაწვალებენ, გტანჯავენ, ჩამოგახრჩობენ...

— გიაურებმა წვალების მეტი რა იციან?.. თქვენ იმდენი ვაჟკაცობა ვინ მოგცათ, რომ კაცი პირდაპირ მოკლათ?.. თქვენ გულადები მაშინა ხართ, როცა ერთზედ ათი მიდიხართ! დეე სხვებს შეეშინდეთ მაგისი, მე არ მეშინიან!

ამ ლაპარაკის დროს ნაჩაღნიკი თანდათან უახლოვდებოდა მზალოს და როდესაც ეს უკანასკნელი ლაპარაკით გატაცებული იყო, ნაჩაღნიკმა გადასდგა უკანასკნელი ნაბიჯი, მისწვდა იმას ხანჯლიანს ხელში და მაგრა დაუჭირა მაჯა.

— აა! — სიხარულით შესძახა იმან: — ახლაც წამიხვალ?

ქალმა ტკივილისაგან და ჯავრისაგან შეჰყვირა და უნდოდა განეთავისუფლებინა შეტაცებული ხელი, მაგრამ ნაჩაღნიკს ისე მაგრაჰოეჭირა მაჯაზედ, რომ ძელებს ჭახჭახი გაჰქონდა და თითები ხორცში ჩასხდომოდა.

— ტყუილად-ღა იბრძვი, ჩემო ჩერქეზო, ტყუილად, შენი ნაზი ხელები ვეღარ დამსხლტება!

ქალი იბრძოდა და ღმერთს იწოდებდა მოწმად ამგვარ უპატიოსნო ძალდატანებისათვის, მაგრამ უპატრონოს თვით ღმერთიც განზედ უდგება და ხალხიც. იმას თანდათან აკლდებოდა ძალა. მკლავის ძარღვები უსუსტდებოდა და მწუხარებით ხედავდა, რომ ჩქარა ბრძოლას ვეღარ შესძლებდა. ბოლოს მკლავი სრულებით დაუბუყდა, თითები უნებლივ გაეშალა და ხანჯალი თავისთავად წკრიალით დაეცა ფეხებთან. აქ ქალმა დაუწყო მუდარა, ხვეწნა. აფიცებდა, რაც კი საფიცარი ჰყავდა. აბრალებდა თავის თავს, — მაგრამ რა საქმე ჰქონდა თავმოყვარეობისაგან გაზვიადებულს ნაჩაღნიკს ან ხვეწნასთან, ან თხოვნასთან ოღონდაც თავის მიზნისათვის მიეღწია. ის მოელოდა წუთის, თუმცა უპატიოსნოს, მაგრამ მაინც სიამოვნებას, და ეს საკმარისი იყო, რომ ის დაყრუებულიყო რომელიმე კაცობრიული სიტყვის ჩაგონებისათვის.

მკლავებიდან გადავიდა ტანზედ და მაგრა მოხვია ხელები; ბრძოლა შეიქმნა უფრო მწარე, გაშმაგებული. ქალს ამ დროს თითქოს ღონე ემატებოდა გაუპატიურების შიშით, და კაცს კი — უპატიოსნო სურვილის აღსრულების დაახლოვებით.

ასე იბრძოდნენ ორნივე, მაგრამ მზალოს ჩქარა დაეტყო, რომ თანდათან ღონე აკლდებოდა და აშკარად კაცი სძალავდა. კიდევ რამდენიმე წუთი და დასუსტებული, ძლივსდა მსუნთქავი მეტის მღელვარებით, დაღალული ქალი აიყვანა ნაჩაღნიკმა, მიიკრა გულზედ და გამხეცებულმა დაუწყო ლოშნა. ბოლოს მიიტანა ქალი იქვე მდგომ ტახტთან, რომელზედაც დასვა. აქ კიდევ რამდენჯერმე გაიბრძოლა მზალომ, მაგრამ ჩქარა ღონემიხდილი და თითქმის გულშემოყრილი გადაესვენა ტახტზედ.

VIII

საღდათებმა, რომელთაც ჩაიბარეს მზალო, საჭიროდ დაინახეს მასხარად აგდება იმისი უბედურებისა. თავისუფალის ღიმილით ელაზღანდარაგებოდნენ იმას და ისეც მოწამლულს, დაშხამულს გულში, კიდევ საწამლავს ასხამდნენ.

— რა ჰქენ, გოგო, ნაჩაღნიკმა ჩამოგართვა ჩვენება? — ეუბნებოდა ერთი.

— კარგად გამოიძია, კარგად?.. — დასცინოდა მეორე.

ქალი წითლდებოდა, თრთოდა და აღარ იცოდა, რა ექნა, ან სად დაემალა თავი. ის იწოდა სირცხვილისაგან, სანატრელი ჰქონდა ამ ჟამად, — მიწა გახეთქილიყო და თან ჩაეტანა, თუმც კი სიკვდილისაც ისე ეშინოდა, როგორც თეთონ სიცოცხლისა, რადგანაც, იმის ფიქრით, საიქიოს უეჭველად ელგუჯას უნდა შეხვედროდა და რაღა თვალთ უნდა შეეხედნა იმისთვის? მართალია, დამნაშავე არ იყო, მაგრამ ხანჯალი ხომ ხელში ჰქონდა: თავის ძალის დამტანებელი ვერ მოჰკლა, თავის თავი როგორ-ღა დაირჩინა ცოცხალი?!.. მაშ ელგუჯა დაჰკარგა? დაჰკარგა სამუდამოდ! ის ველარ გაბედამდა საიქიოს იმასთან შეყრას. ასე ფიქრობდა მზალო და ამისთვისაც იმის სატანჯველი ერთი ორად უმეტესი იყო სანამ იმ ხალხისა, რომელიც საიქიოსაგან რომელიმე მოსვენებას მაინც მოელის. სხვას, სიკვდილს შემდეგ, სიხარულის იმედი მაინცა ჰქონდა, და ამას კი სიკვდილისაც ეშინოდა; სხვას საიქიოს სატრფოს ნახვის სიამოვნების იმედი ჰქონდა და ეს კი საიქიოსაც ისეთს სატანჯველს მოელოდა, როგორც სააქაოს. ბოლოს მიაღწივს საპყრობილეს, რომელშიაც შეაგდეს, და უფროსმა მცველმა საპყროდ დაინახა კიდევ რაოდენიმე საწამლავის ჩასხმა ამ ქალის გულში, თითქოს საკმარისი არ იყო ის ცეცხლი, რომელიც უწყალოდ სდაგავდა იმას.

— აქა ბრძანდებოდეთ, ქალბატონო, სანამ ნაჩაღნიკი კიდევ დავიბარებ ჩვენების ჩამოსართმევად, — უთხრა მცველმა ღიმილით.

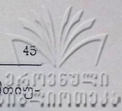
ამ სიტყვებზედ სხვა აქ მყოფ რუსებმა გაიხარხარეს და იქ მყოფი მთიულები კი დააფიქრა, შეაქმუხვნინა წარბები და ერთმანერთში ჩურჩული დააწყებინა.

— ლომისის მადლმა, ესეთიც არა გვინახია-რა!.. — წარმოსთქვა ერთმა, — რა ამბები ხდება, გაბრიელავ? გინახავს როდისმე დიაციის ეგრე გაუპატიურება?

— არა, არა, შენი კვნესა-მე, არც მინახამს და არც გამიგონია... ორი მოსისხლე ხმალ-ამოღებული ერთმანერთზედ რომ მისულიყო, დიაცი თავშალს გაუშლიდა შუაში და მაშინვე გაშველდებოდნენ ერთმანერთს, ესენი კი... — აღარ გაათავა სიტყვები და ჩაიქნია ხელი.

— აბა, ქალის გატაცებაც ბევრჯერ მომხდარა, ძალადობაცა, მაგრამ, ვისაც გაუტაცნია, ცოლადა სდომებია, თორემ ამისთანა საქმეს ვინ იზამდა? მაგისთანა საქმის ჩამდენს, პირიმზის მადლმა, მტერი თუ მოკეთე, ყველა მტრად გადაეკიდებოდა.

— ესენი კი დასცინიან! — გაკვირვებით სთქვა კიდევ ერთმა.

ამ ლაპარაკში იყვნენ სატუსაღოს კარებთან მოგროვილი მთრე-
ლები, როდესაც იასაული მივიდა და დასძახა:

— რას უდგეხართ აქა? წამოდით, ბეგარა მოვიდა!

— შეშა ეხლა არ მოვუტანეთ? ღმერთი აღარა გყავსთ?

— გამოიარეთ, გამოიარეთ, ნუ ლაპარაკობთ, თორემ ეხლავე ყა-
ზახები მოვლენ და სულ მათრახით ტყავს გაგაძრობენ!

— რაზედ გაგვაძრობენ, რას გვემართლებიან?..

— მაშ ხელმწიფეს სამსახური არ უნდა?—ამაყად დაიძახა ნაც-
ვალმა, თითქოს მართლა ხელმწიფის სამსახური უსამართლობაში
იყოს.

ცოტა ლაპარაკის შემდეგ, მართლა მოვიდნენ ყაზახები და წაუ-
შინეს მათრახებით ხალხს, რომელიც გაიშალა და წავიდნენ ურმების
შესაბმელად.

— ურჯულოები ყოფილან, ლომისის მადლმა, ურჯულოები, ხა-
რებს ჩლიქები წასცივდა ამდენის მუშაობითა და მაგათგან კი შებ-
რალება აღარ იქნა...

— „ჩაცვივდით საგონებელში, როგორც კამბეჩი მორევში“—
პასუხის მაგიერ მწუხარებით შემღერა ერთმა მთიულმა, გაუკრა აბე-
ური ხარს და გადაჰკრა სახრე, თითქო იმაზედ უნდოდა ყველა ჯავ-
რის ამოყრა...

ამ ხანში ნაჩალნიკი გამობრძანებულიყო ბალკონზედ და საქარ-
თველოში ახლადშემოდებულ სასმელს (ჩაის) მიირთმევდა. იმისი
პირისახე რაღაც სულელურს, თავმოყვარე სიამოვნებას გამოსთქვამ-
და. რამდენიმე მთიული შორიასლო მინდორზედ იდგა და ბატონს
ელოდა (მაშინ ნაჩალნიკს ასე ეძახდნენ), რომელსაც მოწყალება უნ-
და მოეღო და მოესმინა იმათი საჩივარი. ნაჩალნიკი დიდი ხანია რა-
ცა ხედავდა იმათ, მაგრამ, ვითომც მეტის ამაღლებისათვის ხალხის
თვალში მეტს აცდევინებდა. ბოლოს მოიღო მოწყალება და ჰკითხა:

— ვინა ხართ თქვენა?

— ჩვენ ბედუანთ-კახელები გახლავართ, შენი კვენესა-მე! — ქუ-
დის მოხდით უპასუხეს იმათ.

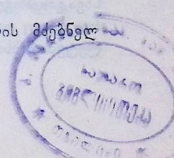
— რა გინდათ?

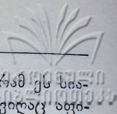
— ყაზახები ჩაგვიყენეს, შენი კვენესა-მე, და იმათ გაგვატყავეს...
ერბო აღარ შეგვარჩინეს და ყველი, ქათამი და კვერცხი.

— მაშ ყაზახებზედა ჰბედავთ ჩივილს? ყაზახებო!—დაიძახა იმან
და ამ სიტყვებზედ გამოცვივდნენ ყაზახები.

— მათრახები ამათ, მათრახები!

ბრძანების აღმსრულებლებმაც დაუარეს სამართლის მძებნელ
მთიულებს და ჩქარა გაფანტ-გამოფანტეს.

ნაჩაღნიკი სიამოვნებით უყურებდა ამ სურათს, მაგრამ ეს სიამოვნება ჩქარა ჩაეშალა, რადგანაც მინდორზედ ერთი ვიღაც ახეცერი რამდენიმე ყაზახით გამოჩნდა.

ჩამოხტა ცხენიდან, მოვიდა ნაჩაღნიკთან და გადასცა რაღაცა პაკეტი. ნაჩაღნიკმა გახსნა, წაიკითხა და გაფითრდა, რადგანაც ეწერა ბრძანება, რომელითაც სვიმონა ჩოფიკაშვილი მთის ხალხის მმართველად ინიშნებოდა და ძველს კი უმაღლესი მთავრობა იბარებდა.

არ გაუვლია რამდენიმე წამს, როდესაც ქვეშის დაღმართზედ გამოჩნდნენ რამდენიმე ცხენოსანი და თამამად მივიდნენ ნაჩაღნიკის კარებთან: წყნარა ჩამოხტნენ, ამოვიდნენ უფროსთან და ცივად მიესალმნენ. ეს გახლდათ სვიმონ ჩოფიკაშვილი, გავის სახლისკაცი და შოადგილე ძველი უფროსისა, რომელსაც იმისთვის აღგილი უნდა ჩაებარებინა.

IX

ამ მოთხრობის გასაგრძელებლად საჭიროა გაგაცნოთ სვიმონ ჩოფიკაშვილი.

საქართველოს რუსების მფარველობის ქვეშ შესვლამდინაც სვიმონ ჩოფიკაშვილი იყო ერთი მიღებულ კაცთაგანი მეფესთან. ამას ებარა მთელი მთის ხალხი და ის სიმაგრეები, რომელსაც კავკასიის კარს უწოდებენ — დარიელა.

ეს პირი ჯერ წინააღმდეგი იყო რუსეთის მფარველობის ქვეშ შესვლისა, მაგრამ უკანასკნელს რჩევაზედ, რომელიც მეფის სასახლეში იყო გამართული, შეიტყო მეფის გარდაწყვეტილი სურვილი და, როგორც მეფის ერთგულთაგანი, რომელსაც მეფის წადილის წინააღმდეგობა მომაკვდავ ცოდვად მიაჩნდა, დამორჩილდა ბრძანებას და მიემხრო შეერთების მსურველთა.

რჩევის შემდეგ ისევ თავის მთებში დაბრუნდა და, მეფის ბრძანებისამებრ, თავის თავზედ მიიღო ზრუნვა მომავალს რუსებზედ.

ის გულმოდგინედ ასრულებდა ამ სამსახურს და ცდილობდა მეფე გიორგის აღსრულებოდა ის წადილი და ის სარგებლობა, რომელსაც მეფე და მისი მომხრენი ამ მფარველობისაგან მოელოდნენ. რუსებმაც ჩქარა შენიშნეს სვიმონ, რადგანაც დაინახეს იმისი გავლენა მთაში და თავის მხრითაც ჯარების შესახებ მიანდეს სხვადასხვა განკარგულება. რასაკვირველია, ეს იმათთვის სასარგებლო პირი, კიდევ დააჭილდოვეს და პირდაპირ მაიორის მუნდირით და ეპოლეტებით მხარბეჭი აუყვავეს.

სვიმონის ამგვარმა მდგომარეობამ შური აღუძრა გაგის, რომელსაც სამუდამო ზრუნვად შეექნა სვიმონის დამცირება, რომ ადგილი თითონ დაეჭირა. ამისათვის გაგი შეუჩნდა ალექსანდრე ბატონიშვილს, დაარწმუნა, რომ რუსების შემოსვლის მიზეზი მხოლოდ სვიმონ იყო, და ეს რომ არ ერეოდეს საქმეში და არ უშლიდეს, რუსების განდევნა ადვილი იქმნებოდაო. ბატონიშვილი წინადავე იცნობდა სვიმონს, როგორც ერთ სასარგებლო და ჭკვიან კაცს და ამისათვის იმის დაცემა იქამდის არ უნდოდა, სანამ იმის მომხრობას არ სცდიდა.

ალექსანდრემ, რომელსაც ხევსურეთში თავის მომხრე ჯარები მეფეყარა, გამოუგზავნა კაცი სვიმონს და ითხოვდა მისგან სრულს ძორჩილებას, ხვედგან რუსების გარეკას და ამ უკანასკნელებისათვის შემოსავლელ გზების შეკვრას. ამ ბრძანების აღსრულებისათვის მეფე * პირდებოდა დიდს პატივს და წყალობას, მაგრამ უკეთუ სვიმონ არ დამორჩილებოდა, მაშინ ემუქრებოდა სარჩო-საბადებელის გადაწვას და ცოლშვილით ამოწყვეტას.

— როცა დრო იყო, მეც ვიძახოდი: რად გვინდა რუსები-მეთქი? მაგრამ მეფემა ბრძანა, შემოუშვიო, და მეც მეფის ბრძანებას საით გადაუვლიდი?—წარმოსთქვა სვიმონმა და ჩაჰკიდა თავი.

— მაშ ეხლა, ეხლა რას აპირებ?

— ეხლა გვიან-ლაა, გვიან!..

— მაშ რა პასუხს აძლევ ბატონიშვილს, — იმის მხარეს არ იტერ?

— არა.

— რას ამბობ? ხომ სულ ამოგწყვეტავს, სახლ-კარს ამოგიწვავს!

— რაი უყო?.. თუ რუსების შემოშვება არ გინდოდათ მაშინ წინადავე უნდა ყეფიქრათ, თუ არა და ეხლა, როცა ყველა სიმაგრეები ხელში ჩაიგდეს, მე რით-ლა განვდევნო!

— გაიგე კარგა, რომ რუსებს მეფე მფარველობას სთხოვს და...

— მეც ეგრე მგონია!.. აბა, რაი უყო? მეფეს ეგრე უნდა...—რადც მწუხარებით წარმოსთქვა სვიმონმა და დაეტყო, რომ ის მოქმედებდა თავის სურვილის წინააღმდეგ.

გაკვირვებული მოციქულები ყურს უგდებდნენ სვიმონის გადაწყვეტილებას, ისინი იცნობდნენ სვიმონს მთის კაცად რომლისთვისაც თავისუფლება ყველაზედ უმაღლესი ჯილდო არის, და ეს კი თავის თავს და თავის ქვეყანას სხვა გვარტომობის ხალხს მონად აძლევდა! მონად აძლევდა ამისთვის, რომ თითონაც დარწმუნებული იყო, რომ საქართველო რუსების ბატონობას ვერ გადარჩებოდა.

* იგულისხმება ალექსანდრე ბატონიშვილი.

— მაშ ბატონიშვილს რა პასუხს უთვლი?

— ბატონიშვილსა? ჩემგან ხვეწნა და მუდარა მოასწენს... მეფეს ნუ ეწინააღმდეგება და საქართველოს ძალას შუაზე ნუ ჰყოფს... თუ ერთად ვიქნებით, რუსები კიდეც ვერას გვიზამენ, მაგრამ, თუ შუა გავიყავით, მაშინ ჩვენი საქმე წასულია!.. ჩავიდეს მეფესთან, მოუდგეს გვერდსა და რაიცა რუსებთან პირობები გვაქვს, ისინი აასრულებინოს! თორემ თუ ეგრე მოვიქცით, ჩვენ ერთმანერთთან ბრძოლაში დავიქანცებით, დავსუსტდებით, და რუსები კი, თავიანთ წაღილს აასრულებენ... ჩავიდეს მეფესთან, ჩა! მეფე ღვთისაგან არის დანიშნული, იმის გულის პასუხს კაცი ვერ მისწვდების,—მეფეს ყველა უნდა ემორჩილებოდეს.

— უბრთხილდი, სვიმონ, ბატონიშვილი განრისხდება მაგ პასუხით, და მაშინ ველარავინ გიხსნის.

— რა უყო!.. მეფის ბრძანებას და სურვილს ვერ გადავალ და, თუ მეფე ბრძანებს, მარტო მე შევებში რუსებს.

ამ პასუხით გაისტუმრა იმან შუაქაცები, რომელთაც ბატონიშვილს ამ სიტყვების აზრი სრულებით სხვარიგად გადასცეს. იმათ ჩააგონეს, რომ სვიმონ დალატობს სამშობლოსაც და თითონ მეფესაც, რომ სვიმონს ხალხის მოსვენება და თავისუფლება ბრჭყვიალა ტანისამოსზედ გაუცვლია.

ბატონიშვილმა გამოისტუმრა ჯარები სვიმონის დასასჯელად და გაგის ჩააბარა იმათზედ უფროსობა. ეს ამბავი სვიმონს შეატყობინეს და ის თავის ცოლშვილით გაიხიზნა ჩერქეზეთში, თავის ცოლის სამშობლოში, სადაც რამოდენიმე ხანს დარჩა.

სვიმონს ისე საჩქაროდ მოუხდა თავის სახლიდგან გაქცევა, ისე მოულოდნელად, რომ ძლივს მოასწრო ცოცხალი თავის გახწევა და საქონელი, სიმდიდრე თუ სხვა ბარგი, ყველაფერი იქ დარჩა და შეიქმნა განადგურებული შემოსეულის ჯარისაგან.

სვიმონის სახლი გაცარცვეს, შემდეგ ცეცხლი წაუკიდეს და, რისაც წაღება ვერ შეიძლეს, მთლად ჩაბუგეს. ეს იყო მიზეზი, რომ სვიმონ აქამდის არსადა სჩანდა და არ მოქმედებდა.

სვიმონ სწორედ იმ ხანში დაბრუნდა შინ, როდესაც ელგუჯამ ქალი გაიტაცა და გაგი კლდეზედ გადააგდო. ამავე ხანში დანიშნეს მთის ხალხის ნაჩაღნიკად და, — როგორც მეფე გიორგიმ, ისე რუსის მთავრობამაც, დიდის პატივით მიიღეს, წყალობით უნდოდათ აღედგინათ იმისი დაცემული ოჯახი. თუმცა გაგი შორი ნათესავი იყო სვიმონისა, მაგრამ იმის მემკვიდრე მაინც ეს უკანასკნელი უნდა ყოფილიყო, რადგანაც თითონ გაგი უშვილოდ ამოწყდა, და არც ახ-

ლო ნათესავი დარჩენია. ამისათვის, როგორც სხვა საცხოვრებელი მშალაც სვიმონის საკუთრებად უნდა შექმნილიყო.

სვიმონმა ჩაიბარა ნაჩაღნიკობა, შეუდგა ახალს სამსახურს და ჩქარა ისეთი გავლენა და ძალა მოიპოვა საზოგადოდ მთის ხალხში, რომ ყველა შურიტა და კრძალვით უყურებდა.

რაკი სვიმონის ამბავი და სიჩუმის მიზეზი შევიტყუეთ, ეხლა შეგვიძლიან დავუბრუნდეთ ისევ ჩვენის მოთხრობის გმირებს და თვით მოთხრობის მიმდინარეობას.

მშალა შეაგდეს საპყრობილეში და, როდესაც ის მარტოა დარჩა, მხოლოდ მაშინ შეიძლო თავისუფლად მწუხარებას მისცემოდა. პირველი გაშტერების, გაბრუების შემდეგ, დიდხანს შეგუბებულ ცრემლებს გზა გაეხსნათ, და დაიწყო ტირილი ცხარედ, ქვითინით.

ამ ტირილის დროს იმას აგონდებოდა ყოველივე შემთხვევა თავის წარსულიდან და როდესაც რომელიმე სურათი თვალწინ წარმოუდგებოდა, სტიროდა გულადულებით, ვერ მოასწრებდა აღძრული გრძნობის მიწყნარებას, გამოხატული სურათის გატარებას, როდესაც გუნებაში გამოეხატებოდა ახალი სურათი, უფრო სანატრელი, უფრო სასიამოვნო და უფრო შესანიშნავი დასაყარგავად, და ცოტა ხანს შეწყვეტილი ცრემლები ისევ მდულარედ დაბალუბით გადმოედინებოდა.

ყოველგვარ მწუხარებას ცრემლი უფრო შეამსუბუქებს ხოლმე და კაცს დაუმშვიდებს თუ დაუჩლუნგებს გრძნობის ძალას და აგდებს დაღალუღსავით რაღაცა უძლურებაში. მშალოსაც ასე მოუვიდა. როდესაც გული კარგა იჯერა ტირილით, როდესაც იმის დაღალუღმა ტვინმა ვეღარ შესძლო თავისუფლად მუშაობა, ის მიეგდო და დაიძინა.

კარგა ხანს იმას არავინ აწუხებდა, რადგანაც ყველანი გართული იყვნენ ახალი ნაჩაღნიკის დანიშვნით და ძველის გამოცვლით.

იქნებოდა ღამის ცხრა საათი, როდესაც საპყრობილეში შევიდნენ და მშალოს გამოუცხადეს, რომ ნაჩაღნიკი იბარებდა.

ქალს გული გადაუტრიალდა, რადგანაც არ იცოდა ძველი ნაჩაღნიკის გამოცვლა და მოელოდა ისევ იმ ძალადობას და დამცირებას, რომელიც ამ რამოდენიმე ხნის წინად მიაყენეს.

— არ წამოვალ, არა! — შესძახა იმან სიანჩხლით და შიშით დაიწყო ცახცახი.

— წამოდი, თორემ ძალად წაგიყვანენ და უფრო ცუდია.

— უკაცურებო, გიაურებო!.. სხვა მაგის მეტი რა შეგიძლიან? ლეჩაქები მაინც დაიხურეთ, თქვენ კაცები კი არა, დიაცები ხართ,

დიაცები!.. ვაჟკაცისაგან დიაცის ძალადობა?!.. წყეულიმც იქნებით, წყეულიმც, თქვე გიაურებო, თქვენა!

— წამოდი, წამოდი!—მკაცრად გაუმეორეს იმას.

მზალო შესდგა ერთს წუთს, გაიღმა და თვალები ცეცხლით აენთო, სჩანდა, რომ იმის თავში რაღაცა აზრმა ელვასავით გაირბინა,

— მაშ თქვენ გინდათ, რომ წამოვიდე?.. კარგი, კარგი... წამოვალ, წავიდეო ჩქარა...—საჩქაროდ და მთრთოლვარეს ხმით წარმოსთქვა იმან და გაჰყვა გამოგზავნილ კაცს.

ქალი ჰოელოდა თავის მტარვალის ნახვას, რომელსაც გადახდას უპირებდა და ამისათვის ემზადებოდა. მაგრამ წარმოიდგინეთ იმისი მდგომარეობა, როდესაც ძველი ნაჩაღნიკის მაგიერად, სვიმონი დახვდა, და ჩერქეზულად, ტკბილად უთხრა:

— შენ უბედურება შეგმთხვევია, მე გულითადი მწუხარე ვარ იმ უკაცურობისათვის. ვინც შენ ეგრე მოგპყრობიან, დიაცურად მოქცეულან.

— ღმერთო, ღმერთო!—ამის მეტი ვერა წარმოსთქვა—რა ქალმა და ჩაეყეცა მუხლები. სვიმონ მიეშველა დასვა ტახტზე და დააცალა იქამდინ, სანამ ქალი გულს გაიმაგრებდა.

— მე შინდა გამოვისყიდო ის უკაცურობა, რომელიც შენთვის მოუყენებიათ, მთხოვე რა გინდა?

მზალომ შეხედა მადლობის თვალით და ამ ალერსიანის სიტყვებით გული სიხარულით აევსო.

— მიშველე, მიშველე, დამიხსენ ამ გიაურების ხელიდგან!—შესძახა მწუხარებით ქალმა.

— ეხლა ნულარ გეშინიან, ველარას გიშმენ.

მზალომ ამდენი მწუხარებისა და დამცირების შემდეგ ძლიერ გაიგონა ტკბილი სიტყვა და ამასთან თავის სამშობლო ენაზედ. იმას კიდევ ეჭირებოდა ეს დამამშვიდებელი სიტყვები, რომელთაც მკურნალ ნექტარად დაუარა იმის დაჩაგრულ გულსა და არეულ გონებას.

ქალი სიხარულმა აღიტაცა, ააღელვა და პირველივე სიტყვებით შეეხო იმ საგანს, რომელსაც ყველაზედ მომეტებულად შეეპყრო იმისი გონება.

— ელგუჯა, ელგუჯა მოკლეს!—წამოიძახა იმან.—და ისე გადაადგეს... დამარხვის ნებაც აღარ მისცეს.

— ჩვენი მთის ხალხი მკედარს დაუმარხავს არ დაადებდნენ!..—წარბებზეჭმუხვნით წარმოსთქვა სვიმონმა.

რაწმს ეს მხარე დააკმაყოფილა მზალომა, მაშინ თავში სხვა აზრმა გაუბრინა, სხვა ფიქრი, მწუხარებით სავსე აღეძრა.

— იქნება ცოცხალი იყო?—წამოიძახა იმან და სახე დაეპრანჭა
ქუჩუხარებით.—იქნება ცოცხალი იყო და ისე დამარხეს?

— ჩვენმა ხალხმა ცოცხლისა და მკვდრის გარჩევა კარგად იცის,
და თუ ცოცხალი იყო, არ დამარხავდნენ...

— მაშ ცოცხალი რომ დარჩენილიყო, რას უზამდნენ?—ჰკითხა
და გულის კანკალით დაუწყო პასუხს ლოდინი.

— ჩვენი ხალხი მტერთან იქამდისინ შეუბრალებელი არის, სა-
ნამ ღონიერია, მაგრამ, თუ დასუსტდა, უბედურებაში ჩავარდა, მა-
შინ იმასთან მტრობა დიაცობად მიაჩნია. ელგუჯას აქ მტრებიც არა-
ვინ ჰყოლია, თუ ცოცხალი გადარჩა, მასპინძელი აღმოუჩნდებოდა
და შეიფარებდა.

— მართლა, მართლა?...—წამოიძახა იმან და მაშინვე დაუმატა:—
ელგუჯა, ელგუჯა ცოცხალი იყო! იმას წაიყვანდა ვინმე... დიახ, ცოც-
ხალი იყო... მე თითონა ვნახე სუნთქავდა, კიდევ შეინძრა და ამოი-
ოხრა!.. — მზალო გატაცებით ლაპარაკობდა, რადგანაც იმედმა წარ-
მოუდგინა სხვადასხვა შეუძლებელი სურათები, და გატაცებულს
სუყველა ოცნების წარმოდგენა ნამდვილს ჰეშმარიტებად მიაჩნდა
და აღგზნებულ აზროვნობის მოლანდება ნამდვილს მოქმედებად
მიეღო. ელგუჯას მართლაც რომ ამოეოხრა, განძრეულიყო, დალა-
პარაკებოდა კიდევ, მზალო ისე გაბრუებული იყო, რომ ვერაფერს
შეამჩნევდა.

— შენ ლაპარაკობ ჩვენს ენაზედ შენ ჩერქეზის ქალი გყავს ცო-
ლად, შენ გესმის, როგორ შეუძლიათ ჩვენი მხრის ქალებს სიყვარუ-
ლი... შემობრალე, მოანახვინე ელგუჯა, შეიტყე სად არის და გამიშვი
მოვეუარო.

— ელგუჯამ სახლისკაცი მომიკლა, იმას ჩემი სისხლი ჰმარ-
თებს!—წარმოსთქვა სვიმონმა.

— იალაპ! — წამოიძახა მზალომ, რომელიც სვიმონს თავის დღე-
ში ვერ წარმოიდგენდა გაგის ნათესავად:—მაშ გაგი, გაგი შენი ნა-
თესავი იყო?

— ჩემი ნათესავი იყო, მაგრამ ნუ გეშინიან მაგისი. ელგუჯას
რომ კარგამყოფს შეეყროდი, მოვკლავდი, მაგრამ ეხლა, ეხლა სხვა
არის!.. ელგუჯა თუ ცოცხალია, სიკვდილთან გასწორებული იქნება.

— მაშ სიკვდილს რომ გადარჩენილიყოს, რას უზამ?—გულის-
ძგერით იკითხა ქალმა.

— თუ კარგად იქნა, მოვკლავ, და ნახევარ კაცზედ კი სისხლის
აღება აღარა ღირს,—ეგ კაცს არ შეშვენის.

— რისთვის, რისთვის მოჰკლავ, რა დააშავა?

— სახლის კაცი მომიკლა.

- მართალია, მაგრამ თითონაც უპირებდნენ მოკვლას! —
 — მაინც ჩვენი სისხლი ჰმართებს.
 — შეიბრალე, შემიბრალე! გევედრები... შენი ცოლის, შენი შვილების გულისთვის!
 — არ შემიძლიან.
 — ღმერთო, ღმერთო! შენ დააქელ იმას რომელიმე სხეული და სიკვდილს კი გადაარჩინე! — წარმოსთქვა მზალმ და დაიწყო გულმხურვალედ ლოცვა, და მდულარე ცრემლები გადმოედინა.
 სვიმონს ჩქარა გული მოუღბო ამ სურათმა.
 — გაგი ბოროტი იყო და ბოროტად გნიარა იმისმა დღეებმა, — წყნარად დაიწყო სვიმონმა: — იმის სისხლი არც კი უნდა მომეძებნა, მაგრამ ჩვენი მთის ჩვეულება მოითხოვს, რომ სისხლი არ შევარჩინო. ელგუჯა რომ მკვდარი იყოს, მაშინ იმისი გვარიდგან უნდა მომეკლვ ვინმე. ეხლა გაძლევ სიტყვას, რომ უკანასკნელს საშუალებას ვიხმარებ და სისხლს აღარ დავდვრი. შეეყრი სამების სამსჯავროში თემობასა, და რასაც ხალხი გადასწყვეტს, დავმორჩილდები.
 თუმცა ამგვარად სისხლის საქმის გარდაწყვეტა მთაში მოხდებოდა ხოლმე, მაგრამ ეს ისეთი ძნელი საქმე იყო, იმდენი შუაქაცებისა და ხვეწნის შემდეგ თავდებოდა, რომ დაბოლოებადის ერთი წელიწადი მაინც გაივლიდა. სვიმონი კი, ის სვიმონი, რომელიც იმავე მთის ჩვეულებაში იყო აღზრდილი, ერთბაშად ასე ჩქარა მორჩილდებოდა ქალის ხვეწნას. რასაკვირველია, ამის მიზეზი იყო იმის გულკეთილობა და ჭკუის გამჭრიახობა, მაგრამ გაგის სიკვდილს უფრო ღვთის სამართლიანს რისხვას მიაწერდა და ელგუჯას კი ღვთის სურვილის აღმასრულებელ იარაღად უყურებდა.

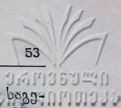
X

როდესაც ესენი ამ მდგომარეობაში იყვნენ, როდესაც სვიმონის მტრის შეუბრალებელი გული თითქმის დამონებოდა მზალის ცრემლს, — ამ დროს ქიშხარიანთ-კარს, ნინიას სახლის ღერფეანში ერთი ავადმყოფი იწვა და რაღაცას ბოდავდა. იმისი შეხვეული თავი, ფერმკრთალი პირისახე ადვილად დაგარწმუნებდათ, რომ ეს კაცი დაჭრილი უნდა ყოფილიყო.

— მზალო! მზალო! — საშინელის ხმით წამოიძახა იმან და წამოიწია.

მთიულის მოხუცი დედაკაცი, რომელიც აქამდის თავით უჯდა და თხილის შტოთი მოუსვენარს ბუზებს უგერებდა, მისწვდა და ისევ მიაწვინა. ავადმყოფი დამორჩილდა მოხუცს, რადგანაც მეტის სი-

სუსტისაგან ბრძოლა ველარ შესძლო. ავადმყოფი გადაესვენა საღებელზედ და ცოტა ხანს მიჩუმდა. დედაკაცი კი წარმოუთქმელის მწუხარებით დიდხანს დაჰყურებდა იმას. ბოლოს თვალეზი გაუბრწყინდა, და კილოზედ მარგალიტის მარცვლივით ცრემლი გადმოეკიდა, რამდენჯერმე გათრთოლდა, გაციმციმდა, იმას მოჰყვა მეორე, მეორეს მესამე და დაუწყო ნაკადულსავით დენა.

ამ ბებერს მოაგონდა თავისი შვილი, რომელიც ამ რამოდენიმე ხნის წინად მტრის უსამართლო ხელს გაეციებინა და გაეციებინა ისე, რომ თვალეზის დასახუჰად დედის ხელი ვერც კი მიჰკარებოდა.

რამდენადაც მოხუცი მეტს უყურებდა დაჰკრილს ვაჟაკს, იმდენად მეტის მზრუნველობით ეკიდებოდა.

რასაკვირველია, მკითხველი მიხვდებოდა, რომ ეს დაჰკრილი ელგუჯა უნდა ყოფილიყო და იმის მომვლელიც ერთი გულკეთილი მთიული დედაკაცთაგანი.

ცოტა ხანს კიდევ ისე მისუსტებული იწვა ელგუჯა, ხოლო შემდეგ წყნარად გაახილა თვალეზი და წარმოსთქვა:

— სადა ვარ, რა ამბავია? — იკითხა იმან დასუსტებულის ხმითა და მოხუცს ყურება დაუწყო.

— ნინიაისასა ხარ, შე ბედშაო, ნინიაისასა! — უპასუხა მოხუცმა.

— ნინიაისას? — გაკვირვებით წარმოსთქვა იმან და დაუმატა: — ვინ ნინიაი არის, ან აქ რაი მინდა?

— გაყუჩდი! გაყუჩდი! ექიმმა თქვა, ლაპარაკი გაწყენსო.

— მაშ ავადა ვარ?... ჰო, მეც არ მიკვირდა, ღონე ასე რამ გვმომაცალა-მეთქი... ამ ხელს რაილა მოსვლია, რომ ველარ ეხმარობ?

— არც რა, არც რა, მაგ მხარეს თუ იწევი და დაგიბუედა.

— დამიბუედა? — კიდევ წყნარად იკითხა იმან და ჩაფიქრდა. ელგუჯას თავის თავისთვის ჯერ კიდევ ანგარიში ვერ მიეცა, რადგანაც დასუსტებულ სხეულს გონების ძალა მეტად მიესუსტებინა. შემდეგ თითქოს თავში გაუელვა რაღაცა აზრმა, შეკრთა, ჩაფიქრდა და ყოველისფერი მოაგონდა.

— მზალო, მზალო რა უყვეს! — წამოიძახა ავადმყოფისაგან ძნელად წარმოსადგენის ხმით. ისე ძნელი, ისე შესაწუხებელი იყო იმისათვის ეს მოგონება, რომ ტკივილები გადაავიწყდა და ზეზე წამოდგომა შეიძლო. დედაკაცს შეეშინდა და გარედ გამოვარდა ვისმეს დასაძახებლად. იმას პირველი სწორედ ის ყმაწვილი მთიული შეხვდა, რომლის ნაბღითაც ელგუჯა მოიტანეს.

— არიქა, მათიაუ! მიშველე, შენი კენესა-მე, მიშველე! — შესძახა დედაკაცმა.

— რაი ამბავია? — დაუძახა მთიულმა და გაეშურა დედაკაცისაკენ, რომელმაც აუხსნა, საქმე რაშიაც მდგომარეობდა.

მთიული საჩქაროდ შევიდა სახლში, რომელშიაც ელგუჯა პირველის გაბრძოლების შემდეგ დასუსტებული ტახტზედ მიწოლილიყო. რადგანაც მკლავიდან სისხლი წავარდნოდა. მათია მიეშველა და ჭრილობის შეკრულობა გაუმაგრა.

ელგუჯას თუმცა სისხლი შესწყდა და ტკივილს ვეღარა გრძნობდა, მაგრამ მის მაგიერ უძლურების სიბრაზემ აიტანა. მეტის მწუხარებით ცრემლები გადმოედინა.

— კარგია, იყუჩე! — დასძახა მათიამ და შეიჭმუნა წარბები: — დიაცი ტირის, ვაჟკაცი კი სისხლს იღებს, — დაუმატა იმან ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

— ჰო, მართალს ამბობ, დიაცი ტირის, და ვაჟკაცი კი სისხლს იღებს! — გაიმეორა ელგუჯამ, მოიწმინდა თვალები, და ამ დღიდან იმის თვალზედ ცრემლი აღარ გაბრწყინებულა.

XI

ცოტა ხანმა გაიარა; ელგუჯამ სიჩუმეში ვეღარ გასძლო და იკითხა თავის სანატრელ მზალს ამბავი.

მათიამ თავიდან ბოლომდე ყველაფერი დაწვრილებით უამბოდა აუწყრა იმისი ამხანაგების, მარტიასი და გიორგის გმირული სიკვდილი. ბოლოს უამბო მზალს მდგომარეობა, თუმცა ზოგიერთი დაწვრილებული შემთხვევა კი დაუმალა, რადგანაც ეშინოდა ამ ამბავს ავადმყოფზედ მეტისმეტად ცუდი მოქმედება არა ჰქონოდა.

— ეხლა ის ქალაი სვიმონთან არის და ეგრე უვლიან, ლომისის მადლმა, როგორც თავის შვილსა, ერთი ჩქარა მორჩი და კიდევ გავიტაცოდ.

ამ სიტყვებზედ ელგუჯას სიამოვნების ღიმილმა გაურბინა პირისახეზედ, მაგრამ ისევ ჩქარა გაქრა და წარმოუთქმელის მწუხარებით წარმოსთქვა:

— რაი-ლა უნდა მოვრჩე ნახევარი კაცი! ხელი მე აღარ გამაჩნია და ფეხი.

— ნუ გეშინიან, შენი კვნესა-მე, ნუ! ბერდიაი ამბობს: ისე მოვარჩენო, როგორც დედის მუცლიდან დაბადებულაო.

მართლაც, ელგუჯა განსაცვიფრებელის სასწაულით არამც თუ სიკვდილს გადარჩა, არამედ იმის ჭრილობანი ისე ბედნიერად მომხდარიყო, რომ არც სიცოცხლისათვის იყო საშიში და არც დასახიჩრდებოდა.

— გიორგი მომიკლეს, მარტია მომიკლეს, მე რაღად მინდოდა ცოცხალი თავი? — გააგრძელა ელგუჯამ და გაახრჭიალა კბილები.

— იმად, რომ სისხლი აიღო.

— მართალს ამბობ, მართალს! ღმერთმა იმიტომ გადამარჩინა, რომ იმათი სისხლი ავიღო! და გეფიცები წმინდა გიორგის, თუ ღმერთმა ცოცხალი გადამარჩინა, იმათ სისხლს არ შევარჩენ.

— აი შენი კენესა-მე, შენი! — გატაცებით წამოიძახა მათიამ: — ვაჟი იყავ და ვაჟური სიტყვაცა სთქვი!

— ღონივრები არიან, მათიავ, ღონივრები... რაი ქმნას ერთმა ათასთან? — წარმოსთქვა ელგუჯამ და ისევ დაფიქრდა.

— კაცს კაცზედ მეტი ღონე არა აქვს; შენი კენესა-მე, არა, ლომისის მადლმა!.. ერთს ერთი ტყვია გააცივებს. ჩვენც თითო გამოვარჩიოთ ხოლმე და მთაში კიდევ არ დალეულა ვოყები, ძმობილებს კიდევ ვიშოვიოთ.

— ვოყები კი არიან, მაგრამ პირი აღარ არის, კაცს ველარ გაუგია: ვინ მტერია და ვინ მოკეთე... მაგრამ რაი უყოთ, თუნდა დუნია ჩემ მტრად გადაიქცეს, იმასაც არ შევარჩენ სისხლსა.

— ლომისის მადლმა, მეც მოგყვები... ნადვარევი იყოს თავდები, სადაც შენ მოჰყვდე, მეც შენთან დავლიო სული!

— მთიულნი ვაჟკაცი ხართ, კაცს არ უღალატებთ, უსამართლობას ვერ მოითმენთ!.. მაგრამ ჩემი გულისათვის ერთ გაიშავეს დღე, ერთ დალიეს უდროვოდ სული, ჭირი შენ რაისთვის-ღა უნდა გადაგკიდო?

— აბა რაიღა ჭირი იქნება ამ სიცოცხლეზედ უარესი? და ველარ შეგვინახავს და ცოლი ბარემ სულ გავწყდეთ.

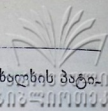
— მართალს ამბობ, მართალს! დავიხოცნეთ, თუ სიკვდილის დღე მოსულა. კაცი ერთხელ დაიბადების, ერთხელ უნდა მოკვდეს...

— მაშ დავიხოცნეთ, თუ აგრეა! — წარბებზე მუხვებით წარმოსთქვა ელგუჯამ.

ამ უკანასკნელ სიტყვებზედ კიდევ რამდენიმე მთიული შემოვიდა, რომელიც, მთის ხალხის ჩვეულებისამებრ, ავადმყოფის საკითხავად მოსულიყვნენ. ყველანი მიესალმნენ ელგუჯას და ამ სალამში რაღაცა მოწიწებით ექცეოდნენ, იმათ საქციელში იყო გამოხატული ის პატივისცემა, რომელსაც მოიპოვებს ხოლმე უსამართლობის მსხვერპლი და ამ უსამართლობის წინააღმდეგობას თავის გმირულის ვაჟკაცობით დაამტკიცებს.

თუმცა თითონ ელგუჯას დღევანდლამდი არ იცნობდნენ, მაგრამ დღეს ისინი ხედავდნენ იმის იარებს, ესმოდათ იმისი ღომებრივი

გულადობა, უშიშრობა,—და ეს საკმაო იყო, რომ იმას ხალხის პატივი ვისცემა მოეპოვა.

უეჭველად ასეც უნდა ყოფილიყო იმ ხალხში, „სადაც ვაჟი ნაჩეხი სჯობია“ და სადაც რიგიანი ქალი არ გათხოვდებოდა იმისთანა კაცზედ, რომელსაც თავ-პირი დაჭრილობის ნიშნებით დამახინჯებული არ ექნებოდა.

ლაპარაკი სულ ერთსა და იმავე საგანს შეეხებოდა და ეს საგანი იყო ხალხის მდგომარეობა. ყველას რომელიმე უსამართლოება და ხალხზედ ძალის მიტანა გაეგონა, ყველა ამაზე ლაპარაკობდა, ყველას ეტყობოდა გულის ღრენა და აშკარა სურვილი შეერთებისა, ერთად შებრძოლებისა ხალხის შემაწუხებელ მდგომარეობასთან, რომელსაც ბოლო აღარ უჩანდა და თანდათან ფესვებს იმაგრებდა... ხალხს ერთი იმედი-ლა ჰქონდა და ეს იმედი იყო—სვიმონ ჩოფიკაშვილი, რომლის სახელიც, ხალხის რწმუნებით, „ხელმწიფის კარებზედ იყო დაწერილი“. ეხლა სვიმონ მათი მაზრის მმართველი იყო. მაგრამ რა შეეძლო იმას, იმდენ ბედის მძებნელ ხალხთან, რომელთაც ხელი აედოთ სინიდისზე, ნაბუსზე და გამოქცეულიყვნენ საქართველოში, რათა ასცდნოდნენ თავიანთ ქვეყანაში კანონიერ სასჯელს; გამოქცეულიყვნენ საქართველოში, ჩაეგდოთ მმართველობა ხელში და ისე შემაგრებულებიყვნენ, რომ თვით მართებლობისგან დანიშნულ მოთავეებსაც ვერა გაეწყოთ-რა იმათთან.

ამავე ხანში გავარდა ხმა, რომ გიორგი მეფეს ვიღაცა შუაკაცები გაუგზავნია რუსეთშიაო, — რომ ეს ხალხი სანდო პირები არ არიან და თავიანთ ქვეყანას და ხალხს უეჭველად დაღუპავენო. ეს ხმები უფრო ამღელვარებდა ხალხს, რომლიც დაჩვეული იყო საქვეყნო საქმის ერის დაკითხვით გადაწყვეტას, და ეხლა კი რაღაცა საიდუმლო გაეხდათ.

ელგუჯა დარწმუნდა, რომ ხალხის აზრი ერთდებოდა, იმათი კანტიკუნტად ამორჩეული გულის მღელვარება გროვდება და ერთმანერთს ეკვანძება; ის დრო, როდესაც ხალხი გრავინვასავით ერთხმად გამოაცხადებს თავის უკმაყოფილებას, შორს აღარ იყო.

— როდის იქნება ეს დღე, როდის? — წამოიძახა ელგუჯამ, როდესაც მარტო მათიასთან დარჩა.

— რაი დღე?

— ის დღე, როცა ყველა ხმაღს გაივლებს ხელსა.

— ღმერთმა უწყის!

ამ დროს ნინია შემოვიდა და მეგობრებმა შესწყვიტეს ლაპარაკი. ნინიას დაფიქრებული პირისაზე ამტკიცებდა, რომ რაღაცა სამუშაო ამბავი უნდა სცოდნოდა. ის შემოვიდა, დაჯდა, წყნარად ჯი-

ბიდგან ამოიღო ჩიბუხი, გამობერტყა ხელის გულზედ, მერე ამოიღო ქისა, გაფშვინტა თამბაქო, ჩაყარა ჩიბუხში და ისევ ისე აუჩქარებლად დაუწყო ტალკეხის კვესება. მოუკიდა ჩიბუხს, გამოუშვა რამდენჯერმე კომლი და ამოიოხრა.

— ელგუჯავ, თუშებში უნდა გაგზავნო! — დაიწყო იმან.

ელგუჯამ კარგად ვერ გაიგო ნინიას სიტყვები და გაშტერებული უყურებდა.

— მართალია, ეხლა შენ დასუსტებული ხარ, მაგრამ, რაი ვუყოთ, ცხოფრივ არ იქნების... ძველი ნაჩაღნიკი ქალაქში ჩასულა და დაუბეზლებიხარ. ეხლა იქიდგან კაცები გამოუგზავნია, რომ — ცოცხალი, თუ მკვდარი — იქ უნდა ჩაგიტანონ.

— აჰუ, ნინიაუ, აჰუ!! ცოცხალ-მკვდარს სტუმარს მაგისტვის როგორ ჰგზავნი თუშებში? — წამოიძახა მათიამ: — ერთს სტუმარს ველარ შევინახავთ? მაშ თავი ცოცხალი რაღად გვინდა? გაესწყდეთ ყველანი და სტუმარი კი შევინახოთ.

— ჰაი, ჰაი! — ჩაცინებით წარმოსთქვა ნინიამ: — ჩვენებურები იყვნენ, კიდევ ვაჩვენებდი, როგორ ვატრიალებდი ფრანგულსა, მაგრამ ჯარს რაი ვუყო?.. ვერც სტუმარს დავიხსნით და ჩვენს თავსაც უბრალოდ წავახდენთ.

— ეგ ურჯულოები სტუმარზედაც ხელს გვადებინებენ? არა, ნინიავ, არა! ჩვენი სოფლის სიკვდილი იქნება, რომ ერთი სტუმარი ვერ შევინახოთ და სხვებს მივაყენოთ კარზედა.

— იყუჩე, ვაჟო! შენ ჯერ ბავშვი ხარ და სისხლი გიდულს...

— ნინია, შენი სტუმარი ვარ და, რაც გინდა ის მიყავ! — წარმოსთქვა ელგუჯამ: — შენ უფროსი კაცი ხარ და, რაიცა შენ გინდა, იმას თავს ვინ გადაუვლის.

— ლომისა იყოს მოწამე, რომ არ იქნების, — ეინიანად წარმოსთქვა მათიამ...

— კარგია, მათიაუ, წმინდის გივარგის თავით გეხვეწები — გაყუჩდი!.. — მიუბრუნდნო ელგუჯა: — მე მოვრჩები, თუ მოვკვდები, უფალმა უწყის, და ჩემთვის რაი-ღა სისხლის დაღვრა გინდათ?.. ისევ ცოტა სისხლი არ დაიღვარა.

— სტუმარი, სტუმარი ცხოთ მივაყენოთ კარზედა? — არ ისვენებდა მათია, — სიკვდილი არაა!

— იყუჩე! — წარბებზემუხვნით და მბრძანებელის ხმით წარმოსთქვა ნინიამ: — დღეს მე ვარ უფროსი და მე ეგრე მინდა.

ამ სიტყვებმა თითქოს ენა ჩაუგდეს მათიას, რომლისათვისაც, როგორც ყველა მთის ხალხისათვის, უფროსის ბრძანება, უფროსის ნება ხმაამოუღებლად და გადაუბრუნებლად უნდა ასრულებულიყო.

— განა მე კი არ მესმის, რომ ესეთის ავადმყოფის ცხოვრებას მიყენება სირცხვილია, მაგრამ გაჭირებამ მოიტანა და აგრეთვე იყოს... შენ, მათივე, ამაღამ მოამზადებ რამდენიმე მარჯვე ბიჭს და გაისტუმრებ ხარანაულისას... ისე კი წადით, რომ გუდამაყრის ხეობას ღამე ჩაგყვეს და მერე ფიქრი აღარ გინდათ!

როგორცა სთქვა ნინიამ, მათივე ისე მოიქცა. საღამოსთვის მოამზადეს რამდენიმე მთიულის მარჯვე ბიჭი, გააქეთეს, დაწნეს თხილის ფოთლიანი შტოების საკაცე, სილბილისთვის ზედ გაშალეს თივა და ზეიდგან ნაბადი. ყველა ამ სამზადისს ეტყობოდა სრული მზრუნველობა.

როდესაც ყველაფერი მომზადდა, მათია შევიდა ელგუჯასთან და დაითხოვა დედნაკეცი, რომელნიც იქ ისხდნენ. მარტოკა რომ დარჩნენ, მიუბრუნდა ელგუჯასა და უთხრა:

— ყველანი სიკვდილის შვილები ვართ... ვინ იცის, ვინ მოკვდების და ვინ დარჩების!.. სათქმელი თუ არა გაქვს-რა?

— მათივე, ღვთის მადლმა, ძმაზედ უკეთესად გიყურებ...

— შენს მოღალატეს მტერზედ მოქმედი ხმალი ტარშიამც გადაუტყდების! — უბასუხა მათიამ.

— აბა, რაი დაგიმალო, ვინ იცის, რამდენს მთას იქით მივდივარ და გული კი აქ მრჩების...

— ლომისა შეგეწევის, ჩქარა მორჩები და ისევ აქ მოხვალ.

— მოვრჩები, თუ არა, — ეგ უფალმა უწყის, მაგრამ აქედგან წასვლით — გული მიღონდების.

— რათა, შენი კვნესა-მე, რათა?

— ვაჟკაცისათვის გულჩვილობა სიკვდილია, და ცხოს არც ვეტყოდი, მაგრამ რაი დაგიმალო: მიყვარს, ძალზედ შემიყვარდა.

— გიყვარდეს, შენი კვნესა-მე, გი!.. გული ცხოს როდის ეკითხების.

— სანამ აქ ვიყავ, მეგონა, ის ჩვენთან არის-მეთქი, დამშვიდებული ვიყავ და ეხლა!.. — ჩაიქნია ხელი და ამოიოხრა.

— ეხლა რაიღა?

— ეხლა თითქოს გულიდგამ რაიღაცა მწყდების! აქამდის ხმა მაინც მოდიოდა იმაზედ, ეხლა ვინ-ღა რას შემატყობინებს, ვინ-ღა რას გამაგებინებს!

— ღმერთი იყოს შენი თავდები, როგორც ძმა, ისე დავიჭერ იმაზედ თვალყურსა... შენ ნუ რა გენადვლების-რა... ჩვენი ხალხი სულ მიდის-მოდის თუშებში, და სიტყვას იქაც მოგაწვდენ ხოლმე.

— არიქა, არიქა, მათიისი, თორემ სულ დავიღვევი, — წამოიძახა ავადმყოფმა.

— შენთვის ძმა დამირქმევია და, თუ შენს გულის საყვარელს ვუღალატო, დედის ძუძუმც მომიჭრია...

— შენი ჭირიმც დამიღვრია, შენი! ეხლა თუნდ ცის კიდურთან გავალ, ჯავრი აღარ მექნების... არას გაუჭირებ, თუ შენ ცოცხალი ექნ.

— ცხო რაილა გინდა, მითხარ?

— ცხო?.. — წარმოსთქვა ელგუჯამ და დაიწყო აჩქარებული ქშენა. ეტყობოდა, რომ ამ საგანზე გაკვრით ლაპარაკი ისეც უჭირდებოდა და რა უნდა მოსვლოდა, როდესაც ძნელად წარმოსათქმელი სიტყვები გულს მეტად შემოსწოლოდა. მათიამ შეამჩნია ეს მდგომარეობა.

— რაისთვის მიმაღავ რასმე, რად არ მეუბნები? განა შენი ძმა არა ვარ?.. როგორც ღმერთს არ ეღალატების, ისე შენა! თუ არ მენდობი?

— აჰუ! მაგას როგორ ამბობ?! შენც რომ არ გენდო, მაშ ვიღას უნდა ვენდო?

— კარგია, მითხარ ყველა.

— აგრე, აგრე!.. არას დაგიმაღავ... მზალო დიაცია, დიაცი კი მალე მოტყუვდების... შენი ჩემთან წამოსვლა საჭირო არაა; მე რაი მინდა, თქვენებურებიც წამიღებენ და შენ კი ქვეშეს წალი.

— შერე?

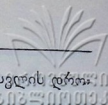
— ნახე, როგორც იყოს ნახე! უთხარ, რომ ცოცხალი ვარ, ისეც ისე მიყვარხარ-თქო, თუ ღმერთმა გადამარჩინა, თავს არ დაგანებებ-თქო... მაგრამ... მაგრამ, თუ მიღალატე, თუ ქვეყანაში გამაწბილე, ქუდი მომხადე-თქო, მაშინ!.. მაშინ ორი თვალის მეტი ვეღარა გიხსნის-რა-თქო.

— კარგი, შენი კვნესა-მე! წავალ, სიცოცხლედ რომ დამიჯდეს, ვნახავ და ვეტყვი, ყველასფერს ვეტყვი...

— ვიცოდი, რომ დამიჯერებდი! — წარმოსთქვა ელგუჯამ და თვალები სიხარულის ცეცხლით გაუბრწყინდა.

მზალოს მისწვდებოდა იმისი სიტყვები, ის გაიგონებდა და თავის ტუჩებით წარმოსთქვამდა ელგუჯას სახელს! განა ამაზედ მეტი ბედნიერება იქნებოდა შეყვარებულისთვის?

იმ წუთებში ელგუჯა ისე გატაცებული იყო ამ ფიქრებით, რომ მზალოს მშვენიერი სახე, ნაზი ტანი, ჟუჟუნა თვალები გონებაში ეხატებოდა და ისიც გატაცებითა, გაუმადრდლ შესტკეროდა წარმოდგენილ სურათს: შესტრფოდა და ციურს სიამოვნებას ბოლო აღარა ჰქონდა.

მთიულებმა რომელნიც შემოვიდნენ და მოაგონეს წასვლის დრო, გამოიყვანეს ელგუჯა ამ ტკბილი ოცნებიდამ...

ყველანი მოემზადნენ, დაჭრილი წყნარად ჩააწვინეს საკაცეში, რომელიც ოთხმა ღონიერმა მთიულმა ასწია და გზას გაუღდნენ. აქეთ-იქით მისდევდნენ ათი-თორმეტი თოფებიანი მთიული და წინ მათია ბელადად მიუძღოდა.

ასე მიდიოდნენ იმ ადგილამდინ, სადაც გზა გაყოფილი იყო და მათია ქვეშისაკენ უნდა გაბრუნებულიყო. მგზავრებმა ცოტა შეისვენეს.

მათიამ დაუძახა ყველას, რათა დაეცვალოთ ტყვიები და ყველასთან ძმად გაფიცულიყო. როდესაც ყველა ეს გაათავეს, ერთბაშად წამოიძახა:

— დედამც შეურთამს ცოლად, ვინც ერთმანერთს უღალატოს!

— დედამც შეურთამს!.. — გაიმეორეს სხვებმა და გაემართნენ თავიანთ გზას: მათია — ქვეშესაკენ და დანარჩენნი — თუშებისაკენ.

XII

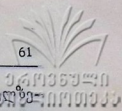
მზალო შევიდა სვიმონის სახლში სრულიად დარწმუნებულთ, რომ მოსვენებას მოიპოვებდა და დრო დარჩებოდა ეფიქრა სანატრელს ელგუჯაზედ და თავის მდგომარეობაზედ, მაგრამ იმედმა უღალატა.

მართალია, სვიმონ ტკბილად ექცეოდა, იმისი ცოლი ეალერსებოდა მზრუნველის და კეთილის გულით, მაგრამ სახლობაში, რომელიც გავსებული იყო სხვადასხვა დამონებულ, ხასიათ-გაფუჭებულ მოსამსახურეებით, ათას გულმოსაკლავს და დამჩაგვრელს უსიამოვნებასა ზედავდა. ქალს აშკარად დასცინოდნენ, მასხარად იგდებდნენ იმის წარსულს უბედურებას ძველ ნაჩაღნიკთან, და ეს ყველა ერთად ღალავდა, ასუსტებდა.

გოგონებს ჰყვანდა თავთავისი ამორჩეულები, ყველა უარშიყდებოდა ვისმე და ესენი კი აშკარა უპირატესობას აძლევდნენ მზალოს, და ეს ცოტა მიზეზი არ იყო, რომ აეთვალწუნებინათ საბრალო ქალი.

თუნდა ეს ასეც არა ყოფილიყო, რამდენიმე დღის უბედურებამ მზალოს ისე გაუტეხა გული, რომ თითონაც ეჭვიანი, დაუნდობელი შეიქნა, და სხვების მხიარულება მასხარად აგდებათ მიაჩნდა.

მართლაც რა იქნება ისეთი სატანჯველი, როდესაც კაცს გაუტყდება გული, დე პირდაპირ ველარავისთვის შეუხედნია იმ შიშით, რომ თანაგრძნობის მაგიერ მასხარად აგდება არ დაინახოს?

ამ სატანჯელს ემატებოდა კიდევ ელგუჯაზედ ფიქრი, რომელზედაც ხანდისხან ხმა მისწვდებოდა ხოლმე, იცოდა, რომ არ მომკვდარიყო და დაჭრილს კი ვინ იცის, როგორ უვლიდნენ, რა გაჭირვებაში იყო?

იქნება იმ დროს, როდესაც მზალო იმაზედ ფიქრობდა, ელგუჯა სულმობრძავი იყო, სულსა ლევდა და მომვლელი კი არავინა ჰყვანდა.

იქნება უკანასკნელ სიტყვებში სიყვარულით ახსენებდა მზალოს სახელს და ის კი იქ არ იყო. ასე ფიქრობდა ჩერქეზის ქალი და ეს ფიქრები მწუხარების ქრუანტელად დაურბენდა სხეულში... მერე წარმოუდგებოდა, რომ ელგუჯას მზალოს უბედურება შეტყობილი ჰქონდა, ზიზღით და წყევლით ახსენებს იმის სახელს,—და ეს ფიქრები ლახვარსავით დაუვლიდა გულში.

ვერავის ანდობდა თავის გულის დარდს, ვერავის უბედავდა, და ყველა მწუხარება უგროვდებოდა: ეს ამძიმებდა და ერთი-ორად მეტად სტანჯავდა.

ამბობენ, — და სწორეც არის, — რომ კაცის მწუხარებას ისე ვერა შეამსუბუქებს—რაო, როგორც მოლაპარაკება, მინდობა მეორე პირთან თავის მწუხარებისაო. მზალოს კი ესეთი პირი არავინა ჰყვანდა და ყველა ფიქრი, ყველა მოსაზრება უნდა შთაბეჭდილდა იმის გონებაში, გრძნობიანი გულის ცეცხლით თითქოს გამომცხვარიყოს, და საშუდამოდ მოჩითირე, მტანჯავს გრძნობად დარჩენოდა გულში.

ერთს მთვარიანს საღამოს, მზალო გამოსულიყო და იქვე სახლთან მდგომს წიფლის ხესთან თავის ფიქრებს ეძლეოდა. მშვენიერი ბუნება კაცის გრძნობას უაღერსებდა რაღაცა გულდამამშვიდებელის ძალით. ზაფხულის სითბო შეიცვლებოდა მსუბუქის ნიავეთ, რომელიც ნაზად გაურბენდა ფოთლებს და სასიამოვნო შრიას აატეხინებდა. აქა-იქა მოფენილი ყვავილები დამატებოდა სურნელებას გამოსცემდნენ, აძლევდნენ ქარსა და ისიც ჰფენდა ყოველს ადგილს. ახლო-მახლო წყარო ჩამოჩხრიბლებდა და თითქო ნანას ეუბნებოდა დამძინებულს ბუნებას.

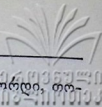
მზალო იდგა რაღაცა უგრძნობელ მომხიბვლელს მდგომარეობაში.

იქვე ახლო მყოფი ბუჩქები თითქოს ქარისაგან შეინძრა და ისევ გაჩერდა. ქალი ისე შეკრთა, ისე შეაშინა ამ მოულოდნელობაში, რომ ხმა ვეღარ ამოიღო და გაშეშებულსავით დარჩა იმავე ადგილს. ბუჩქები გადიწია და ვიღაცა უცნობი ვეფხვსავით გადმოხტა.

— შენ და და მე ძმა! — შესძახა კაცმა მისვლის უმაღ.

— რაი გინდა ჩემგან, ვინა ხარ? თავი დამანებე! — შეშინებუ-

ლის და მთრთოლარეს ხმით ეუბნებოდა ქალი: — მომშორდი, თორემ დავიყვირებ!

— იყუჩე, ქალაუ!.. სამშვიდობოდ მოვსულვარ!.. შენს მოღალატეს ღომისამ უღალატოს.

ქალს კიდევ ვერ გაეგო, რას ელაპარაკებოდნენ და ყოველის ღონისძიებითა ცდილობდა თავიდან მოეშორებინა ეს კაცი.

— შენი არა მინდა-რა, გამიშვი, გამიშვი!

— მე ძალადობას არ ვხმარობ. ღიაკთან ძალადობა რაი ვაჟკაცის წესია.

— მაშ რაი გინდა, რაი?.. რაისთვის თავს არ მანებებ?

— იმისათვის, რომ სიტყვა მაქვს, ელგუჯამ დამაბარა.

— ელგუჯამ! — გიყსავით წამოიძახა და მთიულს მათიას გაშტერებულმა დაუწყო ყურება.

— ჰო, ელგუჯამ! ჩემთან ძმად ნაფიცია, შენც და-ძმობას გეუბნები.

— ელგუჯა, ელგუჯა!.. მაშ გადარჩა, კარგად არის, არ მომკვდარა? — გულის კანკალით ჰკითხავდა მზალო.

— ღომისის მადლმა, რომ კარგად არის, სულ შენზედ ლაპარაკობს სულ შენს გონებაშია.

— მაშ უყვარვარ?.. უყვარვარ? არ დავვიწყებივარ? მითხარ, გაფიცებ, რაც კი საფიცარი გყავს.

— ელგუჯაი ვაჟია, ვისაც ერთხელ შეიყვარებს, სამარეც ველარ გადავიწყებს.

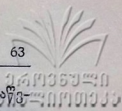
— მორჩება? კარგა შეიქნება? — მითხარი! — ოჰ, ღმერთო! აგრე ცოტას რად ლაპარაკობ? — ეუბნებოდა მზალო, რომელსაც უნდოდა, რომ განუწყვეტლივ ეამბო იმისთვის ყველაფერი დაწერილებით, რაც კი შეეხებოდა ელგუჯას ცხოვრებას, და ეს სურვილი ისე ძლიერი იყო, რომ ლაპარაკსაც ველარ ასწრობდა და წამდაუწყუმის კითხვით მათიას საუბარს აწყვეტინებდა.

— ელგუჯა ეხლა თუშებში გავგზავნეთ; იქ უფრო უშიშარს ალაგს იქნება და რა წამს სრულებით მორჩება, მაშინვე ჩამოვალთ და წაგიყვანთ, ასე დამაბარა ელგუჯამ: ჩემი ფიქრი ნუ გექნებისო, მე ვარე არ დაგაგდებო... ვინძლო, შენც არ დამივიწყო.

— წამიყვანე, წამიყვანე ეხლავე!... ის ავად იყოს და მე გვერდით არა ვყვანდე, რაი ჩემი სიცოცხლეა!

— იყუჩე, იყუჩე! შენი წაყვანა ეხლა საით იქნების?.. შენ რომ იქ იქნა, ელგუჯა შენის ცქერით სულ დაილევის.

— მაშ რაი-ღა მეშველება, მე დაღუპულს? საით-ღა უნდა გაუძ-

ლო იმის უნახაობას... რაც იმას მომაშორეს, იმის ამბავი ასე დაწვე-
რილებით პირველად მესმის.

— ლომისა იყვეს შენი თავდები, ოღონდაც შენ მშვიდობიანად
იყავ და მალ-მალ შეგატყობინებ ხოლმე ელგუჯას ამბავს.

— ჰო, ჰო! შემატყობინე! მაღლია შენთვისაც.

— მაშ მშვიდობიანად იქნები? დაიფიცე.

— ოღონდაც ელგუჯას მშვიდობიანად ნახვა მეღირსოს, და მე...
ცხო რაი-ღა მინდა?

ამ მუსაიჭით გაათავეს იმათ და დასდვეს პირობა, რომ მათია ყო-
ველ შაბათობით მზალოსთან უნდა შეიყაროს ხოლმე. ამ პირობის
შემდეგ ისინი გაიყარნენ, — მზალო დაკმაყოფილებული დარჩა ელ-
გუჯას ამბვის შეტყობით და მათია კი — გახარებული თავის მეგობ-
რის სურვილის აღსრულებით.

მაგრამ საკვირველი ეს იყო, რომ ამ გაყრის შემდეგ მათიას ნამდ-
ვილი სიხარულის მაგიერად, რაღაცა სევდა მოაწვა და თითონაც
ვერ გაეგო, თუ რასა გრძნობდა და რა უნდოდა, ან ამ მდგომარე-
ობაში რად ჩავარდნილიყო...

ამ დროსვე სვიმონის სასტუმროში იყვნენ შეყრილნი თემის უფ-
როსი კაცები, რომელთაც სისხლის სამართალი უნდა გარდაეწყვი-
ტათ ელგუჯასა და სვიმონის შორის. ყველანი ჯოხებით, თმა-წვერგა-
თეთრებულნი, ისხდნენ სკამზედ და დამშვიდებულ-დარბაისლურად
სჯიდნენ ამ სამწუხარო შემთხვევას. ერთი, ყველაზედ უფროსი, ასრუ-
ლებდა თავმჯდომარის მოვალეობას და დანარჩენები ისეთის კრძალ-
ვით და პატივისცემით ეკიდებოდნენ მას, რომ კაცი გაშტერებული
დარჩებოდა.

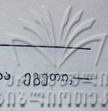
აქ იყვნენ მოწმეები, მოჩივარი სვიმონ ჩოფიკაშვილი და ელგუჯას
შორეული მოკეთეები, იმის მხრით მოლაპარაკენი.

სამ-სამი, ოთხ-ოთხი კაცი, თითქოს ცალ-ცალკე კრებას შეადგენდა
და ჩუმად სჯიდნენ, ლაპარაკობდნენ გასარჩევს საქმეზედ. მოხუცი
თავმჯდომარე წამოდგა, მოიხადა ქუდი და წყნარა პირგვარი გა-
დაიწერა.

— სმენა იყოს და გაგონება!

ერთბაშად ყველანი წამოდგნენ და ისეთი სიჩუმე ჩამოვარდა,
რომ კაცი ბუზის გაფრენასაც კი გაიგონებდა.

— ხალხნო და ჯამაათნო! თქვენ ყველამ იცით, რაისათვისაცა-
ხართ აქ შეყრილი. ორი მოსისხლე გვარი უნდა გაასამართლოთ... თუ
ვინმე ერთერთი მხრის ან მოწინააღმდეგე ხართ, ან მოკეთე, განშორ-
დით თემის ყრილობას: კაცის გული რბილია! მიდგომ-მოდგომით
არ წარმოსთქვათ... თორემ ცოდოა... ხალხის წინაშე სირცხვილი...

საიქიოს ჯოჯოხეთი! ვინაა ეგეთი, — გაგვშორდეს! ვინაა ეგეთი, — გაგვშორდეს! ვინაა ეგეთი, — გაგვშორდეს!

ამ სიტყვების შემდეგ რამდენიმე კაცმა დაუხურა ქუდი და გავიდნენ საბჭოლგან.

ამის შემდეგ მოხუცმა ისევ დაიწყო:

— ღმერთო დიდებულო, ღმერთო! ხევ-მთიულეთის ჯვარ-ანგელოზნო! თქვენ წინაშე არის შეყრილი თემის ხალხი... თქვენ მოგვეცით ძალა და ჩაგვაგონეთ, რომ ჩვენის უგნურობით უსამართლობა რაიმე არ მოვახდინოთ!

— ამინ შენს მადლსა! — დაიძახეს დანარჩენებმა.

— და თუ ჩვენში გამოვიდა ვინმე ისეთი, რომ მიდგომით სიტყვა დახარჯა, სწორე ჩვენება არ მოგვცა, რაიმე დამალა, — თქვენი რისხვა გააყოლეთ შვილის შვილამდე.

— ამინ, შენს მადლსა! — კიდევ იყო ხალხის პასუხი.

— ისეთი კაცი გამოაკელ ტოლ-სწორებს, აცოცხლე დიდხანს, მაგრამ სამასხაროდ გაჰხადე, მოსვენებას ნუ მისცემ!

— ამინ, შენს მადლსა!

— აბა, ახლა კი დასხედით, თქვენს ღმერთს შეხედეთ, თქვენს სულს გაუფრთხილდით, დაფიქრდით და ისე თქვით!

ხალხმა დაიხურა ქუდები და დამშვიდებულად დალაგდა. ყველას პირისახეზედ ეტყობოდა განსაკუთრებით დაკვირვება თავიანთ მოვალეობაზედ და კარგად ესმოდა, რა მნიშვნელობაც ჰქონდა იმათ სიტყვებს ორ გვარეულობისადმი.

პირველი გამოიწვია თავმჯდომარემ სვიმონ ჩოფიკაშვილი, როგორც მომჩივარი. სვიმონ გავიდა შუა ადგილას, მოიხადა ქუდი, დაიჩოქა ცალ მუხლზედ და დაიწყო თავისი საჩივარი, რომელშიაც გამოხატა გაგის სიკვდილის მიზეზი, ამტყუნებდა ელგუჯას და ითხოვდა გასამართლებას.

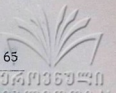
იმის შემდეგ გამოიწვიეს ელგუჯას შორეული ნათესავები, როგორც დამცველნი იმის გვარეულობის ინტერესისა.

ისინიც, როგორც სვიმონ, ისე გავიდნენ შუა ადგილას, დაიჩოქეს და ამტკიცებდნენ, რომ ელგუჯას ხელით არ იყო მოკლული გაგი და სისხლის ძიება ამ შემთხვევაში არ ეკუთვნოდა ჩოფიკაშვილებს.

როდესაც ორთავ მხრისაგან მოისმინეს ჩვენება, თავმჯდომარე ისევ წამოდგა და საჭიროდ დაინახა რამდენიმე სიტყვის წარმოთქმა.

— ხალხო, სმენა იყოს და გაგონება!.. დღეს ისეთი დღე მოგვადგა, რომ ჩვენ თითონაც ვეღარ გავგიგია, რაი ჭირი დატრიალდა, რაი მეხი დაგვატყდა თავზედ... გეხვეწებით ამ მოხუცის თავით,

უფროსილდით ერთმანერთსა, უბრალოდ მტრობას უფროსილდით!.. იქნების ხვალ და ზევ ეგეთი დღე დაგვადგეს, რომ თითოს თავი ათასად დაგვიფასდეს... მშვიდობიანობას ეცადეთ, თქვენი ჰი-რიმეთ, მშვიდობიანობას.

ამ სიტყვების შემდეგ გამოიწვიეს მოწმეები, რომელთაც ჩამოა-რთვეს ჩვენება.

შემდეგ დაიბარეს მზალო, როგორც ერთი უმთავრესი მოწამე, რომლისაგანაც გაგება უნდოდათ — ძალით იყო გატაცებული, თუ თავის საქმროს ნებით გაჰყვა. მაგრამ ქალი არ წამოჰყვა და იმის საკითხავად ორი კაცი გაგზავნეს, რომელთაც მოუტანეს შემდეგი პასუხი:

— ის ქალაი ამბობს, რომ თავის ნებით გაჰყვა, უყვარდა და იმის-თვის; რომ ღვთისგან იმედი არა ჰქონდეს ელგუჯას გადარჩენისა, მაშინ თავს მოიკლამდა, რომ საიქიოსაც-კი იმას არ მოშორებოდა.

ამ პასუხის შემდეგ ბჭეების მეტი ყველანი დაითხოვეს და დაი-წყეს გასჯა და აწონა ყველა ჩვენებისა და გაგონილისა.

რაკი მოსამართლენი მარტოკა დარჩნენ, ისევ დაიყენენ ჯგუფე-ბად და დაიწყეს ერთმანერთში მოლაპარაკება.

შემდეგ ისევ შეგროვდნენ. უხუცესმა დაიჭირა თავისი ადგილი, სხვები უფროსობით ჩამომწკრივდნენ გვერდით და უფროსობითვე დაიწყეს თავიანთის აზრის წარმოთქმა. ასე რიგად გასწია რამდენიმე საათმა, რომლის შემდეგაც დაიბარეს მომჩივარ-მოპასუხის მხარენი თემის ყრილობის გარდაწყვეტილების მოსასმენად.

როდესაც ისინი შემოვიდნენ და ადგილი დაიჭირეს, უხუცესი წა-მოდგა და უთხრა მომჩივრებს შემდეგი:

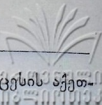
— თქვენის თხოვნით და სურვილით ჩვენ შევიყარენით თემის კაცნი და რაიცა უფალმა გვაგონა, ისე გავასამართლეთ. ჩვენი გარ-დაწყვეტილება უნდა მტკიცედ ასრულდეს თქვენგან და, თუ ვინმემ მოინდომოს თემის გაუგონრობა, ის გაგდებული იქნების თემისაგან, აღარ ჩაითვლების ჩვენს სისხლად და ხორცად, აღარც ექნების ადგი-ლი ჩვენ კერასთან. უნდა დაიფიცოთ ამაზე!

— რაისთვის არ დავიფიცამთ!.. თემის სიტყვა საით გატყდე-ბის! — უპასუხეს მომჩივრებმა.

— შემოიყვანეთ დეკანოზები, — ბრძანა თავმჯდომარემ.

ამ სიტყვებზე შემოვიდა ორი დეკანოზი, რომელთაგანაც ერთს ეპირა ხელში მერდინის დროშა, რომელსა ჰქონდა ასხმული სხვადა-სხვა სიდიდის ხატები, ჯვრები, ზარები და შეწირული ნივთები; მე-ორესაც — ვერცხლის ჯვარი მერდინშივე შეხვეული.

იმათ შემოსვლაზედ ყველანი ფეხზედ წამოდგნენ და ქულები

მოიხადეს. დეკანოზები მივიდნენ და დადგნენ უხუცესის აქეთ-იქით.

ყველანი რომ დამშვიდნენ, ისევ უხუცესმა დაიწყო პირველი სიტყვა:

— მოდით, დაიფიცეთ!

მომჩივრები მივიდნენ, პირჯვარი დაიწერეს, მუხლი მოიყარეს და ხელი მოჰკიდეს დროშას.

— ღმერთო დიდებულო! — დაიწყო ერთმა დეკანოზმა: — ღმერთო, ივანე ნათლისმცემელო, წვერისა სპარს-ანგელოზო, ხევის სამებაო, ღუდის ყოვლადწმიდაო, ღომისა მთავარმოწყამეო, შენი მაღლი შეაწიე ამ ხალხსა!

— ამინ, შენს მაღლსა! — იყო პასუხი.

— შენ არიდე შფოთი და მწუხარება, ჩამოაგდე ამის შემდეგ მშვიდობიანობა ჩვენს თემობაში!

— ამინ, შენს მაღლსა!

— საშვილიშვილოდ გააყოლე შენი წყალობა საქართველოს ერთგულსა, თემის პირის შემნახავსა, ძმა-ნათესავის გამტანსა, საწყლის შემბრალბელსა, მშვიდობიანობის დამთესსა!

— ამინ, შენს მაღლსა!

— თემის პირის გამტეხს კი, ნათესავის დაუნდობელს, მამულისა და მეფის მოღალატეს ნუ მისცემ ნურსად მოსვენებას!

— ამინ, შენს მაღლსა!

— ნუ მისცემ ამისთანა კაცს ნურც სახლს, ნურც თავშესაფარს, ნურც კერას, ნუ მოაკვლევინებ ნადირს, ნუ გაამარჯვებინებ მტერ-ზედ!

— ამინ, შენს მაღლსა!

— აბა, ემთხვეით ხატებს! — გაათავეს დეკანოზებმა და დააჟღერიალეს ზარები. ხალხი, რომელიც აქამდის დაჩოქილი იდგა, ეხლა წამოიშალა, მომჩივრები კრძალვით და მოწიწებით ემთხვევნენ დროშას, ჯვარს და დაიჭირეს ისევ თავიანთი აღგილო.

უხუცესი (თავმჯდომარე) წამოდგა და კრებას შემდეგი გარდაწყვეტილება გამოუცხადა:

— „ელგუჯამ მართალია ქალი გაიტაცა და ამითი სირცხვილი მიაყენა ჩოფიკაშვილის სახლს, მაგრამ ძალადობა არ უხმარია, და ქალი თავისის ნებით წაჰყოლია.

„გაგი შეხვედრია წინ და თავის სახლის პატივის დაცვისათვის შეჰბმია ელგუჯას და იმასაც თავისი ამხანაგებით თავიანთი თავის დასაცველად იარაღი უხმარიათ, რომლის შედეგიც რამდენიმე კაცის სიკვდილი ყოფილა.

„ელგუჯას გაგის ცხენი დაუტყრია და ამ მიზეზით გაგი გადა-
ვარდნილა კლდეზედ და დამსხვრეულა.“

„მერე რუსის ჯარებს დაუხოცნიათ ელგუჯას ამხანაგები, თითონ
ელგუჯა მძიმედ დაუჩეხიათ და ქალი წაურთმევიათ.“

„ჩვენ ჩვენის გონებით, ჩვენის ჭკუით გავასამართლეთ ეს ხალხი
და გადავწყვიტეთ:

„რადგანაც გაგის ამაღაში დახოცილები ორი ყოფილა ჩვენებუ-
რი, ელგუჯას ამხანაგების სიკვდილი — იმათ სისხლში.“

„გაგის კლდეზედ გადავარდნა არ არის პირდაპირი ელგუჯას ხე-
ლით სიკვდილი, და სისხლი არ ეძიება ამისთვის. ამის სამაგიეროდ
ელგუჯას ჩამოერთოს მამული და მიეცეს სვიმონ ჩოფიკაშვილს...
სვიმონმა თავის მხრით გაიღოს ელგუჯას საექიმო.“

„ელგუჯას ნათესაობა, თემის კაცების დასწრებით, მოვიდეს ხა-
რითა და ლუდით გაგის საფლავზედ შესახვეწად.“

„ქალი დარჩეს სვიმონს, როგორც ნასყიდი, და, თუ ელგუჯამ
წყევანა მოინდომა, ურვადად გადაეხადოს ორმოცი ძროხა.“

„ამის შემდეგ ელგუჯას და სვიმონის გვარეულობაში ჩამოვარდეს
ძმობა, მეზობლობა და სიყვარული“.

ეს სიტყვები ყველასაგან მიღებული იყო წესიერის მორჩილებით,
და მასუკან გაიშალა „სიფრო“ პურის საკმელად, რომელზედაც
სადლეგრძელოები უწყვეტლივ ისმოდა.

XIII

მზალო გულის კანკალით ელოდა ამ გარდაწყვეტილებას, თუმცა
წინადაცე დაიმედებული იყო სვიმონისაგან!..

წარმოიდგინეთ ქალის სიხარული, როდესაც, გაიგო რომ ელგუ-
ჯას სიცოცხლეს აღარავინ შეეხებოდა და ისიც ცოცხალი დარჩებო-
და. მართალია, ის არ არგუნეს ელგუჯასა და ურვადი ისეთი დაუნიშ-
ნეს, რომ იმის გადახდა შეუძლებელი იყო, მაგრამ თუნდა გათხოვე-
ბის ნება რომ მიეცათ კიდევ, განა თითონ გათხოვდებოდა? ეს მან
კარგად არ იცოდა, თუმცა მზად იყო დღესვე თავი შეეწირა თავის
სიყვარულის საგნისათვის.

ამეამად იმას დავიწყებოდა თავისი თავი და მხოლოდ თვალწინ
უდგა ელგუჯას სიცოცხლე, რომელსაც ბედნიერების მოპოება შე-
ეძლო.

გაიარა ამ ღამემ და იქ მყოფთ ცხოვრებამ მიიღო ისევ ჩვეულებ-
რივი მდინარეობა: მუშა ხალხისათვის დადგა ისევ ის მთრთოლარე

მოუსვენრობა, რომელიც თითქმის ჩვეულებად გარდაქცეული იმ უბედური წლების ხალხს.

ერთს ღღეს მზალო გარეთ იჯდა და საჩოხე მატყლსა სჩეჩავდა. გვერდით უჯდა ჯაჯალა რომელიც მზალოს პირველ მოყვანაში ალერსიანის სიტყვით შეხვდა. ჯაჯალა ამ ღღეებში მოსულიყო მეორე სოფლიდგან და ისევ ისე თანაგრძნობით ექცეოდა ისევ ისე გულმხურვალედ ეკიდებოდა მზალოს საქმეს და მდგომარეობას, როგორც უწინ.

როდესაც ისინი ერთად მუშაობდნენ და ერთმანერთს უამბობდნენ სხვადასხვა ამბებს თავიანთ ცხოვრებიდგან, ერთბაშად სიტყვა გაწყვიტეს, ფეხზედ წამოდგნენ — იმათ დაინახეს სვიმონა, რომელიც იმათკენ მიდიოდა.

ღედაკაცებს რომ გაუსწორდა, შესდგა და ჯაჯალა წყლისთვის გაგზავნა. მოახლე სირბილით გაეშურა თავის ბატონის ბრძანების აღსასრულებლად.

მზალო და სვიმონ მარტონი დარჩნენ; ეს უკანასკნელი მიუბრუნდა ქალსა:

— კმაყოფილი ხარ თემის გარდაწყვეტილებისა? სისხლი აღარ დაიღვრება.

— თეში გონიერია, შენი წყალობა ნუ მომაკლოს ღმერთმა!

— ეხლა სად არის ელგუჯა?

ამ კითხვაზედ ქალი შეშინდა, ეგონა, რომ სვიმონ სისხლის საძიებლად ეძებდა იმის ბინადრობას და გაფითრდა.

— ნუ გეშინიან, მითხარ!.. მე სიტყვა მოგეც, რომ იმის სიცოცხლე დაფარულია... თუნდა ეგეც არ ყოფილიყო, თემის გარდაწყვეტილება ჩემთვის გაუტეხელია.

— მე რაი ვიცი? — კიდევ უნდობლად წარმოსთქვა მზალომ.

— შენ იცი და თუ იმისთვის კეთილი გინდა, უნდა გამაგებინო.

— არ ვიცი არა, შენი ჭირიმე!

— არ გინდა სთქვა, შენი ნებაა, — მე ძალას აღარ დავატან, მხოლოდ იმას კი გეტყვი, რომ შეატყობინო, მოშორებით წავიდეს. მე თითონ გავაგებინებდი, მაგრამ მეშინიან, ხალხში ხმა არ გავარდეს, რომ მე ელგუჯას ბინადრობა ვიცი.

— თეშმა ხომ მოგარიდათ, შენ აღარ ემტერები, და რაისი-ღა უნდა გეშინოდეს?

— შენ ჯერ ბავშვი ხარ... მე მყავს მტრები და ჩემი მტრები ელგუჯას მტრებიც არიან.

— მე არ მესმის; რას ამბობ?

— იმას, რომ ძველი ნაჩაღნიკი ჩავიდა ქალაქს და ცდილობს

ელგუჯასაგან გაგის მოკვლა მე დამაბრალოს. მითომც მე მოკვლას ვეცადე.

— მაშ რაი-ლა გვეშველება? — შეშინებით წარმოსთქვა მზალომ.

— ისა, რომ, როგორც იყოს, ელგუჯას გააგებიან ეს ამბავი, ის გიყი არაა, თითონ იპოვის საშუალებას.

— ვისის პირით შეუთვალო, საით გავაგებინო? — კიდევ იეშ-მაკა მზალომ.

— ეგ ჩემი საქმე არაა... — უბასუხა სვიმონმა ისეთის კილოთი, რომ ადვილად დარწმუნდებოდა, იმან ყველაფერი იცოდა, მაგრამ რომელიმე მოაზრების მიზეზით თითონ არ უნდოდა ემოქმედნა.

სვიმონ წავიდა. რაწამს ის მოეფარა იქვე აშენებულს სწიასაულ-ლოს, ჯაჯალა სირბილით მოვიდა და ლიტრით წყალი მოიტანა.

— რა იქმნა ბატონი?

— წავიდა... იმან შენ განგებ გაგგზავნა, ჩემთან ლაპარაკი უნდო-და... — უბასუხა მზალომ და გარდასცა, რაზედაც იმათ ლაპარაკი ჰქონდათ, შემდეგ გამოუტყდა, რომ წარსულ შაბათს ერთი მთიული, სახელად მათია, იყო და იმან ყველაფერი უამბო ელგუჯას შესახებ.

შემდეგ ლაპარაკი გადავიდა სხვადასხვა საგნებზედ, რომელიც შეეხებოდა იმათ წარსულ ცხოვრებას. მზალოს ეჭირვებოდა ისეთი მეგობრის მიშველება, როგორიც ჯაჯალა იყო, რადგანაც იმის გულს ამდენი მარტოობა აღარ შეეძლო და მოგზაოვებული ნაღველი ითხოვ-და გარედ გამოსვლას.

როდესაც ენა მოიჯერეს ლაპარაკით, გულს ჩამოხადეს მომეტე-ბული ბარგი და ცოტაოდენი დაამწვიდეს, შინ წავიდნენ. მზალო ეხლა უფრო გულადად შედიოდა, რადგანაც ისეთს ქომავს და მეგო-ბარს გვერდით ჰხედავდა, როგორც ჯაჯალა იყო.

იმით გარდაწყვიტეს, რომ შაბათამდინ, როგორც იქნებოდა მო-ითმენდნენ და შაბათს მათიასაგან გაიგებდნენ ელგუჯას ამბავს და-წვრილებით. გაატანდნენ იმისთვის საგულეს და საჩოხეს, რომელიც უთუოდ საშაბათოდ ამ ორ ქალს უნდა მოესწროთ.

როდესაც ესენი ამ გაცხარებულ საქმეში იყვნენ, მათიას ცხვარი გაერეკა საძოვარზედ. თითონ დაყუდებული იყო შვინდის კომბალზედ და მთებს გაჰყურებდა. ცხვრები, ერთიერთმანერთის შურიტ ერთმან-ერთს წინ გადაურბენდნენ და გაუმაძღრად სწიწკნიდნენ ბალახს.

ცხვარი ძოვნით მიდიოდა და ჰშორდებოდა მწყემსს, რომელიც ისევ იმ ადგილს გაუნძრევლად იდგა და ერთის ალაგისთვის მიეჭკია თვალები. საკვირველი იყო, რომ, ყოველთვის მუყაითი მათია, განთქ-მული მწყემსი, რომელიც ერთს ბიჯსაც არ მოშორდებოდა თავის სა-ქონელს — დღეს ასე ჩაფრქვებულიყო და ერთს ალაგს მისციებოდა.

იქნება ბუნების იმ მშვენიერმა სურათმა გაიტაცა, რომელნიც თვალი
წინ ეხატებოდნენ? არა, ის იმ დროს არც იმ ამაყად აყუდებულს
მთებსა ხედავდა, არც მშვენიერად გადაფენილს ტყეებს, არც ნაჩხა-
ტებს, რომელიც ჩხრიალით თეთრ რქესავით ქაფდებოდა, გადმოდი-
ოდა კლდეებიდან და ათას წინწყლებად იფანტებოდა; არც მწვანედ
მოღებულს ველებს, რომელიც ათასფერის სურნელოვან ყვავილე-
ბით ბუნებას შეემკო. მაშ რა უნდა ყოფილიყო იმ-ჟამად ამ კაცის
გონების ასე რიგად მიმზიდველი და გამტაცებელი?

ეს რამოდენიმე დღე იყო, რაც მათიას ეს ჩვეულება დასჩემდა
და ჯერ თითონაც კარგად ვერ გამოერკვია ამის მიზეზი, თუმცა ყო-
ველ ამ დაფიქრებასთან ერთად თვალწინ წარმოუდგებოდა ხოლმე
მომღიმარე სახე მშვენიერის ქალის, რომელიც თავის ეუუქუნა თვა-
ლებით მათიასვე უნებურად, იქამდინ იზიდავდა იმის გონებას, სა-
ნამ თავდავიწყებამდინ არ მიიყვანდა ხოლმე. და რა ამ მდგომარეო-
ბამდის მივიდოდა, ისეთს სანატრელს, თუმცა ტანჯვით სავსე
გრძნობაში შედიოდა, რომ იმასთან გაყრა წარმოუდგენელ უბედუ-
რებად მიაჩნდა.

ვისი სურათი იყო, რომელმაც მათიას ქვის გული ისე მაგრად
შებოჭა?

ის გახლდათ ჩერქეზის ლამაზი ქალი, ელგუჯას სატრფო, რომე-
ლიც მათიას უნებურად სოლსავით ჩასჭედოდა გულში.

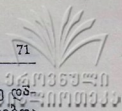
ბირველში მთიულს ეგონა, რომ ეს სიყვარული იყო და-ძმური,
რომელიც დაბადებულიყო ელგუჯას მდგომარეობის და თანაგრძ-
ნობის გამო, მაგრამ რამდენიც ხანი გადიოდა, რამდენსაც მეტს აკ-
ვირდებოდა ამ საქმეს და ცდილობდა თავიდან მოეშორებინა აღძრუ-
ლი გრძნობა, იმდენად უფრო ცოცხლად ეხატებოდა მზალოს სახე
და სწყუროდა მასთან განუშორებლად ყოფნა, იმის ყურება და
აღერსი.

მათია უბრალოდ არწმუნებდა თავის თავს, რომ მაცდურს შეეპყ-
რო, რომელსაც უნდოდა ელაღებებინა ძმობისა, მეგობრობისა და
წესისათვის; უბრალოდ ცდილობდა შეეყენებინა თავისი გრძნობა,
რომელსაც დღითი-დღე ემატებოდა ცეცხლი და უმეტესად უღუღებ-
და სისხლსა. ყოველ ამგვარ ძალდატანების შემდეგ დაუმორჩილე-
ბელი გრძნობა უმეტესის ძალით იჩენდა თავს.

ამ რამდენიმე დღეში მხიარული, მოცინარი და უზრუნველი მა-
თია შეიქმნა დაფიქრებული, დაღონებული, ყმაწვილურმა, კარგა
მყოფ ფერმა დაჰკარგა ელვარება. გაიცრია და გაყვითლდა, გახდა
და თვალები ჩაუცვივდა.

მეზობლები უყურებდნენ მათიას, უკვირდათ იმისი ცვლილება და

მიზეზს ვერ მიმხვდარიყვნენ. როდესაც მათიას ამ საგანზე ვინმე და-
ელაპარაკებოდა, ის პასუხის მაგივრად ამოიხრებდა, გააქებდა
ყალიონს და ძალზედ წევას დაუწყებდა. და თუ ვინმე მოახერხებდა
აელაპარაკებინა, მაშინ მთიული პირდაპირ პასუხს მაინც არ აღირ-
სებდა, ლაპარაკს სხვა საგანზედ გადაიტანდა, თითქოს ეშინოდა ამ
გრძნობის სხვასთან გაზიარებისა.

მათია ჯერ კიდევ დაფიქრებული იდგა, როდესაც ერთი კაცი გა-
მოჩნდა მოპირდაპირე მთის წვერზედ და ხტუნა-ხტუნაობით დაეშ-
ვა თავქვე. როგორც მომავალს ეტყობოდა, ისიც მთიული მწყემსი
უნდა ყოფილიყო. იმას უეჭველია, მათია შეემჩნია და პირდაპირ
იმისაკენ წამოსულა.

როდესაც უცნობი იმ ადგილს მოახლოვდა, სადაც მათია იყო,
გაშტერდა და გაკვირვებით დაუწყა ყურება მწყემსსა და იმისაგან
დაშორებულს ცხვარს. ცხვარი, დაფანტული, ტყეში შესულიყო, და
პატრონი კი დაფიქრებული თავისათვის იდგა. მწყემსის ამგვარმა
უყურადღებობამ ახლადმოსული იქამდინ გააჯავრა, რომ გულმა ვე-
ლარ მოუთმინა და შესძახა:

— მათიაუ! ჰა, მათიაუ!

მათია შეკრთა, ჩამოისო პირზედ ხელი და მიიხედ-მოიხედა.

— რაი მოგსვლია, მათიაუ!.. ცხორი დაიღუპა! აგერ ტყეში შე-
სულა.

— რაი უყო,—ანგარიშმიუცემლად წარმოსთქვა იმან. უცნობი
მიუახლოვდა მათიას და შეტევით უთხრა:

— უგონოთ თუ არა ხარ? ცხორი გაგპარვია-მეთქი.

— აბა, რაი ცხორი? — ერთბაშად შეკრთა მათია და დაფაცურ-
და. — საით წავიდა, — წამოიძახა იმან და, რა თვწლი შეჰკრა ტყეში
შეშავალს ცხვარსა, მაშინვე იმათკენ გაიქცა.

ახლადმოსული მწყემსი გაშტერებული ღარჩა, შემდეგ ერთბაშად
წამოიძახა:

— თუ გაგიჟდა!—და უკან გამოუდგა, რათა ეშველა მათიასთვის
ტყიდგან ცხვრების გამორეკა.

როდესაც ორნივე გამოვიდნენ და ცხვრებიც გამოიყვანეს ტყიდ-
გან, მხოლოდ მაშინ იცნო მათიამ ახლადმოსული, რომელიც იმათი
მწყემსი იყო და ხარანაულებისას გაეგზავნათ.

— მოხვედ მშვიდობით, ივანე! — მიესალმა მათია.

— მშვიდობა მოგცეს ღომისამა! — იყო პასუხი.

— რასა იქს ელგუჯაი?

— კარგადაა.

— ექიმი დააყენეს?

— ეგეთი ექიმი დააყენეს, ლომისის მადლმა, რომე ქვემოთაში ბადალი არა ჰყავს!

— რას აბოზს, ჩქარა მორჩებაო?

— ორ-სამ კვირაზედ ფეხზედ წამოვაყენებო.

— ღმერთმა ქნას, გისმინოს ლომისამ! ჩემთან ხომ არა დაგაბარა-რა? — ცოტა სიჩუმის შემდეგ ჰკითხა მათიამ.

— აბა შენთანაც რო არა დაებარებინა-რა, მაშ ვისთანლა დამაბარებდა?.. დღე ერთია და შენი მოგონება ათასი... უთხარი მათიასო, რომ ჩქარა შემატყობინოს თავისი ამბავიო... მნახოსო.

— ვნახამ, ვნახამ, — რაღაცა მწუხარებით წარმოსთქვა მათიამ.

— შენი ძმობის იმედი მაქვს, რომ რაიც სიტყვა გითხარ, ისე ასრულებო.

— ჰაი, ჰაი, რომ ავასრულებ! მაშ არ ავასრულებ? იმის სიტყვა გაუტეხელი ბეჭელია ჩემთვის, — რადცა გამმაგებით წარმოსთქვა მათიამ და შემდეგ დაუმატა: — შენ ამ ცხორს მიჰხედე, დაღალული იქნები, კიდევ დაისვენებ და ცხორსაც უპატრონებ; მე კი სხვაგან საქმე მაქვს და იქ წავალ. ჯალაბობაში თუ მიკითხეს, უთხარ: მატყლის გაქრები მოვიდნენ-თქო და იმათ გაჰყვა ქვეშესა-თქო.

— აგრე, შენი კვნესა-მე.

— ცხორი წყალზედ ჩააბრუნე, იქ უფრო გრილია, რიყეზედ დეყრება.

ამ სიტყვების შემდეგ ჩოხის კალთები ჩაიკეცა ქამარში, გადაიდო თოფი მხარზედ და გასწია ქვეშეთისაკენ.

ის მიდიოდა ჩქარა, გაქანებული, მაგრამ ჩქარის მისვლის სურვილი თითქოს გზას უგრძელებდა, და მოუთმენლად წამოიძახებდა: „აღარ გათავდა ეს ბაითალმანი!“ მზე რომ გადაიწვერა, იმან მიაღწივა ქვეშეთს და, რადგანაც ცოტა ადრე იყო და არ უნდოდა ვისმე შეჰხედროდა, ზმისათვის დიმალა იქვე ტყეში და გულის ძვრით მოელოდა იმ წუთს, როდესაც სანატრელს მზალოს დაინახავდა.

თუმცა ერთი რამ აშინებდა მათიას: — და ეს ის იყო, რომ სანახავად დანიშნული დღე შაბათი იყო და ის კი მოსულყო პარასკევს. რასაკვირველია, ეს შიში მიემატა იმის მოუთმენელს მოლოდინს და სატანჯველი ერთი-ორად გაუცხარდა.

— რომ არ მოვიდეს, მთელი ღამე აქ უნდა გავშეშდე! — წამოიძახებდა თავისთვის და მერე ისევ დაუმატებდა: — ლომისა მოწყალეა, ის ჩააგონებს და გამოვა.

გაიარა საათმა, ორმა, მაგრამ თითქოს განგებ, არავინ სჩანდა. ყოველ წუთის გავლაზედ იმას მოთმინება ეკარგებოდა და მომეტებულიად იჩენდა შეყვარებული კაცის ნიშნებს.

ბოლოს ეს იმედიც დაჰკარგა და გაემზადა პირდაპირ სვიმონის სახლში წასულიყო და მზალო ენახა, თუმცა აშკარადა ხედავდა მის შემორტყმულს დარაჯებს, რომელთაც ყოველ ღამე უყენებდნენ ნაჩაღნიკის სადგურს.

ის იყო ფეხი გადადგა იქ მისასვლელად, როდესაც დაინახა იმისკენ მომავალი ორი ქალი, რომელთაც დააშლევინეს მოუფიქრებელის გარდაწყვეტილების აღსრულება. იმათ დანახვამ მათიას სული გააქმენდინა და გულისძგერა შეუყენა. ის მოეფარა ხეს და ცოტა ხან ძგერისაგან შეყენებულმა გულმა ხელახლად დაუწყო მოუთმენლად ძგერა და სულთქმა გაუხშირდა; კანკალმა აიტანა, როგორც ციებით ავადმყოფი, და მზად იყო გადაჰრილიყო, მოეხვია ძლიერი ხელები მზალოსათვის და დაეკოცნა იმ გაშმაგებულის, თავდამავიწყებელის გრძნობით, რომლის გადმოცემაც სიტყვით არ შეიძლება.

ქალები, რომელშიაც მზალოს და იმის მეგობარს ჯაჯალას იცნობდით, მივიდნენ ხესთან და ცოტა ხანს შესდგნენ.

— აი, ზედ ამ ალაგზედ, — დაიწყო მზალომ, — ზედ ამ ალაგზედ პირველად გაახარა ჩემი გული მათიას სიტყვებმან. პირველად გავიგე სიმართლით ელგუჯას ამბავი.

ამ სიტყვებმა მათიას დანასავით გაუარეს და მწარედ დაუსერეს გული; მაგრამ ჩქარვ დაჰმორჩილდა ბედს.

— იქნება მათიამ გატყუებს, ცხვისგან მოგზავნილი კი არ იყოს! — გააფრთხილა ჯაჯალამ.

— მატყუებს?... რაისათვის მომატყუებს!.. არა, ის ეგეთი კაცია, რომ ვინც ერთხელ ნახავს, მაშინათვე მიენდობა... არა, იმან დაძმოება მითხრა, და მე მრწამსს იმისი სიტყვა.

— არც მოსტყუედები, ლომისის მადლმა! — წამოიძახა მათიამ, რომელმაც სიამოვნებით გაიგონა საყვარელი ქალისაგან ეგეთი ღობა. — შენ მე მენდობი, და სიცოცხლედ რომ დამიჯდეს, ვერ მოგატყუებ, ვერ გიღალატებ.

ამ სიტყვების შემდეგ ის წყნარა, ჩუმად მივიდა ქალებთან და წყნარადვე უთხრა:

— საღამო მშვიდობისა!

ქალებს ისე შეეშინდათ, რომ გაქცევაც კი დააპირეს, მაგრამ რა მზალომ თვალი შეჰკრა მათიას და იცნო, სიხარულით გაექანა. ჯაჯალა მოშორდა იმათ.

— მათიაუ, მათიაუ! გენაცვალოს ჩემი თავი, — უთხრა მზალომ და მოავლო ხელი.

მათიაც კანკალებდა და მღელვარება ნებას არ აძლევდა ხმა ამოეღო. პირველსავე ხელის მოკიდებაზედ იმას ეგონა ცეცხლის მოხ-

ვედრა ხელში, რომელიც განუწყვეტლად, რაღაცა ძალით, გადადიოდა მათიას ხელებში, უვლიდა გულში, თავში, მთელს სხეულში; თავ-ბრუს ახვევდა და შეჰყვანდა ბურანში. გონება და აზროვნება ჰღალატობდა... ბოლოს მოჰხვია მკლავები, მიიკრა გულზე და გაშმაგებულმა რამდენჯერმე აკოცა. შეშინებული მზალო გამოუჩნლტა მათიას ხელიდან და იქვე გაჩერდა.

— რას სჩადი, არა გრცხენიან? — ყვედრებით უთხრა იმან: — შენ და-ძმობა მითხარ, გენდე და...

— ჰო, ჰო, დამძობა ვითხარ, — წარმოსთქვა მათიამ, რომელიც გონს მოვიდა, — და, თუ გიღალატო, სადაც არ მოველოდე, ღმერთმა იქ მკითხოს.

ქალი დამშვიდდა, დარწმუნდა, რომ ეს გატაცება ძმური გრძნობა იყო; კაცმა კი იფიქრა, რომ ამგვარი ბედნიერების ღირსი არ ყოფილა, და ღმერთს მზალო სხვის სასიხარულოდ გაუჩენია.

— დღეს არ მოგელოდდი, — უთხრა მზალომ.

— დღეს მოვიდა კაცი, ელგუჯას ამბავი მომიტანა, მეც ვეღარ მოვითმინე და დღესვე წამოველ.

— მერე რაი ამბავი მოგივიდა?

— ელგუჯა კარგადაა. მოკითხვა შემოუთვლია. რაი უჭირს ბედნიერსა?.. სამარის პირს რომ ყოფილიყო და შენი სახელი გაეგონა, გაცოცხლდებოდა, გა... ღვთის მადლსა.

— დამირჩა შენი თავი, მათიათ, რომ შემატყობინე იმის ამბავი... ჩქარა ადგება?

— ჩქარა.

— მაშ სულ კარგად იქმნება?

— ადგება, ადგება, მაგის ფიქრი ნუ გაქვს!

— მოუკვდა ჩემი თავი! იქნება მომვლელიც არავინა ჰყავს!

— რისთვის არ ეყოლების, დობილებს გაიჩენდა.

— დობილებს? — ჰკითხა მზალომ და ექვმა გაუბრინა გულში.

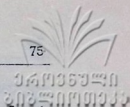
— რაი გაგიკვირდა? — ჰკითხა მათიამ და ჰმუნვით დაუწყო ყურება.

— არა, არ გამკვირვებია... — შერცხვა მზალოს: — მაგრამ რა ვიცი, რიგზედ მოუვლის ვინმე?

— მაშ მე რომ დაჭრილი ვიყო, შენ არ მომივლიდი? — ჰკითხა მათიამ და დაღონებულმა დაუწყო ყურება.

— არ მოგივლიდი? მე დღესვე მზად ვიყავ თავი გადამედო შენთვის, თუ შენ გაჭირვებიდან დაგიხსნიდი, ერთს წამს არ დავფიქრებოდი, სიცოცხლეს შეგწირავდი.

— ვიცი... მართალს ამბობ.

— მართალს, ეგრემც შემეწევა ღმერთი!

— შენ კეთილი გულისა ხარ, ყველა გაჭირვებულს აგრე მოეცეოდის! — წარმოსთქვა ოხვრით მათიამ, რომელსაც უნდოდა, რომ მზალოს იმისადმი სხვა გრძნობაცა ჰქონდა და არა მარტო უბრალო კაცთმოყვარეობა.

ამ სიტყვების შემდეგ რამოდენიმე ხანი სიჩუმე ჩამოვარდა, რომელიც დაარღვია ჯაჯალას მოსვლამ.

— წავბდეთ ჩქარა, შინა გვკითხულობენ, — უთხრა მზალოს.

— აი, ეს მათიამ ჩემი ძმად ნაფიცო.

ჯაჯალამ თავი დაუკრა და ხელი ჩამოართვა.

— ღვთის მადლმა, ეგრე მიაბა შენი ნახვა, როგორც მზის ამოსვლა, — წყნარის თავის დაკვრით უთხრა ჯაჯალამ.

— შენი ნახვა მეც გამიხარდა, ლომისის მადლმა, — იყო პასუხი.

— ჩემი დობილის ძმობილი ჩემიც ძმობილია! ცხო, რასა იქ, თავათ, ჯალაბობით, საქონლით?..

— დამირჩა შენი თავი.

— რაი ამბავი მოგვითხანე ელგუჯაისი?

— მშვიდობა, მშვიდობა.

— ხვალ კიდევ მოხვალ? — ჰკითხა მზალომ.

— თუნდა სულ აღარ წავალ ამ ტყიდგან, არა, ლომისის მადლმა!

— მაი, მათიამისი! ხვალ ამ დროს გამოდი აქა, ჩოხას მოგცემთ და კვირას წადი ელგუჯასთან, ჩოხაც წაუღე და შენ თავადაც ნახე. — აგრე.

— შენ უფრო დაწვრილებულს ამბავს შეგვატყობინებ. თავადაც ხომ გინდა ელგუჯას ნახვა?

— ჰაი, ჰაი, რომ მინდა!

— წავიდეთ, წავიდეთ, — ისევ გააწყვეტინა ჯაჯალამ, — თორემ თქვენ ელგუჯაზედ ლაპარაკს ხვალამდინაც ვერ გაათავებთ და შინ კი გვეძახიან.

ამ სიტყვების შემდეგ ისინი გამოესალმნენ ერთმანერთს და დასდევს პირობა მეორე დღეს ისევ იმ ალაგას შეყრილიყვნენ.

XIV

გაიარა კარგა ხანმა იმათი გაყრის შემდეგ, მაგრამ მათიამ ისევ ისე იდგა და არ იცოდა — როგორ მოქცეულიყო.

ბოლოს მოიაზრა, რომ ღამეს იქვე ტყეში გაატარებდა, მეორე დღეს მიზეზს რასმე მოიგონებდა, გავიდოდა დუქნებში და ამოაბაში საღამოც მოაღწევდა.

— წავალ, ადგილს ამოვირჩევ და მივწვები! — ოხვრიტ, წარმოუდგენელი
თქვა მათიამ და შევიდა ტყეში.

ლამე გარეთ გატარებას დაჩვეული, მიწვა ერთს მინდორზედ და
დახუჭა თვალები დაძინებას აპირებდა, მაგრამ ძილი დაჰკარგოდა
და ყურებში თითქოს ვიღაცა ჩასჩიჩინებდა: „შენ გინდა დაიძინო,
მაგრამ მე არ დაგაძინებ; შენ გინდა ის ქალი გადაივიწყო, მაგრამ მე
არ გადაგავიწყებ!“

მათიამ ამოიოხრა და მეორე გვერდზედ გადაბრუნდა.

მთვარე, რომელიც იმ ღამეს, თითქოს განგებ ისე გააჰშავებუ-
ლიყო, დედამიწას ნაზ სხივებს ჰფენდა და კაცის გულს მღელვარე-
ბას, მწუხარებას უღვიძებდა. მათიას გადაბრუნებაზედ მთვარის შუ-
ქი პირდაპირ პირისახეზედ მიადგა და ძალათი თვალები გაახელინა.
მთიული ამობრუნდა გულადმა და მთვარეს გატაცებით ყურება და-
უწყო. შუქი თანაგრძნობით უალერსებდა იმის გახურებულს გრძნო-
ბას და ეუბნებოდა: „შენ უბედური ხარ და მე, მარტო მე თანაგვიგრძ-
ნობ. მე მომენდე, მე არასოდეს არ გაგცემ, მარტო მე შემოიძლიან შე-
ნი საიდუმლოს შენახვა“...

ასეთი მოქმედება ჰქონდა მთვარეს მათიანზედ, და იმანაც გაშალა
თავისი გული, თავისი გრძნობა და ყველა, ყველაფერი მიანდო შეყ-
ვარებულთ საერთო მოწამეს.

მამ ვისთან უნდა გამოტეხილიყო, ვისთვის უნდა ეთქვა, რომ თა-
ვისი ძმად-ნათესის მიჯნური, რომლისთვისაც და-ძმობა უთქვამს,
შეჰყვარებია იქამდის, რომ გონებიდგან შლის, სულს უხუთავს და
მოსვენებას არ აძლევს? ამ წვალებით გაატარა მთელი ღამე, მაგრამ
მათიას თვალს ძილი არ მიჰკარებია. ღამემ დღისაგან გაყრა დაიწყო
და მათია ფეხზედ წამოდგა; მივიდა იქვე ახლოს წყაროსთან და რამ-
დენიმე მუჟა წყლით გაიგრილა გახურებული შუბლი და თვალები,
ახსენა ღმერთი და გასინჯა თოფი, რომელსაც ფალია დანოტიებოდა,
და გამოუცვალა. ერთბაშად ტყიდგან მოესმა რაღაცა ფაჩიფუჩი,
თითქოს ხმელ წიწკებს ვიღაცა ამტვრევდა. ცოტა ხანმა გაიარა და
რამდენიმე ნაბიჯზედ დათვის ღრიალი შემოესმა, და ამ ღრიალთან გა-
მოჩნდა უზარმაზარი მხეცი, ორის პატარა ბელით.

ძნელად იქმნება ისეთი საშიში მხეცი, როგორათაც დათვი, რო-
დესაც თავის შვილებით არის და იმათ რომელსამე განსაცდელში
ჰხედავს. საზოგადოდ მშიშარა, რომელიც კაცის დანახვაზედ უკუმო-
უხედავად გამქცევი, თუ დაჭრილი არ არის,—შვილებთან ის მძვინ-
ვარე, შეუბოვარი ჰხდება და თავგანწირვით იბრძვის.

აქედგან შეგიძლიან წარმოიდგინოთ, რა განსაცდელშიაც უნდა
ჟოფილიყო მათია.

მათიას არამც თუ შეეშინდა ამ მოულოდნელის სტუმრისა, დევაც გაუხარდა.

დათვის შეეძლო იმის სიკვდილი, მაგრამ ამჟამად ეს სასიხარულოც კი იყო მათიასათვის.

დათვი გამოვიდა თუ არა, შესდგა და ბლუილით დაღუნა თავი, მიწას დაჰსუნა და ძლიერის ტოტებით თხრა დაუწყო, თითქოს სამარეს უმზადებდა ვისმე.

მათიამ რამდენიმე ნაბიჯი უკან წასდგა, მოეფარა მოჭრილს ხეს, მოამზადა თოფი და ხანჯალი ნახევრამდინ ამოსწია. მათია ისე დაწყნარებით ემზადებოდა, თითქოს იქ არაფერი ამბავი იყო და ამ შემთხვევას კიდევ მოელოდა.

— გინდა შენი ძალა გამოსცადო?.. მობრძანდი, ენახოთ... — ამ სიტყვებთან ერთად მათიამ ჩახმახი წამოაყენა. დათვმაც თითქოს იგრძნო ბრძოლის მოახლოება და შესდგა უკანა ტოტებზედ. რამდენიმე წუთს ისინი თვალითა ზომავდნენ ერთმანერთს და განრისხებულინი ცეცხლებსა ჰყრიდნენ თვალებიდან: კაცი და მძვინვარე მხეცი აპირებდნენ შებმას!

რამდენიმე წუთიც, და დათვი საზარელის ღრიალით გადმოხტა. იმის გადმოხტომასთან ერთად გავარდა თოფი და დათვი ყირამალა გადატრიალდა, მაგრამ მაშინვე წამოხტა და ეძებრა მათიას. მათიამ თვალის დახამხამების უმალ თოფი გადაადგო იქით, გაიკრა ხანჯალს ხელი და წინ მიაგება. მხეცი და კაცი ორნივე გაგორდნენ დედამიწაზედ, რომელზედაც რამდენიმე ხანი იბრძოდნენ და ფართხალობდნენ. მერე ორნივე გაიუმდნენ და რაოდენსამე ხანს ისე გაუნძრევლად დარჩნენ. ბოლოს კაცი წამოდგა გამარჯვებული, თუმცა არც ის დარჩენილიყო უნიშნოდ და მხარში ეგრძნო დათვის კბილების ძალა. სწორედ იმ დროს, როდესაც მხეცს კბილები მოვევლო მათიასთვის, ამის ხანჯალსაც შიგ გულში გაეველო მხეცისთვის და მისი ძალა დროზედ დაედუნებინა.

მათია წამოდგა, გაწმინდა ხანჯალი, ჩააგო ქარქაშში და შემდეგ მოიბანა და შეიხვია მსუბუქი ჭრილობა. მივიდა, გასინჯა დათვი, რომელსაც მკერდში მოხვედროდა ტყვია, მაგრამ შიგნით კი ველარ შეეტანა და ვერ დაემორჩილებინა.

ამ შემთხვევამ მათია ცოტაოდენი გაართო, მაგრამ, რა წამს ბრძოლას მორჩა და ფათერაკი აიციდინა, იმის აზრები ისევ მზალის მიუბრუნდა და გულმა შფოთვა დაუწყო. იმან იფიქრა, რომ დათვის გახდიდა ტყავსა, წაუღებდა სვიმონს საჩუქრად და ამითი შეეძლო, არამც თუ ეხლა, არამედ ყოველთვის სვიმონის სახლში თავისუფლად სიარული. როგორც მოიაზრა, ისეც მოიქცა: გახადა ტყავი, წამოიკი-

და ზურგზედ და გაიჭანა ქვეშეს, სადაც სვიმონი სახლის გვერდით მინდორზედ იყო და რამდენიმე მთიულს ელაპარაკებოდა. რაწამს ნა ჩაღნიკმა ასეთი საჩუქარი დაინახა და გაიგო მათიასაგან დათვის ასე გულადად სიკვდილი, დიდად იამა და ჰკითხა:

— თუ არ დაგვლიჯა?

— არა, შენი კვნესა-მე, ისე ცოტა რამ გამეკენწლა.

— იქნება ძალიანა ხარ დაჭრილი?

— არა, შენი კვნესა-მე, არა მინდა-რა.

— წაიყვანეთ ესა და კარგა პური აჭამეთ, დაასვენეთ, დაღალუ-ლი იქნების — უბრძანა სვიმონმა იქვე მყოფს იასაულებს — მაგრამ ვისი გვარისა ხარ?

— მე, შენი კვნესა-მე, ნადიბაიძე გახლავარ.

— ვისი შვილი?

— ნინიაისი, შენი კვნესა-მე.

— ნინია მთელს მთიულეთში ვაჟკაცობით და გულადობით განთ-ქმულია... მიხარიან, რომ ღირსეულს ღირსეული შვილი ჰყოლია... წადი, წადი, დაისვენე: დღეიდგან ჩემი სახლი შენთვის ღიაა, როცა გინდოდეს მოხვიდოდე.

— შენი ჰირი მომცა ლომისამ — თავის დაკვრით უბასუხა გა-ხარებულმა მათიამ, რომლისათვისაც ყველაზედ მომეტებული წყა-ლობა ეს იყო.

რა მათია შეიყვანეს სასტუმროში, რომელიც სვიმონს ცალკე ჰქონდა გამართული, მაშინათვე ყველანი მიეხვივნენ, დაუწყეს კაცს მილოცვა, დათვის ტყავს კი — სინჯვა, რომლის თავი, კბილები და ტოტები განსაცვიფრებელის სიდიდისა იყვნენ. მზალომაც გაიგო მათიას გამარჯვება და იქ მივიდა, მაგრამ იმის შიშით, რომ მა-თიასაგან მისი ცნობა სხვებს არ გაეგოთ, მოშორებით და კრძალ-ვით დადგა.

— გაიარე, ქალაუ, ჯაჯალას უთხარ, სტუმარს საჭმელი მოუმზა-დოს! — უთხრა იმას ერთმა იასაულთაგანმა.

მზალო სიხარულით გაიქცა, რათა მითი მაინც გამოეცხადებინა მა-თიასათვის თავისი თანაგრძნობა. ჩქარა მოუტანეს სადილი, ჩქარა მო-შორდნენ იასაულები და დანარჩენი ხალხი მათიას, რომელიც მარტო მზალოს და ჯაჯალას დარჩა. ისინი წრფელის გულით ულოცავდნენ მთიულს და უხაროდათ მისგან ამგვარი გამარჯვება, რომელმაც ვაჟ-კაცობის და გულადობის სახელი მისცა თავიანთ მეგობარს მათიას. თუმცა მთიულს უხაროდა ეს მდგომარეობა, მაგრამ სახეზედ სიამოვნების ღიმილი მაინც არ მოსვლია.

— მადლობა ღმერთს, რომ მშვიდობით გადავჩიი!—მეხუთედ და მეექვსედ ეუბნებოდა მზალო.

— რაის მაქნისი ვარ, რო გადავჩიი?—უპასუხა დაღონებულმა მათიამ და ჩაფიქრდა.

— ალაღია შენი დედის ძუძუ! — უთხრა ჯაჯალამ. — ღმერთსამც შეურგია შენთვის! — მემრე მიუბრუნდა დათვს: — ააუ... პირი რა-მოღენად დაუღია, — გაიკვირვა იმან.

— რომ მოვეკალ იქნება უკეთესი ყოფილიყო, — ისევ იმ გულ-დათუთქვით წარმოსთქვა მათიამ.

— რაისათვი, რაისათვი? — შეტევეთ მისწვდნენ ქალები.

— ისე! — მხრების აწევით, ბელშავად უპასუხა იმან და ჩაღუნა თავი. ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაიწყო ისევ მზალომ:

— ჩოხას „ბატარა“ სირმა-ლა აკლია, მზის ჩასვლამდინ გავა-თავებთ.

— თქვენ იცით.

— მაშ ხვალ წახვალ?

— ჰაი, ჰაი, რო წავალ! შენის გულისთვის იქ კი არა, ლომისის მადლმა, ჯოჯონეთშიაც კი ჩავალ.

— რაია, ბეჩა! შენ სულ შენი ელგუჯაი გაგონდება!.. — შეეხუმრა ჯაჯალა: — პური მაინც შეაჭამე.

ამ სიტყვებზედ მათიამ მადლიერის თვალთ შეხედა.

— რაი ხარ, ღვთის მადლმა! — გაწითლებით და მორცხობით უთხრა მზალომ.

— მაშ რაია, სულ ელგუჯა და ელგუჯა! ბატარა დაასვენე.

— არა მინდა-რა, შენი კვნესა-მე! თუ კი თქვენ როგორმე გავა-ხარებთ, ეგ ჩემთვისაც სიხარულია.

სადილი გაათავეს, მათია დაიბარა სვიმონმა, რომელსაც ძალიან მოეწონა და იასაულად უნდოდა დაენიშნა; ქალები კი წავიდნენ და გულმხურვალედ, ფაცა-ფუცით მოეკიდნენ საქმეს.

სალამოზედ ჩოხა მზად იყო და მათიამ წაიღო ელგუჯასთან.

იქნებოდა გლეხების ვახშმობა, როდესაც მათიას გამოუჩნდა ხა-რანაულების სახლი და მოესმა ძაღლების ყეფა. იმ დროს ის თავის განუშორებელს ფიქრში იყო და ძაღლების ხმაურობამ შეაკრთო. მთიული შედგა და წამოიძახა:

— რა პირით უნდა შევხედო ელგუჯას?.. — და მერე დაუმატა: — რაი ჩემი ბრალია, მიყვარს და რაი უნდა ვქნა!..

იმასა სტანჯავდა გრძნობა, რომელიც ცეცხლსავით უვლიდა გულ-

ში და რომლის მოშორებაც უნდოდა, მაგრამ ძალა აღარ სწევდებოდა. ყოველი იმის სხეული, ყოველი ასო, ყოველი ნიჭი მზალს შეეპყრო, დაემორჩილებინა, და თავის დახსნის შეცდა მხოლოდ მომეტებული წვალება-ლა იყო. ერთი აზრი-ლა უმაგრებდა გულს და ეს აზრი იყო ძმად ნაფიცის წინაშე მოვალეობა, მაგრამ, ვინ იცის, დიდხანს შეიძლება ამით ბრძოლას?

მათია მივიდა ხარანაულების სახლთან და სახლის პატრონს შეუძახა. ძაღლები გადმოესივნენ, მაგრამ ყმაწვილმა თუშმა, რომელიც გადმოეშველა, მოაშორა და შესძახა:

— გზა მშვიდობისა, მათიაუ!

— მშვიდობა მოგცეს უფალმა!

ისინი შევიდნენ იმ საწოლში, რომელიც ელგუჯასთვის დაეთმოთ. წარმოიდგინეთ უკანასკნელის სიხარული, როდესაც მათია დაინახა. იმან აღარ იცოდა სიხარულით რა უნდა ექნა და როგორ მოქცეოდა; არ იცოდა საიდგან დაეწყო ლაპარაკი ან როგორ მისალმებოდა.

მათიაც სწორედ ამავე მსზგავს მდგომარეობაში იყო, თუმცა იმათი მღელვარება სხვადასხვა მოპირდაპირე საბუთისაგან წარმოსდგებოდა.

ათასჯერ ერთსა და იმავე საგანზედ იწყებდნენ ლაპარაკს და ყოველთვის გაუთავებელი რჩებოდათ.

ელგუჯას ნაწრთობს და გამოცდილს, გამაგრებულს აგებულებას, ადვილად აეტანა თავისი ჭრილობა და ახლა ზოგიერთს ალაგას იარები არ შეჰკროდა, თორემ სხვაფრივ სრულებით კარგად იყო და თავისუფლად სიარული შეეძლო.

პირველი მისალმების შემდეგ სტუმრებს ვახშამი მოუტანეს და უფროსი ხარანაულიც იქ შემოვიდა. რა ვახშამზედ დასხდნენ, ლაპარაკი გადავიდა თემის ყრილობაზედ და იმათ გადაწყვეტილებაზედ, რომელმაც ელგუჯა სრულიად გააღარიბა და ულუკმოდ დააგდო.

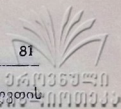
— ელგუჯაუ!..—დაიწყო ხარანაულმა:—ღმერთს ლუკმა მოუცია ჩემთვის, ღვთის მოწყალება არა მაკლიწ-რა, ცხორონიცა მყავს... დასახლდი აქ, დადექ ცხორში და დაგიზიარებ.

— დამირჩა შენი თავი! ღმერთიც იმად გაძლევს საცხოვრებელს, რომ ეგეთი ხარ.

— მართალის გულით გეუბნები, აგრემც ხელს მომიმართავს ღმერთის ჯვარი!

— არა, შენაი ჭირაიმე, მე ერთს უბედურს გზას გამოვკიდებივარ და დეე უბედურად გავიარო!

— რაი გინდა ქნა, თემის გარდაწყვეტილებას ხომ არ შეეხმი?

— თემის წინააღმდეგობა საით იქნების?... თემის სიტყვა ღვთის ბრძანებაა, კაცი ვერ გადავა იმას.

— ვაჟკაცს, ვაჟკაცური სიტყვა ექნების!—მოუწონა ხარანაულმა.

— მაშ რასა იქ?

— რაი ვიცი! დედამიწა დიდია და ცა მაღალი, ყველას დაიტევს.

— მაი, აგრე ნუ, ელგუჯავ!—გაურია სიტყვა მათიამ;—ხარანაულნი შეძლებული გვარია, დადექი მაგათას, მოკეთდი, დამშვიდდი და შემდეგ რასაც ღმერთი გვაგონებს, ისე მოვიქცეთ.

— ეგრე ჰქენ, ეგრე, ელგუჯაუ!— დაუმატა ხარანაულმა,—აქ დაგაქორწინებ, თითონ მე მოგგვრი ქალსა!.. ლაშარის ჯვრის მადლმა, ვისაც შენ დამისახელებ, იმას მოგგვრი. აი დედიჩემის ღმერთსა! ქალს როგორ ვინმე დაგვიჭერს! ჩემი ბალები შენთვის სულ გასწყდებიან!

— ამას ამორჩეულიცა ჰყავს,—მოაგონა მათიამ:—იმას ველარ უღალატებს.

— მაშ ის მოუყევანოთ!—წამოიძახა ხარანაულმა მხიარულად, ჩაიტეხა ქუდი და დაუმატა:—თითონ მე წამოგყვებით მაყარში... ყაბულს არა ხარ?

ბევრი უარის შემდეგ ელგუჯა დაჰყაბულდა, დადგა ხარანაულე-ბისას, რომელთაც მათიას დასწრებით, ოთხმოცი ცხვარი დაუწიარეს.

მათიამ, ელგუჯამ და კიდევ რამდენიმე ყმაწვილმა ბიჭებმა პირობა დასდვეს, რომ რაწმას ელგუჯა ცოტა უკეთ შეიქმნებოდა, მზალოს მოიტაცებდნენ.

XV

მათია ჩამოვიდა შინა და მზიურ-ქვეშესკენ გაემართა, რადგან ელგუჯას ამბით მზალო უნდოდა გაეხარებინა. მთიული პირველში თითონაცა ხარობდა ქალის ამგვარად გახარებას, მაგრამ რამდენადაც ქვეშეს უახლოვდებოდა, იმდენად გული ელეოდა. იყო ისეთი წუთიც, როდესაც მათია სრულებით გამობრუნებასა და გადაკარგვას აპირებდა იმ ადგილებიდან, სადაც ასეთი სატანჯველი ასტეხოდა.

— სიტყვა?... ფიცი?... — იტყოდა გამწარებული მთიული და გააგრძელებდა გზასა.

ამ ხანში მზალო და ჯაჯალაც მათიაზედ და ელგუჯაზედ ლაპარაკში იყვნენ. ისინი სხვა გოგოებთან ერთად წასულიყვნენ მახლობელს ქალაში თხილისა და მარწყვის მოსაკრეფად. ქალაში ყველანი ჯგუფ-ჯგუფად დაიყვნენ და ისე დაიფანტნენ. შუადღემ მოადწივა

და ჩამოცხა. ქალები მივიდნენ არაგვის პირთან, ჩრდილოეთისკენ დასდნენ.

ქალებს თითქოს მოსწყენოდათ ერთმანერთთან საუბარი და ეს-
ლა გაჩუმებულნი თავთავიანთ ფიქრს ეძლეოდნენ.

— ძალიან გიყვარს ელგუჯაი?—ბოლოს გაწყვიტა სიჩუმე ჯა-
ჯალამ და დაუწყო ყურება მზალოს.

— ბეჩა, მაგას რაილა კითხვა უნდა? განა შენ კი არ გიყვარს მა-
თიანი?

— რაი უყოთ რომ მიყვარს?.. ჩემი ძმა და ძმასავით მიყვარს.
ის ყველა ქალს შეუყვარდება,—ოხვრით დაუმატა ჯაჯალამ და გა-
ჩუმდა.

მზალოს პირისახეზედაც ღიმილი გამოიხატა. გახედა მოსაუბ-
რეს და ერთბაშად წამოიძახა:

— გონჯია მათიანი, გონჯი!

— რაი სთქვი ეგა?—წამოწევით და გაკვირვებით შეხედა ჯა-
ჯალამ.

— გონჯია-მეთქი მათიანი, — იმავე ხმით გაიმეორა მზალომ, რო-
მელსაც გუნებაში გაუბრინა ბავშურმა სურვილმა — ჯაჯალა გაე-
ჯავრებინა.

— ხუმრობ, — უბასუხა ქალმა და ხეს მიეყუდა.

— კი არ გხუმრობ, მართალს ვამბობ, იმას ქალი არ მითხოვ-
დება.

— რად არა?

— იმად, რომ გონჯია.

— დიახ, გონჯია!.. შენი ელგუჯაი ემჯობინება, არა? — ველარ
მოითმინა ჯაჯალამ.

— ჰაი, ჰაი, რომ სჯობს. მათიანი რაი კაცია?

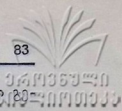
— აგრე რაისთვი ლაპარაკობ, ღვთის მადლსა? — წყენით უბა-
სუხა ჯაჯალამ.

ამაზედ შეჰყვნენ ერთმანერთს და საქმემ იქამდის მიადწივა,
რომ ჯაჯალამ ტირილი დაიწყო. მზალოს არ უნდოდა მეგობრის
წყენა და ამისათვის მოეხვია ჯაჯალას ყელზედ და დაუწყო
კოცნა.

— ავაი, ჯაჯალაჸ! რას სჩადი?.. მე გეხუმრებოდი ბეჩა და შენ
კი მართლა ტირილი დაიწყე?.. დაჩუმდი, შენაი ჭირაიმე, დაჩუმ-
დი... ღვთის მადლმა, ალაღ დას არ ეყვარება მათიანი ისე, როგორც
მე მიყვარს.

მაგრამ უბრალოდ აჩუმებდა მზალო ჯაჯალას, რომელსაც ღაბა-
ღუბით გადმოსდიოდა ცრემლები და ამბობდა:

— არავის არ უყვარვარ, ყველას ვეჯავრები, შენც, შენც ვეჯავრებ.

კაცი ვერ იტყვის, როდემდინ გაგრძელდებოდა ქალების საუბარი, თუ იმათ სმენას სხვანაირი დედაკაცების ხმაურობა არ მისწვდომოდათ. ისინი შეყრილიყვნენ და ამხანაგებს შინ წამოსასვლელად ეძახდნენ.

ჯაჯალამ საჩქაროდ მოიწმინდა თვალები, შესდგა რაოდენსამე ხანსა და დაღონებულს მზალოს ყურება დაუწყო; უკანასკნელმა არ იცოდა, რითი გაესწორებინა თავისი შეცდომა, უნებურად ჯაჯალას წყვიენბა. ასე იდგნენ კიდევ რაოდენიმე ხანს, თითქოს გაბუტულები არიანო; მერე შეხედეს ერთმანერთს, ორთავე გაიღიმეს და მოეხვივნენ ერთმანერთს, ორთავეს ერთმა და იმავე აზრამ გაუელვა თავში, და ეს აზრი შეეხებოდა სინანულს. ამ დროს კიდევ მოესმათ სხვების ძახილი და სახლისკენ გაიქცნენ გულის კანკალით.

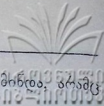
როდესაც ყველანი შეგროვდნენ, ჯაჯალამ დაიწყო სიმღერა, იმას სხვებმა მისცეს ბანი და ასე გასწიეს შინისაკენ. ჯაჯალას ქალამნებში ჭეშმა ჩასცივნოდა და სიარულს უშლიდა. ის დაჯდა გზის პირს მიწაზედ, გაიხადა ქალამნები და ბერტყა დაუწყო. ამაობაში ამხანაგები კარგა გაცილდნენ და მოეფარნენ ცხვირწამოწვდენილს კლდესა. ჯაჯალა ცდილობდა ჩაეცვა ქალამნები და მოსწევოდა თავის ამხანაგებს, მაგრამ, როგორც ყოველთვის არის ხოლმე, როცა კაცს ეჩქარება, უფრო უგვიანდება, ველარ ჩაეცვა ქალბანი და ძაბრიგანა მეთედ უსხლტებოდა. შორი-ახლო ტყეში შუბი გამოჩნდა, რომელიც წყნარ-წყნარად ირხეოდა და გზაზედ გამოვიდა ყაზახი, რომელსაც ჯაჯალას გვერდით უნდა გაეგლო. ქალს შეეშინდა, წამოავლო ქალბნებს ხელი, მაგრამ ყაზახმა მხოლოდ შეხედა და ჩუმად გაიარა; ბოლოს შესდგა ცოტა ხანს, მოაბრუნა ცხენი, ჩამოხტა და დაუფიქრდა. შემდეგ გაქანდა შეშინებულის ჯაჯალასაკენ და ხელი გაავლო.

— კარგი, კარგი, მარუშკა,—უთხრა იმან დაღმეჯით, რომელსაც დიმილი უნდა მოესწავებინა.

— დაგიბრმეს თოლი! გამიშვი, მომეცალე,—გაეშვებინა ქალი და გაემართა წასასვლელად.

— რა გაყვირებს? აი, ფუღს მოგცემ,—უთხრა რუხსმა და წინ გადაუდგა.

ყაზახმა ამოიღო ჯიბიდან კოპიტიანი, რომლისათვისაც სარკიდგან ანაფხევი ვერცხლის წყალი წაესვა და ვერცხლისფრად დაეყარა.

— არ მინდა, არა! თქვენგან სიცოცხლეც კი არ მინდა, არამც თუ ფული! მომშორდი.

— რასა ჰკივი?... აქ არავინ არის და არც არავინ მოგეშველება აიღე, უყურე, როგორი ვერცხლის მანათია... მოდი, შენის ნებით მაკოცე, თორემ ინანებ.

ქალს არ ესმოდა რუსული, მაგრამ კარგადა ხედავდა, რომ ამ ყაზახს ჩვეულებრივი უპატიოსნება განეზარა და ძალდატანება მოეწადინა.

— რაილა მეშველება დაღუპილს!—წამოიძახა ჯაჯალამ და მეორე მხარეს გატრიალდა გასაქცევად.

საგულის ბოლოები ქარისაგან გაფრიალდა, ყაზახს პირდაპირ ხელში მოხვდა; იმანაც მაგრა მოჰკიდა ხელი და მიიზიდა თავისკენ; ჯაჯალამ დაინახა, რომ ველარ გაექცეოდა, გამობრუნდა და დაუწყო უზრდელს თავ-პირში ცემა; გამხეცებულმა ყაზახმა მაგრად მოხვია მკლავები, აიყვანა ხელში და დადო რბილის ტუჩებით დაუწყო ლოვნა. ქალი იბრძოდა, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, მაგრამ რას გახდებოდა კაცთან, რომელსაც გადაეწყვიტა უქვევლად იმისი შეუარაცყოფა. ჯაჯალას ღონე უსუსტდებოდა. ბრძოლაში ყაზახმა სიხარულით გარდააქცია, ქალმა შიშით ცახცახი დაიწყო; სისუსტე დაყვირების ნებასაც კი აღარ აძლევდა და სწორედ იმ დროს, როდესაც იმედი უნდა გარდასწყვეტოდა, ვილასიც ღონიერი ხელი წამოსწვდა ყაზახს კისერში, გადაატრიალა იქით და ბურთსავით დასცა.

ჯაჯალამ შეხედა და დაინახა მათია, რომელიც თითქოს მიწიდან ამოსულიყო და ასე დროზედ მოესწრო იმისთვის.

— წადი, კარგია!—ბრძანებით შესძახა მათიამ და მიუბრუნდა ყაზახს.

ქალმა წინააღმდეგობა ველარ გაბედა და დარცხვენილი შინისკენ გაიქცა.

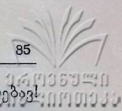
— აი, შე დაუნდობელო ძაღლო შენა... ცხო რაი შეგიძლიანთ, თუ არ დიაცთან ბრძოლა!—შესძახა მათიამ და წამოაყენა ყაზახი.

ყაზახი ისევ გამოჰიმული იდგა, მაგრამ რა შეხედა მათიას განიქიმა.

— დამნაშავე ვარ, ბატონო,—წამოიძახა შეშინებულმა ყაზახმა

— დამნაშავე კი არა, ძაღლი ხარ და ძაღლსავით დაუნდოდ იქცევი! აბა დედა შეირთე ცოლად, თუ შენი ძაღლობა არა სცადო.

ყაზახი ისევ გამოჰიმული იდგა, მაგრამ რა შეხედა მათიას გარისხებულ სახეს და ამოღებულს ხანჯალს, დაეცა მუხლის ჩოქზედ და დაუწყო ხვეწნა:

— თქვენო მაღალკეთილშობილებავ! თქვენო ბრწყინვალელებავ! მომიტევეთ... მოიღეთ ღვთიური მოწყალება.

მათია ყურს არ უგდებდა, მიდიოდა ყაზახისკენ განრისხებული, მაგრამ რა შეხედა იმის შიშისაგან დამახინჯებულს სახეს ზიზღით წამოიძახა:

— ხანჯალს პირუტყვებზედაც ეხმარობ, მაგრამ შენზედ კი არ წავებიწვავ, არ გავმურტლავ, ცოდოა.

შემდეგ მივიდა, შეუკრა ხელები, აპყარა იარაღი, გახადა შალ-ვარი და ისე შესვა ცხენზედ, რომელიც დააყენა გზაზედ და გაუშვა.

ასე ადვილად გადარჩენით გახარებული ყაზახი, სიხარულით მიაჰყენებდა ქვეშეთისკენ, მაშინ, როდესაც მათია ყაზახს ზიზღით უყურებდა და იძახდა:

— სხვა კაცს რომ მოსვლოდა ეგეთი საქმე, მაშინ თავად ეცდებოდა ცხენიდან მაინც გადმოვარდნილიყო, თავი ქვაზედ გაეხეთქა და ავრე სასირცხვილოდ კი არ გამხდარიყო... ეგ კი, უყურეთ-ლა როგორ მიაჰყენებს!.. აჰუ! შეგირცხვათ კაცობა!—ხელის ჩაქნევით წამოიძახა იმან.

ამ დროს ყაზახმა მიიღწივა ერთს ფერდოს, რომელიც მუდამ იშლებოდა და წვრილ-წვრილად ჩამოდიოდა გზაზედ. ერთბაშად რაღამაც იჰეჭა, და მოხეთქილი კლდე წამოვიდა ხრიალით, ამ ხმაზედ ცხენი დაფრთხა და განზედ გახტა; ყაზახმა თავი ველარ დაიჭირა და გადმოეკიდა, უბედურმა უზანგიდან ფეხი ველარ დაახწია და ამან კი ცხენი უფრო დააფრთხო; ათორია პატრონი და უკანა ფეხების ცემით თავი მთლად გაუნაყა და პირისახე შესაზარად დაუგლიჯა.

— რაისიც ღირსი იყო, ლომისამაც ისე მოუმართა ხელი... ძაღლს ძაღლური სიკვდილი მიერგების!—სიტყვა იმან და გამობრუნდა. მათიას გულში ამ სურათმა სიბრაღულის ნაპერწკალიც კი არ აღძრა. იქამდისინ აბეზარს მოსულიყო, რომ ჩვეულებრივს სიბრაღულსაც კი ველარ გრძნობდა.

მათიამ ზიზღით გადაყარა ყაზახის ტანისამოსი და იარაღი, რომელსაც ისე უყურებდა, როგორც უწმინდურს რასმეს და თავის გზას გაუდგა.

ქვეშეს ის შევიდა თავისუფლად, რადგანაც ეხლა მალვის მიზეზი აღარა ჰქონდა.

მზალო მოელოდა, რადგანაც ჯაჯალას შეეტყობინებინა მთიულის ნახვა, თავის შემთხვევაზედ კი ყოველისფერი დაემალა.

იმით ღიღხანს ლაპარაკი არ დასცალდათ, რადგანაც მათიას სვიმონმა დაუძახა. მზალომ გაიგო მხოლოდ, რომ ელგუჯა კარგად იყო,

ჩქარა მორჩება და მზალს გაიტაცებდნენ, რადგანაც ელგუჯას ურვადის მიცემა ვერ შეეძლო.

მათია შევიდა სვიმონთან, რომელიც სავარძელში იჯდა და რაღაცა ქალღმერთს ჰკითხულობდა.

— სალამო მშვიდობისა!—თავის დაკვრით უთხრა მათიამ სვიმონს.

— ო, მათია!.. გამარჯვება შენი, როგორა ხარ?

— კარგად! შენი კვნესა მომცა ლომისამ!..

— მამაშენს არ დაეკითხე: გაყენებს იასაულად თუ არა?

— რად არა, შენი კვნესა-მე! შენთან ხლების ღირსიც არა ვარ.

— შენ ძალიან მომეწონე და იასაულად კიდევ ჩაგწერე... ცხენით გინდა იყო, თუ ქვეითად?

— ჩემთვის რა ბედენაა, შენი კვნესა-მე... როგორც შენ გინდა.

— მაშ კარგი, მე ცხენიანად ჩაგწერ და შენ კი ქვეითი იქნები. თუ ცხენი დაგჭირდა როდისმე, ერთერთს ჩემ ცხენზედ შეჯდები.

— შენ იცი, შენი კვნესა-მე!

— ესლავე დარჩები, თუ შინ წასვლა კიდევ მოგიხდება?

— შინ ჩასვლა მინდა, შენი კვნესა-მე... აქ ახლო სოფელში ვიყავ, საქმე მქონდა და მამაჩემს სიტყვა უნდა ჩავუტანო.

— კარგი...

მათიამ თავი დაუკრა და გაბრუნებას აპირებდა, მაგრამ სვიმონმა ისევ მოაბრუნა:

— ელგუჯა მართლა თქვენსა იწვა?

მათია შეკრთა ამ მოულოდნელს კითხვაზედ, რადგანაც ეგონა, რომ სვიმონი გაუწყრებოდა, მაგრამ თავი ჩქარა შეიმაგრა და ამყად უთხრა:

— იწვა, შენი კვნესა-მე.

— ძმად ხომ არა ხარ იმასთან გაფიცული?

— ვარ, შენი კვნესა-მე.

სვიმონს იამა, რომ მათიამ ასეთი გულადობა გამოიჩინა; მიიუფრო, რომ უკანასკნელმა კარგად იცოდა, რომ ელგუჯა სვიმონის მოსისხლე იყო და ვინც უნდა გამასპინძლებოდა მას, მთის მებატონეს სასიამოვნოდ არ უნდა დარჩენოდა.

— ესლა სად-ღა არის?

— არ ვიცი, შენი კვნესა-მე!

— არ იცი?—ჰკითხა სვიმონმა და დაუწყო გამომცდელის თვალებით ყურება.

— არა.

— იცი, რა გითხრა, მათიაუ? მე შენთან ძმად გაფიცვა მინდა.

— ნუ, შენი კენესა-მე! რაი ღირსი ვარ შენს ძმობას?

— ეგ მე ვიცი... პირდაპირ მითხარ: რატომ არ გინდა ჩემი ძმობა?.. ვაჟკაცი პირდაპირი უნდა იყოს.

მათია გასწორდა და ამაყად შეხედა სვიმონს:

— შენ რაისთვი-ლა არ მეუბნები პირდაპირ?

— მეც პირდაპირ გეტყვი.

— მაშ კარგი... მე შენთან ძმობა იმად არ მინდა, რომ ელგუ-
ჯასთან ვარ ნაფიცი და შენ კი ჩემი ძმობილობა იმის დასაღუპად
გინდა. ძმადნაფიცს არ ელაღატება, როგორც ლომისასა. ჩემგან
ფიცი ველარ გატყდების, თუნდა დღესვე ჩამომასრჩო... ეხლა გით-
ხარ ყველა... უთხარ დამიჭირონ, შემკრან, დამხვრიტონ და მე
ჩემს სიტყვას არ გადავალ, ფიცს არ ვუღალატებ.

— ნუ ჩქარობ, ვაჟო!—უთხრა სვიმონმა მათიას და წყნარა
ამოიღო ნაწილები, რომელიც გულზედ ეკიდა:—ამათ გეფიცები,
რომ ღალატი არ გავიგლო გულში... არც ეგეთი კაცი ვარ, ღვთის
მადლმა, რომ ღალატით ვიცხოვრო. მე ყველაფერი ვიცი—ისიც ვი-
ცი ეხლა ელგუჯა სად არის! იმის გატანჯვა, სიკვდილი არ მინდა,
ღმერთი იყოს შენი თავდები.

— მაშ რაი გინდა?—გაშტერებით იკითხა მათიამ და დაუწყო
ყურება.

— მკითხავ? გინდა შეიტყო — რაი მინდა? კარგი, ყველას გეტყ-
ვი: მართებლობა ელგუჯას ხელმწიფის მოღალატედ უყურებს და
იმისი ან დაჭერა, ან სიკვდილი განუზრახავს; მეც მომივიდა ქა-
ლადი, რომელშიაც იწერებოდა, —ხალხს გამოვუცხადო, რომ ვინც
ელგუჯას ცოცხალს დაიჭერს, ორმოცს ვერცხლის მანეთს მისცემენ,
და ვინც მოკლავს, ოცდახუთს.

— მერე? მე ან უნდა მოვკლა, ან ცოცხალი დავიჭირო, არა?—
თითქმის დაცივნით წარმოსთქვა მათიამ.

— ბალო, შენ გული წმინდა გაქვს და სიტყვა წინ გირბის!

— რაი უყო, შენი კენესა-მე!.. თუ კაცთან მტრობა მექნა, მევე
გადავახდევინებ, სხვას შემწეობას არა ვსთხოვ... ფულის გულის-
თვის ძმას ვერ ვუღალატებ, ვერა, ლომისის მადლმა!

— ვიცი, ვიცი, მათიას, და, ჩემი გულის პასუხსაც იმისთვის
განდობ.

— თუ კი იცი, მაშ რაღადა მცდი, შენი კენესა-მე?!

— იმად, რომ ელგუჯა უნდა გადავარჩინოთ.

— შენ გინდა გადაარჩინო?—გაკვირვებით წამოიძახა მათიამ,
რომელიც სრულებით არია სვიმონის სიტყვებმა.

— გიკვირს?

— ჰაი, ჰაი, რო მიგვირს!

— ელგუჯა მეტად ვაჟკაცია, რომ კაცმა სასიკვდილოდ გამოიმეტოს... ის ჩემი მეზობელია, ჩემთვის სირცხვილია იმის სიკვდილის სურვილი... დაიჯერე, ღმერთი იყოს შენი თავდები, მე არ მინდა იმისი სიკვდილი.

— შენ რომ სხვა იყო, არ დაგიჯერებდი,—ცოტა ფიქრის შემდეგ წარმოსთქვა მათიამ:—მაგრამ შენი კი მჯერა... მითხარ, რაი გინდა?

სვიმონს სიამოვნება გამოეხატა პირისახეზედ და ღიმილით უთხრა:

— ყური დამიგდე... მე არ შემძლიან ეს ქალღიღადი დავმალო. ქვეყანაში ავი კაცი არ დაილევა... საქვეყნოდ რომ გახდეს ეს ქალღიღადი, მეშინიან, ფულმა არ დასძლიოს ვინმე და მართლა არ მოჰკლან ელგუჯაი!

— ჩვენში ეგეთი არც ვინ არ გამოვა,—ამაყად უპასუხა მათიამ.

— მეც აგრე მგონია, მაგრამ სიფრთხილეს თავი არ სტკივა... შენ შეპყარე შენი მეგობრები, რომლებზედაც იმედი გქონდეს, მოიყვანე აქა და იმად გამოვუცხადებ! ისინი ჯვარს დაუსმენ ამ ქალღიღადს და ისე დაუბრუნებ ქალაქში, რომ მეც გასამართლებელი საბუთი მქონდეს.

— ვის გაჰზავნი, შენი კვნესა-მე?

— ქალღიღადებს... გაიგე?

— გავიგე, შენი კვნესა-მე.

— ეხლა არ გამეფიციები?

— ეხლა ჩემი თავი, როგორც გინდა, ისე იმსახურე, შენი კვნესა-მე!.. მათია გაჩვენებს, რომ ის მთიულია და იცის მეგობრობა!

ერთმა კვირამ გაიარა ამ შემთხვევის შემდეგ, როდესაც სვიმონის სახლში მათია და სვიმონი, მოხუცი კაცების დასწრებით, ძმად იფიცებოდნენ.

როგორც სვიმონს უნდოდა ბრძანების ხელის მოწერა, მათიამ სწორედ ისე მოუხერხა და ამის შემდეგ დადგა ისაუღლად.

XVI

ეს შემთხვევა მათიას პირველში უხაროდა, რადგანაც მზალოსთან უფრო დაახლოვდებოდა და ყოველთვის იმის ცქერა თავისუფლად შეეძლო. მაგრამ, საუბედუროდ, ისე არ მოუხდა, როგორც ეგონა.

მზალოს ყოველდღიური შეხვედრა იმას კი არ ამშვიდებდა,

უფრო ამღელვარებდა და უდუღებდა სისხლს. საკმარისი იყო იმისთვის ერთი შეხედვა, ერთი დალაპარაკება, ერთი გაღიმება მზალოსაგან, რომ მათია გაფითრებულიყო და იმ მდგომარეობამდინ მისულიყო, როდესაც ადვილად შეეძლო ყოველი დანაშაულობა მოეხდინა.

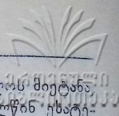
ამავე დროს, მზალოს სასიხარულოდ, ელგუჯას კარგად მყოფობაზედ ხმა მოდიოდა. ჯაჯალა, რომელსაც გაგიჟებით შეჰყვარებოდა მათია, იტანჯებოდა, რადგანაც აშკარად ამჩნევდა მათისაგან მზალოს სიყვარულს. ყველაზედ მეტად ამას სტანჯავდა მათისთან შეყრა და ლაპარაკი, რადგანაც მთიულის სიტყვები მზალოს ყოველთვის ნაზად და სიყვარულიანად შეეხებოდა ხოლმე. ჯაჯალა იტანჯებოდა და ხანდისხან იქამდისინაც კი მივიდოდა, რომ კინალამ შესძახებდა: „რაისთვი მტანჯავ, რას მემართლები?“ მათის არც ამ ქალის დატანჯვა უნდოდა და ვერცა ხედავდა მის ამ სატანჯველს.

გულდანადგვლებულს ჯაჯალას ვერ გაეხედნა გაჩუმებულიყო, არ ებასუხნა მათისთვის, და თუმცა მძიმე, ძალიან მძიმე იყო იმისთვის მზალოზედ ლაპარაკი, როდესაც გული სულ სხვა საუბარს ითხოვდა, მაინც ასრულებდა მთიულის სურვილს.

ერთს დღეს მათია მეტად დაღონებული იყო, თუმცა განსაკუთრებითი დაღონების მიზეზი არა ჰქონდა რა, და ცხოვრების მიმდინარეობა არავითარს ცვლილებას არ წარმოადგენდა. ერთს მშვენიერს საღამოს, როდესაც სვიმონ ფასანაურში წასულიყო, იქ დახოცილის ყაზახების საქმის გამოსაძიებლად და დამნაშავეების მოსაძებნად, ქვეშეთში სრული სიჩუმე ჩამოვარდნილიყო, თითქმის ბუნებაც კი გაჩუმებულიყო, რალსაც მოელოდა.

მშვენიერი საღამო, ნათელი მთვარე, ნაზი ბუნება, განმარტოებულ ოცნებისთვის იზიდავდა კაცს. მათია გამოვიდა საიასათუოდგან, წყნარა გაიარა მინდორი და არავის პირს ჩავიდა. წყალი ხრილით თითქოს უაღერსებდა დაძინებულს ბუნებას.

ეს ხმა ამ მყუდროში ისე ტკბილად მოისმოდა, ისე უყვავებდა მათიას, რომ მისი რკინის გული მოაღბო და ათასგვარი ფიქრი აღუძრა, ერთიერთმანერთზედ სანატრელი, შეუძლებელი. ის შევიდა ოცნებაში და წარმოიდგინა თავისი თავი ბედნიერად, რომელსაც აღერსით ახარებდა მზალო. იმ წუთში ის დარწმუნებული იყო, რომ ამ ქალს მარტო ის უყვარდა, მარტო იმაზედ ფიქრობდა და ქვეყანაზედ არავისზედ არ გაცვლიდა!.. მთიული ოცნებამ იქამდინაც კი გაიტაცა, რომ საყვარელი ქალი მთელი თავის მშვენიერებით თვალწინ წარმოუდგა. ხელსა ჰკიდებდა ნაზ ტანსა, შეჰყუ-

რებდა მშვენიერს ეუფუნა თვალებში და პირი ისე ახლას მიეტანა, რომ თითქმის სუნთქვასაც კი გრძნობდა. მათიას თვალწინ ესატყებოდა გიშრის ფერი თმები, რომელიც ქარს გაეწეწა, და წყნარად არხევდა, ხვდებოდა იმის პირისახეს და სასიამოვნო ლუტუნით ნეტარების მღელვარებას აღუძრავდა... მათია ნიავის მსგავსი ჩურჩულით, საგსეს კრძალვით და უმანკოებით წარმოსთქვამდა ფიცს სამუდამო სიყვარულისა და ერთგულებისას. მათია დარწმუნებული იყო, რომ ეს ყველა არამც თუ ოცნების ნამუშევარი იყო, რომელშიაც გულს ისე დაეჯალდა გონება, რომ თავის სასურველს სურათებს ცოცხალს ჳეშმარიტებად წარმოუდგენდა...

როდესაც მათია ამ ნეტარებაში იყო, ერთმა კაცმა გამოიჩქმეფა არაგვი, ამოვიდა გორაზედ და მთიულის წინ გაჩერდა. ახალმოსულმა დაუწყო იმას ყურება და უკვირდა, რომ უკანასკნელი მას არამც თუ არავითარს ყურადღებას არ აქცევდა, თითქოს არც კი ამჩნევდა მის მოსვლას.

— მათიაუ, მათიაუ! — უთხრა იმან და ხელი დაადო მხარზედ.

ამ სიტყვებზედ მათია ისე შეკრთა, რომ ახალ-მოსული შეაშინა.

— ბეჩა! რაი მოგივიდა?! ველარ მიცანი?

— ჰა!.. შენა ხარ?... ჰო, შენა, შენა... — და ამ სიტყვებთან ერთად გაიშვირა ხელები.

ახალმოსულს ეგონა, რომ იცნო და გადახვევნას უპირებდა, მაგრამ მათია ისევ ისე შეუწმრევლად იდგა, და მხოლოდ მაშინ მოვიდა გონსა, როდესაც უცნობმა მკლავი დაუქირა და დაუწყო ნძრევა.

— ვინა ხარ! — ოხვრით გაეშვებინა ისა და უკან მიდგა.

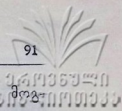
— ბედშავო ჩემო თავო!.. რაი მოგსვლია, ველარ მიცან?

მათიამ შეხედა და დაინახა, რომ იმის წინ ელგუჯა იდგა.

მკითხველს შეუძლიან წარმოიდგინოს, რა სატანჯველიც უნდა ეგრძნო მათიას გულს, როდესაც თავისი მეტოქე დაინახა! სანატრელის მდგომარეობიდან, სწორედ იმ დროს, როდესაც ოცნებას ისე სასიამოვნოდ გაეტაცნა, გამოიყვანა იმ კაცმა, რომელსაც მზალო ეკუთვნოდა და რომლისთვისაც შეუბმელად, უცდელად უნდა დაეთმო!.. არამც თუ მხოლოდ უნდა დაეთმო, არამედ თითონ უნდა მიეცა შემწობა, ეშველა იმათ შეერთებისათვის.

გრძნობაგავსებულ მათიას სატანჯველი ნაღველად გადმოედინა, აგრძნობინა თავის მდგომარეობა. მთიულმა თავი ველარ შეიმაგრა და თითქმის ქვითინით, გადაეხვია ძმად ნაფიცს, რომელმაც, მათიას ქცევა ნახვის სიხარულად მიიღო.

— ელგუჯა, ელგუჯა, შენი კენესა-მე!...

— კარგია, მათიაუ, ღვთის გულისათვის გაყუჩდი!.. რაი მღვდელია, ბედშაო?

— არაფერი, არაფერი! — დარცხვენით წარმოსთქვა იმან და გული შეიმაგრა: — ცხო, როგორ ხარ, საიდამ?

— ვმადლობ უფალსა, კარგადა ვარ...

— ხომ მორჩი, აღარა გტკივა-რა?

— ვმადლობ უფალსა... თავად რაღასა იქ?

— მე რაილა საკითხავი ვარ! რაი მიჭირს? — მწარის ღიმილით მისცა პასუხი.

— ცხო? მთიულეთს რაი ამბავია?

— არც რა.

— მზალო როგორაა? რაისთვის არას მეუბნები?

— მზალო?... ჰო, რაი უჭირს ბედნიერსა... შენ გელის, შენს გონებაშია! — საჩქაროდ დაიწყო მათიამ, რომელსაც ამ საგნის შეხება ისე ამღვრევდა: — წავიდეთ! ეხლავ გამოვიყვან!..

ამ სიტყვების შემდეგ ისინი წავიდნენ იმ წიფელთან, რომლის გვერდითაც მათიამ მზალო პირველად ნახა, ელგუჯა იქ დააგდო და თითონ კი მზალოს მოსაყვანად წავიდა.

ელგუჯა მოუთმენლად ელოდა ქალის მოსვლას, და თითო გავლილი წუთი წლებად ეჩვენებოდა. ერთბაშად გაიშრიალა რაღაცამ და ელგუჯას მკლავებში მიესვენა გონებადაკარგული მზალო.

— შენა ხარ, შენა?! კიდევ მშვიდობით გხედავ?! — გატაცებით ჩასჩურჩულებდა მზალო.

— დამშვიდდი, ჩემო ყველა! ნუ გეშინიან, ეხლა აღარ გავიყრებით... გცივა?... ეგრე რა გაკანკალებს?

— არა, არ მცივა, არა... — და ამ სიტყვებთან ერთად მაგრა მიეკუნჭებოდა ელგუჯას.

ბოლოს, როგორც იყო, იმათი გონება ღონს დაადგა და ელგუჯამ უთხრა:

— მზალო, მოემზადე, შენს გასატაცებლად ჩამოველ!

— ჩემს გასატაცებლად? — თითქო შეკრთა.

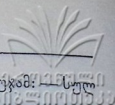
— ჰო, შენს გასატაცებლად. რად შეგეშინდა? — ჰკითხა ელგუჯამ და გაკვირვებით დააცქერდა.

— არა, არა, მე არ შემშინებია... შენთან რისა უნდა მეშინოდეს!...

— მაშ რას ამბობ, რად გაგიკვირდა?

— არ გამკვირვებია... არა, მაგრამ... ვაი თუ კიდევ გამოგვეკიდნენ კიდევ ვაი-ვაგლახი მოხდეს....

— ჩემო ყველავე!.. — მოხვედრით გააწყვეტინა ელგუჯამ: — სულ ჩემზედა ფიქრობ!

— არა, არა, ეგრე მეყვარები, ნუ გამიტაცებ!..

— ეგ შეუძლებელია.

— ეგ შეუძლებელია?.. — ჩაფიქრდა ქალი და ერთბაშად წამოიძახა: — აგრე უნდა იყო, აგრე... დამიჯერე, თავი დამანებე... მე უბედური ვარ, ამდენი მსხვერპლიც კმარა...

— ათი იმდენი მსხვერპლიც რომ მოხდეს, თავს მაინც არ დაგანებებ.

— არ ვღირვარ მაგათა, არა! — წამოიძახა მზალომ და ტირილით მიეყრდნო ელგუჯას. ის ტიროდა მდუღარედ, თრთოლვით და აღელვებით. აშკარადა სჩანდა, რომ რაღაცა მძიმე ლოდი აწვა გულზედ, რომლის გამოთქმაც უნდოდა და ვერ გაებედნა.

ელგუჯა დაღვრემილი, შეწუხებული შეჰყურებდა, თითქოს იმასაც ეგრძნო მზალოს მდგომარეობა.

„იქნება აღარ ვუყვარვარ?...“ — თავში გაუელვა ელგუჯას.

როდესაც მზალომ გული მოიჯერა ტირილით, ელგუჯამ წყნარა მოიშორა გულიდგან, დაუჭირა პირისახე, ააწევინა თავი და პირდაპირ თვალებში შეხედა.

— მზალო! შენ რაღაცა გაქვს სათქმელი, რატომ პირდაპირ არ მეუბნები? ხვალ თუ ზეგ ჩემი ცოლი იქნები, განა ცოლს კმართან დამალული უნდა ჰქონდეს რამე?

მზალოს ტანში ურყოლამ გაურბინა ამ სიტყვებზედ; იმან დახარა თავი და რაღაცა წაიბუტბუტა.

— ვაჟკაცს ჰქირში გამაგრება უნდა, მითხარ.

მზალო ეგრძნოდა თავის გრძნობას, მერმე ერთბაშად დაეცა მუხლებზედ და მწუხარებით წამოიძახა:

— დამნაშავე ვარ... თავი უნდა მომეკლა, მაგრამ შენი ნახვის სურვილმა შემიშალა ხელი...

ამ სიტყვებზედ ელგუჯა ხანჯალს მისწვდა, მაგრამ თავი შეიკავა, ისევ დაიკრიფა გულ-ხელი და ისე შექმუხენილი უყურებდა.

— მითხარ, რაი ამბავია?

მზალო მოუყვა თავის გაწბილების ამბავს, რომელზედაც ლაპარაკი მთელ სიცოცხლედ უღირდა.

— ეხლაც არ დარწმუნდები, რომ შენი ღირსი აღარა ვარ?

— ბარემ, ბარემ მინდოდა, აგრე შეთქვა, მაგრამ რაი ვქნა, რომ მიყვარხარ, ჩემ თავზედ მეტად!.. მიყვარხარ... — ელგუჯამ ძალზედ მიიკრა გულზედ მზალო და დაუწყო გაშმაგებით კოცნა.

რამდენიმე დღის შემდეგ, ხარანაულების მთაზედ შედიოდა მეფე იონი, რომელთა შორის ელგუჯას თავის საცოლე მზალოთი იცნობდით. მაყრებმა შესძახეს:

მოვდივართ, მოგვიხარინ,
მოგვყავს დედალი ხოხობი!

XVII

ელგუჯა და მზალო დასახლდნენ ხარანაულებისას, სადაც მტერი ისე ადვილად ვერ მიუღებოდა, და მაშასადამე, იმათი ცხოვრება უნდა წასულიყო ტკბილად და მშვიდობიანად. ელგუჯა დადიოდა ცხვარში და თავის მუყაითობით და სიფრთხილით ყველას აკვირებდა. მზალოს თითქმის ყოველდღე აჭკონდა იმასთან მთაში ჯერი. ისინი დასხდებოდნენ ხოლმე რომელიმე მთის ფერდობზედ, ან სერზედ, მაღლა, მაღლა, ისე მაღლა, რომ ბევრჯერ ნისლი და ღრუბელი იმათ ქვეით მოიქცეოდა; მაშინ ამაყად შეეძლოთ ეთქვათ, რომ ღრუბელს ფეხითა ვთელავთო! აქ იალაღზედ ხუმრობდნენ, ხარობდნენ, იცინოდნენ.

ასე გადიოდა დღეები, კვირეები...

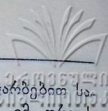
ამ დროს ორი ამათი მეგობარი ქვეშეთში ერთ რიგის ცეცხლით იწოდნენ, თუმცა ამ ცეცხლის აღმგზნებელი სრულიად სხვადასხვა პირი იყო.

ესენი გახლდნენ მათია და ჯაჯალა. მათია, რომელსაც არ ავიწყდებოდა მზალო და ჯაჯალა, რომელიც თავგანწირულებამდის მიეყვანა მათიას სიყვარულს.

მზალოს მოტაცებისთვის სვიმონს განსაკუთრებით ყურადღება არ მიუქცევია და თითონ მდეგარი, რომელიც გამოუყენა, ხალხის თვალად იყო გაგზავნილი და ამისთვის მდეგარის მოთავედ მათია დაენიშნა. ეჭვი არ იყო, რომ მათია ელგუჯას უეჭველად შემწეობას მისცემდა და არასოდეს არ გამოეკიდებოდა, როგორც მოსისხლე. ყველა იცოდა სვიმონმა და სწორედ ამისათვის დანიშნა მათია მდეგარის მოთავედ.

სწორედ ამავე ხანებში მთიულთა შორის მოვიდა ამბავი საქართველოს რუსეთთან შეერთებისა. ეს ხმა სწრაფად გავარდა ხალხში და მთელი საქართველო შეარყია.

რასაკვირველია, რომ მთაც არ დარჩენილა უგრძნობლად და უმოქმედოდ ამ საერთო მოძრაობის დროს, და აქაც ისეთი მთრთოლვარე დღეები დადგა, როგორც დანარჩენს საქართველოში

მათიასთვის ეს საგანი კიდევ იმითი იყო სხვებზე გადაჭარბებით საწყენი, რომ ყველაზედ ხშირად შეხედებოდა ხოლმე იმ დროის რუსი ჩინოვნიკების უთავბოლო და უსამართლო მოქმედებას. ამას ემატებოდა კიდევ ყაზახების და სალდათების მხეცური ქცევა, და რასაკვირველია, დაშინებულებს არ უნდოდათ ეს შეერთება.

ამ მდგომარეობით ისარგებლეს ალექსანდრე ბატონიშვილის მომხრეთა და დაინახეს საუმჯობესო წუთად ხალხის ასაჯანყებლად. ისინი ყველა შესაძლო და შეუძლებელს ხმას ავრცელებდნენ რუსების შესახებ, და უფრო აღელვებდნენ ისეც გულამღვრეულს მთიულთა, მოხევეთა და ფშავ-ხევსურთ...

ჯალაბაურები მთიულეთის ერთი განთქმული გვართაგანი იყო და მოხუცს აბდია ჯალაბაურს დიდი პატივი და სახელი ჰქონდა დამსახურებული. ის საქმე, რომელშიაც ეს მოხუცი მიიღებდა მონაწილეობას, უეჭველად თავგამომზღული შეიქმნებოდა და ამისთვის ყველა მთიული დაუფიქრებლად აბდიას სრულის ნდობით მიემხრობოდა ხოლმე.

ერთს დღეს აბდიას კალოზედ შეყრილიყო რამდენიმე მთიული და რაღაცას ლაპარაკობდნენ. ყველას პირისახეზედ ეტყობოდა ჩაფიქრება, ჭმუნვარება; ყველას ეტყობოდა, რომ ყრილობის მიზეზი მეტად აღელვებდა: არც ჩვეულებრივი სიცილი და ხუმრობა, არც სიმღერა, არც ოხუნჯობა! არაყიც კი, ის უეჭველი საჭიროება ყოველგვარი ყრილობისა, არსადა სჩანდა. ყმაწვილ მთიულებს აერჩიათ უფროსების მოშორებით ალაგი და იქ შეგროვებულიყვნენ; ყველა ამათვანს ხელში ეჭირა რომელიმე იარაღი, რომელსაც ისე უვლიდნენ, სწმენდავდნენ და მართავდნენ, როგორც „გულის საყორელს“.

აშკარადა სჩანდა, რომ ეს კრება არ იყო ჩვეულებრივი. უეჭველია განსაკუთრებითი რაღაცა ამბავი ხდებოდა, და ეს ამბავი უნდა შეხებოდა საერთოდ ყველას, რადგანაც იქ ხედავდით გაოფლიანებულს, დაღალულს ცხენებს, რომელთაც თავისი პატრონები შორის ადგილიდან უნდა მოეყვანათ.

ამ კრებას წამდაუწუმ ემატებოდნენ ახალ-ახალი მოსულები, რომელთაც იქ მყოფთაგანი რამდენიმე კაცი ჩუმად წინ მიეგებებოდა, ჩუმად მიესალმებოდა და ჩუმადვე მიაცილებდა მოხუცს მოხუცებთან და ყმაწვილს — ყმაწვილებთან.

ბოლოს მოისმა სიმღერის ხმა და გამოჩნდნენ დეკანოზები დროშებით, რომელთაც სამასამდინ შეიარაღებული, ჭუდმოხდილი კაცი სიმღერით მოსდევდნენ. ეს ხმა იყო რაღაცა დიდებული, ვაჟკაცური, მაგრამ შემაწუხებელი, რომელიც მომღერლებს შიგ გუ-

ლის საძირკვლიდგან სწყდებოდა და მაღალის ბანით მედგარად გა-
დაქცეული ჰაერში გრგვინვასავით გაივლიდა.

კალოზედ მყოფი ხალხი წამოცვივდა ფეხზედ, მოიხადა ქუდე-
ბი და პირჯვრისწერით წინ მიეგება.

ყველანი მოწიწებით მიდიოდნენ, ყველანი გულმხურვალედ
უყრიდნენ მუხლს იმ წმინდა დროშებსა, რომელნიც არაერთხელ
წინ გასძლიოდნენ ბრძოლის ველზედ და არაერთხელ იქიდგან
გამარჯვებულნი და სახელოვანნი დაებრუნებინათ.

დროშები მოასვენეს კალოზედ და დაასვენეს ნიშთან, რომელიც
იქვე კალოს ნაპირზედ უბრალო ქაჭებისაგან იყო აშენებული. დე-
კანოზები მოუდგნენ გვერდს და დანარჩენი ხალხი კი გაიშალა მინ-
დორზედ, რომელიც იქვე, კალოს ქვეით, გადაშლილიყო. ყველანი
გაჩუქდნენ და გაინაზნენ, ყველამ ხმა გაკმინდა, სული განაბა. ცოტა
ხანმა გაიარა სიჩუმეში, და მოისმა ზარების ჟღარილი.

— ამწყალობნებენ, ამწყალობნებენ! — შეინძრა ხალხი. ყველამ
შიაქცია თვალები დეკანოზებს და ქულებ-მოხდილებმა დაიხოქეს.

დეკანოზებმა დაიწყეს ხალხის დამწყალობნება, რომელშიაც
ხეფწნას გამოსთქვამდნენ ღმერთთან და წმინდანებთან, რომ, იმათ
არ დაეგდოთ თავის ხალხი და დახმარებოდნენ იმათ გაჭირვებაში,
დაეხსნათ მტრის ხელიდგან და მფარველად ყოლოდათ უბედურე-
ბაში. ეხვეწებოდნენ, რომ, როგორც მრავალჯერ, ეხლაც გამოეჩი-
ნათ თავისი სასწაული, და ქართველი ხალხისათვის თვალები აეხი-
ლებინა...

ამის შემდეგ ისინი შეუდგნენ იმათ „შეკვრასა“ ვინც მათ შო-
რის მოღალატე გამოვიდოდა და ვინც ამ მოღალატეს ან დაიფარავ-
და, ან დაინდობდა და ან რომელიმე შემწეობას აღმოუჩენდა.

ყოველ ამ სიტყვაში სჩანდა ხალხის საერთო სურვილი, საერ-
თო გულის ძგერა, გულის ნადგელი, რომელიც შეგუბებულიყო ღი-
დინის სატანჯველით, და ღღეს კი ველარაფერს დაემაგრებინა,
გადმოეხეთქა გარს შემოზღუდული სიმაგრე და წარმოუდგენის
სისწრაფით მთელს ხალხს მიეღო...

ყოველ დალოცვის შემდეგ აღელვებულ ხალხში გრგვინვასავით
გაივლიდა:

— ამინ, შენს მაღლსა!

და ეს საერთო ფიცი, საერთო უბედურებისაგან გამოხმობილი
ხმა, თითქოს ერთიორად ამხნევებდა, აგულადებდა და ამაგრებდა
იქ მყოფებს.

ლოცვა და ფიცი რო გათავდა, აბღია წამოდგა და დეკანოზებ-
თან ავიდა. იმასთანავე წავიდა რამდენიმე მოხუცი; დანარჩენი ხალ-

ხი კი გაიყარა თავთავის საზოგადოებად, და თითო საზოგადოებელ-
გან რიგრიგად გამოვიდოდა წინამძღოელი და მედროშე, მივიდოდნა
დროშასთან, რომელიც აბლიას ეჭირა ხოლმე, მოუყრიდა მუხლსა,
ემთხვევოდა და სახალხო სიწმინდეს მოწიწებით ჩაიბარებდა, შემ-
დეგ ჩამოვიდოდა და თავის საზოგადოებას უერთდებოდა; ხალხი
მიეშურებოდა დროშას მთხვეოდა, გალობით და პატივით მიეღო.

აშკარადა სჩანდა, რომ ამ ხალხს დიდი რწმუნება ჰქონდა თა-
ვიანთ დროშებზედ და იმათი პატივისცემა იქამდისინ მიაღწევდა,
რომ ადვილად არც დაჰკარგავდნენ და არც დაანებებდნენ ვისმე;
ისინი დიდიდგან პატარამდინ გაწყდებოდნენ და ხალხის ეროვნო-
ბის დამაკავშირებელს ნიშანს არ დაჰკარგავდნენ.

როდესაც ეს ყველა გათავდა, — მედროშეთ ჩაიბარეს თავიანთი
დროშები, და სხვადასხვა თანამდებობის პირნი იქმნენ ამორჩეულ-
ნი, — ხალხი თითქოს დაწყნარდა.

ამ წუთიდან მეთაურები უბრალო ხალხისაგან ერთბაშად
ისეთს შპრძანებლებად გადაიქცნენ, რომელთა სიტყვასაც ყოველი
უარის უთქმელად ასრულებდა, და ამორჩეულებიცა გრძნობდნენ
თავიანთ ძალას და მნიშვნელობას.

აბდია გავიდა ცალკე და დაიძახა:

— მეთაურნი აქ გამოვიდნენ!

იმისი სიტყვები ხალხში რამდენჯერმე გამეორდა და მათგან თი-
თო-თითოდ, ამაყად გამოდიოდნენ მეთაურნი და მიდიოდნენ აბლი-
ასთან.

როდესაც ყველანი შეგროვდნენ, ისინი დასხდნენ განსაკუთრე-
ბით მარტონი და დაიწყეს სჯა თავიანთ მდგომარეობის შესახებ.

— ხალხო! გაიგეთ, რომ რუსის ხელმწიფესთან გაგზავნილები
დაბრუნდნენ?

— გავიგეთ, შენი კენესა-მე, გავიგეთ!

— მეფე გივარგის სიკვდილიც გაიგეთ?

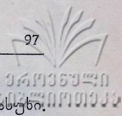
— ეგეც გავიგეთ, შენი კენესა-მე!

— გაიგეთ შუაქაცებს რაიც პასუხი მოუტანიათ?

— გავიგეთ, მაგრამ კარგად ვერ ჩაგვისმენია.

— აი, ქალაქიდან მოსული სტუმარი თითონ გეტყვისთ! — შეჰ-
მუხვნის სახით წარმოსთქვა აბდიამ და მიუბრუნდა იქ შორიახ-
ლო მდგომს მთიულს: — წადი, სტუმარი მოიყვანე.

მოვიდა სტუმარი, რომელსაც ქართლული ტანისამოსი ეცვა და
თავიდან ფეხებამდინ შეიარაღებული იყო. სტუმრის მოსვლაზედ
ყველანი ფეხზედ წამოდგნენ და მიესალმნენ. იმანაც მდაბლად და-
უკრა თავი და უთხრა:

— მშვიდობა ვაუკაცს მთიულებს!

— ნუ მოგიშალოს ლომისამ მშვიდობა! — იყო საერთო პასუხი. აბდიამ მოიპატიჟა ქართლელი, თავის გვერდით მისცა ადგილი, და ყველანი ისევ დალაგდნენ.

— სტუმარო, — დაიწყო აბდიამ, — ამ ხალხს გაგონება უნდა, რა-იც საქართველოში ხდება... მართალია რომ გვიღალატეს, გაგვყიდეს?

— მართალია, მართალი... დღეის იქით თქვენ ვეღარ იხილავთ თქვენს მეფეს, თქვენ აღარ გეყოლებათ თქვენი საკუთარი მეფე.

ამ სიტყვებმა ხალხში ნაპერწკალივით გაიარა და იქამდინ ააღელვა, რომ კარგა ხანმა გამოიარა, სანამ ახალმოსულს სალაპარაკოდ დრო დარჩებოდა.

— გაჩუმდით, გაიგონეთ! — ბოლოს წარმოსთქვა აბდიამ, და ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა.

— თქვენ ყველას გაგონილი გაქვსთ, რომ განსვენებულმა მეფე გიორგიმ რუსეთს შუაეკაცები გაგზავნა იმ პირობათა შესაკრავად და დასამტკიცებლად, რა პირობითაც რუსები ჩვენში უნდა დარჩენილიყვნენ. ჩვენ ყველას ისე გვქონდა გაგებული და გარდაწყვეტილი, რომ რუსეთს, როგორც მართლმადიდებელს ხალხს, ძმური ხელი უნდა გამოეშვირა ჩვენთვის და შეერთებულის ძალით წინააღმდეგობოდით მაჰმადიანებს; მაგრამ მეფე მაინც ჩვენი უნდა გეყოლოდა. ამის სამაგიერო, ჩვენ უნდა შეგვენახა ის ჯარები, რომელიც საქართველოში იქნებოდა და ცოტადენი მახტის მაგიერი ხარჯი გვეძლია მათთვის.

— რად გგინდოდა ისინი, შენი კვნესა-მე? ათასჯერა ეყოფილვარტ გაჰირვებაში, მაგრამ ჩვენვე მოგვიშორებია თავიდან! — წარმოსთქვა რამდენიმე პირმა.

— მაგაზედ ეხლა ლაპარაკი გვიანაც არის და მეტიც. მეფემა და ხალხმა აგრე დაინახეს უკედ, აგრე ამჯობინეს თავის ქეეყნისთვის და აგრე გადასწყვიტეს... ამ პირობათა შესაკრავად მეფემ გაგზავნა შუაეკაცები, რომელნიც დაბრუნდნენ და ქალაქში სწორედ მეფის სიკვდილის დღეს შემოვიდნენ. ისინი ჯერ ისევ ვერაზედ იყვნენ, ქალაქში არ შემოსულიყვნენ და მეფე არ ენახათ, როდესაც, ჩვენდა ვაგლახად, მეფემ დალია უმანკო სული... დიად, მეფემ დალია სული, და იმის უკანასკნელი ჟამი მნახველს გულს მოუკლავდა, ისე იტანჯებოდა განსვენებული. იმის სიკვდილის შემდეგ შემოვიდნენ ქალაქში რუსეთს გაგზავნილი კაცები და მაშინდელმა მართებლობამ გამოაცხადა მეფე გიორგის სურვილად — საქართველოს რუსეთის მფლობელობის ქვეშ შესვლა!... ეს ხმა ზარსავით დაგვეცა თავს,

რადგანაც ჩვენ რუსეთისგან მფარველობა გვინდოდა და მოულოდნელად ყმად კი გადავიქცეთ... მართლა მეფემ გარდასცა საქონველო, თუ გაგზავნილებმა გამოსცვალეს ქაღალდები და მეფე კი ქალაქში მოწამლეს, როგორც ხმა გამოვიდა, — ეხლაც არავინ იცის...

ამის შემდეგ პირობა შეჰკრეს, რომ რუსის ჯარებისთვის, რომელთაც ათიოდე დღეზედ უნდა ჩამოეარათ, გზები ისე შეუკრან ფასანაურის ვიწროებში, რომ ველარც წინ წავიდნენ და ველარც უკან; მოხევეთაც მოელაპარაკონ, რომ იმათაც დარიელის ხეობა შეჰკრან და სულიერი აღარ გადმოაქაჰანონ.

ამის შემდეგ კრება დაიშალა და ყველანი გარდაწყვეტილებისამებრ წავიდ-წამოვიდნენ, გზების შეკვრას შეუდგნენ.

დაცარიელებულს ადგილზედ მხოლოდ ერთი კაცი-ღა დარჩა, რომელიც მძიმე ფიქრებს წაეღო, მაგრამ მალე გონს მოვიდა, შეიბერტყა და წამოიძახა:

— აბა, ელგუჯაუ! ბატარაი გაბრძოლება გინდოდა და დროც მოვიდა.

ეს კაცი გახლდათ მათია, რომელსაც ხალხის არეულობა თავის ძმადნაფიცისათვის უნდოდა შეეტყობინებინა.

XVIII

მშვენიერად გამწვანებულს ფერდობზედ, ლამაზად შეფენილიყო ქაღალდივით თეთრი ცხვარი და წყნარ-წყნარად ძოვნით მიდიოდა. ორი ყოჩი ქვეით ჩამორჩენილიყო და თავგანწირვით იბრძოდნენ; უეჭველად რომელიმე „შიშაქი“ სადაოდ გახდომოდათ და ერთმანეთს თავს აღარ ანებებდნენ, ოღონდაც სატრფოს მოწონებით და არჩევით გაბედნიერებულიყვნენ. ყოჩები უკან-უკან წავიდოდნენ, გაუდგებოდნენ, ერთმანერთს განზედ და, როდესაც საკმაროდ განშორდებოდნენ, კამარით და ლაზათიანის ზტუნაობით, ყელმოღერებულები ერთი ერთმანერთისკენ გაექანებოდნენ, მიახლოებულნი შუბლს ერთმანერთს მედგრად აჯახებდნენ, შემდეგ, გაბრუებულები, ფრუტუნით გაიქნევდნენ თავს და ისევ ხელმოერედ განშორდებოდნენ, რათა ხელ-ახლად ეცადათ თავიანთი რქების, კისრის და თავის სიმაგრე და ძალა. იქამდინ მიდიოდა იმათი თავგანწირულება და სურვილი გამარჯვებისა, რომ ბევრჯერ შეტაკების შემდეგ, ორნივე თავრეტდასხმულნი გადაიქცეოდნენ უკან და როდენიმე ხანი ისე უსულონი ეყარნენ. გარეშე კაცს რომ შეეხედო იმათ ბრძოლისათვის, ეგონებოდა, რომ მებრძოლნი შუაზედ გაი-

ხეტქდნენ შუბლს, მაგრამ მწყემსი, რომელიც ფარას სათავეში მოქცეოდა, სიამოვნებით უყურებდა იმათ ბრძოლას. მთიული ყოჩების გაშველებას არც კი სცდილობდა, რადგან ძალიან კარგად იცოდა, რომ მათი დამშვიდება, სანამ ერთი მათგანი გამარჯვებული არ შეიქმნებოდა, შეუძლებელი იყო; სანამ ერთს მათგანს არ ეღირსებოდა ალერსიანის ყმუყუნით გავლა თავის სატრფო შიშაქის წინ, და მეორეს კი, შერცხვენილ და თავდახრილს,—ფარაში დამალვა, მათი დაცხრომაც წარმოუდგენელი იყო.

მწყემსი დაყრდნობილიყო თავის შვინდის კომბალზედ და დასცქეროდა ცხვარს, რომელსაც მეტის მეტად წინ არ უშვებდა, რომ უფრო გულიანად ეძოვათ და წინ-გასულთ უკანებისათვის ბლაზი არ ექელათ.

დიდის, გაბანჯგულულის ფეხებით და შესაზარის შეხედულობის ქოფაკს, ერთ მალლობზედ ამოერჩია ალაგი და იქიდგან ღარაჯობდა ცხვარსა.

ერთბაშად ძალლი წამოვარდა, შეჰყმუვლა და გაექანა ერთი ქედისკენ, რომლიდანაც ერთი დედაკაცი ამოჩნდა. ძალლი მივიდა ქალთან, დაუწყო ლაქუცობა, წკმუტუნით ყეფა და ზედ ხტებოდა; ეტყობოდა, ახალმოსულის ნახვამ ძალლი მეტისმეტად გაახარა. ქალიც თავის ნაზი ხელებით უაღერსებდა და უყვავებდა პირუტყვს. რაწამს მწყემსმა თვალი მოჰკრა მომავალს ქალსა, სახემ გაუღიმა, თუმცა დიდი ხანი იყო, რაც ამგვარად ხშირად ხარობდა ხოლმე, მაგრამ გულმა ისე დაუწყო ძეგრა, თითქოს შეყრის პირველი დღე ყოფილიყო.

ისინი მივიდნენ ერთმანერთთან, სიხარულით მოეხვივნენ და დასხდნენ. ქალმა მოიხსნა გულა, ამოალაგა ხაჭაპურები, ყველი და ქადა. პირველის ალერსის შემდეგ დაიწყეს პურის ჭამა.

— ქალაუ, მთიულეთით თუ არვინ მოსულა? — ჰკითხა ელგუჯამ, რომელსაც უეჭველია, მკითხველი იცნობდა.

— არა, — უბასუხა ქალმა.

— რაისთვისღა იგვიანებენ? — წარმოსთქვა ელგუჯამ და დაფიქრდა:

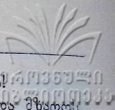
— სოფელში კი ამბობენ, რომ რაღაც არეულობა არის მთიულეთსაო, და არ ვიცი...

— არეულობაო?

— ვაჟები ლაშქრად ემზადებიან.

— მეფისას რას ამბობენ, ვინა დგებაო?

— არ ვიცი... ხალხი გიორგისა გლოვობს, ყველა უფროსებმა წვერი დაიყენეს.

— რას გვარგებს წვერის დაყენება? ღვთის მადლსა! ამ დროს ძაღლი, რომელიც იქვე იწვა და ენაზებოდა მზალო, წამოვარდა და გაანჩხლებული, ყეფით გაქანდა გზისაკენ, სადაც ერთი მთიული მგლურის ნაბიჯით შემოდიოდა. თუშური ქუდი კოხტად გვერდზედ მოქცეოდა და უმშვენებდა სიცოცხლით სავეს პირისახეს, ჩოხის კალთები განიერს ღვედის ქამარში ისე ჩაეყვცა, როგორც სიარულში და ომის დროს იკეთებენ ხოლმე. ქამარზედ მოზრდილი ხანჯალი წელს უშვენებდა. სასწრაფო და საპირისწამლე, ორკენვე მხარ-ილღივ ჰქონდა გადაკიდებული, ამტკიცებდნენ, რომ მეომარი უნდა ყოფილიყო; გაშიშვლებული თოფი, მხარზედ გადადებული, მზის სხივზე კრიალებდა. მთელი იმისი მიხრა-მოხრა ამტკიცებდა სიამაყეს და გულადობას. შეკრული და გაფრთხილებული, ისე გულადად მოდიოდა, რომ მტერსაც კი მისი ნაბჯა სასიამოვნოდ მიაჩნდებოდა, დამიზნებულს თოფს შეაყენებინებდა, რომ საკმაოდ დამტკბარიყო იმის მშვენიერებით.

— მათია, მათია!—წამოიძახა ელგუჯამ, რაკი მთიული დაინახა და გაექანა. ძაღლი გაშმაგებით დაეძგერა ახლადმოსულს.

— ჰა, აზგამ, შე ბაითალმანო! აზგამ!—დასძახა ელგუჯამ ძაღლსა, რომელიც მაშინვე გამობრუნდა და კუდი დაუშვა.

— ბედშავო! აფთარავ! მოკეთე ველარ-გიცვნია?..—უფრო მშვიდობიანად დაუმატა ელგუჯამ.

— ელგუჯას გამარჯვება!—შემოსძახა მათიამ.

— გაგიმარჯოს, მათიაუ!

ამ დროს მზალოც მოვიდა, მაგრამ ვაი იმ მოსვლას!.. რაწამს მათიამ თვალი შეჰკრა, მაშინვე ფერი ეცვალა და წაიბარბაცა.

— რაი მოგივიდა?—მიეშველა ელგუჯა.

— არც რა, არც რა!.. თავს რეტი რამე დამესხა...—უბასუხა მათიამ და თვალებდაშვებული წყნარად მიუბრუნდა მზალოს:

— დას გაუმარჯოს!

— აუ, ბედშავო ჩემო თავო, მე კი გული გამიხეთქე-და, რაილა გამარჯვებისა?.. დაჯექ, დაჯექ, არ წაიქცე!—ეუბნებოდა მზალო.

— არა მიშავ-რა, შენი კვნესა-მე! ცხელი ღლეა, მზემ ძალა თუ დამატანა.

— წადი-ლა, წყაროდგან წყალი მოიტანე!—მიუბრუნდა ელგუჯა მზალოს, რომელიც საჩქაროდ გაბრუნდა.

— ნუ ირჩები, შენი კვნესა-მე, ნუ, არა მინდა-რა, გაიარა!..—წარმოსთქვა მათიამ, თუმცა თავს ძლივს-ლა იმაგრებდა.

მთიული იმ დროს ჯოჯოხეთის ცეცხლსა გრძნობდა, მაგრამ ყოველს ღონისძიებასა ხმარობდა, არ შეემჩნიათ.

ისინი მივიდნენ ბინასთან, დასხდნენ და დაიწყეს ლაპარაკი.
— რაი ანბავია მთიულეთს? — დაიწყო ელგუჯამ.

— რაი ანბავი, ომი იქნების.

— ომი?! — სიხარულით წამოხტა ელგუჯა.

— ჰო, ომი.

— გისტან?

— რუსებთან.

— ძლივს!.. აბა დედალ-მამლობა ახლა გამოჩნდების, აი!

ამ სიტყვებზედ მზალო შეჰკრთა და წყნარად ჰკითხა:

— შენც თუ არ წახვალ?

— მე? მე ყველაზედ მეტი მიზეზი მაქვს... ჩადი შინ და ხარა-
ნაულთ უთხარ, ცხორს მოეპატრონენ, და მე კი წავალ, საცა ჩემი
ტოლ-სწორები იქნებიან...

მზალო ჩუმად წამოდგა, ჩუმად გამოესალმა მათიას და ჩუმად
თვალეში ცრემლმორეული გაემართა გზას.

მათია და ელგუჯა კი დაფიქრებულნი, გაჩუმებულნი დარჩნენ;
ბოლოს უკანასკნელს გულმა ველარ მოუთმინა და უთხრა მათიას:

— პატარა ხანს ცხვარზედ თვალი დაიჭირე, შინ რაიმე დამა-
ვიწყდა, წავალ, იმ ქალას მოვეწევი და დავაბარებ!

— აგრე, — იყო მოკლე პასუხი.

ელგუჯა გამოუდგა თავის ცოლს, რომელსაც ჩქარა მოეწია.

— ქალაუ, მოიცადე-ლა!

მზალო შესდგა და მადლიერის თვალით შეხედა.

— რაი გინდა?

— მე სოფელში აღარ ჩამოვალ, აქედგან წავალ პირდაპირა.

— კიდევ ომი, კიდევ ხალხის წყევტა! — წამოიძახა მზალომ
გულის კანკალით.

— რაი ვუყოთ, მტერს — პასუხი უნდა, ძალის მომტანს — შინა-
აღმდეგობა.

— ჩამოხვიდოდი, ბაღლებს მაინც გამოეთხოვებოდი, — უთხრა
მზალომ, რომელსაც თავის ქმარი ვერ დაეთმო.

— მეტი ნახვა — მეტი მწუხარება იქნების. ბაღლებს რაი უნ-
დათ? კეთილი მეზობლები არ დაიღუპის და შენ კი თავს არ დაანე-
ბებ, უპატრონოდ არ დაჰყრი...

— აუ, რას მეუბნები?

— იმას, რომ ფიცი უნდა მომცე... ყველანი სიკვდილის შვილები
ვართ... ვინ იცის, ცოცხალი მოვალ, თუ არა... თუ მომკლეს, მამო-
ბაც შენ უნდა გაუწიო და დედობაცა.

— უწინამც დღე დაგველევა, სანამ მაგ დღეს მოვესწრებოდეთ.

— ვინ იცის... ვაჟკაცი ნამუსისა და ბრძოლისთვის არის გაჩენილი, დედაკაცი — შვილების აღსაზრდელად... მაშ შემომთვითე, რომ შენს მოვალეობას ასრულებ — შენს შვილებს თავს არ დაანებებ.

— ვფიცავ შენს თავს — ძლიერ წარმოსთქვა მზალომ, ტირილით ჩაეკრა გულში და ისე დარჩნენ რამდენიმე ხანსა.

— კარგი, კარგი! ღმერთი მოწყალეა... კიდევ შევიყრებით...

მზალომ მაგრად მოხვია ხელები და თრთოლვით, თუმცა თავშეკავებით, ტიროდა; ელგუჯასაც გული დაუღება და თითონვე ეშინოდა, რომ ჩქარა არ გაწყვეტილიყო სიყვარულის სასიამოვნო ჯაჭვი. მაგრამ მოაგონდა მათია, მოაგონდა თავისი მოვალეობა, გაიფიქრნ: „გულჩვილობა დიაცთ წესია“, — და ცოლს წყნარად გააშვებინა ხელები, შეხედა თვალებში, მოეხვია, გატაცებით აკოცა და საჩქაროდ გამობრუნდა.

— დაიცა, ცოტა ხანს კიდევ! სათქმელი მაქვს რაიმე! — დაიძახა მზალომ, მაგრამ გვიან-და იყო: ელგუჯა გადაეფარა იქვე ახლოდ მყოფს ქედს. მოხვევ მიეშურებოდა თავის ძმადნაფიცისაკენ, რათა ერთად წასულიყვნენ და გვერდს მისდგომოდნენ თავიანთ მოძმეთ და ერთადვე წინააღსდგომოდნენ შემადრწუნებელს უსამართლოებას.

მეორე დღეს ამოვიდნენ ხარანაულების ბაღლები, რომელთაც ჩაიბარეს ცხვარი.

ელგუჯამ და მათიამ გასწიეს მთიულეთისაკენ.

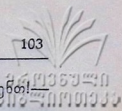
გზაში ისინი აგროვებდნენ თავისავით თავგამოდებულს ბიჭებს.

სანამ დანიშნულს ალავს მივიდოდნენ, ოცამდინ ბიჭი შეიყარნენ, მაგრამ ისეთი ბიჭები, რომელთაგანაც ერთი ათად დაფასდებოდა.

ისინი პირველსავე შეყრაზედ ძმად გაიფიცნენ, დასდევს პირობა, რომ ყველანი ერთად გადიქცნენ და ერთის სახელით იმოქმედონ, ერთმა ყველასთვის გადასდოს თავი და ყველამ ერთისათვის.

მაგრამ ეს ფიცი საჭიროც არ იყო, ისინი თავიანთის აღზრდით, თავის შეხედულებით და ჩვეულებით თავიანთ მოვალეობად ხედავდნენ ერთმანერთის შველას, ერთმანერთისათვის თავგადადებას. ასეც უნდა ყოფილიყო იმ ხალხში, რომელიც დედის ძუძუსთან ერთად შესწოვდნენ და ჩაინერგავდნენ — ამხანაგის მოღალატის ზიზღსა და სიძულვილს. იმ ხალხში, რომელთაც ზღაპარი, თუ ლექსი, ამ საგანზე ტრიალებდა და უნერგავდა გულში ამ ამალღებულს შეხედულებას.

ეს არის ეხლა აბდია უნდა ენახათ, შეეტყობინათ მისთვის თავისი აზრი და საუბარი იმაზედ, თუ რა რიგად უნდა ემოქმედნათ.

— მაშ გაეწყდეთ ყველანი და სირცხვილს კი ნუ შევირჩენთ! წამოიძახა ელგუჯამ.

- გაეწყდეთ, გაეწყდეთ!—იყო საერთო პასუხი.
- რაი-ლა ვიქმნებით, თუ კი ჩვენი მეფეც აღარ გვეყოლება?
- არცა რა... ღვთის მადლმა...
- მერმე როგორ მოუკლავთ უღმერთოებს?... მოუწამლავთ!
- სიკვდილი მოღალატეს! სიკვდილი!..

ამ ღროს მოვიდა ერთი მთიული, რომელიც სვიმონს გამოეგზავნა მათთან.

- გამარჯვება ვაქვებს!—მისვლის უმაღლეს წამოიძახა იმან.
- გაგიმარჯოს! გაგიმარჯოს!
- მათიიი აქაა?
- აქა ვარ, რაი გინდა?
- სვიმონმა გამოგზავნა, მათიას უთხარი, აბდია და სხვა უფროსი კაცები წამოიყვანოს და ეხლავე აქ ამოვიდესო.
- რას იტყვით, ვაჟებო?—ცოტა სიჩუმის შემდეგ ჰკითხა მათიამ ამხანაგებს.

— სვიმონ კაი კაცია, ლალატით არ მოიქცევის... ადი აბდიასთან, და როგორც იმან გითხრას ისე მოიქეც. მაგრამ ძალიან კი მაინც ნუ ენდობი, რუსის სამსახურშია... ისინი აძლევენ ფულსა და ეშმაკმა არ წასდლიოს.

XIX

რვა საათი იქნებოდა ღამისა, როდესაც ქვეშეთში, სვიმონის სახლის კარებზედ, რაღაცა მოძრაობა იყო. შეკაზმული ცხენები და შებმული ურმები ამტკიცებდნენ, რომ აქ ან ვიღაცანი მოსულიყვნენ და ან მიდიოდნენ სადმე.

თითონ სვიმონიც, ჩაშალვარებული, მთლად შეიარაღებული, რაღაცა მღელვარებაში იყო. ეტყობოდა, რომ სადღაც მიემზადებოდა და მოუთმენლად რაღაცას თუ ვიღაცას ელოდა.

წამლაუწუმ შედიოდნენ და გამოდიოდნენ იმასთან სხვადასხვა პირნი, რომელთაც მმართველი ჩუმად, იღუმალად მოელაპარაკებოდა და მაშინვე გამოისტუმრებდა.

ათჯერ მომეტებულად ჰკითხავდა სვიმონი ბიჭებს: „ხომ არ მოსულან?“ თუმცა ძალიან კარგად იცოდა, რომ თუ მოსულიყო ვინმე, მაშინვე შეატყობინებდნენ. ბოლოს ბიჭი საჩქაროდ შემოვარდა და შეატყობინა იმის მოსვლა, ვისაც ისე სულსწრაფად მოელოდა სახლის პატრონი.

— შემოიყვანე, ჩქარა, რაღას ელი?—უთხრა იმან და ბოლოს დაუმატა:—სანამ აქ იქნება, არავინ შემოუშვა!

ბიჭი გავიდა, გაიღო ხელახლად კარები და შემოვიდა მათია, მთლად შეიარაღებული. იმისი ჩაცმულობა, უკან გადაკეცილი ჩოხის კალთები და ყველა საჭირო საომარი იარაღი ამტკიცებდა, რომ ლაშქრად სადმე უნდა ყოფილიყო.

— მაღლობა დმერთსა!—მოუთმენლად წარმოსთქვა სვიმონმა:—რა ჰქენ? მიამბე ჩქარა!

— ყველანი ვნახე, შენი კვნესა-მე,—უპასუხა მათიამ.

— უთხარი?

— ჰაი, ჰაი, რომ ეუთხარ.

— მერე რა გითხრეს?.. არ წამოვიდნენ?

— არა, შენი კვნესა-მე!.. ისინი ამბობენ, რომ თუ ხალხისათვის კეთილი გინდაო, შენ თითონაც ჩამოხვალ აქაო.

— მე? მე უნდა ვიახლო იმათ?! — გაკვირვებით და ამაყად წარმოსთქვა სვიმონმა.

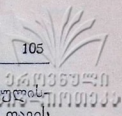
— ჰაი, ჰაი, რომ უნდა წახვიდე!

— როგორ? შენც მაგას ამბობ?.. მე დღეს მთაში პირველ კაცად ვითვლებოდე და უნდა იმათ ვეახლო?

— აბდიაშ შემოგიტვალა, შენი კვნესა-მე: „დღეს მთიულთ უფროსებს ისეთი ძნელი საქმე აწევსთ კისერზედაო, რომ დასამტენარებლად ვერ მოსცილდებიან თავიანთ ადგილებსაო! თუ შენ მართლა კეთილი გინდაო, ან ხალხისათვის ამ მამულისათვის, მაშინ ჩვენთან ჩამოსვლასაც არ დაიზარებო“.

ამ სიტყვებმა არა მცირედ დააფიქრეს სვიმონ, რომელმაც რამდენჯერმე გაიარ-გამოიარა ოთახში მათიას წინ და შესდგა. სვიმონს პასუხი ვერ გადაეწყვიტა, რადგანაც მართლა მოსაფიქრებელი იყო მისგლა აჯანყებულს მთიულებთან, რომელნიც სვიმონს, როგორც ერთს მართებლობის წარმომადგენელს და, მაშასადამე, იმის მომხრეს, არ ენდობოდნენ.

ამ აღელვების, ამ სწერთო არეულობის დროს მცირედი ეჭვის შეტანაც კმაროდა, რომ კაცის სიცოცხლე ჩალადაც აღარ დაფასებულიყო. გამწარებულებს სამართლიანად თუ უსამართლოდ მცირედი ეჭვი ეყოფოდათ, რომ კაცისთვის თავი ისე წაეჭრათ, როგორც ქათმისათვის. სვიმონ არ იყო ლაჩარი და სიკვდილს ბევრჯერ პირდაპირ შეჰყროდა. მაგრამ უბრალოდ სიკვდილი, თავგაუმართლებლად შთამომავლობის წინაშე, მხოლოდ უბრალო ეჭვის გამო, არ უნდოდა. ამასთან ერთად ის კაცი იყო და აგონდებოდა თავის ცოლ-შვილი, რომელიც ხალხის სიბრაზის უეჭველს მსხვერპლად შეიქმ-

ნებოდნენ, თუ თითონ აუტყდებოდა რამე. მართალია ის მამულს შვილი იყო, ქართველი და ქართველური გრძნობა ჰქონდა, თავის მოვალეობადა ხედავდა მისულიყო ხალხში და გაჭირვებაში გვერდს ჰოსდგომოდა თავის მოძმეთ, თუნდა ეს სიცოცხლედაც დასჯდომოდა, მაგრამ უსაბუთოდ და უსარგებლოდ სიკვდილი კი არ ესმოდა. იმან ერთხელ და სამუდამოდ გარდასწყვიტა, რომ მხოლოდ იმ აზრების აღსრულებას შესდგომიყო, რომელნიც ხალხისათვის, იმის შეხედულებით, სასარგებლონი იქმნებოდნენ.

სვიმონ ჩაფიქრდა, და დაღონდა. სახე წამდაუწუმ ეცვლებოდა. ერთბაშად თავში გაუელვა აზრმა: გაფრთხილება რომ სილაჩრე ეგონოსთ! მთლად გაფითრდა, შესდგა კიდევ ცოტა ხანს, ამოიოხრა, მივიდა ახლოს და გარდაწყვეტით უთხრა:

— კარგი, წამოვალ.

ამ სიტყვების შემდეგ გავიდა იმ ოთახიდან, მოამზადა სახლობა, რომელიც გაისტუმრა ლარსის სიმაგრეში, ოსების მემატიანეებთან.

გამოსალმების დროს გულმა ვერ მოუთმინა და უმოწმოდ, ცალკე დარჩენილმა, მიიკრა გულში თავისი ცოლი, რომელსაც, გაჩუმებულს და გაფითრებულს, ისიც ვეღარ გაეხედნა, რომ ეკითხა, თუ რა ხდება და რას უნდა მოელოდეს? აღელვებულმა სვიმონმა მხურვალედ დაჰკოცნა თავის შვილები და გუნებაში გაუარა ფიქრმა: „ვინ იცის, კიდევ ელირსება თქვენს მშობელს თქვენი მკერდთან მიკვრა?“ გაჰფიქრა ესა, და გულში რაღაცა აღუღდა და მთელს აგებულებას მოედო.

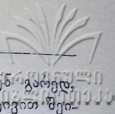
ისა ჰხედავდა, რომ სუსტდებოდა, მაგრამ მოაგონდა მამული, მოძმენი, რომელნიც ისეთს გაჭირვებაში იყვნენ და ხელის ჩაქნევით წამოიძახა:

— წადით, წადით! ღმერთი იყოს თქვენი მფარველი!— ამ სიტყვების შემდეგ ურბები გაჰრიალდა და გაჰყარა შვილები მამას, რომელიც საჩქაროდ გამობრუნდა და დამშვიდებულის ნაბიჯით შევიდა მათთან.

— მზადა ვარ, წავიდეთ, ავასრულოთ ჩვენი მოვალეობა!

ისინი შესხდნენ ცხენებზედ, გაიყოლეს კიდევ ერთი მთიული და გასწიეს აბღიასაკენ, სადაც უფროსი ხალხი და ლაშქრის მოთაურები შეყრილიყვნენ.

არავინ არ მოელოდა, რომ სვიმონ ბატონი,—როგორც მაშინ მთის ხალხი ნაჩაღნიკს ეძახდა, დასაჩუქრებული და დაყვავებული რუსის მმართველობისაგან,—არ გაწყრებოდა და თითონ მოვიდოდა ხალხთან. წარმოიდგინეთ გაკვირვება, როდესაც იმათთან შევიდა ერთი დარაჯთავანი და გამოუცხადა სვიმონის მოსვლა.

აბდია და რამდენიმე მოხუცი სტუმარს გამოეგებნენ. გაოგნად, სადაც მიესალმნენ სვიმონს, დიდის მოკრძალებით და პატივით შეიწვიეს.

— ბატონო სვიმონ! ძვირფასი სტუმარი ხარ ჩვენთვის, ლომისაა მოწამე... მიხარია, რომ ჩემს ქოხში გხედამ, — დაბლა თავის დაკვრით უთხრა აბდიამ.

— მთიულნი ვაუკაცნი არიან, სტუმართმოყვარულნი! ჩემთვის სახელია შენისთანა მასპინძელი, — ზრდილობიანადვე უპასუხა მოსულმა.

— აი შენი კვნესა-მე, ჩემი სახლი, მობრძანდი, შენ ბატონი და ჩვენ კი შენი ყურმოჭრილი ყმები — ამ სიტყვებით აბდიამ შეიპატიჟა სახლში, სადაც ქვებით საკლავი ჭერ კიდეც საკიდლიდგან არ გადმოვლით და წყნარად ჩუხჩუხებდა.

სტუმარ-მასპინძელნი დასხდნენ და სიჩუმე ჩამოვარდა რამოდენიმე ხანს. ყველანი რაღაცა უხერხულობასა ჰგრძნობდნენ.

— აბდიაუ! მე დავიბარეთ, მაგრამ თქვენ არ მოხვედით. არ მენდენით, თუ რა იყო? — დაიწყო სვიმონმა.

— არა, შენი კვნესა-მე, შენ როგორ არ გენდობოდით? შენც ჩვენი სისხლი ხარ და ჩვენი ხორცი, განთქმული ვაუკაცობით და გულადობით... შენ როგორ არ გენდობოდით?

— მაშ რად არ მოხვედით?

— იმად, რომ უფროსები ვინც არიან, ჯარის მოთავედ ამოარჩიეს და თავთავის ალაგს თავს ვერ დაანებებდნენ.

— დღეს თქვენ უფროსად მე ვარ დაყენებული, და რაკი მე გიბარებდით, კიდეც უნდა ამოსულიყავით.

— უფროსად? — ამაყად წარმოსთქვა აბდიამ: — შენ ცხო ხალხისაგან ხარ დაყენებული უფროსად, და ჩვენ-კი ჩვენი ხალხისაგან ვართ ამორჩეულნი... შენი ქომაგნი სტუმრად არიან მოსულნი, დღეს, თუ ხვალ უნდა წავიდნენ და ჩვენ კი მემკვიდრენი ვართ... უფროსები ჩვენგან არიან ამორჩეულები, შენთან რად უნდა მოსულიყვნენ?

— ვაუკაცს ვაუკაცური სიტყვა ექნების! თემის გარდაწყვეტილებას აკი მეც დავმორჩილდი და მოვედი.

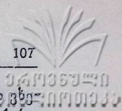
— მაშ ჩვენი ხარ, შენი კვნესა-მე, ჩვენი? — სიხარულით წამოიძახა აბდიამ.

— ცოცხალიც და მკვდარიც! ღმერთია გულთა მხილავი.

— აგრე, შენი კვნესა-მე, აგრე, — მღელვარებით მოეხვია აბდია, — შენი ჭირიც დამილევია, რომ ეგ სიტყვები გამაგონე!

— მაშ რასაც აპირებთ, რატომ მე კი არ მატყობინებთ? გგო-

ნიათ მე კი არ მეწვის გული მამულისათვის? გგონიათ მე კი არ ვხედავ, რომ ვიღუპებით? მეც ვიწვი, მეც ვიტანჯები, მაგრამ აჩქარებითა სოფელი არვის მოუჭამია.

— მაშ რას გვირჩევ? რას გვეტყვი?

— ჯერ დაწვრილებით გამაგებინეთ, რას შვრებით, რას აპირებთ და მაშინ ერთად ვარჩიოთ, ძმებსავით მოვილაპარაკოთ.

— ძმებსავით, შენი კენესა-მე, ძმებსავით!

— აბა, მაშ დაიწყეთ!

— ეგ მარტო მე არ შემძლიან, აი უფროსები აქ არიან; მაგათაც დავეკითხნეთ.

— მაშ, მაშ, მაგათაც უნდა დავეკითხნეთ!

— უფროსნო და მეთაურნო, რას იტყვით?

ამ კითხვის შემდეგ რაოდენიმე ხანი სიჩუმე ჩამოვარდა, მერე წამოდგა ერთი და დაიწყო:

— ჩვენ დასამალი არა გვაქვს-რა. ჩვენ გარდავწყვეტეთ, რომ ან გავწყდეთ და ან ისევ ჩვენი მეფე გვეყოლოს... ვინც თავის თავს ქართველად უყურებს, უნდა მოგვიდგეს; ვინც არ მოგვიდგება, ის წყეული იქნება, მოღალატე, მოძმეთა და ხალხის გამყიდი, იუდის კერძი. ვინც ეგვითა, მოგვშორდეს.

— ქართლი თაობს და ჩვენ კი საქართველოს ნაწილი ვართ. უკან ვერ დავდგებით, — დაუმატა მეორემ.

— ეგ ყველა კარგი. მეც მაგ აზრისა ვარ, მაგრამ რას აპირებთ? — დაიწყო ისევ სვიმონმა.

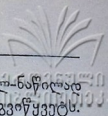
— ხალხო, უთხრათ ყველა? — იკითხა კიდევ აბდიამ.

— უთხრათ, უთხრათ! დასამალი რაი გვაქვს? — ერთხმად წამოიძახა ხალხმა.

ამის შემდეგ აბდიამ უამბო სვიმონს როგორც ქალაქიდან მოსული სტუმრის ნალაპარაკევი, ავრეთვე თავიანთი გარდაწყვეტილება გზების შეკერვისა და ჯარის მომწყვდევის შესახებ.

სვიმონ ჩაფიქრდა ამ სიტყვებზედ და რაოდენიმე ხანი ისე დარჩა.

— ხალხო! — დაიწყო იმან: — მე მგონია, რომ თქვენში ისეთი ვერაფერ გამოვა, რომელმაც სთქვას: „სვიმონს სიკვდილისა ეშინიან, სვიმონს თავისი თავი თავის ხალხზედ და ქვეყანაზედ მეტად უყვარს!“ ვფიცავ, რაც კი სალოცავები მყავს, ვფიცავ, რაც უფრო ძვირფასად მიმაჩნია ამ ქვეყნად — დღესვე რომ შეიძლებოდეს ჩემი ცოლშვილის მსხვერპლად მოტანით მამულის დახსნა, იმათაც კი არ შეგვიბრალებდი, მე თითონ ჩემის ხელით ყელეებს დავჭრიდი, მაგრამ ეგ არას უშველის მამულს. ვერცა რას მარტო ჩვენ ვუშველით.

თუ ყველანი არ შევეგროვდით, არ შევეერთდით. ასე ნაწილ-ნაწილად მღელვარება და თავის გაწირვა, მხოლოდ ხალხს გაგვიწყვეტს. თქვენ შეტყობილი გაქვსთ, რომ ქართლი აჯანყებულა და მე კი ზედმიწევნით ვიცი, რომ ქართლი ჯერ ყიზილბაშების, და ამ ახალის მოულოდნელობისაგან, შემდეგ, შინაურის განხეთქილებისა და უკმაყოფილობისაგან, თავბრუდახვეული, ძალას მოკლებულია, მთერალსავით გარეტიანებული დარაცრაცებს. იქ თითონაც არ იციან რა დაიწყონ, და ვის მიმართონ... თუ ქართლში ფიზიკად ვინმე დარჩენილა, ისინიც ცალ-ცალკე გამდგარან, ხედავენ საქმის დაწყობის შეუძლებლობას და ამისათვის დროს ელიან...

ხალხი სულგაქმენდილი ყურს უგდებდა იმის ლაპარაკს, მაგრამ, რაწამს გაათავა, ყველა ერთბაშად აყაყანდა, ყველას უნდოდა პასუხი მიეცა.

— ქართლი აღსდგა, ქართლი ეხლა ომობს,—დაიწყო ერთმა,— ჩვენც მხარი უნდა მივსცეთ!.. ნუ გაუშვებთ, ვოჟებო, მომდინარს რუსებს, თორემ ეგენიც ჩავლენ, მიემატებიან დანარჩენებს და ისევ ჩვენს მოძმეთ დაუწყებენ ჟლეტას!

— მართალს ამბობს, მართალს!—დასთანხმდნენ ყველანი.

— ხალხო! მომწონს თქვენი თავგანწირულება, მამულისათვის სისხლის დაღვრის სურვილი, მოძმეთ მიშველების წადილი,—ეგ მაღალი გრძნობაა და მის წინაშე მეც ქედს ვიხრი, მუხლს ვიდრეკავ; მაგრამ ყველაზედ უწინ დაფიქრება და გონივრებაა საჭირო იმ ხალხთათვის, ვინც ხალხისაგან ერთხელ უფროსებად იქმნებიან ამორჩეულნი. დამიჯერეთ, მოლით—ქალაქს გავგზავნოთ კაცები, შეიტყონ, გაიგონ ან იქ რაი ანბავი ხდება ან სხვაგან საქართველოში, და რაიც ანბავი მოგვიტანონ, ჩვენც იმისდაგვარად დავიჭიროთ საქმე.

ეს სიტყვები მოეწონა ყრილობის ნაწილს, მაგრამ გაფრთხილებულმა აბდიაშ წარმოსთქვა:

— ვოჟებო, ეგრეც არ იქნების... სვიმონმა კარგა სთქვა, ჩვენი კაცები გავგზავნოთ, დეე შეიტყონ ქართლის ანბავი, მაგრამ ჯარის გაშვება კი მაინც არ შეიძლების. ჯარი ვიმწყვდიოთ და, სანამ გავგზავნილები სიმაართლეს არ მოგვიტანენ, მანამდის ჯარს კი ნურც გაუშვებთ და ნურც არას ვავნებთ, თუ საქმე თავად არ გავგიჭირეს.

— აი, შენი კენესა-მე, შენი, აბა ეგ არის სიტყვა, აი!—მოუწონა ყველამ.

სვიმონიც დაჰყაბულდა ამაზედ და ფიცი ჩამოართვა, რომ სანამ გავგზავნილი კაცები არ დაბრუნდებოდნენ პასუხით, მანამ მთიულე-ბი ხელს შეინახამდნენ და თუ, ვინიცობაა, ქართლი მართლა აჯან-

ყებული იყო, მაშინ შეერთებულს მთიულებს ქართლთან ერთად ერთგულად უნდა გაეწია საერთო უღელი. მაშინ სვიმონიც თავისი მხრით თავგადადების პირობას აძლევდა.

ამ საღამოზედვე რამდენიმე მარჯვე ბიჭი ამოიჩიეს, დააფიცეს და საჩქაროდ ქართლში ამბის შესატყობად გაგზავნეს.

ყრილობა დაიშალა. ლაშქრის მოთავეები თავთავიანთ ბანაკზედ წავიდნენ; სვიმონი კი ქვეშეთს დაბრუნდა, სადაც რუსის ჯარებს უნდა დახვედროდა და მიეღო.

XX

დილის ათი საათი იქნებოდნ. როდესაც ქვეშეთში რაღაცა არეულობა მოხდა; ხალხი მიდი-მოდიოდა, ყველას პირისახეზედ რიდასიც მოლოდინი ეტყობოდა, მათი თვალები ხშირად მიექცეოდნენ ქვეშის დაღმართს, რომელზედაც უწინ ისეთის გაჭირვებით დადიოდნენ ხოლმე, და შეუბრალებელს ზვაებს და კლდის ნაშალებს იმდენი მსხვერპლი მიჰქონდა.

ქვეშის დაღმართი ჩამოდიოდა ქვეშის ხეობაში გარდიგარდმო ჩადგმულს მთაზედ, რომელიც ამ სოფელს თითქოს განგებ მოჰფარებოდა, რათა დაეცვა ჩრდილოეთის ცივის ქარებისაგან.

ზედ მთის წვერზედ გამოჩნდა რამდენიმე ორთვიანი, ბარგით დატვირთული ურემი და გადმოემართა თავდაღმართზედ. აშკარად ეტყობოდა, რომ ეს ურემები მოხევეებისა უნდა ყოფილიყო, მაგრამ ყველას გასაოცებლად, არც ერთი მოხევე მათ არ მოზღვედნ. იმათ სამაგიეროდ ხარებს რუსის სალდათები მოერეკებოდნენ და წინ ერთი აფიცერი ბელადსავით მოუძღვებოდა.

ექვი არ იყო, რომ მოხევეთა ურემებს ჯარის ბარგი მოჰქონდა. მაგრამ თვით მეურმეები სად მოხაფრულიყვნენ, ან საყარელის საქონლისთვის თავი რისთვის დაენებებინათ, კაცი ძნელად მოიფიქრებდა.

ურემები ისე გაჰყდილი იყო ბარგით, რომ საცოდავს საქონელს მოძრაობა უჭირდებოდა.

„მხოლოდ ერთი ურემი გაწერჩეოდა დანარჩენებს: მისი ბარგი სრულიად არ მიემსგავსებოდა სხვა ურემებისას, რადგანაც გაჰუჭყიანებულის ტომრების, „მარანკების“ და სალდათების სხვა იარაღის მაგივრად, რამდენიმე მოხევე გულაღმა ამობრუნებული დაეკრათ. მათი ჩალურჯებული და ჩასისხლიანებული პირისახე უცნაურად დარუმბებულიყო და სიმსივნეს თვალები მთლად დაეფარა.

ურმები ქვეშეთს ჩამოვიდნენ, შემოგროვდნენ იქვე მდებარე მინდორზედ და გაჩერდნენ. აფიცერმა ნაჩალნიკი იკითხა და მაშინვე მასთან გამოსაცხადებლად წავიდა.

ახლადმოსული მიუახლოვდა მმართველს, გამოიჭიმა წესისამებრ მის წინაშე და შუბლთან ხელის მიტანით გამოუცხადა, რომ ყველანი და ყველაფერი მშვიდობიანად მოვიყვანეთ და მოვიტანეთ.

— მაშ მშვიდობიანად იმგზავრეთ?—იკითხა სვიმონმა და დაუმატა:—დიდი მოხარული ვარ, დიდი.

— მშვიდობიანად, თქვენო მაღალკეთილშობილებავ! — შუბლთანვე ხელის მიტანით გაიმეორა აფიცერმა.—მართალია, მოხვევით... ისე... ცოტა თითქმის არეულობის მოხდენა დააპირეს, მაგრამ,—სიამაყით დაუმატა იმან,—მკაცრი განკარგულება მოვახდინე და მთიელები მშინაშა კურდღლებსავით გაიფანტნენ.

სვიმონს, როგორც ეტყობოდა, არ ეამა ეს სიტყვები, რადგანაც წარბები რაოდენადმე შეაქმუხნა და ქვევითა ტუჩმა თრთოლა დაუწყაო.

აფიცერმა მმართველის სიხუმე თავის საქციელის წასაქმებლად ჩასთვალა და უფრო გაბედულად გააგრძელა:

— რამდენიმე მოხვევე, მოწინააღმდეგეთ მოთავენი, დაჭერილები ჩამოგიყვანეთ: სამაგალითოდ უნდა გადახდევინოთ, რომ ხალხმა გაიგოს, რაც მოუვა რუსის ჯარის და იარაღის მოწინააღმდეგეს — მე მგონი, რომ მათი ჩამოხრჩობაც-კი მეტი არ იქნებოდა... ხალხზეც დიდი გავლენა ექნებოდა და ველარაფერს გაბედავდნენ.

— რა განკარგულებაც უნდა მოვახდინო, მაგის რჩევას მე თქვენ არა გკითხავთ,—ველარ მოითმინა სვიმონმა.—გთხოვთ მხოლოდ თქვენი ვალი აღასრულოთ, დაჭერილები ჩამაბარეთ და რასაც უზამ, ეგ ჩემი საქმე იქნება.

აფიცერმა ენა ჩაიკნია და ამრეზილი, ურმებისკენ გაბრუნდა.

არაქათ-გაწყვეტილი მოხვევები ცემას ისე დაესუსტებინა, რომ ძლივს-ღა იძროდნენ და ახსნის შემდეგ ასადგომად შველა დასჭირდათ.

სვიმონმა შეხედა მათს ტანჯულსა და ნაწვალებს სახეს, მთლად აინთო და განრისხებული მკაცრად მიუბრუნდა ჯარის უფროსს:

— განა ეგრე მოქცევა შეიძლება?... მაგ მოქმედებით მთელს ხალხს ააჯანყებთ! მაგისტვის იცით რა პასუხისგებაში მიეცემით?

— მეტი ღონე აღარ გახლდათ, თქვენო მაღალკეთილშობილებავ! — იმართლა თავი უფროსმა: — ასე რომ არ მოვქცეულიყავ, ბარგი მთას იქით გადმოსატანი დარჩებოდა... მაგასთანავე, ქართველ-

ბის ვალია, ყოველ რუსს, როგორც ბატონს, კრძალვით და მოწიფე-
ბით მოექცნენ.

სვიმონს თვალები აენთო და გაჯავრებით უთხრა:

— არამც-თუ მხოლოდ უგულო, გაუზრდელიც კი ყოფილ-
ხართ... მოითმინეთ, მოწყალეო ხელმწიფევ! ყოველისფერს გამოვი-
ძიებ და თქვენს უმართებულო საქციელს დაწვრილებით თბილისში
შევატყობინებ... ხალხის მომხრობის მაგიერ, თქვენ თითქოს განგებ
ყოველის ღონისძიებითა სცდილობთ რუსებსა და ქართველებს შო-
რის უთანხმოება ჩამოაგდოთ!.. არა მგონია, რომ მართებლობის
სურვილი ეგ იყოს.

— მე ჩემს ვალს ვასრულებდი და რუსეთის იარაღის პატივს
ვიცავდი.

— შემცდარი ხართ, მოწყალეო ხელმწიფევ, შემცდარი! უსამარ-
თლობა არავისთვის არც ღირსებად ჩაითვლება და არც პატივსაცემ
მოქმედებად!.. აბა შეხედეთ: ეს რა არის?—უჩვენა ხალხის მმარ-
თველმა მოხევეებზედ.

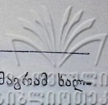
საცოდავებს, მოჯაყყაყე ურემზე დაკვრისა და თოკების გადა-
ჭირების გამო, მაჯები და წვივები მთლად გადახეხოდათ. ტანისა-
მოსი შემოსცარცოდათ და ნაგლეჯი, სისხლშემხმარი, მტვერჩამკვ-
დარი ხორცი ნაკუთ-ნაკუთად ეკიდათ. საზარელი და საზიზღარი
სანახავი იყო მათი მდგომარეობა. რუსი-კი ისე გულგრილად შეჰ-
ყურებდა, თითქოს თვალწინ ფრიად ჩვეულებრივი სურათი ეხა-
ტებოდა.

— რაი ღმერთი გაგიწყრათ?—მიუბრუნდა სვიმონ მოხევეებს.

— რა ვიცით! — კენესით და ოხვრით უპასუხეს იმათ. — საქო-
ნელი ჯვართ-ვაკეს გამოუშვით და ვაძოვებდით... თავადაც კარგად
მოგეხსენება, რომ საქონელი, მართალია, პირუტყვები არიან, მაგ-
რამ ჰამა იმათაც უნდა... მშიერები საით იმუშავებენ?.. ეს რუსები
მოვიდნენ და ცემა დაგვიწყეს... რაღაცას გვეჭიყიყიებოდნენ, მაგ-
რამ ჩვენ ენა არ ვიცოდით, და თოლმაჯი-კი არა გყვანდა! ვერა გავი-
გეთ-რა... ძალიან რო შეგვაწუხეს... სული ტკბილია, შენაი ჭირაი-
მე!.. ჩვენც ხელი გამოვიდეთ, მაგრამ ერთს ათასთან რაი გაუვა?
ვინც გაქცევა შესძლო, ძაღლსავით სიკვდილს გაქცევა ამჯობინა, და
ვინც ველარ შესძლო, — აი ეს დღე დააყენეს...

— მაგათ ხარები გამოუშვეს და გაპარვას აპირებდნენ, — ჩაუტო-
თო აფიცერმა, რომელსაც თავის გამართლება უნდოდა, — ეგ ბრიყ-
ვი და ბარბაროსი ხალხია, განა მაგათ დაეჯერებათ რამე?

— ყოველ შემთხვევაში თქვენზედ მომეტებული, მოწყალეო
ხელმწიფევ, — მკაცრად მოუჭრა სვიმონმა.

— არა თქვენო...—დაიწყო ისევ ჯარის უფროსმა, მაგრამ ხალხის მმართველმა გააწყვეტინა.

— კარგი, კარგი! მაგას შემდეგ გამოვიძიებ,—წარბებზეკმულხვანით წარმოსთქვა სვიმონმა და დაუმატა:—შეგიძლიანთ მიბრძანდეთ და თქვენს ჯარს მიხედოთ.

ამის შემდეგ გამოუბრუნდა იქ მყოფ იასაულებს, რომ ნაწამები მოხევენი საღმე დაეწვინათ, და ექიმი დაეყენებინათ. უკანასკნელი სიტყვების გათაგება ძლივს მოასწრო იმან, როდესაც მომავალი ჯარიც ქვეშის აღმართზედ გამოჩნდა; ისინი წყნარად ჩამოდიოდნენ. არაგვის პირს, პატარა მინდორზედ მოწინავე ჯარს ბინა დაეცა და სადილს უმზადებდა.

როდესაც ყველანი დანიშნულს ადგილს ჩამოიკრიბნენ და დაბანაკდნენ, მათი უფროსი მაზრის მმართველმა მიიპატიჟა და ჩვეულებისამებრ გაუქმასპინძლდა.

— მე უნდა მოგელაპარაკოთ,—სადილის შემდეგ დაიწყო სახლის პატრონმა.

— მიბრძანეთ,—უპასუხა სტუმარმა და უზრუნველად გადაწვა კრესლოში.

ჯარის უფროსი, როგორც დანარჩენი, საქართველოში პირველად მოსული რუსები, როგორც მთის ხალხს, აგრეთვე მათ ჩვეულებას და ზნეობას სრულიად არ იცნობდა.

ახლადმოსულებს ჩაგონებული ჰქონდათ, რომ ქართველები უზრდელნი, ბრიყვნი, გარეგანნი და ბარბაროსები არიანო; რომ მათზედ გავლენა მხოლოდ ძალდატანებით და სიმკაცრით შეიძლებაო; ამისთვის ყოველი რუსი მოხელე საქართველოში პირველსავე ფეხის შემოდგმაზედ, თავის მოვალეობადა ხდიდა ადგილობრივ მცხოვრებლებს ამ აზრის თანახმად მოქცეოდა, რამდენადაც შეიძლებოდა სიმკაცრე და შეუბრალებლობა გამოეჩინა.

— პირდაპირ საქმიდგან დავიწყებ...—მოჰყვა სვიმონი.—ხალხი აჯანყებულია და თქვენგან გზის გაგრძელება შეუძლებელია.

— შეუძლებელია?—დიმილით იკითხა სტუმარმა და დაუმატა:—მაგასა ვნახეთ...

— როდენსამე ხანს აქ დაიცადეთ და გაძლევთ სიტყვას, რომ მშვიდობიანად გაივლით.

— ეხლაც წინ ვერავინ გადამიდგება,—მკაცრად მიუგო უფროსმა.

— მთის ხალხს არ იცნობთ და აგრე იმიტომ ლაპარაკობთ.. თქვენ არ იცით, ამ ერთ მუჟა ხალხს რა შეუძლიან და რა თავგანაწირვით იციან ბრძოლა.

— მხოლოდ უბრალო ფარი-ფურობაა, გარწმუნებთ,—მოკლედ მოუჭრა სტუმარმა.

სვიმონმა უკმაყოფილოდ შეხედა და უთხრა:

— შემდარი აზრი შეგიდგენიათ... მთიულები გულადნი და ვაჟკაცი არიან, გაჭირვებაში თავგანწირვით იბრძვიან.

— მე დარწმუნებული ვარ, რომ ჩვენს იარაღს წინ ვერავინ გადაუდგება.

— მე კი დარწმუნებული ვარ, რომ თუ წასვლა გაჰბედეთ, მაგ აზრს სრულიად გამოიცვლით და ბევრსაც ინანებთ.

— მაგასაც ვნახავთ, ვნახავთ...—მოიბოხა ხმა.

— ჩემი ვალი იყო ყველაფერი შემეტყობინებინა, და ახლა თქვენი ნებაა.

— უბრალოდ ნუ სწუხართ. ჩემის ჯარით მთელს საქართველოს ისე მოვივლი, რომ წინ გადადგომაც კი ვერავინ გამიბედოს.

სვიმონს ეშინოდა, რომ ხალხი ამ ჯარს არ შესტაკებოდა და უსარგებლოდ სისხლისღვრა არ მომხდარიყო, სვიმონმა იცოდა, რომ ხალხს, უკეთეს ბრძოლა მოხდებოდა, გარდა ზარალისა, არავითარი სარგებელი არ ექნებოდა, თუმცა რუსებს მთლად ამოწყვეტდნენ.

სრულიად სხვა რიგად ფიქრობდა ჯარის უფროსი; ის დარწმუნებული იყო, რომ მის ხმაღს წინ ვერავინ გადუდგებოდა, ნამეტნავად „ბრიყვი, გაუზრდელი და უგუნური მთიელები“, რომელთაც ჯოხების მეტი სხვა იარაღიც კი არა აქვთ—რა და თუ მცირედი შეტაკება მოხდებოდა, ეს კიდევ უხაროდა, რადგანაც ეს აუცილებლად ჯილდოს და პატივს მოუმატებდა.

— ჩემს რჩევას არ იჯერებთ?—უკანასკნელად კითხა სვიმონმა.

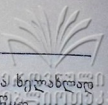
— აჰ, გავათათო მაგაზედ ლაპარაკი!.. არა ღირს.

სვიმონ გულწაქლულად გამობრუნდა და თავისათვის წაიბუტბუტა:

— მაშ მობრძანდით და ნახათ თქვენს ყოფას.

სვიმონმა ძლივს მოასწრო გასვლა, როდესაც წედანდელი აფიცერი შემოვიდა და უფროსის წინ გამოიჭიმა. ამ მდგომარეობაში, გაუნძრევლად იდგა და მოწიწებით მოელოდა თავის მბრძანებელთან ლაპარაკის დაწყობას.

უფროსი ტახტზედ მიწოლილიყო და ნოყიერის სადილის შემდეგ ზარმაცად სთვლემდა. კარგა ხანმა გაიარა და დაზარმაცებულმა სარდალმა თვლები გაახილა, შეხედა შემოსულს და ისევ განსვენებას მიეცა. როდესაც კარგა ხანმა გაიარა და უფროსმა უძც-

როს საკმაოდ ალოდინა, მაღალხარისხოვანმა სტუმარმა ხელახლა გაახილა თვალები და აფიცრს ხელახლად ცქერა დაუწყაო.

— როგორ იმგზავრე?—გააბედნიერა კითხვით უფროსმა, მაგრამ ასე გაფრთხილებით კი, რომ თავის ღირსება არ დაემცირებინა და ზარმაცად დაამთქნარა.

— კარგად, თქვენო აღმატებულებავ, კარგად.

— გზაში უსიამოვნობა ხომ არა შეგმთხვევია-რა?

— მეურმეები ცოტაოდნად გამიჯიუტდნენ, მაგრამ მალე მოვაჭკვიანე.

— მაგათ, რაც შეიძლება, მკაცრად უნდა მოექცეთ, ბატონო აფიცრო, მკაცრად, თორემ დაყვავებით ვერას შეასმენთ.

— ყველანი გავალახინე და მოთავენი ურემზე დაქრულები აქ ჩამოვიყვანე,—სიამოვნების ღიმილით მოახსენა წაქეზებულმა აფიცრმა.

— ეგენი კი არ გაალახინე?—ისეთის ხმით იკითხა ღენერალმა, თითქოს მწყურვალნი წყალს ითხოვდა.

— ცოტაოდენი.

— ცოტაოდენი კი არა, ისე უნდა გეცემნათ, რომ სამუდამოდ დახსოვბოდათ.

— მაზრის უფროსმა მაგისტრისაც საყვედური მომცა, თქვენო აღმატებულებავ,—ფრთხილად გაუტარა სიტყვა გამოქნილმა აფიცრმა.

— რაო? — გაგრძელებით წარმოსთქვა წარბებზექმუხვნილმა ღენერალმა, თუმც ძალიან კარგად გაიგონა მოსაუბრის სიტყვები.

— იმას მოგახსენებდით, თქვენო აღმატებულებავ, რომ მაზრის უფროსმა საყვედური მომცა-მეთქი.

— როგორ თუ საყვედური?.. საყვედური ჩემს აფიცრს?.. თ-ო... ეგ ხომ სრული თავის დავიწყებაა!.. ვერ უყურებთ იმას!—შფოთავდა ჯარის მოთავე.

— დაჭერილები რა უყავით?—ჰკითხა.

— მაზრის უფროსს ჩაებარე.

— დამიძახეთ, ესლავე აქ მოვიდეს მაზრის უფროსი!—ცხარობდა ღენერალი.—დაჭერილები თუ ერთი კარგათ არ გავაწყებლინე, არ შეიძლება... წადით, დამიძახეთ.

— თვით მაზრის უფროსსაც უბრძანეთ რამე, თქვენო აღმატებულებავ, თორემ მეტად თავს გასულა.

— რასაკვირველია, რასაკვირველია!.. მაგათ თუ ნება მიეცათ, კაცი ველარას გააგონებს... წადით და ესლავე აქ გამომიგზავნეთ. აფიცრი გავიდა; მათი აღმატებულება კი კარგა ხანს შფოთავ-

და და სიბრაზით იძახდა: „მაგას ვერ უყურებთ? ჩემს აფიცრს, ჰა?“ შემდეგ მიელუშა ტახტზედ, რამდენჯერმე წაილუდლუდა: „ჩემს აფიც... აფი... აფი...“ დაამთქნარა, ძილისგან თავმოჭრილმა სიტყვა ველარ გაათავა; ამოუშვა ხვრინვა და ტკბილს განსვენებას მიეცა.

სალამოზედ სვიმონსა და ღენერალს ამ საქმის შესახებ დიდი ბაასი ჰქონდათ, მაგრამ მაზრის მმართველმა ისეც შეწუხებული და დასუსტებული მოხევენი საწვალეზლად აღარ დაანება.

ღალამდა და ყველანი განსვენებას მიეცნენ. ჯარის ბანაკის სურათი აქა-იქ გაჩაღებულმა ცეცხლებმა სრულიად შესცვალა; დარაჯათ დაყენებულს სალდათებისთვის დაღალვას ძილი მოეგვარა და განუწყვეტლად სთვლემდა. ირგვლივ სრული სიჩუმე ჩამოვარდნილიყო. ახლოს ჩამომდინარე არავიცი კი თითქოს მისუსტებულიყო და წყნარი ხუილი-და გაჰქონდა; ათასში ერთხელ რომელიმე ცხენი დაიფრუტუნებდა და გაფრთხილებულს მცველებს თვალს გააჟყეტილებდა; ბოლოს ყველას ჩაეძინა, ყველა გაჩუმდა. ამ საერთო განსვენებას განშორებოდნენ მხოლოდ ის მთიულები, რომელნიც შეთქმულთ ბანაკიდგან რუსის ჯარების სათვალთვალოდ გამოეგზავნათ. ისინი ჯარის ბანაკს გარს უვლიდნენ და დაწვრილებით ტყობილობდნენ მათ რიცხვსა და იარაღის სიმრავლეს.

ამ მომზევრალთა შორის ელგუჯა და მათიაც ერივნენ; ისინიც ბანაკის ერთს მხრისაკენ ტყეს შეჰფარებოდნენ და ხმა გაკმენდილი, თავიანთ მოვალეობას აღსრულებდნენ.

ამ სიჩუმეში კარგა ხანმა გაიარა, როდესაც ფოთლების შრიალი მოისმა. ამხანაგები შეკრთნენ და ერთმანერთს ხელი წაჰკრეს. მოხევით ძალიან კარგად ესმოდათ, რომ სიფრთხილით უნდა მოქცეულიყვნენ, რათა უტაბედო ხმაურობით ღამის მშვიდობიანობა არ დაერღვიათ და მით რუსის ჯარების ყარაულების ყურადღება არ მიექციათ.

ერთბაშად რაღაცა შრიალი მოისმა და ამხანაგები შეკრთნენ.

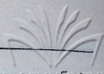
— თოფი არ ახალო, — წასიურჩულა ელგუჯამ.

— არა, — უპასუხა მათიამ და ორთავენი, ხანჯლებზე ხელდადებულნი, ხეს მოეფარნენ.

შრიალი კიდევ მოისმა და ადამიანის გაფრთხილებული ფეხის ხმა აშკარად გააჩიეს.

— გამოდი-ლა, გამოდი, ვიღაცა ხარ და ნახავ, რა დღესაც მოესწრები, — ძლივს მოასწრო ელგუჯამ თავისთვის წყნარად წამო-

ეთქვა, როდესაც შტოები გადიშალა და მის წინ ვიღაცა უცნობი პატარა ბიჭი, თავიდან ფეხებამდის შეიარაღებული, გადმოხტა ამხანაგებმა გზა გადაუღობეს.

— ვინა ხარ?—წყნარად ჰკითხა ელგუჯამ და ხელი გაავლო.

— რაში გეკითხება ვინა ვარ!—უპასუხა უცნობმა და დაუმატა:—მოკეთე კი ვარ და სხვა რაი-ღა გინდათ?

— აქ რად მოსულხარ, რაი საქმე გაქვს?—მკაცრად გაიმეორა მოხევემ, რომელსაც ახლადმოსულის ნაზი ხმა აკვირვებდა.

— იმად მოველ, რომ თქვენთან სიკვდილი მწადის,—ბიჭმა მოკლედ მიუგო.

— განა გვიცნობ?—მეტად და მეტად ჰკვირდებოდა ელგუჯა.

— ჰაი, ჰაი, რო გიცნობთ: შენ ელგუჯაი ხარ, მოხევე და ა ის-კი მათიანი,—მთიული,—მისცა პასუხი პატარამ.

— შენც მოხევე თუ არა ხარ?

— ჰაი, ჰაი, რო მოხევე ვარ.

— იცი, ბაღლო, რაი გითხრა: შენს წერას აუგდინარ, თორემ აქაც არ მოხვიდოდი... მაი შინ დაბრუნდი, წადი, შენს პატრონებს მიხედე, ტყუილ-უბრალოდ თავს ნუ გაიფუჭებ და შენს ცოდოში ნუ გაგვხვევ.

— შინ საიღლა წავალ? ვილა მყავს?

— ობოლი ხარ?

— მამა მყვანდა და აი ემაგ ძაღლებმა მომიკლეს,—გაიშვირა ჯარის ბანაკისკენ ხელი. — ძმა მყვანდა, მაგათ მუშაობაში თოვლმა ჩამიჩუქრა. მარტო მეღა დავრჩი და საღლა უნდა წავიდე?.. ბარემ მეც მაგათ მომკლან. ჩემი სისხლიც ცოდვად მაგათ დაიდონ.

— ნუ გეშინიან, ღმერთი ხელს მოგიმართავს,—უთხრა მათიამ.

— იქნება ვერ მომკლან და ჩემს მოვალეთგან სისხლი ავიღო... ო... ო... როგორ დავლევდი მაგათ სისხლს, როგორ დავეწაფებოდი!

— კარგი, ბაღლო, კარგი! ბაღლი ხარ, მაგრამ ვაჟკაცსავით ლაპარაკობ... კაცმა სისხლი უნდა აიღოს და მტრის მტრობით სიკვდილამდის არ უნდა გაძღეს.

— ლომისის მადლმა, ეგეთ ბაღლსაც პირველად ვხედავ!—გატაცებით წამოიძახა მთიულმა.

— მაშ კარგი,—მიუბრუნდა ელგუჯა:—ჩვენთან იყავ, ორი ძმა ვართ და მესამე ძმა შენ იქნები.

ამ სიტყვების შემდეგ, ისინი ისევ ჯარის თვალიერებას მოჰყვნენ და როდესაც ყოველისფერი შეიტყეს, რაც-კი მათთვის საჭირო იყო, თავიანთ ბანაკისკენ გასწიეს.

XXI

გათენდა დილა და ჯარმა მზადება დაიწყო; ისინი გმურებოდნენ, რადგანაც ფასანაურის ვიწროები სინათლითვე უნდოდათ გაველოთ.

ჯარის სარდალთან განუწყვეტლივ სხვადასხვა მოხელენი ბრძანების მისაღებად შედიოდ-გამოდოდნენ. უფროსიც, ჩვეულებრივის მედიდურობით, განკარგულებას აძლევდა. ხალხს რაღაცა განსაკუთრებითი მოძრაობა ეტყობოდა; ყველას პირისახეზედ ანგარიშიშუტცემელი მზრუნველობა და აღშფოთება ეწერა. მათ შორის ხმა გავრცელებულიყო, რომ მთიულებს გზები შეეკრათ და, მაშასადამე, დღეს თუ ხვალ იმათთან შეტაკება აუცილებელი ხდებოდა. ბრძოლა მით უფრო საშიშრად და ყურადღების მიქცევის ღირსად დაინახეს, როდესაც გათენებასთან ერთად იმ ადგილების მდებარეობა და სიმაგრე თვალწინ მძლავრად წარმოუდგათ. იმათ შენიშნეს, რომ გზას აქეთ-იქით ატეხილი ხშირი უდაბნო ტყე ჰქონდა და ეს-კი მტერს ყოველსგვარს შემწყობას აღმოუჩენდა და მათგან შემუშნეულად ამოქმედებდა. ყველას მოაგონდა თავისი სახლკარი, მიწაწყალი, ცოლშვილი და ოდესმე მოძულეხულს გაყინულს სამშობლოს ეხლა ნათელი შუქი დასდგომოდა, ნეტარებით იხსენებდნენ. მათ აგონდებოდათ თავთავიანთი გულის სატრფო, რომელიც შორს ქვეყანაში უპატრონოდ, ვინ იცის ვის სათამაშოდ, გასახარებლად დარჩენოდათ!.. ძალიან სწუხდნენ, რომ იმათზედ ამ სამოთხის მსგავს ადგილებსაც-კი მოქმედება აღარა ჰქონდ, რადგანაც ვინ იცის ბედი ვის რას შეახვედრებდა, ვის რა რიგად გაუღიმებდა. აღარავინ იცოდა ერთი წუთის შემდეგ რა მოელოდა, რა რიგად გაუტრიალდებოდა ბედის ჩაღბი და ეს უცოდინრობა ყველას გულს უწყალებდა; ყოველს ფეხის გადადგმასთან, ყოველ ნაბიჯზედ, ყოველ ხესთან, ყოველის ბუჩქის მიახლოებასთან რუსები შეუბრალებელს სიკვდილს მოელოდნენ, რომელიც არც ჭაბუკს და არც მოხუცს არ დაინდობდა.

რისთვის შორდებოდნენ თავის სამშობლოს, რისთვის დაეკარგათ მოსვენებული ცხოვრება და რისთვის გადმოხვეწილიყვნენ ამ ადგილებში, თითონაც არ იცოდნენ. მოდიოდნენ თვედახრილები და თავიანთი მოქმედების ანგარიში ვერ მიეცათ.

დაჰკრეს ბარაბანს, ჩაჰბერეს საყვირს და იმათ უნდა დაევიწყნათ აღძრული მოგონებანი, რადგანაც სარდალმა ჯარის ბანაკით აყრა ბძანა; საკრავების ხმა ჯერ არ შეწყვეტილიყო, როდესაც

სვიმონ ლენერალთან მოვიდა და მისი შეჩერება კიდევ ერთხელ სცადა.

— თქვენო აღმატებულებავ! როგორც მაზრის უფროსი ჩემს ვალათა ვრაცხ კიდევ ერთხელ გამოგიცხადოთ, რომ აქედგან ჯარის დაძვრა საშიში არის.

— უბრალოდა სწუხდებით, ბატონო მაზრის უფროსო! გარწმუნებთ, რომ გზას მშვიდობიანად გავივლით და ხმის გაცემას გერავინ გაგვიბედავს.

ლენერალს მთართვეს ჩინებული ცხენი, რომელზედაც შებრძანდა, გააკუნტრუშა და ბეგზედ გადადგა; მის წინ გაიჭიმა ღარაზმული ლაშქარი.

— მშვიდობა თქვენდა! — მედიდურად დასძახებდა დოინჯშემოყრილი უფროსი და პასუხად მიიღებდა:

— ვისურვებთ მშვიდობას თქვენი აღმატებულებისათვის.

როდესაც ჯარმა გაიარა, უფროსმაც გააჩაჩქაა ცხენი და შიგშუა ჯარში შეერია. სალდათები მღეროდნენ და ცდილობდნენ თავი უზრუნველს მამაცებად გამოეჩინათ, მაგრამ ცუდი მხიარულება, როდესაც თავის თავს ანგარიშს ვერ აძლევ ვისის მიზეზით ეძლევი ფათერაკსა... ერთბაშად შავი ღრუბელი გამოჩნდა; ჰაერი შედგა, თითქო იმ ადგილს თავის დღეში ქარს არ გაეჭროლა; ჩამოცხა კიდევ. ღრუბელი თანდათან იზრდებოდა, თითქოს უხილავი ძალა ჰბერავდა; ცა ტყვიის ფრად მოიქცა. ერთბაშად დაჰქროლა ქარმა და იქაურობას კორიანტელი აადინა; ფოთლებმა შრიალი დაიწყეს, მაღალი ხეები შეირყა და თითქოს ვილაცას ემუქრებოდნენ, თავების ქნევა დაიწყეს. ქარი ისევ ჩავარდა, ხმაურობა შესწყდა, ისევ ჩამოცხა და, სულთქმა გაძნელდა; ერთბაშად იქეჟა, იგრილა და წამოვიდა ხშირი შხაპუნა, ქარიშხალში არეული წვიმა. მთებიდგან ჩამონადენი პატარა წყლები წუთზედ ნიაღვრებად გადაიქცა; ისეთს ნიაღვრებად, რომლის მომდინარეობასაც წინ ვეღარა უმაგრდებოდარა; ქვიშა, ქვა, უზარმაზარი ხეები ითხრებოდნენ, ძირიანად იგლიჯებოდნენ და ერთმანერთში დომხალივით არეული შეუყოვნებლივ დამყრუებელის გრილით თავქვე მოჰქრონდნენ. ძირგამოთხრილი ბეგები წამდაუწუმ ხევებში ხრილით ჩაწვებოდნენ და ერთი ორად ადიდებდნენ გასქელებულს და შედედებულს ქვა-ტყე არეულს ტლაპოს. ეს ჩამოდიოდა გზებზედ და ჰალეზზედ და სადაც ვაკე ადგილი დახვდებოდა, იქ მაღალს გორებად აიგებოდა. წინაღვე საომრად დაწყობილმა ჯარმა მოთმინება დაჰკარგა, რადგანაც ნიაღვრის გამო წალეკილს გზაზედ გაჭირვებითა ძლივსღა მიიზღალაზნებოდა; ურმები, ცხენოსანნი და მოქვეითენი სულ ერთმა-

ნერთში აირივნენ; ყველა ჰყვიროდა, ყველა რიგს აძლევდა, მაგრამ რადგანაც მოთავე არა სჩანდა, გამგონიც აღარავინ იყო. ერთმანერთის სიტყვა აღარ ესმოდათ, ურმები და ცხენები მიუხედაობის გამო თონთლო მიწაში ეფლებოდნენ და მათი მშველელი-კი არავინა სჩანდა. ბინდმა მოაღწია, მაგრამ იმათ რამდენიმე ვერსის გავლის მეტი ვერ მოესწროთ.

ჯარი ფასანაურის იმ ვიწროებში შევიდა, სადაც არაგვის პირზედ გაყვანილს გზას აქეთ-იქით მაღალი, დაბურვილი ტყეები მისდევდა, აქ დამალულიყვნენ მთიულები და დაუპატიჟებელს სტუმრებს მოუთმენლად მოელოდნენ.

მოწინავე ჯარმა იმ გაჭრილს კლდეს მიადწია, სადაც ვიწრო ხეობაში, გზის გარდი-გარდმო, უხელოვნო, მაგრამ მკვიდრი კედელი დაინახეს; ხეები და ფიჩხები, რომელთაც ქვა და მიწა ჰქონდათ დაყრილი, გასავლელს გზასა ღობავდა და მიმავალთ გზას უკრავდა. მაგრამ, როგორც ეტყობოდა, ეს შენობა საჩქაროდ იყო აგებული და მის გამკეთებლებს უფრო სიმკვიდრეზე ეფიქრათ, ვიდრე მის ლაზათსა და შნოზედა. ადგილ-ადგილ ხეებსა და ფიჩხებს უსწორმასწოროდ თავები გამოეყოთ და მიდგომას მით უფრო აძნელებდნენ. კედელზედ ვიღაცა მთიული, გაშიშვლებულის თოფით დადიოდა და განუწყვეტლივ გზას გამოჰყურებდა; აშკარადა სჩანდა, რომ ვიღაცას მოელოდა; რაწამს კაცმა მომავალს ჯარს თვალი შეჰკრა, მაშინვე თოფი ჰაერში გაისროლა და დაიძახა:

— მტრები მოდიან, ვაჟებო! მტრები!

ამ ძახილთან ერთად მთიულთა ურიცხვთა გუნდმა კედელის იქიდან თავები ამოყვეს, თოფები გადმოიშვირეს და მიმავალს ჯარს ლოდინი დაუწყეს. სანგლის დამცველები მოემზადნენ, რომ სროლით მიედოთ ძალისძალ მომავალი ჯარი და მათს მიახლოვებას უცდიდნენ... სალდათებმა ხალხი დაინახეს, შესდგნენ და გაკვირვებით ლაპარაკი დაიწყეს. სანგალზედ ერთი მოხუცი გადმოდგა და მაღალის ხმით დაიძახა:

— ჩვენ, მთიულებმა, გადავწყვიტეთ, რომ გზები შეგიკრათ და ავრეც მოვიქცეთ. უკან გაბრუნებაც რომ გინდოდესთ, ველარ გახვალთ, რადგანაც იქიდგანაც სანგლები გაგიკეთეთ... თუ გონსა ხართ, დაგვმორჩილდით, თორემ, ღვთის მადლმა, აქედგან ცოცხალი ვერავინ გავა.

ამ ჯარში უფროსად მყოფი აფიცერი მთიულის სიტყვებზედ აირია და კარგა ხანი მოუწინა სანამ პასუხს მოახერხებდა. ბოლოს, როგორც იყო, თოლმაჯის შემწეობით, შეატყობინა, რომ მთელი

ჯარის უფროსად ღენერალი არის დანიშნული და იმის შეუტყობი-
ნებლად პასუხის მიცემა არ შეეძლო.

— მაშ წადი და იმას შეატყობინე, — უთხრა მთიულმა.

აფიცერმა ჯარი შეაყენა და თითონ ღენერალისკენ გაჰყურებ-
ლა. სარდალი ცუდს გუნებაზედ იყო, რადგანაც ავდარს საკმაოდ
შაეწუხებინა და ვისაც-კი თვალს შეჰკრავდა, ჯავრს იმაზედ ყრი-
ლობდა.

— თქვენო აღმატებულებავ! მთიულებს გზა შეუჰკრავს... გავ-
ლა შეუძლებელია... იძულებული შევიქნე ჯარი შემეყენებინა... —
მისვლის უმალ მოახსენა აფიცერმა.

— რაო? — თვალები დაუბრიალა უფროსმა. — დამთვრალხართ
და მთიულები მოგჩვენებიათ.

— არა, თქვენო აღმატებულებავ! ეს არის ეხლა იქიდგან გაი-
ხლებით... სანგლები გაუკეთებიათ და ხალხი მთლად შეიარაღე-
ბულია.

— შეიარაღებულიო?... ჰა, ჰა, ჰა! — დასცინა ჯარის მოთავემ და
დაუმატა: — გეუბნებით დამთვრალხართ და მთიულები მოგლანდე-
ბიათ-მეთქი... ქართველებს იარაღი ვინ მისცა, რომ მაგ სისულე-
ლით მაწუხებთ?

— მოგახსენებთ, რომ შეიარაღებულები გახლავან-მეთქი და
ხალხიც ბლომად არის.

— მე-კი გეუბნები, შიშის გამო მოგჩვენებიათ და გაუგებლო-
ბის გამო-კი გიბრძანებთ ეხლავ მორიგ აფიცერთან წახვიდე, მის-
ცე თქვენი ზმალი და შეატყობინო, რომ სამს დღეს გატუსაღებთ.

— თქვენი ნება გახლდესთ, თქვენო აღმატებულებავ! — შუბლ-
თან ხელის მიტანით თავი დაუკრა აფიცერმა.

— მეომარს ლაჩრობა არ შეშვენის, ბატონო აფიცერო! გეს-
მისთ?... თქვენ შემთხვევა გეძლევათ, რომ თავი გამოიჩინოთ ვაჟ-
კაცობით და მამაცობის სახელი დაიმსახუროთ... და თქვენ-კი ამ-
გვარის შემთხვევის დროს სიხარულის მაგივრად, გული გაგხეთ-
ქიათ!.. მიკვირს თქვენი საქციელი... ორიოდ თავზედ ხელაღებული
მთელს ლაშქრად მოგჩვენებიათ და მზადა ხართ მათ წინ იარაღი
დაჰყაროთ! წადით, ეხლა მიპატიებია და შემდეგში-კი გაფრთხილ-
დი, თორემ კავკასიაში ჩინების მიღების მაგივრად ეგ პაგონებიც
აგეყრება და ცარიელი დამრჩები. გასწიე ეხლავ, ეხლავ მიხედე
შენს ჯარს და თუ მართლა რამდენიმე თავზედ ხელაღებულს მთი-
ულს წინ გადადგომა გაუბედნია, მათრახებით ტყავი გააძერი...
მხოლოდ არ დაგავიწყდეს: ბრძოლაში, თუნდა ეს საჭიროც არ
იყოს, ცხენოსნებმაც და არტილერიამაც მონაწილეობა უნდა მიი-

ლოს... შემდეგში... რაპორტში მოსახსენებლად გამოგვადგება... დღე-
ვანდელის დღისთვის ჯილდო ყველამ უნდა მიიღოს... გასწით და
მტკიცედ აასრულეთ ჩემი ბრძანება.

აფიცურმა თავი დაუკრა, გატრიალდა და ბრძანების აღსრულე-
ბას დაჩვეულმა თავის ჯარისაყენ გასწია. თუმცა ის მიდიოდა დარ-
წმუნებული, რომ ბრძანების მიცემა უფრო ადვილი იყო, ვიდრე მი-
სი აღსრულება, მაგრამ რა ექნა? სამხედრო წოდების დისციპლინა
მას ვალადა ზღებდა.

როდესაც თავის ჯარში მივიდა, მან ლენერლის ბრძანებისა თა-
ნახმად შესძახა:

— გასწორდით, მოემზადეთ, გასწით! — მომზადებული სალდა-
თებიც დამორჩილდნენ.

ამ მოძრაობამ მთიულები გააკვირვა, რადგანაც რუსების მოქმე-
დება სიგეიეთ მიაჩნდათ და სანგლების ალების შეუძლებლობას აშ-
კარადა ხედავდნენ.

— გაგიჟდნენ, თუ რაი მოუვიდათ?—მთიულებმა ერთმანერთს
შახედეს და გაშტერებული კითხულობდნენ:—სად მოეხირებიათ!?

— ახალე, ახალეთ, ვაჟებო! რაღას უყურებთ, მაგ ძაღლებს!—
დასძახა მთიულთ მოთავემ და ერთად გაცვიუნულის თოფების გრი-
ალმა ჰაერი შეარყია.

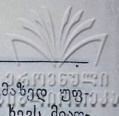
შეთხელდა მოწინავე რაზმი და აირია. ოცამდის კაცი, თითქოს
მანქანებით მიწაზედ წაწვა. მოისმა ყიყინა და შეფერხებულმა რუ-
სებმა ისევ წინისაკენ გაიწიეს, მაგრამ პირველმა სროლამ რაზმი
სრულიად არია და სალდათებს ჯერ თავშესაფარი ადგილები მოა-
ძებნინა, მერე უკუქცევაც აკადრებინა; ისინი გარბოდნენ გულგა-
ხეთქილები, იარაღს გზაში ყრიდნენ, რათა ცოტათიც არის შემსუ-
ბუქებულიყვნენ, მაგრამ გაბრუნებამაც ვეღარ უშველა: მათ ტყეში
შეფარებულ მთიულების სროლა სდევნიდა და შეუბრალებელი
ტყვია რუსებს ხან აქ წააჩოქებდა და ხან იქ.

გაცხარებულმა სროლამ იმ ადგილსაც მიაღწია, სადაც ლენერა-
ლი იყო; იქაც გაიმართა თოფების ტყაცა-ტყუცი და მხოლოდ ეხლა
დარწმუნდა ჯარის უფროსი, რომ ქართველებს იარაღი ჰქონიათ,
რადგანაც მის გარშემო ტყვიებმა ზუზუნნი დაიწყეს და ურიცხვი
ხალხი ფართხალით სულსა ლევდა.

— ეშმაკები, ქაჯები!.. სულ გავგწყვეტენ, ეგ შეჩვენებულები, —
იძახდა გაფითრებული ლენერალი და საჩქაროდ უმატებდა:—ჯარი
უკან დაბრუნდეს, უკან!..

ამ სიტყვებთან ერთად, თითონაც გამოაბრუნა ცხენი და უკან
გაჰქუსლა; მას გაჰყვა რამდენიმე ცხენოსანი და უპატრონოდ დარ-

ჩენილი ჯარი-კი მეტად აირია. ყოველ ნაბიჯის გადადგმასზედ უფროსებს გადარჩენის იმედი ეძლეოდათ. როდესაც ერთ ხევს მიაღწიეს, გახარებულებმა ცხენებს შეუტყეს: ჰუიქრობდნენ, ბეგს გადაეფარებოდნენ და ტყვიებისაგან თავს დაიფარავდნენ, მაგრამ მიახლოების უმაღლეს წერტილზე იმ ბეგს იქილგან, რამდენიმე თოფი გამოვარდა და ლენერალს გვერდიდგან ორი ამხანაგი მოუსხლიტა. უფროსმა ცხენს ჯილავი მოსწია და მთლად გაფითრდა.

— აჟაც გზა შეუტრავსთ, მაგ უღმერთოებს! — ცხენის გამობრუნებასთან ერთად წამოიძახა იმან და იქ მყოფებს მიუბრუნდა: — ღვთის გულისათვის, გვიშველეთ რამე! — მაგრამ ვინ რას უშველიდა, როდესაც ყველას თავთავის თავი გასჭირებოდა და თავის სიცოცხლესეუდ ზრუნვას შედგომოდა.

სარდალი აშკარად დარწმუნდა, რომ ბრიყვს და გაუთლელს ქართველებს, — როგორც იმ ხანში კავკასიის აქეთა მხარის მცხოვრებლებს ეძახდნენ, — ძალიან კარგათა სცოდნით შემთხვევით სარგებლობა, ჩინებული იარაღი ჰქონიათ და სანაქებოდ სცოდნით მათი ხმარება, სარდალს მოაგონდა სვიმონი და მწარედ ამოიოხრა.

ლამე თანდათან ახლოვდებოდა, იქაურობას შავს სუღარასავით სიბნელე ეხურებოდა; მწუხრად იბურებოდა და თუმცა ხალხი ერთმანერთს ვეღარა ხედავდა, მაგრამ თოფის ხმა მაინც არა სწყუდებოდა და მასთან ერთად გამოიძახებოდა უსიამოვნო ალი.

თოფის სროლა შესწყდა და მოქანცულმა ხალხმაც შეიქაჩანა, რადგანაც თვალი ვეღარ არჩევდა და ტყვია თავის დანიშნულებას ვეღარ აღსრულებდა. იშვიათად თუ სადმე გაიღვებდა თოფი, რომ უბედურს მტერს შეხვედრილ კაცისთვის სიცოცხლე გაეჭრო. მხოლოდ ერთს ადგილს, პატარა ვაკე მინდორზედ, რამდენიმე კაცი შეჩვენებულიყო და ზეღმართული გაემართათ. ეს განვლდათ ელგუჯა თავის ამხანაგებით, რომელნიც ბრძოლის ჟინს მეტად გაეტაცნათ და მტერზედ ჯავრის ამოყრა საღალღობო მეჯლისად გადაჰქცეოდათ. იმათ რუსთა საერთო გუნდიდგან რაოდენიმე ნაწილი მოეწყვიტათ და დამთვრალს ვეშაპებსავით დარეოდნენ.

ისინი გამგელებულსავით იბრძოდნენ, აჩვენებდნენ თავიანთის მკლავის ძალას, ხმლის მჭრელობას და თუ პირველისავე დაკვრით მიწასთან ვერ გაასწორებდნენ, სამუდამოდ დასახსოვრებელს ნიშანს მაინც დაადებდნენ. იქვე ტრიალებდა უცნობი პატარა ბიჭიც, რომელიც ელგუჯას და მათიას ქვეშეს შეხვდა და რაც-კი შეეძლო თავგანწირვით იბრძოდა. მაგრამ ეს ბიჭი ერთბაშად შესდგა, სიმწარით დაიკივლა, გააღრჭიალა კბილები და სალდათის შუბით გულგანგმირული ძირს დაეცა. გამხეცებული სალდათი შეუბრალებე-

ლის ხარხარით გაექანა და გამწვეტებულის შუბით მიწაზედ მი-
ლურსმას უპირებდა, მაგრამ იელვა ელგუჯას ხმაღმა და უღმერთო
რუსი მხარ-ილღივ გადასხიბა. წაქცეულს ბავშვს მათიამ თვალი
შეჰკრა, ცალის ხელით ბურთსავით აიტაცა, მეორეში ხმალი მოი-
მარჯვა და უნდოდა ბრძოლის ველიდგან გაეყვანა. ვიღაცა რუსი
წინ გადაუდგა, მაგრამ ის ვეფხესავით გაქანდა გზაზედ გადამლო-
ბისაკენ და ვიდრე ელგუჯა მიეშველებოდა, თავგაჩეხილს სალ-
დათს მიწაზედ ფართხალი დააწყებინა. კიდეც რამდენჯერმე ხმლის
მოქნევა, ამხანაგებმა გზა გაიბეს და ტყეში შევიდნენ.

იმათ დაანთეს ცეცხლი და დაიწყეს იარების ბანა და შეხვევა.
იქვე აწეწილს თივაზედ დააწვინეს პატარა ბიჭიც, რომელსაც მა-
თია და ელგუჯა კრილობას უხვევდნენ, მაგრამ სისხლი ვერ შეეწყ-
ვიტათ. ბიჭი ჯერ კიდეც ჰფეთქავდა და რუსის შუბით ჩანგრეულს
მკერდზედ ხელს იღებდა. ბოლოს მიყუჩდა და მიილუშა; ტკივი-
ლებმა თითქოს გადუარა და თვალეზი აახილა, გრძნობას მოვიდა და
ამხანაგებს საცოდავად შახედა. ის დაამტერდა მათიას, რომელიც
მის გვერდით დაჩოქილი და დაღონებული იდგა.

— თვალეზი გაახილა!—სიხარულით წარმოსთქვა მათიამ.

— მათიაუ, გადარჩი?—დაიკვნესა ბიჭმა და ქშენით და ღიმი-
ლით დაუმატა:

— მაღლი უფალს, რომ თქვენ მაინც ცოცხლები ხართ.

— ბეჩაო, ჩემო თაო! შენ რაილა გიჭირს?—ანუგეშა ელგუჯამ,
მაგრამ თვალი-კი მოარიდა.

— არც-რა — ოხვრით წარმოსთქვა ბიჭმა. — რაი უნდა მიჭირ-
დეს?.. მოგკვდები და ყველა გათავადების.

— სუ-ლა, ჩე! ნახავ, როგორ მალე მორჩები,—წარმოსთქვა მა-
თიამ.

დაჭრილმა შეხედა, გაიღიმა და ქშენას მოუმატა.

— აქ მოდი, მათიაუ!..—მიხრწნილის ხმით წარმოსთქვა იმან.—
ხელი მომეც... აღარ მოვრჩები, აღარ...—მწუხარებით დაუმატა
იმან და მთიულისკენ ხელი გაიშვირა.—მშვიდობით, მათიაუ, მშვი-
დობით, ელგუჯავ, შენცა... უფალმა გახაროსთ...

— რას უბნობ, რაი მოგსვლია?.. შენს მეტი დაჭრილი აღარა-
ვინ ყოფილა, თუ რაი ამბავია?

ბიჭმა შეხედა, თვალეზი გაუშტერა და ცრემლები გადმოედინა.

— არა, აღარ მოვრჩები!.. ან რაის მაქნისია სიცოცხლე?..—
იმედგადაწყვეტით წარმოსთქვა იმან და ცოტა სიჩუმის შემდეგ და-
უმატა:—ვერ მიცან?.. მე.. მე ჯაჯალაი ვარ.

— ჯაჯალა?!—გაკვირვებით წამოიძახეს ორთავ ამხანაგებმა, რო-

მელთაც აქამდის დრო არ მისცემოდათ პატარა ბიჭს დაჰკვირვებოდნენ.

— მათიაუ!.. შენთან ცხოვრება არ ხდებოდა და უშენოთ ჩიცოცხლე-კი არ შემეძლო... არ შემეძლო და... აჰა, ვკვდები.., მე შენ მიყვარდი და შენ-კი ცხო... საით-და მეცოცხლა?—ამ სიტყვებმა ორივე ამხანაგი აქამდის გააშტერა, რომ პასუხი ვეღარ მოეხერხებინათ და პირგამშრალი, გაუნძრევლად იდგნენ.

— მშვიდობით, მათიაუ!.. მშვიდობით, ელგუჯავ, მზალო... მზალო მომიკითხე... უთხროდე, მომიგონოდეს... ღვთის მადლმა, ისიც ძალზედ მიყორდა...—ქალი მიიღუშა, თვალები დახუჭა და გაჩუმდა. მერე ერთბაშად შეერთა, გაიბრძოლა და წამოიწია; შეხედა მათას და თვალი გაუშტერა.

— ბეჩაუ! ერთაი, ერთაი მაინც მაკოცე... მომასვენე...—გაშალა ქალმა ხელები და გახურობულს ტუჩებთან მიიკრა მთიულის ცრემლით დაღორთილი სახე, მაგრამ წადილი ვეღარ შეუსრულდა. ქალმა დაიხრიალა, ხელები ჩამოუცვივდა და კოცნისთვის მომზადებული ტუჩები ჰაერში ოდნავ-ლა შეინძრა, წუთიც და გაღიმებულს სახეს სიკვდილმა მოასწრო და ისე გაყინა.

სწორედ ამავე დროს რუსების ბანაკიც თითქმის აღწერილის სურათის მსზგავს მდგომარეობაში იყო. განსხვავება მხოლოდ ის იყო, რომ დაკოდილთა ხელები ამაოდ აღიპყრებოდა ზეცისკენ, შველას ამაოდ ითხოვდა, რადგანაც მათი მზრუნველი არსადა სჩანდა, მშობლიური ხელი თვალს არ უხუჭავდა.

თვით ღენერალს მოენახა უშიშარი ადგილი, იქ ჩამომხტარიყო და იქვე მიეწვია ვისაც-კი რომელიმე რჩევის მიცემა შეეძლო. გულგახეთქილი ყველას ეხვეწებოდა ჯარი განსაცდელიდან დაეხსნა და მისთვის ღირსეული ჯილდო მიეღო. მთიულებმა დაუმტკიცეს, რომ რუსების დასახვედრად თოფებიც საკმაო ჰქონდათ და სალდათებზედ უკეთაცა სცოდნოდათ მათი ხმარება; როდესაც ღენერალს ძალა დაადგა, ნება უნებლიე ქართველების შესახებ აზრი უნდა გამოეცვალა.

— რატომ სვიმონს არ გაუგონე, რატომ?—ვინ იცის მერწმდენედ იძახდა სარდალი და უნუგეშოდ იგლეჯდა ქოჩორს, მაგრამ უბრალო „ვიში“ საქმეს ვერა შველოდა. მთიულებს გზა ისე მაგრად შეეკრათ, რომ ჯარს აღარც წინ წასვლის, აღარც უკან დაბრუნების საშუალება აღარა ჰქონდათ და თუ თავიანთი გაყუყუვა არ უნდოდათ, გაუნძრევლად უნდა დარჩენილიყვნენ.

— რა ვქნათ, რა?—დაფანტვით კითხულობდა და თავს ჩაჰკიდებდა.

— რა მოგახსენოთ!—მსლებელნი ერთხმად მისცემდნენ პასუხს.
სა და ისინიც თავს ჩაჰკიდებდნენ.

— ასე დარჩენაც შეუძლებელია,—ჩაუბრათ ვიღაცა აფიცრ-
მა.—შიშშილით გავწყდებით, სხვა რომ არ იყოს რა.

— მაზრის უფროსი მაინც აქა ყოფილიყო!—ინატრა ჯარის უფ-
როსმა.

— ბრძოლა ძალიან გაგვიჭირდება,—დაუმატა მეორემ.

— დიახ რო გაგვიჭირდება... ნახე როგორ იბრძოდნენ? — მიუგო
მესამემ.

— ეგენი კაცები-კი არა, ნამდვილი ქაჯები ყოფილან, ქაჯები!

— სწორეთ, მართალსა ბძანებთ.

აფიცრები ერთმანერთში ლაპარაკობდნენ, როდესაც ერთი ხან-
შიშესული წინ წადგა და ღენერალს მოახსენა:

— თქვენო აღმატებულებავ! აბა ერთი თარჯიმანს დაუძახეთ,
ის აქაურია და იქნება რჩევა რამ მოგცეს.

— სულ არ გადამაფიყდა!—უფროსმა შუბლში ხელი შემოიკრა
და სიხარულით წამოიძახა:—მომიყვანეთ თარჯიმანი, ჩქარა მომიყ-
ვანეთ!

ბრძანება სწრაფად შეასრულეს და მათ წინ გულასპასშილი,
რომელსაც ამჟამად გაჭირვებიდან დამხსნელს ანგელოზად უყუ-
რებდნენ, მოიყვანეს და გარს შემოეხვივნენ.

ყველამ დაუწყო ხვეწნა და მუდარა, რომ ჯარის გაჭირვება სვი-
მონისათვის როგორმე შეეტყობინა და ამოდენა ხალხი განსაცდელი-
საგან დაეხსნა, თვით გაამპარტავნებული ღენერალი ღდეს ღმამაბ-
ლებულიყო და თავმოკატუნებული ეუბნებოდა:

— ჩემო მეგობარო! ოღონდ ამ დღიდან დაგვიხსენ და გაგამ-
დიდრებ, გაგაბედნიერებ.

თარჯიმანმა მთიულების აზრი იცოდა და დარწმუნებული იყო,
რომ თუ რუსები თავიანთ ქერქში დადგებოდნენ, ხალხიც ომს შეს-
წყევტამდა, მაგრამ მაინც საჭიროდ დაინახა ეთქვა:

— სვიმონ ჰკვიანი კაცია, რაისთვის არ დაუჯერეთ?

— ახ, ღმერთო ჩემო! რა ვიცოდი, რომ ასეთი საქმე დაგვემარ-
თებოდა?

— მაშ რაი გეგონა?... ჩვენი კაცები ქულების მაგიერ მანდილს
თუ ატარებდნენ?... მაგრამ რაიც მოხდა, მოხდა... რასაც აღარა ეშ-
ველებს, იმას თავი დავანებოთ... მე წავალ, ვეცდები... მხოლოდ
სანამ დაგბრუნდებოდე, ადგილიდან არ დაიძრაო, თორემ ღვთის
მადლმა, ცოცხალს ბლავანსაც ვერ გაიყვანო.

ამ სიტყვებით მოახტა ცხენს და ქვეშესკენ გაემართა; ფენერალმა-კი რამდენჯერმე პირჯვარი გადიწერა და ხატებს მანეთიანი ლეტრები აღუთქვა, ოღონდაც არის მშვიდობით გადარჩენილიყო.

XXII

საკმაოდ მოთენდა, როდესაც რუსებისაგან სვიმონთან გაგზავნილმა კაცმა იმ ადგილს მიაღწია, სადაც მთიულებს გზები ზემოდგანაც შეეკრათ და მტერს ფხიზლად ჰყარაულობდნენ.

გაგზავნილი ისე პირდაპირ, მოურიდებლად მიდიოდა, თითქმის იმ ადგილებში არავითარი არეულობა არ მომხდარიყო და სრული მშვიდობიანობა სუფევდა. მგზავრი შევიდა იმ ადგილას, სადაც თხილის ტყის ხშირფოთლიანი ტოტები გზაზედ გადმოხნილიყვნენ და ერთმანერთში გახლართულებს ფერხული დაებათ, ცოცხალი სასიამოვნო თალი შეეკრათ.

გზა სიარულის გამო რაოდენადმე დაღეულიყო და თავის ნაპირებზე დაბლა ჩასულს სიღრმავე შეედგინა; ამის გამო, აქეთ-იქით ძალადი ბეგები კედლებივით ამოსულიყვნენ და მოსიარულეთავის გზისა და ხეების შუა საკმაო მანძილს სტოვებდნენ. ხეებს შუა გახლართულიყო სვია და სხვა მხევეი მცენარენი; იმათ ძირიდანვე წვეკრტად მოყვანილი ხშირი ფოთლები მიზღვედნენ და მგზავრს ზაფხულობით საკმაოდ უჩრდილებდნენ და უგრილებდნენ, მხოლოდ ზამთრობით იფარავდნენ ძრიელის ქარიშხლისაგან და ჩუმქრისაგან.

გარშემო სრული მყუდროება სუფევდა. მხოლოდ მგზავრის ცხენის ფეხის ხმა არღვევდა სიჩუმეს. ესეც რომ არ ყოფილიყო, კაცს უდაბურ ადგილად მიაჩნდებოდა.

ერთბაშად შეიძრა ფოთლები, გაშრიალდა და მგზავრმა იგრძნო, რომ ვიღაცამ კისერში ძლიერი ხელი წაავლო; მაგრად დაუჭირა და მკაცრად უთხრა:

— ვინა ხარ?

— შუაკაცი, — დაშვიდებით უპასუხა მიმავალმა და დაუმატა: — კისერი-კი გაუშვი, თორემ ხუმრობა არ გცოდნია.

— სტყუი! — მკაცრად გააწყვეტინა უცნობმა, საყულო მოზიდა და ცხენიდან გადმოაგდო. ამავე წუთს, რამდენიმე შეიარაღებული მთიული დაჭერილს გარს შემოერტყნენ და თოფები მიუშვირეს.

— თქვენს მოთავესთან მიმიყვანეთ და მაშინ გაიგებთ, ვატყუებთ თუ არა.

— იარე, მაგრამ გაფრთხილდი-კია, რომ მზის სხივით უკანასკ-

ნელად არ სტკებოდნენ.—ისინი გაბრუნდნენ, მგზავრს გარშემო შემოედგნენ და ამგვარად მოთავესთან მიიყვანეს. რამდენიმე წუთის შემდეგ სვიმონთან მიმავალს თავისუფალი გზა მისცეს და იმასაც აღარ დაუგვიანია.

შუაქაცი ამხედრდა, მაგრამ დიდხანს სიარული-კი არ მოუწია, რადგანაც, რა წამს ხალხის მმართველს მთიულების და რუსების შეტაკება გაეგო, მაშინვე მათკენ გამომგზავრებულიყო და შუაქაცი გზაში შეხვდა და შორიდგანვე დაუძახა:

— არიქა, შენი კენესა-მე! რუსები ჩახოცეს.

— მაშ ჩხუბი მოხდა?—ცხენის შეყენებით იკითხა უფროსმა.

— სისხლის ღვარი აღინეს, შენი კენესა-მე!.. ეგრე გაუხადეს საქმე, რომ ვერც წინ და ვერც უკან ვეღარ განძრეულა... ვერა, აგრემც შემეწევა ლომისა.

— უფროსი რაღასა შვრება?—იკითხა სვიმონმა და ცხენი გაატარა.

— რას შვრება?... ჯერ იბერებოდა და ეხლა კი მოკუნტული, წნორის ფურცელსავით ცახცახებს...—წარმოსთქვა მოსულმა და დაუმატა:—კვენხა საქმეზედ მარჯვე ყოფილა, შენი კენესა-მე!

— ღმერთო!.. რა კაცებს აბარებენ ხალხის ბედსა და ქვეყნის მართვას?!—უკმაყოფილოდ წარმოსთქვა მმართველმა და დაუმატა:—არ გაიგონა ჩემი და ეხლა რაილა უნდა უშველო?... ბევრნი დაიხოცნენ?

— ბევრნი, შენი კენესა-მე, ბევრნი! გზაზედ მკვდრები ქვიშასავით ყრია.

— კიდევ სისხლი... უბრალოდ დაღვრილი სისხლი!.. სწორედ მაგას ვერიდებოდი და არ აგვცდა... რაი უნდა ქნან მარტო ბედშავმა მთიულ-მოხვევებმა?... რაი გაუვათ? მარტო ეგენი სწყდებიან და ქართლი კი ისე გაჩუმებულია თითქოს დასძინებიაო!..—მწარედ წარმოსთქვა სვიმონმა და ცხენს მათრახი გაუქნია, თითქოს ჯავრის ამოყრა იმაზედ უნდოდა.

ისინი მიეშურებოდნენ რუსების ბანაკისაკენ; დაღონებული მოსაუბრე თანამგზავრს ომის დაწვრილებულს ამბავს ჰკითხავდა. ბოლოს მიაღწიეს იმ ადგილს, სადაც მთიულთ ყარაულები იდგნენ და სვიმონთან გაგზავნილი კაცი ამ რამდენიმე საათის წინ ისე მკაცრად მიეღოთ.

ყარაულებმა თავიანთი მმართველი იცნეს, მოეგებნენ და მისაღმების შემდეგ უფროსებთან წაიყვანეს.

— ვოეებს გამარჯვება!—მეისალმა სვიმონი მისვლის უმაღ.

— უფაღმა გადღეგრძელოს,—ერთხმად უბასუხეს ერთად შეყრილ თემის თავებმა.

— მეთაურნი სად არიან? — ბოლოს იკითხა იმან.

— აქა ვართ, რაი გინდა?

— აბდიაშ გამომგზავნა...

— რაი ამბავია?

— ქალაქში გაგზავნილი კაცები დაბრუნდნენ...

— დაბრუნდნენო? — ერთბაშად იკითხა ყველამ და მოსულ^ა გარს შემოეხევივნენ.

— რაი ამბავი მოგვიტანეს, რაი ამბავი?.. სთქვი ჩქარა!

— საქართველო დამშვიდებული არისო... — მგლოვიარეს ხმით წამოიძახა იმან, მოიგლიჯა ქუდი და მწარედ ჩაჰკიდა თავი.

ამ სიტყვებმა ელვასავით გაირბინა; ყველანი და ყოველისფერი გაჩუმდა. ყველას ერთბაშად ხმა ჩაუწყდა და ზედვე იმ ადგილზედ გაშეშდა, რომელზედაც მთიულის სიტყვებმა მოასწრო. ამ სამარის მსზავეს სიჩუმეში დარჩნენ და პირგამშრალეებს სიტყვა ველარ მოეხერხებინათ. მოსულს ესმოდა თავის მდგომარეობა, ესმოდა, რომ მისგან მოტანილს ამბავს წყევლითა და ქოლვით მიიღებდნენ და ლაპარაკის გაგრძელება ველარ მოეხერხებინა. ყველას მძიმე ლოდოდ დააწვათ ეს ხმა და თავს დაცემულმა ზარმა ფეხებამდის გაუარა. ქალაქი, მათი იმედი ქალაქი, საქართველოს მოთავე ქალაქი ამისთანა დროს გაჩუმებულიყო, დადუმებულიყო და იმათ რაღა უნდა ექნათ, რაღა შეეძლოთ?

— ვოყებო!.. დასაკლავს ხარს რაიღა ყურება უნდა?.. გვიამბოს, რაიც უნდა გადაგვხდეს და გაათაოს! — ბოლოს წარმოსთქვა ერთმა.

— ჰაი, ჰაი, რო უნდა გვიამბოს, — სხვებმაც ხმა მისცეს და ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა. ახლადმოსულმა ქუდი და ჯოხი დედამიწაზედ დაყარა, ცალ მუხლზედ დაიჩოქა და დაიწყო:

— იულონს და ფარნავაზ ბატონიშვილებს ცოტა რაიმე ხალხი მისდგომოდა, იმათ აეღოთ თავზედ რუსების გარეკა... მაგრამ ამ ცის ჩამონგრევის დროს რაი ერთობა ექნებოდათ?.. ისინიც ერთ-ერთს სჰამდნენ და გლეჯდნენ თურმე ამ უკანასკნელ დროს, იმერეთისკენ ყოფილიყვნენ, იულონ იქ დაუჭერიათ და ფარნავაზი კი გაქცეულა სადმე *... დანარჩენი ქართველები კი ჯერაც გონს ვერ მოსულანო და ვერ გაუგიათ, საიდან რაი მოსდითო... ყველანი გაჩუმებული და მიყუჩებული არიანო... აბდიაშ შემოგითვალათ: ეხლა აღარა გარიგდება-რაო, დაიშალენით და რუსებს გზა მიეცითო.

* სხვათა შორის იხ. ბუტკოვის: „მასალები საქართველოს ახალი ისტორიისათვის“, ტ. III, ფურც. 376.

— ქალაქი, ქალაქი რაილას შვრება?... ისიც ჩუმად არისო?

— რაილას შვრება?—მწარის ღიმილით წარმოსთქვა მთიულ-მა:—რუსები მშვიდობიანად მიიღო და იმათ „რაი, რაი რატატაის“ შესცქერისო!

სანამ ესენი ამ ლაპარაკში იყვნენ, გაჩუმებულს სვიმონს ფერი მიხლდა და ყურს უგდებდა. კაცი ძნელად მიხვდებოდა იმის პირისახეზედ, ახარებდა ეს ხმა, როგორც რუსეთის ერთს მოსამსახურეს, თუ სხვა რამ გრძნობა ამღელვარებდა.

— სხვა რაი-ლა დაგაბარა აბდიამ?—ჰკითხა ბოლოს სვიმონმა და ხმამ კანკალი დაუწყო.

— რაილა უნდა დაებარებინა?... დაიშალენით და თქვენ თქვენს კერას მიხედეთო.

— ვოჟებო! მაი მეთაურნი აბდიასთან ავიდეთ და ყველაფერი ბეჭითად შევიტყოთ; უმაგისოდ დაშლა არ იქმნების,—წარმოსთქვა ერთმა უფროსთაგანმა.

— ავიდეთ, ავიდეთ!—მისცეს ხმა სხვებმა, რადგანაც დაშლა არ უნდოდათ და აბდიასთან ასვლით ეგონათ საქმე გაურიგდებოდათ რამე.

იმათი მდგომარეობა სწორედ ისეთი იყო, როგორც წყალწადებულია, რომელიც ხავსს ეკიდება და შველას მისგან მოელის.

— მეთაურნო!—დაიწყო ისევ სვიმონმა,—წადით აბდიასთან... კარგად მოიფიქრეთ, მოილაპარაკეთ!.. აბდია გონიერია, ურიგოდ არ დაგარიგებსთ... წადით და უთხარით, რომ მე რუსების ჯარში წავედ და სანამ არ ამოვიდე, არავითარი გადაწყვეტილება არ მოახდინო-თქო... ნურც ხალხი დაიშლება და ნურც ჩხუბს ასტეხამ-თქო.

— კარგი იქნება, შენი კვნესა-მე.

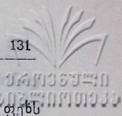
სვიმონი ცხენზედ შეჯდა და რუსების ბანაკისაკენ გასწია. რა წამს ჯარის უფროსმა მაზრის მმართველის მისვლა გაიგო, გახარებული გამოექანა, და ვისაც ამ რამოდენიმე საათის წინ რიგიანის პასუხის ღირსადაც არა ხდიდა, ეხლა თითქმის ფეხებ ქვეშ ჩაუყარდა და დამცირებულად ელაქუცებოდა.

— ახ, ბატონო სვიმონ!—ეუბნებოდა მათი აღმატებულება.—თქვენი მობრძანება, თქვენი გარჯა... ღმერთო ჩემო! არ ვიცი ჰქმნარიტად, მადლობა როგორ უნდა გადაგიხადოთ?

— მადლობა მეტია... —გააწყვეტინა სვიმონმა მკაცრად—მე მხოლოდ ჩემს ვალს ვასრულებ...

— ახ, რასა ბრძანებთ, როგორ იქნება?... ეგ ვალი-კი არა, განსაკუთრებითი გულკეთილობაა; კაცთსიბრალოელი, კაცთმოყვარეობა გქონიათ... შეგვიბრალეთ, ბატონო სვიმონ!.. ამ მდგომარეობიდან დაგვიხსენით... დავიღუპე... ნახევარ ჯარზე მეტი გამიწყვეტეს!..

— რისთვის გაიჭირეთ საქმე? რატომ არ დამიჯერეთ?..

— ღმერთო ჩემო, რა ვიცოდით!.. ესე რომ მცოდნოდა, განა ფეხს გადმოვდგამდი?.. თქვენ არ გაგიგონებდით?

— მაგისტვის ცოდნა კი არა, რწმუნება და ნდობაა საჭირო... თქვენ კი არც ერთი არ გამოიჩინეთ ჩემდამი,— უსაყვედურა სვიმონმა და დაუმატა:

— ჩვენი ხალხი გულწრფელი და პირდაპირია... რაკი ერთხელ სიტყვას მოგცემენთ, უკანასკნელს სულის აღმოხდამდის მოგყევბიან; არ გიღალატებენთ და განზედ არ გაგიღებებიანთ, თუ იძულებული თქვენ თითონ არ გახადეთ.

— რა ვიცოდით, რა?!—თმებში ხელის წავლებით წამოიძახა იმედდაკარგულმა ღენერალმა და ხელის გამოშვებით დაუმატა:— მაპატივეთ, მომიტევეთ!.. ღვთის გულისათვის, გულკეთილად შემინდეთ!

— ჩემთან ბოდიშის მოხდა საჭირო არ არის... მე მხოლოდ ის მაწუხებს, რომ სისხლი უბრალოდ დაიღვარა და იმოღენა ხალხი უსარგებლოდ გაწყდა, თორემ თქვენზედ გაჯავრებაც კი არ შემიძლიან... წავალ, ვეცდები... ჩემის მხრით ყოველს ღონისძიებას ვიხმარებ, რომ გადარჩენილი ჯარი მაინც მშვიდობიანად გავიყვანო. მხოლოდ თქვენც პირობა უნდა მომცეთ...

— მიბრძანეთ!

— ხალხს ყოველგვარი შეღავათობა უნდა მისცეთ... თანახმა ხართ?

— გაძლევთ სიტყვას, სიტყვას, როგორც პატიოსანი ოფიცერი!.. სვიმონმა ხელი მოჰკიდა, რაოდენადმე მიუახლოვდა და წყნარად უთხრა:

— ჩემთვის... პატიოსანი კაცის სიტყვაც კმარა.

ღენერალი გაწითლდა და ჩაახველა.

— გაძლევთ პატიოსანი კაცის სიტყვას: მთელს ჩემს სიცოცხლეში ვეცადო, ხალხს ყოველგვარი შვება მიეცე და სადაც კი შემეძლება, შემწეობა აღმოუჩინო.

— გმადლობთ,—ხელის ჩამორთმევით უპასუხა მთიულმა.

ამის შემდეგ სვიმონმა უამბო იმ დროს საქმეთა ვითარება საქართველოში და შეატყობინა მთის ხალხის შესახებ ის უსამართლობა, რომელსაც სხვადასხვა ახლადგადმოსულები, თუ უკვე დაბინავებული მოხელენი ჩაიდენდნენ; მასთანვე გააგებინა, რომ გზის ნაპირად მცხოვრები მთიულები, დანარჩენ ქართველებზედ უფრო ხშირად ხვდებოდნენ რუსებსა და, მასადაამე, რუსებზედ ხმის გავრცელება დანარჩენს საქართველოში, მთიულ-მოხევეებზედ იყო

დამოკიდებული. არც ის დაუმალა, რომ ერთადერთს გზას აქეთ იქით მცხოვრები ხალხი, არა მცირედს სამსახურს უწევდა რუსის ჯარებს, რომელთაც სახლებში უყენებდნენ, შეშას უზიდავდნენ, მთაზე გადაჰყვან-გადამოჰყვანდათ და გზებს უკეთებდნენ.

— ადგილის კურდღელს, ადგილის მწევარი უნდა, თქვენო აღმატებულებავ! — დააბოლავა სვიმონმა. — თუ ეს ხალხი მომხრობილი, დაყვავებული და პატივცემული არ გეყოლებათ, აქედგან გადაიხვეწებიან, და სხვა ადგილების მცხოვრებნი-კი მთაში ვერაფერს ვერ გააწყობენ... უბრალო ბურუსის დროს ბარის კაცი გარეთ ფეხს ვერ გაზდგავს და მთის ხალხისთვის-კი სულ ერთია... ყინვასა, თოვლსა და გატირვებას შეჩვეულია... ასეთი ხალხი და მერე ამის-თანა ადგილას არ შეიძლება რომ არ დააფასოთ.

— წარმოიდგინეთ, ჰა! აბა ჩვენ, რუსებმა რა ვიცით ეგენი? — გაკვირვებით წარმოსთქვა ლენერალმა. — ვერც-კი მოვიფიქრებდი, რომ მთის ხალხი ოდესმე დაგვჭირდებოდა.

— მთის ხალხი ბევრის მომთხოვენი არ არის. კაცობრიული მოპყრობა და სამართლიანობა მათ გულს სამუდამოდ დაიმორჩილებს; მხოლოდ ისეთი მოპყრობა და საქციელი, როგორც თქვენმა ერთმა აფიცერმა ჩაიდინა, უეჭველია, ხალხსაც გაგიფრთხობს და მეგობრობის მაგივრად, მტრადაც გადაგიქცევს.

— მართალსა ბრძანებთ, მართალსა...

— თქვენი აფიცერი მეუბრეებს უღმრთოდ, უსამართლოდ და შეუბრალებლად მოექცა და თქვენ არც-კი დასტუქსეთ... რასაკვირველია, თქვენი აფიცერი წაქეზდებოდა და შემდეგშიც ათას უსამართლობას ჩაიდენს... თქვენც, უეჭველია, ბევრჯერ უსიამოვნობას მოგაყენებთ.

— მართლა, სულ არ გადამავიწყდა! — დაფაცურდა ჯარის უფროსი და დაიძახა: — მორიგ აფიცერს დამიძახეთ — და აფიცერი იმავე წამს უფროსის წინ გამოიჭიმა.

— უფალო კაპიტანო! — უთხრა მოსვლის უმაღლეს ლენერალმა. — ეხლაგ მოახდინეთ განკარგულება, რომ მკაცრი გამოძიება დაიწყოთ იმ აფიცრის შესახებ, რომელიც მთაზედ ურმებს მოსდევდა და მეურამე მოხვევებს ისე უსამართლოდ მოჰქცეოდა. ყველაფერი დაწვრილებულად იქნეს გამოკვლეული და უკლებლად მომხსენდეს... მხოლოდ სანამ გამოძიება გათავდებოდეს, სხენებული აფიცერი დაატუსაღეთ.

კაპიტანმა შუბლთან ხელი მიიტანა და გატრიალდა. ლენერალი კი სვიმონს მიუბრუნდა:

— რაც შეიძლება, მკაცრად მოვეპყრობი... კმაყოფილი ხართ?

— უკაცრავად, თქვენო ზღმატებულებავ! მის დასჯას ჩემს და-
საკმაყოფილებლად კი არ გთხოვთ, არამედ სამართლიანობა მოით-
ხოვს. თუ ჩემი სურვილი უსაფუძვლოდ მიგაჩნიათ, ნუ აღასრუ-
ლებთ თქვენს განზრახვას.

— ახ, რასა ბრძანებთ, ბატონო, რასა?.. თქვენ უსაფუძვლო
სურვილი როგორ გეჩენებათ?—დაიწყა ჯარის წარმომადგენელმა.
სვიმონ გამოეთხოვა და პირდაპირ აბდიასთან წავიდა. იქ შეყ-
რილი მთიულთ მეთავენი მაზრის მმართველს მოუთმენლად მოე-
ლოდნენ და არ იცოდნენ საქმე როგორ უნდა გადაეწყვიტათ.

პირველსავე მისვლასზედ სვიმონს შეატყობინეს, რომ ხევსაც,
სანიბელ ოსებთან, ერთად, ლარსის ხეობა შეუქრავსთ, იქ საქმოდ
უქლევითაა რუსები და აქეთ აღარ უშვებენო. მასთანვე აცნობეს,
რომ ისინი მთიულების გადაწყვეტილებას ელიან და სიცოცხლეც
და სიკვდილიც მათთან ერთად უნდათო. შუაკაცები პასუხს ელოდნენ.

სვიმონმა მოიწვია ხევის წარმომადგენელნიც, და საქართვე-
ლოს მდგომარეობაზედ ლაპარაკი საერთოდ დიწყო. შვად და
ბნელად გულში ჩასახოდა მას საქართველოს მდგომარეობა და ბნე-
ლის ფერადით უხატავდა მოძმეთ განხეთქილების მავნებელს მოქ-
მედებას. დასუსტებული ხალხი სვიმონის სიტყვით გაყოფილიყო
ათას ნაწილად და წინააღმდეგობისა და უთანხმოების გამო, თანდ-
თან ერთმანეთს უფროდაუფრო ასუსტებდა. უბედურება საქართ-
ველოს ქსელსავით გარს შემოხვეოდა და ყოველს განძრევასთან
ერთად, მეტად და მეტად უხვევდა თვალებსა, აგრძნობინებდა თა-
ვის ძალას... გზაარეულს ცხვარსავით უბატრონოდ, უდაბურს ტყე-
ში დარჩენილს ქართველებს, ველარ გაეგნოთ საით წასულიყვნენ.
ყველანი ერთმანერთს ეჯახებოდნენ, აქცევდნენ ერთი მეორეს, ჰქე-
ლავდნენ ფეხით და ერთმანერთის დახრჩობაში თავთავიანთ შვე-
ლას ეძებდნენ... აი, ასეთს მდგომარეობაში ეხატებოდა სვიმონს
საქართველო.

— ეხლა გავჩუმდეთ, ძმანო! გავჩუმდეთ იმად, რომ ერთმანერ-
თისა აღარა გვესმის-რა. ეხლა ხალხი ავად არის ერთის ავადმყო-
ფობით, საერთო სენით. მოვა დრო და ღრუბელი ჩვენშიაც გაიმქ-
რევის, მზე გამოიხედავს, დრო შეიცვლების და ავადმყოფი მოკეთ-
დების; ძმა ძმას დაინახავს და შეერთებული საქართველო, ერთ
ხორცს და ერთ სულ გადაქცეული, აღსდგების!.. აღსდგების იმად,
რომ მტერს მტრის საკუთნო მოუწყოს და მოყვარეს — მოყვარისა!
ეხლა კი ჩვენც დავიშალნეთ, გავჩუმდეთ და ჩვენც ჩვენს ქონს
მივხედოთ... გლოვის დროა და ვიგლოვოთ, ძმანო!—გათავა სვი-
მონმა.

— მეტი რაი დღე გვაქვს, რომ არ დავიშალნეთ, შენი კვანძი-
მე!—მწარის ღიმილით წარმოსთქვა აბღიამა და დაუმატა:—მაგარი-
ვაი იმ გულსა, რომელიცა სცემს და იმ სისხლსა, რომელიცა
სდღუსს!..

— მხოლოდ ისე კი უნდა დავიშალნეთ, რომ რუსებმა ჩვენი საქ-
ციელი მათთან მეგობრობის სურვილად ჩასთვალონ... ჩვენ მდგო-
მარეობაში მყოფისთვის ამგვარი საქციელი სირცხვილად ვერ ჩაი-
თვლების... ნახვამდის, ძმებო!

ხალხი დაღონდა, დაფიქრდა და მალე წავიდ-წამოვიდა. იმავე აღ-
გილას გაუნძრევლად, მარტოღმარტო აბღია დარჩა. აღშფოთებულს
სულს და ნაღველმორეულ გულს მძიმე ლოდი დასწოლოდა,
სულს უხუთავდა და სისხლისა და გონების მდინარეობას გზას აღარ
აძლევდა. იმედდაკარგულს წარსულს დიდებასთან გამოსალმება
მეტად უმძიმდა. დაღვრემილის სახით, გულდალახვრილი მოხუცი
გასცქეროდა იმ გზას, სადაც ქართველის ხმლის კრიალი თავის სა-
კუთარ საქმისთვის უკანასკნელად ენახა. ერთბაშად საყვირის ხმა
მოესმა, მთიელი შეკრთა და გული შეუთამაშდა, თითქოს ბრძოლად
გაიზიდაო. გაიხედა, გაფითრდა და თავი დახარა: მან დაინახა გაშ-
ლილი აღმეები გამარჯვებული ხალხისა, რომელთაც სუბუქი, ჩუმი
და სურნელოვანი ნიაფი წყნარად არხევდა და უაღერსებდა. აბღია
გაქრეოდა, გააღრჭიალა კბილები და წყნარის მწუხარებით წარ-
მოსთქვა:

აქამდის გულო ხალასო,
ეხლა რა სევდა დაგეცა?
არ სჯობდა სარჩო-საბადი
წინადვე სხვისთვის მიგეცა...

XXIII

უკანასკნელის შემთხვევის შემდეგ დიდსხანს აღარ გაუვლია,
როდესაც რუსები საქართველოში დაბინავდნენ და სტუმრად მო-
სულთ მასპინძლობა დაიწყეს.

ხალხისთვის გულის შემებატივარნი, ზოგნი დაიჭირეს, ზოგნიც
აქეთ-იქით გაიქსაქს-გამოიქსაქსნენ და უბატრონოდ დარჩენილნი
კი საკმაოდ დააშინეს. ხალხი წავიდ-წამოვიდა; ყველა თავის კერას
მიუდგა და ვარამ გულში ჩათხრობილი, ახალს მდგომარეობას გა-
მოურკვევლად შეჰყურებდა. არც ღიმილი, არც მხიარულება, არც
ხატობაში ჩვეულებრივი დროს გატარება არ ისმოდა. თითქოს ყვე-
ლა გადავიწყებოდათ და განუწყვეტელის ფიქრით დაბორკილე-

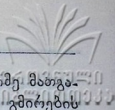
ბუღალს გულის გასაღიმებლად ვეღარ მოეცალა. რუსები დაბინადრდნენ, მაგრამ ხალხი მაინც ვერ შესჩვეოდა ახალს მდგომარეობას და ექსლუებოდა. სვიმონიც თავის სახლში დაბრუნდა და მინდობილს თანამდებობის აღსრულებას შეუდგა; ელგუჯა-კი პირველში ისევ ხარანაულებისას წავიდა და იქ სცხოვრობდა თავის მზადოთი, მაგრამ ბოლოს ვეღარ მოითმინა, რადგანაც მწუხარე გულმა თავის სამშობლოს მიწაწყლისკენ გაიზიდა, თუმცა იქ მისვლაც ვერ გაეზედა. სვიმონ, მართალია შურს არ ეძიებდა, მაგრამ ხალხის თვალად და მთის წესის დასაცავად მოსისხლეს მორიდებას ურჩევდა.

ელგუჯა მთის კაცი იყო და სვიმონის სიტყვები კარგად ესმოდა, ამჟამად ხედავდა, რომ მთის მეზატონე და მასთან ძალა-მქონებელი უფრო მოყვარულად ექცეოდა, სანამ მტრულად; მოხევეს უმადურობით არ უნდოდა გადაეხადა და, მადლობის ნიშნად, თითონაც ერიდებოდა.

განგლო ხანმა ამ მოთმინებაში, მაგრამ გული ისევ მალე აუტოკდა, თვალმა ჩვეულებრივი სურათები მოითხოვა, სულმა კენესა დაუწყო და წარმოუთქმელის ძალით ყირვანწვერისაკენ გაიზიდა... ელგუჯამ შეჰკრა ბარგი, შემოისვა ცოლი ცხენზედ და საცხოვრებლად თავის ადგილების მახლობლად დაბინავდა. იქიდან, განუწყვეტლივ სანადიროდ დადიოდა თავის მთებში, და მთელს დღეებს, გულის ცახცახით, თავს დაჰყურებდა თავის გატიალებულს ქოხსა... აქედან იგონებდა წარსული დღეების სურათებს, აქედან უგზავნიდა სალამს ყოველს კედელს, ყოველს ქვას, რომელიც კი ოდესმე იმის თავშესაფარს შეადგენდა.

ასე მიდიოდა დღეები ზამთრამდის და ელგუჯა ჯერ თავის სოფელში არ ჩასულიყო. ერთს ბნელსა და ცივს საღამოს, როდესაც ძლიერს ყინვას ხეები გაეჭირხლა და მთაბარისთვის თეთრი ზეწარი გადაეფარებინა, სვიმონის სახლში რაღაცა მოძრაობა იყო: გაღავნის კარები უწყვეტლივ იღებოდა და შიგ სხვადასხვა ხალხი შედიოდა-გამოდიოდა. ყველა მიმსვლელს ხელში ეჭირა ან ჭურჭელი შინაურის არყით, ან კასრი ლუდით, ან ქათმები და კვერცხები, ან ღორი და ზაბიზგინები და სხვა. ხალხი სვიმონთან მოსაკითხად მიდიოდა, რადგანაც მძიმე ავადმყოფი შექმნილიყო და მთის ჩვეულებით-კი ამგვარს შემთხვევაში, მოსაკითხად ძღვენმოუტანელი გერავინ მივიდოდა.

უმეტესი ნაწილი მიმსვლელებისა იყვნენ მოხუცებულნი, ქალა-რაშერთულნი უფროსნი, და ფრიად პატივსაცემნი. შესვლის უმაღ სტუმრები ავადმყოფს ანუგეშებდნენ და გარს მოსდიოდნენ; ცდილობდნენ სხვადასხვა გვარის ამბებით დასუსტებულის გამხნეებას,

მკმუნვარების გულიდგან მოშორებას. ხანდისხან რომელიმე მათგანი აიღებდა ფანდურს, ჩაჰკრავდა ძალებს და წარსულის გმირების ცხოვრებას „დაძახილით“ მოუთხრობდა. დანარჩენები, ხმაგაკმენდილი მოუსმენდნენ და ავადმყოფსაც გართობა ეტყობოდა. გაჩნდებულ ბუხარში ცეცხლს მხიარული გუგუნი გაჰქონდა და სრულიად არ მიემსზგავსებოდა იქ მყოფთა გულის მოძრაობას, დაღონებულსა და მოწყენილ სახეს.

იქვე ტახტთან იდგა სვიმონის ცოლი, რომელიც სდნებოდა საყვარელს ქმართან შეალერსების სურვილით, მაგრამ ჩვეულების მონა, ადგილიდან განძრევას ვერა ბედავდა და თვით ოხვრასაც კი კრძალვით, მორიდებით და ფარულად წარმოსთქვამდა. ის ცოლი იყო და ხალხის შეხედულებას-კი, ქმრისადმი გრძნობის აშკარად გამოთქმა დასაძრახად მიაჩნდა. ქალს მხოლოდ ისღა რჩებოდა, რომ მწარე ნაღველი გულშივე დაეტრიალებინა და მით წყლული და მწუხარება გაეორკეცებინა. სვიმონის ორი შვილიც, ერთი თოთხმეტის და მეორეც იმის მომდევნო, სტუმრებს თავს ადგნენ და შინაურს არაყს სთავაზობდნენ. ისინი კარგად ვერ მიმხვდარიყვნენ მამის საშიშს მდგომარეობასა, მაგრამ საერთო მკმუნვარებას შეეპყრო და დაეღონებინა.

სვიმონის თავთან იჯდა მოხუცი ღინჯა, რომლისთვისაც გათეთრებული წვერი ხანსა და დროს რაოდენადმე შეეყვითლებინა. ეს იყო მთაში განთქმული მეფანდურე, და ჰკუამახვილი, გრძნობით საგსე მოლექსე; მაშასადამე, ყველასაგან პატივცემული და საყვარელი სტუმარი. ტკბილი მოსაუბრე, ამაღლებულის გრძნობით აღსავსე, მოაზრებული ღინჯა, ყოველ სიმის ჩაკვრაზედ ფანდურს ისეთს ხმას აღებინებდა, რომელიც კაცს გულს უწურავდა, ჟრუანტელს აღუძრავდა და ოფლს დაასხამდა.

დასუსტებული, ღონეს მოკლებული სვიმონი ტახტზედ იწვა და მწარედ ქშინავდა. გაჩუმებული, დაფიქრებული და ოდნავ შუბლშეკმუხვნილი, ღინჯას სიტყვებს ყურს უგდებდა; ავადმყოფმა მიიხედა შვილებისკენ, დააკვირდა, დააკვირდა და თვალები გაუბრწყინდა, ამ დროს ღინჯამ სიმებს ჩაჰკრა და კვნესა ჩართულის, მწუხარე, გულის ჩამთუთქავის ხმით დასძახა:

ღარიბობა და ობლობა,
ორივე გამომივლია,
სჯობს ღარიბობა ობლობას,
ობლობა მეტად ძნელია.

შესწყდა სიმების ჟღერა და მასთან ერთად სრული სიჩუმე ჩამოვარდა, თითქმის ყველანი თავთავიანთ გულს ჩაბრუნებოდნენ, ყველასგან განშორებული ცხოვრება შეჰქნოდათ.

— ობლობა... ობლობა მეტად ძნელია! — ძლივს წარმოსთქვა მიხრწნილის ხმით სვიმონმა და ცრემლები თვალებში მოერია.

ლინჯამ შეხედა სახლის პატრონს და გულისთქმას მიუხვდა.

— ბეჩაო ჩემო თაო! — უსაყვედურა იმან, — რამ დაგაღონა?.. საშავისო რაი გჭირს?.. თუ ეგრე იქ, ღვთის მადლმა, აღარც დაუკრავ რა აღარც დავძახებ.

— არა, ლინჯაისი!.. დაუკარ, დაუკარ!.. სიკვდილისა არ მეშინიან, არა, ღვთის მადლმა!.. თუ სიკვდილის დრო მოვიდა, დეე მოგვკდე, მაგრამ ესენი მეზრალეებიან... — წარმოსთქვა სვიმონმა და შვილებისკენ ხელი გაიშვირა: — ობლობა მეტა ძნელია... და მტერი კი ბევრი, ძალიან ბევრი მყავს.

— ვაჟკაცს მტერი არ დაეღვევის და ღვთის გაჩენილს-კი ღმერთივე დაარჩენს.

— პატარეებს დამიღონებენ, ლინჯავ, თორემ მტერი რას მიზამს?

— მაგათთვის ნუ სჯავრობ, სვიმონისი... ეგეთი დედა ჰყავსთ, ღვთის მადლმა, რომ არავის დააჩაგვრინებს... თავს არ დაანებებს და ცხო რაი უნდათ?.. თუ გაუჭირდათ რამე, თემი დიდია, მეზობლებიც გონჯი არა გყავს, მოუვლიან.

— თემი?... — ნაღვლიანად ჩაიღიმა ავადმყოფმა: — ბარემ, თუ თემობა შეგვჩრჩია! მაგრამ: „რაიც ვიყავით — აღარ ვართ, რაცა ვართ — აღარ ვიქნებით!“ — წარმოსთქვა ლექსად, — მარტო დედა-კაცი-კი რას გახდების?

— მაი, მაგას თავი დაანებე, შენაი ჭირაიმე!.. „ღმერთია კაცის გამჩენი, იგივე არის დამრჩენი!“ — უპასუხა ლინჯამ და შეხუპრებით დაუმატა: — მაგის მაგიერად, შენი შვილების საღმრთოძელოდ ერთი სიკეთე დასთესე!..

— რაი სიკეთე?.. სთქვი.

ლინჯამ შეხედა; სახე გაუბრწყინდა, ტუჩები გაუღიმა და თვალებმა ჟუჟუნი დაუწყო. ქუდი მოიმარჯვა და უთხრა:

შე დაჭირების კულაო,
მოდო, დაგვიხსენ სულაო,
ყმად დაგვიწერე ყველანი,
წელში გაგვიგდე ცულაო!

* *

უფროსთა ხევწნად მოსულთა
ხათრის შენახვა თქმულაო,
ხალხის პირისა გამტეხი
დამწვარამც, დადაგულაო.

სვიმონმა გაიღიმა, თითქოს რაღაცა მოაზონდა, მოცოცხლდა და თუმცა გაჭირვებით, მაგრამ ლექსითვე უპასუხა:

ლინჯავ, აჰა ჩემი თასი,
არა მყავს-რა შენი ფასი,
ვფიცავ თხოვნა აღვისრულო,
თუნდა გქონდეს ასჯერ ასი!

— მითხარი რაი გინდა?—დააბოლოა ავადმყოფმა და მიელუშა. ღინჯამ ქუდი მოიხადა, იატაკზედ დააგდო და წამოიძახა:

— აი, შენი მუხლების ჭირი მომცეს უფალმა, რომ ხათრი შეგვინახე!.. წმინდა გივარგის გიყენებთ შუამავლად, ნუ გასწირავ შენს მოძმეს, შაირიგე ელგუჯაი!.. თავის მამა-პაპის საფლავიდან ფეხს ნუ ამოაკვეთინებ, თავის მიწაწყალს ნუ დაანატრებ. ნუ, შენის შვილების სადღეგრძელოდ!..

— ელგუჯაი შავირიგო?.. მე არ ვეჩხუბები!.. არც თემის გადაწყვეტილებას გადავსულვარ!.. ცხო რაილა გინდათ, რაღასა მთხოვთ?

— ბჭედ ამორჩეულნი გულჩვილობას ვერ მიჰყვები!.. ისინი სამართალსა სჭირან და მოსამართლე კი გულჩვილი ვერ იქნების... რასაც მოსამართლე ვერ შეუნდობს,—კაცმა უნდა შეუნდოს, მოძმემ მიუტეოს.

— ბარემ, ღინჯავ! აგრე იქნებოდა, ღმერთი რომ ვიყნეთ, მაგრამ რაი ვქნათ, რომ კაცი ვართ?

— ჰაი, ჰაი რომ ღმერთი არა ვართ, შენი კვნესა-მე! მაგრამ ღვთის სახეს ვატარებთ და იმის სიტყვას უნდა ვაღსრულებდეთ, იმას ვბაძამდეთ.

— მიუტევე, შენი შვილების სადღეგრძელოდ, შეირიგე. — წყნარად და მოწიწებით წარმოსთქვა სვიმონის ცოლმა.

— უნდა მიუტეო, ბატონო სვიმონ! უნდა შეირიგო— ერთხმად წყნარად წარმოსთქვეს იქ მყოფთა და ქუდმოხდილები ფეხზედ წამოდგნენ.

— ხმა მღვთისა და ხმა ერისა!..—ცოტა სიჩუმის შემდეგ წარმოსთქვა სვიმონმა. — ამოდენა ხალხს ეგრე გსურთ და ნება თქვენნი აღსრულდეს.

— აი, შენი ჭირი მოგვცა ღმერთმა, შენი!.. — მოისმა გახარებული ხალხის ხმა.

— ღვთის მადლმა, კაციც შენა ყოფილხარ და ქუდიც შენა გხურობია!.. მაგ სიკეთეს უფალი არ დაგიკარგავს, უფალი გადაგიხდის.

— უფალი, იმისმა მადლმა! — პირჯვრის გადაწერით წარმოსთქვა ღინჯამ და მიუბრუნდა ერთ ბიჭს...

— მაშ შემოიყვანე. გვიანობისა აღარაა!.. ღიასახლისო!.. ელგუჯაი შენც შვილად უნდა აიყვანო, — მიუბრუნდა ქეთევანს.

— თქვენი ნებაა, — დაედასტურა სვიმონის ცოლი.

— ნუ დაგიკარგოს წმინდა გივარგიმ!.. — უთხრა ღინჯამ და ერთს უფროს კაცს მიუბრუნდა: — წადი შემოუძეღ!

ეს ამბავი ხალხს ისე რიგად გაეხარდა, რომ იმ სოფლის დიდი თუ პატარა, ქალი თუ კაცი სვიმონის სახლს მოაწყდა და მის დღე-გრძელობას ღმერთს შელალადებდა.

ერთბაშად გაიღო კარები, და ავადმყოფის ოთახში წყნარად რამდენიმე მოხუცი ელგუჯას შემოუძღვა. ღიასახლისი, რომელიც აქამდის ზეზე იდგა, დედაკაცებმა „მარტო-შეკამში“ ჩასვეს და გარს შემოეხვივნენ; გაუხსნეს გულისპირი, გამოუჩინეს მკერდი და მარჯვენა ძუძუ უბიდგან გაუნთავისუფლეს. ელგუჯა პირდაპირ იმასთან მივიდა და ძუძუზედ სამჯერ კბილის დადგმით, სამჯერ წარმოსთქვა:

— შენ დედა და მე შვილი, შენ დედა და მე შვილი, შენ დედა და მე შვილი.

იქ მყოფნი ამ სახალხო ჩვეულებას მოკრძალებით უყურებდნენ, იწერდნენ პირჯვარს და ახლად დანათესავებულებს ღმერთს ავედრებდნენ.

ელგუჯა ჯერ კიდევ იმავე ადგილზედ იდგა და ვერ განძრეულიყო, როდესაც ქალმა ხელი მოჰკიდა და უთხრა:

— ელგუჯავ! დღეის შემდეგ შენ ჩემი შვილი ხარ... შენა ხარ სისხლი ჩემის სისხლისა და ხორცი ჩემის ხორცისა.

ქალი გადაეხვია, როგორც მშობელი ღვიძლს ნაშობს და რამდენჯერმე აკოცა. შემდეგ მიიყვანა ქმართან, დააჩოქა ტახტის წინ და უთხრა:

— აჰა, მომიყვანია შვილი, დალოცე.

სვიმონმა გადმოხედა და თვალეზში ცრემლები მოერია; შემდეგ გახურებული ხელი გადმოიღო, თავზედ დაადო და რამდენსამე ხანს, გაჩუმებული, გრძნობით უყურებდა.

ვინ იცის იმ წუთებში მომაკვდავს თვალწინ რა სურათები ეხატებოდა? რა გრძნობა ამღელვარებდა მის სულსა, რა ფიქრები მოსდიოდა თავში და რა რიგად მოძრაობდა მისი გული? მოხუცის ტუჩებმა ხმის ამოუღებლად დაიწყეს მოძრაობა, თითქოს ჩუმად რაღაცა ლოცვებს წარმოსთქვამდნენ.

— ელგუჯავ, — ბოლოს დაიწყო დაღალულის კაცის ხმით ავადმყოფმა: — დღეის იქით შენა ხარ სისხლი ჩემი სისხლისა და ხორცი ჩემის ხორცისა!.. ვინც შენ გაწყენინებს, მე მაწყენინებს... ვინც

შენ გატყენს რასმე, — მე მატყენს... ვინც შენ დაგპრის, — მე დამპრის!.. დღეის იქით შენა ხარ ჩემი შვილი და ნაწილი ჩემი გვარეულობისა!.. შენი ტკივილი ჩემი ტკივილი იქნება... ღმერთმა უღალატოს, ვინც შენ გიღალატოს, ჩემ გვარში ნუ დანდოს ისა, ვინც შენ არ დაგინდოს...

— ამინ! — წარმოსთქვეს იქ მყოფთა.

— ხალხო! ჩემი საქმე თქვენ მოგანდევით, თქვენ გადასწყვეტით და მეც დაგმორჩილდით... გახსოვდესთ, რომ თემის სურვილი, — უფლის სურვილია... მე მომხედეთ და ხალხის სურვილს თქვენც ასე ღდასრულებდეთ... ამასვე ანდერძად დაუგდებდეთ თქვენს შვილებს.

— ღვთის პირით ლაბარაკობს, უფლის მადლმა!

— მე ძალა მქონდა და შემეძლო ათი, ასი, ორასი კაცი, ჩემი სურვილის აღსრულებისათვის, ორ ბატყანსავით შემეწირა... შემეძლო ელგუჯას მზე გამეჭრო, ვცდილიყავ მაგის დასჯასა, მაგრამ თემმა მიბძანა და იმის წინაშე მეც მუხლი მოვიდრიკე, ქელი მოვიხარე...

— მართალია, მართალი.

— რომელსა ასხმენ ყურნი სმენად, ისმინენ! თემის სიტყვას ყველა ისე უნდა დამორჩილდეს, როგორც ღმერთის ბრძანებას!

ავადმყოფი გაჩუმდა, ჩაფიქრდა და ქშენას მოუმატა, თითქოს შესუსტდა და ლოგინზედ მიეღუშა.

— დიდი ხნის სიცოცხლე აღარ დამრჩენია, — დაიწყო ისევ სვიმონმა. — დაიხსომეთ ჩემი ნაუბარი: ერთობა ძალაა და ძალა კი ბედნიერებაა... ელგუჯავ!.. თემმა მთლად შენი მამული, სახნავი და სათიბი, საძოვარითა და წყალითა, მთითა და ბარითა, სულ ერთიანად მე მარგუნა...

— ალალი იყოს, როგორც შენი დედის ძუძუ! — გატაცებით უბასუხა ელგუჯამ.

— არა, ელგუჯავ! რად მინდა?.. ჩემიც საკმარისი მაქვს. შენ რომ დამნაშავე იყო, შენის ბაღლებისა რაი ბრაღია?.. იმათ ულუკმოდ ვერ გაუშვებ. მართალია, ჩემს მკვდარსაც უგეშოდ ვერ დავკარგავ... ჩემის დაკლებულის ნიშნად დავიგდებ... შენს სათიბს, ხეთა შუაში რო გაქვს... თავადაც კარგად იცი, რომ მაგ მიწას მხოლოდ სახელად ჰქვიან სათიბი, თორემ იქ ღორღის მეტი არა მოიპოვებარა და ღორღი კი ყველგან ბევრია, რომ ფასი რაიმე ჰქონდეს; ეგ სათიბი ამიღია და დანარჩენი-კი, აი ამ ხალხის დასწრებით და მოწმობით, შენთვისვე დამიბრუნებია... ღმერთმა ალალი ქნას შენზედ ისე, როგორც შენი დედის ძუძუ.

— აი, გადღეგრძელოს უფალმა! — დაიძახა სვიმონის გულუხვობით ადელეგებულმა ხალხმა.

— შენი ჭირის სანაცვლოდ იყოს, შენი კენესა-მე, ჩემი მამულიც და ჩემი თავიცა!... ოღონდ შენა მყვანდე ცოცხალი და მამულია რა შავ ქვად მინდა?... რაი გამიჭირდების?

ამ სიტყვების დროს გარედგან რაღაცა ხმაურობა მოისმა; ერთ-ბაშად გაიღო კარები და ყველამ გაკვირვებით იქით მიიხედეს. მთაში ავადმყოფთან მტერიც კი სიფრთხილით და მოკრძალებით შედის ხოლმე და ასეთმა დაუბრუნებლობამ ყველა გააოცა. კარებში გამოჩნდა რამდენიმე შეიარაღებული ყაზახი, რომელთაც სამხედრო ტანისამოსში გამოჭიმული ვიღაცა უფროსი წინ მიუძღვებოდა.

— ნაჩალნიკი! ნაჩალნიკი — მოისმა ხალხის ჩურჩული და ყველამ გაიწე-გამოიწია.

მაზრის მართველი იყო შუა ტანისა, გამხდარი და წელში მოხრილი; წინ წამოტეხილი შუბლი და ბანჯგვლიანი, გრძელბეწვიანი წარბები უშნოდ ამოსჯდომოდა და ბოროტების ბეჭედი დაესვა, გრძელი ცხვირი ჯერ მოხროდა და შემდეგ ბოლოში მოჰკავშოდა; მოკუმული და გაცრეცილი ტუჩები თითქოს გაღიმებას ცდილობდნენ, მაგრამ შხამის მორევას მაინც ვერა მალავდნენ; შავ-ყვითელი, გაჭიმული პირის კანი ალაგ-ალაგ მოჰფხუწოდა და მოუთმენლობის დალი დაესვა. აჩქარებულს და მოუთმენელს სტუმარს, ეტყობოდა რომ კაპასი, შეუბრალებელი და ამპარტავანი უნდა ყოფილიყო. ესეთი გახლდათ მთიელთ მართველი, რომელსაც სვიმონი უნდა გამოეცვალა.

— უმაღლესის მთავრობის განკარგულებით, თქვენს მაგიერ მთის მართველად მე დამნიშნეს... დღესვე უნდა ჩამოგართვათ საქმეები და გამოძიება მოვასწინო თქვენგან ჩადენილის ზოგიერთა უკანონოების შესახებ... იმედი მაქვს იძულებულს არ გამხდით ძალა ვიხმარო და ყოველისფერს დაუბრკოლებლად აღმასრულებინებთ! — უთხრა იმან.

— ეგ გაფრთხილება სრულიად მომეტებულია, — უპასუხა გაკვირვებულმა სვიმონმა. — უმაღლეს მთავრობას დაუნიშნინხართ და უნდა დაგმორჩილდეთ... მე მაინც დიდი ხანია ამას მოველოდი, ვიცოდი... ამ უკანასკნელ დროს, იმდენმა გულმოდგინე მოსამსახურეთ გამოიჩინეს თავი, რომ ეს ამბავი აუცილებელი იყო... მხოლოდ გთხოვთ ზვალამდის დამაცადოთ... დღეს მეტად სუსტად ვარ.

— მაგის გარჩევას მე ვერ შევუდგები, — მკაცრად მოუჭრა იმან. — გამოსაძიებლად მოვსულვარ და დღესვე უნდა დავიწყო. მხოლოდ რამდენიმე კითხვა უნდა მოგცეთ იმ ჯარის შესახებ, რომელთაც ფასანაურის ვიწროებში, თქვენის მიწეზით, მთიელები დევცნენ და იმდენი ერთგული მოსამსახურე გაწყვიტეს.

— ჩემის მიზეზით? — ჰკითხა ავადმყოფმა და სიცხისგან აღგზნებული ბული თვალები უფრო მეტად აღეგზნო.

— დიახ, თქვენის მიზეზით... ეგ დამტკიცებულია, და ველარც თქვენ გადასთქვამთ. თვით ჭარის უფროსი, მათი აღმატებულება ამტკიცებს მაგას.

— ჭარის უფროსი? — გაკვირვებით წამოიძახა სვიმონმა და პირისახეზედ აღური აედინა.

— დიახ, ჭარის უფროსი და იმის სიტყვების სიმართლე კი იმ მცირედიდგანაცა სჩანს, რაც ამ მალე ხანში შეეცემა...

— ის კაცი, რომელიც ღმერთსა და სჯულსა ფიცულობდა, რომ ქალაქში ჩასვლის უმალ, ყოველ ღონისძიებას იხმარებდა, ხალხის სატანჯველი მთავრობისთვის შეეტყობინებინა, ის კაცი ჩამოვიდა და მაგეებს ლაპარაკობს?!.. მამბეზღარობას მიჰყოლია?.. მომიტევეთ... არ ვიცი რა ესთქვა, რა ვიფიქრო! მაგრამ, მაგის მეტი რის მოლოდინი უნდა მქონოდა?!..

— მაშ თქვენ იმ აზრისა ხართ, რომ ხალხს აწვალებენ და შველა, გამოსარჩლება ეპირება? — ჰკითხა გამომძიებელმა.

— დიახ, აწვალებენ, უღმერთოდ ეპყრობიან და მათი გამოსარჩლება ყველა პატიოსანი კაცის ვალია.

— მაშ, უეჭველია, თქვენც ესარჩლებოდით?

— მე მოგახსენეთ რომ ყველა პატიოსანის ვალია-მეთქი!

გამომძიებელი მიუბრუნდა მწერალს, რომელიც იქვე ახლდა და სტოლზედ ქალაღები გადაეშალა.

— დაწერეთ, — უბრძანა მწერალს: — თვით მაზრის უფროსი საქვეყნოდ აღიარებს, რომ ხალხი გაჭირვებაში არის, აწვალებენ და უღმერთოდ ეპყრობიანო...

მწერალმა ბრძანება აღასრულა, გამომძიებელი კი ისევ სვიმონს მიუბრუნდა: — უეჭველია, თქვენც თქვენს მოვალეობადა სთვლიდით, რომ ხალხს გამოსარჩლებოდით?

— დიახ, ჩემს მოვალეობადა ვსთვლიდი.

— და... ხელსაც უწყობდით?

— დიახ... თუმცა სამუშაოდ იმდენი ძალა არა მქონდა, რამდენადაც შემწეობის სურვილი.

— დაწერეთ, — ისევ მწერალს მიუბრუნდა: — „მთის მეზატონე ყოველის პატიოსანის კაცის ვალად სთვლის დაიცვას ხალხის სარგებლობა, მათ ესარჩლებოდეს და ხელს უწყობდეს... თითონაც, მაზრის მართვის დროს, ამის კვალობაზედ იქცეოდა... ეხლაც მხოლოდ იმაზედა სწუხს, რომ ხალხის სურვილის ოდენი სამსახური ვერ გაუწია“ — ვგონებ ასე ბრძანეთ? — მიუბრუნდა სვიმონს.

— ნამდვილათ.

— ამის გარედ, თქვენ უნდა მითხრათ აჯანყების მოთავეთა სახელები, რადგანაც მათი დაჭერა და რაოდენადაც შესაძლებელი იქნება, მკაცრად დასჯა და სასტიკად მოპყრობა მაქვს ნაბრძანები.

ამ სიტყვებმა სვიმონს გულში ლახვრად გაურბინეს, თვალწინ წარმოუდგა ისეც დაწოკებული მოძმეთ ოჯახობა ხალხის ბედიღბალი ხელში ისეთს კაცს უფარდებოდა, რომელსაც არავითარი შეწყალება არ ექნებოდა და პირადის ანგარიშისთვის ქვეყანაზედ არავის არ დაზოგავდა. სვიმონ ძალზედ კვნესოდა, თუმცა საკუთარი სენი გაბრუებოდა და მთელი მისი არსება საერთო ტკივილს შეეპყრო. იმას უნდოდა დაეძახა:

— მთის ხალხი გულკეთილია, პატიოსანი, მართალი... დასჯას რას ემართლებით?... ისინი იცავდნენ თავიანთ ქვეყანას, რადგანაც თავიანთ ვალად რაცხავდნენ... არ უნდოდათ ღალატი თავის მეფისა, თავიანთ სამეფოს მემკვიდრისა, თავიანთ ეროვნებისა და თვით მყოფელობისა...

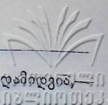
მაგრამ რაკი თავის მოპირდაპირეს შეხედა, სიტყვა ჩაუწყდა და ამის მაგიერად გულიდგან მხოლოდ მწარე კვნესალა აღმოხდა, ცივი ოფლი დაასხა და მწუხარებამ გულს ღრღნა დაუწყო. კარგა ხანს იმაგრებდა თავსა, კარგა ხანს თავმოყვარეობა შეხვეწნის ნებას არ აძლევდა, მაგრამ ბოლოს ძმათ მოყვარეობამ დასძლია და გამომძიებლისკენ ხელები გაიშვირა.

— ღმერთია მოწამე, რომ ჩემთვის არა გთხოვდი, არ შეგწუხდებოდი, მაგრამ ხალხი ბეჩავია... იქონიეთ შებრალება! მკაცრად ნუ მოექცევით... ჯავრობითა და შუღლით იმათაც დაღუპავთ და მართებლობასაც ვერაფერს არგებთ... ჩემზედ დასწერეთ, რაც გინდათ, ის მომიგონეთ, როგორც გინდათ, ისე დამაბეზღეთ, რაც გინდათ, დამაბრალებთ; ყველაფერზედ ხელს მოგიწერთ, ოღონდაც იმათ ჩამოეხსენით!.. ჩამოეხსენით, თორემ თორემ.. — ავადმყოფი მღელვარებამ შეიპყრო, სიტყვა ველარ გაათავა და დასუსტებული, ბალიშებზედ გადაწვა.

— წყალი, წყალი! — დაიძახა გამომძიებელმა, რომელსაც ამ სურათის ნახვამ თითქმის კაცობრიული გრძნობა გაუღვიძა.

ოთახში შემოვარდა სვიმონის ცოლი და მოსამსახურენი, ავადმყოფს მიეხვივნენ და მოსულიერება დაუწყეს.

გამომძიებელი, შეხედა თუ არა ქეთევანს, მიხვდა, რომ სვიმონის ცოლი უნდა ყოფილიყო, მივიდა იმასთან და თავის დაკვრით უთხრა:

— თქვენის პატივისცემით გამოძიება ხვალამდის გადაიდგება, —
და წყნარად გავიდა.

სვიმონი მობრუნდა მხოლოდ იმისთვის, რომ უკანასკნელად გამოსაღმებოდა თავის ხალხს, უკანასკნელად გულში ჩაეკრა თავის ცოლშვილი და ყველასათვის უკანასკნელი მშვიდობა ეთქვა...

XXIV

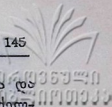
გათენდა მეორე დღე და სვიმონის სიკვდილის ხმა მთელს მთას მოედო. დაიძრა ხალხი და ყოვლის კუთხიდან სატირლად მოესწრაფებოდა. ქალი და კაცი, დიდი და პატარა, შინ აღარავინა რჩებოდა, რადგანაც ყველას, ჩვეულებისამებრ შესაწირავი უნდა მოეტანა, მიცვალებულისადმი უკანასკნელი ვალი გადაეხადა.

ყველამ იცოდა მთის ჩვეულება, ყველას ესმოდა, რომ ისეთის კაცის დამარხვა, როგორიც სვიმონი იყო, ჭირისუფლებს იაფად არ დაუჯდებოდა, სოფლებს სასოფლოდ და მოკეთებებს პირადნათ, ურიცხვი ძროხა და ცხვარი მოუდიოდათ, ერბო და ყველი მოჰქონდათ. ახლადდანიშნულმა მაზრის უფროსმა ნახა ხალხის თანაგრძნობა და დაპირების აღსრულება რამდენიმე დღით გადასდო; მას ეშინოდა სასტიკი განკარგულების მოხდენით ხალხში უკმაყოფილება არ გამოეწვია.

მიცვალებული გაბანეს, ჩააცვეს საუკეთესო ტანისამოსი, მოპარსეს წვერი და საკაცით „სამყოფო სახლში“ დაასვენეს. ჭირისუფალნი და მგლოვიარე ნათესავ-მოკეთენი სამის მხრით გარს შემოეხვივნენ, მხოლოდ ისე მოშორებით კი დადგნენ, რომ მოტირალთა და ცხედარის შუა კაცის გმსავლელი ადგილი დარჩენილიყო... ესენი, განსაკუთრებით ქალები და დედაკაცები იყვნენ, რომელთაც თავშელები მოეხადათ, თმა გაეწეწათ და დამკლავებულნი სატირლად მომზადებულიყვნენ.

განუწყვეტლივ თითო და თითო სოფლის დედაკაცები ჯგუფ-ჯგუფად სამყოფო სახლის დერეფანზედ გროვდებოდნენ და ცალცალკე გუნდებად, მთაში შემოღებულის თავისებურის ტირილით შემოდიოდნენ.

ამგვარად შემსვლელები, კარებშივე ერთი მეორის უკან დამწყრივდებოდნენ, და წინ უეჭველად უფროსს გამოიძღოლებდნენ... მოწინავე წყნარად და მწუხარეს ხმით დაიძახებდა: „დადაი,“ და ლოყებში ცემით სხეები ბანს მისცემდნენ და პატარა ნაბიჯის გადადგმით წინ წაიწევდნენ. შმათ, ლოყებშივე შემოკვრით და სიტყვებით „ადაი“, ცხედართან მყოფი ჭირისუფალები უპასუხებდნენ

და უსიამოვნო ყვირილი და ლოყებში ტყაპა-ტყუპი, მოსულთა და სახლში მყოფთ შორის არა სწყდებოდა. ეს ამბავი იქამდის გრძელდებოდა, სანამ ახლადმოსულები ძალიან წყნარის, ოდნავ შესამჩნევის ნაბიჯით, მკვდარს სამჯერ გარს შემოუვლიდნენ. სანამ ერთი სოფლის დედაკაციები ამგვარს ლიტანიას არ გაათავებდნენ, მეორე სოფლის დედაკაციები დერეფანში ელოდნენ და მხოლოდ მაშინ დაიძახებდნენ „დადაის,“ როდესაც პირველები დაიშლებოდნენ. გამოუცვლელად მხოლოდ ჭირისუფლები იდგნენ და ყველა ახლად მოსულებს „ადაით“ და თავპირში ცემით უნდა დახვედროდნენ.

ამბავი სრული შვიდი დღე გრძელდებოდა, რადგანაც სვიმონ, ეს სახელოვანი კაცი და პირველი გვარიშვილი იყო, საცხოვრებელი და განთქმული სახელი ჰქონდა, და იმის დამარხვისთვის საჭირო სამზადისი ამაზედ ადრე ვერ მოესწრობოდა. ხანდისხან, როდესაც მოსულნი მთლად შემოიკრიბებოდნენ, და დერეფანში აღარავინ ელოდა, სახლში მყოფთ შორის რომელიმე მოხუცი მანდილოსანი ცხედარის მკერდიდან თოფს აიღებდა, ზედ დაეყრდნობოდა და მიცვალებულს ლექსად შესხმას ეტყოდა, მის ცხოვრებას ხალხს მოუთხრობდა. მომთქმელს დანარჩენები, დრო გამოშვებით, მისცემდნენ ბანსა და მოჰყვებოდნენ შემაწუხებლის ხმით, ზარით ტირილსა.

ყოველი მოქმედება, ყოველი სამსახური, ყოველი სახსენებელი საქმე, რომელიც მიცვალებულს ცხოვრებაში ჩაედინა, ეხლა საქვეყნოდ მოიხსენებოდა და მსმენელთა შორის თანაგრძნობას და მადლობას გამოიწვევდა.

მიცვალებულის სახელთან ერთად იმ დაკლებულთ სახელებსაც არ იფიწყებდნენ, რომელთაც ხალხისთვის ოდესმე შესამჩნევი სამსახური გავწიათ და ვაქცაცობის სახელი დაემსახურათ. ყველას, ვინც-კი იქ იყო, და მომთქმელთ სიტყვები სწყდებოდა, ამგვარი გამოსაღმება უმადლეს ჯილდოთ მიაჩნდა და მოძმეთაგან ამ პატივით მოხსენებას ნატრობდა.

როდესაც მოტირალი ლექსს გაათავებდა, წყნარად მივიდოდა მიცვალებულთან, თოფს ისევ გულზედ დაადებდა და მოწიწებით წარმოსთქვამდა: „შენ ცხოვნება და დამარჩნით დღეგრძელობა.“ ხალხი მიყურებოდა და სანამ ახალი მომთქმელი წამოდგებოდა, და ზეღაზლად დაიძახებდა: „ახჲ ვაითა ავი მე,“ ყველანი ერთმანერთში კითხულობდნენ: ვინ იყო მოხსენებული, ან რა სამსახური გავწია? ამგვარად მთელი ხალხი ტყობულობდა თავიანთ გმირების სახელებს და მათი მოქმედების ამბავი საშვილიშვილოდ გადადიოდა.

ის იყო ერთმა მოხუცმა გაათავა ტირილი და მისმა გრძნობიერმა სიტყვებმა და გულის ჩამოუთუტველმა ხმამ იქ მყოფნი მთლად დაი-

მონავა, როდესაც ერთბაშად მოისმა ფანდურის მკვნესა, მგლო-
ვიარე ხმა და ზედ ქვეთინით დაძახილი. ძლიერი და მწვაფი...
ხმა, რომელმაც ხალხი შეატოკა, აამლეღვარა და მოძრაობაში მო-
იყვანა.

— ელგუჯაი მოდის, ელგუჯაი! — ნიაესავით წყნარად მოისმა
სულშეტაცებულთ და ხმა გაკმენდილთა შორის.

ხალხი ორად გაიყო და მათ შუა გამოჩნდა ლომებრივ ვაჟკაცი,
რომელსაც თმა გასწეწოდა, საკინძი ჩამოსწყვეტოდა და გული გა-
დაღებოდა; შესაზარი იყო მისი მხნე და გმირული, ჭმუნვით მოცუ-
ლი და მღუღარე ცრემლებით დაღორთხილი სახე.

ელგუჯას ხელში ეპყრა ფანდური და მთრთოლვარე თითები
სიმებს დასთამაშებდა. ის გამოვიდა შუა ადგილას და შესდგა; რამ-
დენჯერმე გადაავლო იქ მყოფს ხალხს თვალი და ყველამ იგრძნო
ნამდვილად შეწუხებულის კაცის გული, ყველა დაემორჩილა, გა-
ჩუმდა, გაჩქურდა. იმ წამში ბუზი რომ გაფრენილიყო, იმის მოძრა-
ობის ხმასაც კი გაიგონებდით.

მოხვევმ ჩაჰკრა და ჩაჰკრა ფანდურის ძალებს, დაათამაშა თითე-
ბი და ჰაერი მკვნესავის ხმით შეირყა. ბოლოს-გაივლო ტუჩებს კბი-
ლები და ისე ძალზედ მოუჭირა, თითქოს მოკვნეტას უპირობსო,
მოჰყვა უსიტყვოდ ზუზუნს და ამ ხმაზე ყველას გული ამოუჯდა,
ცახცახი დააწყებინა. თითქოს თვით ჰაერსაც კი ეგრძნო ხევის მწუ-
ხარება და მისი გულის თრთოლას აპყოლოდა.

მოხვევმ ფანდურს კიდევ ჩაჰკრა, ჩაჰკრა და ერთბაშად დაიძახა:

შენ რომ გეშორდები, გმირთ-გმირო,

რადას გვიპირებ ჩვენაო?

გიყურებთ, გული დუღდების,

ძლივს-ლა გვიბრუნავს ენაო!

წავიდა ჩვენი კაცობა,

ვეღარ ვიხილეთ ლხენაო,

ბლავის ცხორი და ბატკანი,

სადლაა იმათ სმენაო?!

როდესაც ეს სიტყვები გაათავა, ფანდური უკუაგდო, მიცვალე-
ბულს დააცქერდა, დააცქერდა და ჩაწითლებულის თვალებიდან
ცრემლები ხელახლად, დაბა-ღუბით გადმოსცივდა. კიდევ რამდენ-
იმე გულის ჩამთუთქავი სიტყვა უთხრა და ხელის ჩაქნევით წარ-
მოსთქვა:

— ფუი! „ცრუ და მუხთალო სოფელო!“

იმასთან მივიდა რამდენიმე ყმაწვილი ბიჭი, მიუახლოვდა, მოჰ-
კიდეს ხელი და სიტყვებით: „კმარა, ელგუჯაუ, კმარა, თავს ხომ არ

მოიკლავ?“ დერეფანში გაიყვანეს, სკამად გადებულს გრძელს ჯგუფ-
ზედ ჩამოსვეს, ჩიბუხი გაუესეს და მისცეს:

— მოსწიე, მოსწიე, გულს მაინც გაგიბრუებს!

სატირლად მოსულს კაცებს, რომელნიც იქავ ისხდნენ და სვიმო-
ნის ავ-კარგიანობაზედ ლაპარაკობდნენ, მიცვალებულის ნათესაობა
ხელთ ყავარჯენალებულნი თავს ადგნენ და შინაურს არაყს სთავა-
ზობდნენ. ამ დროს ეზოს კარებში ერთი უმცროსთავანი გამოჩნდა
და ხმამაღლა დაიძახა:

— სტუმრები, სტუმრები მოდიან.

დერეფანზე მყოფი მასპინძლები და რამდენიმე მოხუცი სტუმარ-
ი წამოდგნენ და წყნარის სიარულით, კარებისკენ გაემართნენ. გა-
ლავანს მოშორებით, რამდენიმე ხელჯოხიანი მოხუცი წყნარად და
დალაგებით მოდიოდნენ; როდესაც სტუმარ-მასპინძელნი ერთმა-
ნერთს დაუახლოვდნენ, დაუპირდაპირდნენ, დაეყრდნენ ყავარჯენებ-
ზედ და თავჩამოდებულნი, მოწყენილის სახით დადგნენ. კარგა ხან-
მა გაიარა ამ სიჩუმეში და ორივე მხარე სიტყვის დაწყებას ერთმა-
ნერთს სთავაზობდა. ბოლოს სტუმართავან ყველაზედ უხუცესმა
აიღო თავი და მოუსამძიმრა.

— მოგიკვდესთ ჩემი თავი, დათუკაუ!—უთხრა იმან,—ის არა
სჯობდა, რომ ჩემი სიკვდილი გაგეგონათ, სანამ ხევის ბურჯის წაქ-
ცევას გავიგონებდით?.. ბრალია ღვთის მადლმა, რომ ხევის განმა-
ნათლებელს, ხალხის ნუგეშს, მოძმეთ შემნახველს შავი მიწა სჭამ-
დეს!..

— სულ უფლის ნებაა, თორღავ!.. რაი უყოთ?.. უფალს ხელს
ვერავინ შეაფარებს,—უბასუხა ყველაზედ უფროსმა მასპინძელმა
და დაუმატა: — თქვენ იყავით მშვიდობითა, კარგადა და უვნებლა-
და... რაი უყოთ? სიკვდილს კაცი ვერსად წაუვა.

— ღვთის პირით ლაპარაკობ, დათუკაუ!.. ღვთის პირით!.. კარგი
მოკვდა, უფლის მადლმა, მაგრამ: „კარგისა კარგი მოკვდების,—კარ-
გივე წამოიზრდების“... მაგის დანაკლისი დღე უფალმა დამრჩომს
შემატოს.

— უმაგისოდ რანი-და ვართ, თორღაისი, რანი?.. დაგვირჩა თქვე-
ნი თავი, რომ მოგვიგონეთ. თქვენთან ლხინსა და ქორწილში მოგვი-
ყვანოს უფალმა... სამხიარულო შესაწევრითამც გადაგვიხდია. გად-
მოხედით, თქვენაი ჭირაიმე, გადმოხედით... ბატარაი დაისვენეთ
შორიდგანა ხართ და დაღალულები იქნებით.

მასპინძელი სტუმრებს გაუძღვა, დერეფანზედ აიყვანა და იქ
დასხდნენ; გამართეს ყალიონები და საერთო საუბარს გაეხვნენ.

დილიდგანვე მოსული კაცები და ღელაკაცები საკმაოდ დაღა-

ლულიყენენ და მოსვენება ეჭირვებოდათ; რადგანაც სახლის პატრონები დასაფლავების დღისთვის დიდს მზადებაში იყვნენ და სტუმრების დასახვედრათ აღარ ეცალათ, ამისთვის მათი პატივისცემა და დახვედრა მეზობელთა ვალი იყო და ისინიც სტუმრებს თავთავიანთ სახლში ეპატიუებოდნენ.

სამყოფო სახლის კარებთან, რამდენიმე ყმაწვილი კაცი შეკგუფდა, მოისმა რაღაცა ტკაცანი და ხალხი იქით გაეშურა.

— მათრახებით მოდიან, მათრახებით—დაიწყეს ერთმანერთში ჩურჩული. რამდენიმე დედაკაცი ჭირისუფალთაგან გამოერჩია, წავიდა კარებში მოგროვილს ბიჭებისაკენ და მათ მწკრივად უკან მოუღბა.

ცოტა ხანს შემდეგ, ვიღაცა დედაკაცმა კენესით და ხმის კანკალით წარმოსთქვა: „ავაი!“ და სახლში დარჩენილთაგან პასუხად მიიღო: „ავ-დადაი.“

ყმაწვილი ბიჭები, მწკრივად დაწყობილნი, საკინძ-ჩამოწყვეტილნი და გულგადაღელილნი, წყნარის ნაბიჯით წამოვიდნენ; ყველას მარცხენა ხელი შუბლზედ ჰქონდა მიფარებული და მარჯვენაში-კი, განსჯუთრებით ამგვარის შემთხვევისთვის გაკეთებული მათრახი ეჭირა. მარჯვენა ხელის შემოქნევით მათრახის ტარით თავზედ გადიხნიქებოდა და მეშის პრტყელი, გასანთლული ფარჩუმი ძალზედ კისერში ხვდებოდა. ყოველ „ავ-დადაის“ წარმოთქმისთანავე შემოიკრავდნენ მათრახებს და ყავარ-ყავარ დახეთქილი კისრიდგან სისხლი ჩქაფა ჩქუფით გადმოსდიოდათ. მათ უკან მიდიოდნენ დამკლავებული დედაკაციები და მათრახის შემოკვრასთან ერთად ისინიც ლოყებში იცემდნენ. მოკლესა და პატარას ნაბიჯით ცხედარს სამჯერ გარს შემოუარეს; როდესაც გული საკმაოდ იჯერეს, და მთაში შემოღებული წესი შეასრულეს, შუა ადგილას გავიდნენ და მათრახები გადაყარეს, მჭიდის გულში ჩაკვრით დაიძახეს: „ვაპი“ და საჩქაროდ გავიდნენ.

რა თქმა უნდა, რომ მათიაც, ამ შემთხვევისთვის, მთიულეთიდან გადმოსულიყო და როგორც ბავშვი ისე ღრიალებდა.

მთელი კვირა სვიმონის სახლში ეს არეულობა იყო; ხალხი საკმაოდ დილაღა, დასუსტდა და ყველაზედ მეტად გულის შემატკივარსაც-კი მოსვენება დასჭირდა. დასაფლავების დღეს დიდძალი საქონელი დაიჭლა და ურიცხვი „სიფროები“ გაიმართა, რომელსაც პატარა ბიჭები თავს დასტრიალებდნენ და პურის ჭამას მოუთმენლად მოელოდნენ.

მიცვალებული გამოასვენეს, უკანასკნელად გამოიტირეს, გარს შემოავლეს უკულმა შეკაზმული ცხენი და ოდესმე მხურვალე გული ცივს მიწას მიაბარეს. დაქვრივებული ქეთევან, ჯერედ კიდევ ყმაწვილი და სიცოცხლით სავსე, მძიმე შავებჩაცმული, იგლოვდა თავის საყვარელ ქმარს, რომელმაც ამ არეულობის დროს თავის პაწაწები ასე უპატრონოდ დაჰყარა, მართალია, გულკეთილი მეზობლები ქვრივს პატივსა სცემდნენ, ყოველ საქმეში დაუზარებლად ეხმარებოდნენ, მზალო ყოველს მის სიტყვას აღსრულებდა, მაგრამ მოსვენება მაინც ვერ მოეპოვა. ახლადდანიშნული მაზრის მმართველი, მთიელთ არეულობის შესახებ გამოძიებაში იყო და განუწყვეტლის კითხვებით თავს აბეზრებდა; ითხოვდა, რომ ქეთევანს მიეღო და პასუხი მიეცა იმ კითხვებზედ, რომელის მაზრის უფროსს მისგან შეტყობა უნდოდა.

მთის ქალისთვის, ამისთანა დროს უცხო კაცის მიღება თითქმის შეუძლებელი იყო და მართველისგან-კი ეს საქციელი შეურაცხყოფად მიიღებოდა; ბრანდებოდა და გულში გადახდევინების სურვილი ემატებოდა.

ელგუჯა და მათია თუმცა მოხვედის სახლში ცხოვრობდნენ, მაგრამ ყოველდღე ქეთევანთან ჩამოდიოდნენ და უპატრონოთ დარჩენილს ოჯახში რიგს აძლევდნენ. ასე მიდიოდა იმათი დღეები, სვიმონის დაკლებას აშკარად გრძნობდნენ, მაგრამ ცხოვრება მაინც შესაძლებლად მიაჩნდათ.

X XV

საღამო იყო. ელგუჯას სახლის კერაში ცეცხლი წყნარად ენთებოდა და იქაურობას სასიამოვნო შუქით ჰფენავდა. საკიდელზედ ჩამოკიდებულს ქვაბს ჩუხჩუხი გაჰქონდა და მადის გამღვიძებელს სურნელებას ჰაერში ატრიალებდა. სახლის პატრონი და მათია იქვე ცეცხლის პირას ისხდნენ და ლაპარაკობდნენ ხალხის იმ შეწუხებაზედ და უსამართლობაზედ, რომელსაც ახლადდანიშნული მაზრის მართველი ჩადიოდა. მთიულეთიდან ხმა მოდიოდა, რომ აჯანყების საქმეს გამომძიებელი მეტად გულმხურვალედ მოჰკიდებოდა და აღარავის არ იბრალებდა, არავითარს საშუალებას არ ერიდებოდა, ოღონდ რამდენადაც შეიძლებოდა, საქმე თავის სასარგებლოდ გამოეჩინა. ამ სიმკაცრის და სასტიკობისთვის დიდს ჯილდოსა და პატივის მიღებას მოელოდა. ელგუჯა ერთი იმ დამნაშავეთაგანი იყო, რომლის დაჭერაც მაზრის უფროსს იმედს აძლევდა, რომ შესანიშნ

სამსახურად ჩაეთვლებოდა, რადგანაც სვიმონის შემწეობით, მთი-
ლის დატუსაღება მთავრობას თითქმის შეუძლებლად მიაჩნდათ.

— ხვალ თოფის ხმა უნდა გავტეხნოთ,—დაიწყო ელგუჯამ.

— დროა, შენი კვნესა-მე!—უპასუხა მათიამ,—მონადირენი და-
ლონდნენ და სოფელშიაც მხიარულება აღარ გაისმის.

— ჰაი, ჰაი, რო დალონდნენ!.. აგერ როგორი ზამთარია?..
თოვლმა ნადირები სულ დაბლა ჩამოჰყარა.

ოთახში მზალომ კარები შემოაღო, თოვლიანი ფეხები დაიბერ-
ტყა და შემოვიდა.

— მოხვედ?—ჰკითხა ელგუჯამ.

— მოვედ.

— რაისთვი დაიგვიანე?

— სვიმონის „დედაკაცი“ არ მიშვებდა... ეგეთია ბეჩავი, რომ
კაცს გულს მოუკლავს! თვალი არ შეშრობია... დღევანდლამდის ძი-
ლი არ მიჰკარებია.

— რაი საკვირველია, შენი კვნესა-მე?—ჩაუთო მათიამ.—ხუმ-
რობა კი არაა, ხემწიფის სწორი კაცი მოუკვდა...

ჩამოვარდა სიჩუმე; მზალო მივიდა თაროსთან და ჭურჭელს ლა-
გება დაუწყო.

— მოიტა-ლა, გვაქამე რამე, თორემ ცხოვან უნდა წავიდე და
დამიგვიანდების.

— ამაღამ წახვალ?—ჰკითხა მათიამ და თითქოს ფერი ეცვალა.

— ეხლავ უნდა წავიდე, თორემ „სნოს წყალი“ შესანდობარზედ
დაუბატიყებელი დაგვრჩა და დაგვემდურებიან.

— არ გითხარ, ვანშამი-მეთქი?!—გაუმეორა ელგუჯამ ცოლსა
და გაკვირვებით შეხედა, რადგანაც პირველი შემთხვევა იყო, რომ
გამეორება დასჭირდა.

— ეხლავ, ეხლავ!—უპასუხა ცოლმა, თითქოს მხოლოდ მაშინ
გამოფხიზლდაო და დაფაცურდა.

ქალმა მარდად მოიტანა ვანშამი და პურის ჭამა დაიწყო.

მათია, როგორღაც დაფიქრებული იყო და ხმას არ იღებდა; ბო-
ლოს, ერთბაშად ელგუჯას მიუბრუნდა.

— მაი, ელგუჯაუ, სნოს წყალზედ მე წავალ.

— ბეჩაო ჩემო თაო!.. ეგ რაი სთქვი? სტუმარი საქმეზედ გავ-
გზავნო და ქვეყანას რაი-ღა პასუხი მივცე?—უთხრა ელგუჯამ და
დაუმატა:—ის თუ არ გინდა, რომ სალექსოდ გამხადონ?

— სალექსოდ რაისთვი? რაი სტუმარი ვარ? შენი სახლი ჩემი
არაა?... ღვთის მადლმა, მე წავალ, არა მიშავს-რა, გული რასმე მი-
ლონდების და გავერთობი!

— არა, მათიისი, არა!.. შენ არც-კი იცი ვისთან მიხვიდე.

მზალმ ჩირალი კედელში გაამაგრა, მათიას გაფითრებული სახე განათდა და ტუჩებმა ცაცცაზი დაიწყო; იმან ველარ გასძლო, ნახევრად მიბრუნდა და სკამზედ ისე გასწორდა, რომ შუქი ველარ მისწვდომოდა. ელგუჯამ შეჰკრა თვალი და ჰკითხა:

— მათიუ! რას მობუზულხარ?

— თავადაც არ ვიცი,—მოკლედ და ხმის კანკალით უბასუხა სტუმარმა.

— ავად თუ არა ხარ?.. ემანდა, კიდეც გაკანკალეხს.

— მცივა, მაჟრჟოლებს რასმე.

— ქალაუ, მოიტანე-ლა ტყავი და წამოასხი.—ელგუჯა ცოლს მიუბრუნდა.

— ნუ ირჯები, არ მინდა,—უბასუხა მთიულმა, მაგრამ ტყავი მაინც გამოართვა, მოიქუჰკა და ქუდი თვალებზე ჩამოიფხატა.

— არაყი თუ არა გვაქვს?—იკითხა ელგუჯამ და მოტანილი ჭურჭელი ცეცხლის პირას დადგა.—აბა, შენ შეეჩეცი და მე-კი წავალ, თორემ მიგვიანდების... ბატარაი არაყი დალიოდე, კიდეც გაათბობს და ოფლსაც მოგგვრის.

— მეც წამოვალ,—წამოწია მათიამ, მაგრამ მოხევემ არ აუშვდა.

— უგონოთ თუ არა ხარ, რას უბნობ? დაჯე, ღვთის მადლმა, თორემ მაწყენინებ,—უთხრა ელგუჯამ და ძალად დასვა. შემდეგ ცოლს მიუბრუნდა და უთხრა:—თბილად დაუგე, არ შესცივდე. თორემ ზამთრის სიცივე კაცს თუ ერთხელ ჯანში გაუჭდა, ძნელია... მშვიდობით, მათიუ!

მოხევემ თოფს ხელი წამოავლო და კარებისკენ გაემართა; ცოლმა ჩირალი აიღო და დერეფნამდის მიაცილა. ელგუჯა ერთბაშად შესდგა, ცოლს შემოხედა და მაგრად მკლავ-მოხვეულმა, გულთან მიკრულს, რამდენჯერმე ძალზედ აკოცა. მზალო გაწითლდა და ქმრის გასვლის შემდეგ კარს ურდული გაუგდო, მოვიდა კერის პირს და თავისავე ადგილს დაჯდა.

მათიამ ქალს ჩუმიდ გახედა, შეამჩნივა სიამოვნებისაგან გამოწვეული სიწითლე და ამოოხვრით ჩუმიდ წარმოსთქვა: „ბედნიერო!“

ისინი დიდხანს ისხდნენ გაყუჩებულნი და ხმაგაკმენდილნი, თითქოს ერთმანერთს გაბუტვიანო.

გაშმაგებული მთიელი ქალს ისე გაჰყურებდა, როგორც მიმინო, რომელსაც მწყერი დაუნახავს და გაფთრავას უპირებსო. ქალსაც ეგრძნო იმის თვალების ძალა და რაღაცა მოუსვენრობაში ჩავარდნილს, თავი დაეხარა. ორნივე ასე ისხდნენ და თავთავიანთს საგონე-

ბელს მისცემოდნენ; ორთავ რაღაცა ფიქრი გულს უმოღვლოდ, მათი აზრის გაგება კაცს ძნელად შეეძლო.

მათიას შუბლი ხშირად შეეკუმშებოდა ხოლმე, თვალები გაუბრწყინდებოდა და აღშფოთებულს ქშენას ასტეხდა. არა იშვიათად ტუჩებს გახსნიდა და თითქოს სიტყვის წარმოთქმა უნდოდა, მაგრამ თავშეკავებული ტუჩის კბილებს შუა მოიქცევდა და თავს გასაჩუმებლად ძალას ატანდა. კედელში გაკეთებულის სარკმლიდან ნიავი შემოჰქროდა და ჩირალის ალს წყნარად ამღვლეზარებდა; ერთბაშად დაჰქროლა ქარმა, ჩირალი გვდმოვარდა და გაქრა. ორნივე იქ მყოფნი შეკრთნენ და ანგარიშმიუცემლად ფეხზედ წამოცვიდნენ. ოთახის განათებზე კერაში ანთებულს ცეცხლზედ-ღა მივარდა, და ამისთვის საკმაოდ ჩამოხნელდა. ქალი ჩირალს დასწვდა, მაგრამ მათიამ დაასწრო, აიღო და ცეცხლში ჩააგდო. ამ მოძრაობის დროს ქალს მოხვდა და თვალი დაუხნელდა; წატორტმანდა და გონება არეულმა ქალს მაგრად ხელი გაავლო, მიიზიდა და გულში ჩაიკრა, გაშმაგებით დაეკონა და კოცნა დაუწყო.

— რას სჩადი, რას? — ფართხალებდა შეშინებული მზალო, მაგრამ მთიელი ჰკუთხედ ვეღარ მოსულიყო.

დიდი ხნის შეგუბებულს გრძნობას ეს-ღა აკლდა, რომ წამალსავით აფეთქებულიყო და მთიულის არსება მთლად ალეგზნო, თავდავიწყებამდის მიეყვანა.

— რას სჩადი-მეთქი? — გაბრაზებით განუმეორა ქალმა და ხელი გულთან მიაბჯინა.— რას სჩადი?

— იმას რო დავილიე, უშენოდ სიცოცხლე გამწარდა და ჩემი უნდა იქნა!—მათიამ ისევ მოზიდა ქალსა, რომელიც განთავისუფლებასა ცდილობდა. ცეცხლში ჩაგდებული ჩირალი ერთბაშად აენთო, იქაურობა გაანათა და მათიამ დაინახა შეშინებული სახე მზალოსი, რომელსაც თავი უკან გადევდო, თმა გასწეწოდა და თვალები გაბრწყინებოდა; შეხედა და გაშმაგებამ უმატა.

— ჩემი უნდა იქნა, ჩემი!—ხმის კანკალით წამოიძახა იმან და ისევ მოსწია, რომ ქალის ძვლებზე ჰახჰახი დაიწყო. მზალომ დაიწვილა, მოქნილს სახრესავით მოიხნიქა და კაცი ჩააკვდა იმის სიცოცხლით საესე ტუჩებს.

— უსირცხვილოვ!.. ნამუს დაკარგულო! ფუი შენს კაცობას,—მალლა წამოიძახა ქალმა და დაუმატა:—მაშ შენთვის აღარც ნათესაობაა, აღარც ძმათ ნაფიცია!..

— არა, ღვთის მადლმა! მარტო შენ, შენის მეტი არვინ მინდა, შენის მეტი არვინ მახსოვს, შენ გადამავიწყე ყველა!

— მე არ მინდისარ. მძულხარ, მძაგხარ და მეზიზღები! — შეჰყვირა ქალმა.

ამ სიტყვებზედ მათია შეერთა, როგორც გველის ნაკბენი, სიმწევასაგან მთლად დაიკლაკნა და მღელვარებით წარმოსთქვა:

— მაშე ის გიყვარს, მარტო ის არის ბედნიერი?

— ის მიყვარს, მარტო ის არის ბედნიერი, დამეხსენ — გაანჩხლებით უბასუხა ქალმა.

მთიულმა მკლავზე მაგრა მოუჭირა და შემდეგ ხელის კვრით წამოიძახა:

— მაშე იმის სიკვდილი მოგდომნია და მოკვდება!

მზალო შეერთა ამ სიტყვებზედ, შეხედა მათიას და იმედი ჰქონდა, რომ სიბრალულს დაინახავდა; მაგრამ მთიულის სახე გაშმაგებული ვეფხეს დამსწავსებოდა, რომელსაც მსხვერპლის სიახლოვე ეგრძნო და სურვილად მხოლოდ მისი სისხლით გაძღომა მოსწადებოდა.

— მათიას, რას სჩადი? რას უბნობ, რაი მოგსვლია?

— ისა რომ „გონთ“ გადამაგდე, ისა რომ მე და იმის ერთად სიცოცხლე აღარ ხერხდება!

— რაისთვი არა, რაისთვი? განა შენ-კი არ მიყვარხარ?..

— მაშე გიყვარვარ!.. — სიხარულით წამოიძახა კაცმა და ისევ ხელები მოხვია. მზალო გაუსხლტა.

— შენ ძმა ხარ და ძმასავით მიყვარხარ.

— კიდევ მოგტყუედი? მაშე აჰა, — დასწვდა მთიული ცულსა, რომელიც იქვე ეგდო და დაუმატა: — დამკარი თავში და გამათავე.

— რას უბნობ? — უკან მიდგა შეშინებული ქალი.

— დამკარი, დამკარი-მეთქი, — არევით ეუბნებოდა კაცი, რომელსაც მოქმედებისთვის ანგარიში ვეღარ მიეცა. — დამკარი-მეთქი, თუ ელგუჯას გადარჩენა გინდა, თორემ თუ აქედგან ცოცხალი გავედ, ღვთის მადლმა, რომ იმის მზე გაშავდების!

— მათიას! შენაი ჭირაიმე, ღვთის მადლსა!..

— მაშე დამკარ და მორჩი!.. მორჩი, მორჩი-მეთქი!..

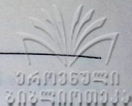
— ბეჩაუ!..

— ჰო, — გააწყვეტინა იმან. — ჩქარა, ჩქარა...

კაცი მთლად ცახცახებდა და ორი სიტყვა გადამით ვეღარ მოეხერხებინა. ამ დროს კარებიდან რაღაცა ხმაურობა მოისმა და გახარებულმა ქალმა წამოიძახა:

— ელგუჯა! — და გასასვლელად გაბრუნდა; მაგრამ მათია წინ გადაუდგა.

— მოიცა!

- გამიშვი, კარი გაუღო!
- მომკალ!
- არა-მეთქი... გამიშვი!..
- არა?... მაშ ცოდო შენზედ იყოს!..

ქალმა დაიწივლა და დაეცა, მათიამ კი ცული გადაადო, გაიძრო ხანჯალი და გაბრაზებულის ხარხარით კარებისაკენ გაქანდა.

XXVI

მათიამ გააღო კარები, მაგრამ მაშინვე უკან მოაწყდა, რადგანაც მოხვეის მაგივრად რამდენიმე შეიარაღებული ყაზახი დახვდა. ესენი მოჰყოლოდნენ მაზრის მმართველს, რომელსაც ელგუჯას დაჰერა განეზრახა.

მთიულმა კარების ჩაკეტა ვეღარ მოასწრო, ამ შემთხვევით ყაზახებმა ისარგებლეს და სახლში შევიდნენ.

— ელგუჯა შენა ხარ? — ჰკითხა ჯარის მეუფროსემ.

მათია გაშტერებით შეჰყურებდა და გაშიშვლებულს ხანჯალს ხელიდან არ აგდებდა. რუსებსაც თოფის ჩახმახები ფეხზედ შემოეყენებინათ და მტრის დასახვედრად მომზადებულიყვნენ.

— ელგუჯაი არა ვარ! — ბოლოს უპასუხა მათიამ.

— ჩააგე ხანჯალი, — უბრძანეს იმას.

— ხანჯალი? — ჩაცინებით წარმოსთქვა მთიულმა და ქული თვალებზედ ჩამოიფხატა. — რაისთვი?

— ჩააგე-მეთქი და წამოგყევე! — გაუმეორეს ბრძანება.

— რაისთვი ჩაევაგო, ან სად უნდა წამოგყევეთ? — მათიამაც ხმა აიმაღლა. — თქვენ ელგუჯას ეძებთ, და მე-კი ელგუჯაი არა ვარ... ცხო რაილა გინდათ?..

— ელგუჯა შენა ხარ, ვერ მოგვატყუილებ!.. გეუბნები წამოგყევე!

— გეუბნებით რომ არა-მეთქი... ელგუჯაი რომ ვიყო, სახელს რაილა დამამალვინებდა?

— ისა, რომ გეშინიან. წამოგყევე, თორემ ძალათ წაგიყვანთ.

მათიამ თავის ჩამოქნევით ქული მოიმარჯვა.

— ლომისის მადლმა, ელგუჯაი არა ვარ, არც მეშინიან, თორემ სახელს თქვენ დამამალვინებდით?... არც ამდენს გალაპარაკებდით.

— დაგვმორჩილდი-მეთქი, თორემ...

რუსმა სიტყვების გათავება ვერ მოასწრო, როდესაც მზალო მუხლებ ჰვემ ჩაუვარდა და ხვეწნა დაუწყო. ყაზახმა წამოაყენა და უზრუნველად ხელი ჰკრა.

— გამეცალე!.. ქალებთან საქმე არა მაქვს! — დაიძახა ყაზახმა მკაცრად.

ამის მნახველი მათია მთლად გაფითრდა, თვალთაგან ნაწინწყ-
ლები გადმოსცვივდა და მთლად თრთოლამ აიტანა.

— დაიჭირეთ ეგ კაცი, — ჯარის უფროსმა მათიანზედ უჩვენა.

ყაზახები წინ წადგნენ, მაგრამ მთიული უკუ გადახტა, ამოეფარა
გოდორს და მტრის მედგრაღ დასახვედრად მოემზადა. ყაზახებმა
კიდევ მიიწიეს, მაგრამ მთიულმა კედლიდგან თოფის ჩამოღება მო-
ასწრო და გაუმიზნა.

— შესდექით, ლომისის მადლმა! ნიშნდაუდებელს არ გაგი-
შვებთ.

— ელგუჯავ, დაყარე იარაღი და დაგვნებდი-მეთქი.

— იარაღს-კი არ დავყარი და თუ შეგიძლიანთ, ძალათ ამხსენით.

უფროსი განრისხდა, მაგრამ სროლა მაინც ვერ გაბედა, რადგა-
ნაც ელგუჯას ცოცხლად მიყვანა ჰქონდა ნაბძანები.

— მაშ კარგი! — დაემუქრა ყაზახი და მხლებლებს მიუბრუნ-
და: — ეს ქალი დაიჭირეთ.

შეშინებული მზალო კედელს აჰკროდა და მთლად ცახცახობდა;
ყაზახები მისცვივდნენ, შეიპყრეს და წივილ-კივილით გარედ გაათ-
რიეს.

მათიამ მოთმინება დაჰკარგა და თოფის გასროლის შემდეგ,
გულამღვრეული, შეგჯუფებულს ხალხს გადმოერია. ყაზახები გამო-
ცვივდნენ და ხანჯალ-მოწვდილი მათიაც უკან გამოჰყვა. პირველში
შემკრთალი რუსები გარბოდნენ და მათია თავისუფლად ხანჯლამდა,
მაგრამ მალე გონს მოვიდნენ, შემოეხვივნენ, ჩაიგდეს შუაში და
ხმლები დაუშინეს.

რამდენიმე თოფი გავარდა, მაგრამ გახურებული მათია ვერ შეა-
ყენეს; იმან ისიც კი ვერ გაიგო, დასჭრეს თუ არა. თვალწინ მხო-
ლოდ მზალო ეხატებოდა, ხედავდა რომ რუსები წივილ-კივილით
მითარევდნენ და ამ შეურაცხყოფის გადახდის მეტი აღარა ახსოვ-
და-რა.

მათია იბრძოდა გამწარებული და ყოველ მხარეს, საითაც გაიბრ-
ძოლებდა, ნიშანდაუდებლად არ გამობრუნდებოდა, მაგრამ იარები-
დან გადმონაჩქებმა სისხლმა მალე ძალა მოუკლო და ჩაიჩოქა; მკლა-
ვი დაუსუსტდა, კანკალი დაიწყო და წუთს შემდეგ უსულოდ და-
ეცა... გამარჯვებული ყაზახები გახარებულის ყიჟინით მიეხვივნენ
და თავიანთ ხმლების მჭრელობა გუფთასავით აკეფილს მთიულზედ
კიდევ რამოდენჯერმე სცადეს.

სწორედ იმ დროს, როდესაც თოფები დაიცალა, ელგუჯა იქავ.

ახლო-მახლო სოფელში ყოფილიყო, და გარედ გამოვარდნილიყო; დაენახა, რომ იმის სოფელში ჩხუბია და მთლად გაფითრებული იქითკენ გაიქცა. გზაში რამდენიმე ბიჭი მოეგება და შეატყობინეს, რომ ელგუჯას დასაჭერად ყაზახები მოვიდნენ და მათია დაჩეხეს; მოხვევმ კბილები გაახრჭიალა და გონებადაბნეულმა უფრო ჩქარა გასწია.

— სად მიხვალ, სადა? — მეზობლები წინ გადაუდგნენ.

— არ გესმის, რომ შენს დასაჭერად მოვიდნენ?..

— დასაჭერად?... ენახე!.. — წამოიძახა იმან შეუჩერებლივ...

— ნუ მიხვალ, შე ბეჩაო, შენა!.. იმდენ ხალხთან მარტო კაცი რაი გახდები! — კიდევა სცადეს იმის გამობრუნება: — მაი დაბრუნდი და ცხოფრივ მოუაროთ.

— მაშ სტუმრის სისხლი შევარჩინო? თავი სალექსოდ გავიხადო!..

— შენც მოგველენ...

— მომველენ და ალალი იყოს! კაცი ერთხელ დაიბადების და ერთხელ მოკვდება! — წამოიძახა მოხვევმ. ბევრს ეხვეწნენ, ბევრი ეცადნენ, მრავალი საბუთები მოჰყვანდათ, მაგრამ ელგუჯას დაბრუნება ვერა ღონისძიებით ვერ მოახერხეს!.. ის სულ ერთსა და იგივეს გაიძახოდა: — ძმა მომიკლეს და სისხლი უნდა ავიღო!

ელგუჯას, რომელიც საზოგადოდ მოხერხებული, გაფრთხილებული და მოაზრებული კაცი იყო, ესლა სრულიად გონება დაეფანტა და თავის მოქმედების ანგარიში ვეღარ მიეცა.

მოხვევე მხოლოდ ერთს წადილს შეეპყრო და იმას მეტი აღარა ახსოვდა რა: იმას სტუმარი მოუკლეს და სამაგიერო უნდა გადაეხადა, თუნდა ამის აღსასრულებლად სიცოცხლის შეწირვაც დასჭირებოდა...

ელგუჯა გავიდა სოფელში და სწორედ იმ დროს მივიდა თავის სახლთან, როდესაც მკვდარს მათიას, ვიღაცა უპატიოსნო, სულით დაცემული მასხარად იგდებდა და უშვერის პირითა ლანძღავდა. მოხვევმ მკვდრის ამგვარი შეურაცხყოფა ვეღარ მოითმინა და თავდავიწყებულს ერთის ხელით მისწვდა საყელოში და თავისკენ მოიბრუნა.

— აქეთ მობრუნდი, დაუნდო ძაღლო, აქეთ, — და სიტყვებთან ერთად მოქნეული ხანჯალი ტარამდი მკერდში ჩაუსვა. გულჩანგრეული ყაზახი მათიაზედ დაეცა.

— ეს ერთი, მათიაუ!.. — წამოიძახა იმან სიბრაზით და დაუმატა: — ნუ გეშინიან ჯერ კიდევ ბევრს გამოგაყოლებ.

გამობრუნდა და დანარჩენს ყაზახებში გაერია; იმათ მთიელომხოლოდ მაშინ შენიშნეს, როდესაც რამდენიმე კაცი წაიქცა გაშტერებული ყაზახები ჯერ აირივნენ, რადგანაც ვერ წარმოედგინათ, რომ ერთი კაცი ამოდენა ჯარში ჩამორევას გაბედვდა, და ღრუბელში შემალული მთვარე-კი საკმაოდ აღარ ანათებდა, რომ ნამდვილი დაენახათ.

მაგრამ რაკი ღრუბელმა გაიწია და მთვარემ იქაურობა გაანათა, ჯარმა დაინახა ერთადერთი კაცი, რომელსაც ხანჯალი ეჭირა და უწყალოდ, შეუბრალებლად იქნევდა. რუსები მიეხვივნენ და გზა შეუკრეს.

ელგუჯამ გაიბრძოლა. გასვლა დააბირა, მაგრამ წინ კიდევ რამდენიმე ხმალმოწვდილი კაცი გადაედო. იმათ შეხედეს ერთმანერთს, თითქოს თვალთა აწონას უბირებდნენ. მოხევე შეიკუმშა, გადახტა, მაგრამ რამდენჯერმე ხანჯლის მოქნევის შემდეგ, თავშეაზრდოვნილი მათიას გვერდით დაეცა.

— მათიაჟ, ვერ მისაყვედურებ! მარტოდ არ დაგაგდე... მზალო... შეილებო!... — წარმოსთქვა იმან და საუკუნოდ დახუჭა თვალები.

ასე გათავდა ამ უბედურთ სიცოცხლე, რომლების გულიც სიყვარულის ცეცხლით სდლულდა და იმდენს მოელოდნ დაუნდობელის სოფლისგან...

დასასრული

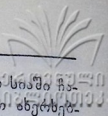
გაიარა წელიწადებმა, საქართველოში დამყარდა რუსის მართებლობა და კანონები. ხალხი ღმრთივად, დაიწყო ახალი ცხოვრება; საუკუნოებით დაღალული ბრძოლისაგან, ის თითქოს დასვენებას ეძლეოდა ერთობა წყნარ-წყნარად ჰქრებოდა და, იმის სამაგიეროდ, ყველანი, თითქოს განსაკუთრებით, ეხვეოდა თავთავიანთ საკუთარს სახვევში.

დაივიწყეს ბევრი წარსული ჩვეულება, წარსული აზრები, ურომლისოდაც მაშინ ცხოვრების შეძლება არ ეგონათ. დაივიწყეს ელგუჯა და მათიაც, როგორც სხვა მათი მედროვე ხალხი.

გარდაიცვალა სვიმონის ცოლი და იმის ადგილი დაიჭირა იმის უფროსმა რძალმა, რომლის ქმარიც სამხედრო სამსახურში შესულიყო და ისე ბედნიერად მსახურებდა.

მართებლობამ დაიწყო ბატონ-ყმების, გვარ-ტომობის და მამულებზედ დავების გარჩევა. იმ საქმეების არეულებაში, როგორიც მაშინ იყო, ყველა ცდილობდა მეტი კაცები დაეწერა თავიანთ სა-

ხელობაზედ ყმად, მეტი მამული დაეჭირათ და თავადებთ-სიაში ჩაწერილიყვნენ, რომელსაც განსაცვიფრებელის გამოცდით ანერსებდნენ.

ერთს დღეს სვიმონის უფროსი შვილი დაბრუნებულიყო სამსახურიდგან შინ, რადგანაც იმის მამულსა სწვევოდა ჩინოვნიკი, რომელსაც მინდობილი ჰქონდა ყმებისა და სახელმწიფო გლეხკაცების კამერალური აღწერის შედგენა.

რასაკვირველია, ამ გვარს შემთხვევაში, გულუხვი ქართველი მებატონის სახლი ისე არ დადგებოდა, რომ მსუქანი ვახშმები, გალახათიანებული კარგის კახურის ღვინით, არ გაემართა.

ამისათვისაც სვიმონის სახლში იყო გამართული ლაზათიანი ნადიმი იმ პირისათვის, რომლის კალმის მოსმაზედაც იყო დამოკიდებული გლეხკაცთ ყურმოჭრილ ყმად, თუ თავისუფლად, გახდომა.

გლეხკაცები, დარწმუნებულნი, რომ უბატრონოდ, უბატონოდ, ე. ი. უმოსარჩლოდ, იმ ხანში დარჩენილი, როდესაც დიამშევს და ნაჩაღნიკს უსუდოდ, შეეძლოთ რაცა სურდათ, ის ექმნათ,—ცხოვრება წვა და დაგვა იყო, გარბოდნენ და უცხადებდნენ რომელიმე შეძლებულ და ძალამქონებელ მებატონეს ყმობას. ამგვარად ისინი ჰხდებოდნენ სხვადასხვა პირების საკუთრებად.

როდესაც ჩინოვნიკმა გაათავა თავისი მუშაობა, თქვენ რომ თვალი გადაგევლოთ იმის რვეულისათვის, საბატონო ყმების სიაში ამოიკითხავდით: „მზალო ნასყიდაშვილისა, თავის ორი შვილით!“

ღიად, — მზალო შეიქნა, თავის შვილებით ერთად, მებატონის საკუთრებად, და ეს ხალხი ამ შემთხვევამ ჩააყენა ისეთს მდგომარეობაში, რომ, სხვათა შორის, გულის ძგერით მოალოდინა იმ დროს, როდესაც ბატონ-ყმობის გადავარდნის ხმა გრგვინვასავით გაივლიდა საქართველოში და ათას წამებულს ლოცვით თვალებს მიაჰყრობინებდა ზეცისკენ.

W

მამის მეგობელი

ნაწილი პირველი

I

იქნებოდა დილის თერთმეტი საათი, როდესაც ხევის ერთს სოფელში კერას პირს ისხდნენ ორი კაცი და ერთი დედაკაცი. ერთი ამათვანი, ონისე გელაშვილი, გამოქნილის სახით და მკაცრის გამჭვრეტელობით, ბანდულებს ამაგრებდა.

მეორე, ცოლი ონისესი, მახია, შუახნის დედაკაცი, დაღმეჭილის სახით და ბოროტის მოუსვენარის თვალებით, საჩოხე მატყლს ართამდა და შესცქეროდა ქვაბს, რომელიც იქვე ცეცხლზედ ჩუხჩუხებდა.

მესამეც იყო ონისეს ძმა, მთხოვარა გლახა, როგორც ყველანი ეძახდნენ ხოლმე. ბევრით მოხუცებულს თავის ძმაზედ, დაღვრემილს და გატეხილს მოხუცს, ფანდური ეჭირა ხელში და დაღონებული, შეწუხებულის ხმით დამღერდა ერთს იმ სიმღერებთანს, რომელიც მთაში საზოგადოდ შემოღებულია.

როგორც ხმაში, ისე პირისახეზედ მთხოვარა გლახას ეტყობოდა, რომ ცხოვრებაში ბევრი გულსათუთქი წუთები და მღელვარება გამოეცლო, რომელთაც შეუბრალებლად დაედმიჭათ იმისი პირისახე, რომელიც, როდისღაც მშვენებით სრული, ეხლა წარმოადგენდა რაღაცა უსიამოვნო, შემაწუხებელს სურათს.

უცნაურად დაფლეთილი და მასუკან სხვადასხვა ფერის ნაკუწებით დაკონკებული ფარაჯა შეადგენდა იმის ტანსაცმელს, რომელსაც სიცივისგან და ავდრისაგან უნდა დაეფარა იმის დაუძლურებული სხეული და სიბერისგან ჩავარდნილი გული.

გლახამ ჩაჰკრა ფანდურსა და დასძახა:
 როსტომ თქვა: მიწა რბილია,
 სიტყვას მით უნდა რბილობა;
 ვაჟკაცს რომ გაუჭირდების,
 მაშინის უნდა ცდილობა.
 როსტომ თქვა: ერთი არა სჯობს
 ამ ჩემსა მოგონებასა:
 ერთხელ სჯობია სიკვდილი
 სულ მუდამ დაღონებასა!..

— რაია, ღვთის მადლსა, სულ მაგის ჩხარა-ჩხური? — გააწყვეტინა მოთმინებიდგან გამოსულმა ონისემ.

მთხოვარა გლახამ ამოიოხრა და გადასდო ფანდური იქით.

— ახლა წახვალ ისევა და, უფალმა იცის, კიდევ გნახამთ როდისმე თუ არა; ვინ იცის სად მშიერი ივლი და სად მაძლარი?..

— ეჰ, ჰე, ჰე, ჩემო ძმა! — მწუხარებით წამოიძახა მთხოვარა გლახამ და ამოიოხრა: — რა ხარჯს გაძლევთ, რომ ცხოთა კარხედ გამიტარებია ჩემი სიცოცხლე?... შინიდგან არა მიმაქვს-რა, არა გამიყიდნია-რა და არა შემიქამია-რა... ჩემი სარჩო-საბადებელი თქვენთვის დამილოცია, ცხო რაი-ლა გინდათ?.. დავდივარ ქვეყანაზედ, ვთხოულობ და კეთილი ხალხის წყალობით ლუკმასა ვჭამ... რაი გაქვთ ჩემზედ სამღურავი?... თუ ერთი-ორი გროშა გადამრჩენია, ისიც თქვენთვის გამომიგზავნია.

— შინ იყო და იუფროსო, ის არა სჯობს? — გააწყვეტინა ონისემ.

— ეჰ, ჰე, ჰე, — კიდევ ამოიოხრა გლახამ და დაუმატა: — არა, ძმაო, არა... შენც კარგად იცი, კაცი თუ გარეთ სიარულს დაეჩვია, ის შინ ვეღარ გასძლებს... ან რაი-ლა ხელსაპყარი ვარ? „დავბერდი, დავჩაჩანაკდი, წვერი გამიხდა ჭაღარა, შინ ჯალაბთ მოვძულელებულვარ, გარედ უნდივართ აღარა“, — დაუმატა გლახამ და ისევ ჩაჰკიდა თავი.

— რაისათვი ამბობ მაგასა, რაისათვი? აქ იყო, იუფროსო და რიგი მოგვცე, ის არა სჯობს? — წარმოსთქვა წყენით მახიამ.

— კარგია-ლა, მახიასი!.. აბა რაღა რიგის მიცემა შეუძლიან ჩემისთანა ავარდნილ-გავარდნილს კაცს?

— რად არა?

— მად, რომ... — აღარ გაათავა სიტყვა გლახამ და გაჩუმდა.

— დარჩი, დარჩი!.. ღვთის მადლმა, ჩემი ბალები ეგრე შეგინახვენ, როგორც ბატონსა. — დაიწყო ისევ უმცროსმა ძმამ.

— შენც კარგად იცი, ონისეისი, დარჩენაც რომ მინდოდეს, ვერ

დავრჩები... ჩუმაღ მოესულვარ ჩემ ქალას სანახავად... გულმა გვე-
ლარ გასძლო მეტი უნახაობა, და ახლა ისევ ჩუმაღ უნდა გავიპატიოთ...
მე არა მინდა-რა, ყველა ღმერთმა თქვენ მოგახმაროსთ, ოღონდაც
ჩემს ქალას მოუარეთ, უპატრონეთ და გაათხოვეთ.

— აბა, უფალს არ მოეტყუება, შენი ქალაი ჩემს შვილებს მირ-
ჩვენია, — უპასუხა მახიაძე.

— ერთი იმას გეხვეწებით, ისეთს კაცზედ კი გაათხოვეთ, რომე-
ლიც გემრიელ ლუკმას შეაქმევს... „გორსა“ და სიმდიდრეს ნუ
გამოუდგებით... გლეხი ხალხი შრომისათვის ვართ გაჩენილი...
ოღონდ ერთუთრთი უყვარდესთ და ცხო არა უნდათ-რა... მუშაობა
ქალისთვის ძნელი არაა, თუ ჯალაბოზაში მშვიდობიანობა ექნება.

— ღმერთი იყოს შენი თავდები, — უპასუხა ონისემ, რომელსაც
ცრემლები მოერია თვალებში.

— შენს სასიძოდ თუ არავინა გყავს არჩეული? — ჰკითხა მახიაძე.

— მე ამოდენი ხანია აქაური ღრუბელიც არ დამინახამს და ვინ
მეყოლება ამორჩეული?... ან რაი ჩემი საქმეა? ქალი თქვენია და
თქვენმა სულმა იცის, როგორს პატრონობასაც გაუწევთ.

ჩამოვარდა სიჩუმე, ყველანი რაღაც აღშფოთებასა გრძნობდნენ.
მოხუცის მკერდი ძალზედ ადიოდა-ჩამდიოდა ჩქარის ქშენისაგან,
ეტყობოდა, რომ იმის დამწვარი გული ჯერ არ გაქვავებულიყო და
კიდევ შეეძლო დუდილი და ბრძოლა.

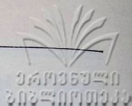
მართლაც, მეტად ძნელი უნდა ყოფილიყო იმ მოხუცის მდგო-
მარეობა, რომელსაც ცის ქვეშე ერთი ქალის მეტი არა ჰყოლოდა-
რა და იმის ბედნიერებაზედ ზრუნვაც კი იძულებული იყო სხვის-
თვის დაეთმო.

როდესაც გლახამ გული დაიმშვიდა და თავი შეიმაგრა, ისევ
წყნარა გააგრძელა თავის საუბარი, თითქოს ანდერძს უგდებდა თა-
ვის ძმას და ცდილობდა ყოველი სიტყვა გარკვევით წარმოეთქვა
და ჩაეგონებინა იმისთვის.

— მე ერთი, ხალხისაგანაც და ღმერთისაგანაც მოძულებული
კაცი ვარ... ერთი ფეხი სამარეში მიდგა, დღეს თუ ხვალ მოვა სიკე-
დილის ჟამი და გავქრები... ნუნუს მამის სახლობა თქვენ უნდა გა-
უწიოთ... მაშ ეცადეთ საქრმოც ეგეთი აურჩიოთ, რომ თქვენი გა-
მოსადგეიც იყოს... თუ თითონ შეუყვარდა ვინმე, ეგ ხომ სულ კარ-
გი და სულ კეთილი! ნუ დაუშლით.

— განა-ლა ბატარაია ნუნუ, ჩემო ყველავე! ეხლა თითონ უნდა
აირჩიოს, თორემ ცხო ვის შეუძლიან! — უპასუხა მახიაძე.

— თქვენ იცით, თქვენა! — ყრუდ წამოიძახა გლახამ, წამოავლო
გულდას და ჯოხს ხელი და წამოდგა.

— აბა, ახლა კი წავალ.

ონისე და იმისი ცოლი წამოდგნენ.

— ბატარა შეჭამე მაინც რამე, — უთხრა მახიაძე.

— სანამ ნუნუც მოვა, — დაუმატა ონისემ.

— გიშველათ უფალმა, — უბასუხა გლახამ: — არა მინდა რა... ნუნუსაც რაილა მოუცადო, უბრალო ცრემლები-და იქნება... მშვიდობით, ჩემო ძმაო, ჯერ ღმერთს და მერმე თქვენ გეხარებოდესთ ჩემი ნუნუ... ვინ იცის, გნახამთ კიდევ, თუ არა!.. მშვიდობით, მახიაძე, შენ იცი და შენმა ღედაკაცობამ, როგორც უპატრონებ იმ ქალას.

ამ სიტყვებთან ერთად ის გაბრუნდა და წყნარად გადააბიჯა იმ კარის ზღრუბლს, რომლის თავის დანებებაც ისე ეძნელებოდა. ონისე გაჰყვა თანა, მახია კი კარებიდან გამობრუნდა.

— საღამომდინ მაინც მოიცდიდი! — დაიწყო ისევ ონისემ.

— რაილა გაგაკეთო?

— არ გიცნონ და...

— რაღას მიცნობენ, ღვთის მადლსა? ხალხს კიდევ გადავაგიწყდი.

ამ ლაპარაკით იმათ მიაღწიეს ერთს ხევს, რომელსაც ყუროს უძახიან, იქ გამოესალმნენ ერთმანერთს და ონისე გამობრუნდა თავის სახლისაკენ. გლახა კი, რომელიც ღრმა ფიქრმა წაიღო, ჩამოჯდა ქვაზედ.

იმას მოაგონდა თავისი სიყმაწვილე, მოაგონდა თავისი ცოლი, წარსული იმედები, ერთის სიტყვით, ყველა ის, რითაც კი ისე ტკბილი ხდება კაცის მწარე სიცოცხლე. მოაგონდა ეს ადგილები, სადაც როდესაც ცხვარი დაუდიოდა საძოვრად, მოაგონდა ის წუთიც, როდესაც ივანოზაზედ მხვეწარი ჩამოდიოდა და პირველად შეჰქრა თვალი იმ ქალს, რომელმაც სწრაფად აუღელა სისხლი ძარღვებში. ეს ყველა წარმოუდგა იმის გონებას და მწუხარებით აუვსო გული. სად განქრა ეს ნეტარება, სად წავიდა?..

ხედავდა, იმედებით და სიცოცხლით სავსე ყმაწვილის მაგიერ, მოხუცებულს, დაუძლურებულს თავის თავს, რომელსაც ბედნიერების მაგიერად უკანასკნელი წუთებიც კი სხვათა კარზედ უნდა გაეტარებინა და სიკვდილის ჟამს თავის სახლობის ცრემლიც კი არა ღირსებოდა...

იმას ჯერ თითქმის რაღამაც ძალზედ მოუჭირა გულზედ, ბოლოს ის გახურდა, ადუღდა ცხლად და მწვავედ წამოვიდა და ყელს მიეხიჩინა. იმან დაიწყო ყელში ხრიალი და მანამ ვერ დაისვენა, სანამ ცრემლებად არ ჩამოედინა ეს შეგუბებული სულის მღელვარება.

როდესაც გული იჯერა ტირილით, ის წამოდგა დასუსტებული,

გახედა თავის სოფელს, ჩაიქნია ხელი და წამოიძახა: — აჰუ!.. მუხ-
თალო სოფელო!

გაბრუნდა საჩქაროდ და მთვრალსავით ბარბაცით გაემართა
გლადიკავკასისაკენ...

ონისე თუმც გამოქნილი კაცი იყო, რომელიც ძმის მოშორების-
თვის არც აგრე აიტყებდა თავს, რადგანაც ძმის წილობა იმასა რჩე-
ბოდა, მაგრამ ძმის გამოსალმებას არა მცირედი აედევლა და გუ-
ლი პოელობო, ამიტომაც შევიდა ის ისე დაღონებული თავის სახლში.

— რაი მოგსვლია? — ჰკითხა ცოლმა.

— აბა რაი ვიცი? — დაღონებით უპასუხა ონისემ და მოიფშ-
ვნიტა ცრემლ-მორეული თვალები.

— იტირე ბარემ და, რაილას ელი? — დაცინვით უთხრა ცოლმა
და ჩამოჭდა ისევ კერას პირს.

— შენ ძმასთან დაშორება იქნება მართლა ადვილი გგონია?..
მართლადაც, უფალმა უწყის, კიდევ გვეღირსების ერთურთის ნახვა,
თუ არა?

— იმას მაღლიც მოუვიდა წასვლითა!.. ო, ღვთის მადლმა!.. ჩვე-
ნა ვართ ბედშავნი რომ, რაც გინდა ვქნათ, ვერ მოგშორდებით აქა-
ურს მშრალა ქარჯინას.

— ეგ ყველა, ყველა, ის წავიდა და ღმერთმა ხელი მოუმარ-
თოს... მაგრამ რაი უნდა უყოთ იმ ქალა-შავასა!

— ნუნუსა?.. მთხოვრები გყავს, მივცეთ და მოვიშოროთ თა-
ვიდგან.

ონისემ თავი ჩაჰკიდა და ცოტა ფიქრს შემდეგ წამოიძახა:

— რაი ვქნა, ბიჭი არ მომწონს და ცხოთა შვილის ცოდოში
საით ჩავდგე?.. თითონ იმ ქალა-შავასაც არ მოსწონს, თავს იკ-
ლავს — არ გავთხოვდებო.

— იმან რაილა იცის, ღვთის მადლსა? ვისაც ჩვენ ვეტყვით,
იმას უნდა წაჰყვას.

— მართალია, მაგრამ ნუნუს ცხო უყვარს და...

— რაი უყოთ, რომ ცხო უყვარს? — გააწყვეტინა ცოლმა.

ამ დროს გაიღო კარები და წყლით სავსე ტაგანა-აკიდებული,
თექვსმეტ-ჩვიდმეტი წლის ქალი, ტანადი და მოხდენილი, წყნარა
შემოვიდა ოთახში. წყნარა ჩამოიღო ტაგანა, მოხსნა თოკი და მოუბ-
რუნდა იქ მყოფებს: — მამაი სადაა?

ამ უბრალო, დამშვიდებულმა კითხვამ ისე არია ცოლქმარი, რომ
დიდს ხანს პასუხი ვერ მოეხერხებინათ.

— მამაი სადაა? — ისევ იმ ხმით გაიმეორა ქალმა და ჩაცხებით
დაუწყო ყურება მახიას.

— წავიდა, — ბოლოს უპასუხა მახიამ.

— წავიდა? — რალაც მწუხარებით იკითხა ნუნუმ და ხელეზი ჩამოუცვივდა.

იმას აშკარად ეტყობოდა, რომ ეს სიტყვები ლახვრად მოხვდა გულში და იქამდინ ძალა დაატანა, რომ რაოდენიმე ხანი მოუნდა, სანამ გონს მოვიდოდა და ტირილს მოახერხებდა.

— მე კი მეგონა... — წარმოსთქვა იმან, წყნარა დეეშვა იქავ მიწა-ზედ და დაიწყო ტირილი.

II

ის ტიროდა გულამომჯდარი, ცხარედ, ყოველი მახიას ცდა იმის დასამშვიდებლად რჩებოდა ამაოდ.

— რაი გატირებს, რაი? — მეათედ ეუბნებოდა ეს დედაკაცი.

— რაი მათირებს? — უპასუხებდა ნუნუ: — ის მათირებს, რომ მამაი ეგრე წავიდა, რომ არც კი მნახა.

— გაჩუმდი, გაჩუმდი, — თითქმის ბრძანებით უთხრა მოთმინება-დაკარგულმა მახიამ და, ბოლოს, უფრო დამშვიდებულმა დაუმატა: — აი ეხლა გაგათხოვებთ და სუყველაი გადაგავიწყდება.

— არ მინდა გათხოვება, მე არ გავთხოვდები!

— ახლა ეგრე ამბობ, მაგრამ მაშინ მაგას აღარ იტყვი, — დაუმატა ონისემ.

— აგეთ კაცს მიგათხოვებთ, რომ ყველა შენ შემოგნატრიდეს. ო, ღვთის მადლმა!

— არ მინდა, არა! — რალაცა გაბრაზებით უპასუხებდა ნუნუ: — მე ვიცი ვიზედაც გათხოვებას მიპირებთ, თავს დავიხრჩობ და იმას კი არ გავყვები.

— რაისთვი არა, რაისთვი?

ნუნუ კარგა ხანს ჩუმად იყო და პასუხს არ აძლევდა. ბოლოს გუნებაში გაურბინა, რომ გადახვეოდა მახიას, ჩაჰკროდა გულში და ყმაწვილი ქალების მინიჭებულის მორცხობით ეთქვა: „მე ცხო მიყვარს, გებრალეზოდე, მახიასი!“ მაგრამ რაწამს შეხვდა თავის ძალუის მკაცრს პირისახეს და გაყინულს თვალებს, რომელნიც უწყალოდ გამოიხედებოდნენ, ნუნუს სიტყვები პირში გაუწყდა. ის აშკარადა ჰხედავდა, რომ იმის წინ თანამგრძნობელი ადამიანი კი არ იღვა, არამედ პირი, რომელსაც წინადვე გადაეწყვიტა იმისი მომავალი და არავითარს საბუთს, არავითარს ხვეწნას გავლენა აღარ ექნება იმის გაქვავებულს გულზედ.

მართლაც, აღარ გამოიარა რაოდენმამე ხანმა, როდესაც მამამ მკაცრად და გადაწყვეტილით დაიწყო:

— კარგია, გაჩუმდი!.. მამაშენი წავიდა და შენი გათხოვება ჩვენ მოგვანდო, ვისაც ჩვენ ამოგირჩევთ საქმროდ, შენც იმაზედ უნდა გათხოვდე.

ამ სიტყვებზედ ნუნუმ მარტო შეხედა იმას დაღონებული თვალებით მაგრამ შეხედა ისეთის გარდაწყვეტილებით, თითქოს ისინი ამბობდნენ: „თქვენ არ გინდათ იმას მიმათხოვოთ, ვინც მე მინდა, და ვნახოთ, სხვას როგორ მიმათხოვებო!“

— ახლა კი წადი საჩაღეში, წაიღე ხენცელი და სავალდახე, მოთიბე, — უთხრა მამამ და გამობრუნდა. ნუნუმ აიღო ხენცელი და წავიდა სათიბლად, მაგრამ რა საქმის გაკეთება შეეძლო, როდესაც იმისი გული ათასის ლახვრით იხეოდა.

ის გადავიდა კალოში, ერთი ხელით შემოიყარა ღოინჯი, მეორე კი ჩამოუვარდა ისე, თითქოს მოტეხილი ჰქონდა. ასე მიდიოდა დრო, წუთი წუთით იცვლებოდა, მაგრამ ის მაინც იმავე მდგომარეობაში იდგა, ისევ ისე გასცქერდა სივრცეს და ჰფიქრობდა თავის მწარე მდგომარეობაზედ.

— გამარჯვება შენ საქმესა! — შესძახა ერთმა ლაზათიანად მოყვანილმა ყმაწვილმა ბიჭმა, რომელიც ღობესთან მომდგარიყო და ღიმილით უყურებდა იმას.

ქალი შეკრთა, შეხედა და სირცხვილისგან მთლად აინთო.

— კარგადაც მუშაობ! — ისევ იმ ღიმილით უთხრა ბიჭმა და გადაისვა ხელი ახლად აშლილს უღვავებზედ.

ნუნუმ ძლივს მოახერხა, რომ დახროდა ბალახს და მთრთოლარე ხელებით დაეწყო თიბვა.

ბიჭი წყნარა გადავიდა ღობეზედ, მივიდა ქალთან და უთხრა:

— მაი, მე მომე ხენცელი, მე მოგიტობ.

— არა, შენაი ჭირაიმე, არა! დამეხსენ, მე თავად მოგიტობ.

ბიჭმა დაუწყო ყურება გამომცდელის თვალებით, რადგანაც უკვირდა ნუნუს ამგვარი პასუხი, რომელიც პირველად ესმოდა.

— რაი მოგსვლია, ქალაუ! რაისთვი მელაპარაკები აგრე?

— არც რა, არც რა! — საჩქაროდ უპასუხა ნუნუმ და ჩქარადვე დაუმატა: — წადი, წადი არ ვინ მოგვასწროს და...

— მოგვასწრონ, რაი იქნება? — ჰკითხა დაფიქრებულმა ბიჭმა და გულში გაუელვა რაღაც ეჭვმა.

ის დაფიქრდა კარგა ხანს და მერმე ჰკითხა:

— რა მოგივიდა, რად არ მეუბნები?

— ის მომივიდა, რომ ცხოს მიპირებენ მიცემას, — უპასუხა ნუნუმ და ცრემლები გადმოედინა.

— ცხოსა? — გაფითრებით იკითხა ახლად მოსულმა.

— ჰო, ცხოსა.

— მამაი რაღას ამბობს?

— მამაი აღარაა აქა, წასულა! — იმედ-გადაწყვეტით წამოიძახა ნუნუმ.

— წასულა? — ხმის კანკალით იკითხა უცნობმა, რომელიც უფრო ჩაფიქრდა და ჩაჰკიდა თავი.

კარგა ხანს ის იმ მდგომარეობაში დარჩა და სიტყვა ველარ მოეხერხებინა. ბოლოს ამოიოხრა, აიღო მაღლა თავი და უთხრა:

— მაშ იაგო მოჰკედეს, თუ იმან სხვას დაგანებოს!.. იცი, რაი გითხრა: დღეს საღამოზედ, როდესაც ყველანი დაიძინებენ, გამოდი აქა. ჯერ მე თითონაც არ ვიცი — რასა ვიქ, მაგრამ, წმინდის გივარგის მაღლმა, მე შენს თავს არცვის დავანებებ, არცვის დაუთმობ!.. გამოხვალ, განა?

— აბა რაი ვიცი?

— იქნება შენ თითონაც აღარ გინდა ჩემზედ გათხოვება? — წარბებ-შეჰმუხვნით ჰკითხა იაგომ.

ქალმა, მართალია, ამ სიტყვებზედ არ უპასუხა, მაგრამ ისეთის თვალით შეხედა, რომ იაგო ჟრჟოლამ აიტანა.

არის ხოლმე ისეთი შეხედვა, რომელიც აგრძნობინებს, აუხსნის კაცს ათასჯერ უფრო მომეტებულს, სანამ გატაცებული საუბარი გავარჯიშებული მოლაპარაკე კაცისა.

ნუნუს შემოხედვაც სწორედ ამგვარი იყო, და მიახწივა თავის მიზანს.

იაგოს გადაავიწყდა გაფრთხილება, გადაავიწყდა მუხთალი მზის შუქი, რომელსაც შეეძლო გაეცა ყოველი იმათი მოძრაობა და თავდავიწყებით გადაეხვია.

— ნუნუ, ნუნუ! ჩემო ყველა! — კოცნით ეუბნებოდა ის: — მოხვალ, განა, მოხვალ?..

პირველმა სიტკბოების წუთებმა ნუნუც ისე გაიტაცა, რომ ისიც მიეკრა ძალზედ და რაოდენიმე სიყვარულის ბეჭედი დაასვა ტუჩებზედ.

— მაშ მოხვალ, განა, ამაღამ ამ ადგილს? — არ ეშვებოდა იაგო.

— აგრე, აგრე! ოღონდაც ეხლა კი წადი!

— წავალ, წავალ, ოღონდაც... ერთი გაკოცო კიდევ...

ღმერთსამც ნუ ექნა, რომ იმათ ალერისისათვის ვისმეს თვალი შეეკრა, თორემ ძვირად დაუჯდებოდა იაგოს თავისი მოუფიქრებლო-

ბა, მაგრამ საბედოდ იმათ იღბალი შესწევდა და ალერსი შეუმჩნეველი დარჩა. ისინი გაიყარნენ იმ პირობით, რომ საღამოზედ ისევ შეყრილიყვნენ და გედვეწყვიტათ, თუ რარიგად მოქცეულიყვნენ შემდეგში. იაგო წავიდა თავის ნათლიისას რჩევის საკითხავად, ნუნუკი დაადგა სათიბს, რომელზედაც დამშვიდებული მუყაითად მუშაობდა.

ის ამ მუშაობაში იყო, როდესაც გლახამ მიაჩწივა დარიალის ციხეს, სადაც უნდა შეერთებულიყო სხვა მგზავრებს და ჯარს, თუ მშვიდობიანად ჩასვლა უნდოდა ძაუგს.

მაგრამ, სანამ ჩვენს მოთხრობას გავაგრძელებთ, მომეტებული არ იქნება, რომ უფრო დაახლოებით გაგაცნოთ მოხოვარა გლახას წარსული.

გლახა იყო ხევში ერთი შეძლებული გვარის შვილი, რომელიც მოენახრა ახალ წყობილებას და იმ ძალს, რომელიც ისე უღმერთოდ, ამსხვრევდა ხალხის ჩვეულებას წარსულს საუკუნეში, თუმცა ამაყი მთის სისხლი ჯერეთ კიდევ ჩუხჩუხებდა და თვითეთუს პირში იჩენდა თავს. ყმაწვილობაში გლახამ შეირთო ცოლი სიყვარულით და პირველში იმის დღეები წავიდა სანატრელის სიამოვნებით. ის ხარობდა თავის მშვენიერს ცოლთან, სტკებობდა იმის სიყვარულით, როგორც ერთი უბედნიერესი კაცი, მაგრამ ეს სიტკბოება ჩქარა შეიცვალა სიმწარით. იმან შეამჩნივა, რომ იასაული გადაეკიდა მეტის-მეტად, ყველაზედ ჩქარ-ჩქარად დაჰყვანდა ბეგარაზედ და თუმცა ის ხედამდა ამ უსამართლობას, მაგრამ ხმა ვერ ამოეღო, რადგანაც იმ დროში კაცი საჩივრის გზასაც ვერ გაიგებდა, არამც თუ რომელიმე სამართალი მიეღო. ერთს დღეს, როდესაც გლახა ბეგარიდგან დაბრუნებულიყო, მოვიდა იმასთან იასაული და ურმის თხოვნა დაუწყო. გლახამ უარი უთხრა, მაგრამ იასაული არ ეშვებოდა, და ამისთვის კარგად სცემა თავის მომბეზრებელს.

ამ დანაშაულობისათვის გლახა დაიჭირეს და სამი წლით ციხეში ჩასვეს, სადაც ყოველივე სივიწროვე, რაც კი კაცის აზრს შეუძლია წარმოიდგინოს, გამოიარა. მაგრამ რა სატანჯველი იქნებოდა ისე ძნელი, როგორც სატრფო ცოლთან დაშორება, რომელსაც უნუგეშოდ სტოვებდა, რადგანაც იმისი ძმა ონისე ჯერ პატარა იყო და თავის-თავის მოვლასაც ვერ მოახერხებდა, არამც თუ რძალისთვის და სახლისთვის ზრუნვა შესძლებოდა.

რაწამს გლახა ციხეში ჩასვეს, ბატონი დიამბეგი, ერთი იმ დროს ღმერთთაგანი გლეხებისათვის, მობრძანდა გლახას სოფელში და გალახული იასაულის შემწეობით დაუწყო არშიყობა გლახას ცოლს რომელიც, სივავლაზოდ, სადღაც ენახა და თვალში მოსლოდა. იასა-

ული ბევრს ეცადა, ბევრი ელაპარაკა, მაგრამ გლახას ცოლი ვერ დააყაბულა ქმრის ღალატს. ბოლოს, რომ ველარა მოახერხა, და უწყობ რჩევა, რომ ჩასულიყო დიამბეგთან და ეთხოვა თავის ქმრის გამოხსნა, რომელსაც, იმის სიტყვებით, ციმბირში ჰკარგავდნენ.

— რო ვთხოვო, დაიხსნის? — ბოლოს იკითხა დედაკაცმა.

— ჰაი, ჰაი, რო დაიხსნის! განა თითონ კი არ უნდა დახსნა, მაგრამ ხევის დიანბეგია, იმას მხოლოდ თხოვნა უნდა. ოღონდა კი სთხოვე და, ღთის მადლმა, მაშინვე გამოუშვებს.

ქალი, მარტოობაში შეწუხებული ბეგარით და ათასი უსამართლობით, დაჰყაბულდა იასაულს და წავიდა იმასთან, ვისაც ხალხზედ ზრუნვა და იმათი კეთილდღეობის დაცვა ჩაბარებული ჰქონდა, რომ შეეტყობინა თავისი მწუხარება.

ქალმა ვერ მოასწრო ოთახის კარებთან მისვლა, როდესაც იასაულები უკანიდგან მიეპარნენ, მოიტაცეს და ერთს თვალის დახამხამებაზედ შეიტანეს დიამბეგის ოთახში.

დიამბეგმა, რომელიც ბოლთასა სცემდა და რაღაცა მღელვარებით მოელოდა ქალის მოყვანას, ერთბაშად გაიღიმა, უმგზავსოდ და საზიზღრად გაიზმორა.

— თქვენ წადით, კარგია, — დაითხოვა იასაულები, რომელთაც საკმაო სამსახური გაუწიეს.

იასაულები გამოვიდნენ და პირუტყვს დარჩა საცოდავი ქალი, რომელიც მთლად კანკალულაა შიშისაგან და ვერ გამოერკვია თავისი უბედური მდგომარეობა. დიამბეგი მივიდა, ჩაკეტა კარები და მიუბრუნდა ქალს, რომელსაც მოუერიდებლად მოხვია მკლავები და ძალათი დასვა ტახტზედ...

ამის შემდეგ, რა მოხდა იმათ შორის, რა იყო, — მაგაზედ ლაპარაკი მომეტებული იქნება, მხოლოდ იმას ვიტყვით, რომ იმ ღამეს ბატონი დიამბეგი მოიქცა, როგორც უსვინიდიშო, პირუტყვი, რომლისათვისაც ქალის ნებას და ნამუსს, ნამეტნავად გლეხიკაციისას, არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს.

როდესაც დიამბეგი განსვენებაში იყო, ერთბაშად ფანჯარამ იშეხა, მინებმა მოიღეს პოლზედ წკრიალი და ვიღაცა კაცი გადაფრინდა ოთახში. იმის შეგარდნაზედ დიამბეგმა სპიჩკას გაჰკრა, ანთო სანთელი და ზცნო გლახა; რომელიც ანანურის ციხიდან გამოქცეულიყო. იმას თვალები აღვზნებოდა მეტის ჯავრისა და მწუხარებისაგან.

რაწამს ცოლმა ის დაინახა, გაექანა ქმრისაკენ ხევწით, რომ ეშველა იმისთვის, მაგრამ ქმრამდინ ველარ მიახწივა და დაეცა ქმრის ხანჯლით თავ-შუაზედ გაჩეხილი.

დიამბეგიც, რომელიც გულგახეთქილი ტახტის ქვეშ დამალვას

აპირებდა, გამოათრია გლახამ, გაუყარა ილლიის ქვეშ ხანჯალი და დასძახა:

— შენ კი ღორი ხარ და ღორსავით მოგვალამ.

ამ მწარე დღიდან გლახა გადაიკარგა იმ ადგილებიდან და იმისი უპატრონოდ დარჩენილი ძუძუთა ქალი იზრდებოდა ჯერ გულკეთილ მეზობლებისას და მერმე ონისესთან, რომელიც დაქორწილდა.

ენლა რა კი შევიტყუეთ გლახას ვინაობა და მალვის მიზეზი, შეგვიძლიან გავაგრძელოთ ჩვენი მოთხრობა.

III

გლახა მივიდა დარიელის ციხესთან, სადაც მოგროვილიყვნენ ვლადიკავკაზში მომავალი მგზავრები და ის ჯარი, რომელთაც უნდა დაეცვა მგზავრები მოუსვენარი შამილის მომხრე მთის ხალხისგან.

მისვლის უმაღლეს გლახას დაუხვდა უფროსი სალდათი, რომელმაც მკაცრად აჰყითხა:

— შენ ვინა ხარ?

— მე მოხოვარა ვარ.

სალდათმა შეხედა ეჭვნულად, აათვალიერ-ჩაათვალიერა, გაიქნია თავი და წამოიძახა:

— გიცნობთ, რა შვილებიცა ხართ! — და ცოტა სიჩუმის შემდეგ უფრო მკაცრად და მრისხანედ დაუმატა:

— შენ მაგ ჩაცმულობით ვერ მომატყუებ! განგებ მოგიგონია გლახობა, რომ ვერ გიცნონ...

— მოხოვარა ვარ, ღვთის მადლმა! — უპასუხა გლახამ, რომელსაც ვერ გაეგო რაზედ ელაპარაკებოდა ეს რუსი.

— შენ შამილის მომხრე ხარ და საზვერლად მოსულხარ აქა!

გლახას გაეცინა ამ სიტყვებზედ, შეხედა თავისთან მოლაპარაკეს და განცვიფრებულმა უთხრა:

— რას უბნობ?

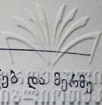
— აი, მე შევატყობინებ შენს საქციელს იმათ მაღალკეთილშობილებას და ისინი ოცდართხ საათში დაგხვრეტენ, — უთხრა სალდათმა ისე მშვიდობიანად, თითქოს კარგს სადილს ჰპირდებოდა.

— აბა შემომხედე კარგად, განა მე შემიძლიან-ლა რაიმე?.. მთის ხალხი, ვისაც კიდევ ბრძოლის გული შერჩენია, განა ჩემისთანა მოხუცებსა გზავნიან მაგვარი საქმისთვის?

— ვიცით, ვიცით, რა შვილებიცა ხართ!

— დამეხსენ, ღვთის მადლსა, უბრალოდ შარს ნუ მკიდებ! რაი გინდა ჩემგან?

— მე მათ მაღალკეთილშობილებას კი შევატყობინებ და მეტყველებ
თითონ იციან.

გლახა ჩაფიქრდა თავის ბედობაზედ. ვერ გაეგო, თუ რა უნდოდა ამ სალდათს, ან რას ითხოვდა იმისაგან, ან რად ექცეოდა ასე მკაცრად, რისთვის უპირებდა დაბეზლებას ჯარის უფროსთან, როდესაც ისე დაბერებული და მიხრწნილი იყო, რომ იმისგან რომელიმე ვნების მოტანა შეუძლებელი იყო. იმას დაბეზლებას ჰპირდებოდნენ, ოცდაათხ საათში დახვრეტას, მაშასადამე, უნდა გათავებულიყო ამოდენა სატანჯველი, დაბოლოებულიყო იმისი მოუსვენარი და გულის მღრღნელი დღეები. იქნება გლახა სიხარულითაც მოელოდა ამ დღეს, მაგრამ იმას უკვირდა, რომ ქრისტიანი ქრისტიანს ასეთს შარსა სდებს და ურწმუნოებზედ მეტად მოსწყურებია უღონო მოძმეს სისხლი. სალდათი უყურებდა იმას რაოდენიმე ხანს. ბოლოს მოავლო ხელი და გაიყვანა ცალკე.

— შენ ძალიან გინდა წასვლა?

— ჰაი, ჰაი, რო მინდა. თუ არა მდომოდა, მაშ აქ რად ჩამოვიდოდი?

— მაშ ერთი მანეთი მომე და წაგიყოლებ.

გლახას დღე გაუკვირდა სალდათის ამისთანა თხოვნა, რომ გაშტერებული შესცქეროდა. ბოლოს იფიქრა, რომ უეჭველად სმენამ უღალატა, გამოიფშვნიტა ყური და ჰკითხა:

— რაი მითხარ?

— მანეთი მომე და გაგიყოლიებ, — გარკვევით უბასუხა იმან.

— მანეთი? — გაშტერებით წამოიძახა გლახამ და დაუმატა: — მანეთი ვინ მომცა, შე კაი კაცო?.. მანეთები მქონდეს, ხომ ასე არ მეცმოდა. აბა კარგად შემოხედე ჩემს ტალავარს.

— შენ იცი! მაშ დაგაბეზლებ აფიცერთან.

— არა მაქვს, ღვთის მაღლმა, და საით მოგიტანო!

კარგა ხანს ევაჭრა გლახას მშვიდობიანობის დამცველი, დიდხანს ელიჯინა გლახაც, მაგრამ იმან ვერ მოალობო სალდათის გული. რუსს გარდაეწყვიტა, თუ ფული არ ექნებოდა მთხოვარას, მაშინ ტანისამოსიდგან მაინც რამე აეგლიჯა, მაგრამ, სამწუხაროდ, მთხოვარას ტანისამოსი ისე დაძველებული იყო, რომ არაფრად არ გამოადგებოდა.

— აი, ეს ჯაყო მაქვს, თუ გინდა, ეს აიღე.

სალდათმა დაინახა, რომ სხვა ვეღარას გამოჩეზოდა, გამოჰგლიჯა ხელიდგან ეს დანა და გაიფიქრა: ერთს არაყს მაინც დავლევ ამის ნათესაურით.

ამგვარად ისინი მორიგდნენ, თუმცა ასე მცირე საშოვრით გულ-

დაკლებული იყო სალდათი; და გლახა შეუერთდა დანარჩენს მგზავრებს, რომელნიც მეორე დღეს დილით უნდა გამართულიყვნენ ვლადიკავკაზისკენ.

ამ ხანში მოაღწევა სალამომ და ნუნუს სახლობა შეიყარა სამყოფო სახლში, სადაც კერას შემოსხდომოდნენ და ვახშამს ელოდნენ, ნუნუ, როგორც უმცროსი, სენაში ცომა ზელავდა ზმიადებისთვის, რომელიც იქვე ნაცარში უნდა გამოეცხოთ. ამ დროს გარედგან მოისმა ძახილი:

— ონისე, ჰა, ონისე!

— გახედე-ლა, ვინ ჰკივის, — უთხრა ონისემ პატარა ბაღსა, რომელიც იქვე კერას პირს იჯდა და ტიტველა, ტალახში ამოსვრილი ფეხები მიეშვირა ცეცხლისთვის. ბაღლი წამოხტა, გავიდა გარედ და შესძახა:

— ვინაა, ვინა ჰკივის?

— ჩვენა ვართ, — უპასუხეს იმას ორმა ნაბდიანმა კაცმა, რომელნიც წამოდგნენ წინა და იკითხეს:

— ონისე შინაა?

— შინაა, — უპასუხა ბაღმა და შებრუნდა შინა. ნაბდიანები გარედ დარჩნენ, უადგანაც მთის ჩვეულებით, სანამ მასპინძელი არ გამოვიდოდა და არ შეიპატიებდა, ისინი კარების ზღურბლს ვერ გადასცდებოდნენ, რათა მოულოდნელის თავწადგომით არ შეევიწროებინათ მასპინძლები.

— მოხვედით მშვიდობითა, მოხვედით მშვიდობითა, — უთხრა ონისემ და შეიპატიჟა მოსულები სახლში.

— მშვიდობა მოგცეს გივარგიმა! — უპასუხეს იმათ და შეჰყვნენ სამყოფოში.

მივიდნენ თუ არა კერასთან, სტუმრებმა დაიძახეს ერთხმად:

— აქა მშვიდობა!

— მშვიდობა მოგცათ უფალმა! — უპასუხა მახიამ, როგორც ოჯახობაში უფროსმა რძალმა და დიასახლისმა; მიგებებით გაუშვირა ორივე ხელი, რომელიც ზრდილობიანად ორისავე ხელით ჩამოართვა ჯერ ერთმა და მერმე მეორე სტუმარმა.

— ცხო, როგორ გიკითხოთ, თავად, საქონლით, ჯალაზობით? — აღერსიანად ეუბნებოდა მახია.

— დაგვიჩა შენი თავი! ვცოცხლობთ, ღვთის მადლით, ჯერ კიდევ სული გვიდგია.

ონისემ გადიწვია სტუმრები გძელ „შკამზედ“ დასასხდომად, და სტუმრებიც წყნარა გადავიდნენ, წყნარა აიხსნეს ნაბდები, რომელიც უმცროსებმა ჩამოართვეს და წყნარადვე დასხდნენ. ბოლოს ერთმა

სტუმართაგანმა, რომელიც უფრო ყმაწვილი იყო, გადიწია ჩონჩისკა —
თა, ამოიღო ახალუხის ჯიბიდან ბოთლით არაყი და გადასცა მაღალს.

— აბა, რად გინდოდათ, ღვთის მადლსა! — უთხრა ონისემ: —
რაისთვი იხარჯებოდით?

— რა გვიშავ, შენი ჭირიმე, მტერი ხომ არა ხარ?

— ბედშავო ჩემო თათო მტერი რომ არა ვარ, განა მე კი ვერ გი-
შოვიდით არაყსა?

ამის შემდეგ ისინი დამშვიდდნენ და გაჩუმებულები იყვნენ იმ
ღრომდინ, სანამ მახია გამოვიდოდა სენილგან.

— დაბძანდი, მახიაუ, ერთაი ორაი სიტყვაი გვაქვს სათქმელი, —
დაიწყო ერთმა სტუმართაგანმა.

მახიამ მოიკეცა კერასთან, ონისე ჩამოჯდა „მარტო-შკამზედ“.

— აბა, მოვსულვარ თქვენთან სახვეწრად, — დაიწყო ისევ იმ
სტუმარმა, რომელმაც პირველში დაიწყო ლაპარაკი: — მოვსულ-
ვართ და ჯერ ღვთის სახელს ვახსენებთ და შემერე იმას გეტყვით,
რაიც გულში გვიძევს.

— ღვთის სიტყვას უბნობ, მამუკაო, ღვთის მადლმა! — უთხრა
ონისემ.

— თქვით, ჩემო ყველაუ, ყური თქვენკენა გვაქვს, — დაუმატა
მახიამ და გადაიგდო თავზედ შალის წვერი, რომელიც ყურზედ
ჰქონდა ჩამოხვეული და სმენას უშლიდა.

— ჩვენ მოვსულვართ შუაქაცებად, ამ ქალასა გთხოვს გირგო-
ლაი თავის ძმისთვი, — დაიწყო ისევ მამუკამ.

— ოჯახობა კარგია, ბიჭია-და — კაი ბიჭი, ღვთის მადლმა, არც
რაით არ დაიწუნების, — დაუმატა მამუკას ამხანაგმა.

— გირგოლაია და ხემწიფის სამსახურში არის ჩაფრად, ყვე-
ლაფრით შემწეობა შეუძლიან.

— აბა ღმერთს ვერ შეეცოდამ, ოჯახი კარგი აქვსთ, ხევში გათ-
ქმულია, მაგრამ გირგოლაის ძმა ნინიაი სულ ცხორში დადის, გირ-
გოლას ჯალაბობა არავინა ჰყავს, და ეგ ქალაი რას გააწყობს იმათ
ოჯახში? — ფიქრის შემდეგ წარმოსთქვა ონისემ.

— რაი უშავს, შენაი ჭირაიმე, ბატარა ხომ აღარაა ნუნუ?

— ბატარა არა, მაგრამ სახლის პატრონობას დიდი თავი უნდა.
გირგოლას სახლი დიდი აქვს და სტუმარი ბევრი მიზდის, ყველას
დახვედრა უნდა.

— აბა ჩვენ კი მოვსულვართ, გეხვეწებით — გაწბილებულს ნუ
გაგვგზავნით, და ახლა თქვენ იცით.

— რაისთვი გააგდო გირგოლამ თავისი ცოლი? მოიყვანოს და
მაშინის ორ რძალს ოჯახობაში არც რაი არ გაუჭირდების.

— მოიყვანს, მოიყვანს, მა რასა იქს?

— რაი, ვქნა, მეტად უმთოა გირგოლაი, თავის ცოლსაც სულ აგინებდა, სცემდა, თმით ათრევდა და რაი უნდა ვქნა, არ ვიცი! — კიდეც დაღონებით წარმოსთქვა ონისემ.

ამგვარმა ვაჭრობამ კარგა ხანს გასწია, თუმცა მახიას წინაღვე ჰქონდა გადაწყვეტილი, რომ ნუნუ ნინიასთვის მიეცა და, რაც მახია გადაწყვეტამდა, ონისესთვისაც გადაუბრუნებელი კანონი იყო. მაშასადამე, გამარჯვებული უნდა შუაქაცები დარჩენილიყვნენ. ქალის პატრონები მხოლოდ ურვადის მოსამატებლად-ლა ლაპარაკობდნენ.

— ღონივრები არიან, შენი ჰირიმე, აჰკიდე მძიმედ, და ისინიც ასწევენ... ცხო რაი-ლა ლაპარაკი გინდათ ურვადზედ, — უთხრეს შუაქაცებმა.

— თხუთმეტი ძროხა ურვადი, ერთაი თუმანაი მახიას — გასამზედლო. ერთაი ცხენი სადელისძმო, ხუთი მსუქანი ჰედილაი, თავის სატან-საპოხით.

— ოჰო, ჰო, ჰო!.. — თავის გაქნევით და მწარედ წარმოსთქვა მამუქამ, — ბევრია, ბევრი.

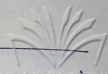
— ჩვენ ნაკლებ ქალს არ გავიყვანთ სახლიდგან, არა! — წყენით წამოიძახა მახიამ და მერმე დაუმატა: — თქვენს ხათრს რაი უყო თორემ ცხვებიც ბევრი გვყვანდა მთხოვარი... აგრემც დამირჩებით, რომ ურვადსაც მეტს გვაძლევდნენ; მაგრამ ჩვენც „გორს“ ვეძებთ.

ისინი ჩქარა მორიგდნენ, აიღეს ნიშნად ხუთი მანეთი და გადასწყვიტეს ნუნუს გადაცემა იმ ოჯახობაში, რომელშიაც შესვლას ქალი სიკვდილს რჩეულობდა.

ნუნუ, მთის ხალხის ჩვეულებისამებრ, სენიდგან არ გამოდიოდა, მაგრამ ზოგიერთი სიტყვებიდგან კი ესმოდა, რომ ლაპარაკი იმას და იმის გათხოვებას შეეხებოდა. ის ცდილობდა — ყური დაეგდო, გაერკვივა, რითი გადასწყდებოდა იმის მომავალი, რომ გაეგო მართლა გამოიმეტებდნენ ისე უღმერთოდ და ადვილად გასაყიდად, — მაგრამ, საუბედუროდ, სამყოფო სახლი კარგა დიდი იყო და სენა — დაშორებული მოლაპარაკეთაგან; ასე რომ ნუნუმდინ კარგად ვერ აწევდა იმათი საუბარი.

იმას უღუღდა გული და უღუღდა იმისთვის, რომ თავის ახლევლები არც კი ჰკითხავდნენ იმას, მოსწონდა ნინა თუ არა.

ბოლოს, ნუნუ მდელვარებამ იქამდინ დაასუსტა, რომ ამ საგანზედ ფიქრიც კი ეზარებოდა. ის ჰფიქრობდა მარტო თავის სატრფო იავოზედ, რომელიც ეხლა, შეჭველია კალოში ელოდა.

იმან დაუწყო ღმერთს თხოვნა, რომ, რითიც იქნებოდა, დაპირდებოდნენ იმის თავს, თუ არა, — ჩქარა გადაწყვეტილიყო და სტუმრები წასულიყვნენ, მოშორებოდნენ თავიდან.

ამ უკანასკნელ წადილის ასრულებამ დაუგვიანა და ჩქარა გაშალეს ვახშამი და მოჰყვნენ ახალი დანიშნულების საღმრთო ქვები.

IV

ამ ხანში იაგო მოუთმენლად ელოდა ნუნუს, რომლის დაგვიანებაც ისე აწუხებდა და აღშფოთებდა იმის გულს.

მთის ხალხი თითონ ბუნებისგანვე, საზოგადოდ შეჩვეულია მოთმინებით მოლოდინს, მაგრამ იაგოს ამ უამად სრულებით დაჰკარგოდა ეს ჩვეულებრივი მოლოდინი და გული ძველისაგან ველარ შეებოდა.

ის, ვინ იცის, მერამდენედ მიიპარებოდა ღმერთს, გასცქეროდა აღგზნებულის თვალებით ნუნუს სახლს, მაგრამ იქ არავინ მოჩანდა და იმედ-გადაწყვეტილი ბრუნდებოდა ისევ მაღალ ბალახებში, რომელიც იმასა ჰფარავდა კაცის თვალისაგან.

იმას ათასმა აღგზნებულმა, ეჭვით სავსე ფიქრმა გაურბინა თავში და უხურებდა შუბლს. ამ მოუსვენარმა მღელვარებამ იაგო იქამდინ მიიყვანა, რომ ველარც დაჯდომა მოეხერხებინა და ველარც ფეხზე დგომა.

ბოლოს, როდესაც აზრი დაეღალა მუშაობისაგან, სხვადასხვა სურათები შეუერთდა ერთად და გადაიქცა ერთმანერში გადახლართულს, არეულს საგნად, რომელსაც ის ველარ არჩევდა. იმას ველარ მიეცია აზრი განსაკუთრებით ერთი საგნისთვის. იაგო იქამდინ მივიდა, რომ თავბრუ დაეხვა, მუხლები უნებლიე ჩაეკეცა და ღონემიხდილი ჩაჯდა. ასე თავდავიწყებაში, თითქმის ბურანში, დარჩა ის რაოდენიმე ხანი. ბოლოს, თითქოს გამოღვიძებული, ღრმა, მაგრამ მოუსვენარი ძილისგან, რომელსაც არაქათი წაერთვა, ფერი მიეხადა იმისთვის, — წყნარად აიღო იმან დაღონებული თავი და მშუხარებით შეხედა ცას, რომელზედაც გადაჰედლი იყო მხიარული ვარსკვლავები, რომელთა სხივიც მთრთოლარედ კამკამებდნენ სივრცეში. ცისკარი კარგად გადახრილიყო, მამასადამე, ღამე ცოტა-ღა რჩებოდა, და ნუნუ კი მაინც არა ჩნდებოდა.

იაგო წამოდგა წყნარა, მივიდა კიდევ ღმერთს და კიდევ გახედა ნუნუს სახლს, საიდგანაც ჯერ კიდევ შუქი გამობეჭუტავდა.

იაგოს გაუკვირდა იქამდინ სახლის პატრონების ზეზედ ყოფნა

რადგანაც ამ დროს არც ბედნიერი დღე იყო და არც ავადმყოფი ჰყავდათ ვინმე, რომ იმისთვის ეთიათ ღამე. მაშ რა მიზეზი უნდა ყოფილიყო ნუნუს სახლობის უძილობისა?

ის წყნარად ავიდა და გადავიდა ღობეზედ, წყნარად და სიფრთხილით გასწია ქალის სახლისკენ, სადაც უნდოდა შეეტყო ნუნუს დაგვიანების მიზეზი.

ის მიდიოდა სიფრთხილით, რადგანაც ეშინოდა გზაში მოულოდნელად არავინ შეფეთებოდა და ამით მიზეზი არ მიეცა მეჭორე ზალხისთვის, რომელთაც ისე უყვართ სხვების საქმეზედ ლაპარაკი და სჯა. იაგო, სანამ დაადგამდა დედამიწას ფეხს, წყნარა შინჯავდა მიწის მღვთმარეობას და თუ ქვას იგრძნობდა სადმე, ისე მოხვევდა ბანდულებიან ფეხის გულებს, რომ ქვა უნებლიედ არ განძრეულიყო, არ გამოეღო ხმა და მით არ დაერღვია ღამის იდუმალი გაჩქარება.

იაგო მიახლოვდა სახლის კარებს, ნიავსავით წყნარად ავიდა დერეფანზედ და კარებთან კუჭულში მიიკუნჭა. იმას უნდოდა შეეტყო — რაზედ ლაპარაკობდნენ სახლში, ან ვინ არიან იქა, მაგრამ სახლიდან ლაპარაკი კარგად ვერ გამოდიოდა და სარკმელი კი მეტად მაღლა იყო, რომ შეცქერა შესძლებოდა; ამისთვის ის გამობრუნდა ამ ადგილიდან, სახლს მოუარა უკანა მხარეს და ავიდა ბანზედ, იპოვა ერთი ერდოთავანი, რომლებიც ისე ხშირად არის მოხვევების ბანებზედ და დაუწყო იქიდან ყურება. იმის თვალს წარმოუდგა გაშლილი სუფრა, სახლის პატრონი, იმისი ცოლი და ორი სტუმარი, რომელთაც ვახშამი გაეთავებინათ და საყველამინდოსლა სემდნენ.

რასაკვირველია, ორივე სტუმარი იცნო იაგომ, რადგანაც ესენი იმისი სოფლელები და მეზობლები იყვნენ.

მაგრამ რა უნდოდათ ნუნუს სახლში ამ დროს, — აი რის გაგება სურდა იაგოს.

— უფალმა კეთილი ჰქნას ჩვენი საქმე, კეთილი! — შემოესმა იაგოს სტუმრების ხმა და პირველი სიტყვებიდანვე გაიგო საცოდავმა მიჯნურმა, რომ ლაპარაკი ნუნუს გათხოვებას შეეხებოდა.

— მაშ ნუნუ დანიშნეს?! — უნებურად და მწუხარებით წამოიძახა იმან, და გული ხელახლად აუღუღდა.

— ურვადისა კი არ დაივიწყოთ, — დაიწყო ონისემ.

— აბა ურვადს რაი-ღა დაგვაფიწყებს, — მისცეს პასუხი.

— არ დაივიწყებთ და თქვენ პატივისცემასაც გადაგიხდით, ღეთის მადლმა! — ჩაურთო მახიამ,

— დიდი მადლობელი, მადლობელი, მახიას დარჩენამა. ჩვენ-

თვის მაგაზედ უკეთესი პატივისცემა რაი-ლა იქნების, რომ ჩვენ გაწბილებულები არ გავგზავნეთ, — მიფერებით ეუბნებოდნენ სტუმრები, რომელთაც ქეიფის გამო ენის დაბმა დასტყობოდათ.

— აბა, თქვენც კარგათ იცნობთ იაგოსა, — დაიწყო ისევ მახიამა: — გულადობით გინდა, თუ მუშაობით, ხევში გათქმული ვაჟია და ისიც კი გვთხოვდა ნუნუსა და თქვენის ხათრით იმასაც უარი ვუთხარი.

— რაია იაგო? — წყენით უბასუხა ერთმა სტუმარმა: — მებატონის ყმა, ცხო რაია?... არცა მიწა იმისთვი, არცა სახლი და არცა კარი!.. იმას კაცობა რო ჰქონდეს, თავის მამის სისხლს არ აიღებდა?

— ჰაი, ჰაი, რომ აიღებდა! აიღებდა, უფლის მადლმა! — წამოიძახა ონისემ და მერმე დაუმატა: — ან ურვადს საით აუვიდოდა?

იაგოს ეს სიტყვები ლახვარად ხვდებოდა გულში და აგონებდა თავის წარსულს. იმას თვალ-წინ წარმოუდგა თავისი დედა, როდესაც თავისუფალი, „ლალატით და ძალით გაყიდული ერთს მებატონეზედ; მოაგონდა თავისი მამა, რომელმაც სული დალია მამულისთვის ბრძოლაში; მოაგონდა ბოლოს დაქვრივებული უპატრონო თავისი დედა, რომელიც უსამართლობით და ძალით ყმად იქნა ჩაწერილი, და ჩაჰკიდა თავი. ის წაიღო ღრმა ფიქრებმა, რადგანაც ის, თავის მეზობლების სწორი, როდესაც განთქმული თავისუფალი გვარის, დღეს შექნილიყო ყმად და სხვების უსამართლობას, სხვების ძალის მოტანას დღეს იმას უსაყვედურებენ, თითქოს ყველა ამაში ის ყოფილიყვეს დამნაშავე... ის მეზობლები, რომლებიც შემთხვევით გადარჩენილიყვნენ იაგოსთანა დღეს და მარტო შემთხვევით შეეძლოთ თავის თავისთვის დაეძახნათ სახელმწიფო თავისუფალი გლეხები, ისე მკაცრად ჰკიცხამდნენ იაგოს ქცევას.

საკვირველი და საწყენი იყო ონისეს და იმის სტუმრების სიამაყე, როდესაც იმათი მდგომარეობაც სანატრელი არ იყო და თითონ სიტყვაც „თავისუფალი გლეხი“ თავის მნიშვნელობას ჰკარგამდა.

მაშ რაღად აკლებდნენ იაგოს იმ ბედნიერებას, რომელზედაც ყველა ცის-ქვეშე ქმნილებას ნება ჰქონდა?

იმისთვის, რომ ის ყმად დაიბადა და შეიქნა?

განა იაგო იყო ამაში დამნაშავე?

ყველას ამას, თუმცა გაურკვეველად, მაგრამ ბუნდად მაინც, ჰგრძნობდა იაგო და ეს გრძნობა იყო ისე სატანჯველი, სამწუხარო იმისთვის, რომ გონება ერეოდა და ბრაზზედ მოჰყვანდა.

იმან ველარ გასძლო იმათი ყურება და წამოდგა, მაგრამ წამოდგომასთან ერთად იმას წარმოუთქმელად მოუწია ნუნუსა, ერთი თვალის მოკვრა მაინც, რათა ენახა, შეეტყო, შეემჩნია იმის სახე-

ზედ — ისიც თანაუგრძნობდა იმ ხალხის გადაწყვეტილებას და არას, თუ არა!

ალბათ, ისიც თანაუგრძნობს, — გაიფიქრა იაგომ თავისთვის და გასცდა სენის ერდოს, მაგრამ ბანის პირს ვეღარ მიაღწია და საჩქაროდ გამობრუნდა ამ ერდოსთან, საიდგანაც იმედი ჰქონდა თავის სატრფო დაენახა.

სენაში ჩაიხედა თუ არა, იმას დაუწყო გულმა ძვერა და დაინახა დაღონებული, მოწყენილი და თვალვ-ცრემლმორეული ნუნუ, რომელსაც სახეზედ ეტყობოდა ის მწუხარება, რომელიც გამოეწვო ამ ცოტა ხანში.

იაგო კარგა ხანს უყურებდა იმას, თანაუგრძნობდა იმის მდგომარეობას, მაგრამ იტანჯებოდა, რომ ნუნუში ვერაფრით მიეცა და სიშორის გამო ხმის გაცემაც ვერ გაებედნა; თუმცა იქნება ახლოც რომ ყოფილიყო, იმ მღელვარებაში ძნელად მოახერხებდა სიტყვის გაცემას.

ბოლოს, იაგომ აიღო კენჭი, დაუმიზნა და წყნარად გაუშვა, კენჭი წავიდა ტრიალით და ქალს პირდაპირ კალთაში ჩაუვარდა. ნუნუ შეჰკრთა, წამოხტა და შემოიხედა მალა. იმან დაინახა იაგო, რომელიც გაშმაგებულის თვალებით უყურებდა და გაიღიმა.

რამდენიმე წუთის ცქერამ დაუმტყიცა იმათ, რომ ისინი ერთმანერთისთვის გაჩენილან და იმათი სიცოცხლე უერთიერთმანერთოდ შეუძლებელი შექმნილიყო!

იაგომ ვეღარ გასძლო და მორთოლარე, მაგრამ გაფრთხილებულის, ჩუმის ხმით ჩასძახა:

— საჩაღეში გამოხვალ?

— აკი ვითხარ, — მისცა ნუნუმ პასუხი, ისეთისავე ჩუმის ხმით.

— ჩამოვდნი შენის ლოდინითა.

— აბა რაი ვქნა? ფეხი აღარ წაიტეხეს სტუმრებმა და ჯერ არც ვინ დაწოლილა.

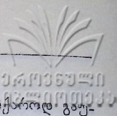
— მაშ მოვიცადო? — ჰკითხა იაგომ, რომელიც მაინც ვერ მოშორდებოდა ამ ადგილებს, თუ გინდ ნუნუს უარიც ეთქვა გამოსვლაზედ.

— შენ იცი! — მოკლედ უპასუხა ნუნუმ მხრების აწევით და ისეთის ხმით, თითქოს უნდოდა ესაყვედურა ამგვარის კითხვისთვის.

ამ დროს შემოვიდა მახია, რომელსაც სტუმრები გაეცილებინა და დასაწოლად მოდიოდა. იაგო და ნუნუ გაჩუმდნენ.

— რას უზიხარ, ქალაუ! რად არ დაწვები? — ჰკითხა მახიამ.

— ჯერ შენ არ დაწოლილხარ და მე საით დავწვებოდი? — წყნარად უპასუხა ნუნუმ.

— გაშალე საბან-გობანი და დაეწვეთა.

ნუნუმ სიხარულით ასრულა მახიას სურვილი, საჩქაროდ გაეშალა ყველას საგებელი და დააწვინა.

მერე შეხვია კერაში ცეცხლი, დააქრო ჩირაღები და თითონაც მიწვა, ისე — გაუხდელი.

ლამე ცოტა-ლა რჩებოდა და, რასაკვირველია, უძილო ხალხს ჩქარა უნდა დასძინებოდა, მაგრამ წარმოიდგინეთ ნუნუს გაკვირვება, როდესაც ერთბაშად მოისმა მახიას ხმა:

— ნუნუ, წაგეძინა?

ნუნუმ თუმცა გაიგონა ეს კითხვა, მაგრამ ხმა გაკმინდა და ფშვინას მოუმატა, როგორც ხშირს ძილში მყოფმა ადამიანმა.

— ნუნუ, არ გესმის?

ქალმა კიდევ ხმა არ გასცა.

— რა ძილქუში დაგაწვა, რაი მოგივიდა?.. ნუნუ!

— რაი გინდა? — გაჯავრებით უპასუხა ნუნუმ.

— გობანაი ჩემკენ მოიწიე, მინდა რაიმე გითხრა.

— მახიასი, მეძინების, რაი-ლა ლაპარაკისაა, საცაა გათენდების, — უპასუხა ნუნუმ და გადაბრუნდა სვრენით წეორე მხარეზედ.

— მოიწიე-მეთქი, სათქმელი მაქვს რაიმე.

ნუნუმ გადაწყვიტა, რომ რამდენსაც უნდა ლაპარაკებოდა მახია, მაინც ხმა არ გაეცა და ამგვარად თავიდან მოეშორებინა უღროდ, უბედოდ ავარდნილი ღედაკაცი, რომელიც, უეჭველია, სასიამოვნოს არას ეტყოდა.

— ნუნუ!.. ქალაუ!.. აი, ნულარ გაგაღვიძოს წმინდამ გივარგიმ, კაი ადამიანი შენა ხარ!.. არ გესმის? — იძახდა მახია, მაგრამ ჯავრობა და ლაპარაკი აღარ შეელოდა, რადგანაც ნუნუ პასუხს არ აძლევდა.

მახიამ რამდენჯერმე წამოიწია ასადგომად, მაგრამ დაზარდა, კიდევ რამდენჯერმე ეცადა ძახილით ნუნუს გაღვიძებას, მაგრამ ძილმა ჩქარა თავი მოსჭრა და თვალები დაუხუჭა.

V

ნუნუ კიდევ რამდენიმე ხანი ხმა-გაკმენდილი ელოდა და ყურს უგდებდა მახიას. ბოლოს, გულის ძგერით, წყნარად წამოდგა, მივიდა კარებთან და გააღო. რაწამს გარედ გამოვიდა, იმას დახვდა იავო, რომელიც მოუთმენლად იქ ელოდა.

ნუნუს დანახვასთან ერთად იმან გაშალა მთრთოლარე ხელები და ჩაიკრა გულში მოხვევის ქალი, ნუნუ, რომელიც ეშხადებოდა სალაპარაკოდ, რომელსაც ეგონა, რომ ლაპარაკისთვის მთელი საუკუ-

ნოები არ ეყოფა, ეხლა იდგა ჩუმად, თავდახრილი, გაწითლებული და სიტყვა ველარ მოეხერხებინა. იაგო დასცქერდა თავის სახატრელს, ხედავდა, რომ იმათ ერთმანერთი უყვარსთ, ხედავდა რომ ნუნუ ყველაფერს კისრულობდა იმისთვის, და ისიც ეძლეოდა წარმოუთქმელს სიხარულს.

ისტეპილი, ტეპილი იყო იაგოსთვის ეს წამები, რომ მღელვარება ვერ შეეყენებინა და თითონ გაფრთხილებაც კი გადავიწყებოდა.

იაგოს თავი წყნარად მოიხარა და მიუახლოვდა ნუნუს პირს, რომლის მსურვალეებასაც ის აშკარად ჰგრძნობდა თავის სახეზედ; ეს ათრობდა, ჰბანგამდა, ჰიბლავდა იმას... კიდევ, ოდნატი თავის მოხრა — და ნუნუს თმები, რომელიც ქარს გაეშალა და არხევდა — მოხვდა იმის სახეს და მთლად ჟრიალმა აიტანა.

იმან ველარ გასძლო და გიჟსავით დაეკონა გამშრალის ტუჩებით ნუნუს სახეს, გაშმაგებით და თავდავიწყებით დაუწყო კოცნა.

ბოლოს მოხვია ძრიელი მკლავები, აიყვანა როგორც პატარა ბავშვი, და რამდენიმე გადახტომის შემდეგ, გადაიყვანა საჩაღეში.

ის ჰკოცნიდა და ჩასჩურჩულებდა: „მარტო შენა ხარ მთელი ჩემი სიხარული!.. სცადონ — შენი თავი წამართვან, თუნდ მთელი ქვეყანა ამიტყდეს, და ენახოთ, ენახოთ, როგორ მოახერხებენ!“

როდესაც ცოტა დამშვიდდნენ და იმათმა აღელვებულმა აზრებმა წესიერი მდინარეება მიიღო, როდესაც შეიძლეს უფრო დამშვიდებულად დაკვირვება თავიანთ მდგომარეობაზედ, აშკარად დაინახეს თავიანთი უპატრონობა და სამწუხარო მდგომარეობა.

იაგო მარჯვე, ყოჩალი, გულადი და მოაზრებული ბიჭი იყო, მაგრამ ის იყო უმამულო, ყმა, საკუთრება მეზატონისა, რომელსაც შეეძლო — ღდესვე გაეყიდა, გადაეგდო, ეჩუქებინა ვისთვისმე და, მაშასადამე, იმ დამოკიდებულებაში, რომელსაც თავის ბედნიერებისთვის სხვის ნებადართვა უნდა ეთხოვა; და თუ ეს სზვა, რომელი-სამე ანგარიშის გამო, არ მოიწადინებდა იმის იმგვარ ბედნიერებას, იაგო სამუდამოდ უნდა გამოსთხოვოდა თავის სატრფოზედ ფიქრს.

— რაი-ლა ექნათ, რაი-ლა მოვახერხოთ? — ჰკითხა დადონებულმა იაგომ: — შენ ცხოზედ დაგნიშნეს, სამუდამოდ სისხლი ჩამოგვიგდეს!

— რაი უყოთ, რომ დამნიშნეს?.. მე არცვიზედ არ გავთხოვდები, შენს გარდა მე ცხო არვინ მინდა.

— ბარემ მეც არვის დაგანებებ, მაგრამ რაისთვი მოიქცა შენი ბიძა აგრე? არ ეყოფა იმ უღმერთოს მამიშენის წილობა, შენც რომ არ გაგყიდოს?

ამ სიტყვებზედ ნუნუს ცრემლები გადმოედინა, მოაგონდა თა-

ვისი მამა, რომელმაც ასეთს დროს თავი დაანება და თავის მშენებლობა მისცა ასე უწყალოდ გასრისოს ყმაწვილი ქალის გრძნობა და სიყვარული.

— მამა განგებ გაგზავნეს, რომ მე, რაც უნდა, ის მიყონ, უღმერთონი არიან, უღმერთონი!

— ნუ სტირი, ჩემო ყველავე! გეფიცები წმიდა გივარგის მადლს, რომ მე შენს თავს არვის არ დავანებებ.

— ბარემდინ, მაგრამ შენც რაი უნდა ჰქნა, ბედშაო! აგერ ყველა იმას იძახის, შენი თავი შენ ხელთ არა გაქვს!..

— ყმა ვარ, რაი-ლა? — სიმწარით წამოიძახა იაგომ და ჩაფიქრდა, მერმე დაუმატა უფრო წყნარად, მაგრამ გადაწყვეტით:

— რაი უყოთ, რომ ყმა ვარ?.. ღვთის მადლმა, თუ გაჭირდა ყმობა მე ვერ დამაყენებს. ძალა იხმარეს ჩვენზედა, ძალად გამხადეს ყმადა, ძალათი წამართვეს ყოველი საცხოვრებელი და შენ თავსაც შემეცილნენ, მეც ძალას ვიხმარებ და მაშინის, ვისი ღედა ატირდების, იმასაც ვნახავთ. ოღონდ შენ გიყვარდე, შენ ნუ გამცვლი ცხოვედა და ქვეყანა დიღია, მტერს მოკეთედ გადავიქცევ და იქაც გაცხოვრებ.

— ავაი-მე დაღუპილსა! საით შემიძლიან შენი ლალატი? მე შენთვის მომიცია ჩემი გული და სიკვდილი-ლა გამყრის შენთანა.

— ჩემო ყველავე! — წამოიძახა იაგომა მკლავებ მოხვევით და კოცნით: — ოღონდ შენ კი გიყვარდე და ღვთის მადლმა პირდაპირ ჩეჩენში გაგიყვან.

ამ დროს სოფლიდგან ხმაურობა მოისმა, მეშეშეები ამდგარიყვნენ და ლარსისკენ გამგზავრებას აპირებდნენ. ნუნუს და იავოს მოაგონდათ, რომ იმათ გაყრის დრო იყო, თუ შეუმჩნეველი და გაუქორებელი დარჩენა უნდოდათ.

— გათენებულა! — წამოიძახა ნუნუმ.

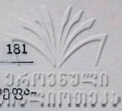
— წადი, წადი შინა, არვინა „ნახას“. ბევრი მოგვიცდია, ბატარიც მოვიცადათ, მოვიფიქრათ, მეც მოკეთეები, ამხანაგები მყვანან, გავიგებ, რჩევას ვკითხავ და, თუ აქ არა მოხერხდა-რა, შამილთან გავიღეთ ჩეჩენში. შენ თუ არ გეშინიან ქისტებისა?

— შენთან რაისი უნდა მეშინოდეს?

— ჩემო ყველავე! — პასუხად კიდევ ეს, ხევში საყვარელი სიტყვები გაიმეორა იაგომ და მერმე დაუმატა: — ხვალ გამოხვალ აქა?

— გა...

— გამოდი, გამოდი, ჩემო ყველავე! უშენოდ გული მიღონდების, — უთხრა იმან; აკოცა, ერთხელ კიდევ მიიკრა გულზედ და მოშორდა, მარად გადახტა ღობეზედ და ჩქარა მიეფარა კედლებს.

ნუნუმ წყნარა ამოიოხრა, გახელა იმ მხარეს, საითაც იაგო მიეღო რა კედლებს, და წარმოსთქვა:

— წმიდა გივარგი იყოს თავდები, ნუნუ ან შენი ცოლი იქნების, ან წყალში დაიღრჩობს თავსა.

ამ სიტყვებს შემდეგ ის გადავიდა ღობეზედ და წყნარა გაემართა თავის სახლისკენ, სადაც შეუმჩნეველი შევიდა და შეუმჩნეველივე ჩაწვა თავის საგებელში.

იაგო გასცდა თუ არა რამდენიმე სახლს, ერთბაშად თავის მხარეზედ იგრძნო ვიღასიც ხელი, რომელმაც შეაკრთო და შეაყენა.

— ბიჭავ! კარგა ხანს არ გძინამს! — უთხრა უცნობმა.

იაგო გაკვირვებული უკან წაღვა და გაკვირვებითვე წამოიძახა:

— დიამბეგი!

დიახ, იმას თვალ-წინ წამოუდგა დიამბეგი, რომელსაც თან ახლდა რამდენიმე შეიარაღებული ყაზახი. ეს ბატონი ახლად გადმოსულიყო რუსეთიდან, ბედის საძებნელად ჩვენს საქართველოში და პირველადვე დაენიშნათ ხევში... ამგვარს მოწყალებისთვის, რასაკვირველია, ბ-ნმა დიამბეგმა საჭიროდ დაინახა, რომ ამ გაუნათლებელ ხალხში, უეჭველად, ყოველი აზრი, თითონ პატივისცემა და სიყვარული, მათრახით დაედგინა და ამისთვის ყოველ დანაშაულისთვის, თუნდ მცირედიცა ყოფილიყო ის, მათრახით ახდევინებდა. ამის გარეშად, რადგანაც თითონ ხალხს სრულებით არ იცნობდა და არ იცოდა იმათი ენა, იმას ნებაუწებლიედ უნდა გაეჩინა ენის მომტანლები, მთხრობლები, დამბეზლებლები, ჯაშუშები და სხვა ამგვარი პირები, რომელნიც წყნარ-წყნარად შეიქნენ იმის მაგიერ ამ ადგილების მმართველნი, და დიამბეგი კი — ბრმა ამსრულებელი ამ პირების სურვილისა. იმასთან მსლებელნი ვინც კი იყვნენ, შედგენილი იყო ყველა ან მთის ოსებისგან, რომლებიც მას გროშზედ გაჰყდიან და დედას მშობლად არ უყურებენ, ან კიდევ იმ მოხევეებისაგან, რომელთაც დაეკარგათ უწინდელი სვინიდისი და პატიოსნება, გარყვნილიყვნენ ახალი წყობილობისაგან და დაევიწყნათ ხალხთან ის დამოკიდებულება, რომელიც უწინდელ დროში ისე წმინდად ინახებოდა; და, მაშასადამე შეგიძლიანთ წარმოიდგინოთ, რა-რიგი სამართლიანი იქნებოდა იმათგან მოტანილი სიტყვები! რასაკვირველია, ისინი ყოველ დროს და ყოველგან ხელმძღვანელობდნენ მარტო თავისი პირადი სარგებლობით და ბ-ნ დიამბეგს კი აღასრულებინებდნენ თავიანთ პირადს სურვილს. როგორც დიამბეგი იყო დამოკიდებული ამ გარსშემოხვეული უსვინიდისო ხალხისაგან, ისე თავის მხრით ნაჩაღნიკი — დიამბეგისაგან და ამისთვის უღმერთოებას და უსამართლობას საზღვარი აღარა ჰქონდა.

აი, ერთს იმგვარ დიამბეგს შეხვდა იაგო ამ უდროოდროს და შეხვდა სწორედ იმ დროს, როდესაც მსწლელებს მოეხსენებინათ დიამბეგისათვის გალაშქრება ერთი გლეხკაცის სახლზედ, სადაც ვითომც უნდა ნაქურდალი საქონელი ეპოვნათ; მაგრამ რადგან ეს დაბეზლება ერთი იმ პირადი სურვილის მისაწევი იყო დამბეზლებელისგან, როგორც ზევით იყო აღწერილი, და მეორეს მხრით კი ამავე დამბეზლებელის მეგობრებს ღუქნის კარში უნდა გაექურდათ მეაქლეშეები, ამისთვის დიამბეგის სოფელში გატყუებით, რომელიც, უეჭველია, ყაზახებს თან წაიყოლიებდა, ქურდებს თავისუფალი დრო დარჩებოდათ და თავისუფლად გასცარცვადნენ დაუფარველ მეაქლეშეებს.

დიამბეგმა, როგორც ყოველთვისინ ხდებოდა, ვერაფერი იპოვა გაჩნევილ გლეხკაცის სახლში და ამისთვის მოდიოდა ცუდ გუნებაზედ, რომელსაც კიდევ დაემატა ღუქნის კარში მეაქლეშეების გაქურდვის ამბავი. ის ჯავრობდა, ანჩნლობდა და ვერ გაეგო, რაშია თავისი შეცდომილება და რად ვერ ახერხებს ქურდობის და ავაზაკობის თუ არ მოსპობას, ამხანაგობას მაინც. ამისთვის ის ხმარობდა მათრახს და უსამართლობას, თუმცა ეს არც ქურდების, არც ავაზაკების რიცხვს არ ამცირებდა.

ამ გაბრაზებაში იყო ის, როდესაც შეხვდა იაგოს და გაუხარდა, რომ ჯავრის ამოყრა შეიძლო ვიზედმე.

— რას აკეთებდი აქა ამ დროს? — მკაცრად ჰკითხა დიამბეგმა. პირველში იაგო ისე გააკვირვა ამ შემთხვევამ, რომ სიტყვა ველარ მოახერხა, მაგრამ, როცა გონს მოვიდა, დამშვიდებით უბასუხა.

— მოკეთებდისას ვიყავ და ესლა შინ მივდივარ.

— მე ვიცი, რა მოკეთებთანაც იქნებოდი! — უთხრა იმან დამუქრებით და მერმე მიუბრუნდა ყაზახებს: — დაიჭირეთ, შეუკარით ხელები!

ყაზახები, რომელთა შორის ნუნუს საქრმოც იყო, მისცვივდნენ იაგოს, რომელიც უკან გადახტა და გაიძრო ხანჯალი.

— ჩვენებურნო, თქვენ იქით მიდექით, დეე თითონ ეგ მოვიდეს! — შესძახა და უჩვენა დიამბეგზედ.

VI

დიამბეგი, რომელსაც არამცირედი შეეშინდა ამ სიტყვებისა, უკან მიდგა და შესძახა ყაზახებს:

— რას უდგებართ? დაიჭირეთ, შეჰკარით!

იასაულებმა ვერ შესწონეს იაგოს, რომელიც ანთებულის და გა-

ცეცხლებულის თვალებით პირდაპირ დიამბეგს უყურებდა, იაგომ ამის გამო ვერ შეამჩნივა გირგოლას მოძრაობა, რომელიც ჩუმად უკანიდგან უვლიდა.

მტანჯველს მდგომარეობაში გაატარეს რამდენიმე წუთი. ერთბაშად იაგომ იგრძნო უკანიდგან მოხვეული გირგოლას ხელები, რომელთაც მაგრა ჩაებოჭათ ისა.

იაგომ შეიბრძოლა და თუმცა ვერ გაეშევებინა, მაგრამ თითონაც ხელის გავლება მოასწრო.

გირგოლა იყო მაღალი, მხარ-ბეჭ გადგმული და ღონიერი. ამისთვის პირველ დაქნევაზედ ის ყოჩაღად გაუმაგრდა იაგოს, რომელიც ცდილობდა მხოლოდ თავის განთავისუფლებას იმის ხელიდგან.

— გირგოლაუ! რაბ მმართვებს შენი? ვამიშვი, მომშორდი, თორემ, ღვთის მადლსა, სისხლი მოვიდა ყელში! — გაანჩხლებით და კბილების ხრჭილით უთხრა იაგომ.

გირგოლამ პასუხის მაგივრად ის ძალზედ დაიქნევა, მაგრამ იაგოს ადგილიც ვერ აცვლევინა.

— დაჰკარით, დაჰკარით! — უბრძანა დიამბეგმა.

— რაისთვის მრევ მეზობლების სისხლში? შენ თითონ მოხვიდე, თუ გულს გერჩის?

ამ სიტყვების გათაეება ძლივს მოასწრო იმან, როდესაც უკანიდგან ხმლის ყუა მოხვდა თავში და თვალი დაუბნელდა.

— აი, თქვე უღმერთონო, დაუნდობნო! — ძლივს მოასწრო იმან და მოუქნია გირგოლას ხანჯალი, მაგრამ ხმალი მეორედ მოხვდა და დარეტიანებული დაეცა მუხლებზედ.

ამ დროს დიამბეგისგან წაქეზებული ოსის ყაზახები მისცივიდნენ და მაგრად შეჰკრეს.

იაგო ჩქარა მოვიდა გონს, წამოხტა ფეხზედ, გაიბრძოლა რამდენჯერმე, მაგრამ თოკებმა, რომელიც ჩასჭირებოდა ხელებში, სისხლი შეუყენეს ძარღვებში და მკლავები იქამდინ დაუდუნეს, რომ მოძრაობაშიაც კი ვეღარ მოჰყვანდა.

— გირგოლაუ! რაისთვი მომექეც ეგრე! რაი ჯავრი მოგაგონდებოდა? აჰუ, დიაცი ყოფილხარ!

— გაჩუმდი! — გააწყვეტინა დიამბეგმა და რამდენჯერმე გადაჰკრა მათრახი.

იაგომ კბილები გაადრჭიალა ჯავრისაგან და თავდავიწყებით მივარდა იმას. მაგრამ ხელებშეკრული რას დააკლებდა, და მეტის მწუხარებით რამდენიმე მსხვილი, ცხარე ცრემლი-და გადმოსცივდა.

— უღმერთო, უსამართლო! უთხარ — ამჩენონ მაინც, თუ არა და რას მემართლები?

— მაგას ხეალ შეიტყობ! — უპასუხა დიამბეგმა მკაცრად.

იაგო წაიყვანეს ისე შეკრული, რათა შეეგდოთ იმ-
მელსაც სატუსალოს ეძახდნენ და რომელიც ზაფხულობით იყო სა-
ბუდარი ყოველგვარი ქვემძრომებისა და ჭიადულებისა, ზამთარში
კი — საყინულე, რადგანაც ცეცხლს იქ არ ანთებდნენ და დამსხვრე-
ულის ფანჯრებიდან ქარი თავისუფლად შემოქშუტუნებდა.

იაგო თუმცა ყმა იყო და, მაშასადამე, დაჩვეული ყოველგვარს
ჯაფას და მოთმინებას, მაგრამ მთის წმინდა ჰაერსაც და იქაურს
ჩვეულებასაც იყო შეჩვეული. ის თავს იკლავდა და გულს იხეთქავ-
და ამ შემთხვევით. იმას მაგალითად ჰქონდა თავის მამა-პაპათ ცხოვ-
რება, იმათი სირცხვილი ჯერ კიდევ სირცხვილად მიაჩნდა და სა-
ხელი — სახელად. ის ჯერ კიდევ არ გარყვნილიყო იმ ახალ ნიადაგ-
ზედ, რომელზედაც ის დაეყენებინა ახალ ცხოვრებას და წყობილე-
ბას; ამისთვის მისი შეგდება სატუსალოში, მეზობლისგან ღალატი
რომელიც, ჩვეულებისამებრ, პირდაპირ არა მტრობდა, უსამართლო
მტრისაგან მათრახით ცემა გულს უთუთქავდნენ და აგონებდნენ
წარსულს ნეტარებას, როდესაც მტრობა თუ მოყვრობა აშკარა და
პირდაპირი იყო...

ის იტანჯებოდა ამ სატუსალოში, სადაც შეეგდოთ და, თუმცა გა-
თენებამდინ მხოლოდ რამდენიმე საათი რჩებოდა, იმას ყოველი წუ-
თი საუკუნედ ეჩვენებოდა.

იაგოს მებატონე ერთი იმ დაცემული სახლთაგანი იყო, რომელ-
თაც ყველა ნაჩაღნიკის წინ ზურგის ხრა უნდება, მაშასადამე, იმას
ამ მხრიდან არავითარი შემწეობის იმედი არა ჰქონდა.

— რაისთვი დამიჭირეს, რას მემართლებოდნენ? — ათასჯერ
ჰკითხავდა იაგო თავის თავს, მაგრამ ყოველთვისინ ერთსა და იმავე
გადაწყვეტილებაზედ მიდიოდა: უღვთონი არიან, უსამართლონი!

ის კიდევ ამ სიტყვებს იმეორებდა, როდესაც მზე ამოვიდა და
კარგა ადგილი მოიარა.

ბატონმა დიამბეგმაც ინება გაღვიძება და თვალების გახილებას-
თან ერთად მოიწოდა თავისი ერთგული ისასული გირგოლა, რომე-
ლიც კარებთანვე ელოდა.

— გირგოლა! — მოისმა დიამბეგის ძახილი.

— ბატონო! — იყო პასუხი და შეაღო გირგოლამ კარები.

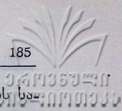
— წაღები გაწმინდე?

— დიახ, შენი ჭირიმე.

— მომართვი.

გირგოლამ მიართო წაღები. ჩააცვა ტანთ და პირ-საბანად იარაღი
მოუშადა.

დიაბეგმა მსუქანს ხელებზედ წყნარად გადაიყვია პერანგის ხელოები და დაიწყო პირის ბანა.

ეს წუთები გირგოლამ, — რომელიც დიაბეგს იქაც კი ეხმარებოდა, სადაც დახმარება სრულებით საჭირო არ იყო, — საუკეთესოდ დაინახა, რათა ლაპარაკი დაეწყო.

— წუხელის ძალიან კი მოვასწართ, შენი ჭირიმე, იმ ბიქს.

— ხომ არ გატეხილა?

— აბა, უთქვენოდ იმასთან ლაპარაკს ვინ გაბედავდა?

— სწორედ ეგ გაქურდავდა მეაქლემეებს, სხვა არავინ! შენ როგორა გგონია?

— მაგის მეტი ვინ იქნებოდა, შენი ჭირიმე, — დაუკრა კვერი გირგოლამ და ცოტა სიჩუმის შემდეგ გაქნილი კაცის ღიმილით გააგძელა:

— ღმერთმა მოგცესთ — ილბალი გქონიათ, შენი ჭირიმე!

დიაბეგს იამა ეს სიტყვები და გაიღიმა.

— მაინც ძალიანა სცნობთ ავ კაცსა, — დაუმატა გირგოლამ: — აი ესლა მთელს ხევში ისე მოგახსენებენ, შენი რისხვა არა მაქვს, რომ თქვენ არა გამოგებარებათ-რა.

დიაბეგი უფრო აღიტაცა ამპარტავნებამ.

— შენ მე ყოჩალი მეყვხარ, გირგოლა, ყოჩალი! წუხანდელი ქცევისთვის მე შენ უთუოდ ჯვარზე წაგადგენ.

— შენი წყალობა ნუ მომაკლოს ღმერთმა.

— იავოს ბატონი ხომ არ მოსულა? — იკითხა დიაბეგმა.

— როგორ არა, შენი ჭირიმე, კარებზედ გახლავსთ.

ამის შემდეგ ლაპარაკი გადავიდა იმ საგანზედ, თუ რას უზამდა იავო მოპარულს ფარჩას. გირგოლამ დაარწმუნა დიაბეგი, რომ ფარჩას არამც თუ თავის ბატონთან მიიტანდა, რომელსაც თითქმის კუჭი უხმება შიმშილით, არამედ — რომ თითონ ბატონიც, უეჭველად, ერეოდა ამ საქმეში.

ეს ერთგული ყმა, რომელსაცა სურდა იავოს დადუშვა, და სვინი-დისიანი ბატონი, რომელიც ისე ბრმად ემონებოდა თავის იასაულ-მოსამსახურის სიტყვებს, ამ საუბარში იყვნენ, როდესაც გარედ მომჩივანი, — ვინ იცის საიდგან, სად და რა უბრალო საქმეზედ მორეკლნი, — მოთმინებით ელოდნენ იმის გამობრძანებას.

თითონ იავოს ბატონიც კი, რამდენჯერმე თითის წვერებზედ, რათა არ შეეწუხებინა ბატონი დიაბეგი, მიდიოდა იმის საწოლის კარებთან და წყნარად ჰკითხავდა იქ მდგომს იასაულებს:

— ბატონმა * გაიღვიძა თუ არა?

* იგულისხმება დიაბეგი. რედ.

— გაიღვიძა, მაგრამ ჯერ არ გამობრძანებულა, — მიიღებდა პასუხად და წყნარა სულგანაბული ისევ თითის წვერებზედ გამობრუნდებოდა. დანარჩენს მომჩივართ კი აი, რა ლაპარაკი ჰქონდათ ერთმანერთში:

— გაგიაუ! რამ მოგიყვანა ამ ყელის-ჭრა მუშაობაში? — ჰკითხა ერთმა მოხუცმა მეორეს, რომელიც, სხვათა შორის, ქვაზედ ჩამოძვარიყო და სწევდა ჩიბუხს.

— აბა რაი ვიცი, შენი ჭირიმი! თავად დამიბარეს, თორემ რაი მომიყვანდა მაგ შარიანებთან!

— მეც არ გამიკვირდა, საჩივრად თუ ჩამოვიდა-მეთქი.

— რაისთვი ჩამოვალ საჩივრად? თუ სადაო რაიმი გამიხდა, ჩემი მეზობლები გვერდს არ მყვანან? შევეყრი ბჭეებსა და ისინი გაგვასამართლებენ.

— მაინც, რაის თაობაზედ დაგიბარეს? — ჰკითხეს კიდევ იმასა.

— აბა რაი ვიცი, — გაიმეორა ამან და მერმე დაიწყო: — ჯვართვამის რომ საძოვრებია, თემამაც იცის და ხალხმაცა, რომ ადამის უამიღგან ჩვენი სოფლისა ყოფილა. როგორც უწინ იყო, წელსაც ჩვენმა სოფელმა იქ გაგზავნა საძოვარზედ თავიანთი ცხვარი და ჩემი ბალღაი სარქლად ამოირჩივეს.

მერე მოსულიყო რაიმი ყაზახები, დაეჭირათ ცხვრები და დახოცვას თურმე უპირებდნენ...

— მაგათზედ უღმერთონი კი აღარავინ იქნება, ღვთის მადლმა! — ჩაურთო ვიღამაც.

— ჩემ ბალღას ვეღარ მოეთმინა და ყაზახისთვის დაეკრა...

— აი, შერჩა ხელები! — მოიწონეს მწყემსის საქციელი.

— ეხლა გვეუბნებიან, რომ ყაზახს საეჭიმო უნდა მისცეთო და ადგილი კი ნაჩალნიკის „ყორაულის“ არისო...

— ნაჩალნიკის „ყორაული“ საიდგან-ლა მოვიდა?

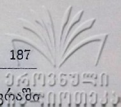
— აბა რაი ვიცი!.. მთელმა თემობამ იცის, რომ ის ჩვენი ადგილია, ჩვენ კი საბალახეში სამოც ცხვარსა გვთხოვენ!.. ან მაგდენი ცხვარი საით მოუყვანოთ, ან ადგილს რაისთვი გვართმევენ?

— ურჯულონი არიან, ურჯულონი... სად-ღაა სამართალი!

ამ სიტყვებზედ დიამბეგი გამობრძანდა, ხალხი წამოცვივდა ზეზედ და ქუდეები მოიგლიჯეს თავიდან.

მემატონე მივიდა, მდებლად დაუკრა თავი, დილა-მშვიდობისა მოახსენა, მაგრამ დიამბეგმა, ვითომც ვერ შეამჩნია, ზურგი შეაქცია იმას.

მემატონეს აშკარად შეეტყო პირისახეზედ ის წყენა, რომელიც

იქონია იმაზედ დიამბეგის უსვინიდისო სიამპარტავნემ და ოხვრამო გამოითქვა ეხლა ისე გამწარებული წარსულის სიტკბოება.

იმის გულში აღიძრა სიამაყე, იმან დაიხურა ქული და თითქოს წელშიაც გასწორდა. ბოლოს დიამბეგი მობრუნდა იმისკენვე და მოელოდა, რომ ისევ მებატონე თავის დამდაბლებით დაიწყებს ლაპარაკს, მაგრამ მოსტყუვდა, რადგანაც ის გაჯავრებულის აღგზნებულის თვალებით უყურებდა.

დიამბეგმა გააღო პირი, რომ შეტევით დაეწყო ლაპარაკი, მაგრამ, რა შეხედა მებატონის გაანჩხლებულს სახეს და არეულს თვალებს, შეშინებული რამდენიმე ნაბიჯი უკან წადგა და დაბალის ხმით დაიწყო:

— ა-ა, თქვენა ბრძანებულხართ?

— დიახ, მე გახლავართ და, ვგონებ, დროც იყო ყურადღება მოგექციათ.

— უკაცრავად, ვერ დაგინახეთ.

მებატონემ შეხედა და ღიმილი მოუვიდა პირისახეზედ.

— რისთვის დამიბარეთ? რა გნებავსთ ჩემგან?

— უკაცრავად, რომ შეგაწუხეთ, — დაიწყო იმან ბოდიშით: — მაგრამ ხომ მოგესხენებათ ჩვენი მდგომარეობა? ჩვენ სამსახურის კაცნი ვართ და...

— მოკლედ მიბრძანეთ, რაცა გნებავსთ, — გააწყვეტინა დიამბეგსა.

— მე წუხელის შემატყობინეს, რომ მეაქლემეები გაუცარცავთ. მეც გაიხელით გზების შესაკრავად და თქვენი ბიჭი შეგვხვდა, რომელიც დავიჭირეთ.

— ნაქურდალი უპოეთ რამე?

— არა, ბატონო, მაგრამ ქურდი სწორედ ეგ არის.

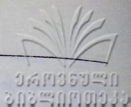
— მაშ მე რაღად მიბარებდით, თუ კიდევა გცოდნიათ, რომ ქურდი ეგ არის?

— მე მინდოდა თქვენთვის მეკითხა, შემეტყო... ჰო, იმას მოგახსენებდით... — აერია ლაპარაკი დიამბეგს, რომელიც ემზადებოდა სხვის შეშინებას და თითონ კი შეემთხვა ეს უბედურება.

— ჩემთვის რა კითხვა გინდოდათ? გამოიძიეთ და, თუ დაუმტკიცებთ ჩემს ბიჭს ავაზაკობას, გადაახდევინეთ ისე, როგორც კანონი ითხოვს. — ამ სიტყვებთან ერთად ის გამობრუნდა და გასწია ბინისკენ. დიამბეგი კი გაშტერებული დარჩა ამ მოულოდნელის შემთხვევით.

VII

როდესაც ცოტა ხანმა გაიარა და დიამბეგი გონზედ მოვიდა, ის გაშმაგებით მივარდა იქ მყოფ გლეხებს, რომელნიც ქუდმოხდილნი ელოდნენ, თუ როდის ინებებდა დიამბეგი იმათ მოგონებას და გასამართლებას.

— რა გინდათ? რად მოსულხართ? — დაუყვირა იმან.

— რა მოგახსენოთ, შენი ქირიმე, თქვენ დაგებარებინეთ და ჩვენც გაიხელით, — მდაბლა თავის დაკვრით უპასუხეს იმათ.

— თქვენ დაგებარებინეთ, თქვენ დაგებარებინეთ! — გაუკირცლა დიამბეგმა, გაიარ-გამოიარა და მერმე დაუმატა:

— რა ვუყოთ, რომ დაგიბარეთ? ესლა მე თქვენთვის არა მცალიან.

გლეხაკებმა შეხედეს ერთმანერთს და ტოკვა დაიწყეს. იმათ ვერ გამოერკვიათ—ბატონი დიამბეგი ესუმრება, თუ მართალს უბრძანებს.

— რალას უდგეხართ?... წადით-მეთქი! — ცოტა სიჩუმის შემდეგ კიდევ დაუყვირა დიამბეგმა და შეიკმუხნა წარბები.

— მოგვისმინე, შენი ქირიმე, ბატონო. — დაიწყო ერთმა ქალა-რა-შერეულმა მოხუცმა.

— სწორე მოგახსენოთ — შენის მეტი საქმე არა მაქვს — დაცინვით წარმოსთქვა ხევის მმართველმა. — წადით, წადით, ესლა არა მცალიან თქვენთვის: მე დღეს ქვეშეთს მივდივარ; თუ გინდათ, თქვენც იქ გადმოდით.

— შე დალოცვილო! ამ ყელის-ქრა მუშაობაში მოგვაცდინე და ახლა კიდევ ქვეშეს უნდა წავიდეთ?... მთის ხალხი თუ თიბაში გაა-კეთებს რასმე, თორემ სხვა როდის, ან რა უნდა იმუშაოს?

— ხმა გაიწყვიტეთ! — დასქყვივლა დიამბეგმა და დაუბარტყუნა ფეხები.

— ნუ გავვიწყრები, შენი ქირიმე, ბატონო, — დაიწყო ისევ იმ მოხუცმა: — ჩვენი სიცოცხლისა და სიკვდილის დღე ესლა გახლავს და...

— მე რა?... ჯანიმც გაგვარდნიათ, თუნდს ერთს დღეს გასწყვეტილხართ! აი ღარდი!

— ბატონო...

— ყაზახებო! — გააწყვეტინა დიამბეგმა: — მათრახები მაგათ!

იქამდისინ შემადრწუნებლად დაინახეს ეს ბრძანება, რომ იმისთანა გარყვნილ იასაულებმაც კი, როგორიც გირგოლა იყო, ვერ მოახერხეს ხელის გამოღება. ამის გამო ყაზახებს, რომელნიც იმ დროში დიამბეგების და ნაჩაღნიკების განკარგულებაში იყვნენ, შეხვდათ ბრძანების აღსრულება.

— უღმერთონო! უსამართლონო! შეუბრალებელნო! გაგწყვე-
ტეთ ბარემა, დალიეთ ჩვენი სისხლი! — გასძახოდნენ გლეხკაცები,
რომელთაც მათრახებით უღმერთოდ და შეუბრალებლად სცემდნენ.
ცხვირი, პირი, ყურები აღარ გააჩნდათ საცოდავებს, და თქრიალით
გადმოდიოდნენ სისხლი...

ჩქარა შემოფანტეს ეს ხალხი, რომელთ მწუხარებას რაღაცა სია-
მოვნებით უყურებდა ამ ბრძანების მიმცემი და ხანგამოშვებით აქე-
ზებდა ერთგულ აღმსრულებლებს...

— აგრე, აგრე... ყოჩაღ, ყოჩაღ!

როდესაც ცოტა გული იჯერა ამ სურათით დიამბეგმა, რიგი მიერ-
გო იავოს, რომელსაც ისე დღის გამწარებას უპირებდა.

— აბა, ახლა ის ბიჭი მომიყვანეთ! — დაიძახა ამან ბოლოს.

— იავო, შენი ჭირიმე? — იკითხა გირგოლამ.

— ჰო, იავო.

იავო მოიყვანეს რამდენიმე ყაზახმა, რომელნიც თოფებგაშიშვ-
ლებულები მოსდევდნენ იმას, როგორც ერთს ავაზაკს.

— რა უყავი ცალები? — დაუყვირა დიამბეგმა იავოს მოყვანის
უმაღლეს.

— რა ცალები? — იკითხა იმან და გაშტერებული დაუწყო ყუ-
რება.

— ერთი ამას უყურეთ-და!.. ვითომ არც-კი იცის!.. ის ცალები,
რომელნიც წუხელ მოიპარე.

— მე არ მომიპარავს. — მტკიცედ და გადაწყვეტით უბასუხა იმან.

— უბრალოდ ცდილობ ჩემს მოტყუებას, მე კარგად ვიცი, რომ
ქურდი შენა ხარ.

— დვთის მაღლმა, არა ვარ.

— არა ხარ?

— არა.

— შენ არ გინდა სთქვა და ვნახოთ, გათქმევიანებ თუ არა?.. მაშ
წუხელ, შენი დაჭერის წინ, სად იყავ?

— თქვენ რაი გინდათ?

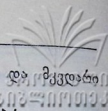
— მე ის მინდა, რომ უნდა მითხრა! — დაუყვირა დიამბეგმა.

— რაისთვი უნდა გითხრა? მთელმა სოფელმა იცის, რომ ქურ-
დი არა ვარ და ცხო, საცა გინდა ვყოფილიყავ, თქვენ რაი?

— გათქმევიანებ კი არა, ჯანს გაგადებინებ, ჯანს!

— ძალა თქვენ ხელშია და ხმალი! ჰაი, ჰაი, რომ გამაგდებინებთ,
მაგრამ იმას კი არ გეტყვი, საცა ვიყავ.

— მოიცადე და თუ არ გათქმევიანებ, მაშ კაციმც არა ვყოფილ-
ვარ!

— ღვთის მადლმა, ცოცხალს ვერ მათქმევინებ, და მკვლარი
შომ სულ ველარას ვიტყვი.

— გაჩუმდი! — დაუყვია დიამბეგმა და გადმოუბრიალა თვა-
ლები.

— რაისთვი გავჩუმდე? რაისთვი დამიჭირეთ?

— გაჩუმდი-მეთქი, მე შენ გიბრძანებ!

იაგოს რაღაცა აზრმა გაურბინა თავში და გარდაწყვიტა, რაც უნ-
და ეთქვათ იმისთვის, თუნდა ეს იმის საკეთილოც ყოფილიყო, მაინც
პასუხი არ ეძლია და ეჭავრებინა დიამბეგი, რომელიც ასე უსამარ-
თლოდ ექცეოდა.

— არ გავჩუმდები.

დიამბეგი მივარდა და შემოჰკრა შემდეგის სიტყვებით:

— შენ როგორ ჰბედავ, რომ აგრე მეპასუხები?

— რაისთვი მცემ? — უთხრა იმან.

დიამბეგმა პასუხის მაგიერად კიდეც შემოჰკრა.

— ძალუმ კაცობა არაა ხელშეკრულის ცემა! — უთხრა იაგომ
და გააკრაჰუნა კბილები.

— წაიყვანეთ, გამაცალეთ! — დაიღრიალა დიამბეგმა: — გამაცა-
ლეთ-მეთქი, თორემ შემომაკვდება ეს ასეთ-აგეთი.

ყაზახები მისცივდნენ და წაათრიეს იაგო, რომელსაც შეუყარეს
ფეხებში ბორკილები და გაგზავნეს ქვეშეთს. ცოტა ხანს შემდეგ
დიამბეგი შევიდა თავის ოთახში და დაიწყო მზადება, რადგან თი-
თონაც რამდენიმე საათს უკან ქვეშეთს უნდა გამგზავრებულიყო.

გირგოლა, რომელიც თან ახლდა და ემსახურებოდა, ერთბაშად
მივიდა კარებთან, გაიხედა გარედ, მერმე მაგრა მოიხურა კარები და
იდუმალეებით დაიწყო:

— გველეთიდგან ქისტები გახლავან.

— რაო? — განსაკუთრებით ყურადღების მიქცევით ჰკითხა დი-
ამბეგმა და მოუთმენლობა დაეტყო პირისახეზედ.

— ვერცხლეული და ფარჩა რაიმე აქვსთ ნაქურდალი.

— მერე?

— ნაჩაღნიკთან მიჰქონდათ საჩუქრად, მაგრამ მე იქ არ გავუ-
შვი — თქვენთან მოვიყვანე.

დიამბეგს სიამოვნების ღიმილი გამოეხატა პირისახეზედ.

— ყოჩაღ! — შეაქო იმან: — მეც გადაგიხდი სამსახურს, ჩემო
გირგოლა.

— ღირსი არ ვარ შენს წყალობას, შენი ჰყირიმე! — თავის დაკე-
რით უპასუხა იმან: — მაშ, როგორ მიბრძანებ?

— აქ ნუ მოვლენ დაინახამს ვინმე და კარგი არ არის. — უპასუ-

ზა დიამბეგმა და ჩაფიქრდა: — იცი რა? ამაღამ მე კოხში დავრჩები. ისინიც იქ ამოვიდნენ და იქ მომიტანონ.

— კარგი, შენი ჭირიმე.

ამ დროს დიამბეგის კარებთან მოისმა ზარების წკრიალი და გაჩერდა ტროიკა, შებმული სამი ჩერქეზულის ცხენით, რომელთაც კოხტად გვერდზედ ეჭირათ თავები და მოუთმენლად ფეხებს აბარტყუნებდნენ გატკეპნილს მიწაზედ.

ჩქარა გამობრძანდა დიამბეგი, ჩაბრძანდა ტროიკაში, იამშჩიკმა დაჰძრა ვოეები და მკვირცხლი, მარდი ცხენები მზიარულად, მერცხალივით გაფრინდნენ კოხისაკენ...

სოფელმა გაიგო იავოს დატუსაღება, იმის გაგზავნა ქვეშეთში და გადასწყვიტა, რომ ის ველარ დაბრუნდებოდა და თავის სამშობლოს ღრუბელს ველარ დაინახავს. რამდენიმე ბიჭი, რომელთაც შორი-ახლოდგან ეყურებინათ და გაეგონათ იავოს ლაპარაკი, უამბობდნენ დანარჩენებს და ისინიც ქებას ასხამდნენ იავოს იმგვარის გულადობისათვის.

— აბა, ღმერთს არ მოეტყუება, რომ ბრალია იმისი დაღუპვა, — წარმოსთქვა ერთმა.

— ბრალია და აგეთი?..

— მართლა ან ქურდი ყოფილიყო, ან ავი კაცი — კიდეც ჰო, თორემ რაისთვის მოგვდის აგრე?.. ყველაზედ მეტი სამსახური ჩვენ გვადგია, ყველაზედ მეტი ჯაფა ჩვენს ხალხს მოზდის და მოსვენება კი აღარსადაა ჩვენთვის.

— ეჰ, ჰე, ჰე, ჰე! — ოხერით წარმოსთქვა კიდეც ერთმა: — სადღაა ჩვენთვის ან ღმერთი, ან შეწყალება? ვილაა ჩვენი პატრონი? რაიც უნდათ, იმას გვიშვრებიან... თითოთროლაი „მაჭყრობელაი“ მოვა და რაც უნდათ, იმას ჩადიან.

— უწინ თათრობა იყო, ღვთის მადლმა, მაგრამ ეგეთი გაჭირვება არ გვინახავს... უწინ იარაღი გვეჭირა ხელჩიგა და, ვინც ჩვენზედ ძალის მოტანას მოისურვებდა, იარაღით გავცემდით პასუხს: ან დავიხოცებოდით, ან არა-და უსამართლობას არ ავიტანდით.

ესენი ამ საუბარში იყვნენ, როდესაც გაიგონეს გზირის ხმა, რომელიც ციხეზედ შემდგარიყო და იქილგანა ჰკიოდა:

— სოფელო! ჯარი მოვიდა, ბეგარაი არის წასაღები, კომლზედ ურემი გამოიტანეთ.

ხალხი ზარმაცად და უკმაყოფილოდ დაიძრა: ზოგი მამასახლისისაკენ, რომ მოეხერხებინათ ბეგარის თავილგან აცდენა, ზოგიც ურემების გასამართლად...

ამ ხანში ნუნუს ყურამდინაც მიაღწივა იაგოს დაჰერამ და ქვეშეს გაგზავნამ.

იმ დროს ის წყალზედ მიდიოდა ტაგანა-აკიდებული, იმას მემატნენ კიდევ რამდენიმე დედაკაცი: ზოგი ტაგანებით, ზოგიც თულუხებით. ყველანი მხიარულის მოლიმარის სახით შეხვდებოდნენ ერთმანერთს, რადგანაც აქ ყველა პოულობდა თავის გულის მეგობარს, რომელსაც უშიშრად ანდობდა თავის გულის გრძნობას, თავის ნაღველს და გაიგონებდა თანამგრძნობელ, დამამშვიდებელ სიტყვას.

მთელი დღეები მუშაობაში გამტარებელი დედაკაცები, რასაკვირველია, სიამოვნებით შეიყრებოდნენ ერთმანერთთან, სიამოვნებით დაიწყებდნენ საუბარს და მთელი დღე მარტობაში შეგუბებულს მოაზრებულს ეხლა თავისუფალი მდინარეობა მიეცემოდა.

ნუნუმაც, რომელსაც პირისახეზედ საერთო მხიარულება არ ეტყობოდა, გასწია ერთი ქალისაკენ; ამ უკანასკნელმა დაუწყო ლოდინი მოლიმარის პირისახით, მაგრამ, რა ნუნუს შეამჩნია მკმუნვარება, მაშინვე თითონაც სახე გამოეცვალა და თანაგრძნობით წამოიძახა:

— რაი მოგსვლია?

— დავიღუპე, მარინეისი, დავიღუპე! — უპასუხა ნუნუმ და ცრემლები გამოერია თვალებში.

იმათ გაიცადეს დედაკაცები და თითონ უკან დარჩნენ, რათა არავის დაეშალა ლაპარაკი.

— რაი ანბავია, მითხარი ჩქარა? — ჰკითხა მარინემ.

— რაი-ლა რაი ანბავია, იაგო... — წარმოსთქვა ნუნუმ და სიტყვები ველარ გაათავა.

— რაი მოუვიდა? თქვი-ლა ჩქარა? — უთხრა დედაკაცმა, რომელსაც წარმოუთქმელი მდელვარება დაეტყო.

— დაიჭირეს.

— ვინ დაიჭირა?

— დიამბეგმა.

— დიამბეგმა? — გაიმეორა მარინემ და სიტყვა გაუწყდა პირში.

— რაისთვი დაუჭერია, როდისა?

— წუხელისა, ქურდობა დაუბრალეზიათ.

ამის შემდეგ რამდენიმე ხანი ორივე დედაკაცები გაჩუმდნენ და ხმა ველარ ამოეღოთ.

— რაი უშავს, ბედშავო ჩემო თავო! გამოუშვებენ ისევ, — ბოლოს სცადა დამშვიდება მარინემ.

— დიახ, გამოუშვებენ!.. ჩემი დალუბაი უნდოდათ, იმათ დაიჭი-

რეს და ვილა გამოუშვებს იმას! — იმედ-გარდაწყვეტით წარმოს
თქვა ნუნუმ და მერმე დაუმატა:

— იმათ უნდათ სხვაზედ გამათხოვონ, მაგრამ არ გავთხოვდები,
არა... თუ ძალა დამატანეს — წყალი ხომ ჩემ ხელთაა.

მარინემ დაუწყო ნუნუს დამშვიდება, თუმცა იმასაც მწარედ
გულს უცემდა თავის „გულის საყვარელს“ ძმადნაფიც იავოსთვის.
იმას ბევრისა გაეგონა ასე შარმოკიდებით გადალუპა თავის ქვეყანიდ-
გან, გადალუპა დიამბეგებისაგან, რომელთაც იმ ხანში მინიჭებუ-
ლი ჰქონდათ ისეთი წარმოუთქმელი და წარმოუდგენელი ძალა.

ბევრი ლაპარაკისა და რჩევის შემდეგ ისინი მივიდნენ ერთს გა-
დაწყვეტილებამდის, რომელსაც ნუნუ უნდა გადაერჩინა ძალდატა-
ნებული ჯვარისწერისაგან.

VIII

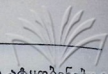
ნუნუ და იმისი მეგობარი, რამდენადაც შეიძლებოდა იმათ მდგო-
მარეობაში, დამშვიდდნენ, გადასწყვიტეს იავოს მოლოდინი, რომე-
ლიც იმათის აზრით უეჭველად, კარგად თუ ავად, უნდა განთავი-
სუფლებულიყო და ჩქარა მოსულიყო.

ამ გადაწყვეტილებით ისინი დაბრუნდნენ თავთავის სახლში და
დაადგნენ თავთავიანთ საქმეს. დიამბეგს კი ამ დროს კოვში მოე-
ლოდნენ, სადაც ერთის მედუქნისას, რომელსაც სასტუმრო ჰქონდა
გამართული, უნდა ჩამომხტარიყო. ის ოთახი იქამდისინ შესანიშნი
იყო, რომ პირველსავე შეხედვაზედ შეამჩნევდით რაღაცა განსაკუთ-
რებითი მოწყობილობას: შუა კედელთან ჰქონდა გამართული თლი-
ლი ქვის ბუხარი, რომლის აქეთ-იქიდგანაც, კედლის ნაპირობაზედ,
ტახტები გადაეჭიმათ; ერთი კარი შედიოდა გალავნიდგან და მეო-
რე კი იმის პირდაპირ გადიოდა მინდორზედ, საიდგანაც ხალხის შე-
უხვედრად შესვლა და გასვლა შეიძლებოდა.

მით უფრო სახერხო იყო ეს ადგილი იდუმალ სასიარულოდ,
რომ ეს დუქანი სოფლის განაპირად იყო და მგზავრის ფეხი არ ხვდე-
ბოდა მინდორს, რომელზედაც უკანა კარი გადიოდა. თითონ ტახტის
ფიცრები, რომელიც დალურსმული არ იყო, თავისუფლად აიხდე-
ბოდნენ, და ძირს იყო გათხრილი სხვადასხვა სიდიდის ორმოები,
რომელიც მსახურებდნენ თავის პატრონს სხვადასხვა დაფარული
საპიროებისთვის.

დაგვილი, დაწმენდილი ოთახი, გაჩაღებული ბუხარი, თუმცა ზა-
ფხული იყო, და შეიარაღებული სომეხი — დუქნის პატრონი — მო-
ელოდნენ დიამბეგს, რომლისთვისაც დაუზოგავად, ბეგარა შეშა-
ეზიდებოდა ნაცვალი თავის იასაულებით.

ერთი იასაული უვლიდა იქ მყოფს მედუქნეებს და ბატყობინებდა, იმ დროს ღმერთის სწორი კაცის მოსვლას, რომლისათვისაც ეძებდა უნდა მოემზადებინათ.

ერთს იასაულსაც მოერეკა სოფლებიდან ხალხი, რომელთაც ჩამოერეკათ ძუძუთა ბატყნები და ელოდნენ დუქნის კარზედ.

ბატყნები, რომელთაც თავები ამოეყოთ ხურჩინებიდან და იმედ-გადაწყვეტილად თავები გადაეგდოთ გვერდზედ, თვალბდახუჭულნი მოელოდნენ თავიანთ მომავალს. ზოგი იმათგანი დრო-გამოშვებით შემადრწუნებლად დაიბღვლებდნენ და ეს ხმა, ეს მოგონება, ძახილი თავის მშობლისა, კაცს ყრუანტელს გაუტარებდა გულში. დიამბეგი, მოსვლის უმაღლეს, შებძანდა მომზადებულს ოთახში, სადაც შეჰყვა ქულ-მოხდილი ნაცვალი.

— გამარჯვება შენი, — უთხრა დიამბეგმა.

— შენი წყალობა ნუ მომიშალოს, — თავის დაკვრით უპასუხა იმან.

— ვინ არიან დუქნის კართან?

— არავინ, შენი ჭირიმე... საკლავები მოგართვეს.

— ბევრია? — ჰკითხა პირდაპირ მმართველმა.

— თხუთმეტიოდე გახლდებით.

დიამბეგმა სიამოვნებით გაიღიმა და გაიარ-გამოიარა. შემდეგ მივიდა ნაცვალთან, დაჰკრა მხარზედ ხელი და უთხრა:

— ბარაქალა, ბარაქალა... შენი ერთგულება მეც არ დამავიწყდება.

— ღირსი არა ვარ შენს წყალობას, შენი ჭირიმე!

— არა, ხარ ღირსი, ჩემო იაკობა, ხარ!

— ბატონს სამსახური უნდა, შენი ჭირიმე, მაშ როგორ იქნება?

— ყოჩაღ, ყოჩაღ!.. აბა ახლა შენ ის მითხარ, ხომ არავინ გაჯავრებს, ან არ გაწუხებს?

— არა, შენი ჭირიმე, არავინა, მხოლოდ ერთი მედუქნე მეხირება რასმე და შენის წყალობით იმასაც მალე მოუგრეს კისერს.

— როგორ თუ მედუქნე? — იკითხა იმან და შეიჭმუხნა შუბლი: — რომელი მედუქნეა?

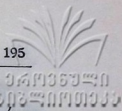
— აი, სოსიკანთ ბიჭს მოგახსენებენ.

— კარგი, ზვალ მომიყვანე აქა და მე ვაჩვენებ... იაგო გაატარეს?

— დიახ, შენი ჭირიმე, ყაზახებმა გაატარეს... ეხლა გულდაურში იქნებიან.

ამაზედ ლაპარაკი შესწყდა, რადგანაც შემოიტანეს ბარგი და დუქნის პატრონიც შემოვიდა. დიამბეგმა ღიმილით შეხედა იმას, რაღაც ანიშნა თვალით და ჩახველებით უთხრა:

— იქნება?

— ვა, მაშ არ იქნება? — ღიმილითვე უპასუხა მასპინძელმა. ამ დროს მოვიდნენ მედუქნეები სხვადასხვა ფადნოსებით, რომელზედაც ეწყო ქათმები, მთელ-მთელი ყველის კვერეულები, გრაფინკები და ღოჭები ღვინოებით და დაბეჭდილი ბოთლები ევროპულის სასმელებით.

ღიაშბეგმა ეს ყველა მიიღო, ყველას უთხრა თითო-ოროლა სიტყვა და დაითხოვა.

იმასთან დარჩა მარტო სახლის პატრონი, გირგოლა და რამდენიმე ყაზახი.

როდესაც ფეხის ხმა მიწყნარდა, უკანა კარები გაიღო და გირგოლა შემოუძღვა სამს ქისტს, რომელთაც მორთვეს თავიანთი ნაქურდალი ვერცხლის დანა-ჩანგალი, კოვზები, თასები და სხვა.

ღირსეულმა მმართველმა მადლი გადუხადა ღირსეულ ქვეშევრდომებს, დაჰპირდა იმათ თავის წყალობას და მფარველობას.

რა ისინიც გაისტუმრა და მარტონი დარჩნენ, უკანა კარი კიდევ გაიღო და ღუქნის პატრონი შემოუძღვა მორთულ მოკაზმულს დედაკაცს, რომელსაც პირისახეზედ ჩამოეფარებინა მერდინი.

ამის შემდეგ ჩამოვარდა ფარდა და ხევის მმართველის სადგურში წდებოდა ისეთი სისაძაგლე, რომელიც კი შეუძლიან ჩაიდინოს სვინილისისაგანაც და ნამუსისაგანაც ხელალებულმა გარყვნილმა კაცმა.

როდესაც ღიაშბეგი ამ განცხრომაში იყო, იაგო ბორკილების ჩხარაჩხურით მიჰყვანდათ ქვეშეთისკენ. ერთს ადგილს ისინი შესდგნენ და შეისვენეს. იაგოც ჩამოჯდა.

თუმცა ზაფხული იყო, მაგრამ იმ ადგილებში, თოვლების სიახლოვით, საკმაოდ ციოდა, მაგრამ სიარულით და ფიქრებით გახურებული იაგო ვერ ამცნევდა ამ სიცივეს.

იმას გასწყვეტიყო საკინძი, გული გადაღებოდა და აშკარად გამოსჩენოდა ვაჟკაცი ძარღვიანი მკერდი, რომელიც ქმენისაგან ძალზედ ადიოდ-ჩადიოდა.

იმას იმ დროს დავიწყებოდა თავისი მდგომარეობა, დავიწყებოდა ბორკილები, ყარაულები და მთლად მისცემოდა თავის ნუნუნედ ფიქრს.

იმას ეხატებოდა თვალ-წინ მშვენიერი ყმაწვილი გოგო, რომლის ტანიც ალვის ხესავე ირხეოდა; მოლიმარი პირისახე და ცოტად გაღებული ტუჩები თითქოს დალაპარაკებას აპირებდნენ. ჟუჟუნა თვალელები მხიარულად ებატიებოდნენ თავისკენ. იაგო იქამდინ გაიტაცა ამ სურათებმა, რომ ჰგრძნობდა ქალის მოახლოვებას, სუნთქვას; ჰგრძნობდა, რომ ხელი მოეხვია იმისთვის წელში და უპირებდა გახურებულს გულზედ მიკვრას.

ეს სურათები ისე სასიამოვნოდ, ისე ნუგეშიანად უაღრესობდნენ იმას, როდესაც მოხვდა მათრახი ბეჭებში და გიჟივით წამოაღწო ზეზედ.

— დაგეძინა განა, შე ზარმაცო? — ჰკითხა ყაზახმა, რომელმაც ისე უწყალოდ გადაჰკრა.

— რაღა მცემ? რა დამიშაგებია? — ჰკითხა იაგომ და შეხედა შეწუხებულის თვალით.

— გაიარე, კარგი! ბევრს ნუ ლაპარაკობ. — მისცეს იმას პასუხი და კიდევ გადაჰკრეს მათრახი.

— ახ-მე! — კბილების ხრჭილით და თავის გაქნევით წამოიძახა დაბორკილებულმა: — სად არის სამართალი? სად არის ღმერთი?

ისინი ჩავიდნენ ქვეშეთში, სადაც იაგო გადასცეს ეტაპის სალდათებს, რომელთაც შეადგეს საპყრობილეში და გადმოუქეტეს კარები.

იქ იაგომ თავი უფრო მოსვენებით იგრძნო, რადგანაც თავისუფლად ფიქრი მაინც შეეძლო.

დაღალული, დაწყევტილი, არა იმოდენა სიარულით, როდენიც ფიქრისა და მღელვარების გამო, ის მიეგდო პოლზედ და დახუჭა გახურებული თვალები, რომელნიც მოსვენებას ითხოვდნენ.

თუმცა ის იწვა დახუჭულის თვალებით, მაგრამ ძილი მაინც გაუფრთხობდა და ამის მაგივრივ ფიქრი ფიქრზედ ებადებოდა.

იმას ცხოვლად წარმოუდგა თავისი მდგომარეობა, ის უსამართლობა, რომელიც იმისთვის მიეყენებინათ და ის კი ვერ გაეგო, თუ რა უნდათ იმისგან ან ასე უწყალოდ რა დანაშაულისათვის ექცევიან?

ის არ იყო ქურდი და ქურდობას სწამობდნენ!

ის არ იყო ავაზაკი და ავაზაკობას აბრალებდნენ!

იმას უყვარდა და საყვარელს საგანს აშორებდნენ!

სცემდნენ, აწვალებდნენ, ამტყუვნებდნენ და გამართლების ნებასაც კი არ აძლევდნენ!

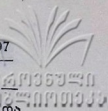
რისთვის? რად? ვის რა შეემატებოდა ამისა წვალებით? რად ხდებოდა ეს ასე?.. ყველა ეს კითხვები გაურკვევლად ტრიალებდა იმის თავში და დაბოლოება კი არა ჩანდა.

IX

მეორე დღეს დილით, როცა მზემ კარგად მოიარა, დიამბეგი გამობრძანდა გარედ, სადაც თან გამოჰყვა ერთგული და ბძანების აღმასრულებელი ნაცვალი.

ხალხი, რომელთაც საჩივარი ჰქონდათ, და იქ შეყრილიყვნენ პა-

ტივისცემის ნიშნად ქულები მოეხადნათ, შორიასლოს იდგნენ, როლის ინებებდა ხევის ბატონი მათზედ ყურადღების მიქცევას და იმათ საჩივრის მოსმენას. ყველას მოუთმენლობა ეტყობოდა პირისახეზედ, მაგრამ მაინც ვერავის გაებედნა წინ წამოდგომა და თავის ნაღველზედ ლაპარაკის დაწყება.

ღიამბეგი დუქნის კარებთან ტრიალებდა, იპრანჭებოდა და ბოლთას სცემდა; ის ისე იქცეოდა, თითქოს ვერც კი ამჩნევდა იქ მყოფებს. ნაცვალის ქუდ-მოხდილი, თითის წვერებზედ, სიფთხილით უკან დასდევდა, რათა ფეხის მოულოდნელი ხმაურობით არ დაეშალა იმის ფიქრებისათვის.

— ნაცვალო! — ბოლოს დაუძახა ღიამბეგმა.

— შენი ჭირიმე! — იყო პასუხი და წინ გამოჰიმული წადგა ნაცვალის.

— წუხელ შენა სთქვი, რომ ხალხმა საკლავები მოგართვესო? — ისე ჩუმათა ჰკითხა ღიამბეგმა, რომ სხვების სმენას არ მისწვდომოდა იმის სიტყვები.

— დიახ, შენი ჭირიმე.

— სად არიან?

— ქორთა ბატენები გახლავან, მეშინოდა — სიცივეს არ დაედურალა და თავლაში შევაცურინე.

— ბატენები? — ჩაფიქრებით წარმოსთქვა ღიამბეგმა და სახეზედ უსიამოვნობა დაეტყო.

— დიახ, შენი ჭირიმე.

ღიამბეგი რაოდენიმე ხანს ჩაფიქრდა და კიდევ გაიარ-გამოიარა და მერე შეუტია ნაცვალს:

— ქორთა ბატენები რად მინდოდა-მეთქი? — გარკვევით და ჩატივებით გაიმეორა იმან.

ნაცვალის, რომელიც მადლობას მოელოდა თავის გულმხურვალე მეცადინეობისთვის, არია ამ მოულოდნელმა გაჯავრებამ და თითონაც არ იცოდა რა ეპასუხა.

— რა მოგახსენოთ, შენი ჭირიმე, — ბოლოს მოუაზრებლად წარმოსთქვა იმან.

— არა, თექვსმეტი ბატკანი და ისიც ქორთა, რად მინდოდა?.. მედუქნე ხომ არა ვარ, რომ მომეხარშა, კერძებდ დამეწილადა და ისე გამეყიდნა?.. მიპასუხე: მედუქნე ხომ არა ვარ?

— არა, შენი ჭირიმე, არა ბძანდებით.

— მაშ რად მინდოდა? — თანდათან ცხარდებოდა ღიამბეგი.

თუმცა ნაცვალს ვერ გაეგო, რაზედ ცხარდებოდა ღიამბეგი, მაგრამ მაინც კი სცადა იმისი დამშვიდება.

— გავეცილოთ, შენი ჭირიმე, და ფული იქნება.

ლიამბეგმა შებღვირა და უფრო შეიჭმუხვნა წარბებზე.

— რაო?... მე უნდა გავცილო ბატკნები?... აი, შე ბრიყვო მოხევევ, შენა! მიიკიტანი ხომ არა ვარ, რომ ბატკნებით ვივაჭრო?... შენ არ იცი, რომ ცოლშვილით დაგლუპავ მაგ სიტყვებისთვის?... ციმიბირში ამოგიყოფ თავს!

საცოდავს ნაცვალს არა სახუმროდ შეეშინდა, რადგანაც ღიამბეგს, თუ მართლა მოეწადინა, კიდეც შეეძლო იმისი დალუპვა და ამისთვის, გაფითრებულმა შიშისაგან, რაღაცა ლულლული დაიწყო.

— ნუ გაგვიწყრებით, შენი, ჭირიმე, — ბოლოს ძლივ გაიგონენა: — გლეხები ვართ, უგუნურები... იქნება ჩვენის უტოდნელობით გაწყვეინეთ რამე, მოგვიტევე.

— გლეხკაცები! — გაუკირცხლა ღიამბეგმა: — გლეხკაცები კი არა, სუყველანი ეგეთები ხართ. გასწი ესლავ, მაგ ბატკნების დედები ჩამოარეკინე ჯვართვაკეს ჩემ მწყემსთან, თორემ, არ ვიცი, რა გიყო!..

— ბატონი ბძანდები, შენი ჭირიმე, — უპასუხა ნაცვალმა თავის დაკვერით: — ოღონდ შენ ნუ გამიწყრები და თუნდა მთელს ფარას აქ ჩამოვარეკინებ.

— არა, შე მხეცო, ძუძუთა ბატკნები რომ დედისთვის მოგიშორებით, კაცობა აღარ არის თქვენში? გული აღარა გაქვსთ? არა, რამ უნდა აცხოვროს ძუძუთა ბატკნები უდედოდ?

— რა გქნათ შენი...

— კარგია, ბევრს ნუ ყბედობ! — გააწყვეტინა ღიამბეგმა: — ამ ზაფხულს მოსწოვეს და შემოდგომაზედ დედებს ისევ პატრონებს დავუბრუნებთ! გასწი, კარგია.

— ბატონი ხარ, შენი ჭირიმე!

— კარგია, წადი.

ნაცვალი საჩქაროდ აირია ხალხში და ჩუმად წაიბუტბუტა: — ბატკნები რას ეყოფა მაგ ცოდვიანს!

ამ დროს გამოჩნდა გირგოლა, რომელმაც ღიამბეგს მოახსენა:

— ცხენები მზად გახლავს.

— მზად არის?

— დიახ მე რას მიბძანებთ: თქვენთან გიახლოთ?

— არა, შენ შეგიძლიან დაბრუნდე. ქვეშეთში საჭირო არ იქნები. შენს სახლობას მიხედ.

— შენი ჭირი მომცა ღმერთმა.

— კარგა თვალ-ყური კი გეჭიროს, თუ გაჩნდა სადმე რამე... ხომ გესმის?

— მესმის, შენი ჭირი... შენს ხელს იქით არსად წავა.

— აბა, შენ იცი.

გალაენიდან გამოვიდა ტროიკა ბარგ-ჩალაგებული და მომზადებული. ღიაშებები გამოეთხოვა მასპინძელს და წყნარა ჩაბრძანდა ტროიკაში.

მომხივრებმა, რომელთაც დაინახეს, რომ ღიაშებები წასასვლელად ემზადება და ყურადღებას არ აქცევს იმათ, წინ წამოიწიეს და ძლივს გაბედეს სიტყვის წარმოთქმა:

— ჩვენ შენთან გახლავართ, შენი ჭირი... — დაიწყო ერთმა.

— რაო? — შეუტია ღიაშებმა და მიუბრუნდა იამშიკს: — გასწი!

იამშიკს, რომელსაც პირი დაელო და შესცქეროდა ამ ხალხს, ვერ მოესმა ღიაშების ბრძანება და ამისთვის გაუჩივრებლად იმავე მდგომარეობაში დარჩა, როგორშიაც ბრძანებამდინ იყო.

— საჩივარი გვაქვს, შენი ჭირი... მოგვისმინე, — დაიწყო კიდევ ერთმა გლეხკაცთაგანმა.

— შენ არ გესმის? გასწი-მეთქი! — დასწყვილა ღიაშებმა და ისე წაჰკრა კისერში იამშიკს, რომ იმანაც შეშინებით საჩქაროდ გამოსწია ვოჟებს, გადაჰკრა შოლტი ცხენებს და თვალის დახამხამებაზედ ტროიკა და ზედ მსხლომნი მოეფარნენ ცხვირ-წამოწვდილს კლდეს.

გლეხკაცები ისე გაშტერებულნი დარჩნენ რაოდენიმე ხანს. ბოლოს ერთი იმათაგანი დაეხარა ქვას, აიღო და გაჯავრებით მიაცოლა მიმავალ ტროიკას უკან.

— წასვლა შენი და აღარ მოსვლა! — დასძახა ისეთის სიბრაზით, თითქოს მართლა ამ ქვაზედ ყოფილიყოს იმ ღიაშების ბედ-ილბალი.

გლეხკაცები იქ დარჩნენ კიდევ რამდენიმე ხანი, შესჩივლეს ერთმანერთს თავიანთ მწუხარე მდგომარეობაზედ, მოიფხანეს თავები და დაიშალნენ სიტყვებით:

— აღარცა სამართალია, აღარცა შეწყალება!.. როდემდის უნდა ვიტანჯნეთ ასე!..

ქვეშეთში ნაჩაღნიკი სადილს ემზადებოდა, როდესაც ღიაშები გამოქიმული და მხარზედ ხმა-გადაკიდებული მოწიწებით და კრძალვით შევიდა იმასთან.

ღიაშებებს ქალაქში გახვეული რაღაცა ეჭირა.

— ა-ა! — გააგრძელა ნაჩაღნიკმა, რაწამს შეამჩნივა ღიაშები და მერმე დაუმატა: — შენა ხარ?

— მე გახლავარ თქვენს ბრწყინვალეებს.

— შენ ნახე, როგორი იმერული მეძებრები მომივიდა! —
ყო ნაჩაღნიკმა პირველის სიტყვიდგანვე.

— არა, ჯერ არ მინახავს, თქვენო ბრწყინვალეზავ.

— ოჰ, ჰო, ჰო, აღარ შეიძლება იმისთანები! სწორედ კალმით
ნახატები არიან!.. მაგრამ მოიცა, ეხლავე გაჩვენებ. ბიჭო, ბიჭო! წა-
დი ერთი ის მეძებრები შემომიყვანე, იმერეთიდან რომ მომივი-
და, — მიუბრუნდა ნაჩაღნიკი თავის ძახილზედ შემოსულს ბიჭს.

— შეჰველია, კარგები გახლდებიან, თორემ თქვენს ბრწყინვა-
ლებას უხეიროებს როგორ გამოუგზავნიდნენ?

— ქება აღარ ითქმის! გუშინ მყვანდა სანადიროდ და სულ ერ-
თის საათის განმავლობაში შვიდი კურდღელი წამოაგდეს!.. გეს-
მის — შვიდი კურდღელი!

— საკვირველი გახლავს.

— მერმე რა რიგად ეძებენ და... რაკი ერთხელ კვალს დადგე-
ბიან, იმათგან დაკარგვა ხომ აღარ შეიძლება!.. ზედ კურდღელზედ
მიგიყვანენ!.. შვიდი კურდღელი წამოაგდეს და შვიდივე დავიჭი-
რეთ...

— რალას წაუვიდოდა თქვენი ბრწყინვალეების მწვერებს, ნამეტ-
ნავად მერცხალას.

— ნაზიას, — გაუსწორა ნაჩაღნიკმა.

— დიას, დიას, ნაზიას. — საჩქაროდ წარმოსთქვა დიამბეგმა,
ჩაახველა რამდენჯერმე, წადგა წინ და გაუშვირა ის ხელი, რომელ-
შიაც შეხვეული რაღაცა ეჭირა.

— ეგ რა არის? — ჰკითხა ნაჩაღნიკმა.

— ეს ვიშოვე, თქვენო ბრწყინვალეზავ, და თქვენ მოგართვით.
ნაჩაღნიკმა გამოართო, წყნარა გახსნა ქაღალდი და თვალეზმა
სიამოვნების ნიშნად გაუღიმეს.

— ახ, რა მშვენიერია! — წამოიძახა იმან და ამოიღო მოზდილი
ძველებური ხელობის ჩარეკა და დაუწყო სინჯვა: — სად გიმოგნია?

— გზაში ოქრომჭედლები შემხვდნენ, თქვენო ბრწყინვალეზავ,
ეს მომეწონა და კნეინასთვის ვიყიდე.

— ახ, დიდათა გმადლობთ, დიდათ... ვეცდები გადაგიხადოთ...
ვეცდები.

— თქვენი კეთილი თვალი ყველა საჩუქარზედ ძვირფასი გახ-
ლავსო ჩემთვის.

ნაჩაღნიკმა ისევ ჩარეკას დაუწყო სინჯვა და სიხუმე ჩამოვარდა
ისევ.

— თქვენო ბრწყინვალეზავ! — ბოლოს დაიწყო დიამბეგმა წყნა-
რი და გამოქნილის ხმით: — ერთი კაცი დავიჭირე და აქ გაახელით.

— გინ კაცია?
— იაგო გოგობაიძე.
— მერე?
— ქურდობაზედ დავიჭირე.
— ქურდობაზედ თუ დაიჭირე, სამაგალითოდ უნდა გადახდეს.
— ღიახ, თქვენო ბრწყინვალეზავ, მეც მაგასა გთხოვთ. მაგაზედ ავაზაკი და რაზბოინიკი ხევს კაცი არ მოიპოვბა.

— გადავახდენით...
— ეგების გავაგზავნინოთ, — დაუმატა ღიამბეგმა.
— გავაგზავნინოთ, რა! — ისევ წარმოსთქვა ნაჩალნიკმა, თითქოს წყალი მოსწყურებია და წყალს ითხოვსო.

— მაგის დაკარგვა საჭირო გახლავს, თქვენო ბრწყინვალეზავ! იაგოს გაგზავნა ხალხისთვის კარგი მაგალითი იქნება.

— გავგზავნოთ, გავგზავნოთ, — მშვიდობიანად გაიმეორა ნაჩალნიკმა და ისევ ჩარექას დაუწყო სინჯვა.

ამ დროს შემოიღო კარები და შემოცვივდნენ ძაღლები. ნაჩალნიკს ყველაფერი გადაავიწყდა, დააგდო ჩარექა და დაუწყო ძაღლებს ალერსი. ბოლოს აიღო შჩოტკი და დაუწყო ერთ ძაღლს იმითი წმენდა და ფხანა. ღიამბეგი აღტაცებით ქებას შეასხამდა ძაღლების მშვენიერებას, ლაპარაკობდა რაღაცა ნიშნებზედ, რომელიც ვითომც იმათი ყნოსვის ძალას ამტკიცებენ; ნაჩალნიკმა იმას გადასცა შჩოტკი და იმანაც მხიარულის სახით დაუწყო ძაღლებს წმენდა.

— მე ჩემს ცოლს გაუტან ამ ჩარექას და ვეტყვი, რომ შენ მოუტანე.

— ჩემს მაგიერად კნენიას მდაბლად თავის დაკვრა გამოუცხადეთ.

— კარგი, კარგი, — მოაძახა კარებიდგან ნაჩალნიკმა და დაუმატა: — სანამ შენ კარგად გაწმინდე ეგ ძაღლები... რაც იაგოს შეეხება, შეადგინე ქაღალდები და გავგზავნოთ სულში...

ამ სიტყვებით გავიდა ნაჩალნიკი და, რა ღიამბეგი მარტო დარჩა, გაჯავრებით გადასტყორცნა შჩოტკი და წიხლი ამოუქნია მეძებარს, რომელიც წმუკუნით განზე გახტა.

— ძაღლების მლოცველნი არიან ეგ ოხრები, თუ რა არის? — წარმოსთქვა იმან გაჯავრებით.

ამის შემდეგ ის წავიდა კანცელარიაში, სადაც დაიწყო ქაღალდის შედგენა იაგოს ავკაცობის და მავნებელ მოქმედების შესახებ; იმ ქაღალდში გამოყვანილი იყო უეჭველი საჭიროება იაგოს მოშორებისა დანარჩენი ხალხისაგან და გაგზავნა იმისი ციმბირში.

ეს ქაღალდი, გამოგზავნილი ერთი კაცისაგან, იყო საუბარი გამოძიებისა, პროკურორისა და მსაჯულისა, რომელზედაც რამდენიმე დღის შემდეგ მოაწერა ხელი ნაჩაღნიკმა და გაგზავნა მაზრის სასამართლოში ბრალდებულთან ერთად.

X

ამ ხნის განმავლობაში, ნუნუს ცხოვრება ჩვეულებრივ მიდიოდა, ესე იგი დილიდგან საღამომდე მუშაობა, საღამოზედ ქათმებთან ერთად დაწოლა. თუმცა ძილი ბევრჯელ გათენებამდინაც არ მოსდიოდა და დახუჭულს თვალებს მარტო იაგოს სახე ელანდებოდა, ხან ბედნიერად, ხან იმის სასიამოვნოდ, და უფრო ჩქარ-ჩქარად კი უბედურად, ტანჯულად და წამებულად.

იმის შეუხედლივ, — სასიამოვნოდ, თუ სამწუხაროდ იყო ეს სურათები, — ნუნუ იტანჯებოდა, რადგანაც ორივე დროს მღელვარება ერთგვარად სტანჯავდა, აწუხებდა იმის გულს და ეს კი უღალავდა და უსუსტებდა აგებულებას.

ნუნუს მდგომარეობა მით უფრო ძნელი იყო, რომ იმას ვერავისთვის მიენდო თავის გულის მოძრაობა, თავისი აზრები, რომელიც გულში ებადებოდა და ისევ გულში ემარხებოდა, რადგანაც თანამგარძნობელს ვერავისა ხედავდა. თავისი მეგობარი მარინეც ამ ხანში სხვა სოფელში დედის ძმებისას იყო და, მაშასადამე, ნუნუ ამ მარტო ერთი მეგობარი ქალის ნახვასაც მოკლებული იყო.

მახიამაც, კარგა ხანი იყო, რაც თავი დაანება იმასთან ჩხუბს და ათასში ერთხელ თუ შეხედავდა დამცინავის, გველურის თვალით, რომელიც ყველა ლანძღვასა და თრევაზედ უფრო დამჩაგრავი, შემაწუხებელი იყო ბედშავი ნუნუსთვის.

იმას მეტად სტანჯავდა იაგოს უამბობა, რომელსაც თითქო მიწა გახეთქიყო და თან ჩაეტანა; იმისი მნახველი და ამბის მომტანი აღარავინ გამოჩნდა.

ერთხელ მახია აუტყდა ნუნუს, რომლის ძალათი გათხოვება გირგოლას ძმაზედ შეეჰველად უნდოდა მოეხერხებინა, მაგრამ ნუნუ ისე ყოჩაღად დაუხვდა თავის ძალუას, რომ მეორედ ამგვარი ძალდატანებით ლაპარაკი ვეღარ გაებედა. ის ჩამოეხსნა ნუნუს, თუმცა გულში კი გადიწყვია, რომ, კარგით თუ ავით, ეს ქორწილი შეეჰველად მოეხერხებინა.

გირგოლა, რომელიც ამ ხანში დაბრუნებულიყო, ჩქარ-ჩქარად დადიოდა მახიასთან და ესენი, რაკი ერთად შეიყრებოდნენ, ყოველთვისინ რაღაცა საჩუქრჩულო საგანსა პოულობდნენ.

ონისე, რომელიც მუდამ სამუშაოდ დადიოდა, თითქმის ვერ ამცნევდა ამ ლაპარაკსა და ხანდისხან განგებ თავსაც კი არიდებდა ჩმათ.

ერთს დღესაც გირგოლა სწორედ ისეთს დროს მოვიდა, როდესაც ონისე მთელის ჯალაბობით და ერთი მოხუცი სტუმრით შინ იყო. ნუნუმ, რომელსაც თვალის დასანახავად ეჭაერებოდა გირგოლა, რა წამს გაიგონა გირგოლას ხმა, წამოდგა და გარედ გასვლას აპირებდა, მაგრამ სტუმარმა, რომელიც კარებში შეხვდა, გადუღობა ხელი და შეაყენა.

— ქალაუ! რაისთვი გარბიხარ, რაისთვი მერიდები? — უთხრა იმან.

— გამიშვი, დაგიბრმა თოლები! — შებუზღუნა ნუნუმ.

— რაისთვი გეჭაერები, რაი დამიშაგებია შენთვის? — გულნატკენად წარმოსთქვა გირგოლამ.

— „მარი, მარი-მეთქი!“ — განუმერა ნუნუმ და გაუძვრა ილიის ქვეშ.

გირგოლა შესდგა და დაღონებულის თვალით გახედა მიმავალს ქალს, ამოიოხრა მძიმედ და თავისთვის წარმოსთქვა:

— გამტანჯე, ღვთის მადლმა, მაგრამ ხელიდგან მაინც ვერ წამიხვალ, თუ გინდ რაც უნდა მამივიდეს.

ამ დროს ონისე და იმისი მოხუცებული სტუმარი „პაპა“, მოვიდნენ და მიესალმნენ გირგოლას, რომელიც სახლის-პატრონმა შინ შეიწვია.

— გარდმოხე, მახიაი გიმასპინძლებს, ჩვენ კი „ცხოგან“ უნდა წავიდეთ, საქმე გვაქვს.

— ნუ, ონისესი, ნუ წახვალ, — უპასუხა გირგოლამ და დაუმატა: — აი პაპაიც ღვთის კაცია, ეგეც დარჩეს, ეგეც სიტყვას იტყვის; უფროსია, გვირჩევს რასმე.

ონისე შესდგა და ისეთის თვალით შეხედა, რომელიც ეუბნებოდა: „ემანდა ჩემი ცოლი, რაც გინდათ, ისა ჰქენით! ჩემგან რაღა გინდათ“.

გირგოლა მიხვდა იმის გულის პასუხს და ამისთვის გააგრძელა თავის საუბარი.

— შენთანა მაქვს საქმე, შენთან მოვედ სალაპარაკოდ.

— ჩემთანა? — გაიკვირა ონისემ.

— ჰო, შენთანა.

ონისე კიდევ ჩაფიქრდა რაოდენიმე ხანს და მას შემდეგ წყნარად უპასუხა:

— კარგი... შევიდეთ შინა და იქ მითხარ, რაიც გინდა.

— მე კი წავალ. — წარმოსთქვა პაპამა და გაემართა კარებისკენ.

— არა, არა; — საჩქაროდ შეაყენა გირგოლამ, — შენც აქ იყავი, უფროსი კაცი ღვთის წყალობაა.

ამ სიტყვების შემდეგ ისინი შევიდნენ სახლში, სადაც მანია მხიარულად და ღიმილით მოეგება.

პირველი მისალმების შემდეგ ისინი დასხდნენ გაჩუმებულნი. ყველას პირისახეზედ რაღაცა მღელვარება, მოუთმენლობა და ჩქარა სიჩუმის გაწყვეტის სურვილი ეტყობოდათ.

— აბა, რას გვეტყვი, გირგოლაო, რაი საქმე გქონდა? — როგორც იყო დაიწყო პაპამ.

— გვითხარი, რაი საქმეა? — დაუმატა ონისემ.

— საქმე როგორ-ღა არა მქონდა, თქვენაი ჭირაიმეთ, საქვეყნოდ თავი მეჭრების.

— რაისთვი, რაისთვი? — ჰკითხა ონისემ.

— იმისთვი, რომ ქალს აღარ გვაძლევთ!.. თუ არ გინდოდათ მოცემა, ურვადი რაღად აიღეთ და თუ ურვადი აიღეთ, ქალს რაღად არ გვანებებთ?

ამ სიტყვების შემდეგ ისევ მძიმე სიჩუმე ჩამოვარდა.

— რაისთვი არას მეუბნებით? — დაიწყო ისევ გირგოლამ.

— აბა რაი გვეთქმის? რაი უნდა გითხრათ? — უპასუხა დაღონებულმა ონისემ.

— მითხარი რამე... თუ გვარს მიწუნებთ, ისა სთქვით, თუ ურვადი გეცოტავენბათ, ის მითხარით, თუ არა-ღა რაისთვი მარცხვენთ თემობაში? არა, პაპაისი? — გირგოლა მიუბრუნდა მოხუცს.

— ჰაი, ჰაი, რო უნდა გითხრან რაიმე... რაისთვი არას ეტყვი, ონისე?

— რა ექნა, ქალაი თავს იკლავს! არ ნდომულობს მაგის ძმას და ძალად საიდგან დავაჯერო?

— ჰოო! — გააგრძელა მოხუცმა: — თუ ქალს არ უნდა, ეგ ცხოა.

— მაშ ურვადი რაღად აიღეს, რაღად მაიმედებდნენ?.. — დაიწყო ისევ გირგოლამ: — ღვთის მაღლმა, ორნი ძმანი ვართ, ორნივე მაგ საქმეზედ გავწყდებით და მაგ ქალს კი თავს აღარ დავანებებთ.

— მაგას რაისათვი უბნობ გირგოლაისი, რაისათვი?.. სიყვარული ძალად არ იქნების! — დაიწყო პაპამ, რომელსაც ეგონა რომ იმის მოაზრებულს სიტყვებს გავლენა ექნებოდა გირგოლაზედ.

— ურვადი რაისთვი-ღა აიღეს, თუ ქალის იმედიც არა ჰქონდათ? — იმეორებდა ისევ თავისას.

— რაი უყოთ, რომ აიღეს? პირველი ხომ არაა მაგისტანა საქმე ხევიში?.. ბევრჯელ ყოფილა მაგისტანა მაგალითი ჩვენ თემობაში, ღვთის მაღლმა, თემობას ჯვარდაწერილებიც ბევრი გაუყრიათ და

გაუშორებით ერთუბრთისგან.. თუ კი სიყვარული და გემრიელობა არ ექნებათ, რაღა ცოლქმრობა იქნების!

— ეგ იქნება უწინ იყო, იქნება უწინ თემობას ჰქონდა მაგისთანა ძალა, მაგრამ ეხლა თათრობა ხომ აღარაა? ეხლა ქრისტიანების ხელში ვართ, ღმერთმა უშველოს რუსებსა, ეხლა სუყველა ზაკონის კანონზედ არის... არა, პაპაუ, ურვადი აულიათ, ქალი უნდა მამცენ, მე რად მინდა ან თემი და ან სხვა? მე წინანდელს ჩვეულებას კი არ მივეყვები, წავალ ერთს სიტყვას ვეტყვი დიამბეგს, ნაჩაღნიკსა, და ქალსაც წავიყვან და ონისესაც დავღუბამ! ღვთის მადლმა, ცოლშვილით დავაღუბინებ!

— გირგოლაუ, ნუ, ნუ სჩადით მაგას! ღვთის გულისთვი, ნუ სჩადით! აბა ძალად ჯვარის წერა, რაი ქრისტიანობაა, რაი სამართალია? ან რაისთვი გინდა ან დიამბეგი, ან ნაჩაღნიკი? რაისთვი გინდა იმათთან ჩივილი? შენმა მეზობელმა თუ გაწყყინა რაიმე, შენივე მეზობლები შეყარე, მონახე უფროსი კაცები და, რაიც იმათ ვითხრან, ის გაიგონე.

— არა, პაპაუ, მე თემის ხალხი არ მინდა, მე ზაკონის გზა კარგად ვიცი, — მკაცრად წამოიძახა გირგოლამ და წამოიწივა.

— ზაკონის გზა ის თუა, რომ ქალს, რომელსაც არ უყვარს შენი ძმა, ძალად ჯვარი დასწეროთ იმაზედ? — გაჯავრდა პაპა.

— მე ხელმწიფის სამსახურში ვარ, მე ეგრე ადვილად როდი ამავდებინებენ მასხარად. — ცხარობდა გირგოლა.

— თემის პირს ნუ არღვევთ! ნათქვამია: „ხმა ღვთისა და ხმა ერისაო“...

— თემი, შენი ჰირიმი, — დაცინვით წამოიძახა გირგოლამ: — ძალიან რამე არაა ჩვენი თემი!.. მე ზაკონით გესაუბრებით, ზაკონით... მაგრამ რას გელაპარაკებით, მაძლევთ ქალსა, თუ არა? — მიუბრუნდა ისევ ონისეს.

— ვინ გიტერს ქალსა, ვინა? — დაიძახა ონისემ, რომელსაც კარგად ესმოდა გირგოლას ძალა.

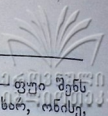
— სულ ეგრე იძახით და ბოლო კი აღარა ჩანს.

— თუ კი არ უყვარს შენი ძმა, საიდგან უნდა მისცენ? — ჩაუმატა ისევ პაპამ.

— არა, პაპაისი, ჩვენ მაგის დღე არა გვაქვს, რომ ქალი დაუჭიროთ, — გაურია სიტყვა მახიამ, რომელიც აქამდინ ჩუმად იჯდა და ლაპარაკში არ ერეოდა.

— ეგ ხელმწიფის სამსახურშია, — წარმოსთქვა ისევ ონისემ: — ჩვენ მაგასთან ბრძოლის თავი ვინ მოგვცა? დეე წაიყვანოს ის ქალა-შავაი.

— რაი სთქვი ეგა? — წამოხტა გაჯავრებით პაპა: — ფუთი შენს ნამუსს! ქუდი აღარ გხურამს თავზედ? დიაცი ყოფილხარ, ონისე, დიაცი!.. ძალამ ისე როგორ უნდა შეგაშინოს, რომ ოჯახიდგან ქალი გაიყვანო და ისეთს კაცს მისცე, რომელიც თქვენ ქალს არ უყვარდეს?.. აჰუ! მშინარაი ყოფილხარ, მშინარაი, მოკვდეს შენისთანა კაცი! — ხელის ჩაქნევით და სიბრაზით წარმოსთქვა პაპამ.

— რაისთვი სჯავრობ, პაპაისი! — დაიწყო მახიამ, — მაშ ისა სჯობს, რომ ყველანი ციმბირს გაგზავნონ ერთაი ქალა-შავას გული-სათვი?

— ციმბირს რაისთვი გაგზავნიანთ?.. მაშ სამართალი აღარა ყოფილა! ხალხი გაწყვეტილა! — ცხარობდა პაპა: — ემისთანა მაიმუნებმა უნდა შეგაშინონ? ვაი ჩემო ყმაწვილებიჭობავ, რა გითხრა, თორემ მე ვაჩვენებდი ემას თამაშას.

— ღვთის მადლმა, თუ ნუნუ არ მომცეს, ეგრე მოვაშორებ ონისეს აქაურობას, რომ აქაური ლურბელიც ველარ დაინახოს, — დაიკვება გირგოლამ.

— ვინა? შენა?.. აი შე ბუგრიანო, სადა მაქვს ეს დაშნა ტიალი, რომ ეხლაგ ხმას არ გაგაწყვეტინებ?

ამ სიტყვებით საჩხუბრად მიიწია პაპამ გირგოლაზედ, მაგრამ ონისე და მახია შუაში ჩაუდგნენ და გააშველეს.

პაპა თუმცა მოაშორეს, მაგრამ ის მაინც არ მშვიდდებოდა და იწევდა გირგოლაზედ, რომელსაც თავის მხრით დაედო ხანჯალზედ ხელი და ისე მოელოდა იმას. ონისემ, როგორც იყო, პაპა გაიყვანა გარედ, გაისტუმრა და თითონ კი ისევ შინ შემოვიდა.

— დამაცადოს მაგ გაშტერებულმა და თუ ბეგარაში სული არ ამოვართვი, მე გირგოლაი არ ვიქნები! — დაემუქრა ისასული.

ამის შემდეგ ისინი ისევ დამშვიდდნენ და დაიწყეს თავიანთ საქმეზედ ლაპარაკი.

— არა, შენი ჭირიმე, ჩვენ ქალს არ გიჭერთ; მოდით როცა გინდათ, წაიყვანეთ თქვენი ქალი, — უთხრა ონისემ.

— ოღონდ შენ კი დასტური დამეც და, ვინც წამართოს, ალალი იყოს. ღვთის მადლმა, თუნდა დღესვე გავიტაცებდი.

— აქედგან ნუ, გირგოლაისი, თორემ მაგათაც მამის ძმები ჰყავსთ, უხიფათოდ არ დაგანებებენ, — გააფთხილა მახიამ.

— მაშ საითა?

— მაშ ან მთაში, ან წისკვილში გავგზავნით და მაშინ შეგატყობინებ, გაიტაცეთ და რაიც გინდათ ის უყავით.

— რამდენიმე ხანი გახიზნება კი მოგინდებათ ამ სოფლიდგან, — დაუმატა ონისემ.

— მაგისი კი მე ვიცი, — წარმოსთქვა მხიარულად გირგოლამ: — მაგრამ როდისა, როდის?.. აგერ ორი კვირაა ჩემი ძმა შინა მყავს, მეცხვარედ ცხო დავიჰიჩე და ის დადის ცხორში. ნინიაიც ჩქარა უნდა გავგზავნო, თორემ, თუ საქონელში პატრონის თვალი არა ბრუნავს, წყალსავით დაილევის.

— დაილევის, ღვთის მადლმა, დაილევის, — დაემოწმა ონისე.

— თოლ-ყური ჩვენკე გქონდეს, მზად იყავ და, რამწამს საქმე ხერხად მოვა, მე მაშინვე შეგატყობინებ.

ამ სიტყვების შემდეგ ისინი კიდევ რამდენიმე ხანი დარჩნენ ერთად და ცოტა მუსაიდის შემდეგ დაიშალნენ.

გირგოლამ იმავე დღეს დაიბარა რამდენიმე შეიარაღებული ოსი, რომლებიც ხევში განთქმული იყვნენ თავიანთი ავაზაკობით და უბატიოსნო მოქმედებით.

ამ დღიდან ის მზად იყო ნუნუს გასატაცებლად და ელოდა მხოლოდ მახიას კაცს, რომელსაც დრო და ადგილი უნდა შეეტყობინა.

XI

ერთ დღეს მთელი სოფლის ყმაწვილ-ქალობა გერგეტის მთაში, სადაც ქუბი და შავი ხილი უნდა მოეკრიფათ, წასასვლელად ემზადებოდნენ. ამგვარად ისინი ყოველ ზაფხულს რამდენჯერმე შეიყრებიან ხოლმე და არა იმდენად ხილის მოსაკრეფად, რამდენადაც დროს გასატარებლად და გულის გასართობად გაისეირნებენ ხოლმე. ქალები გროვდებოდნენ ფოლორცაში და ელოდნენ თავთავიანთ მეგობრებს, ამხანაგებს.

— მახიასი, მეც ხილობ წავალ! — მიექცა ნუნუ თავის ძალუას.

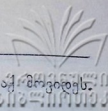
— წადი, რაი მენადვლების? — უბასუხა იმან და როგორღაც უცნაურად გაიღიმა: — მე თითონ მინდოდა გამეგზავნე, გულს გაირთობ, თორემ აგერ რამდენი ხანია, პირზედ ღიმილიც არ მოგსვლია.

ნუნუმ ამოიოხრა, წყნარა აიღო კალათა ხელში და პასუხმიუცემლივ გავიდა გარედ.

ნუნუს გასვლაზედ მახიას სრულებით შეეცვალა სახე და განსაკუთრებითი ზრუნვა დაეტყო.

ის მივიდა, გააღო წყნარა კარი და იქიდგან დაუწყო ყურება ნუნუს, რომელიც მიეშურებოდა თავის ტოლსწორ ქალებისკენ. რა წამს ნუნუ მოეფარა სახლებს, მახიამ მოუთმენლად დაუწყო ძახილი ერთს პატარა ბიჭს, რომელიც იქვე კოჭებს თამაშობდა.

იმან მოირბინა საჩქაროდ, ჩაიყარა კოჭები ჯიბეში და დაუწყო ყურება დედას.

— გაიარე ჩქარა და გირგოლას უთხარ — ეხლავ აქ მოვიდეს უთხარი, რომ ძალიან საჭირო საქმე მაქვს-თქო.

ამ სიტყვებზედ ბალღი გაბრუნდა და სირბილით წავიდა, მახია კი შინ შევიდა, სადაც მოუსვენრად მოელოდა გირგოლას, რომელსაც უნდა აღსრულებაში მოეყვანა თავისი სურვილი, რომელსაც ისე შემწვობდა ნუნუს გერგეტის მთაში წასვლა.

ქალები მხიარულად, სიმღერით და თამაშით გაემგზავრნენ გერგეტისაკენ. იმათ ოხუნჯობას და ერთმანერთში ლექსობას ბოლო აღარა ჰქონდა.

მთელის თევობით დამწყვდეული და მუშაობით თავმოებზრებული, ეხლა ისინი ჰგოდნობდნენ სრულს თავისუფლებას და ნამდვილს გულწრფელს მხიარულებას ეძლეოდნენ.

ამათ მისდევდა ნუნუ, როდესაც მხიარულების, ღხინის და თამაშობის მოთავე, დაღონებული, შეწუხებული და დაფიქრებული. მარინეს, იმის მეგობარს, რომელიც ჩამოსულიყო სხვა სოფლიდგან და გვერდით მისდევდა, ვერ გაებედნა ხმის გაცემა თავისი მეგობრისთვის, რათა ნუნუს დამაღონებელის საგნის შეხებით მეტად არ დეეზბო იმისი გული და ცრემლები არ გადმოსდენოდა იქ მყოფის ქალების სასაცილოდ და საოხუნჯოდ.

ასე მხიარულად და ლაღობით ქალები შევიდნენ წმინდა სამების ტყეში, რომელიც ხატის ტყედ ითვლება და ამ შემთხვევას იმ გარეგანი შეხედულების დასამშვენებლად გადაურჩინა.

ყველანი გაეკიდნენ მარწყვს, ხახამას, შავ ხილს და ჭუქსა, ასე რომ ნუნუ და მარინე სხვების შეუნიშვნელად დაშორდნენ ამხანაგებს, ჩავიდნენ მდინარე ჩხერის პირსა, სადაც პირები დაიბანეს და დასხდნენ.

ისინი კარგა ხანს ისხდნენ ჩუმად და ერთმანერთს ხმის გაცემას მაინც ვერ უბედავდნენ.

— რაი ამბავია, რად არას მეტყვი? — ბოლოს გაწყვიტა სიჩუმე მარინემ.

— რაი-ლა გითხრა? — მხრების აწევით წამოიძახა ნუნუმ: — ჩვენებმა ურგადი სულ აიღეს, მე საქორწილო ტარავალს მიკერავენ. გირგოლაიც ქორწილს ემზადება თურმე და იაგოსი კი არა ისმის-რა, — წარმოუდგენელის მწუხარებით დაიწყო ნუნუმ და ცრემლები მოერია თვალებში.

— მაშ არ იშლიან, ნინიაზედ გათხოვებენ?

— მათხოვებენ, — დაღონებით უპასუხა ნუნუმ და მწარე ღიმილით დაუმატა: — ღვთის მადლმა, საქორწილო ტარავალი სუღარად გადამეჭკევა, და ნინიაი კი თავის სახლში ვერ მნახამს.

— მაშ რასა იქ?

— მაგას ქვეყანა და თემი გაიგებს.

— ბედშავო ჩემო თაო! მაშ იაგო რომ არ მოვიდეს, აღარ გას-
 თხოვდები?

— არა.

— რაისთვი არა?... იქნება იაგო კიდეც გამოუშვეს და ვინ იცის
 საით წავიდა!

— რას მეუბნები, მარინესი! — გაიკვირვა ნუნუმ.

— მართალს ვანბობ, ღთის მადლმა.

— ნუ მეუბნები მაგას, თორემ გიშულლებ! — გაჯავრებით შეს-
 ძახა ნუნუმ და შეიჭმუნა წარბები: — იაგო მე საით მილალატებს,
 ერთ-ურთისთვი ღვთის ფიცი გვაქვს მიცემული!..

— შენ იცი, — უბასუხა მარინემ და ჩაფიქრდა.

მარინე თითონაც იყო შეყვარებული, თითონაცა ჰყვანდა „გულის
 საყოვარი“ და თითონაც არავიზედ და არაფრისთვის გასცვლიდა
 თავის სატრფოს, არ უღალატებდა იმას, მაგრამ რა ნუნუს მწუხარე-
 ბას ხედავდა და იაგოს დაბრუნება კი საეჭოდ შექნილიყო, ამისთვი-
 სა სცადა იმის სახელის ამოფხეკა ნუნუს გულიდგან. მაგრამ, რა
 შეამჩნია ნუნუს ისეთი გაჯავრება ამ სიტყვებზედ, ის მაშინათვე
 გაჩუმდა და ნანობა დაიწყო წარმოთქმული სიტყვებისთვის.

— მაშ ვერ დაივიწყებ იაგოს? — ჰკითხა რამდენიმე ხნის სიჩუ-
 მის შემდეგ.

— ვერა, ვერა, მარინესი, სიკვდილს ვირჩევ იმის თავის დანე-
 ბებას... ის ჩემი გულისთვის დაიჭირეს, დაჰკარგეს და მე საით-ღა
 უღალატო?

— მართალს ამბობ, არ გეღალატების, — დასთანხმდა მარინეც.

— რაით-ღა უშველო, რაი-ღა მეწამლების? ჩამოვდნი, ჩამოვხში
 იმის მოლოდინით და ჩემთვის ნუგეში აღარსაით გაჩნდა, რომ სა-
 ითმე შემეძლოს, თავს გავიყიდი და იმას კი გადავარჩენდი.

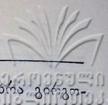
ამ სიტყვების დროს გადაიწია ტყის შტოები, და რამდენიმე შე-
 იარაღებული კაცი გადმოხტა შეშინებულ ქალებთან, რომლებიც
 წამოცვივდნენ და ერთმანერთს მიეჭუჭკნენ.

ამ კაცებს შორის ქალებმა იცნეს გირგოლა, რომელიც პირდაპირ
 მივიდა ნუნუსთან, მოგლიჯა თავის მეგობარს და დაცინვით უთხრა:

— ახლაც უარს იტყვი?

ნუნუ შიშისაგან ცახცახებდა და მთლად დაკარგულიყო. მარი-
 ნეც, გაფითრებული, ერთს ადგილს გახევებულიყო.

— მოვიდეს და გიშველოს იაგომ, — გაიმეორა გირგოლამ და-
 ცინვით.

— გამოიარე, წავიდეთ, — თითქმის ბრძანებით უთხრა გირგოლამ და გადმოუბრიალა თვალები.

— სადა? — დაფანტვით იკითხა ნუნემ.

— მაგისი მე ვიცი! — კიდეც ჩაიცინა გირგოლამ და გამოსწივა მაჯას. ნუნე თითქმის მაშინ მოვიდა გონს, გირგოლასთვის მოულოდნელად გაიბრძოლა და გაეშეებინა.

— არ წამოვალ ცოცხალის თავით! — შეჰყვირა იმან და თვალები გაღუებულს ნახშირით აენთო: — არ გავთხოვდები შენ ძმაზედ, ის მე მეჯავრება, შენცა მძაგხარ, ორნივე დიაცები ხარო, მშიშრები...

— გამოიარე-მეთქი! — დაუღრიალა გირგოლამ და გაავლო ხელი.

— ჰაპაი! დიაცებო, დიაცებო! ქუდი რაისთვი-ლა გხურავთ, თუ კი დედაკაცზედ ეგეთს ძალას მიიტანდით, მაი ჩემი მანდილი მოიხვით, ეგ თქვენ უფრო დაგშვენდებათ! — იბძოდა ნუნე, მაგრამ რას გახდებოდა გამხეცებულს გირგოლასთან, რომელსაც მაგრა გაეფლო ხელი და მიათრევდა.

— მომეშველენით, — დაუძახა გირგოლამ თავის ამხანაგებს, რომელნიც დოინჯ-შემოყრილნი იდგნენ და ისე იყურებოდნენ, თითქმის იმათ თვალ-წინ არა ხდებოდა-რა. ისინი გირგოლას სიტყვებზე მისცვივდნენ ნუნეს, ასწივეს ცივ-ცივ და წაყვანა დაუპირეს.

მარინე, რომელიც იქამდინ უსიტყოდ იდგა, ეხლა მოვიდა ერთბაშად გონსა, მოიგლიჯა თავიდან მერდინი და კაცებს ჩაუგდო შუაში.

— ჩემს მერდინს დასდეთ პატივი, ჩემს მერდინს აპატივეთ! — დაიძახა იმან, დარწმუნებულმა, რომ ეს საზოგადოთ მთის ჩვეულება შეწყენარებული იქნებოდა იმ კაცებისაგანაც.

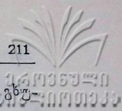
შვილის მამკვლელზედ გამწარებულ მამას იარაღით ხელში რომ მიეწია, ისიც სცემდა ქალის თხოვნას პატივს და რაკი მერდინი გაეფინებოდა ფეხთან, ისიც უკან დაიხევდა, მაგრამ დიამბეგებთან გარყვნილი გირგოლა, რომელსაც გადელახა მთის ხალხის ნამუსი და ჩვეულება, რას დაგიდევდა ქალის თხოვნას, ქალის ლეჩაქს, რომელსაც ისეთი საპატიო მნიშვნელობა ჰქონდა როდესღაც მთაში.

— აჰუ! — ხელის ჩაქნევით დაიძახა მარინემ: — თქვენ კაცები აღარა ყოფილხართ! ნამუსიც დაგიკარგავსთ და სირცხვილიც.

— იყბედე, იყბედე ეგრე, ბევრს გააწყობ! — ნიშნის მოგებით და დაცივნით უპასუხა გირგოლამ.

— მე არ გავაწყობ, მაგრამ მაგასაც მამის ძმანი ჰყვანან, არ შეგარჩენენ, გირგოლაისამ.

— ქალაუ, რას გადამეკიდე, რაი გინდა?

— ის მინდა, რომ ნამუს ნუ გვხდით! კაცები ხართ, ქულები გზავსთ.

— ონისეს ნებითა ვარ აქა, იმან დამარიგა, რომ გაგიტაცებენ რაი გინდა, ვის ქომაგად გამოდიხარ?.. ახლა კი მომშორდი, ღვთის მადლმა, თორემ ემაგ ალაგზედ გაგაქრობ.

— ვის გააქრობ, შე წუწკო დიაცო, შენა? — შესძახა იმასა და გაავლო ხელი ერთმა ბიჭმა, რომელიც გადმოხტა ტყიდგან: — აქეთ მოდი, თუ კაცობა რაიმე გაქვს, აქეთა.

გირგოლამ იცნო კობა, მარინეს გულთ ძვერის მიზეზი, რომელიც მთაში სანადიროდ მიმდინარეო და ხმაურობაზედ შემობრუნებულიყო იმ ტყეში.

კობა და გირგოლა მოხვდნენ ერთმანერთს და დაიწყეს ბრძოლა; ორნივე ძალოვანები შეხვდნენ და ორნივე სერხიანად უვლიდნენ ერთმანერთს.

გირგოლა ცდილობდა კობას ფლატეზედ გადაგდებას, მაგრამ კობამ შეუტყო ეშმაკობა, მოიკრიფა უკანასკნელი ღონე და ძალზედ დასცა გირგოლა. მასუკან ამოიღო ხანჯალი და, რა გულში ჩაცემას უბირებდა, უკანიდგან გირგოლას ამხანაგი მოეპარა, დაჰკრა თოფის კონდახი კობას შემადლებულს ხელში და ხანჯალი გაადგდებინა. გირგოლამ ისარგებლა ამ წუთით და წამოდგა ზეზე. კობა მარცხენა ხელით დასწვდა ხანჯალს და გამწარებულმა შეუტია ოსს, რომელმაც ხანჯალი გაადგდებინა.

ოსმა წადგა რამდენიმე ნაბიჯი უკან და მიუშვირა თოფი. კობა მარდად გადახტა, აუკრა თოფის ტუჩს ხელში და თითონ ასეთს ძალით ჩასცა ხანჯალი მკერდში, რომ ტარიც ნახევრამდინ ჩაიმალა იარაში.

კობამ გამოაძრო ჭრილობიდან ხანჯალი, მიიხედ-მოიხედა და თავის გვერდით ველარავინ დაინახა. გაიქცა იმ მხარეს, საითკენაც დანარჩენი ოსები ნუნუს მიათრევდნენ, და სერზედ შეამჩნივა რამდენიმე ცხენოსანი, რომელნიც მიაჰენებდნენ. ესენი გახლდნენ გირგოლა და იმისი ამხანაგები, რომელთაც პატარძალი მიჰყვანდათ გირგოლას ძმის ნინიასთვის.

კობამ ჯავრით კბილები გაუხრჭიალა, რადგანაც ცხენოსნებს ველარ მოსწვდებოდა.

— დამაცადე, გირგოლაო, დამაცადე! — დაემუქრა კობა და მოუქნია მუშტი: — თუ შენ ხელიდგან წამიხველ და ჩემი ჯავრი შეგარიჩინე, ეს უღვაშებიმე ნულარ მესხმის.

მაშინ მოაგონდა თავისი საყვარელი მარინე, რომელსაც ბრძოლის დროს შიშისაგან გულს შემოჰყროდა და გახურებულს და აღელვებულს კობას კი ვერ შეეძინვა.

როდესაც დაბრუნდა კობა ბრძოლის ველზედ, იმან პირველად მოკლული ოსი დაინახა, რომელიც გულადმა გადაბრუნებულიყო და სიკვდილს მწარედ დაემახინჯებინა, დაედმიჭა პირისახე.

კობამ ზიზლით შეხედა იმას და დაიძახა:

— რაზედ მომაკვლევინე თავი, რაზედ გამრიე შენს სისხლში? მერე მობრუნდა, დაინახა გულშემოყრილი მარინე და შეშინებული გაქანდა იმისკენ.

იმას ეგონა, რომ მარინეც დაჭრილი იყო და ამისთვის მწარედ წამოიძახა:

— დიაცების ხოცვის დროც მოვიდა, განა? სიკვდილი არა სჯობს ამ სიცოცხლეს?!

მაგრამ, რაწამს დაეხარა თავის საყვარელს, ის მაშინვე გონს მოვიდა, და რა კობა ფათერაკს გადარჩენილი, უგნებელი და კარგამყოფი დაინახა, გულმა აღარ გაუძლო და მადლობის ნიშნად ცრემლები გადმოედინა.

ის მაგრა მოეხვია კობას და, დარწმუნებული, რომ ყველა უსიამოვნება ასცდათ, დაუწყო იმას გატაცებით კოცნა და ალერსი.

სამწუხაროდ, გრძნობისაგან აღელვებულები ჩქარა უნდა გამოსულიყვნენ სასიამოვნო თავდავიწყებიდან და მწარე ჭეშმარიტება გაეგოთ, და ეს კი კობას, როგორც კაცის მკვლელს, ამორებდა თავის ქვეყანას, თუ თავის ტუსაღად ჩაგდება ან სიკვდილი არ უხდოდა.

ისინი შეჰკრთნენ, დაფიქრდნენ, მაგრამ ჩქარა გაიგეს თავიანთი მდგომარეობა. ამიტომაც ისე საჩქაროდ გამოეთხოვნენ ერთმანერთს, თუმცა ეს დაშორება ყველაზედ ძნელი იყო იმათთვის.

ქალი გაერია დანარჩენს ქალებს, კობამ კი თოფს წამოავლო ხელი და გასწია, ვინ იცის, საითკენ...

ამავე საღამოს, იმის შეუხედავად, რომ ნუნუ ხმამაღლა უარს ამბობდა თავის გათხოვებაზედ, იბრძოდა და არა დგებოდა, სოფ. ხ. საყდარში ღვდელმა ნუნუ და ნინია ძალად შეაუღლა იმ უღლით, რომლიდანაც დაშორება ხალხის ხელში აღარ იყო...

ნაწილი მეორე

I

არშის ციხე, რომელიც თავის სიმაგრით განთქმულია არა მარტოკა ხევში, არამედ საქართველოს ისტორიაშიც, თითქოს განგებ შემოზღუდულა ამაღლებული კედლებით, რომელსაც კაცი, გარდა ერთის მხრით, ვერა ღონისძიებით ვერ მიუღდება. ის ერთი მხარეც

ისეთი გასაჭირი ასასვლელია, რომ ერთს კაცს შეუძლიან მთელი ქვეყნის ჯარი შეაყენოს, რადგანაც ბილიკი, რომელიც წვრილს სარტყელსავეთ მისდევს სიბს კლდეს, ერთს ადგილს იჭამდინ ვიწროა, რომ ერთს კაცსაც კი უჭირდება თავისუფლად გავლა.

ამრიგად შემოზღუდული არშის სიმაგრე შუაში შეიცავს მშვენიერს მწვანე მინდორს, ათასის სურნელოვანი ყვავილებით და ისეთი ცივის წყაროთი, რომ კაცს უკვდავება ეგონება. აქ გაკეთებულია გამოქვაბულები, რომელშიაც კაცს თავისუფლად შეუძლიან თავის შეფარება. ამ ციხეს დიდი ხანია რაც თავი დანებებული აქვს, აქ აღარავინა სცხოვრობს; მხოლოდ წელიწადში ერთხელ შეიყრება ხალხი, რომ აღიღოს არშის წმინდა გიორგის დროშა, რომელიც იქვე ერთს გამოქვაბულში ასვენია.

რამდენიმე ნაბადი, რომელიც გამოფენილი იყო მზეზედ, და ერთის გამოქვაბულის გახეთქილის კედლებიდან ამომდინარი კვამლი ამტკიცებდა, რომ აქ ვიღაცანი უნდა დასახლებულიყვნენ.

მზე გადაიწვერა, როდესაც ერთი მოხევე, დაღონებული და შეწუხებული, გამოვიდა სადგურად გამხდარის ქვაბიდან, მივიდა წყაროს პირს, დაღა რაოდენიმე ხანი, ამოიოხრა და დაჯდა.

იმისი დაფიქრებული სახე, გაშტერებული მიჩემება ერთი მხრისკენ, ამტკიცებდა, რომ ის ღრმა ფიქრს მისცემოდა და იმისდაგვარად ეცვლებოდა პირისახის გამომეტყველება, რარიგი აზრიც გაურბენდა თავში. ბოლოს კიდევ მძიმედ ამოიოხრა, მიუშვირა მუტა მჩქეფარე წყაროს და დაღევის შემდეგ ძალზედ ამოიქშინა.

— რაი ვქნა, მიყვარს და რაი უყო? — წამოიძახა იმან და ისევ ჩაჰკიდა თავი.

ამ დროს სახლიდან გამოვიდა მეორე კაცი და გასწია წყაროსთან მჯდომისაკენ. ის ისე მივიდა, რომ პირველმა ვერ შეამცნია.

— ნინიაუ! — მხარზედ ხელის დაკვრით უთხრა ახალ მოსულმა.

— ჰე! — შეკრთომით წარმოსთქვა ნინიამ და ცოტა სიჩუმის შემდეგ გააგრძელა: — შენა, გირგოლაუ?

— ჰო, მე ვარ, — მიუგო გირგოლამ და ისევ რაოდენიმე ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა.

— ახლა ცხორს აღარ მიხედავ? — გაწყვიტა სიჩუმე ისევ გირგოლამ, მაგრამ პასუხი ვერ მიიღო და ისევ თითონვე განაგრძო:

— დაილია, ბიჭავ, საქონელი, რაითი-ლა უნდა ვიცხოვროთ? ჩვენი სარჩო-საბადი ეგაა.

— მე რაი უყო? ოხრადამც დარჩენილან! — დაღონებით უბასუხა ნინიამ.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

— რაისთვი, რაისთვი?..

— იმისთვი!

— სულ ზომ დედაკაცს არ მოუჯდება გვერდსა, სირცხვილია, ღვთის მადლმა! ქვეყანა დაგცინებს.

— წყალსამც უზიდნია ცხორიცა და ქვეყანაცა!

— აჰუ! — ჩაიქნია ხელი გირგოლამ: — მაშ რაი გინდა, რა?

— რაი ვქნა, გირგოლაისი? მე თავდაც არ ვიცი, რაი მინდა. ვილევო, ვდნები და იმას კი არა აქვს ჩემი სიყვარული!.. რაისათვე შემრთე, რად ჩასდევ ჩემ ცოდოში?.. მიშველე, მიწამლე რაიმე... ღვთის მადლმა ეგ ქალა-შავაც მებრალბის.

— აბა რაი გიყო, რაი გიწამლო?.. ჩემი ცოლი ყოფილიყო, მე გავაგებინებდი, და შენ რომ არა შეგიძლიან-რა, მე რაი უნდა გიყო?.. ქალაი ხარ, ქალაი!..

— რაი ვქნა, რაი? — ხელების მტვრევით და თითქმის ტირილით წამოიძახა იმედ-დაკარგულმა ნინიამ.

— რაი უყო? კაი-კაი მათრახები იმას და, ღვთის მადლმა, იფნის სახრესავით მოიქნების.

— კიდევ მათრახები, კიდევ ცემა? — წარმოუთქმელის მწუხარებით წარმოსთქვა ნინიამ: — განა ცოტა ვცემე?.. აღარ შემიძლიან! გული მიკვდების! იმას რომ ვცემ, ასე მგონია, მე მცემნო...

— გეუბნები, ქალაი ხარ-მეთქი!.. მაგის მეტი თუ არ შეგიძლიან-და ცხორს მაინც მიხედე... სანამ მე ვეცდები, ეგების მოვარჯულო...

— წავალ, წავალ მა რაი-ლა უნდა გავაკეთო? აგერ ორი თვე შესრულდა რაც შევირთე, მაგრამ იმან არც ცემით და არც დაყვავებით მიმიკარა.

— გეუბნები, მე ვეცდები, შენ კი წადი.

— აგრე, აგრე.

— მაშ როდის წახვალ?

— აი, გზიურ წავალ... შინ რაისთვი-ლა შევიდე?.. — უთხრა ნინიამ, რომელიც მივიდა გამოქვაბულის კარებთან, შესდგა რაოდენიმე ხანი, მერე აიღო გულა, შესდგა კიდევ, აიღო კომბალი, წასდგა რამდენიმე ნაბიჯი სადგურისაკენ, მაგრამ ისევ თავი შეიკავა, გამობრუნდა, საჩქაროდ და მოვიდა ძმასთან.

— გირგოლაუ, მე მივდივარ და შენ იცი!.. ღვთის მადლს, ძალიან ნუ შეაწუხებ... რაი უყოთ, რომ არ უყვარვარ, ის ლამაზია და მე... მე კი გონჯი.

ამ სიტყვების შემდეგ ნინია მღელვარებისგან ბარბაცით გაემარ-

თა ციხის გასავლისაკენ და ჩქარა მიეფარა აქა-იქ ცხვირ-წამო-
წვდილს კლდეებს.

გირგოლა კარგა ხანს უყურებდა თავის უშნო ძმას, რომელიც
უმადურად მიიზღაზნებოდა ბილიკზედ და, საზოგადოდ ისეც პატა-
რა, ეხლა თითქოს ერთი-ორად გაღეულიყო.

გირგოლა იდგა და უყურებდა რაღაცა-გვარის თვალებით და კა-
ცი ძნელად გადასწყვეტდა — ამ დროს რასა ჰგრძნობდა იმისი გული:
ეს გამოხედვა იყო სიზიზღე, სიბრალული, თუ სიხარული თავის ძმის
უხეირობისა!

პატარა ტანის ნინია, კუზიანი და ბლუ, მართლა შესაბრაღს
სურათს წარმოადგენდა, გაღეული და გაცრეცილი პირისაზე, პატა-
რა, უსიცოცხლო თვალები კიდევ უფრო ამახინჯებდნენ იმას.

გირგოლამ უკანასკნელად შეხედა და თითქოს ზიზღით წამო-
იძახა:

— ეგ საით ჩემი ძმაა!..

ამ სიტყვების შემდეგ ის წყნარად გამობრუნდა და გასწია ბინი-
საკენ, სადაც დამწყვდეული ნუნუ ჰყავდათ.

ჯვარისწერის შემდეგ ესენი გამოიხიზნენ ამ სიმაგრეში, რადგა-
ნაც ეშინოდათ ქალის მამულებს არ გადაეხადათ იმათთვის. იქ
ელოდნენ შერიგებას და კაცებს უგზავნიდნენ ერთმანერთს. ყველა-
ზედ მეტად მაზია და ონისე ცხარობდნენ, რადგანაც ქვეყნის თვალად
თავის გამოჩენა უნდოდათ.

ამ შუაეკაცობაში თუმცა დრო მიდიოდა, მაგრამ ნუნუ ვერა სა-
შუალებით ვერ დაიმორჩილეს. ის ვერც მოფერებამ, ვერც ჯავრობამ,
ვერც ცემამ ვერ მოაჰკვინა და ვერ შეაჩვია თავის მღვდმარეობას,
თავის ქმარს.

ბევრმა ძალდატანებამ ქალი გახადა, ჩამოახშო, მაგრამ ხასიათის
ძალა მაინც ვერ გაუტეხეს და ვერ მიაკარეს ნინიას. ყოველ ქალის
უარს, წინააღმდეგობას ნინიაზედ დამამორჩილებელი მოქმედება
ჰქონდა და ბოლოს, თითონ ნინია, რომელიც მბრძანებელი უნდა
შექნლიყო, მოულოდნელად გარდაიქცა ქალის ბრძანების აღმასრუ-
ლებლად. ის იქამდინ დაიმორჩილა ნუნუმ, რომ მარტო შეხედვით
კანკალს დააწყებინებდა.

ამას მიემატა სიყვარული, რომელმაც ყურმოჭრილ ყმად გახადა
ნინია; ეს დიდი ხანი აასრულებდა ნუნუს სურვილს, თავს დაანებებ-
და და გაუშვებდა შინ, მაგრამ, პატარაობიდანვე დაჩაგრული, და-
მორჩილებული თავის უფროსი ძმისაგან, ვერა ჰხედავდა იმის ბრძა-
ნების გადასვლას. ერთის სიტყვით, ნინია ორ ცეცხლს, ორ მბრძა-
ნებელს შუა იყო და, რა დროსაც რომლის მბრძანებლის გვერდით

იყო, იმ დროს იმის ბრძანებას ასრულებდა, თუმცა კი ორივე შემთხვევაში ერთ-რიგად იტანჯებოდა, იდაგებოდა.

გირგოლა არა ჰგვანდა იმას. ის ღონიერი, ძლიერი, მხარბეჭ-გადგმული, იყო ჯიუტი და შეუპოვარი. იმისი გაქვავებული გული, რაკი ერთხელ მოიწადინებდა რასმე, საშუალებას აღარ დაერიდებოდა იმის აღსასრულებლად; ვეღარც ხევწნა, ვეღარც მწუხარება, ვეღარც ცრემლები შეაყენებდნენ: მოუვიდა თავში აზრი — და გათავდა, უნდა აესრულებინა თავის გუნების სურვილი.

როდესაც გირგოლა მივიდა ქოხის კართან, მზე გადაწვერილიყო და უკანასკნელს სხივებს ოქროსფრად მოეფარათ უსწორ-მასწოროდ აშვერილი კლდის წვერები. იმათ თითქოს უკანასკნელად ესალმებოდა ეს შუქი და შეწუხებულს მთის წვერებს ამგვარის უბედურებით ფერი სცელოდათ. ჩრდილოეთიდან მთა-მთა, როგორც მოწინავე ჯარი, წყნარად მოიპარებოდა ნისლის პატარა ნაჭრები და, ამათ ცოტა დაშორებით, შემოჭედილიყო შავად მოქცეული ნისლი. წინ უხვდებოდა კვირცხლი ნიაგი, შლიდა, აბრუნებდა, ატრიალებდა, მაგრამ ნისლს თანდათან ემატებოდა; ის იზრდებოდა თანდათან და ჯერ შეუმცნეველად, თითო ნაბიჯით მოიპარებოდა; მერე ერთბაშად დაჰბერა ჩრდილოეთის ქარმა და გამოსწია შეუპოვარმა ნისლმა. აქამდისინ მხიარული დღე, ერთბაშად მოიქცა პირქუშ მგლოვიარედ. ცა და დედამიწა მოიფერა ტყვიის-ფრად და ეს ფერი თითქო მიძიმელოდს ადებდა ადამიანის გულს.

ბოლოს ერთბაშად შეცხა, შეჩერდა ქარი, გაჩუმდა ყოველისფერი ბუნებაში; თითონ ჩამონადენი წყლის ჩხრიალიც კი უფრო ყრუდ მოისმოდა; კაკბების კაკანი და შურთხთ შტვენა, ისე ჩვეულებრივი სალამოს, აღარ მოისმოდა.

ერთბაშად იქექა ცამ, მოისმა გრიალი და ამას მოჰყვა წვრილი, მაგრამ ჩქარი ხორხოშელა, წვიმასთან ერთად ნარევი. მთა, მინდორი, დეღეები ერთბაშად თითქოს მდინარებად გარდაიქცა და გაღუქებული წარმოუთქმელის ძალით გაქანდა თავიქვე.

გირგოლა, თითქოს გაექვავებინა ბუნების ძალას, შიგ გამოქცაბულის კარებში გაჩერებულიყო.

ნუნუ მწარედ დაღონებული, მობუზული იჯდა კერის პირას და-ჰფიქრობდა თავის მწარე დღეებზედ; იმისი პირისახე დამგზავსებოდა წმინდა სანთელს და ყუეუნა, მომღიმარი თვალები თითქოს საღდაც ჯურღმულში ჩასცვივნოდა.

პირველმა დაქუხებამ ორნივე იქ მყოფი შეაერთო. ნუნუმ გადაიწერა პირჯვარი და გირგოლა კი შინ შევიდა.

II

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

ქოხში საკმაოდ ჩამოზნეულდა და მხოლოდ ჩქარ-ჩქარი ელვანათებდა იქაურობას. გირგოლა მივიდა, ჩამოჯდა „მარტო-შეკამზედ“ და ჩაფიქრდა. ნუნუ მთლად ცახცახებდა. მობურველი დღის მიზეზით, თუ სხვა რომელიმე გრძნობათ მღელვარების გამო, იმას გული უდღუღდა და ცრემლები მორევდა თვალებში. კარგა ხანს ასე ჩუმად ისხდნენ.

— ქალაუ! — ბოლოს გაწყვიტა სიჩუმე გირგოლამ და იმის ხმა გამოისმა როგორღაც ყრუდ, უსიამოვნოდ. ნუნუ, რომელიც თითქოს ამ სიტყვებს ელოდა, შეკრთა, გაეჩუოლდა და ცრემლები ღვა-ღუპით გადმოედინა.

— შენი ქმარი გავგზავნენ... — გააგრძელა გირგოლამ და ისევ გაჩუმდა.

— არ მოგდის? — დაიწყო ისევ გირგოლამ.

— რაი ვუყო, რომ გავგზავნენ? — უპასუხა ნუნუმ.

გირგოლა კარგა ხანს დააცქერდა და მერე ჰკითხა:

— რაისთვი არ გიყვარს შენი ქმარი?.. რაისთვი არ მოგწონს?

— მე ქმარი არა მყავს, — მისცა მოკლედ პასუხი.

— ღვთის მადლმა, მართალს უბნობ! — უპასუხა გირგოლამ და გაიხარხარა: — ეგეთი ქმარი თუნდ იყოს და თუნდ არა!.. შენ ეგეთი ქმარი კი არ გინდა. აბა, რაი კაცია ჩემი ძმა?!

— მაშ რაისათვის-ლა მომიტაცეთ; რაისთვი ჩადევით ჩემს ცოდვაში? — დაღონებით და საყვედურით უპასუხა ნუნუმ.

— რაისთვი?.. — იკითხა გირგოლამ და ჩაიციწა.

— ჰო, რაისთვი!

გირგოლა გაფითრდა და ცოტა სიჩუმის შემდეგ წყნარად, მაგრამ ზარკვევით უპასუხა:

— იმისთვი, რომ მიყვარხარ.

ნუნუ არ მოელოდა ამ პასუხს, რომელმაც სიტყვა გაუწყვიტა პირში. გირგოლა წამოდგა და გაიარ-გამოიარა.

— გაუგე ახლა რაღაც მოგიტაცე? — ის მივიდა ქალთან ახლოს და ხელის მოხვევას უპირებდა.

— შორს!.. — ხელის კვრით მოიშორა ნუნუმ: — ცოდვიანო, შენი ძმის ცოლს მაგას რას მეუბნები!

— ქალაუ! მოგკვდი, ჩამოვდნი, დავილიე შენის ცქერით ღმერთი არა გწამს, არ გებრალეები?

— შენ გიყვარდი და შენ ძმაზედ დამწერე ჯვარი?!. კარგია-ლა, კარგი!.. გეყოფის-ლა სიცილი.

— ღვთის მადლმა, მიყვარხარ და არცვის არ დავუთმობ შენს თავს... ჩემი ძმის სიკვდილიც რომ დამჟირდეს, ემ ზანჯალს ტაყაბდინ ჩაუსვენ გულში და იმასაც არ დაგანებებ.

— რას უბნობ შე ცოდვიანო, რასა?.. მაგით გინდა შემაშინო?!

— მაშ რაითი დაგაჯერო, რაითი შემოგფიცო?

— ან ღვთისა აღარ გეშინიან, ან ხატისა?

— ნუნუ, ნუ მტანჯავ, ნუ მაწვალებ, ნუ, ღვთის მადლმა, თორემ არ ვიცი რაი აგიტეხო შენცა და ჩემს თავსაცა!

— რად არ ჩამომეხსნები, რაი გინდა ჩემგან?

— შენი სიყვარული!

— შენ... შენ შეგიყვარო!.. შენ, რომელმაც დაღუპე, ცოცხალი მიწაში დამარხე იავო?.. შენ, რომელმაც უღმერთოდ დამიბნელე დღე?.. შენ, რომელმაც იმედი გადამიწყვიტე ყოველ სიხარულზედ... რაის-ლა პირით მეუბნები, რომ შეგიყვარო?..

— ძმაც შენი გულისთვი დავკარგე, ქვეყანასაც შენთვის გამოვაკლდი...

— შენს ძმაზედ რაღად დამწერე ჯვარი, თუ კი შენ გიყვარდი? — გააწყვეტინა ალელვებით ნუნუმ: — ეგეც ჩემი სიყვარულით მოგვიდა?

— ჰაი, ჰაი, რომ შენი სიყვარულით... მე ჯვარდაწერილი ვიყავ, მეორედ აღარ დამწერდნენ ჯვარსა. ცოლიც შენის გულისათვის გავადე, ჩემს ძმაზედაც შენის სიყვარულით დავწერე ჯვარი... ჩემი ძმა მე ვერ მომშორდების და იმას კი — ჯვარდაწერილი ცოლი.

ნუნუ გაშტერებული, გონებადაბნეული ყურს უგდებდა ნამუს-დაკარგული კაცის ლაპარაკს, ცდილობდა კარგად ჩაესმინა ეს ურცხვი ლაპარაკი, მაგრამ მაინც არა სჯეროდა, რომ ადამიანის შვილს ამ სიმცირემდინ მისგლა შეეძლო. იმას ეგონა, რომ გირგოლა მარტო ან გამოსაცდელად ელაპარაკებდა, ან არა-და დასცინოდა.

— ქალაუ, ჩაიგონე! შენ ჩემი უნდა იქნა, ჩემთვის მოუტრეხარ წერას.

— ჩემს სიკვდილს უფრო მალე ნახამ, სანამ მაგას!

— ქალაუ, შენ ხუმრობ, მაგრამ მე კი აღარ მეტუბრები! — გაიქნია თავი გირგოლამ: — აქამდინ დაგაცადე, ხათრად ეგეცა კმარა!

ამ სიტყვების შემდეგ ის მივიდა ქალთან და ხელი გაავლო. ნუნუმ გაიბრძოლა, მაგრამ ღონიერად ჩავლებულს ხელს ვერ გამოუსხლტა.

— გირგოლაუ, გრცხვენოდეს! — დაიძახა იმან.

— რაი-ლა სირცხვილისაა, ღვთის მადლსა? — უპასუხა იმან ურცხვად და მიიკრა გულზედ.

— შენი ძმის ცოლი ვარ... არშის წმინდა გივარგის სტუმარი იმის ხატრი შეინახე!.. აჰუ! კაცი არა ჰყოფილხარ! დამეხსენ, ღმერთი! — ეუბნებოდა ხვეწნით ნუნუ, მაგრამ ვინ იყო იმისი მსმენელი.

აღელვებულს გირგოლას ქალისთვის გაშმაგებით ჩაეგლო მკლავებში ხელი და ისე ძალზედ უჭერდა, რომ ძვლებს ჰახჭახი გაჰქონდა. გირგოლას შეეშუშნენილი წარბების ძირიდგან გაღუებულს ნაღვერდალსავით გამოიყურებოდნენ შესაზიზღი თვალები. კბილებმოჭერილი და ცხვირის ნესტოებ გაგანიერებული, მძიმედ, მაგრამ ძალზედ ძლივსა იქცევდა სულსა. იმას იმ დროს ყოველისფერი დაეიწყებოდა და მარტო ერთს პირუტყვეულს წადილს დაემორჩილებინა, შეეპყრო.

ნუნუმ უნებურად შეხედა იმას და, რა დაინახა იმის დაპრანჭულო სახე, დარწმუნდა რომ სიტყვას არავითარი გავლენა აღარ ექნებოდა გამხეცებულს კაცზედ. ის იწოდა, იტანჯოდა თავის მდგომარეობით და, დაღუენებული, თითქოს რკინის ჰახრაჲ მოჭერილი, მკლავები წარმოუთქმელს ტკივილს აგრძნობინებდა.

გირგოლამ მეორე ხელი მოხვია წელზედ, მიიკრა ახლო და აცახცახებულის, ნერწყვ-მოსულის ტუჩებით საკოცნელად მიიზიდა; მაგრამ იმან მიახლოება ვერ მოასწრო, როდესაც ცამ ძალზედ იქეჲა და უსიამოვნო გოგირდის სუნი დატრიალდა; ეტყობოდა, ახლო-მახლოს სადმე მეხი უნდა ჩამოვარდნილიყო.

ამ ჭეჲამ გირგოლა შეაკრთო და თავისავე უნებურად ხელები გააშლევინა. რაწამს ნუნუს თავი თავისუფლად დარჩა და პირველი გაშტერებიდან გამოვიდა, ის წამოვარდა, მივარდა ცულს, რომელიც იქვე ეგდო, აიტაცა და ისე გამოვარდა გარედ.

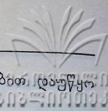
გირგოლამ, რომელიც უკან გამოეკიდა, წინ გადაუბრინა და გზა გადუღობა.

— ქალაუ, ხუმრობ თუ! — დაცინვით შესძახა იმან: — ღვთის მადლმა, აგრე ადვილად ვერ წახვალ.

— გამეცალე, შე თათარო, ურჯულო!.. გზა! — შეჰკივლა ქალმა და შეუშალა ცული.

გირგოლა გვერდზედ გახტა, ძალზედ მოქნეული ცული კი ზუზუნით წამოვიდა, მოხვდა ველიანს მიწას და ყუამდინ შიგ ჩაჯდა. გირგოლამ ძალზედ გაიხარხარა, გადმოხტა საჩქაროდ და, სანამ ნუნუ ცულის ამოდებას მოასწრობდა, ძალზედ მოხვია ხელები, ასწია გულშემოყრილი ქალი და შეიტანა ოთახში.

იმან მიიტანა საგებელთან, რომელზედაც დაასვენა, და დაუწყო გატაცებით კოცნა. ცოტა ხანს დამშვიდებული გირგოლა თითქოს

ისევ სიგიჟემ შეიპყრო და თავდავიწყებით, გაბრაზებით დაუწყა
ალერსი...

გულ-შემოყრილმა ნუნუმ, როდესაც გონს მოვიდა და თვალები გაახილა, დაინახა თავის მტარვალის სახე, რომელსაც მასხარად აეგ-
დო, დაემცირებინა იმისი ყმაწვილ ქალობა, იმისი ნამუსი!

რაწამს ნუნუ გონს მოვიდა, ზიზღით წამოვარდა და დაიწყო ტი-
რილი. ისა ხედავდა თავის თავს გაუბატიურებულს, შერცხენილს
და ნამუს-ახდილს... ცოდვილს ღმერთისა და კაცის წინაშე, იმას
სიტყვა ველარ ამოეღო სირცხვილით და ჯავრით, მაშინ როდესაც
გირგოლა, წამოწოლილი მხართეძოხედ, ღიმილით უყურებდა.

— მოდი, ქალაუ, სად გარბი?.. ეხლა მაინც ჩემი ხარ, — უთხრა
გირგოლამ და ქალისაკენ მოსაზიდად გაიშვირა ხელი.

პირველივე მოძრაობა ნუნუსი კარისკენ გაქცევა იყო, მაგ-
რამ მოაზრებულს გირგოლას მაგრა დაკეტა არ დაეწყო-
და და ამისთვის იმედ-გადაწყვეტილი ნუნუ უნდა შემდგარიყო.

— რაია?.. ვერ გააღე? — დაცინვით ჰკითხა გირგოლამ.

ნუნუ თავდაღუნული გამობრუნდა, მოვიდა შუა ადგილას, შეს-
დგა როდენიმე ხანს, თითქოს რაღაზედაც დაფიქრდა, მერე გაბ-
რუნდა ერთბაშად და გავიდა მეორე ოთახში, რომელიც იქვე გამო-
ქვებულში იყო.

გირგოლამ კარგად იცოდა, რომ იქიდგან გასასვლელი არ იყო,
ამისთვის არ შეიწუხა თავი და ისევ ისე მხართეძოხედ წამოწოლილი
ნებიერობდა, დარწმუნებული, რომ დღეის შემდეგ ნუნუ იმას დარ-
ჩა, იმას დაეკუთნა. და ნუნუს სიჩუმე და ცრემლები კი იმის აზრით,
იყო შედეგი ყმაწვილი ქალის გამოსალმება წარსულთან და მიგებე-
ბა მომავალთან.

— ჰაი, ჰაი, რო იტირებს, — ფიქრობდა გირგოლა — პირველად
გაიგო სიყვარული... ქალია, სცხვენიან და ხმას იმად არ იღებს...
ეხლა აღარსად წავა, ჩემი იქნების, მე მეკუთნების და ცხოს —
არავის.

ის ამ მოაზრებაში იყო, როდესაც მეორე ოთახიდგან რაღაცის
ბრაზხუნი მოისმა, თითქოს მძიმე რამ დაეცა მიწაზე, და ეს ხმა
ყრუდ გამეორდა გამოქვებულში. გირგოლა შეჰკრთა და თავისავე
უნებურად ფეხზედ წამოვარდა; მიიხედ-მოიხედა და გაქანდა მეორე
სამყოფისკენ.

ის შევიდა და გაშტერდა: ცეცხლის შუქზედ, რომელიც მცირედ
ანათებდა, დაინახა ჭერში ჩამოკიდებული ნუნუ, რომელსაც სახე
დაპრანჭოდა უკანასკნელი წუთების მოახლოვებით; კბილებ-დაკრე-
კილს, თითქოს უფრო გაგრძელებულს, შესაზარი სახე დასდებოდა

დატყეპილი თვალები, რომელსაც სიცოცხლე დაეკარგა, თეთქის ყვედრებით უყურებდა როგორც გირგოლას, ისე ხალხს, მთელს ქვეყანას. ჩამოხრჩობილი ჯერ კიდევ წყნარად ირყეოდა, როგორც ფურცელი სუბუქს ნიავისგან.

გირგოლა გაექანა, გადასჭრა თოკი, რომლითაც ნუნუ ჩამოკიდებულიყო და საჩქაროდ შეხსნა ყელიდგან საბელი.

III

ნუნუ ჯერ კიდევ თბილი იყო. ამისთვის გირგოლამ საჩქაროდ გაუწყვიტა ქამარი და გაუფხრიწა ახალუხი, იქვე იბოვნა ლიტრით წყალი, რომლითაც დაუწყო ბრუნება. ის კარგა ხანსა წვალობდა, მაგრამ ნუნუ გონს არ მოდიოდა, როდესაც იმედ-გარდაწყვეტილი გირგოლა წამოდგა, მოისმა ქალის ამოქშენა. გირგოლა ხელ-ახლად დაეცა მუხლებზედ და ხელ-ახლად იმედ მოცემულმა დაუწყო ბრუნება.

რამდენიმე წვითი წყალი, რომელიც ქალს მოხვდა მკერდზედ, საკმაო იყო, რომ ნუნუ სრულებით გამობრუნებულყო. გაახილა თვალი თუ არა, წყნარად მოათვალიერა იქაურობა და წყნარადვე წარმოსთქვა:

— სადა ვარ... რაი მომდის?

— ბედშაო, რაი მოგივიდა, თავს რაზედ იკლავ? — მიატანა გირგოლამ და გაუშვირა ლიტრით წყალი: — დალიე, გულს გიპოვის.

ქალი ჯერ კიდევ სრულს გრძნობაზედ არ მოსულიყო და ამისთვის თავისავე გაუგებრივ აასრულა გირგოლას სიტყვები.

ნუნუმ კიდევ ამოიქშინა და თითქოს მიეღულა — ეტყობოდა, რომ ის მწარედ უნდა დაეღალა, გაელახა იმ გრძნობათა მღელვარებას, რომელიც იმას ამ დღეებში გამოეცლო.

— თუ არა გტკივა-რა? — ჰკითხა გირგოლამ.

— არა, — უბასუხა მოკლედ და წამოიწია წამოსადგომად, მაგრამ იმან განძრევა ძლივს მოასწრო, როდესაც კენესით ისევ დაეცა და დახუჭა თვალები.

— რაია? — ჰკითხა რამდენჯერმე გირგოლამ, რადგანაც პირველ კითხვებზედ პასუხი ვერ მიეღო.

— თავს რეტი მესხმის, კისერი, მხრები მტკივა... რაისთვი?.. ვინა აქა?.. — დაუმატა ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

— მე ვარ.

— შენა?.. შენ ვინა ხარ?..

— მე, გირგოლაი!

— გირგოლაი?... — დაფანტვით წარმოსთქვა ნუნუმ და ჩაფიქვდა კიდევ.

გირგოლამ მოხვია ხელი და წაიღო მეორე ოთახში, სადაც ჩაღის საგებელზედ წმინდა ნაბადი იყო გადაფარებული. ნუნუმ წინააღმდეგობა არ გამოაცხადა და, როგორც მორჩილი ბავშვი, ისე აპყვა გირგოლას. იმან წყნარად დააწვინა საგებელზედ, ანთო ჩირალი და თავს დაადგა დაღონებული; პირისახეზედ კაცი ძნელად შეამჩნევდა რა მოძრაობდა იმის გულში: შიში, რომ ამ მოულოდნელს შემთხვევას შეეძლო მოეგლიჯა, მოეშორებინა საყვარელი საგანსა, თუ ამ მოშორების შემდეგ კიდევ სისხლის დავალება, რომლისათვისაც კანონს გამოდაგება შეეძლო და ქალის ნათესაობას — გადამტერება და გადახდევინება.

ქალი შეკრთა, რამდენჯერმე გააზმორა და დაიწყო ცახცახი, რომელიც კარგა ხანს ვრცელდებოდა. აშკარად დაეტყო, რომ იმას გააცია.

გირგოლამ მიაყარა რაც კი სახლში ებადა, მაგრამ ქალს ხელფეხი მაინც გაყინული ჰქონდა და არ უთბებოდა. გირგოლა თანდათან მოუსვენრობაში შედიოდა; იმან გადააფურთხა რამდენჯერმე, რამდენჯერმე გაიარ-გამოიარა და ძალზედ ამოიოხრა. ის მივიდოდა ქალთან, დაელაპარაკებოდა, მაგრამ, რა პასუხს ვერ მიიღებდა, ისევ მოუსვენრად და მღელვარებით დაიწყებდა სიარულს. ვინ იცის, რასა გრძნობდა იმისი გული? იქნება იმას გულში გაუელვა პატიოსნების ნაპერწკალმა და ეს მოუსვენრობა იყო შედეგი თავის მოქმედების სინანულისა!

ქალმა ამოიქშინა და ხელების გადმოქნევით გადაყარა ზედსახური. წამოჰარხლება, რომელიც დაეტყო ლოყებზედ, ამტკიცებდა, რომ ციების შემდეგ სიცხემ მოიცვა ის და ტანჯვასთან ერთად როტვასაც ჩქარა დააწყებინებდა.

მართლაც, არ გამოიარა რამდენიმე წუთმა, როდესაც ნუნუმ საშინლად დაიწვილა და მოჰყვა ტირილს.

— ახრჩობენ, ჰკლავენ!.. არ დაგანებებთ, არა... იაგო, იაგო! მოკვლას უბირებენ! — ბოდავდა უაზროდ და გადაუბმელად ავდმყოფი, რომლის გახურებულს გონებასაც, უეჭველია, საყვარელი საგანი წარმოსდგომოდა.

გირგოლა შესდგა; მივიდა ახლოს და ყური დაუგდო. რამდენჯერაც ქალი იაგოს სახელს ახსენებდა, იმდენად გირგოლას წარბები შეიჭმუხნებოდა და კბილების ღრჭიალით წამოიძახებდა:

— ძილშიაც ის აგონდების, ის ელანდების...

— მოდი, მოდი ჩემთან... ჩემი ხარ... ნურვის დამანებებ... შენ
მირჩევნიხარ ყველას, შენ ჩემი გულის საყვარელი ხარ!..

გირგოლამ მოკუმშა მუშტები და მუქარით დაიძახა:

— რით ვერ გაიგე, რომ იაგო მოკვდა, აღარაა შენთვის! — და
ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაუმატა: — მოგვლამ, დაგლეგ და იაგოს კი
გადაგავიწყებ!

ამ დროს გარედგან შემოისმა ძაღლის ყეფის ხმა, რომელმაც
გირგოლა შეაქრთო და თოფს ხელი წამოაფლებინა.

ის საჩქაროდ გავიდა გარედ და ციხის კართან საფრად გავეთე-
ბულს კედელს მოეფარა. ვიწროებში ცის ტატნობაზედ გამოჩნდა
ორი კაცი, რომლებიც გულადად და შეუპოვრად მოდიოდნენ.

გირგოლამ გადაუშვირა თოფი და, რამდენადაც ღამის სიბნელე
ნებას აძლევდა, ნიშანში ამოიღო.

— ვინა ხარო, ვინ მოდიხარო?

— გირგოლაუ, შენა? — მოსცეს პასუხად.

— მე კი — მე ვარ, მაგრამ თქვენ ვინა ხარო, ან რაი გინდათ ამ
დროს?

— ჩვენა ვართ — პეტრიაი და გახუტა, დიამბეგმა გამოგვგზანა.

— იასაულები ყოფილან, — წაიბუტბუტა თავისთვის გირგოლამ
და დაუმატა: — რაი საქმე უნდა ჰქონდესო...

ამ ხანში პატრონის ხმით გაგულადებულმა ძაღლმა ჩააღწივა მო-
მავალ კაცებთან და ძალზედ ტანება დაუწყო. ისინიც, მთის ჩვეუ-
ლებისამებრ, ძაღლს ისე უჯავრდებოდნენ, რომელიც უფრო წაქეუ-
ბა იყო, სანამ მართალის გულით გაჯავრება. არც ერთს იმათგანს
არ უცდია ჯოხის ან ქვის დარტყმა, რადგანაც დასამცირებელია მთის
კაცისთვის ძაღლის რისიმე დაშავება პატრონის ერთგული სამსახუ-
რისთვის.

— გირგოლაუ, მოგვაშორე ეს ძაღლი, გზა აღარ მოგვცა, — და-
უძახეს იასაულებმა, რომელთაც წინ ჩასდგომოდა და გაბრაზებულს
თითქოს ბრძოლაში სიკვდილი ერჩია, სანამ პატრონის უნებურად
გზის დათმობა მომავლებისთვის.

— აქა, ბროლიაუ, აქა! — დასძახა გირგოლამ და მორჩილი ძაღ-
ლი ერთბაშად გამობრუნდა, სირბილით და კუდის ქნევით მოვიდა
პატრონთან, რომელსაც დაუწყო ლაქუცით ალერსი.

გირგოლამ რამდენჯერმე გადაუსვა ხელი და წყნარის ლაპარაკით
ალერსიანად უთხრა:

— ა, ბედშაო, ბროლიაუ!.. მოკეთე ველარ გიცენია? აჰუ!..

ბროლიამ დაუწყო ხელების ლოკვა და მერმე ისევ ღრენით გაე-
ქანა მომავლებს, რომლებიც ამ ხანში მოახლოვდნენ ციხის კარს.

— ასგამ, შე ტილო! — დაუყვირა პატრონმა და ეს საქმარისი იყო, რომ ძალღი თავდაღუნული მოშორებოდა იმათ, გასულიყო ქედზედ და იქ დაწოლილიყო ყარაულად.

— მოხვედით მშვიდობით! — უთხრა გირგოლამ.

— მშვიდობა მოგცეს უფალმა, — მისცეს პასუხი ახლად მოსულემა.

— რაი ანბავი?

— დიამბეგმა გამოგვგზავნა.

— რაისთვი?

— იაგო გაქცეულა.

— იაგო?! — იკითხა გირგოლამა და თავსწარდაცემულსავით დაეშვა დედამიწაზედ. კარგა ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა იმათ შუა, სანამ გირგოლა სიტყვას მოახერხებდა.

— როდის გაქცეულა, საიდგან?

— დღეს მესამე დღეა... ანანურის ციხიდან გაქცეულა.

— რას უბნობთ, ღვთის მადლსა?... იქიდან საით გაიქცეოდა?

— აბა რაი ვიცით? გაქცეულა კია და... ესლა დიამბეგი მოვიდა, ყაზახები მოიყვანა და სოფლებში ჩააყენა. ყველგან გზები შეუკრეს... ჩვენც შენთან გამოგვგზავნა.

გირგოლა ჩაფიქრდა. იმას ძალიან კარგად ესმოდა, რომ იაგო, რა ერთხელ გამოვიდოდა, დღეს გაუმწარებდა და მოსვენებას აღარ მისცემდა. ისიც კარგად ესმოდა, რომ საქმე ითხოვდა იმის საჩქაროდ წასვლას, რადგანაც იმასავით მუყაითად და გულმხურვალედ არავინ ეცდებოდა იაგოს დაჭერას; მაგრამ მეორე მხრით მომაკვდავი დედა-კაცი, რომლის გულისთვისაც მოახდინა ყველა ეს ამბავი, დააჭერინა იაგო, გადაიმტერა ორი გვარეულობა, — ესლა სულთმობრძევი შინ უწვა და პატრონი კი არა ჰყვანდა, რომ იმასთან დაეგდო არამც თუ დამცველად, არამედ მომვლელად მაინც არის.

— სამი დღეა რაც გაიქცა? — ბოლოს იკითხა იმან.

— ჰო.

— აქამდისინ სად იყვნენ? რას აკეთებდნენ? — დაიწყო იმან გაჯვრებით: — ესლა, მგონია, ცხრა მთა ექნების გადავლილი და ჩვენ კი აქ უნდა შეუტკრათ გზები.

ამ სიტყვების შემდეგ იმან შეატყობინა თავისი მდგომარეობა, მარტოობა სახლში და ავადმყოფის ყოლა, რომელსაც წყლის მიმწოდებელიც არა ჰყავს.

ისინი შევიდნენ შინ, სადაც ცოტა რჩევის შემდეგ გადასწყვიტეს, რომ არშიდგან ამოიყვანდნენ გირგოლას ნათლიედს და იმის თექვსმეტი წლის შვილს, რომელთაც დააგდებდნენ ავადმყოფის

მოსავლელად და თვალყურის დასაჭერად; რაც შეეხებოდა იაგოს, ის ვერ გაბედავდა აქ მოსვლას, რადგანაც დიდიდგანვე დიამბეგს დაყენებინებდა, ერთი ან ორი რუსის ყაზახის ზედამხედველობით, არშელთ ყარაულებს ციხის კარებთან.

ამის შემდეგ ერთი ახალმოსულებთაგანი მაშინვე გაგზავნეს გირგოლას ნათლიდელასთან, რომელიც იმ დამესვე ამოვიდა თავის შვილით და სამი ერთგული მოსამსახურე კი მეორე დღეს ადრიან გაემგზავრნენ იაგოს დასაჭერად.

IV

როგორცა სთქვა გირგოლამ, ისეც მოიქცა. ჩავიდა თუ არა სოფელს არშაში, მაშინვე ხალხი შეჰყარა და გამოუცხადა, რომ ბატონი დიამბეგის ბრძანებით, — თუმცა დიამბეგს ის ჯერ თვალითაც არ ენახა, — კომლზედ კაცი უნდა გასულიყო არშის ციხის გზის შესაჯრადად.

არშაელებმა მოისმინეს დიამბეგის ბრძანება, დაღონდნენ, რომ ამ მუშაობის დროს იმათ იაგოს დევნა მოუხდებოდათ; შესწუხდნენ, რომ, ვინ იცის, ვის და რის გულისთვის თავის მეზობელის მტრობა უნდა დაეწყოთ.

— ჩვენ ვერ გავალთ, გირგოლაისი! რაი დაუშავებია იაგოს ჩვენთვის, რომ მოსისხლედ ჩაუდგეთ. — დაიწყო ხალხმა ერთხმად.

— ვერ გახვალთ? — წყნარად იკითხა გირგოლამ და ჩაძინებით დაუმატა:

— გაგიყვანთ, ღვთის მადლმა.

— რაისთვი გაგიყვანთ, გირგოლაისი, რაისთვი? — ხელის ქნევით უპასუხა ერთმა.

— იმისთვი, რომ იაგო ქურდია, იმისთვი, რომ იაგო გამოიქცა ციხიდან, იმისთვი, რომ დიამბეგი გიბრძანებსთ, — უპასუხა ისაულმა.

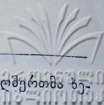
— რა უყოთ, რომ გვიბრძანებს?.. იმან ერთჟრთის გაწყვეტა რომ გვითხრას, უნდა დავიჯეროთ? — წარმოსთქვა იმავე ბიჭმა.

— ჰაი, ჰაი, რომ უნდა გასწყდეთ!

— მაშ ღმერთი არ ყოფილა ჩვენს გაჩენაში? რაიც იმათ უნდათ, იმას გვიზმენ.

— ჰაი, ჰაი, რომ გიზმენ.

— ღვთის მადლმა, რომ არ გავალთ! — გადაწყვეტით უპასუხა იმანვე: — აბა რაისთვი?.. იაგოს ჩვენთვის რაი დაუშავებია, რაი

მტრობა აქვს ჩვენთან? ურიებისგან თავი დაუხსნია — ^{ლმურთმა ზე-}
ლი მოუშვართოს!

— იქნება შენც იმის ამხანაგი ხარ? — ულვაშების გრეხით მიუბ-
რუნდა მოლაპარაკეს გაჯავრებული გირგოლს.

— მე არც ამხანაგი ვარ და არც მტერი... ტყუილად ქურდობა
დააბრალებთ ხევის თვალს, აწვალეთ, გასტანჯეთ და ახლა გინდათ
ჩვენ კი შეველივნეთ!... რაისთვი? ჩვენი რაი საქმეა?... თუ მტრობა
აქვს ვისმე იმასთან, დეე იმანვე მონახოს და გადუხადოს!

— კარგი, კარგი, მეც ეგრე ვეტყვი დიამბეგს... შევატყობინებ,
რომ არშავლები არ ასრულებთ იმის ბრძანებას; ვეტყვი, რომ გამოგ-
ზავნოს ყაზახები და „ზეკუციად“ ჩაგიყენოს.

ამ სიტყვების შემდეგ გირგოლა თავის ამხანაგებით გაბრუნდა და
გაემართა სოფელ სტეფანწმინდისკენ, სადაც დიამბეგი იმყოფებოდა.
ხალხი კი იქ დარჩა და ერთი ხორხორი ასტეხა ამ შემთხვე-
ვაზედ.

იმათთვის ადვილი გასაგონი არ იყო ყაზახების ჩაყენება, რადგა-
ნაც იმათი მოსვლა ყოველგვარ უსამართლობას, ჩაგვრას და შეწუ-
ხებას მოაგონებდა ხალხს. დედაკაცებთან მოკრძალებული მთის ხალხი,
გაფრთხილებული და ზრდილი ლაპარაკში, რაკი მანდილოსანს ხედავ-
დნენ, რასაკვირველია, ზიზღით უყურებდა ყაზახებს, დაუფერე-
ბელს, ბინძურ-მოლაყდანდარეთ... რასაკვირველია, ჭირის ჩასახლება
ერჩივით ყაზახის ჩაყენებას, რომლებიც, თავის ჩვეულებისამებრ,
ქალებთან დაიწყებდნენ თავისუფალ ლაყდანდარობას და შეუდგე-
ბოდნენ ყოველგვარ სოფლის ნამუშავრის გაჩანაგებას.

იმ მიზეზით სოფელი გაიყო ორ მხარედ და ზოგნი, უფრო მოაზ-
რებულნი და დროებისგან გაეშმაკებულნი, იძახდნენ, რომ გასული-
ყვნენ გზების შესაკრავად, მაგრამ იმ პირობით, რომ იაგო, თუნდ
ენაბათ, არ დაეჭირათ და მეორენი კი, რომელთაც ჯერ კიდევ უწინ-
დღე ჰპირდაპირობა და აშკარა ქცევა მოსდევდათ, უარს ამბობდნენ.

ერთნი იძახდნენ:

— წავიდეთ, ხალხო, დავდგეთ გზებშია და, თუ შეგვხვდებიან ია-
გო, ის ჩვენი ძმაა, ძმურად გავისტუმროთ.

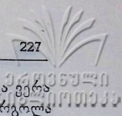
მეორეები კი ამბობდნენ:

— რაისთვი უნდა მოვცდეთ მუშაობას? სხვის მტრებს რაისთვი
უნდა შევეხოცნეთ?... ნურც გავალთ, ნურც გავინძრევით!

— ყაზახებს ჩაგვიყენებენ!

— ბარემ ერთბაშად დაგვხოცონ ყველანი და მოგვასვენონ! თუ
არა და რაღა, ღვთის მადლსა? აქა-და გირგოლაი ეჯიბრების იაგოს,
მთელი სოფელი უნდა აგვირიონ!

ისინი ჯერ კიდევ ასე ლაპარაკობდნენ და გადაწყვეტილება ვერა მიეღოთ-რა, როდესაც სტეფანწმინდის სტანციის ოთახში გირგოლს დიამბეგს ეახლა.

— ბატონი აღდგერძელის ღმერთმა! — მდაბლად თავის დაკვრით მოახსენა იმან შესვლის უმაღლეს.

— აჰა, გირგოლა! — სიამოვნებით და სიხარულით წარმოსთქვა დიამბეგმა.

— როგორა ხარ?

— ეცოცხლობთ შენის წყალობით, შენი ჭირიმე!

— გაიგე, რომ იაგო გაგვექცა?

— დიახ, შენი ჭირიმე, მითხრეს.

— ახლა, როგორ უნდა დავიჭიროთ?

— თქვენი სახელი დიდია, შენი ჭირიმე, სად ჯანაბაში წაგვიყვანა? — დიამბეგი გაიბერა ამ ქებით.

— არა, წასვლით კი ვერსად წაგვიყვანა, მაგრამ მე მინდოდა მალე დავეჭირო.

— თუ დედამიწაში არ ჩაძვრა, სად დავეჭმალე?.. მალე დავიჭერთ, შენი ჭირიმე!

— აბა როგორ?

— როგორ-და გზები შეუკრათ... გამოვრეკოთ სოფლის ხალხი და ყველა გასაღებში ყარაულები დავაყენოთ... ზოგიერთს სოფლებში, სადაც იაგოს მოკეთებები ჰყავს, ყაზახები უნდა ჩავაყენოთ...

— ეგ ძალიან კარგი იქნება, — მოუწონა დიამბეგმა და გაიფიქრა თავის გუნებაში: — საკვირველი მოაზრებული კაცია ეს გირგოლა!

— თუ ყაზახებს არ ჩავაყენებთ, შენი ჭირიმე, ის მოკეთებებისა და იმამლების და ხელში ვეღარ მოვიგდებთ.

— აბა რომელ სოფლებშია?

— ფანშეტს, კარკუჩას, გორის-ციხეს და არშაში.

— კარგი... ათ-ათი კაცი ეყოფა?

— არშას მოუწოდების ოცამდინ კაცი, თორემ სხვაგან ხუთ-ხუთი ეყოფის.

— არშაში რაღად უნდა ეგრე ბევრი?.. იქ სულ შვიდი კომლია, მგონი.

— ცხრა გახლავს, შენი ჭირიმე.

— თუნდ ცხრა იყოს. ოცი კაცი რად უნდა?

— იმად, რომ იმ სოფელში ყველანი იაგოს მოკეთებები არიან.

ეროვნული
ბიბლიოთეკა

— ჰო, ეგ სხვა არის.

— მე ასე მგონია, შენი ჭირიმე, რომ იაგოს გაქცევაშიაც ისინი უნდა ერივნენ.

— ეგ სულ სხვა არის... მაშ ოც-და-ხუთი კაცი ჩაუყენოთ.

— კარგი იქნება, შენი ჭირიმე.

ლაპარაკი ცოტა ხანს ამაზედ შესწყდა. მერე დიამბეგი კიდევ მიუბრუნდა გირგოლას.

— როგორ გგონია, სად უნდა იმალებოდეს იაგო, ან სად უფრო შეჰხედებიან?

— აბა, რა მოგახსენოთ, შენი ჭირიმე.

— მაინც?

— ის ჯერ მთაში იქნება, ბარად ჩამოსვლას ვერ გაბედავდა.

— მერე მთაში რა აცხოვრებს?

— არშის მთაში დიდძალი ცხვარი ღებდა, — მეცხვარეებთან იქნების.

— მაშ იქ გავგზავნოთ დასაჭერად.

— იქ ვერ დავიჭერთ, დამალვენ.

— მაშ რა ექნათ?

— არშის ციხის კარი შეუკრათ. იმაზედაა გზა და თუ მოასწრეს, იქვე ჩააძაღლებენ.

იმდენი უარა და ილაპარაკა გირგოლამ, სანამ თავის სურვილი არ წარმოათქმევინა დიამბეგს და წარმოათქმევინა ისე, რომ დიამბეგი დარწმუნებული დარჩა, რომ საკუთრივ იმის სურვილი და მოაზრება სრულდება.

— მაშ შენ ღღესვე წაიყვანე ყაზახები და ჩაუყენე არშაველებს. იქიდან გამოორეკე რამდენიც საჭირო იყოს არშაველნი, ჩააბარე ოთხ ყაზახს და, სადაც საჭირო იყოს, გზები შეაკრეინე.

— ბატონი ხარ, შენი ჭირიმე.

გირგოლამ და დიამბეგმა ამითი გადაწყვიტეს, და ისაული ყაზახებით წავიდნენ არშას.

სოფელმა, ბევრი ხორხორისა და ლაპარაკის შემდეგ, გამოიყვანა კომლზედ კაცი, რომელთაც ყაზახების ზედამხედველობით შეჰკრეს არშის ციხის კარი. გირგოლა კი ისევ დიამბეგთან დაბრუნდა დანარჩენი ბრძანების აღსასრულებლად.

აქ მოთხრობის მდინარეობა ცოტას ხნით უნდა შეეწყვიტოთ და ცოტა უკან დავიწიოთ, რათა გიამბოთ: რა იქნა იაგო, სად იყო აქამდინ, რა ცხოვრებითა სცხოვრობდა, ან როგორ გაიქცა ანანურის ციხიდან.

ანანურის ციხეში, იმ წარსული საუკუნის ჯურღმულში, სადაც ასობით სული ჰხდებოდათ ალაღს და მართალს, თუ შარმოდებულ პყრობილებს, სხვათაშორის იტანჯებოდა იაგოც, რომლის საქმის გარჩევა თითქოს გადავიწყებოდათ.

იაგო პირველში დარწმუნებული იყო, რომ იმას ჩქარა გაამართლებდნენ და გამოუშვებდნენ, მაგრამ დღეები დღეს მისდევდნენ, თვეები — თვეს და საქმის დაბოლოებაზედ კი ჩამი-ჩუმიც არ იყო.

ბოლოს, იმას გარდაუწყდა იმედი და დარწმუნდა, რომ იმისთვის არც-არავინა ჰფიქრობს და არც თავს იტკიებს.

— როგორ? — ჰფიქრობდა ის: — ნუთუ მთელი ჩემი სიცოცხლე აქ უნდა გავატარო? აქ ამომხდეს, ასე ძაღლუმადურად, სული? შეუბრალებელი, გაუკითხავი, გაუსამართლებელი?! არა, არ შეიძლება, იაგო მთის კაცია, იაგო ვერ მოითმენს მაგას, იმას სიკვდილი, სიკვდილი ურჩევნიან ამ ცხოვრებას!..

მაგრამ როგორ მოკვდეს, როგორ გაათავოს თავის სიცოცხლე?.. ისე უსახელოდ სალდათის შუბს ზომ ვერ წაეგებოდა? იაგოს უნდოდა სიკვდილი, მაგრამ სიკვდილი ვაჟკაცურად, სახელით, ისეთი სახელით, რომ მთის ყმაწვილი ქალების ზარით ტირილში სამაგალითოდ მოხსენებულიყო იმისი სახელი და სივაჟკაცე.

შუადღე იქნებოდა, როდესაც ის მიწოლილი აყროლებულს, ნახევრად დამბალს ჩალის საგებელზედ იწვა, შეჰყურებდა ნოტიო, სუვდის ამშლელს კედლებს და იგონებდა თავის მთებს გამაცოცხლებელის წმინდა ჰაერით და სურნელებით სავსე ბალახით.

იმის გვერდით იწვა, იმავეგვარ საგებელში, მოხუცი ტუსადი, მძიმე ხუნდებ-შეყრილი. ისიც დაღონებული თვალთ შეჰყურებდა კედლებს.

— ეს, ეს უნდა იყოს ჩვენი საგებელი! — წამოიძახა იაგომ ჯავრიანის ხმით და ხელის წამოკვრით გაფანტა ჩალა.

— რაი ვუყო იაგოისი? ძალა აქვსთ და აგრე იმად გვექცევთან, — მისცა პასუხი მოხუცმა.

— ძალა, ძალა!.. — მოუთმენლად წამოიძახა იაგომ: — ძალა კი არა, დიაცნი შევიქმენით, თორღავ, მშიშარეები!.. წარღნა მაინც მოსულიყო, რომ სულ წაველეკნეთ!.. აბა რაი-ღა სიცოცხლეა?

— სულ ეგრე არ იქნების, ღვთის გაჩენილებს ღმერთივე გვიშველს.

— ღმერთი, ღმერთი!.. — თანდათან მღელვარებდა იაგო: — სადღა ჩვენთვის ღმერთი?..

— რაი გქნათ, რაი გქნათ!.. — დაღონებით წარმოსთქვა მოხუცმა და ჩაჰკიდა თავი: — ცოლი, შვილი, ქალები... დამაგდებინეს!.. ვინ-ღაა იმათი პატრონი!

ჩამოვარდა რამოდენიმე ხანს სიჩუმე. ორივე პყრობილი თავთავიანთ საგონებელში წავიდნენ.

— არა, ველარ გაგძლებ, არ შემიძლიან!.. — ერთბაშად წამოვარდა იაგო, როგორც გიჟი, და თვალები თითქოს ცეცხლივით აენთო.

მოხუცმა, პირველი გაშტერების და შეშინების შემდეგ, დაუწყო იმას დამშვიდება:

— რას სჩადი, შე ბედშაო, რასა?.. რას გიშველს ეგ ჯავრობა?

— მომკლან მაინც! მადლი მომივა!

ამ სიტყვებით დაიწყო იმან წარმოუთქმელად ყვირილი და აქეთ-იქით წყვეტება.

მოხუცი თანაგრძნობით და შეშინებული უყურებდა იმას, რადგანაც ეგონა, რომ, თავისუფლებას და წმინდა ჰაერს დაჩვეული იაგო, ჰკუდიდან შესცდა. თორღას ყველა მეცადინეობა იაგოს დასამშვიდებლად ამაოდ რჩებოდა: ის ღრიალებდა და გიჟივით აწყდებოდა აქეთ-იქით.

ამ ხმაურობაზედ მოვარდნილმა ყარაულმა შეშინებულის ხმით გააბა ყვირილი და უფროსის ძახილი, რომელიც საჩქაროდ მოიჭრა.

უფროსმა ჯავრობა დაუწყო იაგოს, მაგრამ რად ჩააგდებდა თავზედ ხელაღებული კაცი იმის ფეხების ბარტყუნს.

ციხის ზედამხედველმა გააღებინა კარები, შეიყვანა რამდენიმე სალდათი და შორი-ახლოდგან ჰკითხა აღელვებულს იაგოს მიზეზი ამგვარი ქცევისა.

— მიზეზი ის არის — ასე წყნარ-წყნარად სიკვდილს, ერთბაშად მაინც მომკალით.

— შეუყარეთ მაგას კიდევ ხუნდები და ხელები უკან ისე გაუკარით, რომ განძრევის თავი აღარა ჰქონდეს! — უბრძანა უფროსმა თავის სალდათებს.

სალდათები, რომელთაც რამდენიმე ნაბიჯი წინ წადგეს, ერთბაშად შესდგნენ, რადგანაც იაგომ იქ მდგარს სკამეიკას წამოავლო ხელი და მოეშადა იმათ დასახვედრად.

— არ მოხვიდეთ, არა-მეთქი, თორემ, ვინც მოვა, ღვთის მადლმა თავს შუაზედ გაუჩეხს! — შეჰყვირა იმან და მთლად თრთოლამ აიტანა.

მოხუცი სულგაკმენდილი, გულის ძვერით უყურებდა ამ კაცის მოქმედებას, რომელიც სასოწარკვეთილებას ამ წარმოუდგენელს თავგადაღებამდინ მიეყვანა.

— თოფები! — დაიძახა უფროსმა და კარებში გამოჩნდა სამღერე-
ნიმე თოფიანი სალდათი.

— დააგდე ეგ სკამიკა! — დაუყვირა უფროსმა.

ამ ბრძანებაზედ იაგომ გაღიზიანდა.

— დააგდე, თორემ ძაღლსავით მოგვლამთ!

— ძაღლს ძაღლური მოქმედება ექნება: ცხო რაი შეგიძლიანთ,
თუ არ უიარაღო კაცის მოკვლა?!

— დააგდე, თორემ ესლავ დაგახვრეტიანებ!

— ურჯულონო, უღმერთონო, მეც ეგ მინდა, რომ მომკლათ.

— მაშ იმედი გადაწყვიტე, აგრე არ მოგვლამთ!.. — უბასუხა უფ-
როსმა და უბრძანა სალდათებს, რომ მისულიყვნენ იაგოზედ და
შეეპყრათ.

სალდათები გაექანენ, იაგო დაუხვდა იმათ და პირველი მისული
იქვე თავგაჩეხილი გააგორა. შეამალლა მეორე თავისი იარაღი, მაგ-
რამ ბორკილებ-შეყრილი ხელები და ტუსალობით დასუსტებული
მაჩეხი თავისუფლად ველარ მოქმედებდნენ; აცახცახებულმა ძარ-
ღვებმა ველარ გასძლეს: მოქმედი სკამიკა ჭერს მოხვდა და გა-
ვარდა ხელიდგან.

ის დაიჭირეს, შეჭკრეს მაგრა და დაუწყეს უწყალოდ ცემა, მერე
წაიყვანეს უფროსის ბრძანებით და დაოსებული, დარუმბებული
შეაგდეს ერთს ისეთ პატარა ოთახში, სადაც კაცი დაჩოქილიც
ძლივს იმართებოდა; გამოუხურეს კარი და დასტოვეს.

იაგო კარგა ხანს ეგდო ამ მდგომარეობაში და, როდესაც გონს
მოვიდა, თვალის გახელასთან ერთად იმას მიაღმა მთვარის შუქი პა-
ტარა ფანჯრიდან. პირველში იაგოს ვერ წარმოედგინა — თუ რა
მოსდის, ან სად არის. არ ესმოდა ასე რად სტკივა ყოველი სხეული,
ან რად ეძნელებოდა განძრევა.

ბოლოს იმას მოაგონდა თავისი ცემა, მოაგონდა უფროსის ბრძა-
ნება, თავისი მდგომარეობა და სიბრაზით გაახრჭიალა კბილები.

ამ მწუხარე მდგომარეობაში იყო, როდესაც ოთახი, სადაც ის
ეგდო, თითქოს დაბნელდა. იაგომ რის წვლებით წამოიხედა და აშ-
კარად დაინახა, რომ ფანჯარას ვილაც აპყუდებოდა და იმას დაებნე-
ლებინა მთვარის შუქი. პირველში იმას ეგონა, რომ მეტის ნაცემო-
ბით თვალთ უბნელდებოდა. დახუჭა თვალები და, როდესაც გაახი-
ლა, მთვარე ისევ თავის ნაზს შუქს ჰფენდა ოთახის კედლებს.

— აკი ვსთქვი, თვალთ მიბნელდება-მეთქი! ამ შუალამისას ვინ
გაბედავდა ფანჯარასთან მოსვლას? — იფიქრა იმან და მიეცა ისევ
თავის საგონებელს.

საკვირველია კაცის მდგომარეობა! წარმოუთქმელს ბედნიერება-

ში თუ უბედურებაშია, მხიარულებაში თუ მოწყენაშია, — არ შეიძლება, რომ თავის საყვარელი საგანი არ წარმოუდგეს თვალწინ! არ შეიძლება, რომ იმას არ შეეალერსოს გამხიარულებული, თუ დაღონებული გული, რომელიც ჰმუნვით და კვნესით ნატრობს იმის სიახლოვეს, იმის ალერსის გაგონებას, იმის დანახვას, იმის თანაგრძნობას!..

სწორედ ამ მდგომარეობაში ჩავარდა იაგო: იმას წარმოუდგა თვალწინ თავისი ნუნუ! ნუნუ, რომელიც ვერა მწუხარებას, ვერა სატანჯველს ვერ ამოეშალა იმის გულიდგან.

გარკვევით ებეჭდებოდა გულში იმისი სახე.

ეს ყველა სტანჯავდა, აწუხებდა, არ ასვენებდა იმას, მაგრამ თითონ ეს ტანჯვა, მწუხარება, მოუსვენრობა ისე ტკბილი, ისე სასიამოვნო იყო იმისთვის, რომ ქვეყანაზედ არაფერზედ გასცვლიდა იმათ...

ამ ტკბილსა და შემაწუხებელ ოცნებაში იყო, როდესაც ფანჯრიდგან რაღასიც ჰახანი მოისმა.

იაგო შეკრთა, წამოიწია და სულგანაბულმა ყურის გდება დაუწყო ხმაურობას, მაგრამ ისევ სიჩუმე ჩამოვარდა.

ცოტას ხანს შემდეგ კიდევ გამეორდა ეს ხმა, და ამის შემდეგ აშკარად გაიგონა წყნარი გაფთხილებული ჩურჩული:

— წყნარა, წყნარა, არ გაგვიგონ მაგ ურჯულოებმა... — შემოესმა იაგოს და ის მთლად სმენად გადაიქცა.

— ვინ არიან, რასა შვრებიან? — უნებურად გაუელვა თავში, და გულმა რაღაცა წინასწარგრძნობით ღელვა დაუწყო.

კიდევ ცოტა ხანს შემდეგ აშკარად დაინახა, რომ ფანჯრიდგან ერთი ქვა მოშორდა და იმასთან ერთად სიმაგრისთვის გარდი-გარდმო გახილული რკინები.

იაგომ წამოიჩოქა ფანჯარასთან და დაუწყო იქილგან ყურება. იმან გაარჩია ორი კაცი, რომელიც ფანჯრიდგან გადმოღებულს ქვას წყნარად მიწაზედ სდებდნენ.

ისინი მობრუნდნენ ისევ ფანჯარასთან და ერთბაშად შესდგნენ.

— ეინა ხართ ქრისტიანები! მიშველეთ! — წყნარად და მღელვარებით ჰკითხა იაგომ.

კაცები, რომელნიც პირველში შეაკრთო ამ სიტყვებმა, ცოტა ფიქრის შემდეგ, მოუახლოვდნენ ფანჯარას.

— სუთუ! ჩვენა ვართ! — უპასუხეს იმათ ჩუმად და გაფთხილებით.

— ქართველები, ქრისტიანები ხართ?.. — წამოიძახა კაცს დანატრებულმა იაგომ.

— იაგო! შენა? — წყნარად წარმოსთქვა ერთმა და დაკვირვებით დააქჳერდა.

— ჰაი, ჰაი, რო მე ვარი!.. მაგრამ შენ ვინა ხარ? ვერა გცნობ.

უცნობმა, სანამ იაგოს უპასუხებდა, წყნარად ქუდი მოიხადა, მიაპყრო ზეცას თვალები და წარმოსთქვა:

— ილიდოს შენი ძალა, დიდებულო წმინდავ გივარგის! — ამ სიტყვების შემდეგ კიდევ გადაიწერა პირჯვარი და მერე მიექცა იაგოს:

— მაშ ვერ მიცან, ვინა ვარ?

— ლეთის მადლმა, ვერ გიცან!.. ლაპარაკზედ გატყობ მოხევე უნდა იყო, და რაი გავიგო ბნელაში?

— მე კობაი ვარ, შენი ძმადნაფიცო.

— კობაი?! — გაკვირვებით წარმოსთქვა იაგომ და ისე გაშტერებული დარჩა რაოდენიმე ხანს. მერე ჰკითხა:

— საით? აქ საით მოსულხარ?

— რაი გეკითხების? ან რაი დრო არის? ყველას მერე გიამბობ, ეხლა კი შენ უნდა გაგიყვანოთ აქაით.

— მაშ ჩემთვის მოხვედა? არ დაგვიწყებიათ? გმადლობ, შენ წვერისა სპარს-ანგელოზო!

— ბედშაო! ძმადნაფიცს რაი-ლა დამავიწყებდა? ტოლომანი გარეიდ იცვლების, გულს ხომ არა სცვლის?.. მაი, ეხვია, ნულარ ვგვიანობთ, გავხსნათ კედელი, — მიუბრუნდა კობა თავის ამხანაგს.

— მეც გიშველო, ხელები გამიხსენით როგორმე, — უთხრა იაგომ.

— რაი? — გაკვირვებით ჰკითხა ძმადნაფიცმა.

— ხელები გამიხსენით-მეთქი.

— მოგივდეს ჩემი თავი!.. აქამდინ ხელშეკრული ხარ? აჰუ! მოკვდი, კობავ, ახია შენზედ!.. მობრუნდი, მობრუნდი ჩქარა!

იაგო რის წვალებით მიბრუნდა ამ პატარა ოთახში და შეკრული მკლავები მიანდო სარკმელს. კობამ შემოჰყო ხანჯლიანი ხელი და წყნარად გაუჭრა საბლები.

— აჰა ხანჯალი, ფეხებზედაც დაიჭერ თოკები. — იაგო ცდილობდა ხანჯალი გამოერთმია, მაგრამ თოკის მაგრა წაჭერით ძარღვებში სისხლი შესდგომოდა და მკლავები დაბუყებოდა:

— რაი მოგივიდა, გამომართვი ხანჯალი! — განიმეორა კობამ.

— რაი ვქნა, მკლავებს ველარ ვხმარობ.

— მაშ ბატარაი დაისვენე და ძალა მოგივა ხელში, — უთხრა კობამ და მიუბრუნდა ამხანაგს, რომელსაც პატარა რკინის ლომი ეჭირა.

— შენ რაღას უყურებ, ავჩქარდეთ, თორო გვიანდების, გათენება მოგვასწრობს.

ამხანაგები შეუდგნენ მუშაობას. იმათი ხერხიანად მოქმედებას ტყივებდა, რომ ამგვარს საქმეზედ პირველად არ იყვნენ.

რამდენიმე წუთს შემდეგ სარკმელი იმოდენად ჩამოაქციეს და გააგანირეს, რომ იავოს თავისუფლად გამოძრომა შეეძლო.

პყრობილი გამოიყვანეს თუ არა, შეუდგნენ რკინის ბორკილების ქლიბვას და ის-იყო გაათავეს, როდესაც ფეხის ხმა მოისმა: ის იყო ყარაულები რომელთაც ციხე უნდა დაეთვალერებინათ.

— ვილაცებები მოდიან! — დაიძახა თორღამ და დაუწყო იმ მხარეს ყურება, საიდგანაც ფეხის ხმა მოისმოდა.

სხვებმაც მიიხედეს იქით: მთვარის შუქზედ აშკარად გამოჩნდა შუბიანი თოფები და ცოტა ხანს შემდეგ რამდენიმე სალდათი, რომელნიც უზრუნველად, ლაზღანდარობით და სიცილით მოდიოდნენ, რადგანაც დაწმუნებულნი იყვნენ, რომ იქ არავინ შეხედებოდათ. ისინი ვერ წარმოიდგენდნენ, რომ სიმაგრეს მოუდგებოდა ვინმე, რადგანაც იმ მხარეს, იმათის აზრით, ამოუსვლელი კლდე იყო.

— სალდათები არიან! — პირველივე შეხედვასევე დაიძახა კობამ და თოფი გაიძრო ბუდიდგან.

— მეც მომეცით იარაღი! ერთის სისხლი მაინც დავლიო და მერმე რაიც უნდა მომივიდეს! — დაიძახა იავომ, რომელიც ისე მიესუსტებინა წმინდა ჰაერს, რომ ფეხზედ ძლივს-ღა იდგა, მაგრამ თავისუფლების დაკარგვის შიშმა და უსამართლო წვალებისაგან გაბრაზებამ თითქოს ერთბაშად მოუკრიფა იმას ძალა.

— ეგრე ნუ! — დაიძახა თორღამ, — თორემ უბრალოდ გაგვწყვეტენ.

— მაშ რაი ვქნათ?

— აგერ, იმ კლდეს ამოვეფარნეთ და, როდესაც მოვლენ, ერთბაშად დავესხათ... ისინი აქ არავის ელიან, ჩვენ რომ ერთბაშად გადავცვივით, წინა უკანას ველარ გაიგებს.

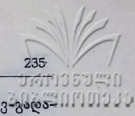
— მართალს ამბობ, ღვთის მადლმა!

— თუ გაიქცნენ, ხომ გაიქცნენ, და თუ ძალა გაბედეს, რაი გაუვათ — ხუთნი არ არიან?

— კლდესთან, კლდესთან! — ნიავსავით წყნარად წამოიძახა კობამ და ყველანი თვალის დახამხამების უმაღლეს კლდეს მოეფარნენ.

სალდათები მძიმედ აბარტყუნებდნენ ლურსმნით ნაჭედს ჩექმებს. ისინი თანდათან უახლოვდებოდნენ სულგანაბულ ამხანაგებს, რომელთაც ხანჯლები შეეპყროთ ხელში. მოუთმენლად, პირ-მოკუმულნი და წარბებ-შეკუმხვნილნი გაქვავებულებსავით წაჰკროდნენ კლდეს და ელოდნენ.

სალდათები ვერა ხედავდნენ იმათ და, ძალიანაც რომ დაჰკვირ-

გებოდნენ იმ ალაგს, ძნელად გამოარჩევდნენ ქეებიდან თავ-გადა-
დებულს მეგობრებს.

ღამე იყო ჩინებული, მშვიდი, მთვარიანი, სიოც არსაიდგან ინძ-
რეოდა, ყველას გაეკმინდა ხმა, თითქოს ბუნებას მიეძინებინა თავისი
შვილები, და მთვარე გამოსულიყო, რომ დამტკბარიყო ამ მოწყობი-
ლის მშვენიერებით. ათასში ერთხელ დაუცხრომელი ბულბული
კვნესით ჩააკაკანებდა ალერსიანს, სევდიანს ხმას. უეჭველია, ძილში
თავისი სატრფო მოლანდებოდა.

საღდათები მოახლოვდნენ და შესდგნენ იმ კლდესთან, რომლის
იქიდანაც იმალებოდნენ იაგო და იმისი ამხანაგები.

— მოდიო, ჩიბუხებს მოუკიდოთ, — დაიძახა ერთმა, როდესაც
კლდეს მიახლოვდნენ.

— კარგი იქნება. — მისცეს პასუხად, თოფები მიაყუდეს და და-
სხდნენ. სხვებმაც მოუკიდეს ჩიბუხებს და გამართეს ლაპარაკი.

— გუშინ სოფელში გამგზავნა ნაჩაღნიკმა, — დაიწყო ერთმა.

— ქათმების სასყიდლად, — დაუმატა მეორემ.

— მივედი სოფელში, — გააგრძო მეორემ, — და დავიწყე სო-
ფელში სიარული... ვიკითხე ერთგან, მეორეთგან, არავინა ჰყიდის
ქათმებს?

— ჰფიქრობენ, საღდათს ქათამს ნუ მიეყიდითო! ეგეთი —
წყეული ხალხია!

— ბუსურმანები არიან, — დაუმატა გრძელ-ულვაშიანმა რუსმა.

— ფიქრობ: „დამაცადეთ და მე გიჩვენებთ ამბავს“... ერთბაშად
მივედი ერთს სახლთან, კარებში ინდოურები დადიოდნენ, მოვიქნიე
ჯოხი და მოვდე ერთს ინდოურს. ძაღლის ყეფაზედ ვიღაცა დედაკაცი
გამოვიდა და დაიწყო თავიანთ ბუსურმანის ენაზედ რაღაცის ჯიყ-
ჯიყი. მე ინდოურს წამოვავლე ხელი. ის ჩემკენ გამოექანა... ვეზი-
დებით ორნივე ამ ინდოურს — სასაცილო იყო. მე არ ვანებებ. გაბ-
რაზებულმა დედაკაცმა წამოავლო ჯოხს ხელი და აკი დამკრა. ოხ,
ეშმაკის შვილო, ვამბობ მე, დამაცადე, რა გიყო... ბევრი აღარ და-
მიგვიანია, ავდექი და ეზოში კი გავიშაღე... გავინაბე სული... მოვი-
და ხალხი, ლაპარაკობენ, მე მაბრუნებენ, წყალს მასხმენ, დედაკაცს
კი ეჩხუბებიან, — იმათ ეგონათ, რომ მართლა მოგვკვდი, — ეშინო-
დათ, რომ ხემწიფის მოსამსახურის სიკვდილისთვის გადაჰხდებოდათ.
როცა იყო, გავახილე თვალი და ვითომ მაშინ მოვედი გონსა. წამოვ-
ხტი, გავავლე ხელი ერთს კაცს — ვეუბნები:

— წამოდი ნაჩაღნიკთან, შენ დააშავე ხემწიფის მოსამსახურე...
ვინა ხარ შენა? მუჟიკი!.. როგორ შეგიძლიან ხემწიფის საღდათს
სცემო? — იმას შეეშინდა, სულ გაფითრდა, მეხვეწება, თავი დამა-

ეროვნული
bibliotheca

ნებეო... მე კი არ ვეშვები... მომცეს სამი ინდოური, შეიძლება და მაშინ დავანებ თავი.

— ყოჩაღ, ყოჩაღ! — მოუწონეს სხვებმა.

— ნაჩაღნიკთან რომ ეჩივლათ, რაღას იქმოდო?

— ნაჩაღნიკს მე თვითონ უნაბე.

— მერე?

— მაღლობა მითხრა და ბევრიც იცინა.

— აი, ყოჩაღად შენ მოქცეულხარ! — მოუწონეს იმას.

— არ იქნებოდა — ნაჩაღნიკმა მიბრძანა ქათმების სყიდვა და ის დაწყევლილები კი არ მაძლევდნენ, მა რა უნდა მექნა?

ყველა ნატრობდა ამ ამბის მოქმედის ადგილს ყოფნას, რათა ბუსურმანი ქართველები გაეტანჯა. ჩიბუხები დიდი ხანია გაკეთებული ჰქონდათ და ელოდნენ სპიჩკის ანთებას, რომელიცა ჰქონდა ერთს იმათგანს და დასველებოდა ჯიბეში. ის უფხაკუნებდა თავის ტოლამანზედ, მაგრამ ცეცხლი მაინც არ უჩნდებოდა. ბოლოს, როცა იქნა, იფეთქა სპიჩკამ და ერთბაშად გაანათა იქაურობა, შემდეგ, როცა სპიჩკა გაჰქრა, ყველას ერთბაშად თვალი დაუბნელდა.

ამ წამსვე სამმა სალდათმა წამოიწივეს, მაგრამ ისევ მიწაზედ დაეცნენ და დაიწყეს ფართხალი.

იაგო და იმისი ამხანაგები, რომელნიც ღროს არჩევდნენ ამ კაცების თავს დასასხმელად, სწორედ იმ ღროს გამოცვივდნენ, როდესაც სპიჩკამ იელვა. წინაღვე გამოანგარიშებული მანძილი და ხანჯლისთვის ამორჩეული ადგილი იქამდისინ სისწორით იყო, რომ არც ერთს ამხანაგს არ აუცდენია თავისი იარაღი.

ორი გადარჩენილი სალდათი, გულგახეთქილები წამოცვივდნენ და ღრიალით გაიქცნენ ციხისკენ.

როდესაც იაგომ გული მოიჯერა და იმის წარმოუთქმელმა წადილმა კმაყოფილება მიიღო, ის წყნარ-წყნარად მოვიდა გონსა და სისუსტე შეეპარა.

VI

იმას დაუწყო მუხლებმა ცახცახი, დევნვა თავს ბრუ და თვალი დაუბნელდა. ის თავისავე უნებურად დაეშვა დედამიწაზედ და წყნარად წარმოსთქვა:

— ერთი, ერთის ჯავრი მაინც ამოვიყარე!..

იმ ღროს მისი ამხანაგები, რომლებიც გაიქცნენ სალდათების დახოცვის შემდეგ, ერთბაშად შესდგნენ და დაინახეს, რომ იაგო იმათ-

თან აღარ იყო. იმათ დავიწყებოდათ იაგოს სისუსტე და ამის გამო ჰგონებოდათ, რომ მოხევე იმათთან სიარულს შესძლებს.

— იაგო რაი იქნა? — იკითხა პირველად კობამ.

— აბა, რაი ვიცი, — უპასუხა თორლამ.

— იაგო! — გაიმეორა იმან, მაგრამ ეს ხმა მეორედაც ისე უპასუხოთ დაიკარგა ჰაერში, როგორც პირველად.

— ვაი თუ მომიკლეს! — დაიკრა მუხლებზედ ხელი კობამ და ორნივე ამხანაგები სირბილით წავიდნენ იმ მხარისკენ, სადაც რამდენიმე წუთს წინად სისხლის ღვრა მოხდა.

ისინი მირბოდნენ გულის ხეთქით, რადგანაც ეშინოდათ, რომ იაგო ან არ დაეკირათ, ან არ მოეკლათ.

კობას მოაგონდა იაგოს სისუსტე და მაშინ მოიხზრა, რომ შესაძლებელი იყო იმას ისე შემოჰყოფოდა გულს და ამიტომ მოშორებოდა იმათ. თუმცა ეს მოაზრება კობას ამშვიდებდა ერთის მხრით, მაგრამ მეორე მხრით უფრო შემაწუხებელმა ფიქრებმა გაურბინეს თავში:

— ახლა რომ იქ მოასწრონ და დაიჭირონ, რაილა მეშველებს?

— იმ ურჯულოებმაც ღრიალი შექნეს, — დაუმატა თორლამ.

— ნეტავ ისინიც არ გაგვეშვა და მოგვეკლა, — ჯავრით წარმოსთქვა კობამ.

— ლომისა შეგვეწევის! — მისცა იმედი თორლამ.

ისინი მივიდნენ იმ ადგილას და ჩქარა იპოვნეს გულშემოყრილი იაგო, რომელიც თორლამ წამოიკიდა, და გასწიეს ჩქარის სიარულით თავის გზაზედ.

საღდათები, რომლებიც გადარჩნენ და გაიქცნენ ყვირილით და რომლებსაც ისე ეშინოდათ კობას და იმის ამხანაგის, მიმალულიყვნენ ბუჩქებში და ცახცახით, გულგახეთქილები გათენებას ელოდნენ.

როდესაც ყველაფერი დამშვიდდა, განთიადის სიომ დაჰკრა, ისინი წყნარა და სიფრთხილით გამოძვრნენ თავიანთის სამალიდგან, გახედეს იმ ალაგს, საიდანაც ისე გულგახეთქილები გამოიქცნენ და დაინახეს თავის სამი ამხანაგი, რომელთათვისაც სიკვდილს სახე დაეპრანჭა და გულადმა ეყარნენ.

ისინი წყნარად მივიდნენ, აიღეს თავ-თავიანთ თოფები, რომლებიც იქავე ეყარა და დაფიქრდნენ თავიანთ მდგომარეობაზედ. იმათგან არც ამხანაგების შებრალება, არც სხვა რომელიმე კაცობრიული გრძნობა! იმათ მხოლოდ ეშინოდათ თავისი უფროსისა, რომელიც უქველად გადაახდევინებდა აქამდინ სიჩუმისთვინ.

საქართველოს
განათლებლის
მინისტრის
გამოცემის
სამსახური

— რა ექნათ? — სთქვა ერთმა.

— ნაჩაღნიკი როზგით ტყავს გაგვაძრობს, სულს ამოგვართმევს! — დაღონებით უბასუხა მეორემ.

კარგა ლაპარაკისა და ფიქრის შემდეგ, რომელიც მარტო იმათ პირად საქმეს შეეხებოდა იმათ გადაწყვეტეს, რომ გაისვრიან თოფებს, გაიქცევიან ციხეში და მოიგონებენ, ვითომც მთელი ჯარი დაეცა, გატეხეს ციხე და პყრობილები წაიყვანეს. იმათ ორი მარჯვე სროლით მტრებს მოუკლეს ორი კაცი, მაგრამ იმათ დახოცილები თან წაიღეს და შეშინებულები გააქციეს.

— აგრე ხომ წყალობასაც მოგვცემენ! — სიამოვნების ღიმილით წარმოსთქვა ერთმა.

როგორცა სთქვეს, ისეც მოიქცნენ: ესროლეს თოფები და გაიქცნენ ღრიალით ციხისკენ.

მოისმა ბარაზების ხმა, რომელზედაც განგაშს სცემდნენ და ტკბილის ძილიდან გამოღვიძებული ციხის უფროსი თმაგაწეწილი და ფეხშიშველი გამოვარდა გარედ.

— რა ამბავია? — შეშინებულის ხმით დაიძახა იმან.

— რა მოგახსენოთ, თოფები გაცვივდა, — უბასუხა კარებთან მდგომმა ყარაულმა.

საღდათები გამორბოდნენ, გზაში იკეთებდნენ თავიანთ სამკაულს, რადგან შეკუთრვა შინ ვერ მოესწროთ.

წარმოუთქმელი არეულობა იყო, მით უფრო, რომ ჯერ არავინ იცოდა, რა ამბავია, ან ვისთან ექნებოდათ საქმე.

ამ დროს შემოცვივდნენ ის საღდათები, რომელთაც ისეთი არეულობა მოახდინეს თავიანთის თავის დასაცველად. ისინი მივიდნენ პირდაპირ ნაჩაღნიკთან.

— რა ამბავია? — შორიდგანვე დაუძახა იმან.

— მტერი გამოჩნდა, თქვენო მაღალკეთილშობილებავ!

უფროსი დაიფანტა, თმა უფრო აებურძგნა.

— ვინ მტერი? სად? როგორ? — არევით იკითხა იმან.

— ციხეს დაეცნენ, გატეხეს, ტუსაღები წაიყვანეს.

— რას მეუბნებიან? — გულგახეთქით წამოიძახა აფიცრმა, რომელსაც პირისახე დაუმახინჯა შიშმა.

— სამი საღდათი მოგვიკლეს, ჩვენც ორი მოვკალით, მაგრამ დახოცილები თან წაიღეს და თითონაც გაიქცნენ.

რა რომ სიტყვა „გაიქცნენ“ გაიგონა და დაინახა, რომ იმის სიცოცხლეს აღარავინ ერჩოდა, გული მოეცა, მაგრამ მაინც პირველი იმისი ფიქრი იყო პირადი საქმე.

— მაინც პასუხისგებაში მიმცემენ! — დაიძახა იმან და წაივლო ენის
თმებში ხელი.

ის შებრუნდა შინ, ჩაიცვა საჩქაროდ და გასწია სალდათებით და
კიდევ ერთი იქ მყოფის უფროსით ბრძოლის ველზედ.

იქ მივიდნენ, ნახეს დახოცილი რუსები, ნახეს ციხის გახსნილი
კედელი და შეიტყეს იაგოს გაქცევა, რომელიც ყველაზედ მეტად
ეწყინა მბრძანებელს.

ციხის უფროსმა ერთი აფიცერი და რამდენიმე სალდათი გამოუ-
ყენა გაქცეულებს, რომელთა რიცხვიც ასორმოდდათს კაცს უნდა
ვადასქარბებოდა სალდათებისგან მოტანილის ცნობით; თითონ კი
დაბრუნდა ციხეში, სადაც სასტიკი გამოძიება უნდა მოეხდინა.

ამ ხანში იაგო თავის ამხანაგებმა გაიყვანეს ერთი მთის სერზედ,
სადაც მოაგროვებს სველი ბალახი, ზედ გადააფარეს ნაბადი და იმა-
ზე დააწინეს დასუსტებული...

იაგოს, რომელიც დაელალა სიარულს, მოუსვენებლობას და წარ-
სულს ცხოვრებას, ეძინა, როგორც მკვდარს. იმისი ამხანაგები კი
სადილის ზრუნვას შესდგომოდნენ და ირმებზედ სანადიროდ წასუ-
ლიყვნენ.

ესენი ამ მდგომარეობაში იყვნენ, როდესაც განრისხებული ცი-
ხის უფროსი შევიდა სწორედ იმ მოხუცთან, რომელიც იაგოსთან
იყო დამწყვდეული.

ამათ შესვლაზედ მოხუცი, რომელიც ჩალაზედ იწვა, გადაბრუნ-
და და თვალები მობრუნდა შესულებს.

— შენ, ეი! არ გესმის, ვინ შემოვიდა? — დაუყვირა უფროსმა
და დაუბრიალა თვალები.

მოხუცმა ხმა არ გასცა.

— არ გესმის? — გაუმეორა უფროსმა.

— მესმის, — უპასუხა პყრობილმა.

— მერე უფროსს ეგრე უხვდებიან?

კიდევ პასუხი არ მიიღო და ამან უფრო გააცეცხლა.

— ადევ! — დაჭყვილა იმან ერთბაშად და შემოჰკრა სილა.

— რადა მცემ?.. რას მემართლები?..

— ადექ-მეთქი! — გაუმეორა ნაჩალნიკმა.

— არ შემიძლიან, მუხლები დასიებული მაქვს.

— ააყენეთ! — უბრძანა იმან იქ მყოფ სალდათებს და ისინიც
მისცვიდნენ.

— უღმერთონო! დახედეთ ჩემს მუხლებს! — უთხრა მოხუცმა
და გადმოაშვირა მუხლი, რომელსაც საფარი შემოგლეჯოდა
და ნაფლეთების ქვეშიდგან ტიტველა ხორცი გამოსჩენოდა. მაგრამ.

ოპ, ღმერთო! რა ხორცი იყო! გამხდარი, ცარიელა შიაც წყალი ჩამდგარიყო და, დარუმბებულს, კანი იქამდის გათხელებოდა, რომ შიგ შუქი გადიოდა.

გასიებული ფეხი და მუხლი კოჭებთან მოჭერილს ბორკილს ჩაეჭამა. და ხორცი დაფარულიყო იარებით; უწამლობისა და რკინისაგან მუდამ ჩაჭმის გამო ერთ ალაგს ძვალი გამოეჩინა და ზედ შემხმარი სისხლი და ჩირქი შესაზიზღ ტალახის ფერად გარდაქცეოდა. ალაგ-ალაგ სილურჯე ამტკიცებდა, რომ ამ მდგომარეობას ჩქარა ბოლო უნდა მოეღო ამ წამებულისთვის.

— უკაცურნო, დახედეთ!.. კაცობა აღარა გაქვსთ?

საღდათებმა ყური არ უგდეს იმის ლაპარაკს და წამოაგდეს მოხუცი, რომელიც ტკივილისაგან იკლავებოდა და ძლივს-ღა იდგა.

— დადგე, დადგე — ძალლი კოჭლობით არ მოკვდებ! — ტუჩების ღრღნით უთხრა უფროსმა და დაუწყო ყურება.

ის უყურებდა დიდხანს რაღაცა სიამოვნებით და თითქოს სტებებოდა მოხუცის მწუხარებით და ტკივილით; უფროსი იგრებდა ულვაშებს; ხანდისხან წარმოსთქვამდა რაღაცა გამოურკვეველ ხმებს და დროგამოშვებით ანძრევდა ერთს ფეხს. ბოლოს შესწყვიტა სიჩუმე და ერთბაშად შეუტია:

— სად არის იაგო?

მოხუცმა გაკვირვებულის თვალით შეხედა, რადგანაც ვერ გაეგო — რასა ჰკითხამდნენ.

— რას დაგიჰყეტია თვალები? მიპასუხე — რა იქნა იაგო?

— იაგო?! — კიდევ ვერ გამოერკვია მოხუცს, რასა ჰკითხამდნენ.

— ჰო, იაგო!

— იაგო თქვენ წაიყვანეთ! თუ მოჰკალით, სხვას რას უზამდით — რაი გამოგივათ ხელიდგან?

— ნუ ეშმაკობ, მაგით ვერ მომატყუებ.

— მე არ ვეშმაკობ, მართალს გეუბნები.

— სად გაიქცა, ან ვინ უშველა?

— გაიქცა?! — მღელვარებით წარმოსთქვა მოხუცმა და ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაუმატა: — ღმერთმა ხელი მოუშართოს, თუ გაიქცა.

— შენ ხომ იცოდი, რომ გაიქცეოდა? უეჭველია გეტყოდა.

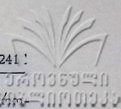
— არ ვიცოდი და არც უთქვამს.

— სტყუი!

— მე მთიული ვარ.

— მითხარ ყოველისფერი, თუ თავი გებრალბა.

— მე სიკვდილი არ მაშინებს და არც ტყუილს ვიტყვი.

— გათქმევინებ, ყოველისფერს გათქმევინებ! — მივარდა უფროსი და დაუწყო წვერ-ულვაშის გლეჯა.

მთიული მთლად გაფითრდა ამგვარად დამცირებისთვის.

— ურჯულოს მეტი კაცის ულვაშს ვინ შეეხება?... რაიც გინდა ქენით, ლომისის მადლმა, კაცობა არა გაქვსთ...

— გაჩუმდი, გაჩუმდი, შე ავაზაკო, კერპო შენა, თორემ შემო-მაკვდები!

მოხუცს თავში გაუელვა აზრმა, რომ ეს საუკეთესო წუთი იყო თავის სურვილის აღსრულებაში მოსაყვანადა და ეს სურვილი კი იყო სიკვდილით გადარჩენა...

VII

— მაშ არ იცი, არა? — ცემით ეუბნებოდა უფროსი.

— ვიცი, — უპასუხა მოხუცმა, თითქოს შეწუხებამ წარმოათქმევინა უნებურად.

— ძლივს! — წარმოსთქვა უფროსმა და ღიმილით დაუმატა: — თითქოს არ გინდოდა თქმა?

— ძალა აღმართსა ხნავს! მეტი რა დღე მქონდა, რომ არ მეთქვა!

— არ იცოდი რომ ეგრე იქნებოდა?... აბა მიაბე ყველაფერი დაწვრილებით.

მთიულმა ჩაიცინა და უპასუხა:

— გაიბო?... რაისთვი გაიბო? ყველაფერი ვიცი, მაგრამ არ გაიბობ, ლომისის მადლმა!

— რაო? — მიუახლოვდა გოცებუი აფიცერი.

— მე ყველაფერი ვიცოდი, — ვიცოდი, რომ იაგო უნდა გაქცეულიყო, ვიცოდი ვინც იმის ამხანაგები იყვნენ, ყველაფერი ვიცოდი, ყველაფერი, მაგრამ შენ კი არ გეტყვი.

— მოგკლავ, ჩამოგახრჩობ! — მივარდა უფროსი.

— რაც უნდა მიყო, ლომისის მადლმა, არ გეტყვი.

— მაშ არ გეტყვი?

— არა.

აფიცერმა გაიარ-გამოიარა და მიუბრუნდა კიდეც.

— გირჩევ მიიხრა, თუ თავი გებრალემა.

— სიკვდილისა თქვენ გეშინიანთ, დიაცები თქვენა ხართ, მე რაი მათქმევინებს?... არ ვიტყვი, აგრემც შემეწევა პირიმზე.

უფროსის ყოველი მოცადინეობა, ალერსი, მუქარა, თუ დაყვავება, ამოღდა რჩებოდა და მოხუცმა სიტყვა არ გააწყალა იაგოს გაქცევაზედ. ან რა უნდა ეთქვა, როდესაც თითონაც არა იცოდა-რა და მხოლოდ ისე ტყუილად მოიგონა უფროსის გასაჯავრებლად.

— მაშ არ იტყვი, რაღა? — უკანასკნელად ჰკითხა გერგობიძის.

— არა.

— აბა! — ანიშნა თვალით იქ მყოფ სალდათებს და ერთს წამზედ იმათაც როზგები მოიტანეს.

— წამოაქციეთ! — უბძანა ციხის ბატონმა და იმათაც აასრულეს ბძანება.

თავზედ და ფეხებზედ დაასხდნენ სალდათები, ორნიც აქეთ-იქით დაუდგნენ და დაუწყეს ტიტველა ხორცზედ უწყალოდ ცემა. პირველ დაკვრაზედვე ხორცი ჯერ გაწითლდა, მერმე ლურჯად გადაიქცა, ბოლოს ყავარ-ყავარ დასქდა და სისხლმა ჩქეფით დაიწყო ამოდენა. წკებლები დაიმტვრა და რამდენჯერმე გამოიცივალეს ახალ-ახალი კონები; გამოიცივალნენ მცემლებიც, რომელთაც ოფლი წურ-წურით გასდიოდათ დაღალვისგან, მაგრამ გაკერპებულს ტუსადს სიტყვა ვერ წარმოათქმევინეს.

— ყველაფერი ვიცი, — გასძახოდა ისა, — მაგრამ ძაღლებს არ გეტყვით, არა!

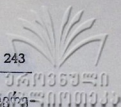
ყოველ დაკვრაზედ ინსტიქტიური თრთოლა ამტკიცებდა წარმოუდგენელს ტკივილს. ხორცი ცემით ისე დაეკეპა, როგორც გუფთა და, ბოლოს, ნაფლეთ-ნაფლეთი სდევდა წკებლებს და ცვივოდა აქა-იქ. მოხუცი თანდათან სუსტდებოდა, მაგრამ იმის პირს არც ხეიწნა და არც მუდარა არ წარმოუთქვამს. უკანასკნელმა მიხრწნილმა ხმამ კიდევ ლანძღვა და წყევლა გააგონა უსამართლო მტარვალეებს და ამ სიტყვებთან ერთად იმან დაჰკარგა გრძნობა. ამ მდგომარეობაში კიდევ კარგა ხანს სცემეს, მაგრამ მოხუცი აღარ ინძრეოდა.

— თქვენო მაღალკეთილშობილებავ, აღარ ინძრევა, — შენიშნა სალდათმა, რომელიც თავზედ აჯდა.

— ტყუილად იგონებს სიკვდილს! — გულგრილად წარმოსთქვა ბძანებელმა და დაუმატა: — აბა კიდევ რამდენიმე ცხელ-ცხელი მიაჩტყით, მაშინა ვნახამთ.

სალდათები თუმცა ცდილობდნენ ბძანების აღსრულებას, მაგრამ მოხუცი გონს აღარ მოვიდა, მკვდარსავით ეგდო.

როცა კარგად გული იჯერეს და დარწმუნდნენ, რომ მოხუცი არ ეშმაკობდა, იმათაც ხელი აიღეს ცემიდგან. დამახინჯებული, დაფლეთილი შეაგდეს ერთს ოთახში, სადაც ჩქარა სული დალია უბედურმა, საშინელს ტანჯვასა და სულის ბრძოლაში. ის უკანასკნელად თითქოს მხოლოდ იმისთვის მოვიდა გონს, რომ უფრო ეგრძნო თავისი სიმართოვე, უპატრონობა. იმას არ დაიტრებდნენ არც ცოლი, არც შვილი, არც ნათესაობა! იმის გვერდით არ იმყოფებოდა ისეთი პირი, რომელსაც წმინდა გულით შენანებოდა იმისი დაკლება, შე-

ნანებოდა ისე კი არა როგორც ხარი, ცხენი, რომელიც საცხოვრებელს აძლევდა, არამედ ისე, როგორც დასახლებული იმის გულში, რომელსაც ამისი სიკვდილით გულიდან მართლა რაღაცა სწყდებოდა.

მოხუცმა გაახილა თვალები, მოიკრიფა უკანასკნელი ღონე, რომ წამოეწია. მასუკან წამოახრიალა ყელში შვილების სახელი, საღატაების წყევლა და უკანასკნელს სიტყვებთან დალია სული...

ამ ხანში თორღას და კობას წყლის ბილიკი შეეკრათ ირმის ჯოგისთვის და მოუთმენლად ელოდნენ იმათ გამოჩენას.

გაიარა რაოდენმა ხანმა ამ ლოდინში, მაგრამ ირმები, თითქოს განგებ, არ ჩნდებოდნენ, თუმცა კვლავად ისინი ამ ადგილებში შეუხვედრად არ დარჩენილიყვნენ, რადგანაც იქ აუარებელი რიცხვი ჯოგ-ჯოგად დადიოდა მლაშეზედ სალოკად და წყლის სასმელად.

იმედ-დაკარგულნი ის იყო უნდა წამომდგარიყვნენ მონადირეები და წასულიყვნენ ბინისკენ, როდესაც მოისმა ხმელი ფოთლების ფაჩი-ფუჩი და ხმელი წიწკების მტვრევა.

— მგონია, ღმერთი გვაძლევს, — წყნარად წასჩურჩულა თორღამ და ორთავ დაუწყეს ყურება იმ მხარეს, საიდანაც ფეხის ხმა ისმოდა.

VIII

დიდმა ხანმა აღარ გაიარა, როდესაც მოისმა ტყის გამხმარი ტოტების ლაწი-ლუწი და გამოჩნდა ამაყად მომავალი ხარი ირემი, რომელსაც ყურები დაეცქვიტა; მალა ამაყად აეღო თავი და თეთრი მკერდი თითქოს ნიშანში ამოსაღებად გამოეჩინა. ის მოდიოდა წყნარად, ხანდისხან შეჩერებით და აბრიალებდა შავს, კუბრის მსგავს თვალებს. ყოველი მიხრა-მოხრა ამტკიცებდა, რომ იმას დიდი ხანია გაუმარჯვნია თავის მეტოქეებზედ და უშიშრად უარშიყდებოდა ფურებს, რომელნიც, უეჭველია, იმას ირჩევდნენ პატარა უღონო წალებს. ის ისე რიგად მოდიოდა, თითქოს საბრძოლველად იწვევდა ყველას, ვინც კი გაბედავდა წინ გადადგომას და ეს მიხრა-მოხრა იქამდინ შედიდური და ამაყი ჰქონდა, რომ კობას გადაშვრილი თოფი ისე დარჩენოდა და გატაცებული სტკებოდა ამ მშვენიერის სურათით. ირემი შესდგა, დაიფრუტუნა და გაიქნია თავი; თითქოს გაჯავრდა, რომ არავინ შეხვდა თავის ღონის საცდელად. ბოლოს ის შეიკუმშა, გადახტა, შეჰკრა რამდენიმე კამარა და რქებით დაეტაკა იქვე მდგარს მუხის ხეს. ის კარგა ხანს ებრძოდა იმას და იკლავდა ბრძოლის ეინს, როდესაც თორღამ გამოიყვანა კობა თავდავიწყებით-გან და უთხრა:

— დასაკლავ ხარს რაი-ლა ყურება უნდა? ახალე, მარტოკა გერჩების.

— ჰო, ჰო, მართალი ხარ... დასაკლავს რაი-ლა ყურება უნდა, — განიმეორა კობამ ოხვრით და გაუმიზნა თოფი.

ირემი ამ დროს გაშორდა მუხას და გაანჩხლებული, რომ იმის ძალას ასე უმაგრდებიან, თავგანწირვით გაექანა ხელახლად, მაგრამ მუხამდინ ველარ მიადწივა: გავარდა თოფი — და ირემი დაეცა ჯერ წინა მუხლებზედ და, ცოტა წამოსადგომად ცდის შემდეგ, გაიშალა მინდორზედ.

— გაუმარჯოს შენს მარჯვენას! — დასძახა თორლამ და გადაფრინდა ირმისკენ, რომელსაც ყელში დანა გაუგდო.

ირემმა შემოხედა გონივრულის თვალთ, მწარედ დაიბღავლა და, რამდენიმე გაქრუოლების შემდეგ, დალია სული.

კობა თუმცა კარგი მონადირე იყო და ბევრი ირემი დაეჩოქებინა იმის „მაყარს“, მაგრამ მაგალითი არ ყოფილა, რომ მოკლული მეტის-მეტად არ შენანებოდა, ან ისე-დროს გასატარებლად მოეკლა ნადირი. ეხლაც ის დაღონებული სწმენდამდა თავის თოფს, მაშინ, როდესაც იმისი ამხანაგი სიხარულით ირემს ტყავს ხდიდა.

იყო იმისთანა მაგალითები, როდესაც კობა მთელი საათობით თოფ-გაშვებული იჯდა და გაჰყურებდა რომელიმე ნადირის ლაღობას.

— მოდი, მიშველე, ველარ დავერიე ამ ბაითალს! — მოუბრუნდა თორლა, როდესაც იმან დასერა ირემი ტყავის გასახდელად.

კობამ წყნარად დაღო თოფი, წყნარადვე მივიდა და სელი გაავლო ირემს.

— დახედე, დახედე, რამოდენა რქები ჰქონია! — იძახდა სიხარულით. ირემი ჩქარა გაატყავეს, გამოშიგნეს, ამოიღეს გულ-მუცელი, კუჭმაკები და სამწვადეები. დანარჩენი ხორცი აკაფეს, გაახვიეს ტყავში, უფეთქეს გარშემო თოფის წამალი, რათა წამლის სუნზე ნადირი ველარ მიჰკარებოდა, და გაჰბრუნდნენ ბინისკენ. გზაში თორლა შედგა და დაიკრა მუხლზედ ხელი:

— რაი ამბავი? — ჰკითხა კობამ.

— ვაი შენს თორლას! ფაშვი აკი დამავიწყდა!

— ფაშვი რაღად გინდა? — ჰკითხა ამხანაგმა.

— ხორცს მოვხარშავთ, წვეს გაუკეთებთ იაგოს... წვენი კარგია, გულს უპოვნის ავადმყოფს.

ამ სიტყვებით თორლა გაბრუნდა, მივიდა, გამოშიგნა ფაშვი, წმინდად გარეცხა იქვე ჩამონადენ წყაროში და გაუღდა თავის ამხანაგს.

როდესაც ისინი მივიდნენ, იაგო ჯერ კიდევ ხშირს ძილში იყო და ამისთვის იმათ წყნარა მოაგროვეს ხმელი შეშა, დაანთეს, ცეცხლი, გააკეთეს სამფეხა საკიდელი, რომელზედაც შემოჰკიდეს თან მოტანილი ფაშვი, გამსებული წყლით და ირმის ხორცი.

მერე მოკაფეს ფოთლიანი ფიჩხი და მოუჩრდილეს იაგოს, რადგანაც მზეს მეტად გაეხურებინა იქაურობა და თითონ მძინარესთვისაც საკმაოდ ძალა დაეყენებინა, რადგანაც გამონახეთქი ოფლი მარგალიტსავით სახეზედ დაჰყროდა.

როდესაც საქმეებისაგან მოიცალეს, ისინიც უზრუნველად გაწვნენ და დაღალულები მიეცნენ ტკბილს ძილს.

მზე გადაიწვირა და საღამოს ნიაგმა დაჰქროლა, როდესაც იაგოს გაეღვიძა და დაჭერის შემდეგ პირველად იგრძნო გამაცოცხლებელი წმინდა ჰაერის მკურნალი ძალა.

ის თავის თავს გრძნობდა როგორაც სუბუქად, მხიარულად და დიდი ზნის მოკლებული თავისუფლებას, ძალზედ ალებდა პირს და შეისუნთქავდა ყნოსიერებით სავსე ჰაერს.

ყოველი ბალახი, ყოველი ყვავილი გამაცოცხლებლად მიიზიდავდა იმის თვალს და წარმოუთქმელად ახარებდა იმის გულს.

რამდენიმე ამოსუნთქვა საკმაო იყო, რომ ეგრძნო წარმოუთქმელი შიმშილი, რომელსაც აგრძნობინებდა იმისი დასუსტებული სხეული, რომელიც ითხოვდა დაკლებულის შევსებას და გამაგრებას.

მაგრამ თითონ ეს შიმშილიც გადავიწყდა, რადგანაც გიჟივით წამოვარდა, როდესაც თავისი თავი დაინახა თავისუფლად და დარწმუნდა, რომ დღეს თუ ხვალ ის შეუერთდება თავის სანატრელს ნუნუს.

იქამდისინ მიადწივა იმისმა სიხარულმა, რომ ადგილზედ ველარ დადგა და ჩავიდა იქვე ჩამომდინარს წყაროსთან, სადაც სახე და თავი გაივრია.

ამ ხანში იმისი ამხანაგებიც წამოდგნენ და ყველანი ჩავიდნენ წყაროსთან, სადაც გახარებულნი ეხვევოდნენ და ულოცავდნენ ერთმანერთს ასე მშვიდობიანად გადაჩენას.

როდესაც პირველმა მღელვარებამ გაიარა, ისინი ავიდნენ ბინაზედ და დასხდნენ სადილად. ნადირის მწვადები მადის გამხსნელს სუნს ატრიალებდნენ ჰაერში.

ისინი სჭამდნენ, როგორც კი დამშეულს ხალხს ჰამა შეუძლიან — უსიტყვოდ და გაჩუმებულნი. მხოლოდ იაგოს აფრთხილებდნენ, რომ ხორცს გადაჩეუულს კუჭს მეტი არ მოსვლოდა.

შიშშილი მოიკლეს.

იაგოს გული არ უსვენებდა და უნდოდა ჩქარა გაეგო ნუნუს ამბავი, რომელსაც, იმისი აზრით, თვალები უნდა გასწყალებოდა სატრფოს ლოდინში.

მაგრამ კობა თითქოს გასჯიბრებოდა და განგებ არას ეუბნებოდა იმაზედ და საზოგადოდ ფრთხილობდა თავის მხრის შეხებას.

იაგო ფიქრობდა: „რაი მოუვიდა, რაისთვი მაწვალებს?.. რაისთვი არას მეუბნების?!“

კობა კი ფიქრობდა: „საიდგან დავიწყო ლაპარაკი, რაი უთხრა, როგორ გავაგონო ნუნუს გატაცება?“

ამგვარად ორნივე მოუსვენარს და უხერხულს მდგომარეობაში იყვნენ. ბოლოს, იაგომ ველარ გასძლო და შორიდგან დაიწყო:

— კობავ, რაისთვი არ მიაბობ შენს თავზედ გადასახადს?

— რაი ვიამბო — კაცი შემომაკვდა, სისხლი დამედო და გამოვიქცე.

— კაცი შემოგაკვდა, სისხლი დაგედო? — შეწუხებით იკითხა იაგომ და დაუმატა: — რაისთვი, ვინ შემოგაკვდა?

— ოსი.

იაგო რომ სხვა ქვეყნის კაცი ყოფილიყო, მაშინვე დაუწყებდა დარიგებას, რომელიც ყვედრებით საესე იქნებოდა, მაგრამ იაგო მოხევე იყო და იცოდა, რომ დარიგებით და ყვედრებით საქმეს აღარ ეშველებოდა და ამ მხრით სიტყვების დაკარგვა ამაო იქნებოდა. ამისთვის პირველი აზრი, რომელმაც თავში გაურბინა, იყო — როგორ უშველოს თავის ძმადნაფიცს; როგორ მისცეს მოსვენებული ცხოვრება და როგორ დაიფაროს მოსისხლეებისაგან? ამასთან იმას უნდოდა გაეგო — რაგვარად შეემთხვა ეს უბედურება: ოსის სიკვდილი იყო შემთხვევით, ქალაჩუნად, საფარიდგან, თუ ვაჟკაცურს ბრძოლაში, როგორც შეჭფერის მეზობლოს, ომით გაუმადლარს ხალხს!

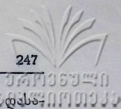
ყველა ამას თავისი მნიშვნელობა ჰქონდა და გულის კანკალით მოელოდა — რას გაიგონებდა კობასაგან.

— რაისთვი მოჰკალ? როგორ იყო? — ჰკითხა იმან და მთლად სმენად გადაიქცა.

— ნადირობ მივდიოდი, ტყიდგან ქალის კივილი შემომესმა და გადაველ. იმას რამდენიმე კაცი გაწბილებას უბირებდნენ, მე წავეშველე და ერთი ოსი შემომაკვდა.

— ვაჟკაცი ნიდავ ვაჟურად მოიქცევა! — სიხარულით წამოიძახა იმან.

ამ ლაპარაკში თორღამ, რომელსაც ძმადნაფიცების მართოდ

დაგდება უნდოდა, აკრიფა ჭურჭელი და წაიღო წყაროზედ დასაწყობად.

— ეხლანდელი სამართალი შენც იცი: შინ აღარ დამედგომე-
ბოდის და წამოველ! — დაიწყო კობამ, როცა მარტონი დარჩნენ.

— რაი ვუყოთ, ერთად ვიცხოვროთ! — უპასუხა იაგომ.

— შენი დატუსაღება მაღონებდის და ველარ გავძელ... ე თორ-
ლაიც მთიულთა, ეგვეც კაც-ნაკლავთა: ყაზახი მოჰკლა... ერთად შე-
ვიყარენით, ძმად გავიფიცეთ და მერმე შენს გამოსახსნელად წა-
მოვედით; თორღამ ციხის ანბავი იცოდა, და წმინდა გივარგიმ კი
ხელი მოგვიმართა.

— განა იცოდით, რომ მე იმ ოთახში ვიყავ დამწყვდეული?

— არა... ჩვენ იმ ოთახიდან ციხეში გვინდოდა შესვლა და
მერე რაიც უფალი გვაგონებდა, იმას ვიქმოდით.

— ვაჟად გიცნობდი და არც მოვტყუვდი! — შეაქო იაგომ.

ჩამოვარდა ისევ სიჩუმე .

IX

— ცხო რაისთვი აღარას მეუბნები? — ჰკითხა იაგომ.

— რაი-ლა გითხრას? — უპასუხა კობამ და დახარა თავი.

— მითხარ რაიმე, ღვთის მადლსა!

— რაი-ლა გითხრა ჩვენი სიბედშავის მეტი!.. გვანჩობენ, სულ-
სა გვხდიან და ჩვენ კი გაჩუმებულები ვართ.

— არ ვიცი, რაი ღმერთი გაწყრა? სულ დიაცებად გადაიქცნენ,
თუ რაი მოუვიდათ?..

— არ ვიცი, არა... ჩვენ კი აღარ გვეცხოვრების, და...

ჩამოვარდა კიდევ სიჩუმე, რომელიც დაარღვია ისევ იაგომ.

— ცხო? — იკითხა იმან.

— ცხო რაი-ლა?

— რაისთვი არას მეუბნები იმაზედ?

— ვიზედ? — მოარიდა პირი კობამ.

— არ იცი, ვიზედაცა გკითხავ?.. რაისთვი ეშმაკობ, რად არ მე-
უბნები? აღამიანი ჰირსაც უნდა მოელოდეს—ლხინსაცა: რაისი გე-
შინიან, მითხარ ყველაფერი.

— ჰო, ჰო, რაი დაგიმალო: ნუნუ გაიტაცეს, — კარგა ყოყმანის
შემდეგ უთხრა კობამ.

ეს ამბავი იაგოს ზარსავით დაეცა და თვალი დაუბნელა. ასე
რომ კარგა ხანს ხმა ველარ ამოიღო.

— ეინ გაიტაცა? — ბოლოს ძლივს წარმოსთქვა იმან.

— გირგოლამ.

— გირგოლამ? — კბილების კრაჭუნით წარმოსთქვა იმან.

— რაი-ლა დავმალო, იმის გატაცებაში მოვკალ ოსიც.

— ო-ო! ჩამივარდება როდისმე ის უღმერთო ხელში და, ღვთის მადლმა, ღედის სხენს ვარწყევინებ პირიდგან.

კარგა ხანსა შფოთავდა იაგო და კობა კი ამშვიდებდა.

— ტყუილი ჯავრი რაი ვაქცატ წესია?

— ჰაი, ჰაი, რომ გადუხდი! ღვთის მადლმა, ეგრე გადუხდი, რომ თითონაც არ მოელოდეს!

ამის შემდეგ იაგო თითქოს დაწყნარდა და სთხოვა კობას, რომ ყველაფერი დაწვრილებით ეამბო.

კობაც მოჰყვა თავიდგან და ბოლომდის გავიდა. შეატყობინა იმათი არშის ტიხეში გახიზნება და თავისი ამბავი, რომელიც იაგოსავით შეეყვარებული იყო, და გირგოლას უკაცურობამ კაცი შემოაკლა და საყვარელს გააშორა.

კარგა რჩევის შემდეგ იმათ გარდასწყვიტეს, რომ გაიტაცებდნენ თავიანთ საყვარლებს და, რადგანაც თავის ქვეყანაში აღარ ეცხოვრებთ, გადავლენ შამილთან, რომელსაც კარგად ხმა გაუფარდა და რომელზედაც მთელს მთის ხალხს თვალი ჰქონდა მიჰყრობილი, რადგან დახსნას და შველას მოელოდნენ.

ამ დროს ამოვიდა თორლა.

— თორლაჸ! შენ კობას ძმადნაფიცი ჰყოფილხარ, ღდის იქით ჩემიც ძმა იქნები.

— მტერზედ მოქნეული ხმალი ტარშიმც გადუტყდეს შენს მოღალატეს, — უბასუხა თორლამ და ამოიღო მასრიდგან ტყვია: — აჰა, ჩემი ტყვია.

იაგომაც თავის სასწრაფოდგან, რომელიც კობას მოეტანა იმისთვის, ამოიღო ტყვია.

— აჰა, ჩემიც.

ორთავ ერთს დროს გაიშვირეს ხელები და, სანამ გასცვლიდნენ ტყვიებს, წარმოსთქვეს:

— ჩემი მარჯვენა შენს მარჯვენას ემსახუროს, ჩემი თვალი — შენს თვალს, ჩემი მუხლი — შენს მუხლს; მოღალატეს რისხამდეს ლომისა.

— ამინ, — წყნარად წარმოსთქვეს სამთავ...

იაგომ და თორლამ ტყვიები შეცვალეს, მოეხვივნენ ერთმანერთს და სამჯერ ჩაიკრეს გულში ერთმანერთი.

მთვარე, რომელიც გაკაშკაშებულიყო ლაყვარდს ცის სივრცე-

ში, თითქმის განგებ გამოსულიყო, რომ მოწმად დასწრებოდა ამ სასამართლო პროცესს.

ამის შემდეგ იმათ გადაწყვიტეს, რომ ერთს კვირას ამ ადგილს არ მოშორდებიან, რადგანაც დასუსტებულს იაგოს ეჭირებოდა დასვენება და ჯანის მოკრეფა, და ასეთს ყოველის მხრით შემოკბილს ადგილს ვერსად იპოვნიდნენ.

როდესაც იაგოს დაატყობდნენ მოკეთებას, ისინი წავიდოდნენ, გაიტაცებდნენ თავიანთ გულის საყვარლებს და პირდაპირ ჯალაშ-კაში გავიდოდნენ.

ესენი აქ ასე სცხოვრობდნენ და ნადირობაში ატარებდნენ დროს, როდესაც გამწარებული გირგოლა ყაზახებთან ერთად ხან რომელს მეცხვარეს დაეცემოდა, ხან რომელს და ეძებდა იაგოს, მაგრამ იმის მოცადინება ამაოდ რჩებოდა და ამ შემთხვევით გაცეცხლებული მწყემსებზედ ყრილობა ჯავრს.

ჯერ თხუთმეტამდინ ალაღმართალი მწყემსი დაეჭირათ და დამწყვდეული ჰყვანდათ, თუმცა იმათ იაგოს ამბავი არა იცოდნენ-რა.

ერთს დღეს ნაროვნის მთაში მეცხვარეებს ის-იყო მოერეკათ ცხვარი და სწველავდნენ, როდესაც მოისმა ცხენების ფეხის ხმა და გირგოლა ოცის ყაზახით თავზედ წაადგა.

მწყემსები წამოცვიდნენ, მიესალმნენ და ჩვეულებისამებრ მიიწვიეს.

— ვინ არის სარქალი? — ბატონურად იკითხა გირგოლამ, რომელმაც მადლობის გადახდაც კი საჭიროდ არ დაინახა მწყემსების მისალმებაზედ.

— მე, — უპასუხა ერთმა წამოსადეგმა შუახნის კაცმა, რომელსაც ახალუხი ეცვა და თუშური ქული კონტად გვერდზედ მოქცეოდა.

— აქ გამოდი!

— რაი გინდა? — უპასუხა გაკვირვებულმა მწყემსმა, რადგანაც არ იცოდა, რისთვის მიეწერა გირგოლას ბრძანებლობით ლაპარაკი.

— აქეთ გამოდი და მაშინ გაიგებ.

— იცი, რაი გითხრა... თუ სტუმრად გვეწვივე, ჩამოხე ცხენიდგან, საკლავს დაგიკლავთ, პურს გაქმევთ და გაგისტუმრებთ, თუ არა-და, ღვთის მადლმა, ბატონობით ვერც რას ვერ გაიტან.

გირგოლამ შეხედა მეცხვარეს და გულმოსულობა შეატყო სახეზედ, რომელზედაც აღმური ასდიოდა. გირგოლას სულაც არ უნდოდა მეცხვარესთან ჩხუბი და იმისი წყენინება, მაგრამ როდესაც კაცი უსამართლოდ ძალას მოიპოვებს, მაშინ ამგვარი ცხოვრება

სრულიად აბრიყვებს კაცს და ავიწყებს სხვის პირადობას. არამც თუ წყენინება არ უნდოდა იმას, არამედ დამეგობრებაც ვერ ეჭირებოდა მწყემსთან; და თუ პირველად შეუტია, შეუტია მხოლოდ იმისთვის, რომ ეგონა შეაშინებდა, დაიმორჩილებდა და ამის შემდეგ თავის ყურმოჭრილ ყმად გაიხდიდა, და, რასაც უნდოდა, იმას აქნევინებდა; მაგრამ, რა მეცხვარის მამაცად დახვედრა ნახა, ხმის და თავისის საქციელის გამოცვლა ამჯობინა.

— მე შენთვის არა მიწყენინებია-რა, რაისთვის ჯავრობ? — უთხრა იმან.

— აი, აგრე არა სჯობს ლაპარაკი? — კითხვით უბასუხა მწყემსმა.

— მე სტუმრად მოვედ, მეგონა მწყემსებმა სტუმრის დახვედრას იცით, და შენ კი მეჩხუბები.

— თუ სტუმრად მოხვედ, აჰა ჩემი თავი: შენ ბატონი და მე ყმა, — უბასუხა მეცხვარემ, მოიხადა ქუდი და ჩაუგდო გირგოლას ცხენს ფეხებში. — ჩამოხე და ნახამ — ვიცით სტუმრის დახვედრა, თუ არა.

ამ სიტყვებთან ერთად იმან ერთი ხელი მთავლო გირგოლას ცხენის ჯილავს და მეორე უზანგს მოჰკიდა. როდესაც სტუმარი ჩამოხტა, მწყემსი გაუბრუნდა იქ მყოფს ერთს მეცხვარეს:

— გასწი, თოლშია, დოლა-ქედლია რომაა, ჩამოიყვანე, დაჰკალ და ჩაჰყარეთ. თქვენც ცეცხლი აანთეთ, ჩქარა! — მიუბრუნდა მეორე მწყემსებს. — მოდი, თქვენი ჰირიმეთ, მოდი! — ეპატიჟებოდა სარქალი სტუმრებს, რომლებიც ამ უამად ცხენებიდან ჩამოხტნენ.

ყველანი დასხდნენ და დიდი ხნის აღმა სიარულისაგან დაღალული მუხლები დაასვენეს. ზოგნიც წამოწვნენ მწვანე მინდორზედ და დასუსტებულის თუ დაზარმაცებულის თვალეზით გასცქერდნენ ქაფისგან რძესავით გათეთრებულს მაღალი კლდიდან ვადმონაჩქეთს წყალს, რომელიც ათას წინწყლებად იქცეოდა, ათასგვარ ფერადად შესთამაშებდა მზის შუქს და მერე ხშირის ფარდახტით ნამავდა ბალახს.

რამდენიმე წუთში საკლავი დაჰკლეს, მოამზადეს გემრიელი სადილი, ისეთი სადილი რომელიც მხოლოდ მწყემსებისაგან მზადდება და იმაზედ უგემრიელესს კაცი ვერაფერსა სჭამს.

ყველანი ჩუმად და საჩქაროდ სჭამდნენ, სანამ შიმშილს მოიკლავდნენ, მაგრამ რა შენაყრდნენ, დაიწყეს ლაპარაკი. მასპინძელმა პირველმა დაიწყო:

— გირგოლაუ!.. შენ უსაქმოდ არ გაირჯებოდი! ეხლა გავძე-

ხით, გვითხარ, რაი გინდა?... თუ ოჩხარის გაკეთებას აპირებ, მითხარ, და სხვა მწყემსებსაც შევეყრი.

— მე შენი გაცნობა მეწადის, ოჩხარი რად მინდა!..

მეცხვარემ გაკვირვებით შეხედა.

— ჩემი გაცნობა?... მე რაი ისეთი კაცი ვარ, რომ ჩემი გაცნობა მოგეწადოს?..

— ცხო არც-რა, ღვთის მადლმა, შენი გაცნობა და შენი ძმობა!

— ჩემი ძმობა რაში გეკადრების: მე, ერთი მეცხვარე, გაუთლელი მთის კაცი და შენ კი ხემწიფის სამსახურისა!

— აი რაისთვის, ყური მომიგდე! — უთხრა იმან და თვალი მოავლო იქ მყოფს ხალხს, თითქოს იმათ დასწრებით ლაპარაკს ერიდებოდა.

მწყემსი მიხვდა და უთხრა:

— მითხარ, რაიც გინდა, მე მაგათთან დასარიდები არა მაქვს.

— ჩემი საქმე ისეთია, რომ სხვასთან ვერ გეტყვი.

— მაშ კარგი, გავიდეთ იქით, — უპასუხა მწყემსმა და წამოდგა.

ისინი გავიდნენ ცალკე და ისე მოშორებით დასხდნენ, რომ ერთი ხმა ამხანაგებს ვეღარ მისწვდებოდა.

— შიოლაუ, — დაიწყო გირგოლამ: — შენც ხომ იცი, რომ ამ მთას სახემწიფოდ გედავებიან.

— ჰაი, ჰაი, რომ ვიცი!

— ისიც იცი რომ ჩამორთმევას გიპირობენ?

— გვიპირობენ, მაგრამ გავწყდებით, ღვთის მადლმა, და არც ვის არ დავანებებთ.

— რაისთვი, რაისთვი? — სიჩქარით უპასუხა გირგოლამ: — რაისთვი უნდა გასწყდეთ?

— იმისთვი, რომ ჩვენს მამას სჭერია ეს მთა და ჩვენს პაპას, საიდან მოვიდა აქ სახემწიფო ალაგი?

— მაგას ვილა არჩევს, ბედშაო!.. მოინდომებენ — წაგართმევენ.

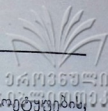
— ცოცხლებს?... არა მგონია!

— რაი გამოვა თქვენის სიკვდილით?

— რაიც უნდა გამოვიდეს, მოვისვენებთ მაინც. თუ ეგ მთა წაგვართვებს, ღვთის მადლმა, აღარ გვეცხოვრების — ისევ სიკვდილი სჯობია.

— მე რომ ისე გაგირიგოთ, რომ თქვენვე დაგრჩესთ? — ცოტა სიჩუმის შემდეგ წყნარად და გარკვევით უთხრა გირგოლამ და დაუწყო ყურება.

— შენა?

— ჰო მე.

— თუ კი მაგათ შარს მოგვაშორებ, ღმერთს არ მოეტყუებო, რასაც დაგვისახელებთ, იმით გემსახურებით.

— მაშ კარგი, არ დაივიწყო შენი სიტყვა.

— რაი დამავიწყებს?

— მე შენ გაგირიგებ მაგ საქმეს, მხოლოდ შენც სამაგიერო უნდა გადმიხადო.

— აი, ეს ცხორანი მყავს და თუ გინდ შუაზედ გაგიყოფ.

— მე ცხორი არ მინდა, ძოღანვე გითხარ.

— მა რაი გინდა, რაი გვაქვს შენი მოსაწონი?

— ძმობა, მეგობრობა!

მწყემსმა წყნარად შეხედა და პასუხი ვერ მოახერხა. ის იცნობდა გირგოლას, იმის გაუმძღვრობას და თვალ-ხარბობას და ეხლა თითქმის საცხოვრებელს აძლევდნენ, და ის კი უარზედ იდგა!

მაშ რა უნდოდა ამ მოძმის მოღალატეს? რისთვის დასჭირდა ეს მწყემსი, რომლის თავის დაკვრაზედ კვლავ დროს პასუხსაც არ აღირსებდა და ეხლა კი ერთბაშად ძმობა და მეგობრობა მოეწადნა!

ის ირეოდა ამ აზრებში და პასუხი ვერც თავის თავისთვის მიეცა და ვერც სტუმრისთვის.

— შიოლაუ! შენ განთქმული სარქალი ხარ, თემობაში გამოჩენილი... რაისთვი გიჭირდების პასუხი!

— ცხო დრო მოვიდა, გირგოლაუ, ცხო დრო!.. უწინ რომ ყოფილიყო ეს ამბავი, თემს შეეცირდი, იმათთან ვიჩივლებდი და, რაისაც ისინი იტყოდნენ, იმაის დავადგებოდი... მაგრამ ეხლა სამართალი აღარაა, დანდობა განქრა, ძმა ძმას ველარ ენდობის.

— უწინ რაი იყო?.. ეხლა სულ ზაკონის კანონით არის. დალოცა ღმერთმა ხემწიფე იმპერატორი! — სიტყვა გირგოლამ.

ამ სიტყვების შემდეგ კიდევ რამოდენიმე ხანი სიჩუმე ჩამოვარდა, რომლის დარღვევაც გირგოლას მოუწინა, რადგანაც შიოლა დრმა ფიქრმა წაიღო.

— მითხარი, გინდა თუ არა?

— მაი, გირგოლაისი, პირდაპირ მითხარ, რაი გინდა ჩემგან?

— აგრე... პირდაპირ გეტყვი: მე მაგ მთის საქმეს გაგირიგებ, შენ იავოს დაჭერას მიშველე.

— მე გიშველა? — ფიქრით იკითხა შიოლამ.

— ჰო, შენ.

— მე საით უნდა გიშველა? საით შემიძლიან?

— თუ მოინდომებ, კიდევ შეიძლება. იავოს ცხო დღე არა

აქვს, თუ მეცხვარეებში არ იარა... ბარად ის ვერ ჩამოვა. ~~ბრძანებული~~
გესტუმრების, ჩუმაღ შემატყობინე და მეც ყაზახებით თავს ~~დაწინააღმდეგე~~
გესხმებით.

— რაი? — მოკლედ იკითხა მეცხვარემ.

— როცა გესტუმრების, შემატყობინე-მეთქი...

— სტუმარს უღალატა, პურ-მარილი ვგა?.. რას მესაუბრები,
გირგოლაისი?

— რაია, რისა გეშინის?

— სუ!.. აღარ გაიმეორო! — წარბებ-შეკმუხვნით წარმოსთქვა
შიოლამ: — შენ იძახი—საქმეს გაგირიგებო, ძალიან კარგი — გაა-
რიგე და დაასახელე გასამრჯელოდ რამდენი ცხობარი, თუ ცხობარი არ
გინდა, ფული სთქვი, და სტუმრის ღალატი კი არ შეიძლების.

— შენ იცი. მე იავოს დაჭერის მეტი არა მინდა-რა.

— აბა, მაშ ვერ მოგატყუებ. თუ იავო მესტუმრა, პური და მა-
რილი გატეხა ჩემთან, იმას ველარ ეღალატების.

✓ მაშ ის მაინც მითხარ, სადაა ეხლა?

— ღმერთს არ მოეტყუების, არ ვიცი და თუნდა ვიცოდე კი-
დეც, არ გეტყოდი.

— რაისთვი არა, რაისთვი?

— იმისთვი, რომ იავო ყველგან განთქმულია, ყველას საყვა-
რელი, შენ კი ურჯულოებს უნდა მისცე ხელში. შენთვის რომ და-
ეშაგებინა რამე, როგორც მეზობელი, ვეცდებოდი მომერიგებინე,
მაგრამ შენთვის იმას არა დაუშავებია: ეშმაკის მუშა გამხდარ-
ხარ და მეზობელს დასაქერად დაზდე.

— შიოლაუ! ნაჩაღნიკს ეგრე აქვს ჩაგონებული, რომ იავო
შენთან იმალება, შენთან დადის.

— რაი საკვირველია, რომ აქ დადიოდეს? იავო ჩემი მოძმეა,
ჩემი მეზობელი. იმას შარსა სდებენ, ტყუილ-უბრალოდ აწვალევენ
და რაი საკვირველი იქნებოდა რომ დამემალა!

— ნუ, შიოლაუ, აგრე ნუ, თორემ დაგლუბვენ, დაგანელებენ...

— რაიც უნდა მიყონ, თუ სტუმრად მეწვია ვინმე, ვერ უღალა-
ტებ.

— გაფთხილდი.

— რაი-ლა გავფთხილდე?.. მამული აღარ შემარჩინეს და საც-
ხოვრებელი! ახლა სტუმრის მოღალატედაც უნდა გამხადან?

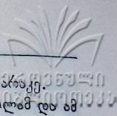
— გადაწყვეტილია, არ გვიშველი, რაღა?

— არა!

— მაშ დიანზეგთან უნდა წამოხვიდე.

— რაისთვი?

— ეგრე მაქვს დაბარებული... ჩამოდი, თავად მოელაპარაკე.

— არ წამოვალ! — ცოტა ფიქრს შემდეგ უპასუხა შიოლამ და ამ სიტყვებს შემდეგ ის წამოდგა და გაემართა ცხერის ბინისაკენ, სადაც ეს არის ეხლა სადილი ჭამეს.

გირგოლა, რომელმაც აღარ იცოდა, რითი მოემხრო ეს ძალა მქონებული მეცხვარე, უკან გამოდგა. იმან გარდაწყვიტა, რომ, რითიც იქნებოდა, გადაეხანა შიოლასთვის ამგვარი სიჯიუტე.

X

როდესაც იმათ მიაღწიეს ბინას, გირგოლამ დააყენა შიოლა და უთხრა:

— შიოლავ, დიანბეგი გიბარებს, უნდა წამოხვიდე!

— ამოდენი საქონელი და მწყემსები მე მაბარია, თავი საით დავანებო?

— ეგ ჩემი საქმე არ არის, უნდა წამოხვიდე.

— არ წამოვალ.

— წამოხვალ კი არა და მეტსაც იქმ.

— ღვთის მადლმა, არ წამოვალ.

გირგოლა დააცქერდა.

— აბა დაიჭირეთ! — უბძანა გირგოლამ იქ მყოფს ყაზახებს და ისინიც მისცვივდნენ.

მწყემსი გადახტა უკან, გაიძრო ხანჯალი და შესჭყვილა:

— მოდით, ვისაც თავი არ გებრალეზათ!

ყაზახებმა, რომელთაც მოიწადინეს შიოლას დაჭერა, ცოტა უკან დაიწიეს.

ამ ხანში მოცვივდნენ მწყემსები და კომბლებ-მომარჯვებულნი გვერდს მოუდგნენ თავიანთ სარქალს.

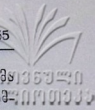
— გაგვწორდი, გირგოლაუ! — დაუძახა შიოლამ. — სტუმრად მოსულხართ, პატივი გვიცია, და ახლა კი თავი დავგანებეთ.

— დაიჭირეთ-მეთქი! — პასუხის მაგივრად ყაზახებს შეუტია გირგოლამ. ყაზახები წახალისდნენ ამ ბრძანებით, მიიწიეს, მაგრამ მწყემსების გძელი კომბლები ერთბაშად სეტყვასავით წამოვიდა.

ყაზახებმა იშიშვლეს ხმლები, მაგრამ მწყემსები გძელის შეინდის კომბლებით განუდგნენ და ახლოს არ იკარებდნენ.

ამათ ყვირილზედ და ხმაურობაზედ ჩამოცვივდნენ სხვა მწყემსებიც და დაირეკეს ყაზახები ცემა-ტყეპით.

გირგოლამ, რომელმაც ისეთის ტრაბახით დაიწყო, რა ნახა მწყემსების ერთი პირი, მოახტა ცხენს და გაჰქუსლა თავქვე. ჩქარა ყვე-

ლანი დაშოშმანდნენ, რადგანაც გირგოლასგან თავ-დანებებულმა ყაზახებმა ხვეწნა დაუწყეს, რომ თავი დაენებებინათ და წაეყვანათ. ნატყეპები, თავბირ დამტვრეულნი დაბრუნდნენ შინ; მწყემსებმა კი გადაწყვიტეს, რომ ყოველის ღონისძიებით ეცადნენ იაგო დაეხსნათ მტერთა ხელიდან...

ამხანის განმავლობაში ნუნუ ისევ არშის ციხეში იყო დამწყვდეული და ჯერ კიდევ ვერ მოკეთებულიყო, რადგანაც ჩამოკიდების დროს კისრის ძარღვები მეტად დასჭიმოდა და თითონ მთელი სხეულიც რაღაცა ყრუ ტკივილსა გრძნობდა.

მიჩენილი დედაკაცი, გირგოლას ნათლიდელა, თავს არ ანებებდა და ყოველ ნაბიჯზედ სდევდა. პირველში ის მეტის-მეტად მკაცრად ექცეოდა ნუნუს, რადგანაც ამ უკანასკნელს უყურებდა, როგორც ქმრისა და ოჯახის მოღალატეს, მაშასადამე, მთის ხალხის შეხედულობით, ყოველი ტანჯვის ღირსს.

მაგრამ საზოგადოდ დედაკაცთ მინიჭებულის გრძნობით ის ჩქარა მიხვდა ალალმართალი ნუნუს მწუხარებას, და ამან ისე შეიპყრო და დაიმონია ეს დედაკაცი, რომ თითქმის ყველა იმას აგრძნობინებდა, რასაც თითონ ნუნუს; ის ერთბაშად მტრისაგან ისეთ გულითად მეგობრად გარდაიქცა, რომ მზად იყო ეშველა, ეწამლა რითმე საცოდავ წამებულისთვის, მაგრამ, რადგანაც არ იცოდა რითი და როგორ ეშველა, ამისთვის მარტო თანაუგრძნობდა.

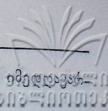
იმ ხანში ვაჟკაცებიც კი დაემონებია, დემორჩილებინა შეუწყალებელს უსამართლო ძალას და დედაკაცის მდგომარეობა რაღა იქნებოდა? რას გააწყობდა, ან რას მოახერხებდა ისეთი ოხერი უპატრონო ქვრივი გირგოლასთანა კაცთან?

მაშ რაღა რჩებოდა, რომ ცოტათიც არის, შეემსუბუქებინა ნუნუს მწუხარება? იმასა რჩებოდა მარტო ერთი თანაგრძნობა და დედაკაცის იარაღი — ცრემლი; ისიც თანაუგრძნობდა და ტიროდა ნუნუსთან ერთად.

ყოველ იმის სიტყვაში, ქცევაში, მიხრამოხრაში ისეთი თანაგრძნობა და გულკეთილობა გამოითქმოდა, რომ კაცი უნებლივ ჰკითხავდა თავის თავს: „ნუთუ ამ მკაცრის სახის გამომეტყველების ქვეშ იმდენი გულ-რბილობა იფარებოდა?“

ერთს საღამოს ნუნუ ქვეშაგებში იწვა და ლოყები წამოსჭარხლებოდა სიცხისგან; ის წამდაუწუმ წყალს ითხოვდა, რათა გამშრალი პირი გაესველებინა. მოხუცი დედაკაცი, რომელიც დაღონებული სახით გვერდს უდგა, ზრუნვით ეუბნებოდა:

— ბევრს ნუ დაღევ, გრილია, გაწყენს.

— მაწყინოს! — წყნარად და გარკვევით, თუმცა ~~იმედდევად~~ გული, უბასუხებდა ნუნუ.

— გული რად გაგტეხია?.. რაისთვი შეშინებულხარ?

— მე არ მეშინის.

— ბევრი მოგითმენია, ბატარაიც მოითმინე.

— რაილა მოგითმინო, ვისთვის?

— ღმერთი დიდია.

— ჰაი, ჰაი, რო დიდია.. მაგრამ რაი უყოთ?.. ჩემი სიცოცხლე აღარ იქნების, ან რად-ლა მინდა გაწბილებული სიცოცხლე?

ჩამოვარდა სიჩუმე, რადგანაც ეს უკანასკნელი სიტყვები ისეთის მწუხარებით იყო წარმოთქმული, რომ მოხუცი დედაკაცის გულს თითქმის მღუღარე გარდაესხა.

ეხლა იმან იცოდა ნუნუს მწუხარების მიზეზი, იცოდა რომ ის არამც თუ დამნაშავე იყო ვისთანმე, არამედ თითონ იმასთან იყვნენ დამნაშავენი, რადგანაც მოეგლიჯათ თავისი სატრფოსთვის, ძალად დაეწერათ სხვა კაცზედ ჯვარი და ძალადვე პყრობილსავეთ ინახავდნენ.

ერთ დღეს ეს მოხუცი ჩავიდა წყაროზე, სადაც გაშალა სარეცხი და დაუწყო რეცხვა. ამ დროს იქვე მოფენილს ქვების იქილგან ერთი ყმაწვილი ბიჭი, თავით ფეხამდინ შეიარაღებული, გამოვიდა და წყნარად, სიფრთხილით მიუახლოვდა დედაკაცს.

— გამარჯვება შენს საქმესა, დარეჯან! — შესძახა იმან.

დედაკაცმა თავი აიღო და, რა დაინახა ეს ბიჭი, ისე გაშტერდა, რომ ხმა ვერ ამოიღო.

— ველარ მიცან? — ჰკითხა იმანვე.

— გიცან; კი გიცან, მაგრამ საით გაჩნდი?

— აბა რაი ვიცი, აქ კი ვარ-და, — უბასუხა ღიმილით უცნობმა.

— აქ კი ხმა ისე დააგდეს, რომ ვითომც მტერი და დღუშმანი ღრუსებმა მოჰკლესო... მადლობა უფალსა, რომ ცოცხალი ყოფილხარ... გამეხარდა, ღვთის მადლმა!

— დამირჩა შენი თავი.

— კობაისი, სად იყავ აქამდინ? რაისთვი არსადა სჩანდი?

— მოიცა, მაგას გაიგებ... ჯერ შენ მითხარ — რას აკეთებ აქა?

— აქ გირგოლასასა ვარ... ქალაი რასმე ავადმყოფობს, თითონ გირგოლაი შინ არ არის და მე უვლი.

— უვლი თუ ჰყარაულობ? — წყნარად წარმოსთქვა კობამ და დააკვირდა; დედაკაცმა შეხედა, გაწითლდა და თავი ჩაღუნა.

— რაისთვი არ მიპასუხებ? — ჰკითხა ისევ კობამ: — ქალაი

ძალად გადმოიტაცეს, ძალად დასწერეს ჯვარი, ძალად ინახამენ და შენ კი ყარაულად დასდგომიხარ!.. სირცხვილი, სირცხვილი!

— არა, კობავ, ღვთის მადლმა, არა!

— მაშ რას აკეთებ აქა?

— აკი გითხარ: ავადმყოფს უვლი-მეთქი.

— დაიღუბოს ესლანდელი დრო, დაიღუბოს, უწინ მაგას არც ერთი დედაკაცი არ ჩაიდენდა, მთელი თემი შეიყრებოდა და მთელი სახლობით მოიშორებდა გირგოლას, შენ კი ხელს უმართავ! სადაა შენი მანდილი!

— ნუ მისხენებ მანდილს, კობავ! ღვთის მადლმა, დამნაშავე არა ვარ.

— მაშ რად უმართამ ხელსა?..

— პირველში მე მეგონა — ნუნუ მართლა მოღალატე იყო თავის ქმრისა და სახლისა, მაგრამ ახლა კი დავრწმუნდი, რომ სულ ტყუილ-უბრალოდ სტანჯამენ, და მეც მომეწადა იმის შველა.

კობამ შეხედა, რადგანაც უნდოდა დარწმუნებულიყო მოსაუბრის სიტყვების ჭეშმარიტებაში.

— უფაღმა უწყის, მართალს ანობ, თუ სტყუი და თვალთმაქცობ!

— აჰუ! — გააწყვეტინა დედაკაცმა: — მანდილი არავის მოუხდია ჩემთვის, ნამუსი არვის წაურთმევია — რაისთვი ვიტყუებ?

— რაი ვიცი?.. დროება გამოიცვალა, ძმა ძმას ველარა სცნობს, და — დასა!.. მაშ მართლა გწადის შველა?

— მწადის, ღვთის მადლმა! მაგრამ რაი შემიძლია?

— კარგი, მაგასაც გავიგებთ... თუ აგრეა, ეხლავე წამიყვანე ნუნუსთან.

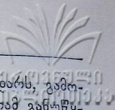
— იარე, — უბასუხა დედაკაცმა, რომელიც უშიშროად წინ გაუძღვა.

ეს იყო სწორედ იმ დროს, როდესაც მზე მაღალ მთებს გადაჟარებოდა და ბრწყინვალე მთვარეს ჯერ წვერი არ ამოეყო და არ მოეფინა იქაურობა თავის შუქით.

ამ ლაპარაკის დროს ნუნუს მოსწყენოდა მარტოობა და ლოგინში წოლა, ამისთვის ის ამდგარიყო, გამოსულიყო გარედ და დასუსტებული წმინდა ჰაერზე, კარებთან დამჯდარიყო.

იმის თვალ-წინ მოჩანდა არშის სიმაგრე, სადაც ისე უკაცურად და შეუბრალებლად ძალდატანებული შეიქნა და იმის იქით — მწვანე ველიანი მთები, რომელზედაც ალაგალაგ გაშლილიყო რიყეს ზემოდ წვერებიდგან ჩამონაშალი კლდეებისა.

იმან მიაქცია ერთს ადგილისკენ თვალები, სადაც კლდისათვის

განსაკუთრებითი ძალა დაეტანებინა ქარიზხალს და ავღარს. გამოფულრულიყო, გაევენლიყო ნესტით და წყნარად, მაგრამ განუწყვეტლივ, იმლებოდა და წვრილს ქვიშად და აუარებელს ლოდებად ჩამოდიოდა ქვევით, ხევში. უყურა, უყურა და გულამოძვარა მწარმოსტქვა:

— მეც ეგრე გამიჯდა სნეულება, მეც ეგრე ვიშლები.

როდესაც თვალი მოელაღა ამ სურათის ყურებით, რომელიც ისე მიემსზგავსებოდა იმის მდგომარეობას, იმან უნებურად გახედა იმ ადგილს, სადაც დარეჯანა სარეცხსა რეცხდა. არ გამოიარა რამდენიმე ხანმა, რომ ამ დედაკაცთან ვიღაცა კაცი მოვიდა და დაუწყო ლაპარაკი. ნუნუ სიშორის გამო ვერ არჩევდა ამ კაცის სახეს და ამისთვის ვერ იცნო.

ადამიანს დანატრებული ნუნუ თავის თავს ეკითხებოდა უცნობის ვინაობას და წარმოუთქმელის სურვილით იწადდა იმის სახელის შეტყობას. ერთბაშად თავში ელვასავით რაღაცა აზრმა გაუბრინა და გამოუტკვევლად წარმოუდგენელის სიჩქარით აუკანკალდა გული.

იმან კიდევ წამოიწია ზეზედ და სიხარულის ხმა აღმოხდომას აპირებდა იმის პირიდან, მაგრამ ეს ხმა ყელშივე შესწყდა, ერთბაშად გაფითრდა და შუბლზედ დაიდო ხელი; წაბარბაცდა და წყნარად დაეშვა მიწაზედ.

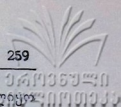
— მაგას ვილა მალირსებდა მე ბედშავსა! — წარმოსტქვა იმან წყნარად, მაგრამ გულის გამწყალბელების მწუხარებით.

— იაგო რუსებს ჩაუვარდა ხელში და ვინც კი რუსებს ჩაუვარდებათ, განალა დაიხსნის თავსა? მაშ ვინ უნდა ყოფილიყო? — ისევ მწარის მწუხარებით ეკითხებოდა თავის თავს.

— გირგოლაი?! — ერთბაშად წამოიძახა იმან და ეს სიტყვები გახურებულს ნაღვერდალად მოხვდა გულს: — გირგოლაი იქნება, მაშ ცხო ვინა?.. ამ დროს ვინ მოვიდოდა?..

ის ჩაფიქრდა და მოაგონდა თავის დამოკიდებულება თავის მასთან, მოაგონდა იმის შეუბრალებელი უწყალო სახე, რომელიც ისე უკაცურად ფეხქვეშ ლახავდა ყმაწვილი ქალის თავმოყვარეობას და ისე მასხარად იგდებდა იმის სურვილს... მოაგონდა ის სატანჯველი საღამო, როდესაც თითონ ბუნებაც კი განრისხებულიყო და ჭექა-ქუხილით აგონებდა ხალხს თავიანთ უსამართლოებაზედ... მოაგონდა და გული გაეტენა ნაღველით.

გირგოლა თუმცა აქამდინაც დადიოდა ნუნუსთან, მაგრამ ის მოდიოდა ღლე, შევიდოდა მხოლოდ რამდენიმე წუთით ქოხში, იკითხავდა ავადმყოფის მდგომარეობაზე და მაშინვე გამობრუნდე-

ბოდა თავის სამსახურის აღსასრულებლად. ეხლა კი ეს მოსულა, სადამოწმედ, როგორც ეტყობოდა, აქ აპირებდა დარჩენას!.. რათა, რისთვის? რა უსამართლოება უნდა მიეყენებინა კიდევ ამ ქალისთვის?

XI

ნუთუ გირგოლას ჰგონია, რომ ნუნუს დაავიწყდა, რა უსამართლობაც მიაყენა იმას? ნუთუ ჰგონია, რომ მოსტეხა, დაიმორჩილა იმისი გული და ეხლა მშვიდობიანად შეეძლო დამტკბარიყო იმასთან ცხოვრებით! — მაშ თუ აგრეა, ერთხელ ხომ გადამარჩინეთ სიკვდილს, და მეორედ კი ვეღარ, ღვთის მადლმა!

ამ სიტყვებთან ერთად ის საჩქაროდ წამოვიდა და შევიდა გამოქვაბულში, იქიდან გაძვრა ქანქანად გაყვანილს ხვრელში და გავიდა ისეთს ადგილს, საიდანაც თავისუფლად და შეუმჩნეველად შეეძლო ყურება. იქიდან დაუწყო ყურება უცნობს და დარეჯანას.

როდესაც კობა და დარეჯანა ქოხისკენ გამოიმართნენ და ნუნუ დარწმუნდა, რომ ისინი იმასთან მოდიან, ის გავიდა თავის საფარიდან, მოიბრინა იქვე პატარა გორაკი, რომელიც ჰფარავდა მომავლების თვალიდან და წყნარად გავიდა ციხის კარებში. რაწამს თავის თავი თავისუფალი ნახა, გზაზედ დადგომის მაგივრად, ის აღმა შეუდგა ყირვანწვერისაკენ და გადავიდა გერგეტულ მთაში, მაგრამ ისე რიგად დასუსტდა, რომ მუხლებ-მოჭრილი დაეცა და იქვე დაეძინა.

სანამ ეს ამ მგზავრობაში იყო, დარეჯანა შეუძღვა კობას გამოქვაბულში და რადგანაც იქ ვერავინ იპოვეს, წყნარად წამოიძახა:

— ნუნუ, რაი იქენ? — მაგრამ პასუხი ვერ მიიღო. დარეჯანა შევიდა მეორე გამოქვაბულში, მაგრამ ისევ ჩქარა გამობრუნდა, რადგანაც იქაც ვერავინ იპოვა.

— არიქა, მიშველე, დავლუპულვარ! — შესძახა იმან კობას, რომელსაც არ ესმოდა — რა ხდებოდა.

— რაი ამბოვია, რაი არის?

— ნუნუ აღარსადაა.

— მაშ რა იქნებოდა?

— რაი ვიცი.

დარეჯანა ისევ შებრუნდა გამოქვაბულის მეორე ოთახში, იმას შეჰყვა კობა, ეძებეს ბევრი, მოათვალიერეს ყოველი კუნჭული, მაგრამ იმათ ვერავინა ნახეს. დარეჯანამ მაშინვე იფიქრა, რომ ნუნუს თავი უნდა მოეკლა და ამისთვის შესტირა ცხარე ცრემლებით;

რასაკვირველია, რომ კობამაც შესაძლოდ დაინახა ეს შეწყობა, რადგანაც იმას უამბეს, რომ ამ წინაზედაც ნუნუმ კინალამ ჩამოიღოთ თავიო.

ისინი გამოცვივდნენ გარედ, მოხვდნენ აქეთ-იქით, მოირბინეს მთელი მინდორი, გადააბრუნეს იქაურობა, მაგრამ ქალი ველარსად იპოვეს და გადაწვიტეს, რომ უკანა კარიდგან უნდა გასულიყო.

— რა იქნებოდა, სად მოიხაფრებოდა? — მეასედ იმეორებდა კობა.

— აბა რაი ვიცი, რაი... — უბასუხებდა დაღრეჯით ღარეჯანა.

— თუ თავი მოიკლა სადმე, მკვლარი მაინც უნდა გვეპოვნა... მიწაში ხომ არ ჩაძვრებოდა?

ამ სიტყვებით ისინი ხელახლად იწყებდნენ ძებნას, დარბოდნენ არშის ციხეში და ყოველ ადგილას, ყოველ ქვის უკან მოელოდნენ ნუნუს პოვნას, მაგრამ ამაოდ. ბოლოს, დაქანცულებმა ქალის ძებნით იმედი გადაიწვიტეს და დაღონებულები შეიყარნენ მოედანზედ.

— რაი-ღა უთხრა იავოს? — შეწუხებით წარმოსთქვა კობამ, რომელზედაც მტირალმა ღარეჯანამ პასუხი არ მისცა.

თუ კობას აწუხებდა თავისი მდგომარეობა და არ იცოდა — რა ეთქვა თავის მეგობრისათვის, ამ დედაკაცს უფრო მეტი საბუთი ჰქონდა, რომ შეწუხებულიყო. გირგოლამ იმას ჩააბარა ნუნუ, გირგოლა ხელმწიფის სამსახურში იყო, გირგოლას იმისი აკლება შეეძლო, და ამისთანა კაცისთვის რა პასუხი უნდა მიეცა? იავოს ნახვა რომ მოესწრო ნუნუს, რომ ის კიდევ გაქცეულიყო იმასთან, მაშინ მოსარჩლედ ის გამოუვიდოდა და იმდენს ძალას ველარ მიიტანდა გირგოლა იმაზედ. მაგრამ ეხლა რა უნდა ექნა? ვერც იავოს გული მოიგო და ვერც ნუნუ შეუენახა გირგოლას.

საცოდავი დედაკაცი შიშით ცახცახებდა, რადგანაც თვალწინ წარმოსდგენოდა თავის აკლებული სახლი, რომელსაც შეუწყალებელიც სტარცკავენ და ანადგურებენ იასაულები, და ამის შემდეგ რა მოელოდა იმის შვილებს?... სიღარიბე, მუდამ სხვის კარზედ ყოფნა, აღარც ცოლი, აღარც ოჯახობა!.. უნდა მოსპობილიყო იმის მამის-შვილობა და აღარ დარჩენილიყო იმათი სახელის მხსენებელი.

ზოგიერთებს ჰგონიათ: რა კაცი გლეხკაცად გაჩენილა, იმათ არა აქვსთ იმგვარი გონებითი მუშაობა, როგორიც სხვა წოდების ხალხს, მაგრამ მოიგონეთ ხალხის გამოთქმული ანდაზა, რომ „კაცის გული ზღვაა, რას არ გაჰფიქრებს“, და მაშინ დარწმუნდებით, რომ ეს სიტყვები აშკარად ამბობს იმ გონებით ცხოვრებაზედ, რომელსაც ისე უსაფუძვლოდ გლეხკაცობას ართმევენ ზოგიერთნი.

ამ მწარე ღუმელში იყო დარეჯანა, როდესაც კობამ დაიწყო ლაპარაკი.

— რაიც მოხდა — აღარ ეშველებს, ის ბეგითად შინ გაიქცა, ან აქედგან გაიპარა, რომ ცხო ადგილს მოეკლა თავი.

— რაი-ლა მეშველების დაღუპულსა? — მწარედ წარმოსთქვა დარეჯანამ.

— რაი უყოთ, ღმერთს ხელი არ შეეფარება!

— მოვა გირგოლაი და ამიკლებს!

— საით აგიკლებს, ქვეყანა, ხალხი აღარაა?

— „ააავ, დადადაი!“.. რაი შეუძლიან ხალხს გირგოლსთან — ხემწიფის სწორი კაცია!

— ნუ გეშინის, დარეჯან! ნათლიაია შენი, რას გიზამს?

— ბედშავო ჩემო თავო! რაი ნათლიაობისა იცის, ჩემო ყველავ, გირგოლამა!

— აჰუ! — უკმაყოფილოდ ჩაიქნია ხელი კობამ.

— სადღაა ნათელ-მირვნის დანდობა?.. უწინდელი დრო ხომ აღარაა, რომ ან ღვთისა ეშინოდესთ და ან ერისა.

ორნივე გაჩუმდნენ რაოდენიმე ხანს და ორნივე თავთავიანთ საგონებელმა წაიღო: კობას თვალწინ უდგა მოხუცებული დედაკაცი, რომელიც იტანჯებოდა, ილეოდა შიშისგან, რომელიც მოელოდა, რომ დაუნაშაოდ გასტანჯავდნენ, გააწვალებდნენ და იქნება სამუდამოდ კი ამოფხვრან და მერმე ვინ? იმისივე სწორმა კაცმა, რომელიც თავის გარყვნილობით, რომლისათვისაც დახვრეტა ცოტა იყო, „ბატონის ნაჩაღნიკის“ საყვარლად შეიქნა. ამ წამად ის ნატრობდა, რო ის თავისუფალი კაცი და ნათესავი ყოფილიყო დარეჯანისა, რათა შესძლებოდა აშკარად გამოსარჩლება, და მაშინ აჩვენებდა გირგოლას რაიც კაცი იყო.

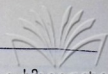
— დარეჯან! აი რაი გითხრა: შენ მამეულებისას წადი, იქ დარჩი ბატარა ხანს და, სანამ გირგოლას საქმისას გაიგონებ რასმე, იქ იყავ.

— იქაც არ მომისვენებს, ჩემო ყველავ, არა! — პირზე ხელების დაფარებით უბასუხა.

— შენ ნუ გეშინიან, თუ ცოცხლები დავრჩით... — აღარ გაათავა კობამ.

— აბა თუ მიშველთ რასმე თქვენა, თუ არა და პირი უნდა ავიხვიო და წყალში გადავარდე.

გასაკვირველი იყო ეს მდგომარეობა! მოწყობილს მართველობის დროს როდესაც ნაჩაღნიკები, დიამბეგები, სუდი, ნაცვლები და სხვა ათასი მოხელე ხალხი ჭიანჭველებსავით ირეოდნენ და

მართლმსაჯულებდნენ, — ალაღმართალი დედაკაცი კაცსეველებს ეხვეწებოდა, რომ დაეფარა უსამართლოებისაგან!

— ჩადი და იქ მოიცადე... თავად მე შეგატყობინებ გირგოლს ამბავს, ახლა კი ნუნუს გზას გაუდგები.

ამ სიტყვებით ისინი გაშორდნენ ერთმანეთს, დედაკაცმა გასწია თავის სოფლისაკენ, და კობა კი შეუდგა მთებს, საითქნაც უნდა წასულიყო ნუნუ, თუ გაქცევა გაბედა, რადგანაც სხვა გზები მცველებით იყო გავსებული და ნუნუც ვერ გაბედავდა იმაზედ წასვლას.

ამ ხანში ნუნუ გასცდა არშის მთას და გადავიდა გერგეტულს მთაში, სადაც თავის სიყმაწვილეში ისე ხშირად დადიოდა „ნილობ“.

აქ ამან სიარული ვეღარ შესძლო დაღალვისა და სისუსტის გამო და, თუმცა შიშით ძალზედ უცემდა გული, მაგრამ ბუნებამ თავისი გაიტანა: როგორც ზევითა ვსთქვით, იმას დაეძინა ტკბილისა და მძიმე ძილით.

გათენებისას იმას გამოეღვიძა და გასწია დათვის ტყისაკენ, სადაც სურდა ღამემდის დაფარული ყოფილიყო, რათა შეუმჩნევლად გასულიყო თავის სოფელში. ის მივიდა დანიშნულს ადგილს და დაღონებული დაჯდა წყაროს პირს ტყესთან, რომელიც ისე ამშვენებს იქაურს ღიდებულს ბუნებას და იმ გარეგანს უზარმაზარად აყუდებულს კლდეებს და ყინულიანს მთებს.

ქალი იჯდა წყაროს პირს, რომელიც იქვე კლდიდან გამოჩნხ-ჩუხებს, და ჰფიქრობდა თავის მწარე დღეებზედ, როდესაც ერთბაშად მოესმა საშინელი ღრიალი. ნუნუ შეკრთა, წამოხტა ფეხზედ და ჯერ ანგარიში ვერ მიეცა თავის თავისთვის, როდესაც ერთი უზარმაზარი დათვი წყნარად და ბუტბუტით გამოვიდა ტყიდან. ის შესდგა ცოტა ხანს, მოათვალიერა იქაურობა, გადმოდგა რამდენიმე ნაბიჯი, შესდგა ისევ და, თითქოს გაკვირვებულმა, დაუწყო ნუნუს ყურება, რომელიც შიშით ცახცახმა აიტანა. დათვმა აიღო მალა თავი და დაუწყო ჰერს სუნთქვა, თითქოს დარწმუნება უნდოდა, რომ ნუნუ მოჩვენება არ არის, მერე დააღო პირი, რამდენჯერმე გადაისვა ტუჩებზედ სისხლსავით წითელი ენა, დაღუნა თავი და ღრიალით დაუწყო ტოტებით და ფრჩხილებით მიწას თხრა, თითქოს იმათი სიმწვეტე უნდოდა გამოეცადა.

ნუნუს გასაქცევად გზა აღარა ჰქონდა დარჩენილი, რადგანაც ის ერთადერთი ბილიკი, რომელიც წყაროდან მოდიოდა, დათვს დაეპირა და ისე გულის გამხეტელად წამდაუწუმ ეს მხეცი მსუნგად

ილოკავდა თავის ტუჩებს; ის თითქმის ელოდა, რომ მადამ მეტად გაღვიძებოდა, და ამისთვის შესთამაშებდა თავის მსხვერპლს.

ნუნუმ იმედი გადაიწყვიტა და ელოდა, როდესაც დათვი მოიგუნებებდა იმის გაფათვრას, მაგრამ მხეცი, დარწმუნებული, რომ მსხვერპლი ვეღარ წაუვა ხელიდან, არა სჩქარობდა.

ბოლოს დათვის თითქმის მოსწყინდა ამგვარი დროს გატარება; თვალეზ-ჩასისხლებულმა მეტად შელრიალა, მეტად დაუწყო მიწას თხრა, შეიკუმშა როგორღაც და წყნარად შესდგა უკანა ტოტებზედ, საშინელის ღრიალით გაემართა ქალისკენ, რომელიც მიკუმშულიყო და აპკრობოდა კლდეს. დათვი ისე მიახლოვდა, რომ ქალი აშკარად ჰგრძნობდა იმის გახურებულს ქნეშას, მაშინ როდესაც ნუნუს სუნთქვა შესწყვეტოდა. ის-იყო ტოტი შემოუქნევა, როდესაც გავარდა თოფი და დათვი, დაღრიალების შემდეგ, შეხტა, გადატრიალდა კისერზედ და დაეცა ქალის წინ. ვილასიც მარჯვენამ შიგ თვალში ჩაუსვა ტყვია, რომელმაც ისე მსწრაფლად ზედ იმ ადგილზე გააცივა ეს გამძვინვარებული პირუტყვი.

ნუნუმ მიიხედა და რამდენიმე ნაბიჯზედ დაინახა ვილაც ყმაწვილი ბიჭი, რომელსაც ღიმილი მოსდიოდა სახეზედ და წყნარად თოფსა სწმენდავდა.

— ქალაუ! მარტოდ სიარული საშიში თუ არაა? — შეხუტმრა.

— შეგრჩეს მარჯვენაი! თუ შენ არა, ესლა მკვდარი ვიქნებოდი! — წარმოსთქვა ნუნუმ და ერთბაშად გაშტერდა. ყმაწვილი ბიჭიც გაშტერებულსავით დარჩა, ეტყობოდა, რომ რაღაც ხდებოდა ამათ შორის.

— იაგო! — ბოლოს წყნარად და ძლივს წარმოსთქვა ნუნუმ.

— ნუნუ! ჩემო ყველა! — დაიძახა იაგომ და მოჰხვია ხელები თითქმის გონება-მიხდილს ქალს.

XII

იაგოს ასე სწრაფად და დროზედ გაჩენის მიზეზი დათვიას ტყეში იყო ის, რომ ეს რამდენიმე ხანია, რაც ამან და კობამ აქ შეიფარეს თავი, როგორც ერთს საუკეთესოდ დასამალს ადგილს. ეს ადგილი მით უფრო სახერხო იყო, რომ მწყემსებთანაც ახლო იყვნენ, რომლებისგანაც საკმელს ეზიდებოდნენ არშის ციხიდან და სოფ. სტეფანწმინდიდანაც, მაშასადამე, უფრო ადვილად შეეძლოთ ნუნუს ამბისა და თავის საქმის მდგომარეობის შეტყობა.

როდესაც კობა არშის ციხეში წავიდა, იაგო გასულიყო სანადიროდ ჯიხეებზედ. მოეკლა ერთი კარგი ხარი, ჩამოეტანა ბინაში და

თითონ წყალზედ მოდიოდა, რათა დაეხანა სისხლითა და მტკვრით გასვრილი ხელები და პირისახე. აქ იმან გაიგონა დათვის ღრიალი, რომელსაც წყნარად და ჩუმად დაუწყო მიპარება და, რა წყაროსთან გავიდა, ნახა, რომ დათვი ვიდაცა დედაკაცზედ აპირებდა შებმას და ნადირობას. ის ვერა ხედავდა, ვინ იყო ეს დედაკაცი, რადგან იმათ შუა ჩაყრილი ღორღი უშლიდა სახის დანახვას და ეს იყო მიზეზი, რომ იმან შესძლო ასე დამშვიდებით მოქმედება.

მაგრამ რა ერთმანერთი იცნეს, რა ერთმანერთს მიეკარნენ, იმათ გადავიწყდათ ყოველისფერი და გაშმაგებთ დაუწყეს კოცნა. არის ისეთი წუთები, როდესაც სიტყვას ადგილი აღარა აქვს კაცის მდგომარეობაში და ყოველი შეხედვა, ყოველი ამოსუნთქვა, ყოველი მიკარება, ერთი-ათასად კაცს მეტს აგრძნობინებს, მეტს გადასცემს, სანამ მთელი ქვეყნების ენიდგან გამორჩეული ტკბილი და ძლიერი სიტყვები. სწორედ ამ მდგომარეობაში, ამ თავის დავიწყებაში იყვნენ ისინი და კიდევ დიდხანს დარჩებოდნენ ასე, თუ კობას არ მოსწყენოდა იმათი ყურება და არ გამოეყვანა ამ გაუთავებელის ტრფიალებიდან.

კობა, რომელიც აპყლოდა ნუნუს გზას, სწორედ იმ ადგილს, მოვიდა, სადაც არშიყნი შეყრილიყვნენ და ერთმანერთს ეხვეოდნენ, მაგრამ, რადგანაც არ უნდოდა იმათი სიტკბოების შეწყვეტა, ამისთვის მოჰმორებოდა და შორი-ახლოს ელოდა, სანამ შეამჩნევდნენ იმის მოსვლას. მაგრამ დიდი ხნის დაშორებულნი ასე მოულოდნელად შეხვედრილნი, არა ჰფიქრობდნენ იმაზედ; იმათ კობა კი არა, მთელი ქვეყანა, თავიანთი თავიც კი გადავიწყებოდათ.

— არ გეყოფათ მაგედნი ხვევნა-კოცნა? — უთხრა კობამ და დაუმატა: — ტუჩები გაგიცვდებისო, სხვა არა იყოს-რა.

შეყვარებულები შეკრთნენ, გაწითლდნენ და გაიყარნენ. კობა მივიდა ახლოს.

— ქალაუ, ეშმაკის ფეხი გქონია!.. კინაღამ სული ამომხდა შენს ძეხანაში და შენ კი აი, სად ყოფილხარ!

აქ იმან უამბო თავის თავ-გადანახადი, უამბო დარეჯანას მდგომარეობა და, ბოლოს, ნუნუს უკან გამოკიდება.

— ბატარას მოიცდიდი, რას მორბოდი? — ბოლოს მიუბრუნდა ნუნუს.

— რაი ვიცოდი, ჩემო ყველავე, რომ შენ იყავ, შენ მოხვიდოდი?

— გულმა თუ გითხრა, რომ აქ იაგოს შეხვდებოდი?

ქალმა დალუნა თავი და გაწითლდა.

— აბა რაი ვიცი, ჩემმა იღბალმა კი აქ მომიყვანა-და.

ცოტა მუსაფრის შემდეგ იაგომ და კობამ ტყავი გააძვრეს დათვ-

სა და ნუნუსთან ერთად წავიდნენ ბინაზედ, სადაც პაერი ჩქარა მოიფინა ჯიხვის მწვადების სუნით.

როდესაც პურის ქამა გაათავეს და ნუნუსმ თავისი თავგადასავალი უამბო, იმათ დაიწყეს თავიანთ საქმეზედ სჯა, რომელიც შეეხებოდა ჩეჩენში გაქცევას, სადაც შამილის სახელი ჯერედ კიდევ ბრწყინავდა.

— ამაღამვე უნდა წავიდეთ, — დაიწყო იაგომ: — თორემ თუ ნუნუს გაქცევა შეიტყეს, ერთი-ორად გაამრავლებენ ყარაულებს.

— ამაღამ საით წავალთ, გზები სულ შეკრულა, — უპასუხა კობამ.

— ყინვარზედ გავიდეთ სანებისკენ და იქიდგან ჯარიახს გავალთ.

— სანებას ოსები დგანან, ისინი ეგრე არ დაინდობებიან, როგორც ძაღლი...

— მაშ რაი გქნათ?

— ისევ ორიოდ დღე დავიცადოთ, გავიგოთ ხდეს ვინ დგანან ყარაულად. თუ ჩვენებურებია, თავად გვიშველენ, და თუ რუსები, მაშინ ძალადაც გავალთ, მთაჩი ჩვენ ვერ მოგვყვებიან და გზებიც ჩვენსავით არ იციან.

— აბა, გვიანობისა კი აღარაა და შენ იცი.

— ეს ქალაი არა გეყვანდეს, ჩვენ ვიცოდით, საითაც წავსულიყავით, მაგრამ მაგას რაი უყოთ?

— იარაღი მიშოვნეთ და მეც თქვენთან მოვკვდები. — უპასუხა ნუნუსმ. ორივე ბიჭებმა შეხედეს ნუნუს, რომელსაც ამ სიტყვებზედ თითქოს თვალები ცეცხლებრ აენთო. იმის გამხდარს და გაყვითლებულს პირი-სახეზედ მღელვარების სიწითლე თამაშობდა; იმ დროს ვისაც გინდა შეეხედნა ამ ქალისთვის, მაშინვე იტყოდა, რომ იმას ყველა შეუძლიან, ყველას შეებღავს, ყველას აიტანს, იქამდისინ ენერგიულად გამოიჭვრეტდა იმისი სახე.

ბევრი ლაპარაკისა და რჩევის შემდეგ იმათ გარდასწყვიტეს, რომ ისინი ამაღამ ხდეს გავლენ, იქ გაიმართავენ ბინას, სანამ იქ მყოფი ყარაულების ვინაობას შეიტყობდნენ და მომხრეთ გაიჩენდნენ. მხოლოდ მგზავრობისათვის იმათ ის ბილიკი კი არ აირჩიეს, რომელიც ამ ხეობაზედ გზად ითვლება და გველივით იკლანება მდინარე ხდის წყალის პირზედ, არამედ ყუროს მთის კლდეებზედ უნდა გადასულიყვნენ ერთს იმ ბილიკებთანზედ, რომელიც გაკეთებული არის ჯიხვების მლაშეზედ სიარულით, თუმცა ეს გზები ვიწრო, უხერხული და საშიში არის: ბევრს ადგილს სიბ კლდეზედ, ალაგ-ალაგ გამოშვერილს კლდის ნატეხებზედ კაცს ხტომით გასვლა უნდება, მაშინ, როდესაც ქვეშ, უფსკრულში ჩაღესილი ფიწა-

ლო, ვინ იცის, რამდენს ას საეწეზედ მიდის, მაგრამ ესეზუნებრივად გაჭირვება ირჩივეს იმათ, კაცების შეზეღრას.

იმათ მოიცადეს მზის გადაწვერამდინ და, რა მზემ უკანასკნელის თავის სხივით ოქროს გვირგვინი დაზურა ყირვანწვერს, ისინიც გზას გაემართნენ.

დათვის ტყიდგან ისინი ჩამოჰყვნენ პატარა მდინარე ჩხერს, რომელიც ისე თავის-გუნებაა და ერთს დღეს ათასგვარად იცვლის ფერს და კუბრსავით შავიდგან იცვლება ყვითლად, ჩალის ფრად, წითლად; არა-იშვიათად დაწმინდდება და ანკარა ლურჯად, ქათმო-ღებული ჩხრიალით ჩამოდის.

ისინი მოახლოვნენ თერგს, გაიარეს ცალ-დირე ხიდი, რომელ-ზედაც მთის ხალხს ცხენები ჰენებით გაჰყავსთ. იქიდგან „ყურომ-დინ“ ჩაუხვიეს თერგის პირად და შეუბრუნდნენ „ზედა-ნიშისაკენ“, რომლის ჯვარობაშიც მთელი ხევი იყრებოდა საჯირითოდ და სამ-ხედრო თამაშობაში სავარჯიშოდ. აქ საშიში არა იყო-რა, რადგანაც ათასი ბილიკები მიდის მთისაკენ, და თუმცა შეუჩვეველი კაცისათვის იქ გზა არ არის, მაგრამ მთის ხალხისთვის კი თავისუფალი სა-სიარულოა. შეუდგნენ მთას და გათენებისას გავიდნენ ყუროს მთის ჩონჩხებთან, სადაც შეისვენეს „კილობანა“ ქვასთან, — ვეება ოთხ-კუთხ კლდესთან, რომელიც ზევით წვერებიდგან ჩამოქანებულა, თუ ჩამოგორებულა, მწვანე ველზედ და უცნაურად, თითქოს გან-გებ, აყუდებულა ამ ადგილას, რათა თავ-შესაფარი შეიქნეს იქ მო-სიარულე ხალხისთვის, და ეს კი ეჭირება, რადგანაც იმ ადგილში განუწყვეტლივ ზევით მთის წვერებიდგან ჩამოდის ქვა.

მეორე დღე იმათ აქ გაატარეს საღამომდინ, რადგანაც დღე სია-რული ვერ გაებდათ, რომ თვალი არვის მოეკრა.

ისინი ამოჰფარებოდნენ კილობანას და უშიშრად უყურებდნენ თუ ქარისაგან, თუ ავდრისაგან დაფულუროებული კლდეები რო-გორ იშლებოდნენ, როგორის ხტომით და რახრახით მოგორავდნენ ზეიდგან ქვები, რომელთაც ერთმანერთის წაკერის დროს ელვასა-ვით შუქი გამოჰკრთებოდა, გაიფშვნიტებოდა და ჩადიოდა ქვევით ყუროს ხევში, სადაც გროვდებოდა და კედელსავით ეგებოდა ერთ-მანერთზედ. მეორე მხრიდგანაც წყნარად მოცურავდა რბილი შავი ქვიშა, წყალგამძღარი და დანოტიებული, რომელიც ზედ ეფარე-ბოდა ქვებს და ამგვარად ამაგრებდა ამ ბუნებრივ კედელს, რომ-ლის იქიდგანაც გუბდებოდა წყალი. ყუროს მთის წვერები, შემდგა-რი რბილის შავის „ქაჭიდგან“, დანოტიებული, იფშვნიტებოდა, რო-გორც ქვიშა და უცნაურად დაეხრამა ადგილები. ცოტა ქვევით გა-

მოჟონავდა ანკარა წყაროები, ისეთრიგად ცივი, რომ კაცი სტაქანს ვერ დაღევდა უსვენებლივ.

ჩვენი მგზავრები მოუსვენრად მოელოდნენ საღამოს, როდესაც ამ მთებს დაუპირდაპირდა მზე და დააჰირა სიცხემ. იქამდის ძლიერი იყო მზის სიცხე, რომ ზოგ ადგილებს ოშხივარი ავარდა და თითქოს ამ ოშხივარის ძალით მოძრაობაში მოვიდა წვრილი ქვიშა. თვალს ეჩვენებოდა ისე, თუ მართლა მოძრაობდა ეს ქვიშა — კაცი ძნელად იტყვის, მაგრამ მოისმა ერთბაშად ჭახანი და ხრიალით გამოსქდა წყალი ამ მთიდგან რომელიც წარმოუთქმელის სიჩქარით გაემართა ქვევით, ხევისაკენ.

იქამდის ძლიერი და ჩქარი იყო იმისი მიმსვლელობა, რომ ვერა ქვა, ვერა კლდე ველარ აყენებდა იმის მდინარეობას და წყალი, ქვიშა, აუარებელი ლოდები, რომელიც თითო კლდედ ჩაითვლებოდა, არეული და გაზეილი ერთმანერთში, მიეშურებოდა, თავქვე მოგროვებულს ქვიშასა და ქვის კედლისაკენ. იქ შემავრებული კედელი გაუძალდებოდა წუთს და, ბოლოს, ისიც, დამორჩილებული, გაერეოდა ახლად-და-ახლად მოსულს ძალას და დამაყრუებელის ხუილით, ქვების ერთმანერთზედ ლესით, ფშვნეტიტ და ხრიალით ჩადიოდა თერგში, რომელსაც თითქოს კისერზედ შემოიგდებდა; თერგიც ებრძოდა თავის მხრით, ახტებოდა ზედ, გადადიოდა და წარმოუდგენელს სურათს წარმოადგენდა, რადგანაც ყუროს თავნი, თერგის ქვეშ გამძვრალი, მიეშურებოდა დასავლეთისაკენ, და თერგი კი ზედ გადამდენი, გაცოფებული და აქაფებული განრისხებით მიეშურებოდა ჩრდილოეთისაკენ.

კაცმა უნდა ნახოს ეს ორი ძალა, ჯვარედინად შეტაკებული ერთმანერთს, უნდა ნახოს იმათი ბრძოლა, აქაფება, იმათი ხრიალი ჩქეფა და ტალღების ჰაერში სროლა, რომელიც ათას ნამქრევად რამდენიმე საყენის სიმაღლეზედ იფანტება ჰაერში — რომ შესძლოს წესიერად დაფასება ამ დიდებული სურათისა. აქ თქვენა ხედავთ ძალას, ტირილს, კენესას, მუქარას, ღრიალს, ბრძოლას ერთმანერთში არეულს და იქამდისინ მიჰყევხართ, რომ რაღაცა გულისკანკალით თითქოს თქვენ გინდათ ჩაგრიოთ ამ უცნაურს ბრძოლაში!

კარგა ხანი იყო, რაც მზე ჩავიდა და მთვარემ მოჰვინა ნაზის სხივით მთის წვერები, მაგრამ მოუსვენარი გაჯიბრებული ყურო და თერგი ისევ ერთმანერთს ებრძოდნენ, ისევ არ ისვენებდნენ, თითქოს ეს ორი ძალა ვერ მოთავსებულიყვნენ. ჩვენი მგზავრები გაუდგნენ თავის გზას, გავიდნენ ზედ ყუროს წვერზედაც, საიდგანაც გულისძგერით უკანასკნელად გადმოხედეს თავის ქვეყანას.

უკანასკნელად გაიგონეს ხსენებული მდინარეთ ბრძოლის ხმა. მელიც თითქოს უძახდა: „ძალას — ბრძოლა!“

გაღადგეს ნაბიჯი და ჩაეფარნენ მთას; აქედგან ხევი აღარა სჩანდა, აქედგან ერთი ხდის ხეობის გავლა, გვირგალას წვერის გადავლა და... სხვა ხალხი, სხვა ქვეყანა!

გადივლიან მშვიდობით? ნახვენ-ლა თავიანთ სამშობლოს?

ეს კითხვები მეტად მძიმე, მეტად მწარენი იყვნენ, რომ ლაპარაკის თავი ჰქონოდათ; ისინი წარსულიყვნენ თავთავიანთ ფიქრში, თავ-თავიანთ გულში, რომელიც სცემდა, მღელვარებდა, ღრინავდა და სიტყვას ადგილს აღარ აძლევდა.

იქამდინ ძრიელი იყო იმათი მღელვარება, რომ თვით იმ დროს, როდესაც ხდის ტყეში ჩავიდნენ, საღაც ბინა უნდა გაემართათ, იმათ ვერ მოეხერხებინათ ლაპარაკის გაბმა და მოკლედ თითო-ოროლა სიტყვას თუ წამოიძახებდნენ, რომელზედაც ისეთივე მოკლე პასუხი მიეცემოდათ.

XIII

დაბინავების შემდეგ იმათ საჩქაროდ შეჰამეს მწვადები, რომელიც მოიმზადეს თან მოტანილი ნადირის ხორცისაგან. ნუნუს მისცეს ნაბადი, რომელშიაც გაეხვივა; კობა და იაგო კი ცეცხლის პირას ჩიბუხს ეწეოდნენ.

— მე ხვალ გათენებისას გვირგალას წვერზედ გავალ მწყემსებთან, იქ გავიგებ ყარაულად ვინები არიან, — დაიწყო კობამ.

— ხევსურები იქნებიან, სხვა ვინა? — უპასუხა იაგომ.

— ეგ სულ კარგი და სულ კეთილი! ისინი გზას არ დაგვიჭერენ.

— მალე კი გაიგე ყველაფერი.

— მალე გავიგებ.

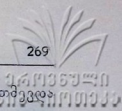
— გირგოლაი ეშმაკია, თუ მიგვიხვდა აქეთ წამოსვლას, მაშინ ჩამოვლენ და ყველა გზებს შეგვიკვრენ, — აჩქარება უნდა.

— ჰაი, ჰაი, რომ უნდა.

კობამ ვერ გაათავა ეს სიტყვები, როდესაც გაღმა მთის გვერდზედ გავარდა თოფი, იმას სხვა ადგილიდგან, ცოტა მოშორებით, უპასუხა რამდენიმე თოფმა და მთვარის შუქზედ ველიანს მინდორზედ გამოჩნდა ორი ჯგუფი ხალხისა, რომლებს შორის ასტყდა თოფის სროლა.

ორივე ამხანაგი წამოცვივდნენ და დაუწყეს ცქერა, როდესაც მინდორზედ თოფის ცეცხლი ხან აქ გაიძაბებოდა ენასავით, ხან იქ,

და ცოტა ხნის შემდეგ მოისმოდა გრილი. ვინ იცის ვის ართმევდა სიცოცხლეს, ვის სახლში შეჰქონდა ტირილი და ვეება?

დიდხანს არ გაგრძელებულა ეს სროლა, რადგანაც ერთმა ჯგუფმა დაიწყო უკან და ტყეში შემოცვივდა; მეორე ჯგუფმა თუმცა ყოინა დააყარა, მაგრამ აღარ გამოჰკიდებია, რადგანაც ამ შუალამისას გადევნება უსარგებლო იქნებოდა, და თითონ ტყეში შეცვივებულებიც უკეთეს პირობაში ჩადგნენ.

— ეგენი, ბეჯითად, ჯარიახლები იქნებოდნენ, — წარმოსთქვა იაგომ.

— ჯარიახლები იქნებოდნენ: არწია ე მანდვე გვირგალა ის იქით არაა?

— მეცხვარეებს თუ უპირებდნენ დაცემას და გაუგეს.

— ბეჯითად.

— ჩქარა კი შემოცვივდნენ ტყეში.

— მაშ ტყუილად რაზედ დაიხოცავდნენ თავებს? იმათ ცხვარი ენდომებოდათ, და, რაკი, მწყემსებმა გაუგეს, რაღას დაანებებდნენ.

— მაი, მაგათ შევერთდეთ.

— აგრე.

— მაშ წავალ, მოვნახამ. — წამოიწია იაგომ.

— შენ რაისთვი, მე აქ არა ვარ? — წამოდგა კობა.

— მე რაილა მიჭირს? მე წავალ, — გადაწყვეტით უთხრა იაგომ.

— შენ აქ დარჩი, ნუნუს უყარაულე.

— აბა, მაშ შენ იცი სიფთხილით კი იყავ.

— ფიქრი ნუ გინდა.

— ერთბაშად არ შეეფეთო, არ მოგკლან.

— არა.

— ძმობა უთხარ.

— აგრე.

— უთხარი, რომ აბრაგები ვართ, რომ მაგათას სტუმრად მიეღივართ.

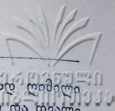
— აგრე.

— მაშ ნულარ იგვიანებ, ღმერთმა მოგიმართოს ხელი.

კობამ აიღო თოფი, გადაიწერა პირჯვარი და რამდენიმე გადაბიჯების შემდეგ დაიშალა ტყეში.

იაგომ თვალი გაადევნა იმას, კარგახანს უყურა იმ ადგილს, სადაც ის დაიშალა ფოთლებში, და, ბოლოს, გამობრუნდა ნუნუსკენ, რომლისთვისაც მგზავრობას ძალა დაეტანებინა და მისძინებოდა.

მოხვევ მიუახლოვდა, შესდგა, დაუწყო ყურება იმის პირისა-

ხეს, რომელსაც მთვარის შუქი მიჰფენოდა, და აშკარად ღიმილი გამოსჰყვებოდა. იაგო უყურებდა დიდ-ხანს სიყვარულით და თვალი ვერ მოეშორებინა იმის მიმზიდველის სახისთვის, რომელსაც გაუწილი თმები უსწორ-მასწოროდ დაჰყოდა; სუბუქი, მაგრამ თავისუფალი, სუნთქვა არხვედა იმათ, რომელიც, უეჭველია, სასიამოვნოდ უღუტუნებდა, რადგანაც არც იღვიძებდა და არც ღიმილი ეკარებოდა სახიდან, ან იქნება, დიდი ხნის უბედურის თავის სატრფოსთან ძილშიაც ტკბილი სიზმრები ეშმანებოდა და ეს იყო იმის მსიარული სახის მიზეზი.

ცოტა ხანმაც გამოიარა, გაეღო ტუჩები, რომლებიც წყნარად შეინძრნენ და ისე ტკბილად და მღელვარებით სავსე გრძნობით ახსენეს იაგოს სახელი, რომ იმან ველარ მოითმინა ცქერა, დაეცა მუხლებზედ და წყნარად, სიფრთხილით დაუწყო კოცნა. ნუნუმ, რა გახურებული ტუჩების მიკარება იგრძნო, შეიძრა და დაზარმაცებული, თუ დაქანცულის ზმორებით, მოხვია მკლავი კისერზედ.

იაგო თითქმის დაიბნა იმის მიკარებაზედ, იქამდინ გამტაცებელი, ძრიელი იყო იმის მიახლოება.

ორნიც სტკებოდნენ, ორთავ გულისცემა ფართხალად გარდაჰქცეოდათ, ორნიც ერთსა და იმავე თავ-დავიწყებაში და სიტკბოებაში იყვნენ, რომელიც, მთელი საუკუნო რომ გაგრძელებულიყო, სანანურად არ გაუხდებოდათ. ისინი ჰკოცნიდნენ და ითვრებოდნენ ერთმანერთის ემხით.

რა მოსდიოდათ, რას შერებოდნენ, რად მოჰმედებდნენ ასე და სხვარიგად არა, ამას ვერც ისინი გეტყოდნენ, ვერც სხვა. მხოლოდ იმათ ესმოდათ, რომ ისინი შეეპყრო რაღაცა უხილავ ძალას, რაღაცა სიტკბობას, წაერთო გონებისთვის მოაზრება და თავის ქეიფი, ლტოლვილება თითქმის სადღაც მიათრევდა თავის ნებაზედ და ისინიც მისდევდნენ, რადგანაც ძალა აღარა ჰქონდათ წინააღმდეგობისა! ისინი შესწყვეტდნენ ალერსსა, რომ ერთმანერთის თვალებში ჩასტკეროდნენ, რომლიდგანაც თითქოს ახალ ძალას ამოიღებდნენ, ახალ მოუსვენარს გრძნობას შეიძენდნენ და ისევ შეაწებებდნენ ტუჩებს.

ეგეთია სიყმაწვილე და მასთან წმინდა, უანგარო სიყვარული! ღმერთო! რამდენ ნეტარებასა გრძნობდა იმათი გული იმ წუთებში..

ისინი კდევ ამ სიტკბოებაში იყვნენ, როდესაც კობა გავიდა იმ ადგილს, სადაც ბინად უნდა დაბინავებულიყვნენ ტყეში შემოფარულნი მეომარნი. იმ ადგილს პატარა მინდორს გარს შემორტყმო-

და ხელუხლებელი ტყე, რომელშიაც დარწმუნებულნი იყვნენ — ეს ხალხი ვერ განდევნიდნენ, და მამასადამე, თავისუფლად უნდა მოწყობილიყვნენ!

კობა სიფრთხილით მივიდა ამ მინდვრის ნაპირად, წყნარად გასწივა ფოთლებს და იმის თვალს წარმოუდგა დანთებული პატარა ცეცხლი, რათა მადლად წასული შუქი მთხრობლად არ გამოსულიყო და გზის მაჩვენებლად არ დასდგომიყო იმათ მოწინააღმდეგეებს.

იმან დაინახა ათიოდე კაცი, რომელნიც ისხდნენ ცეცხლის გარემოში, სწმენდნენ თოფებს და ელოდნენ ვახშმის მომზადებას, რისთვისაც რამდენიმე შამფურზედ შიშხინებდა ჯიხვის მწვალები.

ცოტა-ხანს უყურა კობამ და იცნო, რომ ისინი მართლა ჯარია-ხელი ქისტები ყოფილან, რომელთა შუა ერთი ნაცნობიც ერიო; ეს იყო გამოჩენილი ცელების მკეთებელი ფარჩო, რომლის წამოსადეგობა და ვაჟკაცობა იმ ხანში ფარულად არა ყოფილა.

ლონიერი და გონიერი ბუნებით, იყო წარმოუთქმელი მარდი, მხნე და გულადი; იმას არა-ერთხელ აეტირებინა ყაზახების ცოლ-შვილი, არა-ერთხელ გამოერეკა იმათი ჯოგი და საქონელი.

მაგრამ ამას რა უნდოდა ხევში, სადაც მოკეთევებით სავსე იყო და ბევრგან პურ-მარილ-ნაქამი?

ნუთუ ხევის წინააღმდეგ სადავლოდ წამოსულა? ნუთუ დავიწყებია პურ-მარილი და მთის ხალხის ჩვეულება, რომელიც, გარდა ოსებისა, ისე წმინდად ინახება ყველასაგან? არა, ფარჩო ჩეჩენია, მეტად ვაჟკაცია, რომ დაარღვიოს მთის ჩვეულება, ის სადავლოდ არ იქნება აქა!

ამ ფიქრში იყო კობა, როდესაც ფარჩო ერთბაშად წამოხტა, გაავლო თოფს ხელი და დაიძახა:

— ვინა ხარ მანდა?

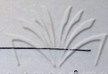
— სტუმარი, — უპასუხა კობამ და პირდაპირ გავიდა მინდორზედ.

— სტუმარი ღვთისაა, რაღად იმალები? — უპასუხა ფარჩომ და შეხედა გამომცდელის თვალით: — მაგრამ თუ გვატყუებ, ღმერთმანი, ძვირად დაგიჯდება შენი საქციელი.

— ტყუილი გიაურებს შეპფერის, მე მოხევე ვარ! — ამაყად უპასუხა მოხევემ: — ჩემი ქვეყნის ხალხს არც გული აქვს გაყოფილი, არც ენა.

— ღმერთმა დაგლოცოს მაგ სიტყვისთვის! გვეწვიე, — მიიბატიჟა ფარჩომ.

ამ დროს სხვები მიეგებნენ კობას, პატივის ნიშნად თუ ფაქტად მოართვეს, მისალმნენ და მიიყვანეს ბინაში.

ფარჩომაც იცნო კობა, მოიკითხეს ერთმანერთი, იკითხეს „ხაბარი“, ერთმანერთის შინაურობა, საქონლის მდგომარეობა და ჩქარა დასხდნენ პურის საკმელად.

კობას, როგორც სტუმარს, და ფარჩოს, როგორც იქ მყოფების, უფროსს, ცალკე მიართვეს, დანარჩენები კი ერთად დასხდნენ.

აქამდისინ ლაპარაკი შეეხებოდა სრულიად გარეშე საგნებს, თითქოს ზრდილობა ნებას არ აძლევდა ფარჩოს, რომ ეკითხა კობასთვის იქ ყოფნის მიზეზი და არც კობა ჩქარობდა ამ ამბით და, მთის ჩვეულებას-და კვალად, ელოდა უფროსისაგან კითხვას.

როდესაც პურ-მარილმა, რომელსაც ისეთი მნიშვნელობა აქვს მთის ხალხში, რაოდენათმე დააკავშირა ისინი, როდესაც ყალიონებს მოუკიდეს, ფარჩომ პირველმა დაიწყო:

— სტუმარო, შენ მეცხვარე ხარ, საქონელს ისე არ დაანებებდი თავს... თუ სათქმელი გაქვს რამე, გვითხარი, ყური შენკენა გვაქვს.

— კაც-ნაკლავი ვარ, სისხლს მოვშორდი, თქვენი მასპინძლობა მწადის.

— კაცის მოკვლა ცოდო არ არის: თუ გიმტრობს, პასუხიც უნდა მოგცეს. მარტოკა ხარ?

— არა.

— მაშ?

— მე ვარ, ჩემი ძმადნაფიცი და იმისი ცოლი...

— მოდით. — ცოტა ფიქრს შემდეგ წარმოსთქვა ფარჩომ — სტუმარი ღვთისაა, და მასპინძელი კი კარს ვერ დაუკეტს. ჩემი სახლი თქვენი სახლი იქნება.

— სიპურადეში ჩეჩნელთ არ დაგეძრახებათ.

— სტუმარი ღვთისაა, ლუკმაც ღვთისაგანა გვაქვს მოცემული.

ამის შემდეგ კობამ უამბო თავისი და იაგოს ამბავი, უამბო ნუნუს ძალად ჯვარის დაწერა, უამბო ციხის გატეხა და გამოქცევა, რომელიც საგსე იყო თავ-გადადებულის ვაჟკაცობით, და იმიტომაც ისეთის სიამოვნებით ყურს უგდებდა ფარჩო და იმისი ამხანაგები.

ბოლოს ფარჩო წამოდგა, ამოიღო მასრიდგან ტყვია და მისცა კობას.

— მოიტა, შენც მამე, ძმადგაფიცვა მწადს შენთან.

კობამაც მისცა თავისი ტყვია და ისინი სამჯერ გადაეხვივნენ ერთმანერთს. ამ დღიდან ისინი შეიქნენ ერთმანერთთან დაკავშირებულნი, როგორც ალალი ძმები, რასაც ყველანი სიამოვნებით ულოცავდნენ იმათ.

XIV

ეროვნული
მემორიალი

ესენი ამ მილოცვაში იყვნენ, როდესაც ნუნუსა და იაგოს კიდევ არ მოსწყენოდათ ალერსი და ისევ მუსაიდში და ტრფიალში იყვნენ. სწორედ იმ დროს, როდესაც იაგომ თავი გადისხარა ნუნუს საკონულად და იმანაც აღზნებული ტუჩები გამოიშვირა საპასუხოდ, მოისმა ხმაურობა და რამდენიმე კაცი, გირგოლას წინამძღოლობით, ხმლებ ამოწვდილნი გადმოცვიდნენ.

იაგო წამოხტა და პირველისავე დამბაჩის სროლით მიაწვინა იქვე ერთი კაცი, მერე მოიკრა ხმაღს ხელი, და შეიქმნა მწარე და ფიცხელი ბრძოლა, მაგრამ რა გაუვიდოდა ერთს ოც-და-ათამდინ კაცთან, რომლებიც ძაღლებსავით გარს ეხვეოდნენ.

დაიჭრა რამდენიმე კაცი გირგოლას მხრით, თითონ იაგოსაც თქრიალით გასდიოდა სისხლი ქრილობებიდან, თუმცა არც ერთი ქრილობა არა ჰქონდა იმას მძიმე და არ უშლიდა ბრძოლას, რადგანაც ხალხის სიმრავლე იფარავდა იმას; ყველას უნდოდა იმისი დარტყმა, ეხვეოდნენ ერთს ადგილს, ერთმანერთს უშლიდნენ ხმლის მოქნევას და მით იფარებოდა სიკვდილისგან მოხვევ, რომელიც ლომსავით ტრიალებდა იმათ შუა; მაგრამ აშკარად ეტყობოდა, რომ სისხლის დაღვრასთან ერთად ღონეც თანდათან აკლდებოდა.

იმ დროს, როდესაც იმას თავს ბრუ დაესხა, თვალთ დაუბნელდა და წაქცევას ლამობდა, ერთბაშად მოისმა რამდენიმე თოფის ხმა, და გირგოლას კაცებთაგანი შვიდნი დაეცნენ ძირს, დანარჩენები კი შეცვიდნენ ტყეში, რადგანაც ამ მოულოდნელობამ გულები დაუხეთქათ.

ეს იყო კობა, ფარჩო და იმათი ამხანაგები, რომელთაც გაეგონათ იაგოს დამბაჩის ხმა და ისე დროზედ მოშველებოდნენ ჯერედ უტნობს მეგობარს.

რა რომ ეს მოულოდნელი ქომაგები დაინახეს გირგოლას მომხრე ყაზახებმა, პირი გაიბრუნეს საჩქაროდ და შეერივნენ ტყეში. კობას ამხანაგებმა კი აიყვანეს გულ-შემოყრილი იაგო და თითონაც სიმაგრე მონახეს.

ნუნუ, რომელიც ბევრი ეძება, კობამ იქ ვეღარ იპოვა. რა ასე მარტოდ მომწყვდეული იაგო ნახა გირგოლამ, იმის დაბოლოება ყაზახებს მიანდო და თითონ რამდენიმე კაცით კი ნუნუ მოაშორა იმ ადგილს.

იმისთვის, რომ მკითხველებს აუხსნათ, თუ საიდგან გაჩნდა ასე მოულოდნელად გირგოლა თავის ყაზახებით, ჩვენ ცოტა უკან უნდა დავიხიოთ.

სტეფანწმინდას დიამბეგი იდგა სტანციის ერთს ოთახში და ღილებ-გახსნილი, პერანგა, განსვენებას ეძლეოდა, თუმცა ჯერ, ვიდრე დასძინებოდა.

გირგოლა, რომელიც იქვე ახლდა, მოახსენებდა, თუ რამდენს ეძებდა იაგოს, რა განკარგულება მისცა იმის დასაჭერად, ვინ იყო ცუდი და ბუნტი კაცი, როდესაც ერთი ოსი წყნარად შემოიბარა ოთახში და გამოიჭიმა კარებთან.

— ვინ არის ეგა? — იკითხა დიამბეგმა.

— ტულა გახლავს, შენი ჭირიმე, — უპასუხა გირგოლამ და მიუბრუნდა ოსს: — რაი ამბავი?

— იაგო ვიპოვნე.

— სადა? — მიატანეს დიამბეგმა და გირგოლამ ერთად.

— ყუროს მთაში სანადიროდ ვიყავ, იქა ვნახე.

— მარტოკა?

— არა, შენი ჭირიმე! იმასთან კობა გახლდათ და ერთი ყმაწვილი ქალი.

— ქალი? — აღელდა გირგოლა.

— ქალი, ჰო!

— ქალი ვინ იქნებოდა? — იკითხა თავისთვის დიამბეგმა.

— რა მოგახსენოთ, — აღელვებით უპასუხა გირგოლამ.

— ვერ იცან? — მიექცა დიამბეგი ოსს.

— როგორ არა, შენი ჭირიმე, გირგოლას რძალი იყო.

ამ სიტყვებზედ გირგოლა გაფითრდა, მთლად აკანკალდა და გაბრუნდა.

— სად მიხვალ?

— უნდა ზედ შევაკვდე, შენი ჭირიმე.

— აბა, მაშ ხალხი წაიყვანე.

— ხალხი არ გამომადგება, მიბრძანეთ ყაზახები წაიყვანო.

— ხალხი რატომ არა?

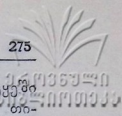
— ისინი იაგოს არ დაიჭერენ, გაუშვებენ. ჩვენი ხალხი ძაღლი ხალხია.

— მაშ ყაზახები წაიყვანე. აბა ჩქარა!.. ვინძლო ცოცხლები დაიჭორო და თუ არ იქნა, დაახოცვინე.

— ბატონი ბრძანდები, — უპასუხა გირგოლამ, თუმცა გადაწყვეტილი ჰქონდა, რომ დაჭერის მაგივრად უეჭველად მოჰკლავდა იაგოს, რადგანაც ეს უფრო ადვილიც იყო და მკვდარი მტერი აღარც ისე საშიში იქნებოდა.

გირგოლამ შეჰყარა ყაზახები, წაიყვანა თან ის ოსიც, რომელმაც ამბავი მოიტანა და გასწია ხდეს, რათა ტყის თავი შეეკრა.

ეს ვეღარ მოახერხა, თუმცა ნახა იაგო, კობა და ნუნუ ტყეში ჩასულები, რომელთაც ტულა გააყოლა სათვალთვალოდ და თითონ ყაზახებით კი იქ დაიმალა.

ტულა ჩაჰყვა იმათ ბინამდინ, მერმე გამოვიდა გირგოლასთან და ისინი ერთად წყნარა და სიფრთხილით თავს წაადგნენ შეყვარებულებს.

აი ეს იყო მიზეზი, რომ გირგოლამ ისე მოულოდნელად შეიბრო იაგო, მისცა ის სასიკვდილოთ შეუბრალებელს ყაზახებს და თითონ კი რამდენიმე კაციტ ქალი გააქცოვა.

— არ გცოდნია პატივის ატანა და ეხლა მიყურე! — უთხრა გირგოლამ ქალს და რამდენჯერმე მათრახი გადაჰკრა.

ქალი, რომელიც გაფითრებულიყო და არ იცოდა, რა ექნა, შეკრთა ინსტიქტიურად, თუმცა ვერც ხვეწნა გაიგონეს და ვერც ცრემლი დაინახეს იმის თვალზედ.

— ძაღლო! ძაღლო! — უპასუხა ქალმა: — რომ მამკლა, მაინც არ მეყვარები.

— არც მოგვლამ და არც გაცოცხლებ... დამაცადე!.. — დაემუქრა გირგოლა და კიდევ მათრახი გადაჰკრა.

გასკდა შემოწუთებული კაბა და სისხლმა შადრევანსავით გადმოასხა. ქალმა მიუშვირა ხელი, გაივსო მუჭა და პირში შეასხა სიტყვებით:

— ურჯულოო, უღმერთოო! გაძეხ ჩემის სისხლით!.. აჰა, დალიე!

გირგოლა ამოწვდილის ხანჯლით გაექანა, მაგრამ იმ ღროს წამოეწიენენ ყაზახები, იმათი უფროსი და ხელიდგან გააგდებინეს ქალი.

მაშინ შეიტყო გირგოლამ, რომ რამდენიმე კაცი მოშველებია იაგოს და ის დაჭრილი ხელიდგან გაუგდებინებიათ.

ის იქამდინ გაცეცხლდა, რომ ქოჩორს თავის ხელებით იგლეჯავდა, მაგრამ რაღას უშველიდა?

ძლივს ჩაიგდო იაგო ხელში და ეხლაც, ვინ იცის, იქნება ცოცხალი გადარჩა! თუმცა საეჭო იყო, რომ ოცდაათს ერთი კაცი უვნებლად გადარჩენოდათ, მაგრამ ვინ იცის?

ის ჩქარა დააწმუნეს, თუ დააყაბულებს, რომ იაგო მოკლულიც რომ არა ყოფილიყო, ჩქარა უნდა მომკვდარიყო, რადგანაც გუფთასავით დაკეპილის მორჩენა ძნელი-ლა იყო.

ისინი სადამოზედ ამოვიდნენ სტეფანწმინდაში, შეატყობინეს დიამბეგს, რომ იაგოს ბევრით მეტი ამხანაგები ჰყვანდა, სანამ მოულოდნენ, ისინი ყველანი გაწყვიტეს, ქალი, რომელიც ძალად წაე-

ყვანათ, წაართვეს, თუმცა რამდენიმე ყაზახი იმსხვერპლა ამ ბრძოლაში.

დიაშბეგმა ამისდა-კვალად შეადგინა ქაღალდი, სადაც თავის აზრით სავსე განკარგულება ჩაუმატა და გაუგზავნა ნაჩალნიკს: იმან ეს ქაღალდი გადააკეთა თავის გემოვნებაზედ და თავის სახელიც ჩაურთო და გაუგზავნა გუბერნატორს, იმან თავის მხრით დაუმატა თავის განსაცვიფრებელი ქვეშევრდომების მოქმედება და ეს ქაღალდი, ჭეშმარიტებით სავსე, მიუვიდა უმაღლეს მთავრობას, რომელმაც ყველას დაგილდოება იპოვნა საჭიროდ.

ვის რად მიაჩნდა ორიოდე ყაზახის სიკვდილი, როდესაც ისეთი ავაზაკები გაწყვიტეს, როგორც იაგო, კობა და იმათი ამხანაგები? ყაზახების აღვილს სხვა ყაზახები დაიჭერდნენ, — განა ცოტანი არიან სტანიცებში?

რა სტეფანწმინდას მოვიდნენ, ნუნუ გირგოლამ გამოართვა, როგორც თავისი ოჯახობის საკუთრება და წაიყვანა შინ, თავის სახლში, რომელშიაც იმას არშაში გადასვლის შემდეგ აღარავინ მდგარა. შეიყვანა სენაში, გამოუკეტა კარები და უთხრა:

— ემანდ ეგდე ძაღლსავით, სანამ მე ამოვალ.

თითონ კი გამოვიდა გარედ, სადაც მოეხვია ხალხი და ამბავს ჰკითხამდა.

— რაი გიანბოთ, რაი გითხრათ? ჩავხოცეთ ძაღლებსავით და გადავყარეთ.

— აი, ბედშავო იაგო! — შენანებით იძახდა ხალხი: — ბრალი არაა შენისთანა ბიჭი ემაგრე უსახელოდ წახდეს!

რამდენიმე ყმაწვილმა ბიჭმა იქვე ჩუმად შეჰკრეს პირობა, რომ ეხლავ წასულიყვნენ და იაგო თავის ამხანაგებით მიწისთვის მაინც მიებარებინათ.

გირგოლა კი ჩავიდა გახარებულს დიაშბეგთან, რომელმაც აღარ იცოდა, როგორ ეთქვა მადლობა ამ ხემწიფის ერთგული კაცისთვის, რომელიც ისე სამაგალითოდ ემსახურებოდა იმას და ასრულებდა ბრძანებას.

იმან ჩქარა დაითხოვა გირგოლა, რომელიც, უეჭველია, დაღალული უნდა ყოფილიყო და განსვენება ეჭირებოდა.

— წადი, წადი, ეხლა დაისვენე, ჩემო გირგოლავე, და ხვალ ჩამოხვალ... თუ თემლაკი არ ჩამოგკიდებ მაგ ხმაღზედ, კაციმც ნუ ვიქნები!

— შენი წყალობა ნუ მამიშალოს ღმერთმა, — დაბლა თავის დაკვრით უბასუხა გირგოლამ და გავიდა.

კობა თავის ამხანაგებით გავიდნენ კლდის ძირობაში, სადაც

შემოზღუდული ქვეები ერთის მხრით, და მეორეს მხრით კი ჩამოვარდნილი ლესილი, თითქოს განგებ ჩამოთლილი კლდე, კარგს სიმაგრედ დასაფარად ჩაითვლებოდა. პატარა ბილიკი, სიგრძით ათი-თხუთმეტი საყენი, რომელზედაც მწყრივად თითო კაცი ძლივს დაეცეოდა, უფრო ამაგრებდა იმ ადგილს.

აქ დაანთეს ცეცხლი, მობანეს იაგოს ჭრილობანი, რომელიც რიცხვით თუმცა მრავალი იყო, მაგრამ, როგორც ზევითა ვსთქვით, არც ერთი არ იყო საშიში; მოაყარეს გამამთელებელი წამალი „მელის კულა“ და მაგრად შეუხვიეს. რასაკვირველია, მარილის მოყრაც არ დაივიწყეს, რათა არ დაეხავრა.

მერმე დაინთეს ცეცხლი, დააყენეს ერთი ყარაულად და დანარჩენები მიწვნენ, ვისაც სად შეხვდათ, გახვეულები თავთავიანთ ყისინებში. იაგო ჯერ გონს არ მოსულიყო და ამისთვის კობამ საჭიროდ დაინახა ღამე ეთივა იმისთვის.

ჩამოვარდა სრული სიჩუმე, რომელსაც დაარღვევდა წყლის ხელი, რომელიც თითქოს ნანას ეუბნებოდა იქ მყოფებს.

XV

გათენებისას ცეცხლი ჩამქრალიყო და რადგანაც დილის სიომ მეტად მოუჭირა, ხალხს გამოეღვიძა. ყველანი წამოდგნენ, გაანთეს ხელახლად ცეცხლი და მოუსხდნენ გარშემო. იქ არა სჩანდა მარტო კობა, რომელიც იაგოს ვერ მოჰშორებოდა და ისეთის მღელვარებით თავს დაჰყურებდა.

რა ცეცხლთან მსხდომებმა ყალიონებს გაუკიდეს, ფარჩომ დაიწყო:

— ეგ მოხევები ჩვენ შემოგვეხიზნენ, ჩვენ უნდა გავიყვანოთ აქედან.

— ჰაი, ჰაი, რომ უნდა გავიყვანოთ.

— წადით ერთ-ერთმა იაგოს მიხედეთ და კობა კი აქ გამომიგზავნეთ. — ამ სიტყვებზედ ერთი ყმაწვილი ქისტი წამოხტა და მივიდა კობასთან, რომელიც მაშინვე წამოვიდა ფარჩოსთან.

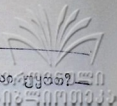
— მოდი, გათბი, — მოიწვიეს მოხევე, რომელსაც ქისტებმა ადგილი მისცეს.

— არა მიშავს-რა, ნუ ირჯებით, — უთხრა კობამ და მოუჯდა ფარჩოს გვერდით.

ოტა სიჩუმის შემდეგ ფარჩომ დაიწყო:

— კობავ, დრო არის წასვლაზედ ვიფიქროთ.

— ჰაი, ჰაი, რომ დრო არის, მაგრამ დაჰრიღს რაღაცეა დაღონებით წარმოსთქვა კობამ.

— ეგეც თან უნდა წავიყვანოთ.

— ბარემ, თქვენი ჭირიმეთ, მაგრამ საით ივლის სულ დაჩეხილია!

— უნდა წავიღოთ, მაგრამ იმ ბილიკზედ ვერ გავიტანთ, რომელზედაც გასვლას ვაპირებდით და გვირგალაზედ კი თქვენებური ყარაულები ღებანან... შენ როგორ გგონია, გაგვიშვებენ?

— ბედჩაო ჩემო თავო! მაშ ურჯულოების ხელში ხომ არ ჩაგვყრიან!

— რა ვიცი? — უპასუხა ფარჩომ: — გირგოლაიც თქვენებურია...

— ჩვენებურია, ჩვენებური, მაგრამ რაი უყოთ? — მწარედ და დაღონებით წარმოსთქვა კობამ: — განა ყველა ეგეთია?

— ჰეი!.. ეგეთები რომ არ იყვნენ, გიაურებს ვაჩვენებდით თავიანთ ღღეს!.. რაი გინდათ, რაი?.. თქვენ რაი გაცოდვილებსთ?.. რაისთვი უჩვენებთ გზებს?..

— გაირყვნა ქვეყანა, ფარჩო, გაირყვნა! მოთავე ხალხი ვინც არიან, ისინი იმათია, და ჩვენისთანა ბეჩავს კაცს რაი შეუძლიან?.. განა ჩვენ კი გვინდა?

— მართალი ხარ, მართალი, მაგრამ ღმერთი დილია!..

ჩამოვარდა რაოდენიმე ხანი სიჩუმე, რომლის დროსაც ორნივე თავთავიანთ აზრმა წაიღო.

— მაგას კი თავი დავანებოთ, — დაიწყო ისევ ფარჩომ. — მაგრამ-აი რას გეტყვი: შენ ვერ მოელაპარაკები თქვენებურებს, რომ გაგვიშვან?

— რაისთვი ვერა! ვეტყვი.

— რომ არ დაგინდონ და დაგიჭირონ?

— საით დამიჭერენ! — ამაყად წარმოსთქვა კობამ.

— აბა, მაშ თუ იმედი გაქვს, გასწი ეხლავე; მაგრამ, თუ გეფიქრება, უბრალოდ ნუ ენდობი, სანამ იაგო მოკეთდება, აქაც გავმაგრდებით.

— არა, ფიქრი არაა. — წამოდგა მოხევე.

— მაშ მიხვალ?

— წუთში აქვე გავჩნდები.

ამ სიტყვებით კობამ გადიკეცა ჩოხის კალთები და მგლის ძუნძულით გასწია გვირგალას წვერისაკენ.

იმას იქამდინ სურვილი ჰქონდა, რომ ქისტები დაერწმუნებინათ თავის ქვეყნის ხალხის ერთობაზედ, რომ იმან პირდაპირ გასწია ყა-

რაულების ბინისკენ, საიდგანაც გადმომდგარიყო რამდენიმე მთაწველი ხევე და უყურებდნენ მომავალს.

— ეს ვინ იქნება? — ეკითხებოდნენ ესენი ერთმანერთს, რადგანაც ამ დროს არავის მოელოდნენ.

კობას ყველანი იცნობდნენ და, რა მიახლოვდა, იცნეს და გაუკვირდათ იმისი იქ მისვლა, მერმე ისე პირდაპირ, როდესაც იმის თავი დაფასებული იყო და თვალ-ხარბი ხალხი კი ქვეყანაზედ არ დაიღეოდა. ის ისე გულადად, ისე უშიშრად და უზრუნველად მიდიოდა, რომ ნება-უნებლივ თანაგრძნობას უღვიძებდა მაყურებლებს.

— გზა მშვიდობისა, კობავ, გზა მშვიდობისა! — მიგებებით ეუბნებოდნენ ყარაულები, რომელთაც ისე მოეწონათ ამ ყმაწვილი ბიჭის სიგულადე.

— მშვიდობა მოგცესთ ღმერთმა, მშვიდობა! — უბასუხა იმან და მიესალმა.

— საით? რაი ამბავი? — მოხევეები არ აცლიდნენ ერთმანერთს კითხვას, რადგანაც ისე მოწადინებულნი იყვნენ კობას ამბის შეტყობას, რომელთანაც შექველია, იაგოს თავგადასავალიც გადაბმული უნდა ყოფილიყო.

კობამ მოკლედ გადასცა თავისი მოსვლის მიზეზი, შეატყობინა, რომ ეხლა იმისი თავი იმათ ხელს არის და, თუ კაცობა და სვინიღისი ნებას მისცემსთ, გასცენ, გზას ნუ დაანებებენ.

ვერც ერთმა ყარაულმა, ვერც ერთმა მოხევემ ვერ გაბედა წინაღმდეგობის წარმოთქმა! რამოდენიმე ხანი ისე გაჩუმებულნი დარჩნენ კობას სიტყვების შემდეგ და მერმე ყველამ ერთბაშად დაილაპარაკეს:

— რაისთვი, რაისთვი, შენი ჰირიმე!... აი გზა და აი კვალი! მოგიკვდეს თქვენი გზის დამჭერი.

— დამირჩა თქვენი თავი... მაღლი უფალს, რომ ჭერ კიდეც ძმა ძმასა სცნობს!

— წადი, კობავ, ასჩქარდით, თორემ, ვინ იცის, რა უამი მოვა... მოდით, გაიარეთ... თქვენს მოლაღატეს — უფალმა უღალატოს!

— ღმერთმა ისე ნუ მამკლას, რომ მეც არ გადაგიხადოთ.

ამ სიტყვებით კობა გამობრუნდა, ჩავიდა ქისტებთან, რომლებსაც მოეარათ იაგოსთვის, შეეხვიათ ჭრილობა და ისე მოუთმენლად ელოდნენ გაგზავნილის დაბრუნებას.

კობამ შეატყობინა ყარაულების პასუხი, იმათი თანაგრძნობა და ბევრი აღარ მოიგვიანეს: ჩააწვინეს იაგო ყისინაში, ასწიეს და შეუდგნენ მთას, სადაც მოხევე ყარაულები მოეშველნენ და თითონვე

აიტანეს თავიანთ ბინამდინ. იქ დაისვენეს რაოდენიმე საათი, სწამეს სადილი, გამოესალმნენ ერთმანერთს, უსურვეს გამარჯვება და გაეყარნენ ერთმანერთს იმისთვის, რომ კობა და იაგო მოჰმორებოდნენ თავიანთ მოძმეთ, თავიანთ სამშობლოს და ყარაულები კი დარჩენილიყვნენ, რათა რამდენიმე დღის შემდეგ დაბრუნებულიყვნენ შინ და ყოველგვარი უსამართლობა გამოეართა დიამბეგებისაგან, ნაცვლებისაგან და გირგოლას მსგავსი ხალხისაგან.

იქნებოდა დამის ცხრა საათი, როდესაც გირგოლა მივიდა თავის სახლის კარებთან, გააღო დაკეტილი კარები, გაჰკრა სპიჩკას და შევიდა თავის სახლში. იმან ანთო ქონის სანთელი, მივიდა სენასთან, გააღო კარი და გამოიყვანა ხელებუკან გაკრული ნუნუ, რომელიც სანთელსავით ჩამომდნარიყო. ეს სამი დღე იქნებოდა, რაც ნუნუს, ასე დამწყვდეულს უჭმელს უსმელს ინახამდა და ყოველგვარს უწყსოებას აყენებდა.

გირგოლამ მიიყვანა ის დედა-ბოძთან და მიაკრა.

— ეგრე იყავ, ძაღლო! ჩაკვდი! — ნიშნის მოგებით და გაბრაზებით უთხრა ნუნუს, რომელმაც ხმა არ გასცა და თავი გაიბრუნა, რომ იმის საზიზღარი სახე არ დაენახა.

გირგოლა მივიდა, დაჯდა სკამზედ და დაუწყო ყალიონს წვეა. არ გაიარა რამდენიმე წუთმა, როდესაც კარები დააბრახუნა ვიღამაც, გირგოლა მივიდა კართან და წყნარად იკითხა:

— ვინა ხარ?

— მე ვარ, ჯღუნაი.

გირგოლამ გააღო კარები და შემოუშვა ახლად მოსული, რომელსაც ერთს ხელში ხონჩა ტილო-გადაფარებული, და მეორეში თუნგიანი ეჭირა.

იმათ მიკეტეს კარები, შევიდნენ და პურის საკმელად ისე დასხდნენ — ნუნუს პირდაპირ ეყურებინა და უფრო მომეტებულად ეგრძნო შიმშილით ტანჯვა.

მსუქანს ცხერის ხორცს, ერბოში მომწვარს ვარიებს, ერბო-კვერცხს. ახლად გადმოღებულებს ცეცხლიდგან, ომხივარი ასდიოდათ; ეს სწვდებოდა ქალის ყნოსვას და გაღვიძებული მაღა წარმოუთქმელს ტანჯვად გახდომოდა. იმის ნაწლავებს თითქმის ცეცხლი ეკიდებოდა, თვალთ უზნელდებოდა და დიდი-ხნის წყალ-მიუკარებელი ყელი გაშრობოდა და დასიებოდა.

— უჰ, უჰ, უჰ! რა მსუქანია-და! — ყოველს ლუქმის აღებაზედ წამოიძახებდა გირგოლაი.

— ძალუშია ღვთის მადლმა, — დაუმოწმებდა ტუჩების მწლავუნით ჯღუნა.

ნუნუს თუმცა წარმოუთქმელად შიოდა, მაგრამ ის ძალდატანებით იბრუნებდა იქით სახეს, რათა არ დაენახა ამ უღმერთობის პურის ქამა, მაგრამ რაღაცა ძალა იმის უნებურად მიაბრუნებინებდა თავს სუფრისაკენ და თვალებს მიაცეცებდა საჰმელს. როდესაც გირგოლამ გადაჰკრა რაოდენიმე ღვინო, აიღო ერთი ხორცის ნაჭერი და წავიდა ნუნუსკენ.

— ქალაუ, ნახე — როგორი მსუქანია?

იმან მიუტანა ტუჩებთან და ზედ მოუსო. ქალმა ველარ გასძლო და ინსტინქტიურად, ბევრი ცდის შემდეგ, ძლივს გააღო პირი, მაგრამ გირგოლამ მაშინვე გამოაცალა პირიდან და ხარხარით თავის ალაგსვე დაჭდა.

— უღმერთონო! — დასუსტებულის ხმით ძლივს წარმოსთქვა ნუნუმ და ჩაიჩოქა: — წყალი, წყალი... ღმერთი აღარ გყავს?... — წაიქცა ქალი და თითქმის სული გაკმინდა.

— მაი, გირგოლავ, მივცეთ ბატარა წყალი, არ მოკვდეს!

— ძაღლია, მაგას რაი მოჰკლავს... მაგრამ მიეც, ბატარაი კი დააღვეინე, — ცოტა ფიქრის შემდეგ წარბებ-შეუჰმუხვნით წარმოსთქვა იმან.

ჯლუნა წამოდგა, მივიდა ნუნუსთან, მიიტანა წყალი, მაგრამ ქალს კრიჟა შეჰკვროდა და პირი ველარ გაეღო, თუმცა თვალები ღია ჰქონდა და ეტყობოდა, რომ გრძნობა არ დაჰკარგვიყო, რადგანაც ტუჩებს ანძრევდა.

მოხევემ ამოიღო ხანჭლის დანა, ჩაუგდო კბილებ-შუა, პირი ძალად დააღებინა და რამდენიმე წვეთი წყნარ-წყნარად ჩაუშვა პირში.

რა ქალის სასას მიეკარა გამაცოცხლებელი წყალი, იმას მაშინვე დაუბრუნდა სუნთქვა და ყელის მოძრაობა, ის მიეკრო ჭურჭელს და ყოველი წვეთის ჩაყლაპაზედ აშკარად ჰგრძნობდა სიცოცხლის მობრუნებას.

— ეყოფა, კარგი — უბრძანა გირგოლამ.

— ბატარაი კიდეც, ღვთის გულისთვის! — შეშინებით მიჰყვა ჭურჭელს ნუნუ, რომელიც ჰშორდებოდა იმას.

ჯლუნამ კიდეც მოაწაფა, მაგრამ წყნარად წაიღო თავი იმისკენ და გირგოლას შეუმჩნევლად ყურში ჩასჩურჩულა:

„ბატარაიც მოითმინე“... — და მერმე ხმამაღლა დასძახა ჭურჭლის ტუჩებიდან წართმევით:

— გეყოფის, კარგია!

ნუნუ მიხვდა ჯლუნას სიტყვებს, თუ გაძლა, გაჩუმდა და იქვე ბოძთან მიჯდა.

გირგოლამ და ჯღუნამ ისევ ქეიფის წევა დაიწყეს.

— მაი, გირგოლავ, — ცოტა ხნის უკან წასიურჩულა ჯღუნამ! — ბატარაი ხორცი შევაქამოთ, არ მოგვიკვდეს!

— სამაგისო ხორცი სად-ღაა? — მკაცრად მიუგო იმან.

— ისევ უნდა ვქნათ, რომ არც მოკვდეს, არც ცოცხალი დარჩეს თორემ რაი გამოვა? წვალემა არ გინდა მაგისა? თუ კი მოჰკლავ, საით-ღა აწვალე?

— ჰო, ჰო, წვალემა მინდა, წვალემა!.. შენ რომ იცოდე, მაგ ეშმაკის კერძმა რამდენი მაწვალა... ოო! — გაადრჭიალა კბილები გირგოლამ, — მეც გადაუხდი!

— მაშ, მიეცე ხორცი?

— შენ იცი.

ჯღუნამ კითხვა აღარ გაიმეორა და მაშინვე მიუტანა საჭმელი საცოდავს ქალს, რომელსაც ჯერ თითონ აჰმევდა და, როდესაც ცოტა მოსულიერდა, ჩუმად გაუჭრა საბელი, რომლითაც ხელები ჰქონდა შეკრული და კიდევ ჩასიურჩულა:

— მე კარებთან გელი — გამოდი, რაწამს გირგოლას დაეძინოს.

ამ სიტყვებს შემდეგ ის მოშორდა და მივიდა გირგოლასთან, რომელსაც ღვინო იქამდისინ მოჰკიდებოდა, რომ თვლებმა დაეწყყო.

— რას სჩადი, ბედ-შაო! გეძინება?.. — და მერე შემღერა: — „დალიე, დამალევიანე, სული ნუ დამალევიანე“!

— ჰაჰ! არა, — უპასუხა გირგოლამ: — მომე, მომე, — და გაუშვირა ყანწი.

ჯღუნამ გაუშვსო, და გირგოლამაც თუმცა მოიყუდა, მაგრამ ვეღარ გაათავა, გადაავდო ყანწი, შაიკმუხენა და უთხრა:

— აღარ მინდა, კარგია... ახლა კი წადი შინა.

ჯღუნა გამოესალმა და გავიდა, გირგოლამ ბარბაცით მიაცილა კარებამდინ, რის ყოფით გაუგდო ურდული და გამობრუნდა კედელ-კედელ, რადგანაც თავი ვეღარ დაეჭირა. რაკი შიგნით სახლში შევიდა, იმან დაიწყო გაუბმელი და არეული ლაპარაკი, თუმცა კედლისათვის ხელი ვერ მოეშორებინა, რადგანაც წაქცევისა ეშინოდა.

— როგორ მალე დავთვერ!.. რაი მომივიდა?.. ნუნუ, ეხლა მაინც ჩემი ხარ... მოდი... მოდი-მეთქი, მაკოცე!.. მაშ არ მოდიხარ?.. არა?.. მე მოვალ შენთან!

ის ამ ლაპარაკის დროს უპირდაპირდებოდა ნუნუს, რომელიც ბოძთან იდგა და სიზიზღით უყურებდა იმ კაცს. ერთბაშად გირგოლამ მოაშორა ხელები კედელს და ტორტმანით, თავ-წინ-დაღებულად წავიდა ნუნუსკე, რომელიც სწრაფად გამოეცალა; გირგოლამ თავი ვეღარ შეიმაგრა და ისეთის სიძრიელით შეახალა შუბლი

ბოძს, რომ უკან გადმოვარდა და რამდენიმე დაღუღლულებს მკვლელობის
დებ იქვე ხვრინვა ამოტეხა.

ნუნუ გულის კანკალით გამოქანდა კარებისკენ, გასწია ურ-
დულს და გამოვიდა გარედ, სადაც ჯღუნა დაჰხვდა.

— დაეძინა? — მოკლედ და ჩუმად წასჩურჩულა იმან.

— დაეძინა. — უპასუხა ჩუმადვე ქალმა.

— მაშ იარე, შენი ნათლიაი გელის, — უთხრა ჯღუნამ და გა-
უძღვა წინ.

ქალი ხმა-ამოუღებლივ გაჰყვა იმას, რადგანაც დარწმუნებული
იყო, რომ თავის ნათლია, ჯღუნას ცოლი, ყოველ ღონისძიებას მო-
იხმარებდა ნუნუს დასამალად.

ის იმედობდა, რომ გირგოლას მოსწყინდებოდა იმისი დეგნა და
ბოლოს თავი უნდა დაენებებინა და, თუ არ დაანებებდა, მაშინ თა-
ვისი თავი ხომ ხელთა ჰქონდა, — თითონ იცოდა, რასაც უზამდა იმას.

იმათ გაიარეს რამდენიმე გზა, შეუბრუნდნენ აღმა, გავიდნენ
სოფლის თავს პატარა კოხტა სახლში და იქ დაჰხვდა თავისი ნათ-
ლია, რომელმაც მიიღო იმედ-გადაწყვეტილი და ნუგეშ-დაკარგუ-
ლი ქალი.

ჯღუნამა და იმისმა ცოლმა დაამშვიდეს ნუნუ, რამდენადაც კი
იმის დამშვიდება შეიძლებოდა, და თუმცა თითონაც ჯერ ნამდვი-
ლად არა იცოდნენ-რა, მაგრამ ის კი დაარწმუნეს, რომ იაგო ცოც-
ხალი, არის და, უეჭველია, ისე თავს არ დაანებებდა.

მეორე დღეს გირგოლას გამოედგინა და რა ნახა, რომ ნუნუ
ხელიდგან წასვლია, ის გიჟსავით გამოვარდა გარედ, გადააბრუნა
მთელი სოფელი, შესძრა მთელი ის მხარე, შეატყობინა დიამბეგს
და სხვა მოხელე ხალხს ნუნუს დაკარგვა, მაგრამ ძე ხორციელი
ვერ იპოვნეს იმისი მნახველი და გადასწყვიტეს, რომ ნუნუმ უეჭვე-
ლად წყალში თავი დაიხრჩო.

ასე მიდიოდა ნუნუს დღეები, რომელიც წინა ცხოვრების შედა-
რებით ეხლა სამოთხესა ჰკრძნობდა, და თუ სევდა შემოაწვებოდა
გულს, — ეს იყო იაგოზედ ფიქრი, რომლის ამბავიც ჯერ ვერ გაეგო.

ნაწილი მესამე

I

სოფელს არწიში ფარჩოს სახლობამ მიიღო იაგო და მისი
ძმადნაფიცი კობა, როგორც ნამდვილი ამ სახლის შვილი და ყოვე-
ლის ღონისძიებითა ცდილობდნენ იმათი სურვილის აღსრულებას.

ექიმი, რომელიც დაუყენეს იაგოს, იმედობდა, რომ რამდენსამე

დღეზედ ფეხზედ წამოაყენებდა ავადმყოფს, და იაგოც მოთმინებით მოელოდა ამ დღეს, რადგანაც წარმოუთქმელად გველი, ცხელი ნებოდა გირგოლაზედ, რომელმაც ისე უკაცურად გააბა ხათბალაში, გახადა კაცნაკლავად. წაართვა საცოლე და მოაშორა სამშობლოს.

აქ იმოდენი საბუთები იყო გადახდევინების სურვილის აღსაძვრელად, რომ არამც თუ თავმოყვარე მთის კაცი, რაინდულის შეხედულებით და ხასიათით, რომელსაც ცხოვრების მიზნადა აქვს გამხდარი: „სიკვდილი სახელოვანი სჯობს სიცოცხლესა ნაძრახსა“, — არამედ დამშვიდებულს კაცსაც კი გონებას დააკარგვინებდა და მოთმინებიდან გამოიყვანდა.

ასე მიდიოდა დღეები, და კობა განუშორებლივ გვერდს ჰყვანდა ძმადნაფიცს. ყოველთვისინ, რა მარტონი დარჩებოდნენ, მოჰყვებოდნენ ლაპარაკს თავიანთ მდგომარეობაზედ, მოაგონდებოდით თავიანთი სამშობლო, იქაური ღრუბელი და იმის დანახვის სურვილი ლევდა.

ამგვარი ღამეები გათავდებოდა გულის ამღუღებს ფანდურის ხმით, რომელსაც ისე მშვენიერად უკრავდა კობა და გმირულს ლექსებს ნახევარ-ხმაზე დასძახოდა.

ამგვარი ფანდურის ხმა, რომელიც თითქოს აღელვებს ავადმყოფს, ამასთანავე ერთად ამშვიდებს თუ ასიამოვნებს, ავიწყებს წუხილს, სატკივარს, ჭრილობას, და მკურნალი ძილი უხუტავს დასუსტებულს თვალებს, რომელიც ისე მკურნალად მოქმედებს. მხოლოდ იმას შეუძლიან ამ დაძახილის ღირსეულად დაფასება, ვინც ავადა ყოფილა და გაუგონია ეს ხმა, უგრძნია თავის თავზედ ის ნეტარების და უკვდავების ნექტარი, რომელსაც ეს ხმა თითქოს წვეთ-წვეთად უსხავს ავადმყოფს სხეულს და აგებულებაში.

გაიარა კარგა ხანმა, იაგო დადგა მოკეთებაზედ, მოუვიდა მადა, ძილი, და თუმცა ჯერ კიდევ სუსტად იყო, მაგრამ დერეფანზედ გამოსვლა კი წმინდა ჰაერზედ თავისუფლად შეეძლო.

— იაგო, — ერთს ამისთანა დღეს უთხრა კობამ, — მთაჩი წავალ ნადირობ.

— ბედშავო ჩემო თაო! შინ ჯდომა მოგწყინდა განა? — დაღონებით უბასუხა იაგომ.

— შენთან რაი მომაწყენდა, რად მეუბნები მაგას!

— აბა რაი გულის გადასაყოლია სულ ავადმყოფთან ყოფნა?.. წადი, წადი, თვალს გაახელო...

— წავალ, ეგების ჩვენებული მონადირე ვინმე შემხვდეს, შინათბისას გავიგებდი რასმე!

— შენ იცი, — უბასუხა იაგომ და პირი მოარიდა, რათა ამხანაგს სიწითლე არ შეემჩნივა.

იმას მოაგონდა ნუნუ და დიდი ხანი იყო, რაც უნდოდა ეთხოვა კობასთვის, რომ იმის ამბავი შეეტყო, მაგრამ რცხვენოდა და ვერ გაეგებენა.

— ეხლა, წმინდის გივარგის მადლით, შენც აღარა გიჭირს-რა. ბატარაი კიდე-და ზეზეც წამოდგები. მარტოობა თუ არ მოგწყინდების?

— რაისთვი? არა, არა! — საჩქაროდ წამოიძახა იაგომ, რომელსაც შეეშინდა, რომ კობას არ გადაეგუნება მთაში წასვლა და კიდეც მეტად დასატანჯად არ დაშორებოდა ნუნუს ამბის შეტყობა.

— წადი, გაიარე, იქნება, მართალა ნახო ვინმე — დაუმატა უფრო დამშვიდებით დაჭრილმა მოხვევამ.

კობა მოემზადა, გამოესალმა ყველას და გასწია ხდეს სანადიროდ და უფრო კი ნუნუს ამბის შესატყობად.

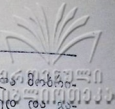
ჯერ კიდეც არ დაბნელებულიყო და მზე უკანასკნელს სხივებს ესროდა მთის წვერებს, როდესაც იმან მიადწივა ხდის ჩხატს, რომელიც თეთრ რქედ გადაქცეულიყო და ვარდებოდა აუარებელის სიმაღლიდან; ღრიალებდა, ქაფდებოდა, იმკრეოდა წვრილს ნამად, რომელშიაც ბრჭყვინავდა, ელვარებდა და თამაშობდა მზის სხივი, შეხამებული ათასგვარ ნაზს ფერადად, რომელიც ორს-სამს აღაგას გროვდებოდა და ცისარტყელას მსგავსად იდგა.

ქვემოდა რგვლად შემორტყმული მშვენიერი მწვანე ტყე, იმის იქით მეორე მთის მხრიდან ჩამონადენი წვრილი შავი ქვიშა. ერთკენ მხარეზედაც პატარა გორაკი, რომელიც თავდებოდა რგვალის ზურმუხტოვანის, შემკულის ათასის ფერის სურნელიანის ყვავილებით, მინდვრით; იქვე აუარებელი „ხახამა“, მარწყვი და „შავი ხილი“, რომლის სიმსხოც და გემოც გაგაოცებდათ; ცოტა ტყის იქიდგან ფიწალო ჩამოლესილი კლდეები, რომლის წვერებიც ისე უსწორ-მასწოროდ ამართულიყვნენ და იკარგებოდნენ ცის სივრცეში.

ხდის ხეობის ერთკენ მხარეს მოვიდა კობა და, დაყრდომილი თავის თოფზედ, გაჰყურებდა ამ მიმზიდველს სურათს, სადაც ნაზი ფერი და მდებარეობა არეოდა გარეგნულს ამაყს და მკაცრს ბუნებას და ისეთის გარმონიით შეხამებულიყო.

დიდი ხანი იყო, რაც კობას ამგვარი სურათები აღარ ენახა და მით უფრო ტკბილი იყო, რომ მისი შეჩვეული ბუნება ითხოვდა ამგვარს გართობას, თვალისა და გრძნობის დატკბობას.

არ გაიარა რამდენიმე წუთმა, როდესაც მეორე მხარეს კლდის

კინწრიხოზედ ამაყად გადმოდგა ხარი ჯიხვი, ვეებერთელა მოზონის რქებით, თითქმის ნახევრად გადმოიზნიქა კლდეზედ და გახურებული შუბლი მიუშვირა ნიაგს. ის იდგა ამაყად, უშიშრად: ჰგრძნობდა, რომ თავის სამფლობელოში იყო.

მართლა, თავდამაგიწყებელს სურათს წარმოადგენდა ეს ჯიხვი, გადმოზნექილი მაღალ პლატოზედ, თითქოს ქვიდგან გამოჰრილი და შეერთებული ამ კლდეს, რომლის რქებიც, დაფერილი უკანასკნელი მზის სხივით, ისე აშკარად იხატებოდა ცის კიდეურზედ. ის იდგა ისე გაუნძრევლად და კობასაც ეშინოდა განძრევა, რათა ხმაურობით არ დაერღვია სიამოვნება ამ ლაზათით სავსე პირუტყვისათვის.

ერთბაშად მოისმა შტვენის მიმამსგავსი ფრუტუნი და ნადირი ერთბაშად წატრიალდა. კობამაც მიიხედა იქით და დაინახა ისეთივე გალალბული ხარი, როგორიც იდგა კლდის წვერზედ. ის მოდიოდა მეორე ჯიხვისკენ წყნარად, დარწმუნებული თავის უპირატესობაში და თავის ქნევით თითქოს მუქარას სთხოვდა. იმის იქიდგან გამოჩნდნენ რამდენიმე თხა და წალი, რომლებიც შესდგნენ და დაუწყეს ყურება ამ ორს მეტოქე ხარს, რომელთაც, უეჭველია, თავის გამოჩენა უნდოდათ ნაზი ქმნილების წინაშე. კლდეზედ მყოფი ხარლადიც წამოუბრუნდა, დაიფრუტუნა და წყნარისავე სიარულით, თავის ქნევით გასწივა მომავალისკენ. როდესაც ისინი მიახლოვდნენ ერთმანერთს რამდენიმე ნაბიჯზედ, შესდგნენ, დაუწყეს ერთმანერთს მრისხანედ ყურება და ფეხებით მიწას ცემა. როგორც ეტყობოდა, ისინი რაღაცას ანიშნებდნენ ერთმანერთს, არა სთანხმდებოდნენ და, რა ვერ დაჰყაბულდნენ, ერთმანერთს გაექანენ, რქებით დაეჯახნენ. ამის შემდეგ ისინი აწვებოდნენ ერთმანერთს რაოდენიმე ხანი ისე ძრიელად, რომ გატენილი ძარღვები ლამის ასკდებოდათ, მაგრამ ვერც ერთმა ვერ დასძალა, ვერ დაახვეინა უკან.

ბოლოს ისინი გაშორდნენ ერთმანერთს, ერთი მათგანი წავიდა ხტუნაობით, მივიდა ზედ კლდის პირზედ, გამობრუნდა, გაიბოწკა ფეხები, გამაგრდა და მოიღერა კისერი; მეორე ჯიხვი კი ზეიდგან მოექცა, შედგა უკანა ფეხებზედ, წამოვიდა ისე და, რაც ძალი და ღონე ჰქონდა, დაეცა რქებით კლდის პირა მყოფს ჯიხვს რქებზედ. მასუკან ქვეითი გამოსცვალა ზეითმა და ეს დადგა ამავე გვარად კლდის ნაპირას და პირველი კი შეტოტდა და დაეცა. ყოველი იმათი შეტაკება, ყოველი იმათი რქების მოხვედრა ერთმანერთს ისეთს ხმას გამოიღებდა, თითქოს რამდენიმე თოფი ერთად გავარდაო. ღმერთსამც ნუ ექნა, რომ ქვეითს ელაღატნა ზეითისთვის: გამოსცლოდა იმ ღროს, როდესაც მეორე მოდიოდა, თორემ იმას აღარა იხსნიდა-რა — რამდენიმე ასი საყენის სიმაღლიდგან გადავარდ-

ნილს სული აღარ ჩაჰყვებოდა ხევამდინ. მაგრამ, დარწმუნებული ქვეითის უღალატობას, მოდიოდა ეს შნოებით სავსე პირუტყვი და მხოლოდ იმაზე-ღა ჰფიქრობდა, რომ რამდენადაც შეიძლებოდა, ძალზედ დაეკრა.

წალები და თხები კი თავიანთის ეშმაკურის სიმკვირცხლით დახტოდნენ იმათ ახლოს, თითქოს ამით უნდოდათ მეტად წაეჭებინათ მეზობლნი, რომლების ქცევაც ასე მოსწონდათ.

კობა უყურებდა გატაცებით, გაშმაგებით და შენატროდა ამ პირუტყვით ზნესა და ჩვეულებას, რომელსაც ერთი ერთზედ გამოჰყავდა და ერთს ერთთან აბრძოლებდა.

სწორედ იმ დროს, როდესაც ერთი ჯიხვი გამაგრდა და მეორე ჯიხვი კი გადმოეშვა ზედ დასაცემად, გავარდა თოფი და გადაატრიალა ქვევით მდგომი ჯიხვი; მეორე ჯიხვმაც ველარ შეიმაგრა თავი და ორივე გადაცვივდნენ კლდეზედ. ვილაცის უხილავმა ხელმა მოუღო ბოლო იმათ ბრძოლას, და ეს ვილაც წამოდგა, მოიხადა ქუდი და გაიქცა კლდისაკენ, სადაც გადაცვივდნენ ჯიხვები. იმან დაინახა ჩახოცილი ნადირები, რომელნიც წუთის წინად ისეთს სიცოცხლით სავსე ბრძოლაში იყვნენ.

კობამ უსიამოვნოდ გაჰხედა მონადირეს, რომელმაც ისე უწყალოდ და შეუჟანებლად მოუხპო სიცოცხლე ამ პატიოსანს პირუტყვებს და არ დააცალა გამარჯვებით სიამოვნება.

მთის ჩვეულებით, ამგვარად შეხვედრილი მონადირეები მოვალენი არიან უეჭველად გაიყონ ნანადირევი და ამისთვის კობამ გასწია ქვევით, საითკენაც უცნობი მონადირეც თავის მხრიდგან ჩაბოდა. ცოტა კიდევ გაიარა და დასძახა კობამ:

— კვლავ უფრო, კვლავ უფრო! — შემოღებული მილოცვა მთის მონადირეთ შორის.

კაცი შესდგა, შემოხედა და მადლი გადიხადა. წარმოიდგინეთ ორთავეს სიხარული, როდესაც იმათ ერთმანერთი იცნეს.

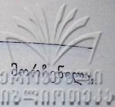
— ჯღუნავ!.. გზა მშვიდობისა, ჯღუნავ! — მიეშურებოდა კობა მონადირისკენ.

— გაგიმარჯოს ღმერთმა, კობავ!.. საიღვან გაჩნდი აქა, საიღვან? — მოუთმენლად მოელოდა პასუხს.

— აბა, რაი ვიცი!? ალბად, ჩემმა ბედმა და ილბალმა გადმომაგდო აქეთ.

ისინი მიესალმნენ ერთმანერთს და ამის შემდეგ პირველი იმათი კითხვა იყო იაგოზედ და ნუნუზედ.

— ღვთის მადლს, იაგოსი რაი იცი? — იკითხა ჯღუნამ.

— მაღლი უფალს! ეხლა კარგადაა. ჯერ სულ არ მორბენოდა მაგრამ დერეფანში კი გამოდის...

— თუ არა დაუშავდა რა?

— არა, ხელს ვერ ხმარობს ჯერა, მაგრამ დაშავებით კი არა უნდა-რა. ნუნუსი რაი-ლა იცი, რა? იმის ჯავრი ლევს იავოს.

— ბედშავი ჩემთანაა დამალული. დაიღუპნენ იმისი მამის ძმანი, ერთი არ წამოეჭომაგა, მაგრამ იმათ რაი ენაღვლებათ, იმის მამის წილი სულ იმათ დარჩათ.

ამის შემდეგ ჯღუნამ დაწვრილებით უამბო ნუნუსს თავგადასახადი, იმისი მდგომარეობა და მალეა ხალხისაგან. ამასთანავე უამბო — რა გასაქირია ამგვარი მალვა, რომელიც შეუძლიანთ დღეს ან ხვალ შეუტყონ და მაშინ ველარ გადურჩება გირგოლას.

— ქალას არა უჭირს-რა, მარტო იავოზედ ნაღვლობს, — გაათავა ჯღუნამ.

— ო, ბედშავი! — წარმოსთქვა კობამ.

— კარგს იზამდი, უფლის მაღლმა, რომ შენ ჩამოსულიყავ, თავად გეამბო თქვენი ამბავი, — უთხრა ჯღუნამ და დაუმატა: — დაქერისი ნუ გეფიქრების, ეგრე ჩაგიყვან და ამოგიყვან, ღთის მაღლმა, რომ აღამიანის თვალმა ვერ გაგიცაღოს.

— წამოვალ, შენი ჭირიმი, წამოვალ, იმათ როგორ შეუშინდები? შენ რომ არ მენახე, მაინც გუნებაში მქონდა ჩამოსვლა.

ამ გადაწყვეტილების შემდეგ ჯღუნამ შეჰქრა ერთი ნადირი, რომელიც კობამ, როგორც უმცროსმა, წამოიკიდა და მეორე ნადირი კი გამოშინგნეს, უფეთქეს გარშემო წამალი და იქ დააგდეს, რათა კობას ამოვლაზედ წაეღო იავოსთვის და ნადირობაში აღარ დაგვიანებოდა.

ისინი შეუდგნენ მთებს, ჩქარა გადაიარეს ყურის მთა და გათენებისას მიაღწიეს ჯღუნას სახლს სადაც ისე ფარულად ინახამდნენ ნუნუს.

II

ჯღუნა და კობა წყნარად და ფრთხილად მივიდნენ სახლის კარებთან, რომლის დერეფანზედაც გამოდიოდა პატარა სარკმელი, საიდანაც სახლის პატრონმა რამდენიმე კენჭი შეაგდო და ყური დაუგდო. სახლიდან გამოისმა ხმა:

— ტიალი თაგვი! ჭერშიაც არ ისვენებს?

— კარს მოუარე, ჭერს ფიქრი არ უნდა, — წყნარად წარმოსთქვა ჯღუნამ.

ამ სიტყვებზედ შიგნიდან მოისმა ხმაურობა და წუთს შემდეგ გაიღო კარები, რომელშიაც შევიდნენ ორნივე მოსულები და მიკეტეს კარები.

- რაი ამბავი? — შესვლის უმალ იკითხა ჯღუნამ.
- მშვიდობა, — იყო მოკლე პასუხი.
- სარკმელი დახურე და ჩირალი გაანთე... ნუნუ რას იქს?
- რაი უჭირს, სძინავს.

ამის შემდეგ გაანთეს ჩირალი და ჩამოხსნეს ნადირი კობას, რომელიც მიესალმა ჯღუნას ცოლს; ეს გაშტერებით შეჰყურებდა იმას და თავის თვალებისა არა სჯეროდა.

ბოლოს ქმარმა უამბო, დაარწმუნა, რომ ის კობა არის, იაგოს ამბავი მოიტანა და, რადგანაც მშვიგრები იყვნენ, ვახშამი მოსთხოვა.

— ეხლავ, სუყველაფერი იქნება, — დაფაცურდა ჯღუნას ცოლი: — მაშ კარგადაა იაგო, ჩემო ყველაგ! — ეუბნებოდა კობას გახარებულნი: — შენისთანა მახაროქლს, ღვთის მადლმა, რიგიანი დახვედრა უნდა.

— მაგეებს თავი დაანებე და პური გვაჭამე; ეგ ეჯობინების, ღვთის მადლმა, — წამოიძახა ჯღუნამ და მიუბრუნდა მოხვევს: — არა, კობაისი?

— ეხლავ, ეხლავ, ბატარაი დაიცადე, — უპასუხა ცოლმა და გაბრუნდა.

— ძალიან კი კვეხულობ და არ ვიცი, რაი გაქვს?

— მტერსამც ნუ-რა ექნება-რა, თორემ ჩვენ ღვთის მოწყალება ბევრი გვაქვს.

— არაყი გაქვს?

— ჰაი, ჰაი, რომ მაქვს! ეგეთი შინაური არაყი მაქვს, ღვთის მადლმა, რომ რაი-ლა გითხრა.

— აბა, მაშ ბატარაი ცეცხლიც გაანთე, მწვადებსაც შევწვავთ.

— აგრე, — უპასუხა დედაკაცმა და წამოიწია გაანთო ცეცხლი, მოიტანა შამფურები, პური, ერბო-ყველი, ნაზუქები და სხვა საჭმელები, — ეტყობოდა, რომ ის დედაკაცი ქმარს მოელოდა და, როგორც მზრუნველს, გამამხიარულებელს თავის ოჯახობისა, არ დაეიწყებოდა ასეთის სამზადისით დახვედრა.

არ გაიარა რამდენიმე წუთმა, როდესაც ხმაურობაზედ გამოჰღვიძებოდა ნუნუს და, რა შუქი დაენახა და მოძრაობა გავგონა, გულ-გახეთქილ წარმოედგინა, რომ გირგოლა მისულა იმათსა და იმისთვის არის ეს ალიაქოთი. ის მაგრა მიიტუჰკა, გაინაბა, გაკმინდა სული და გულის ცახცახით მოელოდა, რომ წუთით-წუთზედ შემოვიდოდნენ, იბოვნიდნენ და მაშინ ვაი იმის ღღესა!

კარგა-ხანს იწვა სამალავად გაკეთებულს სენაში და ასე შიშით მოელოდა, რომ გამოაჩენდნენ, იპოვნიდნენ, და თუმცა ყოველს ღონისძიებით ცდილობდა გაეგო ლაპარაკის საგანი, მაგრამ ხმაურობის მეტი არა ესმოდა-რა, რადგანაც გაფრთხილებული მოსაუბრენი ნახევარ-ხმად ლაპარაკობდნენ. იმან ველარ გაუძლო ამ სატანჯველს მდგომარეობას, წამოიცვა საჩქაროდ ტანისამოსი, მივიდა კარებთან და იქ ნახვრეტიდგან დაუწყო ყურება, თუმცა კვარის შუქზედ, რომელიც ძლივს ანათებდა, ვერა გაერჩივა-რა.

იმას ესმოდა, რომ სტუმარი სახლის პატრონებისთვის სასიამოვნო უნდა ყოფილიყო, რადგანაც ატყობდა მეგობრულს ლაპარაკს და გაშტერებით იძახდა თავის გუნებაში:

— ნუთუ ჯღუნამ მილალატა? ნათლიამაც არ დამინდო? — და გულზედ მუხრუჭივით რაღაცამ მოუჭირა და წარმოუდგენელი ტკივილი აგრძნობინა.

— აჰუ, ამითშიაც მოგტყუვდი! — მწარედ წარმოსთქვა იმან და მოაგონდა წარსული სატანჯველი გირგოლას ხელში.

ის მთლად ჭირის ოფლში გაქანდა და გაიფიქრა: აი, ეხლა მიმცემენ ჩემს მტარვალს, ის წამიყვანს, დამამწყვდევენს, მაწვალებს, მტანჯავს და, ბოლოს, ისევ შიმშილის, ისევ წყურვილის ცეცხლი!.. მერე? მერე იავოსაც ველარა ნახავს, ველარ დასტკებება იმასთან და ისე ძაღლ-უმადურად უნდა აღმოხდეს სული.. მაშ რაღად გამოიყვანა ჯღუნამ? რისთვისღა მალავდა ამოდენა ხანს, — თუ ასე ჩქარა გასცემდა?

ამ მწარე ფიქრებით იღვა ნუნუ, როდესაც სუფრაზედ მარილი დასჭირდათ და ჯღუნა მიუბრუნდა თავის დედაკაცს:

— წადი-ლა, ბატარა მარილი გამოიტანე.

დედაკაცი ადგა, მივიდა სენასთან და, რა კარი შეაღო, დაინახა ნუნუ, რომელსაც სიტყვის თქმა არ დაეცალა, გადაეხვია და დაუწყო კოცნა.

— ჩემო ყველაგ! — ეუბნებოდა ის მაშინ, როდესაც ნუნუს ვერ გაეგო ამგვარი სიხარულის მიზეზი.

— ავამე, ნათლიაისი! მითხარ, რაი ამბავია? — ძლივს მოახერხა იმან კითხვა.

— კობაი მოვიდა, იავო კარგადაა! ჩემო გულის საყვარელო! — კიდევ გადაეხვია, კიდევ დაუწყო კოცნა: — ეხლა კი გვეშველა!

ნუნუ ისე გააშტერა ამ სიტყვებმა, ისე მოულოდნელი იყო ეს ხმა იმისთვის, რომ ის მთლად გაშრა, ცახცახმა აიტანა და ხმა ველარ ამოეღო.

მაშ იავო გადარჩა, ის კარგად არის! სხვა რაღა უნდოდა ბედ-

შავს? ცოტა ხანს შემდეგ, როდესაც გონება შემოიკრიბა, ის გვე-
სავით გავარდა კობასთან, რომელსაც მოეხვია და გულამოქდარ-
მა უბე გაუვსო ცრემლით.

ნუნუ ეხვეოდა უსიტყვოდ, ეალერსებოდა და ამომჯდარი გული
ველარ დაემშვიდებინა.

როცა იქნა, ქალმა მოახერხა რამოდენიმე ცვარი წყალის ჩაყ-
ლაპვა და ძლივს შეაჩერა გულისძგერა. გაჩუმებულს და დათეთ-
ქვილს ამდენის მოულოდნელობით ეჭირა კობას ხელი, და მოხევე
კი უამბობდა იაგოს თავგადასავალს.

ყველანი წყნარ-წყნარად დამშვიდდნენ, დასხდნენ, მოისვენეს
ნუნუ გვერდით და სხვადასხვაგვარის ოხუნჯობით ძლივს მოგვარეს
იმას პირზედ ღიმილი.

— ხუმრობა — ხუმრობად, მაგრამ რაი უნდა ვარჩიოთ, როგორ
მოვიქცეთ? — დაიწყო ჯღუნამ: — ასე ყოფნა არ იქნების, უნდა
გზა მოვნახოთ რაიმე...

— შენ გვიჩივე, შენ გვითხარ, — უპასუხა კობამ: — შენი მო-
აზრებისა ვინ იქნების?

— ესლა გირგოლამაც შაიტყო, რომ იაგო გადარჩა, ხდეს რუ-
სის ყაზახები ჩააყენეს და მონადირე ძლივს-ლა გადადის ხრიოკებ-
ზედ, იმაზედ ქალი ვერ გადაიყვანების.

— მაშ რაი გვეშველებს? რაი ვქნათ?

— ნუნუ ძალუგში უნდა ჩავიყვანოთ და იქიდგან გატაცება უფ-
რო გაადვილდების.

— ძალუგში?! — გაკვირვებით იკითხა კობამ: — ეგ საით მოხერ-
ხდების, გზები სავსეა ყარაულებით.

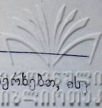
— მაგას მე მოვახერხებ...

— აბა შენ თუ — თორემ ცხო ვერვინ შეჰბედავს მაგას.

— იქ ნუნუს მამა მოხოვარობს, იმას ჩავაბაროთ, და ის შეგვი-
ნახამს იქამდე, სანამ თქვენ წაიყვანთ.

— ეგ კარგი იქნება, მაგრამ მე გზისა მეშინიან... თუ გაგვიგეს,
ხომ აღარა გვიხსნის-რა?

— აი, ყური დამიგდე, — დაიწყო ჯღუნამ: — შენ ჯერ ბალდი
ხარ, სისხლი გიდულს, ყველგან ძალით გატანა გინდა და დროება
კი ისეთი შეიქნა, რომ ძალა აღარ ხერხდების... ზოგჯერ ეშმაკო-
ბაც არაა გონჯი, არც დასაძრახისია... სტანციებში ტროიკები უკან
რომ ბრუნდებიან, იმათ არვინ აყენებს, არავინ შინჯავს... იკითხა-
მენ — „ქტო ილოტ“, უპასუხებ — „აბრატნიო“ და გაივლი შენ-
თვის. შევაბამ ტროიკაში ცხენებს, ჩავაწვენ შიგ ნუნუს, ზედ წავა-
ყრი ბატარა თივას და ისე გავივლი ძალუგამდის, ღვთის მადლმა,

რომ ხმაც არვინ გამცეს... მერე ძაუგში, როგორც მოახერხებთ, ისე მოიქცევით.

კობა იქამდინ გააშტერა ჯღუნას სიმართლით საესე მოაზრებამ, რომ ენა ძლივს-ღა ამოაგნო. იმ ხანებში ტამოყნა ლარსში იყო გაკეთებული და ამგვარდ მთის ხალხს გაჰქონდა თამბაქო.

— ღვთის მღლმა, რომ საკვირველია! საით მოიაზრე?

— რას იტყვი, მოგწონს?

— აბა რაი-ღა ითქმის, უფლისგან დალოცვილი ხარ და ღვთის პირით ლაპარაკობ.

— დედაკაცო, შენ რაღას იტყვი?

— აბა, თქვენთან რაი მეთქმის? თქვენ უფრო არ იცით? მე წმინდას გივარგის შევეხვეწები, რომ ხელი მოგიმართოსთ, ცხო რაი შემოიღიან?

— ქალაუ, შენა?

— ოღონდაც კი გირგოლას მომაშორეთ და თუნდა წყალში გადამაგდეთ.

— მაშ აგრე, ყველანი თანახმა ხართ?

— ყველანი, — იყო საერთო პასუხი.

— მაშ ეხლა თითო საყველაწმინდო შევსვათ და დავიძინოთ, თორემ აგერ ყირვანწვერზედ ინათა, და ჩვენ კი ჯერ არ გვძინებია.

კობა ჩაიყვანეს ქვეით სახლში, რომელშიაც დაუგეს რბილად თივა, გაუგდეს, გაამაგრეს კარის ურდული და იქ დააწვინეს, ჯღუნამ კი მიიხურა ნაბადი და იქვე კერას პირს გრძელს შეკამზედ მიწვა. ქალები მოუდგნენ ჭურჭლის სუფთაგებას და მეორე დღისთვის მზადებას, რადგანაც გათენდა და დაწოლის დრო აღარ იყო, თუმცა იმათი საქმე შესწყდებოდა ხან გახარებულის ნუნუს, ხან იმისი მზრუნველი ნათლიის დაყვავებით, ალერსით და ღვთის ხევეწით, რომ იმას ხელი მოემართა, და ხეგური ჯვარ-ანგელოზნი დახმარებოდნენ ამ ძნელს საქმეში.

მზე ჯერ კარგად არ ამოსულიყო, როდესაც ერთი მთიული ამოდიოდა ჯღუნას სოფელზედ და კითხულობდა იმის სახლს. ამ მთიულს, როგორც ეტყობოდა, სოფელში არავინ იცნობდა და მასპინძელიც არა ჰყვანდა. სწორედ ამ მიზეზით, პირველი შემხედრი მოხვევე ჩვეულებისამებრ მიესალმა და დაელაპარაკა:

— მთიულო, გზა მშვიდობისა.

— მშვიდობა მოგცეს ლომისამ, შენი კენესა—მე!—უპასუხა მთიულმა.

— მასპინძელი თუ არა გყავს, იარე ჩვენსა, — მიიპატიჟა მოხვევმ.

— არა, შენი კვნესა-მე, მადლობელი ვარ: თოლიკიანთ ჯღუნასას მივდივარ.

— თოლიკიანთ ჯღუნაი სოფლის თავსაა, შორია... იარე ჩვენსა.

— მადლობელი ვარ, შენი კვნესა-მე! იმისას საქმე მაქვს.

— ჯღუნას კაი ოჯახი აქვს, ღვთის მადლმა, მაგრამ სტუმრისთვის მეც ვიშოვი ლუკმას.

ამ ლაპარაკში იყვნენ, როდესაც ჯღუნა ამდგარიყო და რაღაცა საქმისთვის ქვეით მოდიოდა. ამ ადგილს იმან სწორედ იმ დროს მიაღწია, როდესაც მთიულს მოხევე ევატიყებოდა, და მთიული კი ჯღუნას სახლს კითხულობდა. იმან ვერ იცნო მთიული და ამისათვის მივიდა მოლაპარაკებთან.

— დილა მშვიდობისა, სტუმარო! — მოუხადა იმან ქული.

— მშვიდობა მოგცეს ღმერთმა.

— რაი ანბავია, მახუტავ? — მიეჭკა მოხევეს.

— აი სტუმარს ვევატიყები და არ მიჭერებს, შენთან მოდიხ.

— სტუმარი ღვთისაა, იარე, წავიდეთ! — მხიარულად წარმოთქვა ჯღუნამ და მიუბრუნდა მახუტას: — ეგ რაღა იცი, ჩე! ცხოთა სტუმარი შენ უნდა მიიპატიჟა?

— ნუ გეწყინების, ჯღუნაისი, მე მეგონა მასპინძელი არა ჰყავს-მეთქი...

— ვისის გორისა ხარ, სტუმარო? — ჰკითხა ჯღუნამ.

— ჯალაბაურიანთი, შენი კვნესა-მე.

— ჯალაბაურთ გორი მთაჩი განთქმულია! მადლი უფალს, რომ მეწვიე, ჩემი ბედჩავი სახლი იკადრე.

— მაი, ჯღუნავ, შენც წამოდი, სტუმარიც წავიყვანოთ და ბატარაითი ღვთის სახელი ჩვენც ვახსენოთ, — დაიწყო ისევ მახუტამ.

— სახლი მეცა მაქვს, მახუტავ, ღვთის მადლმა! თუ შენ წამოხვალ, ღმერთს არ მოეტყუების, მიაგება.

რამდენიმე პატიყის და ვაჰრობის შემდეგ, თუ სტუმარი ვის დარჩენოდა, ყველანი წავიდნენ ჯღუნასას, რომელსაც, მთის ჩვეულებისამებრ, დიდს სირცხვილად მიაჩნდა სტუმრის დათმობა და, თუ ერთხელ ნასტუმრები სხვისას მივიდოდა, მაშინ მიიპატიყებდა იმას სახლში სადილად და საყვედურის ნიშნად ციკანს უკლავდა.

III

ისინი წავიდნენ ჯღუნასას, სადაც ჩვეულებისამებრ დასხდნენ ნადიმად. ჯღუნას კარგად ესმოდა, რომ, როდესაც უცნობი კაცი უცნობის სახლში მიდის, კითხვა-კითხვით დაეძებს ამ კაცის საღურს, უეჭველია, საქმე უნდა ჰქონდეს რამე და გულით სურდა

შეეტყო ამ საქმის შინაარსი, მაგრამ მთის ხალხის ჩვეულებები და ზრდილობა ნებას არ აძლევდა — დაეწყო ამაზედ ლაპარაკი, სანამ თვითონ სტუმარი არ დაიწყებდა და ის კი, როგორც ეტყობოდა, არა ჩქარობდა, თუ ერიდებოდა მეორე მოხვევს.

როდესაც პურის ჭამა გაათავეს, მახუტამ თავის მოვალეობად ჩასთვალა გამოსთხოვბოდა სტუმარ-მასპინძელს, რათა მარტონი დაეგდო ესენი და თავისის იქ ყოფნით არ დაეშალა მოლაპარაკება იმათთვის.

როდესაც ჭლუნა და მთიული მარტონი დარჩნენ, მასპინძელმა ჰკითხა:

— პურმარილი გავტეხეთ და სახელი კი არ ვიცი შენი, რა გქვია?

— მე ეფხიაი მქვია, შენი კვენესა-მე.

— ვაჟკაცს ვაჟკაცის სახელი ექნების! — შეაქო ჭლუნამ: — კაი გორისა ხარ, ღვთის მადლმა, და კაი სახელიცა გქონია.

— ვაჟკაცობისა რაი გითხრა და მტერს კი არ შეუშინდები, ლომისის მადლმა! — ამაყად უპასუხა მთიულმა და დაუმატა: — ჭლუნავ! შენი სახელი განთქმულია ჩვენს მხარეს... შენი ტყვია ნიშანს არ ასცდების, შენი სტუმარი არვისგან დაიჩაგრების, შენგან ღალატი არ იქნების... საქმედ მოგსულვარ შენთან, თუ ვერ გამიტან, მითხარ და წავალ, მოგშორდები.

— მეზობელს საით ეღალატების? მეზობლის მოღალატე ღვთის მოღალატეა... მითხარ, რაი გაქვს სათქმელი და, წმინდის გივარგის მადლმა, სტუმრისთვის თავს გადავდებ.

— იაგო დასჭერეს, მოკლეს, თუ რაი მოუვიდა? შენ მონადირე ხარ, სულ მუდამ მთაჩი დადიხარ და გეცოდინების, — პირდაპირ დაიწყო ეფხიამ და მიაპყრო თვალები.

— რას იცნობ იაგოს, რად გინდა ისა?

— ჩემი ძმადნაფიცია ისიცა და კობაც, უიმათოდ გულმა ველარ გასძლო, წამოველ: თუ ცოცხლები არიან, იმათთან ვიცოცხლო, და თუ მომიკლეს, იმათი სისხლი ავიღო... შენ მოკეთე ხარ იაგოსი — ხელი უნდა მომიმართო.

მოხვევე ჩაფიქრდა რაოდენიმე ხანს.

— ეფხიაუ! ღვთის მადლმა, კარგი ვოჟი ხარ და კარგი გორისა! მაგრამ დროება გამოიცვალა და, ნუ გეწყინების, თუ სიტყვას გიბრუნებ. უწინდელი დრო ყოფილიყო, პირდაპირ გიპასუხებდი, არ დაგეკითხებოდი, მაგრამ ეხლა დროება გამოიცვალა, ხალხი გაირყვნა, ძმა ძმას ველარ ენდობის, მოყვარე — მოყვარესა... ნუ გეწყინების და თუ მატყუებ, იაგოს სამტროდ გინდა ჩემი გამოცდა,

პურ-მარილი გიჭამია ჩემს სახლში, მაი, მომშორდი გმობ!..

— აბაიმე! მაგას რას მეუბნები?.. მე ჯალაბაურიანთ გორისა ვარ, ჩემი გორის კაცს ენაც ერთი აქვს და გულიც. ლომისის მადლ-მა, ქვეყანა გაირყვნა, მაგრამ ჩემი გორის კაცებს კიდევ იმდენად შერჩათ გულიც და ნამუსიცა, რომ მტერს პირდაპირ უმტრონ და მოკეთეს პირდაპირ უერთგულონ, ლომისა იყოს შენი თავდები... მითხარ, თუ იცი რამე.

ჯლუნამ კიდევ ბოდიში მოიხადა სიფრთხილისთვის და ბოლოს დაწვრილებით უამბო იაგოს და ნუნუს ამბავი, კობას აქ ყოფნა, და ამან ისე იმოქმედა ეფხიაზედ, რომ იმის გაეცაცურს პირისახეს ბავშური სიხარული დაეტყო.

— მაღლი ლომისას, რომ აგრე გადარჩენილან!—წამოიძახა მთი-ულმა და ქულის მოხდით პირჯვარი გადიწერა.

— სადაა კობა, მიჩვენე ჩქარა!..

— ქვეითა სძინავს, იქა მყავს დამალული... კარგა ხანია, რაც სძინავს, ეხლა გაღვიძებაც შეიძლების, — უბასუხა ჯლუნამ და და-უძახა თავის დედაკაცს, რომელსაც უთხრა:

— ჩადი, კობაი გააღვიძე, უთხარ, ეფხიაი არის აქა-თქო: — შენი ნახვია უნდა-თქო... აქ კი ნუ ამოვა, ჩვენ ჩავალთ იმასთან.

დედაკაცი მაშინვე გაბრუნდა, ცოტა ხანს შემდეგ კაცებიც აღ-გნენ და სამყოფო სახლში ერდოდ ამოჭრილის ნახვრეტიდ-გან, რომელსაც უბრალო კიბე ჰქონდა მოდგმული, ჩავიდნენ კობასთან.

საზოგადოდ იმ მხრის მთის ხალხის ზენა სახლი ბნელია, თუმცა უმრავლესი ერდოები, კვამლის გასასვლელად ამოჭრილი, ჭერში რაოდენსამე შუქს უშვებს და ქვენა სახლი, რომლის ერდოც ამ ზენა ბნელს სახლში ამოდის და არავითარს შუქს არ აძლევს, — წარმოიდგინეთ, — რა იქნებოდა?

ამ ქვენა სახლში, საზოგადოდ, ზამთარში საქონელს აყენებენ და, რასაკვირველია, იქაური ყინვების შიშით, დასათბუნებლად რაც შეიძლება ცოტა სარკმელები აქვს და ისიც მუდამ დახურული, ამოჭედილი.

აი, ამგვარს სახლში ჩავიდნენ ჯლუნა და ეფხია, რომელთაც რა-ოდენიმე ხანი მოუწდათ შედგომა, სანამ სიბნელეს თვალს შეაჩვევ-დნენ. ჯლუნა, როგორც სახლის პატრონი და შეჩვეული თავის სახლს, გაჭედილს ბავებით, პალოებით და კირკლებით, მიუძღვებო-და წინ, უკან სიფრთხილით მისდევდა ეფხია, რომელსაც ეშინოდა ფეხი არაფრისთვის წამოედო.

— ეფხიაე! მოხველ მშვიდობით! — ერთბაშად გადაუხვია მთი-
ულს კობა, რომელიც ბნელაში ვერ დაინახა ეფხიამ.

— კობაე! შენი კვნესა-მე! — მოეხვია ისიც.

ორნივე მეგობარნი შეიყარნენ ისეთის სიხარულით, ისეთის სია-
მოვნებით, როგორც ნამდვილი ძმანი.

პირველი სიხარულისა და ერთმანერთის წარსულზედ კითხვის
შემდეგ, ეფხიამ უამბო თავისი სურვილი იმათთან შაერთებისა,
რადგანაც იმან ვერ გაუძლო ამდენს უსამართლობას და ყველა ძა-
ღლის ბატონობას.

— შემომაკვდების ვინმე, შენი კვნესა-მე, შემომაკვდების, —
გაბათვა იმან თავისი ამბავი: — ესლა ვაჟნი ისენი არიან, შენი კვნე-
სა-მე, ვინც მოძმეთ გამყიდავია, მოღალატეა, ვინც მეზობელზე
მთხრობლად გამოდის, იმათა აქესთ ძალა, ისინი არიან ბატონები!
რაიც უნდათ, იმას ჩადიან... ლომისის მადლმა, მე იმათთან ვერ
გავძლებ!

— ნუ, ეფხიაისი, ნუ! რაისთვი უნდა მოიშალო სახლ-კარი?
ჩვენ თავზედ ხელაღებულები ვართ, ჩვენ რას გვიყურებ? დავრჩე-
ბით — ცხვრის ტყავი ვართ, გავწყდებით — თხისა.

— სახლს რაღა მოშლა უნდა, შენი კვნესა-მე? მოშლილია და
მოშლილი! სირცხვილი აღარსად და სამართალი! არა, კობაე, შენი
კვნესა-მე, გული ველარა სძლებს, შემომაკვდების ვინმე და ძნელია.

ბევრი ლაპარაკის შემდეგ იმათ გადასწყვიტეს, რომ საღამო-
ზედ კობა და ეფხია წავლენ არწიაში და ჯღუნა კი, რაწამს მოამ-
ზადებდა ტროიკას, ზუნუს წაიყვანს ძაუგს თავის მამასთან. საღა-
მომდინ კობა მაინც ფარულად უნდა ყოფილიყო, და მთიულს კი
მიზეზი არა ჰქონდა მალვისა, რადგანაც იმას არავინ ეძებდა და
ამისი მოხვევებისას სტუმრობა კი ჩვეულებრივი იყო. თუ, ვინი-
ცობაა. ჰკითხავდა ვინმე მოსვლის მიზეზს, ის ეტყოდა, რომ იმას
მწყემსად დადგომა უნდოდა.

თუმცა ეს ყველა მოხერხებით იყო შეთხზული, და მთიულს
ვერვინ გამოეკიდებოდა, მაგრამ ეფხიამ კობასთან დარჩენა ირჩია,
რადგანაც დიდი-ხნის უნახავი იყო და კიდევ ბევრი რამ ჰქონდა
სათქმელი.

ჯღუნა გამოვიდა გარედ, ჩავიდა ღუქნის კარში, სადაც ბ-ნი
ნაჩაღნიკი და ბ-ნი ღიამბეგი ბძანდებოდნენ და ხალხი ჰყვანდათ
შემოსვეული გარს.

ჯღუნა მივიდა ახლოს და გაიგო, რომ მილიციას ამზადებენ ჩე-
ჩნებთან საომრად და ამ ხალხს ჰპირდებიან ყოველს გვარს წყალო-
ბას ურჯულოებთან ბრძოლისთვის, რომლისთვისაც ჯილდოს მიი-

ლებენ ჯერ ხემწიფე იმპერატორისაგან და მერმე ზეციურისაგან რწმუნების დაცვისთვის.

ხალხი ჩუმად იდგა და ყურს უგდებდა მოსაუბრეთა ენაშუქებს; იმათ შორის ბევრი ისეთი ხალხი იყო, რომელთაც ენახათ ჩეჩენი, იმისი მდებარეობა, გაუსვლელი ხელუხლები ტყეები და კარგად ესმოდათ, რა ძნელს საქმეზედაც გზავნიდნენ იმათ.

ბოლოს ერთმა მოიხალა ქუდი, წადგა წინ და დაიწყო ასე:

— ჩვენ ვიცით, შენი ჭირიმე, ბატონო! ხემწიფეს სამსახური უნდა... ჩვენ ყინვასა და სიცივეში, — როდესაც ბუქი და ქარიშხალი ყოველ წუთს გვექადის ჩაგვიუმპროს, როდესაც ყოველ წუთს გადმოწოლილი თოვლები გვექადის თავზედ დაგვეცეს, — გავდივართ გზების საკეთებლად ჯარებისთვის... მარხილებით და ზურგით ამ გაჭირვებაში მთაზედ გადაგვაქვს იმათი ბარგი და საომარი იარაღი; ვეზიდებით შეშას, თივას და ხორაგს... ყველა ამას სიხარულით ვასრულებთ იმად, რომ ხემწიფეს სამსახური უნდა... უწინ ჩვენ ამდენი არ გვეხდევინებოდა, მაგრამ არ ვჩივით, თუ კი სამსახური შეგვიძლიან, ხემწიფის ჭირის ნაცვალი იყოს ჩვენი თავი... მაგრამ ჩეჩენებთან საომრად ნუ გაგვგზავნიან. ჩვენ მეზობლები ვართ ქისტების სოფლებთან, ერთმანერთში მოყვრობა გვაქვს, მტრებად ნუ გადაგვიკიდებთ, თორემ, ღვთის მადლმა, ერთმანერთს დავლევთ.

— ხემწიფის მოწინააღმდეგენი თქვენი მტრები უნდა იყვნენ. თქვენ უნდა წახვიდეთ საომრად, რადგანაც მთავარ-მართებელი ბრძანებს.

— წასვლით წავალთ, მეტი რაი დღე გვაქვს, შენი ჭირიმე, მაგრამ ჩვენთვის ყველაზედ ძნელია იმათთან ჩხუბის აშლა. ღმერთს არ მოეტყუება, მტრისა არ გვეშინიან. არც სიკვდილს გავეჩქევით, მაგრამ ისინი არ არიან ჩვენი მტრები.

ამ ლაპარაკის შედეგი ის იყო, რომ ნება-უნებურად უნდა მოგროვილიყო მთის მილიცია, ჩამოეტანათ თავიანთი წმინდა დროშები და რამდენიმე დღის შემდეგ, მთის მემატონის გოშპარაშვილის წინამძღოლობით, წასულიყვნენ დარლოსკენ, სადაც აგროვებდნენ დიდს ჯარებს და ერთის ძრიელის იერიშით შამილის გატეხას და ჩეჩენის დაპყრობას აპირებდნენ. იმაზედ, თუ რამდენად გაუმართლდათ ეს იმედი, ჩვენ ქვევით გვექნება უფრო ვრცლად ნათქვამი და ამისთვის აქ მეტს აღარას ვამბობთ, გარდა იმ სიხარულისა, რომელიც აღუძრა გულში ამ ამბავმა მემატონეთ, კეთილშობილობას.

გოშპარაშვილის გარდა კიდევ მრავალი ხალხი გროვდებოდა,

თავადი თუ აზნაური, ამ ბრძოლისთვის და იმედი ჰქონდათ, რომ იათად დაუჯდებოდათ ჩინები, რომელსაც ისეთი პატივი დაედო თავადი ვარანცოვის მართველობის დროს; ამან შეაჩვია ევროპულს განაზებულს დროსგატარებას ჩვენი მებატონეები და აღუძრა სურვილი იმოდენი საშუალების მოპოებისა, რომ შესძლებოდათ თავმართველის ბალებზედ სიარული და თავიანთი მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. ამისთვის კი, პრიკაზის შემდეგ, ყველაზედ უადვილესად დაინახეს სამსახურით და ჩინებით სიმდიდრის მოპოება. იმიტომაც გარბოდნენ ისეთის სიხარულით.

რამდენიმე ყმაწვილი კაცი შეყრილიყო გომპარაშვილთან სადაც საერთო სიხარულს ეძლეოდნენ ჯარში წასვლის გამო. იქ ცოტანი იყვნენ ისეთნი, რომელნიც საფუძვლიანად დაჰკვირვებოდნენ თავიანთ საქმეს, რადგანაც იმათ მიზნად გახდომოდით მარტო ბრძოლა, თავის გამოცდა, ჩინი, პატივი და განსვენება. მხიარულებას ბოლო აღარა ჰქონდა და, ხალხის აზრს, მოთხოვნილებას განშორებულნი, დასხდომილიყვნენ ნადიმად, რომლის დროსაც მრავალყამიერს შესცვლიდა აზარფეშა, ანუ მცვრიანი ჭიხვის მწვადი, ნათავაზები იქვე მოქეიფე მეზობლისგან.

IV

ესენი ამ ნადიმსა და ღვინოში იყვნენ, როდესაც კობა და მთიულე გამოესალმნენ მასპინძლებს და მიიპარებოდნენ ყუროს მთისაკენ; ისინი ისე ავიდნენ წვერზედ, ჩავიდნენ იმ ადგილს, სადაც მოკლული ჭიხვი დაეგდოთ კობას და ჯდუნას, რომ არავის შეხვედრიან. აქ ცოტა შეისვენეს, გაწვნენ ბალახზედ, რათა დაღალულს სხეულს ძალა მოეკრიფა. ამის შემდეგ ეფხიამ წამოიკიდა ნადირი და გასწიეს.

ისინი დაადგნენ გვირგალას იქით ბილიკს, რომელიც მიდიოდა მდინარე ხდის პირობაზედ; გავიდნენ ჩხატისთავთან და ის იყო უნდა გადასულიყვნენ სამშვიდობოს, როდესაც გვერდიდგან ხმაურობა მოესმათ და აშკარად გაიგონეს რუსული ლაპარაკი.

— ვინ მოდის? — დაუყვირეს მიმავლებს.

მგზავრებმა ნახეს, რომ იქ გზა შეკრული ყოფილიყო ყაზახებისაგან და გამობრუნება კი აღარ მოხერხდებოდა; ამისთვის ისინი გადახტნენ გვერდზედ და მოეფარნენ იქვე აყუდებულს კლდეს.

— ვინა ხართ? — კიდეც მოესმათ იმათ.

— ჩვენა ვართ და აბა დედა შეირთეთ ცოლად, თუ თქვენთვის კობა არა სცადოთ! — ამაყად უბასუხა კობამ.

ამ სიტყვებზედ გავარდა რამდენიმე თოფი და ტყვიებმა ხრიალი მიიტანეს კლდეზედ, რომელსაც კობა და იმის ამხანაგი მოჰყარებოდნენ.

— აბა, თუ ხლაზეა, ახლა ჩვენ გვიყურეთ, — დასძახა მთიულმა, რომელიც გადაწვა კლდეზედ და კარგა-ხანს ნიშანში იღებდა ვილასაც, მაგრამ, რადგანაც ყაზახებსაც თავიანთი საფარი ჰქონდათ და ისინიც იმის იქით იმალებოდნენ, ეფხია კი ელოდა, რომ ამოჩენილიყო ვინმე.

— კობავ, მაი, ნადირი წამოიკიდე და დაადეგ მაგ ბილიკს, სანამ მე ამ ძაღლებს დავიმარებ.

კობამ აღარ გაამეორებინა სიტყვა, წამოიკიდა ჯიხვი და გასწია დასახლებულს ბილიკზედ, რომელსაც უჩვევი კაცისთვის გზის კვალიც არ ეტყობოდა. იმ ადგილში, თითქოს განგებ, სწორედ ჩამოჰრილს კლდეზედ, აქა-იქ გამოშვერილიყო ქვები, რომელიც გადაჰყურებდა უფსკრულს.

ამაზედ უნდა გასულიყო კობა, მიედწევა სამშვიდობოს და იქ კი უშიშრად შეიძლო დასვენება, რადგანაც ეს ადგილი უფრო მაღლობზედ იყო, სანამ ის, რომელზედაც იმის ამხანაგი მთიული და ყაზახები იდგნენ. აქედგან იმას შეიძლო თავისუფლად მიშველვება თავის ამხანაგისა ამ ეშმაკურს გზაზედ გამოსვლის დროს.

კობამ დაავლო ნადირი, ამოირჩევა საუკეთესო ადგილი და თოფ-მომარჯვებული გადმოეყუდა კლდეს სწორედ იმ დროს, როდესაც ერთმა ყაზახმა საფრიდგან თავი ამოყო დასათვალიერებლად. იმავე წუთს გავარდა ეფხიას თოფი, ყაზახი, თითქოს ინსტინქტიურად შეხტა, უცნაურად აიქნია ხელები, შორს გადასტყორცნა თოფი და თითონაც რახრახით და ტრიალით გადავარდა კლდეზედ. მთიული კი წამოხტა და გაიქცა კობასაკენ, რომელიც გატაცებით უყურებდა იმის მარჯვედ ხტომას გამოშვერილს კლდეებზედ.

ყაზახებმა შიშით თავი ვეღარ გამოჰყვეს, და ეფხიამ კი მიადწევა თავის მეგობარს, რომელმაც სიხარულით მიულოცა გამარჯვება. იქ ისინი უშიშარს ალაგს იყვნენ, რადგანაც ერთკენ გამოუსვლელი კლდეები ჰქონდათ და თავს ვერ მოუვლიდნენ და იმ გზაზედ, რომელზედაც ეს ორი თავზედ ხელაღებული კაცები გავიდნენ, ყაზახები ვერ შეჰბედავდნენ გასვლას და, თუნდაც შეეებდნათ, თითო-თითოს მეტი ვერ დაეტეოდა და გაქცევულების მარჯვე სროლა კი უეჭველად ბოლოს მოუღებდა იმგვარს თავხედს; ისინი მით

უფრო თავისუფლად მიეცნენ განსვენებას, რომ მთელი ღამე გზა, როგორც ხელის გულზედ, ისე უჩნდათ.

ყაზახებმა უკეთესად დაინახეს — გორაკების მოფარებით და მალვით მოსცილებოდნენ მარჯვე მსროლელებს.

ეფხიამ და კობამ კარგა-ხანს დაისვენეს, ამოიღეს გუდიდან საგზალი და პურის საკმელად დასხდნენ; ისინი იცინოდნენ უხეირო ყაზახზე, რომელიც ისე მასხარად „გადაკოტრილდა“ კლდეზედ.

როდესაც იმათ საკმაოდ დაისვენეს, ისინი წამოდგნენ, გასწივეს თავიანთ გზაზედ და სადილობისას გავიდნენ არწიაში, სადაც იაგო გულის ლევით მოელოდა კობას მოსვლას.

იაგო დერეფანზედ იჯდა, როდესაც პატარა ბაღლმა მიირბინა და დაუძახა:

— იაგო, იაგო! კობა მოდის, კობა!... კიდევ სხვა სტუმარიც მოჰყავს თან.

— სად არის, სადა? — აჩქარებით და ადგომით ჰკითხა იაგომ.

— ა-იქ, — გაიშვირა ხელი პატარა ბიჭმა: — მთაზედ ამოდიან, ეხლა წყაროსთან იქნებიან... ისეთი დიდი ჯიხვი მოაქვსთ, ე-ემოდენა რქები აქვს... თვალები კი დაუხუჭავს... — ტიტინებდა პატარა.

იაგო წამოდგა, ჯოხზედ დაბჯენით ჩავიდა კიბეზედ და უთხრა პატარა ბიჭს:

— სულთი, გამიძელ წინ მიჩვენე სად მოდიან?

— აი, წავიდეთ, წავიდეთ, — ხტომით მირბოდა ბიჭი და წამდაუწუმ შესდგებოდა, რომ უკან დარჩენილის იაგოსთვის მოეცადნა და ეთქვა რამე.

ამ დროს გორის თავზედ ამოჩნდნენ მომავალნი და, რამდენადაც უახლოვდებოდნენ იაგოს, ამას გული იმდენად მეტად უძვერდა.

რას ეტყვიან? რას შეატყობინებენ თავის ნუნუზედ, თავის „გულის-ყველაზედ“?

მართლაც, ცოტა საფიქრი არ იყო, რადგანაც ისედაც არეულებაში დაპკარვა ძლივს შეხვედრილი „საყორელი“, რომელთანაც ბედი თითქმის იმისთვის აახლოვებდა იმას, რათა მერმე მომეტებულიად ეგრძნობინებინა დაშორების ძალა.

იაგოს ეგონა, რომ იმის მეგობრები განგებ გვიანობენ, განგებ ნელა მოდიან, რომ უფრო მეტად დასტანჯონ მოლოდინით, მაშინ როდესაც იმათ ჩქარის სიარულით ხვირთქლი გადასდენოდათ სახეზედ. ბოლოს ისინი მოვიდნენ იაგოსთან, რომელმაც სიხარულით აღარ იცოდა, რა უნდა ექნა, და ისე იამა ეფხიას მოსვლა, რომ აღარ იცოდა რა ექნა, რა ეკითხა!

აქვე გამოვიდა ფარჩო მოლიმარის სახით და სტუმრებს მშვიდ-
დობა უთხრა.

როდესაც ყველანი დალაგდნენ, კობამ და ეფხიამ უამბეს ნუ-
ნუს ამბავი და იმის ძაუგისაკენ გამგზავრება, საიდგანაც, იმათი
სიტყვით, ისე უადვილდებოდათ ამ ქალის გატაცება.

ექიმი, რომელიც მოვიდა იაგოს ჭრილობის შესახვევად, არწ-
მუნებდა, რომ ორ კვირაზედ იაგო სრულიად განთავისუფლდე-
ბოდა და ოთხ-კუთხივ გზა ჰქონდა გახსნილი, და ამ დღეს კი ძმად-
ნაფიცნი მოუთმენლად მოელოდნენ, რადგანაც ჩეჩნიდგან ხმა მო-
დიოდა, რომ შამილი დიდს ჯარებს ამზადებს და დიდს ომებს მო-
ელის, სადაც „დედალ-მამლობა“ უნდა გამოჩენილიყო.

ესენი ამ მოლოდინში იყვნენ, როდესაც რუსის სარდლები
მართლა დიდს ჯარებს აგროვებდნენ და, თვით ვარანცოვის იქ
დასწრებით, ერთბაშად თავს დასხმას უპირებდნენ ჩეჩნებს.

ამათ ისე ჰქონდათ მოანგარიშებული, რომ რამდენიმე სიმაგ-
რის აღება საკმარისი იქნებოდა ჩეჩნელთ დასამორჩილებლად და
„რკინის კაცის“, შამილის, მოსახრელად.

ბევრი ძალიან ადვილად უყურებდნენ ამ საქმეს, და პეტერ-
ბურგშიაც იქამდინ დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ შამილის დამორ-
ჩილება ერთის ძრიელის იერიშით შეიძლებოდა, რომ იქ ყველას-
თვის გადაწყვეტილი იყო ამ ქვეყნის ჩქარა და სამუდამოდ დაპ-
ყრობა. ავიწყდებოდათ მხოლოდ ერთი, რომ საქმე უნდა ჰქონოდათ
მამულის მოსიყვარულე გმირებთან, რომელთაც თავი გამოეჩინათ
ვაჟკაცობით და სიგულადით, რომელნიც ისე აფასებდნენ თავი-
სუფლებას.

რუსეთი გაიზარდა, გაიწია განზედ, ის ველარ მოთავსდა თავის
კალაპოტში და მიეშურებოდა სამხრეთისაკენ და, რაც კი გზაზედ
ხვდებოდა, უნდოდა დაემორჩილებინა, დაეპყრო. ჩეჩნები გზაში
ეჩხირებოდნენ ამ მდინარეებს, და ეს იყო პირველი მიზეზი შეტა-
კებისა.

იმდროინდელი რუსის პოლიტიკა არ იყო მიმართული მშვიდო-
ბიანს მორიგებაზედ, რომელიც ისე ადვილი იყო გონიერს და მი-
წის მუშა ჩეჩნებთან. უცნობლობის გამო, ეს ხალხი გარეგან, ვე-
ლურ ხალხად მიაჩნდათ და ამისთვის ეგონათ, რომ თუ არ ბრძოლა,
სხვა არავითარი მორიგება არ გამოდგებოდა იმათთან.

ამასთანავე თავიანთი ხალხის სიმრავლე რუსებს ნებას აძლევდა
თავაწყვეტით ეძახათ: „ქულებით ამოვყლტავთ!“ და დიდი თუ
პატარა დაუფიქრებლად გაიძახოდა: „წავიდეთ, წავიდეთ იერიშით!“
რადგანაც ეს ბრძოლა ხალხის სიმრავლეზედ იყო დაუფიქრებლ-

ლი, ამისთვის ცდილობდნენ, რაც შეიძლებოდა, ადგილობრივად მეტი ხალხი მოეგროვებინათ და ესარგებლათ იმ რუსულად დათმობით, რომელნიც ოსმალეთიდან დაბრუნებულიყვნენ და ამ ქაშია ქაქასიაში იმყოფებოდნენ.

ესენი ამ მზადებაში იყვნენ, მაგრამ არც შამილი ჰკარგავდა უბრალოდ დროს: ის მთელს დაღესტანში და ჩეჩენში აგროვებდა ხალხს, ამაგრებდა ციხეებს და აქეზებდა ხალხს, რომელსაც ავონებდა იმ უსამართლობაზედ, რაც არა ერთხელ გამოეცადათ გააურებისაგან ჩეჩნელებს.

სოფლებს და ხალხს, რომელთაც კი მიჰკარებოდა მაშინდელი რუსის აფიცრობა, რომელთა მომეტებული ნაწილი კანტონისტებისაგან იყო შემდგარი, რომელთათვისაც არა-ერთხელ ერტყათ კბილებსა და ცხვირ-პირში, და ახლა რიგი იმათ რგებოდათ და ყველა შემხედარზედ ესენიც იყრიდნენ ჯავრს. გალოთებულნი, უზნეონი, ყოველს უსამართლობას ჩაიდენდნენ, და ეს უფრო აჯავრებდა, ხალხს უფრო გულს უღუღებდა და უფრო უღვიძებდა გადახდის სურვილს.

ყოველ ნაბიჯზედ ხედავდით გადაბუგვილს სოფლებს, დამზადებულს თივას და სიმიდს, რომლის ალიც ზეცას სწვდებოდა. თუ სიმიინდი შემოსული და მოჭრილი არ იყო, ხმლითა და ცელებით სთიბავდნენ, ცხენებს აქელინებდნენ ფეხ-ქვეშ * და დამშეული მემამულენი, მოკლებულნი ყოველ სავანეს, გულ-ადუღებულნი ფიცით მიდიოდნენ მთაში, რომ გადაეხადათ მტარვალებისთვის ეს უსამართლობა, ეს უკაცური საქციელი... ან რაღა რჩებოდათ იმის მეტი, როდესაც უსაჰმოლდ დარჩენილი საქონელი უწყალოდ ბღაოდა და ულუკმოდ დარჩენილი ბაღლები მწარედ შეწიოდნენ!

შამილი, როგორც ჰკვიანი კაცი, ყველა ამ მდგომარეობით სარგებლობდა და ხალხს გულში თავგანწირულს მტრობას, უღვიძებდა. ხალხი კი შამილს უყურებდა, როგორც ქომაგს, მსარჩელელს და თავდადებით იბრძოდა იმის სიტყვით და სამშობლოს დასაცვლად.

შამილს ძალიან კარგად ესმოდა, რომ ის მარტო ჩეჩნელებით და ლეკებით ვერას გახდებოდა—რა და ყოველი ღონისძიებითა ცდილობდა სხვა ერობის ხალხიც მოემხრო, მაგრამ ვაგლახად ხედავდა, რომ იმათში ბატონყმობას ფესვი გაედგა და ბატონებს კი თავიანთი სიმდიდრისთვის და მოსვენებისთვის თავს შემოეველოთ

* იხ. ზისერმანის თხზულება მე-2 ტ. (იგულისხმება: А. Л. Зиссерман, Двадцать пять лет на Кавказе, —1842—1867, СПб, 1879. რედ.).

საქვეყნო საქმე. ამ მთის კაცმა, გაუნათლებელმა, დაინახა, რომ საყვედულო ჰქონდა იყო, როგორც ჩეჩნელთ არ ჰქონდათ ჩვეულებად ბატონობა და ყველანი თანასწორად ითვლებოდნენ, ისე სხვაგანაც ეს წესები ჩამოეგდო და გაესწორებინა ხალხი, მაგრამ უბედურმა შემთხვევამ აღსრულებაში არ მოაყვანინა ეს აზრი.

აგრეთვე შამილი გულის ხეთქით და კვნესით უყურებდა რუსებისგან ქართველების მიზიდვას, რომლებთანაც იმას სულით და გულით დაახლოვება, შეერთება უნდოდა და ამ აზრით ამოდო გზავნიდა კაცებს მთებში. თითონ განთქმული ყაზი-მულაც კი რამდენჯერმე განგებ ამ აზრით ჩაუფარდა რუსებს ხელში, მაგრამ, რა ნახა ქართველთ მიმართულება, იმედ-გადაწყვეტილი ისევ შინ, მთებში გაიქცა, რომ ხელი მიეყო იარაღისთვის და მტერს მუდგარად დასცემოდა ხან აქა და ხან იქ.

1845-ში ორივე მხარე, რუსებისა და ჩეჩნებისა, ამ მზადებაში იყვნენ, ორივე მხარე იგონებდა სხვადასხვა საშუალებას, რომ გამარჯვება იმას დარჩენოდა, და რაც კი შეიძლებოდა, მომეტებული მტერი გაეყლიტა.

შამილს უნდოდა ვარანცოვი თავისის ჯარით იჩქერის ტყეში შეეტყუებინა, სწორედ იმ ტყეში, სადაც ისე დაამარცხა ამ რამდენიმე წლის წინად ღენერალი გრაბე, და რუსები კი ემზადებოდნენ რომ ეს ტყე გაეველოთ თავიდან ბოლომდინ და თავის იარაღისთვის დაემორჩილებინათ.

V

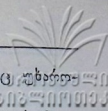
იაგო მორჩა და სრულიად განთავისუფლდა თავის ჭრილობიდან. ის თავის ამხანაგებით დღე-დღეზედ ემზადებოდა თავის გალაშქარში გასვლას, საიდგანაც უნდა შეერთებოდა შამილის ერთ-ერთს ჯარის ნაწილს და ებრძოლა ამ ხალხთან ერთად, რომელთაც მიიღეს და შეითვისეს.

ერთს დღეს სასტუმროში შემოვიდა ფარჩო და პირველის სალამის შემდეგ უთხრა:

— სტუმრებო, ჯარიახს ხატობაა, მე იქ უნდა წავიდე სალოცავად, თქვენ კი არ წამოხვალთ?

— რაისთვი არა, წამოვალთ — უპასუხა კობამ ამხანაგების მაგიერად.

— იქ კაი დღეობა იცის, ახლო-მახლო სოფლის ქალები სულ იქ იქნებიან; ლხინი, თამაშობა იქნება.

— წავიდეთ, წავიდეთ, — დაუმატა იაგომ, რომელსაც უხაროვლი და, რომ გულს რითიმე გაირთობდა.

ამ დროს პატარა ბიჭმა შემოიბრუნა რგვალი „სიფრო“, რომელზედაც ელაგა მოხარშული ხორცი, ერბო-კვერცხი, ყველი და გარს მოწყობილი მჭადი.

იმით ისამხრეს და მოემზადნენ ჯარიახის ხეობაში წასასვლელად, სადაც მაჰმადიანთ უნდა ედღესასწაულათ წმიდა გიორგის დღესასწაული. ოდესმე ამ ხალხს, მართლმადიდებელს ქრისტიანებს, აეშენებინათ აქ საყდარი და ესრულებინათ მართლმადიდებელთ წესი, მაგრამ ეამთა-ვითარებამ შესცვალა სარწმუნოება და მთელი ქრისტიანების სოფლები რუსების ხელშია კი მაჰმადიანები ხდებოდნენ.

მთელი სოფელი მოძრაობაში იყო. ყოველ ადგილას ბლაოდა საკლავები, ჩამოყვანილი მთებიდგან; აქა-იქ დარბოდნენ პატარა ბიჭები; დედაკაცები ალაგებდნენ ქიშელებში ქაღებს, ხმიაღებს, ხაჭაპურებს და სხვა ხორაგს; კაცები ავსებდნენ ლუდით და შინაურის არაყით ტიკებს და ჰკიდებდნენ ჯორებს, რომლებიც ისე მარდად დადიან მთებში; ყმაწვილი გასათხოვარი ქალები კი მორთულ-მოკაზმულნი დარბოდნენ ერთის მეზობლიდგან მეორესთან და თავიანთ მეგობრებთან ერთად ყოფნის პირობას სდებდნენ; ყმაწვილი ბიჭები გამოსულიყვნენ და საწყაოს ზომავდნენ თოფზედ, რადგანაც იცოდნენ, რომ იქ უეჭველად ნიშანში სროლა, — აუცილებელი დროს გატარება ამ გვარს შემთხვევაში, — გაიმართება და არწიელები კი შინ შერცხვენილნი არას დროს არ დაბრუნებულან.

მთიელ ქართველებსაც გაეყარათ თავიანთი თოფები და ისე გაეწმინდათ, რომ მზეზედ სარკესავით ლაპლაპებდნენ და აღამიანის სახეს აჩენდნენ.

იმითვის რომ შეგეხედნათ, უფრო სალაშქრო სამზადისში, იყვნენ, სანამ ხატობად მიმავალნი. მაგრამ ხატობა და დროსგატარება მთაში არის საომარი ვარჯიშობა და მომზადება ბრძოლისთვის. აქ ეჩვევიან სროლას, სირბილს, ცხენით და იარაღით აქა სცდიან ერთმანერთის ვაჟკაცობას და ხმარებას, ამის შემდეგ გადიან მტერზედ. სწორედ ეს მიზეზია, რომ ისინი გამოდიან საომრად მოწყობილნი, გამართულნი და მომზადებულნი, შეჩვეულნი იარაღის ხმარებას და მომზადებულნი ამ შემთხვევისთვის.

ამისთვისაც იბრძოდნენ თავგადადებით და გასაოცარის გამოცდილებით ისინი, ვინც ისე აგრძნობინა რუსებს ბრძოლის დროს.

ცხვრები შეაერთეს, მიუყენეს რამდენიმე საერთო მწყემსი და

გაგზავნეს; ხალხიც დაიძრა და ჯგუფ-ჯგუფად, გეგარეულობად დაი-
წყო. ყმაწვილი ქალები, მორთულნი სხვადასხვა ფერის მზიარულ
ტანისამოსით, გავიდნენ წინ და მაღალის ხმით დაიწყეს გმირული
საომარი სიმღერა. ყმაწვილი კაცები, რომელნიც გვერდს მისდევდ-
ნენ ყიჟინით, ჭყივილით და თოფისა და დამბაჩის სრულით, ინთე-
ბოდნენ თვალ-უუუუნა მომდერალთ სიტყვებით და ესენი კი აქე-
ზებდნენ ამათ მტრებზედ; ცამდინ აჰყვანდათ გულადნი, თავგადა-
დებულნი ვაჟკაცი, მაშინ, როდესაც მასხარად იგდებდნენ მშიშა-
რებს და ლაჩრებს.

ძნელად დარჩებოდა ისეთი ყმაწვილი ბიჭი, თუ გინდ ის ბუ-
ნებით მშიშარაც ყოფილიყო, რომ არ აენთო ბრძოლის სურვილი
მასში ამ ქალების სიტყვებს, წამლის სუნს და თოფების გრილს,
რომელსაც ბანსავით ყიჟინა და ჭყივილი უერთდებოდა.

აქვე მისდევდნენ მთიელი ქართველები და ყურს უგდებდნენ
გულშემტაცებელს ხმას. ვერ მოასწრობდა ერთი ჯგუფი სიმღერის
გათავებას, რაწამს მეორე ჯგუფი დაიწყებდა, მერმე მოჰყვებოდა
მესამე, მეოთხე — და ამგვარად მიდიოდნენ ეს ნეტარ-სანახი ხალ-
ხი, რომელთ დღეგრძელობა და ერთობა შემდეგში ისე უღმერთოდ
დაამქრივა შეუბრალებელმა უგულო ძალამ.

შემობინდა, როდესაც იმათ მიაღწივეს ერთს ველიანს გორას,
რომელზედაც ოდესმე ბრწყინავდა მშვენიერი ეკლესია; ეხლა ნან-
გრევი, უბატრონო, გაოხრებული, ათას ადგილს დაზარაულის კე-
დლებით მწარედ გულს უთუთქავდა მნახველს. აშკარად ეტყობო-
და, რომ აქ როდესღაც სდულდა ქრისტიანობა, გაბრწყინებული
ამ სარწმუნოების მართლმოსამსახურეთაგან, რომელნიც აოფერს
იშურებდნენ სახარების სიტყვის გასავრცელებლად, და ეხლა წარ-
მოადგენდა დაკარგულს წარსულს.

საყდრის წინ დაცემული მოედანი სწორედ საჯირითოდ იყო
მოწყობილი. მშვენიერი წყარო, ცივი როგორც ყინული და წმინდა
როგორც დათლილი ბროლი, გამოჩუხჩუხებდა იქვე საყდრის ძი-
რიდგან და გადადიოდა ხევში, რომელიც მინდვრის ერთი მხრიდ-
გან მოჩანდა.

ხევის იქით ამართულიყო უზარმაზარი ხეები, რომელთ შუა-
გაბმული მაყვალი და სვია ისე ჩახვეოდა იმათ, თითქოს გაშმაგე-
ბული მიჯნური, რომელსაც სურვილი ვეღარ მოუკლავს.

აინთო ცეცხლები, გაისმა ხმაურობა, ყიჟინა და გაჩუმებულს
ადგილებს თითქოს ერთბაშად გამოედვიდა და ერთბაშად ენა ამო-
იდგა; შორი მთები რამდენჯერმე იმეორებდნენ სიმღერას და ხმა-
ურობას — თითქოს ბანს აძლევდნენ ამ თავისუფალს გულადობას.

მაგრამ რამდენადაც ეს გამეორებული ხმა შორდებოდა, იმდენადაც უფრო ყრუდ და წყნარად მოისმოდა; მერე იქცეოდა მთლიანად ჩურჩულად და, ბოლოს, შორს იკარგებოდა — ვინ იცის საღ!

ცეცხლების შუქზედ სურათები გაბრწყინდა და უფრო მედი-
დური სახე დაიდო; ყოველმა სულდგმულმა, ყოველმა არსებამ იც-
ვალა ფერი, და თვით ჩრდილოებმაც კი რაღაცა საოცნებო ხასიათი
მიიღეს.

ყველანი დღესასწაულს ძმურად ულოცავდნენ ერთმანეთს; ერთი ბინიდან მიდიოდნენ მეორე ბინაზედ, ყმაწვილი ქალები სთავაზობდნენ სასმელს, ქადეებს და თავისუფლად ეოხუნჯებოდნენ ყმაწვილ ბიჭებს, რომელთაც სანატრელის ფიქრით აღძვრებდნენ გულს და აუჩუხჩუხებდნენ მდუღარე სისხლს.

ამ ღამეს ბევრმა ყმაწვილმა ბიჭმა ღვთის ფიცი მისცა ყმაწვილს ქალს შერთვისა, ბევრმა ყმაწვილმა ქალმა შეჰფიცა, რომ ყოველს წუთს მზად არის გაიქცეს თავის სატრფოსთან და ეს ყველა ხდებოდა ისეთი სიწმინდით, ისეთი გულწრფელობით, რომ უპატი-
ოსნო აზრს ადგილი არა ჰქონია.

ჩეჩნის ქალი ყველა მთის ხალხის ქალებზედ თავისუფალია და მისთვისაც ყველაზედ პატიოსანი. თქვენ ვერც ერთს უპატიოსნო ადგილს და უპატიოსნო ცხოვრებაში ვერა ნახავთ იმას, თუმცა კი კაცებთან ხუმრობისა, თავისუფალი ქცევის ნება სრული აქვსთ. საკვირველია, რომ საყოველთაოდ გარყვნილს და ზნეობით დამახინჯებულს კაცებს, რომელთაც ყველგან თავმოსაწონდა აქვსთ გამხდარი თავიანთი გარყვნილობა და სიამოვნებით კვებულობენ თავიანთ ცხოვრებას — იქ ჩეჩნებში, — იმ გაუნათლებელს და ველურს ხალხში, როგორც ჩვენ უყურებთ, — ვერა ნახავთ.

ჩეჩნელს თუ შეუყვარდა ქალი, იმისთვის შეუყვარდება, რომ შეირთოს; თუ შესძულდა ცოლ-ქმარს ერთმანერთი, ისინი გაშორდებიან და ამ გაშორებაში ბრალდებული ჯარიმას იხდის. ეს ყველა ხდება მეზობლების ბჭეობით, შინაურად და, მასასაღამე, მშვიდობიანად.

ისეთი უპატიოსნო ვინმე რომ გამოვიდეს, შეაცდინოს, ქალი, მოატყუოს, ათასობით ხანჯლის წვერი დაემზადება ერობის უღირსო წვერისთვის გულის გასაგმირად, და ქალს კი თავის მოკვლის მეტი აღარა რჩება-რა.

ესე მხიარულად მიდიოდა ხატობა. იაგოს თავის ამხანაგებით ხან აქ იწვევდნენ, ხან იქ და, როგორც სტუმრებს, ღვთისაგან მიცემულს, ყოვლის ღონისძიებით ცდილობდნენ პატივი ეცათ და წესიერად დახვედროდნენ.

გათენებამ მოაღწია, როდესაც იაგომ და იმისმა ამხანაგებმა განაპირებით გამოირჩივეს ადგილი და მიიძინეს. დანარჩენი მათგანს მთველნიც მოიქანცნენ და აქა-იქ მიწვნენ, ათასში ერთს ადგილს თუ-ღა მოისმოდა რომელიმე მოუსვენარის გამარტოებული სიმღერა.

ღამე თბილი იყო და ცეცხლების გაძრელება არ ექირვებოდათ, მით უფრო, რომ მთვარის შუქმა შესცვალა ცეცხლის შუქი და ბუნების გაჩენილმა მნათობმა დასძალა კაცის მოგონილი სინათლე.

კობას და ეფხიას დასძინებოდათ, მაშინ, როდესაც იაგოს ისევ ეღვიძა და ვერ მოესვენა; ისა ტრიალებდა თავის ალაგზედ, ოხრავდა, ქშინავდა და არ იცოდა, რა ექნა, როგორ და რითი მოესვენა. მთვარის შუქი, რომელიც პირდაპირ თვალებში სცემდა, თითქოს კიდეც უაღერსებდა და კიდეც აჯავრებდა, რადგანაც ეს აგონებდა იმ ტკბილს და მწუხარებით სავსე ღამეებს, როდესაც ნუნუს თვალთ შესცქერდა და იმას შორდებოდა.

ამ საღამოს იმან ნახა ჯერედ გაურყვნილი ხალხი, რომელიც გულწრფელად ღროს ატარებდა, რომელთაც გულის მოძრაობისდაკვალად თავისუფლად შეეძლო ამორჩევა იმისი, ვინც კი შეუყვარდებოდათ. მაშინ როდესაც ის ისევ განდევნილი იყო ბედისგან! ჩვენები ბედნიერები იყვნენ — ის კი უბედური! და ამან მოაგონა ყველა უსამართლობა, გაცხოველებული კანონის დამცველთაგან, რომელიც იმას მიაყენეს; მოაგონდა იმდენი წვალება, ტანჯვა, ძალის მიტანა იმაზედ, და გულმა დაუწყო დღევა.

— როდესაც ჩვენი ხალხიც ასე ბედნიერი იყო, ასე გაურყვნიელი, მაშინ მოძმე მოძმეს არ ღალატობდა! — იფიქრა იმან და გული აუღუღდა. — რა დავირიენით, რად ჩამოვარდა ერთმანერთის სიძულვილი, ჯიბრი? რა იქნა ხალხის ძალა, სიყვარული? რისი, ან ვისი ბრალია ჩვენი ასე დამხობა? — გაურბინა იმას გულში და მწარედ, მაგრამ გარკვევით, ჩაიციხა და წარმოსთქვა:

ვაი რა დიდი ბრალია:

შავარდენი ჰყავს ძერასა,

გაუფრინდება, წაუვა —

შორით-ღა უწყებს მწერასა.

„მაგრამ გაუფრინდება-ღა?“ გაიფიქრა იმან და მერე მწარედ წამოიძახა: „ვაი, შენს მტერს!“

კობას, რომელსაც ძილში შეესმა იაგოს სიტყვები, გამოეღვიძა და უთხრა:

— იაგო, რას ჩადი, რაი მოგსვლია?

— რაი ვიცი, არ მეძინების.

— ეგ რაი-ღა იცი, — უპასუხა გაჯავრებით კობამ: — ძილის დროს ძილი უნდა.

— რაი ვქნა, მეც მიინდა, და თუ კი არ მეძინების!

— დახუჭე თოლები და დაგეძინების.

ამ სიტყვების შემდეგ კობა გადაბრუნდა მეორე მხარეს და ჩქარა დაეძინა, იაგომ კი კიდევე კარგა ხანს იტრიალა, კიდევე კარგა ხანს ესაუბრა თავის მოუსვენარს გულს და აზრებს, სანამ ძილმა დაუხუჭა თვალები.

მეორე დღეს, როდესაც ქართველთ გამოეღვიძათ, მზე ამოსულყო და მლოცველნი ამდგარიყვნენ: ყველანი საკლავებსა ზოცამდნენ, წყალს ეზიდებოდნენ და საკმლის თავდარიგში იყვნენ.

კაცები ერთს ალაგას გროვდებოდნენ და, როგორც ეტყობოდათ იქ რაღაცა სასჯო ჰქონდათ. ამ დროს ფარჩო მოვიდა სტუმრებთან და უთხრა:

— შამილის კაცი მოვიდა, წავიდეთ, რას გვეტყვის.

ყველანი ზეზე წამოცვიდნენ ამ სიტყვებზედ, დაიბანეს საჩქაროდ ხელ-პირი და წავიდნენ მოსასმენად — თუ რა ამბავი მოიტანა შამილის გამოგზავნილმა კაცმა.

ისინი მივიდნენ და თვალ-წინ წარმოუდგათ თეთრ-წვერა მოხუცებული კაცი გონიერულის სახის გამომეტყველებით; იმისი აუჩქარებელი, დალაგებული ლაპარაკი წყაროსავით სასიამოვნოდ მომდინარეობდა. იმის ვაჟკაცური შეხედულება, შექმუხნილი წარბები აშკარად ამტკიცებდა, რომ ამ კაცის მტრად გადაკიდება ადვილი არ იყო, თუმცა კი არც სიბოროტე, არც ფარისევლობა და ფანატიზმი არ ეტყობოდა. ისა ლაპარაკობდა დალაგებით საქმეების მდგომარეობაზედ, ამბობდა, რომ გიაურები კავკასიელთ საერთო მტრები არიან, რადგანაც ცდილობენ, შემუსრონ იმათი ჩვეულება, ძალა, ჩაიგდონ მდიდარი ადგილები ხელში და გააძლონ თავიანთი დამშეული ხალხი. იმის აზრით ყველა მამულისშვილის მოვალეობა არის წინააღმდეგნენ გიაურების გაუმაძღრობას.

VI

— დღე არ გავა ისე, — დაიწყო მოხუცმა, — როგორც მშვიერი ძერა, გიაურები ისე არ დაეცნენ ჩვენს მიწებს, არ მოგვტაცონ ჩვენი ნამუშავარი და იმით არ მოიბრუნონ გაუმაძღარი ლეში. რასაც ვეღარ ერევიან, ხვალისთვის უფიქრელნი, ფეხ-ქვეშ ჰქელონ

და სწვამენ... სოფელი არ დარჩენიათ გზაზედ, რომლისთვისაც ცხელი არ წაეკიდებიათ, ქალი არ დარჩენიათ, რომლისთვისაც უპატიურება არ მიეყენებინათ, არ გაეწვილებინათ! გაიურებს ყველგან გაიურობა, ყველგან უსამართლობა და უკაცურობა გამოუჩენიათ.

ამ სიტყვებზედ ხალხი შეიძრა, გამოისმა მუქარის ხმა და მერ-მე ისევ სულგაქმენდილი მიაპყრეს ყური მოხუცის სიტყვებს.

— განა უნდა მოვითმინოთ წმიდა მამპადიანებმა უწმინდური გაიურების ეს საქციელი?

— სიკვდილი გაიურებს, სიკვდილი! — იყო საერთო პასუხი.

— აქამდინ ღმერთი ჩვენის ცოდვებისათვის გვახდევინებდა, ახლა ისევ ჩვენკენ მოიხედა... სადაც ჩვენი ხალხი შეხვდება გაიურებს, ესენი დიაცებსავით გარბიან და ჩვენები მისდევენ ხოცით და ჟლეტით... ეხლა გაიურებს მოუწადინაოთ კიდევ გამოსცადონ იჩქერის ტყე, სადაც ისე სამარცხვინოდ გავაბრუნეთ ღენერალი გრაბე. გაიგონეთ, მართლმორწმუნენო! შამილი ლაშქარს აგროებს, ემზადება კიდევ იმისთანავე ცხარე დღე დააყენოს გაიურებს და ბოლო მოუღოს იმათ გაბედულებას... ვინა ხართ მართლმორწმუნენი? ვინ დაიზარებს საერთო მტერზედ გალაშქრებას?

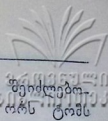
— არავინ, არავინ! — ყვიროდა ხალხი თოფებ-მალღალა-აშვერილი, რომელთაც მრისხანედ იქნევდნენ.

— წამოდით, გამოიჩინეთ ვაჟკაცობა... მაგისტვის თქვენ მოგელით ძვირფასი ნადავლი, ლამაზი ქალების ქება და ალერსი! თქვენი სახელი კიდით-კიდემდე გაითქმის და თვალ-მოუუყუნე ქალები თქვენს ქებას წარმოსთქვამენ ნაზის ტუჩებით... თქვენ შეიქნებით ყველასგან თითოთი საჩვენებელნი!..

— წავალთ, წავალთ!

— ვინც შინ დარჩება, ის ქალაქუნა იქნება, ყველასგან მასხარად აგდებული!.. იმას არ ექნება მოსვენება ხალხისგან სააქაოს და საიქიოს მადლის ღმერთისგან იქნება დასჯილი, ის ვერა ნახავს მამპადისაგან გამართულს ედემს, რომელშიაც უმშვენიერესი ქმნილებანი, ნაზისა და ნარნარის ხმით, მარტო წმინდა მუსულმანებს და მამულისათვის თავდადებულებს ემსახურებიან.

დიდხანს ილაპარაკა კიდევ მოხუცმა ვაჟკაცობის სარგებლობაზედ და ლაჩრების სამარცხვინო მდგომარეობაზედ; კიდევ ბევრს ეცადა, რაც შეიძლებოდა ხალხი მეტად აედევლებინა, თუმცა ეს მეცადინეობა სრულიად არ ეჭირებოდა იმას. ბუნებით ვაჟკაცი, ამაყნი, შეჩვეულნი თავისუფლებას, ჩეჩნები ისეც ვერ ეხერხებოდნენ რუსებს, რომელთა მოთაურებიც თავიანთის საქციელით, თით-

ქოს განგებ ცდილობდნენ უსამართლობის ჩადენით, რაც შეიძლებოდა, მომეტებული წინააღმდეგობა ჩამოეგდოთ ამ ორს ტომს შორის.

ამ ადგილებში გამოუცდელი რუსები, შეუჩვეველნი ხალხის წესებს და ადათებს, იმათ შეხედულობას და სულიერ მდგომარეობას, სრულიად იკარგებოდნენ და არ იცოდნენ — საქმე საიდან დაეწყოთ; სრულიად სხვარიგად აღზრდილი რუსები ბევრჯელ უნებლიედაც აწყინებდნენ, ამზადებდნენ ჩეჩენთ თავმოყვარეობას. მაგალითად, ლოთობა ჩეჩნებში დიდ სირცხვილად ითვლებოდა და კანონისაგანაც ჰქონდათ აღკრძალული, რუსი აფიცრები კი ყოველს ჟამს ლოთობდნენ, ანგარიში ველარ მიეცათ თავიანთ მოქმედებაში. ამას ემატებოდა უწმინდური, დაურიდებელი ლაპარაკი ქალებთან, რომელთაც ყოველ ჟამს ხდიდნენ თავიანთ პირუტყვეულის გაშმაგების სათამაშოდ და თუ ამგვარი მოქმედებისთვის რუსსა და ჩეჩენს შუა წინააღმდეგობა ჩამოვარდებოდა, საქმე საჩივრად გახდებოდა, ოფიცერი ყოველთვის გამართლებული დარჩებოდა, ჩეჩენი კი გამტყუვნებული.

ახლა დაუმატეთ სოფლებისა და შიგ ჰირნახულების ბუგვა და წვა (აუცილებელია ამგვარს ბრძოლაში,) მოხუცებისა, დედაკაცებისა, და ბალებების ხოცვა, და ყველა ეს ერთად მოგროვილი, ნახული და ნაგრძნობი ჩეჩნელთაგან, შეგიძლიან წარმოიდგინოთ, რა მტრობასაც ჩამოაგდებდა. ველარა კაცობრიული მორიგება, ველარა საბუთები ველარ დაიჭერდა, ველარ შეაყენებდა იმათ გამწარებას და გაცხარებას.

ამ გრძნობით აღელვებული ხალხი, მოწადინებული ბრძოლას და შუღლს, გაიფანტა იმისთვის, რომ მეორე დღეს შეკრებილიყვნენ და გაეწიათ შამილთან, იმ განთქმულს ნაიბთან, რომელიც ისე მამაცად ეხმარებოდა იმათ გულის მოძრაობას და ჯავრს აყრევენებდა და გულს მოაფხანინებდა განრისხებულს მტერზედ აქა-იქ დაცემით, აქა იქ იმათზედ გამარჯვებით. ამ შევიწროვებისაგან ისინიც არ იყვნენ დაფარულნი, რომელნიც თითონ შერიგებოდნენ, და ამისთვისაც, რასაკვირველია, ყოველ შემთხვევაში ღალატობდნენ მტრებს.

იაგო და მისი ამხანაგები, რომელნიც ფარჩოსას იდგნენ, გულისძგერით და შურით უყურებდნენ ამ ხალხის საერთო აღელვებას, ერთობას და ერთს პირს; ღმერთს მადლობას აძლევდნენ, რომ შემთხვევამ ნება მისცა გადაეხადათ რუსებისთვის, რადგანაც დიამბეგის და გირგოლასთანა კაცების სისაძაგლის ჩადენას იმათ აბრალებდნენ.

როდესაც ისინი გაბრუნდნენ შინისკენ, საიდგანაც შამილთან წასვლას აპირებდნენ, ფარჩო მიუბრუნდა იავოს:

— თქვენ რუსებთან ერთის სჯულისა ხართ?

— აბა რაი ვიცი?.. ეგრე ანბობენ, მაგრამ არა მჯერა... რაიც ხატები გექონდა, სუყველაი წაგვართვეს, წმინდა ადგილებიდან ჩამოიტანეს და საყდრებში დაკეტეს; დეკანოზები რომ გასულიყვნენ ხატთან, ორი კვირა საწმენდად უნდა გასულიყვნენ და მერე ისე მივიდოდნენ ხატთან და ეხლა კი...

— გაწმენდა რაი-ღა? — გააწყვეტინა ფარჩომ.

— ისა, შენი ჭირიმე, რომ დეკანოზი გაშორდებოდის სოფელს, ხალხს, უწმიდურს აღარას შეახებოდის, დღეში სამჯერ იბანებოდის მდინარე წყალში და ისე ხვეწნითა და ლოცვითა მიუდგებოდის ხატს... მაშინ ხალხსაც ეშინოდა, იმის ფიცს ვერავინ გასტეხდის, მოძმეს მოძმე უყვარდის და ეხლა კი აბა რაი-ღა?! დედლები პირსაც არ იბანენ, ისე შადიან საყდრებში. რაიც საწირი შაზდის, სულ თითონ ხოჭამენ, იყრიან ჯიბეში... შიგვე საყდარში ერობისთვის იგინებიან, ილანძლებიან, ჩხუბობენ დიაკვნებთან და ხალხთან, და ხალხმაც დაკარგა ხატის შიში და პატივისცემა... ისინიც არას სჩადიან, არვის უწყრებიან; არ ვიცი, ისინიც რუსებმა დააშინეს, თუ რაია?

— მაშ ერთი სარწმუნოებისა არ ყოფილხართ, — გადაწყვეტით უთხრა ფარჩომ.

— ალბად!.. ზიარება, ნათლობა და ჯვარისწერა კი ერთი გვაქვს.

— მაშ ერთი რჯული გქონიათ.

— არ ვიცი, და აგრე ანბობენ; მე კი არა მჯერა.

აქ ცოტა ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა და მასუკან ისევ ფარჩომ დაიწყა:

— შენთვის დიანბეგს და გირგოლას დაუშავებია, იმათ რად არ გადაუხდი, რუსებმა რაი დაგიშავეს?

— აბაიმე! — გაიკვირვა იავომ: — რუსებისაგან არ არიან ისინი დაყენებულნი? იმათგან არ მიეცათ იმათ ძალა?.. თუ რუსები არ ყოფილიყვნენ, გირგოლაი საით მოიტანდა ჩემზედ ძალას? თითონ რომ შესძლებოდა, თემი როდის გაუშვებდა? — აუხსნა იავომ. — დიანბეგი! დიანბეგი საით მოვიდა, რას გვიცნობს. რაი იცის ჩვენი ანბავი? ენა იმას არ ესმის ჩვენი და ჩვეულება!.. რაიც გირგოლასთანა კაცებს უნდა, ისინიც იმას ჩაიდენენ, და ქვეყანაზედ გირგოლასთანა კაცი კი არ დაილევს.

— მართალი ხარ, ღვთის მადლმა! ძნელი ყოფილა თქვენი საქმე.

— ოჰ, ოჰ, ოჰ, ოჰ! — მოხევემ მწარედ გაიქნია თავი: — ძნელია, ძნელი! ღვთის მადლმა, აღარ გვეცხოვრების!

იმათ ყველაზედ გვიან მიადწივეს თავიანთ სახლს, რადგანაც გზაში დაშორდნენ დანარჩენებს და მოდიოდნენ სვენებ-სვენებით და მუსაიფით. სოფელში ჯერ არ დაეძინათ, არ დაწოლილიყვნენ, რადგანაც ხატობას გამხიარულებულნი ჯერ კიდევ ვერ მოქანცულყვნენ და არ მობეზრებოდნენ „ტაშ-ფანდურა“.

— ჩვენ სატაშ-ფანდუროდ აღარა გვცალიან, — უთხრა ფარჩომ.

— დაწეკით, ეხლავე დაიძინეთ და ხვალ ღმერთი ვახსენოთ.

— ლაშქართან ერთად თუ არ წავალთ? — იკითხა კობამ.

— არა, იმათ გალაშქაში შეუერთდებით.

— მაშ ჩვენ მარტონი წავალთ? საით?

— ჩვენ სახელი უნდა გავიკეთოთ და ისე მივიდეთ შამილთან. თუ ეგრე მივედით, სირცხვილიცაა.

— მართალია, ლომისის მადლმა! ჩვენი კაცობის გეში უნდა მივიტანოთ, — დაუმატა ეფხიამ.

— მაი, ფარჩო, ჩვენ ლაშქარს სულაც ნუ გავერევით. — დაიწყო იაგომ: — ჩვენთვის შევყაროთ ცალკე ჩვენის გუნების ბიჭები და იმათთან ერთად, როგორც საჭიროდ დავინახოთ, ისე მოვიქცეთ. რას იტყვით, ვაჟებო? — მიუბრუნდა ამხანაგებს.

— საითაც შენ — ჩვენც იქით წავალთ, შენი კენესა-მე! — უბასუხა ეფხიამ.

— ჰაი, ჰაი, რომ იქით წამოვალთ! — დაუმატა კობამ.

— ჯერ გავემგზავრნეთ და მერე, რასაც ღმერთი ჩაგვაგონებს, ის იქნების — ღმერთის ნებას კაცი ვერ წაუვა.

— ვერა, ღვთის მადლმა! — დაემოწმნენ ქართველები.

— მაშ ხვალა, რაილა? — იკითხა იაგომ, რომელიც ძლივს განთავისუფლებულიყო ჭრილობისაგან და ისევ ომის სურვილით ინთებოდა.

— ხვალ, ხვალ! — უბასუხა ფარჩომ: — გათენებისას ყველანი სამ ბუჩქთან, სამაშკას ტყის გვერდით რომ არის, იქ შევიყარნეთ და იქ გადავწყვიტოთ, საითაც წავალთ... მე კი ამალამვე სხვა სოფელში უნდა გავიდე.

— აგრე, — უბასუხეს სამმა ამხანაგმა, გამოესალმნენ მასპანძელს და შევიდნენ სასტუმროში, სადაც ქალებს რბილი ქვეშისაგები გაეშალათ.

ქართველები მიეყარნენ და ცოტა ლაპარაკის შემდეგ, რომელიც შეეხებოდა იმათ მომავალს მგზავრობას, დაიძინეს. გარედ კი აღელვებული ხალხი დადიოდა სიმღერით და ღმერთის დიდებით.

ისინი გროვდებოდნენ ხან ერთს ადგილს, ხან მეორეს და პირობას სდებდნენ, რარიგად წასულიყვნენ შამილთან, ვინ აერჩიათ უფროსად, ვინ იმის შემწედ და ვინ დარჩენილიყო მხოლოდ უბრალო მეომრად. ამ ღამესვე ბევრი ყმაწვილი კაცი დაღონებულის და შეწუხებულის სახით ესალმებოდა თავის სატრფოს, რომელსაცა სტოვებდა მარტოდ, სთმობდა იმისს ალერსს სამშობლოს გულისთვის და, ვინ იცის, ბრძოლიდგან დაბრუნდებოდა-და?.. და, თუ დაბრუნდებოდა, არ ჰპოვებდა თავის თვალ-ყუყუნას გულს შეცვლილს?..

VII

მშემ წვერი ამოჰყო და სუნჯის ტყის ფოთლები მოჰფინა ოქროსფერად. აქამდისინ გაჩუმებული ბუნება თითქოს ღიმილით მიეგება მოღიძარს მნათობს. ყველა ცხოველი გრძნობდა, რომ ის ცოცხალია და მისთვის ეძლეოდა თავისუფალს მხიარულებას; თვით უძრავნი ყვავილნიც კი თითქოს შეინძრნენ, გადიშლნენ, იცვალეს მკრთალი ფერი და ღამის ნამით გაღორძინებულნი, მსწრაფად გაცხოვლდნენ, რათა უმანკო სურნელთ, ნაზად და კეკლუცად მზისკენ მიექციათ თავიანთი ნაზი სახე. გაუმძღარი და შეუბრალებელი შუქი მოუსვენრად დაძვრებოდა ხლართულ ფურცლებს შუა, რათა თვალი შეეკრა იმათთვის და დამტკბარიყო სიამოვნებით. წყარო ანკარა და წმიდა, როგორც ცის ნამი, წყნარად ჩამოიხრიალებდა და უაღერსებდა ერთმანერთის მოარშიყე ბუნების ქმნილებათ. მოუსვენარი ფუტკარი, გამოსული დილის სამუშაოზედ, არ კმაყოფილდებოდა ერთის ადგილით. იმას იზიდავდა სხვადასხვა სურნელები თავიანთის სიკეკლუციით და სინაზით, რომელნიც ათასფერად შეხამებულიყვნენ.

ერთბაშად ამ საერთო გარმონიას შეუერთდა ხმელი წიწკების მტვრევის ხმა: აშკარადა სჩანდა, რომ რაღაცა სულდგმული გამოსულიყო ამ ადგილებში, — უთუოდ იმასაც უნდოდა დამტკბარიყო ბუნების საერთო მოწყობილის მშვენიერებით. ამისთვის იზრუნა ბუნებამ, ამისთვის ეცადა, ამისთვის შეამკო დედამიწა, რომ სულდგმულთ ყოველივე ნეტარებით ისიამოვნონ, ისარგებლონ.

არ გამოვიდა რამდენიმე ხანი, როდესაც სამი კაცი წყნარად და ფრთხილად, თვალთვლით გამოჩნდნენ: ისინი დამწყობი ერთმანერის მოსდევდნენ; იმათი შეიარაღება და სამგზავრო ტანისამოსი ამტკიცებდა, რომ ისინი შორს გზას უნდა გამგზავრებულნიყვნენ.

როდესაც ისინი ტყის ნაპირს მოახლოვდნენ, მოწინავემ ხელით ანიშნა, უკანები შესდგნენ და თითონ კი სიფრთხილით მოახლოვდა ტყის ნაპირს, საიდგანაც დაუწყო თვალთვლით წინ დაცემულს ტრიალს მინდორს. ტყის შორი-ახლოდ მოჩანდა სამკუთხედ ბუჩქები, რომელთ შუაღ რჩებოდა კეკლუცი სამკუთხივე პატარა მინდორი. სწორედ ამ ალაგს ჩასცივებოდა ახალმოსული და უყუარებდა.

იმან იქ უთუოდ ვიღაცანი გაარჩია, რადგანაც პირში ჩაიდო ორი თითი და სამჯერ ძალზედ დაუსტვინა. ამ ხმაზედ ორი შეიარაღებული კაცი გამოვიდა, რომელთა შორის ერთში ფარჩოს იცნობდით, და ხმამაღლა დაიძახა:

— აქ გამოდით, იაგო! რაი მოგივიდათ ამდენს ხანს?

ტყეში მყოფნი გამოვიდნენ და მიესალმნენ იქ მყოფებს.

— რად დაიგვიანეთ? — იკითხა კიდევ ფარჩომ.

— რაი ვიცი, აბა, არსად მივბრუნებულვართ კია და, — უპასუხა იაგომ.

— ელბერდ, დაურთე მწვადები, — მიუბრუნდა ფარჩო თავის ამხანაგს და თითონ კი წაჰყვა იაგოს და მის ამხანაგებს წყაროზედ, რადგანაც ნამგზავრებს ხელ-პირის დაბანა უნდოდათ.

— აქ ვჭამოთ პური, დავისვენოთ ცოტა და გაუდგეთ გზას, — უთხრა ფარჩომ, როდესაც ქართველებმა პირი გაიგრილეს ცივის წყლით.

— კარგი იქნება, ცოტა კიდევ აგრილდების, — უპასუხა იაგომ.

— აქ სახემწიფო გზასთანაც ახლო ვართ და ტყესთანაც, თუ შეგვხვდა რამე, კიდევ ვიხელთოთ.

— აგრე, — იყო ისევ პასუხი და მესაუბრენი შევიდნენ ბუჩქებს შუა.

მგზავრები საჩქაროდ შენაყრდნენ და წინა-დღეებიდგანვე დაქანცულნი მიეყარნენ, ვისაც სად შეხვდათ. მარტო ელბერდ არ დაწვა, რადგანაც ამხანაგებს ყარაულობა ეჭირებოდა, რათა უცაბედად თავს არვინ წამოსდგომოდათ.

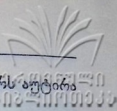
სანამ ესენი ამ განსვენებაში იქნებიან, მეტი არ იქნება გაგაცნოთ ეს ახალი პირი, რომელიც შემდეგში არა მცირედს მონაწილეობას მიიღებს ჩვენს მოთხრობაში.

ელბერდ იყო ოცდაათს წელს მიღწეული, ტანადი, და მხარბეჭედიანი გადგმული ვაჟკაცი; იმას დიდი ხანია, რაც თოფი აეღო ხელიდან და ხან მარტო, ხან რამდენიმე ამხანაგით დაეხეტებოდნენ იმ გზებზედ, სადაც მოძრაობდა რუსის ჯარი. პატიოსანი, გულადი და ვაჟკაცი ელბერდ წუთით-წუთს და მოუთმენლად ელოდა ზოლმე, რომ დასცემოდა გაუფრთხილებელს მგზავრს რუსებს, გაეცარცვა ისინი, მოეტაცნა საქონელი, ცხენები და, თუ მოხერხდებოდა, თითონ კაცებიც და ტყვედ გაეგზავნა შამილთან; ან კიდევ შეხვდებოდა ვისმე გამოპარულს, გამოქცეულს შერიგებულთაგანს, ან რუსის სალდათებს, რომელნიც დაწუხებულნი აფიცრების მკაცრის საქციელით და მოპყრობით, წამდაუწყუმ თავს ირჩენდნენ შამილთან გახიზნებით, ის გზას უჩვენებდა. ამგვარი ხალხი, რასაკვირველია, შამილისაგანაც დიდის სიხარულით მიიღებოდა, რადგანაც ისინიც თავგანწირვით იბრძოდნენ და ზოგთ ზარბაზნების მოვლაც იცოდნენ, და ამგვარი მცოდნე ხალხი კი ასე ეჭირებოდა იმას. მაშასადამე, ელბერდი ერთი ისეთი სასარგებლო კაცთაგანი იყო ამ ბრძოლების დროს, რომელსაც ყველანი, და შამილი განსაკუთრებით, აფასებდა.

ელბერდი იცნობდა ყველას, ყველგან ძმადნაფიცები და მეგობრები ჰყვანდა, ყველას იმასთან საქმე ჰქონდა. ურიცხვი შემთხვევების გამო მოაზრება იქამდინ გახსნოდა, რომ რაც უნდა გაჭირვება შეხვედრიყო, სწრაფად მოიაზრებდა, თუ როგორ გამოსულიყო საშის და უსიამოვნო მდგომარეობიდან.

ის ათასჯერ ყოფილა მომწყვდეული და სწორედ იმ დროს, როდესაც დარწმუნებულან, რომ დაიჭირეს, ჩაჰკლავენ ძალლივით, ელბერდ ერთბაშად და მოულოდნელად ხელიდან გაუსხლტებოდა, ქაჯსავით გაქრებოდა და პირდაღებულს რუსებს გაკვირვებით ხელებს გააშლევინებდა.

ის ყველგან იპოვიდა გზას, ყველგან გაძვრებოდა, ყველგან გამოსჩხრეკდა სამუალებას და მით სანატრელი გზის მიგვენებელი და ამხანაგი იყო იმ არეულობის დროს, როდესაც ათასობით სახლკარ-გადამწვარი წარმოუთქმელის წადილით გულში და თავშეუწყალებლად მტრის გადახდევინებას დაეძებდნენ. თითონ ელბერდიც როდესაც დაშვიდებული მემამულე იყო, ჰყვანდა ცოლი, პატარა შვილი და სცხოვრობდა ტყეში გამარტოებით, რადგანაც ფუტკარი გაეჩინა და იმათ უვლიდა; მაგრამ ერთს დღეს დაეცნენ ამ ადგილს ყაზახები, გადუწვეს სახლი, რომელშიაც ჩაიწვა იმის პატარა შვილი, ცოლი წაიყვანეს ტყვედ და თითონ ელბერდი კი რაღაცა მანქანებით, დაჭრილი რამდენიმე ადგილს, გაექცათ. ამ დღიდან

მოსწადდა იმას შურისძიება, აიღო თოფი ხელში და ბევრს აუტირა დედა, ბევრს შეუღება პერანგი სისხლის ფერად.

ელბერდ გაჰყურებდა გზას, და ამ ყურებაში კარგა ხანმა გაიარა, როდესაც საღამოს პირობას მტვერი ავარდა გზის ერთს მხარეს. ის დააცქერდა და უკანასკნელს მზის სხივებზედ აშკარად გაარჩია ყაზახის ჯარი, რომელთაც წინ მოუძლოდა რამდენიმე აფიცერი. იმას მაშინვე გული აუცხაცხა სურვილმა, რომ რამდენიმე კაცი გამოეგლიჯ ამ ხალხისგან. იმან მოათვალიერა ადგილი და შეამჩნივა, რომ იმათ და ყაზახებს შუა ჩამოდიოდა დიდი ხევი, წარსული ავდრის გამო წყალი აღელვებულყო და თან მოჰქონდა აუარებელი კუნძუბი, რომლებსაც ჩხირსავით აბრუნებდა. ტყე ერთს ადგილს წყლამდინ ჩამოდიოდა და წყლის პირს პატარა ჭალა გადაშლილიყო; ამ ჭალის პირდაპირ, გაღმა, მოჩანდა რამდენიმე ბუჩქები, თითქოს განგებ ვისმე ჩაეყარა პატარა ბილიკის ნაპირებზედ, რომელიც უთუოდ წყლის დასალევ გზად ჩამოდიოდა. როდესაც ყველა ეს მოათვალიერა, იმან ისევ ჯარს გახედა, რომელიც, დარწმუნებული უშიშარს მდგომარეობაში, რადგანაც ეს ადგილი გლადიკავკასს არ იყო დაშორებული, სრულიად უზრუნველად მოდიოდა. იმათ არავითარი, ამგვარს მგზავრობაში საჭირო, სიფრთხილე არ მიეღოთ. ელბერდმა გაიღიმა რამდენჯერმე და სიამოვნებით ჩაიცინა, ეტყობოდა რაღაცა მოაზრება მოუვიდა თავში. ის მივიდა საჩქაროდ თავის ამხანაგებთან და გამოაღვიძა ისინი.

— რა ანბავია? — იკითხეს იმათ.

— აგრე, — გაიშვირა ხელი ჯარისკენ.

ყველამ მიიხედა იქით და დაინახა ყაზახები.

— თუ საფაეკაცოდა ხართ წამოსულნი, შემთხვევასაც ღმერთი გაძლევსო...

— აქედგან ვესროლოთ? — იკითხა ფარჩომ.

— აქედგან მეტად შორია, რას გავაწყობთ? — დაუმატა იაგომ.

— აქედგან ტყვიაც ვერ მისწვდება. გაღმა ჭალაში უნდა გავიდეთ, — გადაწყვეტით უთხრა ელბერდმა.

ყველას მოეწონა ეს აზრი.

— წყალში საით გავიდეთ? — ცოტა სიჩუმის შემდეგ იკითხა ფარჩომ.

— ა-იქ ხიდი არის, — უპასუხა ელბერდმა და მოუბრუნდა დანარჩენებს: — ნულარ ზოზინობთ, დაგვიგვიანდება.

— ჩვენ მზადა ვართ, — იყო საერთო პასუხი.

ამხანაგებმა ღმერთის სახელი ახსენეს, ქრისტიანებმა პირჯვარი გადაიწერეს და ელბერდის წინამძღოლობით გასწიეს ჭალისკენ.

ისინი მალევე და შეუმჩნეველნი გავიდნენ გაღმა, შევიდნენ ბუჩქ-
ქეხში და ამოიჩივეს ადგილი ისე, რამდენადაც სახერხო იყო სასა-
როლად.

გზისა და იმათ შუა სულ არ იქნებოდა სამოც-ოთხმოცი საე-
ნი და ელოდნენ უფრო მოახლოვებას, როდესაც ამხანაგები დააბი-
ნავე ელბერდმა, თითონ მაშინვე სადღაც წავიდა და იქამდისინ არ
დაბრუნებულა, სანამ ყაზახები ჩასაფრებულებს არ გაუსწორდნენ,
ის-იყო თოფები მოიმარჯვეს მეომრებმა და ნიშანში იღებდნენ ყა-
ზახებს, როდესაც ელბერდმა ერთბაშად წასიურჩილა:

— არ ესროლოთ, არ ესროლოთ!

— რაი ამბავია? — ჰკითხეს გაკვირვებულმა ამხანაგებმა.

— აგერ. — მოკლედ უბასუხა იმან და გაიშვირა ხელი მომავ-
ლებისაკენ.

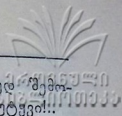
ყველამ მიიხედა იქით და დაინახეს, რომ სამი აფიცერი გამო-
ცალკევდა ჯარს და დაადგნენ წყლის ბილიკს. იმათ უთუოდ უნ-
დოდათ ესარგებლათ წყლის სიახლოვეთ და დაეღევიებინათ ცხე-
ნებისთვის წყალი.

ისინი მოდიოდნენ უზრუნველად, სიცილით და მხიარულად,
რადგანაც დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ აქ მშვიდობიანს ადგილს
იყვნენ და ფიქრი არაფრისა ჰქონდათ.

სამთავეს სახე დარწმუნებოდათ წარსულს ღამეს ბახუსთან მე-
საიფის გამო. ისინი იქამდინ მოახლოვდნენ მყარაულებლებს, რომ
აშკარად მოისმოდა იმათი ლაპარაკი.

აფიცრები ლაპარაკობდნენ თავიანთ ჩეჩენთ სოფელ ახლიყში
ყოფნასა და იქ დროს გატარებაზედ.

— მე მომცეს სადგურად, — დაიწყო ერთმა, — ერთი ჩეჩენის
სახლი... ისეთი მშვენიერი ცოლი ჰყვანდა, ისეთი, რომ რაღა გითხ-
რათ!.. ტანადი, თვალადი, ყმაწვილი — თითქმის ბავშვი!.. თვალე-
ბიდგან სულ ცეცხლს აფრქვევდა... მე დაუწყე არშიყოფა, ისიც
იცინოდა და მე დავრწმუნდი, რომ იმასაც მოვწონდი, მაგრამ დრო
ვერ ჩაგვეგდო ხელში, — ქმარი არა შორდებოდა... ერთს საღამოს
ამხანაგები შეიყარნენ ჩემთან, გადაეკარით კარგად, ყველანი ჩემს
სახლის პატრონის ცოლს შემომნატროდნენ და დამცინოდნენ, რომ
აქამდინ ვერა გავაწყე-რა. ბოლოს სტუმრობა დაიშალა, მე დავრჩი
მარტოკა... სახლის პატრონი კაცი შინ არ იყო და მე საუკეთესოდ
დავინახე ეს საღამო, ქალს გავარშიყებოდი... შევიპარე იმის სახლ-
ში, მაგრამ ქალმა ყვირილი გააბა და ერთბაშად შემოვარდა იმისი
ქმარი, რომელიც დაბრუნებულიყო და გარედ ცხენს უვლიდა. კი-
დეც კარგი, რომ იარაღი არ გაჰყოლოდა თან, და სალდათები კი

ახლოს იყვნენ, ყარაულად დადიოდნენ და ხმაურობაზედ მეოცვიდნენ, თორემ სწორედ ხანჯალზედ ამაგებდა ის პირუტყვი...

— და! რასაკვირველია, ისინი ისეთი ველური ხალხია, რომ იმათგან ყველა დაიჯერება! — ჩაუთოთ სიტყვა მეორემ.

— პეტრ ნიკოლაევიჩი! ნუ უშლით, გაათაოს, — დაუმატა მესამემ, რომელიც ნერწყვის ყლაპით ყურს უგდებდა ამხანაგის ცინიკურს ლაპარაკს და თავისთვისაც ნატრობდა ბედნიერს შემთხვევას.

— ახ! უკაცრავად მერე?

— მერე რა? დაიჭირეს ჩეჩნელი, დაინიშნა გამოძიება და რამდენიმე დღის შემდეგ ჩამოახრჩეს, როგორც მოღალატე, რომელმაც მოიწადინა აფიცრის სიკვდილი.

— ახიც იყო იმ ავაზაკზედ! — მოუწონეს იმას.

— რამდენსაც მეტს ჩამოახრჩობენ მაგ ქურდებს, იმდენად უკეთესი იქნება, — დაუმატა მეორემ.

— ცოლი რაღა იქნა? — იკითხა პირველმა.

— ცოლი? — ღიმილით უპასუხა მოამბემ: — ცოლი ჩემს ხელთ არ იყო?... ის ჯერ დავაჭერინე, მერე, ჩემო ბატონო... აი, აქ დავალეინოთ ცხენებს წყალი, პეტრ ნიკოლაევიჩი! — ერთბაშად შეცვალა საუბარი მოლაპარაკემ, რადგანაც წყალს მიახლოვდნენ და მერცხვა ცილის წამებისა.

VIII

მოწყურებული ცხენები წყალს დაეწაფნენ და, რადგანაც წარსული დღის სიციხეს ისინი მეტად გაეხურებინა, გაუმადლრად სვამდნენ.

მზე ჩქარა ჩადიოდა და ხეების ჩრდილი უსწორმასწოროდ და გძლად დედამიწას ათას-გვარ სახედ ეცემოდნენ.

— ეხლა რომ აქ ჩეჩნელები გაგვიჩნდნენ! — ერთბაშად წამოიძახა ერთმა აფიცერმა.

— არც ეგეთი გულადები არიან, — უპასუხა მეორემ.

— მოვიდნენ და ვაჩვენებთ თამაშას, — დაიტრაბახა მესამემ.

ესენი ამ საუბარში იყვნენ, როდესაც ხუთი მეგობარი წყნარად ეპარებოდნენ იმათ და ისე ახლო მოსულიყვნენ, რომ ერთის გადახტომით აფიცრების ხელის გავლეზა შეეძლოთ.

ცხენებმა დალიეს წყალი, აიღეს თავი და, რა გამობრუნდნენ, დამალულნი მთიელნი მარდად გადახტნენ, თითო ხელი წაავლეს

ცხენის ჯილაგებს, თითოთიცი დამბაჩები დაუმინეს გულში. შეშინებულმა აფიცრებმა პირი დააღეს დასაყვირებლად; შიშს მწარედ დაეპრანჭა იმათი სახე.

— კრინტი, თორემ მოვიდა თქვენი აღსასრული! — დასჭყვილა იაგომ.

— დაყარეთ იარაღი! — უბრძანა ფარჩომ.

აფიცრები მზად იყვნენ აესრულებინათ ეს ბრძანება, მაგრამ შიშისგან იქამდინ დაფანტულიყვნენ, რომ აღარ იცოდნენ რა ექნათ, ან როგორ მოქცეულიყვნენ.

— მოდით, შემოხსენით იარაღი, — დაუძახა ელბერდმა იმ ორს ამხანაგთ, რომელთაც თოფები გაშიშვლებული ეჭირათ და ისე იყვნენ.

კობა და მთიული მისცვიდნენ ბრძანების შესასრულებლად. იმათ შემოხსნეს ხრმლები, დამბაჩები, გაუძღვნენ წინ და წაიყვანეს.*

ჯარმა მხოლოდ მაშინ შეამჩნივა თავიანთი აფიცრების მდგომარეობა, როდესაც ისინი გაღმა გაიყვანეს, გაიარეს ჭალა და გავიდნენ მინდორზედ, მაგრამ საშველად გვიან-ლა იყო, სანამ მღევარი ხევს გავიდოდა, მანამ მთიულებმა ტყეში შეასწრეს, იქ ძებნა კი უბრალო შრომა და ამასთანავე საშიშიც იყო.

ჯარი დაბრუნდა დაღონებული, შეწუხებული და დარცხენილი. იმ საყვედურის გარედ, რომელსაც უფროსებისგან მოელოდნენ, სირცხვილიც არ უსვენებდათ, რადგანაც მთელს კავკასიის ჯარში თითოთი საჩვენებელნი გახდებოდნენ: დღით, მინდორზედ, მთელი ჯარის თვალ-წინიდგან სამი აფიცერი მოსტაცეს!.. მართლა, რომ ღირდა რაზედ დაღონებულიყვნენ!

ესენი ამ მწუხარებაში იყვნენ და გულის კანკალით უახლოვდებოდნენ ვლადიკავკასს, როდესაც ჩვენმა სტუმრებმა შიახწივეს გალაშქის მახლობლად ერთს მინდორს.

— გათენებამდინ ბევრი აღარ დარჩა, — დაიწყო ელბერდმა და შესდგა.

— მერე? — იკითხა ფარჩომ.

— აქ დავისვენოთ და ხვალ დილით გალაშქას გავალთ, თორემ ამ უშუალამისას ვის კარს მივადგეთ?

— რას იტყვი, იაგო? — ჰკითხა ფარჩომ.

— აბა! მე რაი ვიცი? ჩვენ თქვენი სტუმრები ვართ, რაც გინდათ, ისა ჰქენით.

* ამ შემთხვევაზე იხილედ ზისერმანის თხზულება, ნაწილი მეორე.

— მაშ ეგრე ვქნათ, როგორც ელბერდ გვიჩვენებს. ყველანი დათანხმდნენ, ჩამოსვეს ცხენებიდან აფიცრები, შეუტრეს მაგრად ზელ-ფეხი, რომ გაქცევა ვერ გაებედნათ, და მიყარეს ერთი ხის ძირს.

— კობაჲ, — უთხრა ფარჩომ, — თვალ-ყური დაიჭირე, უბრალოდ კი ნურას აწყენინებ: გიაურები არიან, მაგრამ შაინც კაცები... მხოლოდ, თუ გაქცევა მოიწადა ვინმემ, როგორც ძაღლს, ისე ნუ დაინდობ.

— აგრე, — მოკლედ უბასუხა კობამ.

— ჩვენ კი შეშას მოვავროვებთ.

კობა მოუდგა ტყვეებს, დანარჩენები გაიფანტნენ ტყეში, ჩქარა მოავროვეს ჩინჩხვარი და მოიტანეს კუნძები, არ გაიბრა რამდენიმე წუთმა, როდესაც მოისმა ტყრშიალი, დაგუჯუნდა ცეცხლი და იქაურობა გაანათა წითელმა შუქმა.

საზოგადოდ იმ ადგილებში დღეები თუმცა მეტად ცხელი იცის, მაგრამ ღამე ყინულიანი მთები და ნოტიო ადგილი ისეთს სიბრუსეებს, რომ ცეცხლს ერთი ათად ემატება ფასი და ღირსება. ამხანაგები ყვინა წამოგდებულნი შემოუსხდნენ გარს; ეფხიამ მოიტანა გუდა, ამოიღო ვაზში და ყველანი მოუსხდნენ გარშემო.

იმათ ჩქარა შექამეს პური, როგორც მგზავრებმა, რომელნიც ღრის დაკარგვას დაჩვეულნი არ არიან, ერთი მოუყენეს ყარაულად ტყვეებს და დანარჩენები მიწვნენ, ვისაც სად შეხვდათ...

დანარჩენი ღამე იმათ გაატარეს მშვიდობიანად და გათენებასთან ერთად გაუდგნენ გზას, რათა გასულიყვნენ სოფელს გალაშკას, საიდგანაც შამილთან გამგზავრებას აპირებდნენ.

როდესაც ამ სოფელში შევიდნენ, მზეს კარგად მოეარა, მაგრამ საკვირველი ეს იყო, რომ ხალხი არსადა სჩანდა, რადგანაც იმათ მისგლაზედ მარტო პატარა ბიჭები მოეგებნენ, რომელნიც გაციებით შეპყურებდნენ ოფიცრებს. დანარჩენები გამორბოდნენ, რომ ჩქარა შეერთებოდნენ თავიანთ სოფლის ბიჭებს და იმათთან ერთად მიეღოთ მონაწილეობა ამ საერთო სიხარულში.

დიდი თუ პატარა მოსვლის უმაღლეს მარჯვენა ხელის აქნევით უძახდა:

— მარშიოლ! მიდგებოდნენ იქით, დაიწყებდნენ ჩურჩულს და თითოთ ოფიცრებზე ჩვენებას...

სოფლის ბოლოს ერთი უფრო მოზრდილი ახალგაზრდა შემოხვდათ იმათ და მისალმების შემდეგ ფარჩომა ჰკითხა:

— ბალო! რაი ამბავია, რომ სოფელში კაცი არავინა სჩანს?

— ვისაც იარაღის ზიდვის თავი ჰქონდა, ყველანი შამილთან

წავიდნენ... იქ გიაურებს ეჩხუბებიან. ასე ამბობენ, რომ წელს მისი მილმა გიაურები სულ უნდა გაწყვიტოსო...

— მაშ სოფელში კაცი არვინ არის?

— მარტო მოხუცებულები და ავადმყოფები არიან, ისინიც ტყეში წავიდნენ შეშობ.

— ყველანი ერთად?

— ღმერთმანი, ყველანი!.. იმ დღეს ერთი კაცი წავიდა ტყეში და ვილამაც მოკლა, ანბობენ — გიაურები იყვნენო. ესლა მარტო კაცი ველარ დადის სამუშაოზედ, სულ სოფლობით და იარაღით დადიან.

ისინი გაუსწორდნენ სოფლის დასაწყისში პირველ სახლს, როდესაც ბაღმა ჰკითხა:

— მასპინძელი არა გყავსთ?

— არა, — მისცეს პასუხი.

— აი, ჩვენი სახლი, ჩვენსა წამოდით.

— შენ ვისი ბაღლი ხარ?

— ენდრი მალსაგისა... ისიც საომრად არის, ჩემი ორი უფროსი ძმაც იქ არიან.

ამ ლაპარაკის დროს სახლიდგან გამოვიდა შუახნის, მშვენიერი სახის მქონე დედაკაცი და მშვიდობა უთხრა მგზავრებს.

— აი, დედაჩემი, — უთხრა ბიჭმა და მიუბრუნდა დედას:

— აი, სტუმრები არიან, მასპინძელი არა ჰყავსთ და ჩვენსა კი არ მოდიან.

— სტუმარი ღვთისაა, წამოდით, მალსაგიანთ სახლის კარი თავის დღეში სტუმარს არ დაჰკეტია.

— მასპინძელი შინ არაა, — წასჩურჩულა კობამ ფარჩოს, მაგრამ დედაკაცმა ყური მოჰკრა და უპასუხა:

— ენდრი შინ არაა, მაგრამ განა სახლი ზურგთ აიკიდა და თან წაიღო?... რაცა გვაქვს, ღვთისგან გვაქვს მოცემული, და სტუმარიც ღვთისაა.... გამოიარეთ.

სტუმრებმა უარი ველარ უთხრეს ამ გულწრფელს პატივზედ და შევიდნენ მშვენიერად დაგვილ-დაწმენდილ ეზოში, რომელშიაც გაცალკევებით იდგა ისეთივე წმინდად გალესილი სასტუმრო.

სტუმრებს მიესალმნენ, ჩამოართვეს ცხენები და შეიყვანეს ოთახში, სადაც ერთკენ მხარ-ძირიდგან ზეითამდინ აგებული საბანგობანი და ბალიშები მნახველს გააკვირვებდა; მეორე მხარეს იდგა განიერი ტახტი ადგილობრივ მომზადებული, ქილობებ მოფენილი; მესამე მხარეს მოჩანდა ირმის გაჭიმული მთელი, თავარიელა თანგატანებული ტყავი ნამაზისთვის; იქავე ალთაფა და ტაშტი

იმავე საჭიროებისათვის. კიდევ რამდენიმე სინი და ლანგარის სპილენძისა იქავე გვერდით ეკიდა, და გამოღებულს თანაჲს — ეწყო წმინდად გაკრიალებული სამოვარი თავის იარაღით; მეოთხე მხარეს დაინახავდით ფანჯარას, ბუხარს და კარებს; ოთახი — წმინდად გალესილი და გატკეპნილი, ისე რომ ქვის პოლი გეგონებოდათ.

შესვლის უმაღლეს ოთახში შემოვიდა მშვენიერის სახის მქონე მოღიძარი ყმაწვილი ქალი, მიესალმა სტუმრებს და თავისი ხელით შემოხსნა იარაღი, რომელიც ისე რიგად ჩამოჰყიდა ბოძის კაპუზზედ, რომ ადვილად აღება შესძლებოდათ პატრონებს, თუ დასჭირდებოდათ რისთვისმე.

სტუმრები დასხა ქალმა, დახადა ფეხთ და გაანთო ცეცხლი, ეს მასპინძლის გულუხვობის და მხიარულების ნიშანი.

— ქალო, შენ ლამაზი ხარ და სახელიც შესაშვენი გექნება... გვითხარ — რაი გქვიან?

— მე გონჯი ვარ, — სიცილით და კეკლუტობით უბასუხა იმან: — და სახელიც ეგეთივე გონჯი მაქვს.

— ჩვენც კარგად ვიცით ავისა და კარგის გარჩევა, რაი გქვიან?

— ბელჰანა.

— ღმერთს არ მოეტყუებო, არ შემცდარა მაგის დამრქმევი! — წამოიძახა ფარჩომ.

არ გაიარა რამდენიმე წუთმა ამ მხიარულს ლაპარაკში, როდესაც შემოვიდნენ რამდენიმე ყმაწვილი ქალები, რომელთაც დაიწყეს სიმღერა-თამაშობა და შექება სტუმრებისა, რომელთაც ულოცამდნენ სამი აფიცრის დატყვევებას, თუმცა ზდილობა ნებას არ აძლევდა ეს უკანასკნელები, როგორც უბედურები, მასხარად აეგლოთ.

ტყვეებს ყველანი ისე ექცეოდნენ, როგორც სტუმრებს * და ყოველის ღონისძიებით ცდილობდნენ არ შეხებოდნენ იმათ კაცობას, იმათ პირადობას, რადგანაც ამგვარს მდგომარეობაში მყოფი ადამიანის მასხარად აგდება არ ეთანხმებოდა იმათ შეხედულებას. კაცი უბედურია, იმას რაღა დაცილება, დამდაბლება ეჭირება? ყველას ესმოდა, ყველას ჰქონდა მხედველობაში ეს და კიდევ იმისთვის ექცეოდნენ ისე ზრდილობიანად.

ამ დროს გატარებაში იყვნენ, როდესაც სტუმრებს ხელები დაბანინეს და სადილი მოუტანეს. სუფრა სუფრით იცვლებოდა, ერთს საჰმელს მეორე საჰმელი შესცვლიდა. ბოლოს ჩამოურიგეს

* საზოგადოდ თუ რა რიგად ექცეოდნენ ტყვეებს ჩეჩნები და ჩერქეზები, შეგიძლიანთ წაიკითხოთ Р. С. Бек. 1864 წ. ოკტ., ნოემბ. და დეკემბ. ნომრებში დატყვევებული აფიცრისა.

ქოშებით წვენიც, ის აუცილებელი საჭმელი ყველა მდიდარი და ღარიბი მთის კაცისა.

სადილს შემდეგ სტუმრებს თავი დაანებეს, რათა ისე მოესვენათ, როგორც თითონ მოიწადინებდნენ და ყველანი წავიდ-წამოვიდნენ, რომ საღამოზედ ხელახლად შეყრილიყვნენ, ხელახლად გაეწიათ ქეიფი და გაეტარებინათ დრო.

როდესაც სტუმრები მარტონი დარჩნენ, იმათ გადაწყვიტეს, რომ აქ მოიცადონ იქამდინ, სანამ ისეთს კაცს იშოვიდნენ, რომელიც მიიყვანდა პირდაპირ შამილთან ველნოში, სადაც ამჟამად ის იმყოფებოდა.

ისინი ამ მოაზრებასა და რჩევაში იყვნენ, როდესაც გარედ სრულებით სხვა ამბავი ხდებოდა.

სოფლის დედაკაცები განუწყვეტლად მოდიოდნენ და მოჰქონდათ ქათმები, კვერცხები, ერბო; ზოგს ბიჭებს მოუღიოდათ საკლავები. ესა ნიშნამდა, რომ მეზობლის სტუმრები სათემო სტუმრად ითვლებოდნენ და ვისაც რით შეეძლო, ცდილობდნენ მეზობლის ხელის გამართვას, შემწეობას. ისინი თავის დღეში შეუწყვრად არ დააგდებდნენ თავის მეზობელს არც ჭირში და არც ლხინში, ისინი შველოდნენ ეხლა მალსაგიანთ სახლს, დარწმუნებულნი, რომ თავისდაკვალად ესენიც არ დააგდებდნენ უნუგეშოდ კეთილს მეზობლებს. აქა სჩანდა რაღაცა ერთობა, რაღაც შემაკავშირებელი ძალა, რომელიც გარწმუნებდათ თქვენ, რომ ეს ერთი სახლობა იყო შეერთებული ერთის აზრით, ერთის საჭიროებით, ერთის მწუხარებით. ეს ჯერ არ იყო გარყვნილი იმ სისაძაგლით, რომელიც სიხარულით გააგონებს მეზობელს მეზობლის რომელსამე უბედურობას. ამის სამაგიეროდ ესენი ცდილობდნენ, რომ სტუმრებს სახელიანად და წესიერად დახვედროდა თავიანთი მეზობელი, მით უფრო ცდილობდნენ, რომ სახლის უფროსი ამ დროს შინ არ იყო და არც იმდენი კაცი ჰყვანდათ, რომ ყველაფერს გასწდომოდნენ.

აფიცრები სრულის თავისუფლებით სარგებლობდნენ, რადგანაც პატიოსანი სიტყვა მისცეს, რომ გაქცევას არ ეცდებოდნენ.

ერთს დილით სტუმრები და ტყვეები გამოსულიყვნენ კარებზედ და ჩამომსხდარიყვნენ გაკუთხულს ხეებზედ. ეს მესამე დღე მიდიოდა, რაც ისინი ელოდნენ ისეთი ვისმეს მოსვლას, რომელსაც გზა ეჩვენებინა და წაეყვანა შამილთან. ისინი ამ მოუხვენებლობაში იყვნენ, როდესაც ელბერდმა, რომელიც ჩვეულებისამებრ ჩხირსა სთლიდა, დიწყო:

— აგერ მესამე დღე გასრულდა, და ჯერ გზის მჩვენებელი არა-

— რაი ვქნათ აბა?.. ჩვენც მოგვწყინდა ლოდინი, მაგრამ ვალონა გაეწყობა? — უპასუხა იავომ.

— მოდი, გავიაროთ საითმე.

— სად წავიდეთ?

— ძაუგისკენ.

— ძაუგისკენ კარგი იქნება, მაგრამ ტყვეებს რაი-ღა უყოთ, — გააწყვეტინა ფარჩომ.

— ტყვეებს რაი უნდათ, დედაკაცებიც მოუვლიან, — უპასუხა ელბერდმა და დაუმატა: — სად ჯანაბაში წავლენ?

— არა, ეგრე არ იქნების, თუ გინდათ, წავიდეთ შამილთან, შენც წამოგვყევ და გვიჩვენე გზა, იქიდან დაებრუნდეთ ძაუგს.

— იქით მაინც წავიდეთ, თორემ გული აღარ მისვენებს.

ყველას გაუხარდა ელბერდის გადაწყვეტილება და ამისთვის ისინი ამავე დღეს მოემზადნენ წასასვლელად.

თვალ-უთუხნა ბელჰანამ და იმისმა დედამ დაუმზადეს საგზალი, მოხუცმა კაცებმა დაულოცეს გზა, უსურვეს ყოველი კეთილი, და ყოველგან გამარჯვება, ყმაწვილმა ქალებმა უმღერეს თავბრუ-დამხვევი საომარი სიმღერები და გაისტუმრეს.

იავო, კობა და ფარჩო ცხენებზედ შესხდნენ, ელბერდი და ეფხია კი ქვეითები გაჰყვნენ, რადგანაც იმათი აზრით ქვევითად მგზავრობა უფრო მარჯვეც იყო და მაღიც.

მართლაც, გაბმული უდაბნო ტყეები, გახლართული სვით და სხვა ხვეულის მცენარეებით, განუწყვეტილვ აყენებდნენ ცხენოსნებს, აძებნიებდნენ უკეთეს გზას, მაშინ, როდესაც ქვეითები კი შიგა ძვრებოდნენ და გზაში არა ბრკოლდებოდნენ.

— გზაში ცხენს უყარაულო, თუ ჩემს თავს — იტყოდა ხოლმე მთიული და დაუმატებდა: — არა, შენი კენესა-მე, ასე მირჩევნია.

წინ მიდიოდა ელბერდ, როგორც ბელადი და გზის მიჩვენებელი; იმას მისდევდნენ სამი ტყვე და იმათ დანარჩენი ცხენოსნები.

რაკი ისინი გასცილდნენ გალაშკას, სულ ტყით მოუხდათ სიარული, რადგანაც გზებზედ ეშინოდათ, უცაბედად რუსის ჯარებს არ შეჰყროდნენ, და ძვირფასი საჩუქარი, რომელიც შამილისთვის მიჰყვანდათ, ხელიდან არ წასლოდათ.

გაიარეს აჩხოი, მიახლოვდნენ გროზნას და შეუბრუნდნენ ვედენოსკენ ხეობას. ისინი გასცდნენ უკანასკნელს ყაზახების პიკეტს და გავიდნენ უშიშარს გზაზედ. ეხლა იმათ იცოდნენ, რომ სამშვიდობოს იყვნენ და ფიქრი აღარ უნდოდათ.

აქეთ იქიდან გადმოშვებული შტოები იხლართებოდნენ ერთ-

მანერტში არ უშვებდნენ მზის სხივებს და აბნელებდნენ გზას. ეპერ მოასწრეს გადადგმა რამდენიმე ნაბიჯისა როდესაც გაიგონეს:

— ვინა ხართ! შესდგით, თუ თავი გებრალებათ! — და გზის გარდიგარდმო გაკეთებულის სანგლიდგან გადმოეშვებოდა თოფები.

მგზავრები შესდგნენ და უპასუხეს:

— ჩეჩნელნი ვართ, შამილთან მივდივართ.

— ეგ გიაურები ვილა არიან? — უჩვენეს აფიცრებზედ.

— ტყვეები.

— მამულისა და მოძმეთ მოლაღატეს ზევით ღმერთი სჯის და აქ ხალხი, სწორედ სთქვით!

— ჩვენც კაცნი ვართ, ქუდი გვხურავს, რაც გულში გვაქვს — ის ენაზედ, ღმერთი და ჩვენი ნამუსი იყოს თქვენი თავდები! — მისცეს პასუხად მგზავრებმა.

ამ სიტყვების შემდეგ სანგალზედ გადმოვიდა რამდენიმე კაცი, მიესალმნენ ახალმოსულებს და გაუძღვნენ წინ. ისინი დაკმაყოფილდნენ ამ ფიციტ.

რაკი ისინი შეუერთდნენ ათიოდე ყარაულებს, მაშინვე ესენი მოეხვივნენ, ჰკითხავდნენ აფიცრების დატყვევების ამბავს, მოხევეების ვინაობას და ჰკვირდებოდნენ იმათ სიგულადეს, ქებას ასხამდნენ იმათ გაბედულებას და ვაჟკაცობას...

ამ ადგილიდან იწყებოდა სანგლები და თითქმის ყოველს ნაბიჯზედ ამართული იყო მიუდგომელი კედელი: აქ ამზადებდა შამილი მტრის ჯარების სამარეს, აქ უნდა ჩაეფლო თავის ეროვნების გამანადგურებელნი! და მართლაც, რომ შეგეხედნათ ამ ადგილებსთვის, ჟრუანტელი დაგივლიდათ ტანში, იქამდინ რაღაცა მედიდური იდუმალებით სავსე ადგილები იყო. ეს იყო ის ტყე, რომელშიაც ისე მედგრად დასცემოდნენ გრაბეს და ღლე გაემწარებიანთ იმისთვის.

კარგა ხანს მოუნდათ სიარული ამგვარს გზაზედ, სანამ ერთს მინდვრიანს მთაზედ გავიდოდნენ, რომელიც, თითქოს განგებ, მოტიტვლებულიყო, რომ ხალხისთვის საჭირითო ადგილი ღაგედო. აქ იდგა ბანაკად შამილის რაოდენიმე ჯარი, რომელთაც შეატყობინეს, რომ თვით იმამიც გამოვიდა თავისი სადგურიდან და დიდძალის ჯარებით აქ მოდის.

ეს ხალხი პირ-მოკუმეილნი, შუბლ-შეჭმუხენილნი ღესამდნენ და უგლიდნენ თავიანთ იარაღს. ყველას პირისახეზედ რაღაცა ზრუნვა, რაღაცა იდუმალებით სავსე სიჩუმე ეტყობოდა. არ მოისმოდა არც ჩვეულებრივი ყიჟინა, არც მომეტებული ხმაურობა: აქ

იყო სიჩუმე წყნარი და მოაზრებული, რომელიც აშკარად ამბობდა: დღეს თუ ხვალ უნდა გადაწყდეს — ვიყენეთ, თუ არა!

ყველას ესმოდა, ყველა ჰგონებდა თავიანთ მდგომარეობას, ყველა ემზადებოდა მომავალის ბრძოლისათვის და იცოდა, რომ აქ მარტო უბრალო სროლა არ გაიმართებოდა და ექნებოდათ საქმე ძალასთან, რომელსაც გადაწყვიტა, რაც უნდა დასჯდომოდა, მაინც უეჭველდ გაეიარა ეს ადგილები, გაეტეხა ჩეჩნელთ სიგულადე და სიმაგრეები და თვითონ დაგვირგვინებულიყო ამ ადგილებში მბრძანებელ ბატონად.

უნდა მოსულიყო სხვა ხალხი, შემოეტანა სხვა ჩვეულება, სხვა წესები, — ვინ იცის, როგორი გასაჭირი იქ მცხოვრებელთათვის, — გაბატონებულიყო სხვა გვარტომობის ხალხი და ჩეჩენში ჩამოვარდნილიყო უსამართლობა, ძალა, გაუპატიურება ქალთა და რძალთა... მერე სულ მუდამ სხვა კაცის ბრძანებლობის ქვეშ ყოფნა, იმის წინ ქედის დრეკა და სამსახური!.. მერე ეს სხვანი ვინ იყვნენ — გაიურები!.. არა, ჩეჩნელები სიკვდილს ირჩევენ იმათ ხელში ჩაცვიფნას!..

ასე ჰფიქრობდა, ასე ამბობდა ყველა ჩეჩენი და ასეცა ჰქონდა გადაწყვეტილი; ამისთვის იბრძოდნენ ისე თავგანწირვით, ამისთვის ემზადებოდნენ ისე თავგადადებულს ბრძოლას. ამ საერთო შეხედულებას შორდებოდა მარტო ის მცირედი რიცხვი ფანატიკებისა, რომელთაც ფრცოვან დაედგათ გაწყვეტილიყვნენ სარწმუნოების გულისთვის (ყაზავათ), მაგრამ ეს რიცხვი ისე მცირედი იყო, რომელზედაც ლაპარაკი არა ღირს.

რადგანაც შამილი აქ უნდა ჩამოსულიყო, ამისთვის იავომ თავის ამხანაგებით გადასწყვიტეს, რომ დაეცადნათ იმისთვის და ჩამოსვლის შემდეგ მოელაპარაკნათ იმასთან; მერე ისე მოქცეულიყვნენ, როგორც ჭკუა გაუჭრიდათ.

იმათ ყველანი ისე უყურებდნენ, როგორც სტუმრებს, ყველანი პატივსა სცემდნენ; თითონ გულადნი და ვაჟკაცი ჩეჩნები სტუმრების გულადობას და ვაჟკაცობასაც აფასებდნენ. იმათ ჩამოართვეს ტყეები, რომელთაც მოუყენეს სხვა ყარაულები და მით სტუმრები გაანთავისუფლეს ამ უკანასკნელის ზრუნვისაგანაც.

გაიარა რამდენიმე დღემ, როდესაც ერთს მშვენიერს დილას ხალხში რაღაცა მოძრაობა შეიქნა, ყველანი აღელდნენ, დარბოდნენ წინ და უკან და ერთბაშად მოისმა:

— მოდის, მოდის! — და ამ დროს მინდვრის ზენა მხრიდგან, ტყეში, გაისმა „ლაი-ლაპა-იალას“ ხმა.

ყველას თვალები მიეპყრო ამ მხარეს და გაჩუმებულნი, სულ-

გაკმენდილნი უყურებდნენ იმ მხარეს, საიდანაც სიმღერის ხმა მოდიოდა.

ცოტა ხანმაც გაიარა, და ჯერ ტყის შტოებს შუა აქა-იქ გაედგა მომავალთ იარაღი და ცხენთა მორთულობა, და ცოტა ხნის შემდეგ გამოჩნდა მშვენიერი შეხედულების მოხუცი, თეთრის წვერით და თეთრისავე ჩაღმით თავზედ. თეთრს გასუქებულს ცხენებს, რომელიც გედვიით მოცუტრავდა, მაღლა და ამაყად თავი აეღო, თეთრს გრძნობდა თუ რა მხედარი მოჰყვანდა.

ეს გახლდათ შამილი, იმამი ჩეჩნისა და დაღესტნისა, რისხვის შემყრელი მტერთა, ერთგული და თავგადადებული თავის მოძმეთა და მამულისთვის!

იმისი დამშვიდებული სახე, გრნივრული და გამომცდელი გამოჭერეტა აშკარად ამტკიცებდა ჭკუას, ვაჟკაცობას და სიამაყეს, თხელი ტუჩები — გრძნობას, და რამდენიმე ხაზი პირისახეზედ — ხასიათის სიმტკიცეს.

ყმაწვილი ხალხი, რომელიც წელანვე მომზადებულიყო, ამხედრდა, რა თვისი საყვარელი მბრძანებელი დაინახა, მიეგება ცხენების ქენებით და თოფის სროლით. შამილი მიესალმა იმათ ღიმილით და სიამოვნებით უყურებდა მარჯვე მოვარჯიშეთ და სიცოცხლით სავსე ყმაწვილებს, რომელთაგანაც ზოგს ძლივს აშლოდა წვერ-თლვაში და ლოყები პირველს ბალანს შეემოსა.

პირველი ღიმილის შემდეგ შამილს შუბლი მცირედ შეეჭმუხა და წყნარად ამოიოხრა. მაგრამ ისე სისწრაფით მიიღო ისევ მხიარული სახე, რომ კარგი გამოცდილი თვალი უნდა ყოფილიყო, რომ ეს მოძრაობა შეემჩნია.

რა აზრმა გაუბრინა გულში ამ დროს კავკასიის შავარდენს? რამ შეუკრთო ფერი, რამ ამოაოხრა? იქნება იმას ეშინოდა, რომ რუსები ამ ბატონობას, დიდკაცობას წაართმევდნენ? ეშინოდა სიღარიბისა? არა, შამილს არ ეშინოდა მაგისი, შამილი დიდი ხანია შრომას იყო შეჩვეული. მაგრამ ის იყო კაცი და ამასთანავე წარმოუდგენელი გულკეთილი, ვაჟკაცი და გულადი, რკინასავით შედუღებული, ნაწრთობი ბრძოლის ცეცხლში, იმას არ დაეკარგა ის გულის სინაზე და ღმობიერება, რომელიც განსაკუთრებით მინიჭებული ღირსებაა სულით ამაღლებულის ხალხისა. თუ საჭიროება მოითხოვდა, ის დაუფიქრებლივ მამულის კეთილ-დღეობას შესწირავდა პირველიდგან უკანასკნელს კაცამდინ. თითონაც შივ ჩაენაცებოდა წამლად, მაგრამ, (რა შეხედავდა სიცოცხლით და მშვენიერებით სავსე თავის მამულისშვილებს, რომელთაც სიყმაწვილე ნებას აძლევდა მხიარულს და ბედნიერს ცხოვრებაზედ, რა მოაგონ-

დებოდა, რომ რომელიმე გზადაკარგულს ტყვიას შაუქლიან გაგ-
ხუნოს ლალის ფერი ტუჩები, გაუქროს აღზნებული სიცოცხლით
სავსე თვალები, მოძრავნი, მოტიტინენი. ერთბაშად უძრავს და
უსულო საგნად გარდაქცეოს — შამილს გული უდუღდა, მწარის
ოხვრით წარმოათქმევინებდა ღვთის სახელს და წარმოუდგენლად
სტანჯავდა. შამილი მამა იყო — დანარჩენნი იმის შვილები; შამილი
გრძნობდა იმას, რასაც ჰგრძნობს მშობელი, როდესაც თავის თვა-
ლით უყურებს მებრძოლს შვილს და იმის ყოველი დაკვრა, ყოვე-
ლი ტკივილი მშობელს მწარე ხაზად ესმება გულში! მაგრამ სამ-
შობლოს სამსახურს, მამულის თავისუფლებას ის მალე აყენებდა
თავის მშობლიურ გრძნობაზედ, თავის პირად შეხედულებაზედ.
შამილი იბრძოდა იმისთვის, რომ თავის სამშობლოს დღეგრძელო-
ბას და ბედნიერებას თავისუფლებაში ხედავდა, და ღღესვე რომ
დაერწმუნებინათ, რომ იმის მოძმეთათვის მეტი საბედნიერო სხვა
რიგიმოქმედება იქნებოდა — ის ბრძოლას თავს დაანებებდა, აი-
ღებდა ყავარჯენს და მწყემსად ცხვარს მოუდგებოდა.*

შამილი შემოერია ხალხს, რომელნიც ყოყინით და ხმაურობით
მიეგებნენ, მიესალმნენ. ყველანი უცნოდა, ყველა შესტრფოდა და
თითონ შამილიც, დაკმაყოფილებული ამგვარის მიღებით, სიამოვ-
ნებით ღმერთს ავედრებდა თავის ხალხს და იმათი საქმის წარმარ-
თობაში მოყვანას. ისა ჰგრძნობდა, რომ ამ ხალხს უყვარს, ეს ხალ-
ხი ენდობოდა მას და ისიც ხარობდა, როგორც ბედნიერი მშო-
ბელი!

ის მივიდა იმისთვის აშენებულს ქოხთან, ჩამოხტა ცხენიდან,
შევიდა იარაღის ასახსნელად. მოხუცებული, მაგრამ მოუღალავი
იმამი, ქაშინვე ისევ გამოვიდა, რათა მოესმინა ნაიბებისგან ყოვე-
ლისფერი და მიეცა საჭირო განკარგულება. იმას შემოეხვივნენ,
უამბეს ჯარის მდგომარეობა, ადგილებისა და გზების გამაგრება;
მისცა რამდენიმე შენიშვნა და მერე მიუბრუნდა ხალხს.

— ხალხო!.. შვილს მამის სიყვარული და ნდობა უნდა ჰქონ-
დეს!.. ნაიბი მამა არის იმ ხალხისა, ვისაც წინ მიუძღვება ბრძოლის
დროს და ვინც მშვიდობიანობის დროს თავის საზოგადოების საქ-
მეს განაგებს. ვინ არ არის კმაყოფილი თავის ნაიბისა? მითხარით.

ხალხში რაოდენიმე ხანი სიჩუმე ჩამოვარდა, ისინი დაიყვნენ

* რომ შამილი სწორედ ასეთი იყო და არა თუ დაქინებული დესპოტი,
რომელიც გულის განზრახვას ანაცვალეს ყველა საბუთებს, მტკიცდება იმის
ცხოვრებიდან ათასის მაგალითებით, როგორც ყაზი-მანამეთის და შამილის
განხეთქილება, სადაც პირადი კმაყოფილება ენაცვლება თავის ქვეყნის სარგებ-
ლობას და სხვა.

საზოგადოებად და დაიწყეს რჩევა, — გამოდგა, რომ მარტო კანტუშის საზოგადოებამ გამოაცხადა უკმაყოფილება თავის ნაიბზედ.

— ხალხო! — დაიწყო ისევ შამილმა: — ნუ დაგავიწყდებათ, რომ თქვენ ნაიბს სამართლიანობის გარედ ვაქცეობა, სიგულადე და მოაზრებაც უნდა ჰქონდეს... ნუ დაგავიწყდებათ, რომ დღეს თუ ხვალ, გიაურებს უნდა შევებნეთ და გამოცდილი მეომარი ძვირად აღირს თქვენთვის... კანტუშის ნაიბი განთქმულია ბრძოლაში.

— არ გვინდა, არა! — იყო საერთო პასუხი.

— თქვენ იცით, მაგრამ კარგად იფიქრეთ... გულაჩქარებით წამხლარი საქმე, თავის დღეში აღარ გასწორდება. იფიქრეთ.

— ვიფიქრეთ, ბევრი ვიფიქრეთ, მაგრამ ძველი ნაიბი აღარ გვინდა. — მისცეს ისევ პასუხად.

შამილმა აღარა ჰკითხა მიზეზი — რატომ არ უნდოდათ. იმისთვის საქმარისი იყო ხალხისგან უკმაყოფილების გამოცხადება; ხალხს არ უნდოდა ძველი ნაიბი, ხალხს გული არ ედო იმისკენ და, შამილის აზრით, ის სარგებელსაც ვეღარ მოუტანდა ვერც იმ ხალხს, რომელიც იმას აღარ ენდობოდა და ვერც იმ საქმეს, რომლისთვისაც აქ შეყრილიყვნენ. ის მიუბრუნდა კანტუშის ნაიბს, რომელიც იქვე გაფითრებული იდგა.

— კანტუშის ნაიბო! გაიგონე?... შენს ხალხს აღარ უნდისხარ ნაიბად... აიხსენ ნაიბის ნიშანი.

ნაიბმა ხმა-ამოუღებლივ მთრთოლარე ხელით აიხსნა ნაიბობის ნიშანი და დასდო შამილის გვერდით, მერე გამობრუნდა ის შეიქნა უბრალო მეომრად და იმის ბრძანების აღმასრულებლად, რომელსაც თითონ გუშინ უბრძანებდა და დღეს ხალხისგან იქნა ამორჩეული.

— ვის ნიშნავთ ახალ ნაიბად? — იკითხა შამილმა.

— მალსაგს! მალსაგს! — ყვიროდა ხალხი, საიდგანაც გამოცალკევდა ლამაზად მოყვანილი შავ-წვერა ყმაწვილი კაცი და მივიდა შამილთან, რომელმაც აიღო ნაიბობის ნიშანი.

— მალსაგ! შენმა საზოგადოებამ ამოგარჩივა ნაიბად, დღეიდგან იმათ ბედიღბალი შენს ხელთ იქნება... რაც მეტი სისხლი შენის მიზეზით და მოუაზრებლობით დაიღვრება, მაჰმადი მოგკითხავს იმის ანგარიშს... გამარჯვებითამც გივლია! — დააბოლავა მოკლე სიტყვა შამილმა და ჩამოჰკიდა ნაიბობის ნიშანი.*

* ყველგან არა ჰქონდათ ნაიბების ამგვარად არჩევის ნება. იმ ადგილებში, სადაც რუსები ყოფილიყვნენ და მერე ისევ იმას დაინარჩუნებია, შამილი თითონ ნიშნავდა ნაიბებს, რადგანაც ვერა ნდობოდა, ცოტას ხნით მაინც არის, მიკარებულებს გიაურებთან.

ამის შემდეგ შამილი ნაიბებით შევიდნენ ქოხში, სადაც საერთოდ უნდა გარდაეწყვიათ, თუ როგორ მოქცეულიყვნენ შემდეგ ბრძოლაში.

IX

იმათი მოაზრება თავსატეხი არ იყო. იმათა ჰქონდათ გადაწყვეტილი — შემოეტყუათ რუსის ჯარები სწორედ იმ მიწებამდინ, სადაც შამილი ამჟამად იმყოფებოდა და აქ ემწყვდიათ იმ ხანამდინ, სანამ შიმშილი და გაჭირვება მტრის ჯარს იძულებულს არ გახდიდა იარაღი დაეყარათ. რასაკვირველია, სურსათი, რომელიც ჯართან იქნებოდა, უეჭველად უნდა წაერთვათ; დღე და ღამე არ მოესვენათ და მით, რამდენადაც შეიძლებოდა, გული გაეტეხათ, დაესუსტებინათ რუსის ჯარი, რომელიც თითქმის მთლად მოდიოდა შამილზედ და მით ჩეჩნელთ უადვილებდა ერთბაშად საქმის გათავებას.

შამილმა კარგად იცოდა, რომ საქმე ამით არ გათავდებოდა, თუმცა ხალხს არწმუნებდა, რომ ამის მეტი რუსის ჯარა აღარ მოვიდოდა, მაგრამ იმას უნდოდა ერთი ძრიელი და საგრძნობელი ზარალი მიეცა მტრებისთვის, რომ კარგა ხანს ველარ გაებედნათ იმისი შეწუხება. და ამ ხანში კი მთელი თავისი ძალა მიემართა სხვადასხვა ხანების დამორჩილებაზედ და იმ ხალხის შემოერთებაზედ, რომელიც რუსებს დაემორჩილათ. ის დარწმუნებული იყო, რომ თუ ერთხელ ეს წვრილი ადგილები შეუერთდებოდა ჩეჩენ-დაღესტანს, მაშინ ის უძლეველი შეიქნებოდა.

რამდენად გაუშართლდა შამილს იმედი, დრომ დაგვანახვა, მაგრამ რომ იმის შეხედულება ბევრით მაღლა იდგა, ვიდრე უბრალო, გაუნათლებელი მთის კაცის თავმოყვარეობა და სისხლის ღვრა, — ამას ექვი არ უნდა.

როდესაც მოლაპარაკება გაათავეს და ყველამ დაიფიცა, რომ ამ ბრძოლაში თავი არავინ შეიშურვოს, — ქოხში შემოიყვანეს ერთი ჩეჩენი დაგლეჯილის ტანისამოსით და ღარიბად ჩაცმული.*

— შენ ნახე რუსის ჯარი? — ჰკითხა შამილმა.

— ვნახე, დიალაერ! (ღმერთმანი).

— ბევრია?

— ოჰ, ჰო, ჰო! — გაიკვირვა ჩეჩენმა.

— „თეთრი ღენერალიც“ მოსდევს? (ასე ეძახდნენ ვარანცოვს).

* იმ ხანში მოდოდ იყო დაგლეჯილი ჩოხის ტარება; ეს „ოზდნობასაც“ ამტკიცებდა და ვაჟაკობასაც.

— აგრე ანბობდნენ ბაზარში, და არ ვიცი...

— როდის აპირებენ წამოსვლას?

— ხვალ, — აგრე ლაპარაკობენ.

— ქართველები ბევრია?

— ძალიან ბევრი, ძალიან!

შამილი ცოტა ხანს გაჩუმდა და მერე მიუბრუნდა ნაიბებს:

— საკვირველია მაგათი საქმე! მაგათ რაღა უნდათ ჩვენგან? —

და მიუბრუნდა ისევ ამბის მომტანს: — ოსები?

— ოსებიც ბევრია, ჩერქეზებიც, მაგრამ ქართველები კი ყველაზედ მეტია.

ჩამოვარდა კიდევ სიჩუმე, რომლის დროსაც შამილის სახე რამდენჯერმე შეიცვალა: სჩანდა, იმის გონება რაღაზედაც მუშაობდა. ის მიუბრუნდა ნაიბებს:

— ეცადენით, რაც შეიძლება ერიდენით ქართველებს და ჩერქეზებს...

— სხვა რა ანბავია კიდევ, რას ლაპარაკობენ?

— იმათ იმედი აქვსთ, რომ შენ დაგიტერენ.

შამილმა გაიღიმა და დაუმატა:

— ჩემის დაჭერით ხალხი გაბედნიერდება?.. ჩეჩნელნი ვაჟკაცი არიან. უჩემოდაც არავის დანებდებიან.

— შენი დაჭერაც არ არის ადვილი, — უპასუხა ამბის მომტანმა.

— მეც აგრე მგონია, — კიდევ გაიღიმა შამილმა.

ამის შემდეგ ენდრი მალსაგი წადგა წინ და შეატყობინა შამილს, რომ სტუმრები მოვიდნენ, რომელთაც სამი ტყვე მოუყვანიათ.

— ვინ არიან?

— ბაცოები თუ ბეინები (თუშები თუ მოხევეები), კარგად ვერ გავიგე.

— ქართველები?

— ჰო, ქართველები.

— ტყვეები?

— ტყვეები რუსის აფიცრები არიან.

— აფიცრები? — სიხარულით იკითხა შამილმა.

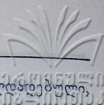
— ჰო, აფიცრები.

— ეგენი სათვალთვრებლად კი არ წამოსულიყვნენ!..

— ჯარიანელი ფარჩოა მაგათი მასპინძელი, ის სანდო კაცია.

— დაუძახეთ ფარჩოს. — გასძახა შამილმა გარედ მყოფს ყმაწვილ ჩეჩენს, რომელმაც მსწრაფად მოიყვანა ფარჩო.

ის შემოვიდა, მიესალმა შამილს და ხანჯალზედ ხელდაიდებული ფეხებ-გადაჯვარედინებული მიეყუდა კედელს.

აშკარად იყო, რომ გაქირვებაში ფარჩო თავს დასდებდა შამილისთვის; დიდი სიყვარული და პატივისცემა ჰქონდა იმისი და ეს თავისუფალი დგომა უფრო დაახლოვებულს, ნათესაურს დამოკიდებულებას ამტკიცებდა, სანამ უფროსის წინაშე მოვალეობით გამოჰქიმვა.

— მიამა შენი ნახვა, ფარჩო, ხომ შვიდობითა ხარ?

— მაღლი უფალს, ვცოცხლობ... რაკი შენ გხედამ კარგად, მე რაი გამიჭირდება!

— სახლობა ხომ მშვიდობითა გყავს?

— მაღლი უფალს, სცოცხლობს.

— სტუმრები მოგიყვანია, ვინ არიან?

— ჩემი ძმადნაფიცნი.

— შენ ყოჩალი ხარ, უბრალოს ძმად არ გაეფიცებოდი!.. ხომ შეიძლება ვენდოთ?

— როგორც მე, — მოკლედ უბასუხა ფარჩომ, და შამილიც დაკმაყოფილდა ამით. იმან იცოდა, რომ ფარჩო არ მოატყუებდა.

— ტყვეები სადღა დაიჭირეთ? — ჰკითხა შამილმა.

— გზაში.

ამის შემდეგ იმან უამბო იაგოს და იმის ამხანაგების თავგადასავალი, ყოველი უსამართლობა, რაც კი იმათთვის მიეყენებინათ, და გაკვირვებული შამილი ყურს უგდებდა.

— კიდევ ვერა ხედვენ, რომ გიაურებისგან ხერხიანი არა გამოვა-რა! — წამოიძახა იმან, როდესაც ფარჩომ გაათავა ლაპარაკი: — წადი, მოიყვანე. შენი სტუმრები, მე თითონ მინდა მივესალმო ვაჟკაცებს.

ფარჩო გავიდა შამილის სურვილის აღსასრულებლად, და შამილი კი მიუბრუნდა იქ მყოფებს:

— ძრიელები არიან გიაურები, ძალიან ძრიელები და იმათ რომ ცოტა კეთილი გული და მოაზრება ჰქონდესთ — მთელს ქვეყანას ხელში დაიჭერდნენ.

— კიდევ ეგ არის, რომ გული არა აქვსთ, — უბასუხა ერთმა ნაიბმა.

— საცა შევლენ, ყველგან მათი წესი ჩამოვარდება, — გააგრძელა თავისი საუბარი შამილმა: — მაგათ როგორ უნდა დავმორჩილდეთ?

— ღმერთმა ნუ ქნას, ღმერთმა! ისევე სიკვდილი გვირჩევენინ, — უბასუხეს ნაიბებმა.

— ღმერთი არ გვიზამს მაგას, ღმერთი, ღმერთი დაგვიფაროს! — წარმოსთქვა წყნარად და რწმუნებით შამილმა და დედაც. — იმათ ბოლო არსადა აქვსთ. ემორჩილებიან იმათ მისთვის, — რომ ძალა აქვსთ.

ამ დროს შემოვიდა ფარჩო, რომელსაც შემოჰყვებენ მთიელი ქართველები. იმათ შემოსვლაზედ შამილი წამოუდგა ფეხზედ, მოეგება კარებთან და მიესალმა.

— გაუმარჯოს განთქმულს მთიელებს! მე მიხარია, რომ ჩემს საწყალს ქოხში თქვენ სტუმრად გხედავთ.

— გიშველოს უფალმა! — უბასუხა იაგომ: — ჩვენთვის ბედნიერებაა შენი ხილვა; შენი კეთილი „თოლი“ ჩვენთვის ღვთის წყალობაა.

— გადმოდი, დასხედი! — მიიწვია შამილმა.

— რაი ღირსნი ვართ შენთან დასხდომას, შენაი ჭირაიმე, ასეც არა გვიჭირს-რა.

— სტუმარი ღვთისაა, ის ყოველთვისინ მასპინძელზედ უფროსად ჩაითვლება, — უთხრა შამილმა სიამოვნების ღიმილით.

— როგორს მასპინძელთან, შენი ჭირიმე, როგორთან!... შენ ღვთის ხელითა ხარ ნაკურთხი.

შამილი დაჯდა; მთიელები და დანარჩენი ნაიბები თავს დაადგნენ.

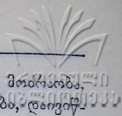
— გმადლობთ, მთიელნო, კარგი საჩუქარი მოგიყვანიათ! — ანიშნა აფიცრებზედ, რომელნიც იქავ კარებთან მოჩანდნენ: — ვაჟკაცი ყველასთვის საყვარელია და თქვენ კი ვაჟკაცი ყოფილხართ! ფარჩომ მიაშბო თქვენი თავგადასავალი.

— ჩვენ რაი, შენი ჭირიმე! სულ ფარჩოსა და ელბერდის საქმეა მაგათი დაქერა... ჩვენ ერთი საწყალი ხალხი გახლავართ, ველარ გაუძელთ და შენს კალთას შემოვაფარეთ თავი.

— ვფიცავ მაღალს ღმერთს, რაც შემეძლება, არ შევიშურო!.. ჩემი საწყალი ქოხი ყოველთვის ღია იქნება თქვენთვის!

— უფალმა გილხინოს მაგ სიტყვებისთვის. ბედშავი სტუმრები შენ ისე მიიღე, როგორც შეძლებულნი, ღმერთი არ დაგიკარგავს, — უბასუხა იაგომ და მერე ქუდის მოხდით დაუმატა: — ჩვენცა ვფიცულობთ ზეით ღმერთს, ქვეშ დედამიწას, ვფიცავთ ჩვენს ჯვარ-ანგელოზებს, ვფიცავთ ვაჟკაცის სახელს, რომ შენთვის თავი გადავდოთ, შენთვის თავი არ შევიშუროთ!.. შამილ! ჩვენ მთიელნი ვართ, ჩვენი ჰო — ჰო არის და არა — არა!

შამილი წამოდგა მხიარულის სახით და მთიელნი რიგრიგად ჩაიკრა გულში. იმას ესმოდა, რომ მთიელის სიტყვები გულწრფელი

იყო და გამოწვეული ნამდვილის გრძნობით; ეს არ იყო მოთხოვნა, მოსყიდული ფულით, რომელიც ისე ადვილად შეიცვლება, დაიფარება, ეღალატება. შამილი აფასებდა ამ ხალხის მეგობრობას, იმან იცოდა, რომ ამ დღიდან ისინი მართლაც თავს აღარ შეიშურებდნენ იმისთვის და თავგადადებული ვაჟკაცი კი იმისთვის ძვირად ღირდა.

როდესაც ყველანი დამშვიდდნენ, შამილმა წარუდგინა თავის ნაიბებს იაგო და იმის ამხანაგები შემდეგის სიტყვებით:

— ნაიბნო! ესენი სახალხო სტუმრებია! თქვენ არ გესწავლებათ, თუ როგორ უნდა სტუმარს დახვედრა, მაგრამ ერთს კი გეტყვით: ვინც ამათ აწყენინებს — მე მაწყენინებს, ვინც ამათ ატყენს რასმე — მე მატყენს!

— სტუმარი ღვთისაა, სტუმარი საით ეწყენება! — ერთხმად მისცეს პასუხი.

ამის შემდეგ შამილმა ნება მისცა იაგოს, კობას და ეფხიას თავისუფლად ემოქმედათ: უნდათ შეუერთდნენ ჯარს, უნდათ წავიდნენ შამილის სახლში და უნდათ თავისუფლად ცალკე იმოქმედონ ომის დროს. მთიელებმა უკანასკნელი ირჩივეს და გავიდნენ ქოხიდან, რათა ნაიბებს წარედგინათ თავის ხალხისთვის, რომელთაც სიხარულით მიიღეს.

იაგო და იმის ამხანაგები ჩეჩენთ უბრალოს სიტყვებით, უბრალოს დახვედრით, მაგრამ გულწრფელის საქციელით და მიღებით იქამდინ იყვნენ მოხიბლულნი, რომ თავიანთ მოვალეობადა რაცხდნენ, იმათთვის თავი გადაედოთ; ისინი გრძნობდნენ რაღაც უხილავს მიმზიდველს ძალას, რომელიც ნება-უნებლივ ალტოლვებდა ამ სხვა გვარ-ტომის ხალხს.

— რაიც ჩვენში გაგვიგონია მამა-პაპათგან, აქაც ის ყოფილა, — დაიწყო კობამ, როდესაც ჩავიდნენ წყლის პირს და იქ დასხდნენ.

— იყო, შენი კენესა-მე! და ახლა კი აღარაა! — უბასუხა მთიულმა.

— რაისთვი გატეხეს თემის პირი?!. საკვირველია, ღვთის მადლმა!.. ის არ სჯობდა — ყველანი ძმასავით ყოფილიყვნენ? ავ კაცსა და კარგ კაცს გარჩევა ჰქონოდა? — დაფიქრდა კობა.

— ჰაი, ჰაი, რომ სჯობდა, მაგრამ ძალა აღმართსა ხნავს! — ოხვრით წარმოსთქვა იაგომ და გაიშვირა ჩეჩენთაქენ ხელი: — აი ესენი მუსულმანები არიან, მაგრამ ძმობაცა აქვსთ, სიყვარულიცა და კაცის შებრალებაცა. ჩვენ კი ვითომ ქრისტიანები ვართ, ერთმანერთის შურით ლამის თვალები წამოგვეცვივდეს!..

— ბედნიერები! მაგათ მოსამართლის არჩევა თავად შეუძლია ანთ. ჩვენ კი ვინ იცის, ვის გვინიშნავენ! — დაუმატა კობამ.

— კანტუშის ნაიბი როგორ ამოირჩიევს?... ბიძა ჩემი მიამბობდის, უწინ ჯარის თავად და სოფლის უფროსად ჩვენშიაც ეგრე ამოირჩევდნენ თურმე...

— აბა, შიში და სამართალი მაშინ იყო, აი! ეხლა რაილა?

ესენი ამ ლაპარაკში იყვნენ, როდესაც ზეით ჯარში ერთი მოძრაობა შეიქნა და აღელდა ხალხი. ყველანი ჩქარობდნენ, კაზამდნენ ცხენებს, ყველანი ირეოდნენ ერთმანერთში, თუმცა წესიერება კი არ ირღვეოდა და უბრალო ხმაურობა არ მოისმოდა. ხანდისხან შემოგესმოდათ, რომელიმე ნაიბის ბრძანება და ეს განკარგულება სწრაფად და დაუყოვნებლივ აღსრულებოდა.

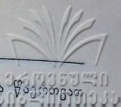
აქამდის თანასწორს ხალხს, რომელნიც ერთგვარად და ძმურად ექცეოდნენ ერთმანერთს, ეხლა დაეტყო მბძანებელი და აღმსრულებელი. მეთაურნი ამაყად და წარბ-შეკმუხენილნი ისე უბძანებდნენ, და აღმსრულებელნი ისეთის სისწრაფით — სისწორით ასრულებდნენ ამ ბრძანებას, რომ მნახველს ეგონებოდა ამ ხალხს მთელი თავიანთი სიცოცხლე ამგვარს ცხოვრებასა და სამსახურში გაუტარებიაო. უფროსს უფროსობა ეტყობოდა, უმცროსს — უმცროსობა, ორთავ კი — ერთმანერთთან თანხმობა და პატივისცემა.

იავო და იმისი ამხანაგებიც, გატაცებულნი ამ საერთო მოძრაობით, წამოცვიდნენ და ამოვიდნენ ხალხში. იქ ფარჩომ შეატყობინა, რომ რუსის ჯარები დაძრულიყვნენ, ტყეს მოახლოვებულიყვნენ და ხვალდგან ბრძოლა უნდა დაწყებულიყო.

— ძლივს! — ქუდის მოხდით და სიხარულით წამოიძახა იავომ.

— ძლივს! — ამავეგვარად უპასუხეს იმას ამხანაგებმა და სამთავ მოისურვეს იმ ნაიბთან წასვლა, რომელიც გზიურ მიდიოდა თავის ხალხით პირველი სანგლების გასამაგრებლად.

მოისმა „ილაღაის“ ხმა და ათასამდინ კაცი გამოვიდა ნაიბი ჩახის წინამძღოლობით, რომელსაც ნაბძანები ჰქონდა — ჩაესხა ხალხი პირველის სანგლის უკან, წინააღმდეგობა რუსის ჯარის მოძრაობას, მაგრამ, რა იერიშს მიიტანდნენ იმაზედ, ხალხი ტყეში უნდა გაფანტულიყო და მოგროვებულიყო მეორე სანგლის უკან. ამგვარად მეორე სანგლიდგან მესამეზედ უნდა გასულიყო და ასე იმ ადგილამდინ, სანამ ამ მინდორთან მახლობელს უკანასკნელს სანგალს ააღებინებდა რუსის ჯარს. ამ მოძრაობაში ის უნდა ცდილიყო, რაც შეიძლებოდა მეტი ზარალი მიეცა რუსის ჯარისთვის და რაოდენიმე ხალხი უკან მოექცია იმათთვის. ამ უკანასკნელებს კი, რამ-

დენადაც მეტი შეიძლებოდა, პრავიანტი და ბარგი უნდა წაერთვნათ მომავალი ჯარისთვის.

როდესაც რუსები უკანასკნელს სანგალს აიღებდნენ და მინდვრად გავიდოდნენ, ჩახის ხალხი სულ უკან უნდა მოჰქცეოდნენ და გაემავრებინათ ისევ სანგლები და, თუ რუსები გაბრუნებას მოიწადინებდნენ, ყოველი ღონისძიება უნდა ეხმარა ნაიბს, რომ არ გაეშვა. აგრეთვე უნდა შეეყენებინა, თუ მოსაშველად ახალი ჯარი წამოვიდოდა. თითონ შამილს ამ ხანში უნდა დაეცალა მინდორი, გაეყო ჯარი შუაზედ, ნახევარს მიეშველებინა ჩახისთვის, ნახევართაც წინ შეეკრა სანგლები. ამგვარად მომწყვდეულს რუსებს ან იარაღი უნდა დაეყარათ და ტყვედ ჩასცივებოდნენ ჩეჩნებს, ან არა-და უნდა გაწყვეტილიყვნენ უკანასკნელს კაცამდის.

როდესაც ჩახი თავის ჯარით გაემართა გზას, იაგო მოვიდა იმასთან:

— ჩვენც შენთან მოვდივართ.

— ჩემს გვერდით, ჩემს სახლში და ჩემს გულში თქვენ ყოველთვის ადგილი გაქვსთ, — სიამოვნებით უბასუხა ნაიბმა.

არ გაიარა რამდენიმე წუთმა, როდესაც ფარჩო, იაგო და ამისი სამი ამხანაგი შეუერთდნენ რუსებთან საბრძოლველად მიმავალს ჯარს.

X

ჯერ მზე არ ჩასულიყო, როდესაც იჩქერის ტყის ბოლოში მინდორი აჭრელებულიყო. ურიცხვის კარვებით. სხვადასხვა ადგილებში მოგროვილი სალდათები მღეროდნენ და ბარაბანს უკრამდნენ; მზარეულები კეტებით ურევდნენ ვეება ქვაბებს, რომელშიაც მზადდებოდა საქმელი; აფიცრები განუწყვეტლივ დარბოდნენ კარვების შუა და დაჰქონდათ ჯარის უფროსის ბძანება.

თუმცა თქვენ აქ მხიარულებასაცა ნახავდით, სიცილსაცა, ხანდისხან ოხუნჯობასაც გაიგონებდით, მაგრამ პირისახეზედ მაინც რაღაც მზრუნველობის ნიშანი ედოთ და აშკარად ეტყობოდათ, რომ ეს მხიარულება უფრო თვალთათვის თავისივე გულის გასამაგრებლად იყო მომხდარი, სანამ გამოწვეული ნამდვილის მხიარულებით. ყველას შეამჩნევდით იმ მთრთოლარს მოუსვენებლობას, რომელიც კაცს მოიცავს ბრძოლის მოლოდინი. ყველამ იცოდა, ყველას ესმოდა, რომ ისინი მოდიოდნენ რაღაცა ძნელის საქმისათვის, რომ იმათი მოძრაობა არ გათავდებოდა მარტო უბრალო სროლით და რამდენიმე კაცის მსხვერპლით, მაგრამ რაში მდგომარ-

რეობდა ნამდვილი საქმე, ყველასთვის საიდუმლო იყო და იცოდა მხოლოდ ჯარის სარდალმა და კიდევ რამდენიმე იმის დაახლოებული ზღუდა პირმა.

თუმცა ჯარში ამ გადაწყვეტილებაზედ არა იცოდნენ—რა, და ვინც იცოდა, ისიც თავის მოვალეობადა სთვლიდა დაემალა, მაგრამ შამილი მაინც ყოველთვისის პოულობდა საშუალებას, რომ რუსების ყველა მოძრაობა, აზრი და სურვილი შეეტყო. ამის მიზეზით შამილი ყველგან მომზადებული ზედებოდა და ღირსეულად გამოისტუმრებდა მებრძოლთ, როდესაც რუსებმა ბეჯითად არ იცოდნენ იმის მოძრაობა, ძალა, — სიტყვით, დაწვრილებული ამბავი.

ყველანი ემზადებოდნენ მკვირცხლი და ძრიელის ბრძოლისთვის, როდესაც სარდალთან შევიდა დაბარებული ჩერქეზი ათა-უყუო და გამოიჭიმა.

— აი, ბატონო პოლკოვნიკო! მე ძალიან მოხარული ვარ, რომ მოხვედით.

— დავებარებინე თქვენს ბრწყინვალეებს! — უბასუხა ჩერქეზმა.

— დილ, მე მინდოდა ზოგიერთი ადგილების შესახებ მეკითხა თქვენთვის, — უბასუხა სარდალმა და მიიყვანა სტოლთან, რომელზედაც გადაშლილი იყო ამ ადგილების კარტა, გავსებული მძივის სხვადასხვა ფერის ქინძისთავებით: უეჭველია, ეს ნიშნავდა ჯარის სხვადასხვა ნაწილებს და მოძრაობას, რომელიც ამათ უნდა მიეღოთ.

— იმდენი შეცდომებია ამ ჩვენ კარტებში, რომ კაცს ნაბიჯის გადადგმა ვერ გაუბედნიარა... თქვენ კარგად იცნობთ ამ ადგილებს, — ვერ მიბასუხებთ ზოგიერთს კითხვებზედ?

— რატომ!

— აი, დახედეთ... — მიიწვია სარდალმა და უჩვენა კარტაზედ: — ჩვენი მარშრუტი ეს არის.

ჩერქეზმა დახედა და კარგა ხანს დააკვირდა სხვადასხვა ფრად დაჭაზულს ქაღალდს.

სარდალი ასახელებდა ადგილებს.

— აი, ეს მინდორია, აქეთ ესა და ეს მთა არის, აი აქაც ხევია, ეს ტყე არის, — ეუბნებოდა ის.

ჩერქეზმა კარგა ცქერის შემდეგ თავი აიღო და მოახსენა:

— მე არ მისწავლია, არა მესმის—რა მაგ დაბლაჯილის ქაღალდისა... უბანეთ ქაღალდი და კარანდაში მომცენ, მე თითონ დაგიხატავთ ჩვენს გზებს, მე თითონ გიჩვენებთ ადგილებს.

სარდალმა მოაწოდა ქაღალდი და კარანდაში. ისინი დასხდნენ.

ჩერქეზმა შეუჩვევარს ხელში აიღო ეს სამხატვრო იარაღი და ხელის ცახცახით გაუსვა რამდენიმე დაკლაკნილი ხაზი.

— აი, ჩვენი გზა ეს არის, — უთხრა იმან, — სულ ტყინია, მარტო აი, აქ შავგვდება მინდორი, მერე ისევ ტყე დაიწყობა... გზის ნაპირს სულ ხევი მისდევს.

— გზაში ისეთი მალლობი არსად არის, რომ ზარბაზნები გაგვემაგრებინა და იქიდან ყუმბარები გზას მისწდომოდა?... მაშინ ჯარი დაფარული იქნებოდა მტრისგან.

— გარშემო სულ მალლობებია და მთები, მაგრამ ტყის სიხშირით იქ ზარბაზნებს ვერ გავიტანთ; ქვევითა კაცსაც კი გაუჭირდება იქ გასვლა, არამც თუ ცხენების გაყვანა და ზარბაზნების გატანა შეიძლებოდა.

ცოტა ხანს სიჩუმე ჩამოვარდა, რომელიც ჩერქეზმა დაარღვია:

— ჯოჯოხეთი ადგილია, ჯოჯოხეთი, თქვენო ბრწყინვალეზავ!

— მე არ მეშინიან!.. ამ ჯარით მთელს ოსმალეთს გადავაბრუნებ, არამც თუ ჩეჩენს და დაღესტანს! — ამაყად უბასუხა სარდალმა.

— გრამეც აგრე ამბობდა, — გაიფიქრა ჩერქეზმა და მერე ხმამაღლად წარმოსთქვა: — ბუნებასთან არა გაეწყობა-რა.

სარდალმა უსიამოვნოდ შეხედა.

— ბატონო პოლკოვნიკო, მე გამიგონია — ჩერქეზნი გულადნი არიან, თქვენ მალე შეგშინებიათ.

— მე არ მეშინიან, თქვენო ბრწყინვალეზავ! თუ გნებავს, მიბძანეთ, და მარტო მე გეახლებით ჩეჩენებზედ, მაგრამ მართალს კი ყოველთვისინ მოგახსენებთ, — წყენით წარმოსთქვა ჩერქეზმა.

— მართალს, მართალს! მე არ მინდა შენი მართალი!.. მე დაგიმტკიცებთ, რომ ეს უკანასკნელი ბრძოლაა შამილთან: იმას ჩვენ დავატყვევებთ!

— ღმერთმა ბძანოს! — ეპვნეულად უბასუხა პოლკოვნიკმა; — მე დღეს რუსის სამსახურში ვარ, და ჩემი სურვილიც ეგ გახლავს!.. ხომ აღარას მიბძანებთ?

— არა! შეგიძლიან წახვიდე.

ჩერქეზმა თავი დაუჭრა და გამოვიდა.

დანარჩენმა დღემ მზადებაში გაიარა. იმოდენი ხალხი შეყრილიყო, მტერი მოყვარეს ვეღარ იცნობდა.

აქ იყო: ჩერქეზი, ქართლელი, ოსი, იმერელი, რუსი, თათარი და ეს ყველა ერთმანერთში ირეოდა, ყველა ემზადებოდა ღენერლობის მიღებას, ყველა გამდიდრებას. აქ ყველა საჩუქრის მისაღებად წამოსულიყო, ყველა ბედნიერებას მოელოდა. ძნელად იბოგებოდა

ისეთი პირი, რომელსაც გულში სამშობლოს სამსახური და სახელი სდებოდა.*

დალამდა, ჩამობნელდა და აქა-იქ გაჩაღდა ცეცხლები, რომელიც შორიდგან მბრწყინავს ვარსკვლავებად მოჩანდა. დაჰკრეს ზორი და ნელ-ნელა ფეხის ხმა მიწყნარდა. სიჩუმეს მარტო ცხენების ჰიზ-გინი და ყარაულად მოსიარულე სალდათების წაღების ტყაბა-ტყუ-პი დაარღვევდა. ჯარის გარსშემორტყმული „სეკრეტები“ ჩამსხდარიყვნენ განგებ ამოთხრილს ორმოებში და იქ სულგანატლანი ელოდნენ თავიანთ გამოცვლას. ყაზახების პიკეტები, კარგა დაშორებული გზას და ჯარს, ჩაწოლილიყვნენ მაღალ სიმიწდებში, სადაც დაჩეუული ცხენები გვერდს მოეწვინათ და მთლად სმენად გადაქცეულიყვნენ, რათა არავითარი ხმაურობა არ გამოჰპარვოდათ.

არ გაიარა რაოდენიმე ხანმა, როდესაც ტყიდგან, წყნარად და სიფთხილით, ხუთი კაცი გამოვიდა და აიტუშა ხეებთან. იმათაც თავის მხრით სული გაენაბათ და ყურ-დაცქვეტილები სმენად გადაქცეულიყვნენ. უეჭველია, მკითხველები მიხვდებოდნენ, რომ ეს ფარჩო, იავო და იმისი ამხანაგები უნდა ყოფილიყვნენ.

— მშვიდობიანობაა. — წყნარად წარმოსთქვა ერთმა.

— მაშ წავიდეთ, — უბასუხა მეორემ.

რამდენიმე გადახტომის შემდეგ ისინი შეაფარნენ სიმიწდების მაღალ ტაროებს; იქიდან იმათ გასწიეს ისეთივე სიფრთხილით და აუჩქარებლად. ერთბაშად მოწინავე შესდგა და ხელის უკან გამოშვერით შეაყენა სხვებიც.

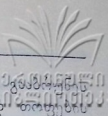
— რაი ანბავია? — ნიავსავით ჩუმის ხმით ჰკითხა იავომ.

— სუსსს!.. — ჩუმაღვე უბასუხა ელბერდმა, რომელიც თან წამოჰყოლოდა ამ თავგადადებულს ხალხს.

მართლაც ეჭირებოდათ ეს გაფრთხილება, რადგანაც იმ წუთში, რამდენიმე ნაბიჯზედ ცხენმა დაიჭიხინა: ისინი თავს წარსდგომოდნენ სადარაჯოდ გამოსულს ყაზახებს.

მოუსვენარს ელბერდს და იმის ამხანაგებს მოსწყენოდათ სანგალზედ ლოდინი და წამოსულიყვნენ, რომ ეხელავათ რამე, თუ იღბალი შესწევდა, მაგრამ პირველსავე ნაბიჯზედ ისინი თავს წასდგომოდნენ ყაზახებს. იმათ დაიწიეს უკან, რათა ასცდნენ ყაზახებს, ჩავიდნენ ხევში და მიახლოდნენ ჯარს იმ მხრიდან, სადაც არტილერიის ცხენები, დაბმულნი ერთს გაბმულს თოკზედ, მშვიდობიანად თივასა სკამდნენ. იმათ მოაძრეს წყნარად და სიფთხილით

* იხილე იმ დროს აფიცრების სამსახურზედ და სურვილზედ ზისერმანის თხზულება, ნაწ. 2.

პალოები, რომელზედაც თოკი იყო გაქიმული, წყნარად გააშლინ და გათქვირებული ცხენები ჯარისკენ და მოულოდნელად თოქებს სროლით დასწყვილეს ცხენებს, რომელნიც დაფრთხნენ, ჰიხინით და ტლინკების სროლით წავიდნენ მძინარა ჯარზედ; თითონ გაცივრულები კი გამობრუნდნენ და სრბოლით გამოემართნენ ტყისკენ.

გავარდა თოფი, მეორე, დაჰკრეს ბარაბანს, გარნიტები მისცვიდნენ საყვირს და მთელი ჯარი, დარწმუნებული, რომ ჩეჩნები დაეცნენ, აირივა ერთმანერთში. დამფრთხალი ცხენები ამ კიჟინზედ და თოფის სროლაზედ უფრო მეტად გადაირივნენ და თითონ ჯარიც გადარიეს. ყვირილი, ჟღივილი, ლანძღვა, თოფის სროლა, საყვირისა და ბუკის ხმა ისეთს ხმაურობას და ისეთს არეულობას ახდენდა, რომ კაცს ჭკუიდან შეშლიდა.

დილამდინ ისეთი არეულობა იყო ამ ჯარში, რომ მეორედ მოსვლასა ჰგვანდა, მხოლოდ დღემ აღმოაჩინა, რომ არეულობის მიზეზი ცხენები იყვნენ და ამ არეულობის მსხვერპლად რამდენიმე ათი კაცი შექმნილიყვნენ. კიდევ იღბალი, რომ ადგილობრივ მილიციას ერთი მხარე ეჭირა, სრულებით მოპირდაპირე, საიდგანაც ცხენები დაფრთხა, თორემ ტანისამოსის გამო იმათ ჩეჩნებში ვერ გამოარჩევდნენ, უეჭველად მტერი ეგონებოდათ და დაუწყებდნენ უწყალოდ ჟლეტას.

მეორე დღეს ისინი მარხავდნენ თავიანთ დახოცილებს და ეშხადებოდნენ გადაეხადათ ჩეჩნებისთვის ამგვარად მასხარად აგდება. იავო და იმისი ამხანაგები კი სიცილით უამბობდნენ ნაიბს ჩახს წუხანდელს ამბავს.

დილით აღრიან გზა უნდა გაეწმინდა უმთავრესის ჯარისთვის, და ეს კი ფეხით-ფეხს უნდა მიჰყოლოდა იმათ; ამათაც უკანა ჯარი ბარგი-ბარხანით არ უნდა მოშორებოდა.

მოწინავე ჯარს სარდალი იმგვარი შეხვდა, რომელმაც, რაკი ერთხელ გზას გაუდგება, უკან მოხედვა აღარ იცის, და ამისთვის პირველი სანგლის მიღწევის უმაღლ იმან დააწყაო ჯარი და მიიტანა ორჯერ იერიში, რომელიც ორჯერვე უკან გამოაბრუნეს სროლით და ყიჟინით; მესამე იერიშზედ ჩეჩნები ბრძანების უმაღ გაიფანტნენ ტყეში და გზა დაანებეს იმ ჯარს, რომელმაც ჩქარის სიარულით გასწია წინ და ამავეგვარად აიღო მეორე სანგალი. გაზვიადებული ჯარის უფროსი ამგვარის გამარჯვებით, თუმცა იმის ჯარს მრავალი ხალხი აკლდებოდა ყოველ იერიშის მიტანაზედ, ყველა სანგალის აღებაზედ, უკან მოუხედავად წინ მიიწევდა; და, სანამ ის მეორე სანგალს იღებდა, პირველს სანგალს ისევ ამავრებდნენ ჩეჩნები; ერთხელ აღებული სიმაგრე ხელახლად უნდა აეღო უმ-

თავრეს ჯარს და ამგვად რუსებს ერთი-ორად ჯაფა უნდებოდათ, ერთი-ორად ხალხის მსხვერპლი.

ამის გამო მოხდა, რომ, როდესაც მოწინავე ჯარი გაამპარტანებულის და გაზვიადებულის სარდლით დანიშნულს მინდორზედ გავიდა, უმთავრესი ჯარი ტყის შუა ადგილს დიდს გაჭირვებაში იყო და გზის სივიწროვის გამო ზოზინით და ტაბით მიბობლავდა. არ გაიარა რამოდენიმე ხანმა, როდესაც უმთავრესს სარდალს შეატყობინეს, რომ უკანა ჯარს და ბარგს დაეცნენ ჩეჩნები და, თუ არ მიეშველნენ, ბარგი მთლად დაეკარგებოდათ. ამისთვის ჯარს შეჩერება დასჭირდა და მიშველება ბარგისა, რომელიც ნახევარზედ უმეტესი ჩეჩნებს წაერთვათ, სანამ უმთავრესი ჯარი ხელს მოაწვდიდა, და ურიცხვი ხალხიც გაეწყვიტათ.

მოწინავე ჯარის სარდალმა, რა ნახა რომ უმთავრესი ჯარი არსად არის, ის გონს მოვიდა და გამობრუნდა უკან, მაგრამ გულგასახეტელად დაინახა, რომ წედან აღებული და დანგრეული სანგლები, ისევ გაუმავრებიან და ხელახლად შრომა უნდებოდა იმაზედ, რაც ერთხელ გაკეთებული იყო.

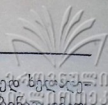
ის წამოვიდა უმთავრეს ჯარისკენ, მაგრამ პირველს სანგალს ველარ გამოაღწივა და ნება-უნებლივ გამაგრდა მინდორზედ.

სამი დღე და ღამე ამ ჯოჯოხეთს ალაგს და ჯოჯოხეთის ცეცხლის შუა ჰყვანდათ უმთავრესი ჯარი, და მხოლოდ ამის შემდეგ მიადწივეს მინდორს, სადაც ამოსუნთქვას მაინც არის მოელოდნენ. მაგრამ ვაი იმ გასვლას! ბევრის დედა აატირა, ბევრი თავმომწონე ბიჭი ააყვნესა და მშობლის სახელთან ერთად სული დააღვივნა მტრის ტყვიამ. ნახევარი ბარგი და თითქმის მეოთხედი ჯარი დარჩა იჩქერის ტყეში და უმთავრეს სარდალს კი მოაგონდა ჩერქეზის სიტყვები, რომელიც ისე გონივრულად ურჩევდა, რომ ამ ტყეში არ შესულიყვნენ, მაგრამ გვიანდა იყო! ისინი გავიდნენ მინდორზედ სურსათ-შემოკლებულნი, ნახევარ ბარგ-დაკარგულნი; წინ და უკან იყო უდაბნო ტყე, გამაგრებული ისე ძნელად ასადების სანგლებით და ჩეჩენთ გაუტეხელის გულადობით!..

გავიდნენ-ლა უკან? კიდევ ეღირსებოდათ თავის სახლობის ნახვა? — ეგ მარტო ღმერთმა იცოდა და შემთხვევამ, იქ მყოფებს კი იმედი ჰქონდათ გადაწყვეტილი.

XI

დამშეული, გაწვალებული, დაღონებული რუსის ჯარი გამაგრდა მინდორზედ, მაგრამ ვაი იმ გამაგრებას! ყოველის მხრიდგან შეჭრილი გზები, ყოველს წუთს შიში რომ რომელსამე გზადაკარგულს

ტყვიას რომელიმე კაცი არ გაეცეიბინა, ან კიდევ თავზედ ხელაუბული ჩეჩნები არ დასცემოდნენ და დღე არ გაემწარებინათ თავის! ამათ გარშემო მოისმოდა განუწყვეტლივი სიმღერა გახარებული ჩეჩნებისა, რომელნიც განუწყვეტლივ გამოჰკიოდნენ ქართველებს, ჩერქეზებს და ოსებს, რომ, თუ უნდოდათ, ამათ თავისუფალს გზას მისცემდნენ, რადგანაც ჩეჩნები იმათ კეთილ მეზობლებად სთვლიდნენ და იმათი ზოცვა არ უნდოდათ. მაგრამ ერთხელ გამწარებულნი კავკასიელნი, რომელთაც ახსოვდათ მოძმეთ სისხლი, ისე უწყალოდ დანთხეული წარსულ ბრძოლაში, გადახდევინების სურვილით ინთებოდნენ. მარტო ჩინისა და პატივისთვის წამოსულნი, ერთბაშად გამძვინვარებულ მტრებად გადაიქცნენ. ასეთია ომის ძალა, ასეთი მოქმედება აქვს სისხლის დანახვას და თოფის წამლის სუნს ადამიანზედ!

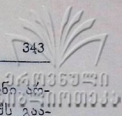
ამ მინდორზედ ელოდა სარდალი, ელოდა თითონ ჯარიც, მაგრამ რას ელოდნენ — თითონაც არ იცოდნენ, რადგან არსაიდგან მოშველების იმედი არა ჰქონდათ და აშკარად ხედავდნენ, რომ დღეს თუ ხვალ, შიმშილის გამო უნდა იარაღი დაეყარათ და ტყვეობა ეკისრათ, რადგანაც უკან გასასვლელად რამდენიმე ცდამ ამოიღ ჩაუარათ და ურიცხვი ხალხი დააკლათ.

ყველანი დამშეულნი, შეწუხებულნი, დაღვრემილის სახით და გულგატეხილნი, დღითი დღე ატარებდნენ წარმოუთქმელს მწუხარებაში და თანდათან შიმშილი მეტად აგრძნობინებდა თავის მოქმედებას.

სარდალმა ჟეჰველს საჭიროებად დაინახა, რომ ფრეიტაგისთვის შეატყობინა თავისი მდგომარეობა და ჯარის გაჭირვება, რათა იმას მოეგროვებინა და მოეშველებინა დანარჩენი ჯარები, მოეტანა სურსათი და ამგვარად სულმობრუნებულს ჯარს უკანასკნელად ეცადა უკან გასვლა; მაგრამ ვინ იქნებოდა ისეთი გამბედავი, რომ თავს შეედო იმ ტყეში გასვლა, სადაც ჭიანჭველასავით ირეოდა ფთხილი და გამოჩენილი მებრძოლი ჩეჩნები?

სარდალი, რადგანაც ყველაზედ ვაჟკაცად და გამოცდილად ამგვარს საქმეებში უყურებდა ყაზახებს, ამისთვისაც მიექცა ამ სურვილით იმათ, მაგრამ ისეთი კაცი არ აღმოჩნდა, რომელსაც მთელი ჯარისთვის თავი გადაედო. სჩანდა, რომ ათზედ ასის მისვლა უფრო ეადვილებოდათ იმათ, სანამ მართლა სარაინდო მოქმედება.

სარდალს არ უნდოდა ნება-უნებლივ სხვა გვარ-ტომობის პირისთვის მიენდო ასეთი საფაჟკაცო საქმე, რადგანაც სახელის დამსახურება რუსებისაგან უნდოდა და პირველში ამათ მეტსაც არავის ენდობოდა.

მაგრამ, რადგანაც ამ საქმის შემსრულებელი რუსებთანაა, ვინ აღმოჩნდა, ის ნება-უნებლივ მიექცა მთელს ჯარს. რაწამს გაახსენა თავისი სურვილი, რაწამს ბაგე დასძრა, ასამდინ მსურველი გამოვიდა ჩერქეზებთან, თუშებთან და დანარჩენ მთიელ ქართველებთან. გახარებულმა სარდალმა აარჩივა ათი კაცი, რომელთა შორის ერია პოლკოვნიკი ათაყუყოც, სწორედ ის ათაყუყო, რომელსაც ამ რამდენიმე დღის წინ სილაჩრე შესწამა.

— როგორ, ბატონო პოლკოვნიკო! თქვენ გინდათ მიიღოთ თქვენს თავზედ?... — გაკვირვებით შეხედა სარდალმა.

— დიალ, თქვენო ბრწყინვალეზე! ჩემისთანა ლაჩრები ხანდის-ხან გაჭირვებაში გამოდგებიან ხოლმე, — მიაგონა ათაყუყომ წარსული ლაპარაკი.

სარდალი გაწითლდა და უთხრა:

— მე ყოველთვისინ დარწმუნებული ვიყავ კაცასიელთ გულადობას... ეხლა მთელი ჯარი თქვენს ხელთ არის. თქვენ იცით, როგორც მოიქცევით.

— ისე მოვიქცევი, როგორც ღმერთი მაგონებს და ჩემი ნამუხი მეუბნება.

— ვის წაიყვანთ თანა?

— არავის! მე ჩემი იარაღი მეყოფა.

სარდალმა გაკვირვებით შეხედა იმას და ჰკითხა:

— ჯარი რომ წაგეყვანათ, მგონია, აჯობებდა!

— თუ გაველ, მარტოკაც გავალ, თუ არა-და, ჯარი ვერას მიშველს.

— მაშ არც ეს დანარჩენი ხალხი გინდათ?

— მე კი არ მინდა და, თუ გნებავსთ, ცალკე წავიდნენ, იქნება მე შემემთხვას რამე, და ეგენი ჩემზედ ბედნიერები იყვნენ!

სარდალმა გადაწყვიტა, რომ დღეს ათაყუყოს გაისტუმრებდა, ხვალ კიდევ რამდენიმე კაცს და ამგვარად ყოველდღევე შიკრიკებს გზავნიდა. ამგვარად იმას იმედი ჰქონდა, რომ ერთიც იყო, მიზანს მიაღწევდა და დაიხსნიდა ჯარს გაჭირვებისგან, თორემ აგერ თორმეტი დღე იყო, რაც მომწყვდეული ჯარი ექვსის დღის სურსათით სცხოვრებდა. ეხლა ჯარს სრულებით აღარა ჰქონდა-რა და ცხენებს თუ მიჰყოფდნენ ხელს. თითონ სარდალი იმ მდგომარეობამდის მისულიყო, რომ ერთს აფიცერს, როგორღაც შერჩენოდა რამდენიმე დაყენება ჩაი და ნახევარ გირვანქამდის შაქარი, რომლის სათხოვნელად თავის ფეხით მივიდა, და ამ აფიცერმა შუაზედ გაუყო ეს უყუათო სასმელი.

აქედგან შეგიძლიანთ წარმოიდგინოთ, რა მდგომარეობაში უნდა

ყოფილიყო დანარჩენი ჯარი, თუ თითონ სარდალი ამ მდგომარეობაში იმყოფებოდა.

შემოღამდა და სარდალის ქოხში მივიდა ათაყუყო, რომელსაც ცრემლიანი თვალებით გამოესალმა ჯარის უფროსი. ეხლა ის ლოცავდა მამაშვილურად ჩერქეზს და ისურვებდა ყოველს კეთილს იმისთვის. სარდალი პირდებოდა ყოველგვარს შემწეობას და წყალობას, თუ ღმერთი აღირსებდა ამ ეშმაკთ-საცხოვრებელის ტყიდვან მშვიდობიანად გამოსვლას.

ათაყუყომ უკანასკნელად ახსენა ღმერთის სახელი და გამოვიდა გარედ. სწირი ბურუსი, რომელიც დაბლა ჩამოწოლილიყო და კუნთ-კუნთად იდო დედამიწაზედ, ძალზედ აბნელებდა იქაურობას. ათაყუყო გაბრუნდა სწორედ იქითკენ, საითკენაც რუსის ჯარი არას გზით არ გაბედავდა წასვლას და, მაშასადამე, ჩეჩენთ მცველები ამ მხრით უფრო უზრუნველად უნდა ყოფილიყვნენ.

ის, რა მიახლოვდა ტყეს, გაწვა და გველსავით მიცურავდა ბალახებში, სანამ პირველ ბუჩქებს მოეფარებოდა; აქ წამოდგა, გაიმართა და ყური დაუგდო კარგა ხანს; იმას მარჯვენა მხრიდგან რაღაცა ლაპარაკი მოესმა და გაარჩივა ცეცხლის შუქი, რომელიც ისე გამობუტბამდა სქელს ნისლში, თითქოს ცეცხლი ფარდას უკან ენთებოდა. იმან სიფრთხილით წარსდგა რამდენიმე ნაბიჯი და იქამდინ მიუახლოვდა იმ ადგილს, რომ აშკარად გაარჩივა რამდენიმე ჩეჩენი, რომელნიც ცეცხლს შემოსხდომოდნენ და მხიარულად ლაპარაკობდნენ.

— დაიცა! რაღაცა ხმაურობა მომესმა, — წარმოსთქვა ერთმა და ყველანი გაიშუმდნენ.

— არაფერია, აქეთ ვინ მოვა? — უზრუნველად უბასუხა მეორემ: — უთუოდ მოგეჩვენა.

— მეტს სიფრთხილეს თავი არა სთქივა, — წამოიძახა ისევ პირველმა, — კორი, ადგე, ერთი მიიარ-მოიარე.

კორი, რომელიც ყველაზედ უმცროსი იყო, წამოდგა, აიღო თოფი ხელში, მიიარ-მოიარა, რამდენჯერმე გაუარა გვერდს ათაყუყოს, რომელიც სულგაკმენდილი ხეს აჰკროდა, და რადგანაც სიბნელისა და ნისლის გამო ვერავინ შეამცნივა, ისევ ამხანაგებთან მივიდა და დაჯდა.

— არავეინაა.

იმათ დაიწყეს ისევ უზრუნველი ლაპარაკი რომელიც შეეხებოდა წარსულს ბრძოლასა და, ბოლოს, გადავიდნენ იმაზედ, რომ შამილმა მთელი ჯარი ქვეიდგან მოუქცია რუსებს და ესენი ეხლა ველარა ღონისძიებით ვერ გავიდოდნენ. ამ ლაპარაკიდგან ათაყუ-

ყომ გაიგო, საითკენ უფრო ბევრნი იყვნენ ჩეჩენნი და საით ცოტა-
ნი და, მაშასადამე, უფრო უშიშრად მგზავრობა შეიძლებოდა.

ის წყნარად გამოჩნდა მესაუბრეთ და ტყეში შევიდა. ის სრულე-
ბით იმის პირდაპირ, უკან მიდიოდა, სადაც ჩასვლა უნდოდა; მერე
შეუხებია გვერდზედ და ისე იარა კარგა ხანს, ალიონმა აიწია, რო-
დესაც იმან სრულებით მოპირდაპირე მხრიდგან მშვიდობიანად
მიიღწივა ფრეიტაგის ბანაკს და მიართვა უმთავრესი სარდლის წე-
რილი.

ფრეიტაგმა საჩქაროდ მოაგროვა, რისაც მოგროვება შეიძლებო-
და, მოამზადა ჯარები და გაემართა გაქირებულის მომწყვედულის
ხალხის მისაშველად. დიდის გაქირებვისა და ბრძოლის შემდეგ იმან
მიიღწივა ტყის შუა ადგილს, სადაც მოეშველა ნამწყვედვეი ჯარი,
რომელიც გაძღომის იმედმა ერთი-ორად გაავაჟაცა, და რის ყო-
ფით სულის მოსაბრუნები სურსათი გაიტანეს. აქ დარჩნენ სამს
დღეს, რომლის შემდეგაც გამობრუნდნენ უკან და მილიციის გან-
საკუთრებითი გულადობით და თავგანწირულის ვაჟაკობით გამო-
ვიდნენ უკან.

ამ უკანასკნელმა ბრძოლამ ვარანცოვს დაანახვა, რომ მარტო
ჯარის სიმრავლე და შეუპოვარი ძალის მიტანა არ კმარა ჩეჩენთ
დამორჩილებისთვის: მდებარეობა და ხალხის თავგანწირვით ბრძო-
ლა სთრგუნამდა რუსების მოცადინებებს, ძალას და შეუპოვრო-
ბას. იქ სწვარივი ბრძოლა ექირებოდა, დაჟერილს ადგილებზედ
ყაზახების დასახლებით, და ამ დღიდან დაიწყეს ამგვარი
ბრძოლა.

შამილმაც თუ სულ არა, ნახევრად მაინც შეასრულა თავისი
დაპირება: იმან ნახევრად გააჩანაგა იქ მყოფი რუსების ძალა, მაგ-
რამ ახალახალი ჯარი, მოსული რუსეთიდან, ხელახლად იჭერდა
დაკლებულების ადგილს და ხელახლად მოიბრძოდა წინ.

შამილმა ვერ მოასწრო ყველა წვრილი საზოგადოების ერთმა-
ნერთთან შეერთება, სანამ რუსის ძალა ხელახლად თავს მოიყრიდა
და ხელახლად დაიწყებდა იმის წინააღმდეგს მოქმედებას.

იაგომ, ფარჩომ და იმის ამხანაგებმა, რა ნახეს, რომ აქ საქმე
გათავდა, გამოეთხოვნენ შამილს და წამოვიდნენ სააბრაგოდ, რო-
გორც მაშინ უსახლკარო, ცარცვით მცხოვრებს ხალხს ეძახ-
დნენ.

პირველი იმათი მოქმედება იყო ახლად დასახლებული სტანი-
ცებიდან ჯოგების ტაცება და ჩეჩენთ მხარეს გაყვანა, სადაც ჰყიდ-
დნენ ნახევარ ფასად.

ისინი, გაფიცულნი ერთმანერთთან, ღვთის რისხვად შეიქმნენ

ახლად დასახლებული გამოუცდელი რუსებისათვის, რადგანც მათ ულოდნელად ხან სად გაუჩნდებოდნენ და ხან სად.

იმათ ბევრი ცხენი გაიტაცეს, ბევრს გასუქებულს ხარს გაუდეს ყელში დანა, და, ბოლოს, მიახლოვდნენ ძაუგს, სადაც ღამე უშვირად შედიოდნენ, თუმც მთელს ქალაქს დარაჯებად გარს შემორტყმული ჯარი ჰყვანდა და თითონ ქალაქშიაც ცოტა მცველები არ დადიოდნენ.

ესენი ამ ცხოვრებაში იყვნენ, როდესაც ერთს სადამოს სოფ. სტეფანწმინდის მახლობლად, ყუროს ხევში პოვოსკა სამ ცხენ-შებმული იდგა. კაცი, რომელსაც იემშიკის ხალათი ეცვა, მოუთმენლად დადიოდა ცხენების წინ, რაღასაც ბუტბუტებდა და ხანგამოშვებით შეჰყურებდა ცას.

— დაიგვიანებენ, ბეჯითად დაიგვიანებენ! — ბოლოს წამოიძახა იმან და მოუთმენლად გადააფურთხა.

ამან ვერ მოასწრო ამ სიტყვების გათაგება, როდესაც ბნელაში რიყეზედ ჯერ გაფრთხილებული ფეხის ხმა მოისმა და მერმე ცის ტატნობზე ორი კაცის სურათი გამოჩნდა.

— ძლივს! — მოუთმენლად წამოიძახა აქ მყოფმა, რა უცნობები მოახლოვდნენ: — რაი მოგივიდათ?

— დრო ვერსაით დავახელებ, შენი ჭირიმი, დრო! ჯარი რაიმი მოვიდა, სახლებში აყენებდნენ, ხალხი დადიოდა. — უპასუხა მოსულმა.

— აბა, ნულარ გვიანობთ, ჩაჯე, ნუნუ.

ერთმა მოსულთაგანმა გადიგდო ნაბადი და გამოჩნდა ნუნუ, რომლის ძაუგს წაყვანა ძლივს მოეხერხებინა ჯღუნას.

ნუნუ ჩააწვინეს ტროიკაში, გადააფარეს ნაბადი, დააყარეს ზევიდგან თივა; ჯღუნა, კუჩრის ტანისამოსით, დაუჯდა ტროიკას, დასტვინა ცხენებს და მოისმა თვლების რახრახი.

კაცმა, რომელიც იქ დარჩა, მოიხადა ქუდი და შესძახა:

— ღმერთმა ხელი მოგიმართოს! თავის წყალობა გაგატანოს სპარს-ანგელოზმა!

ტროიკა, რომელსაც ნუნუ მიჰყვანდა, მიგრიალებდა ვლადიკავკაზისკენ და სადაც კი ყარაულები შეხვდებოდნენ და დაუძახებდნენ:

— ვინ მოდის?

ჯღუნა უპასუხებდა დამშვიდებით:

— ფოჩტის ტროიკაა, უფროსი რაიმი მყვანდა და ცოტა მომიგვიანდა სოფელჩი... თამბაქო თუ არვის გაქვს? — სთხოვდა ის, რათა დაენახებინა ყაზახებისათვის თავისი უზრუნველობა.

ყაზახები ცხენ-და-ცხენ გადახედამდნენ, მისცემდნენ თამბაქოს და, რა ცარიელს, მარტო თივით, ტროიკას დაინახამდნენ, დამხვდნენ და დებულნი თავიანთ გზას გაუდგებოდნენ.

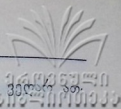
XII

ვლადიკავკაზის, მოხვევების უბანში, რომელიც იმ ხანებში განირჩეოდა სიღარიბით და ტალახით, გაცალკევებით ერთი ძველი სახლი იდგა, რომლისთვისაც ქარს ყავარი აეგლიჯა და ავდრისთვის გამოეჩინა ორი პატარა ოთახი, სადაც თავისუფლად ჩადიოდა და ატალახებდა იქაურობას. ჩამტვრეულ და გამოღებულს ფანჯრებს და კარს რაღაცა ჭუჭყიანი და ძველი დაგლეჯილი ქილობები ჰქონდა ჩამოფარებული და თავისუფალს გზას აძლევდა ქარს, რომელიც იქაურობას აყინულებდა, რადგანაც გრილს შემოდგომას სიცივეს უმატებდა ახლო-მახლოდ ჩამოთივლილი მთები. ამ სახლის გარშემო, აქა-იქ, მოჩანდა ხეები, რომელნიც ამტკიცებდნენ, რომ აქ ოდესმე ბაღი ყოფილიყო. მაგრამ ეხლა უპატრონობით და მოუვლელობით გავერანებულიყო.

იქნებოდა ღამის ცხრა საათი, როდესაც ამ ადგილს გამოჩნდა ერთი კაცი, რომელიც წყნარის სიარულით და კენესით მიუახლოვდა ამ შენობას, წყნარად მოუარა გარეშემო, უეჭველია, მოსათვალიერებლად, ასწივა ქილობს და შევიდა შიგ.

არ გაიარა რამდენიმე წუთმა, როდესაც ბუხარში ნაცრის გაქექვის შემდეგ გამოჩნდა დარჩენილი ნაღვერდალი, რომელზედაც მოსულმა დააყარა ჩინჩხვარი და კიდევ რამდენიმე წუთს შემდეგ ოთახი განათდა აბუჩუტებულის ცეცხლით.

ნახევრად განათებულს ოთახში თქვენ წარმოგიდგებოდა მოხუცი, გათეთრებულის წვერით და თმით, რომელსც კარგა ხანია არ მიჰკარებოდა სავარცხელი და უცნაურად აბურძგვნილი თმა ნაწადსავით შესთელოდა. იმისი გამხდარი, დაღვრემილი და გაცრეცილი სახე, უწყალოდ დადმეჭილი და გამხმარი, დაგარწმუნებდათ, რომ იმის გულს მცირე დუდილი და ბრძოლა არ გამოევლო. თვალებჩაცვივებული, ჩალურჯებულის თვალის ძირებით, დაგრძელებული პირისახე, მთრთოლარე და გახუნებული ტუჩები, რომელიც ყავარ-ყავარ დახეტქოდა, შესაწყალს სურათს წარმოადგენდა; იმისი ჩქარი ქმენა, განუწყვეტლივი ხველა და გამხდარი ხელების ცახცახი აშკარად ამტკიცებდა, რომ გაჭირვებაში და მწუხარებაში ცხოვრებას საკმაოდ დაედუნებინა იმისი სხეული, რომელიც მოსვენებას და ზრუნვას ითხოვდა. წამოკმული ძველი დაფლეთილი ფარაჯა, დაკონილი უმრავლესის ძონძებით, ძლივს ჰფარავდა იმის გამხ-

დარს და დასუსტებულს სხეულს, თუმცა საკმაოდ კი ველორ ათ-ბობდა.

მოხუცი ცახცახით მივიდა ცეცხლთან, ჩამოჯდა ქვაზედ და მიუ-შვირა სითბოს გაყინული ხელები, რომელსაც ძალზედ იფშენებდა.

როდესაც ცოტათი გათბა და სული მოიბრუნა, ის წამოდგა და ისევ გარედ გავიდა, კიდეც ერთხელ ფრთხილად მოიარა სახლის გარშემო, ფრთხილად მოათვალიერა იქაურობა და, რა დარწმუნდა რომ არავინ უყურებდა, საჩქაროდ შინ შევიდა.

მოხუცმა მთრთოლარეს ხელებით წამოავლო რკინის ბოლოიანს ჯოხს ხელი, გადმოწეწა საგებლად დაყრილი ყარტები, დაუწყო მი-წას ჩიჩქნა და ჩქარა ამოიღო იქიდან პატარა კოჭობი. ის განუ-წყვეტლივ შეშინებულის თვალთ იყურებოდა აქეთ-იქით, რად-განაც ყოველი ჭილობის განძრევა, ყოველი ქარის დაზუზუნება იმას შეაკრთობდა, და მთრთოლარე ხელებს უფრო აუთრთოლებდა შიში. იმას ეჩვენებოდა, რომ ვიღაცა უყურებს, ვიღაცა ეპარება, და ეს ფიქრი მწარედ სტანჯავდა იმას; იმ წუთებში ის სცდილობდა დაეფარა, დაემალა თავის კოჭობი სხვის თვალისგან და ხელი ნება-უნებლოვ ადგილს ეძებდა სად დაემალა ეს იმისთვის ძვირფასი განძი, მაგრამ, რა დარწმუნდებოდა თავის შეცდომაში, მაშინვე დამშვიდდებოდა და გააგრძელებდა თავის საქმეს.

ბოლოს, ამ ტანჯვით, წვალებით და გულის ცახცახით, იმან მოხსნა კოჭობს გადაკრული „სერა“, რამდენჯერმე ჩაიხედა შიგ და ისე დადგა ძირს; მთრთოლარე ხელი შეიყო უბეში, გამოიღო რაღაცა გამოკრული ძონძში, გახსნა და ხელის გულზედ წამოიყა-რა რამდენიმე ვერცხლი და გროშები. მოხუცმა წყნარად და რამ-დენჯერმე გადათვალა, ჩაყარა კოჭობში და თავის ჯოხზედ დააქდია. მერე ჩაფლა ისევ კოჭობი, მიაყარა მიწა, გაასწორა საგებელი და ქდეების თვლა დაიწყო.

— ცოცხალი თავად ვიცხოვრებ და მოვკვდები სხვის დასამარხი არ გავხდები, სამარხიც თავად მაქვს! — ოხვრით წარმოსთქვა იმან.

როდესაც ამ ანგარიშისაგან მოიცალა, მიიტანა ცეცხლთან გულა, ტაბაკის ნატეხზედ წამოყარა ბურისა და ხორცის ნამცეცები, რომელიც ბედნიერებს გადარჩენოდა და არ შეეშურებინათ ამ შესა-ბრალის მოხუცისთვის.

მოხუცმა გადაიწერა პირჯვარი, ახსენა ღმერთი. და ის-იყო ლუკმა აიღო პირში ჩასადებად, როდესაც კარებიდან ჭილობის შრა-ალი მოესმა, და ცივმა ქარმა იქით მიახედა. გაშტერებულს მოხუცს ლუკმა ისე დარჩა, რადგანაც ბნელა ოთახში გაარჩივა ვიღაცა ალა-მიანი, თუმცა ვერ გამოერკვია ქალი იყო თუ კაცი.

— ვინა ხარ? — ძლივს მოახერხა მოხუცმა წარმოთქმა, თვალთ ველარ ვაჭრევიანებ.

შემოსული ცოტათი შეიძრა, მაგრამ პასუხი არ მისცა, თუმცა ძრიელი ქშენა და ჩუმი ტირილი კი მოისმა.

— ვინა ხარ, ბატარა წინ წამოდევ, — განიმეორა მოხუცმა, — რაისთვის მოსულხარ ამ შუალამისას? რაი გინდა?

— მამავ! — თავი ველარ შეიმაგრა მოსულმა, გადიგდო ნაბადი და ვილაცა ქალი, ფერმიხდილი, ალელვებული და გონება-დაბნეული, გაექანა მოხუცისკენ.

— ნუნუ! — წამოიძახა მოხუცმა და მთრთოლარე ხელებით თავის გულს მისწვდა, თითქოს ამ მოძრაობით იმის ძგერის გაჩერება უნდოდა.

ის შეეპყრო რაღაცა წარმოუთქმელს მღელვარებას, აღეშფოთებინა მისი გული, და გაღვიძებულს მშობლიურ გრძნობას და სიხარულს, ერთმანერთში არეულს, იქამდინ შეეპყრო, რომ აღარ იცოდა რა ექმნა... ის ჰკოცნიდა, ეხვეოდა თავის ნაშობს, თავის ნუგეშს, მაგრამ ერთბაშად მოხუცი შეიცვალა სახეში, წარბები შეიკუმხნა, წაბარბაცდა და გამქრალს, გაცივებულს თვალებში რაღაცა ელვარება გამოკრთა:

— შორს! — დაუძახა იმან ქალს და მკერდიდან მოიშორა ნუნუ.

მოხუცის ყურამდინ მიეღწია ხმას, რომ იმისმა ქალმა ქმარს თავი დაანება, გაექცა, დაჰკარგა ნამუსი და პატივი! ამ ხმის გაგონების შემდეგ იმან დამარხა თავისი ქალი. თუმცა პირველ შეხვედრაზედ მშობლიურმა გულმა დასძლია სიძულვილს.

ნუნუ, შეჩვეული შრტიალს, შეჰკრთა და უკან დაიწია, მაგრამ ისევ საჩქაროდ წადგა წინ და მოსახვევად გაიშვირა ხელები.

— მამავ, მამაისი, ველარ მიცან?... შენი ქალი, შენი ნუნუ!..

— შორს-მეთქი! — განიმეორა მიხრწნილის ხმით მოხუცმა და ხელი მიაგება, რომ არ მიჰკარებოდა თავისი ნაშობი.

ქალი დაიბნა და დაფანტულმა უკან დაიწია.

— მე ქალი აღარა მყავს! — ყრუდ და მწარის მწუხარებით წარმოსთქვა მოხუცმა და ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაუმატა: — მე როდესღაც მყვანდა ქალი... ის ანგელოზი იყო, ის ბროლსავით წმინდა იყო... შენ ანბობ, რომ ჩემი ქალი ხარ?... აბა, შეხედე შენს თავს: შენ ისეთი ხარ, როგორიც ჩემი ქალი იყო? ხა, ხა, ხა, ხა! — მწარედ გაიცინა მოხუცმა და დაუმატა: — მამშორდი-მეთქი! შენ არა ხარ ჩემი ქალი!

— ვაიმე, დაღუპულმა! — შეშინებით წარმოსთქვა ნუნუმი მელიც ძლივს მიხვდა მამის სიტყვების აზრს.

მოხუცი მღელვარებდა, იმას მწარედ ეპრანჭებოდა სახე მეტის მწუხარებით.

— შენ ვინა ხარ?... ჩემი ქალი?... ამ შუადამისა!.. ძაუგში!.. მარტოკა!.. შენა ხარ ჩემი ქალი?... არა, არა, ჩემი ქალი მანდამდინ არ მივიდოდა!.. მაშ ვინა ხარ ვინა? რაი გინდა ჩემგან, რისთვის მოსულხარ?

მოხუცი მივარდა მთრთოლარეს ხელებით და ანძრევდა გულგახეთქილს ქალს, რომელიც შეშინებით ეხვეწებოდა:

— მამავ, მამაისი! შენაი ჭირაიმე... გამიგონე, ყური დამიგდე...

მაგრამ მოხუცს ყველაფერი დავიწყებოდა და მარტო თავის უბედურებას შეეპყრო. იმას აღარ ესმოდა ქალის ხვეწნა, ის ჰხედამდა მხოლოდ ერთს, რომ იმას ნამუსი აჰხადა თავისმა ქალმა, შეარცხინა, და ეს იქამდინ აჯავრებდა, რომ თითონ იქ მყოფსაც კი ველარ არჩევდა.

ყოველთვისინ ამგვარს აღშფოთებას წყნარი, მილუშვილი მწუხარება მოსდევს, და მოხუციც ერთბაშად მოდუნდა, მიილუშა, ჩაეკეცა მუხლები და ღრიალით დაეცა მიწაზედ. იმან წაიშინა თავში ტირილით და მოთქმით, თითქოს ამითი შეიძლო თავიდგან მოეშორებინა თავისი მწუხარება, უბედურება.

ნუნუ უყურებდა ამ სურათს, ილეოდა და იტანჯებოდა მამის მწუხარებით, უნდოდა დასამშვიდებელი ეთქვა. რამე, დაეძახნა, რომ ის უბრალოა, მაგრამ ის იქამდინ მოეცვა მამის მდგომარეობას, იქამდინ აედელვარებინა ამ სურათს, რომ ხმა ველარ ამოედო და გულის დუდილით შესცქეროდა მშობელს.

— ღმერთო! — წარმოსთქვა მოხვევმ, — რა შეგცოდნე ისეთი, რომ ამ დღეში ჩამავდე? არც ბალობას მოსვენება, არც სიბერეში!.. სადაა შენი სამართალი, სადაა შენი შებრალება?... მომკალ, მომკალ მაინც, შე დალოცვილო.

— მამავ! — წაიწია კიდეც ნუნუმი.

— ნუ მეძახი მავ სახელს, მე შვილი აღარა მყავს! მე მყვანდა ცოლი — წამართვეს და ამ ხელებით მომაკვლევენეს ის!.. მქონდა ბედნიერება — მომისპეს... სახლკარს მოშორებული, ერთი შენ-ლა შეგტრფოდი..., ვფიქრობდი — შენ მაინც არ გააქრობდი მამის სახელს, შემიბრალებდი, მაგრამ... შენც... — აღარ გაათავა მოხუცმა და ჩაიქნია ხელი: — რას შემართლებოდი, რასა? ეხლა მარტო, მარტო-ლა დავრჩი... მოვკვდები მეც და გათავდება ჩემი სახელი... ამ ქვეყანას აღარა გამოაჩენს-რა ჩემს სიცოცხლეს, აღარავინ ახსე-

ნებს ჩემს სახელს, აღარავინ მოიგონებს ჩემს სულს... რაი-ლა გინდა, რად მოსულხარ?... ხომ ნახე შენგან გაუგებრობა? ღურებული მამა? ხომ ნახე იმისი მწუხარება? ხომ დასტკბი?... ახლა მაინც მამშორდი თავიდან! — უთხრა მოხუცმა და მიაქცია მწუხარებით შეწუხებული სახე.

— ვაიმე, ვაიმე! — პირზედ ხელების დაფარებით წარმოსთქვა ნუნუმ და ძალზედ შესტირა: — მე მეგონა მამა მყვანდა, შემობრალეზდა, გამიგონებდა... შენ ეგრე მექცევი, საით-ლა უნდა წავიდე, ვის მივმართო მე დაღუპულმა. მეგონა... იმედი მქონდა... — აქ ქალს გაუწყდა სიტყვები და გოდებად გადაექცა. ნუნუ წყნარად გაბრუნდა კარებისკენ, შესდგა, კიდევ გადასდგა რამდენიმე ნაბიჯი შესდგა და მოიხედა:

— მშვიდობით, მამე!.. ღმერთია, მოწამე, დანაშაული არა მაქვს, არც შენთან და არც ღმერთთან! მშვიდობით!.. — ქალი გაბრუნდა და გაემართა ლასლასით კარისკენ.

ამ უკანასკნელს სიტყვებზედ მოხუცი დაეყრდო ერთს ხელზედ, წყნარად წამოიწივა და მოიბრუნა თავი მიმავალ ქალისკენ; ნუნუს ყოველი ფეხის გადადგმა, ყოველი განძრევა იმას შეაკრობდა, მეტად მიახრეინებდა იმისკენ თავს, მეტი მწუხარება და ცეცხლი გამოჰკრთებოდა იმის თვალებიდან.

ნუნუ მიახლოვდა კარებს, გაავლო ხელი ჭილობს, მაგრამ რაღაცა ძალამ მიიზიდა, შესდგა და კიდევ ერთხელ მიიხედა მამისკენ, რათა სამუდამოდ გამოსთხოვებოდა. მაგრამ, რა მოიხედა, ის გაჩერდა, გაშტერდა და ადგილიდან ველარ დაძრულიყო. ნუნუმ იგრძნო მშობლის მომღბალი გული, რომელსაც გაედვიძნა, ეგრძნო თავისი მოვალეობა; ხელამდა, რომ იმას ხელები გაეშვირა ქალისკენ, სურდა მისი დაძახება, მაგრამ მღელვარებას და სულის მოძრაობას პირში სიტყვა გაეწყვიტა მისთვის.

ნუნუმ ველარ გასძლო, გაექანა გულდაჩვილებულის მოხუცისკენ, რომელმაც პირუტყვის მსგავსის ღრიალით მკერდში ჩაიკრა, რადგან სიტყვა ველარ მოეხერხებინა...

როდესაც ორნიც ცოტა დამშვიდნენ, ნუნუმ უამბო თავისი თავგადასავალი, რომელიც მოხუცისთვის სრულიად სხვარივად ჩაეგონებინათ, და მამა ღმერთს მადლობას აძლევდა. რომ ამ მხრით მაინც ეღირსა სიხარული.

— მაშ ძალად გაგათხოეს?... — მეასედ ჰკითხავდა გლახა.

— ძალად, — უპასუხებდა ქალი: — იავო დაჭერილი იყო და ვინ-ლა გამოემსარჩლებოდა!

— სამართალი, ხალხი, თემი სად-ლა იყო? — იკითხავდა მოხუ-

ცი, რომელსაც წარსული თემის სამართლიანობა მოაგონებდა და მერმე თითონვე დაუმატებდა: — სადღაა ან სამართალი და თემობა... ეხლა გირგოლასთანა კაცების დღეა!.. ახლა რას აპირებ?

— აბა, თუ გირგოლამ შემიტყო, ასე კი არ დამაყენებს, და რაი ვიცი...

— იაგო, ამბობენ, ჩეჩენში გავარდა?

— ჰო, იქ წავიდა და, უფალმა იცის, გადარჩა ჩხუბებს თუ არა, — მღელვარებით წარმოსთქვა ნუნუმ.

— ღმერთი მოწყალეა, ის შეგვიბრალედა, ის დაიფარამდა, — უბასუხა მოხუცმა და გადიწერა პირჯვარი...

— თუ გადარჩა, ის მოუსვლედი არ დადგება, მაგრამ, თუ ღმერთმა ისიც წამართვა, წყალში ჩავარდნის მეტი აღარა მეწამ-ლება-რა, — ოხვრით წარმოსთქვა ნუნუმ და მოიწმინდა ცრემლ-მორეული თვალები.

— ღმერთი დიდია, იმის გულთახილვას ვერვინ მიხვდება... ია-გო მოვა და წავალთ ჩეჩენში.

— მამაისი! შენც ჩვენთან წამოხვალ? — ჰკითხა ქალმა და მიე-კრა მამას.

— ჰაი, ჰაი, შეილო, რომ წამოვალ! — ოხვრით წარმოსთქვა მო-ხუცმა.

— ჩემს ხანში თავის ქვეყანას და მიწაწყალს თავს არ ანებებენ, მაგრამ რაი ვქნა? აღარსად სამართალი, აღარსად შებრალედა!.. მე-ტი რაი-და გზა მაქვს, რომ არ წამოვიდე?.. ძნელია, ძნელი ჩემს ხანში სამშობლოს მოშორება, მაგრამ რაი ვქნა?.. გული ღნების, გული ილევის, რომ სამართლის საძებრად ჩეჩნებში, ბუსულმანებ-ში უნდა გადავიკარგნეთ!

— რაი უშავს, მამაისი! იქაც ხალხია, იქაც ჩვენს ნებაზედ ვიც-ხოვრებთ.

— ჰაი, ჰაი, რომ ხალხია და კარგი ხალხიც, ღვთის მადლმა! მაგრამ კაცისთვის თავისი მიწაწყალი ცხოა... ჩვენ რომ ჩვენი ქვე-ყანა ჩვენს ხელთა გვექონდეს, სამართალს ცხოვარად უნდა ვეძებ-დეთ, ცხოვან რად უნდა ვცხოვრობდეთ? მაგრამ რაკი საქმე ცხო კარზედ საცხოვრებლად გაგვიხდა, ჩქარა მოსულიყო იაგო, თორემ აქაც ბილეთები გააჩინეს და ჩვენ საით უნდა მოვიტანოთ ბილეთე-ბი, ვინ მომცემს?

მოხუცმა ვერ მოასწრო ამ სიტყვების გათაება, როდესაც ფან-ჯრიდგან მოისმა ხმა:

— ხვალ შუალამისას იაგო აქ იქნება.

მოხუცი და ქალი შეჰკრთნენ და, სანამ გარედ გამოსვლას მოას-

წრობდნენ, ამ სასიხარულო ამბის მომტანი იქ აღარ იყო: ის მათი ქოს მიწას ჩაეყლაპა. ძებნის შემდეგ ისინი შემოვიდნენ იმათ სიხარულს სამზღვარი აღარა ჰქონდა ამ ხმის გაგონებით. „მამ იაგო ცოცხალია, მამ იმას არა ასტეხია-რა!“ სიხარულით წამოიძახებდა მოხუცი, ხან იმის ქალი და გადაეხვეოდნენ ერთმანეთს.

ორივე დაღალულებს და დასუსტებულებს თუმცა დასვენება ეჭირებოდათ, მაგრამ ძილი არ ეკარებოდა იმათ თვალებს. მაგრამ ორივე ისეც დასუსტებულნი საგათენებოდ უფრო მეტად დასუსტდნენ და ბუნებამ კი თავისი მოითხოვა — ორთავეს ერთად ძილმა თავი მოსჭრა.

XIII

იაგო თავის ამხანაგებით ერთს ღამეს არდონის სტანიცას უპირებდნენ დაცემას და ჯოგის გარეკას.

ეხლა ყველანი ცხენებით იყვნენ, რადგანაც, ჩეჩენს დაშორებული, კარგა მანძილის მინდვრით გავლა უნდოდათ.

აქ წინ მიუძღვებოდა იაგო, რადგანაც ამ ადგილებს კარგად იცნობდა, და ამდენმა ხეტებამ და მაგალითებმა შეაჩვიეს ამგვარ მდგომარეობაში საჭირო სიფრთხილეს. ის მიუძღოდა წინ ყურებდაცქვეტილი და თვალებ-გაფაციცებული, რათა არ გამოჰპაროდა არავითარი საგანი, რომელზედაც იყო დამოკიდებული იმათი გამარჯვება და თითონ სიცოცხლეც.

ერთბაშად იმან შეაყენა ცხენი და სხვებიც შედგნენ; რაოდენიმე ხანი ასე გაჩერებული, მთლად სმენად გადაქცეულიყვნენ და რაღაცას ყურს უგდებდნენ, მაგრამ არავითარი ხმაურობა არ ესმოდათ.

— რაი ამბავია? — ბოლოს გაკვირვებით იკითხა ფარჩომ.

— დაიცა, — გააწყვეტინა იაგომ და ყურთან ხელი მიიღო.

— რას უგდებ ყურს, მე არა მესმის-რა! — დაიწყო ისევ ფარჩომ.

— ცხენოსნები რაიმე მოდიან, და ის კი ვერ გამიგია საიდან, — უპასუხა იაგომ.

— ღვთის მადლმა, მოგეჩვენა, თორემ ჩვენც გავიგონებდით, — უთხრა ფარჩომ და მიუბრუნდა დანარჩენს ამხანაგებს: — გესმისთ რაიმე?

— არა, — საერთოდ უპასუხეს იმათ.

— თუ მე ვარ ბელადი — დამაცადეთ, — წყენით უთხრა იაგომ — თუ არა და თქვენ დადექით ბელადად; და მე მოგყვებით.

— ღმერთო! — წამოიძახა ფარჩომ: — განა საწყენად გითხრობი იქნება შენ მართალი იყო, რაიც გინდა, ისა ჰქენ.

ფარჩომ ვერ გაათავა ეს სიტყვები, როდესაც მსუბუქმა ნიავმა იმათ ყურსაც მიაღწივა ცხენების ფეხის ხმა, რომელიც ძალიან ჩქარად მოდიოდნენ.

იაგო გადმოხტა ცხენიდან, დაეცა დედამიწას და ზედ დააღო ყური. რაოდენიმე ხანს შემდეგ ის წამოდგა და შეჯდა ცხენზედ.

— აჩქარდით, ჩვენსკენ მოდიან... კარგა ბლომად ხალხია!..

ამ სიტყვებით იმან გვერდზედ მიაბრუნა ცხენი, იმას გაჰყვნენ ამხანაგები და ჩქარა ჩაიმაღლნენ ჭალის ხევში. იქ მონახეს საუკეთესო სიმაგრე, ჩამოხდნენ ცხენებიდან და ჩასაფრდნენ.

როდესაც იაგომ ყველაფერი დააღაგა, ყველას განკარგულება მისცა და ყველანი თავ-თავის ადგილს დააყენა, თითონ ამოვიდა ისევ ზევით, ჩაწვა ბალახებში და ისე ცურვით მიუახლოვდა გზის გვერდით ერთ ქვას, რომელსაც ისე გაეკრა, რომ, სანამ კარგად არ დააკვირდებოდით, ვერ გამოარჩევდით ქვებიდან.

ასე გაჩუმებული, სულგაქმენდილი, ის დარჩა რაოდენიმე ხანს; ცხენების ფეხის ხმა თანდათან ახლოვდებოდა; ბოლოს, ხალხის ლაპარაკიც მოისმა: აღმოჩნდა, რომ ათიოდე, თუ ცოტა მეტი, ყაზახი მოდიოდა გზების საჩრეკად და მშვიდობიანობის დასაცველად. რაწამს ისინი გაუსწორდნენ ჭალას, უფროსმა დაიძახა:

— შესდეგით! — და ყველანი გაჩერდნენ ერთს ადგილს...

— ბუხანცოვ! — დაიწყო ისევ იმან: — აქ კარგი დასადგომი იქნება, აგერ შეშაც ახლოა, წყალიც — ცხვარი მოვხარშოთ და ვახშამი გვამოთ.

— აქ მეტად ახლო ვართ მეცხვარეებთან, ისინი ეგრე თავს არ დაგვანებებენ.

— მით უფრო უარესი იმათთვის! — წამოიძახა პირველმა: — თუ მოსვლა გაბედეს, ძაღლებივით ჩაეხოცოთ! — უთხარი ჯარს — ჩამოვიდნენ ხევის პირს, და კაცები ჩაგზავნე შეშისთვის.

ამის შემდეგ ის, დონიჯ-შემოყრილი, ჩაბრუნდა ხევისკენ, იმას მიჰყვნენ დანარჩენები და იქ ჩამოხტნენ. რა ცხენები გაუშვეს საძოვარზედ, ხალხი გაიფანტა, ზოგი ჭალაში შეშის მოსატანად, ზოგიც წყალზედ. ორი ყაზახი კი ცხენებს მოუდგა, რათა ძალიან შორს არ წასულიყვნენ; ბუხანცოვი და უფროსი კი ბინაში დარჩნენ.

იაგომ, რომელიც შეუმცნეველი დარჩა, გაიგონა იმათი ლაპარაკი, გაიგო, რომ რაღაცა უსამართლოება ჩაედინათ მწყემსისთვის, რომელნიც, თუ მოსვლას გაბედავდნენ, შეუბრალებლად და გადაუხდევენებლად ჩახოცავდნენ; მაგრამ რისთვის, რა მოხდა, რა მი-

ზეზი იყო — იმან ვერ გაიგო იმათ ლაპარაკიდან. ყაზახებმა ისინი ისეთს ალაგს ამოირჩიეს, რომ იავოს შეუმცნევლად ამხანაგებთან ჩასვლა შეეძლო. ამისთვის ის გასხლტა და ჩქარა შეუერთდა ამხანაგებს, რომელთაც ჩუმად უამბო, რაც იცოდა ყაზახების მოსვლაზედ.

— შენი კვნესა-მე, ნუ დავახოცინებთ მეცხვარეებს, დიდი ცოდო იქნება. — უთხრა მთიულმა, რომლის გულიც აფანცქალდა რაცხერისა და მეცხვარეების სახელი გაიგონა.

— ჰაი, ჰაი, რომ არ დავახოცინებთ. რაი კაცობა იქნება ჩვენთვის, რომ კაცის კვლას ისე უყუროთ?

ისინი ამ ლაპარაკში იყვნენ, როდესაც ოთხი ყაზახი, ჩინჩხერის და ხმელის შეშის გროებით, მიახლოდნენ დამალულებს.

— გზების საყარაულოდ გამოგვგზავნეს, — დაიწყო ერთმა, — და ჩვენ კი აი, სადა ვართ!

— ეშმაკმა წაიღოს ეგ გზებიც! — უპასუხა მეორემ: — ჩვენ კი მოსვენება აღარა გვაქვს-და.

— ისეთი მსუქანი ცხვარია, რომ ცხენზედ ძლივს ამოვწივ.

იმან ვერ გაათავა ეს სიტყვები, როდესაც ოთხი მთიელნი სწრაფად გადმოხტნენ, ჩაიდვეს ძირს ყაზახები და ხანჯლები დააჭირეს გულში.

შეშინებულმა ყაზახებმა პირები დააღეს დასაყვირად, მაგრამ იავოს მბრძანებელმა ხმამ საჩქაროდ ჩააჩუმა ისინი.

— ჩუმად! — დასკყივლა იმან და ყაზახები გაშემდნენ.

— ესენი კი ბარემ მოვიშორეთ, — სიამოვნებით წარმოსთქვა მთიულმა. კობამ მოიტანა თოკები, მთიელთ მაგრად შეჰკრეს ყაზახები და მიათრიეს თავიანთ ბინაში.

ისენი ძლივს მორჩნენ ამ საქმეს, როდესაც ყაზახების მხრიდან რაღაცა ხმაურობა და მაღალი ლაპარაკი მოისმა. ამხანაგებმა გაიგონეს რამდენიმე ჩერქეზების და ყაზახების ხმამალა ლაპარაკი. ამხანაგები გაიქცნენ იქითკენ და მიებარნენ შეუმცნევლად. იმათ დაინახეს ორი ჩერქეზი მწყემსი, რომელნიც ხელების ქნევით რაღაცას ელაპარაკებოდნენ დამტვრეულის რუსულის ენით, რადგანაც არც ერთმა ჩერქეზმა ეს ენა რიგიანად არ იცოდა და, რაც იცოდნენ, ისიც მღელვარებას გადაევიწყა.

ყაზახები, რომელნიც მოგროვილიყვნენ, იცინოდნენ იმათ რუსულის უცოდნელობაზედ და მასხარად იგდებდნენ. როდესაც პირველმა მღელვარებამ გაიარა და ჩერქეზები ცოტათი დამშვიდდნენ, უფრო გარკვევით დაიწყეს ლაპარაკი.

— არ მეტყვით, თქვე ეშმაკის შვილებო, რა გინდათ? — დას-

ძახა უფროსმა ყაზახმა, რომელიც ნაბაღზედ გაწოლილიყო და ჩიბ ბუხსა სწევდა.

— შენმა ყაზახებმა ცხვარი მოგტაცეს... გადაახდევენ და ცხვარი დაგვიბრუნე, — უბასუხა ერთმა ჩერქეზმა.

— რომელმა მოგტაცა, მიჩვენე.

ჩერქეზმა მოათვალა იქ მყოფები და, ბოლოს წამოიძახა:

— საით გავარჩიო, სულ პაჭუები არიან, სულ ერთმანერთსა ჰგენან.

— მაშ ვიზედა სჩივი?

— შენს ყაზახებზედ.

— აქ ბევრნი არიან, დამნაშავე რომელია?

— მე რაი ვიცი დამნაშავე ვინაა! — წამოიძახა ჩერქეზმა: — მე ვიცი, რომ შენმა ყაზახებმა მომტაცეს ცხვარი, და შენ უფროსი იმადა ჰყევხარ, რომ გადაახდევინო.

— შენ როგორა ჰბედავ ყველას გამტყუნებას?... მაგისტვის იცი რას გიზამ?... თუ ქურდობას აბრალებ ვისმე — კაცი გვიჩვენე, თუ არა და გაეთრიე აქედგან, სანამ ტყავი არ გაუძვრიათ!

— ღმერთო! საკლავიც მე წამართონ და ტყავიც მე გამაძრონ?!

— ვინ წაგართვა, ვინა? — მივარდა ყაზახი.

— შენმა ყაზახებმა, სხვა ვინა! — უბასუხა გულმოსულმა ჩერქეზმა და ერთბაშად დაინახა ცხვარი, რომელიც დაეკლათ და იქვე ეგდო: — აგერ ჩემი ცხვარიც, — გაეჩანა საკლავისკენ და სერს დაუწყა შინჯვა.

ყაზახები თითქოს შეკრთნენ და ჩერქეზი კი წყნარად ლაპარაკობდა.

— არა გრცხვენინათ, ნამუსი არა გაქვს?... თუ საკლავი გინდოდათ, ითხოვდით და მოგცემდით, თუ არა-და, სირცხვილი არ არის?... განა მაგისტვისა ხართ დაყენებულნი? მოდი, უფუთყო! — დაუძახა ამხანაგს: — წავიღოთ ცხვარი.

ჩერქეზები მივიდნენ და გაავლეს საკლავს ხელი, მაგრამ უფროსმა ყაზახმა დასძახა უმცროსებს:

— არ დაანებოთ!

ყაზახები მისცვივდნენ და დაუწყეს რომევა; მეცხვარეები არ ანებებდნენ და იძახდნენ:

— ღმერთს არ მოეტყუების, გაგწყდებით და ძალად არ დაგანებებთ!

— გაუშვით დაანებეთ თავი! — ეჩხუბებოდნენ ყაზახები.

— გაგწყდებით და არ დაგანებებთ!

— გაუშვით!

— არა.

— მათრახები! — დასკყივლა უფროსმა და ის იყო ყაზახებში შეუმაღლეს ხელი, როდესაც დამალული იაგო თავის ამხანაგებით გამოცვივდნენ და ხმლებით შეუტყეს ყაზახებს; იმათ მიგშველნენ გაბრაზებული ჩერქეზები და შეიქნა ჩხუბი. ყაზახები, შეშინებულნი ამ მოულოდნელის შემთხვევით, წესიერად ველარ იბრძოდნენ და ხვეწნაზედ გადავიდნენ: ისინი დაეცნენ მუხლებზედ და შეწყალეს ევედრებოდნენ.

ყაზახები შეკრეს, აპყარეს იარაღი, მწყემსებს მისცეს თავიანთი ცხვარი; თითონ კი მოახტნენ ყაზახის ცხენებს, ზოგიც დაჭირეს ხელში და გაჰქუსლეს.

ისინი მიახლოვდნენ ოსის სოფელს ხუმაღას, სადაც მასპინძელად ოსი ჰყვანდათ და იმისას ჩამოხტნენ. ის დაუხვდა იმათ სიხარულით, რადგანაც იცოდა, რომ ნადავლში წილს დაუდებდნენ.

მეორე დღეს მასპინძელმა, რა ნახა ცხენები, თვალმა წასძლია და მოიაზრა, რომ უკეთესი იქნებოდა თუ ამ ცხენებს დაინარჩომებდა სულ თითონ.

ამ დღეს იაგო და იმისი ამხანაგები ძაუგს ჩუმად შესვლას აპირებდნენ, რადგანაც დაძველებულს ტანისამოსს გამოცვლა ეჭირებოდა და ნუნუს ამბის შეტყობაც უნდოდათ. ეს პირველი არ იყო იმათგან ძაუგს მისვლა, სადაც არავინ იცნობდა იმათ, მით უფრო, რომ იმ დროს შერიგებული შეურიგებელისაგან ვერ გამოერჩევათ.

იაგომ და იმისმა ამხანაგებმა იცოდნენ, რომ ნუნუს მამა, მთხოვარი გლახა აქ იყო, მაგრამ აქამდისინ არ შეხვედრიყო, და ამ მხრითაც იზიდამდა იმათ ეს ქალაქი.

— მაშ ძაუგში მიხვალთ? — ჰკითხა ოსმა სტუმრებს.

— ჰო, მივიღივართ, — უპასუხეს იმას: — ცხენებთან თუ არავინ დავაგდოთ?

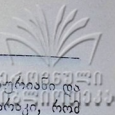
— ცხენებს რაი უნდა, თივა ბევრი გაქს, და ბაღლებიც მოუვლიან, — უპასუხა ოსმა.

— შენც თუ არ მოდიხარ? — ჰკითხა კობამ.

— ჰო, მეც საქმე მაქვს, შენი ჭირიმი.

შემობინდდა, როდესაც სტუმრები და მასპინძელი შემოვიდნენ ძაუგში, მივიდნენ ერთს სადგურში და დააბინავეს ცხენები. იმ დღეს იმათ ერთად გაატარეს დრო და მეორე დღეს ოსი დილითვე, და დანარჩენები კი საღამოს გამოვიდნენ თავ-თავიანთ საქმეზედ.

კობა, რომელიც ბაზარში ასცდა თავის ამხანაგებს, მოულოდნელად შეხვდა ერთს მოხუცს გლახაკს, რომელიც მოწყალეობას ითხოვდა. იმან თითქოს იგრძნო, რომ ეს მოხუცი მთხოვარა გლახა

უნდა ყოფილიყო და ამისთვის მივიდა იმასთან, მისცა შატრაიანი და ჰკითხა ვინაობა. მოხუცმა ისე გადაკრით დაუწყო ლაპარაკი, რომ კობასთვის გამოაშკარდა იმისგან თავის დაფარვის სურვილი. ამისთვის ყმაწვილი მოხევე აღარ ჩააცივდა და გუნებაში კი გადასწყვიტა, რომ თვალი ედევნებინა მოხუცისთვის და უეჭველად შეეტყო იმის ვინაობა და ბინადრობა. ამისთვის იმას კარგა ხანი მოუწდა, სანამ მოხუცი წავიდოდა შინ, სადაც ფეხდაფეხ მიჰყვა კობა და შორი-ახლოდგან დაუწყო თვალთვლება. არ გამოიარა ნახევარი საათი, როდესაც გლახასთან ვილაც შევიდა და მოისურვა იმათი ამბის უფრო დაწვრილებით შეტყობა. ის მიახლოვდა მოხუცის სახლის ფანჯარას და გაიგონა ნუნუს ხსენება. კობამ ფანჯარას წყნარად ახადა და იმას თვალწინ წარმოუდგა ნუნუ და იმის მამა, და ეს იყო მიზეზი, რომ იაგოს აქ ყოფნა ახარა და ისე საჩქაროდ იმისთვის გამობრუნდა, რომ უნდოდა, რაც შეიძლებოდა ჩქარა, ეხარებინა თავის ძმადნაფიცისთვის ასეთი სასიამოვნო ამბავი, როგორც ნუნუს ჩამოსვლა და მოხუცის სახლის პოვნა.

ისა ჩქარობდა, რადგანაც იცოდა, რომ ღამე სიარული აღკრძალული იყო ქალაქში, და, ვისაც ქუჩაში ცხრა საათის შემდეგ მოასწრობდნენ, იჭერდნენ; და ვისაც კი ერთხელ ხელში ჩაიგდებდნენ მაშინდელის წესის დამცველნი, იმას იმედი უნდა გადაეწყვიტა თავის დახსნაზედ. კობა ის-იყო გამოვიდა ქუჩაზედ, როდესაც ყარაული სალდათების ფეხის ხმა გაიგონა. ის შეუმცნეველი ველარ გაბრუნდებოდა და, დარწმუნდა რომ იმათ ველარ გადარჩებოდა, გადასწყვიტა — ძვირად გაეყიდა თავისი სიცოცხლე. სალდათებს ჯერ არ შეემცნიათ ის და დამშვიდებულნი, ტყაპა-ტყუპით მოდიოდნენ. კობამ გაივლო დამბახას ხელი, როდესაც დაინახა, რომ ბოგირზედ იდგა და სწრაფად გადასწყვიტა — დამალულიყო იმის ქვეშ; თუ მაინცადამაინც იმას დაინახამდნენ, იქიდგან თავის დაცვა უფრო ადვილი იყო, რადგანაც მხოლოდ ერთის მხრიდან შეიძლებოდა ბოგირის ქვეშ შესვლა, და ბოგირის მეორე მხარე კი თერგს გადაყურებდა, მამასაღამე, იქიდგან არამც თუ მოსადგომი იყო — გაჭირვების დროს თერგში გადავარდნაც შეიძლებოდა. ის შევიდა ბოგირის ქვეშ და სალდათები კი მოვიდნენ ბოგირზედ.

— დავისვენოთ ცოტა, — თქვეს იმათ და ჩამოსხდნენ ბოგირის გვერდზედ.

იმათ გააბეს ლაპარაკი საზიზღარს „ბუსურმანებზედ“, მოუკიდეს ჩიბუხებს და გათენებამდინ ისე გაატარეს. აშკარა იყო, რომ მოხევე ვერ შეემცნიათ.

კობას ბოგირის ქვეშ მოუწდა იმ ხნამდინ დარჩენა, სანამ სალ-

დათები მოშორდებოდნენ და საშუალებას მისცემდნენ შინ წასვლა. ლიკო, სადაც ამხანაგები მოუთმენლად ელოდნენ.

იმათ, რასაკვირველია, იმათ კობას მისვლა და, რა შეიტყვეს ნუნუს ჩამოსვლა და მოხუცის სახლის პოვნა, სიხარულს სამზღვარი აღარა ჰქონდა, და ნატრობდნენ ჩქარს შეღამებას, რათა ტრფიალნი ერთად შეეყარათ.

XIV

ამათი მასპინძელი ოსი, წარსული დღის განმავლობაში, უსაქმოდ არ დარჩა: იმან გადაწყვიტა, რომ დაეკმაყოფილებინა თავის გაუმადლოება და, კარგით თუ ავით, სტუმრის ცხენები თავისთვის დაენარჩომა. იმას ბევრი ფიქრი არ მოუხდა ამ საგანზედ, რადგანაც გადაწყვიტა, რომ მთავრობისთვის შეეტყობინა აბრაგების ძაღვში ყოფნა, ან დაეპერიხა და ან დაეხოცვინა ისინი. ამისთვის ის, რა-წამს გავიდა ბინიდან, მაშინვე ნაჩაღნიკთან წავიდა. ოსს გარდაწყვეტილი ჰქონდა, რომ შუადღეზე თავს დაახვევდა იაგოს და იმის ამხანაგებს ჯარსა და მერმე ორივე ერთი იყო დაიჭერდნენ, თუ იქავ დახოცავდნენ, ორივე შემთხვევაში ის განთავისუფლებული იქნებოდა სტუმრებისაგან, და ცხენები იმას დარჩებოდა. მაგრამ გზაში ახალმა აზრმა გაუბრინა თავში და იფიქრა: „აგრე მუქთად რად დაუჩვენო?“ და შესდგა რაოდენიმე ხანს. ერთბაშად რაღაცა ბოროტის ცეცხლით აენთო თვალები, წაიბუტბუტა, სიამოვნებით როგორღაც გაიქნია ხელი, გაიღიმა და გასწია ჩქარის სიარულით: ეტყობოდა, რომ იმან იპოვა საშუალება, რა რიგად დაეკმაყოფილებინა აღძრული გაუმაძღრობა.

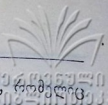
რამდენიმე წუთის შემდეგ ის ნაჩაღნიკის ბაღკონზედ იდგა და იასაულს ელაპარაკებოდა, რომელიც ცდილობდა გამოეკითხა — თუ რისთვის მოვიდა, მაგრამ გამოცდილის და გამოქნილის ოსის შეცდენა ისე ადვილი არ იყო.

— ნაჩაღნიკის ნახვა მინდა, საჭირო საქმე მაქვს.

ოსი ამის მეტს ხმას არ იღებდა, თითქოს ამ სიტყვების მეტი არა იცოდა-რა. იასაულმა ნახა, რომ ვერ წააცდენდა ოსსა და თითონ ვერ გახდებოდა ნაჩაღნიკისთვის სასიამოვნო მახარობელი, ჩაიქნია ხელი და უსიამოვნოდ შევიდა სახლში, რომ შეეტყობინა ბატონისათვის ოსის მოსვლა.

ნაჩაღნიკი ჩქარა გამოვიდა კარებზედ და დაინახა ქუდმოხდილი ოსი, რომელმაც მდაბლად თავი დაუკრა.

— რა გინდა? — დაიწყო პირდაპირ ნაჩაღნიკმა.

— საქმე მაქვს, შენი ჭირიმე, — და შეხედა იასაულს, რომელიც იქ ეხირა და გაფაციცებული უყურებდა იმათ.

ნაჩალნიკი მიხვდა ოსის აზრს და მიუბრუნდა იასაულს:

— მოგვშორდი... ესლა მარტონი ვართ, მითხარ — რა გინდა?

— აბრაგები ვიცი.

— ვინ აბრაგები?

— იაგო, ფარჩო, ელბერდ, კობა და მთიული.

— რას ანბობ? — სიხარულით წამოიძახა ნაჩალნიკმა, რომელიც ამ ხალხს გაგონებით იცნობდა, რადგანაც კვირა არ გავიდოდა, რომ იმათ სახელს იმის ყურამდინ არ მიეღწივა და რომელიმე მამაცური საქმე არ გაეგონა იმათგან მომხდარი. ერთი სიტყვით, ესენი განთქმული აბრაგები იყვნენ, რომელთა სახელი და ვაჟკაცობა შორს იყო გავარდნილი და რომელთა დაჭერისთვისაც ერთი და ორი უძილო ღამე არ გაეტარებინათ. ნაჩალნიკს თვალები გაუბრწყინდა სიხარულით: ჯერ ერთი, რომ ამ გაცვივრულის ხალხის თავები დაფასებული იყო კარგს ფასად და შეიძლებოდა იქიდგან სარგებლობა, მეორეც, რომ იმათი დაჭერით ის მიიღებდა ჩინს, მადლობას და გაითქვამდა სახელს.

— სად არიან? — იკითხა იმან მოუთმენლად.

— აქ არ არიან, მაგრამ შემოიძლიან მოვიყვანო.

— მართალს ანბობ?

— ხეცაუსტან! მართალს ვანბობ.

ნაჩალნიკი დააქცერდა და მერე ერთბაშად და პირდაპირ დაიწყო:

— რას ითხოვ მაგ სამსახურისთვის?

— ოცდაათ თუმანს კაცის თავს და აფიცრობას, — უბასუხა დაუტყვევლად ოსმა.

— ეგ ძალიან ბევრია, არ მოგცემენ, — უბასუხა ნაჩალნიკმა, თუმცა აბრაგების თავი მეტადა ჰყვანდათ დაფასებული.

— არ მომცემენ და როგორც მოესულვარ, ისე წავალ. ნაჩალნიკი დაფიქრდა და უთხრა:

— ათ-ათი თუმანი კაცის თავს იკმარე და წმიდის გიორგის ჯვარი.

— არა, შენი ჭირიმე, — ჩაცინებით უბასუხა ოსმა და გაბრუნდა.

— დაიცადე... მაშ რა გინდა? — შეაყენა ნაჩალნიკმა.

— აკი მოგახსენე.

— სულ აღარას დაუკლებ? — ევაჰრებოდა ის.

— შენ კარგი კაცი ხარ, პოლკოვნიკი, განთქმული... შენაწილად ლისთვის კაცის თავს ათ-ათს თუმანს ჩამოვალ.

— ოც-ოცი? მეტად ბევრია.

კარგა ხანს ივაჭრეს, კარგა ხანს ილაპარაკეს და, ბოლოს, მორიგდნენ: თხუთმეტი თუმანი კაცის თავს და იუნჯრობა უნდა მიეცათ ოსისთვის სამთხრობლო.

— მაშ როდის? — ჰკითხა ნაჩალნიკმა.

— ამ ორს დღეს დამიცადე და შეგატყობინებ.

ამ სიტყვებით ოსი გამობრუნდა და ნაჩალნიკი გახარებული შინ შევიდა, სადაც ხევის უჩასტკის დიამბეგი ელოდა, რომელიც ჩამოსულიყო იმასთან სხვა რაღაცა საქმეზედ. რასაკვირველია, ამ ხევის ბატონს გირგოლაც თან ახლდა და სწორედ იმ დროს, როდესაც ვლადიკავკაზის ნაჩალნიკს ეგონა, რომ ის მარტოკა ელაპარაკება ოსს, გირგოლას ყური მიედო კარებისთვის და თრთოლით მოისმენდა ოსის საუბარს. იმან გაიგონა იაგოს სახელი, იმან შეიტყო, რომ იაგოს ხელ-ზეგ დაიჭერდნენ, ან მოჰკლავდნენ, და იქამდინ აღელდა, იქამდინ გაეხარდა, რომ აღარ იცოდა — რა ექნა. ვერც ხანმა, ვერც დრომ ვერ გადაავიწყეს იმას მტრობა და სიძულვილი!.. ეხლა, როგორც პირველ დღეს, იქნება იმაზედ მეტადაც, მოუნდა იაგოს გადახდა, რომელსაც თავის უბედურებას და ნუნუს დაკარგვას აბრალებდა! მაგრამ ოსმა რომ მოატყუოს? გადაიფიქროს? — იფიქრა გირგოლამ და თმა აებურძგნა: „მაშ თავს აღარ დავანებებ იმას! სიკვდილამდინ ჩავყვები და, თუ იმან გადათქვა თავის სიტყვა, მე ვიპოვნი!“ — გაიფიქრა ეს, გაეპარდა და გამოუღვა ოსს, რომელსაც ჩქარა მოეწია.

ოსი მიდიოდა გახარებული თავისის საქმით და ვერ ამცნევდა გირგოლას, რომელიც მისდევდა და თავიდგან ფეხებამდინ ათვალიერებდა. ოსი მივიდა თავიანთ ბინაზედ, გირგოლაც მიჰყვა იქამდინ და შებრუნდა ამ სასტუმროს დუქანში.

იმან მოითხოვა ჩარეკა ღვინო, ეშმაკურის ლაპარაკით გამოჰკითხა დახლიდარს — იქ იდგა ოსი თუ არა? მარტო იყო, თუ ამხანაგები ჰყვანდა, და, რა ყველაფერი დაწვრილებით შეიტყო, მაშინვე გადაწყვიტა; რომ იაგოც და იმის ამხანაგებიც იქ უნდა ყოფილიყო.

იმან იქირავა იქვე ოთახი და, რა შევიდა, სიამოვნებით გაიგონა, რომ ოსი და იმის ამხანაგები იმის მეზობლად ხმაურობდნენ, და თხელი ფიცრული კი, რომელიც იმათ აშორებდა, ნებას აძლევდა — ყოველის სიტყვა და მოძრაობა გაეგონა.

ის მაშინვე გამოვიდა, იპოვნა დიამბეგი, შეატყობინა თავის და-

გვიანების მიზეზი და გაგზავნა გუბერნატორთან, რომელიც იმათ სადგურში წავიდა, სადაც უნდა ეთვალთვალებინა აბრაგვინისთვის, რათა არსად გაჰპაროდნენ.

ის შევიდა თავის ოთახში სწორედ იმ დროს, როდესაც აბრაგები ბაზარში გასულიყვნენ, და მოუსვენრად ელოდა, სანამ ისინი დაბრუნდებოდნენ. რადგანაც იმათი მოსვლა გვიან მოხდა და რაღაცა მღელვარება და შესვლა-გასვლა შეამცინივა აბრაგებს, მიზეზის შესატყობად დარჩა. ამ მოლოდინში გაიარა საათმა, ორმა, და იქამდინ დაუგვიანდა, რომ ჯერ ალაყაფის კარები დაკეტეს, მერე თითონ დუქანიც და გამოსასვლელი გზა აღარა ჰქონდა.

იმან გაიგო, რომ ერთი ამხანაგი დაუკარგავსთ, და გულის ხეთქით ელოდა, რომ გაეგო, დაკარგული იაგო ხომ არ იქნებოდა. მერე აშკარად გაიგონა, რომ კობას სახელს ახსენებდნენ, და მაშასადამე, დაკარგული იაგო არ უნდა ყოფილიყო.

ამგვარად იმან გაატარა ღამე და დიამბეგს ვეღარა შეატყობინარა. მთელს ღამეს არ დაუძინიათ აბრაგებს, რადგანაც კობას დაკარგვა აწუხებდა იმათ; არ დაუძინია გირგოლასაც, რომელსაც ეშინოდა, რომ იმათ ლაპარაკიდგან სიტყვა არ გამოჰპაროდა... გათენებაზედ იმას შემოესმა რაღაცა სიხარული იმ ოთახიდგან, სადაც აბრაგები იდგნენ და აშკარად გაიგონა ნუნუს და გლახას სახელი. ის გიჟსავით წამოვარდა ტახტიდგან, რომელზედაც ის-იყო მიწვა და, მთლად სმენად გადაქცეული, კედელს მიაღო ყური; გირგოლას ყურებისა აღარა სჯეროდა, რადგანაც ნუნუს დიდი ხანია რაც თერგში ქვებს შუა ჩალამულს სთვლიდა და ერთბაშად ესმოდა, რომ ის, არამც თუ მკვდარი, სრულიად უვნებელია, თავის მამასთან არის და დღეს საღამოზედ იაგოსაც კი შეუერთდებოდა.

— მაშ ის ცოცხალია, ის იაგოს შეუერთდება და დაიწყებენ ბედნიერს ცხოვრებას?... გირგოლა კი, დაწუნებული, დამცირებული, ჯავრით დაღუული, ისე უნდა დარჩეს?!

ამ კაცში გაიღვიძა პირუტყულმა გადახდევინების წადილმა და იმ დროს ნუნუ რომ იქ მდგარიყო, ის შეუბრალებლად გაუპოვდა გულს, დაეწაფებოდა იმის სისხლს და სიამოვნებით დაღუედა. ის მხოლოდ იმაზედ შესწუხდებოდა, რომ ეს სისხლი მეტად ჩქარა შესწყდა, და საკმაოდ ვერ დააკმაყოფილა თავისი გამხეცებული წადილი.

კობა, რომელსაც დაწვრილებით ჰკითხავდნენ ნუნუს ამბავს, უამბობდა ყველაფერს. ბოლოს, გადავიდა იმათ სადგურის აღწერაზედ და ისეთის დაწვრილებით ანიშნა, რომ გირგოლას, როგორც

ხელის გულზედ, ისე დაეხატა იმათი სახლი. იმან იკბინა თითქმის და წამოიძახა:

— დამაცადეთ, დამაცადეთ და ნახავთ — რას გიზამთ... მაშ გირგოლა მოკვდეს, თუ თქვენ გაბედნიერდებით!

ის საჩქაროდ გამოვიდა თავის ოთახიდან, გაქანდა დიამბეგთან, რომელიც მილიციის სოტნით გუშინიდანვე მზად იყო, და შეატყობინა, როგორც აბრაგების სადგური, ისე თავისი აზრი, თუ როგორ დაეჭირათ, ან დაეხოცათ მთიელნი.

— მაშ, შენ აგრე არჩევ?

— დიად, შენი ჭირიმე... სახლს ცეცხლი უნდა წაუკიდოთ, რომ გამოცვივდნენ, თორემ სახლში ისინი არ დაგვნებდებიან და, თუ ლამემ მოგვასწრო, კიდევ ხელიდან წაგვივლენ, შენი რისხვა არა მაქვს!

დიამბეგმა შეატყობინა ვლადიკავკაზის ნაჩალნიკს, მოიყვანეს კიდევ მთელი როტა, მიიღეს გირგოლას რჩევა მხედველობაში და საჩქაროდ ეს ხალხი აბრაგების სადგურს გარს შემოარტყეს.

რაწამს აბრაგებმა დაინახეს თავიანთი თავი ამ მდგომარეობაში, ისინი წამოცვივდნენ. კარებს მიაყარეს, რაც კი ოთახში შეხვდათ, გაიძვრეს თოფები და ფანჯარასთან დადგნენ. იმათ იცოდნენ, რომ აქედან ცოცხლები ვეღარ გავიდოდნენ და, რა უბედურობა სწევოდათ, სახელიანათ უნდოდათ სიკვდილი.

იმათი პირველი აზრი იყო, რომ ვიღამაც გასცა, და ყველამ ოსს შეხედეს, რომელიც გაფითრდა ამ შემთხვევაზედ.

— ღმერთმანი, მე არა მითქვამს-რა! — წამოიძახა იმან.

— სტყუი, ძაღლო! — დასწყვილა იაგომ და დააქირა გულზედ ხანჯალი.

— ვაიმე, რათა მკლავ?... ღმერთმანი მე არა, მე არა! — დაიძახა იმან და ერთბაშად გამოტრიალდა ფანჯრისკენ, რომელიც ღია იყო, იშვირა ფეხი და გადახტა, მაგრამ ძირს რამდენიმე ადგილს გახვრეტოილი — დაეცა: სალდათებმა, რომელთაც ნაბრძანები ჰქონდათ, რომ ესროლათ ვისაც კი იმ ოთახიდან გამოსულს დაინახავდნენ, დახვრიტეს ისა. ოსი დაეცა, გაიბრძოლა, წამოიწივა კიდევ ერთი და დაიძახა:

— ამხანაგის მოღალატეს ასე მოუვა! მე დაგდუბეთ... ჩემი ბრა... ბრა... — მაგრამ სიტყვები ვეღარ გაათავა, რადგანაც ახალმა ტყვიამ თავში გაუარა და თან გატანილი ტვინი კედელს შეანარცხა.

ოსი გაუნძრევლად, ხმაამოუღებლად დაეცა; იმან ამოსუნთქვაც კი ვეღარ მოასწრო, ისე დალია სული.

— აბრაგებო, გამოდით! — დაუძახა ჯარის უფროსმა. — გამოდით, თორემ თქვენც ეს დღე მოგელისთ, რაც თქვენს ამხანაგს.

პასუხის მაგივრად ხუთი თოფი ერთად გავარდა და ხუთი კაცი წაიქცა ჯარიდან.

— ე, მანდა ჩვენი პასუხი!

ამ სროლაზედ მოისმა გრიალი და ასამდინ ტყვიამ ფანჯარასთან მიიტანა ხრიალი, მაგრამ ოთახში მყოფებს ვერა დააქლეს-რა, რადგანაც კედლებმა დაიფარა.

აბრაგებმა მოასწრეს კიდევ თოფების გატენა და კიდევ ხუთი კაცი წაიქცეს. გაიმართა სროლა, და აბრაგებმა დაუწყეს უწყალოდ ჟღერა იქ მყოფს სალდათებს და ყაზახებს, მაშინ, როდესაც კედლების წყალობით, თითონ უვნებლად რჩებოდნენ.

მარტო ელბერდს მოხვედროდა მკერდში ტყვია, მაგრამ იმან საჩქაროდ გაიხია ახალუხი, გამოგლიჯა ბამბა და მაგრად დაიცვა ჭრილობა. ამის შემდეგ ის ისე იბრძოდა, როგორც უვნებელი.

— ბატონო, ხალხს რად ახოცინებთ, ცეცხლი მოუკიდოთ, თორემ მაგათ ჩვენ ვერ დავიმორჩილებთ, — მოახსენა გირგოლამ დამბეგს.

დამბეგმა მოახსენა ნაჩალნიკს და გადაწყვიტეს, რომ თივა მოეტანათ.

რადგანაც ეს ადგილი ბაზართან ახლო იყო, გაგზავნეს რამდენიმე ყაზახი და იქიდან მოატანინეს თივა და გარს შემოუწყვეს სახლს. როდესაც ეს მუშაობა გაათავეს, აბრაგებს კიდევ დაუძახეს:

— რაც გინდა გაძლიანდეთ, რაც გინდა ქნათ, ბოლოს, მაინც ხელში უნდა ჩაგვიცვივდეთ... გამოდით, იარაღი დაყარეთ, თორემ სახლს ცეცხლს წაუკიდებთ!

— თქვენ დედაკაცებს, ბალებს, მოხუცებულებსაც არ იბრალებთ და სწვავთ, ჩვენ რომ დავგწვათ — რა საკვირველი იქნება?! — უბასუხეს იმით.

— მაშ, არ გამოხვალთ?

— არა!

— დაგწვავთ!

— დაწვა გვირჩევნიან თქვენს ხელში ჩავარდნას.

— წაუტიდეთ ცეცხლი! — მოისმა ბრძანება და ჯერ აეარდა კვამლი, მერე ოთხგან-ხუთგან გამოჩნდა ცეცხლი, და ერთბაშად აბრიალდა ხმელი თივა.

— ო, ძაღლებო, ძაღლებო! სხვა რაი ვაყვაცობა გაქვსო, — კბილების ღრჭიალით დაიძახა იაგომ.

— იაგო! კარგად მოიხედე, მე ვარ... მე გადაგიხადე! — დაუძახა გირგოლამ.

იაგომ გამოიხედა და დაინახა გირგოლა, რომელიც ცარიელს ბოჩკას ამოჭარებოდა და იქიდგან ელაპარაკებოდა.

იაგომ სწრაფად გადმოიჭრიალა თოფი, დაუმიზნა, მაგრამ გირგოლამ მოასწრო ბოჩკის უკან ჩამალვა, ტყვიამ ქუდი-ღა გადააგდებინა.

— შენი იღბალია და რაი გიყო! — დასძახა იაგომ.

ამ ხანში ცეცხლი სახლსაც გაედო, რომელსაც გუგუნი გაჰქონდა და წუთით-წუთს ჩამოქცევას აპირებდა.

— ძმანო! ნუ დავიმარხებით ცეცხლში, ვაჟკაცი ვაჟკად გავწყდეთ! — დაიყვირა იაგომ, ჩამოიფხატა თვალეზზედ ქუდი და გადაეშვა ფანჯარიდან.

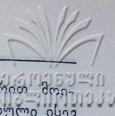
— გავწყდეთ! — მისცეს ხმა დანარჩენებმა და გადაჰყვნენ თან.

იმათ, ხმალ-ამოწვდილთ, ისეთის სისწრაფით შეუტყის ერთს მხარეს, რომ მთელი ჯარი გააპეს და ის-იყო უნდა გასულიყვნენ მეორე ნაპირას, როდესაც გონს მოსული სალდათები ისევ შემოეხვივნენ. მარად და მამაცად ხმლის მქნეველნი, იარაღის მხმარებელნი, დატრიალდნენ ამ ჯარში და ვაი იმის დღეს, ვისაც იმათი მოქნეული ხმალი მისწვდებოდა: ის თავ-შუაზედ გაჩეხილი, ან მხარ-ილივ-გადასხებილი იქვე სულსა ლევდა, ადგა კორიანტელი, ყვირილი, ტირილი, კვნესა, ძახილი და რკინების ერთმანერთის მოხვედრის ხმა!

ერთბაშად ხალხი შეგუფდდა ერთს ადგილს, თითქოს ბურთსავით შეიკრა, ყველანი გაჩუმდნენ და მარტო რაღაც გამოთურცვევლი გრიალის ხმა მოისმოდა. რამდენიმე წუთს ხალხი გაიშალა და იქ მყოფების თვალს წარმოუდგა, სხვა დახოცილებთ შორის, იაგო თავის სამი ამხანაგით, რომელნიც გულადმა ეყარნენ და შესაზარს სურათს წარმოადგენდნენ. არა სჩანდა მათ შორის მარტო კობა, რომელიც ამ არეულობაში რაღაცა მანქანებით გასხლტომოდა, გადამჭდარიყო პირველ ცხენზედ და, სუბუქად დაჰრილი, შეჭარებოდა ფუთხუზის ტყეს.

XV

დილის ათი, თერთმეტი საათი იქნებოდა, როდესაც ყველაფერი გათავდა, დახოცილები წაიღეს დასამარხად, სისხლი მიწით მოამზარალეს, და ამ სისხლის ღვრის ნიშნად მარტო გადამწვარი სახლის ბოძები იდგა, რომელიც ადგილ-ადგილ დარჩენილიყო, შეტრუს-

ვილიყო. ხალხი მიდიოდ-მოდოდა, შესდგებოდა, ოხვრით მოიგონებდა ვაჟკაცთ ვაჟკაცურს სიკვდილს და მერმე, გართული ისევ თავიანთის საქმით, ივიწყებდა შესაძრწუნებელს მოგონებას.

ნაჩალნიკი ის-იყო შინ მივიდა, სადაც ხევის დიამბეგიც მიიწვივა, როდესაც იმასთან შეეპარა პოლიციელი და მოახსენა:

— თქვენო მაღალკეთილშობილებავ, კაცი მოკლეს.

— სადა?

— მოხვევების უბანში.

— ეგ-ლა გვაკლდა ამოდენა შრომის შემდეგ! — უსიამოვნოდ წარმოსთქვა იმან და დაუმატა: — ვინ კაცი?

— იქ ერთი მოხუცებული გლახაკი გახლდათ.

— გლახაკი?!. ვის მოუკლავს, ეჭვი არავიზედ გაქვს?

— როგორ არა... ეს ორი დღეა, რაც იმის ქალი ჩამოვიდა. ამბობენ, ცუდი ყოფაქცევისა გახლდათო... ის იყო თავის მამასთან, ერთს ოთახში ეძინათ და დღეს დილით მოხუცი თავის სახლში თავ-შუაზედ გაჩენილი ვიპოვეთ.

— უეჭველია, თითონ ქალს მოუკლავს, — გადაწყვიტა ნაჩალნიკმა.

— თუ თითონ არა, ეცოდინება მაინც — ვინ მოჰკლა!

— ოსები არიან?

— არა, მოხვევები.

— მოხვევები?! — გაკვირვებით იკითხა დიამბეგმა.

— დიალ, — მისცეს პასუხი.

— სახელად, რა ჰქვიათ ქალს?

— ნუნუ.

— ნუნუ? — გაკვირვებით იკითხა დიამბეგმა და მაშინვე დაუძახა გირგოლას, რომელიც ის-იყო იქ მოვიდა.

— ვინ ნუნუა, თავის მამა რომ მოუკლავს? წადი, შეიტყვე.

— მე კიდეც გავიგე, ჩემი რძალი გახლავს, — დაღონებით უპასუხა იმან.

— თითქო შენი რძალი წყალში დაიხრჩო?

— მეც აგრე მეგონა, მაგრამ აქ თურმე ყოფილა.

— შენ სად-ლა იყავ აქამდინ?

— დახოცილებს უყურებდი.

ამ დღიდან დაიწყო გამოძიება, რომელმაც აღმოაჩინა, რომ ნუნუ, გარყვნილი და ცუდი ყოფაქცევისა, მოვიდა თავის მამასთან, რომელსაც გლახაკობით დიდი ფული ჰქონდა მოგროვილი, მოკლა მამა და ფული თავის საყვარელს მიაბარა, რადგანაც აქამდინ არ ამბობს, თუ რა უყო ეს ფული. თუმცა თითონ ნუნუ ამბობ-

და: „წარსულს ღამეს მე და მამაჩემი კათენბამდისინ ვის-
ხედით. ბოლოს ძილმა თავი მოგვჭრა და, როდესაც მეორე დღეს
გამელვძიდა, მზეს კარგად მოველო, გლეხების სადილობა იქნებოდა.
ოთახში ბნელოდა და მე მეგონა — მამას კიდევაც სძინავს და, რომ
არ გამელვძიებინა, წყნარად გავედი კარებზედ, დავიბანე პირი და
იქ დავჯექი რაოდენიმე ხანს, მაგრამ, რაკი მამა არ იღვიძებდა, შე-
ვედ სანახავად, როდესაც ახლოს მიველ, ფეხებთან ტალახი ვიგრ-
ძენ. მე რამდენჯერმე დავუძახე მამას, მაგრამ ხმა არ გამცა და ხე-
ლით მინდოდა გამელვძიებინა. რა ხელი მივაკარე, ვიგრძენ რომ
სველი იყო, დავიხედე ხელზედ და სისხლში მქონდა გასვრილი! შე-
შინებულმა ჩამოვგლიჯე ფანჯრიდგან ჭილობი და ვაგლახად დავრ-
წმუნდი, რომ მამაჩემი ვიღაცას მოეკლა“.

ასე ამბობდა, ასე ლაპარაკობდა საბრალო ქალი, მაგრამ ვინ
დაუჯერებდა იმას, სად, ან ვინ იყო მოწამე?... „ეჭვი არ არის, რომ
ნუნუ მამის მკვლელია!“ — იძახდნენ ნაჩაღნიკი, გამომძიებელი,
ხალხი და მსაჯულნი.

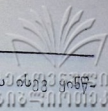
ერთს დღეს ვლადიკავკაზის ქვევით ბაზარში აეშენებინათ რა-
ღაცა ფიცრის ესტრადა და ზედ აემართათ დაქრელებული ბოძი,
რომელზედაც მსხვილის ასოებით ეწერა: „სამარცხენო ბოძი“.
ხალხი გროვდებოდა აქ და ხმამაღლა ჩათვლით კითხულობდა ამ
სიტყვებს. „რა არის ეს ბოძი, რა იქნება აქ?“ წამდაუწყუმ მოისმო-
და ხალხში, რომელსაც თანდათან ემატებოდნენ ახლადმოსულნი
და რაღაცა მღელვარებაში შედიოდნენ.

ბევრმა არ იცოდა, რა უნდა მომხდარიყო აქ, მაგრამ მაინც მოე-
ლოდა ბოლოს, როდესაც ხალხი შეინძრა, მოისმა ბარაბანის ხმა და
დაიძახეს: „მოჰყავსო, მოჰყავსო!“

ყველა იქით მიბრუნდა, საიდგანაც ბარაბანის ხმა მოისმოდა, და
შაყურებელთ თვალწინ წარმოუდგათ რაღაცა უცნაურად გაკეთე-
ბული მაღალი პოვოსკა, რომლის ზეითაც ვიღაცა დედაკაცი უკულ-
მა იჯდა ტუსადის ტანისამოსით; ჯვარედინად გადავლებული ჰქონდა
ღვედები, რომელთაც გულზედ ეჭირათ ფიცარი ზედ-წარწერით:
„მამის მკვლელი!“

თითონ ტუსადს იქამდინ ჩამოვარდნოდა გულზედ თავი, და თავ-
სახევეი წამოჰფაროდა თვალებზედა, რომ სახე არ უჩანდა. ჯალა-
თი, პირუტყულის და მოლიმარის სახით, გვერდს უჯდა და ეოხუნ-
ებოდა ქალს. ბოლოს, იმან მკაცრად გადასწივა ხელსახოცს, გა-
დაუღო უკან თავი, და ხალხმა დაინახა ფერწასული, გონებაშიხდი-
ლი ქალი, რომლისთვისაც მწუხარებას და სატანჯველს შესაზარად
დაემახინჯებინა სახე. აშკარადა სჩანდა, რომ ის ველარასა ჰგონობ-

და, რადგანაც, რა ჯალათმა ხელი მოაშორა თავს, ისავე მოწყვეტილსავე გულზედ ჩამოუვარდა.

პოვოსკა გაჩერდა ესტრადას წინ და ქალი ჩამოათრეის, რადგანაც სიარულის თავი აღარა ჰქონდა, აიყვანეს ესტრადაზედ და ისე მიაკრეს ბოძს, რომ ზეზედ მდგომს ემსგავსებოდა.

— ქულები! — დაიძახა ერთმა და ყველამ მოიხადა ქულები. სამხედრო წოდების ხალხი გამოიჭიმა და მარჯვენა ხელი მიიტანა ქულებთან. ნაკერ მუნდირში გამოვიდა ვიღაცა კაცი და დაიწყო გადაწყვეტილების კითხვა, რომელიც ხალხს აუწყებდა, რომ „ნუნუ მაშის კვლისთვის საუკუნოდ იგზავნება ციმბირში, მაღნებზედ სამუშაოდ“...

ხალხში ისეთი სიჩუმე ჩამოვარდა, რომ ბუზის გატრენას გაიგონებდით. გაუყიდა ყველაფერი, თითონ ნიავეც კი შესწყდა, თითქოს თავის ხმაურობით ეშინოდა დაეშალა ხალხის სმენისთვის. ყველას გული წარმოუთქმელადა სძვრდა და რაღაცა შემაწუხებელს მდგომარეობაში იყო. ამ საერთო სიჩუმეში გამოვიდა მოხუცებული, თეთრის წვერით, მღვდელი, შემოსილი შავის სამოსელით; იმას ხელში ეჭირა ჯვარცმა და დაღვრემილის, ფერმიხდილი და შეწუხებულის სახით მივიდა უბედურთან. ყველანი მოშორდნენ.

— ნინო! — ჩასძახა ღვდელმა: — ნინო! — გაიმეორა იმან და მოჰკიდა ხელი.

ქალი შეკრთა, გაახილა თვალები, აიღო ცოტათი თავი და მიხრწნილის ხმით ძლივს წარმოსთქვა:

— წყალი, ცოტა წყალი, ღვთის გულისთვის!

იმას დააღვეინეს წყალი და ისევ მოშორდნენ.

— შეილო! შენ ახდილი გაქვს ყოველი უფლება, შენ ცოცხლებს აღარ ეკუთვნი... მოინანიე შენი ცოდვა, რომ ზეციერმა მამამ შეგიწდოს.

— რა ცოდვა? — დაფანტვით წარმოსთქვა ნუნუმ და მწარის ღიმბილით დაუმატა: — ჰო, მე ხომ მამა მოვკალ, მე მამის მკვლეელი ვარ!..

— მითხარ აღსარება, რა გაწუხებს?.. მე მლოცველი ვიქნები შენი სულისთვის, მე შეგავედრებ ზეციერს მამას, რომ მოგიტეოს ყოველისფერი.

ამ სიტყვებზედ ნუნუ თითქოს მოცოცხლდა.

— ჯვარი მომეც. — მიუშვირა იმან ხელები.

მღვდელმა მიაწოდა ჯვარი და ნუნუს რაღაც ცეცხლით თვალეზი აენტო; ის მისწვდა ჯვარს, მიიკრა ტუჩებზედ და საკმაოდ მაღლა, თუმცა ხმის კანკალით, წარმოსთქვა მღუღარების ფრქვევით:

— ვფიცავ გულთამხილავს ზეციერს მამას, ვფიცავ ამ წმინდა ჯვარტმას, ვფიცავ ჩემს ნამუსს, ვფიცავ იავოს სულს, — მე დამნაშავე არა ვარ!

ამ სიტყვების შემდეგ ის გაერეოლდა, ძალზედ მიიკრა ჯვარი ტუჩებზედ, გაიჭიმა, დაიხრიალა და მოეშვა ისევ. ხელები ჩქარა ჩამოუქანდნენ, და ღვდელმა მიაშველა ხელი, რათა ჯვარი ძირს არ დაცემულიყო. ის დაატკერდა საცოდავს წამებულს და მთრთოლარე ხმით წარმოთქვა: „განუსვენე, უფალო, მხევალსა ამას შენსა!“ გადაიწერა პირჯვარი და მოშორდა.

როდესაც ჯალათი მივიდა, გახსნა შეკრულობა, ნუნუ მუხლებ-მოჭრილსავეთ დაეცა ძირს: მეტს მწუხარებას და სირცხვილს ველარ გაუძლო იმისმა გულმა, და უკანასკნელმა მღელვარებამ ბოლო მოუღო!..

მამ ვინ იყო გლახას მომკვლელი?.. მსაჯულნი დარწმუნებულნი იყვნენ, რომ ქალი, და ხალხში კი ეჭვი შევიდა.

მეორე-მესამე დღეს, ამ შემთხვევის შემდეგ, ფუთხუზის ტყესთან გამალეებული ტროიკა მოდიოდა, რომელსაც მიჰყვანდა ხევის დიამბეგი და გირგოლა. ისინი ლაპარაკობდნენ წარსულს შემთხვევაზედ, მაგრამ გირგოლა, რომელიც გაფითრებულიყო, თავს არიდებდა და უგუნებოდ უბასუხებდა. ის დაესწრო ნუნუს სიკვდილს, და კაცობრიულმა გრძნობამ გაუარა გულში. ამ დღიდან ის მოსვენებას ვეღარ პოულობდა და ყველგან ნუნუს სახე ეჩვენებოდა. ამ რამდენიმე დღეში ის ისე ჩამომდნარიყო, ისე შეწუხებულიყო, რომ აღამიანი ვეღარ იცნობდა.

— რა მოგივიდა, ავად ხომ არა ხარ! — ჰკითხა დიამბეგმა.

— ჰო, შეუძლოდ გახლავარ რასმე.

— ნუ გეშინიან, აი მივალთ შინა და მალე მტერი მომიკვდეს, მალე იუნკრობა მოგიტანიანო.

— შენი წყალობა მომცეს ღმერთმა, — რაღაცა უგუნებოდ უბასუხა იმან.

ისინი გვერდი-გვერდს ისხდნენ, რადგანაც წინ სხვა ყაზახი უჯდათ. გირგოლამ ვერ გაათავა უკანასკნელი სიტყვები, როდესაც ტყიდგან გამოვარდა თოფი, გახვრიტა დიამბეგი, რომელიც გადმოვარდა ტროიკიდგან და გვერდში დასჭრა გირგოლა, რომელმაც გაიგონა ხმა:

— მე ვარ კობა! ორნივე მე განაცვალებთ იავოს!

ამ სიტყვებით ის გაქრა, როგორც მოჩვენება, რომ თავის დღეში აღარ გამოჩენილიყო; მკვდარი დიამბეგი და სასიკვდილოდ დაჭრილი გირგოლა კი წაიღეს შინ ცოცხალ-მკვდარი, მიიტანეს სტე-

ფანშინდაში, სადაც დააწვინეს. პირველი იმისი სიტყვები იყო ღვდლის მოკითხვა, რომელიც იმ წამს მოვიდა.

ყველანი გამოვიდნენ, მარტონი დარჩნენ მოძღვარი და მოწაფე.

გირგოლა წარმოუდგენელს აღშფოთებაში იყო, როდესაც მოძღვარი მიუახლოვდა, ამოიღო ზიარება და იმის შიშით, რომ უზიარებელი არ მომკვდარიყო, უნდოდა მაშინვე მიეღებინა წმიდა საიდუმლო.

— ღირსი არა ვარ, მამაო!

— შენს მღვდმარეობაში ყველა ქრისტიანი ღირსია, შვილო.

— არა, სანამ აღსარებას არ გეტყვი, არა... თქ, თუ ღმერთმა შემადგებინა ყველას თქმა! ვგრძნობ, რომ სიკვდილი მიახლოვდება.

— სასიკვდილო რა გპირს, შვილო?... მაგრამ აჩქარდი, მოინანიე, ღმერთის გულუხვობას ვინ მისწვდება, ის მოგიტევებს, ის გაპატიებს.

გირგოლა კარგა ხანს წვალობდა, და ბოლოს ძლივს დაიწყო:

— იავოს მე მოუგონე ქურდობა, მე განგებ შეეწამე ცილი, რადგანაც ნუნუ ჩემთვის მინდოდა... ეხლაც მე გავაწყვეტინე იავო და მისი ამხანაგები... ნუნუს მამაც მე მოვკალ და ქალს კი გადავაბრაღე... ილოცე, ილოცე, მღვდლო, ჩემის სულისთვის, ილოცე!..

— ჰო, შვილო!.. ვილოცავ, ვილოცავ...

— როგორა გგონია — ღმერთი მაპატივებს?

— ღმერთი მოწყალეა, ღმერთი დიდია!..

— გააგებინე ყველას, რომ მთხოვარა გლახას მკვლელი მე ვარ, რომ ნუნუს ბრალი არა ჰქონდა მის სიკვდილში... მე დასამალად არ გეუბნები აღსარებას... როდესაც იავოს და იმის ამხანაგებს ცეცხლი წაუკიდეთ... მე... გულმა ვეღარ მამისვენა... წაველ გლახას სახლში... ქალასაც და მამასაც ეძინათ... მე მინდოდა ორნივე მომეკლა... მაგრამ ვიფიქრე... ერთი წუთის წვალება განა გადამიხდიდა მთელი სიცოცხლის სატანჯველს?... მე მიყვარდა ნუნუ... ო-ო, როგორ მიყვარდა... იმან უარმყო, იმან სხვა ირჩივა ჩემს თავს... მე თავმოყვარე, თავმომწონე ვიყავ... ვეღარ გავუძეღ სატანჯველს... მაშინ... მაშინ ვიფიქრე, რომ მამა... მამა მომეკლა... გამოვპარულიყავ და იმის სიკვდილი ქალისთვის დაებრალებინათ... იმას გააწვალებდნენ, გასტანჯავდნენ, და მეგონა — ეს დამაკმაყოფილებდა... მაგრამ... აი, რა დღეში ჩავვარდი... სიცოცხლე არ მენანება, მაგრამ საიქიოს, საიქიოს რა პირით წარვსდგე?... — ამ სიტყვებით ის ჯერ მიიღუშა, მერმე წამოიძახა: — აგერ!.. აგერ გლახა! არ მასვენებს, ის მომდევს; თვალები მოუქცევია ჩემკენ!.. ნუ მი-

ყურებ, ნუ მიყურებ, ნუ მიყურებ! — თანდათან სუსტდებოდა გირგოლა და ბოლოს მწარე ქვითინად გადაექცა...

იმან გაკმინდა ხმა, გადავარდა ლოგინზედ და რამოდენიმე ხანი ისე თავდავიწყებაში იყო; ბოლოს, წამოიწვია, გადაისო შუბლზედ მთრთოლარე ხელი, გადიწმინდა ჭირის ნაკადული და წყნარად წარმოსთქვა:

— ღმერთო, რა რიგად ვიტანჯები!.. — და მიუბრუნდა მოძღვარს: — მერგება ზიარება?

ღვდელმა მიუტანა პირთან კოვზი.

— მიიღე, შვილო, გერგება და კიდევ დაგამშვიდებს.

— მამაო! — ერთბაშად წამოიძახა იმან: — მაშ ღირსი ვარ?.. მომეც, მომეც, — წაიწია მღვდლისკენ, მაგრამ ერთბაშად გაიძაბა, წასწვდა გულს, ყელს, თავს და გადავარდა უკან.

— ნუნუ!.. გლახა!.. მიშვე... მიშველე! — და სიტყვები ხრიალად გარდაექცა...

კიდევ ერთი გაბძოლება, გაზმორება, დახრიალება ყელში — და გირგოლა გათავდა...

ფ ა თ ი

სააღდგომო მოთხრობა

1

186 * წელს შუა-ღამისას, გაჩაღებულს ქაშვეთის საყდარში, მო-
ისმა ყოველი ქრისტიანის გულის გასახარებელი ხმა:

— ქრისტე აღდგა! — იძახდა მღვდელი. — ქრისტე აღდგა! —
იძახდა დიდი და პატარა, და ამ სიტყვებს მოჰყვებოდა ადელელებუ-
ლი, გრგვინვასავით პასუხი:

— ჭეშმარიტად!

შემდეგ კვერცხების ჩახა-ჩუხი, შინჯვა იმათი სიმაგრისა კბი-
ლებზედ.

ყველას რაღაც სიამოვნება, რაღაც წარმოუთქმელი სიხარული
ენატებოდა პირისახეზედ, ყველა საუკეთესო ტანისამოსით იყო
მორთული; ისინი ისე ულოცავდნენ და ჰკოცნიდნენ ერთმანეთს,
თითქოს ამ ხალხს დავიწყებოდა თავისი ყოველ-დღიური შური
და განხეთქილება, ყველას პირისახე ციურის სიხარულით ბრწყინ-
ავდა, ყველა მხიარულებდა, ბედნიერად გამოიხედებოდა...

საყდრის კარებთან კი ჩამომწყრივებულიყვნენ სხვა-და-სხვა
გვარად დამახინჯებული საცოდავნი გლაზაკნი, დაკონკილის და და-
ძონძილის ტანისამოსით, რომელთა ადელელებული პირისახე მსუნა-
გად გამოიყურებოდა და გაშვერილი მთრთოლარე ხელი ბედნიერ-
თა გადანარჩენ ნამცეცებს ელოდა.

— იმათ არც სახლი, არც ნათესაობა, არც რომელიმე სიამოვნება არ მოელოდათ ამ დღეს; ლუკმა პური, სულის მოსაბრუნებ-
ლად, — აი მთელი იმათი წადილი, იმათი საგანი! ისინი აქაც კი

ჩხუბობდნენ ერთმანერთში ადგილისთვის, რადგანაც კარებთან ახლო მდგომს ყოველთვის სხვებზედ მეტი ხვდებოდა.

ბედნიერებს გამოჰქონდათ სხვა-და-სხვა რიგად და სხვა-და-სხვა ფერად დაჭრელებული პასკები, შემწვარი და მოხარშული ბატკნები, ჭიაფრად შეღებილი კვერცხები და ეს ყველა ერთად მადის გამხსნელ სურნელებას ატრიალებდა ჰაერში. განუწყვეტილად მარხულებით დახარბებული თვალები და ხელები იქ მყოფ მთხოვარებისა ასობით თრთოლვით გაიშვირებოდა ბედნიერებისაკენ და გალუღის, დასუსტებულის ხმით წარმოსთქვამდნენ:

— მოწყალეა მოიღეთ, ქრისტეს აღდგომის მადლსა! განიკითხეთ უსინათლო გლახაკი ღვთის გულისათვის! განიკითხეთ წვრილშვილის პატრონი!

ყველაზედ უკან, კედელთან მიწოლილიყო ერთი ავადმყოფობისაგან დასუსტებული უსინათლო მოხუცებული, რომელსაც ზეზედ ღვთის თავიც აღარა ჰქონდა. იმის გაყვითლებული პირისაზე, სიგამხდრე, და ჩქარი მოუსვენარი ქშენა ამტკიცებდა, რომ ეხლაც ძალზედ სიცხე ჰქონდა და მოსვენებას არ აძლევდა.

ღამე იყო ცივი და ქარიანი, ამისთვისაც მოხუცებული ცდილობდა მაგრად მოეჭუჭკა თავის დაფხრეწილი ფარაჯა, რომელიც თავის დანიშნულებას ვეღარ ასრულებდა და შიშველ ხორცს ხან სად გამოუჩენდა, ხან სად.

რადგანაც ის ყველაზედ სუსტი და უღონო იყო, დანარჩენ მათხოვრებს მიეგდოთ უკან. ამისი პატარა ქალი — „ფათი“ — შემადრწუნებელის ხმით ითხოვდა მოწყალებას, მაგრამ ბევრს ვერასა შოულობდა, რადგანაც ამხანაგები წინ არ უშვებდნენ, ლანძღვით და მუჯლუგუნით უკან აგდებდნენ. მაგრამ ის მაინც თავისას არ იშლიდა, ხან ვის გაუძვრებოდა იღლიის ქვეშ და ხან ვის, და საყდრიდამ ათობით და ოცობით გამოსულებს წინ უხვდებოდა ფათი და შემადრწუნებელის ხმით შესწიოდა:

— ქალბატონო! მოწყალეა მოიღეთ, განიკითხეთ უსინათლო ავადმყოფი მოხუცი! — და მიუშვერდა ხელს თავის სულთ-მობძავს მამაზედ. მაგრამ ბედნიერი ხალხი ამის ვედრებას არ აქცევდა ყურადღებას.

გაიარა ხალხმა მხიარულად, ბედნიერად, ერთმანერთის მილოცვით; ყველა გაეშურა თავის სახლში. წავიდ-წამოვიდნენ იქ მყოფი მთხოვრებიც. იქ დარჩა მარტო საცოდავი ფათი და მისი სულთ-მობძავი მამა, რომელიც ისე დასუსტებულიყო, რომ განძრევის თავი აღარა ჰქონდა.

ფათიმ გადაათვალიერა თავისი ნაგლახაკევი, რომელიც შეად-

გენდა რამდენიმე გროშს, კვერცხებს და პასკის პატარა ნაჭერს. შემდეგ წყნარად მივიდა მამასთან.

— მამავ, მამავ! — ჩასძახა იმან ავადმყოფს; მაგრამ პასუხი ვერ მიიღო, თუმცა ავადმყოფი სიცხისგან გამშრალს ტუჩებს ანძრევდა და ხმის ამოდებას ცდილობდა.

— მამავ! — შეშინებული სხით კიდე გაიმეორა ფატიმ და დაიჩოქა იმის გვერდით.

მამამ მოისვა ერთბაშად გულზედ ხელი, წამოიწია და მთრთოლარე სხით, გაჭირვებით წარმოსთქვა:

— მიშველეთ! ვკედები!.. შვილო!.. შვი... შვილო... შვი... — გელარ გაათავა სიტყვა, დაიხრიალა და მკვდარი დაეცა საყდრის კედელთან...

II

რამდენიმე წლის შემდეგ, მაღამ Z-ის მაღაზიის ფანჯრებთან ჩქარ-ჩქარად გამოჩნდებოდა ერთი მკერვალი ქალი, რომლის მშვენიერებაც ბევრს ყმაწვილ კაცს ულვაშის გრესით და გულში უპატიოსნოს სურვილით ატარებდა იმ ქუჩაზედ.

ეს გახლდათ ფატი, რომელიც რაღაც მოულოდნელს შემთხვევას ჩაეგდო ამ მაღაზიაში და, როგორც ნიჭიერს და ხელმარჯვე ქალს, ჩქარა დაესწავლა ჭრა, კეოვა; იმის სილამაზეს და სიფაქიზეს კი, რომელსაც ისე აფასებენ ამ გვარ სავაჭრო სახლებში, ჩქარა დაენახებინა მაღაზიის პატრონისთვის ამ ქალის ფასი.

ფათის დაუწყევს კარგა ჯამაგირის ძლევა, კარგად მოპყრობა, ასე რომ იმის დღეები მიდიოდა მხიარულად და სიამოვნებით. იმას არ ავიწყდებოდა მხოლოდ ის საღამო, როდესაც იმისმა მამამ ისე საცოდავად და საბრალოდ, უპატრონოდ და უნუგეშოდ დალია სული, და ეს წუთები იყო იმისთვის სამწუხარო, სატანჯველი, რომელიც მძიმე ლოდოდ ედებოდა გულზედ.

ამ გვარ ფიქრებით დადარდიანებული ფატი ყოველთვის დაეთხოვებოდა თავის უფროსს და განსაკუთრებით იმისათვის გავიდოდა ქუჩაში, რომ რამდენიმე აბაზი დაერიგებინა მთხოვრებისთვის, თავის მამის სულის მოსახსენებლად.

ერთი კოხტად ჩაცმული ყმაწვილი კაცი, რომელიც ამ ქუჩაზედ განუწყვეტლივ და მოუსვენრად ყოველ დღე დადიოდა, როგორც ეტყობოდა, ყოველის ღონის ძიებითა ცდილობდა ფათის გაცნობას, რადგანაც, რა ეს ქალი მაღაზიას გაშორდებოდა, ის მაშინვე აედევნებოდა კუდის-კუდ და იქამდისინ არ მოშორდებოდა, სანამ ფატი მაღაზიაში არ შევიდოდა.

ასე მიდიოდა დღე, მეორე, მესამე, მაგრამ ამ ყმაწვილმა ვაცმა ვერ მოახერხა ვაცნობა, რადგანაც ფათის ისე ეპირა თავი, რომ პირდა-პირ დალაპარაკებას უცნობი კაცი ძნელად გაუბედავდა.

ერთს საღამოს, რაღაცა ბედნიერი დღე იყო, ფათი გამოვიდა ჩვეულებისამებრ სასეირნოდ და გასწია ერთის ბალისაკენ, სადაც მუხიკა უკრავდა. ვერ მოასწრო რამდენიმე ნაბიჯის გადადგმა, როდესაც ჩვენი უცნობი ყმაწვილი კაცი თითქოს მიწიდან ამოძვრა და დაედგინა უკან. ფათიმ მოიხედა უკან და უსიამოვნოდ გაიფიქრა: „კიდევ ის ყმაწვილი! რა უნდა ჩემგან?“ და ჩაუბრუნდა ბაღში. ამ დღეს ფათი მეტად დაღონებული იყო, რადგანაც რაღაცა სევდა შემოსწოლოდა გულს და თავისვე უნებურად გაეტაცნა, დამორჩილა ამ სევდას, თუმცა თითონაც არ იცოდა — რა იყო, ან რა აწუხებდა. ის იყო დაღონებული, თითქოს ჰფიქრობდა რაღაზედაც, მაგრამ რა აღონებდა, რაზედ ჰფიქრობდა, თითონაც ვერ გეტყოდათ.

ის ამ მდგომარეობაში იყო, როდესაც ოთხად მოხრილი დედა-კაცი დაინახა, რომელსაც წინ მოუძლოდა დაგლეჯილს, დამოძძილს ტანისამოსში პატარა გაცრეცილი ბიჭი და მოწყალებას ითხოვდა, მაგრამ ხან ერთი მოსეირნე გააგდებდა შრტიალით ხან მეორე.

განსაცვიფრებელს მოპირდაპირე სურათს წარმოადგენდა ეს სანახავე! ერთის მხრით მოსეირნეთ აყვავებული ჩაცმულობა, იმათი ამაყი სახე, მაღლა აღებული თავები, მდიდრული მორთულობა და მეორეს მხრით კი უსინათლო მოხუცი და პატარა ბიჭი, შრომისა და ლუკმა პურზედ მზრუნველობის გამო გაცრეცილი, გაყვითლებული, დასუსტებული და დამონებული; სხვა-და-სხვა ფერი ძონძებით დაკონკილი ტანისამოსი, რომელიც ამახინჯებდა იმათ ტანს.

ბავშვმა მიიყვანა დედა-კაცი და ჩამოსვა კიბესთან, გაუშალა ხელსახოცი წინ და თითონ კი გასწია იქვე მსხდომ ვიღაცა კაცებთან, რომელთაც გამოეტანათ ღვინო, პური, ახალი თევზი, საქმელეულობა და საქვეყნოდ ქეიფსა სწევდნენ.

„ალავერდი“ — „იახშიოლს“ შესცვლიდა, „ლოთებო ნეტავი ჩვენას“ — სიმღერა, ყიყინა და უწყმაწური ოხუნჯობა ხარხარით. პატარა ბიჭი მივიდა იმათთან და მოწყალება ითხოვა, იმათ გამოაგდეს გინებით და ისიც მოშორდა, მაგრამ პირს წყალ-მორეული შორი ახლო დადგა და დამშეული თვალები ჩააცეცა საქმელებს.

კარგა ხანი უყურა ამ ბიჭმა, რამდენჯერმე ჩაყლაპა ნერწყვი, დააცმაცუნა ცარიელი ტუჩები და მოიფშენიდა ცრემლ-მორეული თვალები, მაგრამ გალოთებულნი იმას არ უყურებდნენ, იმისთვის არ ეცალათ! ისინი გასძახოდნენ ხრინწ-მოკიდებულის ხმით: „ლოთებო ნეტავი ჩვენა!“ და მართლადაც ნეტავი იმათ!

ბავშვმა ველარ გასძლო, მიეპარა, მოიტაცა ერთი ნაჭერი პური და გამოიქცა, მაგრამ მოქეიფენი წამოცვიდნენ, დაიჭირეს შიში და დაუწყეს უბრალოდ ცემა.

მივარდა პოლიციელი, რომელმაც ისურვა ბიჭის დაჭერა და წაყვანა, მაგრამ ის არა ნებდებოდა და იძახდა: „გამიშვით, გამიშვით! უსინათლო დედა მყავს აქა! მარტოკა სად დავაგდო?“ მაგრამ იმას ყურს არავინ უგდებდა. ქურდი იყო და მიათრევდნენ.

ხალხი, ვინც კი შემოხვდებოდა, იძახდა: „ჯიბგირი დაუჭერიათ, ჯიბგირი!“ სხვები უმატებდნენ: მაგათი შიშით კაცს ველარ გაუფლია!“ და კიდევ სხვები: „Попался? хорошоенько его, хорошоенько!“

ამ დროს მოვარდა უსინათლო დედა-კაცი, რომელიც ძროხასავით ღრიალებდა, რადგანაც უსინათლობა ნებას არ აძლევდა დაენახა, დედის გული კი ერთი-ათად აწვიადებდა შვილის განსაცდელს; ის ტიროდა, ეხვეწებოდა, გონება-დაბნეული ბლადოდა და იძახდა შვილის სახელს, მთრთოლვარე ხელებით დაეძებდა თავის სისხლსა და ხორცს, მაგრამ ვერ მიჰკარებოდა, ვერ ეპოვნა.

ხალხი ყველგან ხალხია — ისინი იცინოდნენ მოხუცის მოქმედებაზედ და მოხუცს კი ათასი ლახვარი უტრიალებდა გულში.

ფატიმ, რომელიც მოწამე იყო ამ სურათისა, ველარ გასძლო, მივიდა პოლიციელთან და დაუწყა ხევწნა, რომ თავი დაენებებინა.

პოლიციელმა შეხედა იმას, ათვალიერ-ჩამოათვალიერა ეჭვწულად და უთხრა:

— წადი, წადი შენს გზაზედ.

ამ დროს გამოიარა ვიღაცა კაცმა და ვითომც უნებურად ხელი გადახვია ფათის, რომელიც განრისხებული უკან გახტა და შემოჰკრა.

ამაზედ პოლიციელმა და სხვა ხალხმა ხარხარი ასტეხა და ფატიმ კი აღარ იცოდა, რა ექნა.

ამ დროს მოვარდა ჩვენი უცნობი ყმაწვილი კაცი და შეუტია პოლიციელს, რომელიც გამოიქიმა იმის წინ, უბძანა ბავშვის გაშვება და იმ ურცხვის დაჭერა, რომელიც ქალს გადაეხვია.

— შენ ეხლავ წაიყვან მაგ კაცს პოლიცმეისტერთან და ეტყვი, რომ კნიაზმა გამოგზავნა-თქო! — განსაკუთრებით გააბრტყელა „კნიაზმა.“

— მესმის, თქვენო ბრწყინვალეზავ, — უბასუხა პოლიციელმა და ხელი გაავლო კინტოს.

— გასწი. საღამოზედ მე თითონ შემოვალ და ავუხსნი მაგ საზიზღრის საქციელს.

პოლიციელი გაბრუნდა და უცნობი კი მიუბრუნდა ფათისკარს, რომელიც მელმაც აღარ იცოდა, რა ექნა.

— მე გახლავართ თავადი N... ნება მიბოძეთ სახლამდინ გაგაცილოთ.

— გმადლობთ გამოსარჩლებისთვის... სახლამდის გაცილება საჭირო არ არის, თქვენ მიმაცილეთ მხოლოდ ფაიტონამდის.

ამ დღიდან დაიწყო ფათის და თავადის მიხეილ N... გაცნობა, რომელიც თავის მოვალეობადა სთვლიდა ყოველთვის ფათის დახვედროდა წინ, როდესაც კი ის სასეირნოდ გამოვიდოდა.

III

თავადი მიხეილ იყო კარგი წამოსადეგი, მშვენიერის სახის ყმაწვილი. კარგი შეძლება, რომელიც დარჩენოდა მამისაგან, ნებას აძლევდა ყოველ გვარი დრო გაეტარებინა და მიხეილიც სარგებლობდა ამით.

იმან თვალი შეჰკრა ფათის, ჯერ მოეწონა და მოინდომა უბრალო გაარშეყება, დროს გატარება იმასთან; იმას იმედი ჰქონდა, ერთი ორი შეხვედრა საკმარისი იქნებოდა, რომ თავის მიზნისთვის მიეღწია და ლამაზი გოგო ხელში ჩაეგდო, მაგრამ გამოვიდა, რომ ერთი ორი შეხვედრა კი არა, მთელი თვეებიც კი მოუწადებოდა ფათის უკან დევნას და სირბილს, თუ ზემოდ აღწერილ შემთხვევას არ შესწრებოდა.

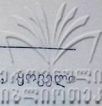
რამდენადაც უძნელდებოდა ფათის გაცნობა, იმდენად მეტის ძალით უნდებოდა იმის დაახლოვება და თან-და-თან, შეუმჩნევლად ამ სურვილის მონად ხდებოდა.

შემთხვევამ ნება მისცა გაცნობისა და ამ დღიდან მოუშორებლივ ფათის დასდევდა, შესტრფოდა, ემუხაიფებოდა.

აღწერილი შემთხვევის შემდეგ, სადაც იმან ასეთს პატიოსანს გმირად გამოიჩინა თავი, ფათისაც შთაებეჭდა გულში თავადი მიხეილის სახე, რომელიც არა იშვიათად დააფიქრებდა ხოლმე და აძებნიებდა შემთხვევას სატრფოსთვის თვალი მოეკრა.

— თქვენ არ შეგიძლიან წარმოიდგინოთ, რა ბედნიერ დღედ ითვლება ის შემთხვევა, რომელმაც თქვენი გაცნობის ნება მომცა. დმერთო! რა რიგად ვნატრობდი ამ წუთებს, რა რიგად ვიტანჯებოდი! — ჩასჩურჩულებდა ქალს, რომელიც გრძნობით და სიამოვნებით მოისმენდა ამ ტკბილს ლაპარაკს.

ფათის, გატაცებულს თავისი გრძნობით, დარწმუნებულს სხვის

გრძნობის სიწმინდეშიაც, სჯეროდა ყოველი იმის სიტყვაში, რომელიც იმის ლაპარაკი.

ერთხელ ტფილისის ერთ კლუბში მასკარადი იყო დანიშნული და მთელი ქალაქი ემზადებოდა იქ წასასვლელად. სხვათა შორის ემზადებოდნენ იმ მაღაზიის ქალებიც, რომელშიაც ფათიც მუშაობდა. ფათის თავის დღეში არ ენახა ამ გვარი ღრის გატარება, მაგრამ მაღაზიის ქალების ლაპარაკი ამ გვარს მზიარულებზედ, სადაც ასობით ხალხი შემოდის მასკებდაფარებულნი, განგებ დამახინჯებულის სახეებით, სასაცილოდ ერგენებოდა და წარმოუთქმელადაც ასურვებდა მათს ნახვას.

— მოდი შენც წამოდი, ფათი! — უთხრა ერთმა მკერვალმა ქალმა სუზანამ, რომელიც ყველაზედ მეტსა მდელვარებდა.

— ახ, სუზანა! როგორ წამოვიდე, მომზადებული არა ვარ!

— ეგ არა უშავს-რა... თეატრიდან ვიქირავებთ ღომინოს და მასკას. სხვა რაღა გინდა?

— წავიდეთ, წავიდეთ! — მოეხვიენნენ სხვა ქალები, რომელთაც მალე დაიყაბულეს ფათი.

სუზანა მაშინვე წავიდა თეატრში, უშოვნა ღომინო, მორთეს ფათი და გასწიეს მასკარადში. პირველივე შესვლა ზალაში, სადაც ათას ფერად ისროდნენ სხივებს ლამპები, გაკრიალებული პოლი, მორთული ოთახები, რომელშიაც გაისმოდა წყნარი ვალსის ხმა, აკვირვებდა ფათის და რაღაცა თავ-ბრუს ახვევდა. ის დადიოდა, უყურებდა, სინჯავდა ყოველის ფერს და ეს იქამდინ თავს ავიწყებდა, რომ ყველასგან განმარტოებულიყო.

— მასკავ! მარტოდ რად დარჩენილხარ? — გაიგონა იმან ერთბაშად და მოიხედა.

იმას გულმა კანკალი დაუწყო, რადგანაც თვალწინ უდგა მშვენივრად გამოწყობილს ტანისამოსში თავადი მიხეილ.

— გინდა ტანცაობა?

ფათის უნდოდა თავი დაემალა, წინათვე ემზადებოდა ამისათვის, მაგრამ, რა მიხეილ დაინახა, მთლად აინთო და ყოველის ფერი დაავიწყდა.

— ღიად. — უბასუხა იმან თავის დაკვრით.

იმათ გაიარეს რამდენიმე „ტური“, მერე დაუქირა თავადმა ხელი და დაიწყო სეირნობა ფათისთან.

— მასკავ! მე შენ გიცნობ. — უთხრა მიხეილმა და ღიმილით შეხედა.

— მეც გიცნობთ.

— თქვენობით რად მელაპარაკებით?

- მე ვერ ვახერხებ სხვა რიგად ლაპარაკს, ასე ვარ დაჩვეული.
- რა ბედნიერს შემთხვევას უნდა მივაწერო შენი აქ ყოფნა?
- სუზანა გადამეკიდა და აღარ მომეშვა.
- ღმერთო, რა მადლობელი უნდა ვიყო M-ის სუზანასი!

ამის შემდეგ დაიწყეს სიარული და მიხეილ თავ-განწირვით ეარშიყებოდა და ტკბილად ჩასჩურჩხულებდა, რაც ისე უაღერსებდა ქალის გულს.

ფათი იმ წუთებში ისე ბედნიერი იყო, რომ ეს ლაპარაკი, და ზოგმა კი იცის ისეთი ტკბილი ლაპარაკი, გათენებამდინ რომ გაგრძელებულიყო, არ მოსწყინდებოდა.

ამ საღამომ ფათისთვის პირველად გაიარა ასე სასიამოვნოდ, ასე ტკბილად; ის პირველად ჰგრძნობდა რაღაც გამოუცდელ მდგომარეობას და ეს გრძნობა ისე სასიამოვნოდ უაღერსებდა იმის ობლობისგან პატარაობიდგანვე დაჩაგრულს გულს.

ფათი არ ეკითხებოდა თავის თავს — თუ რა გამოვიდოდა აქედან, ან რა მოელოდდა იმას?

ან რა უნდა ეფიქრა? ის ბედნიერი იყო და უანგარიშოდ, პატიოსნად, როგორც ყოველთვის ყველა გამოუცდელი ქალი, სრულიად ეძლეოდა ამ სიამოვნებას.

— ის თავადია, მე კი უბრალო მთხოვარას ქალი, — ჰფიქრობდა ფათი, — თავის დღეში ის მე არ შემირთავს, მაგრამ ხომ ვუყვარვარ, მოვწონვარ, ჩემთვის ესეც კმარა...

იტყოდა, გაიფიქრებდა და ამ მოაზრებით დაკმაყოფილებული ისევ თავის სანატრელს საგანზედ გადადიოდა. — იმას ვუყვარვარ, იმას მოვწონვარ! და თვალწინ წამოუდგებოდა მიხეილის ანგელოზის მსზგავსი სახე, იმის აღტაცებული ტიტინი და სულის საძირკვლამდინ გამელული ხმა...

IV.

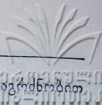
ერთს გაზაფხულის საღამოს, როდესაც მთელი ბუნება სრულის თავის ძალით გადაშლილიყო, როდესაც დედამიწის მწვანე ხავერდის მსზგავსი ხალიჩა ათასი ფერის სურნელოვანი ყვავილებით შემკობილიყო, თავადი მიხეილ ქუჩაში შეხვდა ფათის, რომელიც სასერიზოდ მიდიოდა.

— საღამო მშვიდობისა, ფათი! — უთხრა მიხეილმა დაღონებულის სახით და გაუშვირა ხელი.

— როგორა ბრძანდებით? — ჰკითხა ფათიმ, რომელმაც დაღონება შეამჩნია თავადს.

— ცუდად, საძაგლად...

— რა მოგივიდათ, რა არის? — შეშინებით და თანაგრძნობით მიატანა ფათიმი.

— ის, რომ ქვეყანა ჯოჯოხეთია და კაცი მოსვენებას ვერა პოულობს.

— როგორ? რაღა ბრძანებთ მაგას?

— იმად, რომ უბედური ვარ. — მოკლედ მისცა პასუხი.

— უბედური? თქვენა? — გაკვირვებით წამოიძახა ფათიმი: — რითი ხართ უბედური?

თავადმა შეხედა თვალებში და დაღონებით უპასუხა:

— იმითი, რომ შენ არ გიყვარვარ.

ფათი შეაკრთო ამ სიტყვებმა და რამდენიმე ნაბიჯი უფრო ჩქარა წააღმევიანა; რამდენიმე წუთმა სიჩუმეში გაიარა.

ისინი ჩაბრუნდნენ ალექსანდროვის ბაღში. მშვენიერი, მთვარით გაკაშკაშებული საღამო თავს დაჰყურებდა იმათ, მოსეირნეებს გავესოთ სკამეიკები.

— შემობრალე, ნუ მტანჯავ! — ჩასჩურჩულა კიდევ თავადმა, როდესაც ისინი მივიდნენ ერთს განმარტოებულს ხეივანში და ჩამოსხდნენ გძელს სკამზედ.

— გადაწყვიტე, ეხლავ, ამ წამსვე... ან უნდა გამომყვე ცოლად, ან თავი უნდა მოვიკლა!

ფათის, რომელიც ამ გვარს ბედნიერებას თავის ღღეში არ მოელოდა, ეგონა, რომ სმენამ უღალატა.

— გესმის, ფათი, ან ჩემი სიკვდილი, ან შენი ჩემზედ გათხოვება!.. თანახმა ხარ?... თუ... არ გიყვარვარ?

ფათიმ ძლივს გამოარქვია, რასაც ითხოვდნენ იმისაგან, ისე აღელდა, რომ თავი ვეღარ შეიმაგრა და გულ-ამომჯდარი გადაეხვია მიხეილს. — მიყვარხარ... მიყვარხარ... განა არ ხედავ, რომ მიყვარხარ, ნიავსავით ჩუმის ხმით ეუბნებოდა ფათი. — უშენოდ მეც სიცოცხლე არ შემიძლიან...

მიხეილმა მოხვია მკლავები, ჩაიკრა გულში და დაუწყო გრძნობით კოცნა.

ის ეფიციებოდა, რომ უიმისოდ ერთს ღღეს ვერ გასძლებს, რომ ფათი ისეთ საჭიროებად შეიქნა იმის ცხოვრებისთვის, როგორც პაერი სუნთქვისთვის, როგორც წყალი თევზისთვის...

ამ მოულოდნელმა ბედნიერებამ შეყვარებულებს თავი ისე დაავიწყა, რომ თუმცა ბალი კარგა ხანი იყო, რაც მოსეირნეთაგან დაცალიერდა და მთვარეც მთა-წმიდის სერებს გადაჰფარებოდა, მაგრამ ისინი კი ისევ ისე ისხდნენ და სტკებოდნენ ერთმანერთის ჰერეტიკით, ერთმანერთთან ალერსით...

V.

გაიარა ზაფხულის ღამეებმა და იმათთან ერთად ფათის ტკბილმა ოცნებამაც.

ფათიმ მალე შეამჩნია მიხეილს გულის აცრუება და პირველადვე ამ აზრმა ლახვრად დაუარა გულში. ბევრსა ჰფიქრობდა, ბევრსა სწუხდა, ბევრსა ცდილობდა, მაგრამ ყველაფერმა უბრალოდ ჩაუარა, და წარსული ნეტარება იმან ველარ დაიბრუნა.

ფათი იტანჯებოდა, ოხრავდა და დამამწვიდებელი სიტყვა კი არაეისგან ესმოდა. ტანჯვით და მწუხარებით მოელოდდა მიხეილის გამობრუნებას, მაგრამ ამაოდ.

ამ მოლოდინში და სულის კვეთებაში მიდიოდა ღღეები, რომელიც წუთით-წუთს ართმევდა. ფერს, მოსვენებას და მასთან მიჰქონდა მისი კარგად-მყოფობა. აქამდისინ დამწვიდებული, დაწყნარებული ფათი, ეხლა თითქოს სრულიად დამონებულიყო, შეშინებულიყო და პირდაპირ ველარაგისთვის შეეხედნა, რადგანაც ეგონა რომ ყველა მას სძრახამდა, ყველა მას იგდებდა მასხარად. ამ მოლოდინში აღდგომის ღამეც მოაწია და წარსულის მოგონებამ ფათის განსაკუთრების ძალით ლახვრად დაუარა გულში.

ფათი იჯდა თავის ოთახში მარტო, დაღონებული და ოცნებით წარსული ღღეების მოგონებას ეძლეოდა. იმას თვალწინ წარმოუდგა ჯერ ის ბედნიერება, რომელსაც ისე ტკბილად და სასიამოვნოდ ჰგრძნობდა ამ რამდენიმე თვის წინად; მერე მოაგონდა თავის სიღარიბე, ობლობა, უსინათლო მამა, რომელმაც ქრისტეს აღდგომის ღამეს შიმშილში და წყურვილში, ქრისტიანებისაგან განუკითხავად დალია სული; მოაგონდა მისი თრევა სხვა-და-სხვა სასამართლოებში და ამასთან ერთად, ვინ იცის, კიდევ რამდენი წვალება. მაგრამ როცა იმან თავის ახალს მდგომარეობას, ობლობას, უპატრონობას პირდაპირ შეხედა ეს ყველა სატანჯველზედ, ყველა მწუხარებაზე გადაუარებულად ეჩვენა. იმას აუღუღდა, აუჩუჩუხდა გულში სისხლი და მწარე მდულარე ცრემლებად გადმოედგარა თვალებიდან.

— რაღა ვარ ასე მარტო? რაღა ვარ ასე უბედური? — წარმო-სთქვამდა ის და ცოტას ხნით თითქოს დაშოშმინებულს, თუ გაბრუებულს, გულში ხელახლად აუღუღდებოდა სისხლი და ხელ-აზლად გადმოედინებოდა მდულარე ცრემლად.

ბოლოს თითქოს მისუსტდა, მიყუჩდა და მიწვა დივანზედ, მაგრამ ამ მდგომარეობამ დიდხანს არ გასწია — ის ერთბაშად წამო-ვარდა და დაიძახა:

— არა, არა, ის მე თავს ვერ დამანებებს! ის მოვალეა მინატრონოს...

ამ სიტყვებით მოიგდო წამოსასხამი მხრებზედ, მოიხვია თავზედ შალი, გავიდა გარედ და ჩქარის სიარულით გაემართა სოლოლაკისკენ.

იმან მიაღწია ერთს სახლს, რომლის კარებიც ღია დარჩენოდა ბიქს და ამისთვის პირ-და-პირ შევიდა, ავიდა კიბეზედ. იქ ხმაურობამ დაარწმუნა, რომ სახლის პატრონებს არ ეძინათ და შინ იყვნენ. ცოტა შეჩერების შემდეგ იმან შეაღო კარები.

— ფათი! — გაკვირვებით წამოიძახა მიხეილმა, — რისთვის მოსულხარ, რა გინდა აქა?

— კიდეცა მკითხამ?

— მე სტუმრებს ველი, შენთვის არა მცალიან ეხლა.

— აა! ეხლა არა გცალიან, განა? ეხლა, როდესაც ყოველისფერი შემოგწირე, გესმის, ყოველისფერი!.. რითაც ამაყობს, რითაც თავი მოსწონს ქალს! ეხლა მოგწყინდი, ეხლა აღარ გინდივარ, აღარ გცალიან ჩემთვის?.. მაშ იცოდე, რომ მეც ჩემთვის არ მოვსულვარ... ვიცი, ვისაც მოელი: შენ დაინიშნე, ცოლს ირთამ... ეგ ჩემთვის სულერთია... მე ღვთის წინაშე გამცემ პასუხს!.. მაგრამ რას იტყვი შენს შვილზედ, რომელიც ამ დღეებში უნდა გაჩნდეს?... მიპასუხე... იქნება იმისთვისაც აღარა გცალიან?... მე მოვსულვარ, როგორც დედა, რომ შენგან ანგარიში მოვითხოვო... გესმის, ანგარიში?... რას იტყვი შენს შვილზედ?..

ამ დროს მოისმა კარებიდან ზარის ხმა. მიხეილი, რომელიც თავის სასიამაოროს მოელოდა, დაფაცურდა.

— ეხლა წადი, დრო არა მაქვს... ხვალ, ხვალ... ეხლა გთხოვ მომშორდე...

— არ წავალ, ფეხს არ მოვიცვლი აქედან... შენ ფიცი მომეცი, რომ შემირთამდი, მეც დაგიჯერე.... თუ აქ ყოფნის ნება ვისმე აქვს, მე ყველაზედ მომეტებული უნდა მქონდეს... მე დედა ვარ შენი შვილისა!

ამ დროს შემოვიდა ვარსკვლავებით გაბრწყინებული მიხეილის სასიამაორო, რომელმაც სიამაყით თვალი გადაავლო ამ ქალსა და დამცინველის ღმილით მიუბრუნდა თავის სასიძოს:

— რომანი... სცენა... — წარმოსთქვა იმან და მხრების აწევით შეათამაშა მსხვილ-ფოჩიანი ეპოლეტები.

— არა, ღმერთს გეფიცებით!... მე თითონ არ ვიცი, საიდან, რისთვის მოვიდა ეს დედაკაცი... — აირია მიხეილი.

— არა უშავს-რა, არა უშავს-რა, — წამქეზებელის კილოთი დაიწყო სასიამაორომ: — მეც ჩემს ყმაწვილ-კაცობაში ბევრი...

— მე გეტყვით, აგისნით, რათაცა ვარ აქა, — გააწყვეტინა ფათიმ: — აი, იმან წამართვა, მომპარა ყოველისფერი... გესმის, ყოველისფერი... დღეს თუ ხვალ დედა შევიქნები... ეხლა კი ფიცსაცა ღალატობს და სინიდისსაც...

— რა დასამტკიცებელი საბუთი გაქვს, რომ შენი შვილი ნამდვილად თავადი მიხეილის შვილია?...

ფათი არ მოელოდა ამ სიტყვებს, ნამეტნავად მოხუცებულის კაცისაგან.

როგორ?.. მოხუცებული, რომელსაც მშობლიური მზრუნველობა უნდა გაეწია, კაცი, რომელიც შემკობილი იყო ჩინით, პატივით, გამოცდილებით, დახე რას ეუბნებოდა?! სხვისგან რილას მოლოდინი უნდა ჰქონოდა!

საბრალო ქალს გულში რაღაცა აუღუღდა, გახურდა და ყელში მობჯენილმა სრიალი დააწყებინა. ისა ცდილობდა პასუხი მიეცა, გადაეხადა ამ შეურაცხყოფისთვის, მაგრამ მისი მეცადინეობა ამაოდ რჩებოდა, რადგანაც გამშრალს პირში ენა აღარ უბრუნდებოდა და სიტყვა უწყდებოდა.

სისხლმა რომელიც აღმა გაქანდა, ერთბაშად ჩაჰკრა თავში, თვალები გაუბრწყვიალდა, დაუბნელდა, ქალმა წაიტორტმანა და როგორც ზარდაცემული დაეშვა სკამზედ.

— მიშა! — მიუბრუნდა ახლად მოსული თავის სასიძოს: — უთუოდ ამ დედაკაცს საადღგომოდ ფული არა აქვს, მიეცა ერთი ოც-და-ხუთიოდე მანეთი და მოიშორე თავიდან.

ფათი თითქოს ღრმა ძილიდან გამოაფხიზლა ამ უკანასკნელმა სიტყვებმა, წამოხტა როგორც გველისაგან ნაკბენი და მთლად გაფითრდა.

ჯერ კიდევ რაოდენსამე ხანს მღელვარება ნებას არ აძლევდა ხმა ამოეღო.

— თქვენ როგორა ჰბედავთ, ვინ მოგცათ ეგ ნება!.. — ბოლოს ხმის კანკალით ძლივს წარმოსთქვა იმან, მაგრამ მაშინვე ენა ისევ დაება და დამბლა დაცემულსაგით ლულლული დაიწყო.

— თქვენ... თქვენ... — ვეღარ გაათავა სიტყვები და გონება-მიხდილმა პოლზედ ჩაიჩოქა.

მიხეილის სასიამაორომ ზიზლით შეჰხედა საბრალო ქალსა, რომელსაც ფერი ზანდარჩოს დამსსგავსებოდა.

მიხეილი გაფითრდა და დაფაცურდა. შიშმა სახე დაუბრანჭა და დაუმახინჯა.

— მიშელ! — წამოიძახა სასიმამრომ: — გთხოვთ ეს კომედია გაათავოთ... ტყუილი ისტერიკები შინაც მომწყინდა... ამ სიტყვებით ის გაბრუნდა უკმაყოფილოდ და მეორე ოთახში გავიდა.

რამდენიმე წუთს შემდეგ ბიჰს ეკიპაჟით მტირალი ქალი თავის სახლისკენ მიჰყვანდა.

თავადი მიხეილი და იმის სასიმამრო კი მიაჭენებდნენ სიონის სობოროსკენ, სადაც ქრისტიანებს ქრისტიანულის წესით უნდა მოესმინათ წირვა და მხიარულებს მიელოცათ ერთმანერთისთვის „ქრისტე აღდგო.“

მეორე დღეს ქალაქის საავადმყოფოში მიიტანეს ერთი ყმაწვილი ქალი, რომელსაც მტკვარში თავი დაერჩო. საავადმყოფოს მსახურები ძალზედ ლანძღავდნენ ამ საცოდავს ქმნილებას, რომელმაც ბედნიერს დღეს ისინი ქეიფს მოაცდინა და საქმე გაუჩინა.

მაგრამ ვინ იყო საცოდავი, რომელსაც თავის მოსაკლავად ასეთი დღე აერჩია?

ეს გახლდათ ფათი, რომელიც ჯერ ექიმებმა ჯიჯგნეს, მერე ჩაჰედეს ხის უბრალო კუბოში! უმღვდლოდ, უბატოდ, დაუტირებელი წაიღეს სასაფლაოზედ, სადაც სალდათებმა ჩააგდეს სამარეში და საჩქაროდ მიაყარეს მიწა...

ხალხი და იმათ შორის თავადი მიხეილ თავის სასიმამროთი დააჭენებდნენ ვიზიტებად და ერთმანერთს ულოცავდნენ „ქრისტე აღდგეს“!..

[1882]

ელისიო

ვლადიკავკაზის მახლობლად, მშვენიერს დაცემულს მინდორზედ, მოჩანდა ალყადშემორტყმული ურმები, გაჭედილი სახლის ვეჭეულობით. ამ ალყის შუა აქა-იქ გაჩაღებულს ცეცხლებზედ ჩუხჩუხებდა ქვაბები, რომლებსაც მისხდომოდნენ მოხუცებული დედაკაცები და საჰმელს ამზადებდნენ. იქვე მიმსხდარიყვნენ დანარჩენი მოხუცი ხალხი და გაჩუმებულნი ყალიონს სწევდნენ. იმათი მხნე და გმირული, თუმცა დაღონებული, სახე ცეცხლის შუქზედ რაღაცა საოცნებო სურათს წარმოადგენდა. ყმაწვილი ხალხიც, ჯგუფ-ჯგუფად შეკრებილი, თუმცა სცდილობდა ერთმანერთის გამხნევებას, გამხიარულებას, მაგრამ იმათი დაფიქრებული სახე ისევ ისე გაუღიმებლად რჩებოდა.

აქ იყო რაღაცა იღუმალი სიჩუმე, რაღაც იღუმალი სევდა, რომელიც ნებაუნებლივ სიტყვას აწყვეტინებს და ხმას აკმენდინებს კაცს.

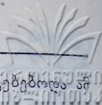
ხანდისხან ისეთი წუთებიც შეხვდებოდათ, რომ თვით სუნთქვაც შეუწყდებოდათ და ასე, სამარის მსგავს სიჩუმეში, დარჩებოდნენ რაოდენიმე ხანს.

სალამო იყო ჩინებული, თბილი, ერთი იმისთანა სალამოთავანი, რომელსაც კაცი ნეტარებაში შეჰყავს და სიამოვნების ნექტარს აღუძრავს ყოველის ძარღვის ხვეულში.

როგორც ბუნებით მხნე, ისე მხიარული ჩეჩნები, დღეს გაჩუმებულიყვნენ, დაყუჩებულიყვნენ ისე, როგორც ქარიშხალის წინედ ჰაერი, რომელიც ემზადება ამ სიმშვიდიდგან ერთბაშად გრგვინვად გარდაქცევას.

რას გაეჩუმებინა ეს სიცოცხლით სავსე ხალხი? რას გაეწყვიტა მათთვის პირში სიტყვა? რომელ უბედურებას დაემორჩილა ისინი,

ვინც ისე სიცილით და უზრუნველად სიკვდილს წინ ეგებებოდა ან რამდენიმე წლის წინად?

აქამდის კიდევ აქა-იქ მოისმოდა თითო-ორი სიტყვა, ეხლა ისიც შესწყდა და ჩამოვარდა სრული სიჩუმე... ამ საიდუმლოებით სახსე სიჩუმეში, რომელიც მკვდართ სამფლობელოს მოგაგონებდათ, ერთბაშად გამოისმა ჭიანჭურის წყნარი ხმა და მას მოჰყვა წყნარივე ზუზუნი. მაგრამ, ღმერთო ჩემო, რა ხმა იყო ის! მე არ შემძლიან გადმოგცეთ! აშკარადა სჩანდა, რომ ეს ხმა სწყდებოდა გულის საძირკვლიდან, რომელიც ინთებოდა, სდუღდა, სწვავდა მთქმელს და გამგონს!.. იფანტებოდა შორს, შორს მინდორზედ, სადაც მსუბუქს ნიავს მიჰქონდა ყოველ ხესთან, ყოველ ბუჩქთან, ყოველ ბალახთან და, რა მიეკარებოდა, თითქოს იქამდის ძლიერად აგრძნობინებდა თავის ძალას, რომ მთლად აათრთოლებდა. ჩქარა ზუზუნი ერთის კაცისა გადაიქცა საერთო ზუზუნად, რადგანაც იმას ხმა მოსცეს სხვებმა; და მთელი ეს ადგილი მოიფინა მტანჯველ სევდიანს გოდებით და გმინვით. ეს ხმა, უსიტყვოდ აღმომხდარი იმათ პირიდან, ისეთს წარმოუთქმელ სატანჯველს გამოსთქვამდა, რომ სიტყვებზედ ერთი-ათად მეტს გაგრძნობინებდათ, მეტად გივსებდათ სევდით და ნალველით გულს, ნებაუნებლივ თანაგაგრძნობინებდათ იმათ უბედურებისათვის. თქვენა გტანჯავდათ, გაწუხებდათ ეს ხმა, მაგრამ ყური ვერ მოგეშორებინათ.

ეს იყო უკანასკნელი გამოსალმება სულთმოზრძავის შვილისა, რომელიც სამუდამოდ ეთხოვებოდა თავის საყვარელს მშობელს, რომელთანაც ალერსს უსპობს შეუბრალებელი და შეუწყალებელი უსამართლო ძალა! ეს იყო ქვითინი უბედური დედისა თავის პირმშო შვილზედ, ეს იყო გოდება სანატრელთან დაშორებულისა, რომელიცა გრძნობდა, რომ უიმისოდ ვეღარ იხარებს, ვეღარ იცოცხლებს!..

ეს გმინვა, ეს ოხვრა, ეს გოდება მით უფრო მწარედ გეჩვენებოდათ, რომ ეს არ იყო მარტო ერთი კაცის წუხილი თავის უბედურებაზედ, ეს არ იყო ტირილი მარტო ერთის პირისა თავის დაკლებულზედ, — აქ გამოითქმოდა საერთო ვაება, საერთო წუხილი, საერთო ტანჯვა; აქა სცემდა საერთო ძარღვი, და ერთის გმინვაში გამოითქმოდა გრძნობა და მდგომარეობა მთელის ხალხისა.

ეს მამულის მოსიყვარულე, იმისთვის თავგანწირული ჩეჩნები, ესალმებოდნენ თავის სამშობლოს, რომლის შესარჩენად და ასაღორძინებლად მამას შვილი არ შეუწყალებია, ცოლს — ქმარი და იმდენის ბრძოლის და მსხვერპლის შემდეგ ისინი უნდა გამოსალმებოდნენ იმას!

— ღმერთო! სადა ხარ?..— იძახდა იმათი ცისკენ მიბრუნებული თვალები, მაგრამ მაშინვე დედამიწას დაეშვებოდა პასუხისმცემლობა.

ყოველი ბუჩქი, ყოველი ადგილი, ყოველი კუნძული ამ ადგილებისა, რომელზედაც სისხლი დაენთხია რომელსამე გულის გამვლელს მახლობელს, იმათ მოაგონებდა თავიანთ მამაცურს ვაჟკაცობას. ყველა ადგილებთან მიკარება, ყოველი ნაბიჯის გადადგმა იმათ აგონებდა მწუხარე სურათებს, ეს უვლიდა გულში გახუტებულს შანთებად და უსიტყვოდ მარტო გმინვას წარმოათქმევინებდა. არის ხოლმე ისეთი წამები, როდესაც სიტყვას ადგილი აღარა აქვს კაცის მწუხარებაში.

ვისაც ეს ხმა არ გაუგონია, იმას არ უგრძნია, არ გაუგია გოდება ნამდვილად შეწუხებულის გულისა, იმას არ წარმოუდგენია, რა მწვავე ხმის აღმოხდენა შეუძლიან ნამდვილს მგლოვიარე გულს და რამდენად მეტს გაგრძნობინებდათ ეს ხმა ათასგვარად შეხამებულს სიტყვებზედ.

ყველას თვალები სევდიანათ გასცქეროდა თავიანთ ნასოფლარს, გალაშქის ქედებს, სადაც როდესაც ისე ამაყად იბრძოდნენ ეს წამებულნი და სადაც იმდენი სიტკბოებით სავსე წუთები გამოეცოდნათ.

მაგრამ რა მიზეზი იყო იმათი გადასახლებისა, რა დაეშაგებინათ ისეთი, რომ ეს სატანჯველი მიეყენებინათ, ასე უკაცურად დაესაჯათ?

იმის მეტი არაფერი, რომ იმ დროს ჩეჩნის მმართველებმა ისურვეს ერთბაშად გამდიდრება, ისურვეს გაუმაძღარი თვალების გაძღომა და მოიწადინეს ჩეჩნელთ მდიდარი მიწების ხელში ჩაყრა; ამისათვის ძველ მემამულეთ მოშორებან დაინახეს საჭიროდ და კიდევ მოიშორეს.

II

ამ გადასახლებულთ საერთო გოდებას მოშორებოდა ერთი ყმაწვილი ქალი, წარმოუთქმელის სილამაზისა, გასულიყო წყლის პირად და იქ დამჯდარიყო მარტოკა. იმისი ნაზი, მშვენიერებით სავსე, მაგრამ გაცრეცილი სახე დაყრდნობილიყო ხელებზედ და ჟუჟუნა თვალები სევდიანათ მისჩერებოდა ერთს ადგილს. ის წასულიყო ღრმა ფიქრში, რომელიც მით უფრო მძიმე ასატანი იყო, რომ იმის თვალებს ცრემლი არ მიჰკარებოდა და გულის ცეცხლს კი მეტად ჩაეწითლებინა ისინი.

იმას თითქოს საკმაოდ არ დაენახა საერთო გოდება და მწუხარება, რომელიც ამხანაგებთან ყოველთვის მეტის სიმსუბუქით ატანება, და განგებ გაცალკევებულიყო, რათა მომეტებულად დაკვირვებოდა თავის მდგომარეობას და მომეტებულად ეგრძნო თავისი მწუხარება, თავისი უბედურება.

ეს გახლდათ შამილის განთქმულის ნაიბის ქალი ელისო, რომლის მამაც ანზორა ჩერბიე, ეხლა მოხუცებული, მოტეხილი, როდესაც გულადობის მაგალითი იყო.

ანზორა მოხუცებული, დავრდომილი, რომელმაც მთელი ყმაწვილკაცობა გაატარა მამულის დასაცველად ბრძოლაში, რომელმაც შესწირა სამი შვილი სამშობლოს თავისუფლებას, აწ თავის მარტო ერთი ქალით-და ესალმებოდა თავის ქვეყანას.

შუბლშეჭმუხვნილი ანზორა დაღვრემილი სახით და მფეთქავის გულით იდგა თავიანთ ურემთან და ხანჯალზედ ხელგავლებული ყურს უგდებდა მკენესარს სიმღერას.

იმას რამდენჯერმე გადუარა შუბლზედ ცივმა ოფლმა, რამდენჯერმე გადაიწმინდა ეს ოფლი მთრთოლარე ხელით, მაგრამ მკმუნვარება მაინც ვერ მოიშორა თავიდგან და აღძრული მოგონებანი წარსულის ცხოვრებიდან ისევ ისე მწარედ უდაღადა გულს.

იმას თვალწინ ეხატებოდა წარსული ყმაწვილკაცობა, მკვირცხლად დაცემა აქა-იქ მტრის ჯარზედ. მოაგონდა იმათი ჯოგების გამოჩენა, მოაგონდა რუსებისგან წამოდებული ნადავლი, ჩეჩნის ქალების გახარება ამ შემთხვევით; მოაგონდა ის დღეები, როდესაც ქარსავით ხან აქ გაჩნდებოდა, ხან იქ, როდესაც მთელს ჩეჩენში ლექსს ლექსზედ გამოსთქვამდნენ, ქებას ქებაზე შეასხამდნენ ხოლმე და მძიმე ფიქრებით დატვირთული თავი დაეხარა.

ბოლოს წარმოუდგა თვალწინ თავისი ცოლი მშვენიერს ყმაწვილ ქალად, რომელიც თვალსა და წარბში შესცქეროდა, რომ იმის სურვილისამებრ მოქცეულიყო; წარმოუდგა თავის შვილები, რომელთაგანაც შენახვას და დამარხვას მოელოდა, მაგრამ რომელნიც მამულის დაცვის დროს იმის თვალწინ იქმნენ განგმირულნი მტრის შეუბრალებელის ხელით, და მოხუცმა კიდევ ძალზედ გადაისხა ხელი შუბლზედ და მწარის ამოიხვრით შესძახა:

— ლაი ლაპა, ილ ალაპ!..

იმან მიიხედ-მოიხედა, თითქოს მწუხარე თვალები გასართობს, ანუ სანუგეშო საგანს ეძებდა, და დაუძახა ერთს პატარა ბიჭს, რომელიც იქვე გარბოდა.

— კორა, ელისო არ გინახავს?

— ჰაი, ჰაი, რომ ენახე, — უბასუხა ბიჭმა: — ის ა-იქ წყაროსთანა

ზის, მე იქ ვიყავ, პირი დავიბანე... მარტოა არის, ისეთი დადრწეული ბუღია, ისეთი რომ...—ბიჭმა აღარ გაათავა და გაიქცა.

— დაღონებული, დაღონებული! — მწუხარებით წარმოსთქვა ჩეჩნელმა:—დაღონებული იქნება, მა რა...

ამ სიტყვებზედ ის უმეტესად დაფიქრდა, ჩაჰკიდა თავი და ცოტა დუმილის შემდეგ მწარედ წარმოსთქვა:

— იმას უყვარს, უყვარს და მე კი მინდა გადავაფიწყო, მე კი მინდა გავაშორო!

ანზორა გაბრუნდა წყაროსაკენ და გასწია წყნარის სიარულით.

ელისო, რომელიც წყაროსთან იჯდა, ეძლეოდა თავის მწუხარებას, მით უფრო მეტს საგრძნობელს, რომ ის მამულთან ერთად სტოვებდა თავის საყვარელ ვაჟიასაც.

ელისოს გაგიჟებით უყვარდა მოხევე ვაჟია, რომელსაც დაუახლოვდა იმის მეცხვარეობის დროს.

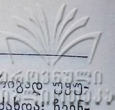
განთქმული გულადობით ვაჟია, მშვენივრად შეყრილი და კაი შეძლების მქონე, არავისგან დაირიდებოდა საქმროდ, მაგრამ რადგანაც ვაჟია ქრისტიანი იყო, და ელისო კი მაჰმადიანი, ამისთვის ქალმა კარგად იცოდა, რომ ნათესაობა არ დასთანხმდებოდა იმათს შეუღლებას.

ელისოს არამც თუ ვაჟიაზედ გათხოვების ნებას მისცემდნენ, არამედ ლაპარაკსაც კი ვერავისთან ჰბედავდა ამ საგანზედ. ის ვერავის გაუშლიდა თავის გულს, ვერ ჩაახედებდა იმის მოძრაობაში, რადგანაც დარწმუნებული იყო, რომ თანამგრძნობელს ვერ იპოვიდა თავის მოძმეთა შორის!

უწინდელს დროში რომ მომხდარიყო ამგვარი შემთხვევა და მაჰმადიანს „მთიელი“ ქრისტიანი შეჰყვარებოდა, მაშინდელის იქაურის ჩვეულებით, სარწმუნოება დამაბრკოლებელ მიზეზად ვერ შეიქნებოდა იმათ შეერთებისთვის; მაგრამ ეხლა, როდესაც ქართველები, ე. ი. ქრისტიანები „გიაურებს“, ანუ რუსებს წინ მიუძღოდნენ და გზებს უჩვენებდნენ, როდესაც ისინი გიაურებთან ერთად ებრძოდნენ დამოყვრებულს მეზობლებს,—ეხლა სულ სხვა იყო. ქრისტიანების შემწეობით დაიჭირეს გიაურებმა იმათი ადგილები, ქრისტიანების შემწეობით დაიმორჩილეს „მშიშარა გიაურებმა“ ისინი და ამის შემდეგ რაღა ერთობა შეიძლებოდა ამათ შორის!

ასე ჰფიქრობდა, ასე ამბობდა ყოველი ჩეჩნელი და, რასაკვირველია, ამის შემდეგ იმათ და მეზობელ ქართველებს შორის ყოველი კავშირი უნდა მოსპობილიყო და ოდესმე დამეგობრებული ორი ტომი, ეხლა მოსისხლე მტრებად უნდა გადაქცეულიყვნენ.

ნაიბ ანზორა იყო ჰკვიანი და მოაზრებული, როგორც მომეტე-

ბული წილი მთის ხალხი, თუმცა ცოტათი უფრო სხვაობდა უყურებდა ქართველთა და ჩეჩნელთ წინააღმდეგობას და იძახდა: ჩვენ-
გან დაშორებული ქართველები ვინც არიან, ისინი სტყუვდებიან
სხვადასხვა დაპირებით, მთის ქართველები კი ძალად გამოჰყავთ
ჩვენზედ,—მაგრამ ასე იყო თუ ისე, „გიაურების“ გამარჯვებას მა-
ინც ქართველებს მიაწერდა და ნებაუნებლივ გულთი უნდოდა და-
შორებოდა იმათ.

მაგრამ დანე იღბალს!.. თითქოს განგებ, მეტს სატანჯავად, იმის
მარტო ერთს ქალს მოხევე ვაჟია შეჰყვარებოდა!

იმან, მართალია, ზედმიწევნით არ იცოდა ეს, მაგრამ ექვი კი
დღიდი ჰქონდა.

მერე რა დროს მოხდა ეს საქმე? როდესაც ის შორდებოდა თა-
ვის მამულს, როდესაც უკანასკნელი მშვიდობა უთხრა თავის სახლს
და მთრთოლარე ხელით, ფერმიხდილმა და გულდაწყვეტილმა, ცე-
ცხლი წაუკიდა! ამ დროს, ამ მწუხარებისა და ტანჯვის დროს, იმის
ქალის, მარტო ერთი ნუგეშის, გული დაესაკუთრა ქართველს, რო-
მელსაც ნებაუნებლივ უნდა დაეშორებინა მშობლისათვის!..

იმან იცოდა, რომ ელისო, როგორც ჩეჩნის ქალი, მალე არ დამ-
შვიდდებოდა, მალე ვერ დაიმორჩილებდა თავის გულს, რადგანაც
ჩეჩნელი ძნელად შეიყვარებს, მაგრამ, თუ ერთხელ შეიყვარა, იმან
არ იცის ნახევრად სიყვარული — ის ამ გრძნობას ეძლევა სულით და
გულით.

ის თუმცა ასე ჰფიქრობდა, დარწმუნებული იყო თავის გარდა-
წყვეტილებაზე, მაგრამ მაინც დროს ელოდა, რომ იქნება აღძრული
გრძნობა როგორმე გულიდგან გადავარდნოდა იმის ქალს, მაგრამ
დაღვრემილის სახით უყურებდა ელისოს დღითი-დღე ჩამოდნობას,
დღითი-დღე მეტად დაღონებას, და თუმცა ეს ყველა უსიტყვოდ და
უჩივლელად ხდებოდა, მაგრამ მით უფრო მეტის ძალით და მეტის
სიჩქარით უმოკლებდა მას დღეს.

ანზორა დღემდის მაგრობდა და არც ერთხელ არ გაუგებინებია
თავის ქალისათვის, რომ ის ამჩნევს ამ მწუხარებას, მაგრამ დღეს,
როდესაც უკანასკნელად ხედავდა თავის სამშობლოს მთის წვერებს,
როდესაც, როგორც ღვაზაკები, ტყვეები ჩააბარეს უგულოს და გა-
უთლელს სალდათებს, გულმა მოითხოვა თანამგრძნობელი, მარტოო-
ბას ვეღარ გაუძლო და სწორედ ამ მიზეზით გასწია თავის ქალისკენ.

ელისო ისე გართული იყო „გულის“ საყვარელზედ“ ფიქრით,
რომ მამის მისვლაც კი ვერ შეამჩნივა.

— ელისო! — მისვლის უმაღლეს მხარზედ ხელის დადებით, უთხრა
მამამ.

ქალი შეკრთა და წამოსადგომად წამოიწია.

— იჯექ, იჯექ! — არ აუშვა ანზორამ და თითონაც გვერდით მოუჯდა.

ისინი კარგა ხანს გაჩუმებულნი იყვნენ: ელისო დაღონებულის თვალთ გასცქეროდა ტრიალს მინდორს, რომლის იქიდგანაც სივრცეში იკარგებოდა ტყიანი მთის წვერები, მამა კი იმას დაჰკვირვებოდა, თითქოს უნდოდა იმის გულიდგან ამოეკითხა ყოველი იმის სულის მოძრაობა.

ბოლოს ამოიღო, ნაკუწების ქისა, გაფშვნიტა თამბაქო ხელის გულზედ, გააკეთა ყალიონი და დაუწყო კვესება; აბედი დანოტივებულიყო, თუ ცუდად იდო ტალზედ, არ ეკიდებოდა, და ამისთვის ანზორამ რამდენჯერმე გადმოიღო, გაუძენდა ნაპირები და ისევ ხელახლად შეუდგა კვესებას. ბოლოს, როცა იყო, გაედო აბედს კვესისგან გადმოცვივებული ნაბერწყლები და ანზორამ მოუკიდა ყალიონს. ის სწევდა კარგა ხანს, შეუწყვეტლივ და ძალზედ, თითქოს ბოლით უნდოდა გაებრუებინა გულის მოძრაობა, მოეკლა იმისი გრძნობა და გაექარებინა მწარე ნალველი, რომელიც გარს შემოხვევოდა.

კარგა სიჩუმის შემდეგ, იმან დაღონებით წამოიძახა:

— მოგიკვდა მამა! რად ნალვობ აგრე?

— მე არა ვნალვობ, — უპასუხა ქალმა და მიაპყრა სევდიანი თვალები.

— ვხედავ, ვხედავ, — თავის ქნევით და წარმოუთქმელის მწუხარებით უპასუხა მამამ და მერმე დაუმატა: — სწუხარ, იტანჯები და მე ბედშავს კი ველარ მიშველია!

— ჩემთვის ნუ სწუხარ, მამაისი! — უპასუხა ქალმა და დაუწყო ნახად ალერსი.

— ხომ სწუხარ, ხომ იტანჯები?

— რად მოგატყუო, მართალი ხარ.

— მაშ რატომ არ მეუბნები, რად მიმალავ?

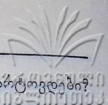
— შენ კი ცოტასა სწუხარ?.. ნეტავი შემეძლოს შენი მწუხარებაც მე მომეხვია თავზედ, — უთხრა ელისომ და მოეხვია ანზორას.

— მე! — მწარის ჩაცინებით წამოიძახა ანზორამ. — მე... ჩემი დღენი განველე, სამარეში ფეხი ჩავდგი, ბევრი გადამხედია თავზედ, მაგრამ შენ კი ეხლა შედიხარ, ცხოვრებაში... ვინ იცის, რა ილბალი მოგელის... ე, ჰე, ჰე!.. დმერთი დიდია, — გაათავა ოხვრით მოხუცმა.

— შენ იყავ მშვიდობით, მოსვენებით და მე სხვა არა მინდა-რა.

მოხუცმა შეხედა თვალებში, მაგრამ არა უპასუხა რა და ცოტა სიჩუმის შემდეგ დაიწყო:

— რატომ არ მიხვალ შენ ტოლ-სწორებთან, რაღა მართლებში?

— რა მინდა, რა გავაკეთო?

— რა გავაკეთო..! განა ისინი კი არ იტანჯებიან?.. განა იმათ გულში კი არა ბრუნავს ჯოჯოხეთის ცეცხლი?.. ბრუნავს, მაგრამ მეზობლებთან ჭირიც ღვინია!.. აგერ ისინი ჭიანურს უკრვენ, ღვინობენ... ხანდისხან სტირიან კიდევ, შენც იტირე, ტირილი გულს გიპოვის.

— ბედნიერები! იმათ ტირილი მაინც შეუძლიანთ!—დაღონებით წამოიძახა ელისომ.

ანზორამ თანაგრძნობით შეხედა ქალს და წარბებზე შემოხვნილ წამოიძახა:

— (დიაცთა უნდა იტირონ — მამაცთა შური იძიონ!) — და ამ სიტყვებთან ერთად გაივლო ხანჯალს ხელი.

ანზორას ჩაცვივებული, სიცოცხლე გამქრალი თვალები თითქოს ერთბაშად აენთენ და რაოდენიმე ხანს ისე ელვარებდნენ, რომ კაცს უნებურად თავს მოახრევენიებდნენ. ბოლოს თანდათან დამშვიდდა, შეხედა თავის ქალს და ტუჩები აუთრთოლდა.

— ელისო!—წაროსთქვა იმან ბოლოს და ხმაში კანკალი დაეტყო:—რა გაწუხებს აგრე, რა გლევს?

— არ ვიცი.

— შენ კიდევ სხვა ნაღველი გაქვს და მიმალამ.

— მე არაფერს გიმალავ მამაისი.

— შენი აგრე ყოფნა გულს მიწამლავს, უდროოდ სიცოცხლეს მართმევს.

— მე ხომ არა ვჩივი, სხვა რაილა გინდა?

— ღმერთო!—წამოიძახა მოხუცმა,—შენი მოსვენება!

— მე მოსვენებული ვარ.

— არა ხარ, არა! და ეგ არის ჩემი უბედურება!

— მაშ როგორ მოვიქცე, რა ვქნა?

— მითხარ ყოველისფერი, გაუშალე შენს მშობელს შენი გული, ხომ იცი, რომ იმას მზე და მთვარე შენზედ ამოსდის; ჩემი გული უდროოდ დადნა, დაიწვა... თუ შენც აღარ გებრალეები?!

— მამავ, მამავ!... რას მეუბნები?.. მითხარ, რითი დაგიმტკიცო სიყვარული, მითხარ თუ ჩემი სიცოცხლე გამოგადგება რადმე და ნახამ რაოდენად უყვარხარ შენს ქალს... ოღონდ კი მითხარი და...

ამ სიტყვებით ის მოეხვია მოხუცს და დაუწყო ლოვნა.

დიდის ხნის შეგუებულს ცრემლებს ანზორას სიტყვები და აკლდა, რომ გზა მისცემოდა და ელისოს თვალებს გადმოსდენოდა მდუღარე ნაკადული.

— ვიცი, ვიცი, რომ გიყვარს და ეგა მკლავს უმეტესად! — გიყვარ-
ვარ და არ მეუბნები, რა გტანჯავს; გიყვარვარ და ვერაფრით მიშვე-
ლია შენთვის!.. იქნება ჩემის მიზეზით ეძლეოდე მაგ სატანჯველს?

— შენთვის ტანჯვაც სიხარულია!

— მაშ რაზედ-ღა ჰკვდები, რაზედ-ღა სდნები?

— არ ვიცი, არა.—და უფრო მეტად მოეხვია ქალი.

— იქნება გიყვარს ვინმე? — სიფრთხილით გაუტარა სიტყვა,
ცოტა სიჩუმის შემდეგ.

— მე ეგ არ მითქვამს,—სწრაფად უბასუხა ქალმა.

მაგრამ ამ სიტყვებზედ ელისოს მთრთოლარე ხელები უფრო
ათრთოლდნენ და გულმა ისე ძალზედ ცემა დაუწყო, რომ ანზორას
აშკარად ესმოდა იმისი მოძრაობა. ის მიეკრა მამას, რომელიც თით-
ქოს საფრად ამოერჩია და, თუმცა თავის გრძნობის გამოთქმა ვერ
გაებედნა, მაგრამ უნდოდა კი, რომ ანზორა თითონ მიმხედარიყო.

— შენ ეგ არ გითქვამს, მაგრამ ეგ აგრეა! — თავის ქნევით წარ-
მოსთქვა ანზორამ: — რა ვუყოთ!.. ეგ არის წესი... დრომ დაჰკრა,
ბარტყი უნდა გაფრინდეს!.. გაუხსენ შენი გული შენს მამას, შეატ-
ყობინე იმას, ვინ ართმევს შენს თავს, და გეფიცები ჩემს წინაპართ
საფლავს, ჩემი გული წინ აღარ გადაეღობება შენს სურვილს. ვინ
არის, ვინ გიყვარს?

ამ სიტყვებზედ მამა მთლად სმენად გადაიქცა და გულის ძგე-
რით ნატრულობდა — მოხვეის სახელი არ გაეგონა.

— მამავ, მამავ! რად გინდა ყველაფერი მათქმევინო? რად გინ-
და ჩაადწიო ჩემის გულის საძირკველამდის? გეფიცები რომ, ვინც
უნდა მიყვარდეს, როგორც უნდა მიყვარდეს, ჩემს გრძნობას გულში
მოვიკლავ, გულში დავიმარხავ და შენ კი თავს არ დაგანებებ!

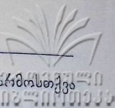
გახარებული მამა მოეხვია თავის ქალს, იგრძნო, რომ თავის ნა-
შობს უყვარდა, სიკვდილის ჟამს თვალებს დაუხუჟავდა, სხვა რაღა
უნდოდა? მაგრამ პირველის სიამოვნების შემდეგ იმან მოიშორა
ქალი და უთხრა:

— დაიცა, ნუ ჩქარობ, უბრალოდ ნუ ფიცულობ!.. როგორც ბა-
ლახს უნდა დილის ნამი, ისე ქალს გათხოვება... ყველას თავისი დრო
აქვს... მითხარ, ვინ გიყვარს?

— რად გინდა, ვინც უნდა იყოს!

— ვაჟია? — გულის კანკალით მოელოდა პასუხს მამა, რომელ-
საც კიდევ რაღაცა იმედი ჰქონდა, რომ ელისო რომელსაღე ჩეჩენს
დაასახელებდა.

ქალი პასუხის მაგივრად გადაეხვია თავის მშობელს, რომელსაც
სიტყვა გააწყვეტინა პირში ამ შემთხვევამ.

— კიდეც მაგისტვის არ მეუბნებოდი — ძლივს წარმოსთქვა იმან.

— რა გინდა, მამავ? რას დასდევ, ვინც უნდა იყოს?.. მე შემოგვიცე და არ მოგშორდები.

— ყოველი დღე კი ოხვრით და მწუხარებით გაატარო?

— ვეცდები — დავივიწყო...

— ვერ დავივიწყებ, ვერა! — პირზედ ხელების დაფარებით და მწუხარებით წარმოსთქვა მამამ.

— ვაჟია, ქრისტიანია და მე ჩეჩნელი — უნდა დავივიწყო.

— უნდა, თუ კი შესძლებ.

— გითხარ, რომ შეესლებ-მეთქი.

— ელისო! ყური დამიგდე... მე მყვანდა ჩემი ჯოგი და მთელს ჩეჩნის მინდორზედ დამიდოდა უშიშრად; მოვიდნენ გიაურები და წამართვეს... მე მყვანდა ჩემი ცხორი და ჩემს სახლს წინ სტუმარს არ გაუვლია, რომ არ მომეპატიუა, საკლავი არ დამეკლა, — გიაურები დამეცნენ და წამართვეს... მე მქონდა სახლი და ის თავშესაფარი იყო ყველა შეწუხებულისა, ყველა გაჭირვებულისა, — მოვიდნენ გიაურები და დამიწვეს... ყველა ეს ქართველებისაგან მოხდა, ისინი მოუძღვებოდნენ ბელადად გიაურებს, ისინი უჩვენებდნენ გზას, ისინი გვეომებოდნენ... შემრჩა სამი ვაჟი, შენ და ჩემი იარაღი. მე გავიქეცი მთებში, იქიდან მინდოდა გადამეხადა ამ უსამართლობისთვის, მაგრამ, რა ღმერთი კაცზედ ერთხელ ხელს აიღებს, ტყუილი-ღაა იმისი ცდა!.. აქაც გიაურები ქრისტიანების შემწეობით მოვიდნენ და სამივე შვილი რიგ-რიგად თვალწინ დამიხოცეს... მაღალო ღმერთო! რა დღე იყო ის დღე... მე როგორ-ღა გადავრჩი ამის მნახველი!.. ერთი ეს-ღა მქონდა სანუგეშო, რომ ვაჟკაცი ვაჟკაცად დაიხოცნენ: სამთავ მკერდი ჰქონდათ გახვრეტილი, ჩემს შვილებს ზურგი არ ეჩვენებინათ მტრისთვის...

აქ მოხუცს შეჩერება დასჭირდა. ძალზედ ამოიხვნეშა ანზორამ, გადისვა შუბლზედ ხელი და კარგა ხანი მოუნდა, სანამ ლაპარაკის გაგრძელებას მოახერხებდა.

— შვიდჯერ იერიშით მოსულნი გიაურები, შვიდჯერვე გავბრუნეთ უკან და აქაც თუ ქრისტიანები (ქართველები) არ ყოფილიყვნენ, გიაურები ვერ აიღებდნენ ჩვენს სოფელს!.. ერთი მე, მე-ღა გადავრჩი ჩვენის სახლიდან და ისიც იმისთვის, რომ ყოველგვარი ჯოჯოხეთის ცეცხლი დაბრუნებულიყო ჩემს გულში!.. დავბერდი, მოვუძღურდი და, როდესაც მოსვენება მეჭირებოდა, მომვლელს ველარ ვპოულობ, ვშორდები ჩემის მამა-პაპის საფლავს, ვშორდები ჩემის შვილების ძვლებს, რომელთაც ჩემი ძვლები ველარ

შეეხება!.. ძნელია, ძნელი ჩემი ცხოვრება! მოძმეთ ცრემლიც, ცრემლიც აღარ ეღირსება უპატრონო ცხედარს... ეხლა მარტო შენ-ღა... იყო ჩემს ნუგეშად, მარტო შენგან-ღა მოველი თვალების დახუჭვას, მაგრამ... თუ ვაჟია მართალის გულით გიყვარს, თუ ვერ დასთმობ იმას, მითხარ და... მაგ უკანასკნელს ნუგეშსაც... დავთმობ...,

— არა, მამა, მე არ მოგშორდები, ასჯერ მომეტებულადაც რომ მიყვარდეს, მე არ მოგშორდები!.. დრო გაივლის... დამავიწყდება... განა დამავიწყდება, მამაგ?...

მამამ მიიკრა გულში ქალი და მთრთოლვარეს ტუჩებით დაუწყო ლოწოვა, მერე მიაპყრო ზეცას თვალები, დაწყნარდა, მაგრამ გულ-მხურვალედ წარმოსთქვა:

— გმადლობ შენ, ღმერთო, რომ ამ უკანასკნელს ნუგეშს მაინც არ მართმევ!

ანზორამ ვერ მოასწრო ამ სიტყვების გათაგება, როდესაც ერთი მოწიფული ბიჭი, კოხტად თოფგადაგდებული მხარზედ და გვერდ-ზედ თუშურ ქუდმოგდებული,—თავს წამოადგა.

— მარშიოლულ! — შემოსძახა იმან მოსვლის უმაღ.

ელისო ფეხზედ წამოვარდა ამ ხმაზედ, მთლად გაწითლდა და თავდახრილს ხმა ვეღარ ამოელო.

— გაგიმარჯოს,—უბასუხა ანზორამ ფეხზედ წამოდგომით.— სტუმარი ღვთისაა, წავიდეთ ბინაზე, რაიც ღმერთმა მოგვცა, იმით ვახსენოთ იმის სახელი.

— ჩეჩნელნი პურადნი არიან, იმათი გულუხვობა შორს არის განთქმული, მაგრამ პური არ მშვიან...

— მგზავრი ყოველთვის მზად უნდა იყოს პურის საჭმელად, ვინ იცის, მეორე წუთს ექნება-ღა პურის საჭმელი დრო!

— ჰაი, ჰაი, რომ აგრეა, მაგრამ გზას მივეშურები... აქ იმად მოვ-ბრუნდი, განთქმული ანზორა ჩერბიყის სოფლელები თუ იქნებოდ-ნენ, იმის ამბავს ვკითხამდი.

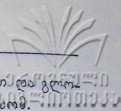
— ანზორა ჩერბიყე?... ანზორა ჩერბიყე მე ვარ, მაგრამ შენ ვინა ხარ, ვერა გცნობ, ბნელა.

— ანზორ! — დაიძახა უცნობმა და წინ მოიწია.

— ვაჟია! — წამოიძახა გაკვირვებულმა მოხუცმა.

— ღმერთო! ელისოც აქ არის? — ცოტა სიჩუმის შემდეგ წარ-მოსთქვა ვაჟიამ: — რა ამბავია? საით გამგზავრებულხარო? ხატობას თუ მიხვალთ? — დააცქერდა ელისოს რადგანაც პასუხს არავინ აძ-ლედა, ისევ ვაჟიას მოუწინა ლაპარაკი.

— ქალაუ! ჩემი მხრის ქალები ხატში ღვთისით და თამაშით მი-ღიან, შენ რაისთვის-ღა მოგიწყენია?

— ჩემის მხრის ქალებმაც ლხინის დროს ლხინი ვიცით და გლოვის დროს — გლოვა, — უპასუხა გულჩათუთქულმა ელისომ.

ამ სიტყვებზედ შეკრთა ვაჟია, რომელიც საზამთროდ ბინის დასაპერად მიდიოდა ანზორას სოფელში და რომელმაც ამათი გადასახლების ამბავი არ იცოდა; ის ემზადებოდა ამავე ზამთარს ელისო ეთხოვა. ვაჟიამ წყნარად მოავლო თვალი იქაურობას და გადასწყვიტა, რომ იმათი სამზადისი ხატობაში წასვლას არ მიემზავსებოდა.

— ანზორ, რა ამბავია? — იკითხა იმან შეშინებულის ხმით.

— სტამბოლს მივდივართ, — ყრუდ, მაგრამ გარკვევით უპასუხა მოხუცმა.

ეს სიტყვები ისე მოულოდნელი და წარმოუდგენელი იყო ვაჟიასთვის, რომ სიტყვაგამშრალს კარგა ხანი მოუწდა, სანამ ხმის ამოღებას მოახერხებდა.

— სად მიხვალთ? როგორ სთქვი? — ბოლოს წაილულლულა იმან.

— სტამბოლს, — მოკლედ მოუჭრა მოხუცმა.

— სტამბოლს? — გაიმეორა ვაჟიამ დაფანტვით და ჯერ კიდევ აზრები ვერ მოეკრიფა: — სტამბოლს?.. ეგ საით იქნების? მეხუშრები, ანზორ, განა?.. ოო, ელისო! შენ მაინც მითხარ მართალი.

— ანზორ მართალს ამბობს, სტამბოლს მივდივართ.

— ელისო, რას ამბობ?.. იფიქრე კარგად... მერე მე რაღა პასუხს მაძლევთ?

— შენ?.. — ჰკითხა მოხუცმა და სიტყვა ველარ გაათავა.

— ჰო, მე, მე!.. მაგრამ რაიღა დამალვისა!.. ელისო მიყვარს, ელისოსთვის ღნების ვაჟიას გული! შენ კი ამბობ სტამბოლს მივდივართო!

— ჩემი ქალი გიყვარს, მაგრამ...

— მიყვარს, ღთის მადლმა, და ისე მიყვარს, როგორც თევზს წყალი, როგორც ფრინველს ჰაერი!.. ოო! ანზორ! მე უმაგისოდ ვერ გაეძლებ... რაისთვის მირღვევ ბედნიერებას, რად მართმევ სიცოცხლეს?!

მოხუცი მთლად კანკალებდა და პასუხი ვერ მიეცა.

იმას თვალწინ ედგა ოცის წლის ყმაწვილი კაცი და თექვსმეტის წლის ელისო, ისინი ითხოვდნენ ბედნიერებას და ჰქონდათ კიდევ უფლება ამ ბედნიერებისა. რა საბუთი, რა უფლება ჰქონდა მოხუცს წინადადსდგომოდა იმათ?..

— ელისო, გესმის? უპასუხე შენ თავად, უპასუხე!

— ელისო! მითხარ, მითხარ, თორემ ნალველი მისივდების, გული მეღვების!...

თუმცა მამაც და ვაჟიაც ორნივე იწვევდნენ ელისოს სალაპარა-

კოდ, მაგრამ ის ისე გაქვავებულს სურათსავით იდგა, თითქმის მოკრულ ლაპარაკით სიტყვები იმას არ შეეხებოდა.

ორნი მკითხველი გულისძვრით მოელოდნენ ელისოს პასუხს, თუმცა ორთავეს სრულებით სხვადასხვა პასუხის გაგონება უნდოდათ.

ელისო ჩუმად იდგა და ხმამაღლებელს ეტყობოდა, რომ გულში ორს მოპირდაპირე გრძნობას წარმოუთქმელი ბრძოლა ჰქონდა. ერთენ იდგა მამა და შვილის მოვალეობა იმის წინაშე, მეორედ კენ — სატრფო და იმისი დათმობა. ამ ერთის წუთის წინ ელისოსთვის გადაწყვეტილი იყო, რომ გრძნობაზედ მოვალეობას უნდა გაემარჯვა, მაგრამ, რა თვალი შეჰქრა ვაჟიას, რა უხილავმა ძალამ გაირბინა იმის სხეულში, რა ვაჟიას ხმა გაიგონა, — ის მაშინვე გადაიქცა იმად, რადაც უნდა ყოფილიყო — დედაკაცად, და თუ ჯერ სიყვარულის გრძნობას სრულიად არ დაემორჩილა იმისი გული, გამარჯვება მოვალეობისათვისაც არ დაეთმო მას.

— ელისო! გაიმეორე ისა, რასაც წელან მეუბნებოდი. თუ ველარ გაგიბედნია, რა ეს კაცი დაინახე?

— მამავ! — ძლივს გამოსთქვა ელისომ და გაჩუმდა ისევ.

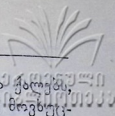
— რაღასა გკითხამ! — გულღწაყვეტით წამოიძახა მოხუცმა: — დღე საით დაიმალების?! მომატყუე განა? — წყენით დაუმატა ანზორამ და მუხლები ჩაეკეცა. ისე დარჩა რაოდენიმე ხანი და სხვებიც გაჩუმებულნი იდგნენ. მშობლის უბედურებას დაემონებინა, თავი მოეხრევიან ყმაწვილურის გატაცებისთვის.

მოხუცის გული ილეოდა, ილეოდა ვაჟიას და ელისოს გულიც იმის ცქერით. ბოლოს მოხუცმა აიღო თავი და უნუგეშოდ მოათვალიერა იქ მყოფნი; მთრთოლვარე თითები თითქმის ხელმოსაკიდს საშველს საგანს ეძებდნენ. ბოლოს დაიფარა თვალეზზედ ხელი და წარმოუთქმელის მწუხარებით სთქვა:

— მაშ ყველაფერი გათავდა, ჩემთვის ყველაფერი... სრულიად მარტო, მარტო უნდა ვიარო?... არც შემბრალებელი, არც დამტირებელი! არც სამშობლოს მიწა-წყალი!.. ყველაფერი წამართვეს, ყველაფერი...

— შენ, შენ, ვაჟიაუ, გეხვეწები! შენა გთხოვ, გემუდარები!... გესმის, ანზორა ჩერბიუი გეხვეწება, ანზორა ჩერბიუი, რომელიც თავის დღეში კაცს არ შეხვეწნია... შენ ვაჟკაცი ხარ, გაიგებ ჩემი ხვეწნის ძალას... გაიგებ მოხუცის გულს... ნუ წამართმევ ამ სიბერის დროს მაგ მარტოდ ერთს ნუგეშს!... შენ რა გიჭირს, ბედნიერო! შენ სახლი გაქვს, კარი, მამული, შენი მიწა-წყალი!... შენ ძმები გყავს, ბედნიერო! ნათესაობა! შენ ყმაწვილი ხარ და კიდევ ბევრი

ბედნიერება მოგელის—კიდევ ბევრს იპოვი თვალუფუნა ქალის, რომელნიც შენ გაგახარებენ, და მე?... აბა შემომხედე... მე მარცხენა-დი, ცალი ფეხი სამარემდის მიმიღწევია, ყველაფრით ცარიელი დავრჩენილვარ და ეს ქალიც რომ წამართო, რაღა მრჩება?..

ამ სიტყვებზედ მოხუცს სულა შესტაცა, მღელვარებამ. იმან დაიწყო ნაწყევტ-ნაწყევტად ქმენა. რადგანაც სული ვეღარ ამოეცვია და უსიტყვოდ, ხელების მოძრაობით-ღა ანიშნებდა თავის სატანჯველს. აშკარად გამოხატოდა ბერის სახეზედ იმ აღგზნებულის საკირის ძალა, რომელიც ანზორას გულში ინთებოდა.

ვაჟია გულკეთილი იყო და ამის მაგალითი არა ერთხელ ენახათ, მაგრამ ელისოს დათმობა იმისთვის შეუძლებელი იყო, რადგანაც თავისი არსებობაც ვერ წარმოედგინა უიმქალოდ.

ელისოს შეენანა თავისი მამა, ამ სურათმა მეტად მოუღბო გული, ვაჟიას აღარ დააცალა პასუხი და აშკარა მღელვარებით და ხმის კანკალით, რომელიც წამდაუწყებ უწყდებოდა, წარმოსთქვა:

— ვაჟიაჸ! იყოს თავდები ზევით ღმერთი და ქვეშ დედამიწა, რომ ელისოს შენს გარედ არავინ ჰყვარებია, არ უყვარს და არ ეყვარება!.. თავის ღლეში შენს გარეთ სხვა კაცს იმის ქმრის სახელი არ ერქმევა.

ამ სიტყვებზედ მამამ მწარედ დაიკვნესა. ვაჟიამ კი სიხარულით წინ წამოიწია.

— მაგრამ... მაგრამ ელისო თავის მამას თავს არ დაანებებს!

ამ სიტყვების შემდეგ მოძრაობა შეიცვალა:

მოხუცი მთრთოლვარე ხელებით ეპოტინებოდა ქალს, რომ იმისი სახე მიეზიდა თავის გახურებულს და გამშრალს ტუჩებთან, მაშინ როდესაც ვაჟია ზარდაცემულსავით იდგა და გაბრუებულს არ ესმოდა, რა ხდებოდა იმის ირგვლივ.

იმას თვალები თითქოს ენთებოდა და ზედ წითელი რაღაც გადაბლანდოდა, რომელიც წამდაუწყებ გაწითლებულს ცეცხლსავით ფეთქავდა; თავზედ თითქოს რკინის თალები შემოეჭირათ და მით სისხლის და აზრის მოძრაობა შეეყენებინათ.

მე ასე მგონია, რომ ვაჟია სწორედ იმ მდგომარეობაში იყო, რომელიც სიგიჟის წინა წუთებს მოასწავებს.

ბოლოს იმან ძალზედ ამოიქშინა, თითქოს ამითი უნდოდა განთავისუფლებულიყო მძიმე ტვირთისაგან; გაიქნია რამდენჯერმე თავი, მოიკრა გულზედ ხელი და „ოხ-მე“-ს წამოძახებით საკინძე წელამდის ჩაიტანა.

ანზორა წამოდგა და ქალზედ დაყრდობილი ცახცახით გაბრუნდა. მერმე შედგა, მოუბრუნდა ვაჟიას და უთხრა:

— მშვიდობით, ვაჟიაუ!.. ღმერთმა კეთილი მოგცეს, იტბაღს შეგახვედროს, — და ამ სიტყვებით გაბრუნდა, რადგანაც მეტად ღელავდა მოახერხა-რა.

— მოიცა, ანზორ! — წამოიძახა მოხვედრისას ერთბაშად და ხელზე გაწვდილმა რამდენიმე ნაბიჯი წარსდგა წინ.

ანზორა შედგა.

— შენ ამბობ, რომ ელისო გიყვარს, მაგისტვის კეთილი გინდა.. მერმე მე კი არ მიყვარს, მე არ მინდა კეთილი?... ღვთის მადლმა, მე შენზედ მეტად მიყვარს! მე შენზედ მეტად გავიტანჯები უმაგი-სოდ!.. თუ ეგ არ მეყოლების რაღამ უნდა მაცოცხლოს?

— ელისო! წაჰყევ, თუ გინდა! — უთხრა მამამ.

— მამავ! მე გითხარ თავს არ დაგანებებ-მეთქი, რაღად მაწვალე?..

— ვაჟიავ! ხომ გაიგონე, რომ ჩემი ქალი ჩემთან რჩება?

— და ის კი ველარ გაიგონე, რომ მე უყვარვარ? — მიატანა ვა-ჟიამ: — მე უყვარვარ და შენთან კი რჩება! ვერ გაიგონე, რომ ჩე-მის მეტი ქმარი არ უნდა?.. რაისთვის უმწარებ სიცოცხლეს?.. იმად რომ მარტო შენ ისიამოვნო?.. აჰუ!.. შენ ჩემზედ ცოტა გყვარები! მე ჩემის სიხარულისთვის მაგას ვერ გავტანჯავდი. ვერა, ღვთის მადლმა!

— ო, ო, წყეულო, წყეულო! — კბილების ღრქილით წარმოს-თქვა მოხუცმა: — გველი გარედგან არის ჭრელი და ადამიანი შიგ-ნიდგან!.. შენ გინდა მაგ სიტყვებით დამათმობინო ქალი, ო, ო, წყეულიმც...

— მამავ! — გააწყვეტინა ელისომ; — რად სწყევლი, მე გითხარ თავს არ დაგანებებ-მეთქი, და...

— მაშ არ გიყვარვარ? — შესძახა ვაჟიამ და მთლად გაფითრდა.

— მიყვარხარ! ღმერთია მოწამე, მაგრამ მამას თავს არ დაგანებებ.

— მაშ უშენოდ თავი რაღად მინდა! — წამოიძახა ერთბაშად მოხვედრისას.

ამ სიტყვებთან ერთად იმან მარდათ წამოიჭრიალა თოფი, წა-მოაყენა ჩახმახი და წვერი მიიბჯინა გულზედ, ისე რომ სასხლეტს ფეხით მისწვდომიყო.

ელისომ დაიწვილა და გულშემოყრილი დაეცა, ანზორა მივარდა და თოფს ხელი აუკრა სწორედ იმ დროს, როდესაც მოხვედრის ფეხით დაეცემინებას უბირებდა ჩახმახს. თოფი გავარდა, მაგრამ ანზორას წყალობით ტყვიამ ჰაერში გაიტანა გრიალი.

— რას სჩადი, შე ცოდვით სავსე! — შესძახა ანზორამ.

— რად მიჭერ, თავი მოვიკლა... უმაგისოდ ჩემი სიცოცხლე მა-ინც არ იქნების.

— ნუ გამრევ შენს ცოდოში, შენ შენი ღმერთი, დადექი! — ამ დროს დაინახეს გულშემოყრილი ქალი და ორნივე — გამოსვენებულნი გაქანდნენ, ორთავ თავიანთი თავი გადაავიწყდათ და ცდილობდნენ ელისოს მობრუნებას; ბოლოს, როდესაც კარგა ხანმა გაიარა, ქალმა ამოიქშინა და იმის ამოქშენასთან მამამაც და ვაჟიამაც ძლივს თავისუფლად ამოისუნთქეს.

— გადარჩა! — წარმოსთქვა მოხუცმა.

— მადლი უფალს! — დაუმატა ვაჟიამ.

იმათ ორთავეს გადავიწყებოდათ თავიანთი წინააღმდეგობა, თავიანთი განსაცდელი, თავიანთი თავი და საზრუნველად მარტო ელისო-ლა გახდომოდით — იმის მეტი აღარა ახსოვდათ-რა.

ელისომ წყნარად გადაისვა შუბლზედ ხელი, კიდევ ამოისუნთქა და წყნარადვე წარმოსთქვა:

— სადა ვარ?... რა მომდის?

— ნუ გეშინიან, ნუ, ელისო!.. აქა ხარ, ჩემთან! — უპასუხა ანზორამ.

— ოჰ, მამავ!.. რა ამბავი იყო?... რაღაც მოხდა, მაგრამ არ მახსოვს!

— არაფერი, თოფი გავარდა და შენ შეგეშინდა...

— ჰო, თოფი?! — წარმოსთქვა იმან და წამოიწვივა, მერე ერთბაშად მოაგონდა ყოველისფერი და საშინელის წივილით წამოვარდა: — რა იქნა, რა? შენ მოჰკალ! მამავ, შენ... ვაიმე დაღუპვილმა...

ამ სიტყვებით იმან გაიკრა თმებს ხელი, მაგრამ ვაჟიას გაშლილი მკლავები ჩქარა მოეხვია იმას და მიიკრა გულთან.

— ნუ გეშინიან, აქა ვარ, შენთან, ცოცხალი, კარგა მყოფი.

— ღმერთო ჩემო!.. მითხარ ხომ არა იტკინე-რა, ხომ არ დაიქერ... მართლა ცოცხალი ხარ, მართლა?... ო, ო, შე უღმერთო, თავი რომ მოგეკლა, მე რაღას მეუბნებოდი?... აღარ გებრალეობდი მაინც?! — ზევენითა და კოცნით ეუბნებოდა ელისო ვაჟიას.

— ჩემო ყველავე! — იყო ვაჟიას პასუხი, რომელსაც სხვა სიტყვა ვეღარ მოეხერხებინა.

იმათ ყოველისფერი გადაავიწყდათ, რადგანაც მარტო სიყვარულის გრძნობამ-ლა შეიპყრა.

საცოდავი მამა, რომელიც სიყვარულს გადაევიწყებინა იმის შვილებისთვის, იქვე იდგა და ხმის ამოღებას ვეღარ ჰბედავდა. დარწმუნდა, რომ იმის შვილებისთვის შეერთების მეტი გზა აღარ იყო და ამისმა წინააღმდეგობამ კინაღამ ორივე ხელიდგან გამოაცალა, — ეხლა ვეღარ ბედავდა იმათ ბედნიერების შეხებას...

რაოდენიმე ხნის შემდეგ მამა ლოცავდა იმათ და მასუკან პირობასა სდებდნენ, რომ ხვალ ძაღვში გამოეცხადებინათ, რომ ანზორა

თავის ქალით აღარ მიდის სტამბოლს. ამის მაგივრად ისინი წავიდნენ ვაჟიას სახლში, სადაც მოხვედნენ იქორწინებდა ელისოსთან და მოხუცი მამა იქ გაატარებდა დანარჩენს სიცოცხლეს.

ამის შემდეგ ისინი გაბრუნდნენ ბინაზედ, საიდგანაც ისევ ის გულსაკლავი ჭიანჭურის ხმა მოისმოდა, რომელსაც აყოლებდნენ იმავე შესაზარს გმინვას, ზუზუნს და გოდებას.

წელან კიდევ მზისგან გახურებულ მიწას სითბო მისდევდა, მაგრამ ესლა ღამეს აეშვა თავისი სიო და ასობით ავადმყოფები, დაყრილნი მინდორზედ, უჩარდახოდ, უექიმოდ, მწარე სურათს წარმოადგენდნენ. ერთს ალაგს ხელამდით გაქვავებულს მშობელს, რომელსაც შვილი ხელიდამ ეცლებოდა და საბრალო დედა მწუხარე თვალებს აბრუნებდა აქეთ-იქით, თითქოს უსიტყვოდ ენეწებოდა, რომ ეშველათ რამე იმის ნაშობისთვის, რომელიც ისე უპატრონოდ, უნუგეზოდ სულსა ლევდა მშობლის ხელში.

მეორე მხარეს კიდევ მშობიარე იკლავებოდა წარმოუთქმელის ტკივილებისგან, კბილების ღრჭიალით იწვევდა ღმერთს ამ უსამართლობის მოწმად; მესამე ადგილას მამა მიხრწნილის ხმით ესალმებოდა თავის შვილებს და გულისხეით ჰფიქრობდა, რომ სრულიად და სამუდამოდ შორდებოდა იმათ და გამარტოებული უნდა დამარხულიყო. ყოველ ადგილს მწუხარება, ყოველ ადგილს გაჭირვება, კვნესა და ამის ბანად ჭიანჭურის სევდიანი ხმა და მწარე, უსიტყვო გმინვა და ზუზუნი!

III

ამ ზუზუნით და გმინვით დააღამეს და ამავე ზუზუნით და გმინვითვე დახვდნენ ალიონს ეს ტანჯულნი...

ვაჟია თავის აღზრდით და ცხოვრებით შეჩვეული გაჭირვებას და მოთმინებას, რაღაცა აღელვებულის და გაკაპასებულის გულით წარმოუთქმელად მოელოდა მზის ამოსვლას, როდესაც შეიძლებდა ამ შესაზარს სურათს მოშორებოდა.

და ან ვინ დარჩებოდა ისე უგულოდ, რომ არ ეგრძნო ამ საერთო მწუხარების ძალა, გარდა იმ სალდათებისა, რომლებიც მიჩენილი ჰყვანდათ გადასახლებულთ წესისა და მშვიდობიანობის დასაცველად.

მარტო ისინი იდგნენ მხიარულად, იცინოდნენ და ოხუნჯობდნენ ამ ხალხის უსიტყვოდ წუხილზედ. შეჩვეულნი მუდამ გარეგანს ცხოვრებას, მოშორებულნი საკუთარს სამშობლოს, სახლს, კარს, სახლობას, გულგაქვავებულნი სხვის მწუხარებისადმი არ გრძნობდნენ და არ ესმოდათ, რაზედ იკლავდნენ თავს ეს პატროსანნი და

ყოვლის სიკეთით სავსე მამულისშვილნი. შეჩვეულნი მუდამ ხეტი-
აღს და წანწალს ერთის ადგილიდგან მეორეზედ თავიანთ სურვილს
და წადილს მოკლებულნი და ძალდატანებით დამონებულნი, მუდამ
სხვის წადილით და სურვილით მცხოვრებნი, ფიქრობდნენ, რომ
სხვანიც ისე უნდა ყოფილიყვნენ და ვერ გაეგოთ, რომ სხვის სურ-
ვილით და ბრძანებლობით ცხოვრება ყველასგან ერთ-რიგად ვერ
აიტანება.

მზემ წვერი ამოჰყო, მინდვრის მახლობელ ტყიდგან მოისმა ჭიკ-
ჭიკი და გალობა სხვადასხვა ფრინველებისა, ბუნებამ გაიღვიძა და
ყოველი სულდგმული ქებას ასხავდა მის ძლიერებას. თვით ნამი,
რომელიც მცვრად დასდებოდა ზურმუხტოვან მინდორს, შემკულს
ფერადოვანის და სურნელიანის ყვავილებით, შესთამაშებდა მზის
სხივებს, რომლის მიკარებისთანვე ათასგვარად იცვლიდა ფერს.

რამდენადაც მშვენიერი იყო ეს ადგილები, რამდენადაც შეეძლო
ამ უმანკოს, ძლიერს სურათებს კაცის გულის გამხიარულება, იმ-
დენად მეტს ნაღველს უსხამდა გადასახლებულთ გულში, იმდენად
მეტად აგრძნობინებდა მათ თავიანთ უბედურებას. გაიღვიძეს, ვინც
კი ძილი შესძლო, წამოდგნენ ყველანი და ზარმაცად მიმართეს თავ-
თავიანთს ურმებს, თავთავიანთ საქონელს, რომელიც იქვე პატარა
ბიჭებს საძოვრად დაუდიოდათ.

იმათი მოქმედება იქამდის დადუნებული და დადამბლებული
იყო, რომ ყოველ ნაბიჯზედ ავიწყდებოდათ, რისთვის მიდიოდნენ,
რა უნდა გაეკეთებინათ. ათასჯერ თავსბრუხვევამდის ეძებდნენ ტა-
ბიკს, ანუ კიდევ სხვა ურმის რომელსამე იარაღს, მაშინ როდესაც ის
იარაღი ხელში ეჭირათ. ან კიდევ მიმავალს რომელსამე საქმეზედ,
ერთბაშად უხილავი ძალა შეაყენებდა; დააფიქრებდა და ისე დაღ-
რემილი რჩებოდა იმ წუთამდის, ვინემ რომელიმე გულკეთილი მე-
ზობლის, ან მბრძანებელის სალდათის ხმა არ გამოიყვანდა ამ თავ-
დავიწყებიდგან.

— ანზორ, ახლა კი წავალ ძაუგს, — უთხრა ვაჟიამ გათენებისა-
თანვე.

— კარგი.

— სანამ შენ ამოხვალ, ყოველისფერს მოვამზადებ, ვითხოვ...

— კარგი.

— ელისო მენახა!.. — გაუბედავად დაუმატა იმან.

— ელისოს ძლივ ჩაეძინა ურემში, დაეხსენ, ცოდოა!

ვაჟიამ პასუხი აღარ მისცა, ამოიოხრა და გასწია ვლადიკავკაზის-
კენ, სადაც პირდაპირ ნაჩაღნიკთან მივიდა.

კარგა ლოდინის შემდეგ, „დიდმა ბატონმა“ ნაჩაღნიკმა ძლივს

ალირსა თავისი ხილვა და გამობრძანების უმაღლესი, ვაჟისა ქუდი მისი დაზედ, იკითხა:

— შენ ვინა ხარ?

— მე მოხევე გახლავარ, შენი ჭირიმე.

— რას ამბობს? — ჭკითხა თარჯიმანს, რომელიც იქვე ახლოს იდგა, იმანაც გადუთარგმნა მოხევის სიტყვები.

— რა უნდა?.. უთუოდ ქურდობაზედ დაიჭირეს ეგ ავაზაკი!.. ახ, ღმერთო ჩემო! როდის იქნება ერთი თავიდან მოგვაშორონ ეს მოუსვენრები?

— მე ცხო გორისა ვარ, ქურდობაზედ ვერ დამიჭერენ!.. — ამაყად უპასუხა ვაჟიან, რომელსაც ცოტ-ცოტად ესმოდა რუსული. — მე საქმე მაქვს, იმად მოვედ.

— რა საქმე? ჩქარა მითხარ, არა მცალიან.

— ერთი მოხუცებული ჩეჩნელია, იმას აღარ უნდა გადასახლება და იმის მაგივრად გთხოვთ, რომ გაუშვათ.

— გაეთრე! — დაუყვირა ნაჩალნიკმა, რაწამს შეიტყო ვაჟიანის მისვლის მიზეზი.

— რად მიწყრები? პატრონი არავეინა ჰყავს, ერთი ქალის მეტი და...

— მე რომ შემეძლოს, სუყველას, გესმის, სუყველას გადაგასახლებდით, თავიდან მოგაშორებდით და შენ კი მთხოვ, ვინც ჩაწერილია ისიც გავანთავისუფლო?.. წადი, წადი, მომშორდი თავიდან.

— შენი ჭირიმე, ბატონო...

— მომშორდი-მეთქი, გეუბნები... შენთვის არა მცალიან.

— მაშ ვისთვის გცალიან? — უპასუხა გულმოსულმა ვაჟიან: — საქმე მე მაქვს და ჩემთვის არა გცალიან?

— ეი! ყაზახებო! — დაიძახა ნაჩალნიკმა და უჩვენა ვაჟიანზედ: — კაი-კაი მათრახები მაგას!

ვაჟი მთლად გაფითრდა და უკან გადახტა.

— თქვენს ცოდოში ნუ გამხვევთ! — დასკყივლა იმან ყაზახებს და გადმოიტრიალა თოფი.

ყაზახებიც, რომელთაც მიიწიეს ვაჟიანსკენ, ერთბაშად უკან მიაწყდნენ და გულგახეთქილი ნაჩალნიკი კი ყვირილით ოთახში შევარდა.

ყაზახები, რომელნიც პირველში ისე შეფრთხნენ და ველარ მიჰყარებოდნენ ვაჟიანს, ისევ გონს მოვიდნენ და შერცხვათ, რომ ერთს-კაცს შეუშინდნენ.

— დაიჭირეთ, დაიჭირეთ! — დაიძახეს იმათ, მიიწიეს და წაიყვანეს, რომელმაც ჩახმაზი წამოაყენა და ისე ელოდა.

— ჩამომეხსენით, რაი გაქვსთ ჩემთან გასაყოფი! — შესძახა იმან.

— დაჰყარე იარაღი, დაგვენბდი! — უყვიროდნენ ყაზახები.

— სანამც გიკენესიათ, სანამ ცოცხალს ვაეიას იარაღი ვერ დააყრევინოთ!

— თოფები, თოფები! — დაიძახეს ყაზახებმა და რამდენიმე იმათგანი გაიქცა ბრძანების აღსასრულებლად.

რადგანაც ეს საქმე ბალკონზედ მოხდა, და ვაჟია ისე მოემწყვდა, რომ ჩასავლელი კიბე ყაზახებს ჰქონდათ დაჭერილი, მიხედა, რომ ცოცხალი ველარ გავიდოდა და ძვირად უნდოდა გაეყიდა თავისი სიცოცხლე.

— აი, ძაღლებო!.. ოცი ერთზედ გულადები ხართ, განა?.. აბა თუ ვაჟკაცები ხართ, თითო-თითოდ მოდით და ნახავთ ვისი დედა ატირდების...

ვაჟიას ნებისნებად არ უნდოდა კაცის სისხლში გარევა, მაგრამ არ უსვენებდნენ იმას და ისიც მოემზადა ძვირად გაეყიდა თავისი ყმაწვილკაცობა.

ამ დროს მოიხედა უკან და გაღებული ფანჯარა დაინახა, რომელიც გზას გადაჰყურებდა. ერთს თვალის დახამხამებაზედ ის შეხტა ფანჯარაზედ და გადახტა.

ქვევით ერთი ყაზახი ცხენებს ატარებდა, რომელიც ნაჩაღნიკისთვის მოემზადებინათ, რადგანაც მინდვრად ჩეჩნელთ დასათვალიერებლად გასვლას აპირებდა.

ვაჟია მივარდა ყაზახს, რომელიც ბავშვსავით აიღო და დასცა, წაართვა საუკეთესო ცხენი, წუთზე მოაჯდა და გაჰქუსლა ტყისაკენ.

გაშტერებული ყაზახები მისცვივდნენ ფანჯარას, მაგრამ გადახტომა ვერვინ გაბედა. ამ დროს მოიტანეს თოფებიც და ორი-სამი სროლა ძლივს მოასწრეს, სანამ ვაჟია სახლის კედელს მოეფარებოდა.

სხვა ყაზახები ჩაცვივდნენ, მოასხდნენ ცხენებს და გამოუდგნენ ვაჟიას, რომელიც მინდორზედ გავიდა და მიაჭენებდა ტყისაკენ.

იმას მისდევდნენ ყაზახები ჯერ ჯგუფად და თოფის სროლით, მერმე რამდენიმე ცხენი დაწინაურდა, ცოტას ხანს შემდეგ ორი ცხენი გავიდა წინ და, ბოლოს, ერთმა დაიგდო ყველანი.

თოფის სროლა შესწყდა, რადგანაც უკანანი ველარ ჰბედავდნენ, რათა წინა ამხანაგები არ დაეჭრათ და ყველაზედ მოწინავეს კი თო-

ფი არ გაჰყოლოდა, მაგრამ იმისი მხეცსავით ჩასისხლებული თვალები აშკარად ამბობდნენ, რომ, თუ მოეწოდა ვაჟიას, ის ისე შეიწყალებდა, როგორც უკანასკნელს მხეცს.

ვაჟია მიაჰენებდა თავის ცხენს და ხანდისხან დასჰყვივებდა ქულის მოხდით და ქნევით, მაგრამ ნამთევს, გასუქებულს ცხენს ჰქმენა მალე მოეკიდა და ერთბაშად უკლო, მაშინ როდესაც ყაზახის ცხენი ისევ ისე მირბოდა, რადგანაც გამოწურულს და მომზადებულს თითქმის ფერდები ერთმანეთს გაჰკროდა.

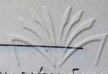
თანდათან ყაზახის ცხენმა მოკრიფა ვაჟიას ცხენი და ამან კი დაინახა, რომ ტყეში ველარ შეუსწრობდა. სხვა ყაზახები, რომლებიც ყოყინით ამხნევებდნენ ამხანაგს, კარგად დაშორებოდნენ მას.

ვაჟიამ მოიხედა უკან და ისე წინ მიუხედავად უყურებდა; ყაზახს გაეძრო ხმალი და წუთით წუთს ელოდა ვაჟიას წამოწოდამას. ვაჟიამ გადმოიბრუნა თოფი და დაუმიზნა, ყაზახი სწორედ იმ წამს გადაწვა ცხენზედ, როდესაც თოფმა გრიალი მოიღო და ტყვიამ მარტო ქუდი-ლა გაუკენწლა, ის გაიმართა ისევ ცხენზედ და დასჰყვივლა. მოხევეს დრო აღარა ჰქონდა თოფის ხელახლად გასატენად და ამისთვის მხარზედ გადაიგდო, როგორც იმჟამად გამოუსადეგი იარაღი და გაიძრო თვითონაც ხმალი... კიდევ წუთი და დასაკრავად შემალღებულის ხმლით ყაზახი წამოეწია; ვაჟიამ სწორედ იმ დროს წაიბრუნა გვერდზედ ცხენი, როდესაც ყაზახმა ხმალი მოუქნია. ყაზახის ცხენი ოდნავ გასცდა ვაჟიას ცხენს, მაგრამ იმ წუთში იელა მოხევის ხმაღმა.

ეს ყველა ისე სწრაფად მოხდა, ისე საჩქაროდ, რომ კაცი ძლივს მოასწრობდა თვალს. ყაზახის ცხენი გავიდა წინ, ვაჟიაც გაიმართა. უთუოდ ორნივე გადარჩნენ!.. რაოდენიმე ხნის შემდეგ ყაზახის ცხენი ყალხზედ შედგა, თითქოს პატრონმა ჯილავს მოსწია ძალზედაო. ყაზახი შეტორტმანდა, გადმოიზნიქა უკან, კიდევ წუთი და ის ჯერ გადმოეკიდა ცხენს, მერე ავეჯანდიღან ფეხი დაუსხლტა და გაგორდა მიწაზედ; ვაჟიას ხმაღს თავი შუაზედ გაეჩენა იმისთვის.

განთავისუფლებული ცხენი მოუსვენარ პატრონისგან შესდგა და ხანგამოშვებით ფრუტუნით ბალახს წიწკნა დაუწყო. ვაჟია, რომელიც იმას გაუსწორდა, გადასწვდა ჯალავს, დაიჭირა ცხენი და ერთს წუთში თავის ცხენიდან იმას მოექცა ზურგზედ.

რამდენიმე თოფის ხმაზედ, რომელიც მიმართეს ვაჟიას ყაზახებმა, მოხევემ დასჰყვივლა ცხენსა და შეეფარა ტყეში... საიდგანაც ყაზახები ბევრი ძებნის შემდეგ ცარიელები დაბრუნდნენ და ამ შემთხვევამ კი ნაჩაღნიკი წამოაძახა:

— აკი მოგახსენებთ, რომ ყველანი ღვთის რისხვა და გაყენებად არიან!.. რაც შეიძლება და რითაც შეიძლება, საჭიროა მაგადაქვეყნება მოშორება თავიდან!

— მართალსა ბრძანებთ, მართალს! — თავის კანტრუშით ეთანხმებოდნენ, თუ ეჩვენებოდნენ თანახმად, იქ მყოფნი, რომლებიც ჩეჩნელთ გადასახლებით ისე გახალისდნენ, რომ ქართველობასაც ამასავე უბირებდნენ.

IV

ჩეჩნელები მიახლოვდნენ ვლადიკავკაზს. გამწკრივებული ქრისტიან ურმები ზარმაცად მოგორავდნენ და გულს უწვრილებდნენ ადამიანს. ურმებს მოსდევდნენ ფეხშიშველა ბავშვები, რომელთათვისაც სიცხეს და წვრილს ქვას, ქვიშაში არეულს, ყავარ-ყავარ დაეხეთქათ ტიტველა ხორცი, შიგ ჩაკდომოდათ მტვერი და წიღმა-უკუღმა ლურჯად დაეხაზათ. უეჭველია, წარმოუთქმელს ტკივილსა ჰგრძნობდა იმათი კანი, რადგანაც წამდაუწუმ კელობდნენ, აიტაცებდნენ ფეხს და, თუ არ შესტირებდნენ, მწარედ მაინც დაიკენესებდნენ და იღრიჯებოდნენ.

იმათ გაიარეს ძაუფი, სადაც ხალხი მიეგება და იმათ ნახვამედ ხმაგაკმენდილნი გულის დუდილით და თანაგრძნობით შესცქეროდნენ; ვინ იცის ვისის მიზეზით წამებულებს, მაგრამ რა იყო იმათ ხელს? რითი შეუღმსუბუქებდნენ ვარამს?

ელისო იტანჯებოდა ამ სურათის ცქერით და ვაჟიას ლოდინით, რომელიც არსადა სჩანდა, მოხევეს თითქმის გადავიწყებოდა თავისი სატრფო, რომლისთვისაც გუშინ კინალამ თავი მოიკლა.

ანზორამაც არ იცოდა ვაჟიას თავგადასავალი და ამისთვის უკვირდა, რომ მოხევე არ დახვდა იმათ ქალაქის ბოლოს და არ წაყვანა ნაჩალნიკთან, როგორც წინადგე პირობა ჰქონდათ დადებული.

ქალი და მამა დახოცილებსავით იყვნენ და ერთმანერთს თვალს არიდებდნენ, რათა უცაბედო კითხვით თავიანთ უნებლიე მწარე საგანს არ შეხებოდნენ.

ან რა-ღა ლაპარაკი უნდოდათ იმაზედ, რაც ისე აშკარა იყო? ვაჟია უნდა დახვედროდა ძაუფის ბოლოს და ისინი აგერ მეორე ბოლოშიაც გავიდნენ, მაგრამ მოხევე არსადა სჩანდა.

აი იმ ადგილამდინაც მიადწივეს, სადაც ღამე უნდა დამდგარიყვნენ და გააჩერეს ურმები, შემოარტყეს ისევ ალყა და იმათ გარეშე-მო დააყენეს მცველებად სალდათები და ყაზახები.

მზე ჯერ არ ჩასულიყო, როდესაც ამ ადგილების ნაჩალნიკი

თოლმაჯებით და ყაზახებით მოვიდა იქ, გამოიხმო კაცები და უთხრა:

— თქვენ თქვენის სურვილით მოიწადინეთ ოსმალეთში გადასახლება და ჩვენც ნება მოგვცით. ესლა ჩემს ყურამდის მოადწია ხმამ, რომ ზოგიერთს ისევ დარჩენა მოუწადინია... გიცხადებთ, რომ ვინც ერთხელ ჩაეწერა გადასახლებულთ სიაში, იმის აქ დარჩენა ყოვლად შეუძლებელია. რომ გაქცევა ვერ გახდოთ, თქვენი მცველები ერთიორად გავამრავლე და... იცოდეთ, ვინც გაქცევას მოიწადინებს, იმას შეუბრალებლად მოჰკლამენ. აგრე აქვს ნაბრძანები.

ამ სიტყვებით ის უკანვე გამობრუნდა და იორდა ცხენით ამაყად გასწია ვლადიკავკაზისკენ.

ხალხი რაოდენსამე ხანს ისე ჩუმად დარჩა და უსიტყვოდ, წყნარის ოხერით დაიშალა. ან რა უნდა ეთქვათ?.. ვის რას გააგონებდნენ?

ყველანი მოჰყვნენ თავიანთ ბინის გამართვას.

იქნებოდა ღამის ცხრა საათი, როდესაც ოსმალეთში მიმავლების ბინა ისევ უწინდელს სურათს წარმოადგენდა. აქა-იქ ცეცხლები, რომელთა შუა ჩრდილსავით დადიოდნენ კაცები და დედაკაციები. ერთი განსხვავება ეს-ღა იყო, რომ ხალხი ესლა მეტად დაღონებულ-იყო, მეტად შეწუხებულიყო... ქიანურის ხმაც კი აღარ მოისმოდა... არ შეწყვეტილიყო მხოლოდ უსიტყვოდ ზუზუნი, უსიტყვოდ კვნესა, უსიტყვოდ სულის გმინვა და გოდება!..

ესენი გასცქეროდნენ თავიანთ მინდვრებს, თავიანთ მთებს, რომელნიც ღამის სივრცეში ცის კიდურზედ იხატებოდნენ. აქედგან უგზავნიდნენ ჩუმს, სევდიანს სალამს და დანარჩენი კი ისევ კვნესასა და ზუზუნში გამოითქმოდა.

ერთბაშად ავარდა ერთს ადგილს კორიანტელი, თითქოს მიწიან ადგილს ქარმა დაჰბერაო. გაჩნდა კვამლსავით პატარა ნისლი და მაშინვე განქრა. გაჩნდა მეორე ადგილს და განქრა... მასუკან რამდენსამე ადგილს ერთად გამოჩნდა ეს ნისლი, რომელიც თითქოს მიწიდან იზრდებოდა, და აირია ჰაერი.

ქარი ზუზუნით დაჰქროდა და უერთდებოდა ხალხის ზუზუნს: უნუგეზოდ დარჩენილს მშობელს გული ველარ მოებრუნებინა თავის პირმშოს დაკარგვით! კიდევ წუთი და ცა ტყვიისფრად მოიქცა! აშკარად გაავრებას აპირებდა; ეტყობოდა, ბუნებაც შეირყა ამდენის საცოდავობით და იმ ადგილის ცას არ უნდოდა თავის ქვეყნის შვილებთან უცრემლოდ გამოსალმება.

ჩავარდა ქარი, ჩამოცხა. გაჩუმდა ყოველისფერი, ჰაერი დამძიმდა, სუნთქვა გაძნელდა!.. ჩამოვარდა წვეთი, მოჰყვა მეორე. იქეკა ერთბაშად და წამოვიდა წვრილი, მაგრამ გამუდმებული წვიმა. ერთს

წუთში მწვანე მინდორი წყლით დაიფარა, რომლიდანაც დაბალს ბალახებს თავები ამოეყოთ და წყნარად მღელვარებდნენ. წყალი გუბდებოდა ოღრო-ჩოღროებში, რადგანაც გამძლარი მიწა ველარ ისუტავდა. ქარი ისევ ამოვარდა, ხანგამოშვებით, ზუზუნით უბერავდა და აყინულებდა ყველაფერს. წამდაუწუმ ელვა და ქუხილი უერთდებოდა იმის ზუზუნს.

ბავშვები ტიროდნენ შიშით და სიცივით. მშობიარე დედაკაცები გოდებით წარმოსთქვამდნენ იმათ წყევას, ვინც ისინი მიიყვანა ამ დღემდის და წყევლასთან ერთად ლევდნენ სულს. კაცები წარბებ-
'მეჭმუხვნილნი, ხანჯალს ხელგავლებულნი ჩუმად იდგნენ და უყურებ-
დნენ თავიანთ დღეს, თითქოს სამართალს ელოდნენ, მაგრამ ვისგან?

ერთს ადგილს ავადმყოფი მოხუცებული დედაკაცი მიწოლილიყო და სიცივისგან მწარედ კავკავებდა. შემოფლეთილი ტანისამოსი, რომლიდანაც აქა-იქ დაწითლებული, დალურჯებული ხორცი გამოსჩენოდა, ამტკიცებდა, რომ ის უპატრონო და ღატაკი უნდა ყოფილიყო, საცოდავი, წუმბეში მწოლარე ებრძოდა სიკვდილს და ამ უკანასკნელს სულის ბრძოლაშიაც მოსვენება ვერ ეპოვა. წვიმა დასდიოდა ზედ. ანზორამ შეჰკრა თვალი და გადააფარა თავისი ტყავი, ბავშვები მიეხვივნენ და ცახცახით მოუწვნენ აქეთ-იქით, როგორც მფარველი ანგელოზები, რომელნიც თითქოს ლოცულობდნენ ამის სულისთვის... არ გაიარა რამდენიმე წუთმა, როდესაც დედაკაცმა წამოიწია, დაიხრიალა და სული დალია.

ნუთუ უზენაესი არ გაიგონებს, არ გადმოხედავს იმათ?..

დაბნელდა ძალზედ, წვიმამ ცეცხლებიც ჩააქრო და სიჩუმე დაბრლევოდა მხოლოდ განრისხებულის ბუნების გრგვინვით და ჩეჩნელთ ჩქარ-ჩქარის კვნესით და ღვთის ხსენებით.

იქნებოდა ღამის ათი საათი, როდესაც მგზავრების ბინისკენ, ბალახებში ჩაწოლილი წყნარად და სიფრთხილით ვიდაცა კაცი მიცურავდა. ის წამდაუწუმ შესდგებოდა, ამოჰყოფდა ბალახებიდან თავს და ათვალიერებდა იქაურობას. მაგრამ რაწამს დარწმუნდებოდა, რომ შეუმჩნეველი რჩებოდა, მაშინვე ისევ გაწვებოდა მიწაზედ და ისევ გაცურდებოდა; როდესაც მიუახლოვდა იმ ადგილს, სადაც ყარაულების წრე იყო შემორტყმული, იმან წყნარად აიღო თავი და ღამეში დაჩვეულის თვალებით სწრაფად გაარჩია, რომ ის ერთს სალდათს მეტად მიახლოვებოდა და გამობრუნება ამ მცველის შემჩნეულად გასჭირდებოდა.

მართლაც, სალდათი, რომელიც ავღრის წყალობით მობუზულიყო და თვალებდახუჭული ელოდა თავის გამოცვლას, ერთბაშად შეინძ-

რა, გაახილა თვალები და უკან წარსდგა. ეტყობოდა, რომ მეტად ახლო მიცურებული კაცი შეამჩნია და, რა პირი დააღო დასაცვიფრებლად, ვაჟიამ სწრაფად ხანჯალი ჩასცა ყელში და ხმა გაუწყვიტა; მცველი იქვე დაეცა და დაიწყო ფართხალი.

ვაჟიამ წყნარად ამოაძრო ხანჯალი, გაწმინდა სველ ბალახზედ და ისევ ცურვით წავიდა ჩეჩნელებისკენ.

როდესაც მიუახლოვდა ურმებს, ის წამოდგა და უშიშრად შევიდა ჩეჩნელებთან, სადაც კითხვა-კითხვით ჩქარა იპოვა ანზორას ურემი, რომელშიაც ავდარს შეჰფარებოდა ელისო.

იმისი მამა თავშიშველი და თმაგაწეწილი, თითქოს ვედარა გრძნობდა ამ ავდარს, მთლად მისცემოდა თავის ფიქრს, თავის მწუხარებას.

ეხლა, როდესაც თავის ქალის და ვაჟიას ასეთი თავგანწირული სიყვარული შეიტყო, როდესაც დარწმუნდა, რომ იმათი გაყრა სიკვდილს ეთანაბრებოდა, წარმოუთქმელის ძალით მოუწია დარჩენა და ამ წადილის აღსასრულებლად თავსაც აღარ შეიწყალებდა.

— ჰე, ჰეი! — შესძახა მოხუცმა, რა მიახლოვებული კაცი დაინახა: — გინა ხარ?

— ანზორ? — წყნარად და ჩუმად იკითხა მისულმა.

— ვაჟია! — სიხარულით წამოიძახა მოხუცმა და მოეგება.

— გვიანობისა აღარაა, უნდა გავიქცნეთ!

— ქვეითები?... სად წავუვალთ? — პირდაპირ დაიწყო ჩეჩენმა, რადგანაც ცხოვრებამ შეაჩვია, რომ უბრალოდ დრო არ დაეკარგა.

— აქვე, განაპირებით ცხენები მყავს, მხოლოდ ჩქარა!

ანზორა რომ მარტო ყოფილიყო, მაშინ ის დაუფიქრებლივ გაჰყვებოდა ვაჟიას, მაგრამ ეხლა იმასთან იყო უკანასკნელი იმისი იმედი, რომლის ხიფათში მიცემას სიკვდილს ირჩევდა.

— ქალი როგორღა წავიყვანოთ? ვაი თუ...

— მე მზადა ვარ, — გააწყვეტინა ელისომ, რომელიც ურმიდგან ვადმოვიდა: — მე ყველაფერი გავიგონე, წავიდეთ.

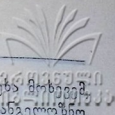
— ელისო! — შესძახა ვაჟიამ და გატაცებით მიიკრა მკერდზედ.

ანზორა ცრემლიანის თვალებით შეჰყურებდა ამ სურათს და ეშინოდა სიტყვის გარეგით არ დაეშალა იმათი ბედნიერება.

— ღმერთი გაერთებსთ, კაცი ვეღარ გაგყრისთ! — ბოლოს წარმოსთქვა გაფრთხილებულმა მოხუცმა, რომელიც ყოველ წუთს აფასებდა: — აჩქარდით, რაკი აგრეა.

ამ სიტყვებმა შეყვარებულნი გამოიყვანა თავდავიწყებიდგან და მოაგონა სამწუხარო ჭეშმარიტება.

— მართალს ამბობ, გვიანობა აღარ ვარგა, — უბასუხა მოხვედრულ შვიბერტყა და ქუდის მოხდით დაუმატა: — ხევის ჯვარ-ანგელოზნი, თქვენ დაგვეხმარენით, თქვენ მოგვიმართეთ ხელი!

ვაჟიას წინამძღომელობით გასწიეს იმათ იმ გზითვე, რომლითაც მოვიდა ყმაწვილი მოხვედ და, რა ურმებს გასცდნენ, ვაჟიამ წყნარად უთხრა ანზორას:

— აქედგან მუცლით უნდა ვიცურვოთ.

ორივე კაცი აქეთ-იქით გაჴვნენ, შუაში ჩაიწვინეს ქალი და ისე ცურვით გასცილდნენ ყარაულთ წრეს.

თერგის პირთან იმათ ნახეს სამი ცხენი, რომლებზედაც ამხედრდნენ და გაჴქუსლეს მთებისკენ.

V

ისინი მიაჴენებდნენ ცხენებს და ცდილობდნენ, რაც შეიძლებოდა, ჩქარა გასცილებოდნენ ლარსს და დარიელას, ამ ყველაზედ ძნელს ადგილებს, სადაც კლდეები გახეთქილან და თითქოს განგებ ჩამოლესილან, რომ გაჴირვებულს კაცს ყოველი საშუალება მოუსპონ თავისუფალ სიარულისთვის.

აქ გავლა იმ ხანებში მით უფრო ძნელდებოდა, რომ მთელს გზაზედ გარდიგარდმო, უკეთა ვსთქვათ, ჯვარედინად, ღამე მცველებს აყენებდნენ და იმათ კი საშუალება ეძლეოდათ ყოველგვარი უსამართლობისა, რადგანაც იმათი მოქმედება ღამე, ღამოდ ხდებოდა და, მაშასადამე, უცხო თვალი ვერ დაესწრებოდა, ვერვინ გაარჩევდა მათ საქციელს და ვერც არავინ გაამტყუნებდა.

იქნებოდა საათის თორმეტი, როდესაც ვაჟია და მისი ამხანაგები ლარსის საფრთხეს მიახლოვდნენ. ვაჟიამ, რომელიც წინ მიუძღოდა, ცხენი შეაყენა, მსწრაფლად გადმოხტა. ანზორამ და ელისომაც შეაყენეს ცხენები.

— რა ამბავია? — იკითხა მოხუცმა.

— ჩამოხტით ცხენიდგან! — მოკლედ უთხრა მოხვედმა და მიეშველა ელისოს.

ანზორამ, რომელსაც ცხენის სადავეები მისცა ხელში, კითხვა აღარ გაიმეორა, რადგანაც მოხვედის სიფრთხილე, მოკლე სიტყვები და ბრძანებლობის კილო ამტკიცებდა, რომ ისინი საშიშ მდგომარეობაში იყვნენ და მეტი კითხვა კი მეტი დროს დაკარგვა იქნებოდა.

ვაჟიამ ახსნა თავის უნაგირიდგან ნაბადი, ამოიღო დანა და პა-

ტარ-პატარა ნაჭრებად დაუწყო კრა, მასუკან პატარა აბგიდან დაიწყო წყლის
იღო წვრილი თოკი და იმით ცხენებს ქაჩაჩხედ ნაბდის ნაჭრებს
მაგრად ამოაკრა. ანზორას, როგორც მინდორში აღზრდილს, არ ეს-
მოდა ეს სიფრთხილე და ამისთვის გაკვირვებით უყურებდა მოხვეის
მოქმედებას.

— რას შვრები? — მოხუცს ველარ გაუძლო გულმა და ჰკითხა
მოხვეეს.

— აქ მცველები დგანან და ადგილი კი რიყიანია!

ამ სიტყვებით ანზორა მიხვდა, რომ ცხენის ფეხებს ამოკრული
რბილი ნაბადი სიარულში ხმას აღარ გამოადებინებდა და, როგორც
ძველს მეომარს, ჯარის წინამძღომელს, მოეწონა ეს მოაზრება.

— შენ მოაზრებული ყოფილხარ!.. ბრალია შამილის დაჭერა,
იმასთან სახელს მალე გაითქვამდი.

— შესხედით! — დასძახა ისევ ვაჟიამ და წუთის უკან გაემართ-
ნენ გზას იმავე წყობით.

მართლაც, აქამდის ცხენების ფეხებს ისეთი რაკი-რუკი გაჰ-
ქონდათ ქვითა და ქვიშით გატეპნილს გზაზედ, რომ მკვდარსაც კი
გამოაფხიზლებდნენ, მაშინ, როდესაც ეხლა სრულიად აღარ ისმო-
და იმათი მოძრაობა.

ვაჟია მით უფრო დარწმუნებული იყო — მოატყუებდა მცვე-
ლების სიფხიზლეს, რომ, როგორც ეტყობოდა, გამოდარებას არ
აპირებდა და დაბლად ჩამოწოლილი ნისლი კი ისე აბნელებდა იქა-
ურობას, რომ კაცი თვალთან მიტანილს თითქმის ვერ გაარჩევდა.

აქამდისინ ჩქარი სიარული მოხვეემ ეხლა შესცვალა წყნარით;
ის, გაფრთხილებული, ყურებდაცქვეტილი, თითქმის სმენად გადაქ-
ცეულიყო, რათა არავითარი ხმაურობა არ გამოჰპარვოდა. ვაჟიას
რამდენჯერმე მოესმა რაღაცა ხმაურობა, რამდენჯერმე შეაყენა ცხე-
ნი და კისერ წინგაწვდილი კარგა ხანს უგდებდა ყურს, მაგრამ დარ-
წმუნებული, რომ საშიში არა არის-რა, ისევ აგრძელებდა გზას.

ისინი მიახლოვდნენ ბოგირს, რომელიც იქვე ჩარხის წყალზედ
არის გადებული და ცხენმა ერთბაშად დაიფრუტუნა, შეფთხა და
უკან დაიწია. ვაჟია გაუჯავრდა ცხენს და წყნარად მათრახის დაკე-
რით მიაგდო ბოგირს, მაგრამ ცხენი, რა წამს მიახლოვდა, ისევ უკან
გამოხტა.

— ტიალო! რა ნახე? — ძლივს მოასწრო წარმოთქმა იმან, რო-
დესაც ენებსავით გამოიელვა რაღამაც და მოისმა რამდენიმე თო-
ფის გრიალი.

— ო, ო! ძაღლებო, ძაღლებო! — დასჰყივლა იმან და ზედ მიაგ-
დო ცხენი, სადაც ელვამ გაანათა ათიოდე თუ უფრო მეტი თოფიანი

რუსი. მოხვედრამ წამზედ გაიძრო ხმალი და პირველსავე მიეჯიშა. ერთს ისე ძალზედ დაჰკრა, რომ მხარილლივ გადასხივდა. წამსვე იგდნო შუბის წვერი, რომელმაც გულში ცივად გაუარა. ის დაბარბაცდა, გაქრეოლდა და დაეცა.

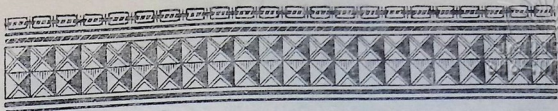
— უღმერთონო, უსამართლონო, ურჯულონო!.. ელი... ელისო! — და ამ სიტყვებზე აღმოხდა სული.

ანზორა და იმისი ქალი, რომლებიც ცოტა მოშორებით მოდიოდნენ, თუმცა სრულებით დაეცხავებინა ტყვიებს, მაგრამ მოხუცს სიკვდილამდის კიდევ ერთხელ მოესწრო თავისი ქალის მკერდში ჩაკვრა და ისე დაეღია სული...

ამ შემთხვევის შემდეგ მესამე დღეს, სწორედ ამ ადგილზედ, სადაც დახოცილები ჯერ კიდევ გზის პირად ეყარნენ და არავინ ჰფიქრობდა იმათ დასაფლავებას, გამოიარეს ანზორას ამხანაგებმა: ისინი უწინდელზედ მეტად შეწუხებულიყვნენ!.. ისევ ის ზუზუნნი, ისევ ის შემადრწუნებელი გლოვის ხმა, ისევ ის გოდება და გმინვა, რომელიც სწყდებოდათ გულის საძირკელიდგან და იკარგებოდა ჰაერში!..

გასწიეს ამ საცოდავებმა ოსმალეთისკენ, მარგამ ბევრმა ჩააღწია დანიშნულს ადგილს?

ჩინოვნიკი ელურბიძე

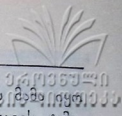
თევდორე სოლომონის ძე ელურბიძე იყო უკანონო შვილი ერ-
თის ინჟინერისა, რომლის სიკვდილს შემდეგ ამ ბავშვზედ ზრუნვა
თავის თავზედ მიიღო გარდაცვლილის ერთმა ამხანაგმა, რომელმაც
ასწავლა წერა-კითხვა და შეაჩვია შრომას. ამის შემდეგ იმან გაამ-
წესა საღდაც სამსახურში, სადაც მეოთხედი საუკუნის შემდეგ
ელბრსა ჩინოვნიკობა და მისცეს სტოლ-ნაჩალნიკობა.

ელურბიძე თავიდანვე არ მიემსგავსებოდა თავის ამხანაგ ჩი-
ნოვნიკებს, არ იყო ლოთი და მომეტებული ხარჯი არ უყვარდა;
ორმოცის წლისამ თავის მცირედის ჯამაგირიდან იმოდენა ფულის
გადარჩენა შეიძლო, რომ პრიკაზში დაგირავებულის სახლის სყიდვა
მოახერხა. ამ დღიდან იმას საფიქრელად გაუხდა, რომ გულის
მეგობარი აეჩინა, რომელსაც გაეყო იმასთან ის მწარე დღეები, რო-
მელიც შეხვდება ხოლმე მართლა მოსაქმურს და მშრომელს კაცს.

ამისთან ქალი მხედველობაში კიდევ ჰყვანდა, მაგრამ ამოდენა
ხანი სხვის ბრძანებლობის ყოფნის ქვეშ შეჩვეული განუწყვეტლივ
შრტიალს, ხასიათი შეშინებული, ვერ ჰბედავდა ამორჩეულისთვის
გული გადაეშალა და სიყვარული გამოეცხადებინა.

მეტის შრომით წელში მოხრილს, პირისახე გაუღიმებელს, მუ-
დამ რაღაცა მწუხარებით მკვნესავს ელურბიძეს ეშინოდა მასხარად
არ გაეხდათ ის და ბედისაგან ისეც დაჩაგრული მეტად არ დაე-
ჩაგრათ.

აღზრდილი სხვა გვარ-ტომობის ხალხში, იმას დავიწყებოდა სამ-
შობლო ენა და მუდამ ერთის ქალაქიდან მეორეზედ გადაწერა-
კი ნებას არ აძლევდა ამ ენას ხელახლად ძირი გაედგა იმის გულში.
ეს იყო მიზეზი, რომ იმისი ამორჩეული იყო ისეთივე ჩინოვნიკის

ქალი, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ამ უკანასკნელის მამამ ცხელი ლოთი, წამხდარი ხასიათებით, რომელიც არამც თუ თავის ჯამაგირს ჰფლანგავდა ლოთობაში, არამედ, როცა ფული გამოელეოდა, თავის ქალს ჰპარავდა ტანისამოსს და იმის ნათესურით სვამდა არაყს.

ერთს ცივს დღეს, როდესაც ყინვას და ნისლს მოებუტრა იქაურობა და ჭირხლს, სხვა-და-სხვა გვარად, თეთრად დაეხატა გამშრალი და გამხმარი ბალახის წვერები, ელურიძემ გაიხედა ფანჯრიდგან და დაინახა ვიღაცა ქალი, რომელიც კანკალებდა სიცივისგან და გაყინულს ხელებს დაორთქლით უბირებდა გათბობას. ელურიძეს შეჰბრალდა ის და დაუწყო ცქერა; წარმოიდგინეთ იმისი აღელვება, შეწუხება და სიხარული, როდესაც იცნო მაშო, სწორედ იმ ჩინონიკის ქალი, რომლის სახელიც ისე მკვიდრად ჩასახლებოდა გულში.

ელურიძე გავარდა გარედ, მივიდა საჩქაროდ ქალთან და მღელვარებით ჰკითხა:

— რა მოგსვლიათ?

— მამამა მცემა და გამომავდო! — უბასუხა იმან ისეთი კილოთი, რომლიდგანაც აშკარად დაინახავდით, რომ ეს პირველი შემთხვევა არ იყო და ელურიძეც პირველად არა ყოფილიყო მოწმად შემადრწუნებელი სურათისა.

— სვამს? — ჰკითხა იმან.

— ჰო, სვამს!.. — დაღონებით უბასუხა ქალმა: — აგერ ერთი კვირაა, რაცა სვამს, ჯამაგირი რაცა ჰქონდა შეჭამა, ერთი შალი მქონდა, ისიც გამიყიდა და შეჭამა... ეხლა გასაყიდი ვეღარა იშვარა და მე გადამქიდებია: „წადი, საცა გინდა ფული იშოვნეო და მომიტანეო“!.. მე აბა სად ვიშოვნო?.. ვინ მომცემს?... — ამ სიტყვებთან დაიწყო ისევ ტირილი.

თევდორემ შეიყვანა სახლში, დაამშვიდა, დასვა ცეცხლთან, გაათბო და ორნივე საგონებელში წავიდნენ. ქალი ჰფიქრობდა თავის მამაზედ, რომელიც, უპატრონოდ დატოვებული თავის ოთახში, ხან სად წააწყდებოდა და ხან სად, ელურიძე კი — თუ რა ბედნიერი იქნებოდა ის კაცი, ვინც ამ ქალს შეირთავდა, და გუნებაში გაუბრბინა, რომ მასაც ბედი ეცადა.

კარგა ხანმა გაიარა ამ მზადებაში, თევდორემ რამდენჯერმე გაალო პირი, რათა მაშოსთვის შეეტყობინა თავის გულის მოძრაობა, მაგრამ ბუნებრივი შიში სიტყვას უწყვეტდა. ბოლოს, როგორც იყო, მოიკრიბა უკანასკნელი ძალა და წყნარად, გაუბედავად დაიწყო:

— მაშო!

— რა გინდა? — შეხედა ქალმა.

— მე მინდა გითხრა... მე მსურს... მე არ ვიცი... — დაიწყო საცოდავი, რომელსაც, უეჭველია, სასაცილო სახე დაედო, რადგანაც მაშომაც კი გაიცინა, თუმცა გუნება სულაც არა ჰქონდა საცინად მომზადებული და ათასი ფიქრი მდგრად უტრიალებდა გულში.

— რა გინდა, მითხარ? — ჰკითხა ქალმა.

— აბა რაღა გითხრა?.. ემენდე, შენც დამცინი!.. ყველანი დამცინიან...

— არ დაგცინი, არა!.. — საჩქაროდ უბასუხა იმან და თავის შეკავებით დაუმტა: — მითხარ, რა გინდა?

— გაიცინე!.. იცინე რამდენიც გინდა, მაგრამ მე კი გეტყვი, რომ მიყვარხარ! — ერთბაშად და ჩქარის ლაპარაკით წარმოსთქვა სახლის პატრონმა.

მაშო არ მოელოდა ამ სიტყვებს, ის თავის ღღეში ვერ წარმოიდგენდა, თუ ეს კაცი ცოლს შეირთამდა და მით უფრო იმას, რომ ამ ქალს სიყვარულს გამოუცხადებდა. მაშოს გულმა დაუწყო ძვრა და პასუხი ვერ მოეხერხებინა.

— რას მეტყვი? — ჰკითხა ისევ თევდორემ: — დამცინი განა?.. მე არ უნდა მეთქვა... მე არ უნდა მეფიქრნა... — ველარ გაათავა სიტყვები. მაშო ისევ ფიქრობდა, რადგანაც თვალ წინ წამოუდგა მამის საზიზღარი ცხოვრება, იმის ხელში წვალება, შიმშილი, სიცივე, წყურვილი.. სიტყვით, სრული უპატრონობა; მეორეს მხრით — გულკეთილი კაცი, მშვიდი, წყნარი, შემბრალებელი და გადასწყვიტა, რომ თანახმა გამხდარიყო.

ამ გვარად ელურიძე შეიქნა ცოლიანი, რომლის მამაც ჩქარა სასმელმა გადაიტანა, ცოლ-ქმარი კი შეუდგნენ მუყაითს ცხოვრებას, რომ გადანარჩენი ფულით, რაც შეიძლებოდა ჩქარა, გამოესყიდათ პრიკაზში დაგირავებული სახლი.

გაიარა ათმა წელიწადმა, ათმა წელიწადის შიმშილმა, წყურვილმა, ხელის მოჭერამ, რომლის განმავლობაშიაც ელურიძის ზურგი არ გამართულა მუშაობის გამო და ძლივს მოახერხეს ვალის უკანასკნელი ნაწილის შეტანა პრიკაზში, ძლივს თავისუფლად ამოისუნთქეს.

ეხლა იმასა ჰყვანდა სამი შვილი, რომლისთვისაც ზრუნავდნენ დედ-მამა და ცდილობდნენ იმათთვის უკეთესი გზა მიეცათ, სანამ ბედმა იმათ არგუნა.

ის იყო გადავიდნენ ახალ სახლებში, ჯერ არც კი დალაგებულიყ-

ვნენ რიგზედ, როდესაც მოისმა კარის ზარის წკრიალი და სახლის პატრონს, რომელმაც გაუღო კარები, კიბესთან ვიღაც უმაწვლილი კაცი შეხვდა. წმინდად ჩაცმული, ქურქ-წამოსხმული და ოქროს პენსნეთი ცხვირზედ, შლიაპა, პერჩატკები და ჩინებული ეკიპაჟი ამტკიცებდა, რომ ის შეძლებული უნდა ყოფილიყო, და გაპარსული წვერ-ულვაში კი, რომ თვალთ-საჩენი ადგილი უნდა სჭეროდა რომელიმე სამართველო განყოფილებაში.

— თქვენა ბრძანდებით სახლის პატრონი? — იკითხა მოსულმა.

— დიად, მე გახლავართ. — თავის დაკვერით უპასუხა იმან.

— ა-ა! ძალიან მოხარული ვარ!...

თვედორემ კიდევ თავი დაუკრა.

— მე მინდა დავიჭირო თქვენი სახლი... ხომ წმინდა ოთახებია?

— აი, მობრძანდით და თქვენ თითონ ნახეთ. მაშო, გასაღები მომაწოდეთ. — გასძახა ცოლს, რომელმაც მაშინვე აღასრულა ქმრის სურვილი.

სახლის პატრონი გაუძღვა უცნობს, დაატარა თავის ოთახები, რომლის ღირსებასაც აღუწერდა ყოველ ფეხის გადადგმაზედ.

— ერთი ეს მითხარით, ქარი ხომ არსაიდგან შემოდის.

— რას მიბრძანებთ!.. სახლები სულ ახალია, ქვეითკირისა.

მოსულს მოეწონა სახლები, იკითხა ფასი, ცოტა შეევაჭრა, ისიც უფრო თვალთათვის, მორიგდა და ნატარიუსთან წაიყვანა პირობის დასაწერად. აქ გაიგო ელურიძემ, რომ იმისი მდგმური რუსული ტრუპის ანტრეპრენიორი არის და რადგანაც ანტრეპრენიორი არ იცოდა რას ნიშნავდა, ძალიან დიდ-კაცად ჩასთვალა. ამის გამო, რა-წამს შინ მოვიდა, ცოლს მიახარა:

— მაშო, არ იცი, ვინ დადგა ჩვენს სახლებში?

— ვინა?

— ძალიან დიდი კაცია, ძალიან!

— ვინ არის?

— რუსული ანტრეპრენიორი!.. აბა, ესლა ეშველება ჩვენს შეი-ლებს, აი!.. ყველას სახელმწიფო ხარჯზედ მიაღებინებს!

— მართლა? — იკითხა გახარებულმა ცოლმა.

— ნამდვილად მიაღებინებს, ნამდვილად! — იძახდა გახარებუ-ლი მამა და სიამოვნებით უჯერებდა ცოლი.

ისინი ამ სიხარულში იყვნენ, როდესაც რუსის ტრუპის საქმე ისე კარგად მიდიოდა, რომ ამათ ანტრეპრენიორს, ძველ პატრიციე-ბის მსგავსს, ცხოვრება შეეძლო. სადილებს, დროს გატარებას, მზი-არულებას ბოლო აღარა ჰქონდა, მაგრამ ხალხი ყველგან ხალხად

რჩება და თუმცა სცენაზედ ისევ ის არტისტები გამოდიოდნენ, რომელთაც უწინ ალტაცებაში მოჰყვანდა საზოგადოება, ესენი იყვნენ ერთბაშად შესდგნენ, გაჯიუტდნენ და ნაქებს მსახიობთ ცარიელს სკამების წინ უნდებოდათ თავიანთი ენამჭევრობისა და ნიჭის გამოჩენა.

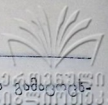
დალონდა ანტრეპრენიორი, დალონდენ არტისტებიც, რომელთაც არავითარი აფიშები აღარ შველოდა. ველარ განუმეორეს „შემოსავლიანი დღეები“ იმ თავაწყვეტილმა „ბარიშნებმაც“, რომელნიც ოხვრით დაქენობდნენ ზოგნი ივანოვის ბენეფისის ბილეთებით, ზოგიც პეტროვისა.

დაფიქრდა ანტრეპრენიორი, დაფიქრდა და აზრი მოუვიდა თავში; ეს აზრი შეატყობინა რამდენიმე არჩეულს მეგობრებს, ისინი გაძვრნენ, გამოძვრნენ და ერთბაშად ქალაქში გაისმა ხმა: „ინტრიგამ დაღუპა რუსის ანტრეპრენიორი! დაუნდობელმა, გაუნათლებელმა ხალხმა ძირი გაუთხარა ხალხის განმანათლებელს საშუალებას“. იყვირეს ეს სიტყვები, იყვირეს იქამდინ, სანამ ხმა მიაღწევდა ზოგიერთს ძალის მქონებელს, რომელნიც აჩქარდნენ ხელი გაეშვირათ, იმათი აზრით, ინტრიგის მსხვერპლისათვის.

ფული, მეგობრები, ქომაგები დასტა-დასტა გამოდიოდა, ოღონდაც არის გადაერჩინათ ეს კაცი სამარცხვინო დამარცხებას. ანტრეპრენიორი გაგულისდა, თავი აიღო მაღლა. იმან დაინახა, რომ ჩვენში გულ-კეთილი ხალხის თამაში უფრო ადვილი ყოფილა, სანამ ის მოელოდა.

იმან მიიღო ფული, ფულმა გაუღვიძა ოცნება, ოცნებამ აუშალა საღერღელი და გაიფიქრა: „რა კარგი იქნებოდა აქ ოპერა გამემართა!?... ხალხს ესტეტიურს გრძნობას გაუფხვნიდი, აქვე მეყოლება რომელიმე პრიმადონა... ის მე გამიარსიყდებოდა, მე იმას და ცხოვრება გარდამექცევა სამოთხედ!.. სწორედ ვთქვა, ღირსიცა ვარ ამ სასყიდლისა... მაშ რად ვემსახურები სამშობლოს!“

სთქვა, გადაწყვიტა, მაგრამ ეს ფული ცოტად დაინახა და დაიწყო მოაზრება — თუ როგორ გაეჩინა კიდევ რაოდენიმე ფული. მოიფიქრა და მოფიქრება აღსრულებაში მოიყვანა. იმან გამართა სადილი, მოიწვია ყველაზედ ლამაზი არტისტები და სახლის პატრონი, რომელსაც თვალები დაებნა ამოდენა ქალებს შუა, სხვა-დასხვა ღვინოებმა და იმათ შუა შამფანსკიმ იმოქმედა წესიერად და ელურიძეს, რომელმაც წყნარი სიარული ძლივს იცოდა, ერთბაშად აუტაცაზნა ფეხები და რამდენიმე წუთს შემდეგ აათამაშა კაზაჩკა ცეკვით და ბუქნით.

ასეთია სასმელების ძალა, რომელიც კაცს თითქმის გამოეცნა ლებელს ნექტარს უსხამს ძარღვებში.

საზოგადოდ ჩუმმა და წყნარმა ჩინოვნიკმა ერთბაშად ენაც ამოიღვა, სიმღერაც დაიწყო, გაპურადდა კიდევ. ის ეპატიჟებოდა ყველას ბაღში, ჰპირდებოდა საუკეთესო მასპინძლობას, მაგრამ ანტრეპრენიორმა ერთბაშად ხელი გაავლო მხარში და გაიყვანა მეორე ოთახში. ანტრეპრენიორმა გამოსწია უჯრას, ამოიღო კრასკებით ნახატი მშვენიერი ქალის სურათი, რომელიც ისტორიულს ტანისამოსში მაცდურსავით კაცის წასაცდენად იღვა.

— როგორ მოგწონს ჩემი აკტრისები? — ჰკითხა იმან.

— ანგელოზებია! არა, ანგელოზები ეგეთები არ იქნებიან! — წაილულულა იმან და მეტის სიამოვნებით თვალები დახუჭა.

— ბედნიერო, ყველას მოსწონხარ! — შეახუმრა მასპინძელი.

— მე? მე მოგწონვარ?.. — სიამოვნებით გაიცინა სახლის პატრონმა და პირისახეზედ დაეტყო, რომ ეს სიტყვები იმის თავმოყვარეობას სასიამოვნოდ უაღერსებდა.

— ამაზედ რაღას იტყვი? — ჰკითხა მასპინძელმა და თვალებთან მიუტანა კრასკებით ნახატი სურათი.

ელურიძე დააცქერდა და თვალები რაღაც ნაირად გაუბრწყინდა. ისეც სმისგან გაწითლებული, ეხლა მოხარშულს ჰარხალს დაემსგავსა და სულთქმა გაუხშირდა. სიტყვით, ამ წუთებში თევდორე აღარც იცნობდა! საზოგადოდ ჩუმი, წყნარი, თავდაპირილი ელურიძე ეხლა რაღაცა აღტაცებაში იყო და სიცოცხლით სავსე დონჟუანს წარმოადგენდა, რომლის მოუსვენრობაც თავ-დავიწყებამდინ მიდიოდა.

— რა ლამაზია, რა ლამაზია! — ძლივს შესძლო იმან წარმოთქმა.

— მაშ მოგწონს?

— ანგელოზია, ნამდვილი ანგელოზი! — ენა დაბმით და მღელვარებით უპასუხებდა ის.

— ამასთან პურის ჰამაზედ როგორა ხარ?

— ოჰ!.. სულს აქეთი რომ მისცე — კიდევ ცოტაა.

— ქეიფი, დროს გატარება?

— შენ გაგიჟებას მიპირებ!

— მაშ მოვიწვიო? რას მირჩევ?

— მოიწვიე, მოიწვიე.

— მაშინაც არ ივლიან, ტვინ-გამოლეული ქართველები?

— ეჰ!.. ქართველები რა? აზიელები, „ბუსურმანები“ არიან!

მაგათ რა იციან ესტეტიური გრძნობისა!.. ეგ ჩვენთვის, ეგრო-
პიელი ხალხისთვის უნდა მოიყვანოთ...

ანტრეპრენიორმა გაიღიმა, რომლისთვისაც სულერთი იყო ევ-
როპელებს გაჰყრქვდა თუ აზიელებს, ოღონდაც არის ფული ეძ-
ლიათ.

ელურიძე ყოველთვის დარწმუნებული იყო, რომ ბატონი რუ-
სის ანტრეპრენიორი გულით მოწადინებულია ქართველების გა-
ნათლებას, სურდა მათთვის სიკეთე, ამისათვის დიდს პატივსა
სცემდა და ეხლა, როდესაც ღვინომ დასძალა, ის ხალხის მხსნელად
მიაჩნდა.

ანტრეპრენიორმა ელურიძე კიდევ რამდენჯერმე შეახედა ქალის
სურათს.

— მინდა მოვიწვიო, მაგრამ მეტად ბევრს ითხოვს! — წარმოს-
თქვა იმან.

— მიეცით, რაცა გთხოვოს, მიეცით! — უპასუხა ელურიძემ: —
ზარალს არა ვნახავთ.

— ეგ მეც კარგად ვიცი, რომ ზარალს არ ვნახავ, მაგრამ ფუ-
ლი არა მყოფნის და თავდები კი ვერ მიშოვნია, რომ ვივალო...
ყველანი სიტყვით მშველიან და, რა საქმეზედ მივარდება, განზედ
გამიდგებიან.

— ნეტავი მე შემეძლოს თქვენი შველა! — გულწრფელად წა-
მოიძახა ჩინოვნიკმა.

— ეჰ, თქვენც მხოლოდ სიტყვით ამბობთ, თორემ აბა საქმე
გაჩნდეს?

— საქმიტაც უკან არ დავდგები.

— არ დაივიწყოთ თქვენი სიტყვა!.. მე თქვენ იმისთვის მაინც
გამოგცდით, რომ დავრწმუნდე — საქართველოში ერთი პირიანი
კაცი არის.

— ინებეთ.

— აი, ბლანკი გაუკეთეთ ამ ვექსილს, თავდებად დამიდე-
გით... — ამოიღო ბუმაჟნიკიდან მზა ვექსილი.

— ელურიძე შეკრთა, მაგრამ უკან ველარ დაიხია.

— ბევრისა?

— ბევრისა კი არა და... სულ ორი-ათას ხუთას თუმნისაა.

ელურიძე ჩაფიქრდა, ანტრეპრენიორი კი ღიმილით დააცქერდა
იმას.

— რას დაფიქრდით? — ჰკითხა იმან, — გითხარით, რომ სიტ-

ყვით შველა უფრო ადვილია-მეთქი, სანამ საქმით?... მანდა თქვენც შეშინდით და ეხლავე უკან გაქცევას აპირობთ!

ელურიძე გაწითლდა, რადგანაც ანტრეპრენიორი იმის თავმოყვარეობას შეეხო.

— ვინა? მე გავიქცე უკან, მე შემეშინდეს?... მოიტანეთ ეხლავე მოვაწერო, მოიტანეთ! — წასწვდა ქალალღს.

— არა, მე არ მინდა, რომ მერე სანანებლად გაგიხდესთ. — განაზღა ანტრეპრენიორი.

— არა, მომეცით-მეთქი! — დასწვდა კალამს და წუთზედ ვექსილის მეორე გვერდზედ გამოხაზა: „კალეესკი ასესორი მათე გრიგოლის ძე ელურიძე“.

— გაუმარჯოს მეგობრობას! — უკანასკნელი ასოების დასრულებასთან ერთად წამოიძახა ანტრეპრენიორმა და გადაეხვია ელურიძეს.

ბევრმა ხანმა აღარ გაიარა, როდესაც ტფილისის საზაფხულო თეატრში გაჰკიოდნენ სხვა და სხვა გვარი დამახინჯებული რუსეთის იტალიელები, დაბადებულნი ქალაქს „ბერდიჩევში“...

გაიარა რაოდენიმე ხანმა და ტფილისის თავაწყვეტილი ბარიშნები და კნეინები გიყებსავით დარბოდნენ თეატრში და გაიძახოდნენ:

— ახ, „დუშკა!“ რა მშვენიერია ესა და ეს მომღერალი, რა თვალები აქვს ემა და ემ არტისტს.

ხმაზედ და თითონ თამაშზედ, როგორც მეორე ხარისხის ღირსებაზედ, არავინა ლაპარაკობდა.

სცენის ერთს თაიგულად ითვლებოდა ის მომღერალი ქალიც, რომლის სურათსაც ელურიძე და ანტრეპრენიორი ამ რამდენიმე ხნის წინეთ შინჯავდნენ.

ელურიძე, პირველში აცუნცრუკებული, ერთბაშად შესდგა, რადგანაც დაინახა, რომ იმის საქმე არ არის აქტრისების პრიმადონების დევნა, რომ ეს სიამოვნება ძნელი მისაღწევია არის და ძვირადაცა ჯდება; ამის გარედ შეამცნია, რომ ყოველთვის სამასხაროდ ჰყავსთ გახდილი ის და მიანება თავი.

იმას მოაგონდა თავის თავდებობა, რომელსაც ვადა უახლოვდებოდა და ანტრეპრენიორი კი, გაბმული იმ სცენის ნეტარს მოთამაშესთან, ყურსაც არ იბერტყამდა.

თეატრში მოსამსახურეთა შორის დაიწყეს ჯერ ჩუმად ერთმანერთში საჩივარი, რომ ანტრეპრენიორის საქმე ცუდად მიდისო,

ფულს არ იძლევაო, მერე უფრო გახშირდა ეს ხმა და ბოლოს მღერო-
ლი თეატრის „სინკლიტი“ აყაყანდა ერთხმად.

საზოგადოება გაფთხა, ანტრეპრენიორმა კი ისევ სხვების ინტ-
რიგას დააბრალა, დაიწყო ყვირილი ისევ ძველებურად, რომ ეს
ბრძოლაა აზიური გაუნათლებლობისა ევროპიულს განათლებასთან
და ის კი ამ ბრძოლის უბედური მსხვერპლი შეიქნა.

გამოჩნდნენ „განათლებული ევროპელები“, რომელთაც მოი-
სურვეს შეხმა „აზიურს გაუნათლებლობასთან“ და რადგანაც ამ
ბრძოლისთვის საშუალება იყო საჭირო, ეს საშუალებაც ადვილად
აღმოაჩინეს. საერთო სიღარიბისა და გაჭირვების დროს, სესხად
მისცეს ანტრეპრენიორს ექვსიათას თუმნამდინ, თუმცა ძალიან კარ-
გად იცოდნენ, რომ ამ ფულს ველარავის გადაახდევინებდნენ, რად-
განაც ამ ბატონს სულს აქედ არა გააჩნდა-რა. მაგრამ განა ექვსი
ათასი თუმანი იქ სახსენებელია, სადაც ევროპიული განათლების და
ესტეტიურ გრძნობის გავრცელება უნდათ აზიურსა, ველურსა და
ბრიყვს ხალხში? რასაკვირველია, რომ არა...

ანტრეპრენიორმა მიიღო ეს ფული და ელურიძე მივიდა იმას-
თან, თუმცა ვექსილს ჯერ ვადა არ გასვლოდა.

— აა! ვახლავარ ბატონ ელურიძეს!

ელურიძემ თავი დაუკრა.

— საქმე ხომ არა გაქვსთ? — ჰკითხა ანტრეპრენიორმა.

— დიაღ, ივან პლატონიჩ.

— აბა, რა საქმეა?

— მე იმ ვექსილის თაობაზედ გიახელით... დაიწყო ელურიძემ.

— რა ვექსილისა? — თითქოს არ იცოდა, რა ვექსილზედ ელა-
პარაკებოდნენ, იკითხა ივან პლატონიჩმა და გაისწორა სათვა-
ლები.

— აი ჩემი ვექსილის თაობაზედ.

— არ მახსოვს, ღმერთმანი!.. რა ვექსილზედ ლაპარაკობთ?

ელურიძეს შიშის ფერმა გადაჰკრა და დაფანტვით წამოიძახა:

— როგორ არ მახსოვთ, რომ...

— ღმერთო ჩემო! თითქოს ყველაფერი უნდა მახსოვდეს!.. მე-
ტადრე მაგისტანა წვრილმანი საქმე.

— იქნება თქვენთვის წვრილმანია, მაგრამ ჩემთვის კი მთელი
საცხოვრებელია. — ელურიძემ პირველად გაბედა ამ გვარი პასუხი.

— რა ვქნა, რომელს ვექსილზედ ლაპარაკობთ?

— რომელზედაც თავდებად დაგიდევით.

— განა ვადა გავიდა?

— არა, მაგრამ...

— თუ არა, მაშ რა გნებაესთ? — გააწყვეტინა ანტრეპრენიორმა.

— ვადა არ გასულა, მაგრამ ამ ცოტა ხანში კი გავა.

— როდესაც გავა, მაგაზედ მაშინ ვილაპარაკოთ. — წამოიწყო ანტრეპრენიორმა ქუდს ხელი და სტვენით გასწია თეატრისკენ.

ელურიძე რაოდენიმე ხანს გამშრალსავით დარჩა იმ ადგილს, სადაც ანტრეპრენიორმა დასტოვა და გაბრუებულს მოაზრების ნიჭიც კი დაჰკარგოდა. იდგა ისე კარგა ხანს, ჩაფიქრებული, თუმცა თითონაც ვერ გეტყოდათ, რაზედ ფიქრობდა; რამდენჯერმე გადაშალა ხელები, გადისვა შუბლზედ და ბოლოს დაფანტულის თვალეზით მიიხედ-მოიხედა. გადაისვა კიდევ შუბლზედ ხელი, ამოიოხრა და წყნარად წარმოსთქვა:

— არა, მაგას როგორა იქს, როგორ მოინდომებს ჩემი წვრილშვილის გაცარცვას? — დაფიქრდა კიდევ ცოტა ხანს და ღუმატა: — ეგენი ხალხის გასანათლებლად მოდიან, მაგას ექვსი ათას თუმანადინ, მარტო ბარათით, უთავდებოდ ენდობიან. ყველა მაგის შემწეობას ცდილობს... უეჭველია, რომ ნდობის ღირსი უნდა იყოს!

ამის შემდეგ ელურიძე ცოტათი დამშვიდდა და გასწია თავის სახლისკენ.

გაიარა რაოდენიმე ხანმა და ელურიძე დაარწმუნა იგან პლატონიჩმა, რომ თავის დროზედ შეიტანდა ფულს და ისიც სრულებით დამშვიდდა.

ერთს დილით ადრიან, ელურიძის კარების ზარი ვიღამაც ჩამოჰკრა; სახლის პატრონი გამოვიდა, გააღო კარი და კარებში შეხვდა ვიღაცა კაკარდიანს კაცს, რომელსაც პორტფელი იდლის ქვეშ ამოეჩარა; იმასთან იდგა ერთი დაბალი ტანის, უსიამოვნო სახის კაცი, იქამდინ გასუქებული, იქამდინ დარგვალეზული, რომ გულზედ მიკრული ქონი თავისუფალს სუნთქვის ნებას აღარ აძლევდა და ქოშინით ქშენავდა. დასიებული სახე უფრო შემუშებულს ემსგავსებოდა და იქამდინ გაბეროდა, რომ თვალსა და ცხვირს ძლივსლა გაარჩევდით. ძველი გაქონილი ტანისამოსი აშკარად ამტკიცებდა იმის ბინძურობას და ცხოვრების საგნად მარტო ფულის შოვნა გახდომოდა.

ელურიძემ გაკვირვებით შეხედა, რადგანაც არ იცნობდა იმათ და უკანასკნელის უცნობის სახე კი კაცს ნება-უნებლივ შეეზაზღებოდა.

— ბ-ნი ელურიძე აქა დგას? — იკითხა კაკარდიანმა.

— მე გხლავარ, რა გნებაესთ?

— აი თქვენთან ქალღმერთი გახლავსო. — კაკარდიანმა გადახედა პორტფელი.

— ჩემთან? — გაფითრდა ელურიძე.

— დიღ, თქვენთან, უწყებაა... — გადააწოდა ქალღმერთი მოსულმა. ელურიძეს ხელები აუთრთოლდა, ფერი წაუვიდა და ტუჩები გაულურჯდა, რადგანაც იმან ძლივს ამოიკითხა, რომ, როგორც თავდები, თუ ფულს არ წარადგენს, სახლი გაეყიდებოდა.

— ეს... ეს ჩემი ვალი არ არის.

— თქვენ თავდები ხართ ივან პლატონიჩისა და თქვენს კრედიტორს თქვენგანა ჰსურს გამოართმევას... მაგ ნებას კანონი აძლევს...

— ჯერ თითონ მოვალესა სთხოვეთ, იქნება დაავიწყდა!

— ვის მოვალეს?... თქვენს მდგმურს? — იკითხა მეორე უცნობმა და ხრინწიანის ხმით გაიცინა.

— დიად.

— ეხლა ის ვინ იცის საით მიაჭენებს!

— როგორ თუ მიაჭენებს?... რას ამბობთ? — მომეტებულად შეშინდა ელურიძე.

— ისე რომ, აგერ ერთი კვირაა, რაც იმას დაეძებენ, მაგრამ ვეღარ უპოვნიათ... არავინ იცის, საით წავიდა....

— რას მეუბნებით! — წამოიძახა ელურიძემ და მომაცვლავის ფერი დაედო. ის იქავ სკამზედ დაეცა და ყრუდ წარმოსთქვა: — მაშ ამისთვის ვიყავით წვასა და დაგვაში!.. — ის წაიღო სხვა და სხვა ფიქრებმა. — როგორ შეიძლება, რომ ასე გამცარცოს? — გაიფიქრა იმან და ცოტა დამშვიდებულმა დაუმატა: — ეხლავ ხომ არ გაპყიდიან ჩემს სახლს?... დეე ასწეროს, სანამ ვადა მოაღწევს ისიც გაჩნდება, მოვა და გადაიხდის.

პრისტავმა და ვეჟილმა იმედი მისცეს, დაარწმუნეს ელურიძე, რომ ეს ნამდვილად ასე მოხდებოდა, რადგანაც იმათ ჩქარა უნდოდათ თავის საქმის გათავება და თავიდან მოშორება ისეთი მძიმე საქმისა, როგორც სხვის საქუთრების აღწერაა.

ელურიძე ამ იმედს მოეჭიდა, როგორც წყალში ჩავარდნილი ხავსს ეჭიდება და ჰგონია, რომ ის დაიმაგრებს, სიკვდილს გადაარჩენს.

ელურიძე, რომელიც ამ დღიდან დაიმედებულსავით იყო, თუმც მოსვენებას მაინც ვერ პოულობდა, თრთოლით მოელოდა, რითი გათავდებოდა ეს სამწუხარო საქმე.

იმის გულ-კეთილი და მორჩილი ცოლი რამდენადაც ქმარს მწუხარებას ამცნევდა, იმდენად მეტის სიყვარულით და სინაზით ექცეოდა, რათა შეემსუბუქებინა უბედურის მდგომარეობა; მაგრამ ყო-

ველი მიკარება ყოველი შეალერსება საყვარელ ცოლ-შვილსა იმას უმეტესად უღალამდნენ გულს, უმეტესად აგრძნობდნენ უბედურებას.

ერთს სადამოს ელურიძე, რომელიც ამ ცოტას ხანში თითქოს უფრო დაბერებულიყო, უფრო მოხრილიყო წელში და მწუხარებას დაეშხამა იმის პირისახე, ფერმიხდილი და ლასლასით მიდიოდა შინ. დღეს იმისთვის გაეყიდათ სახლი, ამოდენი წლის ნაწევავ-ნადაგი ერთის დაკვრით ხელიდგან ეცლებოდა და სხვაზედ გადადიოდა. მეტად ძნელი იყო იმის მდგომარეობა.

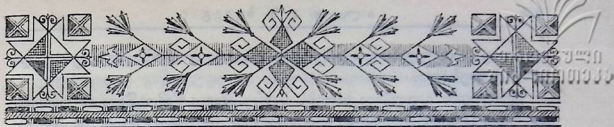
ის წყნარად ამოვიდა კიბეზედ, ჩამოჯდა დერეფანთან და დაფიქრდა. იმას თვალ წინ წარმოუდგა თავისი წარსული, მოაგონდა თავისი წვალებული დედა, რომელიც ერთხელ გაიტაცა სიყვარულის გრძნობამ და ამისთვის მთელი თავისი სიცოცხლე მღუღარებაში გაწვლო; მოაგონდა იმისი შემცდენი ინჟინერი, მხეცურის და პირუტყვეულის სახით, ლოთი, გარყვნილი და უგულო, რომელიც ელურიძის დედას ცეცხლის ალში ატარებდა. მოაგონდა იმის ავადმყოფობა, იმის უკანასკნელი სიტყვები, ალერსი და სულის დაღვასთან ერთად ღვთის სახელით სამართლის მოთხოვნა...

მერე მოაგონდა თავისი გამწესება სამსახურში, შიმშილი, წყურვილი, დღე და ღამე მუშაობა და ამ ნაშრომიდგან თითო ოროლად გადარჩენილი გროში... გაურბინა თავში იმ წუთმაც, როდესაც გულში პირველად იგრძნო სიყვარულის ნაპერწკალი; მოაგონდა ჯვარის წერა, შვილები და ბოლოს... თავისავე მოუაზრებლობით ამ შვილების უნუგეშოდ, გლახაკად დაყრა: მაშ იმათაც ის დღეები უნდა გაეცლოთ, რაც მამამ გაიარა? ის უნდა ეგრძნოთ, რაც იმან იგრძნო? დღე და ღამე გაუწყვეტელი მუშაობა და სასყიდლის მაგიერად შიმშილი, წყურვილი, ლანძღვა და ხეტიალი. იმას გევამში თითქოს რაღაც მოსწყდა, ადუღდა და გულს შემოაწვა, რომელსაც შეშინებულს მტრედსავით ფართხალით უნდოდა თავიდან მოეშორებინა. კიდევ ადუღდა, კიდევ და გულმა ვეღარ გაუძლო! კაცმა წამოიწივა, დაიძახა მაშოს სახელი და გულგახეთქილი იქვე დაეცა...

ცოლმა, რომელიც გამოვარდა ამ ხმაზედ და ძროხასავით დაბლაოდა თავზედ, ვეღარაფერი უშველა თავის მწუხარებით. ის რამდენიმე ხანს შემდეგ გამოიყვანეს სახლიდგან და თავის შვილებთან ერთად უზრუნველად გაუშვეს ტფილისის ქუჩაზედ.

ნეტა ბევრი იპოვებოდა, რომელსაც გროში მაინც ჩაეგდო უბედურის დედის გაშვერილის ხელში?..

ელბერდ

აჩლიყი არის ქისტის სოფელი, რომელშიაც მცხოვრებნი კარგა ზანია, რაც ტყიანი ადგილიდგან მოტიტვლებულს მინდორზედ გადმოასახლეს. ამ სოფელში, სხვებთან ერთად, გადმოვიდა ერთი მოხუცი თავის მოხუცებულის ცოლით და მარტო ერთის თვრამეტ-ცხრამეტის წლის ვაჟით — ელბერდით.

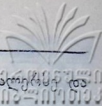
ჩვეულებისამებრ, იმათ მოწნეს დიდი ეზო, გაიკეთეს სახლი და, რადგანაც შეძლება ნებას აძლევდა და მუშაობა კი უყვარდათ, როგორც უმეტეს ჩეჩნებს, იმათი ცხოვრება მიდიოდა გაუქირებლად.

ერთს ღლეს ელბერდმა შეაბა ხარები ურემში, დაუწყო რამდენიმე ქიშელა სიმინდი და გამოსწია ვლადიკავკაზის ბაზარზედ, სადაც გაყიდვას უბირებდა. გზაში შემოხვდა ათიოდე სიმინდითვე გაჭედული ნაზარაანელთ ურმები, რომელთაც მოსდევდნენ რამდენიმე კაცი და ქალნი ქათმებით, კვერცხებით და სხვა ამგვარის სოფლის ნაწარმოებით.

ელბერდმა შორიდგანვე შეჰკრა თვალი ერთს ურემზედ მჯდომს ყმაწვილს, მშვენიერს და ეშხით სავსე ქალს, რომლის ქუჩუნა და კაცის მიმზიდველი თვალები ელვარებდნენ და თითქოს ცეცხლს აფრქვევდნენ. ის იჯდა ურემზედ, ხელში ეჭირა ქათამი და ღიმილით გაჰყურებდა ძაუგს, რომლის ზეიდგანაც ჰაერში ბურუსივით კვამლი იდგა.

ელბერდმა შეხედა ამ ქალს და რაღაცა სითბოებამ გაურბინა ძარღვებში! ის იყო ყმაწვილი, კარგად შეყრილი მამაცი, იმის სისხლი სდუღდა და გადმოდიოდა, სიყმაწვილე სიცოცხლით სავსე მღელვარებას ითხოვდა.

იმან ნახა მშვენებით სავსე ყმაწვილი ქალი, ტანადი და ნაზი,

როგორც ზაფხულის ნიავი, ერთსა და იმავე დროს მოალოცეს და აღმშფოთებელი.

ელბერდმა გადუქნია ხარებს სახრე, მალე წამოეწივა ამ ურმებს და რალაცა გვარის გულის ფართხალით და სიხარულით მიესალმა.

ურემზე მჯდომმა ქალმა შემოჰხედა, გაუღიმა და შეხუმრებით უთხრა:

— დოღში თუ არ გყვანდა ე ხარები, რომ აგრე გაგიოფლიანებია?

— ჰო, დოღში მყვანდა.

— წინაც მოხვიდოდი! — გაიცინა ქალმა და მარჯნის მსგავსი ბაგეს იქიდგან გამოჩნდა ბროლსავით თეთრი, თანასწორი კბილები.

— ჰაი, ჰაი, რომ წინ მოვედ.

— რა მოიგე? — ისევ იმ თავბრუს დამხვევის სიკეკლუცით ჰკითხა იმან.

— შენი ნახვაი, — მკვირცხლად წამოიძახა ელბერდმა და აღზნებულის თვალებით დაუწყო ყურება.

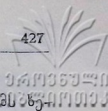
— ჩემი ნახვა? — იმავე ღიმილით შეხედა ქალმა, მაგრამ რალაც გრძნობამ გააწითლა და თავი დაახრევინა. ქალი შეკრთა, დაღუნა თავი, მაგრამ რალაც უხილველი ძალა იზიდავდა იმის თვალებს და ნება-უნებლივ შეხედა. შეხედა და შეამჩნია პირველად, რომ ის იყო ლამაზი, წამოსადეგი. ქალს უნდოდა განუწყვეტილად ეცქირა იმისთვის, მაგრამ ელბერდის აღზნებულმა ქორებლივ თვალებმა ისევ ჩქარა დაახრევინა თავი, ისევ გააწითლა.

ჩენებში თავისუფალს ქალსა და კაცს შორის ხუმრობა გასაკიცხად არ ჩაითვლება; იმათ ლაპარაკზედ ხალხმა ხარხარი დაიწყო.

— უპასუხე, ენდი, უპასუხე რალა! — აქეზებდნენ ისინი ქალს, რომელიც წითლდებოდა და იფანტებოდა.

ენდი იყო მხიარული, ლაპარაკში მოსწრებული, ხუმარა და ყველას იმედი ჰქონდა, რომ გამარჯვებას სხვა სოფელს არ დაანებებდა, მაგრამ ქალი პასუხის მაგივრად რალაცა გაყუჩებაში ჩავარდნილიყო. ამ დროს მოისმა ზარების წყარი-წყური და გამოჩნდა ტარანტასი, რომელსაც იმათკენ მოაგრიალებდა სამი ყორანსავით შავი, ჩერქეზის იაბო. ყველანი გაიქცნენ თავთავიანთ ურემთან, რათა გზიდან მოეცალათ გამაღებული ცხენებისთვის. მარტო ელბერდ არ მოშორებია ქალის ურემს, რადგანაც დარწმუნებული იყო თავის ჰკვიანს და დაჩეუულს ხარებზედ, რომ ისინი თითონ, მიუშველებლივ ჩამოეცლებოდნენ გზიდგან.

— წადი, ურემს მიხედე, — წყნარად უთხრა ენდომ და ხმაში ჯანკალი დაეტყო: — წადი, ღერძი არ გაგიტეხონ და აქ არ დარჩე.

— ეშმაკმა წაიღოს ურემი, რაკი შენა გნახე.

ქალი კიდევ გაწითლდა და ისეთი ძალით მოუჭირა ქათმის ფეხები, რომ იმან შეჭყვილა.

— რად დამცინი, მე თავადაც ვიცი, რომ გონჯი ვარ!

— იალას! მოქნეული ხმალი ტარშიც გაუტყდეს შენს დამცინავს!

ამ დროს ტარანტასი გასცდა ურემებს, იმათთან მივიდა ერთი დედაკაცი და უთხრა სიცილით:

— ბიჭაუ! მხარ-ბეჭი კი კარგი გაქვს, მაგრამ ჯაჭვიც კარგი უპოვნიათ: მაგრა დაუბმისარ!

— რაი მენალვლების ენდის დაბმულს?! ნეტავ თანაც წამიყვანდეს.

— ასე ჩქარა? — გაიცინა ახლად-მოსულმა.

— ხანის გაგრძელება რაი ხელ-საყარიღა?

ამ სიტყვებით გაიძრო დამბაჩა და გადაუგდო ენდის. ეს იყო ნიშანი, რომ ელბერდი არა ხუმრობდა და ცოლად თხოულობდა ამ ქალს. ენდიმ შეხედა, აუთრთოლდა გული, მაგრამ დამბაჩა კი გაასწორა ურემზედ, რომ არ გადმოვარდნილიყო. იქ მყოფმა დედაკაცმა მიულოცა ბედნიერება, რადგანაც ენდისაგან დამბაჩის დაუბრუნებლობა ნიშნავდა თანხმობას. ასე უბრალოდ, მაგრამ გულწრფელად ისინი იქმნენ დანიშნულნი.

ელბერდი დაბრუნდა შინ ენდისგან გაგიჟებული, მაგრამ მამისთვის ვერ გაეხედნა თავისი გრძნობის გამოცხადება.

ის იტანჯებოდა, ილეოდა; ხანდისხან იმ თავდავიწყებამდისინ მიდიოდა, რომ ლაპარაკი აღარ ესმოდა, საქმე ვეღარ გაეკეთებინა, რადგანაც ამ დროს ის განუწყვეტლივ თავის მშვენიერს თვალ-უუუუნა საცოლესედე ჰფიქრობდა.

ერთს დღეს მამამ საჭიროდ დაინახა, რომ გამოეკითხა ელბერდისთვის ამ გვარი გულ-მავიწყობის მიზეზი. პირველსავე სიტყვაზედ შვილი გაწითლდა, აინთო და მამა კი დააცქერდა გამოცდილის თვალთ და აშკარად მიხვდა შვილის გულის მოძრაობას.

— ელბერდ! რათა წითლდები, რად გრცხვენიან, რად არ მეუბნები, რა გაქვს გულში? თუ ჩემზედ გულ-შემატკივარი სხვა გყავს ვინმე?

— ღმერთმანი, მე არაფერს გიმაღავ!.. რა უნდა დაგიმალო? — უპასუხა შვილმა და თავი დაღუნა.

— მაშ თვალს რად მარიდებ? საქმეზედაც გული აიცრუე... ჰმ?... მითხარი მიზეზი.

— რა გითხრა, რაც არ ვიცი?

— შეგიყვარდა ვინმე?.. თუ ცოლად გინდა, ხანი გაქვს, არც სირცხვილია.

— არა, არა! — მომეტებულის გაწითლებით და აჩქარებით წარმოსთქვა ელბერდმა და გაიქცა ცხენისკენ, რომელიც ბაგიდგან აშვებულიყო და ჭიხვინით ეზოს კარებისკენ მიიზიდდა. მოხუცმა თვალი გაადევნა შვილს, რაოდენიმე ხანი დარჩა მოაზრებაში, მერმე გაიღიმა და წაიბუტბუტა.

— პაი-გიდი ყმაწვილ-კაცობავ!.. მოვიდა გაზაფხული და გულმა გაიბრძოლა!.. ღმერთმა ხელი მოუშართოს!.. ოღონდაც კარგი ქალი აირჩიოს და მეც სხვა არა მინდა რა!..

ამ ხანში ელბერდმა დაიჭირა თავისი „ლურჯა“, დაუფშვნიტა ქორებრივი თვალები, გადაუსვა გავაზედ ხელი და მიაბა ბაგაზედ. განაზებულმა ცხენმა, სიამოვნების ნიშნად, დაიწყო წყნარად თავის ქნევა და ფრუტუნა. ელბერდმა უღიტიანა, ცხენმა უკან გადაიწია ყურები, დაექანა და სიფთხილით გაავლო მხარში პირი; მაგრამ ისე კი, რომ ხორცი არ დაეჭირა, არაფერი ეტკინა პატრონისთვის, და შეათამაშა. ელბერდს აშკარა სიამოვნება გამოეხატა პირისახეზე და სიყვარულიანათ გადახვია კისერზედ ხელი და საალერსო სიტყვებით დაუწყო თვალებში კოცნა. იმათ ალერსში გამოითქმოდა ის მეგობრული დამოკიდებულება, რომელსაც მარტო ის კაცი ჰკრძნობს, ვინც არა ერთხელ გაჭირვებას გადაურჩენია თავის ერთგულს ცხენს; ელბერდი კი ჩეჩენი იყო და, მაშასადამე, სიკვდილს მრავალჯერ შეხვდებოდა პირდაპირ.

— ელბერდ! — დაუძახა მამამ.

— რაი? — უბასუხა იმან და მოშორდა ცხენს, რომელმაც ბრწყინვალე და გრძნობით სავსე თვალი გამოაყოლა.

— აქ წამოდი, — უთხრა მოხუცმა და მიიყვანა გამხმარს კაპებიანს ხესთან, რომელიც ეზოს კარებთან თითქმის ყველა ჩეჩენს აქვს მიწაში გამაგრებული, მომსგლეხ სტუმრების ცხენების საბმურად.

მოხუცი ჩამოჯდა და შვილიც თავის გვერდით მიიწვია.

— ღმერთმანი, არა მიჭირს-რა, ასეც კარგადა ვარ, — მოწიწებით და პატივისცემით უბასუხა იმან.

— დაჯექ, მინდა მოგელაპარაკო.

ელბერდ ჩამოჯდა ცოტა მოშორებით.

— ელბერდ! — დაიწყო მამამ: — დრო მოვიდა და შენს გულს მეგობარი შეხვედრია!.. შენის მეტი ქვეყნად არავინა მყავს, შენი სიხარული ჩემთვის ღვთის წყალობაა! მოგწონებია, შეირთე...

ღმერთმა ხელი მოგიმართოს! შენი მასიამოვნებელი და მოღიწილი ცოლი მოგცეს... მითხარ, სადაურია?

— სურზოხელი, — თავ-დახრით უპასუხა შვილმა.

— ვისის გვარისაა?

— მალსაგიანთი.

— გვარი კარგიან, იმათი ქალი ჯიშისა იქნება! სილამაზისა რა გკითხო: სილამაზეს თვალი ხედავს, გულს გული გრძნობს... ღმერთმა ხელი მოგიმართოს... დანიშნე თუ არა?

ელბერდ გაჩუმდა.

— მიპასუხე, — უთხრა მოხუცმა: — ვისი გრცხვენია?

— დამბაჩა მივეც.

— ვაჟკაცის სახელი იარაღშია, მაგაზედ ძნელად გასატეხი ნიშანი კაცისთვის აღარ იქნების! მაშ რაღას უყურებ, რატომ ურვადისთვის არ ზრუნამ? მალსაგიანი კაი გვარია, ცოტა ურვადს როდი დაგჯერდებიან!

— სამოცს ძროხას ითხოვენ...

— აკი გითხარ... მაგრამ კარგსა და კეთილს ქალში სამოცი ძროხა ბევრი არაა... მარჯვე ბიჭი ხარ, მალე იშოვი. ჯერ სულ არა გაქვს-რა?

— მაქვს, თორმეტიოდე თუმანი მექნება*.

— თრმოც თუმნამდინ მე შემოძლიან გასესხო... წაიღე ეს ფული, „ბოინებში“ — მოხვევებში იყიდი ცხვრებსა და ეხლა ჩვენში მარხვა დადგება, ერთი ორად გაჰყიდი. ამ ზაფხულს ორჯელ რომ გადააბრუნო ეგ ფული, საჭირო ფულსაც მოაგროვებ და მეც ვალს გადამიხდი... გესმის?

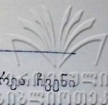
— მესმის.

— დაიჯერე მოხუცის სიტყვა, სხვა საქმეს ნუ გამოუდგები, ვაჭრობა ყველაზედ უკეთესია... გაუტრების დახვედრა და იმათი წართმევა, ღვთის მადლმა — მადლია, მაგრამ ეხლა მაგის დრო არ არის. ისეც იმასა ცდილობენ, რაც შეიძლება, უმეტესი მოგვიშორონ თავიდან. საკეთილად მიდიხარ, კეთილად იშოვე ურვადი — მე არ მინდა, შენი სახელი თვით მტერმაც კი წყევით ახსენოს.

— ეგრე მოვიქცევი, როგორც მიჩნევ.

— ჰო, ეგრე მოიქეც, დაუჯერე ჩემს გამოცდილებას. მე ღვთის მოწყალება არ მაკლია, კიდევ გავიჩეჩებოდი და ურვადის მოვახერხებდი, მაგრამ ელბერდ, შენ თითონ უნდა იშოვო ურვადი, შენის

* იქით მხარეს ათი მანეთი ძროხად ითვლება.

შრომით უნდა გაიკეთო საწოლი... აგრეთა ჩვენი წესი, აგრეთა ჩვენი...
აღათი და ჩვენც აგრე მოვიქცეთ.

— აგრე მოვიქცევი...

გახარებულმა მამამ წაიყვანა შვილი შინ, სადაც მიიწვია თავისი ცოლი, რომელსაც წინაღვე ჰქონდა შეტყობილი შვილის გულის მოძრაობა და სურვილი.

შემოდგომისთვის ელბერდმა გაიკეთა ცალკე „საწოლი“ (ოთახი), თავის შრომით მოაგროა იმოდენა ფული, რომ ურვადის გადახდა შეიძლოდ მოიყვანა ცოლი, რომელიც მოხუცებულთ ნუგეში შეიქნა და ელბერდისა კი მასიამოვნებელი და გამხარებელი.

ელბერდის ცხოვრება კარგა-ხანს მიდიოდა მშვიდობიანად და შეურყევლად. მოხუცებული დედ-მამა სტკებოდნენ შვილების ბედნიერებით; ღმერთმა ისინი შვილიშვილსაც მოასწორო, რომელსაც მოხუცებულები შეძლებისამებრ ანებივრებდნენ, თუმცა მუშაობას და შრომას ასწავლიდნენ; სიცივე და ჯაფის ატანას, როგორც მუშა ხალხისთვის აუცილებელ საჭიროებას, აჩვევდნენ.

მაგრამ, როგორც ყოველთვისინ არის, ელბერდსაც მოუხდა დიდონება და შეწუხება: იმას ჯერ მამა მოუყვდა და მერმე დედა, რომელიც ისე უვლიდა და სწრთენიდა თავის რძალს.

დარჩა მარტოკა ელბერდი, თავის ახალგაზდა ცოლით და პატარა სულთით, — ასე ეძახდნენ იმის შვილს. ყმაწვილი მამა გამოეყიდა მუშაობას და თუმცა მიწა სამუშაოდ არ ჰყოფნიდა, რადგანაც ექვს დღიურს არ გადაეპარებოდა, მაგრამ იჯარით იღებდა მეზობელის ყაზახებისგან, რომელთაც სულზედ ოცდა ათ-ათი დესეტინა ჰქონდათ დარიგებული; აძლევდა იმათ ქირას და კიდევ იმდენად ჰხნებოდა, რომ მტერსაც და მოყვარესაც სასახელოდ უხვდებოდა.

ელბერდი არ იყო ქურდი, მაწანწალა, გარეგანის ხასიათისა; ერთი სიტყვით, ის სრულიად არ მიემსგავსებოდა იმ ველური კაცის სურათს, რომელიც ჩვენს გონებას ეხატება სხვა-და-სხვა მოგზაურების წერილებით.

ეს კაცი თავის ცოლით დილიდგან საღამომდის მუშაობდნენ, მკიდნენ, სთიბავდნენ, ჰყვანდათ მწყემსები და იმათი შემწეობით უვლიდნენ საქონელს და საღამოს კი ატარებდნენ ერთმანერთთან ალერსში.

ერთს საღამოს, ელბერდი თავის ცოლით სამუშაოდგან მოვიდა სოფელში და ნახა ერთს ადგილს შეგროვებულიყო ხალხი. ცოლი გაისტუმრა შინ და თითონ კი მივიდა ხალხთან, რომ შეეტყუა ყრილობის მიზეზი.

— რა ამბავია? — იკითხა იმან.

— არ გიკვირს? — მისცეს პასუხად: — წუხელ ფოშტა გატეხული ხოდა და ეჭვი ჩვენზედ მოაქვს!

— როდის გაუტეხიათ? — იკითხა ისევ ელბერდმა.

— წუხელის.

— ასეთი უსამართლობა აღარ იქნება, ღვთის მადლმა! — დაიწყო ერთმა.

— რაც კი დაიკარგება, ჩვენს სოფელს აზღვევინებენ!

— რასა იქ, აბა? — მოკლედ უპასუხა ელბერდმა და გაბრუნდა შორი-ახლო მდგომ პრისტავისკენ, რომელიც გაცხარებით და ხელების ქნევით ხალხს რაღაცას ელაპარაკებოდა.

— თქვენ ყველანი ქურდები ხართ! — ყვიროდა ის: — ყველანი ტყავ-გასაძრობი, ჩამოსახრჩობი.

— უპასუხე რამე, ელბერდ, უპასუხე, — მიექცნენ ახლად-მოსულს რამდენიმე ჩეჩნები, რადგანაც ელბერდი იმათზედ კარგად ლაპარაკობდა რუსულს.

ელბერდმა, ოდნავ ქუდის აწევით, თავი დაუქრა პრისტავს.

— აი კიდევ ერთი ავაზაკი! — პასუხის მაგიერ დაუქვიფლა პრისტავმა.

ელბერდი გაფითრდა ამ სიტყვებზედ, მაგრამ თავი შეიკავა და უპასუხა:

— მე, მთელი ჩვენი მხარე მიცნობს, ავაზაკი არა ვარ.

— მთელი მხარე! ავაზაკებისგან შემდგარია მთელი მხარე.

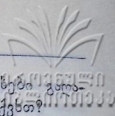
— ბატონო, რათა ლანძღავთ მთელს მხარეს?.. სადაც ხალხია, იქ ცული კაციც იბოვება და კარგიც, — წყნარად უპასუხა ელბერდმა: — თუ დააშავა ვინმემ რამე, გადაახდევინეთ, თუ არა და, სხვებმა რა დაგიშავეს?

— მე გიცნობთ თქვენ!.. ყველას კული კულსა გაქვსთ გადაბმული!.. თქვენ ერთმანერთს როდი გასცემთ!

— ჩვენ, მართალია, ერთმანერთის ბეზღება არ გიცით, მაგრამ ავი კაცი ჩვენც არ გვიყვარს. ჩვენ დაგისახელეთ ავი კაცები, წარმოგიდგინეთ და თქვენ კი იმათ ადგილები მიეცით, სამსახურში შეიყვანეთ, ჩვენ მწვალებლად გახადეთ! მაგის შემდეგ აუტკივარს თავს ვინლა აიტკივებს!

— გიცნობთ, გიცნობთ!.. თქვენ ქურდობის მეტი ხელიდგან არა გამოგივიათ-რა და ვინც ჩვენი ერთგული იყვნენ იმათი მოშორება გინდოდათ.

— ყველა დაკარგული ჩვენ გვეზღვევინება და კაი კაცის მოშორება რას გვიშველიდა?.. არა, ბატონო „პრისტავ“, ჩვენ ქურდები არა ვართ.

— მაშ საიდან სცხოვრებთ ეგრე, როდესაც ყაზახები გარდა
რიბებული არიან? ყაზახებს ხომ მიწა თქვენზედ მეტი აქვს?

— მეტს მოხმარება უნდა... ყაზახები ლოთები და ზარმაცები
არიან, ჩვენა ვმუშაობთ, როდესაც ისინი დღეებს ლოთობაში, გარ-
ყენილებაში და ერთმანერთის შარის მოღებაში ატარებენ.

— მიჰქარამ!

— მართალს რომ ვამბობ, იმიტომ თუ მიწყრები?... აბა მუშა-
ობის დროს ჩვენს სოფელშიაც შემოდით და ყაზახების სოფელ-
შიაც... ჩვენ ყველანი მინდვრად, სამუშაოზედ ვიქნებით და ისინი
კი დუქანში გახეთქილები ყრიან... საიდან ექნებათ ჩვენზედ მეტი!

— შენ რაც გინდა სჩმახო, ფოშტის გამტეხი უნდა მოგვცეთ,
თუ არა და „ვგზეკუციას“ ჩაგიყენებთ.

— ღმერთი დიდია, ძალა თქვენს ხელთ არის! ყველანი აქედგა-
ნაც კიდევ რომ გადაგვასახლოთ, პატრონი ვინ არის!

— ხელამდინ გაცლით, თუ ქურდებს არ მომცემთ, ერთს რო-
ტას აქ დავაყენებ და ისინი მოვლენ თქვენის ოხტიდან.

ამ სიტყვებით პრისტავი გაემგზავრა ახლო მყოფ ყაზახების
სტანიცაში, სადაც მოელოდა ჩიხირი და გარყვნილი ყაზახის ქალებ-
ის ალერსი. აჩლიყელები კი დიდს შეწუხებაში დარჩნენ. ისინი
აყაყანდნენ, ალელდნენ, რადგანაც ქურდები არ იცოდნენ, ვერა-
ვიზედ უჩვენებდნენ და, მაშასადამე, სალდათების ჩაყენება აუცი-
ლებელი ხდებოდა.

მთის კაცისთვის იმისთანა გადახდენება არ არის მოგონილი,
როგორც სალდათების ჩაყენება, რადგანაც საზოგადოდ მთიელნი
ზნეობით ბევრით ამადლებულნი არიან გარყვნილს, თავისუფლებას
დაჩვეულს სალდათებზედ, რომელთ განმარტოებული ცხოვრება,
დიდხანს დაშორება ქალების საზოგადოებას, აჩვევს შეუფეროებ-
ლად ყოველ-გვარს უწმაწურს ლაპარაკს და საქციელს.

ალალ-მართალი, ამ შემთხვევაში, უდანაშაულო ხალხი თავიდ-
გან ვერ იცილებდა ისეთს ძნელს გადახდევინებას და წარმოიდგი-
ნეთ — აჩლიყელებს ან რა გული შეაქნებოდათ და ან რაოდენს
ხანს გასწევდა იმათი ყაყანი და ლაპარაკი!

ვერ უშველა იმათ ვერც ლაპარაკმა, ვერც მოაზრებამ და მესამე
დღეს ნაშუადღევის საათის ოთხზედ სოფელს აჩლიყში გაისმა ბა-
რაბანისა და „ტრაი რაირატატის“ ხმა. შემოვიდა რამდენიმე აფი-
ცრის წინამძღოლობით მთელი როტა რუსი...

სალდათები გაანაწილეს სოფელზედ, ჩაუყენეს ყველას სულში
და პირში მაყურებლად. ელბერდს არგუნეს აფიცრები, რადგანაც
ამ ჩეჩენის სახლი უფრო მოწყობილი და წმინდა იყო...

ამ დღიდან ელბერდის ცხოვრება სწორედ ჯოჯოხეთად გარდაიქცა, რადგანაც თითქმის ყოველ საღამოს, უსაქმო ბატონი აფიცრების გასამხიარულებლად, შაიყრებოდნენ მომღერალი რუსები და ერთი ორომტრიალი იდგა. აფიცრები სვამდნენ, რადგანაც სხვა საქმე არ გააჩნდათ და საღდათები, რაც შეეძლოთ, აბრაზუნებდნენ და გაჰკიოდნენ.

ელბერდს და ენდის როგორც მუშა ხალხს მოსვენება და ძილი ეჭირვებოდათ, ისინი შუადღემდინ ვერ დაიძინებდნენ, როგორც ბატონი აფიცრები, და უმუშაოდ კი ლუკმა ვერ გაუჩნდებოდათ.

ამის გარედ, ეს ბომონები ელბერდს ისე უყურებდნენ, როგორც თავის მოვალეს, თავის ყურ-მოჭრილს ყმას და ამის გამო ხან სადა უკრავდნენ თავს და ხან სად. ელბერდ, როგორც უმეტესი მთის ხალხი, პირველში ხათრს არ უტეხავდა იმათ და დადიოდა ყველგან, სადაც კი ხელს გაუშვერდნენ, მაგრამ როდესაც დაინახა, რომ აფიცრები ისე უყურებენ იმას, როგორც დავალებულს, აღარ იცოდა რა ექნა და თავიდან როგორ მოეშორებინა მამეზარი სტუმრები.

ერთს დღეს ელბერდს რაღაცა საქმე გაუჩნდა ძაუგში და ამისთვის გამოეთხოვა თავის ცოლს, რომელმაც უთხრა:

— უთუოდ უნდა წახვიდე ძაუგს?

— უთუოდ.

— „და-და-დაი“! მარტოკამ რაი უნდა ექნა ამდენს რუსებში?

— რისა გეშინიან? — უპასუხა ელბერდმა: — მეზობელ დედაკაცს სთხოვე ვისმე და ღამე შენთან გადმოვა, დღე კი ფიქრი არ გინდა.

— ნეტავ დარჩენილიყავ! — მოეხვია ცოლი.

— ბარემ, მაგრამ საქმეს რა უყო? — მიიკრა ქმარმა მკერდში, აკოცა რამდენჯერმე და აიყვანა სულთი ხელში, რომელიც დედას მობლაუჭებოდა, თითქოს ეშინოდა, რომ ისიც არ წასულიყო სადმე.

ელბერდმა ამასაც რამდენჯერმე აკოცა, გადასცა დედას და გამოვიდა კარებზედ; იქ შეხვდა ერთი აფიცერთაგანი, რომელსაც ლოთობით და ძილით თავ-პირი დაშუპებოდა და ხმა რაღაც გვარად ჩახრინწიანებოდა. იმან რამდენჯერმე დაახველა და ისეთი ბოხი, უსიამოვნო ხმა გამოისმა, თითქოს ქვევრიდგან ძიახისო.

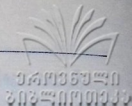
— ცხენი რად შეგიკაზმია? — ჰკითხა იმან სახლის პატრონს და უჩვენა იქვე ეზოში გამობმულს ცხენზედ.

— ძაუგში მივდივარ, საქმე მაქვს რამე, — მისცა პასუხად ელბერდმა.

— მე მინდოდა „სტარა-ვერკაში“ გამეგზავნე.

— ძაუგს საჭირო საქმე მაქვს.

— იქაც საჭირო საქმეა.
 — რა საქმე?
 — დღეს ჩემი ამხანაგი აფიცრები მესტუმრებიან და იქიდანაც მინდოდა მომეწვია აფიცრები.
 — ღმერთმანი წავიდოდი, რომ ძაუგს საჭირო საქმე არ მქონდეს.

— არ იქნება შენი საქმე იქით გადასდო?
 — არ იქნება, ისეთი საქმეა.
 — მე კი გეუბნები, უნდა გადასდო.
 — ღმერთმანი, არ შემოძლიან, თორემ არ გაწყენინებდი. „სტარა-ვერკა“ ახლოა, სალდათი გაგზავნე ვინმე.
 — რჩევას არავინ გკითხავს! — მკაცრად გააწყვეტინა იმან. — შენ უნდა წახვიდე.

ელბერდს გული მოუვიდა ამ ბძანებით.
 — არ შემოძლიან, თორემ როდის დაგზარებივართ?
 — ეგ არ ვიცი, დამზარებიხარ თუ არა, მაგრამ ეხლა კი უთუოდ უნდა წახვიდე.

ელბერდს თვალები აენთო.
 — არ შემოძლიან და არც წავალ! — აჩქარებით და ხმა-ამაღლებით უბასუხა ჩეჩენმა და ისეთ რიგად შეხედა, რომ აფიცრმა რამდენიმე ნაბიჯი უკან გადადგა.

იმან აშკარად დაინახა, რომ ელბერდის თვალეში, რიდაცის გადაწყვეტილების ცეცხლი გამოკრთა და ხანჯალზედ დადებული ხელი ძალზედ აუთრთოლდა.

ელბერდმა კიდევ შეხედა აფიცერს, გადააფურთხა და სანამ აფიცერი გონს მოვიდოდა, მოახერხებდა რასმე, ჩეჩენი გადაჯდა ცხენზედ და ძაუგისკენ მიაჭენებდა.

არის ხოლმე ისეთი თვალი და მეტადრე ისეთი შეხედვა, რომელიც მსწრაფლად დაჰფანტავს კაცს, გააწყვეტინებს პირში სიტყვას და კარგა ხანი გაივლის, სანამ ამ მდგომარეობაში მყოფის აზროვნება წესიერს მდინარეობას მიიღებს. სწორედ ამ გაშტერებაში ჩააგდო ელბერდის შეხედვამ ეს აფიცერი და აგრძნობინა, რომ ელბერდისთანა კაცთან ამგვარი ხუმრობა ადვილი არ არის.

— რა ხალხია, ღმერთო ჩემო! — ძლივს წარმოსთქვა უფროსმა და დაუმატა: — ყველას ხანჯალზედ უჭერია ხელი... მაგათთვის წიწილისა და კაცის სიკვდილი სულ ერთია!

ამ სიტყვებს შემდეგ ის ისევ ჩაფიქრდა და რაოდენიმე ხანს შემდეგ დაუმატა:

— მაგას ცოტა მოჰყვიალება ეჭირება და მეც არ დავაგვიანებ...
დღესვე მივწერ პრისტავს მაგის ყოფა-ქცევაზედ.

აფიცერმა დაუძახა სალდათს, რომელიც იმასთან პოვრად ირიცხებოდა.

იკითხა სადილის თაობაზედ და შეიტყო, რომ სტუმრებისთვის საკმარისი მასალა მოეტანათ.

— ხორცი ხომ არის?

— დიად, გახლავსო, როტისთვის დაკლული ხარიდგან ავიღე საუკეთესო ნაჭრები.

— ხომ მსუქანია?

— სოფლის ნახირში ამოერჩიათ და მა რა იქნება?... ისეთი ივინებოდა იმისი პატრონი, ისეთი...

— რაო?

— მაგის მეტი ხარი არა მყავსო, ნუ დამიკლავთო... თქვენთან მოდიოდა...

— მერე?

— მერე სალდათებმა სცემეს და გააგდეს.

ამ დროს გამოჩნდა გზაზედ მტვერი და რამდენიმე წუთს შემდეგ — ექვსიოდე ცხენოსნები, რომელთ შორის აფიცერმა იცნო თავისი სტუმრები.

— მოდიან, მოდიან! — დაფაცურდა აფიცერი და გააგდო პოვარი, რომ სადილი დაეჩქარებინა.

რადგანაც დღე იყო ჩინებული და ეზო კი დიდი და წმინდა, სადილი კარავში გაშალეს და მოჰყენენ სმას, ყვირილს, ღრიალს და ურას ძახილს ბოლო აღარა ჰქონდა. სალდათები მღეროდნენ და მახინჯებულს, უწმაწურს ლექსებს, შეთხზულს სალდათის მჩატე ტვინისაგან, როგორც მაგალითად: „ფენია“ და სხვა.

ერთკენ მზის სიცხემ, რომელიც ამ დღეს მეტის ძალით იკბინებოდა, მეორეთკენ სასმელების ოშხივარმა ძალზედ გაახურა აფიცრები და უფრო მეტად შეუყვითა ამ სამარცხვინო სიმღერებმა. მასპინძელმა უბრძანა კარვისთვის გვერდები ჩამოეხსნათ, და მსუბუქმა ნიაგმა დაბერა.

— აი, ეხლა ყაზახის სტანიცაში რომ ვყოფილიყავით, — ლაიწყო მასპინძელმა, — ქალებსაც დაგიპატიჟებდით.

— და აქ რაღა არის? — იკითხა ერთმა სტუმართაგანმა.

— აქ სულ ბუსურმანები არიან!

— მერე რა?... ქალი სულ ქალია, სულ ერთრიგად გაჩენილია, — იოხუნჯა იმ სტუმარმავე.

— ეგენი არ გვეკარებიან... თუ თავიანთი მხრის სტუმარი მო-

უვიდათ, მაშინ რაც ქალი და რძალი მოიბოვება, შეიყვარებიან, მოერიან, თამაშობენ და ჩვენ კი არ გვეკარებინან.

— შენ არ ვარგებულხარ, — უპასუხა ერთმა უღვაშებ-გაწყეპილმა სტუმარმა და გაიხარხარა: — აბა მე ვყოფილიყავ, თუ არ მომეკარებოდნენ!

— გარწმუნებთ! — ეფიცებოდა მასპინძელი: — სრულიად არავითარი ზრდილობა არა აქვსთ, ეგენი აზიელები ნამდვილი გაუნათლებელი, ველური ხალხი არიან, მაგათთან არა გამოდგება-რა.

— გეუბნები, მე უნდა ვყოფილიყავ-მეთქი, — უპასუხა იმანვე და მსუნაგს ძაღლსავით მოილოკა ტუჩები.

— ეგრე ლაპარაკობ. თორემ...

ამ დროს სახლის კარებში გამოჩნდა კოკა-წამოკიდებული ენდი, რომელიც წყალზედ მიდიოდა. ის გამოვიდა და შედგა, რაკი აფიცრები დაინახა, რადგანაც ეშინოდა ცუდი სიტყვა არ ეკადრებინათ. ის კარგა ხანს იდგა ასე, მაგრამ წყალს მაინც მოტანა უნდოდა და აფიცრები კი ქეიფს არ ათავებდნენ; ენდიმ დაღუნა თავი და ჩქარის სიარულით გაემართა ეზოს კარისკენ.

— შეხედეთ, რა მშვენიერი ქალია! — წამოიძახა უღვაშებ-გაბზევილმა აფიცერმა.

— აბა, აბა? — წამოიძახეს დანარჩენებმა და გამოცვივდნენ კარავიდგან.

— მართლა რა მშვენიერია, რა ლამაზია! — დაიწყეს საერთო ხარხარით ყვირილი.

ქალი შეერთა, თითქოს შეფერხდა, მერე მოუმატა ნაბიჯს და ჩქარის სიარულით გასცდა.

— ეგ სახლის პატრონის ცოლია. — აუხსნა მასპინძელმა.

— შე ეშმაკო, შენა!.. — შეხუშრა ერთი სტუმართაგანი: — კიდეც იმიტომ აღარ ჩამოსულხარ ვლადიკავკაზს, რომ ამისთანა მშვენიერს ქალებში სტკებოდლი.

— მაგას სად შეუძლიან! — ჩაიქნია ხელი უღვაშ-გაწყეპილმა.

— თქვენ აგრე ბრძანეთ, — ჩაუბოძო მესამემ და დაუმატა: — პლატონ პლატონიჩი ისეთი ქვეშ-ქვეშაა, რომ...

— არა, ყმაწვილებო! გარწმუნებთ... როგორც პატიოსანი აფიცერი! — მართლობდა თავს მასპინძელი.

— როგორ თუ არა? — იკითხა ისევ უღვაშ-გაბზევილმა, რომელიც ყოველის ღონისძიებით ცდილობდა ოხუნჯობის სახელი გაეთქვა: — მაშ აქამდინ არა მოგიხერხებია-რა?

— არა.

— გესმისთ, გესმისთ, ყმაწვილებო! პლატონ პლატონიჩი რას

ამბობს?... ხა, ხა, ხა, ხა, ხა! — გაიხარხარა იმან: — ამოდენა ზანს მართლა ვერა მოუხერხებია-რა!.. სასაცილოა სწორედ... ამდენი ხანი კაცი სახლში იდგეს და ქალს ვერა მოუხერხოს-რა!.. ფი, ეგ აფიცრის საკადრისი არ არის!

— იქნება ჯერ დალაპარაკებითაც არც კი დალაპარაკებია? — ჩაუმატა სხვამ.

— რასაკვირველია, რომ ვერ დაელაპარაკებოდა. მაგას ვინ მისცა ეგ მოხერხება? — გაიცინა მესამემ.

— მოვახერხებდი, მაგრამ არ მეკარება, — მართლულობდა თავს მასპინძელი.

— გრცხვენოდეთ, პლატონ პლატონიჩ, მაგის თქმისა! — დაიწყო ისევ ულგუშ-გაწყებულმა და დაუმატა: — მე მგონი მაგ აზიელე-ბისათვის დიდი პატივი უნდა იყოს, თუ რუსის აფიცერი იკადრებს იმის მიკარებას.

— მაგას რა ლაპარაკი უნდა?.. — დაეთანხმნენ სხვები.

— ან რა შეყრა და მოლაპარაკება უნდა?.. გაუგზავნიდი მოსამსახურეს და ის ყველაფერს გაარიგებდა.

— ეჰ! თავი დავანებოთ მაგ ლაპარაკს. პლატონ პლატონიჩი რამდენადაც უვარგისი მოარზიყე ყოფილა, იმდენად კარგი მასპინძელია!... გაუმარჯოს კარგს მასპინძელს და ცუდს მოარზიყეს!

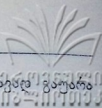
ყველამ წამოაგდო სტაქნებს ხელი და ურას ყვირილით დალიეს მასპინძლის სადღეგრძელო.

პლატონ პლატონიჩი თუმცა იღიმებოდა, მსიარულად ეჩვენებოდა, მაგრამ გულში მეტად ჯავრობდა თავის თავზედ და თავის გაუბედაობაზედ, რომელმაც ისე ამხანაგების სამასხაროდ გახადა.

— არა, ერთხელ მაინც როგორ არ შევედი? — ჰფიქრობდა ის და იწყევლიდა ბედ-იღბალს. — მართლადაც, — განაგრძელა იმან ფიქრი, — როგორ ვერ დავიმორჩილებდი ასეთი ველური ხალხის ქალს?... არა, ჩემი ბრალია, ღირსი ვარ, რომ ყველამ მასხარად ამიგდოს... რაც უნდა მომივიდეს რაც უნდა მომიხდეს, რაც უნდა დამიჯდეს, ეგ ჩემნის ქალი ჩემი უნდა გახდეს, თორემ სიცოცხლეს აღარ მომცემენ ამხანაგები, საქვეყნოდ თავი მომეჭრება.

ის ფიქრობდა, ფიქრობდა ამ საგანზედ და მწარედ ეწოდა გული, რომ ამხანაგებში თავი ვერ გაითქვა „გარყვნილ უბატოსნების გმირად“, რომელიც ისე თავ-მოსაწონადა აქვსთ გამხდარი უმეტეს „მოჩხარაჩხურე“ მარსის მოსამსახურეთ.

ამ დროს ენდომ გამოიარა უკან და პლატონ პლატონიჩის თვალები უნებურად შეეყარა იმის თვალებს; იმან დაინახა, რომ ეს ქა-

ლი მართლა ლამაზი იყო და რაღაცა გრძნობამ მწვავედ გაუთრია გულში.

— ეგ ჩემი უნდა იყოს, უეჭველად ჩემი! — გაიფიქრა იმან და სტუმრები შეიწვია შინ, რადგანაც მზე ჩასვლას აპირებდა და იმ ადგილებში კი მზის ჩასვლის შემდეგ ჰაერი ერთბაშად იცვლება და სიცხიდან თითქმის სიცივემდის ჩამოდის.

ოთახებში ანთეს სანთლები, გადაშალეს მწვანე სტოლები, რომელსაც გარს შემოეხვიენენ აფიცრები და გაისმა ხმა: „მოეკალ“, „თქვენია“, „ვობანკ.“

პაპიროზის კომლი ხშირს ნისლად ტრიალებდა ოთახში. ეხლა ყველას გადავიწყებოდა ლამაზი ენდი და პირისახეზედ მარტო ერთის წადილის სურათი-ღა დასდებოდათ და ეს იყო — წადილი უეჭველად ფულის მოგებისა.

მარტო პლატონ პლატონიჩი იჯდა უგრძნობლად, უგრძნობლადვე ნიშნავდა ქაღალდს და, აგებდა თუ იგებდა, მით მწუხარება, თუ სიამოვნება არ ემცნეოდა. ის ერთგვარად დაღვრემილი, დაღონებული ჰფიქრობდა ერთს საგანზედ, ამას ელტოდა იმისი აზრი და ეს საგანი იყო — მშვენიერი ენდი.

მოთამაშეებმა ასე გაათენეს, შენაყრდნენ მეორე დღეს და მასპინძელმა მხოლოდ მაშინ ამოისუნთქა თავისუფლად, როდესაც უკანასკნელ გორას გადაეფარნენ სტუმრები.

ის შემოვიდა შინ, დაღონებული, აღელვებული, თითქოს გაბუტული, მიწვა ტახტზედ და ჰერს მიაჩერა თვალები, თითქოს იქიდან სანუგეშო რამ უნდა ამოეკითხა.

მოაღწივა სადილობამ, და წყნარად შემოვიდა სალდათი, თითის წვერებზედ, რადგანაც ეგონა, რომ ბატონსა სძინავს და არ უნდოდა მისი გაღვიძება, მაგრამ პლატონ პლატონიჩმა გადმოიბრუნა თავი, შეხედა ახლად მოსულს და ხმა-გაუცემლივ გადამოიბრუნა ისევ კედლისკენ. სალდათი შესდგა და რამდენიმე ხანს ყურება დაიწყო.

— ბატონო, გძინავსთ? — ჰკითხა იმან ბოლოს.

პლატონ პლატონიჩმა კიდეც ხმა-ამოუღებლივ გადმოიბრუნა თავი და დაუწყო ყურება.

— სადილს არ მიირთმევთ?

— არა, — მოკლედ უპასუხა მან.

— წვენი სულ ჩაშრა.

— ჯანი გავარდეს.

— თუ არ მიირთმევ, ცეცხლს ჩაეაქრობ, — არ ისვენებდა ბიჭი.

— რაც გინდა ქენ... — ისევ იმ კილოთი უპასუხა აფიცრმა.

სალდათი იდგა, იდგა, გადააფურთხა და გამოვიდა. ის მიხვდა,

რომ იმის ბატონს რაღაცა მოსდის. არ გაიარა რამდენიმე ხანმა, როდესაც პლატონ პლატონიჩი ერთბაშად შეიცვალა, წამოვარდა და დაიძახა:

— კუზმა, კუზმა! — ასე ეძახდნენ სალდათს.

— რა გნებავს? — უპასუხა ბიჭმა და შემოაღო კარები.

— შენ სახლის პატრონის ცოლთან უნდა შემყარო: სალაპარაკო მაქვს იმასთან...

კუზმა ვერ მიხვდა ბატონის სიტყვებს, რადგანაც ამგვარი საუბარი ბატონისაგან პირველად ესმოდა.

— რას მიბრძანებთ?

— ღურაკ! — დასჭყვილა უფროსმა და დაუმატა: — გაეთრიე! არაყი მომიტანე.

კუზმამ შემოიტანა არაყი, აფიცერმა რამდენიმე რიუმკა ზედი-ზედ საჩქაროდ გადაჰკრა და თვალები აემღვრა! იმან დაიწყო ოთახში წინ და უკან სიარული, მივიდა სტოლთან და კიდევ რამდენიმე რიუმკა ჩაისხა ყელში. მერე შედგა, დააცქერდა სალდათს და უთხრა:

— კუზმა, წადი, ენდი მომიყვანე; ასე უთხარ, ბატონი აფიცერი გიბრძანებს-თქო, ფული უნდა გაჩუქოს-თქო.

კუზმამ საძაგლად გაიღიმა და გაბრუნებით უპასუხა:

— ეხლავ! — და ის ციბრუტივით გატრიალდა და გავიდა; ბატონმა კი ისევ არაყს მიმართა. ის თანდათან მოუსვენებლობაში შედიოდა და მხეცური ინსტიქტი იმონებდა იმის კაცობრიულს გრძნობას.

— რა დაემართათ, რატომ არ მოდიან? — მეათედ წარმოსთქვამდა ის, თუმცა ჯერედ ბევრს ხანს არ გაველო.

როცა იყო, შემოვიდა კუზმა და დადგა კარებში. ბატონმა შეხედა.

— რა ჰქენ? — ჰკითხა. იმან:

— ვერა გავაგებინე-რა, თქვენო პატიოსნება, — უპასუხა სალდათმა, რომელმაც იგრძნო „დანაშაულობა“ და გამოიჭიმა.

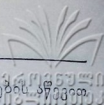
— ღურაკ! — მოკლედ მოუჭრა აფიცერმა: — მაშ რის სალდათი ხარ, თუ ეგეც ვერ გააგებინე?

— რა ვქნა, თქვენო პატიოსნება, ის რუსულს არ ლაპარაკობს და მე „ბურსუმიანის“ ენა არ ვიცი... ვცადე ნიშნებით გამეგებინა, მაგრამ გაჯავრდა და ყური არ მათხოვა.

— უხეიროვ! ძალად ვერ წამოიყვანე?

— დღე გახლავს, თქვენო პატიოსნება, ძალად როგორ იქნება? მთელი სოფელი მიდი-მოდის.

— ახ, ღმერთო! ეს რა სულელს გადაჰყიდე? — მხრებზე აწეწიწი წარმოსთქვა ბატონმა და კიდეც არაყი გადაჰკრა.

— თქვენო პატიოსნებაე! — გაბედა სალდათმა.

— რაო? — მკაცრად მიუბრუნდა უფროსი.

— ელბერდი ხომ შინ არ გახლავსთ, სალამომდინ მოითმინეთ და სალამოზედ პირდაპირ შედით იმის ცოლთან, მაშინ რაცა გნებაესთ, ყველას გაგიგონებსთ.

— შენ ისე სულელი არ ყოფილხარ, როგორც შენი პირი-სახე გამოსთქვამს.

• სალდათს გაეხარდა, რომ საშუალება იპოვა აფიცრის მრისხანების ასაცდენად და გაიღიმა.

— მერე, ყვირილი რომ დაიწყოს? — ჰკითხა აფიცრმა.

— როგორ გაბედავს?.. მაგრამ თუნდა გაბედოს კიდეც, ეს სახელი მოშორებით გახლავს და ვინ გაიგონებს?... მე მოვიყვან ხუთი-ოდე თოფიანს რუსს და ისინიც მზად მეყოლებათ, თუ გაბედა ვინმემ მოსვლა, თავ-პირი ჩავამტვრიოთ... ამიტომ რომ, ვეტყვიტ ჩვენ, აქ ბატონი აფიცერი დგას და ნუ ბედავთ იმათ შეწუხებას-თქო.

პლატონ პლატონიჩის მოეწონა სალდათის მოაზრება და გადაწყვიტა, რომ შუალამის დროს ის შევიდოდა ენდისთან, რომელიც უეჭველია სიხარულით ყელზედ მოეხვეოდა და დაატკობდა თავის ალერსით.

იქნებოდა ღამის ათი საათი, როდესაც კუშმამ რამდენიმე შეიარაღებული სალდათი შემოაპარა გალავანში და დამალა სახლებთან. პლატონ პლატონიჩი კი მივიდა ელბერდის ოთახის კარებთან, მიაწვა და, წარმოიდგინეთ, რომ კარები ღია დახვდა! იმან იფიქრა, რომ ღია კარი სწორედ იმისთვის დაუგდია ენდის, და სიამოვნებით გაიღიმა. ოთახში ბნელოდა და ამისათვის შედგა რაოდენიმე ხანი, მაგრამ ჩქარა გაიგონა ენდის ხმა:

— კარები ჩაქეტე, ღია არ დაგრჩეს.

აფიცრმა ვერ გაიგო ამ სიტყვების მნიშვნელობა, რადგანაც ჩეჩნურს არა ლაპარაკობდა და ამისთვის ეს ლაპარაკი მიწვევად ჩასთვალა.

იმან გასწია პირდაპირ ხმაზედ, წააწყდა ლოგინს და გადახვია ხელი ქალს, რომელიც შეშინებული წამოვარდა და დაიძახა:

— ვინა ხარ?

— რასა ყვირი?... — უპასუხა აფიცრმა და დაუმატა: — დაწექ.

ქალი ლაპარაკზედ ჩქარა მიხვდა, ვინც იყო დაუპატიჟებელი სტუმარი, და ძალზედ შეჰყვირა შეშინებულის ხმით:

— ელბერდ, მიშველე!

ელბერდს, რომელიც ამ დამეს დაბრუნებულიყო დაუგიდგანდა ამ ჟამად ცხენს უვლიდა, მიესმა ენდის ხმა და მსწრაფლად ხანჯალზედ ხელ-გავლებული შემოიჭრა და თან შემოტანილს სანთლის შუქზედ თვალწინ წარმოუდგა თავისი ცოლი, რომელიც ებრძოდა გამხეცებულს აფიცერს, რომელსაც ხელი გაეგლო და ცდილობდა ქალი წაეჭცია.

ელბერდ იქამდინ გაშტერდა, იქამდინ დაიბნა ამ შემთხვევით, რომ რაოდენიმე ხანს კარებში ისე გაშტერებული დარჩა. როდესაც გონს მოვიდა და ის იყო ხანჯლით გადახტომას აპირებდა, რომ დღე დაებნელებინა. უსვინდისო სტუმრისთვის, უკანიდგან წამოეწივნენ კუზმას მოყვანილი სალდათები, რომელთაგანაც ერთმა უკანიდგან ისე ძალზედ დაჰკრა კონდახი, რომ ჩეჩენს თავი რამდენიმე ადგილას გაუტყდა და დარეტიანებული მიწაზედ დაეცა.

სალდათები მისცვიდნენ გულ-შემოყრილ კაცს, დაუწყეს უწყალოდ ცემა, მიმკვდარებული შეჰკრეს და მეორე დღესვე დაუგს გამოგზავნეს, სადაც სამსაჯულოს უნდა გადაეწყვიტა განაჩენი „მოჯანყე ელბერდისთვის, რომელმაც განიზრახა რუსის აფიცრის სიკვდილი“.

ენდიც, რომელიც დაჰერის დროს მიეშველა თავის ქმარს, მალე დაიმორჩილეს და შეკრული აფიცრის ოთახში შეაგდეს, უეჭველია, „რომ არ გაქცეულიყო სადმე“. იმათი პატარა შვილი სულთი კი მეორე დღეს გაჰყლეთილი იპოვეს, რადგანაც ის მებრძოლებს ფეხქვეშ მოჰყოლიყო და გაესრისათ.

რამოდენიმე ხანს შემდეგ, ვლადიკავკაზის ბაზარზედ ამართეს ძელი, რომელზედაც საქვეყნოდ ჩამოაღრიეს ელბერდი, რათა ამ მაგალითს ხალხზედ გავლენა ექონია და ველარავის გაებედა უფროსზედ შეიარაღებულის ხელის შეშვერა.

უპატრონოდ დარჩენილი ენდი მოხუცებული, დავრდომილი ეხლაც აჩლიყში სცხოვრობს, დადის კარის-კარს და დასტირის თავის პატარა სულთის დ საყვარელს ქმარს.

ნამწყემსარის მოგონებანი

I

მე 18... წელს გადაწყვიტე მეცხვარეობა დამეწყო და ამ ხელობის შემწეობით მომეწეო მთა და ბარი, გამეცნო ხალხი და გამომეცადა ის შიშით და სიამოვნებით სავსე ცხოვრება, რომელიც მწყემსს განუშორებლივ თანა სდევს.

მე თითონ, როგორც მთის კაცს, მეყვანდა რაოდენიმე ცხვარი, ცოტაოდენი კიდევ ზოგიერთს მიწებში გაცვლით მოვებოდე, მივუმატე ჩემს ფარას, ავიღე ჯოხი და თოფი და ამ გვარად შევიქენ მეცხვარე.

რასაკვირველია, პირველი ჩემი ნაბიჯი ყველამ, განურჩევლად, ყველამ მასხარად აიგდო, რადგანაც ამბობდნენ, რომ მებატონეს და მასთან სახელიანი კაცის შვილს უბრალო მეცხვარეობა არ ეკადრებაო, მაგრამ მე ჩემი მიზანი მქონდა, ჩემი სურვილი და ეს იქამდის ძლიერი იყო, რომ არავითარს რჩევას ყური არ ვუგდე; მე მინდოდა მენახა ხალხი, მსურდა გამეგო იმათი სურვილი, მეცხოვრა იმათი ცხოვრებით, ჩემ თავზედ გამომეცადა ის მოთხოვნილება და გაჭირვება, რომელიც უკან სდევს მუშა ხალხს, და რაღა დამაყენებდა შინ. მივალწიე ჩემს მიზანს, დავუახლოვდი, გავიცანი ისინი, ვისიც გაცნობა და დაახლოვება ისე გულით მსურდა (თუ როგორ — ჩემის ნაწერების მკითხველებზედ მივაგდე). აქ კი მინდა გაიმბოთ ზოგიერთი ეპიზოდი ჩემის მეცხვარობიდან და მვინა რომ ეს რაოდენსამე ინტერესს მოკლებული არ იქნება.

ჯერ კიდევ ზაფხული იყო. ცხვარი არ გავგეშრო და დედალს ცხვარს მივსდგომოდი მოსაწველად. გზაში შემომხვდა ორი მოხევე,

რომლებიც სრულიად არ მიცნობდნენ და ჩაცმულობაზედ კაცებს უფრო გამარჯვებულად, უბრალო მწყემსი ვიყავ, თუ მთაში სახელმწიფო კაცის შვილი.

— ბარაქა შენს ცხორსა! — წამომძახეს იმათ, რა წამს გამისწორდნენ.

— უფალმა გილხინასთ — გუბასუხე მე.

— ვისია ეგ ცხორი? — მკითხეს.

მე დავეუსახელე ჩემი გვარი.

— ბედჩაო ჩემო თაო, მართლა იმათ სერია... დამდაც იმათ მეტს არვისა აქვს, — წარმოსთქვა ერთმა და დაუმატა: შენ ვილას ბაღლი ხარ?

— მე არახვეთელი გახლავარ, შენი კენესამე, — მოვუქციე მთიულურად, — ბურდულიან იაკობასი.

— მოჯამაგირედა ხარ, თუ ცხორი გყავს დაწიარებული? — კიდევ მკითხეს.

— ცხორი, შენი კენესამე, — მივეც პასუხად.

ჩემი თანამგზავრები მომიდგნენ გვერდს და მშველოდნენ ცხვრის გამორეკას.

— ბაღლო, რაი გქვია?

— მამუკა, შენი კენესამე.

— მართლა, შენი ალა თავად დადის ცხორში?

— დადის, ლომისის მადლმა! — გუბასუხე მე.

— თავად დადის! — გაიკვირვეს იმათ.

— ჰო.

— საკვირველია, ღვთის მადლმა!

— რაისთვი? — ვკითხე მე და გულის ძგერით დაუწყე ყურის გდება.

— აბა, როგორ საკვირველი არაა, ხემწიფის სწორის კაცის შვილია და ცხორს ასდევნებია!.. აჰუ! — ჩაიქნია ხელი უცნობმა.

— მერე მანდ ცუდი რა არის?.. ცხორი ჰყავს და თითონ დასდევს.

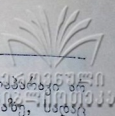
— ცუდი?.. ხევის ბატონის შვილი და უბრალო მეცხორე! — გაიკამათა იმანვე.

— მაგის მამა-პაპასაც ჰყოლია ცხორი, მაგრამ თითონ კი არ უვლიათ, არა, ღვთის მადლმა, — დაუმატა მეორემ.

— აბა, ძალიან იკადრებდნენ მეცხვრობას!... სულ ჩინებით სავსე ჰქონიათ ყელ-გული.

— მაშინ სხვა დრო იყო და ეხლა სხვა, — ვცადე თავის მართლებას.

— ცხო დრო კი არა, უხეირო ყოფილა, თორემ ქვეშეს პრისტავად იქნებოდა.

მეტად გული მატკინა ამ სიტყვებმა. რომ კიდეც ლაპარაკი არ გამეგრძელებინა, წამოვუარე ცხვარს და შევეფინე მთაზე, სადაც კიდეც რაოდენიმე ხანი მინდოდა მეძოებინა, რადგანაც მოსაწყველად მირეკა ჯერ ადრე იყო.

ჩემი უცნობები გამომეთხოვნენ და მე კი დავრჩი იმათ სჯილ დაღონებული და ფიქრებმა გამიტაცეს.

წამოვიდა ნისლი და დაიწყო ჟონა; მეც წამოვისხი ყისინა, ბაშლუყა წამოვიგდე თავზედ და ცხვარს დავუდეგ წინ, რათა წინები შემეყენებინა და გაუმაძღრად სირბილის გამო მადიანს ძონას არ მოჰკლებოდნენ.

• არ გაიარა რამდენიმე ხანმა, როდესაც შევამცნიე, რომ ორი ვილაცა კაცი წვერიანები და შტაცკურს ტანისამოსში მოდიოდნენ ჩემკენ. მე გაკვირვებით დაუწყე იმათ ცქერა, რადგანაც თუ მგზავრები იყვნენ, მაშინ იმათი გზა გაღმაზედ უნდა ყოფილიყო და იმ მხარეს ვერ მოხვდებოდნენ, საითკენაც მე ვიყავი.

ისინი მოვიდნენ ახლოს და მოიმარჯვეს ჯოხები, რადგანაც ჩემი „ბასარა“ ყეფით გაექანა იმათკენ, მაგრამ, რა მე დავუძახე ძაღლს, ისიც კულის ქნევით მოვიდა ჩემთან. უცნობებმა ღმილი დაიწყეს და დამტვრეულის რუსულის ენით ლაპარაკი დამიწყეს:

— Собак, собак... нет кусай..

— Нет кусай,— ვუპასუხე მეც ამ გვარადვე.

— Баран, баран... — დაიწყო ერთმა, ველარ გაათავა, რადგანაც რუსული არ იცოდა და მიუბრუნდა ამხანაგს ფრანცუზულად: — როგორ უნდა ვკითხო, მატყლს სადა ჰყიდიან?

— მეც არ ვიცი, — ფრანციზულადვე უპასუხა მეორემ.

ბოლოს იმათ გააბეს ლაპარაკი მატყლის სიკეთეზედ და უკვირდით იმოდენა ფარას მთაში როგორ ვათავსებდით. ბოლოს კიდეც მოიწადინეს შეტყობა: სადა ვყიდით მატყლს და რამდენი ფუთის მოგროვება შეიძლებოდა მთაში.

მე ვლაპარაკობდი ფრანციზულს, გულმა ველარ გამიძლო და ამისთვის ვუპასუხე:

— მთაში ძალიან ბევრია ცხვარი, ხალხი თითქმის ამითი სცხოვრებს, მატყლს კი აქვე ყიდულობენ სომეხი ვაჭრები.

წარმოიდგინეთ იმათი გაშტერება, როდესაც რაღაცა უცნაურს და ველურს მთებს შორის, სადაც იმათის შეხედულებით ბარბაროსები სცხოვრებენ, რომელთაც ათზე მეტი თვლაც კი არ იციან, ერთბაშად უბრალო მეცხვარე, უბრალო მთის კაცი ფრანციზულად ვლაპარაკება!

— როგორ! თქვენ ლაპარაკობთ ფრანციზულად?! — გაშტერდა ბით წამოიძახეს ორთავ ერთად.

— დიახ, ცოტაოდენს.

— რას ამბობთ, სად გისწავლიათ?... არა, ეგ შეუძლებელია!

მე მომწაღდა იმათთან ხუმრობა და ამისთვის უბასუხე:

— ჩვენში მწყემსები თითქმის ყველანი ლაპარაკობენ ფრანცუზულად... მე სხვა ადგილებში ვიყავ მოჯამაგირედ და კიდევ გადამავეწყდა, თორემ სხვებს ვერც კი გამოარჩევთ ფრანცუზები-საგან.

— რას ამბობთ?!. აი გასაშტერებელი საქმე! — ეუბნებოდნენ ერთმანერთს: — ჩვენ კი ველურ ხალხად მიგვაჩნია ეს ხალხი!

კარგა ლაპარაკის შემდეგ, როდესაც ისინი მოიღალნენ და მეც თავი მომაწყინეს ყბედობით, იმათ მთხოვეს საღამოზედ ყაზბეგის სტანციაში, სადაც ღამის გატარებას აპირებდნენ, მივსულიყავ და მეამბნა ჩვენი ხალხის ცხოვრება, ჩვეულება და ხასიათი. ბოლოს მკითხეს:

— შენ იცი ინგლისი ან საფრანგეთი?

— ვიცი, — თავის დაქნევით უბასუხე.

— აი ეს ფრანცუზია, მე ინგლისელი, — მიჩვენა ერთმა და დაუმატა: — რასაც შენ გვიამბობ, ჩვენ ქვეყანაში წიგნებში ჩავწერთ და ყველანი წაიკითხვენ... მოდი უთუოდ, — დაუმატეს იმათ, — ფულებსაც გაჩუქებთ.

— მაღლობელი ვარ, გეახლებით, — უბასუხე.

ფრანცუზმა გაივლო ჯიბეს ხელი, ამოიღო მანეთიანი და გამო-მიშვირა:

— აჰა, ეს ბეითა გქონდეს საღამომდინ და საღამოზედ კიდევ გაჩუქებთ.

— გმაღლობთ, — უთხარ დარცხვენით და გავწითლდი. — საღამოზედ გეახლებით და მაშინ მიბოძეთ.

— გამომართვი, ნუ გრცხვენიან.

— საღამოზედ, ბატონო.

— მაშ კარგი, საღამოზედ იყოს — მიპასუხა იმან და ორნიც გამომესალმნენ, მეც გავიბრუნე ცხვარი ჩვენი სოფლისკენ და წყნარ-წყნარად გავრეკე.

საღამოზედ ჩემი ამხანაგი მწყემსი „ჩამომიდგა“. რადგანაც ის დაბრუნებულიყო მთიდგან, სადაც „მშრალს ცხვარს“, მარილი წაუღო, იმას მოსდევდა მეორე ბიჭი, რომელიც ყოველდღე საყარაულოდ ჩამოგვეშველებოდა ხოლმე.

— მოხვედით მშვიდობით, — მივესალმე მოსულებს.

— მშვიდობა მოგცეს უფალმა.

— ცხორი როგორ არის?.. — ვკითხე მთიდგან ჩამოსულს.

— აბა რა უჭირს?.. ბატკანი ყოველ დღე ყირვანზედ გაჰყავთ მწყემსებსა და ეგრე თამაშობენ, რომ რაღა გითხრა... ძალუმ დაკეთებულა...

— ბალახი როგორიღაა?

— უჰ! — მოწონების ნიშნად წამოიძახა იმან: — ბალახს რაიღა კითხვა უნდა, ცხორი კიტრსავით დაურგვალეზია.... მართლა, ქალბატონმა შემოგითვალა: ერთს წუთს აქ ამოდიო, სტუმრები მოგვივიდაო. — დაუმატა იმან.

— ვინ სტუმრებია? — ვკითხე მე.

— აბა რაი ვიცი, ქალაქიდან მოვიდნენ, აფიცრებია რაიმე.

— ქალებიც არიან?

— არიან.

— აბა, მაშ მე წავალ და როგორც თქვენი იმედი მქონდეს, კარგა ყური უგდეთ, ცხორი არ დაგსხლტესო.

— ფიქრი ნუ გაქვს, ცხორს არას გაუჭირებო.

მე გამოვესალმე, გადუსვი ხელი ჩემს ერთგულს ძაღლს, რომელიც ცხვარს ისე შეშჩევოდა, რომ მოშორება ვერ მოეხერხებინა, და გავწიე შინისაკენ.

რადგანაც საღამო ჩინებული იყო და მთვარიანი, ყველანი პატარა ბაღჩაში გამოსულიყვნენ და ჩაის მიირთმევდნენ. მხიარულს სიცილზედ და ლაპარაკზედ შევატყე, რომ ისინი სასიამოვნო სტუმრები უნდა ყოფილიყვნენ და რამდენიმე ფეხის გადადგმის შემდეგ ხმაზედ გავარჩიე, რომ ერთი ჩემი ახლო ნათესავი ერია იმათში. მე ავჩქარდი იმათ ნახვას, რადგანაც დიდი ხანი იყო, რაც არ მენახა, და მოხუცი ნათესავი კი მამი-ჩემის მეგობარი გახლდათ, მინდოდა ტანისამოსი გამომეცვალა და ისე მივსულიყავ სტუმრებთან, მაგრამ იმათ თვალი შემკრეს და დამიწყეს ძახილი. მე ბოდიში მოვიხადე და მივედ; მართლაც რა მოსარიდი იყო ტანისამოსი ნათესავებთან? მაგრამ წარმოიდგინეთ ჩემი მდგომარეობა, როდესაც ასვლის უმაღლეს, ჩემი მოხუცი ნათესავი დამხვდა შემდეგის სიტყვებით:

— იფ, იფ!.. დამიხედეთ მთის მემატონის შვილს!

მე გაშვერილი ხელი ისე დამრჩა და მოხუცს გაშტერებით დავუწყე ყურება. ჩემი ყმაწვილი ნათესაობაც იქვე ახლოს მიკუნჭულიყვნენ და ჩუმად იცინოდნენ.

— არა გრცხვენია? ნამუსი აღარ გაქვს?... — მეუბნებოდა ჩვენი ხარებული მოხუცი.

— რაღა მლანძღავთ, ბატონო! რა დამიშავებია? — ძლივს მოვახერხე სიტყვა.

— კიდეც რომ კითხულობს?... ბიჭო! მამაშენი მეცხვარედა გზრდილა? მაგისტვის დახარჯა შენი წონა ფული?... თუ მეცხვარეობა გინდოდა, შე ჩემი ცოდვით სავსე, ან რუსეთს რაღად მიდიოდი, ან ფულს რაღად ხარჯავდი?... მიეზარებოდი ჩემს სარქალს და ასეთს მეცხვარეობას გასწავლიდა, რომ უკეთესი აღარ იქნება!..

— მამაჩემი სცხოვრებდა ისე, როგორც თითონ ესიამოვნებოდა და მეც ჩემს სიამოვნებაზედ მინდა ვიცხოვრო. — წყენით ვუპასუხე და შევატყე ჩემს თავს, რომ მთლად ავენთე.

— ხალხში გავიდა, იმათ დაახლოება უნდა, კნიაზო! — წამოტყვრა ერთი ყმაწვილი აფიცერი და გაიღიმა.

— ხალხში მინდა გარევა და დაახლოვება, თუ არა, ეგ თქვენს ჭკუას არ ეკითხება, — ვუპასუხე მე და დავუმატე: — მაგრამ იმას კი გეტყვით, სიტყვების რაზარუსს მე მეცხვარობა მირჩევნია, საქმე მაინც არის.

მე გავბრუნდი შინისკენ და, სანამ ოთახში შევიდოდი, მესმოდა გაშმაგებული მოხუცის ყვირილი და ყმაწვილი ხალხის სიცილი; მოხუცი ყვიროდა:

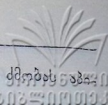
— რის ხალხის დაახლოება, რის ხალხში გასვლა! თქვენ ისა ბრძანოთ, რომ ეხლანდელი ხალხი გამოუღეგარნი არიან, არაფრისათვის ვარგიან, ვერაფრისთანას ვერ გააკეთებენ.

აფიცერი კი ჭიჭინებდა:

— მაგას რად ბრძანებთ? მარტო ერთის მაგალითით რად აღგენთ სხვებზედაც აზრს?... ჩვენმა ნათესავმა მხოლოდ იმიტომ დაიწყო მეცხვარობა, რომ თავის გამოჩენა უნდა; სხვებიც ხომ აგრე არ არიან?

— დიდი თავის გამოსაჩენია მეცხვარობა, სწორე მოგახსენოთ... — უკანასკნელად გავიგონე მოხუცის სიტყვები და შევიხურე კარი.

ერთის მხრით ლანძღვა იმიტომ, რომ იმათ გაკვეთილს ბილიკზედ არ მივდიოდი და მიზნად არ გამეხადა „ჩინი და პატივი“; მეორე მხრით ლანძღვა იმისათვის, რომ განუწყვეტილად ჭრიჭინის მაგივრად ძნელი საქმისთვის მომეკიდნა ხელი, და მესამე მხრიდანაც — უნდობლობა, რადგანაც იმ ხალხს, ვისაც გულით ველტოდი, ვერ წარმოედგინათ კაცი, რომელსაც იმათი ცარცვა შეეძლო და

ცარცვის მაგივრად იმათთან ერთად მუშაობას და მკვლევარებას რეზდა!

ასე დაიწყო ჩემი მეცხვარეობის დებიუტი, რა ხელობაშიაც შეი-
დი წელიწადი გახლდით და რაც ვნახე, გავიგონე და ვიგრძენ, შემ-
დეგადგან დაინახავთ.

II

მოვიდა შემოდგომა. მწყემსებმა და დანარჩენმა ხალხმა ნახეს, რომ მთელი ზაფხული მთაში ცხვართან გაგატარე, ნახეს, რომ არც სახლი, არც კარი მქონია იქ და, როგორც უმეტესობა მოელოდა, არც შექარსავით დავმდნარვარ, არც მომწყენია და არც ავად გავმ-
ხდარვარ, თუმცა კი ბევრი შხაპუნა წვიმა დამდენია თავზედ. ყვე-
ლანი წყნარ-წყნარად დარწმუნდნენ, რომ გულით გამოვეყიდე ამ საქმეს და ადვილად თავს არ დავანებებდი. ამ ხნის განმავლობაში მე დავუშეგობრდი რამდენსამე მეცხვარეს და ყველაზედ მომეტე-
ბულად ერთს სტეფანწმინდის მცხოვრებს სვიმონა გიგაურს, რომელიც პირველსავე შეხვედრის შემდეგ მაკვირვებდა თავის მოაზ-
რებით და ჭკუის გამჭრიახობით.

სვიმონა სწორედ წარმოჩადგენელი იყო ნამდვილი მთის მეც-
ხვარეებისა. მარდი, გონიერი, სამართლიანი, რომელიც უბრალოდ ჭიასაც არ აწყენინებდა, მაგრამ, თუ უსამართლობას ნახავდა, იმის გული აიძვრებოდა ჯავრით და ყოველს ღონისძიებას ხმარობდა, გადასახდელად საშუალება ეპოვნა.

ლამაზი, ტანადი, სამართლიანი და ყმაწვილი სვიმონა ყველას-
გან საყვარელი იყო, ყველას სურდა იმისი „ნამგალობა“ და, რა-
საკვირველია, ასეთი კაცი ჩემთვის სხვაზედ მეტად ფასობდა; იმის გამოცდილება და ცხვრის ხელის შეწყობა ხომ ხევში სამაგალითოდ იყო გამხდარი.

როგორც ზევითა ვსთქვი, მოვიდა შემოდგომა, მაგრამ მე ნამ-
გალა ვერ ავიჩინე და ვერ ავიჩინე! სწორედ უნდობლობა იყო მი-
ზეზი და გადაწყვიტე, მარტოდ ჩემის მწყემსებით წავსულიყავ ჩე-
ჩენში, სადაც ზამთრობით მთის ცხვარი იკვებება; და რამდენად ძნელია იმ აუარებელი რიცხვის ყაზახის სტანიცების გავლა მარტო ერთის ფარისათვის და ხუთიოდ-ექვსის კაცისთვის — იმას თითონ ჩვენის მოგზაურობიდან შეიტყობთ.

ერთს სადამოს, ის იყო ცხვარი საძოვრიდგან მოვრეკეთ ბინაში და ანთებულ ცეცხლს გარშემო უსხედით, როდესაც ძალდი წამო-
ვარდა და ყეფით გაექანა ბეგისკენ; ყმაწვილი ბიჭი, რომელიც იქვე

იჭდა, გამოეკიდა ძაღლს, რათა მოეშორებინა ჩვენს მომავალს კაცისათვის.

— სალამო მშვიდობისა, — მოსვლის უმაღლესი წამოიძახა მოსულმა.

მწყემსები მოსულს, როგორც სტუმარს, ჩვეულებისამებრ წამოუდგნენ ფეხზე და მიესალმნენ.

— მოხველ მშვიდობით, სვიმონაუ! — თითქმის ყველამ ერთად ეუბასუხეთ და მოვიწვიე ჩემს გვერდით დამჯდარიყო მთაში სახელგანთქმული მწყემსი. როდესაც ყველანი დავსხედით, შევეჯამეთ ცოტაოდენი პური, სვიმონამ დაიწყო:

— მე შენთან მოვედ.

— რაი ანბავია?

— ნამგალობა გეწადის შენთან.

მე გაკვირვებით შევხედე, რადგანაც მე თითონ ვეძებდი ნამგალებს და ვერ მეშოვნა.

— რაისთვი არა, მე თავად ვეძებდი ნამგალებს, — ეუბასუხე გახარებულმა: — მაგრამ რაისთვი დაიგვიანეთ, რაისთვი აქამდინ არ შემატყობინეთ, ხომ იცოდით, რომ მე თავადაც ვეძებდი ნამგალებს?

— ჰაი, ჰაი, ვიცოდით, მაგრამ ჩვენ არ გვჯეროდა, რომ მართლა ხელს მოჰკიდებდი მეცხვარეობას... მე წინაღვე მინდოდა შენთან მოსვლა, მაგრამ ამხანაგები არ შვრებოდნენ და იმათ კი ვერ უღალატებდი.

— შენ ანბობ, რომ ამხანაგებს არ უღალატებდიო და დააბეზღე კი. ახლა მე რომ გადავეკიდიო იმათ?

— აუ!.. ეხლა შენ ჩვენი ნამგალა ხარ, შენთან დამალვა ღვთისაც საწყენია და კაცისაც... ამხანაგმა ყველა უნდა იცოდეს, ყველა, სპარს-ანგელოზის მადლმა!

— შენ რაღად გინდოდა ჩემი დაახლოება?

— რადა?.. იმად, რომ შენ მწიგნობარი ხარ.

— მერე?

— მერე ის, რომ ყაზახები შარიანები არიან და შენისთანა კაცი კი თავს გაიტანს იმათთან.

— ძალიან გაწუხებენ ყაზახები?

— ძალიან, წმინდა გიორგის მადლმა!.. აბა, მათი შარი არ იცი?.. ისინი უშაროდ ისე ვერ გასძლებენ, როგორც თევზი უწყლოდ...

ამ სიტყვებით გავათავეთ ჩვენი ლაპარაკი და ყველამ ავიღეთ ნაბდები, გავედით თეოზედ და მივწექით დასაძინებლად.

მხოლოდ არ ეძინა სამს მორიგ ყარაულს, რომელნიც გარს

უვლიდნენ ცხვრებს და უფროხილდებოდნენ, რომ არა გაგზავნიდნენ.

მეორე დილით, ალიონის აწევასთან ერთად, მოპირდაპირე მთიდან მზემ ჯერ ამოიბჟუტა, მერე ამოიწვერა სხივებით და ჩქარა იქაურობა დაჰფერა ოქროსფრად.

ლამის ნამს გამაცოცხლებლად ემოქმედა ხავერდის მსგავს ბალახზედ და ყვავილებზედ, რომელთაც ფერი დასწმენდოდათ, სასიამოვნოდ გადაშლილიყვნენ, თითქოს მზის სხივები უნდოდათ დაეტებოთ თავიანთი მშვენიერებით.

მწყემსები წამოდგნენ, დაიბანეს პირი და, ყაზახების დაშინებულიებმა, ჩვეულებად დადებული სიტყვები წარმოთქვეს: „ღმერთო დამიხსენ რუსის (ვითომ ყაზახის) შარისაგან!“

ცხვარი გავიდა საძოვარზედ, მე და სვიმონა კი ბინაში დავრჩით, რადგანაც მოლაპარაკება გვინდოდა ჩვენს მომავალ მგზავრობაზედ და შესაერთებლად დღის დანიშვნა.

— თავი სარქალი შენ უნდა იქნა, — დაიწყო იმან.

პირველში მე უარი უთხარ, რადგანაც ხამი ვიყავ, მწყემსების ჩვეულება და წესები არ ვიცოდი, მაგრამ სვიმონა, იქამდინ გადამეკიდა, რომ აღარ ვიცოდი, უარი რა გვარად მომეხერხებინა.

— რად ითხოვ, რომ სარქლობა ვიკისრო, როდესაც ბევრი ჩემზედ გამოცდილი და დაჩვეული მწყემსი არის?

— იმადა, — მიპასუხა იმან, — რომ შენ ყველგან მისვლა-მოსვლა შეგიძლიან, შენ, თუ გაჭირდა, თავსაც გაიტან და ჩვენ კი ბედშავეები ვართ... თუ შენისთანა კაცი კრიჭაში არ ჩაუდგა ყაზახებს, ჩვენი კაცი აბა რაი გახდების?

როგორცა ხედავთ, ყველგან სიხანდა ყაზახებისაგან შეწუხება მწყემსებისა, რომელთაც თავი ჰქონდათ მოძულებული ამ მშვიდობიანობისათვის დასახლებულებისაგან.

— მამასახლის-პრისტავიც ველარ გვაწვალებს, — დაუმატა სვიმონამ.

— განა ისინიც გაწვალებენ? ყაზახები რაღად?

— ღმერთმა ნუ იცის იმათი თავი! — წამოიძახა გულ-დაწყვეტილი; — სანამ ბილეთს მოგცემენ, კაცს სული ყელში მოეჭინების... ქვემოთკენ (ჩეჩენში) თუ არ პრისტავის ბილეთი, არ გამოდგები და პრისტავი კი მამასახლისის მოწმობასა გვთხოვს....

— ეგ რა გასაჭირია, წელიწადში ერთხელ გინდათ ბილეთი.

— ერთხელ? — ჩაიცინა მან: — ერთხელ უნდა, მაგრამ ვაი იმ ერთს აღებას?

— როგორ?

— აი როგორ: ჯერ ერთი — ბილეთი საერთოდ ფარასტავის
მწყემსებით უნდა; მეორე — სამ კაცს თითო-თითო ბილეთი...

— სამ კაცს რაისთვლა?

— იმისთვი, რომ ზოგი „ჯერისთვის“ იგზავნების, ზოგი თი-
ვისთვი, ზოგსაც საქმე გაუჩნდების რამე... მერე საქონელისათვის
ბილეთი! ჩემი მტერი ჩავარდეს მაგათ ხელში!.. ეხლა რაი გიან-
ბო, გაიცან ცოტა ჩვენი ცხოვრება და მაშინ გაიგებ, რაიც დღე
მწყემსებს ადგას.

— შენ უთუოდ გააგზავრეს რაზედმე და იმიტომ ლაპარაკობ ავრე.

— ჰაი, ჰაი, რო გააგზავრეს! შარშან, — დაიწყო სვიმონამ, —
ასინსკაში ცხორი მედგა და მე კი შინ მოვედი, ჯალაბი მომიკვდა,
დამარხვა უნდოდა... შუაგული ზამთარი იყო, როდესაც კაცი მო-
ვიდა ცხვრიდგან და შემატყობინა, რომ ჩვენს ფარესს ცეცხლი
მოჰკიდებოდა... შენს მტერს შეექნას აგეთი გული, როგორც მე
შემექნა. გამოვიქეც მამასახლისთან ბილეთისთვის. იმან პრისტავ-
ზედ გამიღირა ხელი და პრისტავი კი ქვეშეში სდგას; აქედამ ქვე-
შემდე სამოცი ვერსი იქნება. წინ და უკან ას-ოცი ვერსის გავლა
ხუმრობა არაა, მერე ზამთარში და მთაზედ გადასვლ-გადმოსვლა
ხომ რაილა გითხრა! მაგრამ მეტი ღონე რა იყო? ვთხოვე მოწმობა;
იმ ურჯულომ მანამ არ მომცა, სანამ ბეჭდის ფული ხუთი მანეთი
არ გამომართვა. წავედ, ღმერთმა ხელი მომიმართა, მთას გადავრ-
ჩი, მშვიდობიანად გადაველ, მაგრამ პრისტავს რაიმე საქმე გას-
ჩენოდა, თუ საქეიფოდ წასულიყო ქალაქში, შინ არ დამხვდა. იასა-
ულებმა კი მითხრეს: ერთს თვეზედ ადრე არ დაბრუნდებისო. რა-
ილა უნდა მეთქვა? გული სისხლად ივსებოდა: ჩემი სარჩო საბა-
ღებელი ცხორი იყო, ფარესს ცეცხლი მოჰკიდებოდა, და მე კი და-
ბეჭითებით არ ვიცოდი — სულ დაიწვა ცხორი, თუ გადარჩა რამე...
ვიოხრე, ვიჯავრე და დაღონებული გამოვბრუნდი. გზაში ამიღვა
ბუქი და კინალამ თოვლმა დამარჩო... შინ რომ ჩამოველ, ვიფიქრე,
ვიფიქრე და გულმა ველარ გამიძლო: უბილეთოდ წაველ. ვიფიქრე,
ჩემ შავ დღეს შევატყობინებ, თავს შევაბრალებ და გამიშვებს-მეთ-
ქი. მაგრამ დარიელას ყაზახები დამხვდნენ, მთხოვეს ბილეთი და
საით მოვუტანდი, რაიც არ მქონდა? დამიჭირეს, გამიკრეს ხელები
და ძაუგს ჩამიყვანეს, იქ ორი კვირა ვიყავ დაჰერილი; მემრე გავა-
ტანეს ეტაპს და ორი კვირა მომინდა, სანამ ღუშეთს ჩავიდოდი.
გული კი სივდებოდა და სივდებოდა!.. იქაც ერთი კვირა მომაგვიან-
ნეს და მერე გამომიშვეს... მადლი უფალს, ცხორი გადარჩენი-
ლიყო. მაგრამ ან რაილა გული უნდა მქონდეს ამის შემდეგ მაგათ-
ზედ, ან რაი შემიძლიან, რითი გადაუხადო?!

იმისმა ლაპარაკმა მეც დამაფიქრა და მწუხარებით წარმომადგინა ის უბედური დრო, როდესაც პატიოსანს მუშას შეეძინა და დახმარება ეჭირება პატიოსანი შრომისთვის! დამაფიქრა იმ ხალხის მდგომარეობამ, რომელთა ბედიღბალი ჩავარდნიათ ხელში სხვადასხვა უთავო მოთაურებს და მართვენ თავიანთ გემოვნებაზედ, სდებენ თავიანთგან გამოგონილს წესებს, ჰკრეფენ ჯილდოებს.

III

გაიარა რაოდენიმე ხანმა, მე მოვამზადე საჭირო ბილეთები, და სტეფანწმინდის პირდაპირ, თერგს გაღმა, შეხვალთან სათიბეში ყველა ნამგალები მოვგროვდით, დავურიეთ ერთმანერთს ცხვარი და, რადგანაც მეორე დღეს გამგზავრებას ვაპირებდით, ჩვეულებისამებრ გავმართეთ საღმრთო.

აქ ყველანი ისე იქცეოდნენ, ისე ლოცულობდნენ და ეთხოვებოდნენ მოწვეულს მეგობრებს და ნათესაებს, თითქოს საომრად მიდიოდნენ საღმრთო ანუ დიდს ფათერაკს ეძლეოდნენ. მართალია, ნოღებისა და ჩეჩნების მინდვრები კარგა დაშორებულია ჩვენგან, მაგრამ იქაც ხომ დამშვიდებული ხალხი სდგას; მაშ რისა ეშინოდათ ამ მშრომელს ხალხს, რომელიც ისეთს მშვიდობიანს საქმისთვის მიდიოდნენ, როგორიც საქონლის მოვლა, გაკეება არის?.. მე ხამი ვიყავ, და ყველა გასაკვირველად მეჩვენებოდა, რადგანაც ვერ წარმომედგინა ყველა ის გაჭირვება და უსიამოვნება, რომელიც, თურმე გზაში მოგველოდა.

ერთხმად გადასწყვიტეს იქ მოგროვილმა მწყემსებმა, რომ გზაში და ბინაზედ რიგის მიმცემად მე უნდა ვყოფილიყავ და სვიმონაც ჩემი სურვილისამებრ თანაშემწედ დამინიშნეს. პურის ჭამის დროს, თასს თასზედ მიგზავნიდნენ, სმურს სმურზედ მეუბნებოდნენ და, საზოგადოდ, ლექსად გამოჰყვანდათ ის იმედი, რომელსაც ჩემგან მოელოდნენ.

მზემ გადაიხარა, როდესაც პურის ჭამა გავათავეთ. მე შეეფუდებ ჩემი მოვალეობის აღსრულებას. მწყემსები იმდენს ლაპარაკობდნენ გაჭირვებაზედ, აუცილებელს შეტაკებაზედ, ქურდობაზედ, რომ პირველადვე ჩემი ყურადღება იარაღმა მიიქცია და ამისთვის მოგერიბე მწყემსები და დავუსინჯე იარაღი, რომლითაც სრულიად კმაყოფილი დავრჩი; ყველას თოფები და დამბაჩები გაწმენდილი, ჩახმახები მომართული, ტალები ახალი და გამოპირული, ხანჯლები დალესილი და ტყვია-წამალი საკმარისი ჰქონდათ. ერთი სიტყვით

ისე მზად იყვნენ, რომ, რა წუთსაც გინდოდათ, საბრძოლველად გაყვანა შეგეძლოთ...

ცხვარი იმ ღამეს იქ უნდა დარჩენილიყო და მეორე დილას, გარიჟრაჟედ უნდა გაემგზავრებულყოფიყავით ყაზახების სტანია მახანიურტის ადგილში, ბრაგუნში, სადაც საზამთროდ ადგილი გქონდა დაჰყრილი.

მე და სვიმონა გამოვედით ჩვენს სოფელში დანარჩენი საქმის გასარიგებლად, შინაობაში რიგის მისაცემად და გამოსასაღმებად.

— ძალიან კი ვემზადებოდით, სვიმონაუ, და არ ვიცი, რაი იქნება? — ვკითხე.

— მომზადება წინად უნდა, თორემ, როცა გაჭირდების, გვიანდა იქნების, — მიპასუხა იმან აუჩქარებლივ.

— შენ ისე ლაპარაკობ, თითქოს ჯარში მივედიოდეთ! — ღიმილით ვუთხარ, რადგანაც მინდოდა სალაპარაკოდ გამომეწვია და დაახლოვებით შემეტყო, თუ რა მოგველის გზაში.

— რა ბედენია, შენაი ჭირაიმე, კაცი თუნდ ჯარში წასულა, თუნდა მწყემსად?... ორგანვე იარაღს ვერ მოიშორებს.

— როგორ?

— როგორ და ისე, როცა ცხორს ყველა ემტერების: ნადირი, კაცი, ამინდი — ყველა ცხორის მტერია, ყველა იმას ეტანების, — წარმოსთქვა იმან და დაუმატა: — მაგითია მეცხვარე ბედშავი, ყველა ხელობის კაცს შეუძლიან მოისვენოს, გადასდოს საქმე, მაგრამ მეცხვარეს კი არა.... ავდარში ცხო მუშა თავს შეაფარებს და მწყემსი კი ცხორთან უნდა მოკედეს... ღამეა და ცალი თვალი გახელილი უნდა ეჭიროს, ან ცხორი არ დაუფთხეს, ან ნადირმა არა გაიტაცოს და ან ქურდმა... მწყემსისთვის მოსვენება არც ღლეა და არც ღამე!

მართლაც, წარმოიდგინეთ, მკითხველო, მწყემსის მდგომარეობა, ცის ქვეშ, ბნელსა და ცივს ღამეს; განუწყვეტლივი კოკებრივი წვიმა, რომელიც ასველებს და ჰყინავს რბილსა და ძვალს; ქარიშხალი სადგისებსავით სჩხვლეტავს ქარისაგან გადაგდებული ნაბდის ადგილს — და ცხვარს კი მაინც ვერ მოშორებიხარ, თავი ვერ შეგიფარებათ, ამიტომ რომ ცხვარს ვერ მოაცდენთ საძოვარს და იქ კი გაფაციცებული, გაფრთხილებული თვალი ეჭირება.

ცხვარი ჯერ ბინიღგან არ აშლილიყო, როდესაც ჩვენ გავედით და ღმერთისა და ხეური ჯვარ-ანგელოზების ხსენების შემდეგ გავეშარტენით ჩვენს გზას.

ჩვენი სანამგალო ცხვარი გავყავით ხუთს ფარად, წინას გავატანე სვიმონა და მე თითონ უკანა ფარაში დავრჩი; თუმცაი ჩემ თანა-

შემდეგ წინა ფარაში ყოფნას როგორღაც ზარობდა, მაგრამ ამ ნიშნების გამო, რომ უკანმყოფს არ ამცდებოდა, რაც ყო წინეებს შეემთხვეოდა და უფრო ადვილად თვალ-ყურის დაჰყრაც და მიშველებაც შემეძლო, — ჩემი ავასრულე.

ცხვარი გაიძაბა ვიწრო, ხვეულს ხეობაზედ და დაემსგავსა მოძრავს გძელ ხორტს. წყნარისა და ფრთხილის სიარულის შემდეგ მივახლოვდი დარიალას. უეცრად წინა ცხვარი შეაყენეს და რაღაც ხმაურობა მომესმა; არ გაიარა რამდენიმე წუთმა, როდესაც ერთი მწყემსი წამოვიდა ჩემკენ რბოლით, მოვიდა და შემატყობინა, რომ ყაზახები ცხვარს არ უშვებენო. დარიელაში მშვიდობიანობის დასაცველად დგანან რუსის ყაზახები და იმათ სხვა უფლებების გარედნება აქვსთ მიცემული გამვლელ-გამომვლელს ბილეთები მოსთხოვონ, შეამოწმონ ბილეთში ჩაწერილის ნიშნებით სინამდვილე ქალღლის წარმოდგენისა და სხვა.

— რაისთვი დაგაყენესთ? — ვკითხე მე.

— იმისთვი, რო ყაზახებს კაცის წვალება უყვარსთ, — მოკლედ მიპასუხა მოსულმა.

მე გავწიე, ჩავედ და ვნახე შემდეგი: ჩვენზედ წინ წასული ფარები დეერიათ ერთმანერთში, შეერეკათ მოწნულს ბაჭში, რომელიც ტალახით საცხე იყო და წმინდად გაბანილი ცხვრები მუხლგამადის შიგ იფლობოდნენ!

რადგანაც დედალ-მამალი ყაზახებს დაერიათ ერთმანერთში, ცხვარი ნერბობდა და ბატკანი უეჭველია ადრე გამოვიდოდა, სწორედ ისეთს დროს, როცა ახალი ბალახი ჯერ არ იქნებოდა გაჩენილი, დედა რძეს ვერ მოუშადადებდა და, მაშასადამე, ან უნდა დაჩაგრულიყო ნორჩი, ნაზი ბატკანი და ან დახოცილიყო. დიდიხნის ნადგომი დამპალი და აყროლებული სხვადასხვა უწმინდურებით ტალახი კი ცხვარს ფეხებს „უყელამდა“, უფუჭებდა და დაჟოჭლებული ცხვარი საძოვარზედ ველარ ივლიდა, ქაჩებით თოვლს ველარ გასთხრიდა და ვერ ამოაჩენდა საძოვარ ბალახს. ეს გააღუბებდა ცხვარს და, თუ ზამთარს გადარჩებოდა, პატრონს სარგებელს მაინც ველარ მისცემდა, — მატყლი არ გაჰყვებოდა და ბატკანს ვერ აღზრდიდა.

რასაკვირველია, რომ ყაზახებს, შეჩვეულს მუდამ ტაციობით ცხოვრებას, სულით და ხორციით დამახინჯებულებს, გარყვნილებს, არ ესმოდათ ის ზარალი, რომელსაც თავიანთის ძალდატანებით და უსამართლობით მწყემსებს აძლევდნენ! მაგრამ მე გამიკვირდა ის თავაწყვეტილი არეულობა და თავისნებობა, რომელსაც ისინი ჰბედადნენ.

მიველ თუ არა, შემომეხვივნენ ჩვენი და სხვა მწყემსები ხვეწნით:

— გვიმველე-ლა რამე, წმიდის გივარგის თავით გეხვეწებით!

— რად დაგაყენეს, რას ამბობენ?... — ვიკითხე მე.

— შარი მოგვდეს, ცხო რალა! — მიპასუხა ერთმა და დაუმატა: — ხუთ თუჲანსა გვთხოვენ, თუ მოგვცემთ, გაგიშვებთო თუ არა და, არაო...

— ერთი თუჲანი ვაძლიეთ და არ დაგვჯერდნენ, — დაუმატა მეორემ.

— რას ამბობ, რად უნდა მისცეთ! — ვუთხარ მე და მივუბრუნდი იქ მყოფს ყაზახებს: — ვინ არის თქვენში უფროსი?

— მერე შენ რა გინდა? — მივიღე პასუხად, — ნაჩალნიკი ხარ?

— მაგას გაიგებ, ვინცა ვარ, — ვუპასუხე გულმოსულმა და გავუმეორე კითხვა: — ვინ არის უფროსი?

— მე ვარ უფროსი, რა გინდა?

— რად გაგიჩერებია ცხვარი?

— ჩემი ნებაა და იმიტომ.

— შენ გესმის, რა ზარალსაც აძლევ მწყემსებს?

— სულაც რომ გაწყდნენ, მე რა მენადვლება?..

ამჟამად დავინახე, რომ ამ კაცთან კაცური ლაპარაკი არ გამოდგება და დავრწმუნდი კიდევ, რომ ცრუობდა — უფროსი ის არ უნდა ყოფილიყო, რადგანაც არავითარი ნიშანი არ ჰქონდა და უბრალო ყაზახი იყო.

მე მოვშორდი იმას და გავწიე კაზარმებისაკენ, სადაც კარებში შემხვდა მეორე ყაზახი.

— სად მიხვალ? — შემაყენა იმან.

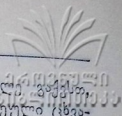
— თქვენი უფროსი უნდა ვნახო.

— ისა ქეიფობს, შენთვის არა სცალიან.

— წადი, უთხარ, რომ იმის ნახვა მსურს, — მე დავუსახელე ჩემი სახელი და გვარი.

— შენ რა ჩვენი ნაჩალნიკი ხარ! — გაიცინა იმან. მე გული მომივიღა და ძლივს შევიმაგრე თავი. მშვიდობიანობის დამცველი ქეიფობს და როდესაც კაცი სამართლის სათხოვრად მიდის, ყაზახები მასხარადაც კი იგდებდნენ! რალა მრჩებოდა?... კიდევ კარგი, რომ რუსული წმინდად მაინც ვიცოდი, თორემ თუ ისეთი ვინმე შეხვედროდათ, რომელსაც ეს ენა არა სცოდნოდა, უმეტეს შეურაცხყოფასაც მიაყენებდნენ.

მე გამოვბრუნდი, დავძახე ბიჭებს, რომ გამოერეკათ ცხვარი და გაეწიათ თავის გზაზედ.

რაწამს საცოდავებმა გაიგონეს ჩემი ხმა, სიცოცხლე ვაქვსო, ჩქარა გადმომტვრიეს კარები და გამოუშვეს დამწყვდეული ცხვარი, რომელიც შეწუხებულიყო და, რა თავისუფალი გზა დაინახეს ხტუნაობით გამოდიოდნენ.

ყაზახი მივარდა ერთს მწყემსს და დაჰკრა მათრახი, რომელმაც ანთო მეცხვარე; ისა სწვდა ყაზახს, გადმოიღო ღობიდგან, რომელზედაც შეხტა, ჩაიღო ფეხ-ქვეშ და, სანამ მე გავაგდებინებდი, კარგა ლაზათიანადა სთელა. იმის ყვირილზედ გამოცვივდნენ სხვა ყაზახები, დაერივნენ მწყემსებს, მაგრამ რას გახდებოდნენ თხუთმეტიოდე ყაზახი ოთხმოც ხევში გამორჩეულს მწყემსებთან. მალე შეიქნა ყაზახების ხვეწნა-მუდარა, თითონ იმათი უფროსი, ურიადნიკი ბელოგოროვი თუ ბელაგორსკი, ეხლა კარგად აღარ მახსოვს, გამობრძანდა გახეთქილი და ძლივს ფეხზედ მდგომი, მარტო ცარიელა პერანგში. პირველი იმის დაძახება იყო: — იარალი!

მაგრამ რა დაინახა თავისი გაფანტული ყაზახები და ძალა სხვის მხარეს, ჩქარა იკადრა შინ შევარდნა, ჩოხის გადაცმა, ხმალიც კი გადაეკიდა მხარზედ და მოწიწებით მოვიდა ჩემთან, ხვეწნით და მუდარით, რომ გვეპატიებინა ყაზახების უწესოება.

ხალხი როგორც იყო დავამშვიდე, ცხვარი გამოვიყვანეთ და მწყემსების სასიამოვნოდ გავაგრძელეთ ჩვენი გზა.

IV

ვერ მოვასწარით დარიელის ფათერაკს აცდენა და ცხრა ვერსის გავლა, როდესაც ლარსის ყაზახები გადავიდნენ წინ და ფარაზედ თითო ბატკნის თხოვნა დაგვიწყეს! რისთვის, რა მიზეზით, რომლის უფლებით გვთხოვდნენ — ეს ყველა გამოურკვეველი დარჩა და რადგანაც არ ვანებდით, ისინი კი ითხოვდნენ — ჩხუბი აუცილებელი ხდებოდა. ღმერთმა უშველოს ლარსის აქციზნის, რომელმაც შეატყობინა იმასთანავე მოსულს სოტნიკს ჩემი ვინაობა.

ამ შემთხვევამ გადაგვარჩინა მეორე ხათაბალას... მწყემსები მხიარულად იცინოდნენ და უკვირდით მშვიდობიანი გადარჩენა „შარიან ყაზახებს“, როგორც ისინი ყაზახებს ეძახიან.

ჩვენ გავიარეთ კიდევ რაოდენიმე გზა და დავინახეთ ჩალხის წყალზედ რამდენიმე ადგილს გაძრიელებული ცეცხლი: ეს იყო ჩვენი „მოზინავეები“, რომლებიც ვახშამს გვიმზადებდნენ, — ღამე აქ უნდა დავრჩენილიყავით. ცხვარი შევებრუნეთ საძოვრად, გვინდოდა კარგად გაგვეძლო, რადგანაც მთელი ღღე ფარას ვასაშლელი ადგილი არ შეხვდრია და ვიწრო ხეობა კი, რომელზედაც

ჩვენ მოვდიოდით, მთლად გაგლილ იყო ჩვენზედ წინ ჩამოვლილი ცხვრის ფეხისგან.

— აქ სიფრთხილე გვინდა, — მომესმა სვიმონას ხმა, რომელიც ჩემთან მოვიდა.

— აქ რიდასი შიშია? აქაც ხომ ყაზახები არ არიან? — ვკითხე.

— მგელი იცის და ოსებიც ყაზახებზედ უკეთესები არ არიან.

— როგორ?..

— როგორ და ისე, რომ ეხლა ჩვენ ბინაში რომ მიხვიდე, გაჰყვებილი იქნება ოსებით...

— მერე რა?

— მოიტანდნენ ერთს ბოთლს გაწყალბულს არაყს, ვითომ მწყემსების პატივის საცემლად, და თითონ კი თვალი იმაზედ უჭერიან — ცხვარი როგორ დადგება, საიდგან უფრო მარჯვედ მოიპარების.

— ე, რას ანობ, მაგას როგორ იზმენ?

— შენ ძალა გაქვს, ხემწიფის სწორი კაცის შვილი ხარ, იქნება შენთან ვერ გაბედონ, თორემ აბა მარტო ჩვენი კაცი იყოს...

— რას იქმოდნენ?

— მაგას თავად გაიგებდნენ! — აღარ გაათავა სვიმონმა და ქვა გადაუდგო მეტად უკან დარჩენილს ცხვარს, რომელიც ერთს ადგილს ჩასცივებოდა და გაშმაგებით რაღაცასა სჭამდა.

— ტიალი, მიწასა სჭამს, მარილი მოსდომნია! — წარმოსთქვა და მერე ისევ ოსებზედ გადვიდა.

— ნეტა გულადნი, პირდაპირი მაინც იყვნენ, თუ არა და აბა რაია, ღვთის მადლსა!.. მოვლენ, ხელში მოგიკვდებიან, მიგინდობენ და დანდობაზე კი უფალს ჰკითხე.

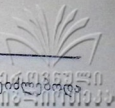
— როგორც გეტყობა, ოსები ძალიან გეჯავრება?

— მოიცა-ლა, ბატარაი იარე, გაიცან და მაშინ შენთავად ნახამ.

ცოტა ლაპარაკს შემდეგ მე წავედ ბინაზედ, რათა არჩეული ადგილი დამეთვალე რებინა და სწორედ გითხრათ, გავკვირდი ამ საბრძოლველად მოწყობილის ადგილის ამორჩევით!.. მე მომეგება მობინავე, თუმცა არც ცერემონია და არც ის ფორმალური ქცევა ჰქონია, რომელიც სამხედრო ხალხში ჰქონიდა და პრანჭიობით თავს იჩენს, მაგრამ ის აშკარად ხედავდა, რომ საქმე ჰქონდა მინდობილი და მოვალე იყო აღსრულებინა წესიერად; აგრეთვე ის აშკარად თავის თავს მოვალედ ხედავდა რომ ჩემთვის, როგორც სარქლისთვის, თავის მოქმედების ანგარიში მოეცა.

ადგილი იმ გვარად იყო ამორჩეული, რომ მთლად შემოზღუ-

დულიყო პატარა გორაკებით, საიდგანაც ადვილად შეიძლებოდა თვალის დაჭერა.

შუა ადგილას —საკმაო და ბალახიანი მინდორი, ერთ მხარეს — წყალი.

— ადგილი კარგია, მაგრამ ტყე რომ შორსა გაქვს? — შევნიშნე უფრო იმისთვის, რომ ეთქვა რამე.

— ტყე მოშორებითა სჯობს.

— როგორ?

— ტყე რომ მოშორებითაა, ცხვარი თუ ან მგელმა, ან კაცმა გაიტაცა, მალე ვერ შეეფარების, — მოკლედ მიპასუხა და რწმუნებით გაისწორა ქუდი, თითქოს უნდოდა ეთქვა: „მე მთის მწყემსი ვარ, მაგვარი საქმე მე არ ამერევა“. მეც ჩაეჩუმდი და გავყევი, სადაც ცეცხლი დაენთოთ.

შორიდგანვე შევნიშნე, რომ ცეცხლთან ბევრით უმეტესი ხალხი ირეოდა, სანამ ჩვენი ბინის კაცები იყვნენ, და სვიმონას სიტყვები მომაგონდა.

— იქ ბევრი ხალხი სჩანს, — გავუშვირე ხელი ბინისკენ: — ვინ არიან?

— კატები.

— ვინ კატები, რას ანობ?

— ოსები, ცხო ვინა. მაგათ სულ აგრე იციან, რაკი ბინაში გაჩენილს ცეცხლსა ნახვენ, მაშინვე იქ ჩამოცვივნიან... ეხლა გაიგეს, რომ შენ აქა ხარ და რაღას მოგშორდებიან, თუ არა მიეცი რა.

ჩვენ მისვლაზედ წამოცვივდნენ ოსები, თავისკვრით მომეგებნენ, მარწმუნებდნენ, რომ წარმოუთქმელად ვუყვარდი იმათ, რომ მამაჩემის ამაგი საშვილიშვილოდ არ დაავიწყდებოდათ და ბოლოს გაათავეს სიტყვებით: „როცა „გლახას“, — ასე ეძახდნენ მამაჩემს, — ცხვარი ჩამოივლიდა, ყოველთვის საკლავს გვაჩუქებდა“.

ერთმა მამიჩემისგან ისეთს ნაჩუქარ ყოჩზედ მიაგზო, რომელიც, თუ სპილოს ოდენა არ იქნებოდა, კამეჩებზედ კი ბევრით ღიდი უნდა ყოფილიყო.

ბოლოს, ისე რიგად გაბედეს ერთი ბოთლი არყის მოტანა, რომ გული გააწვრილეს. აღარ მომეხსნენ, დამსვეს ცეცხლაპირას და „ვარადა-ვარადას“ ბოლო არ მოელო, სანამ მწყემსს თოხლი არ მოვაყვანიე და არ მივეც.

როგორც იყო ისინი თავიდგან მოვიშორე, თუმცა მთხოვდნენ, რომ ღამე ყარაულად დამდგარიყვნენ და იძახდნენ:

— აუ! სენ სტუმარი, ცვენ მასპინძელი, სენი წირიმე, ეგრე თა-
ვი როგორ დაგანებებ?

მაგრამ ჩემი მწყემსები ისე მტრულად უბღვერდნენ, რომ ოსე-
ბის წადილის აღსრულება ვერ გავბედე. რაკი ოსები გავისტუმრე
და მარტონი დავრჩით, მოვიდნენ მორიგი ღამის ყარაულები, აი-
ლეს თავიანთთვის საქმელი და გასწიეს თეოზედ, სადაც თავ-თავის
ძალლი გაიყოლეს.

ღანარჩენი მწყემსები დავსხედით პურის საქმელად, და კარ-
გად შევექცეთ თბილს ალტამებს და დამარილებულ ხორცს, რო-
მელიც თან საკმაოდ გვექონდა. მთელმა ვახშამმა გაიარა ხუმრობაში,
ოხუნჯობაში და ლექსობაში. სიამოვნებით ვუყურებდი იმ სი-
ცოცხლით საესე, თითქოს უზრუნველს და უდარდელს ხალხს, რო-
მელიც ცხოვრებას ასე ჩაეკირკიტებინა, ასე გაემაგრებინა, რომ და-
ღალვაც კი არ ეტყობოდათ.

ცოტა ლაპარაკისა და ყალივნების მოწვევის შემდეგ, ყველამ
ავიღეთ ნაბდები და გავწიეთ თეოზედ, სადაც ცხერის პირად უნდა
დაგვეძინა. მთვარე ჩასულიყო და შავს სივრცეში ვარსკვლავები
უფრო ძალზედ კამკამებდნენ და ამშვენებდნენ იქაურობას. მთები,
რომელთაც პირი დაეღრინათ და გამვლელ-გამომვლელისთვის გზა
მიეცათ, თითქოს უფრო გაზრდილიყვნენ და იკარგებოდნენ ღამის
უფსკრულში. შორს მომდინარის თერგის ხმაურობა ათასში ერთ-
ხელ წყნარსა და მოალერსეს ნანად მოისმოდა. ნადირი არ ეტანე-
ბოდა ცხვარს და ძაღლებიც დამშვიდებულნი ფარებს გარს უვლიდ-
ნენ.

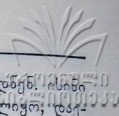
ამ მშვენიერს, ყრუს და სასიამოვნო საღამოს, როდესაც ყნოს-
ვას დაატკობდა სურნელიან ყვავილებ-გარეული თივის სუნი, კაცი
რაღაცა ალტაცებაში, შფოთვაში შედიოდა.

თქვენ გრძნობდით, რომ ცოცხალი ხართ, სიცოცხლე ტკბილია,
არის რაღაცა ძალა, რომელიც გიალერსებსთ, გიზიდავსთ და რაღაც
სიმსუბუქით და ნეტარებით გასუნთქებთ!..

ასეთად მეჩვენებოდა ეს ღამე, ასეთი მოქმედება ჰქონდა ჩემ-
ზედ და, ვგონებ ღანარჩენებზედაც.

არ ვიცი, ამ დროს სხვები რასა შვრებოდნენ, და მე კი ძილი
გამიკრთა, აიშალა ფიქრები და ვინ იცის სად არ მიმახეტა, რა არ
წარმომადგენინა...

კარგა ხანმა გაიარა, როდესაც, თითქოს დამთვრალს, დასუსტე-
ბულს თვალები დამეხუჭა და ის იყო ბურანში წავედი, როდესაც
ერთბამად შემომესმა ძაღლების ყეფა, თოფის სროლის ხმა და
მწყემსების ყიჟინა.

მე წამოვარდი და ყველა მწყემსები ფეხზედ დამხვდნენ. ისინი მისდევდნენ შეშინებულს ფარას, რომელიც დამფრთხალიყო, დაეხარა თავი გზის გაურჩევლად და შეუყენებლივ გარბოდნენ. მეორე მხარეს, ცეცხლის-პირ მგელი დაეტრიალებინათ ძაღლებს, შუაში ჩაეგდოთ და თავგანწირვით ებრძოდნენ. ერთ წუთზედ მგელი დაეცა, მთელი ხროვა ძაღლები მისცივიდნენ და გაფათრეს.

მწყემსებმა ძლივს დაიმორჩილეს ცხვარი, რომელიც დაფრთხობის შემდეგ აღარაფერს არჩევს და გარბის, გარბის სანამ წინ რამე არ შეხვდება, ან ქშენა სისხლს არ დაუყენებს, თავს ბრუს არ დახვევს ან მუხლს არ მოსჭრის.

ცხვარი ისევ დავაბინავეთ, ალიონმაც აიწია და მე კი ვიფიქრე: — ან ძილი, ან მოსვენება როდისღა უნდა მღირსებიყო.

V

გათენდა დილა და სტვენასთან ერთად მოისმა მწყემსების ერთ-მანერთის ძახილი. ცხვარი ბინიდგან აიშალა და გაუდგა გზას. ვერ მოვასწარიტ ჩასვლა სოფ. ბალთას, სადაც ზასტავაში შეგვაყენეს და გზის ხარჯის თხოვნა დაგვიწყეს.

ჩვენ ეს ხარჯი უსამართლოდ გვეჩვენა, რადგანაც გზა-გზა არ გვივლია და სულ მინდორზედ ძოვნით მოგვიდიოდა ცხვარი, მაგრამ ჩვენს საბუთიანს ლაპარაკს ყურადღებას არავინ აქცევდა და გასასვლელს გზას არ გვანებებდნენ.

მეტი ღონე არ იყო, უნდა გავსწორებოდით და ამისთვის წარვუდგინეთ ბილეთები, რომელშიაც ცხვრის და ბინის მზიდავ საქონლის რიცხვი ჩაწერილი იყო, მაგრამ იმათ არ ირწმუნეს ეს ქაღალდები და დათვლა მოინდომეს.

წარმოიდგინეთ რვა ათასამდე ცხვრის გათვლა, ნამეტნავად ნამთევისა, დასუქებულისა, ან რამდენს ხანს დაიჭერდა და ან რამდენს ზარალს მისცემდა იმათ პატრონებს.

მე წაველ ზასტავის უფროსთან, მაგრამ ყოველი საბუთი, ყოველი ლაპარაკი, თხოვნა ამოდ დარჩა: „უნდა გავთვალო“! დაეეინა იმას, თითქოს სხვა სიტყვები გადავიწყებოდა.

ცხვარი შეგროვდა გზაზედ, იმათ მოაწყდა ზეიდგან და ქვეიდგან მომავალი ურმები, ფურგონები, ტროიკები, აქლემები და წარმოუდგენელი არეულობა მოხდა. ყველანი ყვიროდნენ, ილანძლებოდნენ და ჩხუბობდნენ, რადგანაც გზა შეიკრა.

მე გადაწყვიტე, რომ ცხვარი უკან გაებრუნებინათ იქვე პა-

ტარა მინდორზედ და იქ შეეყენებინათ, სანამ გლადიკავკავში, რომელიც 12 ვერსზედ მდებარეობს ბალთიდგან, ჩავიდოდი, შევბატონებინებდი ამ გვარს არეულობას ბ. დელაკრუას, რომლის განკარგულებაშიაც იყო ეს გზები და რომელსაც კარგად ვიცნობდი.

ის იყო გამოველ ზასტავის უფროსისაგან და ჩემს განზრახვის აღსრულებაში მოყვანას ვაპირებდი, როდესაც ერთი გზაზედ მოსამსახურე სალდათებთაგანი მომიდგა გვერდზედ:

— თქვენ უბრალოდ სწუხდებით, — დაიწყო იმან.

— როგორ უბრალოდ?... — გავეკვირვე და დავუმატე გაჯაგრებული: — არ გვივლია თქვენს გზებზედ, არა წავგინდენია-რა და სრულიად უსაფუძვლოდ ფულსა გვთხოვთ... მაგასაც ხომ არ კმაყოფილდებით: გზის ქაღალდებს, პრისტავისაგან მოცემულს და სახელმწიფო ბეჭდით დაბეჭდილსაც, არ ერწმუნებით და გინდათ, ჩვენდა საზიანოდ, ცხვარი გაგვითვალოთ!..

— ყველაზედ კანონია, ნაჩაღნიკები გვიბრძანებენ...

— მე არა მჯერა, რომ უფროსები გიბრძანებდნენ ხალხი აწვალოთ და აშკარად ხალხის სარგებლობის წინააღმდეგ მოიქცეთ!

— უბრალოდა ჯავრობთ, გარწმუნებთ! — მაშმივდებდა ჩემთან მოლაპარაკე რუსი, რომელსაც აშკარად ეტყობოდა კანტონისტებისაგან იყო და მწერლად დაეყენებინათ.

ამ ხალხს ყოველთვისინ რაღაც განსაკუთრებითი ბეჭედი აზის და საქციელი აქვს, რომელიც ათას კაცში გამოგარჩევენბსთ. ფერწასული, წმინდა ჩაცმა, ქუდი გვერდზედ, რომლის ქვეშედგანაც ღორის ქონით გაპოხილი თმა მოჩანს; პირისახის გამომეტყველება „ვირ-ეშმაკური“, საპონწასმული და გაწყებილი უღვაშები; ლაპარაკში ცდილობენ ტკბილის სიტყვებით შეაზავონ თავიანთი საუბარი და, თუ სიტყვა ვეღარ იპოვეს, მაშინვე შეთხზონ, იმის მიუხედავად — მოსახდენია ეს სიტყვა, თუ არა. ერთის სიტყვით ჩემთან მოლაპარაკე ერთი იმგვარ ხასიათთაგანი იყო, რომლის ლაპარაკი კაცს უფრო მეტად აჯავრებს.

— როგორ? უბრალოდა ეჯავრობ? რას ამბობ? — არ ვისვენებდი.

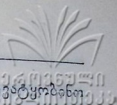
— სამიოდე ბატკანი აჩუქეთ და გაგიშვებენ, — ამიხსნა იმან.

— სამ ბატკანს კი არა, სამ გროშს არ მივცემ.

— როგორც გინდათ, მაგრამ ეგრე კი სჯობდა. — მითხრა იმან, გახსნა კარდონის პორტსიგარი და მითავაზა: — არ ინებებთ?

— მაღლობას მოგახსენებთ, — ეუბასუხე და მწყემსს დავუტახტე ცხენი მოეყვანა.

— მაშ წასვლას აპირებთ? — მკითხა იმანვე.

— დიად, პირდაპირ დელაკრუასთან — უნდა შევტყობოთ თქვენი საქციელი.

— მე კი ისეთი აზრი მაქვს... — დაიწყო იმან.

— თქვენ არავითარი აზრი არა გაქვს! — გავაწყვეტინე მოთმინებიდგან გამოსულმა.

მომიყვანეს ცხენი და, რა უზანგოში ფეხი შეედგი, სალდათი ხელახლად მომიახლოვდა.

— ორს ბატკანს მაინც მისცემდით?.. მე შევეხვეწები, რომ გაგიშვას.

გესმის!.. ვილაც, ვინ იცის საიდგან მოხეტებული, შეეხვეწება ისეთსავე მოხეტებულს, რომ მშვიდობიანი კაცი, საქმეზედ მიმავალი, რომელსაც ყველა საჭირო ქალაქები მზადა აქვს, სახელმწიფო გზაზედ გამიშვას! ღმერთო ჩემო! სადა ვარ? ფიქრობდი იმ წუთებში და ანგარიში ვერ მიმეცა ჩემის თავისთვის.

— მაი, მივცეთ მაგ ძაღლებსა და აქ ნულარ მოგვეიანდებოდით. — მითხრა სვიმონმა.

— არას ღროს! — ვუბასუხე და დავუმატე: — ერთხელ მაინც უნდათ გაჩვენოთ მაგ მცარცველებს!

სვიმონმა ჩაივინა და მიპასუხა:

— ბარემ, თუ კი გაეჩვენო.

— მაშ რას იქმენ, როდესაც საყვედური მოუვათ?

— ზასტავის უფროსად სულ ხომ ეგ ღიპიანი არ იქნების? სანამ დაგბრუნდებით, ცხო მოვა და ისიც ეგრე მოიქცევა.

— შენ რომ ყური გიგდოს კაცმა, ქვეყანა სულ ავაზაკებით არის გამსებული! — წარმოვსთქვი უკმაყოფილოდ.

— არა, ავაზაკებით კი არა და, უსამართლოებით კი არის... მაგრამ, აი რაი გითხრა: თუ არ დაგიშლია, აი წყალზედ გავიდეთ და გზას სულ ავცდებით.

— რას უბნობ, ბიჭავ! — გაერია ჩვენს ლაპარაკში მეორე მწყემსი: — შარშან ზღეზედ ავედით, ჯარიანზედ გავიარეთ და ისე ჩავედით ძაღვს, რომ სახემწიფო გზა თვალითაც არ გვინახავს, მაგრამ იქ კი ყაზახები დაგვწიეს და დამეტებით წაგვართვეს.

— როგორ?.. სახემწიფო გზაზედ სულ არ გაგივლიათ და ფული ისე გამოგართვეს? — ვკითხე გაშტერებით.

— ისე, სპას-ანგელოზის მადლმა.

მე ეს შემთხვევა არ მჯეროდა იმ ხანამდინ, სანამ შემდეგმა მაგალითებმა არ დამარწმუნეს.

გულით მინდოდა სვიმონას რჩევა მიმეღო და ამ უსამართლობაშიაც დავრწმუნებულიყავ, მაგრამ სამწუხაროდ ხალხისგან გაეკ-

თებული ხიდი იქაურს ინჟინერს ნ. ჩაენგრევიჩებინა და წყალი კი გასასვლელად მეტად დიდი იყო. ამისთვის ისევე ვლადიკავკაზისკენ გავემართე, როდესაც ბალთას გრიალი მოიტანა გამაღებულმა კალიასკამ, რომლიდანაც გადმოხტა ბ. დელაკრუა.

მე მივედი იმასთან, ავუსხენ ჩემი გაჰირევა, რომლისთვისაც დასტუქსა ზასტავის უფროსი და სხვათა შორის უთხრა:

— მოწყალეო ხელმწიფე, გარჩევა უნდა იცოდეთ, გარჩევა!.. ყველა ხომ ერთი არ არის?

მე გარჩევას კი არა, სამართალს ვითხოვდი და ამისთვის ვუთხარ:

— ბატონო პალკოვნიკო! მე გარჩევას და ჩემს პირადს შემწეობას კი არ ვითხოვ, მე მინდა კანონიერად მომექცნენ.

— თქვენც ახირებული ხართ, — მივიღე პასუხად: — თქვენ და უბრალო გლეხუქებს ერთგვარად ხომ ვერ მოვექცევით?

— ამ შემთხვევაში, ვგონებ, განურჩევლად უნდა მოგვექცეთ... კანონისთვის ერთნი უნდა ვიყვნეთ.

— ილაპარაკეთ, რამდენიც გინდათ, ეგ თავის დღეში არ მოხდება! — ჩაიქნია თავი.

ჩვენი ლაპარაკი კიდევ შორს გაგძელდა და გათავდა იმით, რომ ზასტავის ხარჯი სრულიად არ გამოგვართვეს, თუმცა ყოველი ღონისძიებით ვცდილობდი კანონიერად მომქცოდნენ.

გავცდიით ამ ადგილსაც და ჩავედით ძაუგის მინდორზედ, სადაც ქალაქის საძოვრების მოიჯარადრებთან უნდა გვქონოდა საქმე.

VI

თვალ-წინ გაგვეშალა ფუთხუზის ფართო მინდორი, რომლის ბოლოშიც ბურუსსავით თეთრი კვამლი იდგა. ეს გახლდათ ძაუგი, რუსებისგან ვლადიკავკაზად გადანათლული.

ცხვარი ორი დღის მარხულობის და წვალების შემდეგ „გაწამდა“ მსუქანს და ნოყიერს ბალახზედ. მწყემსებმა თავისუფლად ამოისუნთქეს, რადგანაც ძაუგს იქით, თუმცა გაჰირევა და ძალა არ მოშორდებოდათ, ბიჯის-ბიჯ სდევდათ, მაგრამ მთის მწყემსებიც „დედაის გოჟნი იყვნენ“, ისინიც მოახერხებენ წესიერად დახედვას.

როდესაც კაცს ტრიალი მინდორი, ანუ უღბური ტყე ახლო აქვს, როდესაც სათავეში აქაფებული და გაცოფებული თერგი, მინდვრად ჩასული, ფართოდ იშლება და ბუტბუტით წყნარად, მაგრამ

მძლავრად მიჰქანავს, კაცს თითონ მდებარება, ბუნება აჯანყებს —
რა დროს როგორ მოიქცეს, რა ჰქნას. ვლადიკავკაზის მახლობლად
მოგვეგებნენ რამდენიმე ცხენოსანი, რომელნიც შემოგველაპარაკე-
ნენ.

— ვისია ცხვარი?

— ჩვენია, — უპასუხა მწყემსმა.

— უფროსად ვინა გყავთ? — იკითხეს იმათვე.

— აგერ, — გამოიშვირა მწყემსმა ჩემკენ ხელი,

ცხენოსნები მოვიდნენ და გამომიცხადეს, რომ დღე-ღამეში
ცხვარზედ კაპეიკი უნდა ვაძლიოთ საძოვრის ფასი და მკითხეს —
რამდენს დღეს მოვატრიალებდით ამ ადგილებში ცხვარს.

ჩვენ წინადაც გადაწყვეტილი გვქონდა, რომ ამ ადგილებში სა-
მი დღე მოგვეგვიანა, რადგანაც რვა თვე მინდვრად და ველად უნ-
და გვეხეტიალა და იმისთვის რაოდენიმე მომზადება კიდევ გვეჭირ-
ვებოდა. მაგალითად, საქალამნე ტყავების ყიდვა, პერანგებისა, ჭე-
დილების გაყიდვა და სხვა. მე მომცეს რაღაცა ქალაღი, რომელ-
ზედაც ჩვენი მისვლის დღე უნდა ყოფილიყო დანიშნული, და მი-
ხრეს:

— ეს ქალაღი იმისთვის არის, რომ თქვენი მოსვლის დღე არ
დაგავიწყდეთ. ჩვენ ქალაქის მოიჯარადრენი ვართ.

გამოვართვი ქალაღი და დავხედე.

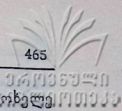
ჩვენ მივედით ექვს სექტემბერს და წარმოიდგინეთ ჩემი გაკვირ-
ვება, როდესაც ქალაღში პირველი სექტემბერი ამოვიკითხე!

— თქვენ შეგცდომიათ, — ვუთხარ, — დღეს ექვსი სექტემბე-
რია და ქალაღში კი პირველი დაგინიშნავს.

— აბა სად არის, — მიპასუხა ერთმა და ცხენიდან გადმოიხა-
რა ისე, რომ ტუჩები ჩემ ყურთან მოიტანა. — რა გენაღვლება,
ერთს თუმანს შენ მოგცემთ.

პირველში გამოვივირდა იმის სიტყვები, რადგანაც ვერ გამეგო,
რაში უნდა მოეცა ერთი თუმანი, მაგრამ მალე მივხვდი „მებალა-
ხის“ სიტყვების აზრს. აქაც უკაცური და შეუზრალეხელი გაცარცვა
მოელოდა საცოდავს მწყემსებს!

საქმე რომ უფრო გამოვიშვარაოთ, თუ როგორ ხდებოდა ამ
გვარად მწყემსების ცარცვა, უნდა შეგატყობინოთ, რომ მთის ხალ-
ხი რუსულად არა ლაპარაკობს და ამგვარს მგზავრობაში კი ყოველ
ნაბიჯზედ რუსები ხვდებიან, იმათთან უნდებათ ვაჭრობა და ლაპა-
რაკი. ამისთვის მწყემსები ქირობენ რუსული ენის მცოდნეს, რო-
მელმაც მგზავრობაში უნდა უთოლმავოს. რასაკვირველია, რუსუ-
ლის მცოდნენი უფრო ხშირად იმ გარყვნილებთაგანი შეხვდებიან

ხოლმე, რომელნიც ინჟინრებთან, აფიცრებთან და სხვა მოხელე ხალხთან გდებით გარყვნილან, უსწავლიათ „შალთაი-ბალთაი“, დაუკარგავსთ ნამუსი და სვინიდიისი და თუმნად კი არა, მანეთის-თვისაც კი არ დაზოგვენ თავიანთ მოძმეს-დამქირავებელს.

— შენ შეგცდა, ჩემო ძმობილო! — გუპასუხე მე: — დღელამე-ში ცხვარზედ ერთი კაპეიკი, ათას სულ ცხვარზედ თუმანს შეადგენს და ხუთ ღამეში ხუთს თუმანს, მე კი ათასსულ ცხვარზედ მეტი მყავს.

— შენ ცხვარზედ არას ავიღებთ, სხვა რაღა გინდა? — კიდეც წამჩურჩულა.

— ღმერთი არა გაქვს, — დაუძახა სვიმონამ ჩემთან მოლაპარაკეს: — რაც გერგება, აიღე, მეტს რაისთვილა ითხოვ?

— დაიკარგე, შენ რა იცი? ვის ელაპარაკები? — დაუყვირა ცხენოსანმა.

— ემანდ გაჩუმდი, ღვთის მადლმა, — უპასუხა მეორე მწყემსმა, რომელიც იქ მოვიდა, — გაჩუმდი-მეთქი, თორემ მალე მტერი მამიკვდეს, მალე ცხენიდან გადმოგიდო... შენც ხომ ყაზახი არა ხარ?..

ცხენოსანმა შებღვირა, გადააფურთხა, გააბრუნა ცხენი და წყნარად გაემართა ძაუგისკენ, სვიმონა კი მომიახლოვდა და მითხრა:

— ჩქარა კი იკადრა გაბრუნება.

— შარშანდელი ახსოვს, და, — დაუმატა მეორე მწყემსმა.

— რა იყო? — ვკითხე მე.

— შარშან ერთი თოლმაჯი გვყვანდა, მებალახეს იმასთან შეეკრა პირი და ექვსი ღლისა კი მეტი წაგვართვეს...

— მერე რა, იჩივლეთ? — ვკითხე მე.

— ვიჩივლეთ, — ჩაცინებით წამოიძახა მწყემსმა. — ჰაი, ჰაი, რო ვიჩივლეთ.

— მერე?

— მერე და ისევ ჩვენ სამი დღე დაგვამწყვდიეს სატუსალოში და ამ სამი ღლის ფულიც წაგვართვეს, რადგანაც ამხანაგებმა თავი ვერ დაგვანებეს და ცხვარიც იქა ტრიალებდა.

— მეტი ღლეებისაც წაგართვეს?

— ჰაი, ჰაი, რო წაგვართვეს! სამართალს ვინ მოგვცემდა?

— კაცო, ან მოწმეები არა გყვანდათ, ან მნახველი? — გამიკვირდა.

— რაი მოწმეები, შენაი ჰირიმე, თავად მოგვცეს ქაღალდი, გვითხრეს: თქვენი მოსვლის დღე არის დანიშნული. ჩვენ კითხვა არ ვიცოდით და რმათ კი ექვსი დღე მეტი ჩაეწერათ... როცა სამარ-

თაღში მივედით, იმათი ბარათი წარვუდგინეთ, და ამქადალდმა კი ჩვენ გაგვამტყუნა.

— თუნდა მნახელი ყოფილიყო, ვინ მოვიდოდა?... — დაუმატა სვიმონამ.

— რატომ?

— შენი ჭირიმე, აუტკივარს თავს ვინ აიტკიებდა?... იმათაც და-იჭერდნენ, ცხო რაი იქნებოდა.

— არა, რად დაიჭერდნენ, მოწმების დაჭერა გაგონილა?

— შენისთანა ბედნიერს კაცს, კაციც ეწევა და ღმერთიც, — მიბასუხა იმავე მწყემსმა და ოხვრით დაუმატა: — მაგრამ ჩენისთანა ბედშავისთვის სადაა სამართალი?... თუ ხვთიანი კაცი შეგვხვდა, იქნება შეიბრალოს ჩვენი ბედშაობა, თორემ სამართალს ტყუილად მონახავს მოხვევ კაცი: სადაც წავა, ყველგან მტყუანია.

— ენა მაინც ვიცოდეთ, კიდეც იქნება გაგვეგონებინა რამე, — დაუმატა სვიმონმა, — თორემ ისინი თავისთვის ლაპარაკობენ, ჩვენ ჩვენთვის, მოვაწყენთ ერთურთს თავსა, დაგვიბრაზუნებენ ფეხებს და გამოგვრეკენ. ვინაა პატრონი?

ჩვენ ამ ლაპარაკით მოვშორდით ცხვარს და ჩავედით ბინაში, სადაც ტანისამოსის გამოცვლა მიწოდდა, რადგანაც ძაუგს ვემგზავრებოდი. იქ მიწოდდა მენახა ზოგიერთი იმ დროის მართველები და შემეტყობინა ის უწყისობა და არეულება, რომელიც იმათ სამფლობელოში ხდებოდა. მე დარწმუნებული ვიყავ, რა იმათ ყურამდინ ეს უწყისობა მიაღწევდა, ყველანი ყურადღებას მიაქცევდნენ, შესცვლიდნენ ხალხისთვის სამწუხარო და მართებლობისთვის არა სასარგებლო წყობილებას, — მაგრამ წარმოიდგინეთ ჩემი გაკვირვება, როდესაც ჩემი სიტყვები დარჩა „ხმად მღალაღებელისა უღაბნოსა შინა.“

ჩემი სიტყვები დიდხანს ამკობდნენ ძაუგის არისტოკრატთ სასტუმროებს და ერთი მეორეს ღიმილით გადასცემდა იმ შემთხვევაზედ, თუ ღენარლის შვილს როგორ აეღო ჯოხი ხელში და ცხვრებს დასდევდა!..

სამის დღის შემდეგ ჩვენ გავცდით ვლადიკავკაზს და პირველსავე შემთხვევაზედ მოგვივიდა ჩხუბი სტანიცა სუნჯის ყაზახებთან.

მიზეზი ჩხუბისა იყო გზა, რომელსაც ყაზახები არ გვანებებდნენ და კანონი კი ნებას გვაძლევდა უსასყიდლოდ გზის აქეთ-იქით ოცდაათი საუენი გვესარგებლა.

კანონი გვაძლევს მაგ ნებას, მაგრამ რა არის კანონი და იმის დებულება ისეთი ხალხის ხელში, როგორც არიან საერთოდ და გამოურიცხავად უსამართლონი, უსვინიდისო, უგუნური და

შარხედ აგებული ყაზახები; ყოველთვის ისე სწყვეტენ საქმეს, როგორც თითონ უნდათ, გონება უჭრისთ, და მწყემსი კი ვერა-ცდენს იმათ სამართალს, რადგანაც, როგორც გამვლელი ხალხი, სხვა ადგილს ვერ მიმართავს და უკან სადევნელადაც არა სცალიან.

ამისთვის ან თითონაც უკანონობა უნდა იხმარონ და ძალით დაიცვან თავიანთი თავი, ან არა და დამორჩილდნენ და რამდენიმე თუმანი მეტი დახარჯონ. ამისთანა სტანიცები კი გზაზედ ურიცხვი უძევსთ.

ჩვენ ვირჩიეთ პირველი საშუალება და ძალით გავიარეთ ის ადგილები, სადაც კანონი, ანუ, უკეთ ვთქვათ, კანონიერი დებულება უსასყიდლოდ გავლის ნებას გვაძლევდა და ყაზახების შარიანობა კი წინ გვეღობებოდა.

VII

მთელი ჩვენი მოგზაურობა მინდორზედ, ვიდრე ბრავუნს გავიდოდით, ერთგვარად მიდიოდა. ყაზახების ურიცხვი სტანიცების ადგილებზედ ისე არ გაგვივლია, რომ შარი არ მოედოსთ და ჩხუბი არ აეტეხათ, მაგრამ მწყემსები სიმარდემ უფრო მეტად დაგვაკავშირა ერთმანერთს და ზურგი გაგვიმაგრა. თუ საჭიროება მოითხოვდა ხოლმე, ბრძოლით და ჩხუბით ვიკვალავდით გზას, რომელიც სამართლით ჩვენთვის თავისუფალი უნდა ყოფილიყო. მხოლოდ მაშინ გავიგე, რა მდგომარეობამაც ათქმევინა ჩვენს მწყემსებს „ღმერთო, გვარიდე ყაზახის შარს“, რადგანაც მშვიდობიანობის დამცველი ყაზახები უშფოთოდ და შარმოუკიდებლად ფეხს არ გვაღმევიანებდნენ. მაგრამ რა განსხვავება იყო იმათ და ჩეჩენთ სოფლებ შუა, რომელთ ავკაცობაც, შეუბრალებელი გარეგნული ხასიათი ბავშობიდანვე ყურში გვქონდა ჩაწვეთებული!

ესენი დაგვიხვდებოდნენ თუ არა, ზრდილობიანად სოფლის ბოლოს მოგვესალმებოდნენ, თითქოს დიდი ხნის ნაცნობები არიანო, აიღებდნენ ხელში წკებლებს და გვშეგლოდნენ სოფლის გაცილებას. ღიმილით და მზრუნველიანად გვკითხავდნენ ჩვენს მოსავალზედ, მშვიდობიანობაზედ და საზოგადოდ „გურჯეთის ხაბარზედ“, რომლის შეტყობა ისე უნდოდათ.

ხალხში აშკარადა სცოცხლებდა ამ ხალხთან მეზობლობის რწმუნება, უყურებდა გურჯებს როგორც რაღაც მოძრავს ძალად, რომლის ბედობალიც თითქოს ენათესავებოდა ამ სიკეთით სავსე ხალხის ცხოვრებას.

თქვენ ვერა ნახავდით ჩეჩნის სოფლებში ისეთ გალექებულს დამთვრალს ხალხს, რომელიც დილით საღამომდენ ღუქნებშია.

თქვენ ვერ ნახავდით ჩეჩნის ქალებს, რომლებიც აშკარა გარყვნილი ღიმილით, შეხუბრებით და ნიშნებით შეგიწვევდნენ სახლში; ვერა ნახავდით არამც თუ დამთვრალს დედაკაცს, არამედ ნასვამსაც.

ჩვენი მგზავრობა, ვიდრე ადგილზედ ჩავიდოდით, გაგრძელდა სწორედ ხუთი კვირა, წყნარი და ზოზინით სიარულითა. ამ ხნის განმავლობაში ორი დღე ზედიზედ მზე არ გვინახავს, რადგანაც არაჩვეულებრივი წვიმა განუწყვეტლივ თავს გვესხმოდა.

წარმოიდგინეთ, რა სიხარულით მივალწიეთ გროზნას, სადაც იმ ხანში ნაჩალნიკობდა ჩეჩნებისაგან დაუენოწყარი თავადი ნ. ერისთავი, რომელიც მშობლიურის ზრუნვით ეკიდებოდა ამ საცოდავს და დაზავრულს ხალხს; მარტო იმას მიაჩნდა ჩეჩენი ადამიანად, სხვებისთვის კი ეს სახელი გაიგებოდა როგორც ავაზაკი, უეჭველად მტყუანი და ღირსი მათრახისა, გარდახდევენებისა და ბოლოს საღრმოხელისა ან ციმბირისა.

გამოვლილმა გზამ დამანახვა, რამდენი ხათბალა სდევს ჩემგვარს მგზავრს ყაზახებთან შეხვედრის დროს, და მე მინდოდა მეთხოვა ნაჩალნიკისთვის ქაღალდი რომლითაც სტანიცების მმართველებს შემწეობა მოეცათ წესიერების აღსადგენად ხალხში, რომელიც დაესახლებინათ განათლების გასავრცელებლად.

გროზნაში გავსენი ჩემი ჩამადანი, რომელიც გახვეული იყო ხალიჩაში, ზეიდგან გადაფარებული ნაბადი ჰქონდა, მაგრამ ავღარი შიგ გავარდნოდა და ტანისამოსი მთლად დასველებულიყო. აქედგან დიანახავთ, რა საშინელება უნდა გამოგვევლო გზაში და რამდენად დამეტებით შეგვაწუხებდა ყაზახებთან ვაივაგლახი.

მე მივიღე სასურველი ქაღალდი, რომლითაც ეცხადებოდა სტანიცების ატამანებს, რომ კანონიერი შემწეობა მოეცათ ჩვენთვის და ამ ქაღალდის ძალით დანარჩენს მგზავრობაში ისე აღარავის შეუწუხებდით, როგორც აქამდინ.

ბრავუნის მახლობლად მახან-იურტის სტანიცის ადგილი, რომელიც ჩვენ გვქონდა დაქირავებული, შეადგენდა მდიდარს საძოვარს, შემკულს ველ-ტყიანებით და წყლით.

თივა და ჯერი იათად ისყიდება ჩეჩნების სოფლებში, რომლებიც გარს შემოხვეული აქვს ამ ადგილს და სადაც ისე ხშირად დედოიდი ხალხის და ჩვეულების გასაცნობლად, რომელიც მაკვირვებდა და მოცუბდა.

ეს მგზავრობა გათავდა ფარეხების უენებით, რომელთაც მნახველს გააკვირვებს, ნამეტურ მწყემსებისგან შრომის გაწევა და მოუღალავობა. წარმოიდგინეთ მთელი სოფელი, ეზოებით ბაკებით

და ფარეხებით, რომლის გვერდებიც კეთდება ორპირის წნულით და შუა ადგილები იჭედება მიწით და დრებლით. ყოველ დღევანდელ შეუწყვეტელი მუშაობა, სიმღერა და შაირობა რაოდენადმე არობდა კაცს.

ეს მოძრავი მხიარულება, რაკი ფარეხები გათავდა, შეიცვალა ერთსგვარს მუშაობად, რომელიც ყოველ დღევანდელ შეუცვლელად მერდებოდა: დილით ადრიან ცხვრის საძოვარზედ გარეკა, საღამოზედ მორეკა და დაბინავება ფარეხებში. ათასში ერთხელ ცხვარის საძოვრად გამრეკი მწყემსი მიჯნაზედ თუ შეხვდებოდა მეორე სასარქლე მწყემსს. ისინი თუ დასხდებოდნენ და ერთმანერთს გაუშლიდნენ გულს, უამბობდნენ თავიანთ თავგადასავალს და ამით ატარებდნენ დროს. ხანდისხან ღამის სიმშვიდე დაიარღვეოდა ჩეჩნების მოტაცებულის ცხენების ბრაგი-ბრუგით და მღევრის თოფის სროლით, თორემ ცვლილებას ვერასა ნახავდით. მაგრამ კიდევ ერთი დროს გატარება დამავიწყდა, რომელიც მე ისე გამართობდა ხოლმე და დროს მატარებინებდა: ეს გახლდათ ზღაპრები, ამბები, რომელიმე სახელგათქმული მწყემსის ან ყაჩაღის ცხოვრებიდან და სხვადასხვა ლეგენდური მოთხრობანი.

აქ ვწყვეტამ ამ წერილებს, რადგანაც, რაც ვნახე და გავიგონე, როგორც ეს ყველა ჩავისმინე და გავიგე, გადავწყვიტე მოთხრობებად გადმოგცეთ და გაგაცნოთ იმ ხალხის ჩვეულება, ხასიათი და წესები, რომელიც ან საქართველოს ნაწილს შეადგენს, ან არა და, იმის აუცილებელს დამოყვრებულს მეზობლებს, რომლებთანაც უფრო მკვიდრი კავშირი არ აგვცდებდა ჩქარს მომავალში.

შ ა ნ ნ შ 3 6 2 2 0

ც ი ც კ ა

ეს ნაწარმოები ალ. ყაზბეგის პირველი მხატვრული თხზულებაა, რომლითაც მან შემოაღო კარები ქართულ ლიტერატურაში. ავტორმა ორჯერ დაბეჭდა ის, პირველად 1880 წელს „დროების“ 197-ე №-ში, მეორედ—1885 წელს თავის თხზულებათა კრებულში (გამოცემა „ქართული მწერლობის მოყვარეთაგან“). ჩვენს გამოცემას საფუძვლად დაედო 1885 წლის გამოცემა, რომელიც „დროების“ ტექსტთან შედარებით უფრო კარგადაა გამართული.

„ციცკაში“ ალ. ყაზბეგს რეალური პირები ყავს გამოყვანილი. ნაწარმოების მთავარი გმირი ციცკა, ავტორის ბიძის, ბიბო ყაზბეგის, „უკანონო“ ძმა ყოფილა. ნამდვილად არსებულა ჩარჩი ვაჭარი გეოც, რომელსაც ხალხური ლექსი ფასიას სახელით იცნობს.

ციცკასა და ფასიას შესახებ მოხეურ ხალხურ პოეზიას შემდეგი ლექსი შემოუნახავს:

ვაქცაცებო, მოგახსენებთ ახალგაზრდას და ბერსაო,
 ქალაქს სომხებს გაუგია ქემხუდებს * გააქვს ხენეშაო,
 თუ ვაფი ციცკაი გავარდა, ვილა მოკიდებს ხელსაო,
 ჯერ სომხეთი გადავალს, მერე გადმოვა ხეგსაო.
 ფასიამა და ციცკამა „ერთგულად“ ფიცი ქნესაო,
 ფასია ძაუგს წავიდა, ციცკაიც იქ დაუბდესაო.

— საით მიხოლ ფასიაო, საით მიიფრენ ცხენსაო?

კობს რომ ფულები მემართა, გაგისწორდები დღესაო?

— რა აბობბ, ძმაო ციცკაო, შენი დედამისი მზესაო.

ჩემ წილ დუქანსაც გაჩუქებ და ზედ დაგისართებ ცხენსაო.

— აი შე თოქო სომეხო, შენ ერთი თუნგი ღვინითა ძმად გერ გაიხდი მტერსაო,
 მაშინის სადლა იყავი, შეკრულს რომ მგლეჯდი წვერსაო,
 ეხლა ჩემ ხელში ჩავარდი, მე დაგიბნელებ მზესაო.

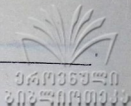
ერთი მამოკრა ციცკამა, სისხლმა შესახა კლდესაო,
 ჩამოვარდა ფასიაი, გვერდზედ დაიწყო კენესაო.

— ნუ გეშინიან ფასია, მე არ შავაქმევ მგელსაო,
 ყარაულებს დაგიყენებ, ორივეს გველეთელსაო,
 ფულსაც კარგად შაგინახავ, ხელთ გამოგიბამ ცხენსაო,
 ძმებსაც მე შაგიტყობინებ—ფასიაი აი იქ წვესაო,
 ფასიას ხშირად სძინია, აღარა ფიქრობს თქვენსაო.*

როგორც ვხედავთ, ამ ლექსის სიუჟეტი იგივეა, რაც ალ. ყაზბეგის „ციცკასი“.

* მდიდრებს.

** გახუტა ხეთაგურის ნაამბობი, ყაზბეგი 5. 8. 1930 წ. ნახ. ს. მაკალათია, ხეგი, გვ. 60, 1936 წ., „მოხეური ლექსები“ ალ. გომიაშვილის რედაქციით, გვ. 45—46, 1939 წ.

ე ღ ბ უ ჯ ა

აღ. ყაზბეგმა „ელგუჯა“ პირველად დაბეჭდა 1881 წელს გაზ. „დროებაში“ (№№ 125—251). ამ გამოცემის შესახებ ავტორის აღნიშნული აქვს შემდეგი: „ზოგი გაზეთში ადგილის სიმცირის გამო, ზოგიც სხვადასხვა, ჩემგან დამოუკიდებელი მიზეზის გამო, ეს მოთხრობა ისე ვერ დაიბეჭდა, როგორც მომზადებული იყო. ამ ცოტა ხანში კი ცალკე წიგნად, უფრო გრცლად და შესწორებული გამოვა.“* მაგრამ ეს გრცელი და შესწორებული გამოცემა შემდეგში არ გამოქვეყნებულა არც ცალკე წიგნად და არც აღ. ყაზბეგის თხზულებათა კრებულში. ამავე დროს არსებობდა სიტყვიერი გადმოცემა, რომ აღ. ყაზბეგმა „ელგუჯა“ ცალკე წიგნად დაბეჭდა, მაგრამ მეფის ცენზურამ მთელი ტირაჟი დასწვა, გადაჩა მხოლოდ ერთი თუ ორი ცალი, რომელიც ასოთამწყობებმა გადამაღეს.

კვლევა-ძიება ამ გადამალული „ელგუჯას“ აღმოსაჩენად გაცხოველდა აღ. ყაზბეგის გარდაცვალების შემდეგ, მაგრამ ვერსად იპოვეს ვერც აკრძალვის განკარგულება და ვერც აკრძალული თხზულება. სიტყვიერი გადმოცემა ბოლო დროს კიდევაც გამართლდა: 1933 წელს აღმოჩენილი იქნა 1884 წელს დაბეჭდილი „ელგუჯას“ ერთი ცალი, მაშინდელ ასოთამწყობ ზ. კოტეტიშვილის მემკვიდრეების ოჯახში.**

ახლად აღმოჩენილი „ელგუჯას“ რედაქცია „დროებაში“ დაბეჭდილ ტექსტისაგან ზოგან არსებითად განსხვავდება. ასე, მაგ., 1884 წლის გამოცემაში არაა „ელგუჯას“ შესავალი და დასასრული ნაწილები. სამაგიეროდ ზედმეტადაა წარმოდგენილი 21 თავი, სადაც აღწერილია მთიელებსა და რუსებს შორის მომხდარი ბრძოლა და მისი მომდევნო ამბები. განსხვავებულადაა წარმოდგენილი რომანის ბოლო თავებიც და სხვ.*** საერთოდ, 1884 წელს დაბეჭდილ „ელგუჯაში“ უფრო მკაფიოა გამოჩედილი მეფის რუსეთის ბიუროკრატიული მოხელეების საწინააღმდეგო განწყობილება, ვიდრე „დროების“ ტექსტში. ამიტომ გასაკვირი არაა, რომ მეფის ცენზურას ის აუკრძალავს.

„ელგუჯას“ 1884 წლის გამოცემის შესახებ საყურადღებო ცნობას გვაწვდის საცენზურო კომიტეტის ჩანაწერი, რომელსაც ჩვენ მივაგენით 1939 წელს საქართველოს ცენტრალურ ისტორიულ არქივში საცენზურო კომიტეტის საქმეების შესწავლისას (საქმე № 537).

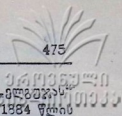
აღნიშნულ ჩანაწერიდან ირკვევა, რომ „დროებაში“ დაბეჭდვის შემდეგ აღ. ყაზბეგი მართლა შესდგომია „ელგუჯას“ ცალკე წიგნად გამოცემას, მაგრამ მას „გრცელი და შესწორებული“ „ელგუჯას“ დაბეჭდვის ნაცვლად, „დროებაში“ დაბეჭდილი ტექსტის გამოცემა განუზრახავს, რისთვისაც 1882 წლის სექტემბერში „დროებიდან“ ამოჭრილი „ელგუჯას“ ფურცლები წარუდგენია საცენზურო კომიტეტში ნებართვის მისაღებად. მასთან ერთად წარუდგენია „დროების“ რედაქტორის ი. მაჩაბლის ნებართვის ქაღალდიც. ცენზორ ისარღოვს ნებართვა

* გაზ. „დროება“ 1881 წ., № 251. „ელგუჯას“ ტექსტის ბოლოს (გვ. 158) გამორჩენილია გამოქვეყნების თარიღი „[1881]“.

** ამ გამოცემიდან დაიბეჭდა პირველად „ელგუჯა“ 1935 წ. აღ. ყაზბეგის თხზულებანი, ტ. I. ამის შემდეგ დამკვიდრდა ეს რედაქცია. მანამდის კი „დროების“ ტექსტი იყო დაკანონებული.

*** დაწვრილებით ნ. ვარიანტებში, აღ. ყაზბეგის თხზულებათა კრებული, ტ. IV.

მიუტია იმავე წლის 30 სექტემბერს. მაგრამ, ეტყობა, ალ. ყაზბეგს „დროების“ ტექსტის დაბეჭდვა გადაუფიქრია და ორი წლის შემდეგ 1884 წლის სექტემბერში, ახალი, გრცელი და შესწორებული რედაქცია წარუდგენია ნებაართვის მისაღებად. საცენზურო კომიტეტს „ელგუჯას“ ახალი რედაქცია განუზილავს და 1882 წელს გატეხულ ნებაართვისათვის მიუწერია: „22 сентября 1884, возбранено с исключением“. იგივე თარიღი აწერია „ელგუჯას“ აკრძალულ რედაქციასაც: „Дозволено цензурою. Тифлис, 22 сентября 1884 г.“ უდავოა, რომ ამ შემთხვევაში ერთსადაიმევე გამოცემასთან გვაქვს საქმე.

ცენზურის აღნიშნულ მინაწერიდან ირკვევა, რომ მას ახლადწარდგენილ „ელგუჯადან“ რაღაც ადგილები ამოუშლია, მაგრამ, როგორც ჩანს, დაბეჭდვის შემდეგ მაინც აუკრძალავს ის. ჩანს, ალ. ყაზბეგს „ელგუჯას“ აკრძალული ნაწილიც დაუბეჭდავს 1884 წლის გამოცემაში იმ იმედით, რომ ეგებ ცენზურას გააპროვოდა ის.

ამ ტომში მოთავსებული „ელგუჯას“ ტექსტი იბეჭდება 1884 წლის გამოცემის მიხედვით, რომელიც, გადმობეჭდილია 1935 წლის გამოცემიდან. როგორც აღვნიშნეთ, 1884 წლის გამოცემას არა აქვს შესავალი და დასასრული ნაწილები რაც მოგვთვება „დროების“ ტექსტს. 1884 წლის გამოცემა შემდეგნაირად თავდება: „გაიარა თვეებმა, წელიწადებმა და საქართველოში უცხო მართელობა და კანონები დამყარდა. დამშვიდებულმა, თუ დასუსტებისაგან მიძინებულმა ხალხმა დაიწყო ერთგვარი, მოსაწყენი ცხოვრება. ხალხოსნური ერთობა შეირყა და წყნარ-წყნარად ჰქრებოდა. მის მოადგილედ პირადი საჭიროება, პირადი სარგებლობა შეიქნა მოთხოვნილებად. ძმას ძმასთან აღარა ჰქონდა საქმე და მეზობელს მეზობელთან... ღინჯები, აბდიები და ელგუჯები ხანის გამოვლასთან ერთად, წყნარ-წყნარად ჰქრებოდნენ და მათ ადგილს ვინ იცის ვინ იჭერდა! თითონ ბუნებაც კი იცვლებოდა, თითქო ჩვეულებრივი ძალა და ფეროვნება დაეკარგა. რა დემართა სვიმონის სახლობას, მზალვეს და იმის შეილებსა—ამას ოდესმე შემდეგის მოთხოვნილებიდან—„მთის გეშაპი“—გაიგებთ“. ჩანს, ალ. ყაზბეგს მიზნად ჰქონია მზალვეს ანუ მზალის* შემდეგი თავგადასავალი გრცლად აღეწერა „მთის გეშაპში“, სადაც, ალბათ, მზატვრულად იქნებოდა აღწერილი ის ცნობები, რაც „დროების“ შესავალ-დასასრულშია მოკლედ და პუბლიცისტური ტონით აღნიშნული. ამიტომ „დროების“ შესავალ-დასასრული არ შეიძლება ჰქონოდა 1884 წლის გამოცემას.

„მთის გეშაპი“ ალ. ყაზბეგს, აგორ ღუღუშაურის ცნობით, დაუწერია 1889 წელს სტეფანწმინდაში ყოფნის დროს და ის ავტორს ი. ღუღუშაურისათვის გადაუწერიანებია ერთად, ჭალაღდების სხვადასხვა ნაჭრებიდან. ამ თხზულებას ჩვენამდე არ მოუღწევია. ალ. ყაზბეგის არქივში (S-3993) მოიპოება ამ ნაწარმოების მხოლოდ ერთი ფურცელი „ხევის გეშაპის“ სახელწოდებით (ზომა 21,14), რომელსაც აქვე ვებეჭდავთ.

* ალ. ყაზბეგის სიცოცხლეში „ელგუჯა“ სამჯერ დაიბეჭდა: 1881 წელს „დროებაში“, 1884 წ. ცალკე წიგნად და 1891 წ. ავტორის თხზულებათა კრებულში. პირველ ორ გამოცემაში ალ. ყაზბეგს ყველგან „მზალვე“ აქვს მიღებული, მხოლოდ ერთხელ, „დროების ტექსტის“ შენიშვნაში, სადაც „მზალვეს“ განმარტება არის მოცემული, ნათქვამია „მზალ“. მაგრამ ეს რედაქციის შეცდომა უნდა იყოს, რაც 1884 წ. გამოცემაში ავტორს კიდევაც გაუსწორებია. 1891 წ. გამოცემაში კი (ამ გამოცემის ტექსტის დანაშაულებში ავტორს მონაწილეობა არ

ხ ე ვ ი ს ე შ ა პ ი

(მოთხრობა)

(ელგუჯას გაგრძელება)

I

მთა და ბარი გამოიცვალა. ჰაერი შესწყდა, შეჩერდა, და ბრძოლით დაოსებულმა ფეთქა დაიწყა. ყველას ცრემლი დუმილი¹სა და მწუხარებისა უხმოდ და უსიტყოდ ჩამოსდიოდა. მოდუნდა მსხვერპლი მტარვალის ბრჭყალებში, რომელიც მან მედგრად, მოსისხლეთ და უწყალოდ ჩაუყარა. საქართველო დაეცა, დაეცა გმირი მრავალის საუკუნოებისა და ოდნავლა ფეთქამდა. ახოვანს ტანს ტარავალი ცხოვრებისა გადაღელვდა და მრავალს ადგილას აჩნდა უწყალო, შეუბრალელებელი ნათათრი იარაღი; სისხლი მდულარე და აქაფებული მას გადმოსჩქეფდა ნაკადულად. გამძვინვარებული მტერი ყოჩნად დასჩხაოდა სულს მობრძავს. სევად ეტანებოდა გამოჩენილს წითლად იარებს. მას სჯგვლემდა და ჰგლევდა ხორცსა და გაუმაძლარს ასპიდათ სისხლს დაწაფებული, შხამს ასხვავდა სხეულში².

ქვენი სკდებოდენ მათი მნახელები, ცას პირი მოგხეთქა. მზეს ცქერა ველარ გაეძლო საცოდაობისთვის, ჰაერი გვრგვინავდა, ქვეყანა იბუშებოდა, და მთანი მაღალნი, ბარის საცოდაობით დამწყვარნი, — იდრიკებოდნენ.

საქართველომ დაჰკარგა თავისუფლება და მასთან ერთად ჩვეულება, კანონი, ცხოვრების ძალა. ყველა, რაც საუკუნოებით გამოერკვია, რაც მიეღო და აელორძინებინა ქართველ ნიადაგს, რასაც მაგრად და შორად ფესვი დაედგა ჩვენს ნიადაგზედ, ქარიშხლად დამქროლი, შეუბრალელებელი უსამართლობის ძალა განადგურებას, ძირით მოტეხას, ამოფხვრას უპირებდა. ხალხს განაშორეს თავიანთი წყობილება და მათთან ერთად თავიანთი მართელობა, გატყდა თემის პირი, და მასთან მთიელთ ძლიერების გალავანი. მათი ადგილი დაიჭირა ისპარვნიკებმა, დიამბეგებმა, ნაჩაღნიკებმა და... *

რაკი „ხევის ვეშაპი“ ამის მეტი არაა მოღწეული, ამიტომ 1884 წლის გამოცემის დასასრულით „ელგუჯას“ დაბეჭდვა მიხანშეწონილად არ იქნა ცნობილი. ამ გამოცემით მკითხველთა ცნობისმოყვარეობა დაუწყაყოფილებელი რჩება იმის შესახებ, თუ რა ბედი ეწვიათ „ელგუჯას“ გმირებს. ამიტომ უმჯობესად ვცანით, რომანის მთლიანობისათვის, 1884 წლის გამოცემისათვის მოგვეყვება დასასრული ნაწილი და მის ნაცვლად დაგვერთო „დროების“ „ელგუჯას“ შესავალი და დასასრული, ** რომელიც ალ. ყაზბეგის მსოფლმხედველობის გასაცნობათ მნიშვნელოვან მასალას წარმოადგენს.

მიუღია) „მზალვეს“ ნაცვლად „მზალო“ არის მიღებული, რომელიც კიდევაც დაკანონდა შემდეგ გამოცემებში.

ალ. ყაზბეგის დაბადებიდან ასი წლისთავის ჩამტარებელი რესპუბლიკური კომიტეტის დადგენილებით, ჩვენს გამოცემაშიაც „მზალვეს“ ნაცვლად „მზალო“ არის მიღებული იმ მოტივით, რომ ეს ფორმა ტრადიციულად განმტკიცებულია და თანაც, 1891 წ. გამომცემლობას „მზალვეს“ „მზალოდ“ შეცვლის სანქცია, საფიქრებელია, ავტორისაგან ჰქონია მიღებული.

* აქ წყდება ტექსტი.

** ტექსტში სიტყვა „დასასრული“ ეკუთვნის რედაქციას, ნ. გვ. 157. რედაქციას ეკუთვნის აგრეთვე 47 გვ. შენიშვნაც.

საინტერესო ისტორია აქვს „ელგუჯას“ დაწერასაც. დავ. კლდიაშვილი ამ საკითხის შესახებ წერს: „ელგუჯა“ თავდაპირველში თავდებოდა პირველი თავის ბოლოში,* ელგუჯას სიკვდილით. სტამბაში ასოთამწყობებმა განაცხადეს, რომ ფელეტონს არ ავაწყობთ, თუ გმირი ვაჟკაცის ელგუჯას ამბავი არ განაგრძო სანდრომ. ამისთანა ვაჟკაცს ასე ადრე არ მოგაკვლევინებთო. გაუგზავნეს რედაქციაში** სანდროს მეტრამბაჟი დიომიდე კილაძე და ორი ასოთამწყობი, სთხოვეს, რომ ელგუჯა არ მოეკლა და მისი ამბავი გაეგრძელებინა.

— ელგუჯას ასე ადრე ვერ მოგაკვლევინებთო! მითხრესო,—გადმოშვა სანდრომ.—თან მეტის-მეტად მიამა ასეთი მომართეო,—სთქვა სანდრომ,—თან კი გასაპირში მაგდებდაო. ცოტა ყოყმანის შემდეგ, რაკი არ მეშვებოდნენ, იქვე გადავაკეთე ფელეტონის ბოლო და ქვეშ მოვაწერე „გაგრძელება იქნება“. მძიმედ დატროლი ელგუჯა წაიყვანეს მოსარჩენად ვითომცა გადალმა სოფელში. რამდენიმე დღის შემდეგ მოთხრობის გაგრძელებაც მზად მქონდა და პატარა მოთხრობის მაგიერ დიომიდე კილაძემ და სტამბის ასოთამწყობებმა დამაწერინეს დიდი მოთხრობა. სიამოვნებით, სიცილით მითხრა ეს სანდრომ,—ასკენის დავ. კლდიაშვილი.***

ამ ცნობას ადასტურებენ „დროების“ ასოთამწყობებიც. ერთ-ერთი მათგანი, ზაქარია რუსიშვილი, წერს: „მე, კობალაძე, დიომიდე [კილაძე] და სხვანი ასოთამწყობები იყვნენ [ალექსანდრე ყაზბეგთან] თხოვნის დროს. ძალიან ეთხოვეთ ჩვენ ყველამ, რომ კიდევ გვაჩვენე ელგუჯას ვაჟკაცობა და ჯერ ნუ მოკლათ. მაშინ ალექსანდრე ყაზბეგმა პატივი გვცა და იქვე ჩვენთან შესცვალა იმ ფელეტონის ბოლო, იქვე კანტორაში დაჯდა და დასწერა ჩვენი დასწრებით გაგრძელება ფელეტონისა შემდეგის ნომრისათვის, დასწერა გაგრძელება და სველ-სველი დაწერილი გადმოგვცა ასაწყობათ.***“

რომანის გმირებად ავტორს რეალური პირები ყავს გამოყვანილი. „ელგუჯას“ მთავარი გმირი, ელგუჯა, მეცხვარე ყოფილა, რომელსაც თავი უსახელე-ბია თავისუფლებისათვის ბრძოლაში.

ელგუჯამ ცხვარი აჰყარა, მწყემსებს გაუყო ზიარი,
ადგა და გამოეშართა, ეგ მადლიანი, ღვთიანი...

გადმოგვცემს ხევის ხალხური პოეზია ამ გმირის შესახებ.

ალ. გომიაშვილის მიერ შეკრებილი ცნობების მიხედვით, ელგუჯა ფაშეტე-ლი ყოფილა, მას მოუტაცნია ჩოფიკაშვილის ოჯახიდან ქალი, დასდევნიბან და ნაღვარევეში მოუკლავთ. ფაშეტელ ელგუჯას შესახებ ხევეში არსებობს შემდე-გი ხალხური ლექსი:

ამოვიარე სოფელი დიდისა მზისა პირსაო,
ორ პირად იჯდა ერობა, მადლი ტრიალებს ღვთისაო,
ეხლა კი დამგლოვიარდეს, აღარვინ იტყვის ღვთისაო,
ძალიან გვიმწუხარებენ ფაშეტს ბუშეიას წვილსაო.
შეწუხნდა მეზობლებიცა, ეს რა წყრომაა ხთისაო,
ზოგთა სთქვეს, არა უნდა რა, ზოგთა სთქვეს, საქმე ჭირსაო.

* მხედველობაშია „დროების“ ტექსტი. ს. ყ.

** იგულისხმება „დროების“ რედაქცია. ს. ყ.

*** დ. კლდიაშვილი, „ჩემი ცხოვრების გზაზე“, ნ. მოთხრობები და პიე-სები, გვ. 646—647, 1947 წ.

**** „დროშა“ 1924 წ. № 21—22, გვ. 15.

რა ცოტა ხანი გავიდა, ნაპირი მოსტყდა ცისაო;
 არ გავიგიათ ფაშტელნო, დაბნელები მზისაო.
 მანდილდე მტრედი გაფრინდა, რაც ანგელოზი ცისაო.
 ანანდელად წავიდა ვარსკვლავი თეზებისაო.
 უყვარდა ყველა ვაჟკაცსა ვისაც ცნობა აქვს მისაო,
 ტიალო, შავო სიკვდილო, შენ მგზავრო შორის გზისაო,
 არ ეგერეკა ხმელეთზე ვაჟკაცი კარგი ჭკვისაო.
 ელგუჯასა სად შემოხვდი მაგ საბაურის შვილსაო.
 თვითონაც კარგი კაცია, შიში არა აქვს მტრისაო,
 ტანი მიუგავს როსტომსა, ბეჭნი ადრინდელ გმირსაო!
 ყველას მხარზეა სიკვდილი ვაჟკაცის კარგის ყმისაო,
 მეუფემ გადამიკვთა სიცოცხლე მოკლე ხნისაო;
 ტიროდა ქალი და რძალი, ცრემლით იბანენ პირსაო,
 კორელი გადადიოდა თავზე ნაწნავის თმისაო,
 დედა ვერ გაზდის ეგეთსა, ელგუჯასთანა შვილსაო,
 ბრალი კი არის ძალიან მიწა უშლიდეს პირსაო.
 იმისი ძმა გუგუაი სულ დღე და ღამე სტირსაო,
 — დავკარგე ძმაი ელგუჯა, ცქერა არ მინდა მზისაო.
 — ნუ სტირი, ძმაო გუგუა, ნულარ იწუხებ გულსაო,
 გარდახდა დიდი ყალანი—აწერილობა ღვთისაო.
 სულ ცოცხალს რაი გვამყოფებს საწყალი მიწის შვილსაო.
 დავყარე წვრილი ობლები, ჯავრი მიმიდის მისაო.
 — ნუ გეშინიან, ელგუჯა, ჯავრი ნუ მიგდევს მისაო.
 მაკებს კარგად შავინახვე, სიტყვა მეშოვნის მისაო,
 კაკლის კუმო გაუკეთეს მაგ საბაურის შვილსაო,
 ვერცხლის შულო ჩაუყოლეს, თან შუქი ჩაყვა მზისაო.
 ვეფხია ვეფხის მომკლავი, ეხლა სამოთხეს ზისაო,
 წმინდა ედემის ბაღშია ნათელი ადგას ღვთისაო.
 ერთხელ სანადიროდ იყო მაგ ივანწმინდის პირსაო,
 ნადირს ჩახედა დურბინით, შუქი რო დაკრა მზისაო.
 ვეფხსა მავლა თოლია, კრელია ვარსკვლავითაო,
 თითო ეგეთი ტოტი აქვს, მტკაველ ვერ შეწვდებისაო.
 მაშინ კი თქვა ელგუჯამა: ეხლაა ჩემის ცდისაო,
 თოფსა საწამლეს აყრიდა, ნიშანი მოსდის პირსაო,
 ვეფხმა რა იცის ტიალმა, ელგუჯა აქ სადმ ზისაო,
 კომლი რა გადაეშალა ნისლი ეგონა მთისაო.
 სამჯერ შეფრინდა ოხერი, გულს სისხლი გადმოადისაო,
 სად მისდოდა ტიალი, აქ შახვდა შენი ჭკვისაო.
 არ მოეშლი მაგის სახელსა, სანამ ხსენება მზისაო.
 ყველამ უთხარით შენდობა, კაცია ჩვენის, მზრისაო. *

რეალური პირები ყოფილან გაგი, მათია და სიმონ ჩოფიკაშვილიც. უკანას-
 კნელი, ელ. ყაზბეგის ცნობით, გაბრიელ ყაზბეგი ყოფილა, ზოლო სოლ. ყაზბეგის
 ჩვენებით, სიმონ ყაზბეგი, რომლის შესახებაც ზევში შემდეგი გადმოცემაა შემონა-

* კოსტა გოდერძიშვილის ნათქვამი, 1930 წ. სოფ. სნო. ნახ. ს. მ ა კ ა ლ ა თ ი ა ,
 ზევი გვ. 280—281; მოხუერი ლექსები, ალ. გომეიშვილის რედაქციით გვ. 46—50.

ზული: ერეკლე მეფის დროს ირანიდან ჩამოსულა განთქმული ფალავანი, რომელმაც გალაზხა საქართველოს ყველა კუთხის მოჭიდავე. ამ გარემოებას დიდად დაუფიქრებია ერეკლე მეფე. ეძებენ ისეთ ფალავანს, რომ ირანელი გალაზხას, თორემ სახელმწიფო სირცხვილში ვარდება. სწორედ ამ დროს, ზევიდან თბილისში მოდის ახალგაზრდა, რაღაც თვრამეტი წლისა, სვიმონ ყაზბეგი, ვინმე მოხუცი მოხევის თანხლებით. სვიმონს რაღაც კერძო სათხოვარი ჰქონია ერეკლესთან. ეს სვიმონი უზარმაზარი ვაჟკაცი ყოფილა და ისეთი დიდი ხმა ჰქონია, რომ მისი ხმა სტეფანწმინდიდან სნოში ადიოდაო. შესულა ეს ახალგაზრდა მოხევე ერეკლე მეფესთან. ერეკლეს თვალში მოსვლია ვაჟკაცი, უამბნია ირანელი მოჭიდავის უძლეველობა, ქართველთ შერცხვენა და წინადადება მიუცია, იმ ირანელ ფალავანს დაეჭიდეთ. სვიმონს შორს დაუჭერია: მოხევე გახლავარ, ჭიდაობისა რავეცი და ხმაღში კი დიდი სიამოვნებით გაგყვებით. მაგრამ ხმალი კი არა, ჭიდაობა იყო საჭირო. ერეკლეს უთქვამს: ჯერ სათხოვარი მე მაქვს, ეს შემისრულე და მერე მე ვიცი. მანამდე კი ნურას მთხოვო დაფიქრებულა ეს სვიმონი და ბოლოს ესლა უთქვამს: ვიფიქრებ და მოგახსენებო. სახლში რომ დაბრუნებულა, ყველაფერი უამბნია მოხუც მოხევისათვის და შეუჩივლია თავისი გასაჭირი. მოხუცსაც უფიქრია და სვიმონისთვის უთქვამს: ჯერ წავიდეთ, ის ირანელი ენახოთ და მერე გადაწყვიტოთო.

წასულან დიდუბეში, სადაც ჭიდაობა იმართებოდა. ყველას ყურადღება მიუქცევია სვიმონისათვის, რადგან იმოდენა ხალხში, მხრებზევით მაღალი იყო. სვიმონი შეუმჩნევია ირანელსაც. იქიდან გამობრუნებულ მოხევეებს ბეობა ჰქონიათ. სვიმონს უთქვამს: ჭიდაობით დაგეჟიდები, მაგრამ თუ გამლაზა, თავს აღარ ეციტებლემო. მოხუციც დასთანხმებია, რომ გალაზხელ კაცს აღარ ეციტებლენისო და ასეთ დასკვნამდე მისულან: სვიმონი იწვევს ირანელს საჭიდაოდ, მხოლოდ დიდუბის ველზე კი არა, ავლაბრის ხიდზე. პირობა: გალაზხელა მტკვარში უნდა იქნეს გადაგდებული გამლაზველის მიერ. ეს პირობა უცნობებიათ ერეკლესთვისაც; ირანელისთვისაც და ჯარისთვისაც. ირანელი დათანხმებულა. დანიშნულ დღეს მომსკდარა აუარებელი ხალხი. არის ერთი ჩოჩქოლი, ლელვა, ზურნა და ამბავი. სვიმონი საჭიდაოდ მზად არის. ირანელი იგვიანებს. ხალხი ლოღინით დაიქანცა. აფრენენ კაცებს ირანელთან. გაგზავნილებს ამბავი მოაქვთ: ირანელი ფალავანი წუხელ გაპარულაო. ერეკლესაც ეს უნდოდა. გახარებულმა სვიმონი დიდად დაასაჩუქრა.*

„ელგუჯას“ თავიდანვე მიუპყრია მკითხველთა ყურადღება. გ რ ი გ ო ლ ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი ა ლტაცებამი მოუყვანია ამ რომანის წაკითხვას და „დროების“ ფურცლების აშეებზე მიუწერია: „კარგია“, „ძალიან კარგია“, „მშვენიერება არის“, „დიდად ზიამა“, „უფალო მოჩხუბარიძე, გიხაროდეს, შენა ხარ პირველი მწერალი, ღრამატიკი საქართველოში, აკლია მხოლოდ ზოგიერთი მართლწერა შენს მშვენიერს ქართულს ენას. ნუ დაიხარებ, შეისწავლე ესეცა, რომელიც სრულიად არ არის ძნელი.“ რომანის უკანასკნელ კარისათვის კი მიუწერია: „ღმერთმა გაკურთხოს, მოჩხუბარიძე, იმ გულის დატკობისათვის, რომელიცა მომეცა ამ მოთხრობის წაკითხვის უამს. ჯერ ქართულს ენაზედ მზავსი არა დაწერილა რა.“**

* ალ. ყაზბეგი, თხზულებანი ტ. I, გვ. 342-343, 1935 წ.

** ალ. ყაზბეგის (მოჩხუბარიძის) თხზულებანი, 1905 წ. გვ. 26.

მამის მკვლედი

ეს რომანი პირველად დაიბეჭდა „დროებაში“ 1882 წლის № 6—230, მეორედ 1891 წელს (თხზულებანი ტ. II).

1890 წ. ალ. ყაზბეგს განუზრახავს ამ რომანის ცალკე წიგნად გამოცემა. ამ მიზნით მას გადმოუწერია „დროების“ ტექსტი, შეუსწორებია დასაწყისი ნაწილი, ხოლო თითო-ორთა სიტყვა შიგ ტექსტში, დაუყვია თავებად რომაული ციფრებით და 1890 წლის 6 სექტემბერს წარუდგენია ცენზურაში (S=5046). თხზულება უნდა გამოეცა „ქართველთა ამხანაგობას“. ამის შესახებ ალ. ყაზბეგს გამომცემლობისათვის რუსულად დაწერილი ხელწერილი მიუცია, რომლის მიხედვით „ქართველთა ამხანაგობას“ ავტორი დასაბეჭდად უთმობდა ჯერ თავის რომანს „მამის მკვლელს“ და შემდეგ სხვა თხზულებებს ტომებად გამოსაცემად.*

ცენზურას რომანი განუხილავს და დიდი ნაწილი აშთულია. ცალკეულ სიტყვებს გარდა, რომანიდან ამოღებულია ჩვენი გამოცემის შემდეგი ადგილები.**

161 გვ. მე-3 აბზაციდან (ზ) „გლეხი ხალხი... გაჩენილი“. 169 გვ. წაშლილია III თავიდან („გლახა მოვიდა...“) 171 გვ. პირველი აბზაცი (უ) „უნდა გამართულიყვნენ ვლადიკავახისკენ“. 181 გვ. მე-10 სტრიქონში (ქ) წაშლილია „აზალი წყობილებისაგან“. 186 გვ. (20 ზ.) „მერმე მოსულიყო... „ამ სიტყვებზედ“. (ნქ). 189 გვ. დასაწყისიდან 11 სტრიქონი სიტყვებით: „დღის გამწარებას უპირებდა“ 235 გვ. მე-6 აბზაციდან (ზ) „გუშინ სოფელში“ 236 გვ. VI თავის მე-3 აბზაცი სიტყვებით: „საღდათების დახოცვის შემდეგ“. ამ ადგილების ნაცვლად ცენზორს ჩაუწერია: „იმ დროს მისი ამხანაგები, რომელნიც აქ იდგნენ“. 237 გვ. მე-2 აბზაცის სიტყვებიდან: „გახედეს იმ ალაგს... 238 გვ. მე-9 აბზაცი (ზ) სიტყვებით: „რადგან შეჭურვა შინ ვერ მოესწროთ“. იმავე გვერდის მეორე (ქ) აბზაცი („სამი საღდათი მოგვიკლეს“) და 239 გვ. მე-4 აბზაცი (ზ) („სასტიკი გამოძიება უნდა მოეხდინა“). 299 გვ. (ზ) პირველი სტრიქონის სიტყვების: „და აბადედა შეირთეთ... კაცობა არა სცადოთ“-ის ნაცვლად ცენზორს ჩაუწერია „ჩვენა“. ამოღებულია იმავე გვ. მე-3 აბზაცი „აბა თუ... ამოჩენილიყო ვინმე“, ხოლო მე-4 აბზაცში გასწორებულია „ამ ძაღლებს“, „ამათ“-ად. წაშლილია იმავე გვ. მე-2 აბზაცის (ქ) „სწორედ იმ დროს“ სიტყვებიდან შემდეგი სიტყვების ჩათვლით: „ტრიალით გადაეარდა კლდეზედ“. წაშლილია იმავე გვერდის პირველი აბზაციდან (ქ) „ყაზახებმა... და კი“ „რომელმაც სიხარულით... გამარჯვება“. 300 გვ. მეორე აბზაცში: „დამალვით, მარჯვენ“ მესამე აბზაცში „ისინი იციოდნენ... კლდეზედ“. 301 გვ. მეექვსე აბზაციდან (ზ) წაშლილია 303 გვ. V თავისდის. აგრეთვე, V თავის მე-3 სტრიქონის სიტყვებიდან: „საიდგანად უნდა... მიიღეს და შეითვისეს“. 304 გვ. გამოტოვებულია (ქ) მეორე აბზაცის უკანასკნელი სტრიქონები: „ისინი, ვინც ისე აგრძნობინა“. 305 გვ. მესამე აბზაციდან ამოღებულია სიტყვა „უგულა“. წაშლილია 308 გვ. მეთხუთმეტე სტრიქონიდან (ზ) სიტყ. „ამ დროს ფარჩო მოვიდა სტუმრებთან“ 313 გვერდამდი. „სადაც ქალებს რბილი ქვეშაგები გაეშალათ“. 313 გვ. მესამე აბზაცში (ზ) წაშლილია დასაწყისი სიტყვებიდან „ისინი გროვდებოდნენ... მხოლოდ უბრალო მეომრად“. 315 გვ. მერვე

* საქართველოს ცენტრალური ისტორიული არქივი, ფონდი 480, საქ. № 1040, ფ. 443.

** ფრჩხილებში ჩასმული ციფრი აღნიშნავს სტრიქონს. ზ—ზემოდან ქ—ქვემოდან.

სტრიქონში წაშლილია „და“, „გაეგზავნა შამილთან“. მეცხრე სტრიქონიდან „ან [რუსის] სალდათებს... აბზაციის დასასრულით „განსაკუთრებით აფასებდა“. წაშლილია მთლიანად 316 გვ. მეორე აბზაციდან (ბ) 324 გვერდის (ბ) 9 სტრიქონამდ (სად ჯანაბაში წავლენ“) 325 გვ. პირველი სტრიქონიდან „გზას ვერ მოასწრეს... 327 გვ. ჩათვლით („პირველს ბალანს შეემოსა“). 329 გვ. მე-6 სტრ. (ბ) („გამოცდილი მეომარი ძვირად ღირს). 330 გვ. (ქ) 7 სტრიქონის გამოკლებით („ამ ბრძოლაში თავი არავინ შეიშურგოს, ქოხში შე“-მდე.). აგრეთვე 331 გვ. 24 სტრიქონიდან (ბ) („შამილს რომ სტუმრები მოვიდნენ“) — 337 გვ. მე-20 სტრიქონამდ (ბ) („გადაშლილი იყო იმ ადგილების კარტა“). 338 გვერდიდან 14 სტრიქ. (ბ) („ჯოჯოხეთი ადგილია, ჯოჯოხეთი“) — 343 გვ. ბოლომდე, („აქედან შეგიძლიან წარმოადგინოთ, რა მდგომარეობაში“); 344 გვ. (არავინაა) — 346 გვ. მე-3 აბზაცი (ბ) სიტყვებით: „ესენი ამ ცოფრებაში იყვნენ, როდესაც... 353 გვ. XIII თავის მე-15 სტრიქონიდან (ბ) წაშლილია 357 გვ. 11 სტრიქონის ჩათვლით (ბ) („ზოგიც დაიბერეს ხელში და გაჭქუსლეს“), ამის ნაცვლად ცენზორს ჩაუწერია: „აქ დააყენეს ცხენები და დაბრუნდნენ მარდათ“.

„ქართველთა ამხანაგობას“ ეს რომანი არ გამოუცია. ალ. ყაზბეგის თხზულებათა II ტომში 1891 წელს „დროების“ ტექსტი დაიბეჭდა, რომელშიაც შეტანილია ზემოთაღნიშნული აკრძალული ადგილები.

ტექსტის დადგენისას ჩვენ ვიხელმძღვანელებთ ძირითადად, „დროებისა“ და ავტორისეული ნუსხებით.

„მამის მკვლელობა“ ავტორის რეალური პირები ჰყოლია გამოყვანილი: იაგო ყოფილა ბიბო ყაზბეგის „უკანონო“ ძმა, რომელსაც „კაცი-ნაკლავს“ ეძახდნენ, ყოფილა მეტად ბრგ და გულითადი ვაჟკაცი, რომელიც ყაჩაღად გაყვარდნილა და პოლიტიკას კი არ ჩაყვარდნია ხელში“. რეალური პირი ყოფილა კობაც. ეგზეზის ამ კობას გულისხმობდეს შემდეგი მოხუერი ხალხური ლექსი:

კობათა და ფაჯიეთა წისქვილი ჰქონდათ ზიარი,
თოლკოჭნი მღვდელმა მახჰარა, ბაღლები დარჩნეს მშიარი,
ტერხენას პირზე ჩამოდის საწყალ ბაღლების ღრიალი.*

რომანს დიდი შთაბეჭდილება მოუხდენია თავიდანვე მკითხველთა შორის. გრ. ორბელიანს რომ დაუშთავრებია მისი კითხვა, „დროების“ ფურცელზე რომანისათვის მიუწერია: „ქართველების ომროს არის. შაბაში!!!“ **

ზ. ჭიჭინაძის ცნობით, „მამის მკვლელობა“ ალ. ყაზბეგს პირველად პიესად ჰქონია დაწერილი 1880 წლამდე*** ბოლო დრომდის ცნობილი იყო ამ პიესის მხოლოდ დასაწყისი ნაწილის ერთი გვერდი.*** ალ. ყაზბეგის არქივში (S-3982) აღმოჩნდა

* მოხუერი ლექსები ალ. გომიზავილის რედაქციით. გვ. 80.

** ალ. ყაზბეგი. თხზულებანი, 1905 წ. გვ. 29—30. ჩვენი გამოცემის 182 გვ. დაბეჭდილია: „ყაზახები, რომელთა შორის ნუნუს საკრმოც იყო, მისცვიდნენ იაგოს“. ეს ადგილი ავტორისეულ ნუსხაში და ყველა გამოცემაში ასეა დაბეჭდილი, მაგრამ მთელი პასაჟის შინაარსის მიხედვით ნუნუს საკმრო მეცხვარე იყო და ყაზახებში არ ერია. ყაზახებში იყო ნუნუს საკმროს ძმა გირგოლა, ამიტომ სიტყვა „საკმროც“ უნდა გასწორდეს ასე: „საკმროს ძმაც“.

*** იქვე, გვ. 35.

*** ალ. ყაზბეგის დრამატული თხზულებების (S-3995) სარჩევში, მეორე ადგილას დასახელებულია: „მამის მკვლელობა“, დრამა 5 მოქმედებად, მაგრამ ტექსტი აქ არ არის დაცული.

„მამის მკვლელის“ პირველი მოქმედების მოზრდილი ნაწილი, რომელსაც რომანის ისტორიულ-ლიტერატურული საკითხების შესასწავლად დიდი მნიშვნელობა აქვს.

ხელნაწერი ავტოგრაფია, მოთავსებულია ალ. ყაზბეგის ნაწერების კრებულში („სახსოვარი“, რეგული 1) ზომით 20. 17 ს. მოცულობით 10 ფ., კრებულს დართული აქვს სარჩევი, მაგრამ „მამის მკვლელი“ აღნიშნული არაა. ტექსტი მოთავსებულია 5r, 6r—1v ფურცლებზე, ნაწერია წერტილად, მელნით. ამავე კრებულში დაცულია „მამის მკვლელის“ მეორე ნუსხაც, რომელიც შეიცავს დასაწყისი ნაწილის ერთ ფურცელს, ზომა 20. 17ს. ტექსტი დაწერილია პირველ გვერდზე, მეორე გვერდზე მხოლოდ ოთხი სტრიქონია გადატანილი. ეს ხელნაწერი ამ კრებულში სხვა ხელნაწერიდანაა გადმოტანილი და ცალკე ფურცლადაა ჩადებული. ვებჭდავთ ორივე ნუსხას.

მ ა მ ი ს მ კ ვ ლ ე ლ ი

დრამა [5] მოქმედებად

მოქმედნი პირნი:

გ ა ხ ა ვ ა რ ძ უ კ ა შ ვ ი ლ ი, მოხუცებული გლეხკაცი, ქვრივი
ნ უ ნ უ, ამისი ქალი

ვ ა ნ ი ს ე, გახას ძმა

ჯ ა ჯ ა ლ ა, ამისი ცოლი

გ ი ვ ა რ გ ი, ობოლი, უ[ა]დგილ-მამულა ყმაწვილი ბიჭი

პ ე ტ რ ი ა

დ ე მ ე ტ რ ა { სოფლის გლეხკაცი

ხ ა ზ უ ა, მოხუცებული დედაკაცი, ვარძუკაშვილების მოკეთე

ს ვ ი მ ო [ნ] ა ხ უ ც ი ა შ ვ ი ლ ი, ყმაწვილი კაცი, რომელსაც ცოლი ჰყავს
გაგდებული

ბ ე ს ო, ამისი ძმა, საცოლე ყმაწვილი კაცი *

მოქმედება 1. გამოსვლა 1

სცენა წარმოადგენს სამყოფო სახლს, რომელიც არის გამართული ხევურს გემოვნებაზე: ფიცრულებით, ხაროებით, მარტოსკამებით. ოთახის შუა კერა, ჩამოშვებული საკიდელი, რომელზედაც ქვაბი ჰკიდია. ალაგ-ალაგ ჭერში ჩამოკიდებულია ცხვრისა და ღორის ლორები. კერის გარშემო სხედან: გახა, ვანისე, ხაზუა და ჯა-ჯალა. მორიგი რძა[ლი] იქით კუთხეში ჯამებსა სწმენდს და ალაგებს. ვანისე და გახა სხედან სკამზედ, დედაკაციები—კერის გარშემო.

გახა, ვანისე, ხაზუა, ჯაჯალა და მორიგი რძალი

გ ა ხ. (ფანდურს უკრამს და დასძახის)

როსტომ თქვა: მიწა გრილია, ჰეეჰა!

სიტყვას მით უნდა რიდება, ჰეეჰა!

* ამის შემდეგ ტექსტი იწყება ახალი გვერდით, შემდეგი სათაურით: „მამის მკვლელი, დრამა 5 მოქმედებად“. ტექსტი ნასწორებია ავტორის მიერ.

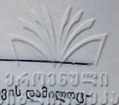
ვაქცას, რომ გაუჭირდება, ჰეფეჰა!
მაშინის უნდა ცდილობა, ჰეფეჰა!

როსტომ თქვა: ერთი არა სჯობს,
ამ ჩემსა მოგონებასა,
ერთხელ სჯობია სიკვდილი,
სულ მუდამ დაღონებასა.

- გ ა ნ. (გაჯავრებით დაადგდეს ბანდულებს, რომელსაც აკეთებდა) რაია, უფლის
მადლს, სულ მაგისი ჩხარი-ჩხური? (უჩვენებს ფანდურზედ)
- გ ა ხ. (დააყენებს ფანდურს) ეჰ, ჰე, ჰე, ჰე!.. რას გიშლის ჩემი ფანდური?.. რაი
გენადლები, მე ამით გული მოვიფხანა?..
- გ ა ნ. რაი გაქვს სადარდელი და გულის მოსაფხანი, ღვთის მადლმა არ ვიცი?
- გ ა ხ. აბა რაი გითხრა, ვანისე... შენ ყმაწვილი ხარ, რას მოსწრებიხარ?.. შენ
მწუხარებაში დაიბადე და მწუხარებაში აიზარდე, იმიტომაც ეგრე ადვილათ
უყურებ ჩვენს მდგომარებას, რას მოსწრებიხარ?.. გუშინდელი ბალაი ხარ..
აი ჩვენი საქმე ცნა; ჩვენ სხვა დროში ვიყავით და ჩვენ გვანსომს უწინდელი.
გემო... ჩვენ ვერ მოურიგდებით ეგრე ადვილათ ახალ დროსა...
- გ ა ნ. თქვენ დროში რაილა, უფლის მადლსა? მეტი სიბრძნე იყო, ცნო რა?
- გ ა ხ. (მწუხარებით ჩაიცივნებს) ჰა, ჰა, ჰა, ჰა!.. უწინ კაცი იყვნენ, კაცი!.. აკი
იმიტომაცა მღერობდნენ: „ერთხელ სჯობია სიკვდილი, სულ მუდამ დაღონე-
ბასა“. უწინ ვინ დააღონებდა მთის კაცსა?.. ყველგან პირდაპირობა იყვის.
ერთი ბატონის მეტს ვინ ნახამდის?.. ერთი იყვის, მაგრამ იმ ერთისათვის ყვე-
ლანი იყვინან... ესლა რაილა! იასაული ბატონი, სუღია ბატონი, მამასახლისი
ბატონი, ყაზახი ბატონი. უნედრიკი ხომ სულ ბატონის ბატონი! ახლა პრეს-
ტავი, ნაჩალნიკიო... და ვინ დასთვლის კიდევ! ესლა ყველასთან ზურგ მოხრი-
ლი უნდა იყო, ყველასათვის გულის სიტყვა უნდა ქონდეს, ყველას უნდა უცინა,
ახლა სუდიების სამართალი!.. მასხარობაა სამართალი კი არა... ვასუშკაის
სუდები და მამასახლისები არიან.
- გ ა ნ. (ხეწნით) მაშ უწინ როგორა იყო გახასი?
- გ ა ხ. (დაფიქრდება) უწინ, ბჭეობა იყვის... წმინდის სამების საბჭეოში შეიყრებო-
დიან ხევის უფროსნი კაცი და იქ მივიდოდის ერი საჩივრათ, ვინც იმათ გაა-
მართლიან, გამართლდის და ვინც გაამტყუენიან, გამტყუენდის... იმათ სიტყვას
წინ ვერვინ აუდგის... ესლა კი სუღია ამტყუენებს, მამასახლისი ამართლებს.
მამასახლისი ამტყუენებს, უნედრიკი ამართლებს და ასე ირგვიან ერთუერთში,
როგორც დომხალი. თითონაც ვერ გაუგიათ ვინ მოსამართლე და ვინ მოჩივა-
რი, ვინ ძალა და მბძანებელი და ვინ ამსრულებელი... ყველა თავში გვირავუ-
ნებს ესლა, ყველა, ვანისე, დიდი და ბატარა აღარ ირჩევა...
- გ ა ნ. ეგ მართალია უფლის მადლმა, ესლა ყველა ბატონი გაგვიზდა, სამართალი
აღარ გაიგება... თითონ სოფლობაშიაც აგვრიეს... ზოგს ხელს აფარებენ და
ზოგს იქამდინ მიადგებიან, სანამ არ ჩააქცივენ.
- ჯ ა ჯ. მოგვიყვინე ახლა მამა-პაპის ამბავსა!.. დღეს გახაი წაეა, მთელს ზამთარსა
აღარ გავიცდიდი თოლითა და ვინ იცის როდისღა მოვა?
- გ ა ხ. რაია რომ წაეაღ, ჯაჯალავ?.. რა ხარჯი მოგდისთ ჩემზედა?.. ან რაი ხელ-
საყარილა ვარ?

დავებრდი, დავჩაჩანკდი, წვერი გამიზდა ჭაღარა,
შინ ჯალაბთ მოვძულეებულვარ, გარეთ უნდივარ აღარა.

- რაილა გინდათ ჩემგანა? რაიც მქონდა სარჩო-საბადებელი თქვენთვის დამილოც-
ნია და მე კი ესე გავდივარ ცარიელი სახლიდგან... კეთილი ხალხი ბევრია
ქვეყანაზედ, ვიზოულობ და იმათის წყალობითა ვცხოვრებ, ცხო რა ხარჯს გა-
ძლევსთ ჩემი გარეთ ყოფნა.
- ბ ა ზ. რაისათვი, რაისათვი, ჩემო ყველა! შინ იყო და იუფროსო?
- გ ა ნ. მართალს ანბოხს ხაზუაი ღვთის მადლმა! აქ იყო და რიგი მოგვცა, ის არ
ფჯობინება, ეგრე გარე-გარე სიარულსა?
- გ ა ხ. ცუდი რიგის მიცემალა შეუძლიან ჩემისთანა ავარდნილ-გავარდნილ კაცსა...
აბა სწორე გითხრათ, როგორც ღმერთს არ მეტყუება, ისე თქვენა, მე შინ ვე-
ლარ გამძღუბს გული. სანამ შინ ვიყავ, მეც არა დამიკლია რა შინაისთვი, არა
გამიყიდნია რა, არა დამიგარებია რა. ესლა ყველა უფალმა თქვენ მოგახმა-
როსთ... „ჩემი კალო გავლენე, გადავაყენე ხარები“. ახლა რიგი თქვენა...
(დაფიქრდება) ჩემ საწილ საცერძოთ ეგ ვითაი ქალაი მადირსა უფალმა, ე
მაგას გვხვეწებით, მაგას მოუარეთ, გაათხოვეთ და მე ცხო რაი მინდა.
- გ ა ნ. აბა, ღმერთს არ მოეტყუება, რომ ნუნუ ჩემს შვალებს მირჩევნია.
- გ ა ხ. გიშველასთ უფალმა, გიშველას.
- ჯ ა ჯ. ბეჩაო ჩემო თავო, მაგას რალა თქმა გვინდა, ვინლა გვყავს ნუნუზედ უკე-
თისი?
- გ ა ხ. გიშველათ უფალმა, რომ მაგ სიტყვებით გულს მიამებთ.
- ბ ა ზ. დარჩებოდი, გახაისი, შენ თავად გა[ა]ხივებდი ნუნუსა, შენი გუნების სი-
ძეს უშოვიდი და შერე წახვიდოდი საცა გინდოდა.
- გ ა ხ. რაილა ბედენა, ხაზუაე, რაილა... თქვენა ჰყვანდეთ ცოცხალი, თორემ ჩემ-
ზედ უარესად არ ამოუჩრჩევთ ქმარსა... ესლანდელი დროებისა მე აღარც კი
რაინე გამეგება... რასაც მე კარგს ვეძახი, ესლანდელი ხალხი ცუდს ეძახიან.
რაიც მე თეთრი მგონია, თქვენ შავათ გეჩვენებთ და რაი ვიცი... არა, ნუნუსა-
თვის თქვენ უფრო ამოუჩრჩევთ ქმარსა. ერთი იპას გეხვეწებით, გათხოვებაში
დიდ შეძლებას ნუ გამოუდგებით... ყველანი მოხვედები ვართ, მდიდარიც ქე-
რის ქარჯიანსა სტამს და ღარიბიცა... ისევ ღარიბზედ ვაათხოვეთ და ოღონ-
დაც არის გემრეული ლეკმა შეაქამოს... ჯალაბობაში სიტკბოება ჰქონდეს,
თორემ სიღარიბე და მუშაობით ცხოვრება დასაძრახი არ არის. თუ კი ჯალა-
ბობაში გემრეილობა ექნება გლეხიკაციშვილს, მუშაობას ფოთლათ კი ჩააგ-
დებს?
- გ ა ნ. იქნება ვინმე გყავს ამორჩეული, გვითხარი მაინცა!
- გ ა ხ. არავინა, ვანისე, არავინა! თქვენ იცით და თქვენმა ღმერთმა, ვისაც აურ-
ჩევთ... თქვენის მეტი არვინ ჰყავს, ქმარიც თქვენ უნდა, აურჩივით და მამის
სახლობაც თქვენ უნდა გაუწიოთ... თუ თითონ აირჩივა საქმოდ, ის ხომ
სულ კარგი და სულ კეთილი.
- ჯ ა ჯ. განალა ბატარაი არის, რომ მაგის უკითხავათ საქმე დავიჭიროთ!
- გ ა ხ. აბა, თქვენ იცით, თქვენა! (მივა, გუდას აიღებს, წაშოვიდებს, ჯოხს აიღებს)
აბა მე კი წავალ ახლა, ქვეყანაზედ კეთილი ხალხი ბევრია, ჩემს სამარხსაც მო-
ვადგროვებ.
- ჯ ა ჯ. მაცადე, ბატარა შექამე მაინც რამე.
- ბ ა ზ. ნუნუ მაინცა ნახე, ბეჩაო ჩემო თავო.
- გ ა ნ. დაცადე, რაია, ცოტა ხანი, კარტოხაიც მოიხარშებოდა.
- გ ა ხ. გიშველათ უფალმა, არ მშაინ... ნუნუსაც აღარ მოუცდი, თორემ ახლა ის
მოჰყვება ტარილისა და... (აღელვებულის მხრით) მშვადობით, მშვიდობით...

დმერთმა იცის, გნახამთ როდისმე კადგეა თუ არა?.. ჯერ ღმერთსა და მერე თქვენ გებაროსთ ჩემი ნუნუ... მშვიდობით. (მიდის. ყველანი გაჰყვებიან, ვანის და ჯაჯალა კი კარებიდან გამობრუნდებიან.)

გამოსვლა 2. ვანის და ჯაჯალა

ვან. (თვალეებს იწმენდს) საწყალი ჩემი ძმა!.. მართალი თქო. ვინ იცის ვნახაზე კიდევ თუ არა.

ჯაჯ. (შეტევით) ახლა ჩამოუშვი ცრემლები დედაკაცსავითა!.. აბა რაი გატირებს? მადლიც არის, რომ აქაურობას მოშორდა, მუცელს მაინც გაიძღოს.

ვან. რას უბნობ, ჯაჯალავ, უფლის მადლს[ა]?..

ჯაჯ. აი ჩვენა ვართ სატირელნი, რომ ჯაფა და მუშაობაში ვატარებთ ჩვენს დღეებს, მაგრამ მაინც ქერის პურხედ ამოგვდის სული.

ვან. აბა შენ რაი იცი შინაური ლუკმის გემო... ერთხელ უნდა გეცადა, სულ ცხოთა კარხედ ყოფნა, სულ ცხოთ შეთხოვნა და შეყურება და მაშინ იტყოდი. ჯაჯ. თუ კარგი არ იყო, სახლს თავს არ დანებებდა და ცხოთა კარს არ ივლიდა.

ვან. მაგას ნუ ანობ ჯაჯალავ, მტერმა გამოიაროს, რაიც იმან გამოიარა ამ სახლში... ცოლი დამარხა ეგეთი, რომ ხეც გათქმული დედაკაცი იყო... რვა შვილის პატრონს ერთი ეგ ქალიდა დარჩა... და რა საკურველია, რომ ამ სახლში გული აღარ უდგებოდეს.

ჯაჯ. აკი მაგის ცოლს ისეცა ტიროდნენ: ხელ ოქროს დუქარდინი, სათავადო ქალი იყო. ჰა, ჰა, ჰა, ჰა!.. (იცივის) კარგია ჩე! მეც მოვესწარ რაიც იყო, ძროხას ვერ ჩამოსწვლდა ხოლმე.

ვან. ნუ, ჯაჯალავ, ნუ!.. იმას ბევრი ამაგი აქვს ამ სახლხედ, ცოდია იმახედ ძვირის თქმა.

ჯაჯ. ამაგი კი არა, აის აქ... იმის ამაგი აის თუ იყო, რომ თითო-ოროლა ქათამს გაზდიდა და ბატონიანთ ჩაჭგერიდა, აგებ ერთი ჩაი დამალეინანო...

ვან. კარგი, ჯაჯალავ, კარგი... ღმერთმა აცხონას, ის მოკვდა და იმახედ ლაპარაკი მეტიდა.

ჯაჯ. არც მე მეჭირება იმახედ ლაპარაკი, რაიც იყო ვიცი. აღმაც გელიანთ ქალი იყო და დაღმა. იმათხედ არ არის ნათქვამი:

„ძალხედ ხელგები გაშალე, ვარძუკიანთ ქალივითა,
ბიჭებს თვალი გად[ა]ვლე გელია[ნ]თ ქალივითა“.

ეგ კი არტრა, მაგრამ ახლა იმ ქალა-შავას საქმე უნდა ვნახოთ.

ვან. ნუნუსი?

ჯაჯ. ჰო, ნუნუსი. აგერაი დღესაც მოვლენ მთხოვრები, რაი უნდა უთხრათ?

ვან. რაი ექნა, ბიჭი არ მამწონს და ცხოთა შვილის ცოდოში როგორ ჩავდგე?..

შენ მეტათ თავი გადაგიდგია, თორემ მე ვიცოდი, როგორც გავისტუმრებდი მაგ შუაკაცებს.

ჯაჯ. ახლა რაში იწუნებ ხუციანთ უფლის მადლსა, სახლი არ უვარგათ თუ კარი?

ვან. სახლიც კარგი აქვსთ, კარიცა და გორიცა, მაგრამ თითონ ბიჭი არ მომწონს... როგორღაც მოშვებული თონთლე რაიმ არის... მაგასთან ნუნუსაც არ მოსწონს.

ჯაჯ. (შეტევით) ნუნუ რაილა იცის?.. ნუნუ თითისოდენა ქალია, ვისაც მტყურობის უნდა შაირთოს... გავათხოვთ, მოვიშორათ თავიდგან, თორემ ცხოვრების პატრონება ადვილი არ არის.

გან. ჩემის ძმის ნაშრომ-ნადაგავი ხომ სულ ჩენა გვრჩება და უფლის მადლმა, სირცხვილიც იქნება, რომ რიგიანი საქრმო არ შევრთათ.

ჯაჯ. შენ დაბერდი და სულ ჭკუა გამოგეცალა თავიდგან... ბესოზედ უკეთესმა ვილაშ უნდა შაირთას... რაი ვიცე, აზნაურის შვილს კი ჰგავს და...

გან. რაი ვიცე, თითონ ბიჭი როგორღაც გამოსულულებული არის, ნეტავი ჩემის ძმისათვის მაინც გვეყვითხა.

ჯაჯ. გამოსულულებული ბესო კი არ არის, შენა ხარ, რომ ვერ გაგიგია რასა ლაპარაკობ. ღმერთმა ბედნიერება კარზედ მოგაყენა, შენ კი უარს ანბობა და ღმერთს აწყვენიებ.

გან. რაი გქნა, ჯაჯალაუ, მეშინიან ქვეყნის სალაპარაკოთ არ გავნდეთ.

ჯაჯ. ქვეყნის სალაპარაკო კი არ გავნდები, თუ არ გაათხოვებ მაშინისა ნახე ქვეყნის ლაპარაკი... მე კი ერთის სიტყვით თავგატეხილიც და თავგაუტეხიციც იმას გეუბნები, რომ ბესოს მიეც-მეთქი და ახლა შენ იცი... თუ არ გაათხოვებ და, მე კი მამის სახლში წაველ და შენ დაუდექ ყარაულათ ნუნუს... ენახოთ რა სახელს გაჰმეცს.

გან. რაი გქნა, თავად გახამ ისე არ გვითხრა, ვინც თავად ნუნუს უნდაო, ის შერთეთო?..

ჯაჯ. კარგია ერთი ჩე!.. გახა რაილა შენზედ ჭკვიანი გონია?.. აბა მა რაი, თქვენი ჭირიმეთ, თითისოდენა ბაშვს ვილა ჰკითხავს რჩევასა... გაათხოვე თორემ მე რომ ნიშნებსა ვხედამ, ისე მოგვთხრის და მოგვხანამს, რომ ქვეყანაში თავი აღარ გამოგვეყოფა.

გან. რაი გქნა...

ჯაჯ. (გააწყვეტინებს) რაი გქნა, რაი გქნა! ის ჰქენ, რომ ნუნუს ვხლა გაუთხოვებლობა ყოვლად შეუძლებელი არის... უნდა მისცე, მისცე (წამოღებება, მიდის გარეთ)

გან. ჯაჯალავ, მაიცადე ბატარაი, რაია?

ჯაჯ. (შებდგება) რაილა გინდა?

გან. გან[ა] ცხო არარა...

ჯაჯ. მე მიინდა ბესოს მიეცეთ და უნდა მიეცეთ, თუნდ რაიც გინდა ჰქნათ. (გადის)

გამოსვლა 3. ვანისე მარტო

გან. (ზის დაფიქრებული) ჩემ[ი] დიაცი, ერთი მხრით კი მართალს ანბობს.. ქალი საქონელია, მოვიდა მუშტარი, აიღე და მიეც... ბევრსაც ნულარას ილაპარაკებ, თორემ ქალი ყველაზედ ნაზი საქონელია, ყველა შეჰყურებს ქურდილის თვალებით... მაგის გარეთ ჩემი ძმის მამული განა სახუმარია!.. ერთი და ორი არ იპოვება ხევში, რომელსაც ჩვენოდელა მამული ჰქონდეს და ჩემა ძმამ, რომ გაყოფა მოინდომოს, ან გაყიდას ან დააგირავას, მაშინ ისევე ხეზეურ მიწაში ჩაეწვე ის არ მერჩიება?.. არა, მაგისთანა საქმე რომ დამეშინათოს, ხევში კუდი მომეხდებოდა. მართალია, თუნდა სულ გაუთხოვებელი დარჩეს ნუნუ, ჩვენი ხელის ანგარიშით მამული მაინც მე უნდა დამრჩეს, მაგრამ, ეი... საცა ქალი გაიწვებს, რას არ მოახერხებს? ათას რიგათ შეიძლება, ჩემის ძმის წილობა-

ხედ ხელი ამალბინოს... თუ კი ნუნუმ მოინდომა, შეუძლიან შეაგულანოს ჩემი ძმა, ის გამეყრება, მერე მამულს და სახლკარობას გაჰყიდის ვინმემ და ფულს თავის ქალს ჩაუჩხრიალებს... მაგრამ, ან ნუნუმ, ან ჩემა ძმამ რაი იციან ეგები?.. ნუნუ არის და ერთი თითისოდენა ბაშვი, ჩემი ძმა და ერთი ძროხასავით კაცია, რას გაიგებენ მაგებისას... რას გაიგებენო?.. ღმერთმა ნუ კნას, რომ ერთი წინა[ა]დმდეგობა ჩამოგვივარდეს, თორემ ოსტატები კი არ დააკლდება... იმთვენი არიან, რომლებიც მშიერ მგლებსავით აქეთ-იქით თვლებს აცეცებდნენ, რომ მგონია თავზედ თმა არ შექნება იმთვენი... იმასაც დაღუპამენ, მეც და მამულსაც გამოგვაცილიან ხელიდგან... (დაფიქრდება) ეჰ, ჰე, ჰე, ჰე! მართლაც რომ გამოიცვალა ქვეყანა, ძმა ძმას ვეღარა ნდობია... არა ჩემო თავო, მოდი და ჩქარა გაათავე საქმე, დღესვე გადაწყვიტე, თორემ ვინ იცის საქმე საითკენ გადაბრუნდეს... (დაფიქრდება) ჩემა ძმამ რომ მითხრა, ვინც ნუნუს მოეწონოს იმას მიეცო?.. როგორ უღალატა იმის სიტყვებსა?.. ჯერ ერთი ისა, რომ ძმა არის, მეორეც ისა, რომ ობოლი დავრჩენილვარ მაგის ხელში და ისე აუხდივარ როგორც შვილი... მაგათ ამავს რომ უღალატა, ღმერთ რაღა უნდა უთხრა?.. არა, ისევ ის ეჯობინება, ნუნუ თავის სურვილზედ გავათხოვო, ცოდო-მადლიც თავისი იქნება და არც არავისაგან სასაყვედურო მექნება. (დაფიქრდება) მერე?... მერე ჯაჯალას ვილა დაუდგება აქა, მგონია, რომ ერთი საათი მოსვენება აღარც მე მომცეს და აღარც ნუნუსა... ეჰ ღმერთო! რა ხათაბალაში ჩავარდი? ცოლს ვაამო, ძმა უნდა ცხელ რკინასავით გადავავდო, ძმის სიტყვები გავიგონო და სახლში ზეციური ჯოჯოხეთი გავიჩინო!.. არა, სულ ტყუილია, უნდა იმაზედ გავათხოვო, ვინცდაც ჯაჯალაი მეუბნება... მეტი ღონე არ არის... ერთი ეს არის ხათაბალა, რომ ბეს[ოს] სახლში დედაკაცი არავინა ჰყავს და ძმაც ისეთი დაუცხრობელი კაცია, თორემ ჩემი ცოლი მართალს ანბობს, ოჯახობით მაგათზედ უკეთესი ხეც არა ვინ არის... იმასაც მართალს ანბობს, რომ ესლა ნუნუმ არჩევისა არა იცის რა... გავათხოვებ, გავათხოვებ თორემ მე რომ ჯაჯალას ხასიათი ვიცი, იმ ქალაშავას თავს და[ა]ხრჩობინებს წყალში. (აიღებს ბანდულებს) წავა[ლ] დერფანზედ დავბანდამ... ეგეთი დღეა, რომ კაცს გული გაუნათლდება გარეთ. (გადის)

გამოსვლა 4. ნუნუ მერე ჯაჯალა

ნუნ. (შემოდის, სარეცხელა უძევს, ჩამოიღებს და დადგმაში ჩამოუვარდება) უჰ!.. ძლივს არ გავათავე ამათი ჭიქყა! (შინჯამს თაროზედ) ჯამები დილასვე მოვასურნელე... გობები დავრეცხე. ესლა საქმე აღარა არის რა და ლოლობ წავალ... დილილმე, დილილმე,

წავალ და ლოლოს დავკრეფამ ჰე ოდელა ჰო!..

დილილ მე, დილილმე იქ საყორელს დავინახამ, ჰე ოდელა...

ჯაჯ. რაი, რაი გატლიკინებს, შე პირ შავე.

ნუნ. რაია, არც რა.

ჯაჯ. საქმე აღარა გაქვს, რომ თამაშობა[ს] მოჰყოლინარ და ერთი ტაშფანდურა გაგიმართამს?

ნუნ. რაილა საქმეა აბა?

ჯაჯ. სუფრები დარეცხე?

ნუნ. და [ვრეცხე].

ჯაჯ. გობები?

ნუნ. გობებიცა.

ჯ ა ჯ. ჯამები?

ნ უ ნ. სუყველი დილასვე დავრეცხე მოვასურნელე.

ჯ ა ჯ. (მივა და ტაგანაში ჩაიხედავს) წყალი რომ აღარ ყოფილა?

ნ უ ნ. ბატარას დავისვენებ და წავალ.

ჯ ა ჯ. დაისვენე, შენმა დარჩენამ, წელი გწყდება მუშაობით.

ნ უ ნ. მთელი დღე სარეცხედ ვიყავ, ძლივსლა გამოვიტანე სარეცხელა.

ჯ ა ჯ. მაშ რა გონია? ცოცხალმა ადამიანმა უნდა იმუშაოს, მაშა?.. განა ჩვენ არა გვხედავ, ნაწლევებზედ ფეხს ვიდგამთ და ისე გცხოვრებთ. წადი, წადი, კარგია.

ნ უ ნ. ეხლავე, ეხლავე.

ჯ ა ჯ. ეხლავე რაილა, წაშავდი და კარგი.

ნ უ ნ. დღეს მამაი არ მინახია, ვნახამ და წავალ.

ჯ ა ჯ. რამდენი ხანია გახა წავიდა, ვილასა ნახამ.

ნ უ ნ. (შეშინებით) სად წავიდა?

ჯ ა ჯ. აბა რაი ვიცი. ეშ[მ]აკი თითონა[ა] და ეშმაკის გზა იმას უქერი, მე რაი გავიგა.

ნ უ ნ. (ეხევა) დედაისი, მეზუმრები განა?.. არ წასულა მამაი?

ჯ ა ჯ. (გაჯავრებით) მომეცალე იქითა! რაი მაქვს შენთან სახუმარი?.. წავიდა, წავიდა მამაშენი, გაიგონე კარგათ და დაიჯერე...

ნ უ ნ. (დაფიქრებით) მე კი მეგონა, რომ...

ჯ ა ჯ. რაი გეგონა?.. აბა რაი გეგონა?.. რაიც უნდა გონებოდა, მაინც გათავდა, ვერ აღსრულდა შენი სურვილი, ვერ მოგართვით გიორგი... მამაშენმა ასე უთხრა თავის ძმას, მეც შენ გენაცვალეო და ჩემი ქალიცაო, როგორც შენ გესიამოვნება, ისე მოიქეცო, ვისაც გინდა იმას მიეცო.

ნ უ ნ. მე არც გიორგი მინდა და არც სხვა!.. მე იმას ვსტირი, რომ მამაი ვერ ვნახე, თორემ...

ჯ ა ჯ. თქვენი ჭირიმეთ, როგორი ეშმაკი ყოფილა?! აი დაგწყველას წმინდა გიორგიმ... რაიც გინდა იეშმაკო, მაინც თომას* უნდა მიგათხოვოთ და მაინცა.

ნ უ ნ. (გაშტერებით) თომასა?..**

ჯ ა ჯ. არ დაუწუნო ან გვარი და ან შეძლება გიორგისთანა.

ნ უ ნ. მე არცარავიხედ არა ვთხოვდები და თომაზედ*** ხომ უფრო სულ არ ვავთხოვდები. თომაზედ*** რალა გამათხოვებს თრითინას მიუგავს თავ-პირი.

ჯ ა ჯ. შენ კი რა ციღავნ ჩამოსული ხარ, შენს სიკვდილს, რომ თომას**** იწუნებ? ნ უ ნ: ჩვენს სოფელში ჩემზედ ჟარესი არვინაა, მაგრამ თომას***** კი მეც არ შევირთამ.

ჯ ა ჯ. არ შეირთამ თუ შენა კითხეთ... მაგრამ კარგათ გაიგე, მამაშენმა ჩვენ ნება მოკცა, რომ იმაზედ გაგათხოვოთ, ვიხედაც ჩვენ გვინდა.

ნ უ ნ. მაშ მამა იმითმ თუ გაგზავნეთ ჩემს უნახავათ, რომ მე იმას მიმცეთ, ვინც თვალით არ დამენახება.

ჯ ა ჯ. ქალაის მზემა, რამთენიცი უნდა იხტუნა გასახედნს კვიცსავითა, აღარ იქნება საქმის დარღვევა... ბესოზედ უნდა გასთხოვდე.

ნ უ ნ. თავ მოვიკლამ და ბესოზედ კი არ ვავთხოვდები.

ჯ ა ჯ. ასე გათხოვდები, რომ მზე მალლა იყოს.., ჯანსა კი არ გაგაგდებიან რომ არ გასთხოვდე... კარგია, აიკიდე ტაგანა და წადი წყალზედ.

* შეცდომაა, უნდა იყოს: ბესოს, ** ბესოსა, *** ბესოზედ, **** ბესოს, ***** ბესოს. ს. ყ.

ნუნ. (აიკიდებს ტაგანას) წყალზედ კი წავალ, დედასი, მაგრამ ეს იცოდეთ.
რომ ჩემის ცოცხალის თავით ბესოზედ გათხოვება არ იქნება.

ჯაჯ. მაგას შენ არვინა გკითხამს... შენ წადი წყალზედ... (ნუნუ მიდის)

ნუნ. (კარებში შეხედვება) რაი ვქნა...

ჯაჯ. (გააწყვეტინებს) კარგია, წაიტეხე ფეხი, შე გასაქრობო. (ნუნუ გავა)

გამოსვლა 5. ჯაჯალა მარტო

ჯაჯ. თავს მაიკლამს! უყურეთ რითი გამომაჯავრა!.. ნეტავი ღმერთს აბრძანებინა და მართლა თავი მოეკლა... თითონ დაუდგებოდა (თვალი, თორემ ჩემთვის ხომ საქმე მაშინ სულ გაწმენდილი იქნებოდა... მაგრამ რათა, მაშინ ხომ ურვათს დავკარგამდი?.. მეც სადიასახლისო პატივისცემას ველარ ავიღებდი? (დაფიქრდება) არა, ისე უნდა მოვახერხო, ჯერ ჩამოვიდნენ სასიძოთ, ჩამოგვიტანონ რაც პატივისცემა გვერგება, ურვათი გაგვისრულონ და მერე წყალში კი არა, თუნდ ზღვარში გადავარდეს. (მოისმის ხმაურობა) აგერ, მგონია, შუა კაცებიც მოდიან. დავიწყო რისიმე კეთება, თორემ სირცხვილია (მივა ქვაბს მოხდის და შინჯამს). კაი დროს მოვლენ, კარტახიც მოხარშულა. (შემოდის ვანისე, ღემეტრა და პეტრია)

გამოსვლა 6. იგივე და ვანისე, ღემეტრა და პეტრია*...

მ ა მ ი ს მ კ ვ ლ ე ლ ი

დრამა [5] მოქმედებად

მოქმედება I-ლი

სცენა წარმოადგენს სამყოფო სახლს კერიათი გამართულს, რომლის გარშემოცა სხდანან ჯაჯალა, ნუნუ და ბა[ვ]შეები. გრძელს სკამზედა ზის გახა, რომელიც თანდურს უკრავს და ადია გვერთით უხის.

გამოსვლა პირველი

გახა, ადია, ჭაჭალა, ნუნუ, მერე ფიდო და ოსეფა

გახა: (თანდურს დასძახის)

როსტომ თქვა: მიწა გრილია, სიტყვას მით უნდა რბილობა,

ვაჭკაცს რომ გაუჭირდება, მაშინის უნდა ცდილობა.

როსტომ თქვა: სიყმაწვილითა დავკრიფე ია და ვარდი,

სადაც დიდ ბრძოლას შევესწარ, თავს დავკრი, ბოლოს, გავარდი.

ყმაწვილი ვიყავ ვლადობდი, საქმეშიაც ვმარდობდი,

იმა დღეების ნახული, დახე რა დღეში ჩავარდი. **

* აქ წყდება ამ ნუსხის ტექსტი.

** ამის შემდეგ დედანში მიმატებულია:

„დავბერდი, დავჩაჩანადი, მომხედეთ, წვერი და თმები

გამთეთრებია, როგორცა თოვლითა მოცული მთები,

მაგრამ თოვლის ქვეშ ყინულში, ჩქარ-ჩქარა გამოსდინდება

მჩქეფარე ადუღებული შადრევანთ ანკარა წყლები“.

ეს სტრიქონები ავტორს წაუშლია.

როსტომ თქვა: ერთი არა სჯობს ამ ჩემსა მოგონებასა, ერთხელ სჯობია სიკვდილი სულ მუდამ დაღონებასა.

საქართველოს
საქართველოს

ა დ ი ა: დაიცალა ერთი, დააყენე მაგ შენი ფანდურის ჟღერი[ა]ქღურის... რაი არის, ღვთის მადლსა, რომ ერთი ბეწო ხან ვერ დაისვენებ?

გ ა ხ ა: (დასდებს ფანდურს) აბა რაი გინდა? (ამოი[ო]ხრებს) ეჰ, უფალო! რისთვის გაგვაჩინე?

ა დ ი ა: ახლა ე მაგ ქალას რომ გვთხოვენ, რას გვეტყვი?

გ ა ხ ა: აბა რაი ვიცი, თქვენ იცით.

ა დ ი ა: *

1901 წ. თ. ხუსკიგაძეს „მამის მკვლელი“ გადაუქვეთებია დრამად 3 მოქ. და 6 სურათად. (საქ. ცენტრალური ისტორიული არქივი, ფონდი 480, საქმე № 1765)

ფ ა თ ი

ეს მოთხრობა პირველად დაიბეჭდა 1882 წელს გაზ. „დროებაში“ (№ 67—68). ამის შემდეგ ავტორის მოთხრობა გადაუმუშავებია და ახალი რედაქციით დაუბეჭდავს 1885 წელს თავის თხზულებათა კრებულში. აქედან კი, უმნიშვნელო შესწორებით, დაიბეჭდა 1892 წელს „ქართველთა ამხანაგობის“ მიერ გამოცემულ ალ. ყაზბეგის თხზულებათა მე-4 ტომში.

1885 წლის გამოცემა ჩვენში მოიპოება მხოლოდ საჯარო ბიბლიოთეკაში და ისიც დეფექტურია, მას აკლია „ფათის“ დიდი ნაწილი. შემონახული ნაწილის 1892 წლის გამოცემასთან შედარებამ გამოარკვია, რომ ამ ორ გამოცემას შორის თვალსაჩინო სხვაობანი არ უნდა მოიპოვებოდეს, ამიტომ ძირითადად ჩვენ 1892 წლის გამოცემა ავიღეთ.

ე ღ ი ს ო

„ელისო“ ავტორის სიცოცხლეში სამჯერ დაიბეჭდა, პირველად 1882 წელს ჟურ. „ივერიაში“ (№ 10), მეორედ 1884 წელს ცალკე წიგნად (გრიჭუროვის გამოცემა) და მესამედ 1885 წელს ალ. ყაზბეგის თხზულებათა კრებულში. უკანასკნელი გამოცემა ჩვენ დეფექტური გვექონდა, რომელსაც „ელისოს“ დიდი ნაწილი აკლდა. შემონახული ადგილების 1884 წლის გამოცემასთან შედარებიდან გამოირკვა, რომ 1885 წლის გამოცემა, უმნიშვნელო შესწორებით, გამეორება უნდა იყოს 1884 წლის გამოცემისა.

ტექსტის დადგენისას სამივე გამოცემა გამოვიყენეთ.

საქართველოს ცენტრალური ისტორიული არქივის საცენზურო კომიტეტის ფონდში ჩვენ შევგზავდრია ამ თხზულების რუსული თარგმანი ცენზურის მიერ აკრძალული.

„ელისო“ ალ. ყაზბეგს პიესადაც ჰქონია დაწერილი, რომელშიდაც ავტორი ანზორას როლს ასრულებდა თურმე. **

* აქ წყდება ტექსტი.

** ი. გ რ ი შ ა შ ვ ი ლ ი, ალ. ყაზბეგი თეატრში, „ლიტერატურული ძიებანი“ 2 გვ. 186.

ჩინოვნიკი ელურიძე

პირველად დაიბეჭდა 1882 წელს გაზ. „დროებაში“ (№ 238—239), მეორედ 1892 წელს ალ. ყაზბეგის თხზულებათა მე-4 ტომში. არსებითი სხვაობა მათ შორის არა მოიპოვება. ჩვენს გამოცემას საფუძვლად დაედო „დროების“ ტექსტი.

ე ლ ბ ე რ დ

„მამის მკვლელში“ ალ. ყაზბეგს ნათქვამი აქვს: „დაიპირეს ჩინილი, დაინიშნა გამოძიება და რამდენიმე დღის შემდეგ ჩამოახრჩეს, როგორც მოღალატე, რომელმაც მოიწადინა აფიცრის სიკვდილი“. ამ ცნობას „დროებაში“ (1822 წელი, № 218, გვ. 3) გაკეთებული აქვს შემდეგი შენიშვნა: „ამ შემთხვევის შესახებ მოთხრობას სახელად „ელბერდ“ „დროების“ მკითხველები შემდეგში წაიკითხავენ“. მართლაც, 1892 წლის „დროების“ 248 (XI. 27), 250 (XI. 30) და 252 (XII 2) №№-ში კიდევაც დაიბეჭდა აღნიშნული მოთხრობა. მეორედ „ელბერდ“ 1892 წ. შევიდა ალ. ყაზბეგის თხზულებათა მე-4 ტომში. არსებითი განსხვავება ამ ორ გამოცემას შორის არ არის. ჩვენს გამოცემას საფუძვლად დაედო „დროების“ ტექსტი.

მოთხრობის გმირი ელბერდ რეალური პირი ყოფილა, რომელსაც ალ. ყაზბეგი იხსენიებს სიმონ ჩეკიაშვილისადმი მიწერილ წერილშიც (ნ. ქვემოთ გვ. 392).

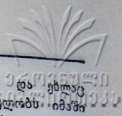
ნამწყემსარის მოგონებანი

„ნამწყემსარის მოგონებანი“ ბეჭდვა ალ. ყაზბეგმა დაიწყო 1882 წლის დეკემბერში (გაზ. „დროება“ 22.XII № 268) და დამთავრა 1883 წ. თებერვალში, (12.II № 31). ამის შემდეგ ეს ნაწარმოები დაიბეჭდა 1892 წელს ალ. ყაზბეგის თხზულებათა მე-4 ტომში. ამ გამოცემასა და „დროების“ ტექსტს შორის არსებითი განსხვავება არ მოიპოვება. ჩვენს გამოცემას საფუძვლად დაედო „დროების“ ტექსტი.

„ნამწყემსარის მოგონებანი“ ავტობიოგრაფიული თხზულებაა, ენება ის ალ. ყაზბეგის მწყემსობის პერიოდს. მასში დასახელებული პირები ზოგი ალ. ყაზბეგის „ნამგალები“ და ახლობელი მწყემსები არიან. მაგ. სვიმონ გიგაური იგივე სვიმონ ჩეკიაშვილი ყოფილა, რომელთანაც ალ. ყაზბეგს მწყემსობაში ბევრი მზიარული დღე გაუტარებია. აი როგორი სიამოვნებით იგონებს ალ. ყაზბეგი ამ დროს, სვიმონ ჩეკიაშვილისადმი მიწერილ შემდეგ წერილში:

„უძღვნის მეცხვარეს სვიმონა ჩეკიაშვილს ნამეცხვარალი ავტორი.

ძმაო სვიმონა! გახსოვს რამდენი დღეები გავტარებთა მე და შენ ერთად რამდენი ავდრიათი დღე, ჭეჭა, ქუხილი, რამდენი შარი მოუკიდნიათ ყაზახებს; რამდენჯერ წინააღმდეგობით იმით უსამართლობას? გახსოვს, როგორ გაკვირვებდა შენ და დანარჩენ ჩემს ამხანაგებს, რომ მე, ნებივრად აღზრდილმა მებატონემ, კაცმა, რომელსაც შემძლო მოსვენებითი ცხოვრება, შინაურ კერას ვარჩე მოუსვენარი მინდორში და მთაში ხეტება, ხეტება სავსე განსაცდელით და შემთხვევებით. მაშინ ბევრს არ ესმოდა მიზეზი ჩემი ამგვარი ცხოვრებისა. ბევრი მძრახავდნენ ამისათვის და მიგონებდნენ ათას ცილის წამებას, მაგრამ

შენ, ჩემო მეგობარო, მაშინაც გესმოდა ჩემი გულის მიმართულება და გზა კიდევ მოიგონებ. თუ ჩემს ნაწერებს კითხულობს ვინმე, თუ ჰპოვებს იმაში რასმე გულის გასართობს, თუ არა სწყინდება და ბოლომდის ჩადის, ყველა ამის მიზეზი ჩემი წარსულია, ჩემი მეცხვარეობა და თქვენთან ცხოვრება შვიდი წლის განმავლობაში, რომელმაც ერთი და იგივე გვაგრძნობინა, ერთი და იგივე კენესით დააქვნესა ჩვენი გული, ერთი და იგივე მიზანი დაგვანახვა. არ ვიცი, ძმაო, შენ და დანარჩენი ჩვენი ნაამხანაგრები რასა ჰგრძნობთ, მაგრამ მე კი ბევრს საღამოს მომაგონდება ჩეჩნის მინდვრები, გაჩაღებული ცეცხლი, რომელსაც გარს შემოსხდომიან მწყემსები და მთელი დღის სიჩუმისა და დუმილის შემდეგ, გამხიარულებულნი, მოლაქლანდრენი... იქვე დაყრილი ცხვარი და იმას იქით, აქა-იქ ყარაულად მდგარი მწყემსები, რომლებიც გაქვავებულ სურათებს მიემსგავსებოდნენ. გახსოვს ერთგული ბროლია, მურა, ფარება, რომ არც ერთი ჩვენთაგანი პირში ლუკმას ისე არ ჩაიდებდა, რომ პირველი ლუკმა ამ ძალღებისთვის არ მიგვეცა, მერე?.. დამშვიდებული ჩუმი ღამე, მთვარე, რომელიც გედსავით მიცურავდა ცაზე და ნახ, მოალერსე სხივებს გვესვროდა ჩვენ, თოზედ გასულ მწყემსებს. ღმერთო, რაოდენი გრძნობა ილვიძებდა მაშინ, რაოდენი სურათები იხატებოდა თავში?! აი ამ დროს ითქმოდა: „კაცის გული ზღვაა, რას არ გაჭეიქრებს?“

გახსოვს ჩეჩნელი ელბერდ, ჩვენი მასპინძელი, გახსოვს იმისი სახლობა, გახსოვს ყაზახების სტანიცები, ჩეჩენთ სოფლები, გროზნა, მინდორი, მთა, ტყე? გახსოვს რამდენ მშვენიერ სურათებად ეხატებოდა ჩვენს თვალებს და ისე აკვირვებდა ბუნების სიმდიდრე? მე ყველა ეს ისე ცხოვლად მეხატება თვალიწინ, ისე ცოცხლად მაგონდება, თითქოს გუშინ იყვეს მომხდარი! ნუ დაიფრწყებ შენც, ნუ დაიფრწყებ, რადგანაც ეს წუთები იყო წმინდა, პატიოსანი, რომელსაც კაცი, ისიც ზოგიერთი, ერთხელ შეხვდება თავის ცხოვრებაში და ეს სანატრელი წუთები აღარ განმეორდება.

მშვიდობით, ჩემო სვიმონ, გულითად მშვიდობას გეუბნება ის კაცი, ვინც ინატრის შენთან ერთად ყველა შენის მეზობლისთვის ყოველგვარ მშვიდობას და ცხოვრებაში უკეთეს პირობას.

თქვენი სიკვდილამდე ავტორი“

მწყემსობაში მიღებული შთაბეჭდილებანი ალ. ყაზბეგმა შემდეგში გამოიყენა თავის ნაწერებში.

ალექსანდრე ყაზბეგის
ლექსიკონი

აღ. ყაზბეგის ლექსიკონის ეს ნაკვეთი ასახავს წინამდებარე ტომში მოცემულ ლექსიკურ მასალას; დანარჩენი მასალა წარმოდგენილი იქნება შემდგომ ტომებში.

აკადემიური გამოცემის სალექსიკონო პრინციპის თანახმად, აქ განი-
მარტება არა მხოლოდ ის სიტყვა-ერთეული, რომელიც გაუგებარია
მკითხველისათვის, არამედ აღინუსხება ისეთი სიტყვებიც, რომელთა მნი-
შვნელობა კონტექსტითაც ნათელია, მაგრამ ლექსიკონში მათი მოქცევა
აუცილებელია მწერლის ლექსიკური თავისებურებების შესასწავლად. მით
უმეტეს ეს გასაგებია, თუ გავითვალისწინებთ ჩვენი გამოცემის ფართო
მასობრივ ხასიათსაც.

მწერალი ზოგჯერ მარტავს ამა თუ იმ დიალექტურ სიტყვას (ან ტექს-
ტშივე, ფრჩხილებში, ანდა სქოლიოში). ლექსიკონში ყველა ეს განმარტება
მოცემულია და აღნიშნულია, რომ ახსნა ყაზბეგს ეკუთვნის. ბევრი განმარ-
ტება ყაზბეგისა აქ დაზუსტებულია და შევსებული.

ყველა გასამარტავი სიტყვა (დიალექტური წარმოშობისა) ჩემ მიერ შე-
მოწმებულია ადგილობრივ, სხეში (ეს საინტერესო იყო იმის გასარკვევა-
დაც, რამდენად ცოცხალია თანამედროვე მოხერ მეტყველებაში ამ რამ-
დენიმე ათეული წლის წინათ ფიქსირებული ლექსიკური ერთეულები).
გამოირკვა, რომ აღ. ყაზბეგი ვარგად ასახავს თავისი დედა-კილოს ლექსი-
კურ თავისებურებებს. შეინიშნება მხოლოდ რამდენიმე მაგალითი სხვაო-
ბისა (ეს აღნიშნულია ლექსიკონში სათანადო ადგილას, შიგადაშიგ), და
შესაძლებელია ეგ სხვაობანი დიალექტის განვითარების შედეგიც იყოს.

ზმნები დალაგებულია საწყისის მიხედვით; პრაქტიკული მოსაზრებით
ზოგჯერ ცალკე ერთეულებად მოცემულია ზმნის პირიელი ფორმებიც, გან-
საკუთრებით ის სიტყვები, რომელთაც საწყისი ფორმა არ უხერხდებათ.

ყოველ სიტყვა-ერთეულს უზის ნომერი — წიგნის რომელ გვერდზე
გვხვდება მოცემული სიტყვა. აღნიშნება არა ყოველი გვერდი, სადაც სი-
ტყვა გვხვდება, არამედ მხოლოდ ერთი (დოკუმენტაციის მიზნით). რამდენ-
იმე გვერდი მითითებულია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ სიტყვას ნუაწ-
სური მნიშვნელობა აქვს, ანდა სიტყვის მნიშვნელობის დასაზუსტებლად
საჭიროა სხვადასხვა კონტექსტის ჩვენება. თუ სალექსიკონო ერთეულს
ნომერი არ უზის, ეს იმას ნიშნავს, რომ ამ ფორმით ეგ სიტყვა არა
გვხვდება ყაზბეგთან, ხოლო ნაწარმოები ფორმა (ტექსტში დადასტურე-
ბული) განსხვავებული შრიფტითაა დაბეჭდილი ბუდეში, და მიწერილია
გვერდის ნომერი.

შემოკლებანი: ნ.—ნახე, შდრ.—შეადარე, რუს.—რუსული, ყაზბ.—ყაზბეგი.

ა

1. ა 38 მწუხარების შორისდებული.
2. ა კნინობით-მოფერებითი ნაწილაკი: ქალ-ა 161; ბიჭ-ა-ვ 213; ცულ-ა 137; ცხორ-ა-ნი 123; მზრალ-ა 162; გირ-გოლ-ა-ი 173.
3. ა შემოკლებული აი ნაწილაკი, რომელიც მიეკვრის იქ სიტყვას: ა-იქ (=აი იქ) 316.
- ა-ა 416 სისხარულის (ალტაცების) შორისდებული.
- აავ, დადადაი 261 მწუხარების შორისდებული (უდრის თქმას: „ვაი დედა!“)
- აზაიმე 311 გაკვირვების შორისდებული.
- აბღია 93 კაცის სახელია.
- აბრაგი ყაჩალი. ჰაზგუბი 359.
- აბრატნიო 291 отработи! (უკან!)
- აღაი ნ. დადაი.
- აგაი 148 მწუხარების შორისდებული (=ვაი).
- აგაიმე 290 მწუხარების შორისდებული (=ვანიმე).
- ავარდნილ-გავარდნილი 160 თავზე ხელ-აღებული, თავაშვებული.
- ავარდნილი 178 ნ. ავარდნილ-გავარდნილი.
- ავ-ლადაი 148 მწუხარების შორისდებული, რომელიც იხმარება მიცვალებულის დატირების დროს (შდრ. და-დაი, ავაი).
- ავჟანდა 405 უზანგები.
- აზარფეშა 298 ვერცხლის გრძელტარიანი სასმისი.
- აზგამ 100 შეძახილი ძაღლის გასაგდებად (შდრ. ასგამ).
- აოაუჟუჟო 337 კაცის სახელია.
- ა-იქ ნ. ა (3).
- აქტრისა აქტიორი ქალი, აქტრისა. ჟეტ-სესი 418.
- აღაგი ადგილი. ლაგზეღ 73.
- აღალი 38 რაც კაცს სამართლიანად ეკუთვნის, კანონიერი.
- აღთაფა 321 წყლის ჭურჭელია სპილენძისა.
- აღიონის აწევა 450 განთიადი, რიყრაყი. ლიონისა ჰაზგუბი 22 ირიყრაყა.

- ალტამა: ლატამე 459 „ალტამეს გამაინ სიმინდის ცომს, პატარა ჭუპატებად მოხარშულს“ (ყაზბ.).
- ამაობაში 75 ამასობაში.
- ამბოვი 259 ამბავი.
- ამინ 64 (ბერძნული ამენ) ჭეშმარიტად, ნამდვილად.
- ამობოხრა (გუჯარატი) 40 გულის მოჯერება ოხვრითა და ტირილით.
- ამპარტავენება 185 ამპარტავენობა.
- ამ სიტყვებზედ 65 ამ სიტყვების თქმის დროს.
- ამწყალობენებენ ნ. დამწყალობენება.
- ანბავი 316 ამბავი.
- ანზორა 388 კაცის სახელია.
- ანტრებრენიორი 416 სათეატრო საქმის გამძღოლი კერძო პირი (მსახიობთა დამქირავებელი და სხვ.).
- აბეურთი 45 უღელში ტაბიკებს შუა გაბმული თასმა.
- არაქათ-გაწყვეტილი 110 არაქათგამოღებული, ძალზე დაქანცული.
- არახვეთელი 445 სოფელ არახვეთის (მთიულეთშია) მცხოვრები.
- არ გამოვიდა რამდენიმე ხანი 314 არ გასულა რამდენიმე ხანი.
- ასეთ-აგეთი 190 ლანძღვა-გინების შემცველი სიტყვა.
- არშა 227 სოფელია ხევში (ყაზბეგის რაიონი). აქედან: ჰაზგუბი 225; ჰაზგუბი 212 „თავის სინაგრით განთქმულია არა მარტოა ხევში, არამედ საქართველოს ისტორიაშიც“ (ყაზბ.).
- არცვიზედ 179 არავისზე.
- არც ვინ 88 არავინ.
- არცვის 33 არავის.
- არც რა 91 არაფერი.
- არწია 283 სოფელია ჩრდილოეთ კავკასიაში.
- ასგამ 224 ნ. აზგამ.
- ასინსკა 451 სოფელია ჩრდილოეთ კავკასიაში.
- აუ 100 მწუხარების შორისდებული.
- აფთარა 100 ძაღლის ეპითეტი.
- აქაით 233 აქედან (ნ.-ით).

აქციონი (რუს.) 456 სააქციო უწყების გადასახადი. აქციონი—გადასახადი ისეთი მოხმარების საგნებზე, როგორიცაა არაყი, თამბაქო და სხვ.

ალა 443 ბატონი, პატრონი.

ალსრულეზდენ 115 ასრულეზდენ.

აჩლიყი 317 სოფელია ჩრდილოეთ კავკასიაში. აქედან: აჩლიყუღი 432.

აჩოზი 324 სოფელია ჩრდილოეთ კავკასიაში.

აცუნცრუქებული 420 ატაცებული, ამჩატებული.

ახა ვაიათა ავი მე 145 მიცვალებულის დატირებაში გამოყენებული სიტყვები.

ახლეულები 173 ახლობლები.

ახ-მე 196 მწუხარების შორისდებული.

აჰუ 6 ზიზლის შორისდებული (= ფუ); 290 მწუხარების შორისდებული.

ბ

ბაითალი 244 ოხერ-ტიალი, ვერანი (საწყევარი სიტყვა) (შდრ. ბაითალმანი). ბაითალმანი 72 იგივეა, რაც ბაითალი (ნ.).

ბაკი 454 საქონლის საზაფხულო ირგვლივ შემოლობილი სადგომი.

ბალთა 460 სოფელია ჩრდილოეთ ოსეთში.

ბალი წვეფლება-საცეკვაო საღამო. ბაღაღა 298.

ბალკონი (რუს.) 359 აივანი.

ბაღლაი 186 ბაღლი, ბაგში.

ბანდული მთაში სასიარულო ფეხსაცმელი (ქალამანი), რომელსაც ძირი თასმებისაგან აქვს გამოწნული, რათა არ დაცურდეს. ბანდულა 159; ბანდულა 175.

ბანის პირი 177 ბანის კიდე.

ბარაქა შენს ცხორს! 445 დალოცვა: სიუხვე, მატება, გასუქება შენს ცხვარს!

ბარაქალი 194 ვაშა! ყოჩაღ!

ბარემ, ბარემდინ 92; 180 ოღონდაც.

ბაროშა (რუს.) ქალიშვილი. ბაროშა 417.

ბარტყუნი 230 ფეხების მძიმედ ცემა (მი-

წაზე, იატაკზე), ბაკუნი. აქედან: ბარტყუნა 191.

ბახარა 444 ძაღლის ეპითეტი.

ბატარაი 5 პატარა.

ბატონი 45 „ბატონს... მაშინ ნაჩაღნიკს... ეძახდნენ“ (ყაზბ.).

ბაყაყი 23 „ადვილად შეამჩნევდით უნალო ცხენების ნაფხურს და ჩლიქების იმგვარ ბეჭდებს, რომელსაც ბაყაყი ეძახიან და დედამიწას მხოლოდ მაშინ დაეცობა, როდესაც ცხენი უნალო არის“ (ყაზბ.). ცხენის ჩლიქის შეაგული, რომელსაც ნალი არ ედებოდა (ამჟამად მოხეურობა სპეციალურად).

ბაშლუყა 444 ჩაბალახი, ყაბალახი.

ბაცოები 331 „თუშები“ (ყაზბ.).

ბეგი მინდორში შემადლებული ადგილი. ბეგაღ 118; ბეგაბი 118.

ბედი-უბედურება 34 ბედი და უბედურება.

ბედენა, ბედენი 66; 453 განსხვავება, სხვაობა.

ბეღაო 278 ბეღაგო.

ბეითა 445 ბედ, საწინდრად.

ბეინები 221 „მოხვევები“ (ყაზბ.). ჩრდილოეთ კავკასიის ზოგიერთი ტომი მოხვევები ზეგაბს ეძახის.

ბელადი 60 მეთაური, წინამძღოლი ომში. აქედან: ბელადი 21.

ბელი 76 დათვის შვილი.

ბელმანა 322 „ჩერქეზულად—ჯეირანი“ (ყაზბ.).

ბენეფისი 417 წარმოდგენა (სპექტაკლი), რომლის შემოსავალი ეძლევა რომელიმე მსახიობს.

ბერდია 38 კაცის სახელია.

ბეჩა 82 გაკვირვების შორისდებული.

ბეჩაგი 143 ბედშავი, საწყალი. აქედან: ბეჩაი ზეგაბი 123.

ბეჯითად 337; 346 დანაშაულებით, გარკვევით.

ბილიკი გზა 23 ბილიკი, გზაწვრილი.

ბინა 448 „ბინას ეძახიან ყველა იმ ადგილს, სადაც ღამე ცხვარს აყენებენ ზაფხულის განმავლობაში ბევრჯერ,“

თვეში რეაჯერ იცვლება ამგვარი ბინა“ (ყაზბ.). აქედან: შიშინაყეზი 456.

ბიჭავ 181 ბიჭო. „მთაში ქალი კაცს სახელს ძნელად დაუძახებს, საზოგადოდ ბეჭათთ ელაპარაკებიან“ (ყაზბ.).

ბიჭვი 69 ნაბიჯი. ბეჭეს-ბეჯ 463 ნაბიჯ-ნაბიჯ.

ბოგირი 358 მდინარეზე საურმე ხიდი ხისა.

ბომონები 433 „მაღალი წრის“, არისტოკრატიული საზოგადოების წარმომადგენლები (ბომონდი).

ბოჩკა (რუს.) 365 კასრი.

ბრაზზე მოყვანა გაბრაზება. ბრაზსკელ მოქმედება 176.

ბრალი 276 ცოდვა.

ბუჯიანი 29 „მუწუკებიანი, ქაჩალი, უხერიო“ (ყაზბ.). ყაზბეგის ამგვარი განმარტება არ მართლდება: მოხეურში ეგ სიტყვა მხოლოდ ტილიანს ნიშნავს. ამ გაგებას მხარს უჭერს აგრეთვე ა. შანაშაღის დაკვირვება („ხევსურული მსაღვთის ლექსიკონი“: წყარო I—II, სიტყვასთან: ბუგა).

ბუნდად 176 ბუნდოვნად.

ბუნტი კაცი 27 ხელისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლი, ამჯანყებელი, ბუნტის ამტეხი.

ბურახულის ტყე 19 აკრავს სოფელ სნოს (ყაზბეგის რაიონი).

ბუხურმანი მუსლიმანი. ნართაული სახელია ქართველობისა ცარიზმის მოხელეთა სიტყვანმარებაში (ყაზბეგის მიხედვით). ბუსურმანი ქართველები 236; ბუსურმანები 358.

ბლავანი 125 პირუტყვის ეპითეტი.

ბლუილი 77 დათვის ბურტყენი.

ბძანება 242 ბრძანება.

ბქეობა თათბირი, რჩევა. ბქეობა 306; ბქელ მომწიფული 138 მოთათბირენი, მრჩეველნი.

გ

1. გა 28 შემოკლებული „გადავალ“. მოხეური კილოს წესია: როდესაც წინადადებაში (ან მომიჯნავე წინადადებებ-

ში) სიტყვა მეორდება, იგი მხოლოდ პირველი მარცვალითაა წარმოდგენილი. „მიბრძანე და მართო მე გარეშად ხმალდახმალ, გა, შენი რისხვა არა მაქვს“ (შდრ. გი, წა, ჩა).

2. გა 180 შემოკლებული „გამოდი“: „გა, გამოდი, გამოდი, ჩემო ყველა“.

გაგი, გაგია 14; 189 კაცის სახელია.

გაგულადებული 223 გაგულიანებული.

გადასახადი ნ. თავზე გადასახადი.

გადაწვრილიყო (შე) 216 მზე გადახრილიყო ცის დასავლისკენ.

გაღმოს 19 გაღმოდი, ჩამოდი (ზევიდან) გაღმოსკლით 147.

გათქვირებული (ცხეხე) 340 დასუქებული (ცხენები).

გაიბოწკა (უქსე) 285 განზე გადგა ფეხები

გაიგნო ენა 195 ენა ამოიდგა, ენა ამოძრავა.

გაიშავეს დღე 55 დაიდუპნენ, სული დალიეს.

გაიძაბა გაგრძელდა, გაიჭიმა. გაიძაბა ცხელი გამწკრივდა, გაიჭიმა 454.

გაკერპებული ნ. კერპი.

გაკვება 457 გამოკვება.

გაკუთხული ხეები 323 გამოთლილი ხეები, რომელთაც გვერდები წახნაგოვანი აქვთ.

გალადებული 129 ლადი, ამაყი, მედიდური.

გალაშკა 247 სოფელია ჩრდილოეთ კავკასიაში. გალაშკას ქელები 387.

გალეჩებული (გლეხები) 216 ძალზე ადიდებული (გლეხები).

გალუბება გახდომა, დამკლევება. გალუბება 454.

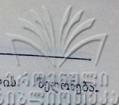
გამარჯვება თქვენს საქმესა 19 მისაღმების ფორმა.

გამგელი (გულა) 387 გამგმირავი, მომკვლელი, გამაწვრილებელი (გულისა).

გამოიძაბებოდა 122 წვრილად გამოგრძელდებოდა (ნ. გაიძაბა).

- გამურტვლა წაბილწვა, დასვრა, გა-
შურტლაჲ 85.
- გამხადან 253 გამხადონ (კავშირებითის
მწყრივი).
- გაპურადდა 118 პურადი, პურ-მარილია-
ნი, ხელგაშლილი გახდა.
- გაჟვენვა გაჟღენთა. გაჟვენა 258.
- გაჟუჟვა 124 გაწყვეტა, მოსპობა, განად-
გურება.
- გარბი 220 გარბინარ.
- გარდმოხე 203 გადმოდი, ჩამოდი.
- გარეგანი 112 გარეწარი.
- გარედ გარდა. საჟგელურის გარდა 319 სა-
ყვედურის გარდა; სამართლიანობის გარდა
329 სამართლიანობის გარდა.
- გარმონია 113 ჰარმონია.
- გარნისტი (გორნისტი) სამხედრო მემუ-
სიკე, რომელიც ნიშანს იძლევა საყვი-
რით. გარნისტი 340.
- გარუმბებული 5 ნ. დარუმბება.
- გასამზრდელი 173 გასამრჯელი ვინმეს
აღსაზრდელად.
- გაუკარცხლა 188 დაცინვით, გაკიცხვით
უთხრა.
- გაუტხელი ბეჭელი 72 მტკიცე, შეუტ-
ვლელი.
- გაუტენძა ნ. გატენძა.
- გაუჭოტებული 180 გაუჭოტარავი.
- გაფატრვა 151 გაფატრვა.
- გაფრთხილებული (ფრთხი) 346 ფრთხი-
ლი, ფეხაკრეფით სიარული.
- გაქსუება გაველურება, გატყუურება, გა-
გარეულება. გაქსუება 135 გაუბოღა, გა-
ტყუარდებოდა.
- გაღირება (გელისა) გაშვერა (ხელისა). გა-
შვერა (ხელი) 440.
- გაღმავად 444 გაღმა.
- გაღორძინებული 313 აღორძინებული,
განახლებული.
- გაღრჭილება (გაღრჭისა) კბილების გა-
კრატუნება სიბრაზისაგან. გაღრჭილება
(კბილები) 282.
- გაღუნებული 210 გაღვივებული.
- გაყრა (თოფის, ღვინის) გაყრას ეთაჲნი
მტყვიან, როდესაც ღულას გაანთავი-
სუფლებენ კანდახისაგან, საღებებისა-
- გან და კუდს გამოუღებენ (ყაზბ.).
გაყრა (თავიანთი თოფები) 304.
- გაშორდებოდა 311 გაშორდებოდა ხოლ-
მე (ხოლმეობითის მწყრივი).
- გაჩუნება ოდნავ განძრევით სუსტი
ხმაურის გამოცემა. გაჩუნება 32.
- გაჩქურება 175 გაჩუმება, ხმის გაკმენდა.
გაჩქურება 146.
- გაცვივნილი 360 გაცვივნილი, (ყაჩაღად)
გავარდნილი.
- გაძენძვა დაშლა, დაწევა, გაუქნა 391
(შდრ. დაძენძილი კანაფი).
- გაწამდა (ცხენისა) 463 ბალახს გულდა-
დებით ძოვნა დაუწყო (ცხენმა).
- გაწყვიტა სიჩუმე 217 დაარღვია სიჩუმე.
- გაჭირსლება დათრთვილება. გაჭირსლება 135.
- გახევება გაშეშება. გახევება 209.
- გახეთქილი 456 ძალზე მთვრალი.
- გახილელი (რენისა) 232 გარდიგარდმოღ
გადებული, გაჩხირული (რკინები).
- გახიზნება 206 გახიზნა.
- გახრჭილება (გაღრჭისა) იგივეა, რაც გა-
ღრჭილება (კბილებისა) (ნ.) გაღრჭი-
ლა (კბილები) 55.
- გახუტა 223 კაცის სახელია.
- გაჟიჭკრა, გაჟიჭკრებს 105; 260 გაიჭკრა,
გაიჭკრებს.
- გეო 4 კაცის სახელია.
- გერგეტის მთა, გერგეტული მთა 207;
259 მთა ყაზბეგის რაიონში (სოფ. ყაზ-
ბეგთან), რომლის ძირში გაშენებულია
სოფელი გერგეტი.
- გეგა 28 ხის ჭურჭელი, რომელშიც ათავ-
სებენ ძაღლის საჭმელს (ჩვეულებრივ
მიჰქვთ მთაში ცხვრის ბინაში).
- გველეთი 190 სოფელია ყაზბეგის რაი-
ონში (ამჟამად ცხოვრობენ მოხვედრები).
- გვერდი (მთისა) 268 ფერდი (მთისა).
- გვერდი-გვერდს 366 ერთმანეთის გვერ-
დით.
- გვიანობა 410 დავიანება.
- გვიანობისა 139 საგვიანო, გვიან.
- გვირგალას-წვერი 268 მთის წვერია ხდის
ხეობაში.
- გვირი 191 მეფისდროინდელი საბოლი-
ცო სამსახურის მოხელე.

გზის ხარჯი 460 დაწესებული იყო
„ცხვარხედ იზისდა მიხედვით, თუ რო-
მელი ხევის სოფლიდან მოდის, 12
კაპეიკიდან 18 კაპეიკამდინ“ (ყაზბ.).
გზიურ (წისკლა) 81; 214; 334 პირდაპირ,
გადაუხვევლად (წისკლა).
გი 58 შემოკლებული „გიყვარდეს“. მო-
ხეური კილოს წესია: როდესაც წინა-
დადებაში ან მომიჯნავე წინადადება-
ში სიტყვა ჩეორდება, იგი ხშირად
პირველი მარცვლითაა წარმოდგენი-
ლი: „გოყვარდეს, შენი კენესანე, გო!“
(შდრ. გვ, წყ, ნა).
გიაური ურჯულყო, ურწმუნო. გაყუბო 49.
გივარგი 22 გიორგი.
გირგოლა 172 კაცის სახელია.
გიშულღებ 209 წაგეჩხუბები.
გლაზა 351 მთხოვარა, მათხოვარი. აქე-
დან: გლასობა 169 მათხოვრობა.
გლასაკი 366 მთხოვარა, მათხოვარი. აქე-
დან: გლასაყობა 366.
გლესების სადილობა 367 დაახლოებით
შუადღის 12 საათზე სადილობა.
გლესუბა 463 გლესი (დამცირებით).
გობანაი 178 „ლეიბი, ძირს საგები“
(ყაზბ.).
გოგბაიძე 201 გვარისსახელია.
გონთ გადაგდება ტკუიდან გადაცდენა.
გონთ გარდაცვალება 153.
გონჯი 82 ულამაზო, მახინჯი.
გორი 161 გვარი.
გორის-ცხე 227 სოფელია ხევში (ყაზბე-
გის რაიონი).
გოშპარაშვილი 297 გვარისსახელია.
გრამე 309 გვარისსახელია.
გრაფინკა (რუს.) ბინის წყლის ჭურჭელი.
გრანდუნი 195.
გრაცია 322 მოხდენილობა, სიკეთესე,
სინარნარე.
გრძნობიანი გული 61 მგრძნობიერი გუ-
ლი.
გუდაური 194 სოფელია ხევში (ყაზბეგის
რაიონი).
გულასპასშვილი 125 გვარისსახელია.
გულდანდობილი 10 ფიქრებს მიცემული.
გული არ ედო იმისკენ 329 გული არ
მიუბრუნდა, არ ემხრობოდა.

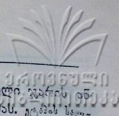
გულის გადაღება გულმან, გულმანა.
გული გაგაგაგა 16.
გულით გამოკიდება საქმისადმი გულდა-
გულ, მონდომებით მოკიდება. გულით
გამოკიდება (საქმეს) 448.
გულის გაწვრილება მეტისმეტი შეწუ-
ხება, გულის გაწყდება. გული გა-
წვრილება 458.
გულის ლევით 300 გულის ფანტაზიით,
ლევიით.
გულის პოვნა მოსულიერება, გულის გა-
მოკეთება, „გულის ჩაწმენდა“. გულს
გაოკოს 221; გულს უპოვნის 244.
გულის-ყველა ითქმის მეტისმეტად სა-
ყვარელ ადამიანზე, სატრფოზე. გულის-
მეგობარად 300.
გულ-რბილობა 255 გულჩვილობა.
გულშემშატებელი (სმა) 305 გულის გან-
ტაცებელი, მომხიბლავი (ხმა).
გურჯი ქართველი. გურჯებს 467. აქე-
დან: გურჯო 467 საქართველო.
გუფთა 155 დაკეპილი ხორცი.
გძელი 171 გრძელი.

დ

დაბორკილებული 196 ბორკილებგაყრი-
ლი.
დაბმა (აგვსუღსა) ნ. ფერხულის დაბმა.
დაგვიჩა თქვენი თავი 147 დალოცვის
ფორმა, უფროსი თქმას: „გვიცოცხლოს
თქვენი თავი“.
დაგიბრმა თოლები 203 წყევლა: დაგი-
ბრმავდეს თვალები (შდრ. დაგიბრმეს
თოლი).
დაგიბრმეს თოლი 83 წყევლა: დაგი-
ბრმავდეს თვალი (შდრ. დაგიბრმა თო-
ლები).
და-და-დაი 433 მწუხარების (ოხერის)
შორისდებული.
დადაი 144 მოტირალი, შევიდოდა თუ
არა ოთახში, სადაც ესვენა მიცვალე-
ბული, დაიძახებდა: დადაი. ჭირისუფალი
კი უბასუხებდა მოთქმითვე: დადაი 144.
დაეფურალა 197 სიტყვიდან: დაეფურალა—
საქონლის სატკივარი, გამოწვეული
დიდი სიცივისაგან, დაზარადა.

დაედმიება ნ. დადმეჭა.
 დაეცხავებინა ნ. დაცხავება.
 დაეხაფრა ნ. დახაფრება.
 დაეხარამა (აღვსილგო წყალს) 266 დაედარა,
 ხრამები გაეჩინა (წყალს).
 დაეჯალდა ნ. დაჯალდვა.
 დავედვეთ ერთმანეთს 297 მოვსპობთ, გა-
 ვანადგურებთ ერთმანეთს.
 დაზიარება (ცხვრისა) ზიარად ყოლა ცხერი-
 სა. ღაფისიარებო 40. აქედან: ღაფისიარებულო
 443 ზიარი.
 დათვას ტყე 262 ტყეა გერგეტის (ნ.)
 მთაში.
 დათუკა 147 კაცის სახელია.
 დაიხაფრა ნ. დახაფრვა.
 დაკონკებული (ეპარკა) 159 დაკონკილი,
 დაგლეჯილი (ფარაჯა).
 დალიოდე 151 დალიე! (თხოვნით-ბრძა-
 ნებითი ფორმა).
 დალორთხილი 124 ძალზე დასველებული
 (შდრ. გალორთხილი).
 -დამ -იდან (თანდებული): ბაღასეზაღამ 408;
 თაფიღამ 424; სეფიღამ 373; აქეღამ 451.
 დამირჩა შენი თავი 74 დალოცვის ფორ-
 მაა, უდრის თქმას: „შენი თავი მიცო-
 ცხლოს“.
 დამკრთალი (ნადირი) 3 შეტკრთალი, დამ-
 ფრთხალი (ნადირი).
 დამრჩით 39 დარჩენილთ.
 დამლა 443 დალი.
 დამწყალობენება 95 ხატობაში დალოცვა,
 წყალობა. მწყალობისაჲ 95.
 დანელება განადგურება, დაღუბვა. ღაგ-
 ნელაჲ 253 დაგლუბავენ, „მოგინელი-
 ბენ“.
 დაჟღირალება ზარბზამოკიდებული
 დროშის დარხვევის ხმა. ღაჟღირალებს 66.
 დარაცრაცებს ნ. რაცრაცი.
 დართვა (შეწაღებისა) აცმა, ასხმა (მწვადე-
 ბისა). ღაჟრთო შეწაღებო 314.
 დარიღა 454 დარიღი (ხეობა თერგზე).
 დარიღა 46 დარიღი (ხეობა თერგზე).
 ღაჟრთოს სეზამი 98.
 დარუშმება დასიება. ღარუშმებოლო (სახე)
 317. აქედან: ღარუშმებულო 231 დასიე-
 ბული (შდრ. გარუშმებული).
 დასტური დამეც 205 ნება მომეცი, დამი-
 დასტურე.

დასხლეთა (საქონლისა) ნახირისაგან წამოღ-
 ცილება, ჩამორჩენა, მაგალითად: ქრტი-
 სისა, —ფარისაგან ჩამოცილება ცხვარი-
 სა. ღაგსლეთო 446.
 დაუნაშაოდ 262 უდანაშაულოდ.
 დაუნდო 156 დაუნდობელი.
 დაუფრებელი 226 ჭუჭყიანი, ბინძური,
 უფერული.
 დაფანტვით (თქმა) 210. დამარცვლით,
 ხანდაზმით წარმოთქმა სიტყვისა.
 დაღალული 13 დაღლილი.
 დაღუბილი, დაღუბილი 490; 84 დაღუ-
 პული.
 დაღმეჭა, დაღმეჯა დაღრეჯა. ღაღმეჭა 212;
 ღაღმეჯო 83.
 დაჩოღვთება 39 დაბრყვება, დაშინება,
 დაჩაგვრა.
 დაცემული მოედანი 305 დაბლობი ვაკე
 ადგილი.
 დაცხავება დაცხრილება, დახვრება. ღაგ-
 ხავებისა (ტყვიებს) 412 დაეცხრილა, დაე-
 ხვრიტა (ტყვიებს). აქედან: ღაგხავებულო
 37 დაცხრილული, დახვრეტილი.
 დაცხავებული ნ. დაცხავება.
 დაძახილი 135 დამღერება.
 დაძენძილი კანაფი 39 დამილილი, დაწე-
 წილი კანაფი (შდრ. გაძენძვა).
 დაწილადება დანაწილება, ნაწილ-ნაწი-
 ლად გაყოფა. ღაწეწილა 197.
 დახაფრება გასიება, დასიება ჭრილო-
 ბისა სიცივისაგან (სიტყვიდან სეზამ-
 სიმისგენ). ღაგხაფრა 277.
 დახაფვრა დაკარგვა, გადაკარგვა, მიწალ-
 ვა. ღაგხაფრა 32 (შდრ. მოხაფვრა).
 დახელთება დახელთება, შოვნა. ღაგხელ-
 თო 346.
 დახლიდარი 361 მუდახლვ, ვისაც დახლი
 აბარია.
 დაჯალდვა მორევა, დამორჩილება. ღაგ-
 ჯალდო 90.
 დედაბოძი 280 მთავარი ბოძი, დარბაზის
 შუა ბოძი.
 დედაისი ნ. ისი.
 დედაკაცი 150 გადატანით: ცალი.
 დილაჲერ 330 [ჩენსურად] „ღმერთმანი“
 (ყაზბ.).

დიაშბეგი 283 საბოლიციო მონხლე რე-
ვოლუციამდელ რუსეთში.
დიანბეგი 253 ნ. დიამბეგი.
დიაცი 44 დედაკაცი, ქალი.
დონიჯი 165 ხელის წელზე შემოდება.
აქედან: ლონჯიშეშეილი 210.
დოლა-ქედილა 250 ურქო და დაყვერილი
ცხვარი.
დომინო 378 ერთგვარი სათამაშოა.
დონეჟიანი 418 მთარშიყე, ფუქსავატი,
მეჟალთანე.
დონს დააღა (გონება) 91 გამოფხიზლდა,
გამოერკვა.
დრემალი 469 ცხვრის კურკლი.
დუნია 55 მთელი ქვეყანა.
დულდების 146 დულდება.
დუშკა (რუს.) 420 საამო, სასიყვარულო
ადამიანი.

2

ეგზეკუციად გაგზავნა 18 დამსჯელი რაზ-
მის ჩაყენება მოსახლეობის სახლ-კარ-
ში მთავრობის წინააღმდეგობისათვის
(რევოლუციამდელ რუსეთში).
ეკიპაჟი 294 სხვადასხვაგვარი ეტლი.
ელბერდ 425 კაცის სახელია.
ელგუჯა 8 კაცის სახელია.
ელურიძე 413 გვარისსახელია.
ემა და ემ 420 ამა და ამ.
ემაგ 116 მაგ.
ე მანდ, ემანდ 11; 276 მანდ, მაქ.
ემანდა, ე მანდა 151; 364 აი.
ემახა 11 ამას.
ემისთანა 206 ამისთანა.
ენდი 426 ქალის სახელია.
ენდრი 321 კაცის სახელია.
ეპოლეტები 46 სამხედრო სამხრე ნიშ-
ნები.
ერლო 175 ბანზე—შუა ცეცხლის თავზე—
დატოვებული ღია ადგილი, საიდანაც
კვამლი ამოდის და სინათლე ჩადის.
ერთაი ორაი 172 ერთი ორი, ორიოდ.
ერთკენ 321 ერთ მხარეზე.
ერთმანერთი 68 ერთმანეთი.
ერთ-ურთისთვი 209 ერთმანეთისთვის.
ერი 261 ხალხი. აქედან: ყრობა 306.

ეტაბი გასაჩერებელი ადგილი, ჯარის ენ-
პატიმართა გადაზავნისას.
ლაბეზი 196 სათანადო ადგილის მცირე
საღდათები.
ეფხია 320 კაცის სახელია.
ექსუბეზა 6. გაქსუბა.
ელიჯინა 6. ლიჯინი.
ემშაკის მუშა 253 „ემშაკთან შეამანა-
გებული“, გაიძვერა და დაუნდობელი
ადამიანი.
ემვენულად 169 იქვენულად.
ესელავაჟი 339 ესელათა, ეშოვათ.
ესხია 233 კაცის სახელია.
ე, ზე, ზე 391 მწუხარების (ხვრის) შო-
რისდებული.
ეშ, ზე, ზე, ზე 191 მწუხარების (ხვრის)
შორისდებული.

3

ვაგლახად 97 სავალალოდ, საუბედუროდ.
ვალდახი „ბალახის თოკა, რომლითაც
მთაში თივასა ჰკვრენ“ (ყაზბ.); თივის
ხეინის გადასაკრავი. აქედან: სავალახე
165 ვალდახის დასაწნავი ბალახი.
ვაჟი 55 ვაჟკაცი, გულადი, მამაცი. ჯაჟალ
247. აქედან: ჯაჟალ 246 ვაჟკაცურად;
ჯაჟალ (სიტყვა) 55 ვაჟკაცური, გაბე-
დული, მტკიცე (სიტყვა).
ვაჟია 389 კაცის სახელია.
ვარადა-ვარადა 458 სიმღერაა.
ვარაში გული 134 დარდინი, დამწუხრე-
ბული, სევდიანი გული.
ვაჭრევიწები: თაქლო გელაჟ გაჭრევიწები 349
ველარ ვიხედები.
ვახშამზედ დასხდა (ოჯახობა) 2 ვახშამდ
დასხდა.
ვაჰი 148 მწუხარების შორისდებული
(= ვი).
ვგმა 253 ვგმო (კავშირებითის მწკრივი).
ვეება 336 დიდი, ვეებაერთელა.
ველიანი გორა 305 ბალახიანი გორა.
ვექსილი 419 წერილობითი ვალდებულე-
ბა, რომელიც ითვალისწინებს გარკვე-
ული ვადისათვის განსაზღვრული თან-
ხის გადახდას.
ვეჯეულობა 385 ავეჯეულობა.

ვინები 368 მრავლობითი რიცხვი სა-
ხელთნაცვლისა: ჟონ (ფართოდ გავრ-
ცელებული მოხუერში).

ვიოზრე 451 ოხვრა აღმომხდა, ვიჯავრე,
ვიდარდე.

ვირეშმაკი თითქოს გულუბრყვილო, მაგ-
რამ ეშმაკი კაცი. ვირეშმაკური 461.

ვილა 191 ვინლა.

ვილასი ვილაცასი. ვილასი სკალი 181 ვი-
ლაცას ხელი.

ვილაცანი 314 ვილაცები.

ვიში 124 კენესა-მწუხარების ხმა.

ვიწროები 10 ხეობა. ვისანაურის ვიწრო-
ებაში 98.

ვილადიკავაზი 363 ქალ. ძაუ-ჯიყაუს ძვე-
ლი სახელია.

ვიზნეკ 438 ვაზნაკი, მთელი ბანკის მოთ-
ხოვნა ქალაქის თამაშში. გადატა-
ნით: რისკის გაწევა.

1. ვოჟები 55 მრავლობითი რიცხვი სიტ-
ყვისა ვოჟი (ვაჟები).

2. ვოჟები 191 აღვირი.

ვოჟი 294 ვაჟი.

ვ

ვაკონი (რუს.) 205 კანონი. ვაკონის გსა
205 კანონიერების გზა.

ვაკონის კანონით, ვაკონის კანონზედ 252;
205 კანონის მიხედვით, კანონიერად,
სამართლიანობის მიხედვით.

ვალა 378 დარბაზი.

ვასტაღა (რუს.) 460 სადარაჯო, საყარა-
ულა.

ვეითამდინ 321 ზემოთა ადგილამდის,
(ძირიდან) თავამდის.

ვეითი 285 ზევით (ზემოთ) მყოფი.

ვეკუციად ჩაყენება 226 იგივეა, რაც ეგ-
ზეკუციად გაგზავნა (ნ.).

ვედ-სახური 222 საბანი.

ვენა სახლი 295 ზედასართული სახლისა.

ვენიანი ზანტად, ზლაზენით სიარული.

ვენიანობა 316; ვენიანობა 341.

თ

თავად 15 თვით, თვითონ.

თავარიელა 321 როდესაც ნადირს გაატ-

ყავებენ, თუ თავის ტყავიც გაჟოტდეს,
იტყვიან: „თავარიელა გაჟოტდა“, „თავარი-
ელა ტანებული თავარიელა“ და სხვ. (ამჟამ-
მად მოხუერში უფრო გავრცელებუ-
ლია თავარიელა).

თავგადასახადი 288 თავგადასავალი (მდრ.
თავზედ გადასახადი).

თავზედ გადასახადი 246 თავზე გადასა-
ხელი, თავგადასავალი (მდრ. თავგადა-
სახადი).

თავი აილა 337 თავი ასწია.

თავი ხარქალი 450 ნ. ხარქალი.

თავისდაკვალად 323 თავის მხრივ.

თავისნებობა 454 თვითნებობა.

თავის კეიფი 270 გუნება-განწყობილება.

თავმართველი 298 მთავართმართველი.

თავნი 267 ღორი ან სხვა რამ, რაც წინ
მოაქვს ადიდებულ მდინარეს.

თავს შეედო 342 ეცისრა, ეთავა.

თავ-შუაზედ გაჩეხილი 6 შუაზე თავგა-
ჩეხილი.

თავ-წინ-დღებოლი წავიდა 282 თავით
დაეცა.

თალები 396 სალტები.

თამარ-პირიმზე 39 ნ. პირიმზე.

თამაშა: „მაშინ ვუჩვენებთ თამაშს“ 25
უდრის თქმას: „ვუჩვენებთ სერის“
(ირონიული კილა).

თაო 123 თავო.

თემი 351 მთელი ხევის ყრილობა. აქე-
დან: თემობა 17; სოფელი 28; თემის ყრი-
ლობა 80.

თემის პირი 205 თემის (ნ.) ადამთი, ტრადი-
ცია, თემის გადაწყვეტილება. თემის პი-
რის გატყა 334 თემის ადამთის, გადაწყ-
ვეტილების დარღვევა.

თემლაკი 276 ხმლის ფოჩები.

თეო 449 ცხერის ბინის (ნ.) განაპირა ად-
გილი („ფარის განაპირებით“: ყაზბ.).

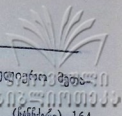
თვალე-ჩახსხლებული 263 თვალედა-
სისხლიანებული.

თვალ-მოფუფუნე 309 თვალეფუნა.

თვალ-საჩინო 416 თვალსაჩინო.

-თვი -თვის თანდებული: რასთვი 163
რისთვის; იმისთვი 214 იმისთვის.

თითოთიც 319 თითო (ხელით).

თოლი 333 თვალი. თოლუბი 12.

თოლმაჯი 111 თარჯიშანი, მთარგმნელი (ТОЛМАЧ). აქედან: თოლმაჯობა: უთოლ-მაჯობა 457 უთარჯიშნობა.

თოლ-ყური 207 თვალყური.

თონთლო (შეწა) 119 რბილი, წვემით გაუ-
ლენთილი, დამბალი მიწა.

თორო, თორამ 233; 289 თორემ.

თორლა 147 კაცის სახელია.

თოფის ხმის გატეხა 150 „რომელ სო-
ფელშიაც მიცვალებული ყოფილა, სა-
ნამ იმის პატრონები „შესანდობარს“
არ დასდგენ (ნიშანში სრულას არ
გამართამდნენ), სოფელი გლოვობს
და არც ერთი კაცი თოფს არ გაისე-
რის“ (ყაზბ.).

თოხლი 458 წლის ცხვარი.

თუ: თუ არ დაგლიჯა? 78 ხომ არ დაგ-
გლიჯა?

თულუხი 192 წყლის საზიდი სპილენძის
ჭურჭელი.

თუნგინი 280 არყის საწყაო ჭურჭელი.

თუნდა 60 თუნდაც.

თქვენაი ჭირაიმეთ, თქვენი ჭირაიმეთ
204; 33 თქვენი ჭირიმე.

თხა 286 „დღედალი ჯიხვი“ (ყაზბ.).

o

იაგო 243 კაცის სახელია.

იალაღი მთის სამოვრები (ზაფხულის პე-
რიოდში). იალაღი 93.

იალაზ, იალაზი 427; 51 ღმერთი!

იამშიკი (რუს.) 191 მეტლე.

იასაული 359 სასამართლოს მოხელე (მე-
ფისდროინდელ რუსეთში).

იღუმალეზით 190 საიდუმლოდ, ფარუ-
ლად, ჩუმად.

იელა (ხმალმა) 6 იელვა (ხმალმა).

იემშიკი 346 ნ. იამშიკი.

-ით გამოსვლითი ბრუნვის ნიშანი:

იდან: შიოულაოთი 99 მთიულეთიდან;

აქით 233 აქიდან; სით 233 საიდან.

ილაღის ხმა 335 ნ. ლაი-ლაჭა-ილა.

იმაღ 21 იმიტომ.

იმათხა 289 იმათთან, იმათ სახლში.

იმაში 325 მაჰმადიანთა სასულიერო პი-

რი, მუსლიმანთა სასულიერო მეთა-
ური.

იმქრეოდა წვრილს ნამად (ხანჭკა) 164
ნაწილდებოდა, იზლებოდა წვრილ ნა-
მად (ჩანჭკერი).

ისენი 355 ისინი.

-ისი დაბოლოება (ნანათესაობითარი
სახელობითი), რომელიც ერთვის სა-
კუთარ სახელებს (სახოგადო სახელთა-
გან ისეთებს, რომელნიც საკუთარ სა-
ხელთა როლში გამოდიან: ღვთა, მამა,
პაპა...) და სასიყვარულო-მოფერებითი
მნიშვნელობა აქვს. აგოასი 229, შიოა-
სი 58 მაღასესი 192, მასასი 178, სეოთან-
სი 137, ღვთასი 2, მამასი 349, პაპასი
204. ნათლასი 290 (თავდაპირველად
უნდა ყოფილიყო: მამასი უნდააქვს || შიუ-
მა...; მაღასესი უნდააქვს || შიუმა... და ა. შ.
შემდეგ მომდევნო სიტყვები დაიკარგა).
ამჟამად -ისი ფუნქციურად ეტოლება
კინობით - მოფერებით სუფიქსებს:
მამასი = მამაო, სეოთანსი = სეოთანო, მა-
ღასესი = მაღაო და მისთ.

ისყიდება 469 იყიდება.

იუნკრობა 256 იუნკრო — სამხედრო სას-
წავლელის მოწაფე რევოლუციამდელ
რუსეთში.

იფ, იფ 446 აღტაცების, სიამოვნების
შორისდებული.

იქამდისი 317 იქამდის.

იჩქერის ტყე 103 ტყეა დაღისტნის მთებ-
ში.

იჭეხა 168 იჭეჭა.

იჭურვებოდა 20 სამირად იკახებოდა.

კ

კავკავი კანკალი, ცანცანი (სიცივისაგან)
კაგავებდა 408.

კაზაჩკა 417 ერთგვარი ცეკვაა.

კაი-კაი კარგი-კარგი. კაი-კაი მოძახება 214
კარგი-კარგი მათრახები.

კაკარდანი (კაო) 422 სიტყვიდან — კაქ-
რა (კოკარა) — ბალთისმაგვარი ნიშანი
სამხედრო ან სამოქალაქო მოხელეთა
ქუდზე.

კალექსი ახსარი 420 სამოქალაქო სამ-
სახურის VIII კლასის თანამდებობა
ძველ რუსეთში.

კამარის შეკვრა, კამარით გაქანება დაოთ-
ხებით გაქცევა (პირუტყვისა). კამარით
გაქცეულან 98; შეკრა კამარა 243.

კანტონისტი 302 ჯარისკაცის შეილი,
რომელიც დაბადებიდან სამხედრო წო-
დებზე იყო მიმდგრებული და დაბალ
სამხედრო სკოლას გაივლიდა.

კანტრუში (თავისა) 405 კანტური (თავი-
სა), მთელმარედ თავის ქნევა.

კაპები ხეზე ან ბოძზე ორთითი რაიმეს
ჩამოსაკიდებლად. კაპსუკა 327; 428.

კარანდაში (რუს.) 337 ფანქარი.

კარგია 84 კარგი, კეთილი, „ბეჯოფა“.

კარკუჩა 227 სოფელია ხევში (ყაზბეგის
რაიონი).

კაც-ნაკლავი 247 ადამიანი, რომელსაც
კაცი ჰყავს მოკლული.

კაცობა 211 ნამდვილი ადამიანობა, პა-
ტიოსნება, სირცხვილ-ნამუსიანობა, წე-
სიერება.

კაცობრიული 310 ადამიანური.

-კე -კენ თანდებულნი: კეწე 207; ზუნეს-
კე 287.

კელეპტარი ჩირაღდანი, ფაკელი. კელეპტ-
არი 126.

კელობა კოჭლობა. კელობან 406.

კერა 241 გადატანით: ჯიუტი, შეუვალი,
გულქვა. აქედან: გვერდული 242.

კვებსება 391 კვებსაბედის გაცვრა.

კვირცხლი 216 მკვირცხლი.

კვენსა-მე: 23 ზენა კენსა-მე შენი კვენსამე.
კიღობანა ქვა 266 კლდეა ს. ყაზბეგთან
(ყუროს მთაზე).

კილო თვალის კუთხე, შესაყარი ქუთუ-
თოთა. კილოხე 53.

კინწრიხი თხემი, წვერი (მთისა, კლდი-
სა). კინწრისხე 286.

კირკალი საქონლის კისერზე მოსახვევი
მომსხო წყნელის რგოლი, რომელზედაც
გამომზრულია თოკი დასაბმელად. კირ-
კალი 295.

კნიაში (რუს.) 375 თავადი.

კობა 248 კაცის სახელია.

კობი 21 „სტანცია და სოფელი“ (ყაზბ.).

კოკებრივი წვიმა 453 კოკისპირული წვი-
მა, თავსება.

კომლი 31 კვამლი.

კომბიანი 83 შაურაიანის მამული.

კორა 388 კაცის სახელია.

კოპობი 348 თიხის პატარა ქოთანნი.

კრესლო (რუს.) 112 სავარძელი,

კრიჭაში ჩადგომა ახირება, ჩაყირვებება
გადაკიდება. კრესლო 450.

კტო იდოტ 291 КТО ИДЕТ (ვინ მოდის?).

კუდის-კუდ (გულწრფელი) 374 კუდში (აე-
დევნებოდა).

კუშმა 439 კაცის სახელია.

კულა 137 მომცრო საღვინე ჭურჭელი.

კუნთ კუნთად 344 ნაჭერ-ნაჭრად.

კუჩერი (რუს.) 349 მეეტლე.

ლ

ლაი-ლაშა-იალა, ლაი ლაშა, ილ ალაშ
326; 388 „არა არს ღმერთი გარეშე
ალაშის“ (ცნობილი დასაწყისი — ოდნე
შეცვლილი — მაჰმადიანური ლოცვი-
დან.).

ლანგარი 322 თიხის ან სპილენძის ჭურ-
ჭელი გვერდებ-გამოწეული ტაფასა-
ვით.

ლაშლანდარობა 226 ლაშლანდარობა-
ხორხოცი. აქედან მოლაშლანდარობა 226; პან-
ბურ-მოლაშლანდარობა 226.

ლარსი 10 სოფელია თერგზე (ყაზბეგის
რაიონი).

ლასლასი 351 დასუსტებული ადამიანის
სიარული.

ლაღობა: ლაღობა 208 ლაღად, უდარდე-
ლად, მსიარულებით.

ლაშარი სალოცავი ადგილია ფშავში
(არაგვის მარჯვენა ნაპირას). ლაშარის
ჯგერა 80.

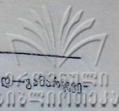
ლაშქრად წასვლა 17 ლაშქარში წასვლა,
საბრძოლველად წასვლა.

ლაწი-ლუწი 343 გამხმარი ტოტების
მტვრევის ხმა, ლაწა-ლუწი.

ლახვრად გაურბინეს (გულში) 143 ლახვა-
რივით გაურბინეს (გულში).

ლომისა სალოცავია მთიულეთში (სოფ.
ქვეშეთის ტავეზე, მღვთაში). „ლომისა
შეგვიწვიოს“ 237; „ლომისა იყოს თქვენი
თავდები...“ 30; ლომისა გაუმარჯოს
შენს მარჯვენას“ 34.

ლოშნა 392 უმსგავსო კოცნა, მტლაშა-
მტლუში.

ლურჯა 428 ცხენის ეპითეტი.

მ

მა 252 მაშ.

მაბეზარი 433 მომაბეზრებელი.

მაგათას 359 მაგათ სახლში, მაგათ შინ.

მაგივრიც 2 მაგივრად.

მადლი გაღისადა 287 მადლობა გადაი-
ხადა.

მადლი მომივა 230 მადლი იქნება, მად-
ლია.

მათარა 39 „მეშისაგან შეყერილი საგზაო
სტაქანია, რომელსაც შიგნიდან წმინ-
და სანთელი აქვს გამოვლებული და
წყალს კარგად იჭერს“ (ყაზბ.).

მათია 76 კაცის სახელია.

მათიასი ნ. ისი.

მაი 81; 165; 210 შემოკლებული „მაიტა“.
მნიშვნელობით უდრის თქმას: „მოდი
ერთი...“ (იხმარება ფრაზაში).

მაიასი ნ. ისი.

მამეულები 215 გათხოვილი ქალისათვის
მშობლების სახლი, ნათესაობა, საიდ-
ნაც იგი გამოთხოვილია.

მამუკა 172 კაცის სახელია.

მანდამდინ 350 იქამდის, იმ ზომამდის.

მანდეთ 23 მანდ, მაგ ადგილას.

მანდილი 257 ქალის თავსაბურავია.

მაჟარი 244 ერთგვარი ძველებური თო-
ფია.

მარანკები 109 ჭუჭყიანი ძონძები.

მართლობდა (აჟეს) 426 იმართლებდა
(თავს).

მართლულობდა (აჟეს) 437 ნ. მართ-
ლობდა.

მარი 203 გამწორდი, გამეცალე („მარი,
მამი-მეთქი“!).

მარიწყისი ნ. ისი.

მარტია 30 კაცის სახელია.

მარტო მუშა 19 „ერთი ხელი მუშა“, ერთი
მუშა.

მარტო-შკამი 139 ბატარა სკამი, ერთი
კაცის დასაჯდომი სკამი (შდრ. შკამი).

მარშიოდ 327 „გზა მშვიდობისა“ [ჩეჩ-
ნურად] (ყაზბ.).

მარშიოდულ 395 „ჩეჩნურად“—განმარტე-
ბა (ყაზბ.).

მასკა 378 ნიღაბი.

მასკარადი 378 გასართობი—შეკრები-
ლება, რომლის მონაწილეებს ნიღაბი
აქეთ აფარებული და აცვიით არაჩე-
ვლებრივი ტანსაცმელი.

მასრა 248 ჩოხის მკერდზე ჩაყოლებული
ქილა, რომელიც ხევეში უმთავრესად
სპილენძისა იყო.

მაყარში (წჟოღა) 81 მაყრად წაყოლა.

მაშინადვე, მაშინათვე 25; 73 მაშინვე.

მაშინის 187 მაშინ.

მაჟყირობელა 191 გონჯი, ულამაზო, შე-
საშინებელი კაცი (აშინებდნენ უმთავ-
რესად ბავშვებს—მაჟყირობელა მო-
დისო).

მახამეთა 11 კაცის სახელია.

მახია 171 ქალის სახელია.

მახიას ღარჩენამა 175 დალოცვის ფორმა,
რომელიც იხმარება ფრაზაში სიტყვის
მასალად.

მახტა 97 წლიური საკომლო გადასახადი.

მახუტა 293 კაცის სახელია.

მგზავრობას ძალა დაეტანებინა 269 მგზავ-
რობას ძალზე მოექანცა.

მგლის ძუნძული 278 იგივეა, რაც მგლუ-
რი (სიარული) (ნ.), მგლური ნაბიჯი (ნ.).

მგლური (სიარული) ჩქარი, სწრაფი სია-
რული, ძუნძულით სიარული, თითქმის
რბენით სიარული. („მთაში ჩქარს სი-
არულს ეძახიან მგლუშას“; ყაზბ.). „...
გადაუქნევდა მათრახს თავის ერთგულ
ცხენს, რომელიც მიჩაფხაფხვებდა იმ-
გვარის ძუნძულით, რომელსაც მთაში
მგლუშს უწოდებდნენ, და ამგვარად სია-
რულიც გზას ძალიან ამოკლებს“ 22
(შდრ. მგლის ძუნძული, მგლური ნა-
ბიჯი).

მგლური ნაბიჯი 100 იგივეა, რაც მგლური
სიარული (ნ.), მგლის ძუნძული (ნ.).
—მდინ — მღის თანდებელი: აგვამდინ
60 ადგილამდის; აგვამდინ 227 ტყამდის;
აგვამდინ 213 იქამდის.

მებალახე 464 ბალახის იჯარის, ბალა-
ხის ფასის გადამხდელი.

მელის კუდა 277 ბალახია, რომლისაგან
ამზადებენ კრილობის წამალს.

მერდინი 195 შინამრეწველური აბრეშუ.
მის ქსოვილია. ხმარობენ თავსაბუ-
რავად.

მერდინის დროშა 65 მერდინისაგან (ნ.)
გაკეთებული დროშა.

მეფიონი 93 სიძის (რომელსაც ჭეუჭს ეძა-
ხიან) მხლებელი მაცერები, სიძის წაყ-
რიონი.

მეცხორე 443 მეცხვარე.

მეწადის 251 მწადია, მსურს.

მეჭორე 175 ჭორიკანა.

მზალა 16 ჩერქეზი ქალის სახელია. პირ-
ველ გამოცემებში (ავტორის სიცოცხ-
ლეში დაბეჭდილში) მთელი მოთხრო-
ბის მანძილზე გვხვდება მზალა, ოღონდ
ავტორი სქოლიოში შენიშნავდა: „ჩერ-
ქეზში ხშირად არტემევან ქალებს
„მზის შუქს“, „მთვარის შუქს“, „ნათე-
ლას“ და სხვა. მზალა ნიშნავს „მთვა-
რის შუქს“ (ერთ ვარიანტში შენიშ-
ვნაშიც მზალავე არის). შემდეგი
გამოცემების რედაქტორებმა, უნდა
ვიფიქროთ, ამ ცნობის საფუძველ-
ზე, მზალა გააბატონეს თვით მოთხ-
რობაშიც. ირკვევა (დოც. გ. როგავას
დასტურით), რომ ჩერქეზულში მზალა
ნიშნავდა (შედგენილი სიტყვაა) და არა
მზალა. ეს უკანასკნელი არც ქართულ
ხალხურ სინამდვილეშია გავრცელებუ-
ლი (ხევეთი სახელი მზალა არა გვხვდებ-
და). წინამდებარე გამოცემა მზარს
„შუქერს“ ამ სახელის ტრადიციულად
(გამოცემათა მიხედვით) განმტკიცებულ
ფორმას.

მზემ კარგად მოიარა 196 კარგად გათენ-
და, კარგა ხანია მზე ამოვიდა.

მზის გადაწვერამდინ 265 ნ. გადაწვერი-
ლიყო (მზე).

მთიული 17; 232 მთიულეთის (ამჟამად დუ-
შეთის რაიონი) მკვიდრი. „საზოგადოდ
ჩვენს ლიტერატურაში შეცთომით მთის
ხალხს მთიულებად უწოდებენ, მაშინ,
როდესაც ჩვენს საქართველოში მხო-
ლოდ ერთ მაზრასა ჰქვია „მთიულეთი“
და შიგ მცხოვრებთ — „მთიულები“;

„საზოგადოდ ჩვენს ქართულ ლიტერატუ-
რაში შეცთომით შემოიღეს სუვედა
მთის ხალხის სახელად — მთიული, მა-
შინ, როდესაც მთიულეთი ჰქვია საქა-
რთველოს ერთს პატარა კუნძულს და
შიგ მცხოვრებლებს კი — მთიულები,
ხოლო საზოგადოდ მთის ხალხს — მთი-
ელები.“

მთხვარა გლახა 159 მათხვარი, გლახა.
მთხარაბლობა დასმენა, ენის მიტანა, ჯა-
შეშობა. აქედან: მთხარაბლობა; მთხარა-
ლაქ 206; მთხარაბლობა 181.

მიატანა 274 მიადახა, „მიაცოლა“ (კით-
ხვა).

მიაჩაფჩაფებდა 22 მიძენძელობდა. ...გა-
დუქნევედა მათარას თავის ერთგულ
ცხენს, რომელიც მაჩაფჩაფებდა იმ გვა-
რის ძუნძულით, რომელსაც მთაში
მგლურს უწოდებდნენ...“

მიასწიფეს 319 მიადწიფეს

მიეკუნებოდა ნ. მიკუნებდა.

მიელუშა ნ. მილუშვა.

მიექცა 274 მიმართა.

მიილუშა ნ. მილუშვა.

მიიჭუჭკა ნ. მიჭუჭკვა.

მიკუნებდა მიკვრა, მიტმასნება. მიკუნებო-
ლა 91 (შდრ. მიჭუჭკვა).

მილუშვა ჩათვლენა, თვალების მილულ-
ვა; მოადუნება, მოშვება, მოთენთვა.
მიილუშა 123; მიელუშა 115. აქედან: მი-
ლუშეილი მწუხარება 350.

მიმამხგავსი 285 მიმსგავსებული. მიმგვა-
ნებული.

მიანასაშვილი 4 გვარისსახელია.

მიუდგებოდა 311 მიუდგებოდა ხოლმე
(ხოლმეობითის მწკრივი).

მიყორდა 124 მიყვარდა.

მიჭუჭკვა იგივეა, რაც მიკუნებდა (ნ.). მა-
ჭუჭკა 209.

მოლაშე 243 მოლაშე, მეაგე წყალი.

მოაზრება 270 მოსაზრება.

მოანგარიშებული 301 გამოანგარიშებუ-
ლი, გამოზომილი.

მოზინავეები ნ. ბინა.

მოგცათ 171 მოგცეთ (კავშირებითის
მწკრივი).

მოგზირებთან 121 მოხეტიალობენ.

მოიგუწნებდა 263 მოისურვებდა, მოიწადინებდა.

მოიფუშნითა (თაღუბა) 163 მოიწმინდა თვალები, ცრემლები მოიწმინდა.

მოიხაფრებოდა ნ. მოზაფერა.

მოკეთე 30 ახლობელი, არა სისხლით ნათესავი.

მოლაჟღანდარე ნ. ლაჟღანდარობა.

მომე 165 მომეცი.

მოიწვევრალი 115 დამწვევრავი. მოთვალთვალე (თპის დროს).

მომთქმელი 145 მოთქმით მოტირალი.

მოსაქმური 413 მოსაქმე, საქმის კაცი, საქმის მოყვარული.

მოსისხლე 225 გინც სისხლი უნდა აიღოს, შურის მამიებელი. აქედან: მოსისხლე წაღება მოსისხლედ გადაკიდება, მოსისხლედ გახდომა. მოსისხლე, წაღებუ 225.

მოფხუწვა: მოჭვსუწლა (პირისკანი) 141 მოსწეოდა, დაღმეჭოდა, დაღარულიყო (პირისკანი).

მოქვეითე ქვეითად მოსიარულე, ფეხით მოსიარულე. მოქვეითნი 118.

მოქცევა: მოკუქცე მოთუღუგად 443 მთიულურ კილოზე ვთქვი.

მოჩოთირე (გრძნობა) 61 საჩოთირო, სათაქილო (გრძნობა).

მოჩხარახურე 437 იგულისხმება ნარდის თამაშის მოყვარული (ჩხარახურის მოყვარული).

მოცადინეობა 241 გარჯა, ცდა, მუშაობა.

მოწმაღ 249 მოწმედ.

მოხაფრა დაკარგვა, გადაკარგვა, მიმალვა. მოხაფრაობა 260 (შდრ. დახაფრა).

მოჯანყე 441 ჯანყის, აჯანყების მოწყობი.

მოჯანყაყე ურემი 111 დანჯღრეული ურემი; რომელიც რაზრახით, დიდი ხმაურით მიდის.

მოჭხუწოდა ნ. მოფხუწვა.

მტვერჩამკვდარი ხორცი 111 ხორცი, რომელშიც მტვერი ღრმადაა ჩამკვდარი.

მუნდარი 46 განსაზღვრული ფორმის ხედა ტანსაცმელი სამხედრო ან სამოქალაქო სამსახურის პირთა.

მუთიკი (რუს.) 235 უბირი, შეუსმინელი გლეხი.

მურღალი „მკვდარი უზიარებლად, ან იმგვარი შემთხვევით მკვდარი, რომელსაც იარაღით ჭრილობა არა აქვს“ (ყაზბ.). შურღალა (მოკლა) 34.

მყარაულეხელი მოყარაულე, მოღარაჟე. მეჭაულეხეებს 317.

მშრალი ცხვარი 445 „ცხვარი, რომელიც არ იწველება“ (ყაზბ.).

მც-მცა ნაწილაკი (ვერ იგულებს კავშირებითის მწყირვის): ულკუშაჟე 211, ღმკუშაჟე 166.

მძიმე ძილით 262 ღრმა ძილით.

მხარ-ილღი 100 მხარზე.

მხარბეჭადგმული 315 ფართო მხარ-ბეჭიანი.

მხეწარი 162 მლოცველი.

მჯილი 148 მუშტი.

6

ნადიბაიძე 78 გვარისსახელია.

ნადირი 39 „ნადირს არა იშვიათად მგელსაც უწოდებენ“ (ყაზბ.). (ჩვეულებრივ უწოდებენ ჯიხვს).

ნადირობ (წასლა) 284 სანადიროდ წასლა.

ნათელ-მირონი ნათლიობა, ნათლიმან-ნათლიდებობა. აქედან: ნათელ-მირონის (დანდობა) 261.

ნაიბი 388 საერო ან სასულიერო ხელისუფლების მონადგილე (მაჰმადიანურ სამყაროში).

ნაკუთ-ნაკუთად 111 ნაკუწ-ნაკუწად, ნაფუტეხად.

ნამაზი მაჰმადიანის ღოცვა (დღეში ხუთჯერ). ნამაზისთვის 321.

ნამგალი 448 ამხანაგი მწყემსობაში. ნამგალეს 449. აქედან: ნამგალაობა 449.

ნამთვეი (ცხვარი) 460 მთაში ნამყოფი, მთაში გასუქებული (ცხვარი).

ნამკრევაღ 267 წერილ-წერილ წვეთებად, შხეფებად (შდრ. იმკრევაღ).

ნაროვნის მთა 249 სოფ. სიონის (ყაზბეგის რაიონი) მოსაზღვრე მთა.

ნახიდაშვილი 158 გვარისსახელია.

ნასყიდი 67 ნაყიდი.

ნატარიუსი 416 ნოტარიუსი, საქმიანი ქალაღდების (მოწმობების და სხვ.) დამმოწმებელი ან შემდგენელი.

ნაუბარი 140 ნათქვამი, ნალაპარაკები.

ნაუასური 170 საუასური, ღირებულება.

ნადვარავი, ნადვარავი 35; 55 „ქვეშეთის ცოტა ქვემოღვან არის ერთი ეკლესია, რომელსაც ნადვარავი ჰქვია“ (ყაზბ.).

ნაჩხატები 70 ჩხატის (ნ.), ჩანჩქერის გადმონაშხეფი.

ნავალი 196 სოფლის მამასახლისის თანაშემწე (რეგოლუტიამდელ რუსეთში).

ნახას 180 ნახოს (კავშირებითის მწკრივი).

ნახვარ-ნახვ 294 ხმა-დაბლა, ჩუმაღ.

ნდომუღოს ინდომებს, ისურვებს. აზნდომუღოს 204.

ნება უნებლივ 334 ძალაუნებურად.

ნება-უნებურად 297 იგივეა, რაც ნება-უნებლივ (ნ.).

ნების-ნებაღ 34; 404 თავისი ნებით, ძალდაუტანებლად.

ნერბვა, ნერბობა ყოჩისა და დეღალი ცხვრის დაგრილება. (ცხვარი) ნერბობა 454.

ნეტარ-სანახი 305 სანეტარო, მომზიბლავი.

ნიაღვ 246 ყოველთვის, მუღამ.

ნიჩია 52 კაცის სახელია.

ნიშანდაღებელი 155 ტყვიაუკრავი, ვინც ნატყვიაი არაა.

ნიში 95 საღოცავი. როცა რომელიმე დიდი ეკლესია შორს იყო, მის სახელზე კეთდებოდა პატარა ნაგებობა—ნიში, საღაც მიღიოდნენ მღოცვლები.

ნოღები 452 ნოღაღები (ჩრდილოეთ-კავკასიური ტომია).

ნუნუ 178 ქალის სახელია.

ო

ოზდნობა 330 მოხეურში ეგ სიტყვა (ოზდნობა, თზდანი) არ იზმარება; იციან ღრმად მოხეუბზა და ისიც ბუნდოვნად (ნათელ განმარტებას ვერ ვღებულობთ). საერთო დასკვნა ასეთია: ოზ-

დნობა დარღმანდ, ბოჰემური ნასიათის კაცს ეწოდება, რომელიც ცხვრის დადარიტაა. მოვიშველით ერთი ადგილი „იციიდან“: „ძველი, დაღვრული სახელთბ-მოხეული ჩობა აშკარად ამტკიცებდა, რომ ეს ან ძალიან დარიბი უნდა ყოფილიყო, ან „ოზდანი“, ე. ი. ისეთი კაცი, რომელსაც ჩვეულება ჰქონდა მაშინდელის ჩვეულებით ტანისამოსის კოტბობას ზიზღით უყურებდა. კარგი ცხენი და კარგად მოწყობილი იარაღი, ეს იყო მათი იდეალი და ამ მხრით, მართლდაც ჟუნს ვერ დასდებდით. ამგვარი „ოზდნები“ ისევ ის ძველი რაინდნი იყვნენ, გაცივდებოდნენ აბრავად და მოუყვენარი გული საღ არ დაახეებდა ყოველგვარის ფათერაკის საქმენულად“ (ნ. რჩ. თხზულებანი, II, გ. ქქოპას რედაქტორობით, 1947, გვ. 293). ოზდნობა უნდა უკავშირდებოდეს „ოზდნობის სიტყვას: „ოზდნობა იწოდებოდნენ უმაღლესი წოდების წარმომადგენლები (უფრო ზუსტად: ერთი შტო მაღალი წოდების ინსტიტუტისა) ჩრდილოეთ კავკასიაში, რომლებიც ცნობილი იყვნენ როგორც დარღმანდები და კარგი მხედრები. ქართულში ამ სიტყვას ოდნავი ფონეტიკური ცვლილება განუცდია და გადატანითი (განზოგადებული) მნიშვნელობა მიუღია.

ოზ-კუთხივ 391 ყველა მიმართულებით. ო-ო 248 რისხვის შორისდებული.

ოღონდაც 166 ოღონდ.

ოჩხარი 251 „მთაში ჩვეულებად აქვთ: მსურველი (იგულისხმება დაზარალებული კაცი. შ. პ.) მიეა მეცხვარეებში და ითხოვს ცხვარს, ისინი მოუგროვებენ და მისცემენ. ამგვარად ცხვრის მოგროვებას ჰქვია ოჩხარი“ (ყაზბ.).

ოზ-შე 396 ამოთხერის შორისდებული.

ოზტი: ოსტო მოსკო სამაგიეროს გადაზდა, ჟინის ამოყრა. მოგლე თქვენს ოსტოგან 432.

ოჰ, ოჰ, ოჰ 312 გაკვირების შორისდებული.

ოპ, ჰო, ჰო 200 ალტაცების შორისდებული.
ოპო, ჰო, ჰო 173 დანანების შორისდებული

3

პაგონები 23 სამხრეები.
პაპისი ნ. ისი.
პატრიციები 416 ძველი რომის გაბატონებული წოდება.
პატრონის თვალი არა ბრუნავს (საქონელ-ში) 207 პატრონის თვალი არ ტრიალებს (საქონელში), პატრონი არ ზედამხედველობს.
პაჭუა მოკლე ცხვირბრტყელი, курно-сим. პაჭუა 356.
პერანგა 271 პერანგის ამარა, პერანგში.
პერჩატეები (რუს.) 416 ხელთათმანი.
პიკეტი მცირე მოდარაჯე ან მხვერავი ოაზში. პიკეტა (გაზასპა) 339.
პირველში 88 პირველად.
პირიმზე 27 „პირიმზეს მთიულები თამარ-დედოფალს უწოდებენ და წმინდანად სთვლიან“ (ყაზბ.).
პირმოკუმეილი 325 პირმოკუმეული, პირდაპეწული.
პლატო 286 ზეგანი, ვაკე მაღლობი.
პოვარი (რუს.) 435 მხარეული.
პოვოსკა (რუს.) 346 ოთხთველა (ეტლი).
პოლი (რუს.) 168 იატაკი.
პოლიციებისტერი 376 საქალაქო მილიციის უფროსი მეფის რუსეთში.
პორტსიგარი 461 ჯიბით თანსატარებელი კოლოფი პაპიროსისათვის.
პრავიანტი 336 სურსათი, ზორავი, სანოვაგა.
პრიკაზი (რუს.) 298 ბრძანება.
პრიმაღონა 417 მთავარი როლის შემსრულებელი ქალი თეატრში, პირველი მომღერალი-ქალი ოპერაში.
პრისტავი 444 ბოქაული, პოლიციის მოხელე (მაზრისა, უბნისა) მეფისდროინდელ რუსეთში.
პრტყელი 148 ბრტყელი.
პურის ჭამა 449 ჭამა საერთოდ; საუზმის, სადილის, სამხრისა თუ ვახშმის ჭამა.
პურის და მარაილის გატება, პურმარილის გატება 253 პურმარილის ერთად მიღე-

ბა, რასაც ენიჭება დამეგობრებისა და მკიდროდ დაკავშირების მნიშვნელობა ჰუმარალი გატეხით 294.

პურობილი 229 დაპატიმრებული შეპყრობილი.

შ

შონა 444 რომ ცრის, წვრილი წვიმა, შუშუნა წვიმა.
შუშუნი (ოჭალესა) 137 ცქრიალი, ციმციმი თვალბნისა, მოალერსე გამოხედვა. აქედან: შუშუნა ოჭალესა 195.
შლავშევიძე ქრიაშული, შვიელ-ხივილი, დრიანცელი. ოჭალესა 44.
შლივილი 340 ნ. ივლაველავი.
შლრიალი რკინის იარაღის ხმა, ზრიალი. ვლრალი (ზარებისა) 95.

ჩ

ჩაზბოინიკი (რუს.) 201 ყაჩალი, ავაზაკი. რაი, რაი, რატათაი 130 სიმღერაში გამოყენებული სიტყვები.
რაი ანზავი? 224 რა ამზავია?
რაითი 218 რითი.
რაიზე ვილატ(ა), რალატ(ა). აფიცრება რაიზე 446 ვილატ(ა) აფიცრება; ცხენოსნა რაიზე შოლისა 353 ვილატ(ა) ცხენოსნები მოდიან; პრისტავს რაიზე საქმე გასწავლა 451 პრისტავს რალატ(ა) საქმე გასწავლა; შინ რაიზე ლამაზაქალა 100 შინ რალატ(ა) დამავიწყდა.
რაისი 180 რისი.
რაილა სიხარულისა? 3 რა დროს სიხარულია?
რამწამს 207 რაწამს.
რაოდენიმე 107 რამდენიმე.
რაიიგი 181 როგორი, რანაირი.
რატრათა უთავბოლოდ ლაპარაკი, როშვა. რატრატ 367.
რაცრავი ბარბაცი, მთვრალის ან დასუსტებული ადამიანის სიარული. აქედან: ლარაცრავისა 108.
რახრახი 346 რახარუხი, რკინის თველებისაგან გამოცემული დიდი ხმაური.
რბოლა სირბილი. რბოლით 454.
რგვალი 304 მრგვალი.
რიგი მიერგო (იგოს) 189 იავოს ჯვრი, რიგი დადგა.

რიგის მიცემა 452 წესრიგის ხელმძღვანელობა, თვალყურას დევნება.

რით ვერ გაიგე? 223 როგორ ვერ გაიგე? რის ყოფით 292 რა წვადებით რა დავიდარბით.

რო 262 რომ.

როდესღაც 349 ოდესღაც.

როტა (რუს.) 353 ასეული.

როტვა 222 ნ. რატრატი.

რჩეულობა 173 ირჩევა.

რწმუნება 96 რწმენა.

ს

სააბრაგოდ 345 საყაჩაღოდ (ნ. აბრაგი).

საბან-გობანი 173 ქვეშსავები, საბანი და ლეიბი (ნ. გობანი).

საბედოდ 167 საბედნიეროდ.

საბელი 221 საქონლის დასაბმელი მსხვილი თოკი.

საბმურად 428 დასაბმელად.

საგაოენებოდ 353 გათენებისას.

საგებელი 178 ქვეშსავები.

საგულე 69 „ახალუხის მაგიერი, ქალები ტანთაცმელი“ (ყაზბ.). დედაკაცის ერთიანი გრძელი კაბა გულამოდებული. სადავლოდ 271 საომრად, ნადავლის ასაღებად.

სადედისძმაო 173 დედის ძმისა, ბიძისა.

სადავალაზოდ 167 საუბედუროდ, სამწუხაროდ.

სადავალაზე 5. ვალდაზი.

სათაური 22; 10 იგივეა, რაც პლატო (ნ.).

1. საით 233 საიდან (ნ.-ით).

2. საით 62; 334 როგორ.

საკიდელი კერიის (შუა ცეცხლის) ჯაჭვი ქვაბის ჩამოსაკიდებლად, ნაჭა. საკილიჯან 106.

საკინძე, საკინძი 396; 37 საყვლოს დილი.

საკლაფი 106 „საკლავს ცხვარს ეძახიან“ (ყაზბ.).

სალექსოდ გახდომა ლექსის გამოთქმა ვინმეს მოქმედების (უმთავრესად საუბრო საქმიანობის) შესახებ, ყბადალება, „თავის მოჭრა“. თაფი სალექსოდ გაჟოსჯლო 156.

სამზღვარი 359 საზღვარი.

სამხრობლო 351 დასასმენი, „საჯამუშო“ (ნ. მთხრობლობა).

სამყოფო 171 ნ. სამყოფო სახლი.

სამყოფო სახლი 17 „ჯალაბობის (ნ.) საერთო სახლი“ (ყაზბ.).

სანამგალო ცხვარი 453 სანამზანაგო ცხვარი (ნ. ნამგალა).

სანანურად 270 სანანებლად.

სანახავი „სანახავს უკეთებენ იარაში უწმინდურების გამოსატანად და ბაღლამის სამუშაოდ. აგრეთვე სანახავი იარაღს პირს არ აკვრევენებს, ჭრილობას ძირიდგან აწყებინებს რბენას“ (ყაზბ.). სანახავები 39.

სანგალი ტყვიის საფარი, ბარიკადი. სანგალე 119; სანგლე 120.

სანება 255 სოფელია ყაზბეგის რაიონში (ამჟამად მოხვედები ცხოვრობენ). ადგილობრივი გამოთქმით სანაბა.

საპირისწამლე 26 თოფის ფალიაში ჩასაყრელი წამალი.

საპოხი 25 „ერბო“ (ყაზბ.). ყოველგვარი ცხიმი (ერბო, ზეთი, ქონი), რომელიც გამოყენებელია რაიმეზე წასასმელად.

სარქალი 450 „მწყემსებში პირველი ანუ მოთავე“ (ყაზბ.). აქედან: სარქლო 450; სარქლე (მწყემსი) 469.

სარჩო-საბადი 213 მთელი ქონება, რაც ადამიანს აბადია.

სასარქლე (მწყემსი) 5. სარქალთან.

სასმელი 45 „ჩაი“ (ყაზბ.).

სასტუმრო 13 სასტუმრო ოთახი ოჯახში.

სასწრაფო 100 მასრების ჩასალაგებელი ჩანთა.

სასხლენი 399 თოფის გამოსაკრავი, რომელსაც თითი ებჯინება.

სასჯო 308 განსასჯელი, სათათბირო.

სატან-საპოხი 173 „სატანი—ყველი, საპოხი—ერბო“ (ყაზბ.).

საქვეითო ბილიკი 12 საცალფევო ბილიკი. საქმედ (მოკესულად) 294 საქმისათვის (მოკესულად).

საქმე ხერხად მოვა 202 მოხერხდება, საქმე მოგვარდება.

სალამოს პირობას 316 სალამოს ეამს.

საყველაწმინდა 175 ქვეყნის დამთავრებისას უკანასკნელი სადღევრძელო.

საყორელი 300 საყვარელი.
 საჩაღე 165 „კალა“ (ყაზბ.).
 საცა 332 სადაც.
 საწირი 311 შესაწირავი.
 ხაწოლა 13 ცოლ-ქმრის დასაძინებელი
 ოთახი.
 საჭირბოროტო გზა 21 ძნელი, გრძელი
 და საშიში გზა.
 სახელიანად 323 სახელოვნად.
 სახელიანი (კაცი) 429 სახელოვანი კაცი.
 სახერხო 317 მოსახერხებელი, მარჯვე.
 სახლობა 1. 332. ცოლი 2. 257 ოჯახი
 (სახლობა).
 ხენა 171 „სარდაფის მაგიერი, ანუ სა-
 კუბნაო“ (ყაზბ.), რომელიც ან მოდ-
 გმუღია სახლზე, ან მოთავსებული სახ-
 ლის ზედა ნაწილში.
 ხერა 348 „ცხოველის ფაშვის გარეკანი“
 (ყაზბ.).
 ხერი „ყურის წვერზედ ნიშანი. ყველა
 ცხვრის პატრონს თავისი ნიშანი აქვს“
 (ყაზბ.).
 სვიმონისი ნ. ისი.
 სიგულადე 325 გულადობა.
 სიკეთე (მატყლისა) 444 ღირსება, სარ-
 გებლიანობა (მატყლისა).
 სიმწვეტე 262 წვეტიანობა.
 სინი 322 სპილენძის ან თითბრის კურ-
 კელია.
 სინკლიტი (თეატრისა) 421 უმაღლესი არ-
 ტისტული საზოგადოება, თეატრის
 მესვეურნი.
 სიპურადე 272 პურადობა, პურმარილი-
 ანობა.
 სისხლის დავადება 222 ვალდებულება
 სისხლის აღების გამო: გადახდები-
 ნება.
 სისხლის სამართალი 63 მოსისხლეთა მო-
 რიგება გარკვეული პირობის საფუ-
 ძველზე.
 სიტყვა გაწვევით 62 ლაპარაკი შესწვე-
 ტეს.
 სიტყვით 418 „ერთი სიტყვით“.
 სიტყვით-სიტყვამდე 25 სიტყვა-სიტყვით.
 სიფრთხილე 67 ტაბლა, სუფრა.
 სიყვარულიანად 478 სიყვარულით.
 სიცოცხლე გაქვსთ 456 დალოცვის ფორ-

მა, რომელიც ჩართულია ფრაზაში.
 სიტყვის მასალად.
 სკამიკა (რუს.) 230 მერზი, სკამი.
 სკაპცები 10 სატურისები, კასტორი-
 ბულნი.
 სმური 452 „პურის ქამის დროს თასს
 მიუტანენ და ღებქსით შესხმას ეტყუ-
 ან“ (ყაზბ.).
 სნო სოფელია ხევში (ყაზბეგის რაიონი).
 სნოს წილი 150.
 სოტნი (რუს.) ასეული. (მილიციის) სოტ-
 ნი 263. აქედან: სოტნიკი 456.
 სოტნიკი ნ. სოტნი.
 სოფელი 191 ხალხი! სოფლის მცხოვ-
 რებნი!
 სპარს-ანგელოზი მხედრობის, ლაშქრო-
 ბის ღვთაებაა. ცნობილია სალოცავი
 წყნის სპარს-ანგელოზისა (წვერის მთა—
 სოფ. სნოსთან, ყაზბეგის რაიონში).
 აქედან: წყნის სპარს-ანგელოზის მაღალმა
 26; თავის წიგნობა გაცტანსთ სპარს-ანგე-
 ლოზმა 346 (წარმოშობით ეგ ფორმა
 უნდა უკავშირდებოდეს სპ—სიტყვას,
 რაც ნიშნავს მხედრობას, დიდ ლაშ-
 კარს: სპარს-ანგელოზი—სპარს-ანგელოზი. შე-
 საძლოა წარმოშობა მრავლობითის
 ფორმიდან: სპარს-ანგელოზი (შდრ. სპარს-
 ანგელოზი 21). შემდეგ, როცა სპ—სიტ-
 ყვამ მნიშვნელობა დაკარგა, გააზრია-
 ნების, ე. წ. „ხალხური ეტიმოლოგიის“
 კანონის ძალით, სპ-ში გაჩნდა წ: სპარს-
 ანგელოზი, ცნობილი სპარს—სიტყვის
 ანალოგიით).
 სპიჩა (რუს.) 236 ასანთი.
 სტანიცა 276 კახაკთა სოფელი.
 სტანიცა (რუს.) 227 რკინიგზის სად-
 გური.
 სტაჟანი (რუს.) 266 ჭიკა.
 სტეფანწმინდა 2 სოფ. ყაზბეგის ძველი
 სახელია.
 სტოლი (რუს.) 337 მაგიდა.
 სტუმარი ღვთისა 271 ჩვეულებრივი გა-
 მოთქმა იმის გამოსახატავად, რომ სტუ-
 მარი, თუნდაც უცნობი, უნდა მივი-
 ლოთ და პატივი ვცეთ.
 სუბუქი 270 მსუბუქი.

სულდარა 208 მკედართ შესამოსელი.

სულე (რუს.) 201 სასამართლო.

სულჯანა 378 ქალის სახელია.

სულთი 390 კაცის სახელია.

სულთი ხორცამდე დაკარგვა 25 საცხე-
ბით [დაკარგვა, დაღუპვა, მკედარიც
რომ ვერ ნახონ.

სულსწრაფი მოუთმენელი, სულწასული.
სულსწრაფად 103.

სუსხს 339 გაჩუმების შორისდებული.

სუუუ 232 გაჩუმების შორისდებული.

სყიდვა 236 ყიდვა.

სხვარიკი 345 სხვაგვარი, სხვანაირი.

ტ

ტაბათი (სვლ.) 341 მძიმედ, ნელა (სვლა).
ტაბაკი 348 პატარა თაბახი, ხის საინი-
სებური კურკელი (ხმარობენ პურის
სარკვევად და საკმელის მოსართმე-
ვად).

ტაბიკი 402 უღელში ჩარტობილი გამოთ-
ლილი ჯოხები ხართ შესაბმელად.

ტაგანა 163 წყლის საზიდი კასრი. აქედან:
ტაგანა-აქიდესული 163.

ტალი კატი. ტაღები 452.

ტამოჟნა (რუს.) 172 საბაჟო.

ტანცაობა (რუს.) 378 ცეკვა.

ტარავალი 208 ტანისამოსი.

ტაფობი 25 ჩაყარნილი მოტიტვლებუ-
ლი ადგილი ტყეში.

ტაშ-ფანდურა 312 ცეკვა-თამაში (ტაში
და ფანდური).

ტოლომანი, ტოლომანი 236; 233 მაზარა
(шнел).

ტოლ-სწორი, ტოლ-სწორები 6; 207 ტო-
ლები, ტოლ-ამხანაგები.

ტოტი ცხოველის ფეხი, თათი. (უკანა)
ტოტეზი 77.

ტროიკა (რუს.) 346 სამცხენა ეტლი.

ტრუბა (რუს.) 416 მსახიობთა დასი.

ტრფიალი 359 შეყვარებულნი, გამიჯნუ-
რებულნი.

ტური 378 წრე, წრიული მოძრაობა.

ტულა 274 კაცის სახელია.

ტუზბულობდა 145 ტუზობილობდა.

ტყრშიალი 320 ქრიალი, ძლიერი ხმა.

ტყუილი ჯავრი 248 ამოა წუხილი, უსა-
ფუძვლო დარდი და გოდება.

უ

-უ წოდებითი ბრუნვის ნიშანი: პაპა-უ
205; ქალა-უ 165; გაგია-უ 186; მა-
თია-უ 74.

უზნობ ამბობ. ზეს უზნობ 169.

უზრალად 461 ტყუილ-უზრალად.

უერთიერთმანერთად 177 უერთმანეთად.

უთელმაჯოს ნ. თოლმაჯი.

უთხროდე 124 უთხარი! (თხოვნით-ბრძა-
ნებითი ფორმა ზმნისა).

უკანები 314 უკანანი, უკან მდგომნი.

უკაცურობა 309 უაღმამიანობა, არაადამია-
ნობა. აქედან: უკაცურად 49 არაკაცე-
ბო, არაადამიანებო; უკაცურობისათვის 50
არაადამიანობისათვის.

ულვაშებიმც ნულარა მესხმის 211 ფიცის
ფორმა. უდრის თქმას: „ეს ულვაშე-
ბიც არა მქონია“.

უმაღ დაერთვის ზმნის საწყის ფორმას
და გამოხატავს მოქმედების თანაქამი-
ერობას. ზესულის უმაღ 320 მოსვლისთა-
ნავე; უმაღის ზესამსაჟეს უმაღ 191 თვა-
ლის დახამხამებისთანავე (შდრ. უმა-
ლეს).

უმაღეს იგივეა, რაც უმაღ (ნ.). ზესულის
უმაღეს 102 მისვლისთანავე.

უმხთო 173 ნ. უღმერთო.

უმატიურება 309 გაუპატიურება.

ურდული 282 კეტი კარის დასაკეტავი.

ურვადი 18 საკონლით გადასახადი სა-
ცოლოსათვის (სასიძო აძლევდა საცო-
ლოს მშობლებს).

ურიადნიკი 456 ყაზახთა უნტერ-ოფიცე-
რი (მეფის რუსეთის დროს).

ურმეულები 3 რამდენიმე ხუთეული (ნ.),
ურმეზე რაც ეტყვა.

უფეთქეს გარშემო წამალი 288 როცა
კაცს დამარხავდნენ, დაბინდებისას საფ-
ლავს ირგვლივ თოფისწამალს შემო-
აყრიდნენ და აუფეთქებდნენ, რათა
მავნე სული ან ნადირი არ მიჰკარე-
ბოდა. აქ: ნანადირევეს უფეთქეს წამა-
ლი, რათა ნადირი არ მიჰკარებოდა.

ულმერთო მეტისმეტად სასტიკი, შეუბრა-
ლებელი და დაუნდობელი ადამიანი.
ულმერთობა 281; უღმერთონო 281; უღმე-
რობა 173 შეუბრალებლად, დაუნდობ-
ლად, არა ადამიანურად.

უყვამდა (უყვას) 454 ღრმად ეფლობო-
და (ფეხები ტალახში).

უყუათო საჰმელი 343 არანოყიერი, არა-
მარგებელი საჰმელი.

უჩასტკა (რუს.) 361 უბანი.

უცაბედო 406 უცაბედი, უეცარი.

უწყალოდ 242 დაუნდობლად, შეუბრა-
ლებლად.

უხელოვნო კედელი 119 ულაზათო, ულა-
მაზო კედელი.

ფ

ფაღნოხი (რუს. ПОДНОС) იგივეა, რაც
სინი (ნ.), ლანგარი (ნ.). ფაღნოსება 195.
ფათი 373 ქალის სახელია.

ფალია 22 წამლის ჩასაყრელი ნაწილი
ტალიან თოფში.

ფანშები 227 სოფელია ხევში (ყაზბეგის
რაიონი).

ფარაჯა 160 მაზარა (ШИНЕЛ).

ფარდახტი წყლის მისხურება. [ჩანჩქერი]
„უბრძნო ნამადა ბალახს“ 250 ჩანჩ-
ქერი ესხურებოდა, უშეფეხებოდა ბა-
ლახს.

ფარი-ფურობა 113 ფართიფურობა.

ფარხო 271 კაცის სახელია.

ფარხუმი 148 მათრახის წვერზე მობმე-
ლი ტყავის ფართო ნაჭერი.

ფაჩი-ფუჩი (ფოთლებსა) 243 შრიალი
(ფოთლებისა).

ფერხულის დაბმა ფერხულის ჩაბმა, ფერ-
ხულის თამაში. ფერხული ღებო 126.

ფი 437 ზიზღის შორისდებული (=ფუ).
ფიწალო (კლდე) 266 პიტალო კლდე, სიბი
კლდე.

ფლატე 211 მდინარის ჩამონგრეული კი-
დე, ნაპირი.

ფოლორცა 207 ქუჩა, ორ-ღობე.

ფოჩტა (რუს.) 346 ფოსტა.

ფრად: ტყეის ფრად 118 ტყვიის ფერად,
ტყვიის ფერის მსგავსად.

ფრანგული 57 ერთნაირი ხმალია, რომე-

ლიც საშუალო საუკუნეებში, საფრან-
გეთიდან“ (ე. ი. ევროპიდან) შემოდ-
ოდა ჩვენში (ა. შანიძე).

ფრანტუშულად 444 ფრანგულად.

ფრეიტაგი 342 გვარისსახელია (იგულისხ-
მება გენერალი ბ. კ. ფრეიტაგი: 1802—
1851).

ფუთხუზის ტყე 365 ტყეა სოფ. ბალთას-
თან (ადგილობრივი გამოთქმით: ფო-
ხუზის ტყე).

ფური დედალი ირემი. ფურებს 243.

ფურცელი ფოთოლი. წნაღის ფურცელს-
კო 37 წნორის ფოთოლსავით.

ქ

ქაღნება: ქაღნით 32 დამუქრებით, ქაღი-
ლით.

ქალა-შავა 163 შავთვალწარბა ქალი
(ამასთანავე დილაქტში ამ სიტყვას
მოფერებით-ირონიული ნუანსიც აქვს:
ვითომც შავთვალა, ვითომც ლამაზი)
ქალბანი 83 მესტისებური ყელზე ამოკე-
რებული ქვედა ნაწილი ფეხსაცმლისა
(საერთოდ ეწოდება ყოველგვარ ად-
გილობრივად გაკეთებულ ფეხსაც-
მელს, გარდა ბანდულებისა).

ქამანდრობა 11 „ქარგად სროლა“ (ყაზბ.).
ქანქანით (გაფანალო გო), ქანქანად (გაფა-
ნოლ სკრელო) 10; [259 კლდის] ქანებზე
გაყვანილი გზა. ქანქანის ნაპირს 10.

ქართლული 96 ქართლური.

ქარჯინა 163 ქერის პური ნალგერდალში
(ნაცარში) გამოცხვარი.

ქაჩაჩი 411 ნ. ქაჩები.

ქაჩები 454 ჩლიქები.

ქეფის წევა 282 გაგრძელებული ქეფი.

ქეფიფი 324 ქეფითად (ფეხით) მოსია-
რულენი.

ქეფითი 285 ქეფით (ქეფით) მყოფი.

ქენა სახლი 295 სახლის ქეფით სართუ-
ლი, სადაც ზამთარში საქონელს აყე-
ნებენ.

ქვეშე, ქვეშეთი 72; 35 სოფელია მთიუ-
ლეთში (დუშეთის რაიონი).

ქიზარიათი კარი 52 სოფელია მთიუ-
ლეთში.

ქიშელა 304 „ტყავის ტომარა“ (ყაზბ.).
ქომაგი 129 გულშემატკივარი, დამცველი,
ერთგული.

ქოშა „ხის ჯამი ტარით, საიდგანაც
ცხელს წვეგნსა სმენ. მშვენივრად სხვა-
დასხვა გვარად მომზადებულ წვეგნს
თითქმის რაღაც განსაკუთრებითი გე-
მო ეძლევა ქოშაში“ (ყაზბ.). ქოშე-
ბოთ 373.

ქუბი 707 ქოლი (малыш).

ქშენავდა 422 ქშენდა.

ლ

-ლა ნაწილაკი, რომელიც უმთავრესად
ერთვის ზმნას ბრძანებით კილოში:
თქვი-ღა 192; გახედე-ღა 171; წადი-
ღა 290; მოდი-ღა 30; გადმოიხედე-
ღა 31; გვიშველე-ღა 455; ავიდე-ღა
25. შეიძლება შეგვხვდეს ზმნასთან კი-
თხვითს წინადადებაშიც: გაუფრინდე-
ბა-ღა? 307; ნახევენ-ღა თავიანთ სამ-
შობლოს? 268; დარბუნდებოდა-ღა?
313.

ლაშე ჩაჰყოლოდათ 21 ლამის სიბნელე-
ში ჩასულიყვნენ.

ღენერალი 309 გენერალი.

ღვედი ერთმანეთში შვგერხილი ტყავის
თასმები. ღვედბო 367.

ღინჯა 136 კაცის სახელია.

ღიჯინი მომაბეზრებელი, დაუსრულებე-
ლი; უთავბოლო ღაბაშაკი. ღიჯინა 170.

ღმერთი არა გაქვს? 465 საყვედურის გა-
მოთქმის ფორმაა.

ღმერთს ხელი არ შეეფარება 261 რა
გამწყობა! დაახლოებით უდრის თქმას:
„თავს ზევით ძალა არ არის“.

ღორლი 263 წვრილი ქვები ერთად თავ-
მოყრილი.

ღრჭიალი (ჭილაჭისა) 491 ნ. ხრჭიალი
(კბილებისა).

ღუღი სოფელია გუდაურის (ნ.) ბოლოზე.
ღუღის ყოვლად წმინდაა 66.

ღურბელი 206 ღრუბელი.

ღუტუნი 90 ხიციანი. აქედან: უღუტუნება
36 უხიციანება.

ყ

ყავარ-ყავარ 148 ნაჭერ-ნაჭერ, ფენა-ფენა.
ყაზავათ 376 მუსლიმანთა საღმრთო ომი
ქრისტიანთა წინააღმდეგ.

ყალბუდ 405 ყალყზე.

ყარტი ერთგვარი მსხვილი ბალახია. ყარ-
ტბო 348.

ყელ-გული 443 გულ-მკერდი.

ყელის-ჭრა მუშაობა 186 გამაღებელი,
გახურებელი მუშაობა.

ყველა: წყო ყველა 35 სასიყვარულო,
სააღერსო მიმართვა.

ყველას გეტყვი 87 ყველაფერს გეტყვი.

ყველის კვერეულები 195 ყველი, ყველის
თავი (ერთი ამოღება ყველი).

ყიზილბაში წითელთავე (ეძახიან ირანე-
ლებს). ყიზილბაშები 108.

ყინწილაწყვეტილსავით 363 ნაცულის ყუნ-
წის მოწყვეტის მსგავსად.

ყირვანი 446 მყინვარი.

ყირვანწვერი 15 მყინვარწვერი.

ყისინა 320 „ბლედის მაგვარი შალის
წამოსასხამი. ეს ოთხ-კუთხი წამოსას-
ხამი, თბილი და სუბუჭი, უფრო სა-
ბანსა ჰგავს, სანამ სხვა ტანთსაცმელს“
(ყაზბ.).

ყმაწვილ-ქალობა 1 ქალიშვილები, ახალ-
გაზრდა გაუთხოვარი ქალები.

ყმუჯუნი 99 ცხერის მიერ გამოცემული
ხმა.

ყნოსიერებით (საესე ჭყრი) 245 საამოდ
საყნოსავი ჰაერი.

ყოველთვისინ 42 ყოველთვის.

ყოჩაული 186 ყარაული.

ყოჩი ნერბი, დაუყვერავი ცხვარი. ყოჩე-
ბი 98.

ყრილობა 103 სოფლის კრება.

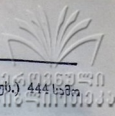
ყრილობდა (ყვარს) 120 ჯავრს იყრიდა.

ყუროს მთა მთა სოფ. ყაზბეგთან. ყურა-
ბა 162 ხრამები ყუროს მთაში.

შ

შავი ხილი 285 მთის ხილი, ძალიან შა-
ვი, შავხილა.

შავხალიანთ სათიბი 452 სათიბებია სოფ.
ყაზბეგში.

შალთაი-ბალთაი 464 ფიგურალური გა-
მოთქმა უცხო ენაზე დამახინჯებულად
ლაპარაკის გამოსახატავად.
შამფანსკი 417 შამპანური ღვინო, შუ-
შუნა ღვინო.
შარად არის 3 გზაზეა, შარა-გზაზეა.
შარის მოკიდება შარის მოდება. შარს ნუ
შეიღებ 169. აქედან: შარმოუცილებლად 467
შარის მოუდებლად.
შარმოუცილებლად ნ. შარის მოკიდება.
შეგრის მარჯვენა 263 დალოცვის ფორ-
მა.
შეგრა 95 მოღალატის დაწყების ცე-
რემონალი.
შემოსცარცლათ (ტანისამოსი) 111 შემოც-
ვდნოდან (ტანისამოსი).
შემალდება (სელოს) შემართვა ხელისა.
შეუძლებს სელო 357.
შემოქმედებდა (ქაბი) 184 უბერავდა,
მოწეზოდა (ქარი ფანჯრებიდან).
შემოწოდებდა (კაბა) 275 ვიწროდ შემო-
კრული (კაბა).
შემცნევა შენჩევა. შემცნევა 358; შემცნე-
ვა 438; შემცნევა 361. აქედან: შემცნევა-
ლი 354 შემოწმებული.
შენაი პირიზე 11 შენი პირიზე.
შენი პირი დაშილვია 106 უდრის
თქმას: „შენი პირიზე“.
შეტობდა 286 შეტორტმანა, ტოტებზე
შედგა.
შეყრილი (შემაღა) 425 კარგად მოსული,
დასრულებული, ტანაყრილი.
შეშობ (წასვლა) 321 შეშის საკრელად
(წასვლა).
შეშობებული 422 შესიებული.
შეშურება დაშურება. ან შეშურება 333 არ
დავიშური.
შეცვიფრულები 269 შეცვიფრულები.
შეკურვა 238 იარაღის ასხმა.
შეშობდა 414 შეებრადა.
შინაობა 453 ოჯახი, ოჯახის წევრები.
შოლა 251 კაცის სახელია.
შოშაქი 98 „ბატონობიდან გამოსული დე-
დალი ცხვარი“ (ყაზბ.).
შეკამი 171 რამდენიმე კაცის დასაჯდომი
გარძელი სკამი, скамейка (შდრ. მარ-
ტო-შეკამი).

შტაცური ტანისამოსი (რუს.) 444 სანთ-
ქალაქო ტანისამოსი.

შტვენა 286 სტვენა.

შტურმი 4 იერიში.

შუაკაცი 20 შუამავალი. აქედან: შუაკა-
ცობა 215.

შურთხი 216 გარეული ინდაური.

შჩოტი (რუს.) 201 თმის ჯვარისი.

ჩ

ჩა 48 შემოკლებული „ჩაიდეგა“. მოხუ-
რი კილოს წესია: როდესაც წინადა-
დებაში (ან მომიჯნავე წინადადება-
ში) სიტყვა ზეორდება, იგი ხშირად
პირველი მარცვლითაა წარმოდგენი-
ლი: „ჩაიდეგა მეფესთან, ჩა“.

ჩაგჩუშქროს ნ. ჩუშქრი.

ჩაისმინე ნ. ჩასმენა.

ჩაკდომოდან მტვერი 406 ღრმად ჩამე-
დარა მტვერი (შდრ. მტვერჩამკვდარი).

ჩაიკრებიტა გამაგრება, გაკეცება. ჩა-
კრებიტა 459 გაემაგრებინა.

ჩალამული 362 ლამში ჩაფლული, ლამით
დაფარული.

ჩალმა 327 მაჰმადიანთა თავსაბურავი.

ჩალხი 117 ჩარხი.

ჩამიჩუშქროს ნ. ჩუშქრი.

ჩამომიღვა (მწესი) 445 შემენაცვლა მწყე-
მსი.

ჩამოხე 249 ჩამოდი, გადმოდი (ცხე-
ნიდან).

ჩანაყვა ჩატანება. ჩანაყვოლა (წამლად)
327.

ჩანჩქარი 164 ჩანჩქერი.

ჩარეკა 361 საწყაო თიხის კურჭელია
(ჩადის 1 ლიტრი).

ჩასვრება გათქვეფა. ჩასვრება 28.

ჩასმენა შესმენა, შეგნება. ჩასმენა 460;
ჩაგესმენა 96.

ჩაუკრა თავები ცხენებს 22 ცხენის თავ-
სა და წინა ფეხებში საბელი ჩაუბა,
რათა საძოვრად გაშვებული ცხენი არ
გაიქცეს.

ჩაუსვრიმა ნ. ჩასვრება.

ჩე 2; 123; 11 შემოკლებული „ჩემო“.

ჩემო ყველაფერს ნ. ყველაფერს.

ჩერბიუ 328 გვარისსახელია.

ჩი იხმარება -ში თანდებულის ნაცვლად
შოხი 2; სოფელში 346; გულში 6.

ჩინჩხვარი 320 ხმელი ფიჩხი ცეცხლის
დასანთები.

ჩირალი 13 „კვარი“ (ყაზბ.).

ჩოფიკიანთა 11 ჩოფიკაშვილებისას.

ჩუმქრი თოვლის ნამქერი. აქედან: ჩაგ-
ნუმქროს 297 თოვლის ნამქერმა დაგვ-
ფაროს; ჩაგნუმქროს 116 თოვლის ნამ-
ქერმა დამიფარა.

ჩქაფა-ჩქუფით 148 ჩქუფად.

ჩხატი 285 „ჩანჩქარი“ [ჩანჩქერი] (ყაზბ.)
(შდრ. ნაჩხატები).

ჩხერი 266 პატარა მდინარე-ღელეა გერ-
გეტის მთაში (ნ.).

ც

ცალ-ღირე ხიდი 266 საცალფეხო ხიდი,
„ხე გადებული ხიდად“ (ყაზბ.) (მო-
ხეურში პარალელურად გვხვდება ცალ-
ღირე).

ცდო 1 სოფელია ხევში (ყაზბეგის რაი-
ონი).

ცის ჩამონგრევის დრო 129 ითქმის საერო-
თო უბედურებაზე, საერთო განსაც-
დელზე, ქვეყნისათვის საბედისწერო
მდგომარეობაზე (უმთავრესად იტყვიან
დიდი ნიაღვრების, თავსხმის დროს).

ციცკა 1 კაცის სახელია.

ცოლო 355 ცოდვა.

ცულო 137 ცული (ნ. ა 2).

ცხვრის გაშრობა: ცხვარი ან გაგუშროს 442 ნ.
მშრალი ცხვარი.

ცხო 160 სხვა; ცხოთ 160 სხვათა ცხვებო
27 სხვები.

ცხოგან 352 სხვაგან (ნ. ცხო).

ცხოგარად 352 სხვაგვარად, სხვანაირად
(ნ. ცხო).

ცხოვანი 252 ცხვრები (ნ. ა 2).

ცხორი 71 ცხვარი.

ცხოფრივ 57 სხვაგვარად, სხვანაირად
(ნ. ცხო, ცხოგარად).

ძ

ძაბრიგანა 83 „წულის ჩასაცმელია“ (ყაზბ.).
ირმის ან ჯიზვის ტყავის ბაღნიანი და
მოქნილი ნაქერი, გამოყენებული წუ-
ლის ჩაცმისას (მაშველი).

ძალათი 76 ძალით.

ძალისძალ 119 ძალით, მომძლავრებით.

ძალუა 202 ბიცოლა, ბიძის ცოლი.

ძალუმ 190 ძალიან. აქედან: ძალუმია 280.

ძალუი 291 ქალ. ძალ-ჯიყალ.

ძაღლი ხალხი 274 გაუტანელი, დაუნდო-
ბელი, გაიძვერა ხალხი.

ძაღლუმაღურად 229 ძაღლსავით უმაღლ-
ური, აუტანელ პირობებში, უპატრო-
ნოდ.

ძე-ხორციელი 283 ადამიანი.

ძიღმა თავი მოხტრა 353 სწრაფად ღრმად
ჩაეძინა. აქედან: ძიღმისგან თავმოყრილია
115 ღრმად ჩაძინებული.

ძიღქუში 178 ღრმა ძიღი.

ძიღანე წელანე.

ძუძუთა ძუძუმწოვარი. ძუძუთა ქალი 169;
ძუძუთა პატენი 194.

წ

წა 35 შემოკლებული „წავიდეთ“. მოხე-
ური კილოს წესია: როდესაც წინადა-
დებაში (ან მომიჯნავე წინადადებაში)
სიტყვა მეორდება, იგი ხშირად პირ-
ველი მარცვლითაა წარმოდგენილი:
„წაფილო ჩემო გულო, წა!“ (შდრ. გა,
გო, ნა).

წადიღმა კმაყოფილება მიიღო 236 გუ-
ლის წადილი დაიკმაყოფილა, გულის
წადილი შეისრულა.

წალი 286 „უშობელი ჯიზვი“ (ყაზბ.); წა-
ლეს 243: „ნორჩი ირემი, ნუკრი—სულ
პატარა, ძუძუ-მწოვარა ირემი“ (ყაზბ.).

წამაღუწუმის (კიოსხეთი) 62 წამაღუწუმ
(კითხვით).

წამოხადეგი 476 წარმოსადეგი, აზოვანი,
მოსულდი.

წამოჭარხლედა 222 წამოწოტებდა. წამოს-
ჭარხლედა (ლოყები) 255 წამოწოტ-
ებოდა (სიცხისგან) ლოყები.

წერას აუგდისხარ 116 უდრის თქმას: „წერას აუტანისხარ“.

წვალეული 424 ნაწვალელები.

წვერის სპარს-ანგელაზი 26 სალოცავია წვერის მთაზე სოფ. სნოსთან (ყაზბეგის რაიონი).

წილის დაღება 357 განაწილება, წილის მიცემა.

წილობა 179 ჩამომავლობა.

წინები 444 მრავლობითი რიცხვი სიტყვისა „წინ“.

წინ წამოტეხილი შუბლი 141 წინწამოწეული შუბლი.

წიწკები 313 წვრილი ტოტები, ფიჩხი.

წკარი-წკური 426 წკარაწკური.

წკვერტი წვერი. წკვერტელ მოყვანილი 126.

წუთით-წუთს 381 ყოველწუთიერად.

ჭ

ჭაჭი კლდის ნატეხი ბრტყელი ქვა. „გაღიბული ქვა, რომლისაგანაც ასპიდის ფიცრებს ამზადებენ“ (ყაზბ.). ჭაჭსკელ 147.

ჭახანი 233 თოფის მკეპარე ხმა.

ჭახჭახი ძვლების მტვრევის ხმა. ჭკლახ ჭახჭახი ეჭქოხლა 43.

ჭედილია 173 დაყვერილი ცხვარი.

ჭიჭვრად 373 ჭიისფრად, წითლად.

ჭირიმეთ: ზქქნი ჭირიმეთ 33 თქვენი ჭირიმე.

ჭირხლი 414 თრთვილი.

ჭიჭინი გამაღებული, გატაცებული და მოსაბერებელი ლაპარაკი. ჭაჭინება 447.

ჭუჭი 208 ტყის ხილეულია.

ხ

ხაბარი 272 ამბავი.

ხაზიზინები 135 ტაფაზე ერბოში შემწვარი ხაჭაპური.

ხამი 450 გამოუცდელი, უწვრთნელი.

ხანჯალ-მოწვდილი 155 ხანჯალამოწვდილი, ხანჯალამოდებული.

ხანჯვლა ხანჯლის ცემა. ხანჯვლაჰა 155; ჯახანჯვა 4.

ხარანაული 80 გვარისსახელია.

ხარი ირემი 243 „მამალი ირემი“ (ყაზბ.).

ხარ-ლაღი 285 ირმის ჯოგის მეთაური, გალაღებული ხარი.

ხარჯი (გესე) ნ. გზის ხარჯი.

ხატობა 306 დღეობა, ხატის დღესასწაული (შდრ. ჯვარი, ჯვარობა).

ხახამა 285 ტყის ხილია წითელი ფერისა. ხდე ხეობაა ყურის მთის (ნ.) გადაღმა, რომელიც დარიალის ყელს უერთდება), სკის სეჰა 255.

ხელ-საყარი 427 ხელსაყრელი.

ხემწიფე 261 ხელმწიფე.

ხენცელა, ხენცელი 11; 165 „პატარა ნამგალი“ (ყაზბ.).

ხეური ჯვარ-ანგელაზები 453 მთელი ხევის სალოცავები.

ხეტება 353 ხეტალი.

ხეთიანი კაცი 446 ღვთისნიერი კაცი, ალაღ-მართალი და ბატონისანი, სამართლიანი კაცი.

ხვრენით 178 ხვრინვით.

ხვრინვის ამოტეხა ხვრინვის ამოშვება. ხვრინკა ამოტეხა 283.

ხეცაუხტან 360 „ღრერთმანი“ [ოსურად] (ყაზბ.).

ხილობ (ხილალი) 262 ხილის მოსაყრებად (სიარული).

ხმიაღ უსაფუროდ გამოცნობილი პური. ხმაღა 171.

ხოჩა 230 ტაბლა.

ხოჩი 454 ? („ცხვარი გაიძაბა გიწრო, ხეველს ხეობაზედ და დაემსგავსა მოძრავს გრძელს სოტს“. ხომ არ უნდა ყოფილიყო ზოტს? ეს საეარაუდებელია შინაარსის მიხედვით და, ამავ დროს, ადვილად მივიღებდით ზ-ს ადგილას ზ-ს: ან ჩამოტეხილია ზედანაწილი ასოსი ნაბეჭდში, ანდა გაუგებრობა წარმომადგარი ავტოგრაფში ზ—ს ხელნაწერ ასოთა მსგავსების საფუძველზე).

ხოჩხორი 25 აურზაური, ყიჟინა.

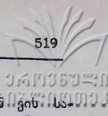
ხოჩხოშელა 216 სეტყვა, ხოშაკალა.

ხოჭამენ 311 ხევენი, აგროვენი.

ხრჭიალი (კალესა) 183 კრაჭუნი (კბილებისა).

ხრმალი ხმალი. ხრმალი 319.

ხსენი ახლადმოშობიარებული ან ახლადმოგებული საქონლის ძუძუს რძე პირ-

ველ სამ დღეს (სქელია, უვარგისი).
აქედან წყევლა: „დედის სესს ვარ-
წყევინებ“ 248.
ზუთუღლები 2 ზუთ-ზუთად შეკრული
ძნები.
ზუილი (წელისა) 115 წყლის ჩხრიალის ხმა.
ზუმალაგი 357 ოსთა სოფელია.
ზშირი ძილი 245 ღრმა ძილი.

ჯ

ჯალაბაური 94 გვარისსახელია.
ჯალაბი 461 ცოლი.
ჯალანობა 72 ოჯახი, ოჯახის წევრები.
ჯამათი შეკრებილება. უმთავრესად იხ-
მარება ამ კონტექსტში: „ხალხნო და
ჯამათნო!“ 63.
ჯარიახი 255 ხეობაა ყაზბეგის რაიონში
(ამჟამად—ღარიახი). აქედან: ჯარიახლე 269.
ჯაყო 170 ჯაყვა, მოსაკეცი დანა.
ჯაჯალა 16 ქალის სახელია.
ჯერედ 307 ჯერ, ჯერ კიდევ.
ჯერი 93 „უქვილი, საკმელი“ (ყაზბ.).
სადილი ან სამხარი მინდვრის მუში-
სათვის.

ჯვართვაკე 186 საძოვრებია.
ჯვარი სალოცავი ადგილი, ან გის-სა-
ხელზედაც ლოცულობენ. აქედან: ჯვა-
რობა 266 (შდრ. ხატობა).
ჯილაგი 122 აღვირის რგოლი.
ჯიყჯიყი 235 გაუგებრად ლაპარაკი. უმ-
თავრესად ითქმის იმ ენის მიმართ,
რომელიც არ ესმით. აქედან: გიყჯიყი-
ბოღენ 111.
ჯღუნაი, ჯღუნა 380; 346 კაცის სახელია.

ჭ

ჭა 71 მოწოდების შორისდებული.
ჭაი, ჭაი 116 დადასტურების შორისდებ-
ებული.
ჭაი-გიდი 428 ბარაქალა! ყოჩაღ! ვაშა!
ჭაჭაი 210 გაკიცხვის შორისდებული.
ჭანგამდა 179 ათრობდა, აბრუებდა (ან-
გო მათრობელა მცენარეა).
ჭე, ჭეი 409 მოწოდების შორისდებული.
ჭეი 278 მწუხარების შეძახილი-შორის-
დებული.
ჭუნავდა 149 ეფინებოდა.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

რედაქციისაგან	VII
ალექსანდრე ყაზბეგი—(წერილი) გიორგი ნატროშვილისა . .	XI

მოთხრობები და რომანები

ციცკა	1
ელგუჯა	8
მამის მკვლელი	159
ფათი	372
ელისო	385
ჩინოვნიკი ელურიძე	413
ელბერდ	425
ნამწყემსარის მოგონებანი	442

შენიშვნები — სოლომონ ყუბანეიშვილისა	471
ა ლ . ყ ა ზ ბ ე გ ი ს ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი — შოთა ძიძიგურისა . .	493

სატრეფციო ვოლუმი:

ადექსანდრე აბაშელი

ადექსანდრე გომიაშვიდი

შაღვა რადიანი

სიმონ ჩიქოვანი (პუგ. რეგისტრირ.)

გიორგი ჭიბდაძე

АЛЕКСАНДР КАЗВЕГИ

Полное собрание сочинений
том I

(На грузинском языке)

Изд-во „Сабчота Мცრალი“

19 Тбилиси 48

* *

მხატვარი: ლადო ქუთათელაძე

*

ტექნიკური: შალვა დემეტრაძე

* *

სელმოწერილია დამბეჭდად 4|8 1948 წ.,
წიგნის ზომა 8X10, საბეჭდო ფორმა 88

სასტამბო ფორმა 85

ტირაჟი 7500

შპს № 698

შპ-18495

* *

გამ-ბა „საბჭოთა შვედეთის“ სტამბა,
თბილისი, პლენარის, 181

